ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

วินยปิฎเก

สารตฺถทีปนี-ฎีกา (ทุติโย ภาโค)

๑. ปาราชิกกณฺฑํ

๑. ปฐมปาราชิกํ

สุทินฺนภาณวารวณฺณนา

๒๔. **อนุปทวณฺณนน**นฺติ ปทํ ปทํ ปฏิวณฺณนํ, ปทานุกฺกเมน วณฺณนํ วาฯ **ภณฺฑปฺปโยชนอุทฺธารสารณาทินา กิจฺจนา**ติ เอตฺถ วิกฺกายิกภณฺฑสฺส วิกฺกิณนํ **ภณฺฑปฺปโยชนํ,** ทาตุํ สเงฺกติเต ทิวเส คนฺตฺวา คหณํ **อุทฺธาโร,** ''อสฺกสฺมึ ทิวเส ทาตพฺพ''นฺติ สตุปฺปาทนํ **สารณํ**ฯ **จตุพฺพิธายา**ติ ขตฺติยพฺราหฺมณคหปติสมณานํ วเสน จตุพฺพิธาย, ภิกฺขุภิกฺขุนีอุปาสกอุปาสิกานํ วเสน วาฯ **ทิสฺวานสฺส เอตทโหสี**ติ เหตุอโตฺถ อยํ ทิสฺวาน-สโทฺท อสมานกตฺตุโก ยถา ''ฆตํ ปิวิตฺวา พลํ โหติ, สีหํ ทิสฺวา ภยํ โหตี''ติฯ ทสฺสนการณา หิ เอวํ ปริวิตกฺกนํ อโหสิฯ กิญฺจาปิ เอตฺถ ''ภพฺพกุลปุตฺตสฺสา''ติ วุตฺตํ, ตถาปิ อุปนิสฺสยสมฺปนฺนสฺสปิ อชาตสตฺตุโน วิย อนฺตราโย ภวิสฺสตีติ อิมสฺส เถรสฺสปิ กตปาปกมฺมมูลวิปฺปฏิสารวเสน อธิคมนฺตราโย อโหสีติ วทนฺติฯ

กึ ปน เยสํ มคฺคผลานํ อุปนิสฺสโย อตฺถิ, พุทฺธานํ สมฺมุขีภาเวปิ เตสํ อนฺตราโย โหตีติ? อาม โหติ, น ปน พุเทฺธ ปฏิจฺจฯ พุทฺธา หิ ปเรสํ มคฺคผลาธิคมาย อุสฺสาหชาตา ตตฺถ นิรนฺตรํ ยุตฺตปยุตฺตา เอว โหนฺติ, ตสฺมา เต ปฏิจฺจ เตสํ อนฺตราโย น โหติ, อถ โข กิริยาปริหานิยา วา ปาปมิตฺตตาย วา โหติ, กิริยาปริหานิ จ เทสกสฺส ตเสฺสว วา ปุคฺคลสฺส ตชฺชปโยคาภาวโต เวทิตพฺพา, เทสกวเสน ปเนตฺถ ปริหานิ สาวกานํ วเสเนว เวทิตพฺพา, น พุทฺธานํ วเสนฯ ตถา หิ สเจ ธมฺมเสนาปติ ธนญฺชานิยสฺส พฺราหฺมณสฺส อาสยํ ญตฺวา ธมฺมํ เทสยิสฺส, พฺราหฺมโณ โสตาปโนฺน อภวิสฺสฯ เอวํ ตาว เทสกสฺส วเสน กิริยาปริหานิยา อนฺตราโย โหติฯ สเจ เปโสฺส หตฺถาโรหปุโตฺต ภควโต สมฺมุขา ธมฺมํ สุณโนฺต มุหุตฺตํ นิสีเทยฺย, ยาว ตสฺส ภควา อตฺตนฺตปาทิเก จตฺตาโร ปุคฺคเล วิตฺถาเรน วิภชิตฺวา เทเสติ, โสตาปตฺติผเลน สํยุโตฺต อภวิสฺสฯ เอวํ ปุคฺคลสฺส วเสน กิริยาปริหานิยา อนฺตราโย โหติ นามฯ อิมสฺส หิ อุปาสกสฺส กิริยาปริหานิ ชาตา อปรินิฏฺฐิตาย เทสนาย อุฏฺฐหิตฺวา ปกฺกนฺตตฺตาฯ สเจ อชาตสตฺตุ เทวทตฺตสฺส วจนํ คเหตฺวา ปิตุฆาตกมฺมํ นากริสฺส, สามญฺญผลสุตฺตกถิตทิวเส โสตาปโนฺน อภวิสฺส, ตสฺส วจนํ คเหตฺวา ปิตุฆาตกมฺมสฺส กตตฺตา ปน นาโหสิฯ เอวํ ปาปมิตฺตตาย อนฺตราโย โหติฯ สุทินฺนสฺสปิ ปาปมิตฺตวเสน อนฺตราโย อโหสีติ ทฏฺฐพฺพํฯ ยทิ หิ เตน มาตาปิตูนํ วจนํ คเหตฺวา ปุราณทุติยิกาย เมถุนธโมฺม ปฏิเสวิโต นาภวิสฺส, น ตํมูลวิปฺปฏิสารวเสน อธิคมนฺตราโย อภวิสฺสฯ

ยนฺนูนาติ ปริวิตกฺกนเตฺถ นิปาโตติ อาห **''ปริวิตกฺกทสฺสนเมต''**นฺติฯ ''ธมฺมํ สุเณยฺย''นฺติ กิริยาปเทน วุจฺจมาโน เอว หิ อโตฺถ ''ยนฺนูนา''ติ นิปาตปเทน โชตียติฯ อหํ ยนฺ

นูน ธมฺมํ สุเณยฺยนฺติ โยชนาฯ **ยนฺนูนา**ติ จ ยทิ ปนาติ อโตฺถฯ ยทิ ปนาติ อิทมฺปิ หิ เตน สมานตฺถเมวฯ ยํ ธมฺมํ สุณาตีติ สมฺพนฺโธฯ **อุฬารุฬารชนา**ติ ขตฺติยมหาสาลาทิอุฬารุฬารชนากิณฺณา ฯ สเจ อยมฺปิ ปฐมํ อาคเจฺฉยฺย, ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา นิสีทิตุํ อรหรูโปติ อาห **"ปจฺฉา อาคเตนา"**ติฯ **สิกฺขตฺตยูปสํหิต**นฺติ อธิสีลอธิจิตฺตอธิปญฺญาสงฺขาตสิกฺขตฺตยยุตฺตํฯ โถกํ ธมฺมกถํ สุตฺวา อโหสีติ สมฺพนฺโธฯ อิธาปิ สุตฺวา-สโทฺท เหตุอโตฺถติ ทฎฺฐโพฺพ, สวนการณา เอตทโหสีติ วุตฺตํ โหติฯ ยทิ เอวํ อถ กสฺมา ''เอกมนฺตํ นิสินฺนสฺส…เป.… เอตทโหสี''ติ วุตฺตนฺติ อาห **"ตํ ปนสฺส ยสฺมา"**ติอาทิฯ ตตฺถ **ต**นฺติ ปริวิตกฺกนํฯ

สเงฺขปกถาติ วิสุํ วิสุํ ปทุทฺธารํ อกตฺวา สมาสโต อตฺถวณฺณนาฯ **เยน เยน อาการเรนา**ติ เยน เยน ปกาเรนฯ **เตน เตน เม อุปปริกฺขโต**ติ ''กามา นาเมเต อนิจฺจา ทุกฺขา วิปริณามธมฺมา อฎฺฐิกงฺกลูปมา''ติ (ม. นิ. ๑.๒๓๔; ๒.๔๒; ปาจิ. ๔๑๗; มหานิ. ๓; จูฬนิ. ขคฺควิสาณสุตฺตนิเทฺทส ๑๔๗) จ อาทินา เยน เยน อาการเรน กาเมสุ อาทีนวํ โอการํ สํกิเลสํ, ตพฺพิปริยายโต เนกฺขเมฺม อานิสํสํ คุณํ ปกาเสนฺตํ ภควตา ธมฺมํ เทสิตํ อาชานามิ อวพุชฺฌามิ, เตน เตน ปกาเรน อุปปริกฺขโต วีมํสนฺตสฺส มยฺหํ เอวํ โหติ เอวํ อุปฎฺฐาติฯ **สิกฺขตฺตยพฺรหฺมจริย**นฺติ อธิสีลสิกฺขาทิสิกฺขตฺตยสงฺคหํ เสฎฺฐจริยํฯ **เอกมฺปิ ทิวส**นฺติ เอกทิวสมตฺตมฺปิฯ **อขณฺฑํ กตฺวา**ติ ทุกฺกฎมตฺตสฺสปิ อนาปชฺชเนน อขณฺฑิตํ กตฺวา, อขณฺฑอจฺฉิทฺทาทิภาวาปาทเนน วาฯ อขณฺฑลกฺขณวจนเญฺหตํฯ **จริมกจิตฺต**นฺติ จุติจิตฺตํฯ กิญฺจิปิ เอกเทสํ อเสเสตฺวา เอกเนฺตเนว ปริปูเรตพฺพตาย **เอกนฺตปริปุณฺณํฯ กิเลสมเลน อมลีนํ กตฺวา**ติ ตณฺหาสํกิเลสาทินา อสํกิลิฎฺฐํ กตฺวา, จิตฺตุปฺปาทมตฺตมฺปิ สํกิเลสมลํ อนุปฺปาเทตฺวาฯ อจฺจนฺตเมว วิสุทฺธํ กตฺวา ปริหริตพฺพตาย **เอกนฺตปริสุทฺธํ**ฯ ตโต เอว สงฺขํ วิยลิขิตนฺติ **สงฺขลิขิตํ**ฯ เตนาห **"ลิขิตสงฺขสทิส"**นฺติฯ ปริโยทาตเฎฺฐน นิมฺมลภาเวน สงฺขํ วิยลิขิตํ โธตนฺติ สงฺขลิขิตนฺติ อาห **"โธตสงฺขสปฺปฎิภาค"**นฺติฯ ''อชฺฌาวสตา''ติ ปทปฺปโยเคน **อคาร**นฺติ ภุมฺมเตฺถ อุปโยควจนนฺติ อาห **"อคารมเชฺฌ"**ติฯ ทาฐิกาปิ มสฺสุคฺคหเณเนว คเหตฺวา **"มสฺสุ"**เตฺวว วุตฺตํ, อุตฺตราธรมสฺสุนฺติ อโตฺถฯ กสาเยน รตฺตานีติ **กาสายานี**ติ อาห **"กสายรสปีตตายา"**ติฯ **ปริทหิตฺวา**ติ นิวาเสตฺวา เจว ปารุปิตฺวา จฯ **อคารสฺส หิต**นฺติ อคารวาโส อคารํ อุตฺตรปทโลเปน, ตสฺส วฑฺฒิอาวหํ อคารสฺส หิตํฯ

๒๕. **ญาติสาโลหิตา**ติอาทีสุ ''อยํ อชฺฌตฺติโก''ติ ชานนฺติ, ญายนฺติ วาติ **ญาตี,** โลหิเตน สมฺพนฺธาติ **สาโลหิตา**ฯ ปิตุปกฺขิกา ญาตี, มาตุปกฺขิกา สาโลหิตาฯ มาตุปกฺขิกา ปิตุปกฺขิกา วา ญาตี , สสฺสุสสุรปกฺขิกา สาโลหิตาฯ มิตฺตายนฺตีติ **มิตฺตา,** มินนฺติ วา สพฺพคุเยฺหสุ อโนฺต ปกฺขิปนฺตีติ **มิตฺตา**ฯ กิจฺจกรณีเยสุ สหภาวเฎฺฐน อมา โหนฺตีติ **อมจฺจา**ฯ มมายตีติ **มาตา,** ปิยายตีติ **ปิตาฯ สรีรกิจฺจเลเสนา**ติ อุจฺจารปสฺสาวาทิสรีรกิจฺจเลเสนฯ **อนนุญฺญาตํ ปุตฺตํ น ปพฺพาเชตี**ติ ''มาตาปิตูนํ โลกิยมหาชนสฺส จ จิตฺตญฺญถตฺตํ มา โหตู''ติ น ปพฺพาเชติฯ ตโตเยว จ สุโทฺธทนมหาราชสฺส ตถา วโร ทิโนฺนฯ

๒๖. **ธุรนิเกฺขเปนา**ติ ภณฺฑปฺปโยชนาทีสุ ธุรนิเกฺขเปนฯ เตนาห **"น หี"**ติอาทิฯ ปิยายิตโพฺพติ **ปิโย**ติ อาห **"ปีติชนนโก"**ติฯ มนสฺส อปฺปายนโต **มนาโป**ติ อาห **"มนวฑฺฒนโก"**ติฯ **สุเขธิโต** ตรุณทารกกาเล, ตโต ปรญฺจ สปฺปิขีราทิสาทุรสมนุญฺญโภชนาทิอาหารสมฺปตฺติยา **สุขปริหโต**ฯ อถ วา ทพฺพิหภตฺติกธาติชนาทิปริชนสมฺปตฺติยา เจว ปริเจฺฉทสมฺปตฺติยา จ อุฬารปณีตสุขปจฺจยูปหาเรหิ จ **สุเขธิโต,** อกิเจฺฉเนว ทุกฺขปจฺจยวิโนทเนน **สุขปริหโต**ฯ อชฺฌตฺติกงฺคสมฺปตฺติยา วา **สุเขธิโต,** พาหิรงฺคสมฺปตฺติยา **สุขปริหโต**ฯ

กิญฺจีติ เอตสฺส วิวรณํ **“อปฺปมตฺตกมฺปิ กลภาค”**นฺติฯ ยทา ชานาติ-สโทฺท โพธน โตฺถ น โหติ, ตทา ตสฺส ปโยเค ‘‘สปฺปิโน ชานาติ, มธุโน ชานาตี’’ติอาทีสุ วิย กรณเตฺถ สา มิวจนํ สทฺทตฺถวิทู อิจฺฉนฺตีติ อาห **“กิญฺจิ ทุเกฺขน นานุโภสี”**ติฯ เตนาห **“กรณเตฺถ สามิวจนํ, อนุภวนเตฺถ จ ชานนา”**ติฯ เอตฺถ จ **กิญฺจิ ทุเกฺขน นานุโภสี**ติ เกนจิ ทุเกฺขน กรณภูเตน วิสยํ นานุโภสีติ เอวมโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ‘‘กิญฺจี’’ติ เอตฺถาปิ หิ กรณเตฺถ สามิวจนสฺส โลโป กโตฯ เตเนว จ วกฺขติ ‘‘วิกปฺปทฺวเยปิ ปุริมปทสฺส อุตฺตรปเทน สมานวิภตฺติโลโป ทฎฺฐโพฺพ’’ติฯ ยทา ปน ชานาติ-สโทฺท สรณโตฺถ โหติ, ตทา สรณตฺถานํ ธาตุสทฺทานํ ปโยเค ‘‘มาตุ สรติ, ปิตุ สรติ, ภาตุ ชานาตี’’ติอาทีสุ วิย อุปโยคเตฺถ สามิวจนํ สทฺทสตฺถวิทู วทนฺตีติ อาห **“อถ วา กิญฺจิ ทุกฺขํ นสฺสรสีติ อโตฺถ”**ติ, กสฺสจิ ทุกฺขสฺส อนนุภูตตฺตา อตฺตนา อนุภูตํ อปฺปมตฺตกมฺปิ ทุกฺขํ ปริเยสมาโนปิ อภาวโตเยว นสฺสรสีติ อโตฺถ ฯ **วิกปฺปทฺวเยปี**ติ อนุภวนสรณตฺถวเสน วุเตฺต ทุติยตติยวิกปฺปทฺวเยฯ **ปุริมปทสฺสา**ติ ‘‘กิญฺจี’’ติ ปทสฺสฯ **อุตฺตรปเทนา**ติ ‘‘ทุกฺขสฺสา’’ติ ปเทนฯ **สมานวิภตฺติโลโป**ติ อุตฺตรปเทน สมานสฺส สามิวจนสฺส โลโปฯ ‘‘กสฺสจิ ทุกฺขสฺสา’’ติ วตฺตเพฺพ วิกปฺปทฺวเยปิ ปุริมปเท สามิวจนสฺส โลปํ กตฺวา ‘‘กิญฺจิ ทุกฺขสฺสา’’ติ นิเทฺทโส กโตฯ **อนิจฺฉกา**ติ อนิจฺฉนฺตาฯ **เอวํ สเนฺต**ติ นนุ มยํ สุหินฺน สามาทีสุ เกนจิปิ อุปาเยน อปฺปฎิสาธเนน อปฺปฎิกาเรน มรเณนปิ ตยา อกามกาปิ วินา ภ วิสฺสาม, เอวํ สติฯ **เยนา**ติ เยน การเณนฯ **กึ ปนา**ติ เอตฺถ **กิ**นฺติ กรณเตฺถ ปจฺจตฺตวจนนฺติ ท เสฺสโนฺต อาห **“เกน ปน การเณนา”**ติฯ

๒๘. คนฺธพฺพนฎนาฎกาทีนีติ เอตฺถ **คนฺธพฺพา** นาม คายนกา, **นฎา** นาม รงฺคนฎา, **นาฎกา** ลงฺฆนกาทโยฯ **ปริจาเรหี**ติ เอตฺถ ปริโต ตตฺถ ตตฺถ ยถาสกํ วิสเยสุ จาเรหีติ อโตฺถติ อาห **“อินฺทฺริยานิ จาเรหี”**ติอาทิฯ **ปริจาเรหี**ติ วา สุขูปกรเณหิ อตฺตานํ ปริจาเรหิ อตฺตโน ปริจรณํ กาเรหิฯ ตถาภูโต จ ยสฺมา ลฬโนฺต กีฬโนฺต นาม โหติ, ตสฺมา **“ลฬา”**ติอาทิวุตฺตํฯ ภุญฺชิตพฺพโต ปริภุญฺชิตพฺพโต วิเสสโต ปญฺจ กามคุณา โภคา นามาติ อาห **“โภเค ภุญฺชโนฺต”**ติฯ **ทานปฺปทานานี**ติ เอตฺถ นิจฺจทานํ **ทานํ** นาม, อุโปสถทิวสาทีสุ ทาตพฺพํ อติเรกทานํ **ปทานํ** นามฯ ปเวณีรกฺขณวเสน วา ทียมานํ **ทานํ** นาม, อตฺตนาว ปฎฺฐเปตฺวา ทียมานํ **ปทานํ** นามฯ ปจฺรชนสาธารณํ วา นาติอุฬารํ **ทานํ** นาม, อนญฺญสาธารณํ อติอุฬารํ **ปทานํ** นามฯ **อาทิ**-สเทฺทน สีลาทีนิ สงฺคณฺหาติฯ นตฺถิ เอตสฺส วจนปฺปฎิวจนสงฺขาโต อาลาปสลฺลาโปติ **นิราลาปสลฺลาโป**ฯ

๓๐. พลํ คาเหตฺวาติ เอตฺถ พลคฺคหณํ นาม กายพลสฺส อุปฺปาทนเมวาติ อาห **“กายพลํ ชเนตฺวา”**ติฯ **อสฺสุมุข**นฺติ อสฺสูนิ มุเข เอตสฺสาติ อสฺสุมุโข, ตํ อสฺสุมุขํ, อสฺสุกิลินฺนมุขนฺติ อโตฺถฯ คาโมเยว **คามนฺตเสนาสนํ** คามปริยาปนฺนตฺตา คามนฺตเสนาสนสฺสฯ **อติเรกลาภปฎิเกฺขเปนา**ติ ‘‘ปิณฺฑิยาโลปโภชนํ นิสฺสายา’’ติ (มหาว. ๑๒๘) เอวํ วุตฺตภิกฺขาหารลาภโต อธิกลาโภ สงฺฆภตฺตาทิอติเรกลาโภ, ตสฺส ปฎิเกฺขเปนาติ อโตฺถฯ เตนาห **“จุทฺทสภตฺตานิ ปฎิกฺขิปิตฺวา”**ติฯ สงฺฆภตฺตํ อุเทฺทสภตฺตํ นิมนฺตนภตฺตํ สลากภตฺตํ ปกฺขิกํ อุโปสถิกํ ปาฎิปทิกํ อาคนฺตุกภตฺตํ คมิกภตฺตํ คิลานภตฺตํ คิลานุปฎฺฐากภตฺตํ วิหารภตฺตํ ธุรภตฺตํ วารภตฺตนฺติ อิมานิ จุทฺทส ภตฺตานิฯ ตตฺถ สกลสฺส สงฺฆสฺส ทาตพฺพํ ภตฺตํ **สงฺฆภตฺตํ**ฯ กติปเย ภิกฺขู อุทฺทิสิตฺวา ทาตพฺพํ ภตฺตํ **อุเทฺทสภตฺตํ**ฯ เอกสฺมึ ปเกฺข เอกทิวสํ ทาตพฺพํ ภตฺตํ **ปกฺขิกํ**ฯ อุโปสเถ ทาตพฺพํ ภตฺตํ **อุโปสถิกํ**ฯ ปาฎิปททิวเส ทาตพฺพํ ภตฺตํ **ปาฎิปทิกํ**ฯ วิหารํ อุทฺทิสฺส ทาตพฺพํ ภตฺตํ **วิหารภตฺตํ**ฯ ธุรเคเหเยว ฐเปตฺวา ทาตพฺพํ ภตฺตํ **ธุรภตฺตํ**ฯ คามวาสีอาทีหิ วาเรน ทาตพฺพํ ภตฺตํ **วารภตฺตํ**ฯ

อถ **“คหปติจีวรํ ปฏิกฺขิปิตฺวา”**ติ กสฺมา วุตฺตํฯ คหเณ หิ สติ ปฏิเกฺขโป ยุเชฺชยฺย, น จ ปฐมโพธิยํ คหปติจีวรสฺส ปฏิคฺคหณํ อนุญฺญาตํ ปรโต **ชีวกวตฺถุสฺมิํ** อนุญฺญาตตฺตาฯ เตเนว วกฺขติ **ชีวกวตฺถุสฺมิํ** (มหาว. อฏฺฐ. ๓๓๗) ‘‘ภควโต หิ พุทฺธภาวปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย ยาว อิทํ วตฺถุ, เอตฺถนฺตเร วีสติ วสฺสานิ น โกจิ คหปติจีวรํ สาทิยิ, สเพฺพ ปํสุกูลิกาว อเหสุ’’นฺติฯ สุทิโนฺน จ ปฐมโพธิยํเยว ปพฺพชิโตฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘สุทิโนฺน หิ ภควโต ทฺวาทสเม วเสฺส ปพฺพชิโต, วีสติเม วเสฺส ญาติกุลํ ปิณฺฑาย ปวิโฏฺฐ, สยํ ปพฺพชฺชาย อฎฺฐวสฺสิโก หุตฺวา’’ติฯ ตสฺมา ‘‘คหปติจีวรํ ปฏิกฺขิปิตฺวา’’ติ กสฺมา วุตฺตนฺติ? วุจฺจเต – อนนุญฺญาเตปิ คหปติจีวเร ปํสุกูลิกงฺคสมาทานวเสน คหปติจีวรํ ปฏิกฺขิตฺตํ นาม โหตีติ กตฺวา วุตฺตํ ‘‘คหปติจีวรํ ปฏิกฺขิปิตฺวา’’ติฯ

โลลุปฺปจารํ ปฏิกฺขิปิตฺวาติ กุสลภณฺฑสฺส ภุสํ วิลุมฺปนเฎฺฐน โลลุปฺปํ วุจฺจติ ตณฺหา, โลลุเปฺปน จรณํ โลลุปฺปจาโร, ตณฺหาวเสน ฆรปฏิปาฎิํ อติกฺกมิตฺวา ภิกฺขาย จรณํ, ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวาติ อโตฺถฯ เตนาห **“ฆรปฏิปาฏิยา ภิกฺขาย ปวิสตี”**ติฯ เอตฺถ จ อารญฺญิกงฺคาทิปธานงฺควเสน เสสธุตงฺคานิปิ คหิตาเนว โหนฺตีติ เวทิตพฺพํฯ **วชฺชีน**นฺติ ราชาโน อเปกฺขิตฺวา สามิวจนํ กตํ, วชฺชีราชูนนฺติ อโตฺถฯ ชนปท-สทฺทสฺส ตํนิวาสีสุปิ ปวตฺตนโต **“วชฺชีสู”**ติ ชนปทาเปกฺขํ ภุมฺมวจนํ, วชฺชินามเก ชนปเทติ อโตฺถฯ

อุปโภคปริโภคูปกรณมหนฺตตายาติ ปญฺจกามคุณสงฺขาตานํ อุปโภคานเญฺจว หตฺถิอสฺสรถอิตฺถิยาทิอุปโภคูปกรณานญฺจ มหนฺตตายฯ อุปโภคูปกรณาเนว หิ อิธ ปริโภคูปกรณสเทฺทน วุตฺตานิฯ เตเนวาห **“เย หิ เตสํ อุปโภคา, ยานิ จ อุปโภคูปกรณานิ, ตานิ มหนฺตานี”**ติฯ ‘‘อุปโภคา หตฺถิอสฺสรถอิตฺถีอาทโย, อุปโภคูปกรณานิ เตสเมว สุวณฺณาทิอุปกรณานี’’ติปิ วทนฺติฯ **สารกานี**ติ สารภูตานิฯ **นิเธตฺวา**ติ นิทหิตฺวา, นิธานํ กตฺวาติ อโตฺถฯ **ทิวสปริพฺพยสงฺขาตโภคมหนฺตตายา**ติ ทิวเส ทิวเส ปริภุญฺชิตพฺพสงฺขาตโภคานํ มหนฺตตายฯ **ชาตรูปรชตเสฺสว ปหูตตายา**ติ ปิณฺฑปิณฺฑวเสน เจว สุวณฺณมาสกรชตมาสกาทิวเสน จ ชาตรูปรชตเสฺสว ปหูตตายฯ **วิตฺตี**ติ ตุฎฺฐิ, วิตฺติยา อุปกรณํ วิตฺตูปกรณํ, ปหูตํ นานาวิธาลงฺการภูตํ วิตฺตูปกรณเมเตสนฺติ **ปหูตวิตฺตูปกรณา**ฯ เตนาห **“อลงฺการภูตสฺสา”**ติ อาทิฯ **โวหารวเสนา**ติ วณิชฺชาวเสน วฑฺฒิกตาทิวเสนฯ **ธนธญฺญสฺส ปหูตตายา**ติ สตฺตรตนสงฺขาตสฺส ธนสฺส สพฺพปุพฺพณฺณาปรณฺณสงฺคหิตสฺส ธญฺญสฺส จ ปหูตตายาติ อโตฺถฯ ตตฺถ ‘‘สุวณฺณรชตมณิมุตฺตาเวฬุริยวชิรปวาฬานิ สตฺต รตนานี’’ติ วทนฺติฯ สาลิวีหิอาทิ **ปุพฺพณฺณํ** ปุรกฺขตํ สสฺสผลนฺติ กตฺวา, ตพฺพิปริยายโต มุคฺคมาสาทิ **อปรณฺณ**นฺติ เวทิตพฺพํฯ **อุกฺกฎฺฐปิณฺฑปาติกตฺตา**ติ เสสธุตงฺคปริวาริเตน อุกฺกฎฺฐปิณฺฑปาตธุตเงฺคน สมนฺนาคตตฺตาฯ เตนาห **“สปทานจารํ จริตุกาโม”**ติฯ

๓๑. อโนฺตชาตตาย วา ญาติสทิสี ทาสีติ **ญาติทาสี**ฯ ปูติภาเวเนว ลกฺขิตพฺพโทโส วา **อาภิโทสิโก,** อภิโทสํ วา ปจฺจูสกาลํ คโต ปโตฺต อติกฺกโนฺตติ **อาภิโทสิโก**ฯ เตนาห **“เอกรตฺตาติกฺกนฺตสฺส วา”**ติอาทิฯ ปูติภูตภาเวน ปริโภคํ นารหตีติ **อปริโภคารโห**ฯ ฉฑฺฑนียสภาเว นิจฺฉิเตปิ ปุจฺฉากาเล สเนฺทหโวหารวเสเนว ปุจฺฉิตุํ ยุตฺตนฺติ อาห **“สเจ”**ติฯ **อริยโวหาเรนา**ติ อริยสมุทาจาเรนฯ อริยา หิ มาตุคามํ ภคินิวาเทน สมุทาจรนฺติฯ **นิสฺสฎฺฐปริคฺคหน**ฺติ ปริจฺจตฺตาลยํฯ

‘‘อากิรา’’ติ วุตฺตตฺตา **“วิญฺญตฺติ วา”**ติ วุตฺตํ, ‘‘สเจ ตํ ฉฑฺฑนียธมฺม’’นฺติ ปริยายํ อมุญฺจิตฺวา วุตฺตตฺตา **“ปยุตฺตวาจา วา”**ติ วุตฺตํ, ปจฺจยปฏิสํยุตฺตา วาจา ปยุตฺตวาจาฯ **วตฺตุํ**

วฏฺฏตีติ นิรเปกฺขภาวโต วุตฺตํ , อิธ ปน วิเสสโต อปริโภคารหตฺตาว วตฺถุโนฯ **อคฺคอริยวํสิโก**ติ อริยวํสปฏิปตฺติปูรกานํ อโคฺค อุตฺตโมฯ นิมียติ สญฺญายตีติ **นิมิตฺตํ,** ยถาสลฺลกฺขิโต อากาโรติ อาห **"คิหิกาเล สลฺลกฺขิตปุพฺพํ อาการ"**นฺติฯ หตฺถปิฏฺฐิอาทีนิ โอโลกยมานา "สามิปุตฺตสฺส เม สุทินฺนสฺส วิย สุวณฺณกจฺฉปปิฏฺฐิสทิสา อิมา หตฺถปาทปิฏฺฐิโย, หริตาลวฏฺฏิโย วิย สุวฏฺฏิตา องฺคุลิโย, มธุโร สโร"ติ คิหิกาเล สลฺลกฺขิตปุพฺพํ อาการํ อคฺคเหสิ สญฺชานิ สลฺลเกฺขสิฯ กสฺมา ปน สา ญาติทาสี ทิสฺวาว น สญฺชานีติ อาห **"สุทิโนฺน หี"**ติอาทิฯ **ปพฺพชฺชุปคเตนา**ติ ปพฺพชฺชํ อุปคเตน, ปพฺพชิเตนาติ อโตฺถฯ **ฆรํ ปวิสิตฺวา**ติ เคหสามินิยา นิสีทิตพฺพฏฺฐานภูตํ อโนฺตเคหํ ปวิสิตฺวาฯ **ยเคฺฆ**ติ อิมสฺส อาโรจยามีติ อยมโตฺถติ อาห **"อาโรจนเตฺถ นิปาโต"**ติฯ "ยเคฺฆ ชาเนยฺยาสีติ สุฏฺฐุ ชาเนยฺยาสี"ติปิ อตฺถํ วทนฺติฯ **อาลปเน**ติ ทาสิชนสฺส อาลปเนฯ เตนาห **"เอวญฺหี"**ติอาทิฯ

๓๒. ฆเรสุ สาลา โหนฺตีติ ฆเรสุ เอกมเนฺต โภชนสาลา โหนฺติ ปาการปริกฺขิตฺตา สุสํวิหิตทฺวารพนฺธา สุสมฺมฏฺฐวาลิกงฺคณาฯ **อุทกกญฺชิย**นฺติ อุทกญฺจ กญฺชิยญฺจฯ กสฺมา ปน อีทิสายเมว สาลาย อญฺญตรํ กุฏฺฏมูลนฺติ อยมโตฺถ วุโตฺตติ อาห **"น หิ ปพฺพชิตา"**ติอาทิฯ **อสารุเปฺป ฐาเน**ติ ภิกฺขูนํ อนนุจฺฉวิเก ปเทเสฯ **อตฺถิ นุ โข**ติ **นุ**-สโทฺท ปุจฺฉนเตฺถ, **โข**-สโทฺท วจนสิลิฏฺฐตาย วุโตฺตฯ **นุโข**ติ วา นิปาตสมุทาโย ปุจฺฉนโตฺถฯ เตน นาม-สทฺทสฺส ปุจฺฉนตฺถตํ ทเสฺสติฯ **เยสํ โน ตฺว**นฺติ เยสํ โน ปุโตฺต ตฺวํฯ **อีทิเส ฐาเน**ติ กิญฺจาปิ ตํ ฐานํ ภิกฺขูนํ อนนุรูปํ น โหติ, ตถาปิ มาทิสานํ มหาโภคกุลานํ ปุตฺตสฺส ปรกุเล อาสนสาลายํ นิสีทิตฺวา โภชนํ นาม อยุตฺตรูปนฺติ มญฺญมาโน อาหฯ เตเนวาห "นนุ นาม, ตาต สุทินฺน, สกํ เคหํ คนฺตพฺพ"นฺติฯ อเญฺญนปิ ปกาเรน นามสทฺทสฺส ปุจฺฉนตฺถตเมว ทเสฺสโนฺต อาห **"ตถา อตฺถิ นุ โข ตาตา"**ติอาทิฯ **ตถา**ติ สมุจฺจยโตฺถฯ อิทานิ นามสทฺทสฺส มญฺญนตฺถตํ ทเสฺสโนฺต อาห **"ตถา อตฺถิ มเญฺญ"**ติอาทิฯ

ทุกฺขาภิตุนฺนตายาติ มานสิเกน ทุเกฺขน อภิปีฬิตตฺตาฯ **เอตมตฺถ**นฺติ "อตฺถิ นุ โข, ตาต สุทินฺน, อมฺหากํ ธน"นฺติอาทินา ยถาวุตฺตมตฺถํฯ **อโนกปฺปนามริสนตฺถวเสนา**ติ เอตฺถ **อโนกปฺปนํ** อสทฺทหนํฯ **อมริสนํ** อสหนํฯ **อนาคตวจนํ** อนาคตสทฺทปฺปโยโค, อโตฺถ ปน วตฺตมานกาลิโกวฯ เตนาห **"ปจฺจกฺขมฺปี"**ติฯ **น มริสยามี**ติ น วิสหามิฯ **ตํ น สุนฺทร**นฺติ "ตทาย"นฺติ ปาฐํ สนฺธายาหฯ **อลํ, คหปติ, กตํ เม อชฺช ภตฺตกิจฺจ**นฺติ เถโร อุกฺกฏฺฐเอกาสนิกตาย ปฏิกฺขิปโนฺต เอวมาหฯ **อุกฺกฏฺฐเอกาสนิกตายา**ติ จ อิทํ ภูตกถนวเสน วุตฺตํ เถรสฺส ตถาภาวทีปนตฺถํฯ มุทุกสฺสปิ หิ เอกาสนิกสฺส ยาย นิสชฺชาย กิญฺจิมตฺตมฺปิ โภชนํ ภุตฺตํ, วตฺตสีเสนปิ ตโต วุฏฺฐิตสฺส ปุน ภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติฯ เตนาห **ติปิฏกจูฬาภยเตฺถโร** "อาสนํ วา รเกฺขยฺย โภชนํ วา"ติฯ **อุกฺกฏฺฐปิณฺฑปาติโกปิ สมาโน**ติ นิทสฺสนมตฺตมิทํ, เถโร สปทานจาริเกสุปิ อุกฺกโฏฺฐเยวฯ อุกฺกฏฺฐสปทานจาริโกปิ หิ ปุรโต จ ปจฺฉโต จ อาหฏภิกฺขมฺปิ อคฺคเหตฺวาว ฆรทฺวาเร ฐตฺวา ปตฺตวิสฺสชฺชนเมว กโรติ, ตสฺมา เถโร อุกฺกฏฺฐสปทานจาริกตฺตาปิ สฺวาตนาย ภิกฺขํ นาธิวาเสติฯ อถ กสฺมา "อธิวาเสสี"ติ อาห **"สเจ เอกภตฺตมฺปิ น คเหสฺสามี"**ติอาทิฯ ปณฺฑิตา หิ มาตาปิตูนํ อาจริยุปชฺฌายานํ วา กาตพฺพํ อนุคฺคหํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา ธุตงฺควิสุทฺธิกา น ภวนฺติฯ

๓๓. มชฺฌิมปฺปมาโณติ จตุหโตฺถ ปุริโส มชฺฌิมปฺปมาโณฯ "ฉหโตฺถ"ติปิ เกจิฯ ติโรกโรนฺติ เอตายาติ ติโรกรณีติ สาณิปาการวจโน อยํ **ติโรกรณี**-สโทฺทติ อาห **"ติโรกรณิยนฺติ กรณเตฺถ ภุมฺม"**นฺติฯ "ติโรกรณิยา"ติ วตฺตเพฺพ "ติโรกรณิย"นฺติ กรณเตฺถ ภุมฺมํ วุตฺตํฯ **ติโรกรณีย**-สโทฺท วา อยํ สาณิปาการปริยาโยติ ทเสฺสโนฺต อาห **"อถ วา"**ติ

อาทิฯ **ตํ ปริกฺขิปิตฺวา**ติ ตํ สมนฺตโต ขิปิตฺวา, ปริโต พนฺธิตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ เตนาห **“สมนฺตโต กตฺวา”**ติฯ วิภตฺติปติรูปโกปิ นิปาโต โหตีติ อาห **“เตนาติ อยมฺปิ วา”**ติอาทิฯ

๓๔. ‘‘อถ โข อายสฺมโต สุทินฺนสฺส ปิตา สเก นิเวสเน ปณีตํ ขาทนียํ โภชนียํ ปฏิยาทาเปตฺวา อายสฺมโต สุทินฺนสฺส กาลํ อาโรเจสิ – ‘กาโล, ตาต สุทินฺน, นิฏฺฐิตํ ภตฺต’นฺติ’’ เอวํ กาลาโรจนสฺส ปาฬิยํ อนารุฬฺหตฺตา อาห – **“กิญฺจาปิ ปาฬิยํ กาลาโรจนํ น วุตฺต”**นฺติฯ **อาโรจิเตเยว กาเล**ติ ‘‘กาโล, ตาต สุทินฺน, นิฏฺฐิตํ ภตฺต’’นฺติ กาเล อาโรจิเตเยวฯ **เทฺว ปุเญฺช**ติ กหาปณปุญฺชญฺจ สุวณฺณปุญฺชญฺจฯ

เปตฺติกนฺติ ปิติโต อาคตํ เปตฺติกํฯ **นิหิต**นฺติ ภูมิคตํฯ **ปยุตฺต**นฺติ วฑฺฒิวเสน ปโยชิตํฯ **ตทฺธิตโลปํ กตฺวา เวทิตพฺพ**นฺติ ยถา อญฺญตฺถาปิ ‘‘ปิตามหํ ธนํ ลทฺธา, สุขํ ชีวติ สญฺชโย’’ติ วุตฺตํ, เอวํ ตทฺธิตโลปํ กตฺวา วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ปิตามหโต อาคตํ, ปิตามหสฺส วา อิทํ **เปตามหํ**ฯ **ปพฺพชิตลิงฺค**นฺติ สมณเวสํฯ **น ราชภีโต**ติ อปราธการณา น ราชกุลา ภีโตฯ เยสํ สนฺตกํ ธนํ คหิตํ, เต **อิณายิกา**ฯ **ปลิพุทฺโธ** ปีฬิโตฯ

วิภตฺติปติรูปโกติ ‘‘เตนา’’ติ ปทํ สนฺธายาหฯ **ตํนิทาน**นฺติ ตํ ธนํ นิทานํ การณมสฺสาติ ตํนิทานํฯ **อสฺสา**ติ ปจฺจตฺตวจนสฺส, ปทสฺส วาฯ **ภย**นฺติ จิตฺตสฺส อุตฺรสฺตากาเรน ปวตฺตภยํ อธิเปฺปตํ, น ญาณภยํ, นาปิ ‘‘ภายติ เอตสฺมา’’ติ เอวํ วุตฺตํ อารมฺมณภยนฺติ อาห **“จิตฺตุตฺราโสติ อโตฺถ”**ติฯ **ฉมฺภิตตฺต**นฺติ เตเนว จิตฺตุตฺราสภเยน สกลสรีรสฺส ฉมฺภิตภาโวฯ วิเสสโต ปน หทยมํสจลนนฺติ อาห **“กายกมฺปํ หทยมํสจลน”**นฺติฯ **โลมหํโส**ติ เตน ภเยน เตน ฉมฺภิตเตฺตน สกลสรีรโลมานํ หฏฺฐภาโว, โส ปน เนสํ ภิตฺติยํ นาคทนฺตานํ วิย อุทฺธํมุขตาติ อาห **“โลมานํ หํสนํ อุทฺธคฺคภาโว”**ติฯ

๓๕. **อตฺตนา**ติ ปจฺจเตฺต กรณวจนํ, สยนฺติ อโตฺถฯ **เทวจฺฉราน**นฺติ อนจฺจนฺติโย สนฺธายาหฯ **เทวนาฏกาน**นฺติ นจฺจนฺติโย, ปริยายวจนํ วา เอตํ เทวกญฺญานํฯ **สมุปฺปนฺนพลวโสกา หุตฺวา**ติ อยํ โลโก นาม อตฺตานํว จิเนฺตติ, ตสฺมา สาปิ ‘‘อิทานิ อหํ อนาถา ชาตา’’ติ อตฺตานํว จินฺตยมานา ‘‘อยํ อชฺช อาคมิสฺสติ, อชฺช อาคมิสฺสตี’’ติ อฏฺฐ วสฺสานิ พหิ น นิกฺขนฺตา เอตํ นิสฺสาย มยา ทารโกปิ น ลโทฺธ, ยสฺส อานุภาเวน ชีเวยฺยามิ, อิโต จามฺหิ ปริหีนา อญฺญโต จาติ สมุปฺปนฺนพลวโสกา หุตฺวาฯ กุลรุกฺขปติฏฺฐาปเน พีชสทิสตฺตา กุลวํสปฺปติฏฺฐาปโก ปุโตฺต อิธ พีชโกติ อธิเปฺปโตติ อาห **“กุลวํสพีชกํ เอกํ ปุตฺต”**นฺติฯ สํ นาม ธนํ, ตสฺส ปตีติ สํปติ, ธนวา วิภวสมฺปโนฺนฯ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกหิตาวหตฺตา ตสฺส หิตนฺติ สาปเตยฺยํ, ตเทว ธนํ วิภโวติ อาห – **“อิมํ สาปเตยฺยํ เอวํ มหนฺตํ อมฺหากํ วิภว”**นฺติฯ

๓๖. อิตฺถีนํ กุมารีภาวปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย ปจฺฉิมวยโต โอรํ อสติ วิพเนฺธ อฏฺฐเม อฏฺฐเม สตฺตาเห คพฺภาสยสญฺญิเต ตติเย อาวเตฺต กติปยา โลหิตปีฬกา สณฺฐหิตฺวา อคฺคหิตปุพฺพา เอว ภิชฺชนฺติ, ตโต โลหิตํ ปคฺฆรติ, ตตฺถ อุตุสมญฺญา ปุปฺผสมญฺญา จาติ อาห – **“ปุปฺผนฺติ อุตุกาเล อุปฺปนฺนโลหิตสฺส นาม”**นฺติฯ **คพฺภปติฏฺฐานฏฺฐาเน**ติ ยสฺมิํ โอกาเส ทารโก นิพฺพตฺตติ, ตสฺมิํ ปเทเสฯ **สณฺฐหิตฺวา**ติ นิพฺพตฺติตฺวาฯ **ภิชฺชนฺตี**ติ อคฺคหิตปุพฺพา เอว ภิชฺชนฺติฯ อยญฺหิ ตาสํ สภาโวฯ **โทเสนา**ติ โลหิตมเลนฯ **สุเทฺธ วตฺถุมฺหี**ติ ปคฺฆริตโลหิตตฺตา อนามยตฺตา จ นหานโต ปรํ จตฺตุตฺถทิวสโต ปฏฺฐาย สุเทฺธ คพฺภาสเยฯ สุเทฺธ ปน วตฺถุมฺหิ มาตาปิตูสุ เอกวารํ สนฺนิปติเตสุ ยาว สตฺต ทิวสานิ เขตฺตเมว โหติ คพฺภสณฺฐหนสฺส ปริตฺตสฺส โลหิตเลปสฺส วิชฺชมานตฺตาฯ เกจิ ปน ‘‘อฑฺฒมาสมตฺตมฺปิ เขตฺตเมวา’’ติ วทนฺติฯ **พาหายนฺ**

ติ อธิกรเณ ภุมฺมนฺติ อาห **“ปุราณทุติยิกาย ยา พาหา, ตตฺร นํ คเหตฺวา”**ติฯ อุปโยคเตฺถ ภุมฺมวจนมฺปิ ยุชฺชติเยว ยถา ‘‘สุทินฺนสฺส ปาเทสุ คเหตฺวา’’ติฯ

ปุเพฺพปิ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานํ สพฺภาวโต **อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท**ติ ปาราชิกํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห – **“ปฐมปาราชิกสิกฺขาปเท อฎฺฐปิเต”**ติฯ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวโนฺต อาห – **“ภควโต กิร ปฐมโพธิย”**นฺติอาทิฯ **เอวรูป**นฺติ ปาราชิกปญฺญตฺติยา อนุรูปํฯ นิทสฺสนมตฺตเญฺจตํ, สงฺฆาทิเสสปญฺญตฺติยา อนุรูปมฺปิ อชฺฌาจารํ นากํสุเยวฯ เตเนวาห – **“อวเสเส ปญฺจ ขุทฺทกาปตฺติกฺขเนฺธ เอว ปญฺญเปสี”**ติฯ อิทญฺจ ถุลฺลจฺจยาทีนํ ปญฺจนฺนํ ลหุกาปตฺติกฺขนฺธานํ สพฺภาวมตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปญฺจาปตฺติกฺขนฺธานํ อนวเสสโต ปญฺญตฺตตฺตาฯ ปฐมโพธิยํ ปญฺจนฺนํ ลหุกาปตฺตีนํ สพฺภาววจเนเนว ธมฺมเสนาปติสฺส สิกฺขาปทปญฺญตฺติยาจนา วิเสสโต ครุกาปตฺติปญฺญตฺติยา ปาติโมกฺขุเทฺทสสฺส จ เหตุภูตาติ ทฎฺฐพฺพาฯ เกจิ ปน ‘‘ตสฺมิํ ตสฺมิํ ปน วตฺถุสฺมิํ อวเสสปญฺจขุทฺทกาปตฺติกฺขเนฺธ เอว ปญฺญเปสีติ อิทํ ทฺวาทสเม วเสฺส เวรญฺชายํ วุตฺถวเสฺสน ภควตา ตโต ปฎฺฐาย อฎฺฐวสฺสพฺภนฺตเร ปญฺญตฺตสิกฺขาปทํ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น สุนฺทรํ ตโต ปุเพฺพปิ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา สพฺภาวโตฯ เตเนว เวรญฺชกเณฺฑ ‘‘เอกภิกฺขุนาปิ รตฺติเจฺฉโท วา ปจฺฉิมิกาย ตตฺถ วสฺสํ อุปคจฺฉามาติ วสฺสเจฺฉโท วา น กโต’’ติ จ ‘‘สามมฺปิ ปจนํ สมณสารุปฺปํ น โหติ, น จ วฎฺฎตี’’ติ จ วุตฺตํฯ **อาราธยิํสู**ติ จิตฺตํ คณฺหิํสุ, อชฺฌาสยํ ปูรยิํสุ, หทยคาหินิํ ปฎิปตฺติํ ปฎิปชฺชิํสูติ อโตฺถฯ **เอกํ สมย**นฺติ เอกสฺมิํ สมเย, ปฐมโพธิยนฺติ อโตฺถฯ

ยํ อาทีนวนฺติ สมฺพโนฺธฯ **สิกฺขาปทํ ปญฺญเปโนฺต**ติ ปฐมปาราชิกสิกฺขาปทํ ปญฺญเปโนฺตฯ **อาทีนวํ ทเสฺสสฺสตี**ติ ‘‘วรํ เต, โมฆปุริส, อาสีวิสสฺส โฆรวิสสฺส มุเข องฺคชาตํ ปกฺขิตฺตํ, น เตฺวว มาตุคามสฺส องฺคชาเต องฺคชาตํ ปกฺขิตฺต’’นฺติอาทินา ยํ อาทีนวํ ทเสฺสสฺสติฯ **อภิวิญฺญาเปสี**ติ อิมสฺส ‘‘ปวเตฺตสี’’ติ อยมเตฺถ กถํ ลโพฺภติ อาห **“ปวตฺตนาปิ หี”**ติ อาทิฯ **กายวิญฺญตฺติโจปนโต**ติ กายวิญฺญตฺติวเสน ปวตฺตจลนโตฯ กสฺมา ปเนส เมถุนธมฺมน อนตฺถิโกปิ สมาโน ติกฺขตฺตุํ อภิวิญฺญาเปสีติ อาห – **“ติกฺขตฺตุํ อภิวิญฺญาปนเญฺจ สา”**ติอาทิฯ ตตฺถ **ติกฺขตฺตุํ อภิวิญฺญาปน**นฺติ มุตฺติปาปนวเสน ตีสุ วาเรสุ เมถุนธมฺมสฺส ปวตฺตนํฯ

สเพฺพสมฺปิ ปทานํ อวธารณผลตฺตา วินาปิ เอวการํ อวธารณเตฺถ วิญฺญายตีติ อาห **“เตเนว อชฺฌาจาเรนา”**ติฯ อฎฺฐ หิ คพฺภการณานิฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘เมถุนโจฬคฺคหณํ, ตนุสํสโคฺค จ นาภิอามสนํ;
> ปานํ ทสฺสนสวนํ, ฆายนมิติ คพฺภเหตโว อฎฺฐา’’ติฯ

อิทานิ อวธารเณน นิวตฺติตมตฺถํ ทเสฺสตุกาโม อาห – **“กิํ ปน อญฺญถาปิ คพฺภคฺคหณํ โหตี”**ติอาทิฯ นนุ จ นาภิปรามสนมฺปิ กายสํสโคฺคเยว, กสฺมา นํ วิสุํ วุตฺตนฺติ? อุภเยสํ ฉนฺทราควเสน กายสํสโคฺค วุโตฺต, อิตฺถิยา ฉนฺทราควเสน นาภิปรามสนํ, วตฺถุวเสน วา ตํ วิสุํ วุตฺตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ กถํ ปน กายสํสเคฺคน คพฺภคฺคหณํ โหติ, กถญฺจ ตตฺถ สุกฺกโสณิตสฺส สมฺภโวติ อาห **“อิตฺถิโย หี”**ติอาทิ ฯ ฉนฺทราคุปฺปตฺติวเสน อิตฺถิยา สุกฺกโกฎฺฐาโส จลิโต โหติ, โสปิ คพฺภสณฺฐานสฺส ปจฺจโย โหตีติ อธิปฺปาโยฯ อิตฺถิสนฺตาเนปิ หิ รสาทิสตฺตธาตุโย ลพฺภนฺติเยวฯ เตนาห – **“องฺคปจฺจงฺคปรามสนํ สาทิยนฺติโยปิ คพฺภํ คณฺหนฺตี”**ติฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ‘‘กายสํสคฺคาทินา สตฺตปฺปกาเรน คพฺภคฺคหเณ ปิตุ สุกฺกโกฎฺฐาสํ วินา ฉนฺทราควเสน มาตุ วิการปฺปตฺตํ โลหิตเมว คพฺภสณฺฐานสฺส ปจฺจโย โหตี’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘ยสฺส

องฺคปจฺจงฺคปรามสนํ สาทิยิตฺวา มาตา ปุตฺตํ ปฏิลภติ, สเจ โส อปเรน สมเยน ปริปุณฺณินฺทฺริโย หุตฺวา ตาทิสํ ปิตรํ มนุสฺสชาติกํ ชีวิตา โวโรเปติ, ปิตุฆาตโกว โหตี''ติ วทนฺติฯ

ตํ อสุจึ เอกเทสํ มุเขน อคฺคเหสีติ ปุราณจีวรํ โธวนฺตี ตตฺถ ยํ อสุจึ อทฺทส, ตํ อสุจึ เอกเทสํ ปิวิฯ ''วฏฺฏติ ตุมฺหากํ เมถุนธมฺโม''ติ ปุฏฺโฐ ''กปฺปตุ วา มา วา กปฺปตุ, มยํ เตน อนตฺถิกา''ติ ทเสฺสนฺโต อาห **''อนตฺถิกา มยํ เอเตนา''**ติฯ กิญฺจาปิ นาภิปรามสเน เมถุนราโค นตฺถิ, ตถาปิ นาภิปรามสนกาเล ผสฺสสาทิยนวเสน อสฺสาทมตฺตํ ตสฺสา อโหสีติ คเหตพฺพํ, อญฺญถา คพฺภสณฺฐหนํ น สิยาฯ ทิฏฺฐมงฺคลิกาย นาภิปรามสเนน มณฺฑพฺยสฺส นิพฺพตฺติ อโหสิ, จณฺฑปชฺโชตมาตุ นาภิยํ วิจฺฉิกา ผริตฺวา คตา, เตน จณฺฑปชฺโชตสฺส นิพฺพตฺติ อโหสีติ อาห **''เอเตเนว นเยนา''**ติอาทิฯ **ปุริสํ อุปนิชฺฌายตี**ติ วาตปานาทินา ทิสฺวา วา ทิฏฺฐปุพฺพํ วา ปุริสํ อุปนิชฺฌายติฯ **ราโชโรธา วิยา**ติ สีหฬทีเป กิร เอกิสฺสา อิตฺถิยา ตถา อโหสิ, ตสฺมา เอวํ วุตฺตํฯ

อิธาติ อิมสฺมึ วตฺถุสฺมึฯ **อยนฺ**ติ สุทินฺนสฺส ปุราณทุติยิกาฯ **ยํ สนฺธายา**ติ ยํ อชฺฌาจารํ สนฺธายฯ สุกฺกํ สนฺธาย **''มาตาปิตโร จ สนฺนิปติตา โหนฺตี''**ติ วุตฺตํ, **มาตา จ อุตุนี โหตี**ติ โลหิตํ สนฺธายฯ ตตฺถ **สนฺนิปติตา โหนฺตี**ติ อสทฺธมฺมวเสน เอกสฺมึ ฐาเน สมาคตา สงฺคตา โหนฺติฯ **มาตา จ อุตุนี โหตี**ติ อิทํ อุตุสมยํ สนฺธาย วุตฺตํ, น โลกสมญฺญากรชสฺส ลคฺคนทิวสมตฺตํฯ **คนฺธโพฺพ**ติ ตตฺรูปคสโตฺต, คนฺตโพฺพติ วุตฺตํ โหติฯ ต-การสฺส ธ-กาโร กโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ อถ วา คนฺธนโต อุปฺปชฺชนคติยา นิมิตฺตุปฏฺฐาเนน สูจนโต ทีปนโต คโนฺธติ ลทฺธนาเมน ภวคามิกมฺมุนา อพฺพติ ปวตฺตตีติ คนฺธโพฺพ, ตตฺถ อุปฺปชฺชนกสโตฺตฯ **ปจฺจุปฏฺฐิโต โหตี**ติ อุปคโต โหติฯ เอตฺถ จ น มาตาปิตูนํ สนฺนิปาตํ โอโลกยมาโน สมีเป ฐิโต นาม โหติ, กมฺมยนฺตยนฺติโต ปน เอโก สโตฺต ตสฺมึ โอกาเส นิพฺพตฺตนโก ปุริมชาติยํ ฐิโตเยว คตินิมิตฺตาทิอารมฺมณกรณวเสน อุปฺปตฺตาภิมุโข โหตีติ อธิปฺปาโยฯ

สนฺนิปาตาติ สโมธาเนน สมาคเมนฯ **คพฺภสฺสา**ติ คเพฺภ นิพฺพตฺตนกสตฺตสฺสฯ คเพฺภ นิพฺพตฺตนกสโตฺตปิ หิ คโพฺภติ วุจฺจติฯ ยถาห – ''ยถา โข ปนานนฺท, อญฺญา อิตฺถิกา นว วา ทส วา มาเส คพฺภํ กุจฺฉินา ปริหริตฺวา วิชายนฺตี''ติ (ม. นิ. ๓.๒๐๕)ฯ กตฺถจิ ปน คโพฺภติ มาตุกุจฺฉิ วุโตฺตฯ ยถาห –

> ''ยเมกรตฺตึ ปฐมํ, คเพฺภ วสติ มาณโว;
> อพฺภุฏฺฐิโตว โส ยาติ, ส คจฺฉํ น นิวตฺตตี''ติฯ (ชา. ๑.๑๕.๓๖๓); –

เอตฺถ จ คพฺภติ อตฺตภาวภาเวน ปวตฺตตีติ คโพฺภ, กลลาทิอวโตฺถ ธมฺมปฺปพโนฺธ, ตํนิสฺสิตตฺตา ปน สตฺตสนฺตาโน ''คโพฺภ''ติ วุโตฺต ยถา ''มญฺจา อุกฺกุฏฺฐึ กโรนฺตี''ติฯ ตํนิสฺสยภาวโต มาตุกุจฺฉิ ''คโพฺภ''ติ เวทิตโพฺพฯ คโพฺภ วิยาติ วาฯ ยถา หิ นิวาสฏฺฐานตาย สตฺตานํ โอวรโก ''คโพฺภ''ติ วุจฺจติ, เอวํ คพฺภเสยฺยกานํ สตฺตานํ ยาว อภิชาติ นิวาสฏฺฐานตาย มาตุกุจฺฉิ ''คโพฺภ''ติ วุตฺตนฺติ เวทิตโพฺพฯ **อวกฺกนฺติ โหตี**ติ นิพฺพตฺติ โหติฯ

อารกฺขเทวตาติ ตสฺส อารกฺขตฺถาย ฐิตา เทวตาฯ อสฺส ตํ อชฺฌาจารนฺติ สมฺพโนฺธฯ **ตถา นิจฺฉาเรสุ**นฺติ ตถา มหนฺตํ สทฺทํ กตฺวา นิจฺฉาเรสุํฯ กิญฺจาปิ อิธ ปาฬิยํ อากาสฏฺฐเทวตา วิสุํ น อาคตา, ตถาปิ สทฺทสฺส อนุสฺสาวเน อยมนุกฺกโมติ ทเสฺสตุํ จาตุมหาราชิกเทวตาโย ทฺวิธา กตฺวา อากาสฏฺฐเทวตา วิสุํ วุตฺตาฯ เตเนตฺถ อากาสฏฺฐกานํ วิสุํ คหิตตฺตา จาตุมหาราชิกาติ ปริภณฺฑปพฺพตฏฺฐกา เวทิตพฺพาฯ **อิติหา**ติ นิปาตสมุทาโย เอวํสทฺทสฺส อ

เตฺถ ทฏฺฐโพฺพติ อาห **“เอว”**นฺติฯ **ขเณน มุหุเตฺตนา**ติ ปททฺวยํ เววจนภาวโต สมานตฺถเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เอกโกลาหลมโหสี**ติ เทวพฺรหฺมโลเกสุ เอกโกลาหลมโหสิฯ กิญฺจาปิ หิ โส สโทฺท ยาว พฺรหฺมโลกา อพฺภุคฺคจฺฉิ, ตถาปิ น โส มนุสฺสานํ วิสโย เตสํ รูปํ วิย, เตเนว ภิกฺขู ปุจฺฉึสุ – ‘‘กจฺจิ โน ตฺวํ, อาวุโส สุทินฺน, อนภิรโต’’ติฯ

๓๗. **“เอวํ มาตาปุตฺตานํ ปพฺพชฺชา สผลา อโหสิ, ปิตา ปน วิปฺปฏิสาราภิภูโต วิหาสี”**ติ วจนโต สุทินฺนสฺส ตสฺมึ อตฺตภาเว อรหตฺตาธิคโม นาโหสีติ วิญฺญายติฯ เกจิ ปน ‘‘ปุเพฺพกตปุญฺญตาย โจทิยมานสฺส ภพฺพกุลปุตฺตสฺสาติ วุตฺตตฺตา สุทิโนฺน ตํ กุกฺกุจฺจํ วิโนเทตฺวา อรหตฺตํ สจฺฉากาสิ, เตเนว ปพฺพชฺชา อนุญฺญาตา’’ติ วทนฺติฯ ตํ ปาฬิยา อฏฺฐกถาย จ น สเมติฯ ปุเพฺพกตปุญฺญตา จ อปฺปมาณํ ตาทิสสฺสปิ อนฺตรากตปาปกมฺมสฺส วเสน อชาตสตฺตุโน วิย อธิคมนฺตรายทสฺสนโตฯ กตากตานุโสจนลกฺขณํ กุกฺกุจฺจํ อิธาธิเปฺปตนฺติ อาห **“อชฺฌาจารเหตุโก ปจฺฉานุตาโป”**ติฯ กตํ อชฺฌาจารํ ปฏิจฺจ อนุโสจนวเสน วิรูปํ สรณํ จินฺตนํ **วิปฺปฏิสาโร**ติ อาห **“วิปฺปฏิสาโรติปิ ตเสฺสว นาม”**นฺติฯ กุจฺฉิตํ กตํ กิริยาติ กุกตํ, กุกตเมว **กุกฺกุจฺจ**นฺติ อาห **“กุจฺฉิตกิริยาภาวโต กุกฺกุจฺจ”**นฺติฯ **ปริยาทินฺนมํสโลหิตตฺตา**ติ ปริกฺขีณมํสโลหิตตฺตาฯ **อวิปฺผาริโก**ติ อุเทฺทสาทีสุ พฺยาปารรหิโต, อพฺยาวโฏติ อโตฺถฯ **วหจฺฉิโนฺน**ติ ฉินฺนวโห, ภารวหเนน ฉินฺนกฺขโนฺธติ วุตฺตํ โหติฯ **ตํ ตํ จินฺตยี**ติ ‘‘ยทิ อหํ ตํ ปาปํ น กริสฺสํ, อิเม ภิกฺขู วิย ปริปุณฺณสีโล อสฺส’’นฺติอาทินา ตํ ตํ จินฺตยิฯ

๓๘. **เอวํภูต**นฺติ กิสลูขาทิภาวปฺปตฺตํฯ **คณสงฺคณิกาปปเญฺจนา**ติ คเณ ชนสมาคเม สนฺนิปตนํ คณสงฺคณิกา, คณสงฺคณิกาเยว ปปโญฺจ คณสงฺคณิกาปปโญฺจ, เตนฯ **ยสฺสา**ติ เย อสฺสฯ **กถาผาสุกา**ติ วิสฺสาสิกภาเวเนว กถากรเณ ผาสุกา, สุเขน วตฺตุํ สกฺกุเณยฺยา, สุขสมฺภาสาติ อโตฺถฯ ปสาทสฺส ปมาณโต อูนาธิกตฺตํ สพฺพทา สเพฺพสํ นตฺถีติ อาห **“ปสาทปติฏฺฐาโนกาสสฺส สมฺปุณฺณตฺตา”**ติฯ **ทานี**ติ อิมสฺมึ อเตฺถ เอตรหิ-สโทฺท อตฺถีติ อาห **“ทานีติ นิปาโต”**ติฯ **โน**-สโทฺทปิ นุ-สโทฺท วิย ปุจฺฉนโตฺถติ อาห **“กจฺจิ นุ ตฺว”**นฺติฯ **ตเมว อนภิรติ**นฺติ เตหิ ภิกฺขูหิ ปุจฺฉิตํ ตเมว คิหิภาวปตฺถนาการํ อนภิรตึฯ ‘‘ตเมวา’’ติ อวธารเณน นิวตฺติตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาห **“อธิกุสลาน”**นฺติอาทิฯ อธิกุสลา ธมฺมา สมถวิปสฺสนาทโยฯ **อตฺถี**ติ วิสยภาเวน จิเตฺต ปริวตฺตนํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปาปสฺส วตฺตมานตํ สนฺธาย, อตฺถิ วิสยภาเวน จิเตฺต ปริวตฺตตีติ วุตฺตํ โหติฯ เตนาห – **“นิจฺจกาลํ อภิมุขํ วิย เม ติฏฺฐตี”**ติฯ

ยํ ตฺวนฺติ เอตฺถ **ย**นฺติ เหตุอเตฺถ นิปาโต, กรณเตฺถ วา ปจฺจตฺตวจนนฺติ อาห **“เยน ปาเปนา”**ติฯ **อเนกปริยาเยนา**ติ เอตฺถ **ปริยาย**-สโทฺท การณวจโนติ อาห **“อเนกการเณนา”**ติฯ **วิราคตฺถายา**ติ ภวโภเคสุ วิรชฺชนตฺถายฯ **โน ราเคน รชฺชนตฺถายา**ติ ภวโภเคสุเยว ราเคน อรญฺชนตฺถายฯ เตนาห **“ภควตา หี”**ติอาทิฯ **เอส นโย สพฺพปเทสู**ติ อธิปฺปายิกมตฺตํ สพฺพปเทสุ อติทิสฺสติฯ **อิทํ ปเนตฺถ ปริยายวจนมตฺต**นฺติ ‘‘วิสํโยคายา’’ติอาทีสุ สพฺพปเทสุ ‘‘กิเลเสหิ วิสํยุชฺชนตฺถายา’’ติอาทินา ปทตฺถวิภาวนวเสน วุตฺตปริยายวจนํ สนฺธาย วทติฯ **น สํยุชฺชนตฺถายา**ติ กิเลเสหิ น สํยุชฺชนตฺถายฯ **อคฺคหณตฺถายา**ติ กิเลเส อคฺคหณตฺถาย, ภวโภเค วา ตณฺหาทิฏฺฐิวเสน อคฺคหณตฺถายฯ **น สงฺคหณตฺถายา**ติ เอตฺถาปิ อิมินาว นเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

นิพฺพตฺติตโลกุตฺตรนิพฺพานเมวาติ สงฺขาเรหิ นิกฺขนฺตํ วิวิตฺตํ, ตโตเยว โลกโต อุตฺติณฺณตฺตา โลกุตฺตรํ นิพฺพานํฯ **มทนิมฺมทนายาติ วา**ติ เอตฺถ อวุตฺตสมุจฺจยเตฺถน **วา**-สเทฺ

ทน อาทิอเตฺถน **อิติ**-สเทฺทน วา ‘‘ปิปาสวินยายา’’ติอาทิ สพฺพํ สงฺคหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตมาเนน อริยมคฺเคน ปหียมานา ราคมานมทาทโย ตํ ปตฺวา ปหียนฺติ นามาติ อาห **‘‘ยสฺมา ปน ตํ อาคมฺมา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **ตํ อาคมฺมา**ติ นิพฺพานํ อาคมฺม ปฏิจฺจ อริยมคฺคสฺส อารมฺมณปจฺจยภาวเหตุฯ **มานมทปุริสมทาทโย**ติ เอตฺถ ชาติอาทิํ นิสฺสาย เสยฺยสฺส ‘‘เสโยฺยหมสฺมี’’ติอาทินา อุปฺปชฺชนกมาโนเยว มทชนนเฏฺฐน มโทติ **มานมโทฯ ปุริสมโท** วุจฺจติ ปุริสมาโน, ‘‘อหํ ปุริโส’’ติ อุปฺปชฺชนกมาโนฯ ‘‘อสทฺธมฺมเสวน สมตฺถตํ นิสฺสาย ปวโตฺต มาโน, ราโค เอว วา ปุริสมโท’’ติ เกจิฯ **อาทิ**-สเทฺทน พลมทโยพฺพนมทาทิํ สงฺคณฺหาติ ฯ **มหาคณฺฐิปเท** ปน **มชฺฌิมคณฺฐิปเท** จ ‘‘ปุริสมโท นาม สมฺภโว’’ติ วุตฺตํ, ตํ อิธ ยุตฺตํ วิย น ทิสฺสติฯ น หิ ‘‘ภควตา สมฺภวสฺส วินาสาย ธโมฺม เทสิโต’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ **นิมฺมทา**ติ วิคตมทภาวาฯ อิมเมว หิ อตฺถํ ทเสฺสตุํ **‘‘อมทา’’**ติ วุตฺตํฯ มทา นิมฺมทียนฺติ เอตฺถ อมทภาวํ วินาสํ คจฺฉนฺตีติ **มทนิมฺมทโน**ฯ เอส นโย เสสปเทสุปิฯ

กามปิปาสาติ กามานํ ปาตุกมฺยตา, กามตณฺหาติ อโตฺถฯ อาลียนฺติ อภิรมิตพฺพเฏฺฐน เสวียนฺตีติ อาลยา, ปญฺจ กามคุณาติ อาห **‘‘ปญฺจ กามคุณาลยา’’**ติฯ ปญฺจสุ หิ กามคุเณสุ ฉนฺทราคปฺปหาเนเนว ปญฺจ กามคุณาปิ ปหีนา นาม โหนฺติ, เตเนว ‘‘โย, ภิกฺขเว, รูเปสุ ฉนฺทราโค’’ติอาทิ (สํ. นิ. ๓.๓๒๓) วุตฺตํฯ ปญฺจกามคุเณสุ วา อาลยา **ปญฺจกามคุณาลยา**ฯ อาลียนฺติ อลฺลียนฺติ อภิรมนวเสน เสวนฺตีติ อาลยาติ หิ ตณฺหาวิจริตานํ อธิวจนํฯ **เตภูมกวฏฺฏ**นฺติ ตีสุ ภูมีสุ กมฺมกิเลสวิปากา วฏฺฏนเฏฺฐน วฏฺฏํฯ **วิรชฺชตี**ติ ปลุชฺชติฯ **‘‘วิรชฺชตี**ติ กามวินาโส วุโตฺต, **นิรุชฺฌตี**ติ เอกปฺปหาเรน วินาโส’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **วิราโค นิโรโธ**ติ สามญฺญโจทนายปิ ‘‘ตณฺหากฺขโย’’ติ อธิกตตฺตา ตณฺหาย เอว วิรชฺชนํ นิรุชฺฌนญฺจ วุตฺตํฯ

จตโสฺส โยนิโยติ เอตฺถ **โยนี**ติ ขนฺธโกฏฺฐาสสฺสปิ การณสฺสปิ ปสฺสาวมคฺคสฺสปิ นามํฯ ‘‘จตโสฺส นาคโยนิโย (สํ. นิ. ๓.๓๔๒-๓๔๓) จตโสฺส สุปณฺณโยนิโย’’ติ เอตฺถ หิ ขนฺธโกฏฺฐาโส โยนิ นามฯ ‘‘โยนิ เหสา ภูมิช ผลสฺส อธิคมายา’’ติ (ม. นิ. ๓.๒๒๖) เอตฺถ การณํฯ ‘‘น จาหํ พฺราหฺมณํ พฺรูมิ, โยนิชํ มตฺติสมฺภว’’นฺติ (ม. นิ. ๒.๔๕๗; ธ. ป. ๓๙๖) เอตฺถ ปสฺสาวมโคฺคฯ อิธ ปน ขนฺธโกฏฺฐาโส ‘‘โยนี’’ติ อธิเปฺปโตฯ ยวนฺติ ตาย สตฺตา อมิสฺสิตาปิ สมานชาติตาย มิสฺสิตา โหนฺตีติ **โยนิ**ฯ สา ปน อตฺถโต อณฺฑาทิอุปฺปตฺติฏฺฐานวิสิโฏฺฐ ขนฺธานํ ภาคโส ปวตฺติวิเสโส, สา จ อณฺฑชชลาพุชสํเสทชโอปปาติกวเสน จตุพฺพิธาฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘จตโสฺส โข อิมา, สาริปุตฺต, โยนิโยฯ กตมา จตโสฺส? อณฺฑชา โยนิ ชลาพุชา โยนิ สํเสทชา โยนิ โอปปาติกา โยนี’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๕๒)ฯ

ตตฺถ อเณฺฑ ชาตา **อณฺฑชา**ฯ ชลาพุมฺหิ ชาตา **ชลาพุชา**ฯ สํเสเท ชาตา **สํเสทชา**ฯ วินา เอเตหิ การเณหิ อุปฺปติตฺวา วิย นิพฺพตฺตาติ **โอปปาติกา**ฯ เอตฺถ จ เปตโลเก ติรจฺฉาเนมนุเสฺสสุ จ อณฺฑชาทโย จตโสฺสปิ โยนิโย สมฺภวนฺติ, มนุเสฺสสุ ปเนตฺถ เกจิเทว โอปปาติกา โหนฺติ มหาปทุมกุมาราทโย วิยฯ อณฺฑชาปิ โกนฺตปุตฺตา เทฺวภาติยเถรา วิย, สํเสทชาปิ ปทุมคเพฺภ นิพฺพตฺตโปกฺขรสาติพฺราหฺมณปทุมวตีเทวีอาทโย วิย เกจิเทว โหนฺติ, เยภุเยฺยน ปน มนุสฺสา ชลาพุชาวฯ เปเตสุปิ นิชฺฌามตณฺหิกเปตานํ นิจฺจทุกฺขาตุรตาย กามเสวนา นตฺถิ, ตสฺมา เต คพฺภเสยฺยกา น โหนฺติฯ ชาลาวนฺตตาย น ตาสํ กุจฺฉิยํ คโพฺภ สณฺฐาติ, ตสฺมา เต โอปปาติกาเยว สํเสทชตายปิ อสมฺภวโต, อวเสสเปตา ปน จตุโยนิกาปิ โหนฺติฯ ยถา จ เต, เอวํ ยกฺขาปิ สพฺพจตุปฺปทปกฺขิชาติทีฆชาติอาทโยปิ สเพฺพ จตุโยนิกาเยวฯ สเพฺพ เนรยิกา จ จตุมหาราชิกโต ปฏฺฐาย อุปริเทวา จ โอปปาติกาเยว, ภุมฺมเทวา ปน จตุโยนิกาว

โหนฺติฯ ตตฺถ เทวมนุเสฺสสุ สํเสทชโอปปาติกานํ อยํ วิเสโส – สํเสทชา มนฺทา ทหรา หุตฺวา นิพฺพตฺตนฺติ, โอปปาติกา โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา หุตฺวาฯ

ปญฺจ คติโยติ เอตฺถ สุกตทุกฺกฏกมฺมวเสน คนฺตพฺพา อุปปชฺชิตพฺพาติ คติโยฯ ยถา หิ กมฺมภโว ปรมตฺถโต อสติปิ การเก ปจฺจยสามคฺคิยา สิโทฺธ, ตํสมงฺคินา สนฺตานลกฺขเณน สเตฺตน กโตติ โวหรียติ, เอวํ อุปปตฺติภวลกฺขณคติโย ปรมตฺถโต อสติปิ คมเก ตํตํกมฺมวเสน เยสํ ตานิ กมฺมานิ เตหิ คนฺตพฺพาติ โวหรียนฺติฯ อปิจ คติคติ นิพฺพตฺติคติ อชฺฌาสยคติ วิภวคติ นิปฺผตฺติคตีติ พหุวิธา คติ นามฯ ตตฺถ ''ตํ คตึ เปจฺจ คจฺฉามี''ติ (อ. นิ. ๔.๑๘๔) จ ''ยสฺส คตึ น ชานนฺติ, เทวา คนฺธพฺพมานุสา''ติ (ธ. ป. ๔๒๐; สุ. นิ. ๖๔๙) จ อยํ **คติคติ** นามฯ ''อิเมสํ โข ปนาหํ ภิกฺขูนํ สีลวนฺตานํ เนว ชานามิ อาคตึ วา คตึ วา''ติ (ม. นิ. ๑.๕๐๘) อยํ **นิพฺพตฺติคติ** นามฯ ''เอวมฺปิ โข เต อหํ พฺรเหฺม คติญฺจ ปชานามิ จุติญฺจ ปชานามี''ติ (ม. นิ. ๑.๕๐๓) อยํ **อชฺฌาสยคติ** นามฯ ''วิภโว คติ ธมฺมานํ, นิพฺพานํ อรหโต คตี''ติ (ปริ. ๓๓๙) อยํ **วิภวคติ** นามฯ ''เทฺวเยว คติโย สมฺภวนฺติ อนญฺญา''ติ (ที. นิ. ๑.๒๕๘; ๒.๓๔; ๓.๒๐๐) อยํ **นิปฺผตฺติคติ** นามฯ ตาสุ อิธ คติคติ อธิเปฺปตา, สา ปน นิรยติรจฺฉานโยนิเปตฺติวิสยมนุสฺสเทวานํ วเสน ปญฺจวิธา โหติฯ วุตฺตเญฺหตํ – ''ปญฺจ โข อิมา, สาริปุตฺต, คติโยฯ กตมา ปญฺจ? นิรโย ติรจฺฉานโยนิ เปตฺติวิสโย มนุสฺสา เทวา''ติ (ม. นิ. ๑.๑๕๓)ฯ

ตตฺถ ยสฺส อุปฺปชฺชติ, ตํ พฺรูเหนฺตเยว อุปฺปชฺชตีติ อโย, สุขํฯ นตฺถิ เอตฺถ อโยติ **นิรโย,** ตโต เอว รมิตพฺพํ อสฺสาเทตพฺพํ ตตฺถ นตฺถีติ นิรติอเตฺถน นิรสฺสาทเฏฺฐน จ นิรโยติ วุจฺจติฯ ติริยํ อญฺจิตาติ **ติรจฺฉานา,** เทวมนุสฺสาทโย วิย อุทฺธํ ทีฆา อหุตฺวา ติริยํ ทีฆาติ อโตฺถฯ ปกฎฺฐโต สุขโต อยนํ อปคโม เปจฺจภาโว, ตํ เปจฺจภาวํ ปตฺตานํ วิสโยติ **เปตฺติวิสโย,** เปตโยนิฯ มนสฺส อุสฺสนฺนตาย **มนุสฺสา,** สติสูรภาวพฺรหฺมจริยโยคฺยตาทิคุณวเสน อุปจิตมานสตาย อุกฺกฎฺฐคุณจิตฺตตาย มนุสฺสาติ วุตฺตํ โหติ, อยํ ปนโตฺถ นิปฺปริยายโต ชมฺพุทีปวาสีวเสน เวทิตโพฺพฯ ยถาห – ''ตีหิ, ภิกฺขเว, ฐาเนหิ ชมฺพุทีปกา มนุสฺสา อุตฺตรกุรุเก จ มนุเสฺส อธิคฺคณฺหนฺติ เทเว จ ตาวตึเสฯ กตเมหิ ตีหิ? สูรา สติมโนฺต อิธ พฺรหฺมจริยวาโส''ติ (อ. นิ. ๙.๒๑)ฯ ตถา หิ พุทฺธา จ ภควโนฺต ปเจฺจกพุทฺธา อคฺคสาวกา มหาสาวกา จกฺกวตฺติโน อเญฺญ จ มหานุภาวา สตฺตา ตเตฺถว อุปฺปชฺชนฺติ, เตหิ สมานรูปาทิตาย ปน สทฺธึ ปริตฺตทีปวาสีหิ อิตรมหาทีปวาสิโนปิ มนุสฺสาเตฺวว ปญฺญายึสุฯ

อปเร ปน ภณนฺติ ''โลภาทีหิ อโลภาทีหิ จ สหิตสฺส มนสฺส อุสฺสนฺนตาย มนุสฺสาฯ เย หิ สตฺตา มนุสฺสชาติกา, เตสุ วิเสสโต โลภาทโย อโลภาทโย จ อุสฺสนฺนาฯ เต โลภาทิอุสฺสนฺนตาย อปายมคฺคํ, อโลภาทิอุสฺสนฺนตาย สุคติมคฺคํ นิพฺพานคามิมคฺคญฺจ ปริปูเรนฺติ, ตสฺมา โลภาทีหิ อโลภาทีหิ จ สหิตสฺส มนสฺส อุสฺสนฺนตาย ปริตฺตทีปวาสีหิ สทฺธึ จตุมหาทีปวาสิโน สตฺตวิเสสา มนุสฺสาติ วุจฺจนฺตี''ติฯ โลกิยา ปน ''มนุโน อปจฺจภาเวน มนุสฺสา''ติ วทนฺติฯ มนุ นาม ปฐมกปฺปิโก โลกมริยาทาย อาทิภูโต สตฺตานํ หิตาหิตวิธายโก กตฺตพฺพากตฺตพฺพตาวเสน ปิตุฎฺฐานิโย, โย สาสเน มหาสมฺมโตติ วุจฺจติ อมฺหากํ โพธิสโตฺต, ปจฺจกฺขโต ปรมฺปราย จ ตสฺส โอวาทานุสาสนิยํ ฐิตา สตฺตา ปุตฺตสทิสตาย ''มนุสฺสา, มานุสา''ติ จ วุจฺจนฺติฯ ตโต เอว หิ เต ''มานวา มนุชา''ติ จ โวหรียนฺติฯ

ปญฺจหิ กามคุเณหิ อตฺตโน อตฺตโน เทวานุภาวสงฺขาเตหิ อิทฺธิวิเสเสหิ จ ทิพฺพนฺติ กีฬนฺติ ลฬนฺติ โชตนฺตีติ **เทวา**ฯ ตตฺถ กามเทวา กามคุเณหิ เจว อิทฺธิวิเสเสหิ จ, อิตเร อิทฺธิวิเสเสเหว ทิพฺพนฺตีติ เวทิตพฺพาฯ สรณนฺติ วา คมิยนฺติ อภิตฺถวียนฺตีติ วา เทวาฯ เอตฺถ จ นิ

รยคติเทวคติมนุสฺสคตีหิ สทฺธึ โอกาเสน ขนฺธา วุตฺตาฯ ติรจฺฉานโยนิเปตฺติวิสยคฺคหเณน ขนฺธานํ เอว คหณํ เวทิตพฺพํ เตสํ ตาทิสสฺส ปริจฺฉินฺนสฺส โอกาสสฺส อภาวโตฯ ยตฺถ ยตฺถ วา เต อรญฺญสมุทฺทปพฺพตปาทาทิเก นิพทฺธวาสํ วสนฺติ, ตาทิสสฺส ฐานสฺส วเสน โอกาโสปิ ค เหตโพฺพฯ **สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย นว สตฺตาวาสา** จ เหฏฺฐา สํวณฺณิตนยา เอวฯ **อปรา ปรภาวายา**ติ อปราปรํ โยนิอาทิโต โยนิอาทิภาวายฯ **อาพนฺธนํ** คณฺฐิกรณํ, **สํสิพฺพนํ** ตุนฺนกรณํฯ **ตณฺหาย นิกฺขนฺตํ** ตตฺถ ตสฺสา สพฺพโส อภาวโต, นิกฺขมนญฺจสฺส ตณฺหาย วิสํโยโค เอวาติ อาห **“วิสํยุตฺต”**นฺติฯ

กามานํ ปหานนฺติ เอตฺถ กามคฺคหเณน กามียตีติ กาโม, กาเมตีติ กาโมติ ทุวิธสฺสปิ กามสฺส สงฺคโห กโตติ อาห **“วตฺถุกามานํ กิเลสกามานญฺจ ปหาน”**นฺติฯ วตฺถุกามปฺปหานเญฺจตฺถ เตสุ ฉนฺทราคปฺปหาเนนาติ เวทิตพฺพํฯ **กามสญฺญาน**นฺติ กาเมสุ, กามสหคตานํ วา สญฺญานํฯ **ปริญฺญา**ติ ติวิธาปิ ปริญฺญา อิธาธิเปฺปตาติ อาห **“ญาตตีรณปหานวเสน ติวิธา ปริญฺญา”**ติฯ ตตฺถ กตมา ญาตปริญฺญา? สพฺพํ เตภูมกํ นามรูปํ ‘‘อิทํ รูปํ, เอตฺตกํ รูปํ, น อิโต ภิโยฺย, อิทํ นามํ, เอตฺตกํ นามํ, น อิโต ภิโยฺย’’ติ ภูตุปาทายเภทํ รูปํ ผสฺสาทิเภทํ นามญฺจ ลกฺขณรสปจฺจุปฏฺฐานปทฏฺฐานโต ววตฺถเปติ, กมฺมาวิชฺชาทิกญฺจสฺส ปจฺจยํ ปริคฺคณฺหาติ, อยํ **ญาตปริญฺญา**ฯ

กตมา ตีรณปริญฺญา? เอวํ ญาตํ กตฺวา ตํ สพฺพํ ตีเรติ อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโตติ ทฺวาจตฺตาลีสาย อากาเรหิ, อยํ **ตีรณปริญฺญา** นามฯ กตมา ปหานปริญฺญา? เอวํ ตีรยิตฺวา อคฺคมเคฺคน สพฺพสฺมึ ฉนฺทราคํ ปชหติ, อยํ **ปหานปริญฺญา**ฯ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิกงฺขาวิตรณวิสุทฺธิโย วา ญาตปริญฺญา, มคฺคามคฺคปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิอาทโย, กลาปสมฺมสนาทิอนุโลมปริโยสานา วา ปญฺญา ตีรณปริญฺญา, อริยมเคฺค ญาณํ นิปฺปริยาเยน ปหานปริญฺญาฯ อิธ ปน กามสญฺญานํ สภาวลกฺขณปฏิเวธวเสน อนิจฺจาทิสามญฺญลกฺขณวเสน จ ปวตฺตมานานํ ญาตตีรณปริญฺญานมฺปิ กิจฺจนิปฺผตฺติยา มเคฺคเนว อิชฺฌนโต มคฺคกฺขณํเยว สนฺธาย ติวิธาปิ ปริญฺญา วุตฺตาฯ เตเนว ‘‘อิเมสุ ปญฺจสุ ฐาเนสุ กิเลสกฺขยกโร โลกุตฺตรมโคฺคว กถิโต’’ติ วุตฺตํฯ

กาเมสุ, กาเม วา ปาตุมิจฺฉา กามปิปาสาติ อาห – **“กาเมสุ ปาตพฺยตานํ, กาเม วา ปาตุมิจฺฉาน”**นฺติฯ **อิเมสุ ปญฺจสุ ฐาเนสู**ติ ‘‘กามานํ ปหานํ อกฺขาต’’นฺติอาทินา วุเตฺตสุ ปญฺจสุ ฐาเนสุฯ **ตีสุ ฐาเนสู**ติ ‘‘วิราคาย ธโมฺม เทสิโต, โน สราคาย, วิสํโยคาย ธโมฺม เทสิโต, โน สํโยคาย, อนุปาทานาย ธโมฺม เทสิโต, โน สอุปาทานายา’’ติ เอวํ วุเตฺตสุ ฐาเนสุฯ **วิปฺปฏิสารํ กโรตี**ติ เอวํ ตํ ปาปํ วิปฺปฏิสารํ อุปฺปาเทติฯ กีทิสํ วิปฺปฏิสารํ กโรตีติ อาห **“อีทิเสปิ นามา”**ติอาทิฯ

๓๙. เนว ปิยกมฺยตายาติ อตฺตนิ สตฺถุ เนว ปิยภาวกามตายฯ **น เภทปุเรกฺขารตายา**ติ น สตฺถุ เตน ภิกฺขุนา เภทนาธิปฺปายปุเรกฺขารตายฯ **น กลิสาสนาโรปนตฺถายา**ติ น โทสาโรปนตฺถายฯ **กลี**ติ โกธเสฺสตํ อธิวจนํ, ตสฺส สาสนํ กลิสาสนํ, โกธวเสน วุจฺจมาโน ครหโทโสฯ **เวลน**ฺติ สิกฺขาปทเวลํฯ **มริยาทน**ฺติ ตเสฺสว เววจนํฯ สิกฺขาปทญฺหิ อนติกฺกมนียเฏฺฐน ‘‘เวลา, มริยาทา’’ติ จ วุจฺจติฯ

อชฺฌาจารวีติกฺกโมติ เมถุนวเสน ปวตฺตอชฺฌาจารสงฺขาโต วีติกฺกโมฯ **ปกรเณ**ติ เอตฺถ **ป**-สโทฺท อารมฺภวจโนติ อาห **“กตฺตุํ อารภตี”**ติฯ กตฺถจิ อุปสโคฺค ธาตฺวตฺถเมว วทติ, น วิเสสตฺถโชตโกติ อาห **“กโรติเยว วา”**ติฯ **ชาติยา**ติ ขตฺติยาทิชาติยาฯ **โคเตฺตนา**ติ โคตมกสฺสปาทิโคเตฺตนฯ **โกลปุตฺติเยนา**ติ ขตฺติยาทิชาตีสุเยว สกฺกกุลโสตฺถิยกุลา

ทิวิสิฏฺฐกุลานํ ปุตฺตภาเวนฯ **ยสสฺสี**ติ มหาปริวาโรฯ **เปสล**นฺติ ปิยสีลํฯ **อวิกมฺปมาเนนา**ติ ปฏิฆานุนเยหิ อกมฺปมาเนนฯ ยสฺส ตสฺมึ อตฺตภาเว อุปฺปชฺชนารหานํ มคฺคผลานํ อุปนิสฺสโย นตฺถิ, ตํ พุทฺธา ''โมฆปุริสา''ติ วทนฺติ อริฏฺฐลาฬุทายีอาทิเก วิยฯ อุปนิสฺสเย สติปิ ตสฺมึ ขเณ มเคฺค วา ผเล วา อสติ ''โมฆปุริสา''ติ วทนฺติเยว ธนิยอุปเสนเตฺถราทิเก วิยฯ สุทินฺนสฺส ปน ตสฺมึ อตฺตภาเว มคฺคผลานํ อุปนิสฺสโย สมุจฺฉิโนฺนเยว, เตน นํ ''โมฆปุริสา''ติ อาหฯ

สมณกรณานํ ธมฺมานนฺติ หิโรตฺตปฺปาทีนํฯ **มคฺคผลนิพฺพาน**คฺคหเณน ปฏิเวธสาสนสฺส คหิตตฺตา **สาสนาน**นฺติ ปฏิปตฺติปริยตฺติสาสนานํ คหณํ เวทิตพฺพํฯ **ฉวิ**นฺติ เตสํ ปภสฺสรกรณํ ฉวิํฯ กิํ ตนฺติ อาห **''ฉาย''**นฺติ, เตสํ ปกาสกํ โอภาสนฺติ อโตฺถฯ กิํ ตนฺติ อาห **''สุนฺทรภาว''**นฺติฯ ฉวิมนฺคตํ **อนุจฺฉวิกํ**ฯ **ปติรูป**นฺติอาทีสุปิ ''เตส''นฺติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ สมณานํ กมฺมํ สามณกํ, น สามณกํ **อสฺสามณกํ**ฯ กถํ-สทฺทโยเคน ''น สกฺขิสฺสสี''ติ อนาคตวจนํ กตํฯ ''นาม-สทฺทโยเคนา''ติ จ วทนฺติฯ

ทยาลุเกนาติ อนุกมฺปาย สหิเตนฯ **ปริภาสโนฺต**ติ ครหโนฺตฯ นิรุตฺตินเยน อาสีวิส-สทฺทสฺส อตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาห **''อาสุ สีฆ''**นฺติอาทิฯ **เอตสฺสา**ติ อาสีวิสสฺสฯ **อาคจฺฉตี**ติ โย เตน ทโฏฺฐ, ตํ ปติอาคจฺฉติฯ อาสิตฺตวิโสติปิ **อาสีวิโส,** สกลกาเย อาสิญฺจิตฺวา วิย ฐปิตวิโส ปรสฺส จ สรีเร อาสิญฺจนวิโสติ อโตฺถฯ อสิตวิโสติปิ **อาสีวิโส**ฯ ยํ ยญฺหิ เอเตน อสิตํ โหติ ปริภุตฺตํ, ตํ วิสเมว สมฺปชฺชติ, ตสฺมา อสิตํ วิสํ เอตสฺสาติ อสิตวิโสติ วตฺตเพฺพ ''อาสีวิโส''ติ นิรุตฺตินเยน วุตฺตํฯ อสิสทิสวิโสติปิ **อาสีวิโส,** อสิ วิย ติขิณํ ปรสฺส มมฺมเจฺฉทนสมตฺถํ วิสํ เอตสฺสาติ อาสีวิโสติ วุตฺตํ โหติฯ อาสีติ วา ทาฐา วุจฺจติ, ตตฺถ สนฺนิหิตวิโสติ **อาสีวิโส**ฯ เสสสเปฺปหิ กณฺหสปฺปสฺส มหาวิสตฺตา อาสีวิสสฺสานนฺตรํ กณฺหสโปฺป วุโตฺตฯ สปฺปมุขมฺปิ องฺคารกาสุํ วิย ภยาวหตฺตา อกุสลุปฺปตฺติยา ฐานํ น โหตีติ อกุสลกมฺมโต นิวารณาธิปฺปาเยน สีลเภทโตปิ สุทฺธสีเล ฐิตสฺส มรณเมว วรตรนฺติ ทเสฺสตุํ ''อาสีวิสสฺส กณฺหสปฺปสฺส มุเข องฺคชาตํ ปกฺขิตฺตํ วร''นฺติ วุตฺตํฯ ปพฺพชิเตน หิ กตปาปกมฺมํ ภควโต อาณาติกฺกมนโต วตฺถุมหนฺตตาย มหาสาวชฺชํฯ **กาสุ**นฺติ อาวาโฏปิ วุจฺจติ ราสิปิฯ

> ''กินฺนุ สนฺตรมาโนว, กาสุํ ขณสิ สารถิ;
> ปุโฏฺฐ เม สมฺม อกฺขาหิ, กิํ กาสุยา กริสฺสสี''ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๓) –

เอตฺถ หิ อาวาโฏ กาสุ นามฯ

> ''องฺคารกาสุํ อปเร ผุณนฺติ, นรา รุทนฺตา ปริทฑฺฒคตฺตา''ติ (ชา. ๒.๒๒.๔๖๒) –

เอตฺถ ราสิฯ อิธ ปน อุภยมฺปิ อธิเปฺปตนฺติ อาห **''องฺคารปุณฺณกูเป องฺคารราสิมฺหิ วา''**ติฯ กสฺสติ ขณียตีติ กาสุ, อาวาโฏฯ กสียติ จียตีติ กาสุ, ราสิฯ **ปทิตฺตายา**ติ ทิปฺปมานายฯ สํ-สโทฺท เอตฺถ สมนฺตปริยาโยติ อาห **''สมนฺตโต ปชฺชลิตายา''**ติฯ

อิทํ มาตุคามสฺส องฺคชาเต องฺคชาตปกฺขิปนํ นิทานํ การณมสฺส นิรยุปปชฺชนสฺสาติ **อิโตนิทานํ,** ภาวนปุํสกเญฺจตํฯ ปจฺจตฺตวจนสฺส โต-อาเทโส กโต, ตสฺส จ สมาเสปิ อโลโปฯ **ตตฺถ นาม ตฺว**นฺติ เอตฺถ **ตฺวํ**-สโทฺท ''สมาปชฺชิสฺสสี''ติ อิมินา สมฺพนฺธมุปคจฺฉมาโน อตฺถีติ อาห **''ตฺวนฺติ ตํสทฺทสฺส เววจน''**นฺติฯ ''ยํ ตนฺติ ปน ปาโฐ ยุตฺตรูโป''ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ ยํ ตนฺติ นายํ อุเทฺทสนิเทฺทโส, ยถา โลเก ยํ วา ตํ วาติ อวญฺญาตวจนํ, เอวํ ทฏฺฐพฺพนฺติ อาห

– **“ยํ วา ตํ วา หีฬิตํ อวญฺญาตนฺติ วุตฺตํ โหตี”**ติฯ **นีจชนาน**นฺติ นิหีนคุณานํ สตฺตานํฯ **คามธมฺม**นฺติ เอตฺถ **คาม**-สทฺเทน คามวาสิโน วุตฺตา อเภทูปจาเรนาติ อาห **“คามวาสิกมนุสฺสาน”**นฺติฯ **กิเลสปคฺฆรณกํ ธมฺม**นฺติ ราคาทิกิเลสวิสฺสนฺทนกธมฺมํ ฯ เมถุนธมฺมํ หิ ราคํ ปคฺฆรติฯ เมถุนธมฺมสฺส มหาสาวชฺชตาย โอฬาริกตฺตา วุตฺตํ **“อสุขุม”**นฺติฯ **อนิปุณ**นฺติ ตเสฺสว เววจนํฯ อุทเก ภวํ โอทกํฯ กึ ตํ? อุทกกิจฺจนฺติ อาห – **“อุทกกิจฺจํ อนฺติกํ อวสานํ อสฺสา”**ติฯ **สมาปชฺชิสฺสตี**ติ อนาคตวจนํ นาม-สทฺทโยเคน กตนฺติ อาห – **“สมาปชฺชิสฺสตีติ...เป.... นาม-สทฺเทน โยเชตพฺพ”**นฺติฯ โลเก เมถุนธมฺมสฺส อาทิกตฺตา โกจิ ปฐมกปฺปิโก, น ปนายนฺติ อาห – **“สาสนํ สนฺธาย วทตี”**ติฯ **พหูน**นฺติ ปุคฺคลาเปกฺขํ, น ปน อกุสลาเปกฺขนฺติ อาห **“พหูนํ ปุคฺคลาน”**นฺติฯ

ยํ อสํวรํ ปฏิจฺจ ทุพฺภรตาทุโปฺปสตาทิ โหติ, โส อสํวโร ทุพฺภรตาทิ-สทฺเทน วุโตฺต การเณ ผลูปจาเรนาติ อาห – **“ทุพฺภรตาทีนํ วตฺถุภูตสฺส อสํวรสฺสา”**ติฯ **วตฺถุภูตสฺสา**ติ การณภูตสฺสฯ วสติ เอตฺถ ผลํ ตทายตฺตวุตฺติตายาติ หิ การณํ วตฺถุฯ **อตฺตา**ติ จิตฺตํ สรีรญฺจ, จิตฺตเมว วาฯ **ทุพฺภรตญฺจว ทุโปฺปสตญฺจ อาปชฺชตี**ติ อตฺตนา ปจฺจยทายเกหิ จ ทุเกฺขน ภริตพฺพตํ โปเสตพฺพตญฺจ อาปชฺชติฯ อสํวเร ฐิโต หิ เอกโจฺจ อตฺตโนปิ ทุพฺภโร โหติ ทุโปฺปโส, เอกโจฺจ อุปฏฺฐากานมฺปิฯ กถํ? โย หิ อมฺพิลาทีนิ ลทฺธา อนมฺพิลาทีนิ ปริเยสติ, อญฺญสฺส ฆเร ลทฺธํ อญฺญสฺส ฆเร ฉเฑฺฑโนฺต สพฺพํ คามํ จริตฺวา ริตฺตปโตฺตว วิหารํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชติ, อยํ **อตฺตโน ทุพฺภโร**ฯ โย ปน สาลิมํโสทนาทีนํ ปเตฺต ปูเรตฺวา ทิเนฺนปิ ทุมฺมุขภาวํ อนตฺตมนภาวเมว ทเสฺสติ, เตสํ วา สมฺมุขาว ตํ ปิณฺฑปาตํ ‘‘กึ ตุเมฺหหิ ทินฺน’’นฺติ อปสาเทโนฺต สามเณรคหฏฺฐาทีนํ เทติ, อยํ **อุปฏฺฐากานํ ทุพฺภโร**ฯ เอตํ ทิสฺวา มนุสฺสา ทูรโตว ปริวเชฺชนฺติ ‘‘ทุพฺภโร ภิกฺขุ น สกฺกา โปเสตุ’’นฺติฯ

มหิจฺฉตนฺติ เอตฺถ มหนฺตานิ วตฺถูนิ อิจฺฉติ, มหตี วา ปนสฺส อิจฺฉาติ มหิโจฺฉ, ตสฺส ภาโว มหิจฺฉตา, สนฺตคุณวิภาวนตา ปฏิคฺคหเณ อมตฺตญฺญุตา จฯ มหิโจฺฉ หิ อิจฺฉาจาเร ฐตฺวา อตฺตนิ วิชฺชมานสีลธุตธมฺมาทิคุเณ วิภาเวติ, ตาทิสสฺส ปฏิคฺคหเณ อมตฺตญฺญุตาปิ โหติฯ ยํ สนฺธาย วทนฺติ ‘‘สนฺตคุณสมฺภาวนตา ปฏิคฺคหเณ จ อมตฺตญฺญุตา, เอตํ มหิจฺฉตาลกฺขณ’’นฺติฯ สา ปเนสา มหิจฺฉตา ‘‘อิเธกโจฺจ สโทฺธ สมาโน ‘สโทฺธติ มํ ชโน ชานาตู’ติ อิจฺฉติ, สีลวา สมาโน ‘สีลวาติ มํ ชโน ชานาตู’ติ’’ อิมินา นเยน อาคตาเยว, ตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ทุสฺสนฺตปฺปิโย โหติ, วิชาตมาตาปิสฺส จิตฺตํ คเหตุํ น สโกฺกติฯ เตเนตํ วุจฺจติ –

> ‘‘อคฺคิกฺขโนฺธ สมุโทฺท จ, มหิโจฺฉ จาปิ ปุคฺคโล;
> สกเฏน ปจฺจยํ เทนฺตุ, ตโยเปเต อตปฺปิยา’’ติฯ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒๕๒; อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๖๓; วิภ. อฏฺฐ. ๘๕๐; อุทา. อฏฺฐ. ๓๑; มหานิ. อฏฺฐ. ๘๕);

สเตฺตหิ กิเลเสหิ จ สงฺคณนํ สโมธานํ **สงฺคณิกา**ติ อาห – **“คณสงฺคณิกาย เจว กิเลสสงฺคณิกาย จา”**ติฯ **โกสชฺชานุคโต จ โหตี**ติ กุสีตภาเวน อนุคโต โหติ, กุสีตสฺส ภาโว โกสชฺชํฯ **อฏฺฐกุสีตวตฺถุปาริปูริยา**ติ เอตฺถ กุจฺฉิตํ สีทตีติ กุสีโต ท-การสฺส ต-การํ กตฺวาฯ ยสฺส ธมฺมสฺส วเสน ปุคฺคโล ‘‘กุสีโต’’ติ วุจฺจติ, โส กุสีตภาโว อิธ กุสีต-สทฺเทน วุโตฺตฯ วินาปิ หิ ภาวโชตนสทฺทํ ภาวโตฺถ วิญฺญายติ ยถา ‘‘ปฏสฺส สุกฺก’’นฺติ, ตสฺมา กุสีตภาววตฺถูนีติ อโตฺถ, โกสชฺชการณานีติ วุตฺตํ โหติฯ ตถา หิ –

> ‘‘กมฺมํ โข เม กตฺตพฺพํ ภวิสฺสติ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ, หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ โส นิปชฺชติ, น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิ

คมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย, อิทํ ปฐมํ กุสีตวตฺถุฯ อหํ โข กมฺมํ อกาสึ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลนฺโต, หนฺทาหํ นิปชฺชามิ…เป…. มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ, หนฺทาหํ นิปชฺชามิ…เป…. อหํ โข มคฺคํ อคมาสึ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลนฺโต, หนฺทาหํ นิปชฺชามิ…เป…. อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย กิลนฺโต อกมฺมโญฺญ, หนฺทาหํ นิปชฺชามิ…เป…. อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย ครุโก อกมฺมโญฺญ มาสาจิตํ มเญฺญ, หนฺทาหํ นิปชฺชามิ…เป…. อุปฺปโนฺน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, อตฺถิ กโปฺป นิปชฺชิตุํ, หนฺทาหํ นิปชฺชามิ…เป…. อหํ โข คิลานา วุฎฺฐิโต อจิรวุฎฺฐิโต เคลญฺญา, ตสฺส เม กาโย ทุพฺพโล อกมฺมโญฺญ, หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ โส นิปชฺชติ, น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อิทํ อฎฺฐมํ กุสีตวตฺถุ’’นฺติ (ที. นิ. ๓.๓๓๔; อ. นิ. ๘.๘๐) –

เอวมาคตานิ ‘‘หนฺทาหํ นิปชฺชามี’’ติ เอวํ ปวตฺตโอสีทนานิ อุปรูปริ โกสชฺชการณตฺตา อฎฺฐ กุสีตวตฺถูนิ นาม, เตสํ ปาริปูริยา สํวตฺตตีติ อโตฺถฯ

สุภโร โหติ สุโปโสติ อตฺตโน อุปฎฺฐาเกหิ จ สุเขน ภริตโพฺพ โปเสตโพฺพติ อโตฺถฯ สํวเร ฐิโต หิ เอกโจฺจ อตฺตโนปิ สุภโร โหติ สุโปโส, เอกโจฺจ อุปฎฺฐากานมฺปิฯ กถํ? โย หิ ยํ กิญฺจิ ลูขํ วา ปณีตํ วา ลทฺธา ตุฎฺฐจิโตฺตว ภุญฺชิตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา อตฺตโน กมฺมํ กโรติ, อยํ **อตฺตโน สุภโร**ฯ โย ปน ปเรสมฺปิ อปฺปํ วา พหุํ วา ลูขํ วา ปณีตํ วา ทานํ อหีเฬตฺวา อตฺตมโน วิปฺปสนฺนมุโข หุตฺวา เอเตสํ สมฺมุขาว ปริภุญฺชิตฺวา ยาติ, อยํ **อุปฎฺฐากานํ สุภโร**ฯ เอตํ ทิสฺวา มนุสฺสา อติวิย วิสฺสตฺถา โหนฺติ, ‘‘อมฺหากํ ภทโนฺต สุภโร, โถกโถเกนปิ ตุสฺสติ, มยเมว นํ โปเสสฺสามา’’ติ ปฎิญฺญํ กตฺวา โปเสนฺติฯ **อปฺปิจฺฉต**นฺติ อิจฺฉาวิรหิตตฺตํฯ เอตฺถ หิ พฺยญฺชนํ สาวเสสํ วิย, อโตฺถ ปน นิรวเสโสฯ อปฺป-สโทฺท เหตฺถ อภาวโตฺถติ สกฺกา วิญฺญาตุํ ‘‘อปฺปาพาธตญฺจ สญฺชานามี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๒๕) วิยฯ เตเนวาห **‘‘นิตฺตณฺหภาว’’**นฺติฯ

ติปฺปเภทาย สนฺตุฎฺฐิยาติ ยถาลาภาทิสโนฺตสสามเญฺญน วุตฺตํ, จตูสุ ปน ปจฺจเยสุ ตโย ตโย สโนฺตสาติ ทฺวาทสวิโธ โหติ สโนฺตโสฯ กถํ? จีวเร ยถาลาภสโนฺตโส ยถาพลสโนฺตโส ยถาสารุปฺปสโนฺตโสติ ติวิโธ โหติ สโนฺตโสฯ เอวํ ปิณฺฑปาตาทีสุฯ ตสฺสายํ ปเภทสํวณฺณนา (ม. นิ. อฎฺฐ. ๑.๒๕๒; สํ. นิ. อฎฺฐ. ๒.๒.๑๔๔; อ. นิ. อฎฺฐ. ๑.๑.๖๕) – อิธ ภิกฺขุ จีวรํ ลภติ สุนฺทรํ วา อสุนฺทรํ วา, โส เตเนว ยาเปติ อญฺญํ น ปเตฺถติ, ลภโนฺตปิ น คณฺหาติฯ อยมสฺส **จีวเร ยถาลาภสโนฺตโส**ฯ อถ ปน ปกติทุพฺพโล วา โหติ อาพาธชราภิภูโต วา, ครุจีวรํ ปารุปโนฺต กิลมติ, โส สภาเคน ภิกฺขุนา สทฺธึ ตํ ปริวเตฺตตฺวา ลหุเกน ยาเปโนฺตปิ สนฺตุโฎฺฐเยว โหติฯ อยมสฺส **จีวเร ยถาพลสโนฺตโส**ฯ ปกติทุพฺพลาทีนญฺหิ ครุจีวรานิ น ผาสุภาวาวหานิ สรีรเขทาวหานิ จ โหนฺตีติ ปโยชนวเสน อนตฺริจฺฉตาทิวเสน ตานิ ปริวเตฺตตฺวา ลหุกจีวรปริโภโค น สโนฺตสวิโรธีติฯ อปโร ปณีตปจฺจยลาภี โหติ, โส ปฎฺฎจีวราทีนํ อญฺญตรํ มหคฺฆจีวรํ พหูนิ วา ปน จีวรานิ ลภิตฺวา ‘‘อิทํ เถรานํ จิรปพฺพชิตานํ, อิทํ พหุสฺสุตานํ อนุรูปํ, อิทํ คิลานานํ, อิทํ อปฺปลาภานํ โหตู’’ติ ทตฺวา เตสํ ปุราณจีวรํ วา สงฺการกูฎาทิโต วา นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา เตหิ สงฺฆาฎึ กตฺวา ธาเรโนฺตปิ สนฺตุโฎฺฐว โหติฯ อยมสฺส **จีวเร ยถาสารุปฺปสโนฺตโส**ฯ มหคฺฆญฺหิ จีวรํ พหูนิ วา จีวรานิ ลภิตฺวาปิ ตานิ วิสฺสเชฺชตฺวา ตทญฺญสฺส คหณํ ยถาสารุปฺปนเย ฐิตตฺตา น สโนฺตสวิโรธีติฯ

อิธ ปน ภิกฺขุ ปิณฺฑปาตํ ลภติ ลูขํ วา ปณีตํ วา, โส เตเนว ยาเปติ อญฺญํ น ปเตฺถติ, ลภนฺโตปิ น คณฺหาติฯ อยมสฺส **ปิณฺฑปาเต ยถาลาภสนฺโตโส**ฯ โย ปน อตฺตโน ปกติวิรุทฺธํ วา พฺยาธิวิรุทฺธํ วา ปิณฺฑปาตํ ลภติ, เยนสฺส ปริภุเตฺตน อผาสุ โหติ, โส สภาคสฺส ภิกฺขุโน ตํ ทตฺวา ตสฺส หตฺถโต สปฺปายโภชนํ ภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส **ปิณฺฑปาเต ยถาพลสนฺโตโส**ฯ อปโร พหุํ ปณีตํ ปิณฺฑปาตํ ลภติ, โส ตํ จีวรํ วิย จิรปพฺพชิตพหุสฺสุตอปฺปลาภคิลานานํ ทตฺวา เตสํ วา เสสกํ ปิณฺฑาย วา จริตฺวา มิสฺสกาหารํ ภุญฺชนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส **ปิณฺฑปาเต ยถาสารุปฺปสนฺโตโส**ฯ

อิธ ปน ภิกฺขุ เสนาสนํ ลภติ มนาปํ วา อมนาปํ วา, โส เตน เนว โสมนสฺสํ, น ปฏิฆํ อุปฺปาเทติ, อนฺตมโส ติณสนฺถรเกนปิ ยถาลเทฺธเนว ตุสฺสติฯ อยมสฺส **เสนาสเน ยถาลาภสนฺโตโส**ฯ โย ปน อตฺตโน ปกติวิรุทฺธํ วา พฺยาธิวิรุทฺธํ วา เสนาสนํ ลภติ, ยตฺถสฺส วสโต อผาสุ โหติ, โส ตํ สภาคสฺส ภิกฺขุโน ทตฺวา ตสฺส สนฺตเก สปฺปายเสนาสเน วสนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส **เสนาสเน ยถาพลสนฺโตโส**ฯ อปโร มหาปุญฺโญ เลณมณฺฑปกูฏาคาราทีนิ พหูนิ ปณีตเสนาสนานิ ลภติ, โส ตานิ จีวราทีนิ วิย จิรปพฺพชิตพหุสฺสุตอปฺปลาภคิลานานํ ทตฺวา ยตฺถ กตฺถจิ วสนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส **เสนาสเน ยถาสารุปฺปสนฺโตโส**ฯ โยปิ ‘‘อุตฺตมเสนาสนํ นาม ปมาทฏฺฐานํ, ตตฺถ นิสินฺนสฺส ถินมิทฺธํ โอกฺกมติ, นิทฺทาภิภูตสฺส ปุน ปฏิพุชฺฌโต ปาปวิตกฺกา ปาตุภวนฺตี’’ติ ปฏิสญฺจิกฺขิตฺวา ตาทิสํ เสนาสนํ ปตฺตมฺปิ น สมฺปฏิจฺฉติ, โส ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อโพฺภกาสรุกฺขมูลาทีสุ วสนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมฺปิสฺส **เสนาสเน ยถาสารุปฺปสนฺโตโส**ฯ

อิธ ปน ภิกฺขุ เภสชฺชํ ลภติ ลูขํ วา ปณีตํ วา, โส ยํ ลภติ, เตเนว ตุสฺสติ อญฺญํ น ปเตฺถติ, ลภนฺโตปิ น คณฺหาติฯ อยมสฺส **คิลานปจฺจเย ยถาลาภสนฺโตโส**ฯ โย ปน เตเลน อตฺถิโก ผาณิตํ ลภติ, โส ตํ สภาคสฺส ภิกฺขุโน ทตฺวา ตสฺส หตฺถโต เตลํ คเหตฺวา อญฺญเทว วา ปริเยสิตฺวา เภสชฺชํ กโรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส **คิลานปจฺจเย ยถาพลสนฺโตโส**ฯ อปโร มหาปุญฺโญ พหุํ เตลมธุผาณิตาทิปณีตเภสชฺชํ ลภติ, โส ตํ จีวรํ วิย จิรปพฺพชิตพหุสฺสุตอปฺปลาภคิลานานํ ทตฺวา เตสํ อาภเตน เยน เกนจิ ยาเปนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติฯ โย ปน เอกสฺมิํ ภาชเน มุตฺตหรีตกํ ฐเปตฺวา เอกสฺมิํ จตุมธุรํ ‘‘คณฺห, ภเนฺต, ยทิจฺฉสี’’ติ วุจฺจมาโน สจสฺส เตสุ อญฺญตเรนปิ โรโค วูปสมฺมติ, อถ ‘‘มุตฺตหรีตกํ นาม พุทฺธาทีหิ วณฺณิต’’นฺติ จตุมธุรํ ปฏิกฺขิปิตฺวา มุตฺตหรีตเกเนว เภสชฺชํ กโรนฺต ปรมสนฺตุฏฺโฐว โหติฯ อยมสฺส **คิลานปจฺจเย ยถาสารุปฺปสนฺโตโส**ฯ เอวํ ยถาลาภาทิวเสน ติปฺปเภโท สนฺโตโส จตุนฺนํ ปจฺจยานํ วเสน ทฺวาทสวิโธ โหตีติ เวทิตโพฺพฯ

กามวิตกฺกพฺยาปาทวิตกฺกวิหิํสาวิตกฺกานํ วเสน **อกุสลวิตกฺกตฺตยํ**ฯ เนกฺขมฺมวิตกฺกอพฺยาปาทวิตกฺกอวิหิํสาวิตกฺกานํ วเสน **กุสลวิตกฺกตฺตยํ**ฯ **สพฺพกิเลสาปจยภูตาย วิวฏฺฏยา**ติ ราคาทิสพฺพกิเลสานํ อปจยเหตุภูตาย นิพฺพานธาตุยาฯ **อชฺฌาวีริยารมฺภวตฺถุปาริปูริยา**ติ อฏฺฐนฺนํ วีริยารมฺภการณานํ ปาริปูริยาฯ ยถา ตถา ปฐมํ ปวตฺตอพฺภุสฺสหนญฺหิ อุปริ วีริยารมฺภสฺส การณํ โหติฯ อนุรูปปจฺจเวกฺขณาสหิตานิ หิ อพฺภุสฺสหนานิ ตมฺมูลกานิ วา ปจฺจเวกฺขณานิ อฏฺฐ วีริยารมฺภวตฺถูนีติ เวทิตพฺพานิฯ ตถา หิ –

‘‘กมฺมํ โข เม กตฺตพฺพํ ภวิสฺสติ, กมฺมํ โข ปน เม กโรเนฺตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิ กาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อหํ โข กมฺมํ อกาสิํ, กมฺมํ โข ปนาหํ กโรนฺต นาสกฺขิํ

พุทฺธานํ สาสนํ มนสิ กาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. มโคฺค โข เม คนฺตโพฺพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉเนฺตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิ กาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อหํ โข มคฺคํ อคมาสิํ, มคฺคํ โข ปนาหํ คจฺฉโนฺต นาสกฺขิํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิ กาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูริํ, ตสฺส เม กาโย ลหุโก กมฺมโญฺญ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูริํ, ตสฺส เม กาโย พลวา กมฺมโญฺญ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อุปฺปโนฺน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ เม อาพาโธ ปวเฑฺฒยฺย, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อหํ โข คิลานา วุฎฺฐิโต อจิรวุฎฺฐิโต เคลญฺญา, ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ เม อาพาโธ ปจฺจุทาวเตฺตยฺย, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายา’’ติ (ที. นิ. ๓.๓๓๕; อ. นิ. ๘.๘๐) –

เอวํ ปวตฺตอนุรูปปจฺจเวกฺขณาสหิตานิ อพฺภุสฺสหนานิ ตมฺมูลกานิ วา ปจฺจเวกฺขณานิ อฎฺฐ วีริยารมฺภวตฺถูนิ นามฯ

ตทนุจฺฉวิกํ ตทนุโลมิกนฺติ เอตฺถ **ต**-สโทฺท วกฺขมานาเปโกฺข จ อตีตาเปโกฺข จ โหตีติ อาห **‘‘ยํ อิทานิ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสฺสตี’’**ติอาทิฯ สพฺพนามานิ หิ วกฺขมานวจนานิปิ โหนฺติ ปกฺกนฺตวจนานิปิฯ **สํวรปฺปหานปฎิสํยุตฺต**นฺติ ปญฺจสํวเรหิ เจว ปญฺจปหาเนหิ จ ปฎิสํยุตฺตํฯ ปญฺจวิโธ หิ สํวโร สีลสํวโร สติสํวโร ญาณสํวโร ขนฺติสํวโร วีริยสํวโรติฯ ปหานมฺปิ ปญฺจวิธํ ตทงฺคปฺปหานํ วิกฺขมฺภนปฺปหานํ สมุเจฺฉทปฺปหานํ ปฎิปฺปสฺสทฺธิปฺปหานํ นิสฺสรณปฺปหานนฺติฯ

ตตฺถ ‘‘อิมินา ปาติโมกฺขสํวเรน อุเปโต โหติ สมุเปโต’’ติ (วิภ. ๕๑๑) เอวมาคโต ปาติโมกฺขสํวโร **สีลสํวโร** นาม, โส จ อตฺถโต กายิกวาจสิโก อวีติกฺกโมฯ ‘‘รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชตี’’ติ (ที. นิ. ๑.๒๑๓; ม. นิ. ๑.๒๙๕; สํ. นิ. ๔.๒๓๙; อ. นิ. ๓.๑๖) เอวมาคตา อินฺทฺริยารกฺขา **สติสํวโร,** สา จ อตฺถโต ตถาปวตฺตา สติ เอวฯ ‘‘โสตานํ สํวรํ พฺรูมิ, ปญฺญาเยเต ปิธียเร’’ติ (สุ. นิ. ๑๐๔๑; เนตฺติ. ๑๑) เอวมาคโต **ญาณสํวโร**ฯ เอตฺถ หิ ‘‘โสตานํ สํวรํ พฺรูมี’’ติ วตฺวา ‘‘ปญฺญาเยเต ปิธียเร’’ติ วจนโต โสตสงฺขาตานํ ตณฺหาทิฎฺฐิทุจฺจริตอวิชฺชาทิกิเลสานํ สมุเจฺฉทกญาณํ ปิทหนเฎฺฐน สํวโรติ วุตฺตํฯ ‘‘ขโม โหติ สีตสฺส อุณฺหสฺสา’’ติเอวมาคตา (ม. นิ. ๑.๒๔; ม. นิ. ๓.๑๕๙; อ. นิ. ๔.๑๑๔) อธิวาสนา **ขนฺติสํวโร,** สา จ อตฺถโต ตถาปวตฺตา ขนฺธา อโทโส วาฯ ปญฺญาติ เอเก, ตํ น คเหตพฺพํฯ ‘‘อุปฺปนฺนํ กามวิตกฺกํ นาธิวาเสตี’’ติ (ม. นิ. ๑.๒๖) เอวมาคตํ กามวิตกฺกาทีนํ วิโนทนวเสน ปวตฺตํ วีริยเมว **วีริยสํวโร**ฯ สโพฺพ จายํ สํวโร ยถาสกํ สํวริตพฺพานํ ทุสฺสีลฺยสงฺขาตานํ กายวจีทุจฺจริตานํ มุฎฺฐสฺสจฺจสงฺขาตสฺส ปมาทสฺส อภิชฺฌาทีนํ วา อกฺขนฺติ อญฺญาณโกสชฺชานญฺจ สํวรณโต ปิทหนโต ฉาทนโต ‘‘สํวโร’’ติ วุจฺจติฯ สํวรตีติ สํวโร, ปิทหติ นิวาเรติ ปวตฺติตุํ น เทตีติ อโตฺถฯ ปจฺจยสมวาเย อุปฺปชฺชนารหานํ กายทุจฺจริตาทีนํ ตถา ตถา อนุปฺปาทนเมว หิ อิธ สํวรณํ นามฯ เอวํ ตาว ปญฺจวิโธ สํวโร เวทิตโพฺพฯ

เตน เตน คุณเงฺคน ตสฺส ตสฺส อคุณงฺคสฺส ปหานํ **ตทงฺคปฺปหานํ**ฯ นามรูปปริเจฺฉทาทีสุ หิ วิปสฺสนาญาเณสุ ปฎิปกฺขภาวโต ทีปาโลเกเนว ตมสฺส นามรูปววตฺถาเนน สกฺกายทิฎฺฐิยา, ปจฺจยปริคฺคเหน อเหตุวิสมเหตุทิฎฺฐีนํ, ตเสฺสว อปรภาเค อุปฺปเนฺนน กงฺขาวิตรเณน

กถํกถีภาวสฺส, กลาปสมฺมสเนน ‘‘อหํ มมา’’ติ คาหสฺส, มคฺคามคฺคววตฺถาเนน อมเคฺค มคฺคสญฺญาย, อุทยทสฺสเนน อุเจฺฉททิฏฺฐิยา, วยทสฺสเนน สสฺสตทิฏฺฐิยา, ภยทสฺสเนน สภเย อภยสญฺญายาติอาทินา นเยน เตน เตน วิปสฺสนาญาเณน ตสฺส ตสฺส อคุณงฺคสฺส ปหานํ **ตทงฺคปฺปหาน**นฺติ เวทิตพฺพํฯ ยํ ปน อุปจารปฺปนาเภเทน สมาธินา ปวตฺตินิวารณโต ฆฏปฺปหาเรเนว อุทกปิฏฺเฐ เสวาลสฺส เตสํ เตสํ นีวรณาทิธมฺมานํ ปหานํ, เอตํ **วิกฺขมฺภนปฺปหานํ** นามฯ วิกฺขมฺภนเมว ปหานํ วิกฺขมฺภนปฺปหานํฯ ยํ จตุนฺนํ อริยมคฺคานํ ภาวิตตฺตา ตํตํมคฺควโต อตฺตโน สนฺตาเน ‘‘ทิฏฺฐิคตานํ ปหานายา’’ติอาทินา (ธ. ส. ๒๗๗) นเยน วุตฺตสฺส สมุทยปกฺขิยสฺส กิเลสคณสฺส อจฺจนฺตํ อปฺปวตฺติภาเวน ปหานํ, อิทํ **สมุเจฺฉทปฺปหานํ** นามฯ ยํ ปน ผลกฺขเณ ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตํ วูปสนฺตตฺตา กิเลสานํ, เอตํ **ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปหานํ** นามฯ ยํ สพฺพสงฺขตนิสฺสฏตฺตา ปหีนสพฺพสงฺขตํ นิพฺพานํ, เอตํ **นิสฺสรณปฺปหานํ** นามฯ สพฺพมฺปิ เจตํ จาคฏฺเฐน ปหานนฺติ วุจฺจติฯ เอวมิเมหิ ยถาวุตฺตสํวเรหิ เจว ปหาเนหิ จ ปฏิสํยุตฺตา ธมฺมเทสนา ‘‘สํวรปฺปหานปฏิสํยุตฺตา’’ติ เวทิตพฺพาฯ

อสุตฺตนฺตวินิพทฺธนฺติ สุตฺตเนฺตสุ อนิพทฺธํ, ปาฬิอนารุฬฺหนฺติ อโตฺถฯ ปกิณฺณกธมฺมเทสนา หิ สงฺคหํ น อาโรหติฯ วุตฺตเมวตฺถํ ปกาเสโนฺต อาห **‘‘ปาฬิวินิมุตฺต’’**นฺติฯ อถ วา **อสุตฺตนฺตวินิพทฺธ**นฺติ สุตฺตาภิธมฺมปาฬิ อนารุฬฺหภาวํ สนฺธาย วุตฺตํ, **ปาฬิวินิมุตฺต**นฺติ วินยปาฬิ อนารุฬฺหภาวํ สนฺธายฯ **โอกฺกนฺติกธมฺมเทสนา** นาม ญาเณน อนุปวิสิตฺวา อนฺตรา กถิยมานา ธมฺมเทสนา, **ปฏิกฺขิปนาธิปฺปายา** ภทฺทาลิเตฺถรสทิสาฯ สมฺปเรตพฺพโต เปจฺจ คนฺตพฺพโต สมฺปราโย, ปรโลโกฯ ตตฺถ ภวํ **สมฺปรายิกํ**ฯ **วฏฺฏภเยน ตเชฺชโนฺต**ติ ‘‘เอวํ ทุสฺสีลา นิรยาทีสุ ทุกฺขํ ปาปุณนฺตี’’ติ ตเชฺชโนฺตฯ **ทีฆนิกายปฺปมาณมฺปิ มชฺฌิมนิกายปฺปมาณมฺปิ ธมฺมเทสนํ กโรตี**ติ ‘‘เตน ขเณน เตน มุหุเตฺตน กถํ ภควา ตาวมหนฺตํ ธมฺมเทสนํ กโรตี’’ติ น วตฺตพฺพํฯ ยาวตา หิ โลกิยมหาชนา เอกํ ปทํ กเถนฺติ, ตาว อานนฺทเตฺถโร อฏฺฐ ปทานิ กเถติฯ อานนฺทเตฺถเร ปน เอกํ ปทํ กเถเนฺตเยว ภควา โสฬส ปทานิ กเถติฯ อิมินา นเยน โลกิยชนสฺส เอกปทุจฺจารณกฺขเณ ภควา อฏฺฐวีสสตํ ปทานิ กเถติฯ กสฺมา? ภควโต หิ ชิวฺหา มุทุ, ทนฺตาวรณํ สุผุสิตํ, วจนํ อคฬิตํ, ภวงฺคปริวาโส ลหุโก, ตสฺมา สเจ เอโก ภิกฺขุ กายานุปสฺสนํ ปุจฺฉติ, อโญฺญ เวทนานุปสฺสนํ, อโญฺญ จิตฺตานุปสฺสนํ, อโญฺญ ธมฺมานุปสฺสนํ, ‘‘อิมินา ปุฏฺฐํ อหํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ เอโก เอกํ น โอโลเกติ, เอวํ สเนฺตปิ เตสํ ภิกฺขูนํ ‘‘อยํ ปฐมํ ปุจฺฉิ, อยํ ทุติย’’นฺติอาทินา ปุจฺฉนวาโร ตาทิสสฺส ปญฺญวโต ปญฺญายติ สุขุมสฺส อนฺตรสฺส ลพฺภนโตฯ พุทฺธานํ ปน เทสนาวาโร อเญฺญสํ น ปญฺญายเตว อจฺฉราสงฺฆาตมเตฺต ขเณ อเนกโกฏิสหสฺสจิตฺตปฺปวตฺติสมฺภวโตฯ ทฬฺหธเมฺมน ธนุคฺคเหน ขิตฺตสรสฺส วิทตฺถิจตุรงฺคุลํ ตาลจฺฉายํ อติกฺกมนโต ปุเรตรํเยว ภควา จุทฺทสวิเธน กายานุปสฺสนํ, นววิเธน เวทนานุปสฺสนํ, โสฬสวิเธน จิตฺตานุปสฺสนํ, ปญฺจวิเธน ธมฺมานุปสฺสนํ กเถติฯ ติฏฺฐนฺตุ วา เอเต จตฺตาโร, สเจ หิ อเญฺญ จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเนสุ, อเญฺญ อิทฺธิปาเทสุ, อเญฺญ ปญฺจินฺทฺริเยสุ, อเญฺญ ปญฺจพเลสุ, อเญฺญ สตฺตโพชฺฌเงฺคสุ, อเญฺญ อฏฺฐมคฺคเงฺคสุ ปเญฺห ปุเจฺฉยฺยุํ, ตมฺปิ ภควา กเถยฺยฯ ติฏฺฐนฺตุ วา เอเต อฏฺฐ, สเจ อเญฺญ สตฺตตึส ชนา โพธิปกฺขิเยสุ ปเญฺห ปุเจฺฉยฺยุํ, ตมฺปิ ภควา ตาวเทว กเถยฺยฯ

มูลํ นิสฺสโย ปติฏฺฐาติ ปจฺฉิมํ ปจฺฉิมํ ปฐมสฺส ปฐมสฺส เววจนนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ตตฺถ **ปติฏฺฐา**ติ สมฺปโยควเสน อุปนิสฺสยวเสน จ โอกาสภาโวฯ สิกฺขาสงฺขาตานญฺหิ อวเสสกุสลธมฺมานํ เมถุนวิรติสมฺปโยควเสน วา ปติฏฺฐา สิยา อุปนิสฺสยภาเวน วาฯ เตเนวาห **‘‘เมถุนสํวโรหี’’**ติอาทิฯ **วุตฺตตฺถวเสนา**ติ ปติฏฺฐาอธิคมูปายวเสนฯ สิกฺขาปทวิภเงฺค นิทฺทิฏฺฐวิรติเจตนาตํสมฺปยุตฺตธมฺมา จ สิกฺขาปทนฺติ ทเสฺสตุกาโม อาห – **‘‘อยญฺจ อโตฺถ สิกฺขาปทวิภเงฺค**

วุตฺตนเยน เวทิตพฺพ’’ติฯ สิกฺขาปทวิภงฺเค หิ วิรติอาทโย ธมฺมา นิปฺปริยายโต ปริยายโต จ ‘‘สิกฺขาปท’’นฺติ วุตฺตาฯ วุตฺตเญฺหตํ –

‘‘ตตฺถ กตมํ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ กาเมสุมิจฺฉาจารา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย กาเมสุมิจฺฉาจารา อารติ วิรติ ปฏิวิรติ เวรมณี อกิริยา อกรณํ อนชฺฌาปตฺติ เวลาอนติกฺกโม เสตุฆาโต, อิทํ วุจฺจติ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํฯ อวเสสา ธมฺมา เวรมณิยา สมฺปยุตฺตาฯ

‘‘ตตฺถ กตมํ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ กาเมสุมิจฺฉาจารา วิรมนฺตสฺส, ยา ตสฺมึ สมเย เจตนา สเญฺจตนา เจตยิตตฺตํ, อิทํ วุจฺจติ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํฯ อวเสสา ธมฺมา เจตนาย สมฺปยุตฺตาฯ

‘‘ตตฺถ กตมํ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ? ยสฺมึ สมเย กามาวจรํ กุสลํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ โหติ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ กาเมสุมิจฺฉาจารา วิรมนฺตสฺส, โย ตสฺมึ สมเย ผโสฺส…เป…. ปคฺคาโห อวิกฺเขโป, อิทํ วุจฺจติ กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปท’’นฺติ (วิภ. ๗๐๖)ฯ

เอตฺถ หิ ยสฺมา น เกวลํ วิรติเยว สิกฺขาปทํ, เจตนาปิ สิกฺขาปทเมว, ตสฺมา ตํ ทเสฺสตุํ ทุติยนโย วุโตฺตฯ ยสฺมา จ น เกวลํ เอเตเยว เทฺว ธมฺมา สิกฺขาปทํ, เจตนาสมฺปยุตฺตา ปน ปโรปณฺณาส ธมฺมาปิ สิกฺขิตพฺพโกฏฺฐาสโต สิกฺขาปทเมว, ตสฺมา ตติยนโย ทสฺสิโตฯ ทุวิธญฺหิ สิกฺขาปทํ นิปฺปริยายสิกฺขาปทํ ปริยายสิกฺขาปทนฺติฯ ตตฺถ วิรติ **นิปฺปริยายสิกฺขาปทํ**ฯ สา หิ ‘‘ปาณาติปาตา เวรมณี’’ติ ปาฬิยํ อาคตา, โน เจตนาฯ วิรมโนฺต จ ตาย เอว ตโต ตโต วิรมติ, น เจตนาย, เจตนมฺปิ ปน อาหริตฺวา ทเสฺสติ, ตถา เสสเจตนาสมฺปยุตฺตธเมฺมฯ ตสฺมา เจตนา เจว อวเสสสมฺปยุตฺตธมฺมา จ **ปริยายสิกฺขาปท**นฺติ เวทิตพฺพํฯ

อิทานิ น เกวลํ อิธ วิรติอาทโย ธมฺมาว สิกฺขาปทํ, อถ โข ตทตฺถโชติกา ปญฺญตฺติปีติ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘อปิจา’’**ติอาทิฯ **‘‘โย ตตฺถ นามกาโย ปทกาโย**ติ อิทํ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ **นามกาโย**ติ นามสมูโห นามปณฺณตฺติเยวฯ ปทนิรุตฺติพฺยญฺชนานิ นามเววจนาเนว ‘‘นามํ นามกมฺมํ นามนิรุตฺตี’’ติอาทีสุ (ธ. ส. ๑๓๑๓-๑๓๑๕) วิยฯ **สิกฺขาโกฏฺฐาโส**ติ วิรติอาทโยว วุตฺตา, ตทตฺถโชตกํ วจนมฺปิ สิกฺขาปทนฺติ อิทมฺปิ เอตฺถ ลพฺภเตวฯ

อตฺถวเสติ วุฑฺฒิวิเสเส อานิสํสวิเสเสฯ เตสํ ปน สิกฺขาปทปญฺญตฺติการณตฺตา อาห **‘‘ทส การณวเส**’’ติ, ทส การณวิเสเสติ อโตฺถฯ เตนาห **‘‘หิตวิเสเส**’’ติฯ อโตฺถเยว วา **อตฺถวโส,** ทส อเตฺถ ทส การณานีติ วุตฺตํ โหติฯ อถ วา อโตฺถ ผลํ ตทธีนวุตฺติตาย วโส เอตสฺสาติ **อตฺถวโส,** เหตูติ เอวเมฺปตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **สุฏฺฐุ เทวา**ติ อิทํ **ราชเนฺตปุรปฺปเวสนสิกฺขาปเท** (ปาจิ. ๔๙๔ อาทโย) วุตฺตํฯ ‘‘เย มม โสตพฺพํ สทฺทหาตพฺพํ มญฺญิสฺสนฺติ, เตสํ ตํ อสฺส ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’ติ วุตฺตตฺตา **‘‘โย จ ตถาคตสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉติ, ตสฺส ตํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย โหตี**’’ติ วุตฺตํฯ **อสมฺปฏิจฺฉเน อาทีนวนฺติ *ภทฺทาลิสุเตฺต*** (ม. นิ. ๒.๑๓๔ อาทโย) วิย อสมฺปฏิจฺฉเน อาทีนวํ ทเสฺสตฺวาฯ สุขวิหาราภาเว สหชีวมานสฺส อภาวโต สหชีวิตาปิ สุขวิหาโรว วุโตฺตฯ สุขวิหาโร นาม จตุนฺนํ อิริยาปถวิหารานํ ผาสุตาฯ

มงฺกุตนฺติ นิเตฺตชภาวํฯ **ธเมฺมนา**ติอาทีสุ **ธโมฺม**ติ ภูตํ วตฺถุฯ **วินโย**ติ โจทนา เจว สารณา จฯ **สตฺถุสาสน**นฺติ ญตฺติสมฺปทา เจว อนุสฺสาวนสมฺปทา จฯ **ปิยสีลาน**นฺติ สิกฺขากามานํฯ เตสญฺหิ สีลํ ปิยํ โหติฯ เตเนวาห **''สิกฺขตฺตยปาริปูริยา ฆฏมานานา**''ติฯ **สนฺทิฏฺฐมานา**ติ สํสยํ อาปชฺชมานาฯ **อุพฺพาฬฺหา โหนฺตี**ติ ปีฬิตา โหนฺติฯ **สงฺฆกมฺมานี**ติ สติปิ อุโปสถปวารณานํ สงฺฆกมฺมภาเว โคพลิพทฺทญาเยน อุโปสถํ ปวารณญฺจ ฐเปตฺวา อุปสมฺปทาทิเสสสงฺฆกมฺมานํ คหณํ เวทิตพฺพํฯ สมคฺคานํ ภาโว **สามคฺคี**ฯ

''น โว อหํ, จุนฺท, ทิฏฺฐธมฺมิกานํเยว อาสวานํ สํวราย ธมฺมํ เทเสมี''ติ (ที. นิ. ๓.๑๘๒) เอตฺถ วิวาทมูลภูตา กิเลสา อาสวาติ อาคตาฯ

''เยน เทวูปปตฺยสฺส, คนฺธโพฺพ วา วิหงฺคโม;
ยกฺขตฺตํ เยน คเจฺฉยฺยํ, มนุสฺสตฺตญฺจ อพฺพเช;
เต มยฺหํ อาสวา ขีณา, วิทฺธสฺตา วินฬีกตา''ติฯ (อ. นิ. ๔.๓๖) –

เอตฺถ เตภูมกํ กมฺมํ อวเสสา จ อกุสลา ธมฺมาฯ อิธ ปน ปรูปวาทวิปฺปฏิสารวธพนฺธาทโย เจว อปายทุกฺขภูตา จ นานปฺปการา อุปทฺทวา **อาสวา**ติ อาห – **''อสํวเร ฐิเตน ตสฺมิํเยว อตฺตภาเว ปตฺตพฺพา''**ติอาทิฯ ยทิ หิ ภควา สิกฺขาปทํ น ปญฺญเปยฺย, ตโต อสทฺธมฺมปฏิเสวนอทินฺนาทานปาณาติปาตาทิเหตุ เย อุปฺปเชฺชยฺยุํ ปรูปวาทาทโย ทิฏฺฐธมฺมิกา นานปฺปการา อนตฺถา, เย จ ตํนิมิตฺตเมว นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตสฺส ปญฺจวิธพนฺธนกมฺมการณาทิวเสน มหาทุกฺขานุภวนนานปฺปการา อนตฺถา, เต สนฺธาย อิทํ วุตฺตํ ''ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตายา''ติฯ ทิฏฺฐธโมฺม วุจฺจติ ปจฺจโกฺข อตฺตภาโว , ตตฺถ ภวา **ทิฏฺฐธมฺมิกา**ฯ เตน วุตฺตํ **''ตสฺมิํเยว อตฺตภาเว ปตฺตพฺพา''**ติฯ สมฺมุขา ครหณํ **อกิตฺติ,** ปรมฺมุขา ครหณํ **อยโส**ฯ อถ วา สมฺมุขา ปรมฺมุขา จ ครหณํ **อกิตฺติ,** ปริวารหานิ **อยโส**ติ เวทิตพฺพํฯ **อาคมนมคฺคถกนายา**ติ อาคมนทฺวารปิทหนตฺถายฯ สมฺปเรตพฺพโต เปจฺจ คนฺตพฺพโต **สมฺปราโย,** ปรโลโกติ อาห **''สมฺปราเย นรกาทีสู''**ติฯ เมถุนาทีนิ **รชฺชนฏฺฐานานิ,** ปาณาติปาตาทีนิ **ทุสฺสนฏฺฐานานิ**ฯ

จุทฺทส ขนฺธกวตฺตานิ นาม วตฺตกฺขนฺธเก วุตฺตานิ อาคนฺตุกวตฺตํ อาวาสิกคมิกอนุโมทนภตฺตคฺคปิณฺฑจาริกอารญฺญิกเสนาสนชนฺตาฆรวจฺจกุฏิอุปชฺฌายสทฺธิวิหาริกอาจริยอเนฺตวาสิกวตฺตนฺติ อิมานิ จุทฺทส วตฺตานิฯ ตโต อญฺญานิ ปน กทาจิ ตชฺชนียกมฺมกตาทิกาเลเยว จริตพฺพานิ **เทฺวอสีติ มหาวตฺตานิ,** น สพฺพาสุ อวตฺถาสุ จริตพฺพานิ, ตสฺมา จุทฺทส ขนฺธกวเตฺตสุ อคณิตานิ, ตานิ ปน ''ปาริวาสิกานํ ภิกฺขูนํ วตฺตํ ปญฺญเปสฺสามี''ติ (จูฬว. ๗๕ อาทโย) อารภิตฺวา ''น อุปสมฺปาเทตพฺพํ…เป.… น ฉมายํ จงฺกมเนฺต จงฺกเม จงฺกมิตพฺพ''นฺติ (จูฬว. ๗๖) วุตฺตาวสานานิ ฉสฏฺฐิ, ตโต ปรํ ''น, ภิกฺขเว, ปาริวาสิเกน ภิกฺขุนา ปาริวาสิกวุฑฺฒตเรน ภิกฺขุนา สทฺธิํ, มูลายปฏิกสฺสนารเหน, มานตฺตารเหน, มานตฺตจาริเกน, อพฺภานารเหน ภิกฺขุนา สทฺธิํ เอกจฺฉเนฺน อาวาเส วตฺถพฺพ''นฺติอาทินา (จูฬว. ๘๒) วุตฺตวตฺตานิ ปกตตฺตจริตเพฺพหิ อนญฺญตฺตา วิสุํ อคเณตฺวา ปาริวาสิกวุฑฺฒตราทีสุ ปุคฺคลนฺตเรสุ จริตพฺพตฺตา เตสํ วเสน สมฺปิเณฺฑตฺวา เอเกกํ กตฺวา คณิตานิ ปญฺจาติ เอกสตฺตติ วตฺตานิ, อุเกฺขปนียกมฺมกตวเตฺตสุ วุตฺตํ ''น ปกตตฺตสฺส ภิกฺขุโน อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ…เป.… นหาเน ปิฏฺฐิปริกมฺมํ สาทิตพฺพ''นฺติ (จูฬว. ๗๕) อิทํ อภิวาทนาทีนํ อสาทิยนํ เอกํ, ''น ปกตโตฺต ภิกฺขุ สีลวิปตฺติยา อนุทฺธํเสตโพฺพ''ติอาทีนิ (จูฬว. ๕๑) ทสาติ เอวเมตานิ ทฺวาสีติ วตฺตานิฯ เอเตเสฺวว ปน กานิจิ ตชฺชนียกมฺมาทิวตฺตาอานิ, กานิจิ ปาริวาสิกาทิวตฺตานีติ อคฺคหิตคฺคห

เณน ทฺวาสีติ เอว, อญฺญตฺถ ปน อฏฺฐกถาปเทเส อปฺปกํ อูนมธิกํ วา คณนูปคํ น โหตีติ ‘‘อสีติ ขนฺธกวตฺตานี’’ติ วุตฺตํฯ

สํวรวินโยติ สีลสํวโร สติสํวโร ญาณสํวโร ขนฺติสํวโร วีริยสํวโรติ ปญฺจวิโธปิ สํวโร ยถาสกํ สํวริตพฺพานํ วิเนตพฺพานญฺจ กายทุจฺจริตาทีนํ สํวรณโต สํวโร, วินยนโต วินโยติ วุจฺจติฯ **ปหานวินโย**ติ ตทงฺคปฺปหานํ วิกฺขมฺภนปฺปหานํ สมุจฺเฉทปฺปหานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปหานํ นิสฺสรณปฺปหานนฺติ ปญฺจวิธมฺปิ ปหานํ ยสฺมา จาคเฏฺฐน ปหานํ , วินยนเฏฺฐน วินโย, ตสฺมา ปหานวินโยติ วุจฺจติฯ **สมถวินโย**ติ สตฺต อธิกรณสมถาฯ **ปญฺญตฺติวินโย**ติ สิกฺขาปทเมวฯ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา หิ วิชฺชมานาย เอว สิกฺขาปทสมฺภวโต ปญฺญตฺติวินโยปิ สิกฺขาปทปญฺญตฺติยา อนุคฺคหิโต โหติฯ

อิทานิ –

‘‘ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสุ, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหาย, ยํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหาย, ตํ เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหาราย, ยํ เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหาราย, ตํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย, ยํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย, ตํ สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย, ยํ สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย, ตํ อปฺปสนฺนานํ ปสาทาย, ยํ อปฺปสนฺนานํ ปสาทาย, ตํ ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาวาย, ยํ ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาวาย, ตํ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา, ยํ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา, ตํ วินยานุคฺคหายฯ

‘‘ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสุ, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหาย, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหาราย, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ อปฺปสนฺนานํ ปสาทาย, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาวาย, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ วินยานุคฺคหายฯ

‘‘ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหาย, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหาราย, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ อปฺปสนฺนานํ ปสาทาย, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาวาย, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ วินยานุคฺคหาย, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ สงฺฆสุฏฺฐุตายฯ

‘‘ยํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหาย…เป.… ยํ เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหาราย…เป.… ยํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย…เป.… ยํ สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย…เป.… ยํ อปฺปสนฺนานํ ปสาทาย…เป.… ยํ ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาวาย…เป.… ยํ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา…เป.… ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ สงฺฆสุฏฺฐุตาย , ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ สงฺฆผาสุตาย, ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหาย, ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ เปสลานํ ภิกฺขูนํ ผาสุวิหาราย, ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ อาสวานํ สํวราย, ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ สมฺปรายิกานํ อาสวานํ ปฏิฆาตาย, ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ อปฺปสนฺนานํ ปสาทาย, ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ ปสนฺนานํ ภิโยฺยภาวาย, ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ สทฺธมฺมฏฺฐิติยา (ปริ. ๓๓๔)ฯ

‘‘อตฺถสตํ ธมฺมสตํ, เทฺว จ นิรุตฺติสตานิ;

จตฺตาริ ญาณสตานิ, อตฺถวเส ปกรเณ’’ติ (ปริ. ๓๓๔) –

ยํ วุตฺตํ **ปริวาเร,** ตํ ทเสฺสโนฺต **“อปิเจตฺถา”**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ ‘‘ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสุ, ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายา’’ติ อิมินา อนุกฺกเมน ยํ วุตฺตํ, ตํ สนฺธาย อาสนฺนาสนฺนปทานํ อุปรูปริปเทหิ สทฺธึ โยชิตตฺตา สงฺขลิกพนฺธนสทิสตฺตา **“สงฺขลิกนย”**นฺติ วุตฺตํฯ สงฺขลิกนยํ กตฺวาติ สมฺพโนฺธฯ ‘‘ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสุ, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายา’’ติ เอวมาทินา ทสสุ ปเทสุ เอกเมกํ ปทํ ตทวเสเสหิ นวนวปเทหิ โยเชตฺวา ยํ วุตฺตํ, ตํ สนฺธาย **“เอเกกปทมูลิกํ ทสกฺขตฺตุํ โยชนํ กตฺวา”**ติ วุตฺตํฯ

อตฺถสตนฺติอาทีสุ สงฺขลิกนเย ตาว ปุริมปุริมปทานํ วเสน ธมฺมสตํ เวทิตพฺพํ, ปจฺฉิมปจฺฉิมานํ วเสน อตฺถสตํ ทฎฺฐพฺพํฯ กถํ? กิญฺจาปิ **ปริวาเร** ‘‘ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสู’’ติอาทินา สงฺขลิกนเย ขณฺฑจกฺกเมว วุตฺตํ, ตถาปิ เตเนว นเยน พทฺธจกฺกสฺสปิ นโย ทิโนฺน, ตสฺมา ‘‘ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสู’’ติอาทึ วตฺวา ‘‘ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ สงฺฆสุฏฺฐู’’ติ โยเชตฺวา พทฺธจกฺกํ กาตพฺพํฯ เอวํ ‘‘ยํ สงฺฆผาสุ, ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายา’’ติอาทึ วตฺวาปิ ‘‘ยํ วินยานุคฺคหาย, ตํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสู’’ติ โยเชตฺวา พทฺธจกฺกํ กาตพฺพํฯ อิมินา อนุกฺกเมน เสสปเทสุปิ โยชิเตสุ สงฺขลิกนเยน ทส พทฺธจกฺกานิ โหนฺติฯ เตสุ เอเกกสฺมึ จเกฺก ปุริมปุริมปทานํ วเสน ทส ทส ธมฺมา, ปจฺฉิมปจฺฉิมปทานํ วเสน ทส ทส อตฺถาติ สงฺขลิกนเย อตฺถสตํ ธมฺมสตญฺจ สมฺปชฺชติฯ เอกมูลกนเย ปน ‘‘ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ สงฺฆผาสุ, ยํ สงฺฆสุฏฺฐุ, ตํ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายา’’ติ เอวมาทินา เอกเมว ปทํ เสเสหิ นวหิ ปเทหิ โยชิตนฺติ ปุริมปทสฺส เอกตฺตา เอกเมว ธมฺมปทํ นวเว อตฺถปทานิ โหนฺติ, ตสฺมา เอกมูลกนเย ทสสุ ปเทสุ เอกเมกํ มูลํ กตฺวา ทสกฺขตฺตุํ โยชนาย กตาย ธมฺมปทานํ วเสน ธมฺมปทานิ ทส, อตฺถปทานิ นวุตีติ อตฺถสตํ ธมฺมสตญฺจ น สมฺปชฺชติ, ตสฺมา เอกมูลกนเย สงฺขลิกนเย วุตฺตนเยน อตฺถสตํ ธมฺมสตญฺจ อคฺคเหตฺวา ยํ ตตฺถ ทสธมฺมปทานํ นวุติอตฺถปทานญฺจ วเสน ปทสตํ วุตฺตํ, ตํ สพฺพํ ธมฺมสตนฺติ คเหตฺวา ตทตฺถโชตนวเสน อฎฺฐกถายํ วุตฺตานิ สงฺฆสุฏฺฐุภาวาทีนิ อตฺถปทานิ อตฺถสตนฺติ เอวํ คหิเต อตฺถสตํ ธมฺมสตญฺจ สมฺปชฺชติฯ เอวํ ตาว อตฺถสตํ ธมฺมสตญฺจ เวทิตพฺพํฯ **เทฺว จ นิรุตฺติสตานี**ติ เอตฺถ ปน อตฺถโชติกานํ นิรุตฺตีนํ วเสน นิรุตฺติสตํ, ธมฺมภูตานํ นิรุตฺตีนํ วเสน นิรุตฺติสตนฺติ เทฺว นิรุตฺติสตานิ จ เวทิตพฺพานิฯ **จตฺตาริ ญาณสตานี**ติ อตฺถสเต ญาณสตํ, ธมฺมสเต ญาณสตํ, ทฺวีสุ นิรุตฺติสเตสุ เทฺว ญาณสตานีติ จตฺตาริ ญาณสตานิฯ

เอวญฺจ ปน, ***ภิกฺขเว***ติ เอตฺถ **จ**-สโทฺท ภินฺนกฺกเมน โยเชตโพฺพติ อาห **“อุทฺทิเสยฺยาถ จา”**ติฯ กถํ ปเนตฺถ ‘‘อุทฺทิเสยฺยาถา’’ติ วุเตฺต ปริยาปุเณยฺยาถาติอาทิ อตฺถสมฺภโวติ อาห **“อติเรกานยนโตฺถ หิ เอตฺถ จ-สโทฺท”**ติฯ วุตฺตตฺถโต อติเรกสฺส อตฺถสฺส อานยนํ อติเรกานยนํ, โส อโตฺถ เอตสฺสาติ **อติเรกานยนโตฺถ,** อวุตฺตสมุจฺจยโตฺถติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘อสํวาโส’’ติ วุตฺตตฺตา **“ทฬฺหํ กตฺวา”**ติ วุตฺตํฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

ปฐมปญฺญตฺติกถา นิฎฺฐิตาฯ

สุทินฺนภาณวารวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

มกฺกฏิวตฺถุกถาวณฺณนา

๔๐. อนุตฺตานปทวณฺณนาติ อุตฺตานํ วุจฺจติ ปากฏํ, ตปฺปฏิปกฺขน อนุตฺตานํ อปากฏํ อปฺปจุรํ ทุวิเญฺญยฺยญฺจ, อนุตฺตานานํ ปทานํ วณฺณนา อนุตฺตานปทวณฺณนาฯ อุตฺตานปทวณฺณนาย ปโยชนาภาวโต อนุตฺตานคฺคหณํฯ **ปจุรปฏิเสวโน โหตี**ติ พหุลปฏิเสวโน โหติ, ทิวเส ทิวเส นิรนฺตรํ ปฏิเสวตีติ อโตฺถฯ **ปจุรเตฺถ หิ วตฺตมานวจน**นฺติ สพฺพทา ปฏิเสวนาภาเวปิ ‘‘อิห มลฺลา ยุชฺฌนฺตี’’ติอาทีสุ วิย พาหุลฺลวุตฺตึ อุปาทาย วตฺตมานวจนํฯ **อาหิณฺฑนฺตา**ติ วิจรนฺตาฯ **อเญฺญสุปี**ติ อเญฺญสุปิ ภิกฺขูสุฯ

๔๑. สโหฑฺฒคฺคหิโตติ สห ภเณฺฑน คหิโตฯ อตฺตโน มิจฺฉาคาเหน เลสโอฑฺฑเนน วา ปริปุณฺณตฺถมฺปิ ปฐมปญฺญตฺตึ อญฺญถา กโรโนฺต ‘‘ตญฺจ โข มนุสฺสิตฺถิยา, โน ติรจฺฉานคตายา’’ติ อาหฯ **ทสฺสน**นฺติ สานุราคทสฺสนํฯ **คหณ**นฺติ อนุราควเสเนว หเตฺถน คหณํฯ **อามสนํ** อตฺตโน สรีเรน ตสฺสา สรีรสฺส อุปริ อามสนมตฺตํ, **ผุสนํ** ตโต ทฬฺหตรํ กตฺวา สํผุสนํ, **ฆฏฺฏนํ** ตโตปิ ทฬฺหตรํ กตฺวา สรีเรน สรีรสฺส ฆฏฺฏนํฯ **ตํ สพฺพมฺปี**ติ ทสฺสนาทิ สพฺพมฺปิฯ

๔๒. ทฬฺหตรํ สิกฺขาปทมกาสีติ อิมสฺมึ อธิกาเร อนุปญฺญตฺติยา สิกฺขาปทสฺส ทฬฺหีกรณํ สิถิลกรณญฺจ ปสงฺคโต อาปนฺนํ วิภชิตฺวา ทเสฺสตุกาโม **‘‘ทุวิธญฺหิ สิกฺขาปท’’**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ ยสฺส สจิตฺตกสฺส สิกฺขาปทสฺส จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺชํฯ ยสฺส สจิตฺตกาจิตฺตกปกฺขสหิตสฺส อจิตฺตกสฺส จ สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตมฺปิ สุราปานาทิ โลกวชฺชนฺติ อิมมตฺถํ สมฺปิเณฺฑตฺวา ทเสฺสตุํ **‘‘ยสฺส สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺชํ นามา’’**ติ วุตฺตํฯ ‘‘สจิตฺตกปเกฺข’’ติ หิ อิทํ วจนํ อจิตฺตกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ น หิ เอกํสโต สจิตฺตกสฺส ‘‘สจิตฺตกปเกฺข’’ติ วิเสสเน ปโยชนํ อตฺถิฯ สจิตฺตกปเกฺขติ จ วตฺถุวีติกฺกมวิชานนจิเตฺตน ‘‘สจิตฺตกปเกฺข’’ติ คเหตพฺพํ, น ปณฺณตฺติวิชานนจิเตฺตนฯ ยทิ หิ ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ ปณฺณตฺติวิชานนจิเตฺตนปิ ยสฺส สิกฺขาปทสฺส สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว, ตมฺปิ โลกวชฺชนฺติ วเทยฺย, สเพฺพสํ ปณฺณตฺติวชฺชสิกฺขาปทานมฺปิ โลกวชฺชตา อาปเชฺชยฺย ปณฺณตฺติวชฺชานมฺปิ ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ ชานิตฺวา วีติกฺกเม อกุสลจิตฺตเสฺสว สมฺภวโตฯ น หิ ภควโต อาณํ ชานิตฺวา มทฺทนฺตสฺส กุสลจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ อนาทริยวเสน ปฏิฆจิตฺตเสฺสว อุปฺปชฺชนโตฯ

อปิเจตฺถ ‘‘สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมวา’’ติ วจนโต อจิตฺตกสฺส วตฺถุอชานนวเสน อจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมวาติ อยํ นิยโม นตฺถีติ วิญฺญายติฯ ยทิ หิ อจิตฺตกสฺส อจิตฺตกปเกฺขปิ จิตฺตํ อกุสลเมว สิยา, ‘‘สจิตฺตกปเกฺข’’ติ อิทํ วิเสสนํ นิรตฺถกํ สิยาฯ ‘‘ยสฺส จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺช’’นฺติ เอตฺตเก วุเตฺต สุราติ อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺส คนฺธวณฺณกาทิภาวํ อชานิตฺวา ตานิ ลิมฺปนฺตีนํ ภิกฺขุนีนญฺจ วินาปิ อกุสลจิเตฺตน อาปตฺติสมฺภวโต เอกนฺตากุสลํ สจิตฺตกสิกฺขาปทํ ฐเปตฺวา สุราปานาทิอจิตฺตกสิกฺขาปทานํ โลกวชฺชตา น สิยาติ เตสมฺปิ สงฺคณฺหตฺถํ ‘‘ยสฺส สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมว โหติ, ตํ โลกวชฺช’’นฺติ วุตฺตํฯ เตเนว **จูฬคณฺฐิปเท มชฺฌิมคณฺฐิปเท** จ วุตฺตํ ‘‘เอตํ สตฺตํ มาเรสฺสามีติ ตสฺมึเยว ปเทเส นิปนฺนํ อญฺญํ มาเรนฺตสฺส ปาณสามญฺญสฺส อตฺถิตาย ยถา ปาณาติปาโต โหติ, เอวํ เอตํ มชฺชํ ปิวิสฺสามีติ อญฺญํ มชฺชํ ปิวนฺตสฺส มชฺชสามญฺญสฺส อตฺถิตาย อกุสลเมว โหติฯ ยถา ปน กฏฺฐสญฺญาย สปฺปํ ฆาเตนฺตสฺส ปาณาติปาโต น โหติ, เอวํ นาฬิเกรปานสญฺญาย มชฺชํ ปิวนฺตสฺส อกุสลํ น โหตี’’ติฯ

เกจิ ปน วทนฺติ ‘‘สามเณรสฺส สุราติ อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺส ปาราชิโก นตฺถิ, อกุสลํ ปน โหตี’’ติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํฯ ‘‘ภิกฺขุโน อชานิตฺวาปิ พีชโต ปฏฺฐาย มชฺชํ ปิวนฺตสฺส ปาจิตฺติยํ,

สามเณโร ชานิตฺวา ปิวโนฺต สีลเภทํ อาปชฺชติ, น อชานิตฺวา’’ติ เอตฺตกเมว หิ อฏฺฐกถายํ วุตฺตํ, ‘‘อกุสลํ ปน โหตี’’ติ น วุตฺตนฺติฯ อปรมฺปิ วทนฺติ ‘‘อชานิตฺวา ปิวนฺตสฺสปิ โสตาปนฺนสฺส มุขํ สุรา น ปวิสติ กมฺมปถปฺปตฺตอกุสลจิเตฺตเนว ปาตพฺพโต’’ติ, ตมฺปิ น สุนฺทรํฯ โพธิสเตฺต กุจฺฉิคเต โพธิสตฺตมาตุ สีลํ วิย หิ อิทมฺปิ อริยสาวกานํ ธมฺมตาสิทฺธนฺติ เวทิตพฺพํฯ เตเนว ทีฆนิกาเย **กูฏทนฺตสุตฺตฏฺฐกถายํ** (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๓๕๒) วุตฺตํ –

> ‘‘ภวนฺตเรปิ หิ อริยสาวโก ชีวิตเหตุปิ เนว ปาณํ หนติ, น สุรํ ปิวติฯ สเจปิสฺส สุรญฺจ ขีรญฺจ มิเสฺสตฺวา มุเข ปกฺขิปนฺติ, ขีรเมว ปวิสติ, น สุราฯ ยถา กิํ? ยถา โกญฺจสกุณานํ ขีรมิสฺสเก อุทเก ขีรเมว ปวิสติ, น อุทกํฯ อิทํ โยนิสิทฺธนฺติ เจ? อิทมฺปิ ธมฺมตาสิทฺธนฺติ เวทิตพฺพ’’นฺติฯ

ยทิ เอวํ **สุราปานสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ** (ปาจิ. อฏฺฐ. ๓๒๙) ‘‘วตฺถุอชานนตาย เจตฺถ อจิตฺตกตา เวทิตพฺพา, อกุสเลเนว ปาตพฺพตาย โลกวชฺชตา’’ติ กสฺมา วุตฺตํ? นายํ โทโสฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย – สจิตฺตกปเกฺข อกุสลจิเตฺตเนว ปาตพฺพตาย โลกวชฺชตาติฯ อิมินา เยว หิ อธิปฺปาเยน อเญฺญสุปิ โลกวเชฺชสุ อจิตฺตกสิกฺขาปเทสุ อกุสลจิตฺตตาเยว วุตฺตา, น ปน สจิตฺตกตาฯ เตเนว **ภิกฺขุนีวิภงฺคฏฺฐกถายํ** (ปาจิ. อฏฺฐ. ๑๒๒๗) วุตฺตํ –

> ‘‘คิรคฺคสมชฺชํ จิตฺตาคารสิกฺขาปทํ สงฺฆาณิ อิตฺถาลงฺกาโร คนฺธกวณฺณโก วาสิตกปิญฺญาโก ภิกฺขุนีอาทีหิ อุมฺมทฺทนปริมทฺทนาติ อิมานิ ทส สิกฺขาปทานิ อจิตฺตกานิ โลกวชฺชานิ อกุสลจิตฺตานี’’ติ,

อยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย – วินาปิ จิเตฺตน อาปชฺชิตพฺพตฺตา อจิตฺตกานิ, จิเตฺต ปน สติ อกุสเลเนว อาปชฺชิตพฺพตฺตา โลกวชฺชานิ เจว อกุสลจิตฺตานิ จาติฯ ตสฺมา **ภิกฺขุวิภเงฺค** อาคตานิ สุราปานอุยฺยุตฺตอุโยฺยธิกสิกฺขาปทานิ ตีณิ, **ภิกฺขุนีวิภเงฺค** อาคตานิ คิรคฺคสมชฺชาทีนิ ทสาติ อิเมสํ เตรสนฺนํ อจิตฺตกสิกฺขาปทานํ โลกวชฺชตาทสฺสนตฺถํ ‘‘สจิตฺตกปเกฺข’’ติ อิทํ วิเสสนํ กตนฺติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ ยสฺมา ปน ปณฺณตฺติวชฺชสฺส วตฺถุวีติกฺกมวิชานนจิเตฺตน สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ สิยา กุสลํ, สิยา อกุสลํ, สิยา อพฺยากตํ, ตสฺมา ตสฺส สจิตฺตกปเกฺข จิตฺตํ อกุสลเมวาติ อยํ นิยโม นตฺถีติ เสสํ ปณฺณตฺติวชฺชนฺติ วุตฺตํฯ

รุนฺธนฺตีติ วีติกฺกมํ รุนฺธนฺตีฯ **ทฺวารํ ปิทหนฺตี**ติ วีติกฺกมเลสสฺส ทฺวารํ ปิทหนฺตีฯ **โสตํ ปจฺฉินฺทมานา**ติ อุปรูปริ วีติกฺกมโสตํ ปจฺฉินฺทมานาฯ อถ วา **รุนฺธนฺตี**ติ อนาปตฺติเลสํ รุนฺธนฺตีฯ **ทฺวารํ ปิทหนฺตี**ติ อนาปตฺติเลสสฺส ทฺวารํ ปิทหนฺตีฯ **โสตํ ปจฺฉินฺทมานา**ติ อนาปตฺติโสตํ ปจฺฉินฺทมานา, อาปตฺติเมว กุรุมานาติ วุตฺตํ โหติฯ นนุ จ โลกวเชฺช กาจิ อนุปญฺญตฺติ อุปฺปชฺชมานา สิถิลํ กโรนฺตี อุปฺปชฺชติ, ตสฺมา **‘‘โลกวเชฺช อนุปญฺญตฺติ อุปฺปชฺชมานา… เป.… คาฬฺหตรํ กโรนฺตี อุปฺปชฺชตี’’**ติ อิทํ กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห **‘‘อญฺญตฺร อธิมานา อญฺญตฺร สุปินนฺตา’’**ติอาทิฯ ‘‘อญฺญตฺร อธิมานา’’ติ อิมิสฺสา อนุปญฺญตฺติยา ‘‘วีติกฺกมาภาวา’’ติ การณํ วุตฺตํ, ‘‘อญฺญตฺร สุปินนฺตา’’ติ อิมิสฺสา ‘‘อโพฺพหาริกตฺตา’’ติ การณํ วุตฺตํฯ ตตฺถ **วีติกฺกมาภาวา**ติ ปาปิโจฺฉ อิจฺฉาปกโตติอาทิวีติกฺกมาภาวาฯ อุตฺตริมนุสฺสธเมฺม หิ ‘‘ปาปิโจฺฉ อิจฺฉาปกโต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลฺลปตี’’ติ (มหาว. ๑๒๙) วจนโต วิสํวาทนาธิปฺปาเยน มุสา ภณโนฺต ปาราชิโก โหติฯ อยํ ปน อธิมาเนน อธิคตสญฺญี หุตฺวา อุลฺลปติ, น สิกฺขาปทํ วีติกฺกมิตุกาโม, ตสฺมา ‘‘อญฺญตฺร อธิมานา’’ติ อยํ อนุปญฺญตฺติ อุปฺปชฺชมานา วีติกฺกมาภาวา อนาปตฺติกรา ชาตาฯ **อโพฺพหาริกตฺตา**ติ สุปินเนฺต วิชฺชมานายปิ เจตนาย วีติกฺกมิจฺฉาย จ อโพฺพหาริกตฺตาฯ กิญฺจาปิ หิ สุปินเนฺต โมจนสฺสาทเจตนา สํวิชฺชติ, กทาจิ อุปกฺกมนมฺปิ

โหติ, ตถาปิ ถินมิเทฺธน อภิภูตตฺตา ตํ จิตฺตํ อโพฺพหาริกํ, จิตฺตสฺส อโพฺพหาริกตฺตา อุปกฺกม กิริยาสํวตฺตนิกาปิ เจตนา อโพฺพหาริกาฯ เตเนว ‘‘อเตฺถสา ภิกฺขเว เจตนา, สา จ โข อโพฺพ หาริกา’’ติ (ปารา. ๒๓๕) ภควตา วุตฺตา, ตสฺมา ‘‘อญฺญตฺร สุปินนฺตา’’ติ อยํ อนุปญฺญตฺติ อ โพฺพหาริกตฺตา อนาปตฺติกรา ชาตาฯ

อกเต วีติกฺกเมติ ‘‘กุกฺกุจฺจายนฺตา น ภุญฺชิํสู’’ติอาทีสุ วิย วีติกฺกเม อกเตฯ **สิถิลํ ก โรนฺตี**ติ ปฐมํ สามญฺญโต พทฺธสิกฺขาปทํ โมเจตฺวา อตฺตโน อตฺตโน วิสเย อนาปตฺติกรณว เสน สิถิลํ กโรนฺตีฯ **ทฺวารํ ททมานา**ติ อนาปตฺติยา ทฺวารํ ททมานาฯ เตเนวาห **‘‘อปราปรมฺ ปิ อนาปตฺติํ กุรุมานา’’**ติฯ นนุ จ สญฺจริตฺตสิกฺขาปเท ‘‘อนฺตมโส ตงฺขณิกายปี’’ติ อนุ ปญฺญตฺติ อุปฺปชฺชมานา อาปตฺติเมว กโรนฺตี อุปฺปนฺนา, อถ กสฺมา ‘‘อนาปตฺติํ กุรุมานา อุปฺ ปชฺชตี’’ติ วุตฺตนฺติ อาห **‘‘อนฺตมโส ตงฺขณิกายปี’’**ติอาทิฯ อุทายินา ภิกฺขุนา ตงฺขณิกาย สญฺจริตฺตํ อาปนฺนวตฺถุสฺมิํ ปญฺญตฺตตฺตา **‘‘กเต วีติกฺกเม’’**ติ วุตฺตํฯ **ปญฺญตฺติคติกาว โหตี**ติ มูลปญฺญตฺติยํเยว อโนฺตคธา โหติฯ

มกฺกฏิวตฺถุกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สนฺถตภาณวาโร

วชฺชิปุตฺตกวตฺถุวณฺณนา

๔๓. เวสาลี นิวาโส เอเตสนฺติ **เวสาลิกา**ติ อาห **‘‘เวสาลิวาสิโน’’**ติฯ วชฺชีสุ ชนปเท ว สนฺตา วชฺชิโน, วชฺชีนํ ปุตฺตกา **วชฺชิปุตฺตกา**ติ อาห **‘‘วชฺชิรฏฺฐ เวสาลิยํ กุลานํ ปุตฺ ตา’’**ติฯ **ญาตีนํ พฺยสนนฺ**ติ ญาตีนํ วินาโสฯ โส ปน ญาตีนํ วินาโส ราชทณฺฑาทิการเณน โหตีติ อาห **‘‘ราชทณฺฑพฺยาธิมรณวิปฺปวาสนิมิเตฺตนา’’**ติฯ โภคานํ พฺยสนํ วินาโส **โภค พฺยสนํ**ฯ ตญฺจ หิรญฺญสุวณฺณทาสิทาสาทีนํ อุปโภคปริโภควตฺถูนํ ราชทณฺฑาทินา วินา โสติ อาห **‘‘เอส นโย ทุติยปเทปี’’**ติฯ **น พุทฺธํ ครหามา**ติ ‘‘อสพฺพญฺญุ พุโทฺธ’’ติอาทินา พุทฺธํ น ครหามฯ **น ธมฺมครหิโน**ติ ‘‘อนิยฺยานิโก ธโมฺม’’ติอาทินา ธมฺมํ น ครหามฯ **น สงฺฆครหิโน**ติ ‘‘ทุปฺปฏิปโนฺน สโงฺฆ’’ติอาทินา สงฺฆํ น ครหามฯ **อฏฺฐติํสารมฺมเณสู**ติ ทส กสิณา ทส อสุภา ทสานุสฺสติโย จตฺตาโร พฺรหฺมวิหารา จตฺตาโร อารุปฺปา จตุธาตุววตฺถานํ อาหาเร ปฏิกูลสญฺญาติ อิเมสุ จตฺตาลีสกมฺมฏฺฐาเนสุ ปาฬิยํ อนาคตตฺตา อาโลกากาสก สิณทฺวยํ ฐเปตฺวา อวเสสานิ คเหตฺวา วุตฺตํฯ **วิภตฺตา กุสลา ธมฺมา**ติ ‘‘อิมสฺมิํ อารมฺมเณ อิทํ โหตี’’ติ เอวํ วิภตฺตา อุปจารชฺฌาเนน สทฺธิํ ปฐมชฺฌานาทโย มหคฺคตกุสลา ธมฺมา ฯ **เตว ธ เมฺม**ติ เต เอว กุสเล ธเมฺมฯ มชฺฌิมยาโม ภิกฺขูนํ นิทฺทากิลมถวิโนทโนกาสตฺตา น คหิโตติ อาห **‘‘ปฐมยามญฺจ ปจฺฉิมยามญฺจา’’**ติฯ สจฺจานิ พุชฺฌติ ปฏิวิชฺฌตีติ โพธิ, อรหตฺตมคฺค ญาณํฯ อุปการกเตฺตน ตสฺส ปเกฺข ภวา **โพธิปกฺขิยา**ติ อาห **‘‘โพธิสฺส ปเกฺข ภวานํ, อร หตฺตมคฺคญาณสฺส อุปการกาน’’**นฺติฯ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺ ตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคติ อิเม สตฺตติํส โพธิปกฺขิยธมฺมาฯ **‘‘คิหิปลิโพธํ อาวาสปลิโพธญฺจ ปหายา’’**ติ อิเมสํเยว ทฺ วินฺนํ ปลิโพธานํ อุปเจฺฉทสฺส สุทุกฺกรภาวโต วุตฺตํฯ **ยุตฺตปยุตฺตา**ติ สมฺมเทว ยุตฺตาฯ

อาสยนฺติ อชฺฌาสยํฯ สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ภิกฺขุภาเว ฐตฺวา ปฏิเสวิตเมถุนานํ เตสํ วชฺชิ ปุตฺตกานํ อุปสมฺปทํ อนุชานโนฺต ภควา ‘‘ปาราชิโก โหติ อสํวาโส’’ติ เอวํ ปญฺญตฺตสิกฺขา ปทํ สมูหนติ นามาติ อาห – **‘‘ยทิ หิ ภควา…เป.… ปญฺญตฺตํ สมูหเนยฺยา’’**ติฯ ‘‘โย ปน

ภิกฺขู’’ติ วุตฺตตฺตา ปน สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย ปฏิเสวิตเมถุนสฺส อุปสมฺปทํ อนุชานโนฺต น สมูหนติ นามฯ น หิ โส ภิกฺขุ หุตฺวา ปฏิเสวติฯ ‘‘โส อาคโต น อุปสมฺปาเทตโพฺพ’’ติ วจนโต สามเณรภูมิ อนุญฺญาตาติ อาห **‘‘สามเณรภูมิยํ ปน ฐิโต’’**ติอาทิฯ **อุตฺตมตฺถ**นฺติ อรหตฺตํ นิพฺพานเมว วาฯ

วชฺชิปุตฺตกวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

จตุพฺพิธวินยกถาวณฺณนา

๔๕. **นีหริตฺวา**ติ สาสนโต นีหริตฺวาฯ ตถา หิ ‘‘ปญฺจหุปาลิ องฺเคหิ สมนฺนาคเตน ภิกฺขุนา นานุยุญฺชิตพฺพํฯ กตเมหิ ปญฺจหิ? สุตฺตํ น ชานาติ, สุตฺตานุโลมํ น ชานาตี’’ติ (ปริ. ๔๔๒) เอวมาทิปริยตฺติสาสนโต สุตฺตํ สุตฺตานุโลมญฺจ นีหริตฺวา ปกาเสสุํ, ‘‘อนาปตฺติ เอวํ อมฺหากํ อาจริยานํ อุคฺคโห ปริปุจฺฉาติ คณฺหาตี’’ติ เอวมาทิปริยตฺติสาสนโต อาจริยวาทํ นีหริตฺวา ปกาเสสุํ, **ภารุกจฺฉกวตฺถุสฺมิํ** (ปารา. ๗๘) ‘‘อายสฺมา อุปาลิ เอวมาห อนาปตฺติ อาวุโส สุปินเนฺตนา’’ติ เอวมาทิปริยตฺติสาสนโต เอว อตฺตโนมติํ นีหริตฺวา ปกาเสสุํฯ ตาย หิ อตฺตโนมติยา เถโร เอตทคฺคฏฺฐานํ ลภิฯ

วุตฺตนฺติ นาคเสนเตฺถเรน วุตฺตํฯ ปชฺชเต อเนน อโตฺถติ ปทํ, ภควตา กณฺฐาทิวณฺณปฺปวตฺติฏฺฐานํ อาหจฺจ วิเสเสตฺวา ภาสิตํ ปทํ **อาหจฺจปทํ,** ภควโตเยว วจนํฯ เตนาห **‘‘อาหจฺจปทนฺติ สุตฺตํ อธิเปฺปต’’**นฺติฯ ‘‘อิทํ กปฺปติ, อิทํ น กปฺปตี’’ติ เอวํ อวิเสเสตฺวา ‘‘ยํ, ภิกฺขเว, มยา ‘อิทํ น กปฺปตี’ติ อปฺปฏิกฺขิตฺตํ, ตเญฺจ อกปฺปิยํ อนุโลเมติ, กปฺปิยํ ปฏิพาหติ, ตํ โว น กปฺปตี’’ติอาทินา (มหาว. ๓๐๕) วุตฺตํ สามญฺญลกฺขณํ อิธ ‘‘รโส’’ติ อธิเปฺปตนฺติ อาห **‘‘รโสติ สุตฺตานุโลม’’**นฺติฯ ธมฺมสงฺคาหกปฺปภุติอาจริยปรมฺปรโต อานีตา อฏฺฐกถาตนฺติ อิธ ‘‘อาจริยวํโส’’ติ อธิเปฺปตาติ อาห **‘‘อาจริยวํโสติ อาจริยวาโท’’**ติฯ

อิธ วินยวินิจฺฉยสฺส อธิกตตฺตา ตทนุจฺฉวิกเมว สุตฺตํ ทเสฺสโนฺต อาห – **‘‘สุตฺตํ นาม สกเล วินยปิฏเก ปาฬี’’**ติฯ **มหาปเทสา**ติ มหาโอกาสา, มหนฺตานิ วินยสฺส ปติฏฺฐาปนฏฺฐานานิ เยสุ ปติฏฺฐาปิโต วินโย วินิจฺฉยติ อสเนฺทหโตฯ มหนฺตานิ วา การณานิ **มหาปเทสา,** มหนฺตานิ วินยวินิจฺฉยการณานีติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘อตฺถโต ปน ‘ยํ, ภิกฺขเว’ติอาทินา วุตฺตา สาธิปฺปายา ปาฬิเยว มหาปเทสา’’ติ วทนฺติฯ เตเนวาห **‘‘เย ภควตา เอวํ วุตฺตา’’**ติอาทิฯ อิเม จ มหาปเทสา ขนฺธเก อาคตา, ตสฺมา เตสํ วินิจฺฉยกถา ตเตฺถว อาวิ ภวิสฺสตีติ อิธ น วุจฺจติฯ ยทิปิ ตตฺถ ตตฺถ ภควตา ปวตฺติตา ปกิณฺณกเทสนาว อฏฺฐกถา, สา ปน ธมฺมสงฺคาหเกหิ ปฐมํ ตีณิ ปิฏกานิ สงฺคายิตฺวา ตสฺส อตฺถวณฺณนานุรูเปเนว วาจนามคฺคํ อาโรปิตตฺตา ‘‘อาจริยวาโท’’ติ วุจฺจติ อาจริยา วทนฺติ สํวเณฺณนฺติ ปาฬิํ เอเตนาติ กตฺวาฯ เตนาห – **‘‘อาจริยวาโท นาม…เป…. อฏฺฐกถาตนฺตี’’**ติฯ ติโสฺส สงฺคีติโย อารุโฬฺหเยว จ พุทฺธวจนสฺส อตฺถสํวณฺณนาภูโต กถามโคฺค มหามหินฺทเตฺถเรน ตมฺพปณฺณิทีปํ อาภโต, ปจฺฉา ตมฺพปณฺณิเยหิ มหาเถเรหิ สีหฬภาสาย ฐปิโต นิกายนฺตรลทฺธิสงฺกรปริหรณตฺถํฯ กิญฺจาปิ อตฺตโนมติ สุตฺตาทีหิ สํสนฺทิตฺวาว ปริกปฺปียติ, ตถาปิ สา น สุตฺตาทีสุ วิเสสโต นิทฺทิฏฺฐาติ อาห **‘‘สุตฺตสุตฺตานุโลมอาจริยวาเท มุญฺจิตฺวา’’**ติฯ **อนุพุทฺธิยา**ติ สุตฺตาทีนิเยว อนุคตพุทฺธิยาฯ **นยคฺคาเหนา**ติ สุตฺตาทิโต ลพฺภมานนยคฺคหเณนฯ

อตฺตโนมติํ สามญฺญโต ปฐมํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ตเมว วิเสเสตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘อปิจา’’**ติอาทิมาหฯ อิทานิ ตตฺถ ปฏิปชฺชิตพฺพาการํ ทเสฺสโนฺต อาห – **‘‘ตํ ปน อตฺตโนมติํ คเหตฺวา

กเถเนฺตนา”ติอาทิฯ **อเตฺถนา**ติ อตฺตนา สลฺลกฺขิเตน อเตฺถนฯ **อาจริยวาเท โอตาเรตพฺพา**ติ อาจริยวาเท ญาเณน อนุปฺปเวเสตพฺพาฯ **สพฺพทุพฺพลา**ติ ปุคฺคลสฺส สยํ ปฏิภานภาวโตฯ ปมาทปาฐวเสน อาจริยวาทสฺส กทาจิ สุตฺตานุโลเมน อสํสนฺทนาปิ สิยา, โส น คเหตพฺพติ ทเสฺสโนฺต อาห – **“อาจริยวาโทปิ…เป…. สเมโนฺต เอว คเหตโพฺพ”**ติฯ **สเมนฺตเมว คเหตพฺพ**นฺติ ยถา สุเตฺตน สํสนฺทติ, เอวํ มหาปเทสโต อตฺถา อุทฺธริตพฺพาติ ทเสฺสติฯ สุตฺตานุโลมสฺส สุเตฺตกเทสเตฺตปิ สุเตฺต วิย ‘‘อิทํ กปฺปติ, อิทํ น กปฺปตี’’ติ ปริจฺฉินฺทิตฺวา อาหจฺจภาสิตํ กิญฺจิ นตฺถีติ อาห – **“สุตฺตานุโลมโต หิ สุตฺตเมว พลวตร”**นฺติฯ **อปฺปฏิวตฺติย**นฺติ อปฺปฏิพาหิยํฯ **การกสงฺฆสทิส**นฺติ ปมาณตฺตา สงฺคีติการกสงฺฆสทิสํฯ **พุทฺธานํ ฐิตกาลสทิส**นฺติ อิมินา พุเทฺธเหว กถิตตฺตา ธรมานพุทฺธสทิสนฺติ วุตฺตํ โหติฯ สุเตฺต หิ ปฏิพาหิเต พุโทฺธว ปฏิพาหิโต โหติฯ **สกวาที สุตฺตํ คเหตฺวา กเถตี**ติ สกวาที อตฺตโน สุตฺตํ คเหตฺวา โวหรติฯ **ปรวาที สุตฺตานุโลม**นฺติ อญฺญนิกายวาที อตฺตโน นิกาเย สุตฺตานุโลมํ คเหตฺวา กเถติฯ **เขปํ วา ครหํ วา อกตฺวา**ติ ‘‘กึ อิมินา’’ติ เขปํ วา ‘‘กิเมส พาโล วทตี’’ติ ครหํ วา อกตฺวาฯ **สุตฺตานุโลม**นฺติ ปรวาทินา วุตฺตํ อญฺญนิกาเย สุตฺตานุโลมํฯ **สุเตฺต โอตาเรตพฺพ**นฺติ สกวาทินา อตฺตโน สุเตฺต โอตาเรตพฺพํฯ **สุตฺตสฺมึเยว ฐาตพฺพ**นฺติ อตฺตโน สุเตฺตเยว ฐาตพฺพํฯ เอวํ เสสวาเรสุปิ อตฺถโยชนา กาตพฺพาฯ **อย**นฺติ สกวาทีฯ **ปโร**ติ อญฺญนิกายวาทีฯ เอวํ เสเสสุปิฯ

นนุ จ ‘‘สุตฺตานุโลมโต สุตฺตเมว พลวตร’’นฺติ เหฏฺฐา วุตฺตํ, อิธ ปน ‘‘สุตฺตานุโลเม สุตฺตํ โอตาเรตพฺพ’’นฺติอาทิ กสฺมา วุตฺตนฺติ? นายํ วิโรโธฯ ‘‘สุตฺตานุโลมโต สุตฺตเมว พลวตร’’นฺติ หิ อิทํ สกมเตเยว สุตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตตฺถ หิ สกมติปริยาปนฺนเมว สุตฺตาทึ สนฺธาย ‘‘อตฺตโนมติ สพฺพทุพฺพลา, อตฺตโนมติโต อาจริยวาโท พลวตโร, อาจริยวาทโต สุตฺตานุโลมํ พลวตรํ, สุตฺตานุโลมโต สุตฺตเมว พลวตร’’นฺติ จ วุตฺตํฯ อิธ ปน ปรวาทินา อานีตํ อญฺญนิกาเย สุตฺตํ สนฺธาย ‘‘สุตฺตานุโลเม สุตฺตํ โอตาเรตพฺพ’’นฺติอาทิ วุตฺตํฯ ตสฺมา ปรวาทินา อานีตํ สุตฺตาทึ อตฺตโน สุตฺตานุโลมอาจริยวาทอตฺตโนมตีสุ โอตาเรตฺวา สเมนฺตํเยว คเหตพฺพํ, อิตรํ น คเหตพฺพนฺติ อยํ นโย อิธ วุจฺจตีติ น โกจิ ปุพฺพาปรวิโรโธฯ

พาหิรกสุตฺตนฺติ ติโสฺส สงฺคีติโย อนารุฬฺหคุฬฺหเวสฺสนฺตราทีนิ มหาสงฺฆิกนิกายวาสีนํ สุตฺตานิฯ **เวทลฺลาทีน**นฺติ **อาทิ**-สเทฺทน คุฬฺหอุมฺมคฺคาทิคฺคหณํ เวทิตพฺพํ, อิตรํ คารยฺหสุตฺตํ น คเหตพฺพํฯ **อตฺตโนมติยเมว ฐาตพฺพ**นฺติ อิมินา อญฺญนิกายโต อานีตสุตฺตโตปิ สกนิกาเย อตฺตโนมติเยว พลวตราติ ทเสฺสติฯ สกวาที สุตฺตํ คเหตฺวา กเถติ, ปรวาทีปิ สุตฺตเมวาติเอวมาทินา สมานชาติกานํ วเสน วาโร น วุโตฺต, สุตฺตสฺส สุเตฺตเยว โอตารณํ ภินฺนํ วิย หุตฺวา น ปญฺญายติ, วุตฺตนเยเนว จ สกฺกา โยเชตุนฺติฯ

อิทานิ สกวาทีปรวาทีนํ กปฺปิยากปฺปิยาทิภาวํ สนฺธาย วิวาเท อุปฺปเนฺน ตตฺถ ปฏิปชฺชิตพฺพวิธึ ทเสฺสโนฺต อาห – **“อถ ปนายํ กปฺปิยนฺติ คเหตฺวา กเถตี”**ติอาทิฯ ตตฺถ **สุเตฺต จ สุตฺตานุโลเม จ โอตาเรตพฺพ**นฺติ สกวาทินา อตฺตโนเยว สุเตฺต จ สุตฺตานุโลเม จ โอตาเรตพฺพํฯ **ปโร การณํ น วินฺทตี**ติ ปรวาที การณํ น ลภติฯ **สุตฺตโต พหุํ การณญฺจ วินิจฺฉยญฺจ ทเสฺสตี**ติ ปรวาที อตฺตโน สุตฺตโต พหุํ การณํ วินิจฺฉยญฺจ อาหริตฺวา ทเสฺสติฯ **สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อกปฺปิเยว ฐาตพฺพ**นฺติ อิมินา อตฺตโน นิกาเย สุตฺตาทีนิ อลภเนฺตน สกวาทินา ปรวาทีวจเนเยว ฐาตพฺพนฺติ วทติฯ **ทฺวินฺนมฺปิ การณจฺฉายา ทิสฺสตี**ติ สกวาทีปรวาทีนํ อุภินฺนมฺปิ กปฺปิยากปฺปิยภาวสาธกํ การณปติรูปกํ ทิสฺสติฯ ยทิ ทฺวินฺนมฺปิ การณจฺฉายา ทิสฺสติ, กสฺมา ‘‘อกปฺปิเยว ฐาตพฺพ’’นฺติ อาห **“วินยญฺหิ ปตฺวา”**ติอาทิฯ ‘‘วินยํ ปตฺ

วา’’ติ วุตฺตเมวตฺถํ ปากฏตรํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต อาห **“กปฺปิยากปฺปิยวิจารณมาคมฺมา”**ติฯ **รุนฺธิตพฺพนฺ**ติอาทีสุ ทุพฺพิเญฺญยฺยวินิจฺฉเย กปฺปิยากปฺปิยภาเว สติ กปฺปิยนฺติ คหณํ รุนฺธิตพฺพํ, อกปฺปิยนฺติ คหณํ **คาฬฺหํ กาตพฺพํ**ฯ อปราปรํ ปวตฺตกปฺปิยคหณ**โสตํ ปจฺฉินฺทิตพฺพํ,** ครุกภาวสงฺขาเต อกปฺปิยภาเวเยว ฐาตพฺพนฺติ อโตฺถฯ

พหูหิ สุตฺตวินิจฺฉยการเณหีติ พหูหิ สุเตฺตหิ เจว ตโต อานีตวินิจฺฉยการเณหิ จฯ **อตฺตโน คหณํ น วิสฺสเชฺชตพฺพนฺ**ติ สกวาทินา อตฺตโน อกปฺปิยนฺติ คหณํ น วิสฺสเชฺชตพฺพํฯ อิทานิ วุตฺตเมวตฺถํ นิคเมโนฺต **“เอว”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **โย**ติ สกวาที ปรวาทีสุ โย โกจิฯ เกจิ ปน ‘‘สกวาทีสุเยว โย โกจิ อิธาธิเปฺปโต’’ติ วทนฺติ, เอวํ สเนฺต ‘‘อถ ปนายํ กปฺปิยนฺติ คเหตฺวา กเถตี’’ติอาทีสุ สพฺพตฺถ อุโภปิ สกวาทิโนเยว สิยุํ เหฎฺฐา วุตฺตเสฺสว นิคมนวเสน ‘‘เอว’’นฺติอาทีนํ วุตฺตตฺตา, ตสฺมา ตํ น คเหตพฺพํฯ **อติเรกการณํ ลภตี**ติ เอตฺถ สุตฺตาทีสุ ปุริมํ ปุริมํ อติเรกการณํ นาม, โย วา สุตฺตาทีสุ จตูสุ พหุตรํ การณํ ลภติ, โส อติเรกการณํ ลภติ นามฯ

สุฎฺฐุ ปวตฺติ เอตสฺสาติ สุปฺปวตฺติ, สุฎฺฐุ ปวตฺตติ สีเลนาติ วา สุปฺปวตฺติฯ เตนาห **“สุปฺปวตฺตีติ สุฎฺฐุ ปวตฺต”**นฺติฯ วาจาย อุคฺคตํ **วาจุคฺคตํ,** วจสา สุคฺคหิตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **สุตฺตโต**ติ อิมสฺส วิวรณํ **“ปาฬิโต”**ติฯ เอตฺถ จ ‘‘สุตฺตํ นาม สกลํ วินยปิฎก’’นฺติ วุตฺตตฺตา **ปาฬิโต**ติ ตทตฺถทีปิกา อญฺญาเยว ปาฬิ เวทิตพฺพาฯ **อนุพฺยญฺชนโส**ติ อิมสฺส วิวรณํ **“ปริปุจฺฉโต จ อฎฺฐกถาโต จา”**ติฯ ปาฬิํ อนุคนฺตฺวา อตฺถสฺส พฺยญฺชนโต ปกาสนโต **อนุพฺยญฺชน**นฺติ หิ ปริปุจฺฉา อฎฺฐกถา จ วุจฺจติฯ เอตฺถ จ อฎฺฐกถาย วิสุํ คหิตตฺตา **ปริปุจฺฉา**ติ เถรวาโท วุโตฺตฯ สงฺฆเภทสฺส ปุพฺพภาเค ปวตฺตกลหเสฺสตํ อธิวจนํ **สงฺฆราชี**ติฯ **กุกฺกุจฺจโก**ติ อณุมเตฺตสุปิ วเชฺชสุ ภยทสฺสนวเสน กุกฺกุจฺจํ อุปฺปาเทโนฺตฯ **ตนฺติํ อวิสํวาเทตฺวา**ติ ปาฬิํ อญฺญถา อกตฺวาฯ **อโวกฺกมโนฺต**ติ อนติกฺกมโนฺตฯ

วิตฺถุนตีติ อตฺถํ อทิสฺวา นิตฺถุนติฯ **วิปฺผนฺทตี**ติ กมฺปติฯ **สนฺติฎฺฐิตุํ น สโกฺกตี**ติ เอกสฺมิํเยว อเตฺถ ปติฎฺฐาตุํ น สโกฺกติฯ เตนาห **“ยํ ยํ ปเรน วุจฺจติ, ตํ ตํ อนุชานาตี”**ติฯ **ปรวาทํ คณฺหาตี**ติ ‘‘อุจฺฉุมฺหิ กสฎํ ยาวชีวิกํ, รโส สตฺตาหกาลิโก, ตทุภยวินิมุโตฺต จ อุจฺฉุ นาม วิสุํ นตฺถิ, ตสฺมา อุจฺฉุปิ วิกาเล วฎฺฎตี’’ติ ปรวาทินา วุเตฺต ตมฺปิ คณฺหาติฯ **เอเกกโลม**นฺติ ปลิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ยมฺหี**ติ ยสฺมิํ ปุคฺคเลฯ **ปริกฺขยํ ปริยาทาน**นฺติ อตฺถโต เอกํฯ

อาจริยปรมฺปรา โข ปนสฺส สุคฺคหิตา โหตีติ เอตฺถ **อาจริยปรมฺปรา**ติ อาจริยานํ วินิจฺฉยปรมฺปราฯ เตเนว วกฺขติ ‘‘ยถา อาจริโย จ อาจริยาจริโย จ ปาฬิญฺจ ปริปุจฺฉญฺจ วทนฺติ, ตถา ญาตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ **ปุพฺพาปรานุสนฺธิโต**ติ ‘‘อิทํ ปุพฺพวจนํ, อิทํ ปรวจนํ, อยมนุสนฺธี’’ติ เอวํ ปุพฺพาปรานุสนฺธิโตฯ **อาจริยปรมฺปร**นฺติ อิมเสฺสว เววจนํ **เถรวาทงฺค**นฺติ, เถรปฎิปาฎินฺติ อโตฺถฯ **เทฺว ตโย ปริวฎฺฎา**ติ เทฺว ติโสฺส ปรมฺปราฯ

อิเมหิ จ ปน ตีหิ ลกฺขเณหีติ ‘‘สุตฺตมสฺส สฺวาคตํ โหตี’’ติอาทินา เหฎฺฐา วุเตฺตหิ ตีหิ ลกฺขเณหิฯ เอตฺถ จ ปฐเมน ลกฺขเณน วินยสฺส สุฎฺฐุ อุคฺคหิตภาโว วุโตฺต, ทุติเยน อุคฺคหิเตน อจลตา สุปฺปติฎฺฐิตตา วุตฺตา, ตติเยน ยํ ปาฬิยา อฎฺฐกถาย จ นตฺถิ, ตมฺปิ อาจริยวจเนน วินิจฺฉินิตุํ สมตฺถตา วุตฺตาฯ **โอติเณฺณ วตฺถุสฺมิ**นฺติ โจทนาสงฺขาเต วีติกฺกมสงฺขาเต วา วตฺถุสฺมิํ สงฺฆมเชฺฌ โอติเณฺณ, โอสเฎติ อโตฺถฯ วุตฺตเมว วิภาเวโนฺต **“โจทเกน จ จุทิตเกน จ วุเตฺต วตฺตเพฺพ”**ติ อาหฯ เกจิ ปน ‘‘โจทเกน โอติเณฺณ วตฺถุสฺมิํ จุทิตเกน จ วุเตฺต วตฺตเพฺพ’’ติ เอวํ โยเชนฺติฯ อปเร ปน ‘‘โจทเกน จ จุทิตเกน จ วุเตฺต วินยธเรน จ วตฺตเพฺพ’’ติ

เอวมฺปิ โยเชนฺติฯ ‘‘โจทเกน จ จุทิตเกน จ วุเตฺต วตฺตเพฺพ’’ติ อยเมว ปน โยชนา สุนฺทรตราติ เวทิตพฺพาฯ **วตฺถุ โอโลเกตพฺพ**นฺติ ตสฺส ตสฺส สิกฺขาปทสฺส วตฺถุ โอโลเกตพฺพํฯ ‘‘ติเณน วา ปเณฺณน วา…เป…. โย อาคเจฺฉยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา’’ติ (ปารา. ๕๑๗) หิ อิทํ นิสฺสคฺคิเย อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทสฺส วตฺถุสฺมิํ ปญฺญตฺตํ, ถุลฺลจฺจยทุพฺภาสิตาปตฺตีนํ มาติกาย อนาคตตฺตา **‘‘ปญฺจนฺนํ อาปตฺตีนํ อญฺญตร’’**นฺติ วุตฺตํฯ **อญฺญตรํ วา อาปตฺติ**นฺติ ‘‘กาเล วิกาลสญฺญี อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺส, กาเล เวมติโก อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา’’ติ เอวมาทินา (ปาจิ. ๒๕๐) อาคตํ ทุกฺกฎํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **สิกฺขาปทนฺตเรสู**ติ วินีตวตฺถุํ อโนฺตกตฺวา เอเกกสฺมิํ สิกฺขาปทนฺตเรฯ

สุขุมาติ อตฺตโนปิ ทุวิเญฺญยฺยสภาวสฺส ลหุปริวตฺติโน จิตฺตสฺส สีฆปริวตฺติตาย วุตฺตํฯ เตนาห **‘‘จิตฺตลหุกา’’**ติฯ จิตฺตํ ลหุ สีฆปริวตฺติ เอเตสนฺติ **จิตฺตลหุกาฯ เต**ติ เต วีติกฺกเมฯ **ตํวตฺถุก**นฺติ เต อทินฺนาทานมนุสฺสวิคฺคหวีติกฺกมา วตฺถุ อธิฎฺฐานํ การณเมตสฺสาติ ตํวตฺถุกํฯ **สีลานิ โสเธตฺวา**ติ ยํวตฺถุกํ กุกฺกุจฺจํ อุปฺปนฺนํ, ตํ อมนสิกริตฺวา อวเสสสีลานิ โสเธตฺวาฯ ปากฎภาวโต สุขวฬญฺชนตาย จ **‘‘ทฺวตฺติํสาการํ ตาว มนสิ กโรหี’’**ติ วุตฺตํฯ อญฺญสฺมิํ ปน กมฺมฎฺฐาเน กตปริจเยน ตเทว มนสิ กาตพฺพํฯ **กมฺมฎฺฐานํ ฆฎยตี**ติ อนฺตรนฺตรา ขณฺฑํ อทเสฺสตฺวา จิเตฺตน สทฺธิํ อาลมฺพนภาเวน จิรกาลํ ฆฎยติฯ **สงฺขารา ปากฎา หุตฺวา อุปฎฺฐหนฺตี**ติ วิปสฺสนากมฺมฎฺฐานิโก เจ, ตสฺส สงฺขารา ปากฎา หุตฺวา อุปฎฺฐหนฺติฯ สเจ กตปาราชิกวีติกฺกโม ภเวยฺย, ตสฺส สติปิ อสริตุกามตาย วิปฺปฎิสารวตฺถุวเสน ปุนปฺปุนํ ตํ อุปฎฺฐหตีติ จิเตฺตกคฺคตํ น วินฺทติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘กมฺมฎฺฐานํ น ฆฎยตี’’**ติอาทิฯ **อตฺตนา ชานาตี**ติ สยเมว ชานาติฯ ปจฺจเตฺต เจตํ กรณวจนํ, อตฺตา ชานาตีติ วุตฺตํ โหติฯ **อญฺญา จ เทวตา ชานนฺตี**ติ อารกฺขเทวตาหิ อญฺญา ปรจิตฺตวิทุนิโย เทวตา จ ชานนฺติฯ

นิฎฺฐิตา จตุพฺพิธวินยกถาวณฺณนา

วินยธรสฺส จ ลกฺขณาทิกถาวณฺณนาฯ

ภิกฺขุปทภาชนียวณฺณนา

ตสฺมาติ ยสฺมา ปน-สทฺทํ อปเนตฺวา อนิยเมน ปุคฺคลทีปกํ โย-สทฺทเมว อาห, ตสฺมาฯ **เอตฺถา**ติ อิมสฺมิํ โย-สเทฺทฯ ปน-สทฺทสฺส นิปาตมตฺตตฺตา โย-สทฺทเสฺสว อตฺถํ ปกาเสนฺโต **‘‘โย โกจีติ วุตฺตํ โหตี’’**ติ อาหฯ **โย โกจิ นามา**ติ โย วา โส วา โย โกจีติ วุโตฺตฯ **วาสธุรยุโตฺต วา**ติ วิปสฺสนาธุรยุโตฺต วาฯ **สีเลสู**ติ ปกตีสุฯ

ภิกฺขตีติ ยาจติฯ **ลภโนฺต วา อลภโนฺต วา**ติ โย โกจิ ภิกฺขติ ภิกฺขํ เอสติ คเวสติ, โส ตํ ลภตุ วา มา วา, ตถาปิ ภิกฺขตีติ ภิกฺขูติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ **อริยาย ยาจนายา**ติ ‘‘อุทฺทิสฺส อริยา ติฎฺฐนฺติ, เอสา อริยาน ยาจนา’’ติ เอวํ วุตฺตาย อริยยาจนาย, น กปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ วิย ‘‘เทหิ เทหี’’ติ เอวํ ปวตฺตยาจนายฯ ***ภิกฺขาจริย***นฺติ อุญฺฉาจริยํฯ **อชฺฌุปคตตฺตา**ติ อนุฎฺฐิตตฺตาฯ **กาชภตฺต**นฺติ กาเชหิ อานีตํ ภตฺตํฯ **อคฺฆผสฺสวณฺณเภเทนา**ติ อคฺฆาทีนํ ปุริมปกติวิชหเนนฯ ปุริมปกติวิชหนเญฺหตฺถ เภโทติ อธิเปฺปตํฯ โธวิตฺวา อปเนตุํ อสกฺกุเณยฺยสภาวํ **มลํ,** ตถา อปเนตุํ สกฺกุเณยฺยสภาวา **ชลฺลิกาฯ *ภินฺนปฎธโร***ติ นิพฺพจนํ ภินฺนปฎธเร ภิกฺขุ-สทฺทสฺส นิรุฬฺหตฺตา กตํฯ

อุปนิสฺสยสมฺปนฺนนฺติ ปุเพฺพ อฏฺฐปริกฺขารทานูปนิสฺสยสมฺปนฺนํฯ โย หิ จีวราทิเก อฏฺฐ ปริกฺขาเร ปตฺตจีวรเมว วา โสตาปนฺนาทิอริยสฺส ปุถุชฺชนเสฺสว วา สีลสมฺปนฺนสฺส ทตฺวา ‘‘อิทํ ปริกฺขารทานํ อนาคเต เอหิภิกฺขุภาวาย ปจฺจโย โหตู’’ติ ปตฺถนํ ปฏฺฐเปสิ, ตสฺส ตํ สติ อธิการสมฺปตฺติยํ พุทฺธานํ สมฺมุขีภาเว อิทฺธิมยปริกฺขารลาภาย สํวตฺตตีติ เวทิตพฺพํฯ **พฺรหฺมโฆส**นฺติ อุตฺตมโฆสํ, พฺรหฺมุโน โฆสสทิสํ วา โฆสํฯ **พฺรหฺมจริย**นฺติ สาสนพฺรหฺมจริยํ มคฺคพฺรหฺมจริยญฺจฯ ทุกฺขสฺส สมฺมา อนฺตกิริยายาติ โยเชตพฺพํฯ ***ภณฺฑู***ติ มุโณฺฑฯ **วาสี**ติ ทนฺตกฏฺฐเจฺฉทนวาสิฯ **พนฺธน**นฺติ กายพนฺธนํฯ ยุโตฺต ภาวนานุโยโค อสฺสาติ **ยุตฺตโยโค,** ตสฺส ยุตฺตโยคสฺส, ภาวนานุโยคมนุยุตฺตสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ อิริยาปถสมฺปนฺนตาวิภาวนตฺถํ **‘‘สฏฺฐิวสฺสิกเตฺถโร วิยา’’**ติ วุตฺตํฯ พุโทฺธว ปพฺพชฺชาจริโย อุปสมฺปทาจริโย จ อสฺสาติ **พุทฺธาจริยโก**ฯ ปฐมโพธิยมฺปิ ปฐมกาเลเยว เสสอุปสมฺปทานํ อภาโวติ อาห **‘‘ปฐมโพธิยํ เอกสฺมิํ กาเล’’**ติฯ **ปญฺจ ปญฺจวคฺคิยเตฺถรา**ติ ปญฺจวคฺคิยเตฺถรา ปญฺจฯ **ตีณิ สต**นฺติ ตีณิ สตานิ, คาถาพนฺธสุขตฺถํ วจนวิปลฺลาโส กโตฯ **เอโก จ เถโร**ติ องฺคุลิมาลเตฺถรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **น วุตฺตา**ติ อฏฺฐกถายํ น วุตฺตาฯ **ตตฺถา**ติ วินยปาฬิยํฯ

เวฬุวนมหาวิหาเร คนฺธกุฏิยํ นิสิโนฺนเยว ภควา มหากสฺสปเตฺถรสฺส อตฺตานํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตภาวํ วิทิตฺวา ตสฺส ปจฺจุคฺคมนํ กโรโนฺต ติคาวุตํ มคฺคํ เอกโกว คนฺตฺวา พหุปุตฺตนิ โคฺรธมูเล ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสิโนฺน อตฺตโน สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ปรมนิปจฺจการํ ทเสฺสตฺวา ‘‘สตฺถา เม ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมิ, สตฺถา เม ภเนฺต ภควา, สาวโกหมสฺมี’’ติ ติกฺขตฺตุํ อตฺตโน สาวกตฺตํ สาเวตฺวา ฐิตสฺส มหากสฺสปเตฺถรสฺส นิปจฺจการมหตฺตตํ อตฺตโน จ มหานุภาวตํ ทีเปตุํ ยสฺส อญฺญสฺส อชานํเยว ‘‘ชานามี’’ติ ปฏิญฺญสฺส พาหิรกสฺส สตฺถุโน เอวํ สพฺพเจตสา สมนฺนาคโต ปสนฺนจิโตฺต สาวโก เอวรูปํ ปรมนิปจฺจการํ กเรยฺย, ตสฺส วณฺฏจฺฉินฺ นตาลปกฺกํ วิย คีวโต มุทฺธาปิ วิปเตยฺย, สตฺตธา วา ผเลยฺยาติ ทเสฺสโนฺต ‘‘โย โข, กสฺสป, เอวํ สพฺพเจตสา สมนฺนาคตํ สาวกํ อชานํเยว วเทยฺย ‘ชานามี’ติ, อปสฺสํเยว วเทยฺย ‘ปสฺสามี’ติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺย, สตฺตธา วา ผเลยฺย, อหํ โข, กสฺสป, ชานํเยว วทามิ ‘ชานามี’ติ, ปสฺสํเยว วทามิ ‘ปสฺสามี’’’ (สํ. นิ. ๒.๑๕๔) ติ วตฺวา ชาติมทมานมทรูปมทปฺปหานตฺถํ ตีหิ โอวาเทหิ มหากสฺสปเตฺถรํ โอวทโนฺต **‘‘ตสฺมาติห เต กสฺสปา’’**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒.๑๕๔) **ตสฺมาติหา**ติ ตสฺมา อิเจฺจว วุตฺตํ โหติ, ยสฺมา อหํ ชาน โนฺตว ‘‘ชานามี’’ติ ปสฺสโนฺต เอว จ ‘‘ปสฺสามี’’ติ วทามิ, ตสฺมาติ อโตฺถฯ **ติ**-การ **ห**-การา นิปาตาฯ **อิหา**ติ วา อิมสฺมิํ สาสเน, **ต**-กาโร ปทสนฺธิวเสน อาคโตฯ **เอวํ สิกฺขิตพฺพ**นฺติ อิทานิ วุจฺจมานาการเรน สิกฺขิตพฺพํฯ **ติพฺพ**นฺติ พหลํ มหนฺตํฯ **หิโรตฺตปฺปญฺจา**ติ หิรี จ โอตฺตปฺปญฺจฯ **ปจฺจุปฏฺฐิตํ ภวิสฺสตี**ติ อุปสงฺกมนโต ปฐมตรเมว อุปฏฺฐิตํ ภวิสฺสติฯ ตถา หิ สติ เตสํ ปุรโต อสฺส สคารวสปฺปติสฺสวตา สณฺฐาติฯ โย จ เถราทีสุ หิโรตฺตปฺปํ อุปฏฺฐเปตฺวา อุปสงฺกมติ, เถราทโยปิ ตํ สหิริกา สโอตฺตปฺปา จ หุตฺวา อุปสงฺกมนฺตีติ อยเมตฺถ อานิสํโสฯ **กุสลูปสํหิต**นฺติ กุสลนิสฺสิตํ, อนวชฺชธมฺมนิสฺสิตนฺติ อโตฺถฯ **อฏฺฐิํ กตฺวา**ติ อตฺตานํ เตน ธเมฺ มน อฏฺฐิกํ กตฺวา, ตํ วา ธมฺมํ ‘‘เอส มยฺหํ ธโมฺม’’ติ อฏฺฐิํ กตฺวาฯ **มนสิ กตฺวา**ติ จิเตฺต ฐเปตฺ วาฯ **สพฺพเจตสา สมนฺนาหริตฺวา**ติ จิตฺตสฺส โถกมฺปิ พหิ คนฺตุํ อเทโนฺต สเพฺพน สมนฺนา หารจิเตฺตน สมนฺนาหริตฺวาฯ **โอหิตโสโต**ติ ฐปิตโสโต, ธเมฺม นิหิตโสโตติ อโตฺถฯ **เอวญฺหิ เต สิกฺขิตพฺพ**นฺติ ญาณโสตญฺจ ปสาทโสตญฺจ โอทหิตฺวา ‘‘มยา เทสิตํ ธมฺมํ สกฺกจฺจเมว สุณิสฺสามี’’ติ เอวญฺหิ เต สิกฺขิตพฺพํฯ **สาตสหคตา จ เม กายคตาสตี**ติ อสุเภสุ เจว อานา ปาเน จ ปฐมชฺฌานวเสน สุขสมฺปยุตฺตา กายคตาสติฯ โย จ ปนายํ ติวิโธ โอวาโท, เถรสฺส อยเมว ปพฺพชฺชา จ อุปสมฺปทา จ อโหสิฯ

กสิณารมฺมณํ รูปาวจรชฺฌานํ รูปสญฺญาฯ สญฺญาสีเสน เหตฺถ ฌานํ วุตฺตํ, ตเทว จ อุทฺธุมาตกปฏิภาคารมฺมณตฺตา **“อุทฺธุมาตกสญฺญา”**ติ วุตฺตํฯ โสปากสามเณโร ภควตา ปุฏฺโฐ ‘‘เอเต เทฺว รูปาวจรภาเวน เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นาน’’นฺติ อาหฯ **อารทฺธจิตฺโต**ติ อาราธิตจิตฺโตฯ ครุธมฺมปฏิคฺคหณาทิอุปสมฺปทา อุปริ วิตฺถารโต สยเมว อาวิ ภวิสฺสติฯ

กลฺยาณปุถุชฺชนาทโยติ เอตฺถ พหูนํ นานปฺปการานํ สกฺกายทิฏฺฐิอาทีนํ อวิหตตฺตา ชเนติ, ตาหิ วา ชนิโตติ ปุถุชฺชโน, กลฺยาโณ จ โส ปุถุชฺชโน จาติ กลฺยาณปุถุชฺชโน, โส อาทิ เยสํ โสตาปนฺนาทีนํ เต กลฺยาณปุถุชฺชนาทโยฯ กลฺยาณคฺคหเณน เจตฺถ อนฺธปุถุชฺชนํ นิวตฺเตติฯ ทุวิธา หิ ปุถุชฺชนา อนฺธปุถุชฺชโน กลฺยาณปุถุชฺชโนติฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘ทุเว ปุถุชฺชนา วุตฺตา, พุทฺเธนาทิจฺจพนฺธุนา;
> อโนฺธ ปุถุชฺชโน เอโก, กลฺยาเณโก ปุถุชฺชโน’’ติฯ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๗; ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒.๖๑; อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๕๑);

ภทฺราย ปญฺญาย ภทฺราย วิมุตฺติยาติ โยเชตพฺพํฯ **สีเลนา**ติอาทีสุ **สีล**นฺติ จตุปาริสุทฺธิสีลํฯ **สมาธี**ติ วิปสฺสนาปาทกา อฏฺฐ สมาปตฺติโยฯ **ปญฺญา**ติ โลกิยโลกุตฺตรญาณํฯ **วิมุตฺตี**ติ อริยผลวิมุตฺติฯ **วิมุตฺติญาณทสฺสน**นฺติ เอกูนวีสติวิธํ ปจฺจเวกฺขณญาณํฯ ยถาสมฺภเวน เจตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ กลฺยาณปุถุชฺชนสฺส หิ สีลาทโย ตโย เอว สมฺภวนฺติ, อริยานํ ปน สเพฺพปิ สีลาทโยฯ สาโร ภิกฺขูติปิ กลฺยาณปุถุชฺชนาทโยว วุตฺตาติ อาห **“เตหิเยว สีลสาราทีหี”**ติอาทิฯ อถ วา นิปฺปริยายโต ขีณาสโววฺว สาโร ภิกฺขุ นามาติ อาห **“วิคตกิเลสเผคฺคุภาวโต วา”**ติอาทิฯ

โยปิ กลฺยาณปุถุชฺชโน อนุโลมปฏิปทาย ปริปูรการี สีลสมฺปนฺโน อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โภชเน มตฺตญฺญู ชาคริยานุโยคมนุยุโตฺต ปุพฺพรตฺตาปรรตฺตํ โพธิปกฺขิยานํ ธมฺมานํ ภาวนานุโยคมนุยุโตฺต วิหรติ ‘‘อชฺช วา เสฺว วา อญฺญตรํ สามญฺญผลํ อธิคมิสฺสามี’’ติ, โสปิ วุจฺจติ สิกฺขตีติ เสโขติ อาห **“ปุถุชฺชนกลฺยาณเกน สทฺธิ”**นฺติฯ **สตฺต อริยา**ติ จตฺตาโร มคฺคฏฺฐา, เหฏฺฐิมา จ ตโย ผลฏฺฐาติ อิเม สตฺต อริยาฯ **ติโสฺส สิกฺขา**ติ อธิสีลาทิกา ติโสฺส สิกฺขาฯ สิกฺขาสุ ชาโตติ วา **เสโข**ฯ อริยปุคฺคโล หิ อริยาย ชาติยา ชายมาโน สิกฺขาสุ ชายติ, น โยนิยํฯ สิกฺขนสีโลติ วา **เสโข,** ปุคฺคลาธิฏฺฐานาย วา กถาย เสขสฺส อยนฺติ อนญฺญสาธารณา มคฺคผลตฺตยธมฺมา เสขปริยาเยน วุตฺตาฯ **อเสโข**ติ จ ยตฺถ เสขภาวาสงฺกา อตฺถิ, ตตฺถายํ ปฏิเสโธติ โลกิยนิพฺพาเนสุ อเสขภาวานาปตฺติ ทฏฺฐพฺพาฯ สีลสมาธิปญฺญาสงฺขาตา หิ สิกฺขา อตฺตโน ปฏิปกฺขกิเลเสหิ วิมุตฺตตฺตา ปริสุทฺธา, อุปกฺกิเลสานํ อารมฺมณภาวมฺปิ อนุปคมนโต เอตา สิกฺขาติ วตฺตุํ ยุตฺตา, อฏฺฐสุปิ มคฺคผเลสุ วิชฺชนฺติ, ตสฺมา จตุมคฺคเหฏฺฐิมผลตฺตยสมงฺคิโน วิย อรหตฺตผลสมงฺคีปิ ตาสุ สิกฺขาสุ ชาโตติ ตํสมงฺคิโน อรหโต อิตเรสํ วิย เสขเตฺต สติ เสขสฺส อยนฺติ, สิกฺขา สีลํ เอตสฺสาติ จ เสโขติ วตฺตโพฺพ สิยาติ ตํ นิวตฺตนตฺถํ ‘‘อเสโข’’ติ ยถาวุตฺตเสขภาวปฏิเสโธ กโตฯ อรหตฺตผเลหิ ปวตฺตมานา สิกฺขา ปรินิฏฺฐิตสิกฺขากิจฺจตฺตา น สิกฺขากิจฺจํ กโรนฺติ, เกวลํ สิกฺขาผลภาเวเนว ปวตฺตนฺติ, ตสฺมา ตา น สิกฺขาวจนํ อรหนฺติ, นาปิ ตํสมงฺคี เสขวจนํ, น จ สิกฺขนสีโล, สิกฺขาสุ ชาโตติ จ วตฺตพฺพตํ อรหติ, เหฏฺฐิมผเลสุ ปน สิกฺขา สกทาคามิมคฺควิปสฺสนาทีนํ อุปนิสฺสยภาวโต สิกฺขากิจฺจํ กโรนฺตีติ สิกฺขาวจนํ อรหนฺติ, ตํสมงฺคิโน จ เสขวจนํ สิกฺขนสีลา, สิกฺขาสุ ชาตาติ จ วตฺตพฺพตํ อรหนฺติ ‘‘สิกฺขนฺตีติ เสขา’’ติ อปริโยสิตสิกฺขานํ ทสฺสิตตฺตา, ‘‘น สิกฺขตีติ อเสโข’’ติ อิมินา ปริโยสิตสิโกฺข ทสฺสิโต, น สิกฺขาย รหิโตติ อาห – **“เสกฺขธมฺม อติกฺกมฺม …เป…. ขีณาสโว อเส**

โขติ วุจฺจตี’’ติฯ วุทฺธิปฺปตฺตสิโกฺข วา อเสโขติ เอตสฺมึ อเตฺถ เสขธเมฺมสุ เอว ฐิตสฺส กสฺสจิ อริยสฺส อเสขภาวาปตฺตีติ อรหตฺตมคฺคธมฺมา วุทฺธิปฺปตฺตา จ ยถาวุเตฺตหิ อเตฺถหิ เสขาติ กตฺวา ตํสมงฺคิโน อคฺคมคฺคฎฺฐสฺส อเสขภาโว อาปโนฺนติ? น, ตํสทิเสสุ ตโพฺพหารโตฯ อรหตฺตมคฺคโต หิ นินฺนานากรณํ อรหตฺตผลํ ฐเปตฺวา ปริญฺญากิจฺจกรณํ วิปากภาวญฺจ, ตสฺมา เต เอว เสขา อคฺคผลธมฺมภาวํ อาปนฺนาติ สกฺกา วตฺตุํฯ กุสลสุขโต จ วิปากสุขํ สนฺตตรตาย ปณีตตรนฺติ วุทฺธิปฺปตฺตา จ เต ธมฺมา โหนฺตีติ ตํสมงฺคี อเสโขติ วุจฺจตีติฯ

สพฺพนฺติเมน ปริยาเยนาติ สพฺพนฺติเมน ปริเจฺฉเทนฯ อุปสมฺปทากมฺมสฺส อธิการตฺตา **“ปญฺจวคฺคกรณีเย**’’ติ วุตฺตํฯ ปญฺจนฺนํ วโคฺค สมูโหติ ปญฺจวโคฺค, ปญฺจปริมาณยุโตฺต วา วโคฺค ปญฺจวโคฺค, เตน กตฺตพฺพํ กมฺมํ **ปญฺจวคฺคกรณียํฯ ยาวติกา ภิกฺขู**ติ ยตฺตกา ภิกฺขูฯ **กมฺมปฺปตฺตา**ติ กมฺมารหา ปาราชิกํ อนาปนฺนา อนุกฺขิตฺตา จฯ อุปสมฺปทากมฺมสฺส ปญฺจวคฺคกรณียตฺตา ปเญฺจว ภิกฺขู กมฺมปฺปตฺตา เอตฺตเกหิปิ กมฺมสิทฺธิโต, อิตเร ฉนฺทารหาฯ **ญตฺติจตุเตฺถนา**ติ เอตฺถ กิญฺจาปิ ญตฺติ สพฺพปฐมํ วุจฺจติ, ติสฺสนฺนํ ปน อนุสฺสาวนานํ อตฺถพฺยญฺชนเภทาภาวโต อตฺถพฺยญฺชนภินฺนา ญตฺติ ตาสํ จตุตฺถาติ กตฺวา ‘‘ญตฺติจตุตฺถ’’นฺติ วุจฺจติฯ พฺยญฺชนานุรูปเมว อฎฺฐกถายํ **“ตีหิ อนุสฺสาวนาหิ เอกาย จ ญตฺติยา”**ติ วุตฺตํ, อตฺถปฺปวตฺติกฺกเมน ปน ‘‘เอกาย ญตฺติยา ตีหิ อนุสฺสาวนาหี’’ติ วตฺตพฺพํฯ **วตฺถุญตฺติอนุสฺสาวนสีมาปริสสมฺปตฺติสมฺปนฺนตฺตา**ติ เอตฺถ **วตฺถู**ติ อุปสมฺปทาเปโกฺข ปุคฺคโล, โส ฐเปตฺวา อูนวีสติวสฺสํ อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺนปุพฺพํ ปณฺฑกาทโย จ เอกาทส อภพฺพปุคฺคเล เวทิตโพฺพฯ อูนวีสติวสฺสาทโย หิ เตรส ปุคฺคลา อุปสมฺปทาย อวตฺถุ, อิเม ปน ฐเปตฺวา อญฺญสฺมึ อุปสมฺปทาเปเกฺข สติ อุปสมฺปทากมฺมํ **วตฺถุสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ** นาม โหติฯ

วตฺถุสงฺฆปุคฺคลญตฺตีนํ อปรามสนานิ ปจฺฉา ญตฺติฎฺฐปนญฺจาติ อิเม ตาว ปญฺจ ญตฺติโทสาฯ ตตฺถ ‘‘อยํ อิตฺถนฺนาโม’’ติ อุปสมฺปทาเปกฺขสฺส อกิตฺตนํ **วตฺถุอปรามสนํ** นามฯ ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต, สโงฺฆ’’ติ เอตฺถ ‘‘สุณาตุ เม, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘สโงฺฆ’’ติ อภณนํ **สงฺฆอปรามสนํ** นามฯ ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส อุปสมฺปทาเปโกฺข’’ติ อุปชฺฌายสฺส อกิตฺตนํ **ปุคฺคลอปรามสนํ** นามฯ สเพฺพน สพฺพํ ญตฺติยา อนุจฺจารณํ **ญตฺติอปรามสนํ** นามฯ ปฐมํ กมฺมวาจํ นิฎฺฐาเปตฺวา ‘‘เอสา ญตฺตี’’ติ วตฺวา ‘‘ขมติ สงฺฆสฺสา’’ติ เอวํ ญตฺติกิตฺตนํ **ปจฺฉา ญตฺติฎฺฐปนํ** นามฯ อิติ อิเมหิ โทเสหิ วิมุตฺตาย ญตฺติยา สมฺปนฺนํ **ญตฺติสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ** นามฯ

วตฺถุสงฺฆปุคฺคลานํ อปรามสนานิ สาวนาย หาปนํ อกาเล สาวนนฺติ อิเม ปญฺจ อนุสฺสาวนโทสาฯ ตตฺถ **วตฺถา**ทีนํ อปรามสนานิ ญตฺติยํ วุตฺตสทิสาเนวฯ ตีสุ ปน อนุสฺสาวนาสุ ยตฺถ กตฺถจิ เอเตสํ อปรามสนํ อปรามสนเมว, สเพฺพน สพฺพํ ปน กมฺมวาจํ อวตฺวา จตุกฺขตฺตุํ ญตฺติกิตฺตนเมวฯ อถ วา ปน กมฺมวาจพฺภนฺตเร อกฺขรสฺส วา ปทสฺส วา อนุจฺจารณํ วา ทุรุจฺจารณํ วา **สาวนาย หาปนํ** นามฯ สาวนาย อโนกาเส ปฐมํ ญตฺตึ อฎฺฐเปตฺวา อนุสฺสาวนกรณํ **อกาเล สาวนํ** นามฯ อิติ อิเมหิ โทเสหิ วิมุตฺตาย อนุสฺสาวนาย สมฺปนฺนํ **อนุสฺสาวนสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ** นามฯ

วิปตฺติสีมาลกฺขณํ สมติกฺกนฺตาย ปน สีมาย กตํ **สีมาสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ** นามฯ ยาวติกา ภิกฺขู กมฺมปฺปตฺตา, เตสํ อนาคมนํ, ฉนฺทารหานํ ฉนฺทสฺส อนาหรณํ, สมฺมุขีภูตานํ ปฎิโกฺกสนนฺติ อิเม ปน ตโย ปริสโทสา, เตหิ วิมุตฺตาย ปริสาย กตํ **ปริสสมฺปตฺติสมฺปนฺนํ** นามฯ

อุปสมฺปทากมฺมวาจาสงฺขาตํ ภควโต วจนํ อุปสมฺปทากมฺมกรณสฺส การณตฺตา ฐานํ, ยถา จ ตํ กตฺตพฺพนฺติ ภควตา อนุสิฎฺฐํ, ตถา กตตฺตา ตทนุจฺฉวิกํ ยถาวุตฺตํ อนูนํ ญตฺติอนุสฺ

สาวนํ อุปฺปฏิปาฏิยา จ อวุตฺตํ **ฐานารหํ**ฯ ยถา กตฺตพฺพนฺติ หิ ภควตา วุตฺตํ, ตถา อกเต อุปสมฺปทากมฺมสฺส การณํ น โหตีติ น ตํ ฐานารหํฯ เตนาห **“การณารเหน สตฺถุสาสนารเหนา”**ติฯ อิมินา ญตฺติอนุสฺสาวนสมฺปตฺติ กถิตาติ เวทิตพฺพาฯ ‘‘สมเคฺคน สเงฺฆนา’’ติ อิมินา ปน ปริสสมฺปตฺติ กถิตาวฯ ‘‘อกุเปฺปนา’’ติ อิมินา ปาริเสสโต วตฺถุสีมาสมฺปตฺติโย กถิตาติ เวทิตพฺพาฯ อฎฺฐกถายํ ปน อกุปฺปลกฺขณํ เอกตฺถ สมฺปิเณฺฑตฺวา ทเสฺสตุํ **อกุเปฺปนา**ติ อิมสฺส ‘‘วตฺถุญตฺติอนุสฺสาวนสีมาปริสสมฺปตฺติสมฺปนฺนตฺตา อโกเปตพฺพตํ อปฺปฏิโกฺกสิตพฺพตํ อุปคเตนา’’ติ อโตฺถ วุโตฺตฯ เกจิ ปน ‘‘ฐานารเหนาติเอตฺถ ‘น หตฺถจฺฉิโนฺน ปพฺพาเชตโพฺพ’ติอาทิ (มหาว. ๑๑๙) สตฺถุสาสนํ ฐาน’’นฺติ วทนฺติฯ

‘‘ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมนา’’ติ อิมสฺมิํ อธิกาเร ปสงฺคโต อาหริตฺวา ยํ กมฺมลกฺขณํ สพฺพอฎฺฐกถาสุ ปปญฺจิตํ, ตํ ยถาอาคตฎฺฐาเนเยว ทเสฺสตุกาโม อิธ ตสฺส อวจเน ตตฺถ วจเน จ ปโยชนํ ทเสฺสตุํ **“อิมสฺมิํ ปน ฐาเน ฐตฺวา”**ติอาทิมาหฯ

อฎฺฐสุ อุปสมฺปทาสุ เอหิภิกฺขูปสมฺปทา สรณคมนูปสมฺปทา โอวาทปฎิคฺคหณูปสมฺปทา ปญฺหพฺยากรณูปสมฺปทาติ อิมาหิ อุปสมฺปทาหิ อุปสมฺปนฺนานํ โลกวชฺชสิกฺขาปทวีติกฺกเม อภพฺพตฺตา ครุธมฺมปฎิคฺคหณูปสมฺปทา ทูเตนูปสมฺปทา อฎฺฐวาจิกูปสมฺปทาติ อิมาสญฺจ ติสฺสนฺนํ อุปสมฺปทานํ ภิกฺขุนีนํเยว อนุญฺญาตตฺตา ญตฺติจตุเตฺถเนว กเมฺมน อุปสมฺปโนฺน คหิโตติ เวทิตโพฺพฯ ตถา หิ เอหิภิกฺขูปสมฺปทา อนฺติมภวิกานํเยว, สรณคมนูปสมฺปทา ปริสุทฺธานํ, โอวาทปฎิคฺคหณปญฺหพฺยากรณูปสมฺปทา มหากสฺสปโสปากานํ, น จ เต ภพฺพา ปาราชิกาทิโลกวชฺชํ อาปชฺชิตุํ, ครุธมฺมปฎิคฺคหณาทโย จ ภิกฺขุนีนํเยว อนุญฺญาตา, อยญฺจ ภิกฺขุ, ตสฺมา เอตฺถ ญตฺติจตุเตฺถน อุปสมฺปโนฺนว คหิโตติ เวทิตโพฺพฯ

ปณฺณตฺติวเชฺชสุ ปน สิกฺขาปเทสุ อเญฺญปิ เอหิภิกฺขูปสมฺปทาย อุปสมฺปนฺนาทโย สงฺคหํ คจฺฉนฺติฯ เตปิ หิ สหเสยฺยาทิปณฺณตฺติวชฺชํ อาปตฺติํ อาปชฺชนฺติเยวฯ ยทิ เอวํ ปณฺณตฺติวเชฺชสุปิ สิกฺขาปเทสุ ‘‘อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต ภิกฺขู’’ติ ญตฺติจตุเตฺถเนว กเมฺมน อุปสมฺปโนฺน กสฺมา วุโตฺตติ? สพฺพสิกฺขาปทวีติกฺกมารหตฺตา สพฺพกาลิกตฺตา จฯ เอหิภิกฺขูปสมฺปทาทโย หิ น สพฺพสิกฺขาปทวีติกฺกมารหา อสพฺพกาลิกา จฯ ตถา หิ อฎฺฐสุ อุปสมฺปทาสุ ญตฺติจตุตฺถกมฺมูปสมฺปทา ทูเตนูปสมฺปทา อฎฺฐวาจิกูปสมฺปทาติ อิมา ติโสฺสเยว ถาวรา, เสสา พุเทฺธ ธรมาเนเยว อเหสุํฯ เตเนว จ ***ภิกฺขุนีวิภเงฺค***ปิ (ปาจิ. ๖๕๘) ‘‘ตตฺร ยายํ ภิกฺขุนี สมเคฺคน อุภโตสเงฺฆน ญตฺติจตุเตฺถน กเมฺมน อกุเปฺปน ฐานารเหน อุปสมฺปนฺนา, อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปตา ภิกฺขุนี’’ติ ทูเตนูปสมฺปทาย อฎฺฐวาจิกูปสมฺปทาย จ อุปสมฺปนฺนํ อโนฺตกตฺวา อุภโตสเงฺฆน ญตฺติจตุเตฺถเนว กเมฺมน อุปสมฺปนฺนา ภิกฺขุนี วุตฺตา, น ครุธมฺมปฎิคฺคหณูปสมฺปทาย อุปสมฺปนฺนา ตสฺสา อุปสมฺปทาย ปาฎิปุคฺคลิกภาวโต อสพฺพกาลิกตฺตาฯ ครุธมฺมปฎิคฺคหณูปสมฺปทา หิ มหาปชาปติยา เอว อนุญฺญาตตฺตา ปาฎิปุคฺคลิกาติ, ตสฺมา สพฺพสิกฺขาปทวีติกฺกมารหํ สพฺพกาลิกาย ญตฺติจตุตฺถกมฺมูปสมฺปทาย อุปสมฺปนฺนเมว คเหตฺวา สพฺพสิกฺขาปทานิ ปญฺญตฺตานีติ คเหตพฺพํฯ ยทิ เอวํ ปณฺณตฺติวเชฺชสุ สิกฺขาปเทสุ จ เอหิภิกฺขูปสมฺปนฺนาทีนมฺปิ สงฺคโห กถํ วิญฺญายตีติ? อตฺถโต อาปนฺนตฺตาฯ ตถา หิ ‘‘เทฺว ปุคฺคลา อภพฺพา อาปตฺติํ อาปชฺชิตุํ พุทฺธา จ ปเจฺจกพุทฺธา จ, เทฺว ปุคฺคลา ภพฺพา อาปตฺติํ อาปชฺชิตุํ ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จา’’ติ (ปริ. ๓๒๒) สามญฺญโต วุตฺตตฺตา เอหิภิกฺขูปสมฺปนฺนาทโยปิ อสญฺจิจฺจ อสฺสติยา อจิตฺตกํ ปณฺณตฺติวชฺชํ สหเสยฺยาทิอาปตฺติํ อาปชฺชนฺตีติ อตฺถโต อาปนฺนนฺติ อยเมตฺถ สาโรฯ ยํ ปเนตฺถ อิโต อญฺญถา **เกนจิ** ปปญฺจิตํ, น ตํ สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ

นิรุตฺติวเสนาติ นิพฺพจนวเสนฯ **อภิลาปวเสนา**ติ โวหารวเสนฯ **อนุปฺปนฺนาย กมฺมวาจายา**ติ อนุปฺปนฺนาย ญตฺติจตุตฺถกมฺมวาจายฯ **คุณวเสนา**ติ สีลาทิตํตํคุณโยคโตฯ เอตฺถ จ ภินฺทติ ปาปเก อกุสเล ธมฺเมติ ภิกฺขูติ นิพฺพจนํ เวทิตพฺพํฯ

ภิกฺขุปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สิกฺขาสาชีวปทภาชนียวณฺณนา

สิกฺขิตพฺพาติ อาเสวิตพฺพาฯ **อุตฺตม**นฺติ วิสิฏฺฐํฯ อธิสีลาทีสุ วิชฺชมาเนสุ สีลาทีหิปิ ภวิตพฺพํฯ ยถา หิ โอมกตรปฺปมาณํ ฉตฺตํ วา ธชํ วา อุปาทาย อติเรกปฺปมาณํ ''อติฉตฺตํ อติธโช''ติ วุจฺจติ, เอวมิหาปิ ''อนุกฺกฏฺฐสีลํ อุปาทาย อธิสีเลน ภวิตพฺพํ, ตถา อนุกฺกฏฺฐํ จิตฺตํ ปญฺญญฺจ อุปาทาย อธิจิตฺเตน อธิปญฺญาย จ ภวิตพฺพ''นฺติ มนสิ กตฺวา สีลาทึ สรูปโต วิภาเวตุกาโม **''กตมํ ปเนตฺถ สีล''**นฺติอาทิมาหฯ อฏฺฐงฺคสีลํ ทสงฺคสีเลเสฺวว อโนฺตคธตฺตา วิสุํ อคฺคเหตฺวา **''ปญฺจงฺคทสงฺคสีล''**นฺติ เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ **ปาติโมกฺขสํวรสีล**นฺติ จาริตฺตวาริตฺตวเสน ทุวิธํ วินยปิฏกปริยาปนฺนํ สิกฺขาปทสีลํฯ ตญฺหิ โย นํ ปาติ รกฺขติ, ตํ โมเกฺขติ โมเจติ อาปายิกาทีหิ ทุเกฺขหีติ ปาติโมกฺขนฺติ วุจฺจติฯ สํวรณํ สํวโร , กายวาจาหิ อวีติกฺกโมฯ ปาติโมกฺขเมว สํวโร ปาติโมกฺขสํวโรฯ โส เอว สีลนฏฺฐน สีลนฺติ ปาติโมกฺขสํวรสีลํฯ

อปโร นโย (อุทา. อฏฺฐ. ๓๑; อิติวุ. อฏฺฐ. ๙๗) – กิเลสานํ พลวภาวโต ปาปกิริยาย สุกรภาวโต ปุญฺญกิริยาย จ ทุกฺกรภาวโต พหุกฺขตฺตุํ อปาเยสุ ปตนสีโลติ ปาตี, ปุถุชฺชโนฯ อนิจฺจตาย วา ภวาภวาทีสุ กมฺมเวคกฺขิโตฺต ฆฏียนฺตํ วิย อนวฏฺฐาเนน ปริพฺภมนโต คมนสีโลติ ปาตี, มรณวเสน วา ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย อตฺตภาวสฺส ปตนสีโลติ ปาตี, สตฺตสนฺตาโน, จิตฺตเมว วาฯ ตํ ปาตินํ สํสารทุกฺขโต โมเกฺขตีติ ปาติโมกฺขํฯ จิตฺตสฺส หิ วิโมเกฺขน สโตฺต วิมุโตฺตติ วุจฺจติฯ วุตฺตญฺหิ ''จิตฺตโวทานา วิสุชฺฌนฺตี''ติ (สํ. นิ. ๓.๑๐๐), ''อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺต''นฺติ (มหาว. ๒๘) จฯ

อถ วา อวิชฺชาทินา เหตุนา สํสาเร ปตติ คจฺฉติ ปวตฺตตีติ ปาติฯ ''อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสํโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสรต''นฺติ (สํ. นิ. ๒.๑๒๔) หิ วุตฺตํฯ ตสฺส ปาติโน สตฺตสฺส ตณฺหาทิสํกิเลสตฺตยโต โมโกฺข เอเตนาติ ปาติโมโกฺขฯ ''กเณฺฐกาโฬ''ติอาทีนํ วิยสฺส สมาสสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ

อถ วา ปาเตติ วินิปาเตติ ทุเกฺขหีติ ปาติ, จิตฺตํฯ วุตฺตญฺหิ ''จิเตฺตน นียติ โลโก, จิเตฺตน ปริกสฺสตี''ติ (สํ. นิ. ๑.๖๒)ฯ ตสฺส ปาติโน โมโกฺข เอเตนาติ ปาติโมโกฺขฯ ปตติ วา เอเตน อปายทุเกฺข สํสารทุเกฺข จาติ ปาติ, ตณฺหาสํกิเลโสฯ วุตฺตญฺหิ ''ตณฺหา ชเนติ ปุริสํ (สํ. นิ. ๑.๕๕-๕๗), ตณฺหาทุติโย ปุริโส''ติ (อ. นิ. ๔.๙; อิติวุ. ๑๕, ๑๐๕) จ อาทิฯ ตโต ปาติโต โมโกฺขติ ปาติโมโกฺขฯ

อถ วา ปตติ เอตฺถาติ ปาติ, ฉ อชฺฌตฺติกพาหิรานิ อายตนานิฯ วุตฺตญฺหิ ''ฉสุ โลโก สมุปฺปโนฺน, ฉสุ กุพฺพติ สนฺถว''นฺติ (สํ. นิ. ๑.๗๐; สุ. นิ. ๑๗๑)ฯ ตโต ฉอชฺฌตฺติกพาหิรายตนสงฺขาตโต ปาติโต โมโกฺขติ ปาติโมโกฺขฯ

อถ วา ปาโต วินิปาโต อสฺส อตฺถีติ ปาตี, สํสาโรฯ ตโต โมโกฺขติ ปาติโมโกฺขฯ

อถ วา สพฺพโลกาธิปติภาวโต ธมฺมิสฺสโร ภควา ปตีติ วุจฺจติ, มุจฺจติ เอเตนาติ โมโกฺข, ปติโน โมโกฺข เตน ปญฺญตฺตตฺตาติ ปติโมโกฺข, ปติโมโกฺข เอว ปาติโมโกฺขฯ สพฺพคุณานํ วา มูลภาวโต อุตฺตมเฏฺฐน ปติ จ โส ยถาวุเตฺตน อเตฺถน โมโกฺข จาติ ปติโมโกฺข, ปติโมโกฺข เอว ปาติโมโกฺขฯ ตถา หิ วุตฺตํ ‘‘ปาติโมกฺขนฺติ มุขเมตํ ปมุขเมต’’นฺติ (มหาว. ๑๓๕) วิตฺถาโรฯ

อถ วา ป-อิติ ปกาเร, **อตี**ติ อจฺจนฺตเตฺถ นิปาโต, ตสฺมา ปกาเรหิ อจฺจนฺตํ โมเกฺขตีติ ปาติโมโกฺขฯ อิทญฺหิ สีลํ สยํ ตทงฺควเสน สมาธิสหิตํ ปญฺญาสหิตญฺจ วิกฺขมฺภนวเสน สมุเจฺฉทวเสน จ อจฺจนฺตํ โมเกฺขติ โมเจตีติ ปาติโมโกฺขฯ

ปติ ปติ โมเกฺขติ วา ปติโมโกฺข, ตมฺหา ตมฺหา วีติกฺกมโทสโต ปเจฺจกํ โมเกฺขตีติ อเตฺถ, ปติโมโกฺข เอว ปาติโมโกฺขฯ โมโกฺข วา นิพฺพานํ, ตสฺส โมกฺขสฺส ปฏิพิมฺพภูโตติ ปติโมโกฺขฯ สีลสํวโร หิ สูริยสฺส อรุณุคฺคมนํ วิย นิพฺพานสฺส อุทยภูโต ตปฺปฏิภาโค จ ยถารหํ กิเลสนิพฺพาปนโต, ปติโมโกฺขเยว ปาติโมโกฺขฯ ปติวตฺตติ โมกฺขาภิมุขนฺติ วา ปติโมกฺขํ, ปติโมกฺขเมว ปาติโมกฺขนฺติ เอวํ ตาเวตฺถ ปาติโมกฺขสทฺทสฺส อเตฺถ เวทิตโพฺพฯ

สํวรติ ปิทหติ เอเตนาติ สํวโร, ปาติโมกฺขเมว สํวโร ปาติโมกฺขสํวโรฯ โส เอว สีลํ **ปาติโมกฺขสํวรสีลํ,** อตฺถโต ปน ตโต ตโต วีติกฺกมิตพฺพโต วิรติโย เจว เจตนา จฯ

อธิสีลนฺติ วุจฺจตีติ อนวเสสโต กายิกวาจสิกสํวรภาวโต จ มคฺคสีลสฺส ปทฏฺฐานภาวโต จ ปาติโมกฺขสํวรสีลํ อธิกํ วิสิฏฺฐํ สีลํ อธิสีลนฺติ วุจฺจติฯ **ปโชฺชตาน**นฺติ อาโลกานํฯ นนุ จ ปเจฺจกพุทฺธาปิ ธมฺมตาวเสน ปาติโมกฺขสํวรสีเลน สมนฺนาคตาว โหนฺติ, เอวํ สติ กสฺมา ‘‘พุทฺธุปฺปาเทเยว ปวตฺตติ, น วินา พุทฺธุปฺปาทา’’ติ นิยเมตฺวา วุตฺตนฺติ อาห – **‘‘น หิ ตํ ปญฺญตฺติํ อุทฺธริตฺวา’’**ติอาทิฯ กิญฺจาปิ ปเจฺจกพุทฺธา ปาติโมกฺขสํวรสมฺปนฺนาคตา โหนฺติ, น ปน เตสํ วเสน วิตฺถาริตํ หุตฺวา ปวตฺตตีติ อธิปฺปาโยฯ ‘‘อิมสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ อิมสฺมิํ วีติกฺกเม อิทํ นาม โหตี’’ติ ปญฺญปนํ อเญฺญสํ อวิสโย, พุทฺธานํเยว เอส วิสโย, พุทฺธานํ พลนฺติ อาห – **‘‘พุทฺธาเยว ปนา’’**ติอาทิฯ โลกิยสีลสฺส อธิสีลภาโว ปริยาเยนาติ นิปฺปริยายเมว ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘ปาติโมกฺขสํวรโตปิ จ มคฺคผลสมฺปยุตฺตเมว สีลํ อธิสีล’’**นฺติ วุตฺตํฯ **น หิ ตํ สมาปโนฺน ภิกฺขู**ติ คหเฏฺฐสุ โสตาปนฺนานํ สทารวีติกฺกมสมฺภวโต วุตฺตํฯ ตถา หิ เต สปุตฺตทารา อคารํ อชฺฌาวสนฺติฯ

สมาทาปนํ สมาทานญฺจาติ อเญฺญสํ สมาทาปนํ สยํ สมาทานญฺจฯ **อธิจิตฺตนฺติ วุจฺจตี**ติ มคฺคสมาธิสฺส อธิฏฺฐานภาวโต อธิจิตฺตนฺติ วุจฺจติฯ **น วินา พุทฺธุปฺปาทา**ติ กิญฺจาปิ ปเจฺจกพุทฺธานํ วิปสฺสนาปาทกํ อฎฺฐสมาปตฺติจิตฺตํ โหติเยว, น ปน เต ตตฺถ อเญฺญ สมาทาเปตุํ สโกฺกนฺตีติ น เตสํ วเสน วิตฺถาริตํ หุตฺวา ปวตฺตตีติ อธิปฺปาโยฯ วิปสฺสนาปญฺญายปิ อธิปญฺญตาสาธเน ‘‘น วินา พุทฺธุปฺปาทา’’ติ วจนํ อิมินาว อธิปฺปาเยน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ โลกิยจิตฺตสฺส อธิจิตฺตตา ปริยาเยนาติ นิปฺปริยายเมว ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘ตโตปิ จ มคฺคผลจิตฺตเมว อธิจิตฺต’’**นฺติ อาหฯ **ตํ ปน อิธ อนธิเปฺปต**นฺติ อิมินา อฎฺฐกถาวจเนน โลกิยจิตฺตสฺส วเสน อธิจิตฺตสิกฺขาปิ อิธ อธิเปฺปตาติ วิญฺญายติฯ **น หิ ตํ สมาปโนฺน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวตี**ติ จ อิมินา โลกิยอธิจิตฺตํ สมาปโนฺน เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวตีติ อาปนฺนํฯ อธิปญฺญานิเทฺทเส จ ‘‘ตโตปิ จ มคฺคผลปญฺญาว อธิปญฺญา’’ติ วตฺวา ‘‘สา ปน อิธ อนธิเปฺปตาฯ น หิ ตํ สมาปโนฺน ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวตี’’ติ วุตฺตตฺตา โลกิยปญฺญาวเสน อธิปญฺญาสิกฺขายปิ อิธาธิเปฺปตภาโว ตํ สมาปนฺนสฺส เมถุนธมฺมปฏิเสวนญฺจ อฎฺฐกถายํ อนุญฺญาตนฺติ วิญฺญายติฯ อิทญฺจ สพฺพํ

‘‘ตตฺร ยาย อธิสีลสิกฺขา, อยํ อิมสฺมึ อเตฺถ อธิเปฺปตา สิกฺขา’’ติ อิมาย ปาฬิยา น สเมติฯ อยญฺหิ ปาฬิ อธิสีลสิกฺขาว อิธ อธิเปฺปตา, น อิตราติ ทีเปติ, ตสฺมา ปาฬิยา อฎฺฐกถาย จ เอว มธิปฺปาโย เวทิตโพฺพ – โลกิยอธิจิตฺตอธิปญฺญาสมาปนฺนสฺส ตถารูปปจฺจยํ ปฎิจฺจ ‘‘เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวิสฺสามี’’ติ จิเตฺต อุปฺปเนฺน ตโต อธิจิตฺตโต อธิปญฺญโต จ ปริหานิ สมฺภวตีติ ตํ ทฺวยํ สมาปเนฺนน น สกฺกา เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวิตุนฺติ ปาฬิยํ อธิสีลสิกฺขาว วุตฺตาฯ อธิสีล สิกฺขญฺหิ ยาว วีติกฺกมํ น กโรติ, ตาว สมาปโนฺนว โหติฯ น หิ จิตฺตุปฺปาทมเตฺตน ปาติโมกฺ ขสํวรสีลํ ภินฺนํ นาม โหตีติฯ อฎฺฐกถายํ ปน โลกิยอธิจิตฺตโต อธิปญฺญโต จ ปริหายิตฺวาปิ ภิกฺขุโน เมถุนธมฺมปฎิเสวนํ กทาจิ ภเวยฺยาติ ตํ ทฺวยํ อปฺปฎิกฺขิปิตฺวา มคฺคผลธมฺมานํ อกุปฺป สภาวตฺตา ตํ สมาปนฺนสฺส ภิกฺขุโน ตโต ปริหายิตฺวา เมถุนธมฺมปฎิเสวนํ นาม น กทาจิ สมฺภว ตีติ โลกุตฺตราธิจิตฺตอธิปญฺญานํเยว ปฎิเกฺขโป กโตติ เวทิตโพฺพฯ

อตฺถิ ทินฺนํ อตฺถิ ยิฎฺฐนฺติอาทินยปฺปวตฺตนฺติ อิมินา –

> ‘‘ตตฺถ กตมํ กมฺมสฺสกตญฺญาณํ? ‘อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิฎฺฐํ, อตฺถิ หุตํ, อตฺถิ สุกต ทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, อตฺถิ อยํ โลโก, อตฺถิ ปโร โลโก, อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา, อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, อตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมา ปฎิ ปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติ ยา เอวรูปา ปญฺญา ปชานนา…เป.… อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฎฺฐิ, อิทํ วุจฺจติ กมฺมสฺสกตญฺ ญาณํฯ ฐเปตฺวา สจฺจานุโลมิกํ ญาณํ สพฺพาปิ สาสวา กุสลา ปญฺญา กมฺมสฺสกตญฺ ญาณ’’นฺติ (วิภ. ๗๙๓) –

อิมํ วิภงฺคปาฬึ สงฺคณฺหาติฯ

ตตฺถ (วิภ. อฎฺฐ. ๗๙๓) **อตฺถิ ทินฺน**นฺติอาทีสุ ทินฺนปจฺจยา ผลํ อตฺถีติ อิมินา อุปาเยน อ โตฺถ เวทิตโพฺพฯ **ทินฺน**นฺติ จ เทยฺยธมฺมสีเสน ทานํ วุตฺตํฯ **ยิฎฺฐ**นฺติ มหายาโค, สพฺพสา ธารณํ มหาทานนฺติ อโตฺถฯ **หุต**นฺติ ปโหนกสกฺกาโร อธิเปฺปโตฯ **อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา**ติ มาตาปิตูสุ สมฺมาปฎิปตฺติมิจฺฉาปฎิปตฺติอาทีนํ ผลสมฺภโว วุโตฺตฯ **อิทํ วุจฺจตี**ติ ยํ ญาณํ ‘‘อิทํ กมฺมํ สกํ, อิทํ โน สก’’นฺติ ชานาติ, อิทํ กมฺมสฺสกตญฺญาณํ นาม วุจฺจตีติ อโตฺถฯ ตตฺถ ติวิธํ กายทุจฺจริตํ จตุพฺพิธํ วจีทุจฺจริตํ ติวิธํ มโนทุจฺจริตนฺติ อิทํ **น สกกมฺมํ** นาม, ตีสุ ทฺวาเรสุ ทสวิธมฺปิ สุจริตํ **สกกมฺมํ** นามฯ อตฺตโน วาปิ โหตุ ปรสฺส วา, สพฺพมฺปิ อกุสลํ **น สกกมฺมํ** นามฯ กสฺมา? อตฺถภญฺชนโต อนตฺถชนนโต จฯ อตฺตโน วา โหตุ ปรสฺส วา, สพฺพมฺปิ กุสลํ **สกกมฺมํ** นามฯ กสฺมา? อนตฺถภญฺชนโต อตฺถชนนโต จฯ เอวํ ชานนสมเตฺถ อิมสฺมึ กมฺมสฺ สกตญฺญาเณ ฐตฺวา พหุํ ทานํ ทตฺวา สีลํ ปูเรตฺวา อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา สุเขน สุขํ สมฺปตฺติยา สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา นิพฺพานํ ปตฺตานํ สตฺตานํ คณนปริเจฺฉโท นตฺถิฯ **ฐเปตฺวา สจฺจานุโลมิ กํ ญาณ**นฺติ มคฺคสจฺจสฺส ปรมตฺถสจฺจสฺส จ อนุโลมนโต สจฺจานุโลมิกนฺติ ลทฺธนามํ วิปสฺ สนาญาณํ ฐเปตฺวา อวเสสา สพฺพาปิ สาสวา กุสลา ปญฺญา กมฺมสฺสกตญฺญาณเมวาติ อ โตฺถฯ

ติลกฺขณาการปริเจฺฉทกนฺติ อนิจฺจาทิลกฺขณตฺตยสฺส หุตฺวา อภาวาทิอาการปอจฺฉินฺ ทนกํฯ **อธิปญฺญาติ วุจฺจตี**ติ มคฺคปญฺญาย อธิฎฺฐานภาวโต วิปสฺสนาญาณํ อธิปญฺญาติ วุจฺจติฯ

‘‘กลฺยาณการี กลฺยาณํ, ปาปการี จ ปาปกํ;

อนุโภติ ทฺวยเมตํ, อนุพนฺธติ การก’’นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๕๖);

เอวํ อตีเต อนาคเต จ วฏฺฏมูลกทุกฺขสลฺลกฺขณวเสน สํเวควตฺถุตาย วิมุตฺติอากงฺขาย ปจฺจยภูตา กมฺมสฺสกตปญฺญา อธิปญฺญาติปิ วทนฺติฯ โลกิยปญฺญาย อธิปญฺญาภาโว ปริยาเยนาติ นิปฺปริยายเมว ตํ ทเสฺสตุํ **“ตโตปิ จ มคฺคผลปญฺญาว อธิปญฺญา”**ติ วุตฺตํฯ

สห อาชีวนฺติ เอตฺถาติ **สาชีโว**ติ สพฺพสิกฺขาปทํ วุตฺตนฺติ อาห – **“สพฺพมฺปิ…เป…. ตสฺมา สาชีวนฺติ วุจฺจตี”**ติฯ ตตฺถ **สิกฺขาปท**นฺติ ‘‘นามกาโย ปทกาโย นิรุตฺติกาโย พฺยญฺชนกาโย’’ติ วุตฺตํ ภควโต วจนสงฺขาตํ สิกฺขาปทํฯ **สภาควุตฺติโน**ติ สมานวุตฺติกา, สทิสปฺปวตฺติกาติ อโตฺถฯ **ตสฺมึ สิกฺขตี**ติ เอตฺถ อาเธยฺยาเปกฺขตฺตา อธิกรณสฺส กิมาเธยฺยมเปกฺขิตฺวา ‘‘ตสฺมิ’’นฺติ อธิกรณํ นิทฺทิฏฺฐนฺติ อาห – **“ตํ สิกฺขาปทํ จิตฺตสฺส อธิกรณํ กตฺวา”**ติ, ตํ สาชีวสงฺขาตํ สิกฺขาปทํ ‘‘ยถาสิกฺขาปทํ นุ โข สิกฺขามิ, น สิกฺขามี’’ติ เอวํ ปวตฺติวเสน สิกฺขาปทวิสยตฺตา ตทาเธยฺยภูตสฺส จิตฺตสฺส อธิกรณํ กตฺวาติ อโตฺถฯ นนุ จ ‘‘สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน’’ติ อิมสฺส ปทภาชนํ กโรเนฺตน ‘‘ยํ สิกฺขํ สาชีวญฺจ สมาปโนฺน, ตทุภยํ ทเสฺสตฺวา เตสุ สิกฺขติ, เตน วุจฺจติ สิกฺขาสาชีวสมาปโนฺน’’ติ วตฺตพฺพํ สิยา, เอวมวตฺวา ‘‘ตสฺมึ สิกฺขติ, เตน วุจฺจติ สาชีวสมาปโนฺน’’ติ เอตฺตกเมว กสฺมา วุตฺตนฺติ อโนฺตลีนโจทนํ สนฺธายาห **“น เกวลญฺจายเมตสฺมิ”**นฺติอาทิฯ

ตสฺสา จ สิกฺขายาติ ตสฺสา อธิสีลสงฺขาตาย สิกฺขายฯ **สิกฺขํ ปริปูเรโนฺต**ติ

สีลสํวรํ ปริปูเรโนฺต, วาริตฺตสีลวเสน วิรติสมฺปยุตฺตํ เจตนํ จาริตฺตสีลวเสน วิรติวิปฺปยุตฺตํ เจตนญฺจ อตฺตนิ ปวเตฺตโนฺตติ อโตฺถฯ **ตสฺมิญฺจ สิกฺขาปเท อวีติกฺกมโนฺต สิกฺขตี**ติ ‘‘นามกาโย ปทกาโย นิรุตฺติกาโย พฺยญฺชนกาโย’’ติ เอวํ วุตฺตํ ภควโต วจนสงฺขาตํ สิกฺขาปทํ อวีติกฺกมโนฺต หุตฺวา ตสฺมึ ยถาวุตฺตสิกฺขาปเท สิกฺขตีติ อโตฺถฯ สีลสํวรปูรณํ สาชีวานติกฺกมนญฺจาติ อิทเมว จ ทฺวยํ อิธ สิกฺขนํ นามาติ อธิปฺปาโยฯ ตตฺถ สาชีวานติกฺกโม สิกฺขาปาริปูริยา ปจฺจโยฯ สาชีวานติกฺกมโต หิ ยาว มคฺคา สิกฺขาปาริปูรี โหติฯ อปิเจตฺถ ‘‘สิกฺขํ ปริปูเรโนฺต สิกฺขตี’’ติ อิมินา วิรติเจตนาสงฺขาตสฺส สีลสํวรสฺส วิเสสโต สนฺตาเน ปวตฺตนกาโลว คหิโต, ‘‘อวีติกฺกมโนฺต สิกฺขตี’’ติ อิมินา ปน อปฺปวตฺตนกาโลปิฯ สิกฺขญฺหิ ปริปูรณวเสน อตฺตนิ ปวเตฺตโนฺตปิ นิทฺทาทิวเสน อปฺปวเตฺตโนฺตปิ วีติกฺกมาภาวา ‘‘อวีติกฺกมโนฺต สิกฺขตี’’ติ วุจฺจตีติฯ

สิกฺขาสาชีวปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สิกฺขาปจฺจกฺขานวิภงฺควณฺณนา

‘‘อปฺปจฺจกฺขาย อปฺปจฺจกฺขาตายา’’ติ อุภยถาปิ ปาโฐ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุโตฺตฯ **ทุพฺพเลฺย อาวิกเตปี**ติ ‘‘ยํนูนาหํ พุทฺธํ ปจฺจเกฺขยฺย’’นฺติอาทินา ทุพฺพลภาเว ปกาสิเตปิฯ **สิกฺขาย ปน ปจฺจกฺขาตายา**ติ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทินา สิกฺขาย ปจฺจกฺขาตายฯ ยสฺมา ทิรตฺตวจเน คหิเต เตน ปุริมปจฺฉิมปทานิ สํสิลิฏฺฐานิ โหนฺติ, น ตสฺมึ อคฺคหิเต, ตสฺมา ทิรตฺตวจเนน พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตามตฺตเมว ปโยชนนฺติ อาห **“พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตายา”**ติฯ **มุขารุฬฺหตายา**ติ ยสฺมา เอวรูปํ วจนํ โลกสฺส มุขมารุฬฺหํ, ตสฺมาติ อโตฺถฯ

พฺยญฺชนํ สมฺปาเทตีติ ตสฺส วิสุํ อตฺถาภาวโต วุตฺตเมวตฺถํ อญฺญูปเทน ทีเปโนฺต พฺยญฺชนํ สมฺปาเทติฯ วุตฺตเมวตฺถํ การเณน วิภาเวโนฺต อาห **“ปริวารกปทวิรหิตญฺหี”**ติอาทิฯ อตฺถทีปกํ ปทํ **อตฺถปทํ**ฯ

สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺสาติ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทิสิกฺขาปจฺจกฺขานวจนสฺสฯ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทีสุ ‘‘เอวํ โข, ภิกฺขเว, ทุพฺพลฺยาวิกมฺมเญฺจว โหติ สิกฺขา จ ปจฺจกฺขาตา’’ติ วุตฺตตฺตา อุภยมฺปิ โหตีติ อาห – **“เอกจฺจํ ทุพฺพลฺยาวิกมฺมํ อโตฺถ โหตี”**ติฯ กิญฺจาปิ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทิสิกฺขาปจฺจกฺขานวจนสฺส ทุพฺพลฺยาวิกมฺมปทโตฺถ น โหติ, ตถาปิ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วุเตฺต สิกฺขาปริปูรเณ ทุพฺพลฺยาวิภาวสฺสปิ คมฺยมานตฺตา ‘‘สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส เอกจฺจํ ทุพฺพลฺยาวิกมฺมํ อโตฺถ โหตี’’ติ วุตฺตํฯ **นํ สนฺธายา**ติ นํ อตฺถภูตํ ทุพฺพลฺยาวิกมฺมํ สนฺธายฯ

วิเสสาวิเสสนฺติ เอตฺถ เยน ทุพฺพลฺยาวิกมฺมเมว โหติ, น สิกฺขาปจฺจกฺขานํ, ตตฺถ สิกฺขาปจฺจกฺขานทุพฺพลฺยาวิกมฺมานํ อตฺถิ วิเสโสฯ เยน ปน สิกฺขาปจฺจกฺขานเญฺจว ทุพฺพลฺยาวิกมฺมญฺจ โหติ, ตตฺถ เนวตฺถิ วิเสโสติ เวทิตพฺพํฯ กฐกิจฺฉชีวเนติ ธาตูสุ ปฐิตตฺตา วุตฺตํ **“กิจฺฉชีวิกปฺปโตฺต”**ติฯ อุกฺกณฺฐนํ อุกฺกณฺฐา, กิจฺฉชีวิกา, ตํ อิโต ปโตฺตติ **อุกฺกณฺฐิโตฯ อิโต**ติ อิโต ฐานโต, อิโต วิหารโต วาฯ **เอตฺถา**ติ คนฺตุมิจฺฉิตํ ปเทสํ วทติฯ อนภิรติยา ปีฬิโต วิกฺขิตฺตจิโตฺต หุตฺวา สีสํ อุกฺขิปิตฺวา อุทฺธํมุโข อิโต จิโต จ โอโลเกโนฺต อาหิณฺฑตีติ อาห **“อุทฺธํ กณฺฐํ กตฺวา วิหรมาโน”**ติฯ

อฏฺฏียมาโนติ เอตฺถ อฏฺฏมิว อตฺตานมาจรติ อฏฺฏียตีติ อฏฺฏียสทฺทสฺส อโนฺตคธอุปมานภูตกมฺมตฺตา อุปเมยฺยภูเตน อตฺตนาว สกมฺมกตฺตํ, น ภิกฺขุภาเวนาติ อาห **“*ภิกฺขุภาวนฺติ ภิกฺขุภาเวนา*”**ติฯ น หิ โส ภิกฺขุภาวํ อฏฺฏมิว อาจรติ, กิญฺจรหิ อตฺตานํ ตสฺมา ภิกฺขุภาเวน กรณภูเตน อตฺตานํ อฏฺฏียมาโนติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพติ อาห **“กรณเตฺถ อุปโยควจน”**นฺติฯ **กเณฺฐ อาสเตฺตน อฏฺฏียเยฺยา**ติ เอตฺถ ปน กรณเตฺถเยว กรณวจนนฺติ อาห – **“ยถาลกฺขณํ กรณวจเนเนว วุตฺต”**นฺติฯ กตฺตุอเตฺถ วา อุปโยควจนํ ทฏฺฐพฺพนฺติ อาห – **“เตน วา *ภิกฺขุภาเวนา*”**ติอาทิ, เตน กตฺตุภูเตน ภิกฺขุภาเวนาติ อโตฺถฯ อิมสฺมิํ ปนเตฺถ อฏฺฏํ กโรตีติ อฏฺฏียตีติ อฏฺฏีย-สทฺทํ นิปฺผาเทตฺวา ตโต กมฺมนิ มาน-สเทฺท กเต ‘‘อฏฺฏียมาโน’’ติ ปทสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ เตเนวาห – **“อโฏฺฏ กริยมาโน ปีฬียมาโน”**ติฯ **ชิคุจฺฉมาโน**ติ อิมินา ปน สมฺพเนฺธ กริยมาเน ภิกฺขุภาวนฺติ อุปโยคเตฺถ เอว อุปโยควจนนฺติ อาห – **“อสุจิํ วิย ตํ ชิคุจฺฉโนฺต”**ติ, ตํ ภิกฺขุภาวํ ชิคุจฺฉโนฺตติ อโตฺถฯ **สจาห**นฺติ สเจ อหํฯ

ปจฺจกฺขานากาเรน วุตฺตานีติ ‘‘ปจฺจเกฺขยฺยํ ปจฺจเกฺขยฺย’’นฺติ วุตฺตตฺตา ปจฺจกฺขานาการสมฺพเนฺธน วุตฺตานิฯ **ภาววิกปฺปากาเรนา**ติ ‘‘อสฺสํ อสฺส’’นฺติ อาคตตฺตา ยํ ยํ ภวิตุกาโม, ตสฺส ตสฺส ภาวสฺส วิกปฺปากาเรน, ภิกฺขุภาวโต อญฺญภาววิกปฺปากาเรนาติ อธิปฺปาโยฯ

๕๐. น อุสฺสหามีติ อตฺตโน ตตฺถ ตตฺถ อุสฺสหาภาวํ ทเสฺสติฯ **น วิสหามี**ติ เอกภตฺตาทีนํ อสยฺหภาวํ ทเสฺสติฯ **น รมามี**ติ ‘‘ปพฺพชฺชามูลกํ นตฺถิ เม สุข’’นฺติ ทเสฺสติฯ **นาภิรมามี**ติ ปพฺพชฺชาย อตฺตโน สโนฺตสาภาวํ ทเสฺสติฯ

อิทานิ สิกฺขาปจฺจกฺขานวาเร ฐตฺวา อยํ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพ – ตตฺถ ‘‘สามญฺญา จวิตุกาโม’’ติอาทีหิ ปเทหิ จิตฺตนิยมํ ทเสฺสติฯ ‘‘พุทฺธํ ธมฺม’’นฺติอาทีหิ ปเทหิ เขตฺตนิยมํ ทเสฺสติฯ ยถา หิ โลเก สสฺสานํ รุหนฏฺฐานํ ‘‘เขตฺต’’นฺติ วุจฺจติ, เอวมิทมฺปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส รุหนฏฺ

ฐานตฺตา ‘‘เขตฺต’’นฺติ วุจฺจติฯ ‘‘ปจฺจกฺขามิ ธาเรหี’’ติ เอเตน กาลนิยมํ ทเสฺสติฯ ‘‘วทตี’’ติ อิมินา ปโยคนิยมํ ทเสฺสติฯ ‘‘อลํ เม พุเทฺธน, กินฺนุ เม พุเทฺธน, น มมโตฺถ พุเทฺธน, สุมุตฺตาหํ พุเทฺธนา’’ติอาทีหิ อนามฎฺฐกาลวเสนปิ ปจฺจกฺขานํ โหตีติ ทเสฺสติฯ ‘‘วิญฺญาเปตี’’ติ อิมินา วิชานนนิยมํ ทเสฺสติฯ ‘‘อุมฺมตฺตโก สิกฺขํ ปจฺจกฺขาติ, อุมฺมตฺตกสฺส สนฺติเก สิกฺขํ ปจฺจกฺขาตี’’ติอาทีหิ ปุคฺคลนิยมํ ทเสฺสติฯ ‘‘อริยเกน มิลกฺขสฺส สนฺติเก สิกฺขํ ปจฺจกฺขาติ, โส จ นปฺปฎิวิชานาติ, อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา’’ติอาทีหิ ปุคฺคลาทินิยเม สติปิ วิชานนนิยมาสมฺภวํ ทเสฺสติ ฯ ‘‘ทวาย สิกฺขํ ปจฺจกฺขาติ, อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา’’ติอาทีหิ เขตฺตาทินิยเม สติปิ จิตฺตนิยมาภาเวน น รุหตีติ ทเสฺสติฯ ‘‘สาเวตุกาโม น สาเวติ, อปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา’’ติ อิมินา จิตฺตนิยเมปิ สติ ปโยคนิยมาภาเวน น รุหตีติ ทเสฺสติฯ ‘‘อวิญฺญุสฺส สาเวติ, วิญฺญุสฺส น สาเวตี’’ติ เอเตหิ จิตฺตเขตฺตกาลปโยคปุคฺคลวิชานนนิยเมปิ สติ ยํ ปุคฺคลํ อุทฺทิสฺส สาเวติ, ตเสฺสว สวเนน รุหติ, น อญฺญสฺสาติ ทเสฺสติฯ ‘‘สพฺพโส วา ปน น สาเวติ, อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา’’ติ อิทํ ปน จิตฺตาทินิยเมเนว สิกฺขา ปจฺจกฺขาตา โหติ, น อญฺญถาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ตสฺมา จิตฺตเขตฺตกาลปโยคปุคฺคลวิชานนนิยมวเสน สิกฺขาย ปจฺจกฺขานํ ญตฺวา ตทภาเวน อปฺปจฺจกฺขานํ เวทิตพฺพํฯ

กถํ? อุปสมฺปนฺนภาวโต จวิตุกามตาจิเตฺตเนว หิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น ทวา วา รวา วา ภณนฺตสฺสฯ เอวํ **จิตฺตวเสน** สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ

ตถา ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ, ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ, สงฺฆํ ปจฺจกฺขามิ, สิกฺขํ, วินยํ, ปาติโมกฺขํ, อุเทฺทสํ, อุปชฺฌายํ, อาจริยํ, สทฺธิวิหาริกํ, อเนฺตวาสิกํ, สมานุปชฺฌายกํ, สมานาจริยกํ, สพฺรหฺมจาริํ ปจฺจกฺขามี’’ติ เอวํ วุตฺตานํ พุทฺธาทีนํ จตุทฺทสนฺนํ, ‘‘คิหีติ มํ ธาเรหิ, อุปาสโก, อารามิโก, สามเณโร, ติตฺถิโย, ติตฺถิยสาวโก, อสฺสมโณ, อสกฺยปุตฺติโยติ มํ ธาเรหี’’ติ เอวํ วุตฺตานํ คิหิอาทีนํ อฎฺฐนฺนญฺจาติ อิเมสํ ทฺวาวีสติยา เขตฺตปทานํ ยสฺส กสฺสจิ สเววจนสฺส วเสน เตสุ จ ยํกิญฺจิ วตฺตุกามสฺส ยํกิญฺจิ วทโตปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น รุกฺขาทีนํ อญฺญตรสฺส นามํ คเหตฺวา สิกฺขํ ปจฺจกฺขนฺตสฺสฯ เอวํ **เขตฺตวเสน** สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ

ตตฺถ ยเทตํ ‘‘ปจฺจกฺขามี’’ติ จ ‘‘มํ ธาเรหี’’ติ จ วุตฺตํ วตฺตมานกาลวจนํ, ยานิ จ ‘‘อลํ เม พุเทฺธน, กินฺนุ เม พุเทฺธน, น มมโตฺถ พุเทฺธน, สุมุตฺตาหํ พุเทฺธนา’’ติอาทินา นเยน อาขฺยาตวเสน กาลํ อนามสิตฺวา ปุริเมหิ จุทฺทสหิ ปเทหิ สทฺธิํ โยเชตฺวา วุตฺตานิ ‘‘อลํ เม’’ติอาทีนิ จตฺตาริ ปทานิ, เตสํเยว จ สเววจนานํ วเสน ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ‘‘ปจฺจกฺขาสิ’’นฺติ วา ‘‘ปจฺจกฺขิสฺส’’นฺติ วา ‘‘มํ ธาเรสี’’ติ วา ‘‘ธาเรสฺสสี’’ติ วา ‘‘ยนูนาหํ ปจฺจเกฺขยฺย’’นฺติ วาติอาทีนิ อตีตานาคตปริกปฺปวจนานิ ภณนฺตสฺสฯ เอวํ **วตฺตมานกาลวเสน** เจว **อนามฎฺฐกาลวเสน** จ ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ

ปโยโค ปน ทุวิโธ กายิโก วาจสิโกฯ ตตฺถ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทินา นเยน ยาย กายจิ ภาสาย วจีเภทํ กตฺวา วาจสิกปโยเคเนว ปจฺจกฺขานํ โหติ, น อกฺขรลิขนํ วา หตฺถมุทฺทาทิทสฺสนํ วา กายปโยคํ กโรนฺตสฺสฯ เอวํ **วาจสิกปโยเคเนว** ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ

ปุคฺคโล ปน ทุวิโธ โย จ ปจฺจกฺขาติ, ยสฺส จ ปจฺจกฺขาติฯ ตตฺถ โย ปจฺจกฺขาติ, โส สเจ อุมฺมตฺตกขิตฺตจิตฺตเวทนาฎฺฎานํ อญฺญตโร น โหติฯ ยสฺส ปน ปจฺจกฺขาติ, โส สเจ มนุสฺสชาติโก โหติ, น จ อุมฺมตฺตกาทีนํ อญฺญตโร, สมฺมุขีภูโต จ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติฯ น หิ อสมฺ

มุขีภูตสฺส ทูเตน วา ปเณฺณน วา อาโรจนํ รุหติฯ เอวํ **ยถาวุตฺตปุคฺคลวเสน** ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ

วิชานนมฺปิ นิยมิตานิยมิตวเสน ทุวิธํฯ ตตฺถ ยสฺส เยสํ วา นิยเมตฺวา ‘‘อิมสฺส อิเมสํ วา อาโรเจมี’’ติ วทติ, สเจ เต ยถา ปกติยา โลเก มนุสฺสา วจนํ สุตฺวา อาวชฺชนสมเย ชานนฺติ, เอวํ ตสฺส วจนานนฺตรเมว ตสฺส ‘‘อยํ อุกฺกณฺฐิโต’’ติ วา ‘‘คิหิภาวํ ปตฺถยตี’’ติ วา เยน เกนจิ อากาเรน สิกฺขาปจฺจกฺขานภาวํ ชานนฺติ, ปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ อถ อปรภาเค ‘‘กึ อิมินา วุตฺต’’นฺติ จินฺเตตฺวา ชานนฺติ, อเญฺญ วา ชานนฺติ, อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ อนิยเมตฺวา อาโรเจนฺตสฺส ปน สเจ วุตฺตนเยน โย โกจิ มนุสฺสชาติโก วจนตฺถํ ชานาติ, ปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ เอวํ **วิชานนวเสน** ปจฺจกฺขานํ โหติ, น ตทภาเวนฯ อิติ อิเมสํ วุตฺตปฺปการานํ จิตฺตาทีนํ วเสเนว สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น อญฺญถาติ ทฎฺฐพฺพํฯ

๕๑. ‘‘วทตี’’ติ วจีเภทปฺปโยคํ ทเสฺสตฺวา ตทนนฺตรํ ‘‘วิญฺญาเปตี’’ติ วุตฺตตฺตา เตเนว วจีเภเทน อธิปฺปายวิญฺญาปนํ อิธาธิเปฺปตํ, น เยน เกนจิ อุปาเยนาติ อาห **‘‘เตเนว วจีเภเทนา’’**ติฯ **ปทปจฺจาภฎฺฐํ กตฺวา**ติ ปทวิปราวุตฺตึ กตฺวาฯ อิทญฺจ ปทปฺปโยคสฺส อนิยมิตตฺตา วุตฺตํฯ ยถา หิ โลเก ‘‘อาหร ปตฺตํ, ปตฺตํ อาหรา’’ติ อนิยมิเตน ปทปฺปโยเคน ตทตฺถวิญฺญาปนํ ทิฎฺฐํ, เอวมิธาปิ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ, ปจฺจกฺขามิ พุทฺธ’’นฺติ อนิยมิเตน ปทปฺปโยเคน ตทตฺถวิญฺญาปนํ โหติเยวาติ อธิปฺปาโยฯ พุทฺธํ ปจฺจกฺขามีติ อตฺถปฺปธาโน อยํ นิเทฺทโส, น สทฺทปฺปธาโนติ อาห **‘‘มิลกฺขภาสาสุ วา อญฺญตรภาสาย ตมตฺถํ วเทยฺยา’’**ติฯ มาคธภาสโต อวสิฎฺฐา สพฺพาปิ อนฺธทมิฬาทิภาสา มิลกฺขภาสาติ เวทิตพฺพาฯ เขตฺตปเทสุ เอกํ วตฺตุกาโม สเจปิ อญฺญํ วเทยฺย, เขตฺตปทโนฺตคธตฺตา ปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาติ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามีติ วตฺตุกาโม’’**ติอาทิฯ ยทิปิ ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วตฺตุํ อนิจฺฉโนฺต จิเตฺตน ตํ ปฎิกฺขิปิตฺวา อญฺญํ วตฺตุกาโม ปุน วิรชฺฌิตฺวา ตเมว วเทยฺย, ตถาปิ สาสนโต จวิตุกามตาจิเตฺต สติ เขตฺตปทเสฺสว วุตฺตตฺตา องฺคปาริปูริสมฺภวโต โหเตฺวว สิกฺขาปจฺจกฺขานนฺติ เวทิตพฺพํฯ **เขตฺตเมว โอติณฺณ**นฺติ สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส รุหนฎฺฐานภูตํ เขตฺตเมว โอติณฺณํฯ

‘‘ปจฺจกฺขามิ ธาเรหี’’ติ วตฺตมานกาลสฺส ปธานภาเวน วตฺตุมิจฺฉิตตฺตา อตีตานาคตปริกปฺปวจเนหิ เนวตฺถิ สิกฺขาปจฺจกฺขานนฺติ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘สเจ ปน พุทฺธํ ปจฺจกฺขินฺติ วา’’**ติอาทิฯ **วทติ วิญฺญาเปตี**ติ เอตฺถ **วทตี**ติ อิมินา ปโยคสฺส นิยมิตตฺตา เอกสฺส สนฺติเก อตฺตโน วจีเภทปฺปโยเคเนว สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น ทูตสาสนาทิปฺปโยเคนาติ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘ทูตํ วา ปหิณาตี’’**ติอาทิฯ ตตฺถ ‘‘มม สิกฺขาปจฺจกฺขานภาวํ กเถหี’’ติ มุขสาสนวเสน ‘‘ทูตํ วา ปหิณาตี’’ติ วุตฺตํฯ ปเณฺณ ลิขิตฺวา ปหิณนวเสน **‘‘สาสนํ วา เปเสตี’’**ติ วุตฺตํฯ รุกฺขาทีสุ อกฺขรานิ ลิขิตฺวา ทสฺสนวเสน **‘‘อกฺขรํ วา ฉินฺทตี’’**ติ วุตฺตํฯ **หตฺถมุทฺทาย วา ตมตฺถํ อาโรเจตี**ติ หเตฺถน อธิปฺปายวิญฺญาปนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อธิปฺปายวิญฺญาปโก หิ หตฺถวิกาโร หตฺถมุทฺทาฯ หตฺถ-สโทฺท เจตฺถ ตเทกเทเสสุ องฺคุลีสุ ทฎฺฐโพฺพ ‘‘น สพฺพํ หตฺถํ มุเข ปกฺขิปิสฺสามี’’ติอาทีสุ (ปาจิ. ๖๑๘) วิยฯ ตสฺมา อธิปฺปายวิญฺญาปเกน องฺคุลิสโงฺกจาทินา หตฺถวิกาเรน ตมตฺถํ อาโรเจตีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ

จิตฺตสมฺปยุตฺตนฺติ ปจฺจกฺขาตุกามตาจิตฺตสมฺปยุตฺตํฯ อิทานิ วิชานนวเสน สิกฺขาปจฺจกฺขานํ นิยมิตานิยมิตวเสน ทุวิธา เวทิตพฺพนฺติ ทเสฺสโนฺต อาห – **‘‘ยทิ อยเมว ชานาตู’’**ติอาทิฯ อยญฺจ วิภาโค ‘‘วทติ วิญฺญาเปตีติ เอกวิสยตฺตา ยสฺส วทติ, ตเสฺสว วิชานนํ อธิเปฺปตํ, น อญฺญสฺสา’’ติ อิมินา นเยน ลโทฺธติ ทฎฺฐพฺพํฯ น หิ ยสฺส วทติ, ตโต อญฺญํ วิญฺญา

เปตีติ อยมโตฺถ สมฺภวติฯ **โสเยว ชานาตี**ติ อวธารเณน ตสฺมึ อวิชานเนฺตเยว อญฺญสฺส ชานนํ ปฏิกฺขิปติฯ เตเนวาห – **“อถ โส น ชานาติ, อโญฺญ สมีเป ฐิโต ชานาติ, อปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา”**ติฯ ตสฺมา ‘‘อยเมว ชานาตู’’ติ เอกํ นิยเมตฺวา อาโรจิเต ยทิปิ โสปิ ชานาติ อโญฺญปิ, นิยมิตสฺส ปน นิยมิตวเสน วิชานนสมฺภวโต สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติเยวาติ ทฎฺฐพฺพํ ‘‘อโญฺญ มา ชานาตู’’ติ อนิยมิตตฺตาฯ **ทฺวินฺนมฺปิ นิยเมตฺวา**ติ อิทํ ‘‘เทฺว วา ชานนฺตุ เอโก วา, อิเมสํเยว ทฺวินฺนํ อาโรเจมี’’ติ เอวํ นิยเมตฺวา อาโรจนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตเนวาห – **“เอกสฺมึ ชานเนฺตปิ ทฺวีสุ ชานเนฺตสุปี”**ติฯ ตสฺมา ‘‘เทฺวเยว ชานนฺตุ, เอโก มา ชานาตู’’ติ เอวํ ทฺวินฺนํ นิยเมตฺวา อาโรจิเต ทฺวีสุเยว ชานเนฺตสุ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติ, น เอกสฺมึ ชานเนฺตติ วทนฺติฯ

สภาเคติ วิสฺสาสิเกฯ **ปริสงฺกมาโน**ติ ‘‘สเจ เต ชาเนยฺยุํ, มํ เต วาเรสฺสนฺตี’’ติ อาสงฺกมาโนฯ **สมยญฺญู**ติ สาสนาจารกุสโล, อิธ ปน ตทธิปฺปายชานนมเตฺตนปิ สมยญฺญู นาม โหติฯ เตเนว อาห – **“อุกฺกณฺฐิโต อยํ…เป…. สาสนโต จุโตติ ชานาตี”**ติฯ ตสฺมา ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติ อิมสฺส อตฺถํ ญตฺวาปิ สเจ ‘‘อยํ ภิกฺขุภาวโต จวิตุกาโม, คิหี วา โหตุกาโม’’ติ น ชานาติ, อปฺปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ สเจ ปน ‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’ติ วจนสฺส อตฺถํ อชานิตฺวาปิ ‘‘อุกฺกณฺฐิโต คิหี โหตุกาโม’’ติ อธิปฺปายํ ชานาติ, ปจฺจกฺขาตาว โหติ สิกฺขาฯ อญฺญสฺมึ ขเณ โสตวิญฺญาณวีถิยา สทฺทคฺคหณํ, อญฺญสฺมึเยว จ มโนวิญฺญาณวีถิยา ตทตฺถวิชานนนฺติ อาห – **“ตงฺขณเญฺญว ปน อปุพฺพํ อจริมํ ทุชฺชาน”**นฺติฯ น หิ เอกสฺมึเยว ขเณ สทฺทสวนํ ตทตฺถวิชานนญฺจ สมฺภวติฯ ตถา หิ ‘‘ฆโฎ’’ติ วา ‘‘ปโฎ’’ติ วา เกนจิ วุเตฺต ตตฺถ ฆ-สทฺทํ ปจฺจุปฺปนฺนํ คเหตฺวา เอกา โสตวิญฺญาณวีถิ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ, ตทนนฺตรํ เอกา มโนวิญฺญาณวีถิ ตเมว อตีตํ คเหตฺวา อุปฺปชฺชติฯ เอวํ เตน วุตฺตวจเน ยตฺตกานิ อกฺขรานิ โหนฺติ, เตสุ เอกเมกํ อกฺขรํ ปจฺจุปฺปนฺนมตีตญฺจ คเหตฺวา โสตวิญฺญาณวีถิยา มโนวิญฺญาณวีถิยา จ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธาย อวสาเน ตานิ อกฺขรานิ สมฺปิเณฺฑตฺวา อกฺขรสมูหํ คเหตฺวา เอกา มโนวิญฺญาณวีถิ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติฯ ตทนนฺตรํ ‘‘อยมกฺขรสมูโห เอตสฺส นาม’’นฺติ นามปญฺญตฺติคฺคหณวเสน อปราย มโนวิญฺญาณวีถิยา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺธาย ตทนนฺตรํ อุปฺปนฺนาย มโนวิญฺญาณวีถิยา ‘‘อยเมตสฺส อโตฺถ’’ติ ปกติยา ตทตฺถวิชานนํ สมฺภวติฯ

อาวชฺชนสมเยนาติ ภุมฺมเตฺถ กรณวจนํ, อตฺถาโภคสมเยติ อโตฺถฯ อิทานิ ตเมว อาวชฺชนสมยํ วิภาเวโนฺต อาห – **“ยถา ปกติยา…เป…. ชานนฺตี”**ติฯ เตเนว วจีเภเทน อธิปฺปายวิญฺญาปนสฺส อิธาธิเปฺปตตฺตา อปรภาเค ‘‘กึ อิมินา วุตฺต’’นฺติ ตํ กงฺขนฺตสฺส จิเรน อธิปฺปายวิชานนํ อเญฺญนปิ เกนจิ อุปายนฺตเรน สมฺภวติ, น เกวลํ วจีเภทมเตฺตนาติ อาห – **“อถ อปรภาเค…เป…. อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขา”**ติฯ ‘‘คิหี ภวิสฺสามี’’ติ วุเตฺต อตฺถเภโท กาลเภโท จ โหตีติ อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ ‘‘ธาเรหี’’ติ หิ อิมสฺส โย อโตฺถ กาโล จ, น โส ‘‘ภวิสฺสามี’’ติ เอตสฺสฯ ‘‘คิหี โหมี’’ติ วุเตฺต ปน อตฺถเภโทเยว, น กาลเภโท ‘‘โหมี’’ติ วตฺตมานกาลเสฺสว วุตฺตตฺตาฯ ‘‘คิหี ชาโตมฺหิ, คิหีมฺหี’’ติ เอตฺถาปิ อตฺถสฺส เจว กาลสฺส จ ภินฺนตฺตา อปฺปจฺจกฺขาตา โหติ สิกฺขาฯ ‘‘อชฺช ปฏฺฐายา’’ติ อิทํ ตถา วุเตฺตปิ โทสภาวโต ปริปุณฺณํ กตฺวา วุตฺตํฯ ‘‘ธาเรหี’’ติ อตฺถปฺปธานตฺตา นิเทฺทสสฺส ปริยายวจเนหิปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติเยวาติ ทเสฺสโนฺต อาห **“ชานาหี”**ติอาทิฯ ธาเรหิ ชานาหิ สญฺชานาหิ มนสิ กโรหีติ หิ เอตานิ ปทานิ อตฺถโต กาลโต จ อภินฺนานิฯ

๕๒. ปุริมาเนว จุทฺทสาติ พุทฺธาทิสพฺรหฺมจารีปริยนฺตานิฯ โหตุ ภวตูติ อิทมฺปิ ปฏิเกฺข ปมตฺตเมวาติ อาห **“โหตุ, ปริยตฺตนฺติ อโตฺถ”**ติฯ

๕๓. วณฺณปฏฺฐานนฺติ มหาสงฺฆิกานํ พุทฺธคุณปริทีปกํ เอกํ สุตฺตนฺติ วทนฺติฯ **อุปาลิคาถาสู**ติ (ม. นิ. ๒.๗๖) –

‘‘ธีรสฺส วิคตโมหสฺส,
ปภินฺนขีลสฺส วิชิตวิชยสฺส;
อนีฆสฺส สุสมจิตฺตสฺส;
วุทฺธสีลสฺส สาธุปญฺญสฺส;
เวสมนฺตรสฺส วิมลสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิฯ

‘‘อกถํกถิสฺส ตุสิตสฺส;
วนฺตโลกามิสสฺส มุทิตสฺส;
กตสมณสฺส มนุชสฺส;
อนฺติมสารีรสฺส นรสฺส;
อโนปมสฺส วิรชสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิฯ

‘‘อสํสยสฺส กุสลสฺส;
เวนยิกสฺส สารถิวรสฺส;
อนุตฺตรสฺส รุจิรธมฺมสฺส;
นิกฺกงฺขสฺส ปภาสกสฺส;
มานจฺฉิทสฺส วีรสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิฯ

‘‘นิสภสฺส อปฺปเมยฺยสฺส;
คมฺภีรสฺส โมนปฺปตฺตสฺส;
เขมงฺกรสฺส เวทสฺส;
ธมฺมฏฺฐสฺส สํวุตตฺตสฺส;
สงฺคาติคสฺส มุตฺตสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิฯ

‘‘นาคสฺส ปนฺตเสนสฺส;
ขีณสํโยชนสฺส มุตฺตสฺส;
ปฏิมนฺตกสฺส โธนสฺส;
ปนฺนทฺธชสฺส วีตราคสฺส;
ทนฺตสฺส นิปฺปปญฺจสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิฯ

‘‘อิสิสตฺตมสฺส อกุหสฺส;
เตวิชฺชสฺส พฺรหฺมปฺปตฺตสฺส;

นฺหาตกสฺส ปทกสฺส;
ปสฺสทฺธสฺส วิทิตเวทสฺส;
ปุรินฺททสฺส สกฺกสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิฯ

‘‘อริยสฺส ภาวิตตฺตสฺส;
ปตฺติปฺปตฺตสฺส เวยฺยากรณสฺส;
สติมโต วิปสฺสิสฺส;
อนภินตสฺส โน อปนตสฺส;
อเนชสฺส วสิปฺปตฺตสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิฯ

‘‘สมุคฺคตสฺส ฌายิสฺส;
อนนุคตนฺตรสฺส สุทฺธสฺส;
อสิตสฺส หิตสฺส;
ปวิวิตฺตสฺส อคฺคปฺปตฺตสฺส;
ติณฺณสฺส ตารยนฺตสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิฯ

‘‘สนฺตสฺส ภูริปญฺญสฺส;
มหาปญฺญสฺส วีตโลภสฺส;
ตถาคตสฺส สุคตสฺส;
อปฺปฏิปุคฺคลสฺส อสมสฺส;
วิสารทสฺส นิปุณสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมิฯ

‘‘ตณฺหจฺฉิทสฺส พุทฺธสฺส;
วีตธูมสฺส อนุปลิตฺตสฺส;
อาหุเนยฺยสฺส ยกฺขสฺส;
อุตฺตมปุคฺคลสฺส อตุลสฺส;
มหโต ยสคฺคปฺปตฺตสฺส;
ภควโต ตสฺส สาวโกหมสฺมี’’ติฯ –

เอวํ อุปาลิคหปตินา วุตฺตาสุ อุปาลิสุเตฺต อาคตคาถาสุฯ

ยถารุตเมวาติ ยถาวุตฺตเมว, ปาฬิยํ อาคตเมวาติ อธิปฺปาโยฯ ยสฺมา ‘‘สมฺมาสมฺพุทฺธํ อนนฺตพุทฺธิํ อโนมพุทฺธิํ โพธิปญฺญาณ’’นฺติ อิมานิ วณฺณปฏฺฐาเน อาคตนามานิ, ‘‘ธีร’’นฺติอาทีนิ ปน อุปาลิคาถาสุ อาคตนามานิฯ ตตฺถ โพธิ วุจฺจติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ, ตํ สญฺชานนเหตุตฺตา ปญฺญาณํ เอตสฺสาติ **โพธิปญฺญาโณ,** ภควาฯ ธิยา ปญฺญาย ราติ คณฺหาติ , เสวตีติ วา **ธีโร**ฯ สมุจฺฉินฺนสพฺพเจโตขีลตฺตา **ปภินฺนขีโล**ฯ สพฺพปุถุชฺชเน วิชินิํสุ วิชยนฺติ วิชินิสฺสนฺติ จาติ วิชยาฯ เก เต? มจฺจุมารกิเลสมารเทวปุตฺตมาราฯ เต วิชิตา วิชยา เอเตนาติ **วิชิตวิชโย,** ภควาฯ กิเลสมารมจฺจุมารวิชเยเนว ปเนตฺถ อภิสงฺขารกฺขนฺธมาราปิ วิชิตาว โหนฺตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

สฺวากฺขาตนฺติอาทีสุ (วิสุทฺธิ. ๑.๑๔๗) สาตฺถสพฺยญฺชนเกวลปริปุณฺณปริสุทฺธพฺรหฺมจริยสฺส ปกาสนโต **สฺวากฺขาโต** ธโมฺม, อตฺถวิปลฺลาสาภาวโต วา สุฏฺฐุ อกฺขาโตติ **สฺวากฺขาโต**ฯ ยถา หิ อญฺญติตฺถิยานํ ธมฺมสฺส อโตฺถ วิปลฺลาสํ อาปชฺชติ ‘‘อนฺตรายิกา’’ติ วุตฺตธมฺมานํ อนฺตรายิกตฺตาภาวโต, ‘‘นิยฺยานิกา’’ติ จ วุตฺตธมฺมานํ นิยฺยานิกตฺตาภาวโต, เตน เต อญฺญติตฺถิยา ทุรกฺขาตธมฺมาเยว โหนฺติ, น ตถา ภควโต ธมฺมสฺส อโตฺถ วิปลฺลาสํ อาปชฺชติ ‘‘อิเม ธมฺมา อนฺตรายิกา นิยฺยานิกา’’ติ เอวํ วุตฺตธมฺมานํ ตถาภาวานติกฺกมนโตติฯ เอวํ ตาว ปริยตฺติธโมฺม สฺวากฺขาโต ธโมฺมฯ

โลกุตฺตรธโมฺม ปน นิพฺพานานุรูปาย ปฏิปตฺติยา ปฏิปทานุรูปสฺส จ นิพฺพานสฺส อกฺขาตตฺตา สฺวากฺขาโตฯ ยถาห –

> ‘‘สุปญฺญตฺตา โข ปน เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา สํสนฺทติ นิพฺพานญฺจ ปฏิปทา จฯ เสยฺยถาปิ นาม คโงฺคทกํ ยมุโนทเกน สํสนฺทติ สเมติ, เอวเมว สุปญฺญตฺตา เตน ภควตา สาวกานํ นิพฺพานคามินี ปฏิปทา สํสนฺทติ นิพฺพานญฺจ ปฏิปทา จา’’ติ (ที. นิ. ๒.๒๙๖)ฯ

อริยมโคฺค เจตฺถ อนฺตทฺวยํ อนุปคมฺม มชฺฌิมาปฏิปทาภูโตว ‘‘มชฺฌิมา ปฏิปทา’’ติ อกฺขาตตฺตา สฺวากฺขาโตฯ สามญฺญผลานิ ปฏิปฺปสฺสทฺธกิเลสาเนว ‘‘ปฏิปฺปสฺสทฺธกิเลสานี’’ติ อกฺขาตตฺตา สฺวากฺขาตานิฯ นิพฺพานํ สสฺสตามตตาณเลณาทิสภาววเมว สสฺสตาทิสภาววเสน อกฺขาตตฺตา สฺวากฺขาตนฺติ เอวํ โลกุตฺตรธโมฺมปิ สฺวากฺขาโตฯ

อริยมโคฺค อตฺตโน สนฺตาเน ราคาทีนํ อภาวํ กโรเนฺตน อริยปุคฺคเลน สามํ ทฏฺฐโพฺพ ‘‘อริยมเคฺคน มม ราคาทโย ปหีนา’’ติ สยํ อตฺตนา อนญฺญเนยฺยน ปสฺสิตโพฺพติ สนฺทิฏฺฐิ, สนฺทิฏฺฐิ เอว **สนฺทิฏฺฐิโก**ฯ อปิจ นววิโธ โลกุตฺตรธโมฺม เยน เยน อธิคโต โหติ, เตน เตน อริยสาวเกน ปรสทฺธาย คนฺตพฺพตํ หิตฺวา ปจฺจกฺขญาเณน สยํ ทฏฺฐโพฺพติ **สนฺทิฏฺฐิโก**ฯ อถ วา ปสตฺถา ทิฏฺฐิ สนฺทิฏฺฐิ, สนฺทิฏฺฐิยา ชยตีติ **สนฺทิฏฺฐิโก**ฯ ตถา เหตฺถ อริยมโคฺค สมฺปยุตฺตาย, อริยผลํ การณภูตาย, นิพฺพานํ วิสยิภูตาย สนฺทิฏฺฐิยา กิเลเส ชยติ, ตสฺมา ยถา รเถน ชยตีติ รถิโก, เอวํ นววิโธปิ โลกุตฺตรธโมฺม สนฺทิฏฺฐิยา ชยตีติ สนฺทิฏฺฐิโกฯ อถ วา ทิฏฺฐนฺติ ทสฺสนํ วุจฺจติ, ทิฏฺฐเมว สนฺทิฏฺฐํ, สนฺทสฺสนนฺติ อโตฺถฯ สนฺทิฏฺฐํ อรหตีติ **สนฺทิฏฺฐิโก**ฯ โลกุตฺตรธโมฺม หิ ภาวนาภิสมยวเสน สจฺฉิกิริยาภิสมยวเสน จ ทิสฺสมาโนเยว วฏฺฏภยํ นิวเตฺตติ, ตสฺมา ยถา วตฺถมรหตีติ วตฺถิโก, เอวํ สนฺทิฏฺฐํ อรหตีติ สนฺทิฏฺฐิโกฯ

อตฺตโน ผลทานํ สนฺธาย นาสฺส อาคเมตโพฺพ กาโล อตฺถีติ อกาโลฯ ยถา หิ โลกิยกุสลสฺส อุปปชฺชอปราปริยาเยติอาทินา ผลทานํ ปติ อาคเมตโพฺพ กาโล อตฺถิ, น เอวเมตสฺสาติ อโตฺถฯ อกาโลเยว **อกาลิโก,** น ปญฺจาหสตฺตาหาทิเภทํ กาลํ เขเปตฺวา ผลํ เทติ, อตฺตโน ปน ปวตฺติสมนนฺตรเมว ผลโทติ วุตฺตํ โหติฯ อถ วา อตฺตโน ผลปฺปทาเน วิปฺปกโฏฺฐ ทูโร กาโล ปโตฺต อุปนีโต อสฺสาติ กาลิโก, กาลนฺตรผลทายีฯ โก โส? โลกิโย กุสลธโมฺมฯ อยํ ปน สมนนฺตรผลทายกตฺตา น กาลิโกติ **อกาลิโก**ฯ มคฺคเมว หิ สนฺธาย ‘‘อกาลิโก’’ติ อิทํ วุตฺตํฯ

‘‘เอหิ ปสฺส อิมํ ธมฺม’’นฺติ เอวํ ปวตฺตํ เอหิปสฺสวิธิํ อรหตีติ **เอหิปสฺสิโก**ฯ กสฺมา ปเนส ตํ วิธิํ อรหตีติ? ปรมตฺถโต วิชฺชมานตฺตา ปริสุทฺธตฺตา จฯ ริตฺตมุฏฺฐิยญฺหิ หิรญฺญํ วา สุวณฺณํ วา อตฺถีติ วตฺวาปิ ‘‘เอหิ ปสฺส อิม’’นฺติ น สกฺกา วตฺตุํฯ กสฺมา? อวิชฺชมานตฺตาฯ วิชฺชมานมฺปิ

จ คูถํ วา มุตฺตํ วา มนุญฺญภาวปฺปกาสเนน จิตฺตสมฺปหํสนตฺถํ ‘‘เอหิ ปสฺส อิม’’นฺติ น สกฺกา วตฺตุํ, อปิจ โข นํ ติเณหิ วา ปเณฺณหิ วา ปฏิจฺฉาเทตพฺพเมว โหติฯ กสฺมา? อปริสุทฺธตฺตาฯ อยํ ปน นววิโธปิ โลกุตฺตรธมฺโม สภาวโต จ วิชฺชมาโน วิคตวลาหเก จ อากาเส สมฺปุณฺณจนฺทมณฺฑลํ วิย ปณฺฑุกมฺพเล นิกฺขิตฺตชาติมณิ วิย จ ปริสุทฺโธ, ตสฺมา วิชฺชมานตฺตา ปริสุทฺธตฺตา จ เอหิปสฺสวิธึ อรหตีติ เอหิปสฺสิโกฯ

อุปเนตพฺพนฺติ **โอปเนยฺยิโก**ฯ อยํ ปเนตฺถ วินิจฺฉโย – อุปนยนํ อุปนโย, อาทิตฺตํ เจลํ วา สีสํ วา อชฺฌุเปกฺขิตฺวาปิ ภาวนาวเสน อตฺตโน จิตฺเต อุปนยนํ อุปฺปาทนํ อรหตีติ โอปเนยฺยิโกฯ อิทํ สงฺขเต โลกุตฺตรธมฺเม ยุชฺชติ, อสงฺขโต ปน อตฺตโน จิตฺเต อารมฺมณภาเวน อุปนยนํ อรหตีติ โอปเนยฺยิโก, สจฺฉิกิริยาวเสน อลฺลียนํ อรหตีติ อโตฺถ ฯ อถ วา นิพฺพานํ อุปเนติ อริยปุคฺคลนฺติ อริยมโคฺค อุปเนโยฺย, สจฺฉิกาตพฺพตํ อุปเนตพฺพนฺติ ผลนิพฺพานธมฺโม อุปเนโยฺย, อุปเนโยฺย เอว **โอปเนยฺยิโก**ฯ

สเพฺพหิ อุคฺฆฏิตญฺญูอาทีหิ วิญฺญูหิ ‘‘ภาวิโต เม มโคฺค, อธิคตํ ผลํ, สจฺฉิกโต นิโรโธ’’ติ อตฺตนิ อตฺตนิ เวทิตพฺพนฺติ **ปจฺจตฺตํ เวทิตโพฺพ วิญฺญูหิ**ฯ น หิ อุปชฺฌาเยน ภาวิเตน มเคฺคน สทฺธิวิหาริกสฺส กิเลสา ปหียนฺติ, น โส ตสฺส ผลสมาปตฺติยา ผาสุ วิหรติ, น เตน สจฺฉิกตํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรติ, ตสฺมา น เอส ปรสฺส สีเส อาภรณํ วิย ทฏฺฐโพฺพ, อตฺตโน ปน จิเตฺตเยว ทฏฺฐโพฺพ, อนุภวิตโพฺพ วิญฺญูหีติ วุตฺตํ โหติฯ

อสงฺขตนฺติ สงฺคมฺม สมาคมฺม ปจฺจยสโมธานลกฺขเณน สงฺคเมน สนฺนิปติตฺวา อนุรูเปหิ ปจฺจเยหิ อกตํ อนิพฺพตฺติตนฺติ อสงฺขตํฯ นตฺถิ เอตฺถ มตนฺติ **อมตํ,** เอตสฺมึ วา อธิคเต นตฺถิ ปุคฺคลสฺส มตํ มรณนฺติ อมตํฯ กิญฺจาปิ เอตฺถ ‘‘สฺวากฺขาตํ ธมฺมํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทินา สพฺพตฺถ ธมฺม-สทฺทปฺปโยโค ทสฺสิโต, ตถาปิ ธมฺม-สเทฺทน อโยเชตฺวา วุเตฺต เววจเน น ปจฺจกฺขานํ นาม น โหตีติ ‘‘สฺวากฺขาตํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทินา วุเตฺตปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ‘‘สฺวากฺขาตํ ธมฺม’’นฺติอาทินา ปน ธมฺม-สทฺทปฺปโยโค สฺวากฺขาตา-ทิสทฺทานํ ธมฺม-วิเสสนภาวทสฺสนตฺถํ กโตติ เวทิตพฺพํฯ **เอกธมฺมกฺขนฺธสฺสปิ นาม**นฺติ เอตฺถ ‘‘ปฐมธมฺมกฺขนฺธํ ทุติยธมฺมกฺขนฺธํ ปุจฺฉาธมฺมกฺขนฺธํ วิสฺสชฺชนาธมฺมกฺขนฺธ’’นฺติอาทินา ธมฺมกฺขนฺธนามานิ เวทิตพฺพานิฯ

สุปฺปฏิปนฺนนฺติ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปนฺนตฺตา สุปฺปฏิปนฺนํฯ มชฺฌิมาย ปฏิปทาย อนฺตทฺวยํ อนุปคมฺม ปฏิปนฺนตฺตา กายวจีมโนวงฺกกุฏิลชิมฺหโทสปฺปหานาย ปฏิปนฺนตฺตา จ **อุชุปฺปฏิปนฺนํ**ฯ ญาโย วุจฺจติ นิพฺพานํ อริยมคฺคาทีหิ ญายติ ปฏิวิชฺฌียติ สจฺฉิกรียตีติ กตฺวา, ตทตฺถาย ปฏิปนฺนตฺตา **ญายปฺปฏิปนฺนํ**ฯ ยถา ปฏิปนฺนา คุณสมฺภาวนาย ปเรหิ กริยมานํ ปจฺจุฏฺฐานาทิสามีจิกมฺมํ อรหนฺติ, ตถา ปฏิปนฺนตฺตา **สามีจิปฺปฏิปนฺนํ**ฯ

ยุคฬวเสน ปฐมมคฺคโฏฺฐ ผลโฏฺฐติ อิทเมกํ ยุคฬนฺติ เอวํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ โหนฺติฯ เอตฺถ ปน ‘‘จตุปุริสยุคํ สงฺฆ’’นฺติ วตฺตเพฺพ ‘‘จตฺตารี’’ติ วิภตฺติโลปํ อกตฺวา นิเทฺทโส กโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ เอตฺถาติ **จตุปุริสยุโค**ติ หิ สโงฺฆ วุจฺจติฯ **อฏฺฐปุริสปุคฺคล**นฺติ ปุริสปุคฺคลวเสน เอโก ปฐมมคฺคโฏฺฐ, เอโก ผลโฏฺฐติ อิมินา นเยน อเฏฺฐว ปุริสปุคฺคลา โหนฺติฯ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอตฺถาติ **อฏฺฐปุริสปุคฺคโล,** สโงฺฆฯ เอตฺถ จ ปุริโสติ วา ปุคฺคโลติ วา เอกตฺถาเนตานิ ปทานิ, เวเนยฺยวเสน ปเนตํ วุตฺตํฯ

อาหุเนยฺยนฺติอาทีสุ (วิสุทฺธิ. ๑.๑๕๖) อาเนตฺวา หุนิตพฺพนฺติ อาหุนํ, ทูรโตปิ อาเนตฺวา สีลวนฺเตสุ ทาตพฺพานํ จตุนฺนํ ปจฺจยานเมตํ อธิวจนํฯ ตํ อาหุนํ ปฏิคฺคเหตุํ ยุตฺโต ตสฺส มหปฺผลภาวกรณโตติ **อาหุเนยฺโย,** สงฺโฆฯ อถ วา ทูรโตปิ อาคนฺตฺวา สพฺพสาปเตยฺยมฺปิ เอตฺถ หุนิตพฺพนฺติ อาหวนีโย, สกฺกาทีนมฺปิ วา อาหวนํ อรหตีติ อาหวนีโยฯ โย จายํ พฺราหฺมณานํ อาหวนีโย อคฺคิ, ยตฺถ หุตํ มหปฺผลนฺติ เตสํ ลทฺธิฯ สเจ หุตสฺส มหปฺผลตาย อาหวนีโย, สงฺโฆว อาหวนีโยฯ สงฺเฆ หุตญฺหิ มหปฺผลํ โหติฯ ยถาห –

> ‘‘โย จ วสฺสสตํ ชนฺตุ, อคฺคึ ปริจเร วเน;
> เอกญฺจ ภาวิตตฺตานํ, มุหุตฺตมปิ ปูชเย;
> สาเยว ปูชนา เสยฺโย, ยเญฺจ วสฺสสตํ หุต’’นฺติฯ (ธ. ป. ๑๐๗);

ตเทตํ นิกายนฺตเร ‘‘อาหวนีโย’’ติ ปทํ อิธ ‘‘อาหุเนยฺโย’’ติ อิมินา ปเทน อตฺถโต เอกํ, พฺยญฺชนโต ปเนตฺถ กิญฺจิมตฺตเมว นานํฯ

ปาหุเนยฺยนฺติ เอตฺถ ปน ปาหุนํ วุจฺจติ ทิสาวิทิสโต อาคตานํ ปิยมนาปานํ ญาติมิตฺตานํ อตฺถาย สกฺกาเรน ปฏิยตฺตํ อาคนฺตุกทานํฯ ตมฺปิ ฐเปตฺวา เต ตถารูเป ปิยมิตฺตาทิเก ปาหุนเก สงฺฆสฺเสว ทาตุํ ยุตฺตํ, สงฺโฆว ตํ ปฏิคฺคเหตุํ ยุตฺโตฯ สงฺฆสทิโส หิ ปาหุนโก นตฺถิฯ ตถา เหส เอกพุทฺธนฺตเร วีติวเตฺตเยว ทิสฺสติ, อโพฺพกิณฺณญฺจ ปิยมนาปตฺตกเรหิ สีลาทิธเมฺมหิ สมนฺนาคโตติ เอวํ ปาหุนมสฺส ทาตุํ ยุตฺตํ, ปาหุนญฺจ ปฏิคฺคเหตุํ ยุตฺโตติ **ปาหุเนยฺโย**ฯ

ทกฺขนฺติ เอตาย สตฺตา ยถาธิเปฺปตาหิ สมฺปตฺตีหิ วฑฺฒนฺตีติ ทกฺขิณา, ปรโลกํ สทฺทหิตฺวา ทาตพฺพทานํฯ ตํ ทกฺขิณํ อรหติ, ทกฺขิณาย วา หิโต ยสฺมา นํ มหปฺผลกรตาย วิโสเธตีติ **ทกฺขิเณยฺโย**ฯ อุโภ หเตฺถ สิรสิ ปติฏฺฐาเปตฺวา สพฺพโลเกน กริยมานํ อญฺชลิกมฺมํ อรหตีติ **อญฺชลิกรณีโยฯ อนุตฺตรํ ปุญฺญเกฺขตฺต**นฺติ สพฺพโลกสฺส อสทิสํ ปุญฺญวิรุหนฏฺฐานํ ฯ ยถา หิ รโญฺญ วา อมจฺจสฺส วา สาลีนํ วา ยวานํ วา วิรุหนฏฺฐานํ รโญฺญ สาลิเกฺขตฺตํ ยวเกฺขตฺตนฺติ วุจฺจติ, เอวํ สโงฺฆ สพฺพโลกสฺส ปุญฺญานํ วิรุหนฏฺฐานํฯ สงฺฆํ นิสฺสาย หิ โลกสฺส นานปฺปการหิตสุขสํวตฺตนิกานิ ปุญฺญานิ วิรุหนฺติ, ตสฺมา สโงฺฆ อนุตฺตรํ ปุญฺญเกฺขตฺตํ โลกสฺสฯ เอตฺถาปิ ‘‘สุปฺปฏิปนฺนํ สงฺฆ’’นฺติอาทินา สพฺพตฺถ สงฺฆ-สทฺทปฺปโยโค สุปฺปฏิปนฺนา-ทิสทฺทานํ สงฺฆวิเสสนภาวทสฺสนตฺถํ กโต, ตสฺมา ‘‘สุปฺปฏิปนฺนํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทินา วุเตฺตปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

สิกฺขาเววจเนสุ ปน สิกฺขา-สทฺทํ วินา เกวลํ ภิกฺขุ-สโทฺท ภิกฺขุนี-สโทฺท จ สิกฺขาย อธิวจนํ น โหตีติ **‘‘*ภิกฺขุสิกฺขํ ภิกฺขุนีสิกฺข*’’**นฺติ วุเตฺตเยว สีสํ เอติ, อธิสีลาทโย ปน สิกฺขา เอวาติ ‘‘อธิสีลํ ปจฺจกฺขามี’’ติอาทินา วุเตฺตปิ สีสํ เอติฯ **ปฐมํ ปาราชิก**นฺติอาทินา สิกฺขาปทานํเยว คหณํ เวทิตพฺพํ, น อาปตฺตีนํฯ

อุปชฺฌายเววจเนสุ อุปชฺฌาโย หุตฺวา โย ปพฺพาเชสิ เจว อุปสมฺปาเทสิ จ, ตํ สนฺธาย **‘‘โย มํ ปพฺพาเชสี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ยสฺส มูเลนา**ติ ยสฺส ปธานภาเวน การณภาเวน วาฯ ยสฺส มูลํ ปธานภาโว การณภาโว วา เอติสฺสาติ **ยสฺสมูลิกา,** ปพฺพชฺชา อุปสมฺปทา จฯ มูล-สทฺทสฺส สาเปกฺขภาเวปิ นิจฺจสาเปกฺขตาย คมกตฺตา ตทฺธิตวุตฺติ ทฏฺฐพฺพาฯ

อาจริยเววจเนสุ ปน โย อุปชฺฌํ อทตฺวา อาจริโยว หุตฺวา ปพฺพาเชสิ, กมฺมวาจาจริโย หุตฺวา อุปสมฺปาเทสิ จ, ตํ สนฺธาย **‘‘โย มํ ปพฺพาเชสิ, โย มํ อนุสาเวสี’’**ติ วุตฺตํฯ อิเมหิ ทฺ

วีหิ วจเนหิ ปพฺพชฺชาจริโย จ อุปสมฺปทาจริโย จ ทสฺสิโตฯ **ยาหํ นิสฺสาย วสามี**ติ นิสฺสยาจริยํ ทเสฺสติฯ **ยาหํ อุทฺทิสาเปมี**ติอาทินา ปน ธมฺมาจริโย วุโตฺตฯ ตตฺถ **อุทฺทิสาเปมี**ติ ปาฬึ อุทฺทิสาเปมิฯ **ปริปุจฺฉามี**ติ อฏฺคหิตปาฬสฺส อตฺถํ ปริปุจฺฉามิฯ สทฺธิวิหาริกเววจนาทีสุ จ วุตฺตานุสาเรเนว อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **ตสฺส มูเล**ติ เอตฺถ ปน ตสฺส สนฺติเกติ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

โอกลฺลโกติ ขุปฺปิปาสาทิทุกฺขปเรตานํ ขีณสุขานํ นหานาทิสรีรปฏิชคฺคนรหิตานํ กปณมนุสฺสานเมตํ อธิวจนํฯ **โมฬิพโทฺธ**ติ สิขาพโทฺธ โอมุกฺกมกุโฏ วาฯ กิญฺจาปิ เทฺววาจิโก อุปาสโก ปฐมโพธิยํเยว สมฺภวติ, ตถาปิ ตทา ลพฺภมานนามํ คเหตฺวา วุเตฺตปิ สิกฺขาปจฺจกฺขานํ โหติเยวาติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘เทฺววาจิโก อุปาสโก’’**ติ วุตฺตํฯ ‘‘เทฺววาจิโก’’ติ อิทเมว ปเนตฺถ เววจนนฺติ ทฏฺฐพฺพํ, ตสฺมา ‘‘เทฺววาจิโกติ มํ ธาเรหี’’ติ เอตฺตเกปิ วุเตฺต สีสํ เอติฯ เอวํ เสเสสุปิฯ

กุมารโกติ กุมาราวโตฺถ อติวิย ทหรสามเณโรฯ **เจลฺลโก**ติ ตโต มหนฺตตโร ขุทฺทกสามเณโรฯ **เจฏโก**ติ มชฺฌิโมฯ **โมฬิคลฺล**ติ มหาสามเณโรฯ **สมณุเทฺทโส**ติ ปน อวิเสสโต สามเณราธิวจนํฯ **นิคณฺฐุปฏฺฐาโก**ติอาทีนิปิ ติตฺถิยสาวกเววจนานีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ทุสฺสีโลติ นิสฺสีโล สีลวิรหิโตฯ **ปาปธโมฺม**ติ ทุสฺสีลตฺตา เอว หีนชฺฌาสยตาย ลามกสภาโวฯ **อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโร**ติ อปริสุทฺธกายกมฺมาทิตาย อสุจิ หุตฺวา สงฺกาย สริตพฺพสมาจาโรฯ ทุสฺสีโล หิ กิญฺจิเทว อสารุปฺปํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ อสุเกน กตํ ภวิสฺสตี’’ติ ปเรสํ อาสงฺกนีโย โหติฯ เกนจิเทว กรณีเยน มนฺตยเนฺต ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘กจฺจิ นุ โข อิเม มยา กตกมฺมํ ชานิตฺวา มเนฺตนฺตี’’ติ อตฺตโนเยว สงฺกาย สริตพฺพสมาจาโรฯ **ปฏิจฺฉนฺนกมฺมโนฺต**ติ ลชฺชิตพฺพตาย ปฏิจฺฉาเทตพฺพกมฺมโนฺตฯ **อสฺสมโณ**ติ น สมโณฯ สลากคฺคหณาทีสุ ‘‘อหมฺปิ สมโณ’’ติ มิจฺฉาปฏิญฺญาย **สมณปฏิโญฺญ,** อเสฏฺฐจาริตาย **อพฺรหฺมจารี,** อุโปสถาทีสุ ‘‘อหมฺปิ พฺรหฺมจารี’’ติ มิจฺฉาปฏิญฺญาย **พฺรหฺมจาริปฏิโญฺญ,** ปูตินา กเมฺมน สีลวิปตฺติยา อโนฺต อนุปวิฏฺฐตฺตา **อโนฺตปูติ,** ฉหิ ทฺวาเรหิ ราคาทิกิเลสานุสฺสวเนน ตินฺตตฺตา **อวสฺสุโต,** สญฺชาตราคาทิกจวรตฺตา สีลวเนฺตหิ ฉเฑฺฑตพฺพตฺตา จ **กสมฺพุชาโตฯ โกโณฺฐ**ติ ทุสฺสีลาธิวจนเมตํฯ

‘‘ยานิ วา ปนญฺญานิปิ อตฺถิ พุทฺธเววจนานิ วา’’ติอาทินา ยํ-สทฺทปรามฏฺฐานํ พุทฺธาทิเววจนานํเยว ตํ-สเทฺทน ปรามสนํ โหตีติ อาห – **‘‘เตหิ อากาเรหิ…เป.… พุทฺธาทีนํ เววจเนหี’’**ติฯ กถํ ปน ตานิ อาการาทิสเทฺทหิ โวหรียนฺตีติ อาห **‘‘เววจนานิ หี’’**ติอาทิฯ สณฺฐานวนฺตานํ พุทฺธาทีนํ สณฺฐานทีปนํ ตาว โหตุ, สณฺฐานรหิตานํ ปน ธมฺมสิกฺขาทีนํ กถนฺติ อาห **‘‘สิกฺขาปจฺจกฺขานสณฺฐานตฺตา เอว วา’’**ติฯ สิกฺขาปจฺจกฺขานรูปานิ หิ เววจนานิ **‘‘สิกฺขาปจฺจกฺขานสณฺฐานานี’’**ติ วุจฺจนฺติฯ **เอวํ โข**ติ เอตฺถ **โข**ติ อวธารณเตฺถ นิปาโตติ อาห **‘‘เอวเมวา’’**ติฯ

๕๔. มุจฺฉาปเรโตติ มุจฺฉาย อภิภูโตฯ วจนตฺถวิชานนสมตฺถํ ติรจฺฉานคตํ ทเสฺสตุํ **‘‘นาคมาณวกสฺสา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ติเหตุกปฏิสนฺธิกา**ติ เยภุยฺยวเสน วุตฺตํฯ น หิ สพฺพาปิ เทวตา ติเหตุกปฏิสนฺธิกาว โหนฺติ ทุเหตุกานมฺปิ สมฺภวโตฯ **อติขิปฺปํ ชานนฺตี**ติ เทวตานํ ภวงฺคปริวาสสฺส มนุสฺสานํ วิย อทนฺธภาวโต วุตฺตํฯ

สภาคสฺสาติ ปุริสสฺสฯ **วิสภาคสฺสา**ติ มาตุคามสฺสฯ **อนริยโก**ติ มาคธโวหารโต อโญฺญฯ **ทวา**ติ สหสาฯ **รวา**ติ วิรชฺฌิตฺวาฯ อญฺญํ ภณิสฺสามีติ อญฺญํ ภณโนฺต พุทฺธํ ปจฺจกฺ

ขามีติ ภณตีติ โยเชตพฺพํฯ อกฺขรสมยานภิญฺญตาย วา กรณสมฺปตฺติยา อภาวโต วา กเถตพฺพํ กเถตุํ อสโกฺกโนฺต หุตฺวา อญฺญํ กเถโนฺต รวา ภณติ นามฯ อุภยถาปิ อญฺญํ ภณิตุกามสฺส อญฺญภณนํ สมานนฺติ อาห **“ปุริเมน โก วิเสโส”**ติฯ

วาเจตีติ ปาฬิํ กเถโนฺต อญฺญํ อุคฺคณฺหาเปโนฺต วา วาเจติฯ **ปริปุจฺฉตี**ติ ปาฬิยา อตฺถํ ปริปุจฺฉโนฺต ปาฬิํ ปริปุจฺฉติฯ **อุคฺคณฺหาตี**ติ อญฺญสฺส สนฺติเก ปาฬิํ อุคฺคณฺหาติฯ **สชฺฌายํ กโรตี**ติ อุคฺคหิตปาฬิํ สชฺฌายติฯ **วเณฺณตี**ติ ปาฬิยา อตฺถํ สํวเณฺณโนฺต ปาฬิํ วเณฺณติฯ มหลฺลกสฺส กิญฺจิ อชานนโต อวิทิตินฺทฺริยตาย วา **“โปตฺถกรูปสทิสสฺสา”**ติ วุตฺตํ, มตฺติกายกตรูปสทิสสฺสาติ อโตฺถฯ **ครุเมธสฺสา**ติ อารมฺมเณสุ ลหุปฺปวตฺติยา อภาวโต ทนฺธคติกตาย ครุปญฺญสฺส, มนฺทปญฺญสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ **สพฺพโส วา**ติ อิมินา ‘‘อิทํ ปทํ สาเวสฺสามิ ‘สิกฺขํ ปจฺจกฺขามี’’’ติ เอวํ ปวตฺตจิตฺตุปฺปาทสฺส อภาวํ ทเสฺสติฯ ยสฺมา ปน อสติ เอวรูเป จิตฺตุปฺปาเท เกนจิ ปริยาเยน ตถาวิธํ วจีเภทํ กตฺวา สาวนํ นาม เนว สมฺภวติ, ตสฺมา วุตฺตํ **“พุทฺธํ ปจฺจกฺขามีติอาทีสุ…เป.… วจีเภทํ กตฺวา น สาเวตี”**ติฯ

สิกฺขาปจฺจกฺขานวิภงฺควณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

มูลปญฺญตฺติวณฺณนา

๕๕. **นิทฺทิสิตพฺพสฺสา**ติ วิวริตพฺพสฺส ปกาเสตพฺพสฺสฯ **กิเลเสหี**ติ อหิริกาทีหิ กิเลเสหิฯ **อิโต ปฎฺฐายา**ติ ทุฎฺฐุลฺล-ปทโต ปฎฺฐายฯ **ตสฺส กมฺมสฺสา**ติ เมถุนธมฺมปฎิเสวนสงฺขาตสฺส กมฺมสฺสฯ **ทสฺสน**นฺติอาทิ วุตฺตนยเมวฯ **อสฺสา**ติ เมถุนธมฺมสฺสฯ

ทฺวีหิ ทฺวีหิ สมาปชฺชิตพฺพา **ทฺวยํทฺวยสมาปตฺตี**ติ อาห **“ทฺวเยน ทฺวเยน สมาปชฺชิตพฺพโต”**ติฯ ราคปริยุฎฺฐาเนน สทิสภาวปฺปตฺติยา มิถุนานํ อิทํ เมถุนํ, เมถุนเมว ธโมฺม **เมถุนธโมฺม**ติ อาห **“อุภินฺนํ รตฺตาน”**นฺติอาทิฯ ตตฺถ **รตฺตาน**นฺติ เมถุนราเคน รตฺตานํฯ **สารตฺตาน**นฺติ เตเนว ราเคน อติวิย รตฺตานํฯ **อวสฺสุตาน**นฺติ โลกสฺสาทมิตฺตสนฺถววเสน อุปฺปนฺนเมถุนราเคน ตินฺตานํฯ **ปริยุฎฺฐิตาน**นฺติ เมถุนราคุปฺปตฺติยา ปริโยนทฺธจิตฺตานํฯ **สทิสาน**นฺติ รตฺตตาทีหิ สทิสานํฯ

ยสฺมา ‘‘ปฎิเสวติ นามา’’ติ ปทํ มาติกาย นตฺถิ, ตสฺมา ‘‘ปฎิเสวติ นามาติ กสฺมา อุทฺธฎ’’นฺติ โย มญฺญติ, ตสฺส การณํ ทเสฺสโนฺต **“ปฎิเสเวยฺยาติ เอตฺถ…เป.… มาติกาปท”**นฺติ อาหฯ **อิตฺถิยา นิมิเตฺตนา**ติ อิทํ ‘‘มเคฺคน คจฺฉตี’’ติอาทิ วิย ทฎฺฐพฺพํฯ ยถา หิ ‘‘มเคฺคน คจฺฉตี’’ติ วุเตฺต ‘‘มคฺคํ คจฺฉติ, มเคฺค วา คจฺฉตี’’ติ อยมโตฺถ ลพฺภติ, เอวํ ‘‘อิตฺถิยา นิมิเตฺตน ปเวเสตี’’ติ วุเตฺต ‘‘อิตฺถิยา นิมิตฺตํ ปเวเสติ, นิมิเตฺต วา ปเวเสตี’’ติ อยมโตฺถ ลพฺภติฯ อิทญฺจ เยภุเยฺยน ปุริสปโยคทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **นิมิตฺตํ องฺคชาต**นฺติ อตฺถโต เอกํฯ ปเวสนํ นาม น พหิ ฉุปนมตฺตนฺติ อาห **“วาเตน อสมฺผุเฎฺฐ อโลฺลกาเส”**ติฯ อพฺภนฺตรญฺหิ ปเวเสโนฺต ‘‘ปเวเสตี’’ติ วุจฺจติ, น พหิ ฉุปโนฺตฯ **อพฺภนฺตร**นฺติ จ ปกติยา สพฺพโส ปิหิตสฺส นิมิตฺตสฺส วาเตน อสมฺผุโฎฺฐกาโส วุจฺจตีติฯ

อิทานิ สพฺพถา เลโสกาสปิทหนตฺถํ อิตฺถินิมิเตฺต ปุริสนิมิเตฺต จ ลพฺภมานํ ปเวสกาเล อญฺญมญฺญํ ผสฺสารหํ ปเทสวิเสสํ วิภชิตฺวา ทเสฺสโนฺต **“อิตฺถินิมิเตฺต จตฺตาริ ปสฺสานี”**ติ อาทิมาหฯ วาเตน หิ อสมฺผุเฎฺฐ อโลฺลกาเส ยตฺถ กตฺถจิ เอเกนปิ ปเทเสน ฉุปิตฺวา ปเวเสโนฺต ‘‘ปเวเสตี’’ติ วุจฺจติฯ **เวมชฺฌ**นฺติ ยถา จตฺตาริ ปสฺสานิ อสมฺผุสโนฺต ปเวเสติ, เอวํ กต

วิวรสฺส อิตฺถินิมิตฺตสฺส เหฏฺฐิมตลํ วุจฺจติ , ปุริสนิมิตฺเต ปน **มชฺฌ**นฺติ อคฺคโกฏึ สนฺธาย วทติฯ **อุปรี**ติ อคฺคโกฏิโต อุปริภาคปฺปเทโสฯ อิทญฺจ มเชฺฌน สมิญฺชิตฺวา ปเวเสนฺตสฺส มชฺฌิมปพฺพสมิญฺชิตงฺคุลึ กตฺถจิ ปเวเสนฺตสฺส องฺคุลิยา มชฺฌิมปพฺพปิฏฺฐิสทิสํ องฺคชาตสฺส อุปริภาคเวมชฺฌํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เหฏฺฐา ปเวเสโนฺต**ติ อิตฺถินิมิตฺตสฺส เหฏฺฐิมภาเคน ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺตฯ **มเชฺฌน ปเวเสโนฺต**ติ อพฺภนฺตรตลํ ฉุปิตฺวา มเชฺฌน ปเวเสโนฺตฯ กตฺถจิ อจฺฉุปนฺตํ ปเวเสตฺวา นีหรนฺตสฺส หิ นตฺถิ ปาราชิกํ, ทุกฺกฏํ ปน โหติ ฉินฺนสีสวตฺถุสฺมึ วฏฺฏกเต มุเข อจฺฉุปนฺตํ ปเวเสตฺวา นีหรนฺตสฺส วิยฯ **มเชฺฌเนว ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺต**ติ อคฺคโกฏิยา ฉุปนฺตํ ปเวเสโนฺตฯ มชฺฌิมปพฺพปิฏฺฐิยา สมิญฺชิตงฺคุลินฺติ สมฺพโนฺธฯ อถ วา สมิญฺชิตงฺคุลึ มชฺฌิมปพฺพปิฏฺฐิยา ปเวเสโนฺต วิยาติ โยเชตพฺพํฯ **สโงฺกเจตฺวา**ติ นิมิตฺตมเชฺฌน ภินฺทิตฺวาฯ **อุปริภาเคนา**ติ สโงฺกจิตสฺส อุปริภาคโกฏิยาฯ อิทานิ ปุริสนิมิตฺตสฺส เหฏฺฐา วุเตฺตสุ ฉสุ ฐาเนสุ อุปรีติ วุตฺตฏฺฐานนฺตรสฺส วเสน วิสุํ จตฺตาริ ปสฺสานิ คเหตฺวา ปุริสนิมิเตฺต ทสธา ฐาน เภทํ ทเสฺสโนฺต **“ตตฺถา”**ติอาทิมาหฯ เหฏฺฐา ปน วิสุํ ตานิ อคฺคเหตฺวา ‘‘จตฺตาริ ปสฺสานี’’ติ วจนสามญฺญโตปิ วิสุํ วิสุํ ลพฺภมานานิ เอกจฺจํ คเหตฺวา ฉ ฐานานิ วุตฺตานิฯ **ตุลาทณฺฑสทิสํ ปเวเสนฺตสฺสา**ติ อุชุกํ ปเวเสนฺตสฺสฯ

นิมิเตฺต ชาตนฺติ อตฺตโน นิมิเตฺต ชาตํฯ **จมฺมขีล**นฺติ นิมิเตฺต อุฏฺฐิตํ จมฺมเมวฯ ‘‘อุณฺณิคโณฺฑ’’ติปิ วทนฺติฯ นิมิเตฺต ชาตมฺปิ จมฺมขีลาทิ นิมิตฺตเมวาติ อาห **“อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา”**ติฯ ‘‘อุปหตกายปฺปสาท’’นฺติ อวตฺวา **“นฏฺฐกายปฺปสาท”**นฺติ วจนํ อุปาทินฺนภาวสฺส นตฺถิตาทสฺสนตฺถํฯ เตเนวาห – **“มตจมฺมํ วา สุกฺขปีฬกํ วา”**ติฯ สติ หิ อุปาทินฺนภาเว อุปหเตปิ กายปฺปสาเท อุปหตินฺทฺริยวตฺถุสฺมึ วิย ปาราชิกาปตฺติเยว สิยา, มตจมฺมํ ปน สุกฺขปีฬกญฺจ อนุปาทินฺนกํ อุปาทินฺนเกเยว จ ปาราชิกาปตฺติฯ เตเนวาห **“อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา”**ติฯ น จ เอวํ กโรนฺตสฺส อนาปตฺติ สกฺกา วตฺตุนฺติ ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, อิตฺถินิมิตฺตสฺส ปน นเฏฺฐปิ อุปาทินฺนภาเว ปาราชิกาปตฺติเยวฯ มเต อกฺขายิเต เยภุเยฺยน อกฺขายิเต ปาราชิกาปตฺติวจนโต **เมถุนสฺสาเทนา**ติ อิมินา กายสํสคฺคราคํ นิวเตฺตติฯ สติ หิ กายสํสคฺคราเค สงฺฆาทิเสโสว สิยา, พีชานิปิ นิมิตฺตสงฺขฺยํ น คจฺฉนฺตีติ ทุกฺกฏเมว วุตฺตํฯ ‘‘นิมิเตฺตน นิมิตฺตํ ปเวเสตี’’ติ หิ วุตฺตํฯ

อิทานิ อิมิสฺสา เมถุนกถาย อสพฺภิรูปตฺตา ‘‘อีทิสํ ฐานํ กเถเนฺตหิ สุณเนฺตหิ จ เอวํ ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติ อนุสาสโนฺต **“อยญฺจ เมถุนกถา นามา”**ติอาทิมาหฯ เมถุนกถาย ราค วุทฺธิเหตุตฺตา หาสวิสยตฺตา จ ตทุภยนิวตฺตนตฺถํ ปฏิกูลมนสิการาทีสุ นิโยเชติฯ ปฏิกูลมนสิกาเรน หิ ราโค นิวตฺตติ, สมณสญฺญาทีสุ ปจฺจุปฏฺฐิเตสุ หาโส นิวตฺตติฯ **สตฺตานุทฺทยายา**ติ สตฺตานํ อปายทุกฺขาทีหิ อนุรกฺขณตฺถํฯ **โลกานุกมฺปายา**ติ สตฺตโลกวิสยาย อนุกมฺปายฯ

มุขํ อปิธายาติ มุขํ อปิทหิตฺวา, เยน เกนจิ ปมาเทน กทาจิ มนฺทหาโส ภเวยฺย, ตทา ครุตฺตํ กุเปฺปยฺย, ตสฺมา ตาทิเส กาเล ครุภาวสฺส อวิโกปนตฺถํ พีชเกน มุขํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา นิสีทิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ อถ วา **มุขํ อปิธายา**ติ มุขํ ปิทหิตฺวาติ อโตฺถฯ พีชเกน มุขํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา หสมาเนน น นิสีทิตพฺพนฺติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ **ทนฺตวิทํสก**นฺติ ทเนฺต ทเสฺสตฺวา วิวริตฺวา จาติ อโตฺถฯ **คพฺภิเตนา**ติ สโงฺกจํ อนาปชฺชเนฺตน, อุสฺสาหชาเตนาติ อโตฺถฯ ยทิ หิ ‘‘อีทิสํ นาม อสพฺภึ กเถมี’’ติ สโงฺกจํ อาปเชฺชยฺย, อตฺถวิภาวนํ น สิยา, ตสฺมา ‘‘ตาทิเสน สมฺมาสมฺพุเทฺธนปิ ตาว อีทิสํ กถิตํ, กิมงฺคํ ปนาหํ กเถมี’’ติ เอวํ อุสฺสาหชาเตน กเถตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ **สตฺถุปฏิภาเคนา**ติ สตฺถุกเปฺปน, สตฺถุสทิเสนาติ อโตฺถฯ

อนุปญฺญตฺติวณฺณนา

ติรจฺฉาเนสุ คตายาติ ติรจฺฉาเนสุ อุปฺปนฺนายฯ ยสฺมา ติรจฺฉานคตา นาม อติขุทฺทกาปิ โหนฺติ, เยสํ มเคฺคสฺ ติลผลมตฺตมฺปิ ปเวสนํ นปฺปโหติ, ตสฺมา น สพฺพาว ติรจฺฉานคติตฺถิโย ปาราชิกวตฺถุภูตาติ ปเวสนปฺปโหนกวเสน ลพฺภมานกติรจฺฉานคติตฺถิโย ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทเสฺสโนฺต **"ปาราชิกวตฺถุภูตา เอว เจตฺถา"**ติอาทิมาหฯ **อปทานํ อหิมจฺฉา**ติอาทิ คาถา ปาราชิกวตฺถูนํ เหฏฺฐิมปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ โปราเณหิ ฐปิตาฯ ตตฺถ **อหี**ติ ชาตินิเทฺทเสน สพฺพาปิ สปฺปชาติ สงฺคหิตาติ อาห – **"อหิคฺคหเณน…เป…. ทีฆชาติ สงฺคหิตา"**ติฯ ตตฺถ **โคนสา**ติ สปฺปวิเสสา, เยสํ ปิฏฺฐีสุ มหนฺตานิ มณฺฑลานิ สนฺทิสฺสนฺติฯ **มจฺฉ**คฺคหณํ โอทกชาติยา อุปลกฺขณปทนฺติ อาห – **"มจฺฉคฺคหเณน…เป…. โอทกชาติ สงฺคหิตา"**ติฯ เตเนว มณฺฑูกกจฺฉปานํ สปาทกเตฺตปิ โอทกชาติกตฺตา สงฺคโห กโตฯ

มุขสณฺฐานนฺติ โอฏฺฐจมฺมสณฺฐานํฯ **วณสเงฺขปํ คจฺฉตี**ติ วณสงฺคหํ คจฺฉติ นวสุ วณมุเขสุ สงฺคหิตตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ วเณ ถุลฺลจฺจยญฺจ ''อมเคฺคน อมคฺคํ ปเวเสติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา''ติ อิมสฺส วเสน เวทิตพฺพํฯ ตสฺมิญฺหิ สุเตฺต ทฺวีสุ สมฺภินฺนวเณสุ เอเกน วเณน ปเวเสตฺวา ทุติเยน นีหรนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํฯ วกฺขติ จ ''อิมสฺส สุตฺตสฺส อนุโลมวเสน สพฺพตฺถ วณสเงฺขเป ถุลฺลจฺจยํ เวทิตพฺพ''นฺติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๖๖)ฯ **กุกฺกุฏิ**คฺคหณมฺปิ สพฺพาย ปกฺขิชาติยา อุปลกฺขณปทนฺติ อาห – **"กุกฺกุฏิคฺคหเณน…เป…. ปกฺขิชาติ สงฺคหิตา"**ติฯ **มชฺชาริ**คฺคหณมฺปิ จตุปฺปทชาติยา อุปลกฺขณปทนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตนาห – **"มชฺชาริคฺคหเณน…เป…. จตุปฺปทชาติ สงฺคหิตา"**ติฯ **รุกฺขสุนขา** นาม กลนฺทกาติปิ วทนฺติฯ **มงฺคุสา**ติ นงฺคุลาฯ

ปราชิต-สโทฺท อุปสคฺคสฺส วุทฺธิํ กตฺวา ต-การสฺส จ ก-การํ กตฺวา **ปาราชิโก**ติ นิทฺทิโฏฺฐติ อาห **"ปาราชิโกติ ปราชิโต"**ติฯ **"กตฺถจิ อาปตฺตี**ติ 'ปาราชิเกน ธเมฺมน อนุทฺธํเสยฺยา'ติอาทีสุ (ปารา. ๓๘๔, ๓๙๑), **กตฺถจิ สิกฺขาปท**นฺติ อิทํ ปน ทิสฺวา ชานิตพฺพ''นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ ปราชยตีติ ปาราชิกํ, ปาราชิกาติ จ กตฺตุสาธเนน ปาราชิก-สเทฺทน สิกฺขาปทํ อาปตฺติ จ วุจฺจตีติ ทเสฺสโนฺต อาห **"โย ตํ อติกฺกมตี"**ติอาทิฯ ปุคฺคโล ปน กมฺมสาธเนน ปาราชิก-สเทฺทน วุจฺจตีติ ทเสฺสโนฺต อาห **"ปุคฺคโล ยสฺมา ปราชิโต"**ติอาทิฯ

เอตเมว หิ อตฺถํ สนฺธายาติ ''ตํ อาปตฺติํ อาปโนฺน ปุคฺคโล ปราชิโต โหติ ปราชยมาปโนฺน''ติ เอตมตฺถํ สนฺธายฯ **จุโต ปรโทฺธ**ติอาทินา หิ ตํ อาปตฺติํ อาปนฺนปุคฺคโล จุโต โหติ ปราชิโต ปราชยํ อาปโนฺนติ อยมโตฺถ วิญฺญายติ, น ปน ปุคฺคโล ปาราชิโก นาม โหตีติ เอตมตฺถํ สนฺธายาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ น หิ **ปริวาเร**ปิ คาถา ปุคฺคลวุตฺติปาราชิกสทฺทนิพฺพจนทสฺสนตฺถํ วุตฺตา อาปตฺติวุตฺตีนํ ปาราชิกา-ทิสทฺทานํ นิพฺพจนวิภาคปฺปสเงฺค วุตฺตตฺตาฯ อยญฺหิ ปริวารคาถาย อโตฺถ (ปริ. อฏฺฐ. ๓๓๙) – ยทิทํ ปุคฺคลาปตฺติสิกฺขาปทปาราชิเกสุ อาปตฺติปาราชิกํ นาม วุตฺตํ, ตํ อาปชฺชโนฺต ปุคฺคโล ยสฺมา ปราชิโต ปราชยมาปโนฺน สทฺธมา จุโต ปรโทฺธ ภโฏฺฐ นิรงฺกโต จ โหติ, อนีหเฏ ตสฺมิํ ปุคฺคเล ปุน อุโปสถปวารณาทิเภโท สํวาโส นตฺถิ, **เตเนตํ อิติ วุจฺจติ** เตน การเณน เอตํ อาปตฺติปาราชิกํ อิติ วุจฺจตีติฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขปโตฺถ – ยสฺมา ปราชิโต โหติ เอเตน, ตสฺมา เอตํ ปาราชิกนฺติ วุจฺจตีติฯ **ปริภโฏฺฐ**ติ สาสนโต ภโฏฺฐ, ปริหีโนติ อโตฺถฯ **ฉิโนฺน**ติ อนฺตรา ขณฺฑิโตฯ

สทฺธึ โยชนายาติ ปทโยชนาย สทฺธึฯ **จตุพฺพิธํ สงฺฆกมฺม**นฺติ อปโลกนาทิวเสน จตุพฺพิธํ กมฺมํฯ **สีมาปริจฺฉินฺนหี**ติ เอกสีมาปริยาปนฺนหิฯ **ปกตตฺตา** นาม ปาราชิกํ อนาปนฺนา อนุกฺขิตฺตา จฯ **ปญฺจวิโธปี**ติ นิทานุเทฺทสาทิวเสน ปญฺจวิโธปิฯ นหาปิตปุพฺพกานํ วิย โอธิสอนุญฺญาตํ ฐเปตฺวา อวเสสํ สพฺพมฺปิ สิกฺขาปทํ สเพฺพหิปิ ลชฺชีปุคฺคเลหิ อนติกฺกมนียตฺตา วุตฺตํ **"สเพฺพหิปิ ลชฺชีปุคฺคเลหิ สมํ สิกฺขิตพฺพภาวโต"**ติฯ **สม**นฺติ สทฺธึ, เอกปฺปหาเรน วาฯ **สิกฺขิตพฺพภาวโต**ติ อนติกฺกมนวเสน อุคฺคหปริปุจฺฉาทินา จ สิกฺขิตพฺพภาวโตฯ สามญฺญสิกฺขาปเทสุ ''อิทํ ตยา น สิกฺขิตพฺพ''นฺติ เอวํ อพหิกาตพฺพโต **"น เอโกปิ ตโต พหิทฺธา สนฺทิสฺสตี"**ติ วุตฺตํฯ ยํ ตํ วุตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ

๕๖. น เกวลํ อิตฺถิยา เอว นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถูติ อิมินา เกวลํ อิตฺถิยา เอว นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถุ น โหติ, อถ โข อุภโตพฺยญฺชนกปณฺฑกปุริสานมฺปิ นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถูติ ทเสฺสติฯ **น จ มนุสฺสิตฺถิยา เอวา**ติ อิมินา ปน มนุสฺสิตฺถิยา เอว นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถุ น โหติ, อมนุสฺสิตฺถิติรจฺฉานคติตฺถิอมนุสฺสุภโตพฺยญฺชนกาทีนมฺปิ นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถูติ ทเสฺสติฯ **"วตฺถุเมว น โหตี**ติ อมนุสฺสิตฺถิปสเงฺคน อาคตํ สุวณฺณรชตาทิมยํ ปฏิกฺขิปตี''ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ, ตํ ยุตฺตํ วิย น ทิสฺสติฯ น หิ อิโต ปุเพฺพ อมนุสฺสิตฺถิคฺคหณํ กตํ อตฺถิ, เยน ตปฺปสโงฺค สิยาฯ อิทาเนว หิ ''ติโสฺส อิตฺถิโย''ติอาทินา อมนุสฺสิตฺถิคฺคหณํ กตํ, น จ อมนุสฺสิตฺถิคฺคหเณน สุวณฺณรชตาทิมยานํ ปสโงฺค ยุโตฺตฯ มนุสฺสามนุสฺสติรจฺฉานชาติวเสน ติวิธา กตฺวา ปาราชิกวตฺถุภูตสตฺตานํ นิเทฺทเสน สุวณฺณรชตาทิมยานํ ปสงฺคสฺส นิวตฺติตตฺตาฯ ตถา หิ อิตฺถิปุริสาทีสุ มนุสฺสามนุสฺสาทีสุ วา กญฺจิ อนามสิตฺวา อวิเสเสน ''เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยา''ติ เอตฺตกเมว มาติกาย วุตฺตํฯ ตสฺส ปทภาชเน จ ''ปฏิเสวติ นามา''ติ มาติกํ ปทํ อุทฺธริตฺวา ''โย นิมิเตฺตน นิมิตฺตํ องฺคชาเตน องฺคชาตํ อนฺตมโส ติลผลมตฺตมฺปิ ปเวเสติ, เอโส ปฏิเสวติ นามา''ติ ปฏิเสวนากาโรว ทสฺสิโต, น ปน ปาราชิกวตฺถุภูตนิมิตฺตนิสฺสยา มนุสฺสามนุสฺสติรจฺฉานคตา อิตฺถิปุริสปณฺฑกอุภโตพฺยญฺชนกา นิยเมตฺวา ทสฺสิตา, ตสฺมา ''อิตฺถิยา เอว นุ โข นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถุ, อุทาหุ อเญฺญสมฺปี''ติ เอวมาทิ สเนฺทโห สิยา, นิมิตฺตโวหาโร จ สุวณฺณรชตาทิมยรูปเกสุ จ ลพฺภติเยวฯ เตเนว **วินีตวตฺถูสุ** (ปารา. ๗๑) ''เลปจิตฺตสฺส นิมิตฺตํ องฺคชาเตน ฉุปิ, ทารุธีตลิกาย นิมิตฺตํ องฺคชาเตน ฉุปี''ติ วุตฺตํ, ตสฺมา นิมิตฺตสามญฺญโต ''สุวณฺณรชตาทิมยานมฺปิ นิมิตฺตํ ปาราชิกวตฺถุ โหติ, น โหตี''ติ กสฺสจิ อาสงฺกา สิยาฯ เตเนว ''เลปจิตฺตาทิวตฺถูสุ ตสฺส กุกฺกุจฺจํ อโหสี''ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา ตทาสงฺกานิวตฺตนตฺถํ ปาราชิกวตฺถุภูตสตฺตนิยมนตฺถญฺจ ชาติวเสน มนุสฺสามนุสฺสาทิโต ติธา กตฺวา ปาราชิกวตฺถุภูเต สเตฺต ภควา วิภชิตฺวา ทเสฺสติ, ตสฺมา ''วตฺถุเมว น โหตี''ติ นิมิตฺตสามญฺญโต ปสงฺคาคตํ สุวณฺณรชตาทิมยานํ นิมิตฺตํ ปฏิกฺขิปตีติ วตฺตพฺพํฯ

ตโย มเคฺคติ ภุมฺมเตฺถ อุปโยควจนนฺติ อาห **"ตีสุ มเคฺคสูติ อโตฺถ เวทิตโพฺพ"**ติฯ **เอวํ สพฺพตฺถา**ติ อิมินา ''เทฺว มเคฺค''ติ เอตฺถาปิ ทฺวีสุ มเคฺคสูติ อโตฺถ เวทิตโพฺพติ อติทิสฺสติฯ

อนุปญฺญตฺติวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปฐมจตุกฺกกถาวณฺณนา

๕๗. อสฺสาติ อาขฺยาติกปทนฺติ ตสฺส อตฺถํ ทเสฺสโนฺต **"โหตี"**ติ อาหฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ''อสฺสาติ ปุคฺคลํ ปรามสิตฺวา โหตีติ วจนเสโส ทสฺสิโต''ติปิ อตฺถวิกโปฺป ทสฺสิโต, น โส

สุนฺทรตโรฯ ยทิ หิ วจนเสโส อธิเปฺปโต สิยา, ‘‘โหตี’’ติ วตฺตพฺพํ, เตเนว อญฺญสฺมึ อตฺถวิกเปฺป โหตีติ วจนเสโส กโตฯ

๕๘. **สาทิยนฺตเสฺสวา**ติ เอตฺถ สาทิยนํ นาม เสเวตุกามตาจิตฺตสฺส อุปฏฺฐาปนนฺติ อาห **‘‘ปฏิเสวนจิตฺตสมงฺคิสฺสา’’**ติฯ **‘‘ปฏิปกฺขํ อตฺถยนฺตีติ** สิกฺขากามานํ ภิกฺขูนํ ปฏิปกฺขํ ทุสฺสีลภาวํ อตฺถยนฺตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ อตฺตโน เวริปุคฺคลสฺส ปน ปฏิปกฺขภูตํ กญฺจิ อมิตฺตํ อตฺถยนฺติ คเวสนฺตีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ปจฺจตฺถิกา หิ อตฺตโน เวรึ นาเสตุกามาตสฺส ปฏิปกฺขภูตํ กญฺจิ อมิตฺตํ อตฺตโน สหายภาวมุปคจฺฉนฺตํ อิจฺฉนฺติฯ ราชปจฺจตฺถิกาทีนํ อุปริ วกฺขมานตฺตา ตทนุรูปวเสน อตฺถํ ทเสฺสโนฺต **‘‘ภิกฺขู เอว ปจฺจตฺถิกา ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา’’**ติ อาหฯ ‘‘ภิกฺขุสฺส ปจฺจตฺถิกา ภิกฺขุปจฺจตฺถิกา’’ติ เอวํ ปน วุจฺจมาเน ภิกฺขุสฺส ปจฺจตฺถิการาชาทโยปิ เอเตฺถว สงฺคยฺหนฺตีติ ราชปจฺจตฺถิกาทโย วิสุํ น วตฺตพฺพา สิยุํ, อญฺญตฺถ ปน ภิกฺขุสฺส ปจฺจตฺถิกา ภิกฺขุปจฺจตฺถิกาติ อยมโตฺถ ลพฺภเตว ‘‘สาสนปจฺจตฺถิกา’’ติ ยถาฯ **อิสฺสาปกตา**ติ ปเรสํ ลาภสกฺการาทิอสหนลกฺขณาย อิสฺสาย อภิภูตาฯ **นิปฺปริปฺผนฺทนฺ**ติ ปริปฺผนฺทวิรหิตํ, ยถา จลิตุํ ปริวตฺติตุํ น สโกฺกติ, ตถา คเหตฺวาติ อโตฺถฯ **สมฺปโยเชนฺตี**ติ วจฺจมเคฺคน สทฺธึ โยเชนฺติฯ

ตสฺมึ ขเณติ ตสฺมึ ปเวสนกฺขเณ, อคฺคโต ยาว มูลา ปเวสนกาโล ‘‘ปเวสนกฺขโณ’’ติ วุจฺจติฯ สาทิยนํ นาม เสวนจิตฺตสฺส อุปฺปาทนนฺติ อาห **‘‘เสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐาเปตี’’**ติฯ **ปวิฏฺฐกาเล**ติ องฺคชาตสฺส ยตฺตกํ ฐานํ ปเวสนารหํ, ตตฺตกํ อนวเสสโต ปวิฏฺฐกาเลฯ เอวํ ปวิฏฺฐสฺส อุทฺธรณารมฺภโต อนฺตรา ฐิตกาโล **ฐิตํ** นามฯ อฏฺฐกถายํ ปน มาตุคามสฺส สุกฺกวิสฺสฏฺฐึ ปตฺวา สพฺพถา วายมโต โอรมิตฺวา ฐิตกาลํ สนฺธาย **‘‘สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสมเย’’**ติ วุตฺตํฯ **อุทฺธรณํ** นาม ยาว อคฺคา นีหรณกาโลติ อาห – **‘‘นีหรณกาเล ปฏิเสวนจิตฺตํ อุปฏฺฐาเปตี’’**ติฯ **องฺคารกาสุ**นฺติ องฺคารราสึฯ เอวรูเป กาเล อสาทิยนํ นาม น สเพฺพสํ วิสโยติ อาห **‘‘อิมญฺหิ เอวรูปํ อารทฺธวิปสฺสก’’**นฺติอาทิ ฯ **เอกาทสหิ อคฺคีหี**ติ ราคโทสโมหชาติชรามรณโสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสสงฺขาเตหิ เอกาทสหิ อคฺคีหิฯ ราคาทโย หิ อนุฑหนเฏฺฐน ‘‘อคฺคี’’ติ วุจฺจนฺติฯ เต หิ ยสฺส สนฺติ , ตํ นิฑหนฺติ, มหาปริฬาหา จ โหนฺติ ทุนฺนิพฺพาปยา จฯ ภควตา จ ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคโห อิจฺฉิโตเยวาติ อาห – **‘‘ปจฺจตฺถิกานญฺจสฺส มโนรถวิฆาตํ กโรโนฺต’’**ติฯ **อสฺสา**ติ อสาทิยนฺตสฺส ยถาวุตฺตคุณสมงฺคิสฺสฯ

ปฐมจตุกฺกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เอกูนสตฺตติทฺวิสตจตุกฺกกถาวณฺณนา

๕๙-๖๐. อกฺขายิตนิมิตฺตา อกฺขายิต-สเทฺทน วุตฺตา อุตฺตรปทโลเปนาติ อาห **‘‘โสณสิงฺคาลาทีหิ อกฺขายิตนิมิตฺต’’**นฺติฯ อกฺขายิตํ นิมิตฺตํ ยสฺสา สา **อกฺขายิตนิมิตฺตา**ฯ ‘‘ชาครนฺติ’’นฺติอาทิ วิเสสนรหิตตฺตา **‘‘สุทฺธิกจตุกฺกานี’’**ติ วุตฺตํฯ

สมานาจริยกา เถราติ เอกาจริยสฺส ปาฐกเนฺตวาสิกาฯ **มหาภเย**ติ พฺราหฺมณติสฺสภเยฯ คงฺคาย อปรภาโค **อปรคงฺคํ**ฯ **วต เร**ติ ครหเตฺถ นิปาโตฯ อวิสฺสชฺชเนฺตน กึ กตฺตพฺพนฺติ อาห **‘‘นิจฺจกาลํ โสตพฺพ’’**นฺติอาทิฯ **เอวํ วินยครุกาน**นฺติ อิมินา อุปริ เตหิ วุจฺจมานวินิจฺฉยสฺส ครุกรณียตาย การณํ วุตฺตํฯ **สพฺพํ ปริยาทิยิตฺวา**ติ สพฺพํ ปาราชิกเกฺขตฺตํ อนวเสสโต คเหตฺวาฯ **โสตํ ฉินฺทิตฺวา**ติ ปาราชิกเกฺขเตฺต วีติกฺกมโสตํ ฉินฺทิตฺวาฯ อปญฺญตฺตภาวโต ยุตฺติอภาวโต จ **‘‘ปาราชิกจฺฉายา ปเนตฺถ น ทิสฺสตี’’**ติ วุตฺตํฯ เกจิ ปน

‘‘อุปฑฺฒกฺขายิตภาวสฺส ทุพฺพินิจฺฉยตฺตา ตตฺถ ปาราชิกํ น ปญฺญเปสี’’ติ วทนฺติ, ตํ อการณํ, น จ ทุพฺพินิจฺฉยตา อปญฺญตฺติการณํ เยภุยฺยกฺขายิตาทีสุปิ ทุพฺพินิจฺฉยภาวสฺส สมานตฺตาฯ อุปฑฺฒกฺขายิตโต หิ กิญฺจิเทว อธิกํ อูนํ วา ยทิ ขายิตํ สิยา, ตมฺปิ เยภุเยฺยน ขายิตํ อกฺขายิตนฺติ สงฺขฺยํ คจฺฉตีติ อุปฑฺฒกฺขายิตมิว เยภุยฺยกฺขายิตาทีนิปิ ทุพฺพินิจฺฉยาเนวฯ อปิจ อุปฑฺฒกฺขายิตํ ยทิ สภาวโต ปาราชิกเกฺขตฺตํ สิยา, น ตตฺถ ภควา ทุพฺพินิจฺฉยนฺติ ปาราชิกํ น ปญฺญเปติฯ

อิทานิ เถเรน กตวินิจฺฉยเมว อุปตฺถมฺภตฺวา อปรมฺปิ ตตฺถ การณํ ทเสฺสนฺโต **‘‘อปิจา’’**ติ อาทิมาหฯ นิมิเตฺต อปฺปมตฺติกาปิ มํสราชิ สเจ อวสิฏฺฐา โหติ, ตํ **เยภุยฺยกฺขายิต**เมว โหติ, ตโต ปรํ ปน สพฺพโส ขายิเต นิมิเตฺต ทุกฺกฏเมวาติ ทเสฺสนฺโต อาห **‘‘ตโต ปรํ ถุลฺลจฺจยํ นตฺถี’’**ติฯ อถ วา **เยภุเยฺยน ขายิตํ** นาม วจฺจมคฺคปสฺสาวมคฺคมุขานํ จตูสุ โกฏฺฐาเสสุ เทฺว โกฏฺฐาเส อติกฺกมฺม ยาว ตติยโกฏฺฐาสสฺส ปริโยสานา ขาทิตํ, ตโต ปรํ ปน ตติยโกฏฺฐาสํ อติกฺกมฺม ยาว จตุตฺถโกฏฺฐาสสฺส ปริโยสานา ขาทิตํ ทุกฺกฏวตฺถูติ เวทิตพฺพํฯ **มตสรีรสฺมิํเยว เวทิตพฺพ**นฺติ ‘‘มตํ เยภุเยฺยน อกฺขายิต’’นฺติอาทิวจนโตฯ **‘‘ยทิปิ นิมิตฺตํ สพฺพโส ขายิต**นฺติอาทิ สพฺพํ ชีวมานกสรีรเมว สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ **มหาคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ **เกนจิ** ปน ‘‘ตํ วีมํสิตฺวา คเหตพฺพ’’นฺติ ลิขิตํฯ กิเมตฺถ วีมํสิตพฺพํ ชีวมานกสรีรเสฺสว อธิกตตฺตา มตสรีเร ลพฺภมานสฺส วินิจฺฉยสฺส วิสุํ วกฺขมานตฺตา จฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายมฺปิ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา) –

> ‘‘ชีวมานกสรีรสฺส วุตฺตปฺปกาเร มเคฺค สเจปิ ตจาทีนิ อนวเสเสตฺวา สพฺพโส ฉิเนฺน นิมิตฺตสณฺฐานมตฺตํ ปญฺญายติ, ตตฺถ อนฺตมโส องฺคชาเต อุฏฺฐิกํ อนฏฺฐกายปฺปสาทํ ปีฬกํ วา จมฺมขีลํ วา ปเวเสนฺตสฺสปิ เสวนจิเตฺต สติ ปาราชิกํ, นฏฺฐกายปฺปสาทํ สุกฺขปีฬกํ วา มตจมฺมํ วา โลมํ วา ปเวเสนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ สเจ นิมิตฺตสณฺฐานมตฺตมฺปิ อนวเสเสตฺวา สพฺพโส มโคฺค อุปฺปาฏิโต, ตตฺถ อุปกฺกมโต วณสเงฺขปวเสน ถุลฺลจฺจย’’นฺติ –

ชีวมานกสรีรสฺมิํเยว ยถาวุตฺตวินิจฺฉโย ทสฺสิโตฯ

สพฺพโส ขายิตนฺติ นิมิตฺตปฺปเทเส พหิฏฺฐิตํ ฉวิจมฺมํ สพฺพโส ฉินฺทิตฺวา โสณสิงฺคาลาทีหิ ขายิตสทิสํ กตํฯ เตเนวาห **‘‘ฉวิจมฺมํ นตฺถี’’**ติฯ นิมิตฺตมํสสฺส ปน อพฺภนฺตเร ฉวิจมฺมสฺส จ วิชฺชมานตฺตา **‘‘นิมิตฺตสณฺฐานํ ปญฺญายตี’’**ติ วุตฺตํฯ เตเนวาห **‘‘ปเวสนํ ชายตี’’**ติฯ **นิมิตฺตสณฺฐานํ ปน อนวเสเสตฺวา**ติ นิมิตฺตากาเรน ฐิตํ ฉวิจมฺมมํสาทิํ อนวเสเสตฺวาฯ ชีวมานกสรีเร ลพฺภมานวิเสสํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ มตสรีเร ลพฺภมานวิเสสํ ทเสฺสนฺโต อาห **‘‘มตสรีเร ปนา’’**ติอาทิฯ

มนุสฺสานํ ชีวมานกสรีเรติอาทินา ปน อกฺขิอาทโยปิ วณสงฺคหํ คจฺฉนฺตีติ วเณน เอกปริเจฺฉทํ กตฺวา อกฺขิอาทีสุปิ ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํฯ เตสญฺจ วณสงฺคโห ‘‘นวทฺวาโร มหาวโณ’’ติ (มิ. ป. ๒.๖.๑) เอวมาทิสุตฺตานุสาเรน เวทิตโพฺพฯ ติรจฺฉานคตานํ อกฺขิกณฺณวเณสุ ทุกฺกฏํ ปน อฏฺฐกถาปฺปมาเณน คเหตพฺพํฯ ยถา หิ มนุสฺสามนุสฺสติรจฺฉานคเตสุ วจฺจมคฺคปสฺสาวมคฺคมุขานํ ปาราชิกวตฺถุภาเว นานากรณํ นตฺถิ, เอวํ อกฺขิอาทีนมฺปิ ถุลฺลจฺจยาทิวตฺถุภาเว นินฺนานากรเณน ภวิตพฺพํฯ วเณ ถุลฺลจฺจยญฺจ ‘‘อมเคฺคน อมคฺคํ ปเวเสติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ (ปารา. ๖๖) สามญฺญโต วุตฺตํ, น ปน ‘‘มนุสฺสาน’’นฺติ วิเสสนํ อตฺถิฯ ยทิ จ ติรจฺฉานคตานํ วเณสุ ถุลฺลจฺจเยน น ภวิตพฺพํ, ปตงฺคมุขมณฺฑูกสฺส มุขสณฺฐาเน วณสเงฺขปโต

ถุลฺลจฺจยํ น วตฺตพฺพํ, วุตฺตญฺจ, ตสฺมา อฏฺฐกถาจริยา เอเวตฺถ ปมาณํฯ ภควโต อธิปฺปายญฺญุโน หิ อฏฺฐกถาจริยาฯ เตเนว วุตฺตํ ‘‘พุเทฺธน ธโมฺม วินโย จ วุโตฺต, โย ตสฺส ปุเตฺตหิ ตเถว ญาโต’’ติอาทิ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.)ฯ **มนุสฺสานนฺ**ติ อิตฺถิปุริสปณฺฑกอุภโตพฺยญฺชนกานํ สามญฺญโต วุตฺตํฯ **วตฺถิโกเสสู**ติ วตฺถิปุเฏสุ ปุริสานํ องฺคชาตโกเสสุฯ มตสรีรํ ยาว อุทฺธุมาตกาทิภาเวน กุถิตํ น โหติ, ตาว อลฺลสรีรนฺติ เวทิตพฺพํฯ เตนาห – **‘‘ยทา ปน สรีรํ อุทฺธุมาตกํ โหตี’’**ติอาทิฯ **ปาราชิกวตฺถุญฺจ ถุลฺลจฺจยวตฺถุญฺจ วิชหตี**ติ เอตฺถ ปาราชิกวตฺถุภาวํ ถุลฺลจฺจยวตฺถุภาวญฺจ วิชหตีติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ มตานํ ติรจฺฉานคตานนฺติ สมฺพโนฺธฯ

เมถุนราเคน วตฺถิโกสํ ปเวเสนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตนฺติ อาห **‘‘ปตฺถิโกสํ อปฺปเวเสโนฺต’’**ติฯ **อิตฺถิยา อปฺปเวเสโนฺต**ติ อิตฺถิยา นิมิตฺตํ อปฺปเวเสโนฺตฯ **อปฺปเวเสโนฺต**ติ จ ปเวสนาธิปฺปายสฺส อภาวํ ทเสฺสติฯ ปเวสนาธิปฺปาเยน พหิ ฉุปนฺตสฺส ปน เมถุนสฺส ปุพฺพปโยคตฺตา ทุกฺกเฏเนว ภวิตพฺพํฯ **นิมิเตฺตน นิมิตฺตํ ฉุปติ, ถุลฺลจฺจยนฺ**ติ อิทํ ‘‘น จ, ภิกฺขเว, รตฺตจิเตฺตน องฺคชาตํ ฉุปิตพฺพํ, โย ฉุเปยฺย, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๕๒) อิมสฺส สุตฺตสฺส วเสน วุตฺตํฯ ตตฺถ จ เกสญฺจิ อญฺญถาปิ อตฺถวิกปฺปสฺส วิธึ ทเสฺสโนฺต **‘‘มหาอฏฺฐกถายํ ปนา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ กิญฺจาปิ ‘‘กตฺวา มหาอฏฺฐกถํ สรีร’’นฺติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.คนฺถารมฺภกถา) วุตฺตํ, ตถาปิ เสสอฏฺฐกถาสุ ‘‘เมถุนราเคน มุเขนา’’ติ วจนสฺส อภาวํ ทเสฺสตุํ ‘‘มหาอฏฺฐกถายํ ปนา’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘องฺคชาเตนา’’ติ อวุตฺตตฺตา **‘‘อวิเสเสนา’’**ติ วุตฺตํฯ

อิทานิ มหาอฏฺฐกถํ ปาฬิยา สํสนฺทิตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘ยํ ตาว มหาอฏฺฐกถาย’’**นฺติอาทิมาหฯ **อิตรถา หิ ทุกฺกฏํ สิยา**ติ ปกติมุเขน ฉุปนฺตสฺส วิสาณาทิคฺคหเณ วิย ทุกฺกฏํ สิยาฯ เอวํ มหาอฏฺฐกถํ ปาฬิยา สํสนฺทิตฺวา อิทานิ ตตฺถ เกสญฺจิ อญฺญถา อตฺถวิกปฺปํ ทเสฺสโนฺต **‘‘เกจิ ปนา’’**ติอาทิมาหฯ **สงฺฆาทิเสโส**ติ กายสํสคฺคสิกฺขาปเทน สงฺฆาทิเสโสฯ **วุตฺตนเยเนวา**ติ เมถุนราเคเนวฯ ‘‘นิมิตฺตมุเขนา’’ติ วุตฺตตฺตา ติรจฺฉานคติตฺถิยา ปสฺสาวมคฺคํ เมถุนราเคน ปกติมุเขน ฉุปนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ เวทิตพฺพํฯ **กายสํสคฺคราเคน ทุกฺกฏนฺ**ติ นิมิตฺตมุเขน วา ปกติมุเขน วา กายสํสคฺคราเคน ฉุปนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวฯ

เอกูนสตฺตติทฺวิสตจตุกฺกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สนฺถตจตุกฺกเภทกถาวณฺณนา

๖๑-๒. **ปฏิปนฺนกสฺสา**ติ อารทฺธวิปสฺสกสฺสฯ **อุปาทินฺนกนฺ**ติ กายินฺทฺริยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อุปาทินฺนเกน ผุสตี**ติ อุปาทินฺนเกน ผุสียติ ฆฏฺฏียตีติ เอวํ กมฺมนิ ย-การโลเปน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อถ วา เอวํ กโรโนฺต กิญฺจิ อุปาทินฺนกํ อุปาทินฺนเกน น ผุสติ น ฆเฏฺฏตีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **เลสํ โอเฑฺฑสฺสนฺตี**ติ เลสํ สมุฏฺฐาเปสฺสนฺติ, ปริกเปฺปสฺสนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ **สนฺถตาทิเภเทหิ ภินฺทิตฺวา**ติ สนฺถตาทิวิเสสเนหิ วิเสเสตฺวา, สนฺถตาทีหิ จตูหิ โยเชตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ

สนฺถตายาติ เอกเทเส สมุทายโวหาโร ‘‘ปโฏ ทโฑฺฒ’’ติอาทีสุ วิยฯ ตถา หิ ปฏสฺส เอกเทเสปิ ทเฑฺฒ ‘‘ปโฏ ทโฑฺฒ’’ติ โวหรนฺติ , เอวํ อิตฺถิยา วจฺจมคฺคาทีสุ กิสฺมิญฺจิ มเคฺค สนฺถเต อิตฺถี ‘‘สนฺถตา’’ติ วุจฺจติฯ เตนาห **‘‘สนฺถตา นามา’’**ติอาทิฯ วตฺถาทีนิ อเนฺต อปฺปเวเสตฺวา พหิ ฐเปตฺวา พนฺธนํ สนฺธาย **‘‘ปลิเวเฐตฺวา’’**ติ วุตฺตํฯ เอกเทเส สมุทายโวหารวเสเนว ภิกฺขุปิ ‘‘สนฺถโต’’ติ วุจฺจตีติ อาห **‘‘สนฺถโต นามา’’**ติอาทิฯ **ยตฺตเก ปวิเฏฺฐ**ติ ติล

ผลมเตฺต ปวิเฏฺฐฯ อกฺขิอาทิมฺหิ สนฺถเตปิ ยถาวตฺถุกเมวาติ อาห **“ถุลฺลจฺจยเกฺขเตฺต ถุลฺลจฺจยํ, ทุกฺกฏเกฺขเตฺต ทุกฺกฏเมว โหตี”**ติฯ

ขาณุํ ฆเฏฺฏนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺติ อิตฺถินิมิตฺตสฺส อโนฺต ขาณุํ ปเวเสตฺวา สมตลํ อติริตฺตํ วา ขาณุํ ฆเฏฺฏนฺตสฺส ทุกฺกฏํ ปเวสาภาวโตฯ สเจ ปน อีสกํ อโนฺต ปวิสิตฺวา ฐิตํ ขาณุกเมว องฺคชาเตน ฉุปติ, ปาราชิกเมวฯ **ตสฺส ตล**นฺติ เวฬุนฬาทิกสฺส อโนฺตตลํฯ วินีตวตฺถูสุ ‘‘เตน โข ปน สมเยน อญฺญตโร ภิกฺขุ สีวถิกํ คนฺตฺวา ฉินฺนสีสํ ปสฺสิตฺวา วฏฺฏกเต มุเข อจฺฉุปนฺตํ องฺคชาตํ ปเวเสสิฯ ตสฺส กุกฺกุจฺจํ อโหสิ…เป…. อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺส, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา ตสฺส สุตฺตสฺส อนุโลมโต **“อากาสคตเมว กตฺวา ปเวเสตฺวา นีหรติ, ทุกฺกฏ”**นฺติ (ปารา. ๗๓) วุตฺตํฯ **พหิทฺธา ขาณุเก**ติ อโนฺตปเวสิตเวฬุปพฺพาทิกสฺส พหิ นิกฺขนฺตขาณุเกฯ เมถุนราเคน อินฺทฺริยพทฺธอานินฺทฺริยพทฺธสนฺตาเนสุ ยตฺถ กตฺถจิ อุปกฺกมนฺตสฺส น สกฺกา อนาปตฺติยา ภวิตุนฺติ **“ทุกฺกฏเมวา”**ติ วุตฺตํฯ เตเนว วินีตวตฺถุมฺหิ อฏฺฐิเกสุ อุปกฺกมนฺตสฺส ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ

สนฺถตจตุกฺกเภทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ราชปจฺจตฺถิกาทิจตุกฺกเภทกถาวณฺณนา

๖๕. สามญฺญโชตนาย ปกรณโต วิเสสวินิจฺฉโยติ อาห **“ธุตฺตาติ เมถุนุปสํหิตขิฑฺฑาปสุตา”**ติอาทิฯ อิทานิ สามญฺญโตปิ อตฺถสมฺภวํ ทเสฺสโนฺต **“อิตฺถิธุตฺตสุราธุตฺตาทโย วา”**ติ อาหฯ **หทย**นฺติ หทยมํสํฯ

สพฺพากาเรน จตุกฺกเภทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาปตฺตานาปตฺติวารวณฺณนา

๖๖. **ปฏิญฺญากรณํ นตฺถี**ติ ปุจฺฉิตพฺพาภาวโตฯ น หิ ทูสโก ‘‘เกน จิเตฺตน วีติกฺกมํ อกาสิ, ชานิตฺวา อกาสิ, อุทาหุ อชานิตฺวา’’ติ เอวํ ปุจฺฉาย อรหติฯ **ตเตฺถวา**ติ เวสาลิยํ มหาวเน เอวฯ **สพฺพงฺคคต**นฺติ ฐเปตฺวา เกสโลมทนฺตนขานํ มํสวินิมุตฺตฏฺฐานเญฺจว ถทฺธสุกฺขจมฺมญฺจ อุทกมิว เตลพินฺทุ อวเสสสพฺพสรีรํ พฺยาเปตฺวา ฐิตํฯ **สรีรกมฺปาทีนี**ติ **อาทิ**-สเทฺทน อกฺขีนํ ปีตวณฺณาทึ สงฺคณฺหาติฯ **ปิตฺตโกสเก ฐิต**นฺติ หทยปปฺผาสานํ อนฺตเร ยกนมํสํ นิสฺสาย ปติฏฺฐิเต มหาโกสาตกีโกสสทิเส ปิตฺตโกเส ฐิตํฯ **กุปิเต**ติ ปิตฺตโกสโต จลิตฺวา พหิ นิกฺขเนฺตฯ

วิสฺสฏฺฐจิโตฺตติ วิสฺสฏฺฐปกติจิโตฺตฯ **ยกฺขุมฺมตฺตโก**ติ ยกฺขา กิร ยสฺส จิตฺตํ ขิปิตุกามา โหนฺติ, ตสฺส เสตมุขํ นีโลทรํ สุรตฺตหตฺถปาทํ มหาสีสํ ปชฺชลิตเนตฺตํ เภรวํ วา อตฺตภาวํ นิมฺมินิตฺวา ทเสฺสนฺติ, เภรวํ วา สทฺทํ สาเวนฺติ, กเถนฺตเสฺสว วา มุเขน หตฺถํ ปกฺขิปิตฺวา หทยมํสํ มทฺทนฺติ, เตน โส สโตฺต อุมฺมตฺตโก โหติ ขิตฺตจิโตฺตฯ เตเนวาห **“เภรวานิ วา อารมฺมณานิ ทเสฺสตฺวา”**ติอาทิฯ ตตฺถ **เภรวานี**ติ ทสฺสนมเตฺตเนว สตฺตานํ ภยํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํสํ อุปฺปาเทตุํ สมตฺถานิฯ **นิจฺจเมว อุมฺมตฺตโก โหตี**ติ ยสฺส ปิตฺตโกสโต ปิตฺตํ จลิตฺวา พหิ นิกฺขนฺตํ โหติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยสฺส ปน ปิตฺตํ จลิตฺวา ปิตฺตโกเสเยว ฐิตํ โหติ พหิ อนิกฺขนฺตํ, โส อนฺตรนฺตรา สญฺญํ ปฏิลภติ, น นิจฺจเมว อุมฺมตฺตโก โหตีติ เวทิตพฺพํฯ **ญตฺวา**ติ สญฺญาปฏิลาเภน ชานิตฺวาฯ **อธิมตฺตายา**ติ อธิกปฺปมาณายฯ

อาปตฺตานาปตฺติวารวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนา

ปกิณฺณกนฺติ โวมิสฺสกนยํฯ **สมุฏฺฐาน**นฺติ อุปฺปตฺติการณํฯ **กิริยา**ติอาทิ นิทสฺสนมตฺตํ, อกิริยาทีนมฺปิ สงฺคโห ทฏฺฐพฺโพฯ **เวทนายา**ติ สหโยเค กรณวจนํ, เวทนาย สห กุสลญฺจาติ วุตฺตํ โหติฯ **สพฺพสงฺคาหกวเสนา**ติ สเพฺพสํ สิกฺขาปทานํ สงฺคาหกวเสนฯ **ฉ สิกฺขาปทสมุฏฺฐานานี**ติ กาโย วาจา กายวาจา กายจิตฺตํ วาจาจิตฺตํ กายวาจาจิตฺตนฺติ เอวํ วุตฺตานิ ฉ อาปตฺติสมุฏฺฐานานิฯ อาปตฺติเยว หิ สิกฺขาปทสีเสน วุตฺตาฯ สมุฏฺฐานาทโย หิ อาปตฺติยา โหนฺติ, น สิกฺขาปทสฺส, อิเมสุ ปน ฉสุ สมุฏฺฐาเนสุ ปุริมานิ ตีณิ อจิตฺตกานิ, ปจฺฉิมานิ สจิตฺตกานิฯ เตสุ เอเกน วา ทฺวีหิ วา ตีหิ วา จตูหิ วา ฉหิ วา สมุฏฺฐาเนหิ อาปตฺติโย สมุฏฺฐหนฺติ, ปญฺจสมุฏฺฐานา อาปตฺติ นาม นตฺถิฯ ตตฺถ **เอกสมุฏฺฐานา** จตุตฺเถน จ ปญฺจเมน จ ฉเฏฺฐน จ สมุฏฺฐาเนน สมุฏฺฐาติ, น อเญฺญนฯ **ทฺวิสมุฏฺฐานา** ปฐมจตุตฺเถหิ จ ทุติยปญฺจเมหิ จ ตติยฉเฏฺฐหิ จ จตุตฺถฉเฏฺฐหิ จ ปญฺจมฉเฏฺฐหิ จ สมุฏฺฐาเนหิ สมุฏฺฐาติ, น อเญฺญหิฯ **ติสมุฏฺฐานา** ปฐเมหิ จ ตีหิ, ปจฺฉิเมหิ จ ตีหิ สมุฏฺฐาเนหิ สมุฏฺฐาติ, น อเญฺญหิฯ **จตุสมุฏฺฐานา** ปฐมตติยจตุตฺถฉเฏฺฐหิ จ ทุติยตติยปญฺจมฉเฏฺฐหิ จ สมุฏฺฐาเนหิ สมุฏฺฐาติ, น อเญฺญหิฯ **ฉสมุฏฺฐานา** ฉหิปิ สมุฏฺฐาติฯ

สิกฺขาปทํ นาม อตฺถิ ฉสมุฏฺฐานนฺติ เอตฺถาปิ สิกฺขาปทสีเสน อาปตฺติ วุตฺตาติ เวทิตพฺพาฯ เตเนว วกฺขติ ''สพฺพเญฺจตํ อาปตฺติยํ ยุชฺชติ, สิกฺขาปทสีเสน ปน สพฺพอฏฺฐกถาสุ เทสนา อารุฬฺหา''ติฯ กายาทีหิ ฉหิ สมุฏฺฐานํ อุปฺปตฺติ, ฉ วา สมุฏฺฐานานิ เอตสฺสาติ **ฉสมุฏฺฐานํ**ฯ **อตฺถิ จตุสมุฏฺฐาน**นฺติ กาโย กายวาจา กายจิตฺตํ กายวาจาจิตฺตนฺติ อิมานิ จตฺตาริ, วาจา กายวาจา วาจาจิตฺตํ กายวาจาจิตฺตนฺติ อิมานิ วา จตฺตาริ สมุฏฺฐานานิ เอตสฺสาติ จตุสมุฏฺฐานํฯ **อตฺถิ ติสมุฏฺฐาน**นฺติ กาโย วาจา กายวาจาติ อิมานิ ตีณิ, กายจิตฺตํ วาจาจิตฺตํ กายวาจาจิตฺตนฺติ อิมานิ วา ตีณิ สมุฏฺฐานานิ เอตสฺสาติ ติสมุฏฺฐานํฯ ทฺวิสมุฏฺฐานํ เอกสมุฏฺฐานญฺจ สมุฏฺฐานสีสวเสน ทเสฺสโนฺต **''อตฺถิ กถินสมุฏฺฐาน''**นฺติอาทิมาหฯ เตรส หิ สมุฏฺฐานสีสานิ ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานํ อทินฺนาทานสมุฏฺฐานํ สญฺจริตฺตสมุฏฺฐานํ สมนุภาสนสมุฏฺฐานํ กถินสมุฏฺฐานํ เอฬกโลมสมุฏฺฐานํ ปทโสธมฺมสมุฏฺฐานํ อทฺธานสมุฏฺฐานํ เถยฺยสตฺถสมุฏฺฐานํ ธมฺมเทสนาสมุฏฺฐานํ ภูตาโรจนสมุฏฺฐานํ โจริวุฏฺฐาปนสมุฏฺฐานํ อนนุญฺญาตสมุฏฺฐานนฺติฯ

ตตฺถ ''อตฺถิ ฉสมุฏฺฐาน''นฺติ อิมินา สญฺจริตฺตสมุฏฺฐานํ วุตฺตํฯ ''อตฺถิ จตุสมุฏฺฐาน''นฺติ อิมินา ปน อทฺธานสมุฏฺฐานํ อนนุญฺญาตสมุฏฺฐานญฺจ สงฺคหิตํฯ ยญฺหิ ปฐมตติยจตุตฺถฉเฏฺฐหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ อทฺธานสมุฏฺฐานํฯ ยํ ปน ทุติยตติยปญฺจมฉเฏฺฐหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ อนนุญฺญาตสมุฏฺฐานํฯ ''อตฺถิ ติสมุฏฺฐาน''นฺติ อิมินา อทินฺนาทานสมุฏฺฐานํ ภูตาโรจนสมุฏฺฐานญฺจ สงฺคหิตํฯ ยญฺหิ สจิตฺตเกหิ ตีหิ สมุฏฺฐาเนหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ อทินฺนาทานสมุฏฺฐานํฯ ยํ ปน อจิตฺตเกหิ ตีหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ ภูตาโรจนสมุฏฺฐานํฯ ''อตฺถิ กถินสมุฏฺฐาน''นฺติอาทินา ปน อวเสสสมุฏฺฐานสีเสน ทฺวิสมุฏฺฐานํ เอกสมุฏฺฐานญฺจ สงฺคณฺหาติฯ ตถา หิ ยํ ตติยฉเฏฺฐหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ กถินสมุฏฺฐานนฺติ วุจฺจติฯ ยํ ปฐมจตุตฺเถหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ เอฬกโลมสมุฏฺฐานํฯ ยํ ฉเฏฺฐเนว สมุฏฺฐาติ, อิทํ ธุรนิเกฺขปสมุฏฺฐานํ, สมนุภาสนสมุฏฺฐานนฺติปิ ตเสฺสว นามํฯ อาทิ-สทฺทสงฺคหิเตสุ ปน ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานปทโสธมฺมเถยฺยสตฺถธมฺมเทสนาโจริวุฏฺ

ฐาปนสมุฏฺฐาเนสุ ยํ กายจิตฺตโต สมุฏฺฐาติ, อิทํ ปฐมปาราชิกสมุฏฺฐานํฯ ยํ ทุติยปญฺจเมหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ ปทโสธมฺมสมุฏฺฐานํฯ ยํ จตุตฺถฉฏฺฐหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ เถยฺยสตฺถสมุฏฺฐานํฯ ยํ ปญฺจเมเนว สมุฏฺฐาติ, อิทํ ธมฺมเทสนาสมุฏฺฐานํฯ ยํ ปญฺจมฉฏฺฐหิ สมุฏฺฐาติ, อิทํ โจริวุฏฺฐาปนสมุฏฺฐานนฺติ เวทิตพฺพํฯ

เอวํ สมุฏฺฐานสีเสน สพฺพสิกฺขาปทานิ เตรสธา ทเสฺสตฺวา อิทานิ กิริยาวเสน ปญฺจธา ทเสฺสโนฺต **“ตตฺราปิ กิญฺจิ กิริยโต สมุฏฺฐาตี”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **กิญฺจี**ติ สิกฺขาปทสีเสน อาปตฺตึ วทติฯ ตสฺมา ยา กาเยน วา วาจาย วา ปถวีขณนาทีสุ วิย วีติกฺกมํ กโรนฺตสฺส โหติ, อยํ **กิริยโต สมุฏฺฐาติ** นามฯ ยา กายวาจาย กตฺตพฺพํ อกโรนฺตสฺส โหติ ปฐมกถินาปตฺติ วิย, อยํ **อกิริยโต สมุฏฺฐาติ** นามฯ ยา กโรนฺตสฺส จ อกโรนฺตสฺส จ โหติ อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา หตฺถโต จีวรปฏิคฺคหณาปตฺติ วิย, อยํ **กิริยากิริยโต สมุฏฺฐาติ** นามฯ ยา สิยา กโรนฺตสฺส จ สิยา อกโรนฺตสฺส จ โหติ รูปิยปฏิคฺคหณาปตฺติ วิย, อยํ **สิยา กิริยโต สิยา อกิริยโต สมุฏฺฐาติ** นามฯ ยา สิยา กโรนฺตสฺส จ สิยา กโรนฺตสฺส จ อกโรนฺตสฺส จ โหติ กุฏิการาปตฺติ วิย, อยํ **สิยา กิริยโต สิยา กิริยากิริยโต สมุฏฺฐาติ** นามฯ

อิทานิ สพฺพสิกฺขาปทานิ สญฺญาวเสน ทุวิธา กตฺวา ทเสฺสโนฺต **“ตตฺราปิ อตฺถิ สญฺญาวิโมกฺข”**นฺติอาทิมาหฯ สญฺญาย อภาเวน วิโมโกฺข อสฺสาติ **สญฺญาวิโมกฺข**นฺติ มเชฺฌปทโลปสมาโส ทฏฺฐโพฺพฯ ยโต หิ วีติกฺกมสญฺญาอภาเวน มุจฺจติ, อิทํ สญฺญาวิโมกฺขนฺติ วุจฺจติฯ **จิตฺตงฺคํ ลภติเยวา**ติ กายจิตฺตาทิสจิตฺตกสมุฏฺฐาเนเหว สมุฏฺฐหนโต ฯ ‘‘ลภติเยวา’’ติ อวธารเณน โน น ลภตีติ ทเสฺสติฯ ตสฺมา ยํ จิตฺตงฺคํ ลภติ, น ลภติ จ, ตํ **“อิตร”**นฺติ วุตฺตํ อิตร-สทฺทสฺส วุตฺตปฏิโยควิสยตฺตาฯ

ปุน สพฺพสิกฺขาปทานิ จิตฺตวเสน ทุวิธา ทเสฺสโนฺต **“ปุน อตฺถิ สจิตฺตก”**นฺติอาทิมาหฯ **ยํ สเหว จิเตฺตน อาปชฺชตี**ติ ยํ สจิตฺตเกเนว สมุฏฺฐาเนน อาปชฺชติ, โน อจิตฺตเกนฯ **วินาปี**ติ **อปิ**-สเทฺทน สหาปิ จิเตฺตน อาปชฺชตีติ ทเสฺสติฯ ยญฺหิ กทาจิ อจิตฺตเกน, กทาจิ สจิตฺตเกน สมุฏฺฐาเนน สมุฏฺฐาติ, ตํ อจิตฺตกนฺติ วุจฺจติฯ เอตฺถ จ สญฺญาทุกํ อนาปตฺติมุเขน, สจิตฺตกทุกํ อาปตฺติมุเขน วุตฺตนฺติ อิทเมเตสํ นานากรณนฺติ เวทิตพฺพํฯ

โลกวชฺชทุกสฺส เหฏฺฐา วุตฺตลกฺขณตฺตา ตํ อวิภชิตฺวา อิทานิ สพฺพสิกฺขาปทานิ กมฺมวเสน ทุวิธานิ, กุสลาทิวเสน เวทนาวเสน จ ติวิธานิ โหนฺตีติ ทเสฺสโนฺต **“กมฺมกุสลเวทนาวเสนา”**ติอาทิมาหฯ เอตฺถ ปน กิญฺจาปิ อฏฺฐกถาสุ อาคตนเยน กายกมฺมํ วจีกมฺมนฺติ กมฺมวเสน ทุกํ วุตฺตํ, ติกเมว ปน ทเสฺสตุํ วฏฺฏติฯ สพฺพเมว หิ สิกฺขาปทํ กายทฺวาเร อาปชฺชิตพฺพโต วจีทฺวาเร อาปชฺชิตพฺพโต กายวจีทฺวาเร อาปชฺชิตพฺพโต จ ติวิธํ โหติฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ปฐมปาราชิกวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘สพฺพาว กายกมฺมวจีกมฺมตทุภยวเสน ติวิธา โหนฺติฯ ตตฺถ กายทฺวาเร อาปชฺชิตพฺพา กายกมฺมนฺติ วุจฺจติ, วจีทฺวาเร อาปชฺชิตพฺพา วจีกมฺมนฺติ วุจฺจติ, อุภยตฺถ อาปชฺชิตพฺพา กายกมฺมวจีกมฺม’’นฺติฯ ตโตเยว จ อทินฺนาทานสิกฺขาปทาทีสุ กายกมฺมวจีกมฺมนฺติ ตทุภยวเสน ทสฺสิตํฯ

อตฺถิ ปน สิกฺขาปทํ กุสลนฺติอาทินา อาปตฺตึ อาปชฺชโนฺต กุสลจิตฺตสมงฺคี วา อาปชฺชติ อกุสลจิตฺตสมงฺคี วา อพฺยากตจิตฺตสมงฺคี วาติ ทเสฺสติ, น ปน กุสลาปิ อาปตฺติ อตฺถีติฯ น หิ กุสลา อาปตฺติ นาม อตฺถิ ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ สิยา อกุสลํ สิยา อพฺยากตํ, นตฺถิ อาปตฺตาธิกรณํ กุสล’’นฺติ (ปริ. ๓๐๓) วจนโตฯ **ทส กามาวจรกิริยจิตฺตานี**ติ หสิตุปฺปาทโวฏฺฐพฺพเนหิ สทฺธึ อฏฺฐ มหากิริยจิตฺตานิฯ ทฺวินฺนํ อภิญฺญาจิตฺตานํ อาปตฺติสมุฏฺฐาปกตฺตํ

ปญฺญตฺตึ อชานนฺตสฺส อิทฺธิวิกุพฺพนาทีสุ ทฏฺฐพฺพํฯ **ยํ กุสลจิตฺเตน อาปชฺชตี**ติ ยํ สิกฺขาปทสีเสน คหิตํ อาปตฺตึ กุสลจิตฺตสมงฺคี อาปชฺชติฯ อิมินา ปน วจเนน ตํ กุสลนฺติ อาปตฺติยา วุจฺจมาโน กุสลภาโว ปริยายโตว, น ปรมตฺถโตติ ทเสฺสติฯ กุสลจิตฺเตน หิ อาปตฺตึ อาปชฺชโนฺต สวิญฺญตฺติกํ อวิญฺญตฺติกํ วา สิกฺขาปทวีติกฺกมาการปฺปวตฺตํ รูปกฺขนฺธสงฺขาตํ อพฺยากตาปตฺตึ อาปชฺชติฯ **อิตเรหิ อิตร**นฺติ อิตเรหิ อกุสลาพฺยากตจิเตฺตหิ ยํ อาปชฺชติ, ตํ อิตรํ, อกุสลํ อพฺยากตญฺจาติ อโตฺถฯ อิทญฺจ อาปตฺตึ อาปชฺชโนฺต อกุสลจิตฺตสมงฺคี วา อาปชฺชติ กุสลาพฺยากตจิตฺตสมงฺคี วาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เอวํ สเนฺตปิ สพฺพสิกฺขาปเทสุ กิญฺจิ อกุสลจิตฺตเมว กิญฺจิ กุสลาพฺยากตวเสน ทฺวิจิตฺตํ, กิญฺจิ สเพฺพสํ วเสน ติจิตฺตนฺติ อยเมว ปเภโท ลพฺภติ, น อโญฺญติ เวทิตพฺพํฯ

ติเวทนํ ทฺวิเวทนํ เอกเวทนนฺติ อิทญฺจ ยถาวุตฺตเวทนาวเสเนว ลพฺภติ, นาญฺญถาติ ทฏฺฐพฺพํฯ นิปชฺชิตฺวา นิโรธํ สมาปนฺนสฺส สหเสยฺยวเสน ตทาการปฺปวตฺตรูปกฺขนฺธเสฺสว อาปตฺติภาวโต ''อตฺถิ อเวทน''นฺติปิ วตฺตพฺพเมตํ, กทาจิ กรหจิ ยทิจฺฉกํ สมฺภวตีติ อคฺคเหตฺวา เยภุยฺยวเสน ลพฺภมานํเยว คเหตฺวา วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

อิทานิ ยถาวุตฺตสมุฏฺฐานาทีนิ อิมสฺมึ สํวณฺณิยมานสิกฺขาปเท วิภชิตฺวา ทเสฺสโนฺต **''อิมํ ปกิณฺณกํ วิทิตฺวา''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **วิทิตฺวา**ติ อิมสฺส ''เวทิตพฺพ''นฺติ อิมินา อปรกาลกิริยาวจเนน สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพฯ **กิริยสมุฏฺฐาน**นฺติ อิทํ เยภุยฺยวเสน วุตฺตํ ปรูปกฺกเมสติ สาทิยนฺตสฺส อกิริยสมุฏฺฐานภาวโตฯ ''มโนทฺวาเร อาปตฺติ นาม นตฺถีติ อิทมฺปิ พาหุลฺลวเสเนว วุตฺต''นฺติ วทนฺติฯ **จิตฺตํ ปเนตฺถ องฺคมตฺตํ โหตี**ติ ปฐมปาราชิกํ กายจิตฺตโต สมุฏฺฐาตีติ จิตฺตเมตฺถ อาปตฺติยา องฺคเมว โหติฯ **น ตสฺส วเสน กมฺมภาโว ลพฺภตี**ติ วิญฺญตฺติชนกวเสน กายทฺวาเร ปวตฺตตฺตา ตสฺส จิตฺตสฺส วเสน อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส มโนกมฺมภาโว น ลพฺภตีติ อโตฺถฯ สิกฺขาปทสฺส เหฏฺฐา วุตฺตนเยน ปญฺญตฺติภาวโต **''สพฺพเญฺจตํ อาปตฺติยํ ยุชฺชตี''**ติ วุตฺตํฯ น หิ ยถาวุตฺตสมุฏฺฐานาทิ ปญฺญตฺติยํ ยุชฺชติฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

อิทํ กินฺติ กเถตุกมฺยตาย ปุจฺฉติฯ วินีตานิ วินิจฺฉิตานิ วตฺถูนิ **วินีตวตฺถูนิ**ฯ ตานิ หิ ''อาปตฺตึ ตฺวํ ภิกฺขุ อาปโนฺน ปาราชิกํฯ อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺส, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสฯ อนาปตฺติ ภิกฺขุ อสาทิยนฺตสฺสา''ติอาทินา ภควตาเยว วินิจฺฉิตานิ ฯ เตนาห **''ภควตา สยํ วินิจฺฉิตาน''**นฺติฯ **อุทฺทานคาถา**ติ อุเทฺทสคาถา, สงฺคหคาถาติ วุตฺตํ โหติฯ **วตฺถุคาถา**ติ ''เตน โข ปน สมเยน อญฺญตโร ภิกฺขู''ติอาทิกา นิทานวตฺถุทีปิกา วินีตวตฺถุปาฬิเยว เตสํ เตสํ วตฺถูนํ คนฺถนโต ''วตฺถุคาถา''ติ วุตฺตา, น ฉโนฺทวิจิติลกฺขเณนฯ คาถานํ วตฺถุ **วตฺถุคาถา**ติ เอวํ วา เอตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **เอตฺถา**ติ วินีตวตฺถูสุฯ **ทุติยาทีน**นฺติ ทุติยปาราชิกาทีนํฯ ทุติยาทีนิ วินิจฺฉินิตพฺพานีติ โยเชตพฺพํฯ **สิปฺปิกาน**นฺติ จิตฺตการาทิสิปฺปิกานํฯ ยํ ปสฺสิตฺวา ปสฺสิตฺวา จิตฺตการาทโย จิตฺตกมฺมาทีนิ อุคฺคณฺหนฺตา กโรนฺติ, ตํ **''ปฏิจฺฉนฺนกรูป''**นฺติ วุจฺจติฯ

๖๗. **ปุริมานิ เทฺว วตฺถูนี**ติ มกฺกฏิวตฺถุํ วชฺชิปุตฺตกวตฺถุญฺจฯ ตานิ ปน กิญฺจาปิ อนุปญฺญตฺติยํ อาคตาเนว, ตถาปิ ภควตา สยํ วินิจฺฉิตวตฺถุภาวโต อทินฺนาทานาทีสุ อนุปญฺญตฺติยํ อาคตานิ รชกาทิวตฺถูนิ วิย ปุน วินีตวตฺถูสุ ปกฺขิตฺตานิฯ ยทิ เอวํ ''ตสฺส กุกฺกุจฺจํ อโห

สี’’ติ อิทํ วิรุเชฺฌยฺย, อนุปญฺญตฺติยญฺหิ อเญฺญ ภิกฺขู ทิสฺวา ตํ ภิกฺขุํ โจเทสฺสนฺติ? สจฺจเมตํ, เตหิ ปน ภิกฺขูหิ อนุปญฺญตฺติยํ วุตฺตนเยน โจเทตฺวา “นนุ, อาวุโส, ตเถว ตํ โหตี’’ติ วุเตฺต ตสฺส กุกฺกุจฺจํ อโหสีติ คเหตพฺพํฯ “ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสี’’ติ อิทญฺจ เตหิ ภิกฺขูหิ อนุปญฺญตฺติยํ วุตฺตนเยน ภควโต อาโรจิเต “สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ มกฺกฏิยา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวี’’ติ ภควตา ปุโฏฺฐ สมาโน “สจฺจํ ภควา’’ติ ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสีติ คเหตพฺพํฯ

วชฺชิปุตฺตกวตฺถุมฺหิ ปน สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ทุพฺพลฺยํ อนาวิกตฺวา เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตฺวา วิพฺภมิตฺวา เย อานนฺทเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุน ปพฺพชฺชํ อุปสมฺปทญฺจ ยาจิํสุ, เต สนฺธาย “อฏฺฐานเมตํ, อานนฺท, อนวกาโส, ยํ ตถาคโต วชฺชีนํ วา วชฺชิปุตฺตกานํ วา การณา สาวกานํ ปาราชิกํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ สมูหเนยฺยา’’ติอาทิ อนุปญฺญตฺติยํ วุตฺตํฯ เย ปน อวิพฺภมิตฺวา สลิเงฺค ฐิตาเยว อุปฺปนฺนกุกฺกุจฺจา ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ, เต สนฺธาย “อาปตฺติํ ตุเมฺห, ภิกฺขเว, อาปนฺนา ปาราชิก’’นฺติ อิธ วุตฺตํฯ เกจิ ปน อิมํ อธิปฺปายํ อชานนฺตาว “อญฺญเมว มกฺกฏิวตฺถุ วชฺชิปุตฺตกวตฺถุ จ วินีตวตฺถูสุ อาคต’’นฺติ วทนฺติฯ

กุเส คเนฺถตฺวาติ กุสติณานิ คเนฺถตฺวาฯ **เกเสหี**ติ มนุสฺสเกเสหิฯ **ตํ ราค**นฺติ กายสํสคฺคราคํฯ **ญตฺวา**ติ สยเมว ชานิตฺวาฯ ยทิ กายสํสคฺคราเคน กตํ, กายสํสคฺคราคสิกฺขาปทสฺส วินีตวตฺถูสุ อวตฺวา อิธ กสฺมา วุตฺตนฺติ? วุจฺจเต – กิญฺจาปิ ตํ กายสํสคฺคราเคน กตํ, ตสฺส ปน ภิกฺขุโน ปาราชิกเกฺขเตฺต กตุปกฺกมตฺตา “ปาราชิกํ นุ โข อหํ อาปโนฺน’’ติ ปาราชิกวิสยํ กุกฺกุจฺจํ อโหสีติ อิธ วุตฺตํฯ เตเนวาห – “อนาปตฺติ ภิกฺขุ ปาราชิกสฺส, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’ติฯ

๖๘. **อติทสฺสนียา**ติ ทิวสมฺปิ ปสฺสนฺตานํ อติตฺติกรณโต อติวิย ทสฺสนโยคฺคาฯ **วณฺณโปกฺขรตายา**ติ เอตฺถ โปกฺขรตา วุจฺจติ สุนฺทรภาโว, วณฺณสฺส โปกฺขรตา วณฺณโปกฺขรตา, ตาย วณฺณโปกฺขรตาย, วณฺณสมฺปตฺติยาติ อโตฺถฯ โปราณา ปน โปกฺขรนฺติ สรีรํ วทนฺติ, วณฺณํ วณฺณเมวฯ เตสํ มเตน วณฺณญฺจ โปกฺขรญฺจ วณฺณโปกฺขรานิ, เตสํ ภาโว วณฺณโปกฺขรตา, ตสฺมา **วณฺณโปกฺขรตายา**ติ ปริสุเทฺธน วเณฺณน เจว สรีรสณฺฐานสมฺปตฺติยา จาติ อโตฺถฯ อถ วา วณฺณสมฺปนฺนํ โปกฺขรํ วณฺณโปกฺขรนฺติ อุตฺตรปทโลโป ปุพฺพปทสฺส ทฎฺฐโพฺพ, ตสฺส ภาโว วณฺณโปกฺขรตา, ตาย **วณฺณโปกฺขรตาย,** วณฺณสมฺปนฺนสรีรตายาติ อโตฺถฯ **ปธํเสสี**ติ อภิภวีติ อโตฺถฯ กถํ ปน อสาทิยนฺตี นิสีทีติ อาห – **“อสทฺธมฺมาธิปฺปาเยน…เป.… ขาณุกา วิยา**’’ติฯ

น ลิมฺปตีติ น อลฺลียติฯ **กาเมสู**ติ วตฺถุกามกิเลสกาเมสุฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา ปทุมินิปเณฺณ อุทกพินฺทุ น สณฺฐาติ, ยถา จ สูจิมุเข สาสโป น สนฺติฎฺฐติ, เอวเมว โย อพฺภนฺตเร ทุวิเธนปิ กาเมน น ลิมฺปติ, ตสฺมิํ กาโม น สณฺฐาติ, ตมหํ พฺราหฺมณํ วทามีติฯ

๖๙. **ปุริสสณฺฐานํ อนฺตรหิตํ, อิตฺถิสณฺฐานํ อุปฺปนฺน**นฺติ ผลสฺส วินาสุปฺปาททสฺสเนน การณสฺสปิ วินาสุปฺปาทา วุตฺตาติ ทฎฺฐพฺพํฯ ปุริสินฺทฺริเย หิ นเฎฺฐ ปุริสสณฺฐานํ อนฺตรธายติ, อิตฺถินฺทฺริเย สมุปฺปเนฺน อิตฺถิสณฺฐานํ ปาตุภวติฯ ตถา หิ “ยสฺส อิตฺถินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺส ปุริสินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชตีติ? โนฯ ยสฺส วา ปน ปุริสินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺส อิตฺถินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชตีติ? โน’’ติ **ยมกปกรเณ** (ยม. ๓. อินฺทฺริยยมก.๑๘๘) วุตฺตตฺตา อินฺทฺริยทฺวยสฺส เอกสฺมิํ สนฺตาเน สหปวตฺติยา อสมฺภวโต ยสฺมิํ ขเณ อิตฺถินฺทฺริยํ ปาตุภวติ, ตโต ปุเพฺพ สตฺตรสมจิตฺตโต ปฎฺฐาย ปุริสินฺทฺริยํ นุปฺปชฺชติฯ ตโต ปุเพฺพ อุปฺปเนฺนสุ จ ปุริสินฺทฺริเยสุ สหชรูเปหิ สทฺธิํ กเมน นิรุเทฺธสุ ตสฺมิํ สนฺตาเน อิตฺถินฺทฺริยํ อุปฺปชฺชติฯ ตโต ปุริสสณฺฐานากา

เรน ปวเตฺตสุ กมฺมชรูเปสุ เสสรูเปสุ จ กญฺจิ กาลํ ปวตฺติตฺวา นิรุทฺเธสุ อิตฺถิสณฺฐานากาเรน จ จตุชรูปสนฺตติยา ปวตฺตาย ปุริสสณฺฐานํ อนฺตรหิตํ, อิตฺถิสณฺฐานํ ปาตุภูตนฺติ วุจฺจติฯ อิตฺถิยา ปุริสลิงฺคปาตุภาเวปิ อยเมว นโย เวทิตโพฺพฯ

ปุริสลิงฺคํ อุตฺตมํ, อิตฺถิลิงฺคํ หีนนฺติ อิมินา จ ปุริสินฺทฺริยสฺส อุตฺตมภาโว, อิตฺถินฺทฺริยสฺส จ หีนภาโว วุโตฺตติ ทฏฺฐพฺพํฯ น หิ อินฺทฺริยสฺส หีนุกฺกฏฺฐภาวํ วินา ตนฺนิสฺสยสฺส ลิงฺคสฺส หีนุกฺกฏฺฐตา สมฺภวติฯ **ปุริสลิงฺคํ พลวอกุสเลน อนฺตรธายตี**ติอาทินาปิ อินฺทฺริยเสฺสว วินาสุปฺปาทา วุตฺตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ อินฺทฺริเย หิ วินเฏฺฐ อุปฺปเนฺน จ ตนฺนิสฺสยสฺส ลิงฺคสฺสปิ อนฺตรธานํ ปติฏฺฐานญฺจ สมฺภวติฯ กถํ ปเนตฺถ ปุริสลิงฺคํ พลวอกฺสเลน อนฺตรธายติ, อิตฺถิลิงฺคํ ทุพฺพลกุสเลน ปติฏฺฐาตีติ? วุจฺจเต – ปฏิสนฺธิยํ ตาว ปุริสินฺทฺริยุปฺปาทกํ อนุปหตสามตฺถิยํ พลวกุสลกมฺมํ ยาวตายุกํ ปุริสินฺทฺริยเมว อุปฺปาเทติ, อนฺตรา ปน เกนจิ ลทฺธปจฺจเยน ปารทาริกตฺตาทินา พลวอกุสลกเมฺมน อุปหตสามตฺถิยํ ตเทว ปฏิสนฺธิทายกํ กุสลกมฺมํ ทุพฺพลีภูตํ ปุริสินฺทฺริยํ อนุปฺปาเทตฺวา อตฺตโน สามตฺถิยานุรูปํ อิตฺถินฺทฺริยํ ปวเตฺต อุปฺปาเทติฯ ยทา ปน ปฏิสนฺธิทานกาเลเยว เกนจิ ลทฺธปจฺจเยน ปารทาริกตฺตาทินา พลวอกุสลกเมฺมน ปุริสินฺทฺริยุปฺปาทนสามตฺถิยํ อุปหตํ โหติ, ตทา ทุพฺพลีภูตํ กุสลกมฺมํ ปุริสินฺทฺริยํ อนุปฺปาเทตฺวา ปฏิสนฺธิยํเยว อิตฺถินฺทฺริยํ อุปฺปาเทติฯ ตสฺมา ‘‘ปุริสลิงฺคํ พลวอกุสเลน อนฺตรธายติ, อิตฺถิลิงฺคํ ทุพฺพลกุสเลน ปติฏฺฐาตี’’ติ วุจฺจติฯ

ทุพฺพลอกุสเลน อนฺตรธายตีติ ปารทาริกตฺตาทิพลวอกุสลกมฺมสฺส ปุริสินฺทฺริยุปฺปาทนวิพนฺธกสฺส ทุพฺพลภาเว สติ อนฺตรธายนฺตํ อิตฺถิลิงฺคํ ทุพฺพลอกุสเลน อนฺตรธายตีติ วุตฺตํฯ ตถา หิ ปารทาริกตฺตาทินา พลวอกุสลกเมฺมน พาหิตตฺตา ปุริสินฺทฺริยุปฺปาทเน อสมตฺถํ ปฏิสนฺธิยํ อิตฺถิยา อิตฺถินฺทฺริยุปฺปาทกํ ทุพฺพลกุสลกมฺมํ ยทา ปวตฺติยํ พฺรหฺมจริยวาสมิจฺฉาจารปฏิวิรติวเสน ปุริสตฺตปตฺถนาวเสน วา กตุปจิตพลวกุสลกเมฺมน อาหิตสามตฺถิยํ ปุริสินฺทฺริยุปฺปาทเน สมตฺถํ อิตฺถินฺทฺริยํ อนุปฺปาเทตฺวา อตฺตโน สามตฺถิยานุรูปํ ปุริสินฺทฺริยํ อุปฺปาเทติ, ตทา ปุริสินฺทฺริยุปฺปาทนวิพนฺธกสฺส พลวอกุสลกมฺมสฺส ทุพฺพลภาเว สติ ตํ อิตฺถินฺทฺริยํ อนฺตรหิตนฺติ ‘‘อิตฺถิลิงฺคํ อนฺตรธายนฺตํ ทุพฺพลอกุสเลน อนฺตรธายตี’’ติ วุจฺจติฯ ยถาวุตฺตนเยเนว พลวตา กุสลกเมฺมน ปุริสินฺทฺริยสฺส อุปฺปาทิตตฺตา ‘‘ปุริสลิงฺคํ พลวกุสเลน ปติฏฺฐาตี’’ติ วุจฺจติฯ ปุเพฺพ อิตฺถิภูตสฺส ปฏิสนฺธิยํ ปุริสินฺทฺริยุปฺปาทเนปิ อยํ นโย เวทิตโพฺพฯ **อุภยมฺปิ อกุสเลน อนฺตรธายติ, กุสเลน ปฏิลพฺภตี**ติ อิทํ สุคติภวํ สนฺธาย วุตฺตํ, ทุคฺคติยํ ปน อุภินฺนํ อุปฺปตฺติ วินาโส จ อกุสลกเมฺมเนวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ

อุภินฺนมฺปิ สหเสยฺยาปตฺติ โหตีติ ‘‘โย ปน ภิกฺขุ มาตุคาเมน สหเสยฺยํ กเปฺปยฺย, ปาจิตฺติยํฯ ยา ปน ภิกฺขุนี ปุริเสน สหเสยฺยํ กเปฺปยฺย, ปาจิตฺติย’’นฺติ วุตฺตตฺตา อุภินฺนมฺปิ สหเสยฺยวเสน ปาจิตฺติยาปตฺติ โหติฯ **ทุกฺขี**ติ เจโตทุกฺขสมงฺคิตาย ทุกฺขีฯ **ทุมฺมโน**ติ โทเสน ทุฏฺฐมโน, วิรูปมโน วา โทมนสฺสาภิภูตตายฯ **‘‘สมสฺสาเสตโพฺพ’’**ติ วตฺวา สมสฺสาเสตพฺพวิธิํ ทเสฺสโนฺต **‘‘โหตุ มา จินฺตยิตฺถา’’**ติอาทิมาหฯ **อนาวโฏ**ติ อวาริโตฯ **ธโมฺม**ติ ปริยตฺติปฏิปตฺติปฏิเวธสงฺขาโต ติวิโธปิ สทฺธโมฺมฯ สโคฺค จ มโคฺค จ สคฺคมโคฺค, สคฺคสฺส วา มโคฺค สคฺคมโคฺค, สคฺคูปปตฺติสาธิกา ปฏิปตฺติฯ ภิกฺขุนิยา สทฺธิํ สํวิธาย อทฺธานคมเน อาปตฺติ ปริหริตพฺพาติ ทเสฺสโนฺต **‘‘สํวิทหนํ ปริโมเจตฺวา’’**ติ อาหฯ **‘‘มยํ อสุกํ นาม ฐานํ คจฺฉามา’’**ติ วตฺวา ‘‘เอหิ สทฺธิํ คมิสฺสามา’’ติอาทินา อสํวิทหิตตฺตา อนาปตฺติฯ

พหิคาเมติ อตฺตโน วสนคามโต พหิฯ **คามนฺตรนทีปารรตฺติวิปฺปวาสคณโอหียนา ปตฺตีหิ อนาปตฺตีติ** ‘‘ทุติยิกา ภิกฺขุนี ปกฺกนฺตา วา โหตี’’ติอาทินา (ปาจิ. ๖๙๓) วุตฺตอนาปตฺติลกฺขเณหิ สํสนฺทนโต วุตฺตํฯ **อาราธิกาติ** จิตฺตาราธเน สมตฺถาฯ **ตา โกเปตฺวาติ** ตา ปริจฺจชิตฺวาฯ **ลชฺชินิโย...เป.... ลพฺภตีติ** ‘‘สงฺคเห อสติ อุกฺกณฺฐิตฺวา วิพฺภเมยฺยาปี’’ติ สงฺคหวเสเนว วุตฺตํฯ **อลชฺชินิโย...เป.... ลพฺภตีติ** อลชฺชิภาวโต อสนฺตปกฺขํ ภชนฺตีติ วุตฺตํฯ **อญฺญาติกา...เป.... วฏฺฏตีติ** อิทํ ปน อิมิสฺสา อาเวณิกํ กตฺวา อฏฺฐกถายํ อนุญฺญาตนฺติ วทนฺติฯ **ภิกฺขุภาเวปีติ** ภิกฺขุกาเลปิฯ **ปริสาวจโรติ** อุปชฺฌาโย จ อาจริโย จ หุตฺวา ปริสุปฏฺฐาโกฯ **อญฺญสฺส สนฺติเก นิสฺสโย คเหตพฺโพติ** ตสฺส สนฺติเก อุปสมฺปเนฺนหิ สทฺธิวิหาริเกหิ อญฺญสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก นิสฺสโย คเหตพฺโพฯ **ตํ นิสฺสาย วสเนฺตหิปีติ** อเนฺตวาสิเก สนฺธาย วทติฯ **อุปชฺฌา คเหตพฺพาติ** อุปสมฺปทตฺถํ อุปชฺฌา คเหตพฺพา, อญฺญสฺส สนฺติเก อุปสมฺปชฺชิตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

วินยกมฺมนฺติ วิกปฺปนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปุน กาตพฺพนฺติ** ปุน วิกเปฺปตพฺพํฯ **ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา สตฺตาหํ วฏฺฏตีติ** ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนีนํ สนฺนิธิ ภิกฺขูหิ, ภิกฺขูนํ สนฺนิธิ ภิกฺขุนีหิ ปฏิคฺคาหาเปตฺวา ปริภุญฺชิตุ’’นฺติ (จูฬว. ๔๒๑) วจนโต ปุน ปฏิคฺคหิตํ ตทหุ สามิสมฺปิ วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **สตฺตเม ทิวเสติ** อิทํ ตญฺจ นิสฺสคฺคิยํ อนาปชฺชิตฺวาว ปุนปิ สตฺตาหํ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ยสฺมา ปน ภิกฺขุนิยา นิสฺสคฺคิยํ ภิกฺขุสฺส วฏฺฏติ, ภิกฺขุสฺส นิสฺสคฺคิยํ ภิกฺขุนิยา วฏฺฏติ, ตสฺมา อฏฺฐเมปิ ทิวเส ลิงฺคปริวเตฺต สติ อนิสฺสชฺชิตฺวาว อเนฺตสตฺตาเห ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ **ตํ ปกตโตฺต รกฺขตีติ** อปริวตฺตลิโงฺค ตํ ปฏิคฺคหณวิชหนโต รกฺขติ, อวิภตฺตตาย ปฏิคฺคหณํ น วิชหตีติ อธิปฺปาโยฯ **สามํ คเหตฺวาน นิกฺขิเปยฺยาติ** ปฏิคฺคเหตฺวา สยํ นิกฺขิเปยฺยฯ **ปริภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺตีติ** ลิงฺคปริวเตฺต สติ ปฏิคฺคหณวิชหนโต ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส อาปตฺติฯ

‘‘**หีนายาวตฺตเนนาติ** ปาราชิกํ อาปนฺนสฺส คิหิภาวูปคมเนนา’’ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ, ตํ สุวุตฺตํฯ น หิ ปาราชิกํ อนาปนฺนสฺส สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย ‘‘วิพฺภมิสฺสามี’’ติ คิหิลิงฺคคฺคหณมเตฺตน ภิกฺขุภาโว วินสฺสติฯ ปาราชิกํ อาปโนฺน จ ภิกฺขุลิเงฺค ฐิโต ยาว น ปฏิชานาติ, ตาว อเตฺถว ตสฺส ภิกฺขุภาโว, น โส อนุปสมฺปนฺนสงฺขฺยํ คจฺฉติฯ ตถา หิ โส สํวาสํ สาทิยโนฺตปิ เถยฺยสํวาสโก น โหติ, สหเสยฺยาทิอาปตฺตึ น ชเนติ, โอมสวาเท ปาจิตฺติยญฺจ ชเนติฯ เตเนว ‘‘อสุทฺโธ โหติ ปุคฺคโล อญฺญตรํ ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺน, ตเญฺจ สุทฺธทิฏฺฐิ สมาโน โอกาสํ การาเปตฺวา อโกฺกสาธิปฺปาโย วเทติ, อาปตฺติ โอมสวาทสฺสา’’ติ (ปารา. ๓๘๙) โอมสวาเท ปาจิตฺติยํ วุตฺตํฯ อสติ หิ ภิกฺขุภาเว ทุกฺกฏํ ภเวยฺย, สติ จ ภิกฺขุภาเว ปฏิคฺคหิตสฺส ปฏิคฺคหณวิชหนํ นาม อยุตฺตํ, ตสฺมา สพฺพโส ภิกฺขุภาวสฺส อภาวโต ปาราชิกํ อาปชฺชิตฺวา คิหิลิงฺคคฺคหเณน คิหิภาวูปคมนํ อิธ ‘‘หีนายาวตฺตน’’นฺติ อธิเปฺปตํ, น ปน ปกตตฺตสฺส คิหิลิงฺคคฺคหณมตฺตํฯ เตเนว กตฺถจิ สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน สมานคติกตฺตา หีนายาวตฺตนํ วิสุํ น คณฺหนฺติฯ สิกฺขาปจฺจกฺขาเนน ปฏิคฺคหณวิชหเน วุเตฺต ปาราชิกํ อาปนฺนสฺส คิหิภาวูปคมเนน สพฺพโส ภิกฺขุภาวสฺส อภาวโต วตฺตพฺพเมว นตฺถีติฯ ตถา หิ **พุทฺธทตฺตาจริเยน** อตฺตโน วินยวินิจฺฉเย –

> ‘‘อเจฺฉทคาหนิรเปกฺขนิสคฺคโต จ,
> สิกฺขาปฺปหานมรเณหิ จ ลิงฺคเภทา;
> ทาเนน ตสฺส จ ปรสฺส อภิกฺขุกสฺส,
> สพฺพํ ปฏิคฺคหณเมติ วินาสเมว’’นฺติฯ –

เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ ตถา **ธมฺมสิริเตฺถเรน**ปิ –

> ‘‘สิกฺขามรณลิเงฺคหิ, อนเปกฺขวิสคฺคโต;
> อเจฺฉทานุปสมฺปนฺน-ทานา คาโหปสมฺมตี’’ติฯ –

วุตฺตํ ฯ ยทิ จ ปกตตฺตสฺส คิหิลิงฺคคฺคหณมเตฺตนปิ ปฏิคฺคหณํ วิชเหยฺย, เตปิ อาจริยา วิสุํ ตมฺปิ วเทยฺยุํ, น วุตฺตญฺจ, ตโต วิญฺญายติ ‘‘ปกตตฺตสฺส คิหิลิงฺคคฺคหณมตฺตํ อิธ หีนายาวตฺตนนฺติ นาธิเปฺปต’’นฺติฯ ภิกฺขุนิยา ปน สิกฺขาปจฺจกฺขานสฺส อภาวโต คิหิลิงฺคคฺคหณมเตฺตนปิ ปฏิคฺคหณํ วิชหติฯ

อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนนาติ อญฺญสฺส อทตฺวาว อนตฺถิกตาย ‘‘นตฺถิ อิมินา กมฺมํ, น อิทานิ นํ ปริภุญฺชิสฺสามี’’ติ วตฺถูสุ วา ‘‘ปุน ปฏิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชิสฺสามี’’ติ ปฏิคฺคหเณ วา อนเปกฺขวิสฺสชฺชเนนฯ **อจฺฉินฺทิตฺวา คาเหนา**ติ โจราทีหิ อจฺฉินฺทิตฺวา คหเณนฯ

เอตฺถาติ ภิกฺขุวิหาเรฯ **อุปโรปกา**ติ เตน โรปิตา รุกฺขคจฺฉาฯ **เตรสสุ สมฺมุตีสู**ติ ภตฺตุเทฺทสกเสนาสนปญฺญาปกภณฺฑาคาริกจีวรปฏิคฺคาหกจีวรภาชกยาคุภาชกผลภาชกขชฺชภาชกอปฺปมตฺตกวิสฺสชฺชกสาฏิยคฺคาหาปกปตฺตคฺคาหาปกอารามิกเปสกสามเณรเปสกสมฺมุติสงฺขาตาสุ เตรสสุ สมฺมุตีสุฯ กามํ ปุริมิกาย ปจฺฉิมิกาย จ เสนาสนคฺคาโห ปฏิปฺปสฺสมฺภติเยว, ปุริมิกาย ปน เสนาสนคฺคาเห ปฏิปฺปสฺสเทฺธ ปจฺฉิมิกาย อญฺญตฺถ อุปคนฺตุํ สกฺกาติ ปุริมิกาย เสนาสนคฺคาหปฏิปฺปสฺสทฺธึ วิสุํ ทเสฺสตฺวา ปจฺฉิมิกาย เสนาสนคฺคาเห ปฏิปฺปสฺสเทฺธ น สกฺกา อญฺญตฺถ อุปคนฺตุนฺติ ตตฺถ ภิกฺขูหิ กตฺตพฺพสงฺคหํ ทเสฺสโนฺต **‘‘สเจ ปจฺฉิมิกาย เสนาสเน คหิเต’’**ติอาทิมาหฯ

ปกฺขมานตฺตเมว ทาตพฺพนฺติ ภิกฺขุนีนํ ปฏิจฺฉนฺนายปิ อาปตฺติยา มานตฺตจารเสฺสว อนุญฺญาตตฺตาฯ **ปุน ปกฺขมานตฺตเมว ทาตพฺพ**นฺติ ภิกฺขุกาเล จิณฺณมานตฺตาภาวโตฯ **ภิกฺขุนีหิ อพฺภานกมฺมํ กาตพฺพ**นฺติ ภิกฺขุกาเล จิณฺณมานตฺตตาย ภิกฺขุนีกาเลปิ จิณฺณมานตฺตา อิเจฺจว สงฺขฺยํ คจฺฉตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ **สเจ อกุสลวิปาเก…เป…. ฉารตฺตํ มานตฺตเมว ทาตพฺพ**นฺติ มานตฺตํ จรนฺตสฺส ลิงฺคปริวตฺตาธิการตฺตา วุตฺตํฯ สเจ ปน ภิกฺขุกาเล ปฏิจฺฉนฺนาย สาธารณาปตฺติยา ปริวสนฺตสฺส อสมาทิณฺณปริวาสสฺส วา ลิงฺคํ ปริวตฺตติ, ตสฺส ภิกฺขุนีกาเล ปกฺขมานตฺตํ จรนฺตสฺส อกุสลวิปาเก ปริกฺขีเณ ปุน ลิเงฺค ปริวตฺติเต ปริวาสํ ทตฺวา ปริวุตฺถปริวาสสฺส ฉารตฺตํ มานตฺตํ ทาตพฺพนฺติ วทนฺติฯ

สญฺจริตฺตาปตฺตีติ สาธารณาปตฺติทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **ปริวาสทานํ นตฺถี**ติ ภิกฺขุกาเล อปฺปฏิจฺฉนฺนภาวโตฯ ภิกฺขุนีกาเล ปน อาโรจิตาปิ สาธารณาปตฺติ สเจ ภิกฺขุกาเล อนาโรจิตา, ปฏิจฺฉนฺนาว โหตีติ วทนฺติฯ **ภิกฺขูหิ มานเตฺต อทิเนฺน**ติ อจิณฺณมานตฺตาย ลิงฺคปริวเตฺต สติฯ ภิกฺขุนีภาเว ฐิตายปิ ตา สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธา เอวาติ สมฺพโนฺธฯ **ยา อาปตฺติโย ปุเพฺพ ปฏิปฺปสฺสทฺธา**ติ ยา อสาธารณาปตฺติโย ปุเพฺพ ภิกฺขุภาเว ปฏิปฺปสฺสทฺธาฯ ‘‘ปาราชิกํ อาปนฺนสฺส ลิงฺคปริวเตฺต สติ สนฺตานสฺส เอกตฺตา น ปุน โส อุปสมฺปทํ ลภติ, ตถา วิพฺภนฺตาปิ ภิกฺขุนี ลิงฺคปริวเตฺต สติ ปุน อุปสมฺปทํ น ลภตี’’ติ วทนฺติฯ

๗๑. ‘‘อนุปาทินฺนเกสูติ อธิการตฺตา อุปาทินฺนเกปิ เอเสว นโยติ วุตฺต’’นฺติ **จูฬคณฺฐิปเท มชฺฌิมคณฺฐิปเท** จ วุตฺตํ, ตํ ทุวุตฺตํฯ น หิ อุปาทินฺนเกสุ นิมิเตฺต อุปกฺกมนฺตสฺส ทุกฺกฏํ ทิสฺสติฯ ตถา หิ อุปาทินฺนเกสุ นิมิเตฺต อปฺปเวเสตฺวา พหิ อุปกฺกมนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ ‘‘น

จ, ภิกฺขเว, รตฺตจิตฺเตน องฺคชาตํ ฉุปิตพฺพํ, โย ฉุเปยฺย, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ (มหาว. ๒๕๒) วุตฺตตฺตาฯ เอตฺถ จ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ สพฺพํ อฏฺฐกถายํ ปุเพฺพ วิจาริตเมวฯ **ทุกฺกฏเมวา**ติ โมจนราคสฺส อภาวโตฯ **ตเถวา**ติ มุจฺจตุ วา มา วาติ อิมมตฺถํ อติทิสฺสติฯ

อวิสโยติ อสาทิยนํ นาม เอวรูเป ฐาเน ทุกฺกรนฺติ กตฺวา วุตฺตํฯ **มาตุคามสฺส วจนํ คเหตฺวา**ติ ‘‘อหํ วายมิสฺสามิ, ตฺวํ มา วายมี’’ติอาทินา วุตฺตวจนํ คเหตฺวาฯ อุภยวายาเมเนว อาปตฺตีติ สญฺญาย ‘‘ตฺวํ มา วายมี’’ติ วุตฺตํฯ

๗๓. **วณฺณกเต**ติ อิมสฺส อตฺถํ ทเสฺสโนฺต **‘‘วิวเฏ’’**ติ อาหฯ ‘‘ปาราชิกภเยน อากาสคตเมว กตฺวา ปเวสนาทีนิ กโรนฺตสฺส สหสา ตาลุกํ วา ปสฺสํ วา องฺคชาตํ ผุสติ เจ, ทุกฺกฏเมว เมถุนราคสฺส อภาวโต’’ติ วทนฺติ, อุปปริกฺขิตฺวา คเหตพฺพํฯ **สุผุสิตา**ติ สุฏฺฐุ ปิหิตาฯ **อโนฺตมุเข โอกาโส นตฺถี**ติ ทนฺตานํ สุปิหิตภาวโต อโนฺตมุเข ปเวเสตุํ โอกาโส นตฺถิฯ **อุปฺปาฏิเต ปน โอฏฺฐมํเส ทเนฺตสุเยว อุปกฺกมนฺตสฺส ถุลฺลจฺจย**นฺติ ปตงฺคมุขมณฺฑูกสฺส มุขสณฺฐาเนวิย วณสเงฺขปวเสน ถุลฺลจฺจยํฯ ‘‘เมถุนราเคน อิตฺถิยา อปฺปเวเสโนฺต นิมิเตฺตน นิมิตฺตํ ฉุปติ, ถุลฺลจฺจย’’นฺติ อิมินา วา ลกฺขเณน สมานตฺตา อิธ ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํฯ **พหิ นิกฺขนฺตทนฺตชิวฺหาสุ**ปิ เอเสว นโยฯ

อมุจฺจเนฺต ถุลฺลจฺจยนฺติ ‘‘เจเตติ อุปกฺกมติ น มุจฺจติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ (ปารา. ๒๖๒) วจนโตฯ **นิชฺฌามตณฺหิกาที**ติ **อาทิ**-สเทฺทน ขุปฺปิปาสิกาทิเปตีนํ สงฺคโหทฏฺฐโพฺพฯ **อลฺลียิตุมฺปิ น สกฺกา**ติ นิชฺฌามตณฺหิกานํ โลมกูเปหิ สมุฏฺฐิตอคฺคิชาลาหิ นิจฺจํ ปชฺชลิตสรีรตาย ขุปฺปิปาสิกาทีนํ อติวิย ปฏิกูลวิรูปพีภจฺฉอฏฺฐิจมฺมาวสิฏฺฐนิจฺจาตุรสรีรตาย อามสิตุมฺปิ น สกฺกาฯ **เทวตา วิย สมฺปตฺตึ อนุโภนฺตี**ติ เอตฺถ **ยาส**นฺติ สามิวจนํ **ยา**ติ ปจฺจตฺตวจเนน วิปริณาเมตฺวา โยเชตพฺพํ ‘‘ยา เทวตา วิย สมฺปตฺตึ อนุโภนฺตี’’ติฯ **ทสฺสนา**ทีสุ **ทสฺสนํ** นาม ภิกฺขุนา ตาสํ ทสฺสนํ, **คหณมฺปิ** ภิกฺขุนาว ตาสํ องฺคปจฺจงฺคคหณํฯ **อามสนา**ทีนิ ปน ตาสํ กิจฺจานิฯ ตตฺถ **อามสนํ** นาม อตฺตโน สรีเรน ภิกฺขุโน สรีรสฺส อุปริ อามสนมตฺตํ, **ผุสนํ** ตโต ทฬฺหตรํ กตฺวา สมฺผุสนํ, **ฆฏฺฏนํ** ตโตปิ ทฬฺหตรํ กตฺวา สรีเรน สรีรสฺส ฆฏฺฏนํฯ **วิสญฺญํ กตฺวา**ติ ยถา โส กตมฺปิ อุปกฺกมนํ น ชานาติ, เอวํ กตฺวาฯ ยทิปิ อามสนาทิตสฺสา กิจฺจํ, ตถาปิ เตเนว อนาปตฺตึ อวตฺวา ‘‘ตํ ปุคฺคลํ วิสญฺญํ กตฺวา’’ติ วจนโต อกตวิสโญฺญ ชานิตฺวา สาทิยติ เจ, ปาราชิกเมวฯ ภิกฺขุโน ปน ทสฺสนคหเณสุ สติ อสาทิยนํ นาม น โหตีติ ทสฺสนคหเณสุ ปญฺญายมาเนสุ อนาปตฺติ น วุตฺตาฯ ยทิ ปน ปฐมํ ทสฺสนคหเณสุ สติ ปจฺฉา ตํ ปุคฺคลํ วิสญฺญํ กตฺวา อามสนาทีนิ กโรนฺตี อตฺตโน มโนรถํ ปูเรตฺวา คจฺฉติ, นตฺถิ ปาราชิกํฯ

อุปหตกายปฺปสาโทติ อนเฏฺฐปิ กายปฺปสาเท กายวิญฺญาณุปฺปาทเน อสมตฺถตาปาทนวเสน วาตปิตฺตาทีหิ อุปหตกายปฺปสาโทฯ **เสวนจิตฺตวเสน อาปตฺตี**ติ ยถา สนฺถตนิมิตฺตวเสน อุปาทินฺนผสฺสํ อวินฺทนฺตสฺสปิ เสวนจิตฺตวเสน อาปตฺติ, เอวมิธาปิ ปิตฺตวาตาทินา อุปหตกายปฺปสาทตฺตา อเวทิยนฺตสฺสปิ เสวนจิตฺตวเสน อาปตฺติฯ

นนุ จ ฉุปิตมตฺตวตฺถุสฺมึ ‘‘เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิสฺสามีติ ฉุปิตมเตฺต วิปฺปฏิสารี อโหสี’’ติ วุตฺตตฺตา เมถุนสฺส ปุพฺพปโยเค ทุกฺกเฏน ภวิตพฺพํ, อถ กสฺมา ‘‘อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺสา’’ติ วุตฺตนฺติ อิมํ อโนฺตลีนโจทนํ มนสิกตฺวา ตํ ปริหริตุํ **‘‘โย เมถุน’’**นฺติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **สีส**นฺติ มเคฺคน มคฺคปฏิปาทนํฯ ตณฺหิ ปโยคานํ มตฺถกสทิสตฺตา ‘‘สีส’’นฺติ วุตฺตํ ตโต ปรํ ปโยคา

ภาวโตฯ **ทุกฺกเฏ ติฏฺฐนฺตี**ติ ทุกฺกฏํ ชเนนฺติฯ ทุกฺกฏญฺหิ ชเนนฺตา หตฺถคฺคาหาทโย ปโยคา ‘‘ทุกฺกเฏ ติฏฺฐนฺตี’’ติ วุตฺตา อญฺญิสฺสา อาปตฺติยา ชนกวเสน อปฺปวตฺตนโตฯ

๗๔. **ชาติปุปฺผคุมฺพาน**นฺติ ชาติสุมนคุมฺพานํฯ **อุสฺสนฺนตายา**ติ พาหุลฺลตายฯ **อุปจาเร**ติ อาสนฺนปฺปเทเสฯ **เตน วาตุปตฺถเมฺภนา**ติ ‘‘องฺคมงฺคานิ วาตุปตฺถทฺธานิ โหนฺตี’’ติ เอวํ วุตฺตวาตุปตฺถเมฺภนฯ อิมินา นิโทฺทกฺกมนสฺส การณํ วุตฺตํฯ **เอกรส**นฺติ อาวชฺชนาทิวีถิจิเตฺตหิ อโพฺพกิณฺณํฯ

๗๖. **สงฺคามสีสโยโธ *ภิกฺขู***ติ ยสฺมา กิเลสารีหิ อนภิภูโต หุตฺวา เต ปราเชสิ, ตสฺมา สงฺคามมุเข โยธสทิโส ภิกฺขุฯ

๗๗. **อุปฺปเนฺน วตฺถุสฺมิ**นฺติ เมถุนวตฺถุสฺมิํ อุปฺปเนฺนฯ **ปริวตฺตกทฺวารเมวา**ติ สํวรณวิวรณวเสน อิโต จิโต จ ปริวตฺตนโยคฺคทฺวารเมวฯ **รุกฺขสูจิกณฺฏกทฺวาร**นฺติ รุกฺขสูจิทฺวารํ กณฺฏกทฺวารญฺจฯ ‘‘รุกฺขสูจิทฺวารํ กณฺฏกทฺวาร’’มิเจฺจว วา ปาโฐฯ ยํ อุโภสุ ปเสฺสสุ รุกฺขถเมฺภ นิขณิตฺวา ตตฺถ วิชฺฌิตฺวา มเชฺฌ เทฺว ติโสฺส รุกฺขสูจิโย ปเวเสตฺวา กโรนฺติ, ตํ **รุกฺขสูจิทฺวารํ**ฯ ยํ ปเวสนนิกฺขมนกาเล อปเนตฺวา ถกนโยคฺคํ, เอกาย พหูหิ วา กณฺฏกสาขาหิ กตํ, ตํ **กณฺฏกทฺวารํ**ฯ **จกฺกลกยุตฺตทฺวาร**นฺติ เหฏฺฐา เอตํ จกฺกํ โยเชตฺวา กตํ มหาทฺวารํ, ยํ น สกฺกา เอเกน สํวริตุํ วิวริตุญฺจฯ **โคเปฺผตฺวา**ติ รชฺชูหิ คเนฺถตฺวาฯ **เอกํ ทุสฺสสาณิทฺวารเมวา**ติ เอตฺถ กิลญฺชสาณิทฺวารมฺปิ สงฺคหํ คจฺฉติฯ

ยตฺถ ทฺวารํ สํวริตฺวา นิปชฺชิตุํ น สกฺกา โหติ, ตตฺถ กตฺตพฺพวิธิํ ทเสฺสตุํ **‘‘สเจ พหูนํ วฬญฺชนฏฺฐานํ โหตี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ พหูนํ อวฬญฺชนฏฺฐาเนปิ เอกํ อาปุจฺฉิตฺวา นิปชฺชิตุํ วฏฺฏติเยวฯ **อถ *ภิกฺขู*...เป.... นิสินฺนา โหนฺตี**ติ อิทํ ตตฺถ ภิกฺขูนํ สนฺนิหิตภาวสนฺทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘นิสิโนฺน วา ปน โหตุ นิปโนฺน วา, เยน เกนจิ อิริยาปเถน สมนฺนาคโต สเจ ตตฺถ สนฺนิหิโต โหติ, อาโภคํ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘นิสินฺนา โหนฺตีติ วจนโต สเจ นิปนฺนา โหนฺติ, อาโภคํ กาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ ยทิ หิ ‘‘นิสินฺนา โหนฺตี’’ติ วจนโต นิปเนฺน อาโภคํ กาตุํ น วฏฺฏติ, ฐิเตปิ จงฺกมเนฺตปิ อาโภคํ กาตุํ น วฏฺฏติฯ น หิ นิสินฺนวจนํ นิปนฺนํเยว นิวเตฺตติ, ตสฺมา ‘‘นิสินฺนา โหนฺตี’’ติ อิทํ ตตฺถ เตสํ อตฺถิตามตฺตสนฺทสฺสนตฺถํ, น เสสอิริยาปถสมงฺคิตานิวตฺตนตฺถํฯ เอวํ สเนฺตปิ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺต อสนฺตปเกฺข ฐิตตฺตา อาโภคารโห น โหตีติ อมฺหากํ ขนฺติฯ อสนฺตปเกฺข ฐิตตฺตาเยว หิ รโหนิสชฺชาย นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺต อนาปตฺติํ น กโรตีติ วุตฺตํฯ ทฺวารสํวรณํ นาม ภิกฺขุนีอาทีนํ ปเวสนนิวารณตฺถนฺติ อาห – **‘‘*ภิกฺขุนิํ* วา มาตุคามํ วา อาปุจฺฉิตุํ น วฏฺฏตี’’**ติฯ ‘‘อิตฺถิอุภโตพฺยญฺชนกํ อิตฺถิปณฺฑกญฺจ อาปุจฺฉิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ มาตุคามสฺส อโนฺตคเพฺภ ฐิตภาวํ ชานิตฺวาปิ ทฺวาเร ยถาวุตฺตวิธิํ กตฺวา นิปชฺชนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **นิเสฺสณิํ อาโรเปตฺวา**ติ อุปริตลํ อาโรเปตฺวา วิสงฺขริตฺวา ภูมิยํ ปาเตตฺวา ฉินฺทิตฺวา วา นิปชฺชิตุมฺปิ วฏฺฏติฯ **เทฺวปิ ทฺวารานิ ชคฺคิตพฺพานี**ติ เอตฺถ สเจ เอกสฺมิํ ทฺวาเร กวาฏํ วา นตฺถิ, เหฏฺฐา วุตฺตนเยน สํวริตุํ วา น สกฺกา, อิตรํ ทฺวารํ อสํวริตฺวาปิ นิปชฺชิตุํ วฏฺฏติฯ

ภิกฺขาจารา* ปฏิกฺกมฺมา**ติ ภิกฺขาจารโต นิวตฺติตฺวาฯ **ทฺวารปาลสฺสา**ติ ทฺวารโกฏฺฐเก มหาทฺวาเร นิเสฺสณิมูเล วา ฐตฺวา ทฺวารรกฺขณกสฺสฯ **ปจฺฉิมานํ *ภาโรติ เอกานุพนฺธวเสน อาคจฺฉเนฺต สนฺธาย วุตฺตํฯ อสํวุตทฺวาเร อโนฺตคเพฺภ วาติ โยเชตพฺพํฯ **พหิ วา**ติ คพฺภโต พหิฯ **นิปชฺชนกาเลปิ...เป.... วฏฺฏติเยวา**ติ เอตฺถ ‘‘ทฺวารชคฺคนกสฺส ตทธีนตฺตา ตทา ตสฺส ตตฺถ สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาวํ อนุปธาเรตฺวาปิ อาโภคํ กาตุํ วฏฺฏติเยวา’’ติ วทนฺติฯ

เยน เกนจิ ปริกฺขิเตฺตติ ปากาเรน วา วติยา วา เยน เกนจิ ปริกฺขิเตฺตฯ ‘‘ปริเกฺขปสฺส อุจฺจโต ปมาณํ สหเสยฺยปฺปโหนเก วุตฺตนเยน เวทิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ ยทิ ปน เอกสฺมึ ปเทเส ปริเกฺขโป วุตฺตปฺปมาณโต นีจตโร โหติ, วฎฺฎติฯ **มหาปริเวณํ โหตี**ติ มหนฺตํ องฺคณํ โหติฯ **มหาโพธิยงฺคณโลหปาสาทยงฺคณสทิส**นฺติ พหุสญฺจารทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น มหาปริเจฺฉททสฺสนตฺถํฯ **อรุเณ อุคฺคเต อุฎฺฐหติ, อนาปตฺตี**ติ สุทฺธจิเตฺตน นิปนฺนสฺส นิทฺทายนฺตเสฺสว อรุเณ อุคฺคเตเยว นิทฺทาวเสเนว อนาปตฺติฯ **ปพุชฺฌิตฺวา ปุน สุปติ, อาปตฺตี**ติ อรุเณ อุคฺคเต ปพุชฺฌิตฺวา อรุณุคฺคมนํ อชานิตฺวาปิ อนุฎฺฐหิตฺวาว สยิตสนฺตาเนน สยนฺตสฺส อาปตฺติ, ปุรารุเณ ปพุชฺฌิตฺวาปิ อชานิตฺวา สยิตสนฺตาเนน สยนฺตสฺสปิ อรุเณ อุคฺคเต อาปตฺติเยวฯ **ยถาปริเจฺฉทเมว วุฎฺฐาตี**ติ อรุเณ อุคฺคเตเยว อุฎฺฐหติฯ **ตสฺส อาปตฺตี**ติ อสุทฺธจิเตฺตเนว นิปนฺนตฺตา นิทฺทายนฺตสฺสปิ อรุเณ อุคฺคเต ทิวาปฎิสลฺลานมูลิกา อาปตฺติฯ **‘‘เอวํ นิปชฺชโนฺต อนาทริยทุกฺกฎาปิ น มุจฺจตี’’**ติ วุตฺตตฺตา อสุทฺธจิเตฺตน นิปชฺชโนฺต อรุณุคฺคมนโต ปุเรตรํ อุฎฺฐหโนฺตปิ อนุฎฺฐหโนฺตปิ นิปชฺชนกาเลเยว อนาทริยทุกฺกฎํ อาปชฺชติ, ทิวาปฎิสลฺลานมูลิกํ ปน ทุกฺกฎํ อรุเณ อุคฺคเตเยว อาปชฺชติฯ

ยํ ปเนตฺถ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ ‘‘รตฺตึ ทฺวารํ สํวริตฺวา นิปโนฺน สเจ อรุณุคฺคมนเวลายํ ทฺวาเร วิวเฎปิ นิปชฺชติ, ตสฺส อาปตฺติ อเขเตฺต สํวริตฺวา นิปนฺนตฺตาฯ อรุณุคฺคมนเวลายํ วิวเฎปิ ทฺวาเร ‘‘นิปชฺชิสฺสามี’’ติ รตฺตึ ทฺวารํ สํวริตฺวาปิ นิปนฺนสฺส อเขเตฺต ปิหิตตฺตา นิปชฺชนกาเล อนาทริยทุกฺกฎํ, อรุเณ อุคฺคเต นิปชฺชนมูลทุกฺกฎญฺจ โหติฯ รตฺตึ ปิหิเตปิ อปิหิเตปิ ทฺวาเร นิปนฺนสฺส อรุณุคฺคมนกฺขเณเยว อปิหิตทฺวาเร ปิหิเต ปิหิตทฺวาเร จ ปุน วิวริตฺวา ปิหิเต เขเตฺต ปิหิตตฺตา อนาปตฺตี’’ติ, ตํ อฎฺฐกถาย น สเมติฯ รตฺตึ ทฺวารํ อสํวริตฺวา นิปนฺนเสฺสว หิ อรุณุคฺคมเน อาปตฺติ อฎฺฐกถายํ ทสฺสิตา, ตสฺมา เขเตฺต วา ปิหิตํ โหตุ อเขเตฺต วา, สํวรณเมเวตฺถ ปมาณนฺติ อมฺหากํ ขนฺติฯ

นิทฺทาวเสน นิปชฺชตีติ นิทฺทาภิภูตตาย เอกปเสฺสน นิปชฺชติ, เอวํ ปน นิปโนฺน นิปโนฺน นาม น โหตีติ **อนาปตฺติ** วุตฺตาฯ **อปสฺสาย สุปนฺตสฺสา**ติ กฎิยา ปิฎฺฐิเวมชฺฌสฺส จ อนฺตเร อปฺปมตฺตกมฺปิ ปเทสํ ภูมึ อผุสาเปตฺวา ถมฺภาทึ อปสฺสาย สุปนฺตสฺสฯ **สหสาว วุฎฺฐาตี**ติ ปกฺขลิตฺวา ปติโต วิย สหสา วุฎฺฐาติฯ **ตเตฺถว สยติ น วุฎฺฐาตี**ติ นิทฺทาภิภูตตาย สุปโนฺต น วุฎฺฐาติ, น มุจฺฉาปเรโตฯ เตเนว ‘‘อวิสยตฺตา อาปตฺติ น ทิสฺสตี’’ติ น วุตฺตํฯ

เอกภเงฺคนาติ เอกสฺส ปสฺสสฺส ภญฺชเนน, เหฎฺฐา วุตฺตนเยน ปาเท ภูมิโต อโมเจตฺวาว เอกํ ปสฺสํ ภญฺชิตฺวา นาเมตฺวา นิปโนฺนติ วุตฺตํ โหติฯ มหาอฎฺฐกถายํ ปน มหาปทุมเตฺถเรน วุตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ มุจฺฉิตฺวา ปติตตฺตา เถเรน **‘‘อวิสยตฺตา อาปตฺติ น ทิสฺสตี’’**ติ วุตฺตํฯ อาจริยา ปน ยถา ยกฺขคหิตโก พนฺธิตฺวา นิปชฺชาปิโต จ ปรวโส โหติ, เอวํ อปรวสตฺตา มุจฺฉิตฺวา ปติโต กญฺจิ กาลํ ชานิตฺวาปิ นิปชฺชตีติ อนาปตฺตึ น วทนฺติฯ **โย จ ยกฺขคหิตโก, โย จ พนฺธิตฺวา นิปชฺชาปิโต**ติ อิมสฺส มหาอฎฺฐกถาวาทสฺส ปจฺฉิมตฺตา โสเยว ปมาณโต คเหตโพฺพฯ ตถา จ วกฺขติ ‘‘สพฺพตฺถ โย โย อฎฺฐกถาวาโท วา เถรวาโท วา ปจฺฉา วุจฺจติ, โสว ปมาณโต ทฎฺฐโพฺพ’’ติ (ปารา. อฎฺฐ. ๑.๙๒)ฯ ยกฺขคหิตคฺคหเณเนว เจตฺถ วิสญฺญีภูโตปิ สงฺคหิโตติ เวทิตพฺพํฯ เอกภเงฺคน นิปโนฺน ปน อตฺถโต อนิปนฺนตฺตา มุจฺจติเยวาติ มหาอฎฺฐกถาวาเทน โส อปฺปฎิกฺขิโตฺตว โหตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ ทิวา สํวริตฺวา นิปนฺนสฺส เกนจิ วิวเฎปิ ทฺวาเร อนาปตฺติ นิปชฺชนกาเล สํวริตฺวา นิปนฺนตฺตาฯ สเจ ทิวา สํวริตฺวา ทฺวารสมีเป นิปโนฺน ปจฺฉา สยเมว ทฺวารํ วิวรติ, เอวมฺปิ วฎฺฎติฯ อจิตฺตกา จายํ อาปตฺติ กิริยา จ อกิริยา จฯ

๗๘. “**อปเท ปทํ กโรโนฺต วิยา**”ติ วตฺวา ปุน ตเมวตฺถํ อาวิกโรโนฺต “**อากาเส ปทํ ทเสฺสโนฺต วิยา**”ติ อาหฯ **เอตทคฺคนฺ**ติ เอโส อโคฺคฯ **ยทิทนฺ**ติ โย อยํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานตฺถเมวฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ตตฺริทนฺติอาทิ เหฏฺฐา วุตฺตตฺถเมวฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

ปฐมปาราชิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทุติยปาราชิกํ

อทุติเยน ชิเนน ยํ ทุติยํ ปาราชิกํ ปกาสิตํ, ตสฺส อิทานิ ยสฺมา สํวณฺณนากฺกโม ปโตฺต, ตสฺมา ยํ สุวิเญฺญยฺยํ, ยญฺจ ปุเพฺพ ปกาสิตํ, ตํ สพฺพํ วชฺชยิตฺวา อสฺส ทุติยสฺส อยํ สํวณฺณนา โหตีติ สมฺพโนฺธฯ

ธนิยวตฺถุวณฺณนา

๘๔. **ราชคเห**ติ เอตฺถ ทุคฺคชนปทฏฺฐานวิเสสสมฺปทาทิโยคโต ปธานภาเวน ราชูหิ คหิตํ ปริคฺคหิตนฺติ **ราชคหนฺ**ติ อาห “**มนฺธาตุ…เป…. วุจฺจตี**”ติฯ ตตฺถ มหาโควิเนฺทน มหาสเตฺตน ปริคฺคหิตํ เรณุนา ปริคฺคหิตเมว โหตีติ มหาโควินฺทคฺคหณํฯ มหาโควินฺทปอคฺคหิตตากิตฺตนญฺหิ ตทา เรณุนา มคธราเชน ปริคฺคหิตภาวูปลกฺขณํฯ ตสฺส หิ โส ปุโรหิโตฯ “**มหาโควิโนฺท**ติ มหานุภาโว ปุราตโน เอโก มคธราชา’’ติ เกจิฯ **ปริคฺคหิตตฺตา**ติ ราชธานีภาเวน ปริคฺคหิตตฺตาฯ คยฺหตีติ คโห, ราชูนํ คโหติ **ราชคหํ,** นครสทฺทาเปกฺขาย นปุํสกนิเทฺทโสฯ **อเญฺญเปตฺถ ปกาเร**ติ ‘‘นครมาปเนน รญฺญา การิตสพฺพคหตฺตา ราชคหํ, คิชฺฌกูฏาทีหิ ปริกฺขิตฺตตฺตา ปพฺพตราเชหิ ปริกฺขิตฺตเคหสทิสนฺติปิ ราชคหํ, สมฺปนฺนภวนตาย ราชมานํ เคหนฺติปิ ราชคหํ, สุวิหิตารกฺขตาย อนตฺถาวหภาเวน อุปคตานํ ปฏิราชูนํ คหํ เคหภูตนฺติปิ ราชคหํ, ราชูหิ ทิสฺวา สมฺมา ปติฏฺฐาปิตตฺตา เตสํ คหํ เคหภูตนฺติปิ ราชคหํฯ อารามรามเณยฺยกาทีหิ ราชเต, นิวาสสุขตาทินา สเตฺตหิ มมตฺตวเสน คยฺหติ ปริคฺคยฺหตีติ วา ราชคห’’นฺติ เอทิเส ปกาเรฯ โส ปเทโส ฐานวิเสสภาเวน อุฬารสตฺตปริโภโคติ อาห “**ตํ ปเนต**”นฺติอาทิฯ ตตฺถ **พุทฺธกาเล จกฺกวตฺติกาเล จา**ติ อิทํ เยภุยฺยวเสน วุตฺตํฯ **เตสนฺ**ติ ยกฺขานํฯ **วสนวนนฺ**ติ อาปานภูมิภูตํ อุปวนํฯ คิชฺฌา เอตฺถ สนฺตีติ คิชฺฌํ, กูฏํฯ ตํ เอตสฺสาติ **คิชฺฌกูโฏ**ฯ คิโชฺฌ วิยาติ วา คิชฺฌํ, กูฏํฯ ตํ เอตสฺสาติ **คิชฺฌกูโฏ,** ปพฺพโตฯ คิชฺฌสทิสกูโฏติ คิชฺฌกูโฏติ วา มเชฺฌปทโลปีสมาโส ยถา ‘‘สากปตฺถโว’’ติ, ตสฺมิํ คิชฺฌกูเฏฯ เตนาห “**คิชฺฌา**”ติอาทิฯ

ตโต ปรํ สโงฺฆติ ติณฺณํ ชนานํ อุปริ สโงฺฆ จตุวคฺคกรณียาทิกมฺมปฺปตฺตตฺตาฯ **ตสฺมิํ ปพฺพเต สนฺนิปติตฺวา สมาปตฺติยา วีตินาเมนฺตี**ติ ยถาผาสุกฏฺฐาเน ปิณฺฑาย จริตฺวา กตภตฺตกิจฺจา อาคนฺตฺวา เจติยคเพฺภ ยมกมหาทฺวารํ วิวรนฺตา วิย ตํ ปพฺพตํ ทฺวิธา กตฺวา อโนฺต ปวิสิตฺวา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ มาเปตฺวา ตตฺถ สมาปตฺติยา วีตินาเมนฺติฯ

กทา ปเนเต ตตฺถ วสึสุ? อตีเต กิร อนุปฺปเนฺน ตถาคเต พาราณสึ อุปนิสฺสาย เอกสฺมึ คามเก เอกา กุลธีตา เขตฺตํ รกฺขติ, ตสฺสา เขตฺตกุฏิยา วีหโย ภชฺชนฺติยา ตตฺถ มหากรณฺฑปุปฺผปฺปมาณา มหนฺตมหนฺตา มโนหรา ปญฺจสตมตฺตา ลาชา ชายึสุฯ สา เต คเหตฺวา มหติ ปทุมินิปเตฺต ฐเปสิฯ ตสฺมิญฺจ สมเย เอโก ปเจฺจกสมฺพุโทฺธ ตสฺสา อนุคฺคหตฺถํ อวิทูเร เขตฺตปาฬิยา คจฺฉติฯ สา ตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานสา สุปุปฺผิตํ มหนฺตํ เอกํ ปทุมํ คเหตฺวา ตตฺถ ลาเช ปกฺขิปิตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺจหิ ลาชสเตหิ สทฺธึ ตํ ปทุมปุปฺผํ ทตฺวา ปญฺจปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา ‘‘อิมสฺส, ภเนฺต, ปุญฺญสฺส อานุภาเวน อานุภาวสมฺปเนฺน ปญฺจสตปุเตฺต ลเภยฺย’’นฺติ ปญฺจ ปุตฺตสตานิ ปเตฺถสิฯ ตสฺมึเยว ขเณ ปญฺจสตา มิคลุทฺทกา สมฺภตสมฺภารา ปริปกฺกปเจฺจกโพธิญาณา ตเสฺสว ปเจฺจกพุทฺธสฺส มธุรมํสํ ทตฺวา ‘‘เอติสฺสา ปุตฺตา ภเวยฺยามา’’ติ ปตฺถยึสุฯ อตีตาสุ อเนกาสุ ชาตีสุ ตสฺสา ปุตฺตภาเวน อาคตตฺตา ตถา เตสํ อโหสิฯ สา ยาวตายุกํ ฐตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติ, ตโต จุตา ชาตสฺสเร ปทุมคเพฺภ นิพฺพตฺติฯ ตเมโก ตาปโส ทิสฺวา ปฏิชคฺคิฯ ตสฺสา ปทสา วิจรนฺติยา ปทุทฺธาเร ปทุทฺธาเร ภูมิโต ปทุมานิ อุฏฺฐหนฺติฯ เอโก วนจรโก ทิสฺวา พาราณสิรโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ตํ อาเนตฺวา อคฺคมเหสึ อกาสิ, ตสฺสา คโพฺภ สณฺฐาติฯ มหาปทุมกุมาโร มาตุกุจฺฉิยํ วสิ, เสสา พหิ นิกฺขนฺตํ คพฺภมลํ นิสฺสาย สํเสทชภาเวน นิพฺพตฺตาฯ ‘‘โอปปาติกภาเวนา’’ติ เกจิฯ เต วยปฺปตฺตา อุยฺยาเน ปทุมสฺสเร กีฬนฺตา เอเกกสฺมึ ปทุเม นิสีทิตฺวา ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพตฺตยึสุฯ อยํ เตสํ พฺยากรณคาถา อโหสิ –

> ‘‘สโรรุหํ ปทุมปลาสมตฺรชํ, สุปุปฺผิตํ ภมรคณานุจิณฺณํ;
> อนิจฺจตายํ วยตํ วิทิตฺวา, เอโก จเร ขคฺควิสาณกโปฺป’’ติฯ –

ตสฺมึ กาเล เต ตตฺถ วสึสุฯ ตทา จสฺส ปพฺพตสฺส **‘‘อิสิคิลี’’**ติ สมญฺญา อุทปาทิฯ **อิเม อิสโย**ติ อิเม ปเจฺจกพุทฺธอิสีฯ สมา ญายติ เอตายาติ **สมญฺญา,** นามนฺติ อโตฺถฯ

ติณจฺฉทนา กุฏิโย มเชฺฌปทโลปีสมาสํ กตฺวา, เอกเทเส วา สมุทายโวหารวเสน ‘‘ติณกุฏิโย’’ติ วุตฺตาฯ ‘‘วสฺสํ อุปคจฺฉึสู’’ติ วจนโต วสฺสูปคมนารหา สทฺวารพนฺธา เอว เวทิตพฺพาติ อาห **‘‘ติณจฺฉทนา สทฺวารพนฺธา กุฏิโย’’**ติฯ **วสฺสํ อุปคจฺฉเนฺตนา**ติ วสฺสาวาสํ อุปคจฺฉเนฺตนฯ **นาลกปฏิปทนฺ**ติ ‘‘โมเนยฺยํ เต อุปญฺญิสฺส’’นฺติอาทินา (สุ. นิ. ๗๒๑) สตฺถารา นาลกเตฺถรสฺส เทสิตํ ปุถุชฺชนกาลโต ปภุติ กิเลสจิตฺตํ อนุปฺปาเทตฺวา ปฏิปชฺชิตพฺพํ โมเนยฺยปฏิปทํฯ ตํ ปน ปฏิปทํ สุตฺวา นาลกเตฺถโร ตีสุ ฐาเนสุ อปฺปิโจฺฉ อโหสิ ทสฺสเน สวเน ปุจฺฉายาติฯ โส หิ เทสนาปริโยสาเน ปสนฺนจิโตฺต ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา วนํ ปวิโฏฺฐฯ ปุน ‘‘อโห วตาหํ ภควนฺตํ ปเสฺสยฺย’’นฺติ โลลภาวํ น ชเนสิ, อยมสฺส **ทสฺสเน** อปฺปิจฺฉตาฯ ตถา ‘‘อโห วตาหํ ปุน ธมฺมเทสนํ สุเณยฺย’’นฺติ โลลภาวํ น ชเนสิ, อยมสฺส **สวเน** อปฺปิจฺฉตาฯ ตถา ‘‘อโห วตาหํ ปุน โมเนยฺยปฏิปทํ ปุเจฺฉยฺย’’นฺติ โลลภาวํ น ชเนสิ, อยมสฺส **ปุจฺฉาย** อปฺปิจฺฉตาฯ

โส เอวํ อปฺปิโจฺฉ สมาโน ปพฺพตปาทํ ปวิสิตฺวา เอกวนสเณฺฑ เทฺว ทิวสานิ น วสิ, เอกรุกฺขมูเล เทฺว ทิวสานิ น นิสีทิ, เอกสฺมึ คาเม เทฺว ทิวสานิ ปิณฺฑาย น ปาวิสิฯ อิติ วนโต วนํ, รุกฺขโต รุกฺขํ, คามโต คามํ อาหิณฺฑโนฺต อนุรูปปฏิปทํ ปฏิปชฺชิตฺวา อคฺคผเล ปติฏฺฐาสิฯ เอกสฺส ภควโต กาเล เอโกเยว นํ ปูเรติฯ อิมญฺหิ โมเนยฺยปฏิปทํ อุกฺกฏฺฐํ กตฺวา ปูเรโนฺต ภิกฺขุ สเตฺตว มาสานิ ชีวติ, มชฺฌิมํ กตฺวา ปูเรโนฺต สตฺต วสฺสานิ, มุทุกํ กตฺวา ปูเรโนฺต โสฬส วสฺสานิฯ อยํ ปน เถโร อุกฺกฏฺฐํ กตฺวา ปูเรสิ, ตสฺมา สตฺต มาเส ฐตฺวา อตฺตโน อายุสงฺขารสฺส ปริกฺขยํ ญตฺวา นหายิตฺวา นิวาเสตฺวา กายพนฺธนํ พนฺธิตฺวา ทิคุณํ สงฺฆาฏึ ปารุปิตฺวา ทส

พลาภิมุโข ปญฺจปติฏฺฐิเตน ตํ วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา หิงฺคุลกปพฺพตํ นิสฺสาย ฐิตโกว อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิฯ ตสฺส ปรินิพฺพุตภาวํ ญตฺวา ภควา ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึ ตตฺถ คนฺตฺวา สรีรกิจฺจํ กตฺวา ธาตุโย คาหาเปตฺวา เจติยํ ปติฏฺฐาเปตฺวา อคมาสิฯ เอว รูปํ ปฏิปทํ ปฏิปเนฺนนปิ วสฺสํ อุปคจฺฉเนฺตน ฉเนฺน สทฺวารพเนฺธเยว ฐาเน อุปคนฺตพฺพํฯ อปฺปิจฺฉตํ นิสฺสายปิ สิกฺขาปทสฺส อนติกฺกมนียตฺตํ ทเสฺสตุํ **''นาลกปฏิปทํ ปฏิปเนฺนนปี''**ติ วุตฺตํฯ

ปญฺจนฺนํ ฉทนานนฺติ ติณปณฺณอิฏฺฐกสิลาสุธาสงฺขาตานํ ปญฺจนฺนํ ฉทนานํฯ **''น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ**นฺติ (มหาว. ๒๐๔) วจีเภทํ กตฺวา วสฺสูปคมนํ สนฺธาเยว ปฏิเกฺขโป, น อาลยกรณวเสน อุปคมนํ สนฺธายา''ติ วทนฺติฯ ปาฬิยํ ปน อวิเสสตฺตา อฏฺฐกถายญฺจ ''นาลกปฏิปทํ ปฏิปเนฺนนปี''ติอาทินา อวิเสเสเนว ทฬฺหํ กตฺวา วุตฺตตฺตา อเสนาสนิกสฺส นาวาทึ วินา อญฺญตฺถ อาลโย น วฏฺฏตีติ อมฺหากํ ขนฺติฯ นาวาสตฺถวเชสฺเยว หิ ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, นาวายํ วสฺสํ อุปคนฺตุ''นฺติอาทินา (มหาว. ๒๐๓) สติ อสติ วา เสนาสเน วสฺสูปคมนสฺส วิสุํ อนุญฺญาตตฺตา ''น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ''นฺติ อยํ ปฏิเกฺขโป ตตฺถ น ลพฺภตีติ อสติ เสนาสเน อาลยวเสนปิ นาวาทีสุ อุปคมนํ วุตฺตํฯ **อนฺธมฺม ตา**ติ วตฺตํฯ **รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานาทีนี**ติ **อาทิ**-สเทฺทน วจฺจกุฏิปสฺสาวฏฺฐานาทึ สงฺคณฺหาติฯ

กติกวตฺตานิ จ ขนฺธกวตฺตานิ จ อธิฏฺฐายาติ ปริยตฺติธโมฺม นาม ติวิธมฺปิ สทฺธมฺมํ ปติฏฺฐาเปติ, ตสฺมา สกฺกจฺจํ อุทฺทิสถ อุทฺทิสาเปถ, สชฺฌายํ กโรถ, ปธานฆเร วสนฺตานํ สงฺฆฏฺฏนํ อกตฺวา อโนฺตวิหาเร นิสีทิตฺวา อุทฺทิสถ อุทฺทิสาเปถ, สชฺฌายํ กโรถ, ธมฺมสฺสวนํ สมิทฺธํ กโรถ, ปพฺพาเชนฺตา โสเธตฺวา ปพฺพาเชถ, โสเธตฺวา อุปสมฺปาเทถ, โสเธตฺวา นิสฺสยํ เทถฯ เอโกปิ หิ กุลปุโตฺต ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ลภิตฺวา สกลํ สาสนํ ปติฏฺฐาเปติฯ อตฺตโน ถาเมน ยตฺตกานิ สโกฺกถ, ตตฺตกานิ ธุตงฺคานิ สมาทิยถ, อโนฺตวสฺสํ นาเมตํ สกล ทิวสํ รตฺติยา จ ปฐมปจฺฉิมยาเมสุ อปฺปมเตฺตหิ ภวิตพฺพํ, วีริยํ อารภิตพฺพํ ฯ โปราณกมหาเถราปิ สพฺพปลิโพเธ ฉินฺทิตฺวา อโนฺตวเสฺส เอกจริยวตฺตํ ปูรยึสุฯ ภเสฺส มตฺตํ ชานิตฺวา ทสวตฺถุกกถํ ทสอสุภทสานุสฺสติอฏฺฐตึสารมฺมณกถํ กาตุํ วฏฺฏติฯ อาคนฺตุกานํ วตฺตํ กาตุํ, สตฺตาหกรณีเยน คตานํ อปโลเกตฺวา ทาตุํ วฏฺฏติฯ วิคฺคาหิกปิสุณผรุสวจนานิ มา วทถ, ทิวเส ทิวเส สีลานิ อาวเชฺชนฺตา จตุรารกฺขํ อหาเปนฺตา มนสิการพหุลา วิหรถ, เจติยํ วา โพธึ วา วนฺทเนฺตน คนฺธมาลํ วา ปูเชเนฺตน ปตฺตํ วา ถวิกาย ปกฺขิปเนฺตน น กเถตพฺพํ, อโนฺตคาเม มนุเสฺสหิ สทฺธึ ปจฺจยสํยุตฺตกถา วา วิสภาคกถา วา น กเถตพฺพา, รกฺขิตินฺทฺริเยหิ ภวิตพฺพํ, ขนฺธกวตฺตญฺจ เสขิยวตฺตญฺจ ปูเรตพฺพนฺติ เอวมาทินา กติกวตฺตานิ ขนฺธกวตฺตานิ จ อธิฏฺฐหิตฺวาฯ

''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วสฺสํวุฏฺฐานํ ตีหิ ฐาเนหิ ปวาเรตุ''นฺติ (มหาว. ๒๐๙) วุฏฺฐวสฺสานํ ปวารณาย อนุญฺญาตตฺตา อิมสฺส สุตฺตสฺส วเสน ปวารณาทิวสสฺส อรุณุคฺคมนโต ปฏฺฐาย อปฺปวาริตาปิ ''วุฏฺฐวสฺสา''ติ วุจฺจนฺติฯ กิญฺจาปิ ''อิมํ เตมาสํ วสฺสํ อุเปมี''ติ (มหาว. อฏฺฐ. ๑๘๔) วจนโต ปวารณาทิวสสฺส เตมาสโนฺตคธตฺตา ตํ ทิวสํ ยาว น ปวาเรนฺติ , ตาว วสฺสํ ว สนฺตา นาม โหนฺติ, ตถาปิ เอกเทเสน อวุฏฺฐมฺปิ ตํ ทิวสํ วุฏฺฐภาคาเปกฺขาย วุฏฺฐเมว โหตีติ กตฺวา เอวํ วุตฺตํ กตากตภาคาเปกฺขาย สมุทาเย ปวตฺตกตากตโวหาโร วิยฯ วิปฺปกตญฺหิ ยํ กิญฺจิ ''กตากต''นฺติ วุจฺจติฯ ''อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วสฺสํวุฏฺฐานํ กถินํ อตฺถริตุ''นฺติ (มหาว. ๓๐๖) อิมสฺส ปน สุตฺตสฺส วเสน นิปฺปริยายโต มหาปวารณาย ปวาริตา ปาฏิปททิวสโต

ปฏฺฐาย ‘‘วุฏฺฐวสฺสา’’ติ วุจฺจนฺตีติ ทเสฺสตุํ **‘‘มหาปวารณาย ปวาริตา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐาย หิ วสฺสานสฺส ปจฺฉิเม มาเส กถินตฺถาโร อนุญฺญาโต **ปริวาเร** ‘‘กถินสฺส อตฺถารมาโส ชานิตโพฺพติ วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส ชานิตโพฺพ’’ติ (ปริ. ๔๑๒) วุตฺตตฺตาฯ ‘‘มหาปวารณาย ปวาริตา’’ติ อิทญฺจ ปุริมิกาย วสฺสูปคตานํ สภาวทสฺสนมตฺตํ, เกนจิ อนฺตราเยน อปฺปวาริตาปิ ‘‘วุฏฺฐวสฺสา’’อิเจฺจว วุจฺจนฺติฯ

‘‘อาปุจฺฉิตพฺพา’’ติ วตฺวา อิทานิ อาปุจฺฉนวิธิํ ทเสฺสโนฺต **‘‘สเจ อิมํ กุฏิ’’**นฺติอาทิมาหฯ **ปฏิชคฺคนกํ วา น ลภตี**ติ วิหารปจฺจเนฺต กเต ปฏิชคฺคนกํ น ลภติฯ เต ปน ภิกฺขู ชนปทจาริกํ ปกฺกมิํสูติ สมฺพโนฺธฯ อทฺธานคมเน จาริกาโวหาโร สาสเน นิรุโฬฺหฯ กิญฺจาปิ อยํ จาริกา นาม มหาชนสงฺคหตฺถํ พุทฺธานํเยว ลพฺภติ, พุเทฺธ อุปาทาย ปน รุฬฺหีสทฺทวเสน สาวกานมฺปิ วุจฺจติ กิลญฺชาทีหิ กตพีชนีนมฺปิ ตาลวณฺฏโวหาโร วิยฯ **สโงฺคเปตฺวา**ติ เอกสฺมิํ ปเทเส ราสิํ กตฺวาฯ อิทานิ ตเมว สโงฺคปนวิธิํ ทเสฺสโนฺต **‘‘ยถา จ ฐปิต’’**นฺติอาทิมาหฯ น โอวสฺสียตีติ **อโนวสฺสกํ,** กมฺมนิ อก-สโทฺท ทฏฺฐโพฺพฯ ยถา จ ฐปิตํ น โอวสฺสียติ น เตมียตีติ อโตฺถฯ

อนวโยติ เอตฺถ **วโย**ติ หานิ ‘‘อายวโย’’ติอาทีสุ วิยฯ นตฺถิ เอตสฺส อตฺตโน สิเปฺป วโย อูนตาติ **อวโย**ติ อาห **‘‘อนูโน ปริปุณฺณสิโปฺป’’**ติฯ อาจริยสฺส กมฺมํ **อาจริยก**นฺติ อาห **‘‘อาจริยกเมฺม’’**ติฯ **ปิฏฺฐสงฺฆาโฏ** ทฺวารพาหา, กฏฺฐกมฺมํ **ถมฺภาทิ**ฯ **เตลตมฺพมตฺติกายา**ติ เตลมิสฺสตมฺพมตฺติกายฯ

๘๕. **กุฏิกาย กรณภาว**นฺติ กุฏิยา กตภาวํฯ สทฺทสตฺถวิทูหิ กิํ-สทฺทโยเค อนาคตวจนสฺส อิจฺฉิตตฺตา วุตฺตํ **‘‘ตสฺส ลกฺขณํ สทฺทสตฺถโต ปริเยสิตพฺพ’’**นฺติฯ **เมตฺตาปุพฺพภาค**นฺติ เมตฺตาฌานสฺส ปุพฺพภาคภูตํ สพฺพสเตฺตสุ หิตผรณมตฺตํฯ กสฺมา ปเนตํ วุตฺตํ, นนุ อนุทฺทยา-สโทฺท กรุณาย ปวตฺตตีติ? สจฺจเมตํ, อยํ ปน อนุทฺทยาสโทฺท อนุรกฺขณมตฺถํ อโนฺตนีตํ กตฺวา ปวตฺตมาโน เมตฺตาย กรุณาย จ ปวตฺตตีติ อิธ เมตฺตาย ปวตฺตมาโน วุโตฺต, ตสฺมา สุวุตฺตเมตํ ‘‘เอเตน เมตฺตาปุพฺพภาคํ ทเสฺสตี’’ติฯ **กรุณาปุพฺพภาค**นฺติ กรุณาฌานสฺส ปุพฺพภาคภูตํ สเตฺตสุ อนุกมฺปมตฺตํฯ **จิกฺขลฺลํ** มตฺติกา, ตสฺส **มทฺทนํ** อุทกํ อาสิญฺจิตฺวา หตฺถาทีหิ ปริมทฺทนํฯ **เมตฺตากรุณาน**นฺติ อปฺปนาปฺปตฺตเมตฺตากรุณานํฯ กิญฺจาปิ เถเรน สญฺจิจฺจ ขุทฺทานุขุทฺทกา ปาณา มรณาธิปฺปาเยน น พฺยาพาธิตา, ตถาปิ กรุณาย อภาเวน ‘‘เอวํ กเต อิเม ปาณา วินสฺสิสฺสนฺตี’’ติ อนุปปริกฺขิตฺวา กตตฺตา เถรํ วิครหิฯ ชนานํ สมูโห **ชนตา**ติ อาห **‘‘ปจฺฉิโม ชนสมูโห’’**ติฯ **ปาตพฺยภาว**นฺติ วินาเสตพฺพตํฯ **ปาณาติปาตํ กโรนฺตาน**นฺติ เถเรน อกเตปิ ปาณาติปาเต ปเรหิ สลฺลกฺขณาการํ ทเสฺสติฯ **อิมสฺส ทิฏฺฐานุคติ**นฺติ อิมสฺส ทิฏฺฐิยา อนุคมนํฯ **ฆํสิตเพฺพ**ติ ฆฏฺฏยิตเพฺพ, วินาสิตเพฺพติ อโตฺถฯ **เอวํ มญฺญี**ติ ยถา เถเรน กตํ, เอวํ มา มญฺญิฯ ‘‘มา ปจฺฉิมา ชนตา ปาเณสุ ปาตพฺยตํ อาปชฺชี’’ติ วจนโต โย ภิกฺขุ อิฏฺฐกปจนปตฺตปจนกุฏิกรณวิหารการาปนวิหารสมฺมชฺชนปฏฺคคิทานกูปโปกฺขรณีขณาปนาทีสุ ยตฺถ ‘‘ขุทฺทานุขุทฺทกานํ ปาณานํ วิหิํสา ภวิสฺสตี’’ติ ชานาติ, เตน ตาทิเส ปเทเส กปฺปิยวจนํ วตฺวาปิ น ตํ กมฺมํ กาเรตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ

ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตเมว อาปตฺตินฺติ ปถวีขณนภูตคามปาตพฺยตาทีสุ วุตฺตปาจิตฺติยาทิอาปตฺติํฯ **อาทิกมฺมิกตฺตา อนาปตฺตี**ติ กุฏิกรณปจฺจยา อนาปตฺติฯ **สิกฺขาปทํ อติกฺกมิตฺวา**ติ ‘‘น จ, ภิกฺขเว, สพฺพมตฺติกามยา กุฏิกา กาตพฺพา, โย กเรยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ วุตฺตสิกฺขาปทํ อติกฺกมิตฺวาฯ ยทิ อเญฺญน กตํ ลภิตฺวา วสนฺตสฺส อนาปตฺติ สิยา, น ภควา ตํ กุฏิกํ ภินฺทาเปยฺยาติ อาห – **‘‘กตํ ลภิตฺวา ตตฺถ วสนฺตานมฺปิ ทุกฺกฏเมวา’’**ติฯ **ยถา วา ตถา**

วา มิสฺสา โหตูติ เหฏฺฐา มตฺติกา อุปริ ทพฺพสมฺภาราติอาทินา เยน เกนจิ อากาเรน มิสฺสา โหตุฯ **คิญฺชกาวสถสงฺเขเปนา**ติ เอตฺถ คิญฺชกา วุจฺจนฺติ อิฏฺฐกา, คิญฺชกาหิ เอว กโต อาวสโถ คิญฺชกาวสโถฯ อิฏฺฐกามยสฺส อาวสถเสฺสตํ อธิวจนํฯ ตํ กิร อาวสถํ ยถา สุธาปริกมฺเมน ปโยชนํ นตฺถิ, เอวํ อิฏฺฐกาหิ เอว จินิตฺวา ฉาเทตฺวา กโรนฺติ, ตุลาทณฺฑกวาฏผลกานิ ปน ทารุมยาเนวฯ **วิกิรนฺตา**ติ จุณฺณวิจุณฺณํ กโรนฺตาฯ

กิสฺสาติ เกน การเณนฯ **วยกมฺมมฺปิ อตฺถี**ติ ทฺวารกวาฏาทิอภิสงฺขรณาทีสุ กตวยกมฺมมฺปิ อตฺถิฯ ภิกฺขูนํ อกปฺปิยตฺตา เอว ติตฺถิยวตานุรูปตฺตา **ติตฺถิยธโช**ฯ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตการเณสุ อตฺตโน อธิเปฺปตการณทฺวยํ ปติฏฺฐาเปตฺวา อปรานิปิ ตตฺถ วุตฺตการณานิ ทเสฺสโนฺต อาห – **“อฏฺฐกถายํ ปน อญฺญานิปิ การณานิ วุตฺตานี”**ติอาทิฯ ตตฺถ **สตฺตานุทฺทยายา**ติ ตาทิสาย กุฏิกาย กรณปจฺจยา วินสฺสมานสเตฺตสุ อนุทฺทยายฯ ยสฺมา สพฺพมตฺติกามยา กุฏิ สุกรา ภินฺทิตุํ, ตสฺมา ตตฺถ ฐปิตํ ปตฺตจีวราทิ อคุตฺตํ โหติ, โจราทีหิ อวหริตุํ สกฺกาฯ เตน วุตฺตํ **“ปตฺตจีวรคุตฺตตฺถายา”**ติฯ **เสนาสนพาหุลฺลปฏิเสธนตฺถายา**ติ เสนาสนานํ พหุภาวนิเสธนตฺถาย, ตาทิสสฺส วา เสนาสนสฺส อภิสงฺขรเณ ภิกฺขูนํ อุเทฺทสปริปุจฺฉาทีนิ เสสกมฺมานิ ปริจฺจชิตฺวา นิจฺจพฺยาวฏตานิเสธนตฺถํฯ **อนุปวโชฺช**ติ โทสํ อาโรเปตฺวา น วตฺตโพฺพฯ

ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉยวณฺณนา

ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉเยสุ **ตญฺจ โข…เป…. น วณฺณมฏฺฐตฺถายา**ติ อิทํ ฉตฺตทณฺฑคฺคาหกสลากปญฺชรวินนฺธนํ สนฺธายาติ วทนฺติฯ **สพฺพตฺถา**ติ ฉตฺตทเณฺฑ สพฺพตฺถฯ **อารเคฺคนา**ติ นิขาทนมุเขนฯ **ฆฏกมฺปิ วาฬรูปมฺปิ ภินฺทิตฺวา ธาเรตพฺพนฺ**ติ สเจ ตาทิสํ อกปฺปิยฉตฺตํ ลภติ, ฆฏกมฺปิ วาฬรูปมฺปิ ภินฺทิตฺวา ตเจฺฉตฺวา ธาเรตพฺพํฯ **สุตฺตเกน วา ทโณฺฑ เวเฐตโพฺพ**ติ ยถา ฉตฺตทเณฺฑ เลขา น ปญฺญายติ, ตถา เวเฐตโพฺพฯ **ทณฺฑพุเนฺท**ติ ทณฺฑมูเล, ฉตฺตทณฺฑสฺส เหฏฺฐิมตเลติ อโตฺถฯ **ฉตฺตมณฺฑลิกนฺ**ติ ฉตฺตสฺส อโนฺต ขุทฺทกมณฺฑลํฯ **อุกฺกิริตฺวา**ติ อุฏฺฐเปตฺวาฯ **สา วฏฺฏตี**ติ ยทิปิ รชฺชุเกหิ น พนฺธนฺติ, พนฺธิตุํ ปน ยุตฺตฏฺฐานตฺตา วฏฺฏติฯ

นานาสุตฺตเกหีติ นานาวเณฺณหิ สุเตฺตหิฯ อิทญฺจ ตถา กโรนฺตานํ กรณปฺปการทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, เอกวณฺณสุตฺตเกนปิ วุตฺตปฺปกาเรน สิพฺพิตุํ น วฏฺฏติเยวฯ **ปฏฺฏมุเข**ติ ปฏฺฏโกฏิยํฯ ทฺวินฺนํ ปฏฺฏานํ สงฺฆฏฺฏิตฏฺฐานํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **ปริยเนฺต**ติ จีวรปริยเนฺตฯ จีวรอนุวาตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **เวณินฺ**ติ วรกสีสากาเรน สิพฺพนํฯ **สงฺขลิกนฺ**ติ พิฬาลพนฺธนากาเรน สิพฺพนํฯ “เวณึ สงฺขลิก”นฺติ เจตฺถ อุปโยควจนํ “กโรนฺตี”ติ กรณกิริยาเปกฺขํฯ **อคฺฆิยคยมุคฺคราทีนี**ติ เอตฺถ **อคฺฆิยํ** นาม เจติยสณฺฐาเนน สิพฺพนํ, มูเล ตนุกํ อเคฺค มหนฺตํ กตฺวา คทากาเรน สิพฺพนํ **คยา,** มูเล จ อเคฺค จ เอกสทิสํ กตฺวา มุคฺคราการเรน สิพฺพนํ **มุคฺคโร**ฯ **กกฺกฏกฺขีนิ อุกฺกิรนฺตี**ติ คณฺฐิกปฏฺฏปาสกปฏฺฏานํ อเนฺต ปาฬิพทฺธํ กตฺวา กกฺกฏกานํ อกฺขิสณฺฐานํ อุฏฺฐเปนฺติ, กโรนฺตีติ อโตฺถฯ **“โกณสุตฺตปิฬกา**ติ คณฺฐิกปาสกปฏฺฏานํ โกเณหิ นีหฏสุตฺตานํ โกฏิโย”ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ กถํ ปน ตา ปิฬกา ทุวิเญฺญยฺยรูปา กาตพฺพาติ? โกเณหิ นีหฏสุตฺตานํ อเนฺตสุ เอกวารํ คณฺฐิกกรเณน วา ปุน นิวเตฺตตฺวา สิพฺพเนน วา ทุวิเญฺญยฺยสภาวํ กตฺวา สุตฺตโกฏิโย รสฺสํ กตฺวา ฉินฺทิตพฺพาฯ **ธมฺมสิริเตฺถเรน** ปน –

“โกณสุตฺตา จ ปิฬกา, ทุวิเญฺญยฺยาว กปฺปเร”ติ –

วุตฺตํฯ ตถา **อาจริยพุทฺธทตฺตเตฺถเรน**ปิ –

“สุตฺตา จ ปิฬกา ตตฺถ, ทุวิเญฺญยฺยาว ทีปิตา”ติ –

วุตฺตํ ฯ ตสฺมา เตสํ มเตน โกณสุตฺตา จ ปิฬกา จ โกณสุตฺตปิฬกาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐ โพฺพฯ

มณินาติ มสารคลฺลาทิปาสาเณนฯ **น ฆเฏฺฏตพฺพ**นฺติ น ฆํสิตพฺพํ, อํสพทฺธกกายพนฺธนานิ ปน สงฺขาทีหิ ฆํสิตุํ วฏฺฏติฯ **ปาสกํ กตฺวา พนฺธิตพฺพ**นฺติ รชนกาเล พนฺธิตพฺพํ, เสสกาเล โมเจตฺวา ฐเปตพฺพํฯ **คณฺฐิเก**ติ ทนฺตมยาทิคณฺฐิเกฯ **ปิฬกา**ติ พินฺทุํ พินฺทุํ กตฺวา อุฏฺฐาเปตพฺพปิฬกาฯ

“เตลวโณฺณติ สมณสารุปฺปวณฺณํ สนฺธาย วุตฺตํ, มณิวณฺณํ ปน ปตฺตํ อเญฺญน กตํ ลภิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี”ติ วทนฺติฯ **ปตฺตมณฺฑเล**ติ ติปุสีสาทิมเย ปตฺตมณฺฑเลฯ “น, ภิกฺขเว, จิตฺรานิ ปตฺตมณฺฑลานิ ธาเรตพฺพานิ รูปกากิณฺณานิ ภิตฺติกมฺมกตานี”ติ (จูฬว. ๒๕๓) วุตฺตตฺตา **“ภิตฺติกมฺมํ น วฏฺฏตี”**ติ วุตฺตํฯ “อนุชานามิ, ภิกฺขเว, มกรทนฺตกํ ฉินฺทิตุ”นฺติ วจนโต **“มกรทนฺตกํ ปน วฏฺฏตี”**ติ วุตฺตํฯ

มกรมุขนฺติ มกรมุขสณฺฐานํฯ **เทฑฺฒุภสีส**นฺติ อุทกสปฺปสีสสณฺฐานํฯ **อจฺฉิณี**ติ กุญฺชรจฺฉิสณฺฐานานิฯ **รชฺชุกกายพนฺธนํ เอกเมว วฏฺฏตี**ติ รชฺชุกํ พนฺธเนฺตน เอกคุณเมว กตฺวา พนฺธิตุํ วฏฺฏติ, มเชฺฌ ภินฺทิตฺวา ทิคุณํ กตฺวา พนฺธิตุํ น วฏฺฏติ, ทิคุณํ ปน อกตฺวา เอกรชฺชุกเมว สตวารมฺปิ ปุนปฺปุนํ อาวิชฺฌิตฺวา พนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ **เอกมฺปิ น วฏฺฏตี**ติ เอกคุณมฺปิ กตฺวา พนฺธิตุํ น วฏฺฏติฯ **พหุรชฺชุเก...เป... วฏฺฏตี**ติ อิทํ กายพนฺธนํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ทสา สนฺธายฯ อีทิสญฺหิ กายพนฺธนํ พนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ เตเนว **อาจริยพุทฺธทตฺตเตฺถเรน** วุตฺตํ –

“เอกรชฺชุมยํ วุตฺตํ, มุนินา กายพนฺธนํ;
ปญฺจปามงฺคสณฺฐานํ, เอกมฺปิ จ น วฏฺฏติฯ

“รชฺชุเก เอกโต กตฺวา, พหู เอกาย รชฺชุยา;
นิรนฺตรญฺหิ เวเฐตฺวา, กตํ วฏฺฏติ พนฺธิตุ”นฺติฯ

มุรชํ ปน กายพนฺธนํ น วฏฺฏติ “น, ภิกฺขเว, อุจฺจาวจานิ กายพนฺธนานิ ธาเรตพฺพานิ กลาพุกํ เทฑฺฒุภกํ มุรชํ มทฺทวีณํ, โย ธาเรยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา”ติ (จูฬว. ๒๗๘) วุตฺตตฺตาฯ กึ ปน พหุรชฺชุเก เอกโต กตฺวา เอเกน นิรนฺตรํ เวเฐตฺวา กตํ มุรชสงฺขฺยํ น คจฺฉตีติ? อาม น คจฺฉติฯ มุรชญฺหิ นาม นานาวเณฺณหิ สุเตฺตหิ มุรชวฏฺฏิสณฺฐานํ เวเฐตฺวา กตํฯ เกจิ ปน “มุรชนฺติ พหุรชฺชุเก เอกโต สงฺกฑฺฒิตฺวา เอกาย รชฺชุยา ปลิเวเฐตฺวา กตรชฺชู”ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ ยทิ เจตํ มุรชํ สิยา, “พหุรชฺชุเก เอกโต กตฺวา เอเกน นิรนฺตรํ เวเฐตฺวา กตํ พหุรชฺชุก”นฺติ น วตฺตพฺพํ, “ตํ วฏฺฏตี”ติ อิทํ วิรุเชฺฌยฺยฯ มุรชํ ปน ปามงฺคสณฺฐานญฺจ ทสาสุ วฏฺฏติ “กายพนฺธนสฺส ทสา ชีรนฺติฯ อนุชานามิ, ภิกฺขเว, มุรชํ มทฺทวีณ”นฺติ (จูฬว. ๒๗๘) วุตฺตตฺตาฯ เตเนว วกฺขติ “อนุชานามิ, ภิกฺขเว, มุรชํ มทฺทวีณนฺติ อิทํ ทสาสุเยว อนุญฺญาต”นฺติฯ

กายพนฺธนวิเธติ “กายพนฺธนสฺส ปวนโนฺต ชีรติฯ อนุชานามิ, ภิกฺขเว, วิธ”นฺติ วุตฺตตฺตา กายพนฺธนสฺส ปาสเนฺต ทสามูเล ตสฺส ถิรภาวตฺถํ กตฺตเพฺพ ทนฺตวิสาณาทิมเย วิเธฯ **“อฏฺฐ มงฺคลานิ** นาม สโงฺข จกฺกํ ปุณฺณกุโมฺภ คยา สิรีวโจฺฉ องฺกุโส ธชํ โสวตฺถิก”นฺติ ว

ทนฺติฯ **ปริเจฺฉทเลขามตฺต**นฺติ อุโภสุ โกฏีสุ กาตพฺพปริเจฺฉทราชิมตฺตํฯ ‘‘อุชุกเมวา’’ติ วุตฺตตฺตา จตุรสฺสาทิวงฺกคติกํ น วฏฺฏติฯ ‘‘ฉตฺตทณฺฑธมฺมกรณอญฺชนนาฬิกา นานาวณฺณเลขาปอกมฺมกตา น วฏฺฏนฺตี’’ติ วทนฺติฯ

อารกณฺฏเกติ โปตฺถกาทิอภิสงฺขรณตฺถํ กเต ทีฆมุขสตฺถเกฯ **วฏฺฏมณิก**นฺติ วฏฺฏํ กตฺวา อคฺคโกฏิยํ อุฏฺฐาเปตพฺพปุพฺพุฬํฯ **อญฺญํ วา วณฺณมฏฺฐ**นฺติ อิมินา ปิฬกาทิํ สงฺคณฺหาติฯ **มณิก**นฺติ เอกาวฏฺฏมณิฯ **ปิฬก**นฺติ สาสปมตฺติกา มุตฺตราชิสทิสา พหุวฏฺฏเลขาฯ ‘‘อิมสฺมิํ อธิกาเร อวุตฺตตฺตา เลขนิยํ ยํ กิญฺจิ วณฺณมฏฺฐํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **วลิตก**นฺติ มเชฺฌ วลิํ อุฏฺฐาเปตฺวาฯ **มณฺฑลํ โหตี**ติ อุตฺตรารณิยา ปเวสนตฺถํ อาหฏมณฺฑลํ โหติฯ

กิญฺจาปิ เอตฺถ ทนฺตกฏฺฐเจฺฉทนวาสิเยว วุตฺตา, มหาวาสิยมฺปิ ปน น วฏฺฏติเยวฯ อุชุกเมว พนฺธิตุนฺติ สมฺพนฺโธฯ ‘‘อุโภสุ วา ปเสฺสสุ เอกปเสฺสวา’’ติ วจนเสโสฯ กตฺตรยฏฺฐิโกฏิยํ กตอโยวลยานิปิ วฏฺฏนฺติ, เยสํ อญฺญมญฺญสงฺฆฏฺฏเนน สโทฺท นิจฺฉรติฯ

อามณฺฑสารเกติ อามลเกหิ กตภาชเนฯ **ภูมตฺถรเณ**ติ จิตฺตกฏสารกจิตฺตตฺถรณาทิเก ปริกมฺมกตาย ภูมิยา อตฺถริตพฺพอตฺถรเณฯ **ปานียฆเฏ**ติ อิมินา กุณฺฑิกสรเกปิ สงฺคณฺหาติฯ **พีชเน**ติ จตุรสฺสพีชเนฯ **สพฺพํ...เป.... วฏฺฏตี**ติ ยถาวุเตฺตสุ มญฺจปีฐาทีสุ อิตฺถิรูปํ วินา สพฺพํ มาลากมฺมลตากมฺมาทิ วณฺณมฏฺฐํ ภิกฺขุโน วฏฺฏติฯ **เสนาสเน กิญฺจิ ปฏิเสเธตพฺพํ นตฺถิ อญฺญตฺร วิรุทฺธเสนาสนา**ติ เอตฺถายมธิปฺปาโย – เสนาสนปริกฺขาเรสุ ปฏิเสเธตพฺพํ นาม กิญฺจิ นตฺถิ, วิรุทฺธเสนาสนํ ปน สยเมว ปฏิกฺขิปิตพฺพนฺติฯ **อเญฺญส**นฺติ สีมสามิโน วุตฺตาฯ **ราชวลฺลภา** ปรนิกายิกาปิ เอกนิกายิกาปิ อุโปสถปวารณานํ อนฺตรายกรา อลชฺชิโน ราชกุลูปคา วุจฺจนฺติฯ **เตสํ ลชฺชิปริสา**ติ เตสํ สีมสามิกานํ ปกฺขา หุตฺวา อนุพลํ ทาตุํ สมตฺถา ลชฺชิปริสาฯ **สุกตเมวา**ติ อเญฺญสํ สนฺตเกปิ อตฺตโน สีมาย อโนฺตวุตฺตวิธินา กตํ สุกตเมวฯ

ปาฬิมุตฺตกวินิจฺฉยวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘๖. **เทเวน คหิตทารูนี**ติ รญฺญา ปริคฺคหิตทารูนิ, รโญฺญ สนฺตกานีติ วุตฺตํ โหติฯ **ขณฺฑาขณฺฑํ กโรโนฺต**ติ ขุทฺทกํ มหนฺตญฺจ ขณฺฑํ กโรโนฺตฯ

๘๗. กุลโภคอิสฺสริยาทีหิ มหตี มตฺตา ปมาณํ เอตสฺสาติ **มหามโตฺต**ฯ เตนาห – **‘‘มหติยา อิสฺสริยมตฺตาย สมนฺนาคโต’’**ติฯ

๘๘. **อวชฺฌายนฺตี**ติ เหฏฺฐา กตฺวา โอโลเกนฺติ, จิเนฺตนฺติ วาฯ เตนาห **‘‘อวชานนฺตา’’**ติอาทิฯ **ลามกโต วา จิเนฺตนฺตี**ติ นิหีนโต จิเนฺตนฺติฯ **กเถนฺตี**ติ ‘‘กิํ นาเมตํ กิํ นาเมต’’นฺติ อญฺญมญฺญํ กเถนฺติฯ

กถํ ปเนตฺถ ‘‘ทารูนี’’ติ พหุวจนํ ‘‘อทินฺน’’นฺติ เอกวจเนน สทฺธิํ สมฺพนฺธมุปคจฺฉตีติ อาห – **‘‘อทินฺนํ อาทิยิสฺสตีติ อยํ อุชฺฌายนโตฺถ’’**ติอาทิฯ อุชฺฌายนสฺส อทินฺนาทานวิสยตฺตา อทินฺนาทานํ อุชฺฌายนโตฺถติ วุตฺตํฯ สติปิ ปเนตฺถ โคปเกน ทินฺนทารูนํ คหเณ อุชุกํ อวตฺวา เลเสน คหิตตฺตา เถโร ‘‘อทินฺนํ อาทิยี’’ติ เวทิตโพฺพฯ **วจนเภเท**ติ เอกวจนพหุวจนานํ เภเทฯ

สพฺพาวนฺตํ ปริสนฺติ ภิกฺขุภิกฺขุนีอาทิสพฺพาวยววนฺตํ ปริสํฯ สพฺพา จตุปริสสงฺขอาตา ปชา เอตฺถ อตฺถีติ **สพฺพาวนฺตา,** ปริสาฯ เสนา เอตสฺส อตฺถีติ เสนิโก, เสนิโก เอว **เสนิโย**ฯ

พิมฺพิสาโรติ ตสฺส นามนฺติ เอตฺถ **พิมฺพีติ** สุวณฺณํ, ตสฺมา สารสุวณฺณสทิสวณฺณตาย พิมฺพิสาโรติ วุจฺจตีติ เวทิตพฺพํฯ **จตุโตฺถ ภาโค ปาโทติ เวทิตพฺพ**ติ อิมินาว สพฺพชนปเทสุ กหาปณสฺส วีสติโม ภาโค มาสโกติ อิทญฺจ วุตฺตเมว โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ โปราณสตฺถานุรูปํ ลกฺขณสมฺปนฺนา อุปฺปาทิตา **นีลกหาปณา**ติ เวทิตพฺพาฯ รุทฺรทาเมน อุปฺปาทิโต **รุทฺรทามโก**ฯ โส กิร นีลกหาปณสฺส ติภาคํ อคฺฆติฯ ยสฺมิํ ปเทเส นีลกหาปณา น สนฺติ, ตตฺถาปิ นีลกหาปณานํ วฬญฺชนฏฺฐาเน จ อวฬญฺชนฏฺฐาเน จ สมานอคฺฆวเสน ปวตฺตมานํ ภณฺฑํ คเหตฺวา นีลกหาปณวเสเนว ปริเจฺฉโท กาตโพฺพติ วทนฺติฯ

ธนิยวตฺถุวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ตสฺสโตฺถ…เป…. วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพติ อิมินา ‘‘ภควตา ภิกฺขูนํ อิทํ สิกฺขาปทํ เอวํ ปญฺญตฺตํ โหติ จ, อิทญฺจ อญฺญํ วตฺถุ อุทปาที’’ติ เอวํ **ปฐมปาราชิกวณฺณนายํ** (ปารา. อฎฺฐ. ๑.๓๙) วุตฺตนเยน ตสฺสโตฺถ เวทิตโพฺพฯ ‘‘อิทานิ ยํ ตํ อญฺญํ วตฺถุ อุปฺปนฺนํ, ตํ ทเสฺสตุํ ‘เตน โข ปน สมเยนา’ติอาทิมาหา’’ติ เอวํ อนุปญฺญตฺติสมฺพโนฺธ จ ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพติ ทเสฺสติฯ

๙๐-๙๑. รชกา อตฺถรนฺติ เอตฺถาติ **รชกตฺถรณํ,** รชกตฺถรณนฺติ รชกติตฺถํ วุจฺจตีติ อาห **‘‘รชกติตฺถํ คนฺตฺวา’’**ติฯ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวโนฺต อาห **‘‘ตณฺหี’’**ติอาทิฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๙๒. ‘‘อภินวนิวิโฎฺฐ เอกกุฎิกาทิคาโม ยาว มนุสฺสา ปวิสิตฺวา วาสํ น กเปฺปนฺติ, ตาว คามสงฺขฺยํ น คจฺฉตี’’ติ วทนฺติ, ตสฺมา ตตฺถ คามปฺปเวสนาปุจฺฉาทิกิจฺจมฺปิ นตฺถิฯ **ยกฺขปริคฺคหภูโต**ติ สอุปทฺทววเสน วุตฺตํ, ยกฺขนคราทิํ วา สงฺคณฺหาติฯ ยกฺขนครมฺปิ อาปณาทีสุ ทิสฺสมาเนสุ คามสงฺขฺยํ คจฺฉติ, อทิสฺสมาเนสุ น คจฺฉติ, ตสฺมา ยกฺขนครมฺปิ ปวิสเนฺตน อาปณาทีสุ ทิสฺสมาเนสุ สพฺพํ คามปฺปเวสนวตฺตํ กาตพฺพํ, อทิสฺสมาเนสุ น กาตพฺพนฺติ วทนฺติฯ **ปุนปิ อาคนฺตุกามา**ติ อิมินา เตสํ ตตฺถ สาเปกฺขภาวํ ทเสฺสติฯ ยโต ปน นิรเปกฺขาว หุตฺวา ปกฺกมนฺติ, โส คามสงฺขฺยํ น คจฺฉติ, ตสฺมา ตตฺถ คามปฺปเวสนาปุจฺฉาทิกิจฺจมฺปิ นตฺถิฯ

นนุ จ ‘‘คามา วา อรญฺญา วา’’ติ เอตฺตกเมว มาติกายํ วุตฺตํ, ตสฺมา คามลกฺขณํ ทเสฺสตฺวา อรญฺญเมว ทเสฺสตพฺพํ สิยา, คามูปจาโร นามาติอาทิ ปน กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห – **‘‘คามูปจาโรติอาทิ อรญฺญปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ วุตฺต’’**นฺติฯ คามูปจาเร หิ ทสฺสิเต ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจ อวเสสํ อรญฺญํ นามาติ อรญฺญปริเจฺฉโท สกฺกา ทเสฺสตุํ, อิทญฺจ คามคามูปจาเร อสงฺกรโต ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ มาติกายํ ปน คามคฺคหเณเนว คามูปจาโรปิ สงฺคหิโตติ ทฎฺฐพฺพํฯ คามูปจาโร หิ โลเก คามสงฺขฺยเมว คจฺฉติฯ เอวญฺจ กตฺวา มาติกาย อนวเสสอวหรณฏฺฐานปริคฺคโห สิโทฺธ โหติฯ **อินฺทขีเล**ติ อุมฺมาเรฯ **อรญฺญสเงฺขปํ คจฺฉตี**ติ ‘‘นิกฺขมิตฺวา พหิ อินฺทขีลา สพฺพเมตํ อรญฺญ’’นฺติ (วิภ. ๕๒๙) อภิธเมฺม วุตฺตตฺตาฯ **เวมชฺฌเมว อินฺทขีโลติ วุจฺจตี**ติ อินฺทขีลฏฺฐานิยตฺตา อสติปิ อินฺทขีเล เวมชฺฌเมว ตถา วุจฺจติฯ ยตฺถ ปน ทฺวารพาหาปิ นตฺถิ, ตตฺถ อุโภสุ ปเสฺสสุ วติยา วา ปาการสฺส วา โกฎิเวมชฺฌเมว อินฺทขีลฏฺฐานิยตฺตา ‘‘อินฺทขีโล’’ติ คเหตพฺพํฯ **อุทฺทาเปโนฺต**ติ ปลาเปโนฺตฯ **ลุฐิตฺวา**ติ ปริวเตฺตตฺวาฯ

มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺสาติ ถามมชฺฌิมสฺส ปุริสสฺสฯ อิมินา ปน วจเนน สุปฺปมุสลปาโตปิ พลทสฺสนวเสเนว กโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ มหาปจฺจริยญฺจ** ฆรูปจาโร คาโมติ อธิปฺปาเยน ‘‘ฆรูปจาเร ฐิตสฺส เลฑฺฑุปาโต คามูปจาโร’’ติ วุตฺตํฯ **ทฺวาเร**ติ นิพฺพโกสสฺส อุทกปตนฏฺฐานโต อพฺภนฺตรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อโนฺตเคเห**ติ จ ปมุขสฺส อพฺภนฺตรเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ **กตปริเกฺขโป**ติ อิมินาว ฆรสฺส สมนฺตโต ตตฺตโก ปริเจฺฉโท ฆรูปจาโร นามาติ วุตฺตํ โหติฯ ยสฺส ปน ฆรสฺส สมนฺตโต โครูปานํ ปเวสนนิวารณตฺถํ ปาการวติอาทีหิ ปริเกฺขโป กโต โหติ, ตตฺถ โสว ปริเกฺขโป ฆรูปจาโร, สุปฺปปาตาทิปริเจฺฉโท ปน อปริกฺขิตฺตฆรํ สนฺธาย วุโตฺตติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ **อิทเมตฺถ ปมาณ**นฺติ วิกาลคามปฺปเวสนาทีสุ คามคามูปจารานํ อสงฺกรโต วินิจฺฉยสฺส เวทิตพฺพตฺตาฯ **กุรุนฺที**อาทีสุ วุตฺตนเยน หิ ฆรูปจารสฺส คาโมติ อาปนฺนตฺตา ฆรฆรูปจารคามคามูปจารานํ สงฺกโร สิยาฯ **เอวํ สพฺพตฺถา**ติ อิมินา อิโต ปุเพฺพปิ ปจฺฉิมเสฺสว วาทสฺส ปมาณภาวํ ทเสฺสติ ฯ เกจิ ปน ‘‘อิโต ปฏฺฐาย วกฺขมานวาทํ สนฺธาย วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ

เสสมฺปีติ คามูปจารลกฺขณํ สนฺธาย วทติฯ **ตตฺรา**ติ ตสฺมึ คามูปจารคฺคหเณฯ **ตสฺส คามปริเจฺฉททสฺสนตฺถ**นฺติ ตสฺส อปริเจฺฉทสฺส คามสฺส คามปริเจฺฉทํ ทเสฺสตุนฺติ อโตฺถฯ ยทิ เอวํ ‘‘คาโม นามา’’ติ ปทํ อุทฺธริตฺวา ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ฆรูปจาเร ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาโต’’ติ กสฺมา น วุตฺตนฺติ? ‘‘คาโม นามาติ อิธ อวุตฺตมฺปิ อธิการวเสน ลพฺภติเยวา’’ติ วทนฺติฯ อปเร ปน ภณนฺติ ‘‘คามูปจาโร นามาติ อิมินาว คามสฺส จ คามูปจารสฺส จ สงฺคโห ทฏฺฐโพฺพฯ กถํ? ‘คามสฺส อุปจาโร คามูปจาโร’ติ เอวํ วิคฺคเห กริยมาเน ‘ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อินฺทขีเล ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาโต’ติ อิมินา ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส คามูปจารลกฺขณํ ทสฺสิตํ โหติ, ‘คามสงฺขาโต อุปจาโร คามูปจาโร’ติ เอวํ ปน คยฺหมาเน ‘อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ฆรูปจาเร ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาโต’ติ อิมินา อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส คามปริเจฺฉโท ทสฺสิโตติ สกฺกา วิญฺญาตุ’’นฺติฯ ‘‘ฆรูปจาเร ฐิตสฺส มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส เลฑฺฑุปาโต’’ติ อิมินา ปริกฺขิตฺตสฺสปิ คามสฺส สเจ เลฑฺฑุปาตโต ทูเร ปริเกฺขโป โหติ, เลฑฺฑุปาโตเยว คามปริเจฺฉโทติ คเหตพฺพนฺติ วทนฺติฯ **ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนวา**ติ ปริกฺขิตฺตคาเม วุตฺตนเยเนวฯ

สงฺกรียตีติ มิสฺสียติฯ **เอตฺถา**ติ ฆรฆรูปจารคามคามูปจาเรสุฯ ‘‘วิกาเล คามปฺปเวสเน ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส, อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ (ปาจิ. ๕๑๓) วุตฺตตฺตา คามคามูปจารานํ อสงฺกรตา อิจฺฉิตพฺพาติ อาห – **‘‘อสงฺกรโต เจตฺถ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพ วิกาเล คามปฺปเวสนาทีสู’’**ติฯ เอตฺถ จ ‘‘ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ, อปริกฺขิตฺตสฺส ปริเกฺขปารหฏฺฐานํ อติกฺกมนฺตสฺส วิกาลคามปฺปเวสนาปตฺติ โหตี’’ติ เกจิ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ ปทภาชนิยํ ปน ‘‘ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส, อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺตสฺส อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺสา’’ติ (ปาจิ. ๕๑๓) วุตฺตตฺตาฯ อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ฆรูปจารโต ปฏฺฐาย ทุติยเลฑฺฑุปาตสงฺขาตสฺส คามูปจารสฺส โอกฺกมเน อาปตฺติ เวทิตพฺพาฯ เตเนว **วิกาลคามปฺปเวสนสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ** (ปาจิ. อฏฺฐ. ๕๑๒) ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจาโร อทินฺนาทาเน วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพ’’ติ วุตฺตํฯ **มาติกาฏฺฐกถายมฺปิ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยปาราชิกวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘ยฺวายํ อปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อุปจาโร ทสฺสิโต, ตสฺส วเสน วิกาลคามปฺปเวสนาทีสุ อาปตฺติ ปริจฺฉินฺทิตพฺพา’’ติฯ ยทิ เอวํ ‘‘วิกาเล คามํ ปวิเสยฺยา’’ติ อิมินา วิรุชฺฌตีติ? น วิรุชฺฌติ คามูปจารสฺสปิ คามคฺคหเณน คหิตตฺตาฯ ตสฺมา ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส ปริเกฺขปํ อติกฺกมนฺตสฺส, อปริกฺขิตฺตสฺส อุปจารํ โอกฺกมนฺตสฺส วิกาล

คามปฺปเวสนาปตฺติ โหตีติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ **วิกาเล คามปฺปเวสนาทีสูติ อาทิ**-สเทฺทน ฆรฆรูปจาราทีสุ ฐิตานํ อุปฺปนฺนลาภภาชนาทึ สงฺคณฺหาติฯ

นิกฺขมิตฺวา พหิ อินฺทขีลาติ อินฺทขีลโต พหิ นิกฺขมิตฺวาติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ วินยปริยาเยน ตาว ‘‘ฐเปตฺวา คามญฺจ คามูปจารญฺจ อวเสสํ อรญฺญ’’นฺติ (ปารา. ๙๒) อาคตํ, สุตฺตนฺตปริยาเยน อารญฺญิกํ ภิกฺขุํ สนฺธาย ‘‘อารญฺญกํ นาม เสนาสนํ ปญฺจธนุสติกํ ปจฺฉิม’’นฺติ (ปารา. ๖๕๔) อาคตํฯ วินยสุตฺตนฺตา อุโภปิ ปริยายเทสนา นาม, อภิธมฺโม ปน นิปฺปริยายเทสนาฯ นิปฺปริยายโต จ คามวินิมุตฺตํ ฐานํ อรญฺญเมว โหตีติ อภิธมฺมปริยาเยน อรญฺญํ ทเสฺสตุํ ‘‘นิกฺขมิตฺวา พหิ อินฺทขีลา’’ติ (วิภ. ๕๒๙) วุตฺตํฯ **‘‘อาจริยธนุ** นาม ปกติหเตฺถน นววิทตฺถิปฺปมาณํ, ชิยาย ปน อาโรปิตาย จตุหตฺถปฺปมาณ’’นฺติ วทนฺติฯ **เลโสกาสนิเสธนตฺถ**นฺติ ‘‘มยา เนว คาเม, น อรเญฺญ หฏํ, ฆเร วา ฆรูปจาเรสุ วา คามูปจาเรสุ วา อญฺญตรสฺมิ’’นฺติ วตฺตุํ มา ลภตูติ วุตฺตํ โหติฯ

กปฺปิยนฺติ อนุรูปวเสน วุตฺตํฯ อกปฺปิยมฺปิ ปน อปฺปฏิคฺคหิตเญฺจ, อทินฺนสงฺขฺยเมว คจฺฉติฯ ปริจฺจาคาทิมฺหิ อกเต ‘‘อิทํ มยฺหํ สนฺตก’’นฺติ อวิทิตมฺปิ ปรปริคฺคหิตเมว มาตาปิตูนํ อจฺจเยน มนฺทานํ อุตฺตานเสยฺยกานํ ทารกานํ สนฺตกมิวฯ

ยสฺส วเสน ปุริโส เถโนติ วุจฺจติ, ตํ **เถยฺย**นฺติ อาห **‘‘อวหรณจิตฺตเสฺสตํ อธิวจน’’**นฺติฯ **สงฺขา**-สโทฺท ญาณโกฏฺฐาสปญฺญตฺติคณนาทีสุ ทิสฺสติฯ ‘‘สงฺขาเยกํ ปฏิเสวตี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๑๖๘) หิ ญาเณ ทิสฺสติฯ ‘‘ปปญฺจสญฺญาสงฺขา สมุทาจรนฺตี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๐๔) โกฏฺฐาเสฯ ‘‘เตสํ เตสํ ธมฺมานํ สงฺขา สมญฺญา’’ติอาทีสุ (ธ. ส. ๑๓๑๓) ปญฺญตฺติยํฯ ‘‘น สุกรํ สงฺขาตุ’’นฺติอาทีสุ (ธ. ป. ๑๙๖; อป. เถร. ๑.๑๐.๒) คณนายํฯ ตตฺถ โกฏฺฐาสวจนํ สงฺขา-สทฺทํ สนฺธายาห **‘‘สงฺขาสงฺขาตนฺติ อตฺถโต เอก’’**นฺติฯ เตนาห **‘‘โกฏฺฐาสเสฺสตํ อธิวจน’’**นฺติฯ **ปปญฺจสงฺขา**ติ ตณฺหามานทิฏฺฐิสงฺขาตา ปปญฺจโกฏฺฐาสาฯ **‘‘เอโก จิตฺตโกฏฺฐาโส**ติ ยญฺจ ปุพฺพภาเค อวหริสฺสามีติ ปวตฺตํ จิตฺตํ, ยญฺจ คมนาทิสาธกํ ปรามสนาทิสาธกํ วา มเชฺฌ ปวตฺตํ, ยญฺจ ฐานาจาวนปฺปโยคสาธกํ, เตสุ อยเมเวโก ปจฺฉิโม จิตฺตโกฏฺฐาโส อิธาธิเปฺปโต’’ติ เกจิ วทนฺติฯ **จูฬคณฺฐิปเท** ปน ‘‘อูนมาสกมาสกอูนปญฺจมาสกปญฺจมาสกาวหรณจิเตฺตสุ เอโก จิตฺตโกฏฺฐาโส’’ติ วุตฺตํฯ ‘‘อเนกปฺปเภทตฺตา จิตฺตสฺส เอโก จิตฺตโกฏฺฐาโสติ วุตฺต’’นฺติ **มหาคณฺฐิปเท มชฺฌิมคณฺฐิปเท** จ วุตฺตํฯ อิทเมเวตฺถ สุนฺทรตรํ ‘‘เถยฺยจิตฺตสงฺขาโต เอโก จิตฺตโกฏฺฐาโส’’ติ วุตฺตตฺตาฯ **เถยฺยสงฺขาเตนา**ติ เถยฺยจิตฺตโกฏฺฐาเสน กรณภูเตน, น วิสฺสาสตาวกาลิกาทิคาหวสปฺปวตฺตจิตฺตโกฏฺฐาเสนาติ วุตฺตํ โหติฯ

อภิโยควเสนาติ อฑฺฑกรณวเสนฯ **อภิยุญฺชตี**ติ โจเทติ, อฑฺฑํ กโรตีติ อโตฺถฯ **ปริกปฺปิตฏฺฐาน**นฺติ โอกาสปริกปฺปนวเสน ปริกปฺปิตปฺปเทสํฯ **สุงฺกฆาต**นฺติ เอตฺถ ราชูนํ เทยฺยภาคสฺส เอตํ อธิวจนํ สุโงฺกติ, โส เอตฺถ หญฺญติ อทตฺวา คจฺฉเนฺตหีติ สุงฺกฆาโตฯ ‘‘เอตฺถ ปวิเฏฺฐหิ สุโงฺก ทาตโพฺพ’’ติ รุกฺขปพฺพตาทิสญฺญาเณน นิยมิตปฺปเทสเสฺสตํ อธิวจนํฯ

ปญฺจวีสติอวหารกถาวณฺณนา

อากุลาติ สงฺกุลาฯ **ลุฬิตา**ติ วิโลฬิตาฯ **กตฺถจี**ติ เอกิสฺสาย อฏฺฐกถายํฯ **เอกํ ปญฺจกํ ทสฺสิต**นฺติ ‘‘ปรปริคฺคหิตญฺจ โหติ, ปรปริคฺคหิตสญฺญี จ, ครุโก จ โหติ ปริกฺขาโร ปญฺจมาสโก วา อติเรกปญฺจมาสโก วา, เถยฺยจิตฺตญฺจ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, อามสติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ

ผนฺทาเปติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ ฐานา จาเวติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ (ปารา. ๑๒๒) เอวํ วุตฺตปญฺจอวหารงฺคานิ เอกํ ปญฺจกนฺติ ทสฺสิตํฯ **เทฺว ปญฺจกานิ ทสฺสิตานี**ติ ‘‘ฉหากาเรหิ อทินฺนํ อาทิยนฺตสฺส อาปตฺติ ปาราชิกสฺสฯ น จ สกสญฺญี, น จ วิสฺสาสคฺคาหี, น จ ตาวกาลิกํ, ครุโก จ โหติ ปริกฺขาโร ปญฺจมาสโก วา อติเรกปญฺจมาสโก วา, เถยฺยจิตฺตญฺจ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ, อามสติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ ผนฺทาเปติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสฯ ฐานา จาเวติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ เอวํ วุตฺเตสุ ฉสุ ปเทสุ เอกํ อปเนตฺวา อวเสสานิ ปญฺจ ปทานิ เอกํ ปญฺจกนฺติ ทเสฺสตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตปญฺจกญฺจ คเหตฺวา เทฺว ปญฺจกานิ ทสฺสิตานิฯ **เอตฺถ ปนา**ติ ‘‘ปญฺจหากาเรหิ อทินฺนํ อาทิยนฺตสฺสา’’ติอาทีสุฯ **สเพฺพหิปิ ปเทหี**ติ ‘‘ปรปริคฺคหิตญฺจ โหตี’’ติอาทีหิ ปเทหิฯ **ลพฺภมานานิเยว ปญฺจกานี**ติ ปญฺจวีสติยา อวหาเรสุ ลพฺภมานปญฺจกานิฯ

ปญฺจนฺนํ อวหารานํ สมูโห ปญฺจกํ, สโก หโตฺถ สหโตฺถ, เตน นิพฺพโตฺต, ตสฺส วา สมฺพนฺธีติ สาหตฺถิโก, อวหาโร฿ สาหตฺถิกาทิ ปญฺจกํ **สาหตฺถิกปญฺจก**นฺติ อาทิปทวเสน นามลาโภ ทฏฺฐโพฺพ กุสลาทิตฺติกสฺส กุสลตฺติกโวหาโร วิย฿ อิมินาว นเยน ปุพฺพปโยคาทิ ปญฺจกํ **ปุพฺพปโยคปญฺจกํ,** เถยฺยาวหาราทิ ปญฺจกํ **เถยฺยาวหารปญฺจก**นฺติ นามลาโภ ทฏฺฐโพฺพติ฿ **ตติยปญฺจเมสุ ปญฺจเกสู**ติ สาหตฺถิกปญฺจกเถยฺยาวหารปญฺจเกสุ฿ **ลพฺภมานปทวเสนา**ติ สาหตฺถิกปญฺจเก ลพฺภมานสฺส นิสฺสคฺคิยาวหารปทสฺส วเสน เถยฺยาวหารปญฺจเก ลพฺภมานสฺส ปริกปฺปาวหารปทสฺส จ วเสน โยเชตพฺพนฺติ อโตฺถ฿

อาณตฺติยา นิพฺพโตฺต อวหาโร **อาณตฺติโก**฿ นิสฺสชฺชนํ นิสฺสโคฺค, สุงฺกฆาตฏฺฐาเน ปริกปฺปิโตกาเส วา ฐตฺวา ภณฺฑสฺส พหิ ปาตนํ฿ นิสฺสโคฺคว **นิสฺสคฺคิโย**฿ กิริยาสิทฺธิโต ปุเรตรเมว ปาราชิกาปตฺติสงฺขาตํ อตฺถํ สาเธตีติ **อตฺถสาธโก**฿ ‘‘อสุกสฺส ภณฺฑํ ยทา สโกฺกสิ, ตทา อวหรา’’ติ เอวรูโป หิ อาณาปนปโยโค ปรสฺส เตลกุมฺภิยา ปาทคฺฆนกํ เตลํ อวสฺสํ ปิวนกานํ อุปาหนาทีนํ นิเกฺขปปโยโค จ อาณตฺตสฺส ภณฺฑคฺคหณโต อุปาหนาทีนํ เตลปาตนโต จ ปุเรตรเมว ปาราชิกาปตฺติสงฺขาตํ อตฺถํ สาเธติ฿ สาหตฺถิกปโยโคปิ หิ เอวรูโป อตฺถสาธโกติ วุจฺจติ฿ วุตฺตเญฺหตํ **มาติกาฎฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยปาราชิกวณฺณนา) –

> ‘‘อตฺถสาธโก นาม ‘อสุกสฺส ภณฺฑํ ยทา สโกฺกสิ, ตทา ตํ อวหรา’ติ อาณาเปติ฿ ตตฺถ สเจ ปโร อนนฺตรายิโก หุตฺวา ตํ อวหรติ, อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขเณเยว ปาราชิกํ฿ ปรสฺส วา ปน เตลกุมฺภิยา ปาทคฺฆนกํ เตลํ อวสฺสํ ปิวนกานิ อุปาหนาทีนิ ปกฺขิปติ, หตฺถโต มุตฺตมเตฺตเยว ปาราชิก’’นฺติ฿

ธุรสฺส นิกฺขิปนํ **ธุรนิเกฺขโป**฿ อารามาภิยุญฺชนาทีสุ อตฺตโน จ ปรสฺส จ ทานคฺคหเณสุ นิรุสฺสาหภาวาปชฺชนํ฿ **สหตฺถา อวหรตี**ติ สหเตฺถน คณฺหาติ฿ **‘‘อสุกสฺส ภณฺฑํ อวหรา’’ติ อญฺญํ อาณาเปตี**ติ เอตฺถาปิ อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขเณเยว อาปตฺติ ทฏฺฐพฺพา฿ ยทิ เอวํ อิมสฺส, อตฺถสาธกสฺส จ โก วิเสโสติ? ตงฺขณเญฺญว คหเณ นิยุญฺชนํ อาณตฺติกปโยโค, กาลนฺตเรน คหณตฺถํ นิโยโค อตฺถสาธโกติ อยเมเตสํ วิเสโส฿ เตเนวาห – **‘‘อสุกสฺส ภณฺฑํ ยทา สโกฺกสิ, ตทา อวหราติ อาณาเปตี’’**ติ฿ เอตฺถ จ อาณาปนปโยโคว อตฺถสาธโกติ ทสฺสิโต, สาหตฺถิกวเสนปิ อตฺถสาธกปโยโค ปน อุปริ อาวิ ภวิสฺสติ฿ **ธุรนิเกฺขโป ปน อุปนิกฺขิตฺตภณฺฑวเสน เวทิตโพฺพ**ติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตํ฿ อารามาภิยุญฺชนาทีสุปิ ตาวกาลิกภณฺฑเทยฺยานํ อทาเนปิ เอเสว นโย฿

“อาณตฺติวเสน ปุพฺพปโยโค เวทิตโพฺพ”ติ วุตฺตตฺตา อนนฺตราเยน คณฺหนฺตสฺส ‘อสุกสฺส ภณฺฑํ อวหรา’ติ อาณาปนํ ภณฺฑคฺคหณโต ปุพฺพตฺตา **ปุพฺพปโยโค,** ปโยเคน สห วตฺตมาโน อวหาโร **สหปโยโค,** ‘‘อสุกํ นาม ภณฺฑํ หริสฺสามา’’ติ สํวิทหิตฺวา สมฺมนฺตยิตฺวา อวหรณํ **สํวิทาวหาโร**ฯ **สเงฺกตกมฺมํ** นาม ปุพฺพณฺหาทิกาลปริเจฺฉทวเสน สญฺชานนกมฺมํ, **นิมิตฺตกมฺมํ** นาม สญฺญุปฺปาทนตฺถํ อกฺขินิขณนาทินิมิตฺตกรณํฯ **ฐานาจาวนวเสน สหปโยโค**ติ อิทํ ปน นิทสฺสนมตฺตํ ทฏฺฐพฺพํ, ขิลสงฺกมนาทีสุปิ อสติ จ ฐานาจาวเน สหปโยโค ทฏฺฐ โพฺพฯ วุตฺตเญฺหตํ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยปาราชิกวณฺณนา) ‘‘ฐานาจาวนวเสน ขิลาทีนิ สงฺกาเมตฺวา เขตฺตาทิคฺคหณวเสน จ สหปโยโค เวทิตโพฺพ’’ติฯ

เถโน วุจฺจติ โจโร, ตสฺส ภาโว เถยฺยํ, เตน อวหรณํ **เถยฺยาวหาโร**ฯ โย หิ สนฺธิเจฺฉทาทีนิ กตฺวา อทิสฺสมาโน อวหรติ, ตุลากูฏมานกูฏกูฏกหาปณาทีหิ วา วเญฺจตฺวา คณฺหาติ, ตเสฺสวํ คณฺหโต อวหาโร เถยฺยาวหาโรฯ ปสยฺห อภิภวิตฺวา อวหรณํ **ปสยฺหาวหาโร**ฯ โย หิ ปสยฺห พลกฺกาเรน ปเรสํ สนฺตกํ คณฺหาติ คามฆาตกาทโย วิย, อตฺตโน ปตฺตพลิโต วา วุตฺตนเยน อธิกํ คณฺหาติ ราชภฏาทโย วิย, ตเสฺสวํ คณฺหโต อวหาโร ปสยฺหาวหาโรฯ ภณฺฑวเสน จ โอกาสวเสน จ ปริกเปฺปตฺวา อวหรณํ **ปริกปฺปาวหาโร**ฯ ติณปณฺณาทีหิ องฺคุลิมุทฺทิกาทิํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปจฺฉา ตสฺส ปฏิจฺฉนฺนสฺส อวหรณํ **ปฏิจฺฉนฺนาวหาโร**ฯ กุสํ สงฺกาเมตฺวา อวหรณํ **กุสาวหาโร**ฯ

ตุลยิตฺวาติ อุปปริกฺขิตฺวาฯ **สามีจี**ติ วตฺตํ, อาปตฺติ ปน นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ **มหาชนสมฺมทฺโท**ติ มหาชนสโงฺขโภฯ *ภเฏฺฐ ชนกาเย*ติ อปคเต ชนกาเยฯ **“อิทญฺจ กาสาวํ อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา เอตเสฺสว ภิกฺขุโน เทหี”**ติ กิํการณา เอวมาห? จีวรสามิเกน ยสฺมา ธุรนิเกฺขโป กโต, ตสฺมา ตสฺส อทินฺนํ คเหตุํ น วฏฺฏติฯ อวหารโกปิ วิปฺปฏิสารสฺส อุปฺปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย จีวรสามิกํ ปริเยสเนฺต วิจรติ ‘‘ทสฺสามี’’ติ, จีวรสามิเกน จ ‘‘มเมต’’นฺติ วุเตฺต เอเตนปิ อวหารเกน อาลโย ปริจฺจโตฺต, ตสฺมา เอวมาหฯ ยทิ เอวํ จีวรสามิโกเยว ‘‘อตฺตโน สนฺตกํ คณฺหาหี’’ติ กสฺมา น วุโตฺตติ? อุภินฺนมฺปิ กุกฺกุจฺจวิโนทนตฺถํฯ กถํ? อวหารกสฺส ‘‘มยา สหเตฺถน น ทินฺนํ, ภณฺฑเทยฺยเมต’’นฺติ กุกฺกุจฺจํ อุปฺปเชฺชยฺย, อิตรสฺส ‘‘มยา ปฐมํ ธุรนิเกฺขปํ กตฺวา ปจฺฉา อทินฺนํ คหิต’’นฺติ กุกฺกุจฺจํ อุปฺปเชฺชยฺยาติฯ

สมคฺฆนฺติ อปฺปคฺฆํฯ **ทารุอตฺถํ ผรตี**ติ ทารูหิ กตฺตพฺพกิจฺจํ สาเธติฯ **มยิ สเนฺต**ติอาทิ สพฺพํ รญฺญา ปสาเทน วุตฺตํ, ‘‘เถเรน ปน อนนุจฺฉวิกํ กต’’นฺติ น มญฺญิตพฺพํฯ

เอกทิวสํ ทนฺตกฏฺฐเจฺฉทนาทินา ยา อยํ อคฺฆหานิ วุตฺตา, สา สพฺพา ภณฺฑสามินา

กิณิตฺวา คหิตเมว สนฺธาย วุตฺตา, สพฺพํ ปเนตํ อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณน คเหตพฺพํฯ ปาสาณญฺจ สกฺขรญฺจ **ปาสาณสกฺขรํ**ฯ **ธาเรยฺยตฺถํ วิจกฺขโณ**ติ อิมเสฺสว วิวรณํ **“อาปตฺติํ วา อนาปตฺติํ วา”**ติอาทิฯ

ปญฺจวีสติอวหารกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อกฺขทสฺสาติ เอตฺถ **อกฺข**-สเทฺทน กิร วินิจฺฉยสาลา วุจฺจติฯ ตตฺถ นิสีทิตฺวา วชฺชาวชฺชํ ปสฺสนฺตีติ **อกฺขทสฺสา** วุจฺจนฺติ ธมฺมวินิจฺฉนกาฯ **หเนยฺยุนฺ**ติ เอตฺถ หนนํ นาม หตฺถปาทาทีหิ โปถนเญฺจว สีสาทิเจฺฉทนญฺจ โหตีติ อาห – **“หเนยฺยุนฺติ โปเถยฺยุเญฺจว ฉินฺเทยฺยุญฺจา”**ติฯ เตเนว ปทภาชนิยญฺจ ‘‘หเตฺถน วา ปาเทน วา กสาย วา เวเตฺตน วา อฑฺฒทณฺฑ

เกน วา เฉชฺชาย วา หเนยฺยุ’’นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อฑฺฒทณฺฑเกนา**ติ ทฺวิหตฺถปฺปมาเณน รสฺสมุคฺคเรน เวฬุเปสิกาย วาฯ **เฉชฺชายา**ติ หตฺถปาทสีสาทีนํ เฉทเนนฯ **นีหเรยฺยุ**นฺติ คามนิคมาทิโต นีหเรยฺยุํฯ **โจโรสิ...เป.... เถโนสี**ติ เอตฺถ ‘‘ปริภาเสยฺยุ’’นฺติ ปทํ อชฺฌาหริตฺวา อตฺถ เวทิตพฺพนฺติ อาห **‘‘โจโรสีติ เอวมาทีนิ จ วตฺวา ปริภาเสยฺยุ’’**นฺติฯ

๙๓. ยํ ตํ ภณฺฑํ ทสฺสิตนฺติ สมฺพนฺโธฯ **ยตฺถ ยตฺถ ฐิต**นฺติ ภูมิอาทีสุ ยตฺถ ยตฺถ ฐิตํฯ **ยถา ยถา อาทานํ คจฺฉตี**ติ ภูมิอาทีสุ ฐิตํ ภณฺฑํ สพฺพโส อคฺคหเณปิ เยน เยน อากาเรน คหณํ อุปคจฺฉติฯ

ภูมฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๔. **ผนฺทาเปติ, สพฺพตฺถ ทุกฺกฏเมวา**ติ เอตฺถ ‘‘อฺฐหิสฺสามี’’ติ ผนฺทาเปตฺวา ปุน อนุฏฺฐหิตฺวา ตเตฺถว สยนฺตสฺสปิ องฺคปจฺจงฺคํ อผนฺทาเปตฺวา เอกปโยเคน อุฏฺฐหนฺตสฺสปิ ทุกฺกฏเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อญฺญสฺมึ วา คมนสฺส อนุปกาเร**ติ ยถา ทฺวารปิทหเน กุมฺภิฏฺฐาน คมนสฺส อนุปการตฺตา อนาปตฺติ, เอวํ อญฺญสฺมึ วา คมนสฺส อนุปกาเร กายวจีกมฺเม อนาปตฺติฯ **วาจาย วาจายา**ติ เอเกกตฺถทีปิกาย วาจาย วาจายฯ **อุปลโทฺธ**ติ ญาโตฯ **ปุญฺญานิ จ กริสฺสามา**ติ เอตฺถ ‘‘มุสาวาทํ กตฺวา ปุญฺญานิ กริสฺสามาติ วทนฺตสฺส ทุกฺกฏเมวา’’ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ, ตํ อิมสฺมิํเยว ปเทเส อฏฺฐกถาวจเนน วิรุชฺฌติฯ ตถา หิ ‘‘ยํ ยํ วจนํ มุสา, ตตฺถ ตตฺถ ปาจิตฺติย’’นฺติ จ ‘‘น หิ อทินฺนาทานสฺส ปุพฺพปโยเค ปาจิตฺติยฏฺฐาเน ทุกฺกฏํ นาม อตฺถี’’ติ จ วกฺขติฯ เอวํ ปน วุเตฺต น วิรุชฺฌติ ‘‘มุสาวาทํ กตฺวา ปุญฺญานิ จ กริสฺสามาติ วทนฺตสฺส ปาจิตฺติเยน สทฺธิํ ทุกฺกฏ’’นฺติฯ ตถา หิ ‘‘อกปฺปิยปถวิํ ขณนฺตานํ ทุกฺกเฏหิ สทฺธิํ ปาจิตฺติยานีติ มหาปจฺจริยํ วุตฺต’’นฺติ จ ‘‘ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ ปาจิตฺติยฏฺฐาเน ทุกฺกฏา น มุจฺจตี’’ติ จ วกฺขติฯ สเจ ปน กุสลจิโตฺต ‘‘ปุญฺญานิ กริสฺสามา’’ติ วทติ, อนาปตฺติ ‘‘พุทฺธปูชํ วา ธมฺมปูชํ วา สงฺฆภตฺตํ วา กริสฺสามาติ กุสลํ อุปฺปาเทติ, กุสลจิเตฺตน คมเน อนาปตฺตี’’ติ จ ‘‘ยถา จ อิธ, เอวํ สพฺพตฺถ อเถยฺยจิตฺตสฺส อนาปตฺตี’’ติ จ วกฺขมานตฺตาฯ

ปมาทลิขิตนฺติ เวทิตพฺพนฺติ อปรภาเค โปตฺถการุฬฺหกาเล ปมชฺชิตฺวา ลิขิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ ปาฬิยํ เสสอฏฺฐกถาสุ จ ‘‘กุทาลํ วา ปิฏกํ วา’’ติ อิทเมว ทฺวยํ วตฺวา วาสิผรสูนํ อวุตฺตตฺตา เตสมฺปิ สเงฺขปฏฺฐกถาทีสุ อาคตภาวํ ทเสฺสตุํ **‘‘สเงฺขปฏฺฐกถายํ ปน มหาปจฺจริยญฺจา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ เถยฺยจิเตฺตน กตตฺตา ‘‘ทุกฺกเฏหิ สทฺธิํ ปาจิตฺติยานี’’ติ วุตฺตํฯ **ตโต ปรํ สพฺพกิริยาสู**ติ พีชคฺคหณโต ปรํ กตฺตพฺพกิริยาสุฯ **สพฺพํ ปุริมนเยเนวา**ติ ยาว ปิฏกปริโยสานา หตฺถวารปทวาเรสุ ทุกฺกฏํฯ

เถเรหิ ทสฺสิตนฺติ ปุพฺพปโยคสหปโยคทุกฺกเฏสุ อสโมฺมหตฺถํ สโมธาเนตฺวา ธมฺมสงฺคาหกเตฺถเรหิ ทสฺสิตํฯ ‘‘สเพฺพสมฺปิ ทุกฺกฏานํ อิเมสฺเยว อฏฺฐสุ สงฺคเหตพฺพภาวโต อิตเรหิ สตฺตหิ ทุกฺกเฏหิ วินิมุตฺตํ วินยทุกฺกฏเยว สงฺคเหตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ **ทสวิธํ รตน**นฺติ ‘‘มุตฺตา มณิ เวฬุริโย สโงฺข สิลา ปวาฬํ รชตํ ชาตรูปํ โลหิตโงฺค มสารคลฺล’’นฺติ เอวมาคตํ ทสวิธํ รตนํฯ

‘‘มณิ มุตฺตา เวฬุริโย จ สโงฺข,
สิลา ปวาฬํ รชตญฺจ เหมํ;
สโลหิตงฺคญฺจ มสารคลฺลํ,
ทเสติ ธีโร รตนานิ ชญฺญา’’ติฯ –

หิ วุตฺตํฯ

สตฺตวิธํ ธญฺญนฺติ สาลิ วีหิ ยโว กงฺคุ กุทฺรูโส วรโก โคธุโมติ อิทํ สตฺตวิธํ ธญฺญํฯ **อาวุธภณฺฑาทิ**นฺติ **อาทิ**-สทฺเทน ตูริยภณฺฑอิตฺถิรูปาทึ สงฺคณฺหาติฯ อนามสิตเพฺพ วตฺถุมฺหิ ทุกฺกฏํ **อนามาสทุกฺกฏํ**ฯ **ทุรุปจิณฺณทุกฺกฏ**นฺติ ''น กตฺตพฺพ''นฺติ วาริตสฺส กตฺตา ทุฏฺฐุ อาจิณฺณํ จริตนฺติ ทุรุปจิณฺณํ, ตสฺมึ ทุกฺกฏํ ทุรุปจิณฺณทุกฺกฏํฯ วินเย ปญฺญตฺตํ ทุกฺกฏํ **วินยทุกฺกฏํ**ฯ ''สงฺฆเภทาย ปรกฺกมตี''ติ สุตฺวา ตํนิวารณตฺถาย ญาเต อเตฺถ อวทนฺตสฺส **ญาตทุกฺกฏํ**ฯ เอกาทส สมนุภาสนา นาม ภิกฺขุปาติโมเกฺข จตฺตาโร ยาวตติยกา สงฺฆาทิเสสา, อริฏฺฐสิกฺขาปทนฺติ ปญฺจ, ภิกฺขุนีปาติโมเกฺข เอกํ ยาวตติยกํ ปาราชิกํ, จตฺตาโร สงฺฆาทิเสสา, จณฺฑกาฬีสิกฺขาปทนฺติ ฉฯ วสฺสาวาสาทึ ปฏิสฺสุณิตฺวา น สมฺปาเทนฺตสฺส ปฏิสฺสวนิมิตฺตํ ทุกฺกฏํ **ปฏิสฺสวทุกฺกฏํ**ฯ

> ปุพฺพสหปโยเค จ, อนามาสทุรุปจิเณฺณ;
> วินเย เจว ญาเต จ, ญตฺติยา จ ปฏิสฺสเว;
> อเฎฺฐเต ทุกฺกฏา วุตฺตา, วินเย วินยญฺญุนาฯ

สหปโยคโต ปฏฺฐาย เจตฺถ ปุริมา ปุริมา อาปตฺติโย ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตีติ อาห **''อถ ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา''**ติอาทิฯ ตตฺถ ''ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา''ติ วุตฺตตฺตา ธุรนิเกฺขปํ กตฺวา ขณนฺตสฺส ปุริมาปตฺติโย น ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ **วิยูหนทุกฺกฏํ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, อุทฺธรณทุกฺกเฏ ปติฎฺฐาตี**ติ อิทํ ปาฬิยํ อาคตานุกฺกเมน ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ยทิ ปน ปํสุํ อุทฺธริตฺวา สอุสฺสาโหว ปุน ขณติ, อุทฺธรณทุกฺกฏํ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ, ขณนทุกฺกเฏ ปติฏฺฐาติฯ

กตํ กรณํ กิริยาติ อตฺถโต เอกนฺติ อาห **''วิรูปา สา กิริยา''**ติฯ อิทานิ วุตฺตเมวตฺถํ **ปริวารปาฬิยา** นิทเสฺสโนฺต **''วุตฺตมฺปิ เจต''**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อปรทฺธํ วิรทฺธํ ขลิต**นฺติ สพฺพเมตํ **ยญฺจ ทุกฺกฏ**นฺติ เอตฺถ วุตฺตสฺส ทุกฺกฏสฺส ปริยายวจนํฯ ยญฺหิ ทุฎฺฐุ กตํ, วิรูปํ วา กตํ , ตํ ทุกฺกฏํฯ ตํ ปเนตํ ยถา สตฺถารา วุตฺตํ, เอวํ อกตตฺตา **อปรทฺธํ,** กุสลํ วิรชฺฌิตฺวา ปวตฺตตฺตา **วิรทฺธํ,** อริยวํสปฺปฏิปทํ อนารุฬฺหตฺตา **ขลิตํฯ ยํ มนุโสฺส กเร**ติ อิทํ ปเนตฺถ โอปมฺมนิทสฺสนํฯ ตสฺสโตฺถ – ยถา ยํ โลเก มนุโสฺส อาวิ วา ยทิ วา รโห ปาปํ กโรติ, ตํ ทุกฺกฏนฺติ ปเวเทนฺติ, เอวมิทมฺปิ พุทฺธปฏิกุเฎฺฐน ลามกภาเวน ปาปํ, ตสฺมา ทุกฺกฏนฺติ เวทิตพฺพนฺติฯ

ยถา ทุกฺขา, กุจฺฉิตา วา คติ ทุคฺคตีติ วตฺตเพฺพ ''ทุคฺคตี''ติ วุตฺตํ, ยถา จ กฏุกํ ผลเมตสฺสาติ กฏุกผลนฺติ วตฺตเพฺพ ''กฏุกปฺผล''นฺติ วุตฺตํ, เอวมิธาปิ ถูลตฺตา อจฺจยตฺตา จ ถูลจฺจยนฺติ วตฺตเพฺพ ''ถุลฺลจฺจย''นฺติ วุตฺตนฺติ ทเสฺสตุํ **''สมฺปราเย จ ทุคฺคตี''**ติอาทิมาหฯ สํโยเค ปน กเต สํโยคปรสฺส รสฺสตฺตํ สิทฺธเมวาติ มนสิ กตฺวา **''สํโยคภาโว เวทิตโพฺพ''**ติ เอตฺตกเมว วุตฺตํฯ **เอกสฺส มูเล**ติ เอกสฺส สนฺติเกฯ **อจฺจโย เตน สโม นตฺถี**ติ เทสนาคามีสุ อจฺจเยสุ เตน สโม ถูโล อจฺจโย นตฺถิฯ **เตเนตํ อิติ วุจฺจตี**ติ ถูลตฺตา อจฺจยสฺส เอตํ ถุลฺลจฺจยนฺติ วุจฺจตีติ อโตฺถฯ

''สพฺพตฺถาปิ อามสเน ทุกฺกฏํ ผนฺทาปเน ถุลฺลจฺจยญฺจ วิสุํ วิสุํ เถยฺยจิเตฺตน อามสนผนฺทาปนปโยคํ กโรนฺตเสฺสว โหติ, เอกปโยเคน คณฺหนฺตสฺส ปน อุทฺธาเร ปาราชิกเมว, น ทุกฺกฏถุลฺลจฺจยานี''ติ วทนฺติฯ **สหปโยคํ ปน อกตฺวา**ติ เอตฺถ ''ปุพฺพปโยเค อาปนฺนาปตฺตีนํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา อภาวโต สหปโยคํ กตฺวาปิ ลชฺชิธมฺมํ โอกฺกเนฺตน ปุพฺพปโยเค อาปนฺนาปตฺติโย เทเสตพฺพา''ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ อฎฺฐกถาวจนํ ปน กเต สหปโยเค ปุพฺพปโย

เค อาปนฺนาปตฺตีนมฺปิ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ ทีเปติ, อญฺญถา ‘‘สหปโยคํ ปน อกตฺวา’’ติ อิทํ วิเสสน เมว นิรตฺถกํ สิยาฯ ยญฺจ เหฏฺฐา วุตฺตํ ‘‘สเจ ปนสฺส ตตฺถชาตเก ติณรุกฺขลตาทิมฺหิ ฉินฺนปิ ลชฺชิธมฺมํ โอกฺกมติ, สํวโร อุปฺปชฺชติ, เฉทนปจฺจยา ทุกฺกฏํ เทเสตฺวา มุจฺจตี’’ติ, ตมฺปิ สห ปโยเค กเต ปุพฺพปโยเค อาปนฺนาปตฺตีนํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิเมว ทีเปติ สหปโยเค เฉทนปจฺจยา อาปนฺนทุกฺกฏสฺเสว เทสนาย วุตฺตตฺตาฯ **สหปโยคโต ปฏฺฐาเยวา**ติ จ อิทํ สหปโยคํ ปตฺตสฺส ตโต ปุเพฺพ อาปนฺนานํ ปุพฺพปโยคาปตฺตีนมฺปิ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ ทีเปติฯ เตน หิ อยม โตฺถ วิญฺญายติ ‘‘ยาว สหปโยคํ น ปาปุณาติ, ตาว ปุเพฺพ อาปนฺนาปตฺตีนํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ น โหติ, สหปโยคํ ปตฺตกาลโต ปน ปฏฺฐาย ตาสมฺปิ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ โหตี’’ติ, ตสฺมา สุฏฺฐุ อุปปริกฺขิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ

พหุกาปิ อาปตฺติโย โหนฺตุ, เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตีติ เอตฺถายมธิปฺปาโย – สเจ ขณนวิยูหนุทฺธรเณสุ ทส ทส กตฺวา อาปตฺติโย อาปนฺนา, ตาสุ อุทฺธรเณ ทส อาปตฺติโย เทเสตฺวา มุจฺจติ วิสภาคกิริยํ ปตฺวา ปุริมาปุริมาปตฺตีนํ ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตาติฯ ชาติวเสน ปน สมานกิริยาย อาปนฺนาปตฺติโย เอกเตฺตน คเหตฺวา ‘‘เอกเมว เทเสตฺวา’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา อิมินาปิ กุรุนฺทฏฺฐกถาวจเนน ปฐมํ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตปุริมาปตฺติปฏิปฺปสฺสทฺธิเมว สมตฺถยติ, น ปน อุภินฺนํ อฏฺฐกถานํ อตฺถโต นานากรณํ อตฺถิฯ อปรเมฺปตฺถ ปการํ วณฺณยนฺติ ‘‘สมานกิริยาสุปิ ปุริมปุริมขณนปจฺจยา อาปนฺนาปตฺติโย ปจฺฉิมปจฺฉิมขณนํ ปตฺวา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺตีติ อิมินา อธิปฺปาเยน ‘ปํสุขณนาทีสุ จ ลชฺชิธเมฺม อุปฺปเนฺน พหุกาปิ อาปตฺติโย โหนฺตุ, เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตีติ **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** วุตฺต’’’นฺติฯ ‘‘เอวญฺจ สติ ‘พหุกาปิ อาปตฺติโย โหนฺตู’ติ น วตฺตพฺพํ ภเวยฺย, วุตฺตญฺจ, ตสฺมา วิสภาคกิริยเมว ปตฺวา ปุริมาปตฺตีนํ ปฏิปฺปสฺสทฺธึ อิจฺฉเนฺตเนว พหุกาสฺปิ อาปตฺตีสุ เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตีติ อิมสฺมึ ฐาเน วิสุํเยเวโก เทสนากฺกโม ทสฺสิโต’’ติปิ วทนฺติฯ อยเมเตสํ อธิปฺปาโย – ยถา อิธ ปุริมาปตฺตีนํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณน คหิตา, เอวํ พหุกาสฺปิ อาปตฺตีสุ เอกเมว เทเสตฺวา มุจฺจตีติ อิทมฺปิ อิธ อฏฺฐกถาจริยปฺปมาณโตเยว เวทิตพฺพํฯ ยถา จ ปาฬิยํ ปาจิตฺติยฏฺฐาเนปิ ทุกฺกฏเมว โหตีติ อิธ อาเวณิกํ กตฺวา อาปตฺติวิเสโส ทสฺสิโต, เอวํ ปุริมาปตฺตีนํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิเสโส จ เทสนาวิเสโส จ อฏฺฐกถาจริเยหิ ทสฺสิโตติฯ

เหฏฺฐโต โอสีเทนฺตติ ‘‘สามิเกสุ อาคนฺตฺวา อปสฺสิตฺวา คเตสุ คณฺหิสฺสามี’’ติ เถยฺยจิเตฺตน เหฏฺฐาภูมิยํ โอสีเทนฺตฯ **พุเนฺทนา**ติ กุมฺภิยา เหฏฺฐิมตเลนฯ เอวํ เอกฏฺฐาเน ฐิตาย กุมฺภิยา ฐานาจาวนํ ฉหิ อาการเรหิ เวทิตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ **วลยํ นีหรติ, ปาราชิก**นฺติ อากาสคตํ อกตฺวา ฆํสิตฺวา นีหรนฺตสฺส ฉินฺนโกฏฺโต นีหฏมเตฺต ปาราชิกํฯ **อิโต จิโต จ สาเรตี**ติ ฆํสเนฺตเยว อากาสคตํ อกตฺวา สาเรติฯ

ฉินฺนมเตฺต ปาราชิกนฺติ อวสฺสํ เจ ปตติ, ฉินฺนมเตฺต ปาราชิกํฯ **ปริเจฺฉโท**ติ ‘‘ปญฺจมาสกํ วา อติเรกปญฺจมาสกํ วา’’ติ วุตฺตคณนปริเจฺฉโทฯ **อปพฺยูหโนฺต**ติ ‘‘เหฏฺฐา ฐิตํ คณฺหิสฺสามี’’ติ หเตฺถน ทฺวิธา กโรโนฺตฯ **อุปฑฺฒกุมฺภิย**นฺติ อุปฑฺฒปุณฺณาย กุมฺภิยาฯ นนุ จ อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณน สเงฺขปฏฺฐกถาทีสุ วุตฺตมฺปิ กสฺมา น คเหตพฺพนฺติ อาห – **‘‘วินยวินิจฺฉเย หิ อาคเต ครุเก ฐาตพฺพ’’**นฺติฯ **วินยธมฺมตา**ติ วินยครุกานํ ธมฺมตาฯ วินยครุกา หิ วินยวินิจฺฉเย อาคเต ครุเก ติฏฺฐนฺติฯ วินยครุกตาพฺยาปนตฺถญฺหิ วินยครุโกเยเวตฺถ วินย-สเทฺทน วุโตฺต, วินยสฺส วา เอสา ธมฺมตา เตสํ ครุคารวฏฺฐานสฺส วินยวิสยตฺตาฯ

อิทานิ สงฺขปฏฺฐกถาทีสุ วุตฺตํ ปาฬิยาปิ น สเมตีติ ทเสฺสนฺโต อาห **“อปิจา”**ติอาทิฯ **ภาชน**นฺติ ปตฺตาทิภาชนํฯ ปตฺตาทึ อปูเรตฺวา คณฺหนฺตสฺส อนุทฺธเฏปิ มุขวฏฺฏิปริเจฺฉโท โหติ, ปูเรตฺวา คณฺหนฺตสฺส ปน อุทฺธรณกาเล โหตีติ อาห **“มุขวฏฺฏิปริเจฺฉเทน วา อุทฺธาเรน วา”**ติฯ ยทา ปน เตลกุมฺภีอาทีสุ เตลาทีนํ อพหุภาวโต ภาชนํ นิมุชฺชาเปตฺวา คณฺหิตุํ น สกฺกา โหติ, ตทา มุขวฏฺฏิปริเจฺฉเทเนว โหติฯ **จิกฺกน**นฺติ ถทฺธํฯ **อากฑฺฒนวิกฑฺฒนโยคฺค**นฺติ เอตฺถ อภิมุขํ กฑฺฒนํ **อากฑฺฒนํ,** ปรโต กฑฺฒนํ **วิกฑฺฒนํ**ฯ **ปฏินีหริตุ**นฺติ อตฺตโน ภาชนโต ปฏินีหริตุํฯ **หตฺถโต มุตฺตมเตฺต ปาราชิก**นฺติ เถยฺยจิเตฺตน ปรสนฺตกคฺคหณปโยคสฺส กตตฺตาฯ **มหาอฏฺฐกถายเมว** ‘‘สเจปิ มริยาทํ ทุพฺพลํ กตฺวา สุกฺขตฬากสฺส อุทกนิพฺพหนฏฺฐานํ อุทกนิทฺธมนตุมฺพํ วา ปิทหติ, อญฺญโต จ คมนมเคฺค วา ปาฬึ พนฺธติ, สุกฺขมาติกํ วา อุชุํ กโรติ, ปจฺฉา เทเว วุเฏฺฐ อุทกํ อาคนฺตฺวา มริยาทํ ภินฺทติ, สพฺพตฺถ ภณฺฑเทยฺย’’นฺติ วุตฺตตฺตา **“ตํ ปน ตเตฺถว สุกฺขตฬาเก สุกฺขมาติกาย อุชุกรณวินิจฺฉเยน วิรุชฺฌตี”**ติ วุตฺตํฯ

อวหารลกฺขณนฺติ ปญฺจวีสติยา อวหาเรสุ เอกมฺปิ อวหารลกฺขณํ, ฐานาจาวนปโยโคเอว วาฯ **อุทฺธาเร**ติ กุมฺภิยา ผุฏฺฐฏฺฐานโต เกสคฺคมเตฺตปิ อุทฺธเฏฯ **ยุตฺต**นฺติ ฐานาจาวนปโยคสพฺภาวโต ยุตฺตํฯ **สโงฺคปนตฺถายา**ติ อิมินา สุทฺธจิตฺตตํ ทเสฺสติฯ **ปลิพุชฺฌิสฺสตี**ติ นิวาเรสฺสติฯ **วุตฺตนเยเนว ปาราชิก**นฺติ หตฺถโต มุตฺตมเตฺตเยว ปาราชิกํฯ **สุทฺธจิโตฺตว อุทฺธรตี**ติ กุมฺภิยํ เตลสฺส อากิรณโต ปุเรตรเมว สุทฺธจิโตฺต นิกฺขิปิตฺวา ปจฺฉา สุทฺธจิโตฺตว อุทฺธรติฯ **เนว อวหาโร**ติ เถยฺยจิเตฺตน อวหรณปโยคสฺส อกตตฺตาฯ อตฺตโน ภาชนตฺตา ปน **“น คีวา”**ติ วุตฺตํ, อนาปตฺติมตฺตเมว วุตฺตํ, น ปน เอวํ วิจาริตนฺติ อธิปฺปาโยฯ อถ วา **อนาปตฺติมตฺตเมว วุตฺต**นฺติ อิมินาปิ ตตฺถ ‘‘คีวา’’ติ วจนาภาวโต ‘‘น คีวา’’ติ ปุเพฺพ วุตฺตมหาอฏฺฐกถาวาทเมว ปติฏฺฐาเปติ, ปจฺฉา ทสฺสิเตน กุรุนฺทิวาเทนปิ มหาอฏฺฐกถาวาโทว สมตฺถิโตฯ **อตฺตโน ภณฺฑ**นฺติ เตลากิรณโต ปุเรตรเมว อตฺตโน กุมฺภิยํ สุทฺธจิเตฺตน ฐปิตํ ปีตเลํ อตฺตโน ปริกฺขารํฯ **สโมฺมหฏฺฐาน**นฺติ อาปตฺติวินิจฺฉยวเสน สโมฺมหฏฺฐานํฯ

พหิคตํ นาม โหตีติ ตโต ปฏฺฐาย เตลสฺส อฏฺฐานภาวโต อโธมุขภาวโต จ พหิคตํ นาม โหติฯ อโนฺต ปฏฺฐาย ฉิเทฺท กริยมาเน เตลสฺส นิกฺขมิตฺวา คตคตฏฺฐานํ ภาชนสงฺขฺยเมว คจฺฉตีติ อาห – **“พาหิรนฺตโต ปาทคฺฆนเก คฬิเต ปาราชิก”**นฺติฯ **ยถา ตถา วา กตสฺสา**ติ พาหิรนฺตโต อพฺภนฺตรโต วา ปฏฺฐาย กตสฺสฯ **มเชฺฌ ฐเปตฺวา กตฉิเทฺท**ติ มเชฺฌ โถกํ กปาลํ ฐเปตฺวา ปจฺฉา ตํ ฉินฺทเนฺตน กตฉิเทฺทฯ ‘‘มริยาทเจฺฉทเน อโนฺต ฐตฺวา พหิมุโข ฉินฺทโนฺต พหิ อเนฺตน กาเรตโพฺพ, พหิ ฐตฺวา อโนฺตมุโข ฉินฺทโนฺต อโนฺต อเนฺตน กาเรตโพฺพ, อโนฺต จ พหิ จ ฉินฺทิตฺวา มเชฺฌ ฐเปตฺวา ตํ ฉินฺทโนฺต มเชฺฌน กาเรตโพฺพ’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๐๘) วุตฺตตฺตา **“ตฬากสฺส จ มริยาทเภเทน สเมตี”**ติ วุตฺตํฯ **อิทเมตฺถ ยุตฺต**นฺติ อโนฺต จ พหิ จ ปฏฺฐาย กตฉิเทฺท มเชฺฌน กาเรตโพฺพฯ **อโนฺต ปฏฺฐาย กเต ปน พาหิรเนฺตน, พหิ ปฏฺฐาย กเต อพฺภนฺตเรน กาเรตโพฺพ**ติ อยํ ติปฺปกาโรปิ เอตฺถ เวมฏฺฐฉิเทฺท ยุโตฺตฯ อุทเก กตปโยคสฺส อภาวโต **“ฐานาจาวนปโยคสฺส อภาวา”**ติ วุตฺตํฯ

อฏฺฐกถายํ ตาว วุตฺตนฺติ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตํฯ ปตฺถินฺนสฺส ขาทนํ อิตรสฺส ปานญฺจ สปฺปิอาทีนํ ปริโภโคติ อาห – **“อขาทิตพฺพํ วา อปาตพฺพํ วา กโรตี”**ติฯ กถํ ปน ตถา กโรตีติ อาห **“อุจฺจารํ วา ปสฺสาวํ วา”**ติอาทิฯ กสฺมา ปเนตฺถ ทุกฺกฏํ วุตฺตนฺติ อาห **“ฐานาจาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกฏ”**นฺติฯ **ปุริมทฺวย**นฺติ เภทนํ ฉฑฺฑนญฺจฯ กสฺมา น สเมตีติ อาห **“ตณฺหี”**ติอาทิฯ **กุมฺภิชชฺชรกรเณนา**ติ ปุณฺณกุมฺภิยา ชชฺชรกรเณนฯ **มาติกาอุชอุกร**

เณนาติ อุทกปุณฺณาย มาติกาย อุชุกรเณนฯ **เอกลกฺขณ**นฺติ เภทนํ กุมฺภิชชฺชรกรเณน ฉฑฺฑนํ มาติกาย อุชุกรเณน สทฺธึ เอกสภาวํ ฐานาจาวนปโยคสพฺภาวโตฯ **ปจฺฉิมํ ปน ทฺวย**นฺติ ฌาปนํ อปริโภคกรณญฺจฯ

เอตฺถ เอวํ วินิจฺฉยํ วทนฺตีติ เอตฺถ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺเต เอเก อาจริยา เอวํ วินิจฺฉยํ วทนฺติฯ **ปจฺฉิมทฺวยํ สนฺธาย วุตฺต**นฺติ เอตฺถ ปุริมทฺวเย วินิจฺฉโย เหฏฺฐา วุตฺตานุสาเรน สกฺกา วิญฺญาตุนฺติ ตตฺถ กิญฺจิ อวตฺวา ปจฺฉิมทฺวยํ สนฺธาย ฐานาจาวนสฺส นตฺถิตาย ทุกฺกฏนฺติ อิทํ วุตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **เถยฺยจิตฺตนา**ติ อตฺตโน วา ปรสฺส วา กาตุกามตาวเสน อุปฺปนฺนเถยฺยจิตฺตนฯ **วินาเสตุกามตายา**ติ หตฺถปาทาทึ ฉินฺทนฺโต วิย เกวลํ วินาเสตุกามตายฯ ปุริมทฺวเย กึ โหติ, กึ อธิปฺปาเยน น กิญฺจิ วุตฺตนฺติ อาห – **"ปุริมทฺวเย ปน…เป…. ปาราชิก"**นฺติฯ ตตฺถ **วุตฺตนเยน ภินฺทนฺตสฺส วา ฉฑฺฑนฺตสฺส วา**ติ มุคฺคเรน โปเถตฺวา ภินฺทนฺตสฺส อุทกํ วา วาลิกํ วา อากิริตฺวา อุตฺตราเปนฺตสฺสาติ อโตฺถฯ **อยุตฺตนฺติ เจ**ติ ปาฬิยํ ปุริมปททฺวเยปิ ทุกฺกฏเสฺสว วุตฺตตฺตา "ปุริมทฺวเย…เป…. ปาราชิกนฺติ อิทํ อยุตฺต"นฺติ ยทิ ตุมฺหากํ สิยาติ อโตฺถฯ **นา**ติ อยุตฺตภาวปฺปสงฺคํ นิเสเธตฺวา ตตฺถ การณมาห **"อญฺญถา คเหตพฺพตฺถโต"**ติฯ กถํ ปเนตฺถ อโตฺถ คเหตโพฺพติ อาห **"ปาฬิยํ หี"**ติอาทิฯ นาเสตุกามตาปกฺข เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว อตฺถสฺส อวิรุชฺฌนโต **"เถยฺยจิตฺตปกฺข"**ติ วุตฺตํฯ "เอวํ วินิจฺฉยํ วทนฺตี"ติ อิโต ปฏฺฐาย วุตฺตสฺส สพฺพสฺสปิ เอกเสฺสว วจนตฺตา **"เอวเมเก วทนฺตี"**ติ นิคมนวเสน วุตฺตํฯ

อิทานิ ยถาวุตฺตวเสน ปาฬิยา อเตฺถ คยฺหมาเน มหาอฏฺฐกถายํ จตุนฺนมฺปิ สามญฺญโต วุตฺตสฺส ปจฺฉิมทฺวยํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ วจเน วิเสสาภาวโต ปาฬิยํ วุเตฺตสุ จตูสุ ปเทสุ "ฉฑฺฑติ วา อปริโภคํ วา กโรตี"ติ อิเมสํ ปทานํ วิเสสาภาวปฺปสงฺคโต จ สยํ อญฺญถา ปาฬิ อฏฺฐกถญฺจ สํสนฺทิตฺวา อตฺถํ ทเสฺสตุกาโม **"อยํ ปเนตฺถ สาโร"**ติอาทิมาหฯ วินีตวตฺถุมฺหิ "สงฺฆสฺส ปุญฺชกิตํ ติณํ เถยฺยจิโตฺต ฌาเปสี"สิ (ปารา. ๑๕๖) วุตฺตตฺตา **วินีตวตฺถุมฺหิ ติณชฺฌาปโก วิยา**ติ อิมินาว **ฐานา อจาเวตุกาโมวา**ติ เอตฺถาปิ เถยฺยจิเตฺตน ฐานา อจาเวตุกาโมติ อิทํ วุตฺตเมว โหตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อฉเฑฺฑตุกาโมเยวา**ติ เอตฺถาปิ เถยฺยจิเตฺตนาติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ อิทญฺหิ เถยฺยจิตฺตปกฺขํ สนฺธาย วุตฺตํ นาเสตุกามตาปกฺขสฺส วกฺขมานตฺตาฯ เตเนวาห **"นาเสตุกามตาปเกฺข ปนา"**ติอาทิฯ **อิตรถาปิ ยุชฺชตี**ติ เถยฺยจิตฺตาภาวา ฐานาจาเวตุกามสฺสปิ ทุกฺกฏํ ยุชฺชตีติ วุตฺตํ โหติฯ

ภูมฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อากาสฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๖. อากาสฏฺฐกถายํ **มุขตุณฺฑเกนา**ติ มุขเคฺคนฯ **กลาปเคฺคนา**ติ ปิญฺฉกลาปสฺส อเคฺคนฯ **ปสาเรตี**ติ คหณตฺถํ ปสาเรติฯ **อคฺคเหตฺวา วา**ติ เลฑฺฑุอาทีหิ ปหริตฺวา นยนวเสน อคฺคเหตฺวา วาฯ อากาสฏฺฐวินิจฺฉเย วุจฺจมาเนปิ ตปฺปสเงฺคน อากาสฏฺฐสฺส เวหาสฏฺฐาทิภาวมุปคเตปิ อสโมฺมหตฺถํ **"ยสฺมึ อเงฺค นิลียตี"**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อโนฺตวตฺถุมฺหี**ติ ปริกฺขิตฺตวตฺถุสฺส อโนฺตฯ **อโนฺตคาเม**ติ ปริกฺขิตฺตสฺส คามสฺส อโนฺตฯ อปริกฺขิเตฺต ปน วตฺถุมฺหิ, คาเม วา ฐิตฏฺฐานเมว ฐานํฯ **อฏวิมุขํ กโรตี**ติ อรญฺญาภิมุขํ กโรติฯ **รกฺขตี**ติ เตน ปโยเคน ตสฺส อิจฺฉิตฏฺฐานํ อคตตฺตา รกฺขติฯ ภูมิยา คจฺฉนฺตํ สนฺธาย **"ทุติยปทวาเร วา"**ติ วุตฺตํฯ **คามโต นิกฺขนฺตสฺสา**ติ ปริกฺขิตฺตคามโต นิกฺขนฺตสฺสฯ **กปิญฺชโร** นาม เอกา ปกฺขิชาติฯ

อากาสฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

เวหาสฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๗. เวหาสฏฺฐกถายํ ปน จีวรวํเส ฐปิตสฺส จีวรสฺส อากฑฺฒเน ยถาวุตฺตปฺปเทสาติกฺกโม เอกทฺวงฺคุลมตฺตากฑฺฒเนน สิยาติ อธิปฺปาเยน วุตฺตํ “**เอกทฺวงฺคุลมตฺตากฑฺฒเนเนว ปาราชิก**”นฺติฯ อิทญฺจ ตาทิสํ นาติมหนฺตํ จีวรวํสทณฺฑกํ สนฺธาย วุตฺตํ, มหเนฺต ปน ตโต อธิกมตฺตากฑฺฒเนเนว สิยาฯ **รชฺชุเกน พนฺธิตฺวา**ติ เอกาย รชฺชุโกฏิยา จีวรํ พนฺธิตฺวา อปราย โกฏิยา จีวรวํสํ พนฺธิตฺวา ฐปิตจีวรํฯ มุตฺตมเตฺต อฏฺฐตฺวา ปตนกสภาวตฺตา “**มุเตฺต ปาราชิก**”นฺติ วุตฺตํฯ

เอกเมกสฺส ผุฏฺฐกาสมเตฺต อติกฺกเนฺต ปาราชิกนฺติ ภิตฺติํ อผุสาเปตฺวา ฐปิตตฺตา วุตฺตํฯ **ภิตฺติํ นิสฺสาย ฐปิต**นฺติ ปฏิปาฏิยา ฐปิเตสุ นาคทนฺตาทีสุเยว อาโรเปตฺวา ภิตฺติํ ผุสาเปตฺวา ฐปิตํฯ **ปณฺณนฺตรํ อาโรเปตฺวา ฐปิตา**ติ อเญฺญหิ ฐปิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

เวหาสฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุทกฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๘. อุทกฏฺฐกถายํ สนฺทมานอุทเก นิกฺขิตฺตํ น ติฏฺฐตีติ อาห “**อสนฺทนเก อุทเก**”ติฯ **อนาปตฺตี**ติ หตฺถวารปทวาเรสุ ทุกฺกฏาปตฺติยา อภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **กฑฺฒตี**ติ เหฏฺฐโต โอสาเรติฯ **อุปฺปลาทีสูติ อาทิ**-สเทฺทน ปทุมปุณฺฑรีกาทิํ สงฺคณฺหาติฯ รตฺตํ **ปทุมํ,** เสตํ **ปุณฺฑรีกํ**ฯ เสตํ วา **ปทุมํ,** รตฺตํ **ปุณฺฑรีกํ**ฯ อถ วา รตฺตํ วา โหตุ เสตํ วา สตปตฺตํ **ปทุมํ,** อูนสตปตฺตํ **ปุณฺฑรีกํ**ฯ **วตฺถุ ปูรตี**ติ ปาราชิกวตฺถุ ปโหติฯ **ตสฺมิํ ฉินฺนมเตฺต ปาราชิก**นฺติ อุทกโต อจฺจุคฺคตสฺส อุทกวินิมุตฺตฏฺฐานโต เฉทนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ยํ วตฺถุํ ปูเรตี**ติ ยํ ปุปฺผํ ปาราชิกวตฺถุํ ปูเรติฯ ทสหิ ปุเปฺผหิ กตกลาโป **หตฺถโก,** มหนฺตํ กลาปํ กตฺวา พทฺธํ **ภารพทฺธํ**ฯ **รชฺชุเกสุ ติณานิ สนฺถริตฺวา**ติ เอตฺถ ‘‘เทฺว รชฺชุกานิ อุทกปิเฏฺฐ ฐเปตฺวา เตสํ อุปริ ติริยโต ติณานิ สนฺถริตฺวา เตสํ อุปริ พนฺธิตฺวา วา อพนฺธิตฺวา วา ติริยโตเยว ปุปฺผานิ ฐเปตฺวา เหฏฺฐโต คตานิ เทฺว รชฺชุกานิ อุกฺขิปิตฺวา ปุปฺผมตฺถเก ฐเปนฺตี’’ติ วทนฺติฯ

เกสคฺคมตฺตมฺปิ ยถาฐิตฏฺฐานโต จาเวตีติ ปาริมเนฺตน ผุฏฺฐกาสํ, โอริมเนฺตน เกสคฺคมตฺตํ จาเวติฯ **สกลมุทก**นฺติ ทเณฺฑน ผุฏฺฐกาสคตํ สกลมุทกํฯ **น อุทกํ ฐาน**นฺติ อตฺตนา กตฏฺฐานสฺส อฏฺฐานตฺตาฯ **อิทํ อุภย**นฺติ เอตฺถ ‘‘พนฺธนํ อโมเจตฺวา…เป…. ปาราชิก’’นฺติ อิทเมวกํ, ‘‘ปฐมํ พนฺธนํ…เป…. ฐานปริเจฺฉโท’’ติ อิทํ ทุติยํฯ **ปทุมินิย**นฺติ ปทุมคเจฺฉฯ **อุปฺปาฏิตายา**ติ ปเรหิ อตฺตโน อตฺถาย อุปฺปาฏิตายฯ

พหิ ฐปิเตติ อุทกโต พหิ ฐปิเตฯ หตฺถกวเสน ขุทฺทกํ กตฺวา

พทฺธํ **กลาปพทฺธํ**ฯ **มุฬาล**นฺติ กนฺทํฯ **ปตฺตํ วา ปุปฺผํ วา**ติ อิทํ กทฺทมสฺส อเนฺต ปวิสิตฺวา ฐิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **สกลมุทก**นฺติ วาปิอาทีสุ ปริยาปนฺนํ สกลมุทกํฯ **นิทฺธมนตุมฺพ**นฺติ วาปิยา อุทกสฺส นิกฺขมนมคฺคํฯ **อุทกวาหก**นฺติ มหามาติกํฯ **น อวหาโร**ติ อิทํ ปุพฺพสทิสํ น โหตีติ อาห – “**กสฺมา…เป…. เอวรูปา หิ ตตฺถ กติกา**”ติฯ **อวหาโร นตฺถี**ติ สพฺพสาธารเณ อปริคฺคหฏฺฐาเน คหิตตฺตาฯ **มาติกํ อาโรเปตฺวา**ติ ขุทฺทกมาติกํ อาโรเปตฺวาฯ **มริตฺวา…**

เป.... ติฎฺฐนฺตีติ เอตฺถ ‘‘มตมจฺฉานํเยว เตสํ สนฺตกตฺตา อมเต คณฺหนฺตสฺส นตฺถิ อวหาโร’’ติ วทนฺติฯ

อุทกฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นาวฏฺฐกถาวณฺณนา

๙๙. นาวฏฺฐกถายํ ปน **ยา พนฺธนา มุตฺตมเตฺต ฐานา น จวตี**ติ อิมินา จณฺฑโสเต พทฺธนาวํ ปฏิกฺขิปติฯ **ตาว ทุกฺกฏ**นฺติ ‘‘พนฺธนํ โมเจติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ เอวํ โมเจนฺตสฺส ปญฺญตฺตํ ทุกฺกฏํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ถุลฺลจฺจยมฺปิ ปาราชิกมฺปิ โหตี**ติ เอตฺถ ปฐมํ ฐานา อจาเวตฺวา มุเตฺต ถุลฺลจฺจยํ, ปฐมํ ฐานา จาเวตฺวา มุเตฺต ปาราชิกนฺติ เวทิตพฺพํฯ

‘‘ปาเส พทฺธสูกโร วิยา’’ติอาทินา วุตฺตํ สนฺธายาห **‘‘ตตฺถ ยุตฺติ ปุเพฺพ วุตฺตา เอววา’’**ติฯ **วิปฺปนฏฺฐา นาวา**ติ วิสมวาตาทีหิ วินาสํ ปตฺวา อุทเก นิมุชฺชิตฺวา เหฏฺฐา ภูมิตลํ อปฺปตฺวา มเชฺฌ ฐิตํ สนฺธาย วทติฯ เตเนว **‘‘อโธ วา โอปิลาเปนฺตสฺส…เป…. นาวาตเลน ผุฏฺฐกาสํ มุขวฏฺฏิํ อติกฺกนฺตมเตฺต ปาราชิก’’**นฺติ วุตฺตํฯ **โอปิลาเปนฺตสฺสา**ติ โอสีทาเปนฺตสฺสฯ **อติกฺกนฺตมเตฺต**ติ ผุฏฺฐกาสํ อติกฺกนฺตมเตฺตฯ **เอเสว นโย**ติ มุตฺตมเตฺต ปาราชิกนฺติ ทเสฺสติฯ

นาวากฑฺฒนโยคฺคมหาโยตฺตตาย โยตฺตโกฏิโต ปฏฺฐาย สกลมฺปิ **‘‘ฐาน’’**นฺติ วุตฺตํฯ

อสติปิ วาเต ยถา วาตํ คณฺหาติ, ตถา ฐปิตตฺตา **‘‘วาตํ คณฺหาเปตี’’**ติ วุตฺตํฯ **พลวา จ วาโต อาคมฺมา**ติ อิมินา อสติ วาเต อยํ ปโยโค กโตติ ทเสฺสติฯ เตเนว **‘‘ปุคฺคลสฺส นตฺถิ อวหาโร’’**ติ วุตฺตํฯ สติ ปน วาเต กโต ปโยโค ฐานาจาวนปโยโคเยวาติ มาติกาอุชุกรเณ วิย อเตฺถว อวหาโรติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ฐานาจาวนปโยโค น โหตี**ติ สุกฺขมาติกาอุชุกรเณ วิย อสติ วาเต กตปโยคตฺตาฯ **ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหตี**ติ นาวาสามิกสฺส ภณฺฑเทยฺยํ โหติฯ

นาวฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ยานฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๐. ยานฏฺฐกถายํ **ทุกยุตฺตสฺสา**ติ ทฺวีหิ โคเณหิ ยุตฺตสฺสฯ **อยุตฺตก**นฺติ โคเณหิ อยุตฺตํฯ **กปฺปกตา**ติ ยถา ทฺวีหิ ภาเคหิ เหฏฺฐา ปติฏฺฐาติ, เอวํ กตาฯ **ตีณิ วา จตฺตาริ วา ฐานานี**ติ อกปฺปกตาย อุปตฺถมฺภนิยา วเสน ตีณิ ฐานานิ, กปฺปกตาย วเสน จตฺตาริ ฐานานีติฯ ตถา ปถวิยํ ฐปิตสฺส ตีณิ ฐานานีติ สมฺพนฺโธฯ **ต**นฺติ ผลกสฺส วา ทารุกสฺส วา อุปริ ฐปิตํ ปถวิยํ ฐปิตญฺจฯ **ทฺวีหิ อกฺขสีเสหี**ติ ทฺวีหิ อกฺขโกฏีหิฯ **ทารูนํ อุปริ ฐปิตสฺสา**ติ ทฺวินฺนํ ทารูนํ อุปริ ทฺวีหิ อกฺขโกฏีหิ โอลเมฺพตฺวา สกฏสาลายํ ฐปิตสฺสฯ **เหฏฺฐิมตลสฺสา**ติ สกฏพาหาย ภูมิํ ผุสิตฺวา ฐิตสฺส เหฏฺฐิมภาคสฺสฯ **เสสํ นาวายํ วุตฺตสทิส**นฺติ อิมินา ‘‘ยทิ ปน ตํ เอวํ คจฺฉนฺตํ ปกติคมนํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อญฺญํ ทิสาภาคํ เนติ, ปาราชิกํฯ สยเมว ยํ กญฺจิ คามํ สมฺปตฺตํ ฐานา อจาเวนฺโตว วิกฺกิณิตฺวา คจฺฉติ, เนวตฺถิ อวหาโร, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหตี’’ติ อิมํ นยํ อติทิสฺสติฯ

ยานฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ภารฎฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๑. ภารฎฺฐกถายํ **ปุริมคเล คลวาฎโก**ติ ปุริมคเล อุปริมคลวาฎโกฯ **อุรปริเจฺฉทมชฺเฌ**ติ อุรปริยนฺตสฺส มชฺเฌฯ **อนาณตฺตตฺตา**ติ ‘‘อสุกฎฺฐานํ เนหี’’ติ อนาณตฺตตฺตาฯ **โย จายํ สีสภาเร วุตฺโต**ติ โย จายํ วินิจฺฉโย สีสภาเร วุตฺโตฯ สีสาทีหิ วา คหิโต โหตูติ สมฺพนฺโธฯ **ตาทิสนฺ**ติ ตปฺปฎิจฺฉาทนสมตฺถํฯ

ภารฎฺฐกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

อารามฎฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๒. อารามฎฺฐกถายํ **พนฺธนฺ**ติ ปุปฺผานํ วเณฺฎ ปติฎฺฐิตฎฺฐานํฯ **อภิยุญฺชตี**ติ โจเทติ อฑฺฑํ กโรติฯ **อทินฺนาทานสฺส ปโยคตฺตา**ติ สหปโยคมาห วตฺถุมฺหิเยว กตปโยคตฺตาฯ สหปโยควเสน เหตํ ทุกฺกฎํฯ **วินิจฺฉยปฺปสุตนฺ**ติ วินิจฺฉเย นิยุตฺตํฯ **กกฺขโฬ**ติ ทารุโณฯ **ธุรํ นิกฺขิปตี**ติ อุสฺสาหํ ฐเปติ, อตฺตโน สนฺตกกรเณ นิรุสฺสาโห โหตีติ อโตฺถฯ กูฎฑฺฑการโกปิ สเจ ธุรํ น นิกฺขิปติ, นตฺถิ อวหาโรติ อาห **‘‘สเจ สยมฺปิ กตธุรนิเกฺขโป โหตี’’**ติฯ **สยมฺปี**ติ อภิยุญฺชโกปิฯ **กตธุรนิเกฺขโป**ติ ‘‘น ทานิ นํ อิมสฺส ทสฺสามี’’ติ เอวํ ตสฺส ทาเน กตธุรนิเกฺขโปฯ **กิงฺการปฺปฎิสฺสาวิภาเว**ติ ‘‘กึ กโรมิ กึ กโรมี’’ติ เอวํ กิงฺการเมว ปฎิสฺสุณโนฺต วิจรตีติ กิงฺการปฎิสฺสาวี, ตสฺส ภาโว กิงฺการปฎิสฺสาวิภาโว, ตสฺมึ, อตฺตโน วสวตฺติภาเวติ วุตฺตํ โหติฯ

อุโกฺกจํ ทตฺวาติ ลญฺชํ ทตฺวาฯ **กูฎวินิจฺฉยิกานฺ**ติ กูฎวินิจฺฉเย นิยุตฺตานํ วินยธรานํฯ ‘‘คณฺหา’’ติ อวตฺวา ‘‘อสามิกสฺส สามิโก อย’’นฺติอาทินา ปริยาเยน วุเตฺตปิ ตสฺส สนฺตกภาวํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ปวตฺตวจนตฺตา กูฎวินิจฺฉยํ กโรนฺตานํ กูฎสกฺขีนญฺจ ปาราชิกเมวฯ อสติปิ เจตฺถ ฐานาจาวเน อุภินฺนํ ธุรนิเกฺขโปเยว ฐานาจาวนฎฺฐาเน ติฎฺฐติฯ อิมสฺมึ ธุรนิเกฺขเป ปาราชิเก สามิกสฺส วิมตุปฺปาทนปโยเค กเต ถุลฺลจฺจยํ, ตเสฺสว ธุรนิเกฺขปปโยเค นิปฺผาทิเต ปาราชิกํฯ **สยํ ปราชยํ ปาปุณาตี**ติ กูฎฑฺฑการโก ปราชยํ ปาปุณาติฯ

อารามฎฺฐกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

วิหารฎฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๓. วิหารฎฺฐกถายํ วิหาโรปิ ปริเวณมฺปิ อาวาโสปิ วิหาโรเตฺวว สงฺขํ คจฺฉตีติ อาห **‘‘วิหารํ วา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **วิหารนฺ**ติ มหาวิหารํฯ **ปริเวณนฺ**ติ มหาวิหารสฺส อพฺภนฺตเร วิสุํ วิสุํ ปาการปริจฺฉินฺนฎฺฐานํฯ **อาวาสนฺ**ติ เอกํ อาวสถํฯ อภิโยเค กเตปิ อวหารสฺส อสิชฺฌนโต วุตฺตํ **‘‘อภิโยโค น รุหตี’’**ติฯ คณสนฺตเก ปน ปริจฺฉินฺนสามิกตฺตา สกฺกา ธุรํ นิกฺขิปาเปตุนฺติ อาห **‘‘ทีฆภาณกาทิเภทสฺส ปน คณสฺสา’’**ติฯ อิธาปิ สเจ เอโกปิ ธุรํ น นิกฺขิปติ, รกฺขติเยวฯ สเพฺพสํ ธุรนิเกฺขเปเนว หิ ปาราชิกํฯ

วิหารฎฺฐกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

เขตฺตฎฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๔. เขตฺตฎฺฐกถายํ **สตฺต ธญฺญานี**ติ สาลิวีหิยวกงฺคุกุทฺรูสวรกโคธุมานํ วเสน สตฺต ธญฺญานิ ฯ **นิรุมฺภิตฺวา วา**ติอาทีสุ ‘‘คณฺหนฺตสฺสา’’ติ ปเจฺจกํ โยเชตพฺพํฯ ตตฺถ นิรุมฺภิตฺวา

คหณํ นาม วีหิสีสํ อจฺฉินฺทิตฺวา ยถาฐิตเมว หเตฺถน คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา พีชมตฺตเสฺสว คหณํฯ **เอกเมก**นฺติ เอกเมกํ วีหิสีสํฯ **อุปฺปาเฏตฺวา วา**ติ มุคฺคมาสาทีนิ อุทฺธริตฺวา วาฯ **ยสฺมึ พีเช วา**ติอาทิ นิรุมฺภิตฺวา คหณาทีสุ ยถากฺกมํ โยเชตพฺพํฯ สาลิสีสาทีนิ นิรุมฺภิตฺวา คณฺหนฺตสฺส ยสฺมึ พีเช วตฺถุ ปูรติ, เอกเมกํ หเตฺถเนว ฉินฺทิตฺวา คณฺหนฺตสฺส ยสฺมึ สีเส วตฺถุ ปูรติ, อสิเตน ลายิตฺวา คณฺหนฺตสฺส ยสฺสํ มุฏฺฐิยํ วตฺถุ ปูรติ, พหูนิ เอกโต อุปฺปาเฏตฺวา คณฺหนฺตสฺส ยสฺมึ มุคฺคมาสาทิผเล วตฺถุ ปูรตีติ เอวเมตฺถ ยถากฺกโม เวทิตโพฺพฯ **"ตสฺมึ พนฺธนา โมจิตมเตฺต"**ติ วจนโต ตสฺมึ พีชาทิมฺหิ พนฺธนา โมจิเต สติ ตโต อนปนีเตปิ ปาราชิกเมวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อจฺฉิชฺชมาโน**ติ อจฺฉิโนฺน หุตฺวา ฐิโตฯ **ชฏิตานี**ติ ฉินฺทิตานิ อจฺฉิเนฺนหิ สทฺธึ ชฏิตานิ โหนฺตีติ อโตฺถฯ **สภุส**นฺติ ปลาลสหิตํฯ **อภุส**นฺติ ปลาลรหิตํฯ

ขีเลนาติ ขาณุเกนฯ เอตฺถ จ ขีลสงฺกมนาทีสุ อุภยํ สมฺภวติ สหปโยโค ธุรนิเกฺขโป จฯ ยทา หิ ปรสฺส เขตฺตาทีสุ เอกเทสํ ขีลสงฺกมนาทิวเสน อตฺตโน สนฺตกํ กโรติ, ตทา สติปิ ปฐมตรํ สามิกานํ ธุรนิเกฺขเป ขีลสงฺกมนาทิสหปโยคํ วินา น โหตีติ สหปโยเคเนว ปาราชิกํฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ทุติยปาราชิกวณฺณนา) วุตฺตํ "ฐานาจาวนวเสน ขีลาทีนิ สงฺกาเมตฺวา เขตฺตาทิคฺคหณวเสน จ สหปโยโค เวทิตโพฺพ"ติฯ ยทา ปน อสติ ธุรนิเกฺขเป ขีลสงฺกมนาทิมตฺตํ กตํ, ตทา วินา ธุรนิเกฺขเปน น โหตีติ ธุรนิเกฺขเปเนว ปาราชิกํฯ เตเนเวตฺถ **"ตญฺจ โข สามิกานํ ธุรนิเกฺขเปนา"**ติ วุตฺตํฯ **เอวํ สพฺพตฺถา**ติ ยถาวุตฺตมตฺถํ รชฺชุสงฺกมนาทีสุปิ อติทิสติฯ

ยฏฺฐินฺติ มานทณฺฑํฯ **เอกสฺมึ อนาคเต ถุลฺลจฺจยํ, ตสฺมึ อาคเต ปาราชิก**นฺติ เอตฺถ สเจ ทารูนิ นิขณิตฺวา ตตฺตเกเนว คณฺหิตุกาโม โหติ, อวสาเน ทารุมฺหิ ปาราชิกํฯ สเจ ตตฺถ สาขาโยปิ กตฺวา คเหตุกาโม โหติ, อวสานสาขาย ปาราชิกนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ตตฺตเกน อสโกฺกนฺต**ติ ทารูนิ นิขณิตฺวา วตึ กาตุํ อสโกฺกนฺตฯ **เขตฺตมริยาท**นฺติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวตุํ **"เกทารปาฬิ"**นฺติ วุตฺตํฯ **วิตฺถตํ กโรตี**ติ ปุเพฺพ วิชฺชมานเมว มริยาทํ วิตฺถิณฺณํ กโรติฯ **อกตํ วา ปน ปติฏฺฐเปตี**ติ ปุเพฺพ อกตํ วา มริยาทํ ฐเปติฯ

เขตฺตฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วตฺถุฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๕. วตฺถุฏฺฐกถายํ **ติณฺณํ ปาการาน**นฺติ อิฏฺฐกสิลาทารูนํ วเสน ติณฺณํ ปาการานํฯ **เอเตเนว นเยนา**ติ อิมินา "เกวลํ ภูมึ โสเธตฺวา…เป.… อปริกฺขิปิตฺวา วา"ติ วุตฺตมตฺถํ นิทเสฺสติฯ

คามฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๖. คามฏฺฐกถายํ คาโม นามาติ ปาฬิยํ น วุตฺตํ สพฺพโส คามลกฺขณสฺส ปุเพฺพ วุตฺตตฺตาฯ

อรญฺญฏฺฐกถาวณฺณนา

๑๐๗. อรญฺญฏฺฐกถายํ **อรญฺญํ นามา**ติ อิทํ ปน น เกวลํ ปุเพฺพ วุตฺตอรญฺญลกฺขณปฺปตฺติมเตฺตน อรญฺญํ อิธาธิเปฺปตํ, กินฺตุ ยํ อตฺตโน อรญฺญลกฺขเณน อรญฺญํ ปรปริคฺคหิตญฺจ โหติ, ตํ อรญฺญํ อิธาธิเปฺปตนฺติ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ **เตนา**ติ ปุน อรญฺญวจเนนฯ

น ปริคฺคหิตภาโว อรญฺญสฺส ลกฺขณนฺติ ยทิ หิ ปริคฺคหิตภาโว อรญฺญลกฺขณํ สิยา, ‘‘อรญฺญํ นาม ยํ มนุสฺสานํ ปริคฺคหิต’’นฺติ เอตฺตกเมว วเทยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ **ยนฺ**ติ อิมินา ปุพฺเพ วุตฺตลกฺขณเมว อรญฺญํ ปรามฏฺฐนฺติ อาห **‘‘ยํ ปน อตฺตโน อรญฺญลกฺขเณน อรญฺญ’’**นฺติฯ

วินิวิชฺฌิตฺวาติ อุชุกเมว วินิวิชฺฌิตฺวาฯ **ปณฺณํ วา**ติ ตาลปณฺณาทิ ปณฺณํ วาฯ **อทฺธคโตปี**ติ จิรกาลํ ตเตฺถว ฐิโตปิฯ **น คเหตโพฺพ**ติ เอตฺถ ปน โย ปเรหิ อรญฺญสามิกานํ หตฺถโต กิณิตฺวา ตเจฺฉตฺวา ตเตฺถว ฐปิโต, โส อรญฺญสามิเกน อนุญฺญาโตปิ น คเหตโพฺพฯ **สามิเกหิ ฉฑฺฑิโตติ คเหตุํ วฏฺฏตี**ติ ปํสุกูลสญฺญาย คหณํ วุตฺตํฯ **ลกฺขณจฺฉินฺนสฺสาปี**ติ อรญฺญสามิกานํ หตฺถโต กิณิตฺวา คณฺหเนฺตหิ กตสญฺญาณสฺสฯ **ฉลฺลิยา ปริโยนทฺธํ โหตี**ติ อิมินา สามิกานํ นิรเปกฺขตํ ทีเปติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘คเหตุํ วฏฺฏตี’’**ติฯ ยทิ สามิกานํ สาเปกฺขตา อตฺถิ, น วฏฺฏติฯ **ตานิ กตานิ อชฺฌาวุตฺถานิ จ โหนฺตี**ติ ตานิ เคหาทีนิ กตานิ ปรินิฏฺฐิตานิ มนุเสฺสหิ จ อชฺฌาวุตฺถานิ โหนฺติฯ **ทารูนิปี**ติ เคหาทีนํ กตตฺตา ตโต อวสิฏฺฐทารูนิปิฯ **เอเตส**นฺติ เอเตสํ ยถาวุตฺตทารูนํฯ

เตสํ อารกฺขฏฺฐานนฺติ เตสํ อรญฺญปาลานํ ฐิตฏฺฐานํฯ **เทหีติ วุเตฺต ทาตพฺพเมวา**ติ เอตฺถ ‘‘เทหี’’ติ วุเตฺต ‘‘ทสฺสามี’’ติ อาโภคสพฺภาวโต ‘‘เทหี’’ติ อวุเตฺต อทตฺวาปิ คนฺตุํ วฏฺฏติเยวฯ **คนฺตุํ เทถา**ติ คมนํ เทถฯ **อทิสฺวา คจฺฉติ, ภณฺฑเทยฺย**นฺติ ปริสุทฺธจิเตฺตน คจฺฉติ, ภณฺฑเทยฺยํฯ ยตฺถ กตฺถจิ นีตานมฺปิ ทารูนํ อรญฺญสามิกานํเยว สนฺตกตฺตา สุทฺธจิเตฺตน นิกฺขโนฺตปิ ปุน เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา คจฺฉติ, ปาราชิกเมวาติ วทนฺติฯ

อรญฺญฏฺฐกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุทกกถาวณฺณนา

๑๐๘. อุทกกถายํ มหากุจฺฉิกา อุทกจาฏิ **อุทกมณิโก**ฯ ‘‘สเมขลา จาฏิ อุทกมณิโก’’ติปิ วทนฺติฯ **ตตฺถา**ติ เตสุ ภาชเนสุฯ **นิพฺพหนอุทก**นฺติ ‘‘มโหทกํ อาคนฺตฺวา ตฬากมริยาทํ มา ฉินฺที’’ติ ตฬากรกฺขณตฺถํ ตสฺส เอกปเสฺสน วิสฺสชฺชิตอุทกํฯ **นิทฺธมนตุมฺพ**นฺติ สสฺสาทีนํ อตฺถาย อุทกนิกฺขมนมคฺคํฯ **มริยาทํ ทุพฺพลํ กตฺวา**ติ อิทํ อวสฺสํ ฉินฺนสภาวทสฺสนตฺถํ ภณฺฑเทยฺยวิสยทสฺสนตฺถญฺจ วุตฺตํฯ มริยาทํ ทุพฺพลํ อกตฺวาปิ ยถาวุตฺตปฺปโยเค กเต มริยาทํ ฉินฺทิตฺวา นิกฺขนฺตอุทกคฺฆานุรูเปน อวหาเรน กาเรตพฺพเมวฯ

อนิคฺคเตติ อนิกฺขมิตฺวา ตฬากสฺมึเยว อุทเก ฐิเตฯ **อสมฺปเตฺตวา**ติ ตฬากโต นิกฺขมิตฺวา มหามาติกาย เอว ฐิเตฯ **อนิกฺขเนฺต**ติ ตฬากโต อนิกฺขเนฺต อุทเกฯ **สุพทฺธา**ติ ภณฺฑเทยฺยมฺปิ น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **‘‘นิกฺขเนฺต พทฺธา ภณฺฑเทยฺย’’**นฺติ, ตฬากโต นิกฺขมิตฺวา ปเรสํ ขุทฺทกมาติกามุขํ อปาปุณิตฺวา มหามาติกายํเยว ฐิเต พทฺธา เจ, ภณฺฑเทยฺยนฺติ อโตฺถฯ ‘‘อนิกฺขเนฺต พทฺธา สุพทฺธา, นิกฺขเนฺต พทฺธา ภณฺฑเทยฺย’’นฺติ หิ อิทํ ทฺวยํ เหฏฺฐา วุตฺตวิกปฺปทฺวยสฺส ยถากฺกเมน วุตฺตํฯ **นตฺถิ อวหาโร**ติ เอตฺถ ‘‘อวหาโร นตฺถิ, ภณฺฑเทยฺยํ ปน โหตี’’ติ เกจิ วทนฺติ, ตฬากคตอุทกสฺส สพฺพสาธารณตฺตา ตํ อยุตฺตํ วิย ทิสฺสติ, ‘‘อนิกฺขเนฺต พทฺธา สุพทฺธา’’ติ อิมินา จ อฏฺฐกถาวจเนน น สเมติฯ **วตฺถุํ...เป.... น สเมตี**ติ เอตฺถ ตฬากคตอุทกสฺส สพฺพสาธารณตฺตา อปริคฺคหิตํ อิธ วตฺถุนฺติ อธิปฺปาโยฯ

อุทกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทนฺตโปนกถาวณฺณนา

๑๐๙. ทนฺตกฏฺฐกถายํ **ตโต ปฏฺฐาย อวหาโร นตฺถี**ติ ‘‘ยถาสุขํ ภิกฺขุสโงฺฆ ปริภุญฺชตู’’ติ ยถาสุขํ ปริโภคตฺถาย ฐปิตตฺตา วสฺสเคฺคน อภาเชตพฺพตฺตา อรกฺขิตพฺพตฺตา สพฺพสาธารณตฺตา จ อญฺญํ สงฺฆิกํ วิย น โหตีติ เถยฺยจิเตฺตน คณฺหนฺตสฺสปิ นตฺถิ อวหาโร ฯ **วตฺต**นฺติ ทนฺตกฏฺฐคฺคหเณ วตฺตํฯ อิทานิ ตเทว วตฺตํ ทเสฺสโนฺต **‘‘โย หี’’**ติอาทิมาหฯ **‘‘ปุน สามเณรา อาหริสฺสนฺตี’’**ติ เกจิ เถรา วเทยฺยุนฺติ โยเชตพฺพํฯ

ทนฺตโปนกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วนปฺปติกถาวณฺณนา

๑๑๐. วนปฺปติกถายํ **‘‘อุชุกเมว ติฏฺฐตี**ติ รุกฺขภาเรน กิญฺจิเทว ภสฺสิตฺวา ฐิตตฺตา โหติเยว ฐานาจาวนนฺติ อธิปฺปาเยน วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ **วาตมุขํ โสเธตี**ติ ยถา วาโต อาคนฺตฺวา รุกฺขํ ปาเตติ, เอวํ วาตสฺส อาคมนมคฺคํ รุนฺธิตฺวา ฐิตานิ สาขาคุมฺพาทีนิ ฉินฺทิตฺวา อปเนโนฺต โสเธติฯ **‘‘มณฺฑูกกณฺฏกํ วา วิส**นฺติ มณฺฑูกานํ นงฺคุเฏฺฐ อคฺคโกฏิยํ ฐิตกณฺฏก’’นฺติ วทนฺติ, ‘‘เอกํ วิสมจฺฉกณฺฏก’’นฺติปิ วทนฺติฯ

วนปฺปติกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

หรณกกถาวณฺณนา

๑๑๑. หรณกกถายํ **หรณก**นฺติ หริยมานํฯ อภิมุขํ กตฺวา กฑฺฒนํ **อากฑฺฒนํ,** เสสทิสากฑฺฒนํ **วิกฑฺฒนํ**ฯ **ปาทํ อคฺฆติ, ปาราชิกเมวา**ติ เอตฺถ อนฺตํ น คณฺหามีติ อสลฺลกฺขิตตฺตา อนฺตสฺส จ คณฺหิสฺสามีติ สลฺลกฺขิตเสฺสว ปฏสฺส เอกเทสตฺตา ปาราชิกํ วุตฺตํฯ **สหภณฺฑหารก**นฺติ ภณฺฑหารเกน สทฺธิํฯ **สนฺตเชฺชตฺวา**ติ ธนุอาทีหิ สนฺตเชฺชตฺวาฯ

โสติ ภณฺฑหารโกฯ **อนชฺฌาวุตฺถก**นฺติ อปริคฺคหิตกํ, อสามิกนฺติ อโตฺถฯ

อาหราเปนฺต ทาตพฺพนฺติ เอตฺถ ‘‘ฉเฑฺฑตฺวา ธุรํ นิกฺขิปิตฺวา คตานมฺปิ นิราลยานํ ปุน อาหราปนสฺส วุตฺตตฺตา ภิกฺขูนมฺปิ อตฺตโน สนฺตเก ปริกฺขาเร อจฺฉินฺทิตฺวา ปเรหิ คหิเต ตตฺถ ธุรนิเกฺขปํ กตฺวาปิ ปุน ตํ พลกฺกาเรนปิ อาหราเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ เทสวาสิโน อาจริยา วทนฺติ, สีหฬทีปวาสิโน ปน ตํ เกจิ อาจริยา น อิจฺฉนฺติฯ เตเนว **มหาคณฺฐิปเท มชฺฌิมคณฺฐิปเท** จ วุตฺตํ ‘‘อมฺหากํ ปน ตํ น รุจฺจตี’’ติฯ **อเญฺญสู**ติ มหาปจฺจริอาทีสุฯ **วิจารณา เอว นตฺถี**ติ ตตฺถาปิ ปฏิเกฺขปาภาวโต อยเมวโตฺถติ วุตฺตํ โหติฯ

หรณกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อุปนิธิกถาวณฺณนา

๑๑๒. อุปนิธิกถายํ ‘‘สโงฺคปนตฺถาย อตฺตโน หเตฺถ นิกฺขิตฺตสฺส ภณฺฑสฺส คุตฺตฏฺฐาเน ปฏิสามนปโยคํ วินา อญฺญสฺมิํ ปโยเค อกเตปิ รชฺชสโงฺขภาทิกาเล ‘น ทานิ ตสฺส ทสฺสามิ, น มยฺหํ ทานิ ทสฺสตี’ติ อุโภหิปิ สกสกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ธุรนิเกฺขเป กเต ปาราชิกเมว ปฏิสามนปโยคสฺส กตตฺตา’’ติ วทนฺติฯ **อตฺตโน หเตฺถ นิกฺขิตฺตตฺตา**ติ เอตฺถ อตฺตโน หเตฺถ สโงฺค

ปนตฺถาย นิกฺขิตฺตกาลโต ปฏฺฐาย ตปฺปฏิพทฺธตฺตา อารกฺขาย ภณฺฑสามิกฏฺฐาเน ฐิตตฺตา ฐานสฺส จ ตทายตฺตตาย ฐานาจาวนสฺส อลพฺภนโต นตฺถิ อวหาโรติ อธิปฺปาโยฯ

ธมฺมํ วาจาเปตฺวาติ ธมฺมํ กถาเปตฺวาฯ **เอเสว นโย**ติ อุทฺธาเรเยว ปาราชิกํฯ กสฺมา? อเญฺญหิ อสาธารณสฺส อภิญฺญาณสฺส วุตฺตตฺตาฯ **"อญฺญํ ตาทิสเมว คณฺหนฺต ยุชฺชตี**ติ อิทํ สญฺญาณํ กเถนฺเตเนว 'อสุกสฺมึ ฐาเน'ติ โอกาสสฺส จ นิยมิตตฺตา ตสฺมึ ฐาเน ฐิตํ ปตฺตํ อปเนตฺวา ตสฺมึ โอกาเส อญฺญํ ตาทิสเมว ปจฺฉา ฐปิตํ ปตฺตํ สนฺธาย กถิต''นฺติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ โจเรน สลฺลกฺขิตปตฺตสฺส คหณาภาเวปิ ''อิทํ เถเนตฺวา คณฺหิสฺสามี''ติ ตสฺมึ โอกาเส ฐิเต ตาทิเส วตฺถุมฺเหิ ตสฺส เถยฺยจิตฺตสพฺภาวโต อญฺญํ ตาทิสเมว คณฺหนฺต ยุชฺชตีติ โจรสฺส อวหาโร ทสฺสิโตฯ **ปทวาเรนา**ติ เถเรน นีหริตฺวา ทินฺนํ ปตฺตํ คเหตฺวา คจฺฉโต โจรสฺส ปทวาเรนฯ **ตํ อตาทิสเมว คณฺหนฺต ยุชฺชตี**ติ ''มมายํ ปโตฺต น โหตี''ติ วา ''มยา กถิโต อยํ ปโตฺต น โหตี''ติ วา ชานิตฺวา เถยฺยจิเตฺตน คณฺหนฺตสฺส ''อิทํ เถเนตฺวา คณฺหิสฺสามี''ติ วตฺถุมฺเหิ เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา คณฺหนฺตสฺส จ อวหารสพฺภาวโต วุตฺตํฯ

คามทฺวารนฺติ สมณสารุปฺปํ โวหารมตฺตเมตํ, อโนฺตคามํ อิเจฺจว วุตฺตํ โหติฯ **วุตฺตนเยเนว เถรสฺส ปาราชิก**นฺติ เถยฺยจิเตฺตเนว ปรสนฺตกสฺส คหิตตฺตา อุทฺธาเรเยว เถรสฺส ปาราชิกํฯ **โจรสฺส ทุกฺกฏ**นฺติ อสุทฺธจิเตฺตน คหิตตฺตา คหิตกาเล โจรสฺส ทุกฺกฏํฯ **วุตฺตนเยเนว อุภินฺนมฺปิ ทุกฺกฏ**นฺติ โจรสฺส สามิเกน ทินฺนตฺตา ปาราชิกํ นตฺถิ, อสุทฺธจิเตฺตน คหิตตฺตา ทุกฺกฏํ, เถรสฺส ปน อตฺตโน สนฺตเกปิ อสุทฺธจิตฺตตาย ทุกฺกฏนฺติฯ

อาณตฺติยา คหิตตฺตาติ เอตฺถ ''ปตฺตจีวรํ คณฺห, อสุกํ นาม คามํ คนฺตฺวา ปิณฺฑาย จริสฺสามา''ติ เอวํ เถเรน กตอาณตฺติยา วิหารสฺส ปรภาเค อุปจารโต ปฏฺฐาย ยาว ตสฺส คามสฺส ปรโต อุปจาโร, ตาว สพฺพํ เขตฺตเมว ชาตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **มคฺคโต โอกฺกมฺมา**ติ เอตฺถ อุภินฺนํ สกฏฺจกฺกมคฺคานํ อนฺตราฬมฺปิ มโคฺคเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อฏฺฐตฺวา อนิสีทิตฺวา**ติ เอตฺถ วิหารํ ปวิสิตฺวา สีสาทีสุ ภารํ ภูมิยํ อนิกฺขิปิตฺวาว ติฏฺฐโนฺต นิสีทโนฺต วา วิสฺสมิตฺวา เถยฺยจิเตฺต วูปสเนฺต ปุน เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา คจฺฉติ เจ, ปาทุทฺธาเรน กาเรตโพฺพฯ สเจ ภูมิยํ นิกฺขิปิตฺวา ปุน ตํ คเหตฺวา คจฺฉติ, อุทฺธาเรน กาเรตโพฺพฯ กสฺมา? อาณาปกสฺส อาณตฺติยา ยํ กตฺตพฺพํ, ตสฺส ตาว ปรินิฏฺฐิตตฺตาฯ เกจิ ปน ''ปุริมสฺมึ เถยฺยจิเตฺต อวูปสเนฺตปิ วุตฺตนเยเนว วิสฺสมิตฺวา คจฺฉโต ปาทุทฺธาเรน อุทฺธาเรน วา กาเรตโพฺพ''ติ วทนฺติ, ''อสุกํ นาม คามนฺติ อนิยเมตฺวา 'อโนฺตคามํ ปวิสิสฺสามา'ติ อวิเสเสน วุเตฺต วิหารสามนฺตา สโพฺพปิ โคจรคาโม เขตฺตเมวา''ติปิ วทนฺติฯ **เสส**นฺติ มคฺคุกฺกมนวิหาราภิมุขคมนาทิ สพฺพํฯ **ปุริมสทิสเมวา**ติ อนาณตฺติยา คหิเตปิ สามิกสฺส กเถตฺวา คหิตตฺตา เหฏฺฐา วุตฺตวิหารูปจาราทิ สพฺพํ เขตฺตเมวาติ กตฺวา วุตฺตํฯ

เอเสว นโยติ ''อนฺตรามเคฺค เถยฺยจิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา''ติอาทินา วุตฺตนยํ อติทิสติฯ **นิมิเตฺต วา กเต**ติ ''จีวรํ เม กิลิฏฺฐํ, โก นุ โข รชิตฺวา ทสฺสตี''ติอาทินา นิมิเตฺต กเตฯ **วุตฺตนเยเนวา**ติ อนาณตฺตสฺส เถเรน สทฺธึ ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา คมนวาเร วุตฺตนเยเนวฯ **เอกปเสฺส วา**ติ วิหารสฺส มหนฺตตาย อตฺตานํ อทเสฺสตฺวา เอกสฺมึ ปเสฺส วสโนฺต วาฯ **เถยฺยจิเตฺตน ปริภุญฺชโนฺต ชีราเปตี**ติ เถยฺยจิเตฺต อุปฺปเนฺน ฐานาจาวนํ อกตฺวา นิวตฺถปารุตนีหาเรเนว ปริภุญฺชโนฺต ชีราเปติ, ฐานา จาเวนฺตสฺส ปน เถยฺยจิเตฺต สติ ปาราชิกเมว สีเส ภารํ ขเนฺธ กรณาทีสุ วิยฯ **ยถา ตถา วา นสฺสตี**ติ อคฺคิอาทินา วา อุปจิกาทีหิ ขาทิตํ วา นสฺสติฯ

อโญฺญ วา โกจีติ อิมินา ปน เยน ฐปิตํ, โสปิ สงฺคหิโตติ เวทิตพฺพํฯ **ตว ถูลสาฏโก ล โทฺธ**ติอาทินา มุสาวาเท ทุกฺกฏํ อทินฺนาทานปโยคตฺตาฯ **อิตรํ คณฺหโต อุทฺธาเร ปาราชิก**นฺติ เอตฺถ ‘‘ปวิสิตฺวา ตว สาฏกํ คณฺหาหี’’ติ อิมินาว อุปนิธิภาวโต มุตฺตตฺตา สามิกสฺส อิตรํ คณฺหโตปิ อตฺตโน สาฏเก อาลยสฺส สพฺภาวโต จ อุทฺธาเร ปาราชิกํ วุตฺตํฯ **น ชานนฺตี**ติ เตน วุตฺตํ วจนํ อสุณนฺตา น ชานนฺติฯ **เอเสว นโย**ติ เอตฺถ สเจ ชานิตฺวาปิ จิเตฺตน น สมฺปฏิจฺฉนฺติ, เอเสว นโยติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ปฏิกฺขิปนฺตี**ติ เอตฺถ จิเตฺตน ปฏิเกฺขโปปิ สงฺคหิโตวาติ เวทิตพฺพํฯ **ยาจิตา วา อยาจิตา วา**ติ เอตฺถ ยาจิตา ยทิ จิเตฺตนปิ สมฺปฏิจฺฉนฺติ, นเฏฺฐ คีวาฯ อยาจิตา ปน ยทิปิ จิเตฺตน สมฺปฏิจฺฉนฺติ, นตฺถิ คีวาฯ

คเหตฺวา ฐเปตีติ เอตฺถ จาเลตฺวา ตสฺมึเยว ฐาเน ฐปิเตปิ นเฏฺฐ คีวาฯ **อุปจาเร วิชฺชมาเน**ติ ภณฺฑาคารสฺส สมีเป อุจฺจารปสฺสาวฏฺฐาเน วิชฺชมาเนฯ **มยิ จ มเต สงฺฆสฺส จ เสนาสเน วินเฏฺฐ**ติ เอตฺถ ‘‘เกวลํ สงฺฆสฺส เสนาสนํ มา นสฺสีติ อิมินาว อธิปฺปาเยน วิวริตุมฺปิ วฏฺฏติเยวา’’ติ วทนฺติฯ **สหาเยหิ ภวิตพฺพ**นฺติ เตหิปิ กิญฺจิ กิญฺจิ ทาตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **อยํ สามีจี**ติ ภณฺฑาคาเร วสนฺตานํ อิทํ วตฺตํฯ

โลลมหาเถโรติ มโนฺท โมมูโห หสิตกีฬิตปฺปสุโต วา มหาเถโรฯ อตฺตโน อตฺตโน วสนคเพฺภสุ สภาคภิกฺขูนํ ปริกฺขารํ ฐเปนฺตีติ โยเชตพฺพํฯ **อิตเรหี**ติ ตสฺมึเยว คเพฺภ วสเนฺตหิ อิตรภิกฺขูหิฯ วิหารวาเร นิยุโตฺต **วิหารวาริโก,** วารํ กตฺวา วิหารรกฺขณโกฯ **นิวาป**นฺติ ภตฺตเวตนํฯ **ปฏิปถํ คเตสู**ติ โจรานํ อาคมนํ ญตฺวา ‘‘ปฐมตรํเยว คนฺตฺวา สทฺทํ กริสฺสามา’’ติ โจรานํ อภิมุขํ คเตสุฯ **นิสฺสิตเก ชเคฺคนฺตี**ติ อตฺตโน อตฺตโน นิสฺสิตเก สิกฺขาจริยาย โปเสนฺตาปิ นิสฺสิตเก วิหารํ ชคฺคาเปนฺติฯ ‘‘อสหายสฺส อทุติยสฺสา’’ติ ปาโฐ ยุโตฺต, ปจฺฉิมํ ปุริมเสฺสว เววจนํฯ **อสหายสฺส วา อตฺตทุติยสฺส วา**ติ อิมสฺมึ ปน ปาเฐ เอเกน อานีตํ ทฺวินฺนํ นปฺปโหตีติ อตฺตทุติยสฺสปิ วาโร นิวาริโตติ วทนฺติ, ตํ ‘‘ยสฺส สภาโค ภิกฺขุ ภตฺตํ อาเนตฺวา ทาตา นตฺถี’’ติ อิมินา น สเมตีติ วีมํสิตพฺพํฯ **อุปชีวเนฺตน ฐาตพฺพ**นฺติ อโพฺภกาสิเกน รุกฺขมูลิเกนปิ ปากวฏฺฏํ อุปนิสฺสาย ชีวเนฺตน ปตฺตจีวรรกฺขณตฺถาย วิหารวาเร สมฺปเตฺต ฐาตพฺพํฯ **ปริปุจฺฉ**นฺติ ปุจฺฉิตปญฺหวิสฺสชฺชนํ อฏฺฐกถํ วาฯ **ทิคุณ**นฺติ วสฺสเคฺคน ปาปิตํ วินาว เทฺวโกฏฺฐาเสติ วทนฺติฯ **ปกฺขวาเรนา**ติ อฑฺฒมาสวาเรนฯ

อุปนิธิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สุงฺกฆาตกถาวณฺณนา

๑๑๓. สุงฺกฆาตกถายํ **ตโต หนนฺตี**ติ ตโต นีหรนฺตา หนนฺติฯ **ต**นฺติ สุงฺกฏฺฐานํฯ **ยโต**ติ ยโต นีหริยมานภณฺฑโตฯ **ราชก**นฺติ ราชายตฺตํฯ ตมฺปิ ราชารหเมวาติ อาห **‘‘อยเมว โตฺถ’’**ติฯ **อิโต**ติ อิโต ภณฺฑโตฯ **ทุติยํ ปาทํ อติกฺกาเมตี**ติ เอตฺถ ‘‘ปฐมํ ปาทํ ปริเจฺฉทโต พหิ ฐเปตฺวา ทุติเย ปาเท อุทฺธฏมเตฺต ปาราชิก’’นฺติ วทนฺติ อุทฺธริตฺวา พหิ อฏฺฐปิโตปิ พหิฐิโตเยว นาม โหตีติ กตฺวาฯ ยตฺถ ยตฺถ ปทวาเรน อาปตฺติ กาเรตพฺพา, ตตฺถ ตตฺถ สพฺพตฺถาปิ เอเสว นโยติ วทนฺติฯ สุงฺกฆาตโต พหิ **พหิสุงฺกฆาตํ**ฯ **อวสฺสํ ปตนก**นฺติ อวสฺสํ สุงฺกฆาตโต พหิ ปตนกํฯ **ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนวา**ติ อวสฺสํ ปตนเก หตฺถโต มุตฺตมเตฺตติ วุตฺตํ โหติฯ **วฏฺฏนฺตํ ปุน อโนฺต ปวิสตี**ติ มหาอฏฺฐกถาวจนสฺส กุรุนฺทิสเงฺขปฏฺฐกถาหิ อธิปฺปาโย ปกาสิโตฯ **อโนฺต ฐตฺวา พหิ คจฺฉนฺตํ รกฺขตี**ติ ภิกฺขุโน ปโยเคน คมนเวคสฺส อโนฺตเยว วูปสนฺตตฺตาฯ **ปริวเตฺตตฺวา อพฺภนฺตริมํ พหิ ฐเปตี**ติ อพฺภนฺตเร ฐิตํ ปุฏกํ ปริวเตฺตตฺวา พหิ ฐเปติฯ เอตฺถ จ ‘‘อพฺภนฺตริเม ปุฏเก ภูมิโต โมจิตมเตฺต ปาราชิก’’นฺติ วทนฺติฯ

“คจฺฉนฺต ยาเน วา...เป.... ฐเปตีติ สุงฺกฆาตํ อปวิสิตฺวา พหิเยว ฐเปตี’’ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ สุงฺกฎฺฐานสฺส พหิ ฐปิตนฺติ วกฺขมานตฺตาฯ อาจริยา ปน ‘‘สุงฺกฎฺฐานสฺส พหิ ฐิต’’นฺติ ปาฐํ วิกเปฺปตฺวา ‘‘ปฐมํ อโนฺตสุงฺกฆาตํ ปวิเฎฺฐสุเยว ยานาทีสุ ฐปิตํ ปจฺฉา ยาเนน สทฺธึ นีหฎํ สุงฺกฆาตสฺส พหิ ฐิตํ, น จ เตน นีต’’นฺติ อตฺถํ วทนฺติฯ อยํ ปน เตสํ อธิปฺปาโย – สุงฺกฎฺฐานสฺส อโนฺต ปวิฎฺฐยานาทีสุ ฐปิเตปิ ภิกฺขุสฺส ปโยคํ วินา อเญฺญน นีหฎตฺตา เนวตฺถิ ปาราชิกํ, **“อตฺร ปวิฎฺฐสฺส สุงฺกํ คณฺหนฺตู”**ติ วุตฺตตฺตา อเญฺญน นีหฎสฺส พหิ ฐิเต ภณฺฑเทยฺยมฺปิ น โหตีติฯ อยเมว จ นโย ‘‘วฎฺฎิตฺวา คมิสฺสตีติ วา อโญฺญ นํ วเฎฺฎสฺสตีติ วา อโนฺต ฐปิตํ ปจฺฉา สยํ วา วฎฺฎมานํ อเญฺญน วา วฎฺฎิตํ พหิ คจฺฉติ, รกฺขติเยวา’’ติ อิมินา วจเนน สเมตีติ ยุตฺตตโร วิย ทิสฺสติฯ สุงฺกฎฺฐานสฺส อโนฺต ปวิสิตฺวา ปุน ปจฺจาคจฺฉโตปิ เตน ปเสฺสน ปริเจฺฉทํ อติกฺกมนฺตสฺส ยทิ ตโตปิ คจฺฉนฺตานํ หตฺถโต สุงฺกํ คณฺหนฺติ, สีมาติกฺกเม ปาราชิกเมวฯ

หตฺถิสุตฺตาทีสูติ หตฺถิสิกฺขาทีสุฯ **อิมสฺมึ ฐาเน**ติ ยถาวุตฺตยานาทีหิ วุตฺตปฺปกาเรน นีหรเณฯ **อนาปตฺตี**ติ ตตฺถ ‘‘สหตฺถา’’ติ วจนโต อเญฺญน นีหราเปนฺตสฺส อนาปตฺติฯ **อิธา**ติ อิมสฺมึ อทินฺนาทานสิกฺขาปเทฯ **ตตฺรา**ติ ตสฺมึ เอฬกโลมสิกฺขาปเทฯ **โหนฺตีติ** เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท เหตุอโตฺถ, ยสฺมา เอฬกโลมานิ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺติ, ตสฺมา ปาจิตฺติยนฺติ อโตฺถฯ **อิธ อนาปตฺตี**ติ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท อวหาราภาวา อนาปตฺติฯ **อุปจาร**นฺติ สุงฺกฆาตปริเจฺฉทโต พหิ สมนฺตา ทฺวินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํ อพฺภนฺตรํ วติอาสนฺนปฺปเทสสงฺขาตํ อุปจารํฯ ตาทิสํ อุปจารํ โอกฺกมิตฺวา ปริหรเณ สาทีนวตฺตา ทุกฺกฎํ วุตฺตํฯ **เอตฺถา**ติ สุงฺกฆาเตฯ **“ทฺวีหิ เลฑฺฑุปาเตหี**ติ อยํ นิยโม อาจริยปรมฺปราภโต’’ติ **มหาคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

สุงฺกฆาตกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปาณกถาวณฺณนา

๑๑๔. ปาณกถายํ ติรจฺฉานคตสฺส เอกเนฺตน ปาทคฺฆนกตา น สมฺภวตีติ อาห – **“เอกํเสน อวหารกปฺปโหนกปาณํ ทเสฺสโนฺต”**ติฯ **ภุชิสฺสํ หรนฺตสฺส อวหาโร นตฺถี**ติ ปรปริคฺคหิตาภาวโตฯ **ภุชิโสฺส**ติ อทาโสฯ **อาฐปิโต**ติ มาตาปิตูหิ อิณํ คณฺหเนฺตหิ ‘‘ยาว อิณทานา อยํ ตุมฺหากํ สนฺติเก โหตู’’ติ อิณทายกานํ นิยฺยาติโตฯ ยสฺมา มาตาปิตโร ทาสานํ วิย ปุตฺตานํ น สามิโนฯ เยสญฺจ สนฺติเก อาฐปิโต, เตปิ ตสฺส หตฺถกเมฺม สามิโน, น ตสฺสาติ อาห **“อวหาโร นตฺถี”**ติฯ **ธนํ ปน คตฎฺฐาเน วฑฺฒตี**ติ เอตฺถ ‘‘อาฐเปตฺวา คหิตธนํ วฑฺฒิยา สห อวหารกสฺส คีวา’’ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

อโนฺตชาต...เป.... อวหาโร โหตีติ เอตฺถ ปเทสจาริตฺตวเสน อตฺตนาว อตฺตานํ นิยฺยาเตตฺวา ทาสพฺยํ อุปคตํ อวหรนฺตสฺสปิ ปาราชิกเมวาติ เวทิตพฺพํฯ **เคหทาสิยา กุจฺฉิมฺหิ ทาสสฺส ชาโต**ติ เอวมฺปิ สมฺภวตีติ สมฺภวนฺตํ คเหตฺวา วุตฺตํฯ เคหทาสิยา กุจฺฉิสฺมึ ปน อญฺญสฺส ชาโตปิ เอเตฺถว สงฺคหิโตฯ **กรมรานีโต** นาม พนฺธคาหคหิโตฯ เตนาห **“ปรเทสโต ปหริตฺวา”**ติอาทิฯ ตตฺถ **ปรเทสโต ปหริตฺวา**ติ ปรเทสํ วิลุมฺปเกหิ ราชราชมหามตฺตาทีหิ มหาโจเรหิ ปรเทสโต ปหริตฺวาฯ **อนาปตฺติ ปาราชิกสฺสา**ติ ยทิ ตสฺส วจเนน ตโต อธิกํ เวคํ น วเฑฺฒติ, อนาปตฺติฯ **ปริยาเยนา**ติ ปริยายวจเนนฯ มนุสฺสวิคฺคเห ‘‘มรณวณฺณํ วา สํวเณฺณยฺยา’’ติ วุตฺตตฺตา ปริยายกถายปิ น มุจฺจติ, อิธ ปน ‘‘อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิเยยฺยา’’ติ อาทานเสฺสว วุตฺตตฺตา ปริยายกถาย มุจฺจติฯ

ปาณกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อปทกถาวณฺณนา

อปทกถายํ **นาเมนา**ติ สปฺปนาเมน วา สามิเกน กตนาเมน วาฯ **กรณฺฑปฺปุฏ**นฺติ เปฬาย ปิธานํฯ **อาหจฺจา**ติ ปหริตฺวาฯ

จตุปฺปทกถาวณฺณนา

๑๑๖. จตุปฺปทกถายํ **ภิงฺกจฺฉาป**นฺติ ภิงฺกภิงฺกาติ สทฺทายนโต เอวํลทฺธนามํ หตฺถิโปตกํฯ **อโนฺตวตฺถุมฺหี**ติ ปริกฺขิเตฺต อโนฺตวตฺถุมฺหิฯ **ราชงฺคเณ**ติ ปริกฺขิเตฺต นคเร วตฺถุทฺวารโต พหิราชงฺคเณฯ **หตฺถิสาลา ฐาน**นฺติ นิพฺพโกสโต อุทกปาตพฺภนฺตรํ ฐานํฯ **พหินคเร ฐิตสฺสา**ติ ปริกฺขิตฺตนครํ สนฺธาย วุตฺตํ, อปริกฺขิตฺตนคเร ปน อโนฺตนคเร ฐิตสฺสปิ ฐิตฏฺฐานเมว ฐานํฯ **ขณฺฑทฺวาร**นฺติ อตฺตนา ขณฺฑิตทฺวารํฯ **สาขาภงฺค**นฺติ ภญฺชิตสาขํฯ **นิปนฺนสฺส เทฺว**ติ พนฺธเนน สทฺธึ เทฺวฯ **ฆาเตตี**ติ เอตฺถ ‘‘เถยฺยจิเตฺตน วินาเสนฺตสฺส สหปโยคตฺตา ทุกฺกฏเมว, น ปาจิตฺติย’’นฺติ อาจริยา วทนฺติฯ

จตุปฺปทกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

โอณิรกฺขกถาวณฺณนา

โอณิรกฺขกถายํ **โอณิ**นฺติ โอณีตํ, อานีตนฺติ อโตฺถฯ ‘‘โอณิรกฺขสฺส สนฺติเก ฐปิตํ ภณฺฑํ อุปนิธิ วิย สโงฺคปนตฺถาย อนิกฺขิปิตฺวา มุหุตฺตํ โอโลกนตฺถาย ฐปิตตฺตา ตสฺส ฐานาจาวนมเตฺตน ปาราชิกํ ชเนตี’’ติ วทนฺติฯ

สํวิทาวหารกถาวณฺณนา

สํวิทาวหารกถายํ ‘‘สมฺพหุลา สํวิทหิตฺวา เอโก ภณฺฑํ อวหรติ, อาปตฺติ สเพฺพสํ ปาราชิกสฺสา’’ติ ปาฬิยํ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา อาณาปกานํ อาณตฺติกฺขเณ อาปตฺติ, อวหารกสฺส อุทฺธาเรติ ยถาสมฺภวํ โยเชตฺวา อโตฺถ คเหตโพฺพ อาณตฺติกถายํ ‘‘โส ตํ ภณฺฑํ อวหรติ, อาปตฺติ สเพฺพสํ ปาราชิกสฺสา’’ติอาทีสุ วิยฯ เอตฺถาปิ หิ อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขเณเยว อาปตฺติ วุตฺตาฯ ตถา จ วกฺขติ ‘‘อถ ตํ ภณฺฑํ อวสฺสํ หาริยํ โหติ, ยํ ปรโต สเพฺพสํ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสาติ วุตฺตํ, ตโต อิมสฺส ตงฺขเณเยว ปาราชิกํ โหตีติ อยํ ยุตฺติ สพฺพตฺถ เวทิตพฺพา’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๑.๑๒๑)ฯ สํวิทาวหาเร จ ‘‘อาณตฺติ นตฺถี’’ติ น วตฺตพฺพา ‘‘อเนฺตวาสิเกสุ เอกเมกสฺส เอเกโก มาสโก สาหตฺถิโก โหติ, ปญฺจ อาณตฺติกา’’ติ วจนโตฯ อาณตฺติยา จ สติ อาณาปกสฺส อาณตฺติกฺขเณเยว อาปตฺติ อิจฺฉิตพฺพา, น อุทฺธาเรฯ

ยทิ เอวํ **‘‘เตสุ เอโก ภณฺฑํ อวหรติ, ตสฺสุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิก’’**นฺติ กสฺมา วุตฺตนฺติ? นายํ โทโสฯ เอตฺถ หิ สเพฺพสํเยว อาปตฺติทสฺสนตฺถํ อวหารกสฺสปิ อาปตฺติสมฺภวฏฺฐานํ ทเสฺสโนฺต ‘‘ตสฺสุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิก’’นฺติ อาห, น ปน อาณาปกานมฺปิ อุทฺธาเรเยว อาปตฺติทสฺสนตฺถนฺติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ **‘‘สมฺพหุลา เอกํ อาณาเปนฺติ ‘คเจฺฉตํ อาหรา’ติ, ตสฺสุทฺธาเร สเพฺพสํ ปาราชิก’’**นฺติอาทีสุปิ เอวเมว อโตฺถ คเหตโพฺพฯ อถ วา สํวิทาวหาเร อาณาปกานมฺปิ อุทฺธาเรเยว อาปตฺติ, น อาณตฺติกฺขเณติ อาเวณิกมิทํ

ลกฺขณนฺติ อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณน คเหตพฺพํ, อิโต วา อเญฺญน ปกาเรน ยถา อฏฺฐกถาย ปุเพฺพนาปรํ น วิรุชฺฌติ, ตถา วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

สํวิธายาติ สํวิทหิตฺวาฯ **เตน เนสํ ทุกฺกฏาปตฺติโย**ติ อาณตฺติวเสน ปาราชิกาปตฺติยา อสมฺภเว สติ วุตฺตํฯ ยทิ หิ เต อาณตฺตา อวสฺสํ ตํ หรนฺติ, ปาราชิกาปตฺติเยว เนสํ ทฏฺฐพฺพา, น ทุกฺกฏาปตฺติฯ **สาหตฺถิกํ วา อาณตฺติกสฺส อาณตฺติกํ วา สาหตฺถิกสฺส องฺคํ น โหตี**ติ ภินฺนกาลวิสยตฺตา อญฺญมญฺญสฺส องฺคํ น โหติฯ ตถา หิ สหตฺถา อวหรนฺตสฺส ฐานาจาวเน อาปตฺติ, อาณตฺติยา ปน อาณตฺติกฺขเณเยวาติ ภินฺนกาลวิสยา สาหตฺถิกาณตฺติเกหิ อาปชฺชิตพฺพาปตฺติโยฯ

สํวิทาวหารกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สเงฺกตกมฺมกถาวณฺณนา

๑๑๙. สเงฺกตกมฺมกถายํ **โอจรเก วุตฺตนเยเนวา**ติ ‘‘อวสฺสํ หาริเย ภเณฺฑ’’ติอาทินา วุตฺตนเยนฯ ปาฬิยํ **ตํ สเงฺกตํ ปุเร วา ปจฺฉา วา**ติ เอตฺถ **ตํ สเงฺกต**นฺติ สามิอตฺเถ อุปโยควจนนฺติ ทฏฺฐพฺพํ, ตสฺส สเงฺกตสฺสาติ อโตฺถฯ อถ วา ตํ สเงฺกตํ อสมฺปตฺวา ปุเร วา ตํ สเงฺกตํ อติกฺกมฺม ปจฺฉา วาติ เอวเมตฺถ โยชนา เวทิตพฺพาฯ เตเนวาห – **‘‘อชฺชาติ นิยามิตํ ตํ สเงฺกตํ อติกฺกมฺมา**’’ติอาทิฯ **ตํ นิมิตฺตํ ปุเร วา ปจฺฉา วา**ติ เอตฺถาปิ อิมินาว นเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

สเงฺกตกมฺมกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิมิตฺตกมฺมกถาวณฺณนา

๑๒๐. นิมิตฺตกมฺมกถายํ อกฺขินิขณาทินิมิตฺตกมฺมํ ปน ลหุกํ อิตฺตรกาลํ, ตสฺมา ตงฺขเณเยว ตํ ภณฺฑํ อวหริตุํ น สกฺกาฯ ตถา หิ กิญฺจิ ภณฺฑํ ทูเร โหติ กิญฺจิ ภาริยํ, ตํ คเหตุํ ยาว คจฺฉติ, ยาว อุกฺขิปิตุํ วายมติ, ตาว นิมิตฺตกมฺมสฺส ปจฺฉา โหติฯ เอวํ สเนฺตปิ นิมิตฺตกมฺมโต ปฏฺฐาย คณฺหิตุํ อารทฺธตฺตา เตเนว นิมิเตฺตน อวหรตีติ วุจฺจติฯ ยทิ เอวํ ‘‘ปุเรภตฺตปโยโคว เอโส’’ติ วาโท ปมาณภาวํ อาปชฺชตีติ? นาปชฺชติฯ น หิ สเงฺกตกมฺมํ วิย นิมิตฺตกมฺมํ ทฏฺฐพฺพํฯ ตตฺถ หิ กาลปริเจฺฉโท อตฺถิ, อิธ นตฺถิฯ กาลวเสน หิ สเงฺกตกมฺมํ วุตฺตํ, กิริยาวเสน นิมิตฺตกมฺมนฺติ อยเมเตสํ วิเสโสฯ ‘‘ตํ นิมิตฺตํ ปุเร วา ปจฺฉา วา ตํ ภณฺฑํ อวหรติ, มูลฏฺฐสฺส อนาปตฺตี’’ติ อิทํ ปน เตน นิมิตฺตกเมฺมน กเต คณฺหิตุํ อนารภิตฺวา สยเมว คณฺหนฺตสฺส วเสน วุตฺตํฯ

นิมิตฺตกมฺมกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาณตฺติกถาวณฺณนา

๑๒๑. อาณตฺติกถายํ **อสโมฺมหตฺถ**นฺติ ยสฺมา สเงฺกตกมฺมนิมิตฺตกมฺมานิ กโรเนฺต เอโก ปุเรภตฺตาทีสุ วา อกฺขินิขณนาทีนิ วา ทิสฺวา ‘‘คณฺหา’’ติ วทติ, เอโก คเหตพฺพภณฺฑ นิสฺสิตํ กตฺวา ‘‘ปุเรภตฺตํ เอวํวณฺณสณฺฐานํ ภณฺฑํ คณฺหา’’ติ วทติ, เอโก ‘‘ตฺวํ อิตฺถนฺนามสฺส ปาวท, โส อญฺญสฺส ปาวทตู’’ติอาทินา ปุคฺคลปฏิปาฏิยา จ อาณาเปติ, ตสฺมา กาลวเสน กิริยาวเสน ภณฺฑวเสน ปุคฺคลวเสน จ อาณเตฺต วิสเงฺกตาวิสเงฺกตวเสน เอเตสุ สเงฺกตกมฺ

มนิมิตฺตกเมฺมสุ อสโมฺมหตฺถํฯ **นิมิตฺตสญฺญํ กตฺวา**ติ ‘‘อีทิสํ นาม ภณฺฑ’’นฺติ วณฺณสณฺฐานาทิวเสน คหณสฺส นิมิตฺตภูตํ สญฺญาณํ กตฺวาฯ

ยถาธิปฺปายํ คจฺฉตีติ ทุติโย ตติยสฺส, ตติโย จตุตฺถสฺสาติ เอวํ ปฏิปาฏิยา เจ วทนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ สเจ ปน ทุติโย จตุตฺถสฺส อาโรเจติ, น ยถาธิปฺปายํ อาณตฺติ คตาติ เนวตฺถิ ถุลฺลจฺจยํ, ปฐมํ วุตฺตทุกฺกฏเมว โหติฯ **ตเทว โหตี**ติ ภณฺฑคฺคหณํ วินา เกวลํ สาสนปฺปฏิคฺคหณมตฺตเสฺสว สิทฺธตฺตา ตเทว ถุลฺลจฺจยํ โหติ , น ทุกฺกฏํ นาปิ ปาราชิกนฺติ อโตฺถฯ **สพฺพตฺถา**ติ อีทิเสสุ สพฺพฏฺฐาเนสุฯ

เตสมฺปิ ทุกฺกฏนฺติ อาโรจนปจฺจยา ทุกฺกฏํฯ **ปฏิคฺคหิตมเตฺต**ติ เอตฺถ อวสฺสํ เจ ปฏิคฺคณฺหาติ, ตโต ปุเพฺพว อาจริยสฺส ถุลฺลจฺจยํ, น ปน ปฏิคฺคหิเตติ ทฏฺฐพฺพํฯ กสฺมา ปนสฺส ถุลฺลจฺจยนฺติ อาห – **‘‘มหาชโน หิ เตน ปาเป นิโยชิโต’’**ติฯ

มูลฏฺฐเสฺสว ทุกฺกฏนฺติ อยํ ตาว อฏฺฐกถานโย, อาจริยา ปน ‘‘วิสเงฺกตตฺตา เอว มูลฏฺฐสฺสาติ ปาฬิยํ อวุตฺตตฺตา ปฏิคฺคณฺหนฺตเสฺสว ตํ ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, อิมินาว เหฏฺฐา อาคตวาเรสฺปิ ปฏิคฺคณฺหนฺตานํ ปฏิคฺคหเณ ทุกฺกฏํ เวทิตพฺพํ, ตํ ปน ตตฺถ โอกาสาภาวโต อวตฺวา อิธ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ

เอวํ ปุน อาณตฺติยาปิ ทุกฺกฏเมว โหตีติ ปฐมํ อตฺถสาธกตฺตาภาวโต วุตฺตํฯ **อาณตฺติกฺขเณเยว ปาราชิโก**ติ มคฺคานนฺตรผลํ วิย อตฺถสาธิกาณตฺติเจตนากฺขเณเยว ปาราชิโกฯ **พธิรตายา**ติ อุจฺจํ ภณโนฺต พธิรตาย วา น สาเวตีติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘อาณโตฺต อหํ ตยา’’ติ อิมสฺมิํ วาเร ปุน ปฏิกฺขิปิตพฺพาภาเวน อตฺถสาธกตฺตาภาวโต มูลฏฺฐสฺส นตฺถิ ปาราชิกํฯ ‘‘ปเณฺณ วา สิลาย วา ยตฺถ กตฺถจิ ‘โจริยํ กาตพฺพ’นฺติ ลิขิตฺวา ฐปิเต ปาราชิกเมวา’’ติ **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ ตํ ปน ยสฺมา อทินฺนาทานโต ปริยายกถาย มุจฺจติ, ตสฺมา วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ ยทิ ปน ‘‘อสุกสฺมิํ นาม ฐาเน อสุกํ นาม ภณฺฑํ ฐิตํ, ตํ อวหรา’’ติ ปเณฺณ ลิขิตฺวา กสฺสจิ เปเสติ, โส เจ ตํ ภณฺฑํ อวหรติ, อาณตฺติยา อวหฏํ นาม โหตีติ ยุตฺตํ อาณาปกสฺส ปาราชิกํฯ

อาณตฺติกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อาปตฺติเภทวณฺณนา

๑๒๒. **ตตฺถ ตตฺถา**ติ ภูมฏฺฐถลฏฺฐาทีสุฯ องฺคณฺจ ทเสฺสโนฺตติ โยเชตพฺพํฯ **วตฺถุเภเทนา**ติ อวหริตพฺพสฺส วตฺถุสฺส ครุกลหุกเภเทนฯ **อาปตฺติเภท**นฺติ ปาราชิกถุลฺลจฺจยทุกฺกฏานํ วเสน อาปตฺติเภทํฯ มนุสฺสภูเตน ปเรน ปริคฺคหิตํ **ปรปริคฺคหิตํ**ฯ

๑๒๕. **น จ สกสญฺญี**ติ อิมินา ปน ปรปริคฺคหิตํ วตฺถุ กถิตํฯ **น จ วิสฺสาสคฺคาหี, น จ ตาวกาลิก**นฺติ อิมินา ปน ปรปริคฺคหิตสญฺญา กถิตาฯ **น วิสฺสาสคฺคาหิตา**ติ วิสฺสาสคฺคาเหน อคฺคหิตภาโวฯ **น ตาวกาลิกตา**ติ ปจฺฉา ทาตพฺพตํ กตฺวา อคฺคหิตภาโวฯ **อนชฺฌาวุตฺถก**นฺติ ‘‘มเมท’’นฺติ ปริคฺคหวเสน อนชฺฌาวุตฺถกํ อรเญฺญ ทารุติณปณฺณาทิฯ **ฉฑฺฑิต**นฺติ กฏฺฐหาราทีหิ อติภาราทิตาย อนตฺถิกภาเวน อรญฺญาทีสุ ฉฑฺฑิตํฯ **ฉินฺนมูลก**นฺติ นฏฺฐํ ปริเยสิตฺวา อาลยสงฺขาตสฺส มูลสฺส ฉินฺนตฺตา ฉินฺนมูลํฯ **อสามิก**นฺติ อนชฺฌาวุตฺถกาทีหิ ตีหิ อากาเรหิ ทสฺสิตํ อสามิกวตฺถุฯ **อุภยมฺปี**ติ ยถาวุตฺตลกฺขณํ อสามิกํ อตฺตโน สนฺตกญฺจฯ

อาปตฺติเภทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อนาปตฺติเภทวณฺณนา

๑๓๑. ยาย เสยฺยาย สยิโต กาลํ กโรติ, สา **อนุฏฺฐานเสยฺยา** นามฯ **“จิเตฺน ปน อธิวาเสตี”**ติ วุตฺตมตฺถํ วิภาเวตุํ **“น กิญฺจิ วทตี”**ติ วุตฺตํฯ **ปากติกํ กาตุ**นฺติ ยตฺตกํ คหิตํ ปริภุตฺตํ วา, ตตฺตกํ ทาตพฺพนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

ปฏิทสฺสามีติ ยํ คหิตํ, ตเทว วา อญฺญํ วา ตาทิสํ ปุน ทสฺสามีติ อโตฺถฯ สงฺฆสนฺตเก สงฺฆํ อนุชานาเปตุมสกฺกุเณยฺยตฺตา กสฺสจิ วตฺถุโน อนนุชานิตพฺพโต จ **“สงฺฆสนฺตกํ ปน ปฏิทาตุเมว วฏฺฏตี”**ติ วุตฺตํฯ

ตสฺมิํเยว อตฺตภาเว นิพฺพตฺตาปีติ ตสฺมิํเยว มตสรีเร อุปฺปนฺนาปิฯ วินีตวตฺถูสุ สาฏกตณฺหาย ตสฺมิํเยว มตสรีเร นิพฺพตฺตเปโต วิยาติ ทฏฺฐพฺพํฯ **รุกฺขาทีสุ ลคฺคิตสาฏเก วตฺตพฺพเมว นตฺถี**ติ มนุสฺสหิ อปริคฺคหิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สเจ ปน ตํ อารกฺขเกหิ ปริคฺคหิตํ โหติ, คเหตุํ น วฏฺฏตีติฯ

อนาปตฺติเภทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนา

ทารุขณฺฑาทีสุ ‘‘ภาริยมิทํ, ตฺวํ เอกปสฺสํ อุกฺขิปาหิ, อหํ เอกปสฺสํ อุกฺขิปามี’’ติ อุภเยสํ ปโยเคน เอกสฺส วตฺถุโน ฐานาจาวนํ สนฺธาย **“สาหตฺถิกาณตฺติก”**นฺติ วุตฺตํฯ อิทญฺจ กายวาจานํ อีทิเส ฐาเน องฺคภาวมตฺตทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ยาย ปน เจตนาย สมุฏฺฐาปิโต ปโยโค สาหตฺถิโก อาณตฺติโก วา ปธานภาเวน ฐานาจาวนํ สาเธติ, ตสฺสา วเสน อาปตฺติ กาเรตพฺพาฯ อญฺญถา สาหตฺถิกํ วา อาณตฺติกสฺส องฺคํ น โหติ, อาณตฺติกํ วา สาหตฺถิกสฺสาติ อิทํ วิรุชฺฌติฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๑๓๒. วินีตวตฺถูสุ **สนฺธาวตี**ติ สุฏฺฐุ ธาวติฯ **วิธาวตี**ติ วิวิธา นานปฺปกาเรน ธาวติฯ **กายวจีทฺวารเภทํ วินาปี**ติ กายโจปนํ วจีเภทญฺจ วินาฯ **ปฏิสงฺขานพเลนา**ติ ตถาวิธจิตฺตุปฺปาเท อาทีนวปจฺจเวกฺขณพเลนฯ

๑๓๕. **ปุจฺฉาสภาเคนา**ติ ปุจฺฉานุรูเปนฯ นิรุตฺติ เอว ปโถ นิรุตฺติปโถ, ตสฺมิํ นิรุตฺติปเถฯ เตนาห **“โวหารวจนมเตฺต”**ติฯ

๑๓๗. **ยถากมฺมํ คโต**ติ อิมินา ตสฺส มตภาวํ ทเสฺสติฯ **อพฺภุเณฺหติ** อิมินาปิ วุตฺตเมว ปริยายนฺตเรน วิภาเวตุํ **“อลฺลสรีเร”**ติ วุตฺตํฯ **วิสภาคสรีเร**ติ อิตฺถิสรีเรฯ วิสภาคสรีรตฺตา อจฺจาสเนฺนน น ภวิตพฺพนฺติ อาห **“สีเส วา”**ติอาทิฯ **วฏฺฏตี**ติ วิสภาคสรีเรปิ อตฺตนาว วุตฺต

วิธึ กาตุํ สาฏกญฺจ คเหตุํ วฏฺฏติฯ เกจิ ปน ‘‘กิญฺจาปิ อิมินา สิกฺขาปเทน อนาปตฺติ, อิตฺถิรูปํ ปน อามสนฺตสฺส ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติฯ

๑๓๘. **กุสํ สงฺกาเมตฺวา**ติ กุสํ ปริวตฺเตตฺวาฯ **กูฏมานกูฏกหาปณาทีหีติ อาทิ**-สทฺเทน ตุลากูฏกํสกูฏวญฺจนาทึ สงฺคณฺหาติฯ ตตฺถ กูฏมานํ หทยเภทสิขาเภทรชฺชุเภทวเสน ติวิธํ โหติฯ ตตฺถ **หทย**นฺติ นาฬิอาทิมานภาชนานํ อพฺภนฺตรํ, ตสฺส เภโท ฉิทฺทกรณํ **หทยเภโท,** โส สปฺปิเตลาทิมินนกาเล ลพฺภติฯ ตานิ หิ คณฺหนฺโต เหฏฺฐาฉิทฺเทน มาเนน ‘‘สณิกํ อาสิญฺจา’’ติ วตฺวา อนฺโตภาชเน พหุํ ปคฺฆราเปตฺวา คณฺหาติ, ททนฺโต ฉิทฺทํ ปิธาย สีฆํ ปูเรตฺวา เทติฯ **สิขาเภโท** ติลตณฺฑุลาทิมินนกาเล ลพฺภติฯ ตานิ หิ คณฺหนฺโต สณิกํ สิขํ อุสฺสาเปตฺวา คณฺหาติ, เทนฺโต เวเคน ปูเรตฺวา สิขํ ฉินฺทนฺโต เทติฯ **รชฺชุเภโท** เขตฺตวตฺถุมินนกาเล ลพฺภติฯ เขตฺตาทึ มินนฺตา หิ อมหนฺตมฺปิ มหนฺตํ กตฺวา มินนฺติ, มหนฺตมฺปิ อมหนฺตํฯ **กูฏกหาปโณ** ปากโฏเยวฯ

ตุลากูฏํ ปน รูปกูฏํ องฺคกูฏํ คหณกูฏํ ปฏิจฺฉนฺนกูฏนฺติ จตุพฺพิธํ โหติฯ ตตฺถ **รูปกูฏํ** นาม เทฺว ตุลา สรูปา กตฺวา คณฺหนฺโต มหติยา คณฺหาติ, ททนฺโต ขุทฺทิกาย เทติฯ **องฺคกูฏํ** นาม คณฺหนฺโต ปจฺฉาภาเค หตฺถน ตุลํ อกฺกมติ, ททนฺโต ปุพฺพภาเค อกฺกมติฯ **คหณกูฏํ** นาม คณฺหนฺโต มูเล รชฺชุํ คณฺหาติ, ททนฺโต อคฺเคฯ **ปฏิจฺฉนฺนกูฏํ** นาม ตุลํ สุสิรํ กตฺวา อนฺโต อยจุณฺณํ ปกฺขิปิตฺวา คณฺหนฺโต ตํ ปจฺฉาภาเค กโรติ, ททนฺโต อคฺคภาเคฯ

กํโส วุจฺจติ สุวณฺณปาติ, ตาย วญฺจนํ **กํสกูฏํ**ฯ กถํ? เอกํ สุวณฺณปาตึ กตฺวา อญฺญา เทฺว ติโลฺส โลหปาติโย สุวณฺณวณฺณา กโรนฺติ, ตโต ชนปทํ คนฺตฺวา กิญฺจิเทว อฑฺฒํ กุลํ ปวิสิตฺวา ‘‘สุวณฺณภาชนานิ กิณถา’’ติ วตฺวา อเคฺฆ ปุจฺฉิเต สมคฺฆตรํ ทาตุกามา โหนฺติฯ ตโต เตหิ ‘‘กถํ อิเมสํ สุวณฺณภาโว ชานิตโพฺพ’’ติ วุเตฺต ‘‘วีมํสิตฺวา คณฺหถา’’ติ สุวณฺณปาตึ ปาสาเณ ฆํสิตฺวา สพฺพปาติโย ทตฺวา คจฺฉนฺติฯ

วญฺจนํ นาม เตหิ เตหิ อุปาเยหิ ปเรสํ วญฺจนํฯ ตตฺริทเมกํ วตฺถุ – เอโก กิร ลุทฺทโก มิคญฺจ มิคโปตกญฺจ คเหตฺวา อาคจฺฉติฯ ตเมโก ธุโตฺต ‘‘กึ, โภ, มิโค อคฺฆติ, กึ มิคโปตโก’’ติ อาหฯ ‘‘มิโค เทฺว กหาปเณ, มิคโปตโก เอก’’นฺติ จ วุเตฺต เอกํ กหาปณํ ทตฺวา มิคโปตกํ คเหตฺวา โถกํ คนฺตฺวา นิวโตฺต ‘‘น เม, โภ, มิคโปตเกน อโตฺถ, มิคํ เม เทหี’’ติ อาหฯ เตน หิ เทฺว กหาปเณ เทหีติฯ โส อาห – ‘‘นนุ, โภ, มยา ปฐมํ เอโก กหาปโณ ทิโนฺน’’ติ? ‘‘อาม ทิโนฺน’’ติฯ ‘‘อิมํ มิคโปตกํ คณฺห, เอวํ โส จ กหาปโณ, อยญฺจ กหาปณคฺฆนโก มิคโปตโกติ เทฺว กหาปณา ภวิสฺสนฺตี’’ติฯ โส ‘‘การณํ วทตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา มิคโปตกํ คเหตฺวา มิคํ อทาสีติฯ

พลสาติ พเลนฯ **ปนฺถฆาต**-คฺคหเณน หิมวิปราโมสคุมฺพวิปราโมสาปิ สงฺคหิตาฯ ตตฺถ ยํ หิมปาตสมเย หิเมน ปฏิจฺฉนฺนา หุตฺวา มคฺคปฺปฏิปนฺนํ ชนํ มูสนฺติ, อยํ **หิมวิปราโมโส**ฯ ยํ คุมฺมาทีหิ ปฏิจฺฉนฺนา ชนํ มูสนฺติ, อยํ **คุมฺพวิปราโมโส**ฯ

อุทฺธาเรเยว ปาราชิกนฺติ ‘‘สเจ สาฏโก ภวิสฺสติ, คณฺหิสฺสามี’’ติ ปริกปฺปสฺส ปวตฺตตฺตา สาฏกสฺส จ ตตฺถ สพฺภาวโตฯ **ปทวาเรน กาเรตโพฺพ**ติ ภูมิยํ อนิกฺขิปิตฺวาว วีมํสิตตฺตา วุตฺตํฯ **ปริยุฏฺฐิโต**ติ อนุพโทฺธฯ **ทิสฺวา หฏตฺตา ปริกปฺปาวหาโร น ทิสฺสตี**ติ อิมินา ปริกปฺปาวหารสฺส อสมฺภวํ ทเสฺสโนฺต มหาปจฺจริอาทีสุ วุตฺตสฺส อยุตฺตภาวํ วิภาเวติฯ **มหาอฏฺฐ**

กถายนฺติอาทินา ปน ปริกปฺปาวหารสมฺภวํ ปาฬิยา สํสนฺทนภาวญฺจ วิภาเวโนฺต มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตเมว สุวุตฺตนฺติ ทีเปติฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถาย**มฺปิ มหาอฏฺฐกถานโยว ทสฺสิโตฯ

เกจีติ มหาอฏฺฐกถายเมว เอกเจฺจ อาจริยาฯ **มหาปจฺจริยํ ปนา**ติ **ปน**-สโทฺท เกจิวาทโต มหาปจฺจริวาทสฺส วิเสสสนฺทสฺสนโตฺถฯ เตน เกจิวาโท มหาปจฺจริวาเทนปิ น สเมตีติ ทเสฺสติฯ มหาอฏฺฐกถานโย เอว จ มหาปจฺจริวาเทนปิ สํสนฺทนโต ยุตฺตตโรติ วิภาเวติฯ

อลงฺการภณฺฑนฺติ องฺคุลิมุทฺทิกาทิ อลงฺการภณฺฑํฯ **กุสํ ปาเตตฺวา**ติ วิลีวมยํ วา ตาลปณฺณมยํ วา กตสญฺญาณํ ยํ กิญฺจิ กุสํ ปาเตตฺวาฯ **สมคฺฆตร**นฺติ อปฺปคฺฆตรํฯ ปรโกฏฺฐาสโต กุเส อุทฺธเฏปิ น ตาว กุสสฺส ปริวตฺตนํ ชาตนฺติ วุตฺตํ **"อุทฺธาเร รกฺขตี"**ติฯ **สิเวยฺยก**นฺติ สิวิรเฏฺฐ ชาตํฯ

๑๓๙. ชนฺตาฆรวตฺถุสฺมิํ ยสฺมา อานนฺทเตฺถโร ตตฺถ อนาปตฺติภาวํ ชานาติ, ตสฺมา "ตสฺส กุกฺกุจฺจํ อโหสี"ติ น วุตฺตํฯ ยสฺมา จ สยํ ภควโต นาโรเจสิ, ตสฺมา "อาโรเจสี"ติ เอกวจนํ น วุตฺตํฯ

๑๔๐. **วิฆาส**นฺติ ขาทิตาวเสสํ อุจฺฉิฏฺฐํ วาฯ **กปฺปิยํ การาเปตฺวา**ติ ปจาเปตฺวาฯ **อตฺตคุตฺตตฺถายา**ติ ตํนิมิตฺตอุปทฺทวโต อตฺตานํ รกฺขณตฺถายฯ ชิฆจฺฉาภิภูตา หิ สีหาทโย อตฺตนา ขาทิยมานํ คณฺหนฺตานํ อนตฺถมฺปิ กเรยฺยุํฯ **ปรานุทฺทยตายา**ติ สีหาทีสุ ปรสเตฺตสุ อนุกมฺปายฯ ชิฆจฺฉาวิโนทนตฺถญฺหิ เตหิ ขาทิยมานํ เต ปลาเปตฺวา คณฺหโต เตสุ อนุกมฺปา นาม น ภวิสฺสติฯ

๑๔๑. **เตกฏฺลยาคุวตฺถุมฺหิ วิยา**ติ มุสาวาทสามญฺญโต วุตฺตํฯ **อาณเตฺตหี**ติ สมฺมเตน อาณเตฺตหิฯ **อาณเตฺตนา**ติ สามิเกหิ อาณเตฺตนฯ **อปรสฺส ภาคํ เทหี**ติ อสนฺตํ ปุคฺคลํ ทเสฺสตฺวา คหิตตฺตา **"ภณฺฑเทยฺย"**นฺติ วุตฺตํฯ **อเญฺญนา**ติ ยถาวุเตฺตหิ สมฺมตาทีหิ จตูหิ อเญฺญนฯ **"อปรมฺปิ ภาคํ เทหี"**ติ วุเตฺตปิ สงฺฆสนฺตกตฺตา อมูลกเมว คหิตนฺติ **"อุทฺธาเรเยว ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพ"**ติ วุตฺตํฯ **อิตเรหิ ทียมาน**นฺติ สมฺมเตน, เตน อาณเตฺตน วา ทียมานํฯ **เอวํ คณฺหโต**ติ "อปรมฺปิ ภาคํ เทหี"ติ วตฺวา วา กูฏวสฺสานิ คเณตฺวา วา คณฺหโตฯ **สุทินฺน**นฺติ เหฏฺฐา สามิเกน, เตน อาณเตฺตน วา ทียมานํ คิหิสนฺตกํ "อปรสฺส ภาคํ เทหี"ติ วตฺวา คณฺหโต อปรสฺส อภาวโต สามิสนฺตกเมว โหตีติ ภณฺฑเทยฺยํ ชาตํฯ อิธ ปน เตหิ เอวํ ทียมานํ "อปรมฺปิ ภาคํ เทหีติ วตฺวา วา กูฏวสฺสานิ คเณตฺวา วา คณฺหโต เทหี"ติ วุตฺตตฺตา อญฺญาตกวิญฺญตฺติมตฺตํ ฐเปตฺวา เนว ปาราชิกํ น ภณฺฑเทยฺยนฺติ สุทินฺนเมว โหติฯ

๑๔๒-๓. ปริกฺขารวตฺถูสุ วุตฺตปริกฺขารสฺส เหฏฺฐา วุตฺตภณฺฑสฺส จ โก วิเสโส? ยํ ปริโภคโยคฺคํ อาภรณาทิรูปํ อกตฺวา ยถาสภาวโต ฐปิตํ, ตํ **ภณฺฑํ**ฯ ยํ ปน ตถา กตฺวา ปริภุญฺชิตุํ อนุจฺฉวิกาการเรน ฐปิตํ อาภรณาทิกํ, ตํ **ปริกฺขาร**นฺติ เวทิตพฺพํฯ

๑๔๔-๑๔๖. **สงฺกาเมตฺวา**ติ ฐิตฏฺฐานโต อปเนตฺวาฯ **ถวิก**นฺติ อุปาหนตฺถวิกาทิ ยํกิญฺจิ ถวิกํฯ **อาหราเปเนฺตสุ ภณฺฑเทยฺย**นฺติ "คหิเต อตฺตมโน โหตี"ติ (มหาว. ๓๕๖) วจนโต อนตฺตมนสฺส สนฺตกํ คหิตมฺปิ ปุน ทาตพฺพเมวาติ วุตฺตํฯ "สมฺมุขีภูเตหิ ภาเชตพฺพ"นฺติ (มหาว. ๓๗๙) วจนโต ภาชนียภณฺฑํ อุปจารสีมฏฺฐานํเยว ปาปุณาตีติ อาห **"อุปจารสีมายํ ฐิตเสฺสว คเหตุํ วฏฺฏตี"**ติฯ

๑๔๘-๙. “***ภณฺฑเทยฺย***นฺติ อุภินฺนํ สาลยภาเว สติ โจรสฺส วา สามิกสฺส วา สมฺปตฺตสฺส กสฺสจิ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **เอเสว นโย**ติ ปํสุกูลสญฺญาย คหิเต ภณฺฑเทยฺยํ, เถยฺยจิตฺเตน ปาราชิกนฺติ อโตฺถฯ **คาเมสู**ติ คามิเกสุ มนุสฺเสสุฯ คาม-คฺคหเณน เหตุถ คามฏฺฐา วุตฺตาฯ **วุฏฺฐหนฺตสู**ติ คามํ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายนฺเตสุฯ **ปุน อาวสนฺเต ชนปเท**ติ ชานปทิเกสุ ปุน อาคนฺตฺวา วสนฺเตสุฯ

อวิเสเสน วุตฺตนฺติ ‘‘สอุสฺสาหา วา นิรุสฺสาหา วา’’ติ วิเสสํ อปรามสิตฺวา สามญฺญโต วุตฺตํฯ น หิ กติปยานํ อนุสฺสาเห สติ สงฺฆิกํ อสงฺฆิกํ โหตีติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ **สอุสฺสาหมตฺตเมว ปมาณ**นฺติ สามิกานํ ปริจฺฉินฺนภาวโต วุตฺตํฯ **ตโต**ติ คณสนฺตกโต ปุคฺคลสนฺตกโต วาฯ **เสนาสนตฺถาย นิยมิต**นฺติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตํ, จตูสุ ปจฺจเยสุ ยสฺส กสฺสจิ อตฺถาย นิยมิเตปิ วุตฺตนยเมวฯ **อิสฺสรวตายา**ติ ปรํ อาปุจฺฉิตฺวา วา อนาปุจฺฉิตฺวา วา ทาตพฺพกิจฺจํ นตฺถิ, อยเมเวตฺถ ปมาณนฺติ เอวํ อตฺตโน อิสฺสรภาเวนฯ **อเคฺฆน กาเรตโพฺพ**ติ อคฺฆานุรูปํ ทุกฺกเฏน ถุลฺลจฺจเยน วา กาเรตโพฺพฯ **อิสฺสรวตาย ปริภุญฺชโต คีวา**ติ น เกวลํ เอเตฺถว คีวา, เหฏฺฐา กุลสงฺคหตฺถาย อิสฺสรวตาย วา ทิเนฺนปิ คีวาเยวฯ **สุขาทิตเมวา**ติ อโนฺตวิหาเร นิสีทิตฺวา ฆณฺฏิปฺปหรณาทิวุตฺตวิธานสฺส กตตฺตา สุขาทิตํฯ สงฺฆิกญฺหิ เวภงฺคิยภณฺฑํ อโนฺตวิหาเร วา พหิสีมาย วา โหตุ, พหิสีมายํ ฐิเตหิ อปโลเกตฺวา ภาเชตุํ น วฏฺฏติ, อุภยตฺถ ฐิตมฺปิ ปน อโนฺตสีมายํ ฐิเตหิ อปโลเกตฺวา ภาเชตุํ วฏฺฏติเยวฯ เตเนว **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ ‘‘วิหาเรเยว นิสีทิตฺวา เอวํ กตตฺตา สุขาทิตนฺติ อาหา’’ติฯ อยญฺจ อโตฺถ **วสฺสูปนายิกกฺขนฺธกฏฺฐกถายํ** อาวิ ภวิสฺสติฯ

๑๕๐. วุตฺตวาทกวตฺถูสุ ปาฬิยํ **ยุคสาฏก**นฺติ สาฏกยุคํฯ **ตุล**นฺติ ปลสตํฯ **โทณ**นฺติ โสฬสนาฬิมตฺตํฯ **ปริเจฺฉทํ ปน กตฺวา**ติ ยตฺตกํ อิจฺฉิตํ, ตตฺตกํ อคฺฆวเสน วา จีวราทิปจฺจยวเสน วา ปริเจฺฉทํ กตฺวาฯ **อุปารมฺภา**ติ ‘‘ภทนฺตา อปริเจฺฉทํ กตฺวา วทนฺตี’’ติ เอวํ โทสาโรปนโตฯ

๑๕๓. **ฉาตชฺฌตฺต**นฺติ ชิฆจฺฉาทุเกฺขน ปีฬิตอตฺตสนฺตานํฯ **ธนุก**นฺติ ขุทฺทกธนุกํฯ **พโทฺธ โหตี**ติ ติริยํ พโทฺธ โหติฯ **สุนขทฏฺฐ**นฺติ สามิเกหิ วิสฺสชฺชิตสุนเขน คหิตํฯ **ยฏฺฐิยา สหปาเตตี**ติ สูกรสฺส อาคมนโต ปุเรตรเมว ตตฺถ อพชฺฌนตฺถาย ปาเตติฯ **มทฺทโนฺต คจฺฉติ, *ภณฺฑเทยฺย***นฺติ เอกสูกรคฺฆนกํ ภณฺฑํ ทาตพฺพํฯ น หิ เตน มเคฺคน คจฺฉนฺตา สเพฺพว สูกรา เตน ปาเสน พชฺฌนฺติ, เอโกเยว ปฐมตรํ คจฺฉโนฺต พชฺฌติ, ตสฺมา เอกสูกรคฺฆนกํ ภณฺฑํ ทาตพฺพํฯ **ปจฺฉา คจฺฉตี**ติ เตน กตปโยเคน อคนฺตฺวา ปจฺฉา สยเมว คจฺฉติฯ เหฏฺฐา วุเตฺตสุปิ อีทิเสสุ ฐาเนสุ เอเสว นโยฯ **อุทฺธริตฺวา ฉเฑฺฑตี**ติ ปุเรตรเมว อุทฺธริตฺวา ฉเฑฺฑติฯ **วิหารภูมิย**นฺติ วิหารสามนฺตา อรญฺญปฺปเทเสฯ **รกฺขํ ยาจิตฺวา**ติ ราชราชมหามตฺตาทีนํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อนุทฺทิสฺส รกฺขํ ยาจิตฺวาฯ

กุมีนมุขนฺติ กุมีนสฺส อโนฺต มจฺฉานํ ปวิสนมุขํฯ **คุเมฺพ ขิปติ, *ภณฺฑเทยฺยเมวา***ติ กุมีนสฺส อโนฺต ปวิสิตพฺพานํ มจฺฉานํ อเคฺฆน ภณฺฑเทยฺยํฯ

๑๕๖. วีสติํสาทิวเสน ปริจฺฉินฺนา ภิกฺขู เอตฺถาติ **ปริจฺฉินฺนภิกฺขุกํ**ฯ **เถราน**นฺติ อาคนฺตุกเตฺถรานํ ฯ **เตสมฺปี**ติ อาวาสิกภิกฺขูนมฺปิฯ **ปริโภคตฺถายา**ติ สงฺฆิกปริโภควเสน ปริภุญฺชนตฺถายฯ คหเณติ ปาฬเสโส ทฏฺฐโพฺพฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ อาวาเสฯ **อเญฺญสํ อตฺถิภาว**นฺติ อเญฺญสํ อาคนฺตุกภิกฺขูนํ อตฺถิภาวํฯ **ตตฺถา**ติ ตาทิเส อาวาเสฯ **ภาเชตฺวา ขาทนฺตี**ติ อาคนฺตุกานมฺปิ สมฺปตฺตานํ ภาเชตฺวา ขาทนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **จตูสุ ปจฺจเยสุ สมฺมา อุปเนนฺตี**ติ

อมฺพผลาทีนิ วิกฺกิณิตฺวา จีวราทีสุ จตูสุ ปจฺจเยสุ สมฺมา อุปเนนฺติฯ **จีวรตฺถาย นิยเมตฺวา ทินฺนา**ติ “อิเมสํ รุกฺขานํ ผลานิ วิกฺกิณิตฺวา จีวเรสฺเยว อุปเนตพฺพานิ, น ภาเชตฺวา ขาทิตพฺพานี”ติ เอวํ นิยเมตฺวา ทินฺนาฯ **เตสุปิ อาคนฺตุกา อนิสฺสรา**ติ ปจฺจยปริโภคตฺถาย นิยเมตฺวา ทินฺนตฺตา ภาเชตฺวา ขาทิตุํ อนิสฺสราฯ

น เตสุ...เป.... ฐาตพฺพนฺติ เอตฺถ อาคนฺตุเกหิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน ภาเชตฺวา ขาทิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ **เตสํ กติกาย ฐาตพฺพ**นฺติ “ภาเชตฺวา น ขาทิตพฺพ”นฺติ วา “เอตฺตเกสุ รุกฺเขสุ ผลานิ คณฺหิสฺสามา”ติ วา “เอตฺตกานิ ผลานิ คณฺหิสฺสามา”ติ วา “เอตฺตกานํ ทิวสานํ อพฺภนฺตเร คณฺหิสฺสามา”ติ วา “น กิญฺจิ คณฺหิสฺสามา”ติ วา เอวํ กตาย อาวาสิกานํ กติกาย อาคนฺตุเกหิ ฐาตพฺพํฯ มหาอฏฺฐกถายํ “อนิสฺสรา”ติ วจเนน ทีปิโตเยว อโตฺถ มหาปจฺจริยํ **“จตุนฺนํ ปจฺจยาน”**นฺติอาทินา วิตฺถาเรตฺวา ทสฺสิโตฯ **ปริโภควเสเนวา**ติ เอตฺถ **เอว**-สโทฺท อฏฺฐานปฺปยุโตฺตฯ ปริโภควเสน ตเมว ภาเชตฺวาติ โยเชตพฺพํฯ **เอตฺถา**ติ เอตสฺมึ วิหาเร รเฏฺฐ วาฯ **เสนาสนปจฺจย**นฺติ เสนาสนญฺจ ตทตฺถาย นิยเมตฺวา ฐปิตญฺจฯ

ลามกโกฏฺยาติ ลามกํ อาทึ กตฺวา, ลามกเสนาสนโต ปฏฺฐายาติ วุตฺตํ โหติฯ เสนาสเนปิ ติณาทีนิ ลามกโกฏฺยาว วิสฺสเชฺชตพฺพานิ, เสนาสนปริกฺขาราปิ ลามกโกฏฺยาว วิสฺสเชฺชตพฺพาฯ **มูลวตฺถุเจฺฉทํ ปน กตฺวา น อุปเนตพฺพ**นฺติ อิมินา กึ วุตฺตํ โหตีติ? **ตีสุปิ คณฺฐิปเทสุ** ตาว อิทํ วุตฺตํ “สพฺพานิ เสนาสนานิ น วิสฺสเชฺชตพฺพานีติ วุตฺตํ โหตี”ติฯ ลามกโกฏฺยา วิสฺสเชฺชเนฺตหิปิ เสนาสนภูมิโย น วิสฺสเชฺชตพฺพาติ อยมโตฺถ วุโตฺต โหตีติ โนขนฺติ, วีมํสิตฺวา ยํ รุจฺจติ, ตํ คเหตพฺพํฯ

ธมฺมสนฺตเกน พุทฺธปูชํ กาตุํ, พุทฺธสนฺตเกน วา ธมฺมปูชํ กาตุํ วฏฺฏติ, น วฏฺฏตีติ? “ตถาคตสฺส โข เอตํ วาเสฏฺฐ อธิวจนํ ธมฺมกาโย อิติปีติ จ โย โข, วกฺกลิ, ธมฺมํ ปสฺสติ, โส มํ ปสฺสตี”ติ (สํ. นิ. ๓.๘๗) จ วจนโต วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ เกจิ ปน “เอวํ สเนฺต ‘โย, ภิกฺขเว, มํ อุปฏฺฐเหยฺย, โส คิลานํ อุปฏฺฐเหยฺยา’ติ วจนโต พุทฺธสนฺตเกน คิลานสฺสปิ เภสชฺชํ กาตุํ ยุตฺตนฺติ อาปเชฺชยฺย, ตสฺมา น วฏฺฏตี”ติ วทนฺติ, ตํ อการณํฯ น หิ “โย, ภิกฺขเว, มํ อุปฏฺฐเหยฺย, โส คิลานํ อุปฏฺฐเหยฺยา”ติ อิมินา อตฺตโน จ คิลานสฺส จ เอกสทิสตา ตทุปฏฺฐานสฺส วา สมผลตา วุตฺตาฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ “โย มํ โอวาทานุสาสนีกรเณน อุปฏฺฐเหยฺย, โส คิลานํ อุปฏฺฐเหยฺย, มม โอวาทกรเณน คิลาโน อุปฏฺฐาตโพฺพ”ติฯ ภควโต จ คิลานสฺส จ อุปฏฺฐานํ เอกสทิสนฺติ เอวํ ปเนตฺถ อโตฺถ น คเหตโพฺพฯ ตสฺมา “โย โว, อานนฺท, มยา ธโมฺม จ วินโย จ เทสิโต ปญฺญโตฺต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา”ติ วจนโต “อหญฺจ ปนิทานิ เอโก โอวทามิ อนุสาสามิ, มยิ ปรินิพฺพุเต อิมานิ จตุราสีติ พุทฺธสหสฺสานิ ตุเมฺห โอวทิสฺสนฺติ อนุสาสิสฺสนฺตี”ติ วุตฺตตฺตา จ พหุสฺสุตํ ภิกฺขุํ ปสํสเนฺตน จ “โย พหุสฺสุโต, น โส ตุมฺหากํ สาวโก นาม, พุโทฺธ นาม เอส จุนฺทา”ติ วุตฺตตฺตา ธมฺมครุกตฺตา จ ตถาคตสฺส ปุพฺพนโย เอว ปสตฺถตโรติ อมฺหากํ ขนฺติฯ

ปณฺณํ อาโรเปตฺวาติ “เอตฺตเกเหว รุเกฺขหิ เอตฺตกเมว คเหตพฺพ”นฺติ ปณฺณํ อาโรเปตฺวา, ลิขิตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **นิมิตฺตสญฺญํ กตฺวา**ติ สเงฺกตํ กตฺวาฯ **ทารกา**ติ เตสํ ปุตฺตนตฺตาทโย ทารกาฯ อเญฺญปิ เย เกจิ โคปกา โหนฺติ, เต สเพฺพปิ วุตฺตาฯ สพฺพตฺถาปิ คิหีนํ โคปกทาเน ยตฺตกํ โคปกา เทนฺติ, ตตฺตกํ คเหตพฺพํฯ สงฺฆิเก ปน ยถาปริเจฺฉทเมว คเหตพฺพนฺติ ทีปิตตฺตา **“อตฺถโต เอก”**นฺติ วุตฺตํฯ

ตโตติ ยถาวุตฺตอุโปสถาคาราทิกรณตฺถาย ฐปิตทารุสมฺภารโตฯ **อาปุจฺฉิตฺวา**ติ การกสงฺฆํ อาปุจฺฉิตฺวาฯ **ตํ สพฺพมฺปิ อาหริตฺวา**ติ อนาปุจฺฉิตฺวาปิ ตาวกาลิกํ อาหริตฺวาฯ **อาหราเปนฺต**ติ เอตฺถ อนาหราเปนฺตปิ ทาตพฺพเมวฯ **อยเมว ภิกฺขุ อิสฺสโร**ติ เอกสฺส ภิกฺขุโน ปาปุณนฏฺฐานํ, ตโตเยว เสนาสนโต ตสฺส ทาตพฺพํ, น จ โส ตโต อุฏฺฐาเปตโพฺพติ วุตฺตํ โหติฯ

"อุทกปูชนฺติ เจติยฏฺฐาเนสุ สิญฺจน''นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **วตฺตสีเสนา**ติ เกวลํ สทฺธาย, น เวตนาทิอตฺถายฯ **สวตฺถุก**นฺติ สห ภูมิยาฯ **ติณมตฺตํ ปน ทาตพฺพ**นฺติ กสฺมา วุตฺตํ, กึ ตํ ครุภณฺฑํ น โหตีติ? น โหติฯ อรกฺขิตอโคปิตฏฺฐาเน หิ วินสฺสกภาเวน ฐิตํ ครุภณฺฑํ น โหติ, ตสฺมา ตาทิสํ สนฺธาย ''ติณมตฺตํ ปน ทาตพฺพ''นฺติ วุตฺตํฯ **ชคฺคิตฺวา**ติ สํวจฺฉเร สํวจฺฉเร ชคฺคิตฺวาฯ

กุฏฺฏนฺติ เคหภิตฺตึฯ **ปาการ**นฺติ ปริเกฺขปปาการํฯ **ตโต**ติ ฉฑฺฑิตวิหารโตฯ **ตโต อาหริตฺวา เสนาสนํ กตํ โหตี**ติ สามนฺตคามวาสีหิ ภิกฺขูหิ ฉฑฺฑิตวิหารโต ทารุสมฺภาราทึ อาหริตฺวา เสนาสนํ กตํ โหติฯ

๑๕๗. **จตุภาคอุทกสมฺภินฺน**นฺติ จตุตฺถภาเคน อุทเกน สมฺภินฺนํฯ **โอทนภาชนียวตฺถุสฺมิ**นฺติ ''เทหิ อปรสฺส ภาค''นฺติ อาคตวตฺถุสฺมึฯ

๑๕๙. อยฺยา อตฺตนา กาตุํ ยุตฺตมฺปิ น กโรนฺติ, อติวิย ถทฺธาติ ปสาทํ ภินฺทิตฺวา จิเตฺตน กุปฺปนฺติ, ตสฺมา **"ปสาทานุรกฺขณตฺถายา"**ติ วุตฺตํฯ **อิทฺธึ ปฏิสํหรี**ติ อิทฺธึ วิสฺสเชฺชสิฯ **สกฏฺฐาเนเยว อฏฺฐาสี**ติ อิทฺธิยา วิสฺสชฺชิตตฺตา เอว ''ปาสาโท ปุน อาคจฺฉตู''ติ อนธิฏฺฐิเตปิ สยเมว อาคนฺตฺวา สกฏฺฐาเนเยว อฏฺฐาสิฯ ''ยาว ทารกา ปาสาทํ อาโรหนฺติ, ตาว ปาสาโท เตสํ สนฺติเก โหตู''ติ ปุเพฺพ อธิฏฺฐิตตฺตา เอว จ กาลปริเจฺฉทํ กตฺวา อธิฏฺฐิเตน ตโต ปรํ อิทฺธิ วิสฺสชฺชิตา นาม โหตีติ กตฺวา วุตฺตํ ''เถโร อิทฺธึ ปฏิสํหรี''ติฯ ยสฺมา เต ทารกา เอวํ คเหตฺวา คตานํ สนฺตกา น โหนฺติ, ยสฺมา จ อีทิเสน ปโยเคน เถเรน เต อานีตา นาม น โหนฺติ, ตสฺมา เถโร เอวมกาสีติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนวาห **"โวหารวเสนา"**ติอาทิฯ อตฺตโน ปกติวณฺณํ อวิชหิตฺวา พหิทฺธา หตฺถิอาทิทสฺสนํ ''เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหตี''ติ (ที. นิ. ๑.๒๓๘; ม. นิ. ๑.๑๔๗; สํ. นิ. ๕.๘๔๒) อาคตญฺจ อธิฏฺฐานวเสน นิปฺผนฺนตฺตา **อธิฏฺฐานิทฺธิ** นามฯ ''โส ปกติวณฺณํ วิชหิตฺวา กุมารกวณฺณํ วา ทเสฺสติ นาควณฺณํ วา…เป.… วิวิธมฺปิ เสนาพฺยูหํ ทเสฺสตี''ติ (ปฏิ. ม. ๓.๑๓) เอวํ อาคตา อิทฺธิ ปกติวณฺณวิชหนวิการวเสน ปวตฺตตฺตา **วิกุพฺพนิทฺธิ** นามฯ อตฺตานํ อทเสฺสตฺวา พหิทฺธา หตฺถิอาทิทสฺสนมฺปิ เอเตฺถว สงฺคหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ปกติวณฺณวิชหนญฺหิ นาม อตฺตโน ปกติรูปสฺส อเญฺญสํ อทสฺสนํ, น สเพฺพน สพฺพํ ตสฺส นิโรธนํฯ เอวญฺจ กตฺวา ''อตฺตานํ อทเสฺสตฺวา พหิทฺธา หตฺถิอาทิทสฺสนมฺปิ เอเตฺถว สงฺคหิต''นฺติ อิทํ ''ปกติวณฺณํ วิชหิตฺวา''ติ วุตฺตมูลปเทน น วิรุชฺฌติฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

ทุติยปาราชิกวณฺณนา สมตฺตาฯ

อนุสาสนีกถาวณฺณนา

ปราชิตกิเลเสนาติ สนฺตาเนน ปุน อนุปฺปตฺติธมฺมตาปาทเนน จตูหิ มคฺคญาเณหิ สห วาสนาย สมุจฺฉินฺนสพฺพกิเลเสนฯ **อิธา**ติ อิมสฺมึ สาสเนฯ เตน สิกฺขาปเทน สมํ อญฺญํ อเนกนยโวกิณฺณํ คมฺภีรตฺถวินิจฺฉยํ กิญฺจิ สิกฺขาปทํ น วิชฺชตีติ โยเชตพฺพํฯ อโตฺถ จ วินิจฺฉโย จ อตฺถวินิจฺฉยา, คมฺภีรา อตฺถวินิจฺฉยา อสฺสาติ **คมฺภีรตฺถวินิจฺฉยํ**ฯ **วตฺถุมฺหิ โอติเณฺณ**ติ โจทนาวตฺถุมฺหิ สงฺฆมชฺฌํ โอติเณฺณ, เอเกน เอกสฺมึ โจทิเต, สยเมว วา อาคนฺตฺวา อตฺตโน กตวีติกฺกเม อาโรจิเตติ วุตฺตํ โหติฯ **เอตฺถา**ติ โอติเณฺณ วตฺถุมฺหิฯ

วินิจฺฉยํ กโรเนฺตน สหสา ''ปาราชิก''นฺติ อวตฺวา ยํ กตฺตพฺพํ, ตํ ทเสฺสตุํ **''ปาฬิ''**นฺติอาทิมาหฯ **วินิจฺฉโย**ติ ปาราชิกาปตฺติวินิจฺฉโยฯ **อวตฺวาวา**ติ ''ตฺวํ ปาราชิกํ อาปโนฺน''ติ อวตฺวาวฯ **กปฺปิเยปิ จ วตฺถุสฺมิ**นฺติ อวตฺวาปิ คณฺหิตุํ กปฺปิเย มาตุปิตุสนฺตเกปิ วตฺถุสฺมึฯ **ลหุวตฺติโน**ติ เถยฺยจิตฺตุปฺปาเทน ลหุปริวตฺติโนฯ **อาสีวิส**นฺติ สีฆเมว สกลสรีเร ผรณสมตฺถวิสํฯ

อนุสาสนีกถาวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ปาราชิกกณฺฑฎฺฐกถาย ปฐมภาควณฺณนา สมตฺตาฯ

๓. ตติยปาราชิกํ

ตีหีติ กายวจีมโนทฺวาเรหิฯ **วิภาวิต**นฺติ ปกาสิตํ, เทสิตํ ปญฺญตฺตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

ปฐมปญฺญตฺตินิทานวณฺณนา

๑๖๒. **ติกฺขตฺตุํ ปาการปริเกฺขปวฑฺฒเนนา**ติ ติกฺขตฺตุํ ปาการปริเกฺขเปน นครภูมิยา วฑฺฒเนนฯ **วิสาลีภูตตฺตา**ติ คาวุตนฺตรํ คาวุตนฺตรํ ปุถุภูตตฺตาฯ พาราณสิรโญฺญ กิร (ม. นิ. อฎฺฐ. ๑.๑๔๖; ขุ. ปา. อฎฺฐ. ๖. รตนสุตฺตวณฺณนา) อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ คโพฺภ สณฺฐาสิ, สา ญตฺวา รโญฺญ นิเวเทสิ, ราชา คพฺภปริหารํ อทาสิฯ สา สมฺมา ปริหริยมานา คพฺภปริปากกาเล วิชายนฆรํ ปาวิสิฯ ปุญฺญวนฺตีนํ ปจฺจูสสมเย คพฺภวุฎฺฐานํ โหติ, สา จ ตาสํ อญฺญตรา, เตน ปจฺจูสสมเย อลตฺตกปฎลพนฺธุชีวกปุปฺผสทิสํ มํสเปสึ วิชายิฯ ตโต ''อญฺญา เทวิโย สุวณฺณพิมฺพสทิเส ปุเตฺต วิชายนฺติ, อคฺคมเหสี มํสเปสินฺติ รโญฺญ ปุรโต มม อวโณฺณ อุปฺปเชฺชยฺยา''ติ จิเนฺตตฺวา เตน อวณฺณภเยน ตํ มํสเปสึ เอกสฺมึ ภาชเน ปกฺขิปิตฺวา ปฎิกุชฺชิตฺวา ราชมุทฺทิกาย ลเญฺฉตฺวา คงฺคาย โสเต ปกฺขิปาเปสิฯ มนุเสฺสหิ ฉฑฺฑิตมเตฺต เทวตา อารกฺขํ สํวิทหึสุฯ สุวณฺณปฎฺฎิกเญฺจตฺถ ชาติหิงฺคุลเกน ''พาราณสิรโญฺญ อคฺคมเหสิยา ปชา''ติ ลิขิตฺวา พนฺธึสุฯ ตโต ตํ ภาชนํ อูมิภยาทีหิ อนุปทฺทุตํ คงฺคาโสเตน ปายาสิฯ

เตน จ สมเยน อญฺญตโร ตาปโส โคปาลกกุลํ นิสฺสาย คงฺคาตีเร วิหรติฯ โส ปาโตว คงฺคํ โอติโณฺณ ตํ ภาชนํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปํสุกูลสญฺญาย อคฺคเหสิฯ อเถตฺถ ตํ อกฺขรปฎฺฎิกํ ราชมุทฺทิกาลญฺฉนญฺจ ทิสฺวา มุญฺจิตฺวา ตํ มํสเปสึ อทฺทสฯ ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ ''สิยา คโพฺภ, ตถา หิสฺส ทุคฺคนฺธปูติภาโว นตฺถี''ติฯ อุทกปฺปวาเหนาคตสฺสปิ หิ อุสฺมา น วิคจฺฉติ, อุสฺมา จ นาม อีทิสาย สวิญฺญาณกตาย ภเวยฺยาติ ''สิยา คโพฺภ''ติ จิเนฺตสิฯ ปุญฺญวนฺตตาย ปน ทุคฺคนฺธํ นาโหสิ สอุสฺมคตาย ปูติภาโว จฯ เอวํ ปน จิเนฺตตฺวา อสฺสมํ เนตฺวา นํ สุเทฺธ โอกาเส ฐเปสิฯ อถ อฑฺฒมาสจฺจเยน เทฺว มํสเปสิโย อเหสุํฯ ตาปโส ทิสฺวา สาธุกตรํ ฐเปสิฯ ตโต ปุน อฑฺฒมาสจฺจเยน เอกเมกิสฺสา เปสิยา หตฺถปาทสีสานมตฺถาย ปญฺจ ปญฺจ ปิฬกา อุฎฺฐหึสุฯ อถ ตโต อฑฺฒมาสจฺจเยน เอกา มํสเปสิ สุวณฺณพิมฺพสทิโส

ทารโก, เอกา ทาริกา อโหสิฯ เตสุ ตาปสสฺส ปุตฺตสิเนโห อุปฺปชฺชิ, ทารกานํ ปุญฺญุปนิสฺสย โต องฺคุฏฺฐกโต จสฺส ขีรํ นิพฺพตฺติฯ ตโต ปภุติ จ ขีรภตฺตํ อลภิตฺถฯ ตาปโส ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา ขีรํ ทารกานํ มุเข อาสิญฺจติฯ เตสํ ปน ยํ ยํ อุทรํ ปวิสติ, ตํ สพฺพํ มณิภาชนคตํ วิย ทิสฺสติฯ จริมภเว โพธิสเตฺต กุจฺฉิคเต โพธิสตฺตมาตุ วิย อุทรจฺฉวิยา อจฺฉวิปฺปสนฺนตาย เอวํ เต นิจฺฉวี อเหสุํฯ อปเร อาหุ ‘‘สิพฺพิตฺวา ฐปิตา วิย เนสํ อญฺญมญฺญํ ลีนา ฉวิ อโหสี’’ติฯ เอวํ เต นิจฺฉวิตาย วา ลีนจฺฉวิตาย วา **‘‘ลิจฺฉวี’’**ติ ปญฺญายิํสุฯ

ตาปโส ทารเก โปเสนฺโต อุสฺสูเร คามํ ภิกฺขาย ปวิสติ, อติทิวา ปฏิกฺกมติฯ ตสฺส ตํ พฺยาปารํ ญตฺวา โคปาลกา อาหํสุ – ‘‘ภเนฺต, ปพฺพชิตานํ ทารกโปสนํ ปลิโพโธ, อมฺหากํ ทารเก เทถ, มยํ โปเสสฺสาม, ตุเมฺห อตฺตโน กมฺมํ กโรถา’’ติฯ ตาปโส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิฯ โคปาลกา ทุติยทิวเส มคฺคํ สมํ กตฺวา ปุเปฺผหิ โอกิริตฺวา ธชปฏากา อุสฺสาเปตฺวา ตูริเยหิ วชฺชมาเนหิ อสฺสมํ อาคตาฯ ตาปโส ‘‘มหาปุญฺญา ทารกา, อปฺปมาเทเนว วเฑฺฒถ, วเฑฺฒตฺวา อญฺญมญฺญํ อาวาหํ กโรถ, ปญฺจโครเสน ราชานํ โตเสตฺวา ภูมิภาคํ คเหตฺวา นครํ มาเปถ, ตตฺถ กุมารํ อภิสิญฺจถา’’ติ วตฺวา ทารเก อทาสิฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา ทารเก เนตฺวา โปเสสุํฯ ทารกา วุฑฺฒิมนฺวาย กีฬนฺตา วิวาทฏฺฐาเนสุ อเญฺญ โคปาลกทารเก หเตฺถนปิ ปาเทนปิ ปหรนฺติ, เต โรทนฺติฯ ‘‘กิสฺส โรทถา’’ติ จ มาตาปิตูหิ วุตฺตา ‘‘อิเม นิมฺมาตาปิติกา ตาปสโปสิตา อเมฺห อตีว ปหรนฺตี’’ติ วทนฺติฯ ตโต เนสํ โปสกมาตาปิตโรปิ ‘‘อิเม ทารกา อเญฺญ ทารเก วิเหเสนฺติ ทุกฺขาเปนฺติ, น อิเม สงฺคเหตพฺพา, วเชฺชตพฺพา อิเม’’ติ อาหํสุฯ ตโต ปภุติ กิร โส ปเทโส **‘‘วชฺชี’’**ติ วุจฺจติ โยชนสตปริมาเณนฯ

อถ ตํ ปเทสํ โคปาลกา ราชานํ โตเสตฺวา อคฺคเหสุํฯ ตตฺถ จ นครํ มาเปตฺวา โสฬสวสฺสุเทฺทสิกํ กุมารํ อภิสิญฺจิตฺวา ราชานํ อกํสุฯ รชฺชสมฺปตฺติทายกสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อสมฺภิเนฺน เอว ราชกุเล อุปฺปนฺนตฺตา จ ราชกุมารสฺส ปุญฺญานุภาวสโญฺจทิตา เทวตาธิคฺคหิตา อกํสูติ เกจิฯ ทารกสฺส ทาริกาย สทฺธิํ วาเรยฺยํ กตฺวา กติกํ อกํสุ ‘‘พาหิรโต ทาริกา น อาเนตพฺพา, อิโต ทาริกา น กสฺสจิ ทาตพฺพา’’ติฯ เตสํ ปฐมสํวาเสน เทฺว ทารกา ชาตา ธีตา จ ปุโตฺต จฯ เอวํ โสฬสกฺขตฺตุํ เทฺว เทฺว ชาตาฯ ตโต เตสํ ทารกานํ ยถากฺกมํ วฑฺฒนฺตานํ อารามุยฺยานนิวาสฏฺฐานปริวารสมฺปตฺติํ คเหตุํ อปฺปโหนฺตํ นครํ ติกฺขตฺตุํ คาวุตนฺตเรน คาวุตนฺตเรน ปริกฺขิปิํสุฯ ตสฺส ปุนปฺปุนํ วิสาลีกตตฺตา **‘‘เวสาลี’’**เตฺวว นามํ ชาตํฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘ติกฺขตฺตุํ ปาการปริเกฺขปวฑฺฒเนน วิสาลีภูตตฺตา เวสาลีติ วุจฺจตี’’ติฯ

อิทมฺปิ จ นครนฺติ น เกวลํ ราชคหสาวตฺถิโย เยวาติ ทเสฺสติฯ **ตตฺถ มหาวนํ นามา**ติ อาทิ มชฺฌิมภาณกสํยุตฺตภาณกานํ สมานฏฺฐกถาฯ **มชฺฌิมฏฺฐกถายญฺหิ (ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๔๖) สํยุตฺตฏฺฐกถายญฺจ** (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๕.๙๘๔-๙๘๕) อิมินาว นเยน วุตฺตํฯ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๓๕๙) ปน **‘‘มหาวเน**ติ พหินคเร หิมวเนฺตน สทฺธิํ เอกาพทฺธํ หุตฺวา ฐิตํ สยํชาตํ วนํ อตฺถิ, ยํ มหนฺตภาเวเนว มหาวนนฺติ วุจฺจติ, ตสฺมิํ มหาวเนฯ **กูฏาคารสาลาย**นฺติ ตสฺมิํ วนสเณฺฑ สงฺฆารามํ ปติฏฺฐาเปสุํฯ ตตฺถ กณฺณิกํ โยเชตฺวา ถมฺภานํ อุปริ กูฏาคารสาลาสเงฺขเปน เทววิมานสทิสํ ปาสาทํ อกํสุ, ตํ อุปาทาย สกโลปิ สงฺฆาราโม กูฏาคารสาลาติ ปญฺญายิตฺถา’’ติ วุตฺตํฯ วนมเชฺฌ กตตฺตา **‘‘วนํ นิสฺสายา’’**ติ วุตฺตํฯ **อาราเม**ติ สงฺฆาราเมฯ **หํสวฏฺฏกจฺฉทเนนา**ติ หํสวฏฺฏกปฏิจฺฉเนฺนน, หํสมณฺฑลากาเรนาติ อโตฺถฯ

อเนกปริยาเยนาติ เอตฺถ **ปริยาย**-สโทฺท การณวจโนติ อาห **‘‘อเนเกหิ การเณหี’’**ติ, อยํ กาโย อวิญฺญาณโกปิ สวิญฺญาณโกปิ เอวมฺปิ อสุโภ เอวมฺปิ อสุโภติ นานาวิเธหิ

การเณหีติ อโตฺถฯ **อสุภาการสนฺทสฺสนปฺปวตฺต**นฺติ เกสาทิวเสน ตตฺถาปิ วณฺณาทิโต อสุภาการสฺส สพฺพโส ทสฺสนวเสน ปวตฺตํฯ **กายวิจฺฉนฺทนิยก**นฺติ อตฺตโน ปรสฺส จ กรชกาเย วิจฺฉนฺทนุปฺปาทนกํฯ **มุตฺตํ วา**ติอาทินา พฺยติเรกมุเขน กายสฺส อมนุญฺญตํ ทเสฺสติฯ ตตฺถ อาทิโต ตีหิ ปเทหิ อทสฺสนียตาย อสารกตาย มเชฺฌ จตูหิ ทุคฺคนฺธตาย, อเนฺต เอเกน เลสมเตฺตนปิ มนุญฺญตาภาวมสฺส ทเสฺสติฯ **อถ โข**ติอาทินา อนฺวยโต สรูเปเนว อมนุญฺญตาย ทสฺสนํฯ **ฉโนฺท**ติ ทุพฺพลราโคฯ **ราโค**ติ พลวราโคฯ ''เกสา โลมาที''ติ สเงฺขปโต วุตฺตมตฺถํ วิภาเคน ทเสฺสตุํ **''เยปิ หี''**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อสุภา**ติ อาคนฺตุเกน สุภาการเรน วิรหิตตฺตา อสุภาฯ **อสุจิโน**ติ อตฺตโน สภาเวเนว อสุจิโนฯ **ปฏิกูลา**ติ นาคริกสฺส อสุจิกฏฺฐานํ วิย ชิคุจฺฉนียตฺตา ปฏิกูลาฯ

เกสา นาเมเต วณฺณโตปิ ปฏิกูลา, สณฺฐานโตปิ คนฺธโตปิ อาสยโตปิ โอกาสโตปิ ปฏิกูลาติ ทเสฺสโนฺต **''โส จ เนสํ...เป.... ปญฺจหิ การเณหิ เวทิตโพฺพ''**ติ อาหฯ มนุเญฺญปิ (วิสุทฺธิ. ๑.๓๘๓; วิภ. อฏฺฐ. ๓๕๖) หิ ยาคุปเตฺต วา ภตฺตปเตฺต วา เกสวณฺณํ กิญฺจิ ทิสฺวา ''เกสมิสฺสกมิทํ, หรถ น''นฺติ ชิคุจฺฉนฺติ, เอวํ เกสา **วณฺณโต** ปฏิกูลาฯ รตฺติํ ปริภุญฺชนฺตาปิ เกสสณฺฐานํ อกฺกวากํ วา มกจิวากํ วา ฉุปิตฺวา ตเถว ชิคุจฺฉนฺติ, เอวํ **สณฺฐานโต**ปิ ปฏิกูลาฯ เตลมกฺขนปุปฺผธูปาทิสงฺขารวิรหิตานญฺจ เกสานํ คโนฺธ ปรมเชคุโจฺฉ โหติ, ตโต เชคุจฺฉตโร อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตานํฯ เกสา หิ วณฺณสณฺฐานโต อปฺปฏิกูลาปิ สิยุํ, คเนฺธน ปน ปฏิกูลาเยวฯ ยถา หิ ทหรสฺส กุมารกสฺส วจฺจํ วณฺณโต หลิทฺทิวณฺณํ, สณฺฐานโตปิ หลิทฺทิปิณฺฑสณฺฐานํ, สงฺการฏฺฐาเน ฉฑฺฑิตญฺจ อุทฺธุมาตกกาฬสุนขสรีรํ วณฺณโต ตาลปกฺกวณฺณํ, สณฺฐานโต วเฏฺฏตฺวา วิสฺสฏฺฐมุทิงฺคสณฺฐานํ, ทาฐาปิสฺส สุมนมกุฬสทิสาติ อุภยมฺปิ วณฺณสณฺฐานโต สิยา อปฺปฏิกูลํ, คเนฺธน ปน ปฏิกูลเมว, เอวํ เกสาปิ สิยุํ วณฺณสณฺฐานโต อปฺปฏิกูลา, **คเนฺธน** ปน ปฏิกูลาเยวาติฯ

ยถา ปน อสุจิฏฺฐาเน คามนิสฺสเนฺทน ชาตานิ สูเปยฺยปณฺณานิ นาคริกมนุสฺสานํ เชคุจฺฉานิ โหนฺติ อปริโภคานิ, เอวํ เกสาปิ ปุพฺพโลหิตมุตฺตกรีสปิตฺตเสมฺหาทินิสฺสเนฺทน ชาตตฺตา เชคุจฺฉาติ อิทํ เตสํ **อาสยโต** ปาฏิกุลฺยํฯ อิเม จ เกสา นาม คูถราสิมฺหิ อุฏฺฐิตกณฺณกํ วิย เอกติํสโกฏฺฐาสราสิมฺหิ ชาตา, เต สุสานสงฺการฏฺฐานาทีสุ ชาตสากํ วิย ปริขาทีสุ ชาตกมลกุวลยาทิปุปฺผํ วิย จ อสุจิฏฺฐาเน ชาตตฺตา ปรมเชคุจฺฉาติ อิทํ เตสํ **โอกาสโต** ปาฏิกุลฺยํฯ ยถา จ เกสานํ, เอวํ สพฺพโกฏฺฐาสานญฺจ วณฺณสณฺฐานคนฺธาสโยกาสวเสน ปญฺจธา ปฏิกูลตา เวทิตพฺพาติ อาห **''เอวํ โลมาทีน''**นฺติฯ **ปญฺจปญฺจปฺปเภเทนา**ติ เอตฺถ พาหิรตฺถสมาโส ทฏฺฐโพฺพ ปญฺจ ปญฺจ ปเภทา เอตสฺสาติ ปญฺจปญฺจปฺปเภโทติฯ

สํวเณฺณโนฺตติ วิตฺถาเรโนฺตฯ **อสุภายา**ติ อสุภมาติกายฯ **ผาติกมฺม**นฺติ พหุลีกาโรฯ **ปญฺจงฺควิปฺปหีนํ ปญฺจงฺคสมนฺนาคต**นฺติ เอตฺถ กามจฺฉโนฺท พฺยาปาโท ถินมิทฺธํ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ วิจิกิจฺฉาติ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ นีวรณานํ ปหานวเสน ปญฺจงฺควิปฺปหีนตา เวทิตพฺพาฯ น หิ เอเตสุ อปฺปหีเนสุ ฌานํ อุปฺปชฺชติ, เตนเสฺสตานิ ปหานงฺคานีติ วุจฺจนฺติฯ กิญฺจาปิ หิ ฌานกฺขเณ อเญฺญปิ อกุสลา ธมฺมา ปหียนฺติ, ตถาปิ เอตาเนว วิเสเสน ฌานนฺตรายกรานิฯ กามจฺฉเนฺทน หิ นานาวิสยปโลภิตํ จิตฺตํ น เอกตฺตารมฺมเณ สมาธิยติ, กามจฺฉนฺทาภิภูตํ วา จิตฺตํ น กามธาตุปฺปหานาย ปฏิปทํ ปฏิปชฺชติ, พฺยาปาเทน จ อารมฺมเณ ปฏิหญฺญมานํ น นิรนฺตรํ ปวตฺตติ, ถินมิทฺธาภิภูตํ อกมฺมญฺญํ โหติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจปเรตํ อวูปสนฺตเมว หุตฺวา ปริพฺภมติ, วิจิกิจฺฉาย อุปหตํ ฌานาธิคมสาธิกํ ปฏิปทํ นาโรหติฯ อิติ วิเสเสน ฌานนฺตรายกรตฺตา เอตาเนว ปหานงฺคานีติ วุตฺตานิฯ

ยสฺมา ปน วิตกฺเก อารมฺมเณ จิตฺตํ อภินิโรเปติ, วิจาโร อนุปฺปพนฺธติ, เตหิ อวิเกฺขปาย สมฺปาทิตปโยคสฺส เจตโส ปโยคสมฺปตฺติสมฺภวา ปีติ ปีนนํ, สุขญฺจ อุปพฺรูหนํ กโรติ, อถ นํ ส สมฺปยุตฺตธมฺมํ เอเตหิ อภินิโรปนานุพนฺธนปีนนอุปพฺรูหเนหิ อนุคฺคหิตา เอกคฺคตา เอกตฺตา รมฺมเณ สมํ สมฺมา อาธิยติ, ตสฺมา วิตกฺก วิจาโร ปีติ สุขํ จิเตฺตกคฺคตาติ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปฺปตฺติวเสน ปญฺจงฺคสมนฺนาคตตา เวทิตพฺพาฯ อุปฺปเนฺนสุ หิ เอเตสุ ปญฺจสุ ฌานํ อุปฺปนฺนํ นาม โหติ, เตนสฺส เอตานิ ปญฺจ สมนฺนาคตงฺคานีติ วุจฺจนฺติฯ ตสฺมา น เอเตหิ สมนฺนาคตํ อญฺญเทว ฌานํ นาม อตฺถีติ คเหตพฺพํฯ ยถา ปน องฺคมตฺตวเสเนว จตุรงฺคินี เสนา, ปญฺจงฺคิกํ ตูริยํ อฎฺฐงฺคิโก จ มโคฺคติ วุจฺจติ, เอวมิทมฺปิ องฺคมตฺตวเสเนว ‘‘ปญฺจงฺคิก’’นฺติ วา ‘‘ปญฺจงฺคสมนฺนาคต’’นฺติ วา วุจฺจตีติ เวทิตพฺพํฯ

เอตานิ จ ปญฺจงฺคานิ กิญฺจาปิ อุปจารกฺขเณปิ อตฺถิ, อถ โข อุปจาเร ปกติจิตฺตโต พลวตรานิ, อิธ ปน อุปจารโตปิ พลวตรานิ รูปาวจรกฺขณปฺปตฺตานิฯ เอตฺถ หิ วิตกฺโก สุวิสเทน อากาเรน อารมฺมเณ จิตฺตํ อภินิโรปยมาโน อุปฺปชฺชติ, วิจาโร อติวิย อารมฺมณํ อนุมชฺชมาโน, ปีติสุขํ สพฺพาวนฺตมฺปิ กายํ ผรมานํฯ เตเนว วุตฺตํ ‘‘นาสฺส กิญฺจิ สพฺพาวโต กายสฺส วิเวกเชน ปีติสุเขน อปฺผุฎํ โหตี’’ติฯ จิเตฺตกคฺคตาปิ เหฎฺฐิมมฺหิ สมุคฺคปฎเล อุปริมํ สมุคฺคปฎลํ วิย อารมฺมเณ สุผุสิตา หุตฺวา อุปฺปชฺชติฯ อยเมเตสํ อิตเรหิ วิเสโส, ตสฺมา ‘‘ปญฺจงฺคสมนฺนาคต’’นฺติ อปฺปนาฌานเมว วิเสเสตฺวา วุตฺตํฯ

ติวิธกลฺยาณํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนนฺติ เอตฺถ ปน ฌานสฺส อาทิมชฺฌปริโยสานวเสน ติวิธกลฺยาณตา, เตสํเยว อาทิมชฺฌปริโยสานานํ ลกฺขณวเสน ทสลกฺขณสมฺปนฺนตา เวทิตพฺพาฯ วิตฺถารนยํ ปเนตฺถ สยเมว ปกาสยิสฺสติฯ กิเลสโจเรหิ อนภิภวนียตฺตา ฌานํ **‘‘จิตฺตมญฺชูส’’**นฺติ วุตฺตํฯ **นิสฺสายา**ติ ปาทกํ กตฺวาฯ

ทสลกฺขณวิภาวเนเนว ติวิธกลฺยาณตาปิ วิภาวิตา โหตีติ ทสลกฺขณํ ตาว ทเสฺสโนฺต **‘‘ตตฺริมานี’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ปาริปนฺถิกโต จิตฺตวิสุทฺธี**ติอาทีนํ ปทานํ อโตฺถ ‘‘ตตฺรายํ ปาฬี’’ติอาทินา วุตฺตปาฬิวณฺณนายเมว อาวิ ภวิสฺสติฯ **ตตฺรา**ติ ตสฺมิํ ทสลกฺขณวิภาวเนฯ **ปฎิปทาวิสุทฺธี**ติ ปฎิปชฺชติ ฌานํ เอตายาติ ปฎิปทา, โคตฺรภุปริโยสาโน ปุพฺพภาคิโย ภาวนานโยฯ ปริปนฺถโต วิสุชฺฌนํ วิสุทฺธิ, ปฎิปทาย วิสุทฺธิ ปฎิปทาวิสุทฺธิฯ สา ปนายํ ยสฺมา ฌานสฺส อุปฺปาทกฺขเณ ลพฺภติ, ตสฺมา วุตฺตํ **‘‘ปฎิปทาวิสุทฺธิ อาที’’**ติฯ **อุเปกฺขานุพฺรูหนา**ติ วิโสเธตพฺพตาทีนํ อภาวโต ฌานปริยาปนฺนาย ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาย กิจฺจนิปฺผตฺติยา อนุพฺรูหนาฯ สา ปนายํ ยสฺมา วิเสสโต ฌานสฺส ฐิติกฺขเณ ลพฺภติ, เตน วุตฺตํ **‘‘อุเปกฺขานุพฺรูหนา มเชฺฌ’’**ติฯ **สมฺปหํสนา**ติ ตตฺถ ธมฺมานํ อนติวตฺตนาทิสาธกสฺส ญาณสฺส กิจฺจนิปฺผตฺติวเสน ปริโยทปนาฯ สา ปน ยสฺมา ฌานสฺส โอสานกฺขเณ ปากฎา โหติ, ตสฺมา วุตฺตํ **‘‘สมฺปหํสนา ปริโยสาน’’**นฺติฯ **อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานี**ติ ปริปนฺถโต จิตฺตสฺส วิสุชฺฌนากาโร, มชฺฌิมสฺส สมถนิมิตฺตสฺส ปฎิปชฺชนากาโร, ตตฺถ ปกฺขนฺทนากาโรติ อิมานิ ตีณิ ฌานสฺส อาทิโต อุปฺปาทกฺขเณ อปฺปนาปฺปตฺติลกฺขณานิฯ เตหิ อากาเรหิ วินา อปฺปนาปฺปตฺติยา อภาวโต อสติ จ อปฺปนายํ ตทภาวโต **อาทิกลฺยาณเญฺจว** วิสุทฺธิปฎิปทตฺตา ยถาวุเตฺตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคตตฺตา จ **ติลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ**ฯ อิมินา นเยน มชฺฌปริโยสานลกฺขณานญฺจ โยชนา เวทิตพฺพาฯ

เกจิ ปน ‘‘ปฎิปทาวิสุทฺธิ นาม สสมฺภาริโก อุปจาโร, อุเปกฺขานุพฺรูหนา นาม อปฺปนา, สมฺปหํสนา นาม ปจฺจเวกฺขณา’’ติ วณฺณยนฺติ, ตํ น ยุตฺตํฯ ตถา หิ สติ อฌานธเมฺมหิ ฌานสฺส

คุณสํกิตฺตนํ นาม กตํ โหติฯ น หิ ภูมนฺตรํ ภูมนฺตรปริยาปนฺนํ โหติ, ปาฬิยา เจตํ วิรุชฺฌติฯ ‘‘เอกตฺตคตํ จิตฺตํ ปฏิปทาวิสุทฺธิปกฺขนฺทเญฺจว โหติ อุเปกฺขานุพฺรูหิตญฺจ ญาเณน จ สมฺปหํสิต’’นฺติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๕๘) หิ ปาฬิยํ วุตฺตํฯ เอตฺถ หิ **เอกตฺตคตํ จิตฺต**นฺติ อินฺทฺริยานํ เอกรสภาเวน เอกคฺคตาย จ สิขาปฺปตฺติยา ตทนุคุณํ เอกตฺตคตํ สสมฺปยุตฺตํ อปฺปนาปฺปตฺตํ จิตฺตํ วุตฺตํ, ตเสฺสว จ ปฏิปทาวิสุทฺธิปกฺขนฺทตาทิ อนนฺตรํ วุจฺจเตฯ ตสฺมา ปาฬิยํ เอกสฺมิํเยว อปฺปนาจิตฺตกฺขเณ ปฏิปทาวิสุทฺธิอาทีนํ วุตฺตตฺตา อโนฺตอปฺปนายเมว ปริกมฺมาคมนวเสน ปฏิปทาวิสุทฺธิ, ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาย กิจฺจวเสน อุเปกฺขานุพฺรูหนา, ธมฺมานํ อนติวตฺตนาทิภาวสาธเนน ปริโยทาปกสฺส ญาณสฺส กิจฺจนิปฺผตฺติวเสน สมฺปหํสนา จ เวทิตพฺพาฯ

กถํ? ยสฺมิํ (ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๑.๑๕๘; วิสุทฺธิ. ๑.๗๕) วาเร อปฺปนา อุปฺปชฺชติ , ตสฺมิํ **โย** นีวรณสงฺขาโต กิเลสคโณ **ตสฺส** ฌานสฺส **ปริปโนฺถ, ตโต จิตฺตํ วิสุชฺฌติ,** วิสุทฺธตฺตา อาวรณวิรหิตํ หุตฺวา **มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ**ฯ มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ นาม สมปฺปวโตฺต อปฺปนาสมาธิเยว, ลีนุทฺธจฺจสงฺขาตานํ อุภินฺนํ อนฺตานํ อนุปคมเนน **มชฺฌิโม,** สวิเสสํ ปจฺจนีกธมฺมานํ วูปสมนโต **สมโถ,** โยคิโน สุขวิเสสานํ การณภาวโต **นิมิตฺต**นฺติ กตฺวาฯ ตสฺส ปน อปฺปนาจิตฺตสฺส อนนฺตรปจฺจยภูตํ โคตฺรภุจิตฺตํ สติปิ ปริตฺตมหคฺคตภาวเภเท ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนภาวเภเท จ เอกิสฺสาเยว สนฺตติยา ปริณามูปคมนโต เอกสนฺตติปริณามนเยน ตถตฺตํ อปฺปนาสมาธิวเสน สมาหิตภาวํ อุปคจฺฉมานํ **มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ** นามฯ เอวํ ปฏิปนฺนตฺตา ตถตฺตุปคมเนน **ตตฺถ ปกฺขนฺทติ** นามฯ ยสฺมิญฺหิ ขเณ ตถตฺตํ มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ, ตสฺมิํเยว ขเณ ตถตฺตุปคมเนน อปฺปนาสมาธินา สมาหิตภาวูปคมเนน **ตตฺถ ปกฺขนฺทติ** นามฯ เอวํ ตาว ปุริมสฺมิํ โคตฺรภุจิเตฺต วิชฺชมานา ปริปนฺถวิสุทฺธิมชฺฌิมสมถปฺปฏิปตฺติปกฺขนฺทนาการา อาคมนวเสน นิปฺผชฺชมานา **ปฐมสฺส ฌานสฺส** อุปฺปาทกฺขเณเยว **ปฏิปทาวิสุทฺธี**ติ เวทิตพฺพาฯ เตเยว หิ อาการา ปจฺจยวิเสสโต ฌานกฺขเณ นิปฺผชฺชมานา **ปฏิปทาวิสุทฺธี**ติ วุตฺตาฯ

เอวํ วิสุทฺธสฺส ปน ตสฺส จิตฺตสฺส ปุน โสเธตพฺพาภาวโต วิโสธเน พฺยาปารํ อกโรโนฺต **วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติ** นามฯ สมถภาวูปคมเนน สมถปฺปฏิปนฺนสฺส ปุน สมาธาเน พฺยาปารํ อกโรโนฺต **สมถปฺปฏิปนฺนํ อชฺฌุเปกฺขติ** นามฯ สมถปฺปฏิปนฺนภาวโต เอว จสฺส กิเลสสํสคฺคํ ปหาย เอกเตฺตน อุปฏฺฐิตสฺส ปุน เอกตฺตุปฏฺฐาเน พฺยาปารํ อกโรโนฺต **เอกตฺตุปฏฺฐานํ อชฺฌุเปกฺขติ** นามฯ เอวํ ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาย กิจฺจวเสน อุเปกฺขานุพฺรูหนา เวทิตพฺพาฯ

เย ปเนเต เอวํ อุเปกฺขานุพฺรูหิเต ตสฺมิํ ฌานจิเตฺต ชาตา สมาธิปญฺญาสงฺขาตา ยุคนทฺธธมฺมา อญฺญมญฺญํ อนติวตฺตมานา หุตฺวา ปวตฺตา, ยานิ จ สทฺธาทีนิ อินฺทฺริยานิ นานากิเลเสหิ วิมุตฺตตฺตา วิมุตฺติรเสน เอกรสานิ หุตฺวา ปวตฺตานิ, ยเญฺจส ตทุปคํ เตสํ อนติวตฺตนเอกรสภาวานํ อนุจฺฉวิกํ วีริยํ วาหยติ, ยา จสฺส ตสฺมิํ ขเณ ปวตฺตา อาเสวนา, สเพฺพปิ เต อาการา ยสฺมา ญาเณน สํกิเลสโวทาเนสุ ตํ ตํ อาทีนวญฺจ อานิสํสญฺจ ทิสฺวา ตถา ตถา สมฺปหํสิตตฺตา วิโสธิตตฺตา ปริโยทาปิตตฺตา นิปฺผนฺนา, ตสฺมา ธมฺมานํ อนติวตฺตนาทิภาวสาธเนน ปริโยทาปกสฺส ญาณสฺส กิจฺจนิปฺผตฺติวเสน สมฺปหํสนา เวทิตพฺพาติ วุตฺตํฯ

อถ กสฺมา สมฺปหํสนาว ‘‘ปริโยสาน’’นฺติ วุตฺตา, น อุเปกฺขานุพฺรูหนาติ? ยสฺมา ตสฺมิํ ภาวนาจิเตฺต อุเปกฺขาวเสน ญาณํ ปากฏํ โหติ, ตสฺมา ญาณกิจฺจภูตา สมฺปหํสนา ‘‘ปริโยสาน’’นฺติ วุตฺตาฯ ตถา หิ อปฺปนากาเล ภาวนาย สมฺปวตฺติยา ปฏิปกฺขสฺส จ สุปฺปหานโต

ปคฺคหาทีสุ พฺยาปารสฺส อภาวพฺพโต อชฺฌุเปกฺขนาว โหติฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘สมเย จิตฺตสฺส อชฺฌุเปกฺขนา วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขตี’’ติ จ อาทิฯ สา ปนายํ อชฺฌุเปกฺขนา ญาณสฺส กิจฺจสิทฺธิยา โหติ วิเสสโต ญาณสาธนตฺตา อปฺปนาพฺยาปารสฺส, ตสฺมา ญาณกิจฺจภูตา สมฺปหํสนา ‘‘ปริโยสาน’’นฺติ วุตฺตาฯ เอวํ ติวิธาย ปฏิปทาวิสุทฺธิยา ลทฺธวิเสสาย ติวิธาย อุเปกฺขานุพฺรูหนาย สาติสยํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตภาเวน จตุพฺพิธาปิ สมฺปหํสนา สิชฺฌตีติ อาคมนุเปกฺขาญาณกิจฺจวเสน ทสปิ อาการา ฌาเน เอว เวทิตพฺพาฯ

เอวํ ติวิธตฺตคตํ จิตฺตนฺติอาทีนิ ตเสฺสว จิตฺตสฺส โถมนวจนานิฯ ตตฺถ **เอวํ ติวิธตฺตคต**นฺติ เอวํ ยถาวุเตฺตน วิธินา ปฏิปทาวิสุทฺธิปกฺขนฺทนอุเปกฺขานุพฺรูหนญาณสมฺปหํสนาวเสน ติวิธภาวํ คตํฯ **วิตกฺกสมฺปนฺน**นฺติ กิเลสโกฺขภวิรหิตตฺตา วิตเกฺกน สุนฺทรภาวมุปคตํฯ **จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺน**นฺติ ตสฺมิํเยว อารมฺมเณ จิตฺตสฺส นิรนฺตรปฺปวตฺติสงฺขาเตน อธิฏฺฐาเนน สมฺปนฺนํ อนูนํฯ ยถา อธิฏฺฐานวสิยํ อธิฏฺฐานนฺติ ฌานปฺปวตฺติ, ตถา อิธาปิ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานนฺติ จิเตฺตกคฺคตาปิ ยุชฺชติฯ เตน หิ เอกสฺมิํเยว อารมฺมเณ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, น เอตฺถ วิกฺขิปตีติฯ **สมาธิสมฺปนฺน**นฺติ วิสุํ วุตฺตตฺตา ปน วุตฺตนเยเนว คเหตโพฺพฯ อถ วา สมาธิเสฺสว ฌานงฺคสงฺคหิตตฺตา ‘‘จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺน’’นฺติ ฌานงฺคปญฺจกวเสน วุตฺตํฯ **สมาธิสมฺปนฺน**นฺติ อินฺทฺริยสงฺคหิตตฺตา อินฺทฺริยปญฺจกวเสนฯ

อสุภสญฺญาปริจิเตนาติ สกลํ กายํ อสุภนฺติ ปวตฺตาย สญฺญาย สหคตตฺตา ฌานํ อสุภสญฺญา, เตน ปริจิเตน ปริภาวิเตนฯ **เจตสา**ติ จิเตฺตนฯ **พหุล**นฺติ อภิณฺหํฯ **วิหรโต**ติ วิหรนฺตสฺส, อสุภสมาปตฺติพหุลสฺสาติ อโตฺถฯ **เมถุนธมฺมสมาปตฺติยา**ติ เมถุนธเมฺมน สมงฺคิภาวโตฯ **ปฏิลียตี**ติ เอกปเสฺสน นิลียติ นิลีนํ วิย โหติฯ **ปฏิกุฏตี**ติ สงฺกุจติฯ **ปฏิวตฺตตี**ติ นิวตฺตติฯ **น สมฺปสารียตี**ติ น วิสรติ, อภิรติวเสน น ปกฺขนฺทตีติ อโตฺถฯ อถ วา **ปฏิลียตี**ติ สงฺกุจติ ตตฺถ ปฏิกูลตาย สณฺฐิตตฺตาฯ **ปฏิกุฏตี**ติ อปสกฺกติ น อุปสกฺกติฯ **ปฏิวตฺตตี**ติ นิวตฺตติ, ตโต เอว **น สมฺปสารียตี**ติฯ **นฺหารุททฺทุล**นฺติ นฺหารุขณฺฑํ นฺหารุวิเลขนํ วาฯ

อทฺธมาสนฺติ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํฯ **ปฏิสลฺลียิตุ**นฺติ ยถาวุตฺตกาลํ ปฏิ ปฏิ ทิวเส ทิวเส สมาปตฺติยํ ธมฺมจินฺตาย จิตฺตํ นิลียิตุํฯ **ปยุตฺตวาจ**นฺติ ปจฺจยปฏิสํยุตฺตวาจํ, พุทฺธา อิเมสุ ทิวเสสุ ปิณฺฑาย น จรนฺติ, วิหาเรเยว นิสีทนฺติ, เตสํ ทินฺนํ มหปฺผลํ โหตีติ อาทิวจนํฯ

กลฺยาณูปนิสฺสยวเสนาติ ปพฺพชฺชาย อุปนิสฺสยวเสนฯ **ปเร กิรา**ติ **กิร**-สโทฺท อรุจิสูจนโตฺถฯ เตนาห **‘‘อิทํ ปน อิจฺฉามตฺต’’**นฺติ, ปวตฺติอชานนํ อาโรจยิตาภาโว ญาเต นิวารณญฺจาติ อิทํ เตสํ อิจฺฉามตฺตํ , น ปน การณนฺติ อโตฺถฯ อปเร ปน วทนฺติ ‘‘เอตสฺมิํ กิร อฑฺฒมาเส น โกจิ พุทฺธเวเนโยฺย อโหสิ, อถ สตฺถา อิมํ อฑฺฒมาสํ ผลสมาปตฺติสุเขน วีตินาเมสฺสามิ, อิติ มยฺหเญฺจว สุขวิหาโร ภวิสฺสติ, อนาคเต จ ปจฺฉิมา ชนตา ‘สตฺถาปิ คณํ ปหาย เอกโก วิหาสิ, กิมงฺค ปน มย’นฺติ ทิฏฺฐานุคติํ อาปชฺชิสฺสติ, ตทสฺส ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายาติ อิมินา การเณน เอวมาหา’’ติฯ **เนว โกจิ ภควนฺตํ อุปสงฺกมตี**ติ ฐเปตฺวา ปิณฺฑปาตนีหารกํ อโญฺญ โกจิ เนว ภควนฺตํ อุปสงฺกมติ, ภิกฺขุสโงฺฆ ปน สตฺถุ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เอกํ ภิกฺขุํ อทาสิฯ โส ปาโตว คนฺธกุฏิปริเวณสมฺมชฺชนมุโขทกทนฺตกฏฺฐทานาทีนิ สพฺพกิจฺจานิ ตสฺมิํ ตสฺมิํ ขเณ กตฺวา อปคจฺฉติฯ

อเนกการณสมฺมิโสฺสติ เอตฺถ กายสฺส อสุจิทุคฺคนฺธเชคุจฺฉปฏิกูลตาว อเนกการณํฯ **มณฺฑนกปกติโก**ติ อลงฺการกสภาโวฯ โกจิ ตรุโณปิ ยุวา น โหติ, โกจิ ยุวาปิ มณฺฑนกชาติโก น โหติ ยถา อุปสนฺตสภาโว อาลสิยพฺยสนาทีหิ วา อภิภูโต, อิธ ปน ทหโร เจว ยุวา จ

มณฺฑนกชาติโก จ อธิเปฺปโตฯ **ปฐมโยพฺพนํ** นาม ปนฺนรสวสฺสโต ยาว ทฺวตฺตึส สํวจฺฉรานิ, โสฬสวสฺสโต วา ยาว เตตฺตึส วสฺสานิฯ **กุณปนฺ**ติ มตกเฬวรํ, อหิสฺส กุณปํ **อหิกุณปํ**ฯ เอวํ อิตรานิปิฯ อติปฏิกูลชิคุจฺฉนียสภาวโต เจตฺถ อิมาเนว ตีณิ วุตฺตานีติ เวทิตพฺพานิฯ อเญฺญสญฺหิ สสสูกราทีนํ กุณปํ มนุสฺสา กฏฺฐภณฺฑาทีหิ อภิสงฺขริตฺวา ปริภุญฺชนฺติปิ, อิเมสํ ปน กุณปํ อภินวมฺปิ ชิคุจฺฉนฺติเยว, โก ปน วาโท กาลาติกฺกเมน ปูติภูเตฯ อติปฏิกูลชิคุจฺฉนียตา จ เนสํ อติวิย ทุคฺคนฺธตาย, สา จ อหีนํ ติขิณโกปตาย กุกฺกุรมนุสฺสานํ โอทนกุมฺมาสูปจยตาย จ สรีรสฺส โหตีติ วทนฺติฯ

สมณกุตฺตโกติ สมณกิจฺจโก, กาสาวนิวาสนาทิวเสน สมณกิจฺจการีติ วุตฺตํ โหติ ฯ เตนาห **"สมณเวสธารโก"**ติฯ **สพฺพมกํสู**ติ ปุถุชฺชนา สาวเชฺชปิ ตตฺถ อนวชฺชสญฺญิโน หุตฺวา กรณการาปนสมนุญฺญตาทิเภทํ สพฺพมกํสุฯ **โลหิตกนฺ**ติ เอตฺถ ''โลหิตคต''นฺติปิ ปฐนฺติฯ วคฺคูติ มตา **วคฺคุมตา**ฯ **ปุญฺญสมฺมตา**ติ ปุชฺชภวผลนิพฺพตฺตเนน สตฺตานํ ปุนเนน วิโสธเนน ปุญฺญนฺติ สมฺมตาฯ **ปวาเหสฺสามี**ติ คมยิสฺสามิ, วิโสเธสฺสามีติ อโตฺถฯ

๑๖๓. มารเธยฺยํ วุจฺจติ เตภูมกา ธมฺมาฯ วจนตฺถโต ปน มารสฺส เธยฺยํ **มารเธยฺยํ**ฯ **เธยฺยนฺ**ติ ฐานํ วตฺถุ นิวาโส โคจโรฯ มาโร วา เอตฺถ ธิยติ ติฏฺฐตีติ ปวตฺตตีติ **มารเธยฺยํ, มาโร**ติ เจตฺถ กิเลสมาโร อธิเปฺปโต, กิเลสมารวเสเนว จ เทวปุตฺตมารสฺส กามภเว อาธิปจฺจนฺติฯ **มารวิสยํ นาติกฺกมิสฺสตีติ จิเนฺตตฺวา**ติ เอวมยํ สํเวคํ ปฏิลภิตฺวา มารวิสยํ อติกฺกเมยฺยาปิ, มยา ปน เอวํ วุเตฺต อุปฺปนฺนํ สํเวคํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตฺวา มารวิสยํ นาติกฺกมิสฺสตีติ เอวํ จิเนฺตตฺวาฯ **ทฺวิวจนนฺ**ติ ทฺวิกฺขตฺตุํ วจนํ, อาเมฑิตวจนนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **นิโยเชนฺตี**ติ เอตฺถ อยํ อนฺธพาลา เทวตา เอวํ อุปฺปนฺนสํเวคมูลกํ สมณธมฺมํ กตฺวา ''อยํ มารวิสยํ อติกฺกเมยฺยาปี''ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน อญฺญาณตาย ''มตา สํสารโต มุจฺจนฺตี''ติ เอวํลทฺธิกาปิ สมานา อตฺตโน ลทฺธิวเสน มตา ภิกฺขู สํสารโต มุจฺจนฺตีติ อิมมตฺถํ อนุปปริกฺขิตฺวา ตํ ตตฺถ นิโยเชสีติ เวทิตพฺพํฯ

กิญฺจาปิ อสุภกถํ กเถเนฺตน ภควตา ยถา เตสํ ภิกฺขูนํ มรณภยํ น ภวิสฺสติ, ตถา เทสิตตฺตา ภิกฺขูนญฺจ ตํ ธมฺมกถํ สุตฺวา อสุภภาวนานุโยเคน กาเย วิคตฉนฺทราคตาย มรณสฺส อภิปตฺถิตภาวโต ภยํ นตฺถิ, ตํ ปน อสิหตฺถํ ตถา วิจรนฺตํ ทิสฺวา ตทเญฺญสํ ภิกฺขูนํ อุปฺปชฺชนกภยํ สนฺธาย ''โหติเยว ภย''นฺติอาทิ วุตฺตนฺติ วทนฺติฯ ''อตฺตนาปิ อตฺตานํ ชีวิตา โวโรเปนฺติ, อญฺญมญฺญมฺปิ ชีวิตา โวโรเปนฺตี''ติ วุตฺตตฺตา **"สพฺพานิปิ ตานิ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ ชีวิตา โวโรเปสี"**ติ อิทํ เยภุยฺยวเสน วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํฯ อปฺปกญฺหิ อูนมธิกํ วา คณนูปคํ น โหตีติ ''ปญฺจสตานี''ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา เย จ อตฺตนาว อตฺตานํ อญฺญมญฺญญฺจ ชีวิตา โวโรเปสุํ, เต ฐเปตฺวา อวเสเส ปุถุชฺชนภิกฺขู สเพฺพ จ อริเย อยํ ชีวิตา โวโรเปสีติ เวทิตพฺพํฯ

๑๖๔. **ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต**ติ เอตฺถ **ปฏิสลฺลานนฺ**ติ เตหิ เตหิ สตฺตสงฺขาเรหิ ปฏินิวตฺติตฺวา อปสกฺกิตฺวา สลฺลานํ นิลียนํ วิเวจนํ, กายจิเตฺตหิ ตโต วิวิตฺตตา เอกีภาโวติ วุตฺตํ โหติฯ เตนาห **"เอกีภาวโต"**ติ , ปวิเวกโตติ อโตฺถฯ **เอกีภาโว**ติ หิ กายจิตฺตวิเวโก วุโตฺตฯ **วุฏฺฐิโต**ติ ตโต ทุวิธวิเวกโต ภวงฺคุปฺปตฺติยา รูปารมฺมณาทิสงฺขารสมาโยเคน คหฏฺฐปพฺพชิตาทิสตฺตสมาคเมน จ อเปโตฯ **อุเทฺทสํ ปริปุจฺฉํ คณฺหนฺตี**ติ อตฺตโน อตฺตโน อาจริยานํ สนฺติเก คณฺหนฺติฯ กามํ ทสานุสฺสติคฺคหเณเนว อานาปานสฺสติปิ คหิตา, สา ปน ตตฺถ สนฺนิปติตภิกฺขูสุ พหูนํ สปฺปายา สาตฺถิกา จ, ตสฺมา ปุน คหิตาฯ ตถา หิ ภควา ตเมว กมฺมฏฺฐานํ เตสํ

ภิกฺขูนํ กเถสิฯ อาหาเร ปฏิกูลสญฺญา อสุภกมฺมฏฺฐานสทิสา, จตฺตาโร ปน อารุปฺปา อาทิกมฺมิกานํ อนนุรูปาติ เตสํ อิธ อคฺคหณํ ทฏฺฐพฺพํฯ

เวสาลึ อุปนิสฺสายาติ เวสาลีนครํ โคจรคามํ กตฺวาฯ **อุปฏฺฐานสาลาย**นฺติ ธมฺมสภายํฯ **มุหุเตฺตเนวา**ติ สตฺตริ สทฺธมฺม จ คารเวน อุปคตภิกฺขูนํ วจนสมนนฺตรเมว อุฏฺฐหึสูติ กตฺวา วุตฺตํฯ พุทฺธกาเล กิร ภิกฺขู ภควโต สเนฺทสํ สิรสา สมฺปฏิจฺฉิตุํ โอหิตโสตา วิหรนฺติฯ **ยสฺสา**ติ ยสฺส กตฺตพฺพสฺสฯ **กาล**นฺติ เทสนากาลํ สนฺธาย วทติฯ

ปฐมปญฺญตฺตินิทานวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อานาปานสฺสติสมาธิกถาวณฺณนา

๑๖๕. **อรหตฺตปฺปตฺติยา**ติ อรหตฺตปฺปตฺติอตฺถายฯ **อญฺญํ ปริยาย**นฺติ อรหตฺตาธิคมตฺถาย อญฺญมฺปิ การณํฯ **อาจิกฺขโนฺต**ติ ปสํสาปุพฺพกํ เทเสโนฺต, ปสํสา จ ตตฺถ อภิรุจิชนเนน อุสฺสาหนตฺถาฯ ตญฺหิ สุตฺวา ภิกฺขู ‘‘ภควา อิมํ สมาธึ อเนเกหิ อากาเรหิ ปสํสติ, สโนฺต กิรายํ สมาธิ ปณีโต จ อเสจนโก จ สุโข จ วิหาโร, ปาปธเมฺม จ ฐานโส อนฺตรธาเปตี’’ติ สญฺชาตาภิรุจิโน อุสฺสาหชาตา สกฺกจฺจํ อนุยุญฺชิตพฺพํ ปฏิปชฺชิตพฺพํ มญฺญนฺติฯ

อตฺถโยชนกฺกมนฺติ อตฺถญฺจ โยชนกฺกมญฺจฯ ภควา อตฺตโน ปจฺจกฺขภูตํ สมาธึ เทสนานุภาเวน เตสมฺปิ ภิกฺขูนํ อาสนฺนํ ปจฺจกฺขญฺจ กโรโนฺต สมฺปิณฺฑนวเสน **‘‘อยมฺปิ โข’’**ติ อาทิมาหฯ **อสฺสาสปสฺสาสปริคฺคาหิกา**ติ ทีฆรสฺสาทิวิเสเสหิ สทฺธึ อสฺสาสปสฺสาเส ปริจฺฉิชฺช คาหิกา, เต อารพฺภ ปวตฺตาติ อโตฺถฯ

อิทานิ ยถาวุตฺตมตฺถํ ปาฬิยา วิภาเวโนฺต อาห **‘‘วุตฺตเญฺหต’’**นฺติอาทิฯ ตตฺถ **โน ปสฺสาโส โน อสฺสาโส**ติ โส โสเยว อโตฺถ ปฏิเสเธน วิเสเสตฺวา วุโตฺตฯ **อสฺสาสวเสนา**ติ อสฺสาสํ อารมฺมณํ กตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **ปสฺสาสวเสนา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **อุปฏฺฐานํ สตี**ติ อสมฺมุสฺสนตาย ตเมว อสฺสาสํ ปสฺสาสญฺจ อุปคนฺตฺวา ฐานํ สติ นามาติ อโตฺถฯ เอตฺตาวตา อานาปาเนสุ สติ **อานาปานสฺสตี**ติ อยมโตฺถ วุโตฺต โหติฯ อิทานิ สติวเสเนว ปุคฺคลํ นิทฺทิสิตุกาเมน **‘‘โย อสฺสสติ, ตสฺสุปฏฺฐาติ, โย ปสฺสสติ, ตสฺสุปฏฺฐาตี’’**ติ วุตฺตํฯ โย อสฺสสติ, ตสฺส สติ อสฺสาสํ อุปคนฺตฺวา ติฏฺฐติฯ โย ปสฺสสติ, ตสฺส สติ ปสฺสาสํ อุปคนฺตฺวา ติฏฺฐตีติ อโตฺถฯ

ยุโตฺตติ สมฺปยุโตฺตฯ **อานาปานสฺสติย**นฺติ อานาปานสฺสติยํ ปจฺจยภูตายนฺติ อโตฺถฯ ปุริมสฺมิญฺหิ อเตฺถ สมาธิสฺส สติยา สหชาตาทิปจฺจยภาโว วุโตฺต สมฺปยุตฺตวจนโต, ทุติยสฺมึ ปน อุปนิสฺสยภาโวปิฯ อุปจารชฺฌานสหคตา หิ สติ อปฺปนาสมาธิสฺส อุปนิสฺสโย โหตีติ อุภยถาปิ สหชาตาทีนํ สตฺตนฺนมฺปิ ปจฺจยานํ วเสน ปจฺจยภาวํ ทเสฺสติฯ ‘‘ปุน จปรํ, อุทายิ, อกฺขาตา มยา สาวกานํ ปฏิปทา, ยถาปฏิปนฺนา เม สาวกา จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน ภาเวนฺตี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๒๔๗) อุปฺปาทนวฑฺฒนเฏฺฐน ภาวนาติ วุจฺจตีติ ตทุภยวเสน อตฺถํ ทเสฺสโนฺต **‘‘ภาวิโตติ อุปฺปาทิโต วฑฺฒิโต จา’’**ติ อาหฯ ตตฺถ ภาวํ วิชฺชมานตํ อิโต คโตติ **ภาวิโต,** อุปฺปาทิโต ปฏิลทฺธมโตฺตติ อโตฺถฯ อุปฺปโนฺน ปน ลทฺธาเสวโน ภาวิโต, ปคุณภาวํ อาปาทิโต วฑฺฒิโตติ อโตฺถฯ **พหุลีกโต**ติ พหุลํ ปวตฺติโตฯ เตน อาวชฺชนาทิวสีภาวปฺปตฺติมาหฯ โย หิ วสีภาวํ อาปาทิโต, โส อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ สมาปชฺชิตพฺพโต ปุนปฺปุนํ ปวตฺติสฺสติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ปุนปฺปุนํ กโต’’**ติฯ ยถา ‘‘อิเธว, ภิกฺขเว, สมโณ (ม. นิ. ๑.๑๓๙; อ. นิ. ๔.๒๔๑) วิวิ

เจฺจว กาเมหี’’ติ (ที. นิ. ๑.๒๒๖; สํ. นิ. ๒.๑๕๒) จ เอวมาทีสุ ปฐมปเท วุโตฺต เอว-สโทฺท ทุติยาทีสุปิ วุโตฺตเยว โหติ, เอวมิธาปีติ อาห **“อุภยตฺถ เอว-สเทฺทน นิยโม เวทิตโพฺพ”**ติฯ

อุภยปทนิยเมน ลทฺธคุณํ ทเสฺสตุํ **“อยํ หี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อสุภกมฺมฏฺฐาน**นฺติ อสุภารมฺมณํ ฌานมาหฯ ตญฺหิ อสุเภสุ โยคกมฺมภาวโต โยคิโน สุขวิเสสานํ การณภาวโต จ ‘‘อสุภกมฺมฏฺฐาน’’นฺติ วุจฺจติฯ **เกวล**นฺติ อิมินา อารมฺมณํ นิวเตฺตติฯ **ปฏิเวธวเสนา**ติ ฌานปฏิเวธวเสนฯ ฌานญฺหิ ภาวนาวิเสเสน อิชฺฌนฺตํ อตฺตโน วิสยํ ปฏิวิชฺฌนฺตเมว ปวตฺตติ ยถาสภาวโต ปฏิวิชฺฌียติ จาติ ปฏิเวโธติ วุจฺจติฯ **โอฬาริการมฺมณตฺตา**ติ พีภจฺฉารมฺมณตฺตาฯ **ปฏิกูลารมฺมณตฺตา**ติ ชิคุจฺฉิตพฺพารมฺมณตฺตาฯ **ปริยาเยนา**ติ การเณน เลสนฺตเรน วาฯ **อารมฺมณสนฺตตายปี**ติ อนุกฺกเมน วิเจตพฺพตํ ปตฺตารมฺมณสฺส ปรมสุขุมตํ สนฺธายาหฯ สเนฺต หิ สนฺนิสิเนฺน อารมฺมเณ ปวตฺตมาโน ธโมฺม สยมฺปิ สนฺนิสิโนฺนว โหติฯ เตนาห – **“สโนฺต วูปสโนฺต นิพฺพุโต”**ติ, นิพฺพุตสพฺพปริฬาโหติ อโตฺถฯ อารมฺมณสนฺตตาย ตทารมฺมณานํ ธมฺมานํ สนฺตตา โลกุตฺตรธมฺมารมฺมณาหิ ปจฺจเวกฺขณาหิ ทีเปตพฺพาฯ

นาสฺส สนฺตปณีตภาวาวหํ กิญฺจิ เสจนนฺติ **อเสจนโก,** อเสจนกตฺตา **อนาสิตฺตโก,** อนาสิตฺตกตฺตา เอว **อโพฺพกิโณฺณ** อสมฺมิโสฺส ปริกมฺมาทินา, ตโตเยว **ปาฏิเยโกฺก,** วิสุํเยวโก **อาเวณิโก** อสาธารโณฯ สพฺพเมตํ สรสโต เอว สนฺตภาวํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํ, ปริกมฺมํ วา สนฺตภาวนิมิตฺตํฯ **ปริกมฺม**นฺติ จ กสิณกรณาทินิมิตฺตุปฺปาทปริโยสานํ, ตาทิสํ อิธ นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ ตทา หิ กมฺมฏฺฐานํ นิรสฺสาทตฺตา อสนฺตํ อปฺปณีตํ สิยาฯ อุปจาเรน วา นตฺถิ เอตฺถ สนฺตตาติ โยชนาฯ ยถา อุปจารกฺขเณ นีวรณวิคเมน องฺคปาตุภาเวน จ ปเรสํ สนฺตตา โหติ, น เอวมิมสฺสฯ อยํ ปน อาทิมนสิ…เป…. ปณีโต จาติ โยชนาฯ **เกจี**ติ อุตฺตรวิหารวาสิเก สนฺธายาหฯ **อนาสิตฺตโก**ติ อุปเสจเนน อนาสิตฺตโกฯ เตนาห **“โอชวโนฺต”**ติ, โอชวนฺตสทิโสติ อโตฺถฯ **มธุโร**ติ อิโฏฺฐฯ เจตสิกสุขปฺปฏิลาภสํวตฺตนํ ติกจตุกฺกชฺฌานวเสน อุเปกฺขาย วา สนฺตภาเวน สุขคติกตฺตา สเพฺพสมฺปิ วเสน เวทิตพฺพํฯ ฌานสมุฏฺฐานปณีตรูปผุฏฺสรีรตาวเสน ปน กายิกสุขปฺปฏิลาภสํวตฺตนํ ทฏฺฐพฺพํ, ตญฺจ โข ฌานโต วุฏฺฐิตกาเลฯ อิมสฺมิํ ปเกฺข **อปฺปิตปฺปิตกฺขเณ**ติ อิทํ เหตุมฺหิ ภุมฺมวจนํ ทฏฺฐพฺพํฯ

อวิกฺขมฺภิเตติ ฌาเนน สกสนฺตานโต อนีหเฏ อปฺปหีเนฯ **อโกสลฺลสมฺภูเต**ติ อโกสลฺลํ วุจฺจติ อวิชฺชา, ตโต สมฺภูเตฯ อวิชฺชาปุพฺพงฺคมา หิ สเพฺพ ปาปธมฺมาฯ **ขเณเนวา**ติ อตฺตโน ปวตฺติกฺขเณเนวฯ **อนฺตรธาเปตี**ติ เอตฺถ อนฺตรธาปนํ วินาสนํฯ ตํ ปน ฌานกตฺตุกสฺส อิธาธิเปฺปตตฺตา ปริยุฏฺฐานปฺปหานํ โหตีติ อาห **“วิกฺขเมฺภตี”**ติฯ **วูปสเมตี**ติ วิเสเสน อุปสเมติฯ วิเสเสน อุปสมนํ ปน สมฺมเทว อุปสมนํ โหตีติ อาห **“สุฏฺฐุ อุปสเมตี”**ติฯ

นนุ จ อโญฺญปิ สมาธิ อตฺตโน ปวตฺติกฺขเณเนว ปฏิปกฺขธเมฺม อนฺตรธาเปติ วูปสเมติ, อถ กสฺมา อยเมว สมาธิ เอวํ วิเสเสตฺวา วุโตฺตติ? ปุพฺพภาคโต ปฏฺฐาย นานาวิตกฺกวูปสมนสพฺภาวโตฯ วุตฺตเญฺหตํ ‘‘อานาปานสฺสติ ภาเวตพฺพา วิตกฺกุปเจฺฉทายา’’ติ (อ. นิ. ๙.๑; อุทา. ๓๑)ฯ อปิจ ติกฺขปญฺญสฺส ญาณุตฺตรเสฺสตํ กมฺมฏฺฐานํ, ญาณุตฺตรสฺส จ กิเลสปฺปหานํ อิตเรหิ สาติสยํ ยถา สทฺธาธิมุเตฺตหิ ทิฏฺฐิปฺปตฺตสฺส, ตสฺมา อิมํ วิเสสํ สนฺธาย ‘‘ฐานโส อนฺตรธาเปติ วูปสเมตี’’ติ วุตฺตํฯ อถ วา นิมิตฺตปาตุภาเว สติ ขเณเนว องฺคปาตุภาวสพฺภาวโต อยเมว สมาธิ ‘‘ฐานโส อนฺตรธาเปติ วูปสเมตี’’ติ วุโตฺต ยถา ตํ มหโต อกาลเมฆสฺส อุฏฺฐิตสฺส ธารานิปาเต ขเณเนว ปถวิยํ รโชชลฺลสฺส วูปสโมฯ เตเนวาห ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, มหา อกาลเมโฆ อุฏฺฐิโต’’ติอาทิฯ สาสนิกสฺส ฌานภาวนา เยภุเยฺยน นิเพฺพธภาคิยาว โหตี

ติ อาห **“นิเพฺพธภาคิยตฺตา”**ติฯ พุทฺธานํ ปน เอกํเสน นิเพฺพธภาคิยาว โหติฯ อิมเมว หิ กมฺมฏฺฐานํ ภาเวตฺวา สเพฺพปิ สมฺมาสมฺพุทฺธา สมฺมาสโมฺพธึ อธิคจฺฉนฺติ, อริยมคฺคสฺส ปาทกภูโต อยํ สมาธิ อนุกฺกเมน วฑฺฒิตฺวา อริยมคฺคภาวํ อุปคโต วิย โหตีติ อาห **“อนุปุเพฺพน อริยมคฺควุฑฺฒิปฺปโตฺต”**ติฯ อยํ ปนโตฺถ วิราคนิโรธปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนานํ วเสน สมฺมเทว ยุชฺชติฯ

กถนฺติ อิทํ ปุจฺฉนาการวิภาวนปทํ, ปุจฺฉา เจตฺถ กเถตุกมฺยตาวเสน อเญฺญสํ อสมฺภวโต, สา จ อุปริ เทสนํ อารุฬฺหานํ สเพฺพสํ ปการวิเสสานํ อามสนวเสนาติ อิมมตฺถํ ทเสฺสโนฺต **“กถนฺติ...เป.... วิตฺถาเรตุกมฺยตาปุจฺฉา”**ติ อาหฯ **กถํ พหุลีกโต**ติ เอตฺถาปิ อานาปานสฺสติสมาธีติ ปทํ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ ตตฺถ **กถน**ฺติ อานาปานสฺสติสมาธิพหุลีการํ นานปฺปการโต วิตฺถาเรตุกมฺยตาปุจฺฉาฯ **พหุลีกโต อานาปานสฺสติสมาธี**ติ ตถา ปุฏฺฐธมฺมนิทสฺสนนฺติ อิมมตฺถํ **“เอเสว นโย”**ติ อิมินาเยว อติทิสฺสติฯ เหฏฺฐา ปปญฺจวเสน วุตฺตมตฺถํ สฺขคฺคหณตฺถํ สงฺคเหตฺวา ทเสฺสโนฺต **“อยํ ปเนตฺถ สเงฺขปโตฺถ”**ติ อาห, ปิณฺฑโตฺถติ วุตฺตํ โหติฯ

ตมตฺถนฺติ ตํ ‘‘กถํ ภาวิโต’’ติอาทินา ปุจฺฉาวเสน สเงฺขปโต วุตฺตมตฺถํฯ ‘‘อิธ ตถาคโต โลเก อุปฺปชฺชตี’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๒๙๑; อ. นิ. ๓.๖๑) อิธ-สโทฺท โลกํ อุปาทาย วุโตฺตฯ ‘‘อิเธว ติฏฺฐมานสฺสา’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๒.๓๖๙) โอกาสํฯ ‘‘อิธาหํ, ภิกฺขเว, ภุตฺตาวี อสฺสํ ปวาริโต’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๑.๓๐) ปทปูรณมตฺตํฯ ‘‘อิธ ภิกฺขุ ธมฺมํ ปริยาปุณาตี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๕.๗๓) ปน สาสนํฯ ‘‘อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขู’’ติ อิธาปิ สาสนเมวาติ ทเสฺสโนฺต ‘‘ภิกฺขเว, อิมสฺมึ สาสเน ภิกฺขู’’ติ วตฺวา ตเมวตฺถํ ปากฏํ กตฺวา ทเสฺสตุํ **“อยํ หี”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **สพฺพปฺปการอานาปานสฺสติสมาธินิพฺพตฺตกสฺสา**ติ สพฺพปฺปการคฺคหณํ โสฬส ปกาเร สนฺธายฯ เต หิ อิมสฺมึเยว สาสเนฯ พาหิรกา หิ ชานนฺตา อาทิโต จตุปฺปการเมว ชานนฺติฯ เตนาห **“อญฺญสาสนสฺส ตถาภาวปฺปฏิเสธโน”**ติ, ยถาวุตฺตสฺส ปุคฺคลสฺส นิสฺสยภาวปฺปฏิเสธโนติ อโตฺถฯ เอเตน ‘‘อิธ, ภิกฺขเว’’ติ อิทํ อโนฺตคธเอว-สทฺทนฺติ ทเสฺสติฯ สนฺติ หิ เอกปทานิปิ อวธารณานิ ยถา วายุภโกฺขติฯ เตเนวาห **“อิเธว, ภิกฺขเว, สมโณ”**ติอาทิฯ ปริปุณฺณสมณกรณธโมฺม หิ โย, โส สพฺพปฺปการอานาปานสฺสติสมาธินิพฺพตฺตโกฯ **ปรปฺปวาทา**ติ ปเรสํ อญฺญติตฺถิยานํ นานปฺปการวาทา ติตฺถายตนานิฯ

อรญฺญาทิกเสฺสว ภาวนานุรูปเสนาสนตํ ทเสฺสตุํ **“อิมสฺส หี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ทุทฺทโมทมถํ อนุปคโต โคโณ **กูฏโคโณ**ฯ ยถา ถเนหิ สพฺพโส ขีรํ น ปคฺฆรติ, เอวํ โทหปฏิพนฺธินี **กูฏเธนุ**ฯ **อสฺสา**ติ โคปสฺสฯ รูปสทฺทาทิเก ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชนกอสฺสาโท **รูปารมฺมณาทิรโส**ฯ **ปุเพฺพ อาจิณฺณารมฺมณ**นฺติ ปพฺพชิตโต ปุเพฺพ, อนาทิมติ วา สํสาเร ปริจิตารมฺมณํฯ อุปจารวเสน อุปนิสีทติ, อปฺปนาวเสน อุปนิปชฺชตีติ โยเชตพฺพํฯ

อิธาติ อิมสฺมึ สาสเนฯ **นิพเนฺธยฺยา**ติ พเนฺธยฺยฯ **สติยา**ติ สมฺมเทว กมฺมฏฺฐานสลฺลกฺขณวสปฺปวตฺตาย สติยาฯ **อารมฺมเณ**ติ กมฺมฏฺฐานารมฺมเณฯ **ทฬฺหน**ฺติ ถิรํ, ยถา สโตการิสฺส อุปจารปฺปนาเภโท สมาธิ อิชฺฌติ, ตถา ถามคตํ กตฺวาติ อโตฺถฯ

มุทฺธภูตนฺติ สนฺตตาทิวิเสสคุณวนฺตตาย พุทฺธาทีหิ อริเยหิ สมาเสวิตภาวโต จ มุทฺธสทิสํ, อุตฺตมนฺติ อโตฺถฯ **วิเสสาธิคมทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารปทฏฺฐาน**นฺติ สเพฺพสํ พุทฺธานํ เอกจฺจานํ ปเจฺจกพุทฺธานํ พุทฺธสาวกานญฺจ วิเสสาธิคมสฺส เจว อญฺญกมฺมฏฺฐาเนน อธิคตวิเสสานํ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารสฺส จ ปทฏฺฐานภูตํฯ **วตฺถุวิชฺชาจริโย วิย ภควา** โยคีนํ

อนุรูปนิวาสฏฺฐานุปทิสฺสนโตฯ **ภิกฺขุ ทีปิสทิโส** อรญฺญ เอกโก วิหริตฺวา ปฏิปกฺขนิมฺมถเนน อิจฺฉิตตฺถสาธนโตฯ **ผลมุตฺตม**นฺติ สามญฺญผลมาหฯ **ปรกฺกมชวโยคฺคภูมิ**นฺติ ภาวนุสฺสาหชวสฺส โยคฺคกรณภูมิภูตํฯ

เอวํ วุตฺตลกฺขเณสูติ อภิธมฺมปริยาเยน สุตฺตนฺตปริยาเยน วุตฺตลกฺขเณสุฯ **รุกฺขสมีป**นฺติ ''ยาวตา มชฺฌนฺหิเก กาเล สมนฺตา ฉายา ผรติ, นิวาเต ปณฺณานิ ปตนฺติ, เอตฺตาวตา รุกฺขมูลนฺติ วุจฺจตี''ติ เอวํ วุตฺตํ รุกฺขสฺส สมีปฏฺฐานํฯ **อวเสสสตฺตวิธเสนาสน**นฺติ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปฺปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชนฺติ เอวํ วุตฺตํฯ **อุตุตฺตยานุกูลํ ธาตุจริยานุกูล**นฺติ คิมฺหาทิอุตุตฺตยสฺส เสมฺหาทิธาตุตฺตยสฺส โมหาทิจริตตฺตยสฺส จ อนุกูลํฯ ตถา หิ คิมฺหกาเล อรญฺญํ อนุกูลํ โสมฺมสีตลภาวโต, เหมเนฺต รุกฺขมูลํ หิมปาตนิวารณโต, วสฺสกาเล สุญฺญาคารํ วสฺสนิวารณเคหสมฺภวโตฯ เสมฺหธาตุกสฺส เสมฺหปกติกสฺส อรญฺญํ อนุกูลํ ทูรํ คนฺตฺวา ภิกฺขาจรเณน เสมฺหสฺส วูปสมนโต, ปิตฺตธาตุกสฺส รุกฺขมูลํ อนุกูลํ สีตวาตสมฺผสฺสสมฺภวโต , วาตธาตุกสฺส สุญฺญาคารํ อนุกูลํ วาตนิวารณโตฯ โมหจริตสฺส อรญฺญํ อนุกูลํฯ มหาอรเญฺญ หิ จิตฺตํ น สงฺกุจติ วิวฏงฺคณภาวโต, โทสจริตสฺส รุกฺขมูลํ อนุกูลํ ปสาทนียภาวโต, ราคจริตสฺส สุญฺญาคารํ อนุกูลํ วิสภาคารมฺมณานํ ปเวสนิวารณโตฯ **อลีนานุทฺธจฺจปกฺขิก**นฺติ อสโงฺกจาวิเกฺขปปกฺขิกํฯ สยนญฺหิ โกสชฺชปกฺขิกํ, ฐานจงฺกมนานิ อุทฺธจฺจปกฺขิกานิ, น เอวํ นิสชฺชาฯ ตโต เอว ตสฺสา สนฺตตาฯ **นิสชฺชาย ทฬฺหภาวํ** ปลฺลงฺกาภุชเนน, **อสฺสาสปสฺสาสานํ ปวตฺตนสุขตํ** อุปริมกายสฺส อุชุกฏฺฐปเนน, **อารมฺมณปริคฺคหูปายํ** ปริมุขํ สติยา ฐปเนน ทเสฺสโนฺตฯ

อูรุพทฺธาสนนฺติ อูรูนมโธพนฺธนวเสน นิสชฺชาฯ เหฏฺฐิมกายสฺส อนุชุกํ ฐปนํ นิสชฺชาวจเนเนว โพธิตนฺติฯ **อุชุํ กาย**นฺติ เอตฺถ **กาย**-สโทฺท อุปริมกายวิสโยติ อาห – **''อุปริมํ สรีรํ อุชุกํ ฐเปตฺวา''**ติฯ ตํ ปน อุชุกฏฺฐปนํ สรูปโต ปโยชนโต จ ทเสฺสตุํ **''อฏฺฐารสา''**ติอาทิ วุตฺตํฯ **น ปณมนฺตี**ติ น โอณมนฺติฯ **น ปริปตตี**ติ น วิคจฺฉติ วีถึ น วิลเงฺฆติ, ตโต เอว ปุเพฺพนาปรํ วิเสสุปฺปตฺติยา วุฑฺฒึ ผาตึ อุปคจฺฉติฯ อิธ **ปริ**-สโทฺท อภิ-สเทฺทน สมานโตฺถติ อาห **''กมฺมฏฺฐานาภิมุข''**นฺติ, พหิทฺธา ปุถุตฺตารมฺมณโต นิวาเรตฺวา กมฺมฏฺฐานํเยว ปุรกฺขตฺวาติ อโตฺถฯ **ปรีติ ปริคฺคหโฏฺฐ** ''ปริณายิกา''ติอาทีสุ (ธ. ส. ๑๖, ๒๐) วิยฯ **นิยฺยานโฏฺฐ** ปฏิปกฺขโต นิคฺคมนโฏฺฐ, ตสฺมา **ปริคฺคหิตนิยฺยาน**นฺติ สพฺพถา คหิตาสโมฺมสํ ปริจฺจตฺตสโมฺมสํ สตึ กตฺวา, ปรมํ สติเนปกฺกํ อุปฏฺฐเปตฺวาติ อโตฺถฯ **สโตวา**ติ สติยา สมนฺนาคโต เอว สรโนฺต เอว อสฺสสติ, นาสฺส กาจิ สติวิรหิตา อสฺสาสปฺปวตฺติ โหตีติ อโตฺถฯ **สโต ปสฺสสตี**ติ เอตฺถาปิ สโตว ปสฺสสตีติ เอว-สโทฺท อาเนตฺวา วตฺตโพฺพฯ **สโตการี**ติ สโต เอว หุตฺวา สติยา เอว วา กาตพฺพสฺส กตฺตา, กรณสีโล วาฯ

พาตฺตึสาย อาการเรหีติ จตูสุ จตุเกฺกสุ อาคตานิ ทีฆรสฺสาทีนิ โสฬส ปทานิ อสฺสาสปสฺสาสวเสน ทฺวิธา วิภชิตฺวา วุเตฺตหิ ทีฆมสฺสาสํ อาทึ กตฺวา ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสิปสฺสาสปริยเนฺตหิ พาตฺตึสากาเรหิฯ ยทิ ''สโตว อสฺสสติ, สโต ปสฺสสตี''ติ เอตสฺส วิภเงฺค วุตฺตํ, อถ กสฺมา ''อสฺสสติ ปสฺสสติ''เจฺจว อวตฺวา ''สโตการี''ติ วุตฺตํ? เอกรสํ เทสนํ กาตุกามตายฯ ปฐมจตุเกฺก ปททฺวยเมว หิ วตฺตมานกาลวเสน อาคตํ, อิตรานิ อนาคตกาลวเสน, ตสฺมา เอกรสํ เทสนํ กาตุกามตาย สพฺพตฺถ ''สโตการิ''เจฺจว วุตฺตํฯ **ทีฆํอสฺสาสวเสนา**ติ ทีฆอสฺสาสวเสน, วิภตฺติอโลปํ กตฺวา นิเทฺทโสฯ ทีฆนฺติ วา ภควตา วุตฺตอสฺสาสวเสนฯ **จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขป**นฺติ วิเกฺขปสฺส ปฏิปกฺขภาวโต อวิเกฺขโปติ ลทฺธนามํ จิตฺตสฺส เอกคฺคภาวํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา อารมฺมณํ อุปคนฺตฺวา ฐิตา โหติฯ **ตาย สติยา เตน ญาเณนา**ติ ยถา

วุตฺตาย สติยา ยถาวุเตฺตน จ ญาเณนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ทีฆํ อสฺสาสํ อารมฺมณภูตํ อวิกฺขิตฺต จิตฺตสฺส อสโมฺมหโต วา สมฺปชานนฺตสฺส ตตฺถ สติ อุปฏฺฐิตาว โหติ, ตํ สมฺปชานนฺตสฺส อารมฺมณกรณวเสน อสโมฺมหวเสน วา สมฺปชญฺญํ, ตทธีนสติสมฺปชเญฺญน ตํสมงฺคี โยคาวจโร สโตการี นาม โหตีติฯ **ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสวเสนา**ติ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี หุตฺวา อสฺสสนสฺส วเสนฯ ‘‘ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสิอสฺสาสวเสนา’’ติ วา ปาโฐ, ตสฺส ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสิโน อสฺสาสา ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสิอสฺสาสา, เตสํ วเสนาติ อโตฺถฯ

อโนฺต อุฏฺฐิตสสนํ อสฺสาโส, พหิ อุฏฺฐิตสสนํ ปสฺสาโสติ อาห – **‘‘อสฺสาโสติ พหินิกฺขมนวาโต’’**ติอาทิฯ **สุตฺตนฺตฏฺฐกถายํ** ปน พหิ อุฏฺฐหิตฺวาปิ อโนฺต สสนโต อสฺสาโส, อโนฺต อุฏฺฐหิตฺวาปิ พหิ สสนโต ปสฺสาโสติ กตฺวา อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺตํฯ อถ วา มาตุกุจฺฉิยํ พหินิกฺขมิตุํ อลทฺธกาโส นาสิกาวาโต มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตมเตฺต ปฐมํ พหิ นิกฺขมตีติ **วินยฏฺฐกถายํ** อุปฺปตฺติกฺกเมน ‘‘อาทิมฺหิ สาโส อสฺสาโส’’ติ พหินิกฺขมนวาโต วุโตฺตฯ เตเนวาห **‘‘สเพฺพสมฺปิ คพฺภเสยฺยกาน’’**นฺติอาทิฯ **สุตฺตนฺตฏฺฐกถายํ** ปน ปวตฺติยํ ภาวนารมฺภสมเย ปฐมํ นาสิกาวาตสฺส อโนฺต อากฑฺฒิตฺวา ปจฺฉา พหิ วิสฺสชฺชนโต ปวตฺติกฺกเมน ‘‘อาทิมฺหิ สาโส อสฺสาโส’’ติ อโนฺตปวิสนวาโต วุโตฺตฯ สุตฺตนฺตนโยเยว เจตฺถ ‘‘อสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต อชฺฌตฺตํ วิเกฺขปคเตน จิเตฺตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จ, ปสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต พหิทฺธา วิเกฺขปคเตน จิเตฺตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จา’’ติ (ปฏิ. ม. ๑.๑๕๗) อิมาย ปาฬิยา สเมติฯ ‘‘ภาวนารเมฺภ ปวตฺติกฺกมเสฺสว อิจฺฉิตตฺตา สุนฺทรตโร’’ติ วทนฺติฯ **ตาลุํ อาหจฺจ นิพฺพายตี**ติ ตาลุํ อาหจฺจ นิรุชฺฌติฯ เตน กิร สมฺปติชาโต พาลทารโก ขิปิตํ กโรติฯ **เอวํ ตาวา**ติอาทิ ยถาวุตฺตสฺส อตฺถสฺส นิคมนํฯ เกจิ ‘‘เอวํ ตาวาติ อเนน ปวตฺติกฺกเมน อสฺสาโส พหินิกฺขมนวาโตติ คเหตพฺพนฺติ อธิปฺปาโย’’ติ วทนฺติฯ

อทฺธานวเสนาติ กาลทฺธานวเสนฯ อยญฺหิ อทฺธาน-สโทฺท กาลสฺส เทสสฺส จ วาจโกติฯ ตตฺถ เทสทฺธานํ อุทาหรณภาเวน ทเสฺสตฺวา กาลทฺธานสฺส วเสน อสฺสาสปสฺสาสานํ ทีฆรสฺสตํ วิภาเวตุํ **‘‘ยถา หี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **โอกาสทฺธาน**นฺติ โอกาสภูตํ อทฺธานํฯ **ผริตฺวา**ติ พฺยาเปตฺวาฯ **จุณฺณวิจุณฺณาปิ** อเนกกลาปภาเวน, **ทีฆมทฺธาน**นฺติ ทีฆํ ปเทสํฯ **ตสฺมา**ติ สณิกํ ปวตฺติยา ทีฆสนฺตานตาย ทีฆาติ วุจฺจนฺติฯ เอตฺถ จ หตฺถิอาทิสรีเร สุนขาทิสรีเร จ อสฺสาสปสฺสาสานํ เทสทฺธานวิสิเฏฺฐน กาลทฺธานวเสเนว ทีฆรสฺสตา วุตฺตาติ เวทิตพฺพา ‘‘สณิกํ ปูเรตฺวา สณิกเมว นิกฺขมนฺติ, สีฆํ ปูเรตฺวา สีฆเมว นิกฺขมนฺตี’’ติ วจนโตฯ **มนุเสฺสสู**ติ สมานปฺปมาเณสุปิ มนุสฺสสรีเรสุฯ **ทีฆํ อสฺสสนฺตี**ติ ทีฆํ อสฺสาสปฺปพนฺธํ ปวเตฺตนฺตีติ อโตฺถฯ **ปสฺสสนฺตี**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ สุนขสสาทโย วิย รสฺสํ อสฺสสนฺติ ปสฺสสนฺติ จาติ โยชนาฯ อิทํ ปน ทีฆํ รสฺสญฺจ อสฺสสนํ ปสฺสสนญฺจ เตสํ สตฺตานํ สรีรสฺส สภาโวติ ทฏฺฐพฺพํฯ **เตส**นฺติ เตสํ สตฺตานํฯ **เต**ติ อสฺสาสปสฺสาสาฯ **อิตฺตรมทฺธาน**นฺติ อปฺปกํ กาลํฯ **นวหากาเรหี**ติ ภาวนมนุยุญฺชนฺตสฺส ปุเพฺพนาปรํ อลทฺธวิเสสสฺส เกวลํ อทฺธานวเสน อาทิโต วุตฺตา ตโย อาการา, เต จ โข เอกโจฺจ อสฺสาสํ สุฏฺฐุ สลฺลเกฺขติ, เอกโจฺจ ปสฺสาสํ, เอกโจฺจ ตทุภยนฺติ อิเมสํ ติณฺณํ ปุคฺคลานํ วเสนฯ เกจิ ปน ‘‘อสฺสสติปิ ปสฺสสติปีติ เอกชฺฌํ วจนํ ภาวนาย นิรนฺตรํ ปวตฺติทสฺสนตฺถ’’นฺติ วทนฺติฯ ฉนฺทวเสน ปุเพฺพ วิย ตโย, ตถา ปาโมชฺชวเสนาติ อิเมหิ นวหิ อากาเรหิฯ

กามเญฺจตฺถ เอกสฺส ปุคฺคลสฺส ตโย เอว อาการา ลพฺภนฺติ, ตนฺติวเสน ปน สเพฺพสํ ปาฬิอารุฬฺหตฺตา เตสํ วเสน ปริกมฺมสฺส กาตพฺพตฺตา จ **‘‘ตตฺรายํ ภิกฺขุ นวหากาเรหี’’**ติ วุตฺตํฯ

เอวํ ปชานโตติ เอวํ ยถาวุตฺเตหิ อากาเรหิ อสฺสาสปสฺสาเส ปชานโต, ตตฺถ มนสิการํ ปวเตฺตนฺตสฺสฯ **เอเกนากาเรนา**ติ ทีฆํอสฺสาสาทีสุ จตูสุ อากาเรสุ เอเกน อากาเรน, นวสุ ตีสุ วา เอเกนฯ ตถา หิ วกฺขติ –

> ‘‘ทีโฆ รโสฺส จ อสฺสาโส,
> ปสฺสาโสปิ จ ตาทิโส;
> จตฺตาโร วณฺณา วตฺตนฺติ,
> นาสิกเคฺคว ภิกฺขุโน’’ติฯ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๑๖๕);

อยํ ภาวนา อสฺสาสปสฺสาสกายานุปสฺสนาติ กตฺวา วุตฺตํ **‘‘กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน ภาวนา สมฺปชฺชตี’’**ติฯ

อิทานิ ปาฬิวเสเนว เต นว อากาเร ภาวนาวิธิญฺจ ทเสฺสตุํ **‘‘ยถาหา’’**ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **‘‘กถํ ปชานาตี’’**ติ ปชานนวิธิํ กเถตุกมฺยตาย ปุจฺฉติฯ **ทีฆํ อสฺสาส**นฺติ วุตฺตลกฺขณํ ทีฆํ อสฺสาสํฯ **อทฺธานสงฺขาเต**ติ อทฺธานนฺติ สงฺขํ คเต ทีเฆ กาเล, ทีฆํ ขณนฺติ อโตฺถฯ โกฏฺฐาสปริยาโย วา สงฺขาต-สโทฺท ‘‘เถยฺยสงฺขาต’’นฺติอาทีสุ วิย, ตสฺมา **อทฺธานสงฺขาเต**ติ อทฺธานโกฏฺฐาเส เทสภาเคติ อโตฺถฯ **ฉโนฺท อุปฺปชฺชตี**ติ ภาวนาย ปุเพฺพนาปรํ วิเสสํ อาวหนฺติยา ลทฺธสฺสาทตฺตา ตตฺถ สาติสโย กตฺตุกามตาลกฺขโณ กุสลจฺฉโนฺท อุปฺปชฺชติฯ **ฉนฺทวเสนา**ติ ตถาปวตฺตฉนฺทสฺส วเสน วิเสสภาวนมนุยุญฺชนฺตสฺส กมฺมฏฺฐานํ วุฑฺฒิํ ผาติํ คเมนฺตสฺสฯ **ตโต สุขุมตร**นฺติ ยถาวุตฺตฉนฺทปฺปวตฺติยา ปุริมกโต สุขุมตรํฯ ภาวนาพเลน หิ ปฏิปฺปสฺสทฺธทรถปริฬาหตาย กายสฺส อสฺสาสปสฺสาสา สุขุมตรา หุตฺวา ปวตฺตนฺติฯ **ปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชตี**ติ อสฺสาสปสฺสาสานํ สุขุมตรภาเวน อารมฺมณสฺส สนฺตตรตาย กมฺมฏฺฐานสฺส จ วีถิปฺปฏิปนฺนตาย ภาวนาจิตฺตสหคโต ปโมโท ขุทฺทิกาทิเภทา ตรุณปีติ อุปฺปชฺชติฯ **จิตฺตํ วิวตฺตตี**ติ อนุกฺกเมน อสฺสาสปสฺสาสานํ อติวิย สุขุมตรภาวปฺปตฺติยา อนุปฏฺฐหเน วิเจตพฺพาการปฺปเตฺตหิ เตหิ จิตฺตํ วินิวตฺตตีติ เกจิฯ ภาวนาพเลน ปน สุขุมตรภาวปฺปเตฺตสุ อสฺสาสปสฺสาเสสุ ตตฺถ ปฏิภาคนิมิเตฺต อุปฺปเนฺน ปกติอสฺสาสปสฺสาสโต จิตฺตํ นิวตฺตติฯ **อุเปกฺขา สณฺฐาตี**ติ ตสฺมิํ ปฏิภาคนิมิเตฺต อุปจารปฺปนาเภเท สมาธิมฺหิ อุปฺปเนฺน ปุน ฌานนิพฺพตฺตนตฺถํ พฺยาปาราภาวโต อชฺฌุเปกฺขนํ โหติ, สา ปนายํ อุเปกฺขา ตตฺรมชฺฌตฺตุเปกฺขาติ เวทิตพฺพาฯ

อิเมหิ นวหิ อากาเรหีติ อิเมหิ ยถาวุเตฺตหิ นวหิ ปกาเรหิ ปวตฺตาฯ **ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสา กาโย**ติ ทีฆาการา อสฺสาสปสฺสาสา จุณฺณวิจุณฺณาปิ สมูหฏฺเฐน กาโยฯ อสฺสาสปสฺสาเส นิสฺสาย อุปฺปนฺนนิมิตฺตมฺปิ เอตฺถ อสฺสาสปสฺสาสสามญฺญวเสน วุตฺตํฯ **อุปฏฺฐานํ สตี**ติ ตํ อารมฺมณํ อุปคนฺตฺวา ติฏฺฐตีติ สติ อุปฏฺฐานํ นามฯ **อนุปสฺสนา ญาณ**นฺติ สมถวเสน นิมิตฺตสฺส อนุปสฺสนา วิปสฺสนาวเสน อสฺสาสปสฺสาเส ตนฺนิสฺสยญฺจ กายํ ‘‘รูป’’นฺติ, จิตฺตํ ตํสมฺปยุตฺตธเมฺม จ ‘‘อรูป’’นฺติ ววตฺถเปตฺวา นามรูปสฺส อนุปสฺสนา จ ญาณํ ตตฺถ ยถาภูตาวโพโธฯ **กาโย อุปฏฺฐาน**นฺติ โส กาโย อารมฺมณกรณวเสน อุปคนฺตฺวา สติ เอตฺถ ติฏฺฐตีติ อุปฏฺฐานํ นามฯ เอตฺถ จ ‘‘กาโย อุปฏฺฐาน’’นฺติ อิมินา อิตรกายสฺสปิ สงฺคโหติ ตถา วุตฺตํ สมฺมสนจารสฺสปิ อิธ อิจฺฉิตตฺตาฯ **โน สตี**ติ โส กาโย สติ นาม น โหติฯ สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จ สรณฏฺเฐน อุปฏฺฐานเฏฺฐน จฯ **ตาย สติยา**ติ ยถาวุตฺตาย สติยาฯ **เตน ญาเณนา**ติ ยถาวุเตฺตเนว ญาเณนฯ **ตํ กาย**นฺติ ตํ อสฺสาสปสฺสาสกายเญฺจว ตนฺนิสฺสยรูปกายญฺจฯ **อนุปสฺสตี**ติ ฌานสมฺปยุตฺตญาเณน เจว วิปสฺสนาญาเณน จ อนุ อนุ ปสฺสติฯ **เตน วุจฺจติ กาเย กายานุปสฺ**

สนา สติปฏฺฐานภาวนาติ เตน อนุปสฺสเนน ยถาวุเตฺต กาเย อยํ กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐาน ภาวนาติ วุจฺจติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยา อยํ ยถาวุเตฺต อสฺสาสปสฺสาสกาเย ตสฺส นิสฺสยภูเต กร ชกาเย จ กายเสฺสว อนุปสฺสนา อนุทกภูตาย มรีจิยา อุทกานุปสฺสนา วิย น อนิจฺจาทิสภาเว กาเย นิจฺจาทิภาวานุปสฺสนา, อถ โข ยถารหํ อนิจฺจทุกฺขานตฺตา สุภภาวเสฺสว อนุปสฺสนาฯ อถ วา กาเย ‘‘อหนฺติ วา, มมนฺติ วา, อิตฺถีติ วา, ปุริโส’’ติ วา คเหตพฺพสฺส กสฺสจิ อภาวโต ตาทิสํ อนนุปสฺสิตฺวา กายมตฺตเสฺสว อนุปสฺสนา กายานุปสฺสนา, ตาย กายานุปสฺสนาย สมฺป ยุตฺตา สติเยว อุปฏฺฐานํ สติปฏฺฐานํ, ตสฺส ภาวนา วฑฺฒนา กายานุปสฺสนา สติปฏฺฐานภาว นาติฯ

เอเสว นโยติ ‘‘นวหิ อาการเรหี’’ติอาทินา วุตฺตวิธึ รสฺส-ปเท อติทิสฺสติฯ **เอตฺถา**ติ เอตสฺมึ ยถาทสฺสิเต ‘‘กถํ ทีฆํ อสฺสสโนฺต’’ติอาทินา อาคเต ปาฬิเนเยฯ **อิธา**ติ อิมสฺมึ รสฺสปทวเสน อาคเต ปาฬิเนเยฯ **อยนฺ**ติ โยคาวจโรฯ **อทฺธานวเสนา**ติ ทีฆกาลวเสนฯ **อิตฺตรวเสนา**ติ ปริตฺตกาลวเสนฯ **อิเมหิ อาการเรหี**ติ อิเมหิ นวหิ อาการเรหิฯ

ตาทิโสติ ทีโฆ รโสฺส จฯ **จตฺตาโร วณฺณา**ติ จตฺตาโร อาการา เต จ ทีฆาทโย เอวฯ **นาสิกเคฺคว ภิกฺขุโน**ติ คาถาสุขตฺถํ รสฺสํ กตฺวา วุตฺตํฯ **นาสิกเคฺค วา**ติ **วา**-สโทฺท อนิยม โตฺถ, เตน อุตฺตโรฏฺฐํ สงฺคณฺหาติฯ

สพฺพกายปฺปฏิสํเวทีติ สพฺพสฺส กายสฺส ปฏิ ปฏิ ปเจฺจกํ สมฺมเทว เวทนสีโล ชานน สีโล, ตสฺส วา ปฏิ ปฏิ สมฺมเทว เวโท เอตสฺส อตฺถิ, ตํ วา ปฏิ ปฏิ สมฺมเทว เวทมาโนติ อ โตฺถฯ ตตฺถ ตตฺถ สพฺพ-คฺคหเณน อสฺสาสาทิกายสฺส อนวเสสปริยาทาเน สิเทฺธปิ อเนก กลาปสมุทายภาวโต ตสฺส สเพฺพสมฺปิ ภาคานํ สํเวทนทสฺสนตฺถํ ปฏิ-สทฺทคฺคหณํ, ตตฺถ สกฺกจฺจการิภาวทสฺสนตฺถํ สํ-สทฺทคฺคหณนฺติ อิมมตฺถํ ทเสฺสโนฺต **‘‘สกลสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ ยถา สมาเนสฺปิ อสฺสาสปสฺสาเสสุ โยคิโน ปฏิปตฺติวิธาเน ปเจฺจกํ สกฺกจฺจํเยว ปฏิปชฺ ชิตพฺพนฺติ ทเสฺสตุํ วิสุํ เทสนา กตา, เอวํ ตเมวตฺถํ ทีเปตุํ สติปิ อตฺถสฺส สมานตาย ‘‘สกลสฺ สา’’ติอาทินา ปททฺวยสฺส วิสุํ วิสุํ อตฺถวณฺณนา กตาติ เวทิตพฺพาฯ **ปากฏํ กโรโนฺต**ติ วิภูตํ กโรโนฺต, สพฺพโส วิภาเวโนฺตติ อโตฺถฯ ปากฏีกรณํ วิภาวนํ ตตฺถ อสมฺมุยฺหนญาเณเนว เนสํ ปวตฺตเนน โหตีติ ทเสฺสโนฺต **‘‘เอวํ วิทิตํ กโรโนฺต’’**ติอาทิมาห ฯ ตตฺถ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ญาณ สมฺปยุตฺตจิเตฺตเนว อสฺสาสปสฺสาเส ปวเตฺตติ, น วิปฺปยุตฺตจิเตฺตน, ตสฺมา เอวํภูโต สพฺพกา ยปฺปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามิ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขตีติ วุจฺจติ พุทฺธาทีหีติ โยชนาฯ **จุณฺณวิจุณฺ ณวิสเฏ**ติ อเนกกลาปตาย จุณฺณวิจุณฺณภาเวน วิสเฏฯ **อาทิ ปากโฏ โหติ** สติยา ญาณสฺส จ วเสน กตปุพฺพาภิสงฺขารสฺส ปวตฺตตฺตาฯ **ตาทิเสน ภวิตพฺพนฺ**ติ จตุตฺถปุคฺคลสทิเสน ภ วิตพฺพํ, ปเคว สตึ ญาณญฺจ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา ตีสุปิ ฐาเนสุ ญาณสมฺปยุตฺตเมว จิตฺตํ ปว เตฺตตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ

เอวนฺติ วุตฺตปฺปกาเรน สพฺพกายปฺปฏิสํเวทนวเสเนวฯ **ฆฏตี**ติ อุสฺสหติฯ **วายมตี**ติ วา ยามํ กโรติ, มนสิการํ ปวเตฺตตีติ อโตฺถฯ **ตถาภูตสฺสา**ติ อานาปานสฺสตึ ภาเวนฺตสฺสฯ **สํว โร**ติ สติ วีริยมฺปิ วาฯ **ตาย สติยา**ติ ยา สา อานาปาเน อารพฺภ ปวตฺตา สติ, ตายฯ **เตน มนสิ กาเรนา**ติ โย โส ตตฺถ สติปุพฺพงฺคโม ภาวนามนสิกาโร, เตน สทฺธินฺติ อธิปฺปาโยฯ **อาเสว ตี**ติ ‘‘ติโสฺส สิกฺขาโย’’ติ วุเตฺต อธิกุสลธเมฺม อาเสวติฯ ตทาเสวนเญฺหตฺถ สิกฺขนนฺติ อธิ เปฺปตํฯ **ปุริมนเย**ติ ปุริมสฺมึ ภาวนานเย, ปฐมวตฺถุทฺวเยติ อธิปฺปาโยฯ ตตฺถาปิ กามํ ญาณุปฺ ปาทนํ ลพฺภเตว อสฺสาสปสฺสาสานํ ยาถาวโต ทีฆรสฺสภาวาวโพธสพฺภาวโต, ตถาปิ ตํ น ทุกฺ

กรํ ยถาปวตฺตานํ เตสํ คหณมตฺตภาวโตติ ตตฺถ วตฺตมานกาลปฺปโยโค กโตฯ อิทํ ปน ทุกฺกรํ ปุริสสฺส ขุรธารายํ คมนสทิสํ, ตสฺมา สาติสเยเนตฺถ ปุพฺพาภิสงฺขาเรน ภวิตพฺพนฺติ ทีเปตุํ อนาคตกาลปฺปโยโค กโตติ อิมมตฺถํ ทเสฺสตุํ **“ตตฺถ ยสฺมา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ญาณุปฺปาทนาทีสูติ อาทิ**-สเทฺทน กายสงฺขารปสฺสมฺภนปีติปฏิสํเวทนาทิํ สงฺคณฺหาติฯ เกจิ ปเนตฺถ ‘‘สํวรสมาทานานํ สงฺคโห’’ติ วทนฺติฯ

กายสงฺขารนฺติ อสฺสาสปสฺสาสํฯ โส หิ จิตฺตสมุฏฺฐาโนปิ สมาโน กรชกายปฏิพทฺธวุตฺติตาย เตน สงฺขรียตีติ กายสงฺขาโรติ วุจฺจติฯ โย ปน ‘‘กายสงฺขาโร วจีสงฺขาโร’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๐๒) เอวมาคโต กายสงฺขาโร เจตนาลกฺขโณ สติปิ ทฺวารนฺตรุปฺปตฺติยํ เยภุยฺยวุตฺติยา ตพฺพหุลวุตฺติยา จ กายทฺวาเรน ลกฺขิโต, โส อิธ นาธิเปฺปโตฯ **ปสฺสเมฺภนฺต**ติอาทีสุ ปจฺฉิมํ ปจฺฉิมํ ปทํ ปุริมสฺส ปุริมสฺส อตฺถวจนํฯ ตสฺมา ปสฺสมฺภนํ นาม วูปสมนํ, ตญฺจ ตถาปโยเค อสติ อุปฺปชฺชนารหสฺส โอฬาริกสฺส กายสงฺขารสฺส ปโยคสมฺปตฺติยา อนุปฺปาทนนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ **ตตฺรา**ติ ‘‘โอฬาริกํ กายสงฺขารํ ปสฺสเมฺภนฺต’’ติ เอตฺถฯ **อปริคฺคหิตกาเล**ติ กมฺมฏฺฐานสฺส อนารทฺธกาเล, ตโต เอว กายจิตฺตานมฺปิ อปริคฺคหิตกาเลฯ ‘‘นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธายา’’ติ หิ อิมินา กายปริคฺคโห , ‘‘ปริมุขํ สติํ อุปฏฺฐเปตฺวา’’ติ อิมินา จิตฺตปริคฺคโห วุโตฺตฯ เตเนวาห – **“กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ปริคฺคหิตา โหนฺตี”**ติฯ **กาโย**ติ กรชกาโยฯ **สทรถา**ติ สปริฬาหาฯ สา จ เนสํ สทรถตา ครุภาเวน วิย โอฬาริกตาย อวินาภาวินีติ อาห **“โอฬาริกา”**ติฯ **พลวตรา**ติ สพลา ถูลาฯ **สนฺตา โหนฺตี**ติ จิตฺตํ ตาว พหิทฺธา วิเกฺขปาภาเวน เอกคฺคํ หุตฺวา กมฺมฏฺฐานํ ปริคฺคเหตฺวา ปวตฺตมานํ สนฺตํ โหติ วูปสนฺตํ, ตโต เอว ตํสมุฏฺฐานา รูปธมฺมา ลหุมุทุกมฺมญฺญภาวปฺปตฺตา, ตทนุคุณตาย เสสํ ติสนฺตติรูปนฺติ เอวํ จิเตฺต กาเย จ วูปสเนฺต ปวตฺตมาเน ตนฺนิสฺสิตา อสฺสาสปสฺสาสา สนฺตสภาวา อนุกฺกเมน สุขุมสุขุมตรสุขุมตมา หุตฺวา ปวตฺตนฺติฯ เตน วุตฺตํ **“ยทา ปนสฺส กาโยปี”**ติอาทิฯ **ปสฺสเมฺภมี**ติ ปฐมาวชฺชนาฯ อาภุชนํ **อาโภโค,** สมฺมา อนุ อนุ อาหรณํ **สมนฺนาหาโร,** ตสฺมิํเยว อเตฺถ อปราปรํ ปวตฺตอาวชฺชนา ตเสฺสว อตฺถสฺส มนสิกรณํ จิเตฺต ฐปนํ **มนสิกาโร,** วีมํสา **ปจฺจเวกฺขณา**ฯ

สารเทฺธติ สทรเถ สปริฬาเหฯ **อธิมตฺต**นฺติ พลวํ โอฬาริกํ, ลิงฺควิปลฺลาเสน วุตฺตํฯ กายสงฺขาโร หิ อธิเปฺปโตฯ ‘‘อธิมตฺตํ หุตฺวา ปวตฺตตี’’ติ กิริยาวิเสสนํ วา เอตํฯ **สุขุม**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **กายมฺหี**ติ เอตฺถ จิเตฺต จาติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ

ปฐมชฺฌานโต วุฏฺฐาย กริยมานํ ทุติยชฺฌานสฺส นานาวชฺชนํ ปริกมฺมํ ปฐมชฺฌานํ วิย ทูรสมุสฺสาริตปฏิปกฺขนฺติ กตฺวา ตํสมุฏฺฐาโน กายสงฺขาโร ปฐมชฺฌาเน จ ทุติยชฺฌานูปจาเร จ โอฬาริโกติ สทิโส วุโตฺตฯ เอส นโย เสสุปจารทฺวเยปิฯ อถ วา ทุติยชฺฌานาทีนํ อธิคมาย ปฏิปชฺชโต ทุกฺขาปฏิปทาทิวเสน กิลมโต โยคิโน กายกิลมถจิตฺตุปฆาตาทิวเสน วิตกฺกาทิสโงฺขเภน สปริปฺผนฺทตาย จ จิตฺตปฺปวตฺติยา ทุติยชฺฌานาทิอุปจาเรสุ กายสงฺขารสฺส โอฬาริกตา เวทิตพฺพาฯ **อติสุขุโม**ติ อญฺญตฺถ ลพฺภมาโน กายสงฺขาโร จตุตฺถชฺฌาเน อติกฺกนฺตสุขุโมฯ สุขุมภาโวปิสฺส ตตฺถ นตฺถิ กุโต โอฬาริกตา อปฺปวตฺตนโตฯ เตนาห **“อปฺปวตฺติเมว ปาปุณาตี”**ติฯ

ลาภิสฺส สโต อนุปุพฺพสมาปตฺติสมาปชฺชนเวลํ เอกาสเนเนว วา สเพฺพสํ ฌานานํ ปฏิลาภํ สนฺธาย มชฺฌิมภาณกา เหฏฺฐิมเหฏฺฐิมชฺฌานโต อุปรูปริฌานูปจาเรปิ สุขุมตรํ อิจฺฉนฺติฯ ตตฺถ หิ โสปจารานํ ฌานานํ อุปรูปริ วิเสสวนฺตตา สนฺตตา จ สมฺภเวยฺย, เอกาวชฺชนูปจารํ

วา สนฺธาย เอวํ วุตฺตํฯ เอวญฺหิ เหฏฺฐา วุตฺตวาเทน อิมสฺส วาทสฺส อวิโรโธ สิโทฺธ ภินฺนวิสยตฺตาฯ **สเพฺพสํเยวา**ติ อุภเยสมฺปิฯ ยสฺมา เต สเพฺพปิ วุจฺจมาเนน วิธินา ปสฺสทฺธิมิจฺฉนฺติเยว ฯ **อปริคฺคหิตกาเล ปวตฺตกายสงฺขาโร ปริคฺคหิตกาเล ปฏิปฺปสฺสมฺภตี**ติ อิทํ สทิสสนฺตานตาย วุตฺตํฯ น หิ เต เอว โอฬาริกา อสฺสาสาทโย สุขุมา โหนฺติฯ ปสฺสมฺภนากาโร ปน เตสํ เหฏฺฐา วุโตฺตเยวฯ

มหาภูตปริคฺคเห สุขุโมติ จตุธาตุมุเขน วิปสฺสนาภินิเวสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **สกลรูปปริคฺคเห สุขุโม** ภาวนาย อุปรูปริ ปณีตภาวโตฯ เตเนวาห **“รูปารูปปริคฺคเห สุขุโม”**ติฯ **ลกฺขณารมฺมณิกวิปสฺสนายา**ติ กลาปสมฺมสนมาหฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาโต ปฏฺฐาย **พลววิปสฺสนา,** ตโต โอรํ **ทุพฺพลวิปสฺสนาฯ ปุเพฺพ วุตฺตนเยนา**ติ ‘‘อปริคฺคหิตกาเล’’ติอาทินา สมถนเย วุตฺตนเยนฯ ‘‘อปริคฺคเห ปวโตฺต กายสงฺขาโร มหาภูตปริคฺคเห ปฏิปฺปสฺสมฺภตี’’ติ อาทินา วิปสฺสนานเยปิ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ โยเชตพฺพาติ วุตฺตํ โหติฯ

อสฺสาติ อิมสฺส ‘‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขาร’’นฺติ ปทสฺสฯ **โจทนาโสธนาหี**ติ อนุโยคปริหาเรหิฯ **เอว**นฺติ อิทานิ วุจฺจมานากาเรนฯ **กถ**นฺติ ยํ อิทํ ‘‘ปสฺสมฺภยํ…เป.… สิกฺขตี’’ติ วุตฺตํ, ตํ กถํ เกน ปกาเรน กายสงฺขารสฺส ปสฺสมฺภนํ โยคิโน จ สิกฺขนํ โหตีติ กเถตุกามตาย ปุจฺฉิตฺวา กายสงฺขาเร สรูปโต โอฬาริกสุขุมโต วูปสมโต อนุโยคปริหารโต จ ทเสฺสตุํ **“กตเม กายสงฺขารา”**ติอาทิ อารทฺธํฯ ตตฺถ **กายิกา**ติ รูปกาเย ภวาฯ **กายปฺปฏิพทฺธา**ติ กายสนฺนิสฺสิตาฯ กาเย สติ โหนฺติ, อสติ น โหนฺติ, ตโต เอว เต อกายสมุฏฺฐานาปิ กาเยน สงฺขรียนฺตีติ **กายสงฺขาราฯ ปสฺสเมฺภโนฺต**ติ โอฬาริโกฬาริกํ ปสฺสเมฺภโนฺตฯ

เสสปททฺวยํ ตเสฺสว เววจนํฯ โอฬาริกญฺหิ กายสงฺขารํ อวูปสนฺตสภาวํ สนฺนิสีทาเปโนฺต **“ปสฺสเมฺภโนฺต”**ติ วุจฺจติ, อนุปฺปาทนิโรธํ ปาเปโนฺต **“นิโรเธโนฺต”**ติ, สุฏฺฐุ สนฺตสภาวํ นยโนฺต **“วูปสเมโนฺต”**ติฯ

ยถารูเปหีติ ยาทิเสหิฯ **กายสงฺขาเรหี**ติ โอฬาริเกหิ กายสงฺขาเรหิฯ **อานมนา**ติ อภิมุเขน กายสฺส นมนาฯ **วินมนา**ติ วิสุํ วิสุํ ปสฺสโต นมนาฯ **สนฺนมนา**ติ สพฺพโต, สุฏฺฐุ วา นมนาฯ **ปณมนา**ติ ปจฺฉโต นมนาฯ **อิญฺชนา**ทีนิ อานมนาทีนํ เววจนานิ, อธิมตฺตานิ วา อภิมุขจลนาทีนิ อานมนาทโย, มนฺทานิ อิญฺชนาทโยฯ **ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขาร**นฺติ ตถารูปํ อานมนาทีนํ การณภูตํ โอฬาริกํ กายสงฺขารํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภโนฺตฯ ตสฺมิญฺหิ ปสฺสมฺภิเต อานมนาทโยปิ ปสฺสมฺภิตา เอว โหนฺติฯ

สนฺตํ สุขุมนฺติ ยถารูเปหิ กายสงฺขาเรหิ กายสฺส อปริปฺผนฺทนเหตูหิ อานมนาทโย น โหนฺติ, ตถารูปํ ทรถาภาวโต สนฺตํ, อโนฬาริกตาย สุขุมํฯ **ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขาร**นฺติ สามญฺญโต เอกํ กตฺวา วทติฯ อถ วา ปุเพฺพ โอฬาริโกฬาริกํ กายสงฺขารํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภโนฺต อนุกฺกเมน กายสฺส อปริปฺผนฺทนเหตุภูเต สุขุมสุขุมตเร อุปฺปาเทตฺวา เตปิ ปฏิปฺปสฺสเมฺภตฺวา ปรมสุขุมตาย โกฏิปฺปตฺตํ ยํ กายสงฺขารํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **“สนฺตํ สุขุมํ ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขาร”**นฺติฯ

อิตีติอาทิ โจทกวจนํฯ ตตฺถ **อิตี**ติ ปการเตฺถ นิปาโต, **กิรา**ติ อรุจิสูจเน, เอวเญฺจติ อโตฺถฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย ‘‘วุตฺตปฺปกาเรน ยทิ อติสุขุมมฺปิ กายสงฺขารํ ปสฺสเมฺภตี’’ติฯ **เอวํ สเนฺต**ติ เอวํ สติ ตยา วุตฺตากาเร ลพฺภมาเนฯ **วาตูปลทฺธิยา**ติ วาตสฺส อุปลทฺธิยาฯ **จ-**สโทฺท สมุจฺจยโตฺถ, อสฺสาสาทิวาตารมฺมณสฺส จิตฺตสฺส ปภาวนา อุปฺปาทนา ปวตฺตนา น

โหติ, เต จ เตน ปสฺสเมฺภตพฺพาติ อธิปฺปาโยฯ **อสฺสาสปสฺสาสานญฺจ ปภาวนา**ติ โอฬาริเก อสฺสาสปสฺสาเส ภาวนาย ปฏิปฺปสฺสเมฺภตฺวา สุขุมานํ เตสํ ปภาวนา จ น โหติ อุภเยสํ เตสํ เตน ปฏิปฺปสฺสเมฺภตพฺพโตฯ **อานาปานสฺสติยา**ติ อานาปานารมฺมณาย สติยา จ ปวตฺตนํ น โหติ อานาปานานํ อภาวโตฯ ตโต เอว ตํสมฺปยุตฺตสฺส อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา อุปฺปาทนาปิ น โหติฯ น หิ กทาจิ อารมฺมเณน วินา สารมฺมณา ธมฺมา สมฺภวนฺติฯ **น จ นํ ต**นฺติ เอตฺถ **น**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ ตํ วุตฺตวิธานํ สมาปตฺตึ ปณฺฑิตา ปญฺญวโนฺต น เจว สมาปชฺชนฺติปิ ตโต น วุฏฺฐหนฺติปีติ โยชนาฯ เอวํ โจทโก สเพฺพน สพฺพํ อภาวูปนยนํ ปสฺสมฺภนนฺติ อธิปฺปาเยน โจเทติฯ

ปุน **อิติ กิรา**ติอาทิ ยถาวุตฺตาย โจทนาย วิสฺสชฺชนาฯ ตตฺถ **กิรา**ติ ยทีติ เอตสฺส อเตฺถ นิปาโตฯ อิติ กิร สิกฺขติ, มยา วุตฺตากาเรน ยทิ สิกฺขตีติ อโตฺถฯ **เอวํ สเนฺต**ติ เอวํ ปสฺสมฺภเน สติฯ **ปภาวนา โหตี**ติ ยทิปิ โอฬาริกา กายสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ, สุขุมา ปน อเตฺถวาติ อนุกฺกเมน ปรมสุขุมภาวปฺปตฺตสฺส วเสน นิมิตฺตุปฺปตฺติยา อานาปานสฺสติยา อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา อิชฺฌเตวาติ อธิปฺปาโยฯ

ยถา กถํ วิยาติ ยถาวุตฺตวิธานํ ตํ กถํ วิย ทฏฺฐพฺพํ, อตฺถิ กิญฺจิ ตทตฺถสมฺปฏิปาทเน โอปมฺมนฺติ อธิปฺปาโยฯ อิทานิ โอปมฺมํ ทเสฺสตุํ **“เสยฺยถาปี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **เสยฺยถาปี**ติ โอปมฺมเตฺถ นิปาโตฯ **กํเส**ติ กํสภาชเนฯ **นิมิตฺต**นฺติ นิมิตฺตสฺส, เตสํ สทฺทานํ ปวตฺตาการสฺสาติ อโตฺถฯ สามิอเตฺถ หิ อิทํ อุปโยควจนํฯ **สุคฺคหิตตฺตา**ติ สุฏฺฐุ คหิตตฺตาฯ **สุมนสิกตตฺตา**ติ สุฏฺฐุ จิเตฺต ฐปิตตฺตาฯ **สูปธาริตตฺตา**ติ สมฺมเทว อุปธาริตตฺตา สลฺลกฺขิตตฺตาฯ **สุขุมกา สทฺทา**ติ อนฺรเว อาห, เย อปฺปกาฯ อปฺปโตฺถ หิ อยํ **ก**-สโทฺทฯ **สุขุมสทฺทนิมิตฺตารมฺมณตาปี**ติ สุขุโม สโทฺทว นิมิตฺตํ สุขุมสทฺทนิมิตฺตํ, ตทารมฺมณตายปีติ วุตฺตํ โหติฯ กามํ ตทา สุขุมาปิ สทฺทา นิรุทฺธา, สทฺทนิมิตฺตสฺส ปน สุคฺคหิตตฺตา สุขุมตรสทฺทนิมิตฺตารมฺมณภาเวนปิ จิตฺตํ ปวตฺตติฯ อาทิโต ปฏฺฐาย หิ ตสฺส ตสฺส นิรุทฺธสฺส สทฺทสฺส นิมิตฺตํ อวิกฺขิเตฺตน จิเตฺตน อุปธาเรนฺตสฺส อนุกฺกเมน ปริโยสาเน อติสุขุมสทฺทนิมิตฺตมฺปิ อารมฺมณํ กตฺวา จิตฺตํ ปวตฺตเตวฯ **จิตฺตํ น วิเกฺขปํ คจฺฉติ** ตสฺมึ ยถาอุปฏฺฐิเต นิมิเตฺต สมาธานสพฺภาวโตฯ

เอวํ สเนฺตติอาทิ วุตฺตเสฺสวตฺถสฺส นิคมนวเสน วุตฺตํฯ ตตฺถ ยสฺส สุตฺตปทสฺส สทฺธึ โจทนาโสธนาหิ อโตฺถ วุโตฺต, ตํ อุทฺธริตฺวา กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานานิ วิภาคโต ทเสฺสตุํ **“ปสฺสมฺภย”**นฺติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ **ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขาร**นฺติ วุตฺตอสฺสาสปสฺสาสา กาโยติ โยชนา เวทิตพฺพาฯ อถ วา **ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขาร**นฺติ เอตฺถ อสฺสาสปสฺสาสา กาโยติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **มหาสติปฏฺฐานสุเตฺต** (ที. นิ. ๒.๓๗๒ อาทโย; ม. นิ. ๑.๑๐๕ อาทโย) กายานุปสฺสนํ กเถเนฺตน ปฐมจตุกฺกเสฺสว วุตฺตตฺตา, **อานาปานสฺสติสุเตฺต**ปิ ‘‘ยสฺมึ สมเย, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ทีฆํ วา อสฺสสโนฺต ทีฆํ อสฺสสามีติ ปชานาติ…เป.… ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ กาเย กายานุปสฺสี, ภิกฺขเว, ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุ วิหรตี’’ติ (ม. นิ. ๒.๑๔๙) วุตฺตตฺตา จ ‘‘กายานุปสฺสนาวเสน วุตฺตสฺส ปฐมจตุกฺกสฺสา’’ติ วุตฺตํฯ

อาทิกมฺมิกสฺส กมฺมฏฺฐานวเสนาติ สมถกมฺมฏฺฐานํ สนฺธาย วุตฺตํ, วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานํ ปน อิตรจตุเกฺกสุปิ ลพฺภเตวฯ **เอตฺถา**ติ ปฐมจตุเกฺกฯ **สห ปฏิสมฺภิทาหี**ติ นิทสฺสนมตฺตเมตํ, ปุญฺญวนฺตานํ ปน อุปนิสฺสยสมฺปนฺนานํ อภิญฺญาปิ สิชฺฌติเยวฯ **จตุพฺพิธ**นฺติ ปาติโมกฺขสํวราทิวเสน จตุพฺพิธํฯ **อนาปชฺชน**นฺติ สตฺตนฺนํ อาปตฺติกฺขนฺธานํ อญฺญตรสฺส อนาปชฺชนํฯ **อาปนฺนวุฏฺฐาน**นฺติ อาปนฺนสปฺปฏิกมฺมาปตฺติโต ยถาธมฺมํ ปฏิกมฺมกรเณน วุฏฺ

ฐานํ, เทสนาคามินิโต เทสนาย, วุฏฺฐานคามินิโต ปริวาสาทิวินยกมฺมกรเณน วุฏฺฐานนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ เทสนายปิ หิ อาปนฺนาปตฺติโต วุฏฺฐานํ โหตีติ สาปิ วุฏฺฐาเนเนว สงฺคหิตาฯ **กิเลเสหิ จ อปฺปฏิปีฬน**นฺติ โกโธ อุปนาโห มกฺโข ปลาโส อิสฺสา มจฺฉริยํ มายา สาเฐยฺยํ ถมฺโภ สารมฺโภ มาโน อติมาโน มโท ปมาโทติ เอวมาทีหิ ปาปธมฺเมหิ อปฺปฏิปีฬนํ, เตสํ อนุปฺปาทนนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

ยมิทํ อาภิสมาจาริกสีลํ วุจฺจตีติ สมฺพนฺโธฯ **เทฺวอสีติ ขนฺธกวตฺตานิ จุทฺทสวิธํ มหาวตฺต**นฺติ เอตฺถ **มหาวตฺตํ** นาม วตฺตกฺขนฺธเก วุตฺตานิ อาคนฺตุกวตฺตํ อาวาสิกคมิกอนุโมทนภตฺตคฺคปิณฺฑจาริกอารญฺญิกเสนาสนชนฺตาฆรวจฺจกุฏิอุปชฺฌายสทฺธิวิหาริกอาจริยอเนฺตวาสิกวตฺตนฺติ จุทฺทส วตฺตานิฯ ตโต อญฺญานิ ปน กทาจิ ตชฺชนียกมฺมกตาทิกาเลเยว จริตพฺพานิ ทฺวาสีติ ขนฺธกวตฺตานิ, น สพฺพาสุ อวตฺถาสุ จริตพฺพานิ, ตสฺมา มหาวเตฺตสุ อคณิตานิฯ ตตฺถ ‘‘ปาริวาสิกานํ ภิกฺขูนํ วตฺตํ ปญฺญเปสฺสามี’’ติ อารภิตฺวา ‘‘น อุปสมฺปาเทตพฺพํ…เป.… น ฉมายํ จงฺกมเนฺต จงฺกเม จงฺกมิตพฺพ’’นฺติ (จูฬว. ๗๖) วุตฺตวตฺตานิ ฉสฏฺฐิ, ตโต ปรํ ‘‘น, ภิกฺขเว, ปาริวาสิเกน ภิกฺขุนา ปาริวาสิกวุฑฺฒตเรน ภิกฺขุนา สทฺธิํ มูลายปฏิกสฺสนารเหน, มานตฺตารเหน, มานตฺตจาริเกน, อพฺภานารเหน ภิกฺขุนา สทฺธิํ เอกจฺฉเนฺน อาวาเส วตฺถพฺพ’’นฺติอาทินา (จูฬว. ๘๒) วุตฺตานิ ปกตเตฺต จริตเพฺพหิ อนญฺญตฺตา วิสุํ ตานิ อคเณตฺวา ปาริวาสิกวุฑฺฒตราทีสุ ปุคฺคลนฺตเรสุ จริตพฺพตฺตา เตสํ วเสน สมฺปิเณฺฑตฺวา เอเกกํ กตฺวา คณิตานิ ปญฺจาติ เอกสตฺตติ วตฺตานิ, อุเกฺขปนียกมฺมกตวเตฺตสุ วตฺตปญฺญาปนวเสน วุตฺตํ ‘‘น ปกตตฺตสฺส ภิกฺขุโน อภิวาทนํ…เป.… นหาเน ปิฏฺฐิปริกมฺมํ สาทิตพฺพ’’นฺติ (จูฬว. ๕๑) อิทํ อภิวาทนาทีนํ อสาทิยนํ เอกํ, ‘‘น ปกตโตฺต ภิกฺขุ สีลวิปตฺติยา อนุทฺธํเสตโพฺพ’’ติอาทีนิ (จูฬว. ๕๑) จ ทสาติ เอวเมตานิ ทฺวาสีติฯ เอเตเสฺวว ปน กานิจิ ตชฺชนียกมฺมาทิวตฺตานิ กานิจิ ปาริวาสิกาทิวตฺตานีติ อคฺคหิตคฺคหเณน ทฺวาสีติ เอวฯ อญฺญตฺถ ปน อฏฺฐกถาปเทเส อปฺปกํ อูนมธิกํ วา คณนูปคํ น โหตีติ อสีติ ขนฺธกวตฺตานีติ วุจฺจติฯ **อาภิสมาจาริกสีล**นฺติ เอตฺถ **อภิสมาจาโร**ติ อุตฺตมสมาจาโร, อภิสมาจาโรว อาภิสมาจาริกํ, อภิสมาจารํ วา อารพฺภ ปญฺญตฺตํ อาภิสมาจาริกํ, ตเทว สีลนฺติ อาภิสมาจาริกสีลํฯ ขนฺธกวตฺตปริยาปนฺนสฺส สีลเสฺสตํ อธิวจนํฯ **อหํ สีลํ รกฺขามิ, กิํ อาภิสมาจาริเกนา**ติอาทีสุ **สีล**นฺติ อุภโตวิภงฺคปริยาปนฺนเมว คเหตพฺพํ ขนฺธกวตฺตปริยาปนฺนสฺส อาภิสมาจาริกคฺคหเณน คหิตตฺตาฯ **ปริปูเร**ติ ปริปุเณฺณ, ปริปูริเตติ วา อโตฺถฯ

ตโตติ ยถาวุตฺตสีลวิโสธนโต ปรํฯ **อาวาโส**ติ อาวาสปลิโพโธฯ **กุล**นฺติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ ตตฺถ (วิสุทฺธิ. ๑.๔๑) **อาวาโส**ติ เอโกปิ โอวรโก วุจฺจติ เอกมฺปิ ปริเวณํ สกโลปิ สงฺฆาราโมฯ สฺวายํ น สพฺพเสฺสว ปลิโพโธ โหติ, โย ปเนตฺถ นวกมฺมาทิอุสฺสุกฺกํ วา อาปชฺชติ, พหุภณฺฑสนฺนิจโย วา โหติ, เยน เกนจิ วา การเณน อเปกฺขวา ปฏิพทฺธจิโตฺต, ตเสฺสว ปลิโพโธ โหติ, น อิตรสฺสฯ

กุลนฺติ ญาติกุลํ วา อุปฏฺฐากกุลํ วาฯ เอกจฺจสฺส หิ อุปฏฺฐากกุลมฺปิ ‘‘สุขิเต สุขิโต’’ติ อาทินา นเยน สํสฏฺฐสฺส วิหรโต ปลิโพโธ โหติ, โส กุลมานุสเกหิ วินา ธมฺมสฺสวนาย สามนฺตวิหารมฺปิ น คจฺฉติฯ เอกจฺจสฺส มาตาปิตโรปิ ปลิโพธา น โหนฺติ โกรณฺฑกวิหารวาสิเตฺถรสฺส ภาคิเนยฺยทหรภิกฺขุโน วิยฯ

ลาโภติ จตฺตาโร ปจฺจยาฯ เต กถํ ปลิโพธา โหนฺติ? ปุญฺญวนฺตสฺส หิ ภิกฺขุโน คตคตฏฺฐาเน มนุสฺสา มหาปริวาเร ปจฺจเย เทนฺติ, โส เตสํ อนุโมเทโนฺต ธมฺมํ เทเสโนฺต

สมณธมฺมํ กาตุํ โอกาสํ น ลภติ, อรุณุคฺคมนโต ยาว ปฐมยาโม, ตาว มนุสฺสสํสโคฺค น อุป จฺฉิชฺชติ, ปุน พลวปจฺจูเสเยว พาหุลฺลิกปิณฺฑปาติกา อาคนฺตฺวา ‘‘ภนฺเต, อสุโก อุปฏฺฐาโก อุ ปาสโก อุปาสิกา อมโจฺจ อมจฺจธีตา ตุมฺหากํ ทสฺสนกามา’’ติ วทนฺติ, โส ‘‘คณฺหาวุโส ปตฺต จีวร’’นฺติ คมนสโชฺชว โหติ นิจฺจพฺยาวโฏ, ตเสฺสว เต ปจฺจยา ปลิโพธา โหนฺติฯ เตน คณํ ปหาย ยตฺถ นํ น ชานนฺติ, ตตฺถ เอกเกน จริตพฺพํฯ เอวํ โส ปลิโพโธ อุปจฺฉิชฺชติฯ

คโณติ สุตฺตนฺติกคโณ วา อาภิธมฺมิกคโณ วาฯ โย ตสฺส อุเทฺทสํ วา ปริปุจฺฉํ วา เท โนฺต สมณธมฺมสฺส โอกาสํ น ลภติ, ตสฺส คโณ ปลิโพโธ โหติฯ เตน โส เอวํ อุปจฺฉินฺทิต โพฺพ – สเจ เตสํ ภิกฺขูนํ พหุ กตํ โหติ, อปฺปํ อวสิฏฺฐํ, ตํ นิฏฺฐเปตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตพฺพํฯ สเจ อปฺปํ กตํ, พหุ อวสิฏฺฐํ, โยชนโต ปรํ อคนฺตฺวา อโนฺตโยชนปริเจฺฉเท อญฺญํ คณวาจกํ อุปสงฺ กมิตฺวา ‘‘อิเม อายสฺมา อุเทฺทสาทีหิ สงฺคณฺหตู’’ติ วตฺตพฺพํฯ เอวมฺปิ อลภมาเนน ‘‘มยฺหํ, อาวุโส, เอกํ กิจฺจํ อตฺถิ, ตุเมฺห ยถาผาสุกฏฺฐานานิ คจฺฉถา’’ติ คณํ ปหาย อตฺตโน กมฺมํ กาตพฺพํฯ

กเมฺมนาติ กมฺมปลิโพเธนฯ ‘‘กมฺมญฺจ ปญฺจม’’นฺติปิ ปาโฐฯ ตตฺถ **กมฺม**นฺติ นวกมฺมํฯ ตํ กโรเนฺตน วฑฺฒกีอาทีหิ ลทฺธาลทฺธํ ชานิตพฺพํ, กตากเต อุสฺสุกฺกํ อาปชฺชิตพฺพนฺติ สพฺพ ถาปิ ปลิโพโธ โหติฯ โสปิ เอวํ อุปจฺฉินฺทิตโพฺพ – สเจ อปฺปํ อวสิฏฺฐํ โหติ, นิฏฺฐเปตพฺพํฯ สเจ พหุ, สงฺฆิกํ เจ, นวกมฺมํ สงฺฆสฺส วา ภารหารกภิกฺขูนํ วา นิยฺยาเตตพฺพํฯ อตฺตโน สนฺตกํ เจ, อตฺตโน ภารหารกานํ นิยฺยาเตตพฺพํฯ ตาทิสํ อลภเนฺตน สงฺฆสฺส ปริจฺจชิตฺวา คนฺตพฺพํฯ

อทฺธานนฺติ มคฺคคมนํฯ ยสฺส หิ กตฺถจิ ปพฺพชฺชาเปโกฺข วา โหติ, ปจฺจยชาตํ วา กิญฺจิ ลทฺธพฺพํ โหติฯ สเจ ตํ อลภโนฺต น สโกฺกติ อธิวาเสตุํ, อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สมณธมฺมํ ก โรนฺตสฺสปิ คมิกจิตฺตํ นาม ทุปฺปฏิวิโนทยํ โหติ, ตสฺมา คนฺตฺวา ตํ กิจฺจํ ตีเรตฺวาว สมณธเมฺม อุสฺสุกฺกํ กาตพฺพํฯ

ญาตีติ วิหาเร อาจริยุปชฺฌายสทฺธิวิหาริกอเนฺตวาสิกสมานุปชฺฌายกสมานาจริยกา, ฆเร มาตา ปิตา ภาตาติ เอวมาทิกาฯ เต คิลานา อิมสฺส ปลิโพธา โหนฺติฯ ตสฺมา โส ปลิ โพโธ เต อุปฏฺฐหิตฺวา เตสํ ปากติกกรเณน อุปจฺฉินฺทิตโพฺพฯ ตตฺถ อุปชฺฌาโย ตาว คิลาโน สเจ ลหุํ น วุฏฺฐาติ, ยาวชีวํ ปฏิชคฺคิตโพฺพ, ตถา ปพฺพชฺชาจริโย อุปสมฺปทาจริโย สทฺธิวิหาริ โก อุปสมฺปาทิตปพฺพาชิตอเนฺตวาสิกสมานุปชฺฌายกา จฯ นิสฺสยาจริยอุเทฺทสาจริย นิสฺสยเนฺตวาสิกอุเทฺทสเนฺตวาสิกสมานาจริยกา ปน ยาว นิสฺสยอุเทฺทสา อนุปจฺฉินฺนา, ตาว ปฏิชคฺคิตพฺพาฯ ปโหเนฺตน ตโต อุทฺธมฺปิ ปฏิชคฺคิตพฺพา เอวฯ มาตาปิตูสุ อุปชฺฌาเย วิย ปฏิชคฺคิตพฺพํฯ สเจปิ หิ เต รเชฺช ฐิตา โหนฺติ, ปุตฺตโต จ อุปฏฺฐานํ ปจฺจาสีสนฺติ, กาตพฺพ เมวฯ อถ เตสํ เภสชฺชํ นตฺถิ, อตฺตโน สนฺตกํ ทาตพฺพํฯ อสติ, ภิกฺขาจริยาย ปริเยสิตฺวาปิ ทาตพฺพเมวฯ ภาตุภคินีนํ ปน เตสํ สนฺตกเมว โยเชตฺวา ทาตพฺพํฯ สเจ นตฺถิ, อตฺตโน สนฺตกํ ตาวกาลิกํ ทตฺวา ปจฺฉา ลภเนฺตน คณฺหิตพฺพํ, อลภเนฺตน น โจเทตพฺพาฯ อญฺญาตกสฺส ภคิ นิยา สามิกสฺส เภสชฺชํ เนว กาตุํ, น ทาตุํ วฏฺฏติ, ‘‘ตุยฺหํ สามิกสฺส เทหี’’ติ วตฺวา ปน ภคินิยา ทาตพฺพํฯ ภาตุ ชายายปิ เอเสว นโย, เตสํ ปน ปุตฺตา อิมสฺส ญาตกาเยวาติ เตสํ กาตุํ วฏฺฏ ติฯ

อาพาโธติ โย โกจิ โรโคฯ โส พาธยมาโน ปลิโพโธ โหติ, ตสฺมา เภสชฺชกรเณน อุปจฺ ฉินฺทิตโพฺพฯ สเจ ปน กติปาหํ เภสชฺชํ กโรนฺตสฺสปิ น วูปสมฺมติ, ‘‘นาหํ ตุยฺหํ ทาโส, น

ภตโก, ตํเยวมฺหิ โปเสนฺต อนมตเคค สํสารวฏฺฏ ทุกฺขปฺปโตฺต’’ติ อตฺตภาวํ ครหิตฺวา สมณ ธมฺม กาตพฺพฯ

คนฺถติ ปริยตฺติปริหรณํฯ ตํ สชฺฌายาทีหิ นิจฺจพฺยาวฏสฺสว ปลิโพโธ โหติ, น อิตรสฺสฯ

อิทฺธิยาติ อิทฺธิปลิโพเธนฯ ‘‘อิทฺธีติ เต ทสา’’ติปิ ปาโฐฯ ตตฺถ **อิทฺธี**ติ โปถุชฺชนิกา อิทฺธิฯ สา หิ อุตฺตานเสยฺยกทารโก วิย ตรุณสสฺสํ วิย จ ทุปฺปริหารา โหติ, อปฺปมตฺตเกน จ ภิชฺชติฯ สา ปน วิปสฺสนาย ปลิโพโธ โหติ, น สมาธิสฺส สมาธึ ปตฺวา ปตฺตพฺพโต, ตสฺมา วิปสฺสนาตฺถิเกน อิทฺธิปลิโพโธ อุปจฺฉินฺทิตโพฺพ, อิตเรน อวเสสาติฯ กมฺมฏฺฐานภาวนํ ปริพุนฺธติ อุปโรเธติ ปวตฺติตุํ น เทตีติ **ปลิโพโธ,** ร-การสฺส ล-การํ กตฺวา วุโตฺต, ปริปนฺถติ อโตฺถฯ **อุปจฺฉินฺทิตโพฺพ**ติ สมาปเนน สงฺคหเณน อุปรุนฺธิตโพฺพ, อปลิโพโธ กาตโพฺพติ อโตฺถฯ

กมฺมฏฺฐาเน นิยุโตฺต **กมฺมฏฺฐานิโก,** ภาวนมนุยุญฺชโนฺตฯ เตน กมฺมฏฺฐานิเกนฯ **ปริจฺฉินฺทิตฺวา**ติ ‘‘อิมสฺมึ วิหาเร สเพฺพปิ ภิกฺขู’’ติ เอวํ ปริจฺฉินฺทิตฺวาฯ **สหวาสีน**นฺติ สหวาสีนํ ภิกฺขูนํฯ **มุทุจิตฺตตํ ชเนตี**ติ อตฺตนิ มุทุจิตฺตตํ อุปฺปาเทติฯ อยญฺจ สหวาสีนํ จิตฺตมทฺทวชนนาทิ อโตฺถ ‘‘มนุสฺสานํ ปิโย โหตี’’ติอาทินยปฺปวเตฺตน **เมตฺตานิสํสสุเตฺตน** (อ. นิ. ๘.๑) ทีเปตโพฺพฯ

อโนลีนวุตฺติโก โหตีติ สมฺมาปฏิปตฺติยํ โอลีนวุตฺติโก หีนวีริโย น โหติ, อารทฺธวีริโย โหตีติ อโตฺถฯ ทิเพฺพสุปิ อารมฺมเณสุ, ปเคว อิตเรสูติ อธิปฺปาโยฯ **สพฺพตฺถา**ติ สพฺพสฺมึ สมณกรณีเย, สพฺพสฺมึ วา กมฺมฏฺฐานานุโยเคฯ **อตฺถยิตพฺพ**นฺติ ปุพฺพาเสวนวเสน อตฺถยิตพฺพํฯ โยคสฺส ภาวนาย อนุยุญฺชนํ โยคานุโยโค, ตเทว กรณียเฏฺฐน กมฺมํ, ตสฺส **โยคานุโยคกมฺมสฺสฯ ปทฏฺฐานตฺตา**ติ นิปฺผตฺติเหตุตฺตาฯ

โอทาตกสิเณ อาโลกกสิณํ, กสิณุคฺฆาฏิมากาสกสิเณ ปริจฺฉินฺนากาสกสิณญฺจ อโนฺตคธํ กตฺวา ปาฬิยํ ปถวีกสิณาทีนํ รูปชฺฌานารมฺมณานํ อฏฺฐนฺนํเยว กสิณานํ สรูปโต วุตฺตตฺตา อากาสกสิณํ อาโลกกสิณญฺจ วเชฺชตฺวา **‘‘อฏฺฐตึสารมฺมเณสู’’**ติ ปาฬิยํ อาคตนเยเนว วุตฺตํฯ อฏฺฐกถานเยน ปน อากาสกสิเณ อาโลกกสิเณ จ วิสุํ คหิเต จตฺตาลีสํเยว กมฺมฏฺฐานานิฯ ตตฺริมานิ จตฺตาลีส กมฺมฏฺฐานานิ – ทส กสิณา, ทส อสุภา , ทส อนุสฺสติโย, จตฺตาโร พฺรหฺมวิหารา, จตฺตาโร อารุปฺปา, เอกา สญฺญา, เอกํ ววตฺถานนฺติฯ ตตฺถ ปถวีกสิณํ อาโปกสิณํ เตโชกสิณํ วาโยกสิณํ นีลกสิณํ ปีตกสิณํ โลหิตกสิณํ โอทาตกสิณํ อาโลกกสิณํ ปริจฺฉินฺนากาสกสิณนฺติ อิเม **ทส กสิณา**ฯ อุทฺธุมาตกํ วินีลกํ วิปุพฺพกํ วิจฺฉิทฺทกํ วิกฺขายิตกํ วิกฺขิตฺตกํ หตวิกฺขิตฺตกํ โลหิตกํ ปุฬวกํ อฏฺฐิกนฺติ อิเม **ทส อสุภา**ฯ พุทฺธานุสฺสติ ธมฺม สงฺฆ สีล จาค เทวตานุสฺสติ มรณสฺสติ กายคตาสติ อานาปานสฺสติ อุปสมานุสฺสตีติ อิมา **ทส อนุสฺสติโย**ฯ เมตฺตา กรุณา มุทิตา อุเปกฺขาติ อิเม **จตฺตาโร พฺรหฺมวิหารา**ฯ อากาสานญฺจายตนํ วิญฺญาณญฺจายตนํ อากิญฺจญฺญายตนํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนนฺติ อิเม **จตฺตาโร อารุปฺปา**ฯ อาหาเร ปฏิกูลสญฺญา **เอกา สญฺญา**ฯ จตุธาตุววตฺถานํ **เอกํ ววตฺถาน**นฺติฯ

ยํ ยสฺส จริตานุกูลนฺติ เอตฺถ ราคจริตสฺส ตาว ทส อสุภา กายคตาสตีติ เอกาทส กมฺมฏฺฐานานิ อนุกูลานิ, โทสจริตสฺส จตฺตาโร พฺรหฺมวิหารา จตฺตาริ วณฺณกสิณานีติ อฏฺฐ, โมหจริตสฺส จ วิตกฺกจริตสฺส จ เอกํ อานาปานสฺสติกมฺมฏฺฐานเมว, สทฺธาจริตสฺส ปุริมา ฉ

อนุสฺสติโย, พุทฺธิจริตสฺส มรณสฺสติ อุปสมานุสฺสติ จตุธาตุววตฺถานํ อาหาเร ปฏิกูลสญฺญาติ จตฺตาริ, เสสกสิณานิ จตฺตาโร จ อารุปฺปา สพฺพจริตานํ อนุกูลานิฯ กสิเณสุ จ ยํ กิญฺจิ ปริตฺตํ วิตกฺกจริตสฺส, อปฺปมาณํ โมหจริตสฺส อนุกูลนฺติ เวทิตพฺพํฯ **ยถาวุตฺตเนว นเยนา**ติ ‘‘โยคานุโยคกมฺมสฺส ปทฏฺฐานตฺตา’’ติ อิมมตฺถํ อติทิสติฯ

ยํ กมฺมฏฺฐานํ คเหตุกาโม โหติ, ตเสฺสว วเสน จตุกฺกปญฺจกชฺฌานานิ นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานปทฏฺฐานํ วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อาสวกฺขยปฺปตฺตสฺส ขีณาสวสฺส สนฺติเก คเหตพฺพนฺติ อาห – **‘‘อิมินาว กมฺมฏฺฐาเนน...เป.... อุคฺคเหตพฺพ’’**นฺติฯ **อรหนฺตาทโย หี**ติอาทิ เอกจฺจขีณาสวโต พหุสฺสุโตว กมฺมฏฺฐานทาเน เสโยฺยติ ทสฺสนตฺถํ อารทฺธํฯ **มหาหตฺถิปถํ นีหรโนฺต วิยา**ติ กมฺมฏฺฐานปถวิํ มหาหตฺถิปถํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต วิยฯ **สปฺปายาสปฺปายํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา**ติ ยสฺส กมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขติ, ตสฺส อุปการานุปการํ ยุตฺติมคฺคเนน ปริจฺฉินฺทิตฺวาฯ

อิทานิ กมฺมฏฺฐานทายกสฺส สนฺติกํ คจฺฉเนฺตน โธตมกฺขิเตหิ ปาเทหิ อุปาหนา อารุหิตฺวา ฉตฺตํ คเหตฺวา เตลนาฬิมธุผาณิตาทีนิ คาหาเปตฺวา อเนฺตวาสิกปริวุเตน น คนฺตพฺพํ, คมิกวตฺตํ ปน ปูเรตฺวา อตฺตโน ปตฺตจีวรํ สยเมว คเหตฺวา อนฺตรามเคฺค ยํ ยํ วิหารํ ปวิสติ, สพฺพตฺถ ปวิฏฺฐกาเล อาคนฺตุกวตฺตํ, นิกฺขมนกาเล คมิกวตฺตนฺติ ยถารหํ ตํ ตํ วตฺตํ ปูเรเนฺตน สลฺลหุกปริกฺขาเรน ปรมสเลฺลขวุตฺตินา หุตฺวา คนฺตพฺพนฺติ อิมมตฺถํ สงฺขิปิตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘สลฺลหุกวุตฺตินา วินยาจารสมฺปเนฺนนนา’’**ติ อาหฯ เอวํ ปน คนฺตฺวา ตํ วิหารํ ปวิสเนฺตน อนฺตราเยว ทนฺตกฏฺฐํ กปฺปิยํ การาเปตฺวา คเหตฺวา ปวิสิตพฺพํ, น จ มุหุตฺตํ วิสฺสมิตฺวา ปาทโธวนมกฺขนาทีนิ กตฺวา อาจริยสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามีติ อญฺญํ ปริเวณํ ปวิสิตพฺพํฯ กสฺมา? สเจ หิสฺส ตตฺร อาจริยสฺส วิสภาคา ภิกฺขู ภเวยฺยุํ, ตํ เต อาคมนการณํ ปุจฺฉิตฺวา อาจริยสฺส อวณฺณํ ปกาเสตฺวา ‘‘นโฏฺฐสิ, สเจ ตสฺส สนฺติกํ อาคโต’’ติ วิปฺปฏิสารํ อุปฺปาเทยฺยุํ, เยน ตโตว ปฏินิวเตฺตยฺย, ตสฺมา อาจริยสฺส วสนฏฺฐานํ ปุจฺฉิตฺวา อุชุกํ ตเตฺถว คนฺตพฺพํฯ

วุตฺตปฺปการมาจริยนฺติ –

‘‘ปิโย ครุ ภาวนีโย, วตฺตา จ วจนกฺขโม;
คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา, โน จฏฺฐาเน นิโยชโก’’ติฯ (อ. นิ. ๗.๓๗; เนตฺติ. ๑๑๓) –

เอวมาทินา วุตฺตปฺปการํ สทฺธาทิคุณสมนฺนาคตํ เอกนฺตหิเตสิํ วุฑฺฒิปเกฺข ฐิตํ กลฺยาณมิตฺตํ อาจริยํฯ **วตฺตปฏิปตฺติยา อาราธิตจิตฺตสฺสา**ติ เอตฺถ สเจ อาจริโย ทหรตโร โหติ, ปตฺตจีวรปฏิคฺคหณาทีนิ น สาทิตพฺพานิฯ สเจ วุฑฺฒตโร, คนฺตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา ฐาตพฺพํฯ ‘‘นิกฺขิปาวุโส, ปตฺตจีวร’’นฺติ วุเตฺตน นิกฺขิปิตพฺพํฯ ‘‘ปานียํ ปิวา’’ติ วุเตฺตน สเจ อิจฺฉติ, ปาตพฺพํฯ ‘‘ปาเท โธวา’’ติ วุเตฺตน น ตาว โธวิตพฺพาฯ สเจ หิ อาจริเยน อาภตมุทกํ ภเวยฺย, น สารุปฺปํ สิยาฯ ‘‘โธวาวุโส, น มยา อาภตํ, อเญฺญหิ อาภต’’นฺติ วุเตฺตน ปน ยตฺถ อาจริโย น ปสฺสติ, เอวรูเป ปฏิจฺฉเนฺน วา โอกาเส อโพฺภกาสวิหารสฺสปิ วา เอกมเนฺต นิสีทิตฺวา ปาทา โธวิตพฺพาฯ สเจ อาจริโย เตลนาฬิํ อาหรติ, อุฏฺฐหิตฺวา อุโภหิ หเตฺถหิ สกฺกจฺจํ คเหตพฺพาฯ สเจ หิ น คเณฺหยฺย, ‘‘อยํ ภิกฺขุ อิโต เอว ปฏฺฐาย สโมฺภคํ โกเปตี’’ติ อาจริยสฺส อญฺญถตฺตํ ภเวยฺยฯ คเหตฺวา ปน น อาทิโตว ปาทา มเกฺขตพฺพาฯ สเจ หิ ตํ อาจริยสฺส คตฺตพฺภญฺชนเตลํ ภเวยฺย, น สารุปฺปํ สิยา, ตสฺมา ปฐมํ สีสํ มเกฺขตฺวา ขนฺธาทีนิ มเกฺขตพฺพานิฯ ‘‘สพฺพปาริหาริยเตลมิทํ, อาวุโส, ปาเทปิ มเกฺขหี’’ติ วุเตฺตน ปน ปาเท มเกฺขตฺวา ‘‘อิมํ เตลนาฬิํ ฐเปมิ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา อาจริเย คณฺหเนฺต ทาตพฺพาฯ

คตทิวสโต ปฏฺฐาย ‘‘กมฺมฏฺฐานํ เม, ภเนฺต, กเถถ’’อิเจฺจวํ น วตฺตพฺพํฯ ทุติยทิวสโต ปน ปฏฺฐาย สเจ อาจริยสฺส ปกติอุปฏฺฐาโก อตฺถิ, ตํ ยาจิตฺวา วตฺตํ กาตพฺพํฯ สเจ ยาจิโตปิ น เทติ, โอกาเส ลเทฺธเยว กาตพฺพํฯ กโรเนฺตน จ ขุทฺทกมชฺฌิมมหนฺตานิ ตีณิ ทนฺตกฏฺฐานิ อุปนาเมตพฺพานิฯ สีตํ อุณฺหนฺติ ทุวิธํ มุขโธวนุทกญฺจ นฺหาโนทกญฺจ ปฏิยาเทตพฺพํฯ ตโต ยํ อาจริโย ตีณิ ทิวสานิ ปริภุญฺชติ, ตาทิสเมว นิจฺจํ อุปฏฺฐาเปตพฺพํ, นิยมํ อกตฺวา ยํ วา ตํ วา ปริภุญฺชนฺตสฺส ยถาลทฺธํ อุปนาเมตพฺพํฯ กึ พหุนา วุเตฺตน, ยํ ตํ ภควตา ‘‘อเนฺตวาสิเกน, ภิกฺขเว, อาจริยมฺหิ สมฺมา วตฺติตพฺพํฯ ตตฺรายํ สมฺมาวตฺตนา – กาลเสฺสว วุฏฺฐาย อุปาหนา โอมุญฺจิตฺวา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา ทนฺตกฏฺฐํ ทาตพฺพํ, มุโขทกํ ทาตพฺพํ, อาสนํ ปญฺญเปตพฺพํฯ สเจ ยาคุ โหติ, ภาชนํ โธวิตฺวา ยาคุ อุปนาเมตพฺพา’’ติอาทิกํ (มหาว. ๖๖) ขนฺธเก วตฺตํ ปญฺญตฺตํ, ตํ สพฺพมฺปิ กาตพฺพํฯ อิติ อิมินา ยถาวุเตฺตน นเยน ปฏิปชฺชโนฺต วตฺตปฏิปตฺติยา จิตฺตํ อาราเธตีติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ปญฺจสนฺธิกนฺติ ปญฺจปพฺพํ, ปญฺจภาคนฺติ อโตฺถฯ **กมฺมฏฺฐานสฺส อุคฺคณฺหน**นฺติ กมฺมฏฺฐานคนฺถสฺส อุคฺคณฺหนํ, ตทตฺถปริปุจฺฉา **กมฺมฏฺฐานสฺส ปริปุจฺฉนา**ฯ อถ วา คนฺถโต อตฺถโต จ กมฺมฏฺฐานสฺส อุคฺคณฺหนํ **อุคฺคโห,** ตตฺถ สํสยปริปุจฺฉนา **ปริปุจฺฉา**ฯ **กมฺมฏฺฐานสฺส อุปฏฺฐาน**นฺติ นิมิตฺตุปฏฺฐานํ, เอวํ ภาวนมนุยุญฺชนฺตสฺส ‘‘เอวมิทํ นิมิตฺตํ อุปฏฺฐาตี’’ติ อุปธารณํ, ตถา **กมฺมฏฺฐานปฺปนา** ‘‘เอวํ ฌานมเปฺปตี’’ติฯ **กมฺมฏฺฐานสฺส ลกฺขณ**นฺติ คณนานุพนฺธนาผุสนานํ วเสน ภาวนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา ฐปนาย สมฺปตฺติ, ตโต ปรมฺปิ วา สลฺลกฺขณาทิวเสน มตฺถกปฺปตฺตีติ กมฺมฏฺฐานสภาวสฺส สลฺลกฺขณํฯ เตนาห – **‘‘กมฺมฏฺฐานสภาวุปธารณนฺติ วุตฺตํ โหตี’’**ติฯ

อตฺตนาปิ น กิลมติ โอธิโส กมฺมฏฺฐานสฺส อุคฺคณฺหนโต, ตโต เอว **อาจริยมฺปิ น วิเหเฐติ** ธมฺมาธิกรณมฺปิ ภาวนาย มตฺถกํ ปาปนโตฯ **ตสฺมา**ติ ตํนิมิตฺตํ อตฺตโนอกิลมนอาจริยาวิเหฐนเหตุฯ **โถก**นฺติ โถกํ โถกํฯ **ตตฺถา**ติ ยตฺถ อาจริโย วสติ, ตตฺถฯ **สปฺปายํ โหตี**ติ อาวาสสปฺปายาทิลาเภน มนสิการผาสุตา ภาวนานุกูลตา โหติฯ **โยชนปรม**นฺติ อิมินา คาวุตอฑฺฒโยชนานิปิ สงฺคณฺหาติฯ ยสฺมา ปน มนฺทปโญฺญ คาวุเต อฑฺฒโยชเน โยชนมเตฺต วา วสโนฺต กมฺมฏฺฐานสฺส กิสฺมิญฺจิเทว ฐาเน สเนฺทเห วา สติสโมฺมเส วา ชาเต กาลเสฺสว วิหาเร วตฺตํ กตฺวา อนฺตรามเคฺค ปิณฺฑาย จริตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเนเยว อาจริยสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ ทิวสํ อาจริยสฺส สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ โสเธตฺวา ทุติยทิวเส อาจริยํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา อนฺตรามเคฺค ปิณฺฑาย จริตฺวา อกิลมโนฺตเยว อตฺตโน วสนฏฺฐานํ อาคนฺตุํ สกฺขิสฺสติ, ตสฺมา วุตฺตํ **‘‘มนฺทปโญฺญ โยชนปรมํ คนฺตฺวา’’**ติฯ สเจ ติกฺขปโญฺญ โยชนปรเม ผาสุกฏฺฐานํ น ลภติ, เตน กมฺมฏฺฐาเน สพฺพํ คณฺฐิฏฺฐานํ ฉินฺทิตฺวา วิสุทฺธํ อาวชฺชนปฏิพทฺธํ กมฺมฏฺฐานํ กตฺวา โยชนปรมโต ทูรมฺปิ คนฺตุํ วฏฺฏตีติ อาห **‘‘ติกฺขปโญฺญ ทูรมฺปิ คนฺตฺวา’’**ติฯ

อฏฺฐารสเสนาสนโทสวิวชฺชิตนฺติ มหตฺตํ, นวตฺตํ, ชิณฺณตฺตํ, ปนฺถนิสฺสิตตฺตํ, โสณฺฑี, ปณฺณํ, ปุปฺผํ, ผลํ, ปตฺถนียตา, นครสนฺนิสฺสิตตา, ทารุสนฺนิสฺสิตตา, เขตฺตสนฺนิสฺสิตตา, วิสภาคานํ ปุคฺคลานํ อตฺถิตา, ปฏฺฏนสนฺนิสฺสิตตา, ปจฺจนฺตสนฺนิสฺสิตตา, รชฺชสีมสนฺนิสฺสิตตา, อสปฺปายตา, กลฺยาณมิตฺตานํ อลาโภติ อิเมหิ อฏฺฐารสหิ เสนาสนโทเสหิ วิวชฺชิตํฯ อิเมสญฺหิ อฏฺฐารสนฺนํ โทสานํ อญฺญตเรน สมนฺนาคตํ เสนาสนํ ภาวนาย อนนุรูปํฯ

กสฺมา? **มหาวิหาเร** (วิสุทฺธิ. ๑.๕๒) ตาว พหู นานาฉนฺทา สนฺนิปตนฺติ, เต อญฺญมญฺญํ ปฏิวิรุทฺธตาย วตฺตํ น กโรนฺติ, โพธิยงฺคณาทีนิ อสมฺมฏฺฐาเนว โหนฺติ, อนุปฏฺฐาปิตํ ปานียํ ปริโภชนียํฯ ตตฺรายํ ‘‘โคจรคาเม ปิณฺฑาย จริสฺสามี’’ติ ปตฺตจีวรมาทาย นิกฺขนฺโตปิ สเจ ปสฺสติ วตฺตํ อกตํ, ปานียฆฏํ วา ริตฺตํ, อถาเนน วตฺตํ กาตพฺพํ โหติ, ปานียํ อุปฏฺฐาเปตพฺพํ , อกโรนฺโต วตฺตเภเท ทุกฺกฏํ อาปชฺชติฯ กโรนฺตสฺส กาโล อติกฺกมติ, อติทิวา ปวิฏฺโฐ นิฏฺฐิตาย ภิกฺขาย กิญฺจิ น ลภติฯ ปฏิสลฺลานคโตปิ สามเณรทหรภิกฺขูนํ อุจฺจาสทฺเทน สงฺฆกมฺเมหิ จ วิกฺขิปติฯ ยตฺถ ปน สพฺพํ วตฺตํ กตเมว โหติ, อวเสสาปิ จ ฆฏฺฏนา นตฺถิ, เอวรูเป มหาวิหาเรปิ วิหาตพฺพํฯ

นววิหาเร พหุ นวกมฺมํ โหติ, อกโรนฺตํ อุชฺฌายนฺติฯ ยตฺถ ปน ภิกฺขู เอวํ วทนฺติ ‘‘อายสฺมา ยถาสุขํ สมณธมฺมํ กโรตุ, มยํ นวกมฺมํ กริสฺสามา’’ติ, เอวรูเป วิหาตพฺพํฯ

ชิณฺณวิหาเร ปน พหุ ปฏิชคฺคิตพฺพํ โหติ, อนฺตมโส อตฺตโน เสนาสนมตฺตมฺปิ อปฺปฏิชคฺคนฺตํ อุชฺฌายนฺติ, ปฏิชคฺคนฺตสฺส กมฺมฏฺฐานํ ปริหายติฯ

ปนฺถนิสฺสิเต มหาปถวิหาเร รตฺตินฺทิวํ อาคนฺตุกา สนฺนิปตนฺติฯ วิกาเล อาคตานํ อตฺตโน เสนาสนํ ทตฺวา รุกฺขมูเล วา ปาสาณปิฏฺเฐ วา วสิตพฺพํ โหติ, ปุนทิวเสปิ เอวเมวาติ กมฺมฏฺฐานสฺส โอกาโส น โหติฯ ยตฺถ ปน เอวรูโป อาคนฺตุกสมฺพาโธ น โหติ, ตตฺถ วิหาตพฺพํฯ

โสณฺฑี นาม ปาสาณโปกฺขรณี โหติฯ ตตฺถ ปานียตฺถํ มหาชโน สโมสรติ, นครวาสีนํ ราชกุลูปกเตฺถรานํ อเนฺตวาสิกา รชนกมฺมตฺถาย อาคจฺฉนฺติ, เตสํ ภาชนทารุโทณิกาทีนิ ปุจฺฉนฺตานํ ‘‘อสุเก จ อสุเก จ ฐาเน’’ติ ทเสฺสตพฺพานิ โหนฺติฯ เอวํ สพฺพกาลมฺปิ นิจฺจพฺยาวโฏ โหติฯ

ยตฺถ นานาวิธํ **สากปณฺณํ** โหติ, ตตฺถสฺส กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ทิวาวิหารํ นิสินฺนสฺสปิ สนฺติเก สากหาริกา คายมานา ปณฺณํ อุจฺจินนฺติโย วิสภาคสทฺทสงฺฆฏฺฏเนน กมฺมฏฺฐานนฺตรายํ กโรนฺติฯ

ยตฺถ ปน นานาวิธา **มาลาคจฺฉา** สุปุปฺผิตา โหนฺติ, ตตฺราปิ ตาทิโสเยว อุปทฺทโวฯ

ยตฺถ นานาวิธํ **อมฺพชมฺพุปนสาทิผลํ** โหติ, ตตฺถ ผลตฺถิกา อาคนฺตฺวา ยาจนฺติ, อเทนฺตสฺส กุชฺฌนฺติ, พลกฺกาเรน วา คณฺหนฺติ, สายนฺหสมเย วิหารมเชฺฌ จงฺกมเนฺตน เต ทิสฺวา ‘‘กึ อุปาสกา เอวํ กโรถา’’ติ วุตฺตา ยถารุจิ อโกฺกสนฺติ, อวาสายปิสฺส ปรกฺกมนฺติฯ

ปตฺถนีเย ปน โลกสมฺมเต ทกฺขิณคิริหตฺถิกุจฺฉิเจติยคิริจิตฺตลปพฺพตสทิเส วิหาเร วิหรนฺตํ ‘‘อยํ อรหา’’ติ สมฺภาเวตฺวา วนฺทิตุกามา มนุสฺสา สมนฺตา โอสรนฺติ, เตนสฺส น ผาสุ โหติฯ ยสฺส ปน ตํ สปฺปายํ โหติ, เตน ทิวา อญฺญตฺถ คนฺตฺวา รตฺตึ วสิตพฺพํฯ

นครสนฺนิสฺสิเต วิสภาคารมฺมณานิ อาปาถมาคจฺฉนฺติ, กุมฺภทาสิโยปิ ฆเฏหิ นิฆํสนฺติโย คจฺฉนฺติ, โอกฺกมิตฺวา มคฺคํ น เทนฺติ, อิสฺสรมนุสฺสาปิ วิหารมเชฺฌ สาณึ ปริกฺขิปิตฺวา นิสีทนฺติฯ

ทารุสนฺนิสฺสเย ปน ยตฺถ กฏฺฐานิ จ ทพฺพุปกรณรุกฺขา จ สนฺติ, ตตฺถ กฏฺฐหาริกา ปุพฺเพ วุตฺตสากปุปฺผหาริกา วิย อผาสุกํ กโรนฺติฯ วิหาเร รุกฺขา สนฺติ, เต ''ฉินฺทิตฺวา ฆรานิ กริสฺสามา''ติ มนุสฺสา อาคนฺตฺวา ฉินฺทนฺติฯ สเจ สายนฺหสมเย ปธานฆรา นิกฺขมิตฺวา วิหารมชฺฌํ จงฺกมโนฺต เต ทิสฺวา ''กึ อุปาสกา เอวํ กโรถา''ติ วทติ, ยถารุจิ อโกฺกสนฺติ, อวาสายปิสฺส ปรกฺกมนฺติฯ

โย ปน **เขตฺตสนฺนิสฺสิโต** โหติ สมนฺตา เขเตฺตหิ ปริวาริโต, ตตฺถ มนุสฺสา วิหารมชฺฌเยว ขลํ กตฺวา ธญฺญํ มทฺทนฺติ, ปมุเขสุ สยนฺติ, อญฺญมฺปิ พหุํ อผาสุํ กโรนฺติฯ ยตฺรปิ มหาสงฺฆโภโค โหติ, อารามิกกุลานํ คาโว รุนฺธนฺติ, อุทกวารํ ปฏิเสเธนฺติ, มนุสฺสา วีหิสีสํ คเหตฺวา ''ปสฺสถ ตุมฺหากํ อารามิกกุลานํ กมฺม''นฺติ สงฺฆสฺส ทเสฺสนฺติฯ เตน เตน การเณน ราชราชมหามตฺตานํ ฆรทฺวารํ คนฺตพฺพํ โหติ, อยมฺปิ เขตฺตสนฺนิสฺสิเตเนว สงฺคหิโตฯ

ยตฺถ **อญฺญมญฺญวิสภาคา เวรี** ภิกฺขู วิหรนฺติ, เย กลหํ กโรนฺตา ''มา, ภเนฺต, เอวํ กโรถา''ติ วาริยมานา ''เอตสฺส ปํสุกูลิกสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐาย นฏฺฐามฺหา''ติ วตฺตาโร ภวนฺติฯ

โยปิ **อุทกปฏฺฏนํ วา ถลปฏฺฏนํ วา** สนฺนิสฺสิโต โหติ, ตตฺถ อภิณฺหํ นาวาหิ จ สเตฺถหิ จ อาคตมนุสฺสา ''โอกาสํ เทถ, ปานียํ เทถ, โลณํ เทถา''ติ ฆฏฺฏยนฺตา อผาสุํ กโรนฺติฯ

ปจฺจนฺตสนฺนิสฺสิเต ปน มนุสฺสา พุทฺธาทีสุ อปฺปสนฺนา โหนฺติฯ

รชฺชสีมสนฺนิสฺสิเต ราชภยํ โหติฯ ตญฺหิ ปเทสํ เอโก ราชา ''น มยฺหํ วเส วตฺตตี''ติ ปหรติ, อิตโรปิ ''น มยฺหํ วเส วตฺตตี''ติฯ ตตฺรายํ ภิกฺขุ กทาจิ อิมสฺส รโญฺญ วิชิเต วิจรติ, กทาจิ เอตสฺส, อถ นํ ''จรปุริโส อย''นฺติ มญฺญมานา อนยพฺยสนํ ปาเปนฺติฯ

อสปฺปายตาติ วิสภาครูปาทิอารมฺมณสโมสรเณน วา อมนุสฺสปริคฺคหิตตาย วา อสปฺปายตาฯ ตตฺริทํ วตฺถุ – เอโก กิร เถโร อรเญฺญ วสติฯ อถสฺส เอกา ยกฺขินี ปณฺณสาลทฺวาเร ฐตฺวา คายิฯ โส นิกฺขมิตฺวา ทฺวาเร อฏฺฐาสิ, สา คนฺตฺวา จงฺกมนสีเส คายิฯ เถโร จงฺกมนสีสํ อคมาสิ, สา สตโปริเส ปปาเต ฐตฺวา คายิฯ เถโร ปฏินิวตฺติ, อถ นํ สา เวเคน คนฺตฺวา คเหตฺวา ''มยา, ภเนฺต, น เอโก, น เทฺว ตุมฺหาทิสา ขาทิตา''ติ อาหฯ

ยตฺถ น สกฺกา โหติ อาจริยํ วา อาจริยสมํ วา อุปชฺฌายํ วา อุปชฺฌายสมํ วา กลฺยาณมิตฺตํ ลทฺธุํ, ตตฺถ โส **กลฺยาณมิตฺตานํ อลาโภ** มหาโทโสเยวฯ ตสฺมา อิเมสํ อฏฺฐารสนฺนํ โทสานํ อญฺญตเรน สมนฺนาคตํ เสนาสนํ ภาวนาย อนนุรูปนฺติ เวทิตพฺพํฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ **อฏฺฐกถาสุ** –

''มหาวาสํ นวาวาสํ, ชราวาสญฺจ ปนฺถนึ;
โสณฺฑึ ปณฺณญฺจ ปุปฺผญฺจ, ผลํ ปตฺถิตเมว จฯ

''นครํ ทารุนา เขตฺตํ, วิสภาเคน ปฏฺฏนํ;
ปจฺจนฺตสีมาสปฺปายํ, ยตฺถ มิโตฺต น ลพฺภติฯ

''อฏฺฐารเสตานิ ฐานานิ, อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต;
อารกา ปริวเชฺชยฺย, มคฺคํ สปฺปฏิภยํ ยถา''ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๕๒);

ปญฺจเสนาสนงฺคสมนฺนาคตนฺติ คามโต นาติทูรนาจฺจาสนฺนตาทีหิ ปญฺจหิ เสนาสนเงฺคหิ สมนฺนาคตํฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

> ‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, เสนาสนํ ปญฺจงฺคสมนฺนาคตํ โหติ? อิธ, ภิกฺขเว, เสนาสนํ นาติทูรํ โหติ นาจฺจาสนฺนํ คมนาคมนสมฺปนฺนํ, ทิวา อปฺปากิณฺณํ รตฺตึ อปฺปสทฺทํ อปฺปนิโคฺฆสํ, อปฺปฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสํ, ตสฺมึ โข ปน เสนาสเน วิหรนฺตสฺส อปฺปกสิเรน อุปฺปชฺชนฺติ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารา, ตสฺมึ โข ปน เสนาสเน เถรา ภิกฺขู วิหรนฺติ พหุสฺสุตา อาคตาคมา ธมฺมธรา วินยธรา มาติกาธรา, เต กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺฉติ ปริปญฺหติ ‘อิทํ, ภเนฺต, กถํ, อิมสฺส โก อโตฺถ’ติฯ ตสฺส เต อายสฺมโนฺต อวิวฏญฺเจว วิวรนฺติ, อนุตฺตานีกตญฺจ อุตฺตานึ กโรนฺติ, อเนกวิหิเตสุ จ กงฺขาฐานิเยสุ ธเมฺมสุ กงฺขํ ปฏิวิโนเทนฺติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, เสนาสนํ ปญฺจงฺคสมนฺนาคตํ โหตี’’ติ (อ. นิ. ๑๐.๑๑)ฯ

เอตฺถ จ นาติทูรํ นาจฺจาสนฺนํ คมนาคมนสมฺปนฺนนฺติ เอกํ องฺคํ, ทิวา อปฺปากิณฺณํ รตฺตึ อปฺปสทฺทํ อปฺปนิโคฺฆสนฺติ เอกํ, อปฺปฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสนฺติ เอกํ, ตสฺมึ โข ปน เสนาสเน วิหรนฺตสฺส…เป.… ปริกฺขาราติ เอกํ, ตสฺมึ โข ปน เสนาสเน เถรา…เป.… กงฺขํ ปฏิวิโนเทนฺตีติ เอกํฯ เอวํ ปญฺจงฺคานิ เวทิตพฺพานิฯ

อุปจฺฉินฺนขุทฺทกปลิโพเธนาติ เอตฺถ ปน ขุทฺทกปลิโพเธ อุปจฺฉินฺทเนฺตน ทีฆานิ เกสนขโลมานิ ฉินฺทิตพฺพานิ, ชิณฺณจีวเรสุ อคฺคฬอนุวาตปริภณฺฑทานาทินา ทฬฺหีกมฺมํ วา ตนฺตุเจฺฉทาทีสุ ตุนฺนกมฺมํ วา กาตพฺพํ, กิลิฏฺฐานิ วา รชิตพฺพานิฯ สเจ ปเตฺต มลํ โหติ, ปโตฺต ปจิตโพฺพ, มญฺจปีฐาทีนิ โสเธตพฺพานิฯ **ภตฺตสมฺมทํ ปฏิวิโนเทตฺวา**ติ โภชนนิมิตฺตํ ปริสฺสมํ วิโนเทตฺวาฯ อาหาเร หิ อาสยํ ปวิฏฺฐมเตฺต ตสฺส อาคนฺตุกตาย เยภุเยฺยน สิยา สรีรสฺส โกจิ ปริสฺสโม, ตํ วูปสเมตฺวาฯ ตสฺมิญฺหิ อวูปสเนฺต สรีรเขเทน จิตฺตํ เอกคฺคตํ น ลเภยฺยาติฯ อุคฺคเหตพฺพโต อุคฺคโห, สโพฺพปิ กมฺมฏฺฐานวิธิ, น ปุเพฺพ วุตฺตอุคฺคหมตฺตํฯ อาจริยโต อุคฺคโห **อาจริยุคฺคโห,** ตโตฯ **เอกปทมฺปิ**ติ เอกโกฏฺฐาสมฺปิฯ

อนุพนฺธนาติ อสฺสาสปสฺสาสานํ อนุคมนวเสน สติยา นิรนฺตรํ อนุปวตฺตนาฯ **ผุสนา**ติ อสฺสาสปสฺสาเส คเณนฺตสฺส คณนํ ปฏิสํหริตฺวา เต สติยา อนุพนฺธนฺตสฺส ยถา อปฺปนา โหติ, ตถา จิตฺตํ ฐเปนฺตสฺส จ นาสิกคฺคาทิฏฺฐานสฺส เนสํ ผุสนาฯ ยสฺมา ปน คณนาทิวเสน วิย ผุสนาทิวเสน วิสุํ มนสิกาโร นตฺถิ, ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเนเยว คณนา กาตพฺพาติ ทเสฺสตุํ อิธ ผุสนาคหณนฺติ ทีเปโนฺต **‘‘ผุสนาติ ผุฏฺฐฏฺฐาน’’**นฺติ อาหฯ **ฐปนา**ติ สมาธานํฯ ตญฺหิ สมฺมเทว อารมฺมเณ จิตฺตสฺส อาธานํ ฐปนํ โหติฯ ตถา หิ สมาธิ ‘‘จิตฺตสฺส ฐิติ สณฺฐิตี’’ติ นิทฺทิโฏฺฐฯ สมาธิปฺปธานา ปน อปฺปนาติ อาห **‘‘ฐปนาติ อปฺปนา’’**ติฯ อนิจฺจตาทีนํ สํลกฺขณโต **สลฺลกฺขณา วิปสฺสนา**ฯ ปวตฺตโต นิมิตฺตโต จ วินิวฏฺฏนโต **วินิวฏฺฏนา มโคฺค**ฯ สกลสํกิเลสปฏิปฺปสฺสทฺธิภาวโต สพฺพโส สุทฺธีติ **ปาริสุทฺธิ ผลํ**ฯ **เตส**นฺติ วิวฏฺฏนาปาริสุทฺธีนํฯ **ปฏิปสฺสนา**ติ ปติ ปติ ทสฺสนํ เปกฺขนํฯ เตนาห **‘‘ปจฺจเวกฺขณา’’**ติฯ

ขณฺฑนฺติ เอกํ ตีณิ ปญฺจาติ เอวํ คณนาย ขณฺฑนํฯ **โอกาเส**ติ คณนาวิธึ สนฺธายาห, คณนานิสฺสิโตว น กมฺมฏฺฐานนิสฺสิโตฯ **สิขาปฺปตฺตํ นุ โข**ติ อิทํ จิรตรํ คณนาย มนสิกโรนฺตสฺส วเสน วุตฺตํฯ โส หิ ตถา ลทฺธํ อวิเกฺขปมตฺตํ นิสฺสาย เอวํ มเญฺญยฺยฯ **อสฺสาสปสฺสาเสสุ โย อุปฏฺฐาติ, ตํ คเหตฺวา**ติ อิทํ อสฺสาสปสฺสาเสสุ ยสฺส เอโกว ปฐมํ อุปฏฺฐาติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยสฺส ปน อุโภปิ อุปฏฺฐหนฺติ, เตน อุภยมฺปิ คเหตฺวา คเณตพฺพํ ฯ **โย อุปฏฺฐา**

ตีติ อิมินา จ ทฺวีสุ นาสาปุฏวาเตสุ โย ปากฏตโร อุปฏฺฐาติ, โส คเหตพฺโพฺติ อยมฺปิ อโตฺถ ทีปิโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ **ปวตฺตมานํ ปวตฺตมานนฺ**ติ อาเมฑิตวจเนน นิรนฺตรํ อสฺสาสปสฺสาสานํ อุปลกฺขณํ ทเสฺสติฯ **เอวนฺ**ติ วุตฺตปฺปกาเรน อุปลเกฺขตฺวาวาติ อโตฺถฯ ปฐมํ เอเกกสฺมิํ อุปฏฺฐิเตปิ อุปลเกฺขตฺวาว คเณนฺตสฺส กเมน อุโภปิ ปากฏา โหนฺตีติ อาห – **“อสฺสาสปสฺสาสา ปากฏา โหนฺตี”**ติฯ เตน “อุปลเกฺขตฺวาว คเณตพฺพ”นฺติ อิมสฺส “ตเสฺสวํ คณยโต…เป.… ปากฏา โหนฺตี”ติ อิทํ การณวจนํ ทฏฺฐพฺพํฯ ตตฺถ **ปากฏา โหนฺตี**ติ คณนาวเสน พหิทฺธา วิเกฺขปาภาวโต วิภูตา โหนฺติฯ

ปลิฆาย ปริวตฺตนกํ ยตฺถ นิกฺขิปนฺติ, โส **ปลิฆตฺถโมฺภ**ฯ **ติยามรตฺติ**นฺติ อจฺจนฺตสํโยเค อุปโยควจนํฯ **ปุริมนเยนา**ติ สีฆคณนาย, โคปาลกคณนายาติ อโตฺถฯ **เอโก เทฺว ตีณิ จตฺตาริ ปญฺจา**ติ คณนาวิธิทสฺสนํฯ ตสฺมา **อฏฺฐา**ติอาทีสุปิ เอกโต ปฏฺฐาเยว ปเจฺจกํ อฏฺฐาทีนิ ปาเปตพฺพานิฯ **“สีฆํ สีฆํ คเณตพฺพเมวา”**ติ วตฺวา ตตฺถ การณํ นิทสฺสนญฺจ ทเสฺสติ **“คณนาปฏิพเทฺธ หี”**ติอาทินาฯ ตตฺถ อรียติ เตน นาวาติ อริตฺตํ, ปาชนทโณฺฑฯ อริเตฺตน อุปตฺถมฺภนํ **อริตฺตุปตฺถมฺภนํ,** ตสฺส **วเสน**ฯ

นิปฺปริยายโต นิรนฺตรปฺปวตฺติ นาม ฐปนายเมวาติ อาห **“นิรนฺตรปฺปวตฺตํ วิยา”**ติฯ อโนฺต ปวิสนฺตํ มนสิกโรโนฺต อโนฺต จิตฺตํ ปเวเสติ นามฯ พหิ จิตฺตนีหรเณปิ เอเสว นโยฯ **วาตพฺภาหตนฺ**ติ อพฺภนฺตรคตวาตํ พหุลํ มนสิกโรนฺตสฺส วาเตน ตํ ฐานํ อพฺภาหตํ วิย เมเทน ปูริตํ วิย จ โหติ, ตถา อุปฏฺฐาติฯ **นีหรโต**ติ ผุโฏฺฐกาสํ มุญฺจิตฺวา นีหรโตฯ ตถา ปน นีหรโต วาตสฺส คติสมเนฺวสนมุเขน นานารมฺมเณสุ จิตฺตํ วิธาวตีติ อาห **“ปุถุตฺตารมฺมเณ จิตฺตํ วิกฺขิปตี”**ติฯ

เอตนฺติ เอตํ อสฺสาสปสฺสาสชาตํฯ **อนุคมน**นฺติ ปวตฺตปวตฺตานํ อสฺสาสปสฺสาสานํ อารมฺมณกรณวเสน สติยา อนุ อนุ ปวตฺตนํ อนุคจฺฉนํฯ เตเนวาห – **“ตญฺจ โข อาทิมชฺฌปริโยสานานุคมนวเสนา”**ติฯ **นาภิ อาทิ** ตตฺถ ปฐมํ อุปฺปชฺชนโตฯ ปฐมุปฺปตฺติวเสน หิ อิธ อาทิจินฺตา, น อุปฺปตฺติมตฺตวเสนฯ ตถา หิ เต นาภิโต ปฏฺฐาย ยาว นาสิกคฺคา สพฺพตฺถ อุปฺปชฺชเนฺตวฯ ยตฺถ ยตฺถ จ อุปฺปชฺชนฺติ, ตตฺถ ตเตฺถว ภิชฺชนฺติ ธมฺมานํ คมนาภาวโตฯ ยถาปจฺจยํ ปน เทสนฺตรุปฺปตฺติยํ คติสมญฺญาฯ **หทยํ มชฺฌ**นฺติ หทยสมีปํ ตสฺส อุปริภาโค มชฺฌํฯ **นาสิกคฺคํ ปริโยสาน**นฺติ นาสิกฏฺฐานํ ตสฺส ปริโยสานํ อสฺสาสปสฺสาสานํ สมญฺญาย ตทวธิภาวโตฯ ตถา เหเต จิตฺตสมุฏฺฐานา วุตฺตา, น จ พหิทฺธา จิตฺตสมุฏฺฐานานํ สมฺภโว อตฺถิฯ เตนาห **“อพฺภนฺตรปวิสนวาตสฺส นาสิกคฺคํ อาที”**ติฯ ปวิสนนิกฺขมนปริยาโย ปน ตํสทิสวเสเนว วุโตฺตติ เวทิตโพฺพฯ **วิกฺขปคต**นฺติ วิเกฺขปํ อุปคตํ, วิกฺขิตฺตํ อสมาหิตนฺติ อโตฺถฯ **สารทฺธายา**ติ สทรถภาวายฯ **อิญฺชนายา**ติ กมฺมฏฺฐานมนสิการสฺส จลนายฯ **วิเกฺขปคเตน จิเตฺตนา**ติ เหตุมฺหิ กรณวจนํ, อิตฺถมฺภูตลกฺขเณ วาฯ **สารทฺธา**ติ สทรถาฯ **อิญฺชิตา**ติ อิญฺชนกา จลนกา, ตถา **ผนฺทิตา**ฯ

อาทิมชฺฌปริโยสานวเสนาติอาทิมชฺฌปริโยสานานุคมนวเสน น มนสิ กาตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ “อนุพนฺธนาย มนสิกโรเนฺตน ผุสนาวเสน ฐปนาวเสน จ มนสิ กาตพฺพ”นฺติ เยน อธิปฺปาเยน วุตฺตํ, ตํ วิวริตุํ **“คณนานุพนฺธนาวเสน วิยา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **วิสุํ มนสิกาโร นตฺถี**ติ คณนาย อนุพนฺธนาย จ วินา ยถากฺกมํ เกวลํ ผุสนาวเสน ฐปนาวเสน จ กมฺมฏฺฐานมนสิกาโร นตฺถิฯ นนุ ผุสนาย วินา ฐปนาย วิย ผุสนาย วินา คณนายปิ มนสิกาโร นตฺถิเยวาติ? ยทิปิ นตฺถิ, คณนา ปน ยถา กมฺมฏฺฐานมนสิการสฺส มูลภาวโต ปธานภาเวน คเหตพฺพา,

เอวํ อนุพนฺธนา ฐปนาย ตาย วินา ฐปนาย อสมฺภวโตฯ ตสฺมา สติปิ ผุสนาย นานนฺตริกภาเว คณนานุพนฺธนา เอว มูลภาวโต ปธานภาเวน คเหตฺวา อิตราสํ ตทภาวํ ทเสฺสนฺโต อาห – **“คณนานุพนฺธนาวเสน วิย หิ ผุสนาฐปนาวเสน วิสุํ มนสิกาโร นตฺถี”**ติฯ ยทิ เอวํ ตา กสฺมา อุเทฺทเส วิสุํ คหิตาติ อาห **“ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเนเยวา”**ติอาทิฯ ตตฺถ **ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเนเยว คเณนฺโต**ติ อิมินา คณนาย ผุสนา องฺคนฺติ ทเสฺสติฯ เตนาห – **“คณนาย จ ผุสนาย จ มนสิ กโรตี”**ติฯ **ตเตฺถวา**ติ ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเนเยวฯ **เต**ติ อสฺสาสปสฺสาเสฯ **สติยา อนุพนฺธนฺโต**ติ คณนาวิธึ อนุคนฺตฺวา สติยา นิพนฺธนฺโต, ผุโฏฺฐกาเสเยว เต นิรนฺตรํ อุปธาเรนฺโตติ อโตฺถฯ **อปฺปนาวเสน จิตฺตํ ฐเปนฺโต**ติ ยถา อปฺปนา โหติ, เอวํ ยถาอุปฏฺฐิเต นิมิเตฺต จิตฺตํ ฐเปนฺโต สมาทหนฺโตฯ **อนุพนฺธนาย จา**ติอาทีสุ อนุพนฺธนาย จ ผุสนาย จ ฐปนาย จ มนสิ กโรตีติ วุจฺจตีติ โยชนาฯ **สฺวายมโตฺถ**ติ ยฺวายํ ‘‘ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเนเยว คเณนฺโต ตเตฺถว คณนํ ปฏิสํหริตฺวา เต สติยา อนุพนฺธนฺโต’’ติ วุโตฺต, โส อยมโตฺถฯ ยา อจฺจนฺตาย น มิโนติ น วินิจฺฉินติ, สา มานสฺส สมีเปติ อุปมา ยถา โคโณ วิย ควโยติฯ

ปงฺคุโฬติ ปีฐสปฺปีฯ **โทลา**ติ เปโงฺขโลฯ **กีฬโต**นฺติ กีฬนฺตานํฯ **มาตาปุตฺตาน**นฺติ อตฺตโน ภริยาย ปุตฺตสฺส จฯ **อุโภ โกฏิโย**ติ อาคจฺฉนฺตสฺส ปุริมโกฏึ, คจฺฉนฺตสฺส ปจฺฉิมโกฏินฺติ เทฺวปิ โกฏิโยฯ **มชฺฌญฺจา**ติ โทลาผลกเสฺสว มชฺฌํฯ อุปนิพนฺธนตฺถมฺภ วิยาติ **อุปนิพนฺธนตฺถมฺภ,** นาสิกคฺคํ มุขนิมิตฺตํ วา, ตสฺส มูเล สมีเป ฐตฺวาฯ กถํ ฐตฺวา ? สติยา วเสนฯ สติ ญฺหิ ตตฺถ สูปฏฺฐิตํ กโรนฺโต โยคาวจโร ตตฺถ ฐิโต นาม โหติ อวยวธเมฺมน สมุทายสฺส อปทิสิตพฺพโต ฯ **นิมิเตฺต**ติ นาสิกคฺคาทินิมิเตฺตฯ **สติยา นิสีโนฺน**ติ สติวเสน นิสีทนฺโตฯ ‘‘สติญฺหิ ตตฺถา’’ติอาทินา ฐาเน วิย วตฺตพฺพํฯ **ตตฺถา**ติ ผุฏฺฐฏฺฐาเนฯ **เต**ติ นครสฺส อโนฺต พหิ จ คตา มนุสฺสา เตสํ สงฺคหา จ หตฺถคตาฯ **อาทิโต ปภุตี**ติ อุปเมยฺยตฺถทสฺสนโต ปฏฺฐายฯ

คาถายํ **นิมิตฺต**นฺติ อุปนิพนฺธนนิมิตฺตํฯ **อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺสา**ติ เอกสฺส จิตฺตสฺส น อารมฺมณํ, อารมฺมณํ น โหนฺตีติ อโตฺถฯ **อชานโต จ ตโย ธเมฺม**ติ นิมิตฺตํ อสฺสาโส ปสฺสาโสติ อิเม นิมิตฺตาทโย ตโย ธเมฺม อารมฺมณกรณวเสน อวินฺทนฺตสฺสฯ **จ**-สโทฺท พฺยติเรเกฯ **ภาวนา**ติ อานาปานสฺสติสมาธิภาวนาฯ **นุปลพฺภตี**ติ น อุปลพฺภติ น สิชฺฌตีติ อยํ โจทนาคาถาย อโตฺถฯ ทุติยา ปน ปริหารคาถา สุวิเญฺญยฺยาวฯ

กถนฺติ ตาสํ โจทนาปริหารคาถานํ อตฺถํ วิวริตุํ กเถตุกมฺยตาปุจฺฉาฯ **อิเม ตโย ธมฺมา**ติ อาทีสุ ปทโยชนาย สทฺธึ อยมตฺถนิเทฺทโส – อิเม นิมิตฺตาทโย ตโย ธมฺมา เอกจิตฺตสฺส กถํ อารมฺมณํ น โหนฺติ, อสติปิ อารมฺมณภาเว น จิเม น จ อิเม ตโย ธมฺมา อวิทิตา โหนฺติ, กถญฺจ น โหนฺติ อวิทิตา, เตสญฺหิ อวิทิตเตฺต จิตฺตญฺจ กถํ วิเกฺขปํ น คจฺฉติ, ปธานญฺจ ภาวนาย นิปฺผาทกํ วีริยญฺจ กถํ ปญฺญายติ, นีวรณานํ วิกฺขมฺภกํ สมฺมเทว สมาธานาวหํ ภาวนานุโยคสงฺขาตํ ปโยคญฺจ โยคี กถํ สาเธติ, อุปรูปริ โลกิยโลกุตฺตรญฺจ วิเสสํ กถมธิคจฺฉตีติฯ

อิทานิ ตมตฺถํ กกโจปมาย สาเธตุํ **“เสยฺยถาปี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ภูมิภาคสฺส วิสมตาย จญฺจเล รุเกฺข เฉทนกิริยา น สุกรา สิยา, ตถา จ สติ กกจทนฺตคติ ทุวิเญฺญยฺยาติ อาห – **“สเม ภูมิภาเค”**ติฯ **กกเจนา**ติ ขุทฺทเกน ขรปเตฺตนฯ เตนาห **“ปุริโส”**ติฯ **ผุฏฺฐกกจทนฺตาน**นฺติ ผุฏฺฐผุฏฺฐกกจทนฺตานํ วเสนฯ เตน กกจทเนฺตหิ ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเนเยว ปุริสสฺส สติยา อุปฏฺฐานํ ทเสฺสติฯ เตนาห – **“น อาคเต วา คเต วา กกจทเนฺต มนสิ กโรตี”**ติฯ

กกจสฺส อากฑฺฒนกาเล ปุริสาภิมุขํ ปวตฺตา อาคตา, เปลฺลนกาเล ตโต วิคตา คตาติ วุตฺตา, น จ อาคตา วา คตา วา กกจทนฺตา อวิทิตา โหนฺติ สพฺพตฺถ สติยา อุปฏฺฐิตตฺตา ฉินฺ

ทิตพฺพฏฺฐานํ อผุสิตฺวา คจฺฉนฺตานํ อาคจฺฉนฺตานญฺจ กกจทนฺตานํ อภาวโตฯ **ปธาน**นฺติ รุกฺขสฺส เฉทนวีริยํฯ **ปโยค**นฺติ ตเสฺสว เฉทนกิริยํฯ อุปมายํ ''วิเสสมธิคจฺฉตี''ติ ปทํ ปาฬิยํ นตฺถิ, โยเชตฺวา ปน ทเสฺสตพฺพํฯ เตเนว **วิสุทฺธิมเคฺค** (วิสุทฺธิ. ๑.๒๒๗) อุปมายมฺปิ ''วิเสสมธิคจฺฉตี''ติ ปทํ โยเชตฺวาว วุตฺตํฯ ตํสํวณฺณนายญฺจ ''วิเสสนฺติ อเนกภาวาปาทนํ, เตน จ สาเธตพฺพํ ปโยชนวิเสส''นฺติ อโตฺถ วุโตฺตฯ

ยถา รุโกฺขติอาทิ อุปมาสํสนฺทนํฯ อุปนิพนฺธติ อารมฺมเณ จิตฺตํ เอตายาติ สติ อุปนิพนฺธนา นาม, ตสฺสา อสฺสาสปสฺสาสานํ สลฺลกฺขณสฺส นิมิตฺตนฺติ **อุปนิพนฺธนานิมิตฺตํ,** นาสิกคฺคํ มุขนิมิตฺตํ วาฯ **เอวเมว**นฺติ ยถา โส ปุริโส กกเจน รุกฺขํ ฉินฺทโนฺต อาคตคเต กกจทเนฺต อมนสิกโรโนฺตปิ ผุฏฺฐผุฏฺฐฏฺฐาเนเยว สติยา อุปฏฺฐเปเนน อาคตคเต กกจทเนฺต ชานาติ, สุตฺตปทญฺจ อวิรชฺฌโนฺต อตฺถกิจฺจํ สาเธติ, เอวเมวํฯ **นาสิกเคฺค มุขนิมิเตฺต**ติ ทีฆนาสิโก นาสิกเคฺค, อิตโร มุขํ อสนํ นิมียติ ฉาทียติ เอเตนาติ มุขนิมิตฺตนฺติ ลทฺธนาเม อุตฺตโรเฏฺฐฯ

อิทํ ปธานนฺติ เยน วีริยารเมฺภน อารทฺธวีริยสฺส โยคิโน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ กมฺมนิยํ ภาวนากมฺมกฺขมํ ภาวนากมฺมโยคฺคํ โหติ, อิทํ วีริยํ ปธานนฺติ ผเลน เหตุํ ทเสฺสติฯ **อุปกฺกิเลสา ปหียนฺตี**ติ จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสภูตานิ นีวรณานิ วิกฺขมฺภนวเสน ปหียนฺติฯ **วิตกฺกา วูปสมฺมนฺตี**ติ ตโต เอว กามวิตกฺกาทโย มิจฺฉาวิตกฺกา อุปสมํ คจฺฉนฺติ, นีวรณปฺปหาเนน วา ปฐมชฺฌานาธิคมํ ทเสฺสตฺวา วิตกฺกวูปสมาปเทเสน ทุติยชฺฌานาทีนมธิคมมาหฯ **อยํ ปโยโค**ติ อยํ ฌานาธิคมสฺส เหตุภูโต กมฺมฏฺฐานานุโยโค ปโยโคฯ **สํโยชนา ปหียนฺตี**ติ ทสปิ สํโยชนานิ มคฺคปฺปฏิปาฏิยา สมุเจฺฉทวเสน ปหียนฺติฯ **อนุสยา พฺยนฺตี โหนฺตี**ติ ตถา สตฺตปิ อนุสยา อนุปฺปตฺติธมฺมตาปาทเนน ภงฺคมตฺตสฺสปิ อนวเสสโต วิคตนฺตา โหนฺติฯ เอตฺถ จ สํโยชนปฺปหานํ นาม อนุสยนิโรเธเนว โหติ, ปหีเนสุ จ สํโยชเนสุ อนุสยานํ เลโสปิ น ภวิสฺสตีติ จ ทสฺสนตฺถํ ''สํโยชนา ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตี โหนฺตี''ติ วุตฺตํฯ **อยํ วิเสโส**ติ อิมํ สมาธิํ นิสฺสาย อนุกฺกเมน ลพฺภมาโน อยํ สํโยชนปฺปหานาทิโก อิมสฺส สมาธิสฺส วิเสโสติ อโตฺถฯ

ยสฺสาติ เยนฯ **อนุปุพฺพ**นฺติ อนุกฺกเมนฯ **ปริจิตา**ติ ปริจิณฺณาฯ อยเญฺหตฺถ สเงฺขปโตฺถ – อานาปานสฺสติ ยถา พุเทฺธน ภควตา เทสิตา, ตถา เยน ทีฆรสฺสปชานนาทิวิธินา อนุปุพฺพํ ปริจิตา สุฏฺฐุ ภาวิตา, ตโต เอว ปริปุณฺณา โสฬสนฺนํ วตฺถูนํ ปาริปูริยา สพฺพโส ปุณฺณา, โส ภิกฺขุ อิมํ อตฺตโน ขนฺธาทิโลกํ ปโญฺญภาเสน ปภาเสติฯ ยถา กึ? อพฺภา มุโตฺตว จนฺทิมา อพฺภาทิอุปกฺกิเลสวิมุโตฺต จนฺทิมา ตารกราชา วิยาติฯ ''อพฺภา มุโตฺตว จนฺทิมา''ติ หิ ปทสฺส นิเทฺทเส มหิกาทีนมฺปิ วุตฺตตฺตา เอตฺถ อาทิ-สทฺทโลโป กโตติ เวทิตโพฺพฯ

อิธาติ กกจูปมายฯ **อสฺสา**ติ โยคิโนฯ **อิธา**ติ วา อิมสฺมิํ ฐาเนฯ **อสฺสา**ติ อุปมาภูตสฺส กกจสฺสฯ อาคตคตวเสน ยถา ตสฺส ปุริสสฺส อมนสิกาโร, เอวํ อสฺสาสปสฺสาสานํ อาคตคตวเสน อมนสิการมตฺตเมว อานยนปฺปโยชนํฯ **น จิเรนวา**ติ อิทํ กตาธิการํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **นิมิตฺต**นฺติ ปฏิภาคนิมิตฺตํฯ **อวเสสชฺฌานงฺคปฏิมณฺฑิตา**ติ วิตกฺกาทิอวเสสชฺฌานงฺคปฏิมณฺฑิตาติ วทนฺติ, วิจาราทีติ ปน วตฺตพฺพํ นิปฺปริยาเยน วิตกฺกสฺส อปฺปนาภาวโตฯ โส หิ ปาฬิยํ ''อปฺปนา พฺยปฺปนา''ติ นิทฺทิโฏฺฐ, ตํสมฺปโยคโต วา ยสฺมา ฌานํ อปฺปนาติ อฏฺฐกถาโวหาโร, ฌานเงฺคสุ จ สมาธิ ปธานํ, ตสฺมา ตํ อปฺปนาติ ทเสฺสโนฺต **''อวเสสชฺฌานงฺคปฏิมณฺฑิตา อปฺปนาสงฺขาตา ฐปนา จ สมฺปชฺชตี''**ติ อาหฯ **กสฺสจิ ปน คณนาวเสเนว มนสิการ**

กาลโต ปภุตีติ เอตฺถ **"อนุกฺกมโต...เป.... ปตฺตํ วิย โหตี"**ติ เอตฺตโกว คนฺโถ ปริหีโน, ปุราณโปตฺถเกสุ ปน กตฺถจิ โส คนฺโถ ลิขิโตเยว ทิฏฺฐติฯ

สารทฺธกายสฺส กสฺสจิ ปุคฺคลสฺสฯ **โอนมติ** วตฺถิกาทิปลมฺพเนนฯ **วิกูชตีติ** สทฺทํ กโรติฯ **วลิํ คณฺหาตี**ติฯ ตตฺถ ตตฺถ วลินํ โหติฯ กสฺมา? ยสฺมา สารทฺธกาโย ครุโก โหตีติฯ กายทรถวูปสเมน สทฺธิํ สิชฺฌมาโน โอฬาริกอสฺสาสปสฺสาสนิโรโธ พฺยติเรกมุเขน ตสฺส สาธนํ วิย วุโตฺตฯ **โอฬาริกอสฺสาสปสฺสาสนิโรธวเสนา**ติ อนฺวยวเสน ตทตฺถสฺส สาธนํฯ **กายทรเถ วูปสเนฺต**ติ จิตฺตชรูปานํ ลหุมุทุกมฺมญฺญภาเวน โย เสสติสนฺตติรูปานมฺปิ ลหุอาทิภาโว, โส อิธ กายสฺส ลหุภาโวติ อธิเปฺปโตฯ สฺวายํ ยสฺมา จิตฺตสฺส ลหุอาทิภาเวน วินา นตฺถิ, ตสฺมา วุตฺตํ **"กาโยปิ จิตฺตมฺปิ ลหุกํ โหตี"**ติฯ

โอฬาริเก อสฺสาสปสฺสาเส นิรุเทฺธติอาทิ เหฏฺฐา วุตฺตนยมฺหิ วิเจตพฺพาการปฺปตฺตสฺส กายสงฺขารสฺส วิจยนวิธิํ ทเสฺสตุํ อานีตํฯ

อุปรูปริ วิภูตานีติ ภาวนาพเลน อุทฺธํ อุทฺธํ ปากฏานิ โหนฺติฯ **เทสโต**ติ ปกติยา ผุสนเทสโต, ปุเพฺพ อตฺตโน ผุสนวเสน อุปธาริตฏฺฐานโตฯ

"กตฺถ นตฺถี"ติ ฐานวเสน **"กสฺส นตฺถี"**ติ ปุคฺคลวเสน จ วีมํสิยมานมตฺถํ เอกชฺฌํ กตฺวา วิภาเวตุํ **"อโนฺตมาตุกุจฺฉิย"**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ''ยถา อุทเก นิมุคฺคสฺส นิรุโทฺธกาสตาย อสฺสาสปสฺสาสา น ปวตฺตนฺติ, เอวํ อโนฺตมาตุกุจฺฉิยํฯ ยถา มตานํ สมุฏฺฐาปกจิตฺตาภาวโต, เอวํ อสญฺญีภูตานํ มุจฺฉาปเรตานํ อสญฺญีสุ วา ชาตานํ, ตถา นิโรธสมาปนฺนาน''นฺติ **อาจริยธมฺมปาลเตฺถเรน** วุตฺตํฯ **มหาคณฺฐิปเท** ปน ''มุจฺฉาปเรตานํ จิตฺตปฺปวตฺติยา ทุพฺพลภาวโต''ติ การณํ วุตฺตํฯ จตุตฺถชฺฌานสมาปนฺนานํ ธมฺมตาวเสเนว เนสํ อนุปฺปชฺชนํ, ตถา รูปารูปภวสมงฺคีนํฯ เกจิ ปน ''อนุปุพฺพโต สุขุมภาวปฺปตฺติยา จตุตฺถชฺฌานสมาปนฺนสฺส, รูปภเว รูปานํ ภวงฺคสฺส จ สุขุมภาวโต รูปภวสมงฺคีนํ นตฺถี''ติ การณํ วทนฺติฯ อตฺถิเยว เต อสฺสาสปสฺสาสา ปาริเสสโตติ อธิปฺปาโย ยถาวุตฺตสตฺตฏฺฐานวินิมุตฺตสฺส อสฺสาสปสฺสาสานํ อนุปฺปชฺชนฏฺฐานสฺส อภาวโตฯ **ปกติผุฏฺฐวเสนา**ติ ปกติยา ผุสนฏฺฐานวเสนฯ **นิมิตฺตํ ฐเปตพฺพ**นฺติ สติยา ตตฺถ สุขปฺปวตฺตนตฺถํ ถิรตรํ สญฺญาณํ ปวเตฺตตพฺพํฯ ถิรสญฺญาปทฏฺฐานา หิ สติฯ **อิมเมวา**ติ อิมํ เอว อนุปฏฺฐหนฺตสฺส กายสงฺขารสฺส กณฺฏกฏฺฐาปนญาเยน อุปฏฺฐาปนวิธิเมวฯ **อตฺถวส**นฺติ เหตุํฯ อโตฺถ หิ ผลํฯ โส ยสฺส วเสน ปวตฺตติ, โส อตฺถวโสติฯ **มุฏฺฐสฺสติสฺสา**ติ วินฏฺฐสฺสติสฺสฯ **อสมฺปชานสฺสา**ติ สมฺปชญฺญวิรหิตสฺส, ภาเวนฺตสฺส อนุกฺกเมน อนุปฏฺฐหเนฺต อสฺสาสปสฺสาเส วีมํสิตฺวา ''อิเม เต''ติ อุปธาเรตุํ สมฺมเทว ชานิตุญฺจ สมตฺถาหิ สติปญฺญาหิ วิรหิตสฺสาติ อธิปฺปาโยฯ **อิโต อญฺญํ** กมฺมฏฺฐานํฯ **ครุก**นฺติ ภาริยํฯ สา จสฺส ครุกตา ภาวนาย สุทุกฺกรภาเวนาติ อาห **"ครุกภาวน"**นฺติฯ

อุปรูปริ สนฺตสุขุมภาวาปตฺติโต ''พลวตี สุวิสทา สูรา จ สติ ปญฺญา จ อิจฺฉิตพฺพา''ติ วตฺวา สุขุมสฺส นาม อตฺถสฺส สาธเนนปิ สุขุเมเนว ภวิตพฺพนฺติ ทเสฺสตุํ **"ยถา หี"**ติอาทิ วุตฺตํฯ อิทานิ อนุปฏฺฐหนฺตานํ อสฺสาสปสฺสาสานํ ปริเยสนุปายํ ทเสฺสโนฺต **"ตาหิ จ ปนา"**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อนุปท**นฺติ ปทานุปทํฯ **จริตฺวา**ติ โคจรํ คเหตฺวาฯ **ตสฺมิํเยว ฐาเน**ติ อุปนิพนฺธนนิมิตฺตสญฺญิเต ฐาเนฯ **โยเชตฺวา**ติ มนสิกาเรน โยเชตฺวาฯ **"สติรสฺมิยา พนฺธิตฺวา"**ติ วา วุตฺตเมวตฺถมาห **"ตสฺมิํเยว ฐาเน โยเชตฺวา"**ติฯ น หิ อุปเมยฺย พนฺธนโยชนฏฺฐานานิ วิสุํ ลพฺภนฺติฯ **นิมิตฺต**นฺติ อุคฺคหนิมิตฺตํ ปฏิภาคนิมิตฺตํ วาฯ อุภยมฺปิ หิ อิธ เอกชฺฌํ

วุตฺตํฯ ตถา หิ ตูลปิจุอาทิ อุปมตฺตยํ อุคฺคเห ยุชฺชติ, เสสํ อุภยตฺถฯ **เอกเจฺจ**ติ เอเก อาจริยาฯ

ตารกรูปํ วิยาติ ตารกาย ปภารูปํ วิยฯ **มณิคุฬิกา**ทิอุปมา ปฏิภาเค วฏฺฏนฺติฯ กถํ ปเนตํ เอกํเยว กมฺมฏฺฐานํ อเนกาการโต อุปฏฺฐาตีติ อาห **"ตญฺจ ปเนต"**นฺติอาทิฯ **สุตฺตนฺตนฺ**ติ เอกํ สุตฺตํฯ ปคุณปฺปวตฺติภาเวน อวิเจฺฉทํ มหาวิสยตญฺจ สนฺธายาห **"มหตี ปพฺพเตยฺยา นที วิยา"**ติฯ ตตฺถ พฺยญฺชนสมฺปตฺติยา สมนฺตภทฺทกํ สุตฺตํ สพฺพภาคมโนหรา สพฺพปาลิผุลฺลา วนฆฏา วิยาติ อาห **"เอกา วนราชิ วิยา"**ติฯ เตนาห ภควา ''วนปฺปคุเมฺพ ยถ ผุสฺสิตเคฺค''ติ (ขุ. ปา. ๖.๑๓; สุ. นิ. ๒๓๖) นานานุสนฺธิยํ นานาเปยฺยาลํ วิวิธนยนิปุณํ พหุวิธกมฺมฏฺฐานมุขํ สุตฺตนฺตํ อตฺถิเกหิ สกฺกจฺจํ สมฺปฺปชฺชิตพฺพนฺติ อาห – **"สีตจฺฉาโย...เป.... รุกฺข วิยา"**ติฯ **สญฺญานานตายา**ติ นิมิตฺตุปฏฺฐานโต ปุเพฺพ ปวตฺตสญฺญานํ นานาวิธภาวโตฯ **สญฺญช**นฺติ ภาวนาสญฺญาชนิตํ ภาวนาสญฺญาย สญฺชานนมตฺตํฯ น หิ อสภาวสฺส กุโตจิ สมุฏฺฐานํ อตฺถิฯ เตนาห – **"นานโต อุปฏฺฐาตี"**ติ, อุปฏฺฐานาการมตฺตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

อิเม ตโย ธมฺมาติ อสฺสาโส ปสฺสาโส นิมิตฺตนฺติ อิเม ตโย ธมฺมาฯ **นตฺถี**ติ กมฺมฏฺฐานวเสน มนสิกาตพฺพภาเวน นตฺถิ น อุปลพฺภติฯ **น อุปจาร**นฺติ อุปจารมฺปิ น ปาปุณาติ, ปเคว อปฺปนนฺติ อธิปฺปาโยฯ **ยสฺส ปนา**ติ วิชฺชมานปโกฺข วุตฺตนยานุสาเรเนว เวทิตโพฺพฯ

อิทานิ วุตฺตเสฺสว อตฺถสฺส สมตฺถนตฺถํ กกจูปมายํ อาคตา **"นิมิตฺต"**นฺติอาทิกา คาถา ปจฺจานีตาฯ **นิมิเตฺต**ติ ยถาวุเตฺต ปฏิภาคนิมิเตฺตฯ **เอวํ โหตี**ติ ภาวนมนุยุตฺตสฺส เอวํ โหติ, ตสฺมา ''ปุนปฺปุนํ เอวํ มนสิ กโรหี''ติ วตฺตโพฺพฯ **โวสานํ อาปเชฺชยฺยา**ติ ''นิมิตฺตํ นาม ทุกฺกรํ อุปฺปาเทตุํ, ตยิทํ ลทฺธํ, หนฺทาหํ ทานิ ยทา วา ตทา วา วิเสสํ นิพฺพเตฺตสฺสามี''ติ สโงฺกจํ อาปเชฺชยฯ **วิสีเทยฺยา**ติ ''เอตฺตกํ กาลํ ภาวนมนุยุตฺตสฺส นิมิตฺตมฺปิ น อุปฺปนฺนํ, อภโพฺพ มเญฺญ วิเสสสฺสา''ติ วิสาทํ อาปเชฺชยฯ ''อิมาย ปฏิปทาย ชรามรณโต มุจฺจิสฺสามีติ ปฏิปนฺนสฺส นิมิตฺต''นฺติ วุเตฺต กถํ สโงฺกจาปตฺติ, ภิโยฺยโส มตฺตาย อุสฺสาหเมว กเรยฺยาติ **"นิมิตฺตมิทํ...เป.... วตฺตโพฺพ"**ติ **มชฺฌิมภาณกา** อาหุฯ **เอว**นฺติ วุตฺตปฺปกาเรน ปฏิภาคนิมิเตฺตเยว ภาวนาจิตฺตสฺส ฐปเนนฯ **อิโต ปภุตี**ติ อิโต ปฏิภาคนิมิตฺตุปฺปตฺติโต ปฏฺฐายฯ ปุเพฺพ ยํ วุตฺตํ ''อนุพนฺธนาย ผุสนาย ฐปนาย จ มนสิ กโรตี''ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.อานาปานสฺสติสมาธิกถา), ตตฺถ อนุพนฺธนํ ผุสนญฺจ วิสฺสเชฺชตฺวา ฐปนาวเสเนว ภาเวตพฺพนฺติ อาห **"ฐปนาวเสน ภาวนา โหตี"**ติฯ

โปราเณหิ วุโตฺตวายมโตฺถติ ทเสฺสโนฺต **"นิมิเตฺต"**ติ คาถมาหฯ ตตฺถ **นิมิเตฺต**ติ ปฏิภาคนิมิเตฺตฯ **ฐปยํ จิตฺต**นฺติ ภาวนาจิตฺตํ ฐเปโนฺต, ฐปนาวเสน มนสิกโรโนฺตติ อโตฺถฯ **นานาการ**นฺติ ''จตฺตาโร วณฺณา''ติ เอวํ วุตฺตํ นานาการํฯ อาการสามญฺญวเสน เหตํ เอกวจนํฯ **วิภาวย**นฺติ วิภาเวโนฺต อนฺตรธาเปโนฺตฯ นิมิตฺตุปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย หิ เต อาการา อมนสิการโต อนฺตรหิตา วิย โหนฺติฯ **อสฺสาสปสฺสาเส**ติ อสฺสาสปสฺสาเส โย นานากาโร, ตํ **วิภาวยํ**, อสฺสาสปสฺสาสสมฺภูเต วา นิมิเตฺตฯ **สกํ จิตฺตํ นิพนฺธตี**ติ ตาย เอว ฐปนาย อตฺตโน จิตฺตํ อุปนิพนฺธติ, อเปฺปตีติ อโตฺถฯ เกจิ ปน ''วิภาวยนฺติ วิภาเวโนฺต, วิทิตํ ปากฏํ กโรโนฺต''ติ อตฺถํ วทนฺติ, ตํ ปุพฺพภาควเสน ยุเชฺชยฯ อยเญฺหตฺถ อโตฺถ – ธิติสมฺปนฺนตฺตา ธีโร โยคี อสฺสาสปสฺสาเส นานาการํ วิภาเวโนฺต นานาการโต เต ปชานโนฺต วิทิเต ปากเฏ กโรโนฺต นานาการํ วา โอฬาริโกฬาริเก ปสฺสเมฺภโนฺต วูปสเมโนฺต ตตฺถ ยํ ลทฺธํ นิมิตฺตํ, ตสฺมิํ จิตฺตํ ฐเปโนฺต อนุกฺกเมน สกํ จิตฺตํ นิพนฺธติ อเปฺปตีติฯ

ยทา สทฺธาทีนิ อินฺทฺริยานิ สุวิสทานิ ติกฺขานิ ปวตฺตนฺติ, ตทา อสฺสทฺธิยาทีนํ ทูรีภาเวน สาติสยํ ถามปฺปตฺเตหิ สตฺตหิ พเลหิ ลทฺธุปตฺถมฺภานิ วิตกฺกาทีนิ กามาวจราเนว ฌานงฺคานิ พหูนิ หุตฺวา ปาตุภวนฺติฯ ตโต เอว เตสํ อุชุวิปจฺจนีกภูตา กามจฺฉนฺทาทโย สทฺธิํ ตเทกฏฺเฐหิ ปาปธมฺเมหิ วิทูรี ภวนฺติ ปฏิภาคนิมิตฺตุปฺปตฺติยา สทฺธิํ, ตํ อารพฺภ อุปจารชฺฌานํ อุปฺปชฺชติฯ เตน วุตฺตํ **“นิมิตฺตุปฏฺฐานโต ปภุติ นีวรณานิ วิกฺขมฺภิตาเนว โหนฺตี”**ติอาทิฯ ตตฺถ **สนฺนิสินฺนาวา**ติ สมฺมเทว นิสีทิํสุ เอว, อุปสนฺตาเยวาติ อโตฺถฯ **วิกฺขมฺภิตาเนว สนฺนิสินฺนาวา**ติ อวธารเณน ปน ตทตฺถํ อุสฺสาโห กาตโพฺพติ ทเสฺสติฯ **ทฺวีหากาเรหี**ติ ฌานธมฺมานํ ปฏิปกฺขทูรีภาโว ถิรภาวปฺปตฺติ จาติ อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิฯ อิทานิ ตานิ การณานิ อวตฺถามุเขน ทเสฺสตุํ **“อุปจารภูมิยํ วา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อุปจารภูมิย**นฺติ อุปจาราวตฺถายํฯ ยทิปิ หิ ตทา ฌานงฺคานิ ปฏุตรานิ มหคฺคตภาวปฺปตฺตานิ นุปฺปชฺชนฺติ, เตสํ ปน ปฏิปกฺขธมฺมานํ วิกฺขมฺภเนน จิตฺตํ สมาธิยติฯ เตนาห **“นีวรณปฺปหาเนนา”**ติฯ **ปฏิลาภภูมิย**นฺติ ฌานสฺส อธิคมาวตฺถายํฯ ตทา หิ อปฺปนาปฺปตฺตานํ ฌานธมฺมานํ อุปฺปตฺติยา จิตฺตํ สมาธิยติฯ เตนาห **“องฺคปาตุภาเวนา”**ติฯ

อุปจาเร องฺคานิ น ถามชาตานิ โหนฺติ องฺคานํ อถามชาตตฺตาฯ ยถา นาม ทหโร กุมารโก อุกฺขิปิตฺวา ฐปิยมาโน ปุนปฺปุนํ ภูมิยํ ปตติ, เอวเมว อุปจาเร อุปฺปเนฺน จิตฺตํ กาเลน นิมิตฺตํ อารมฺมณํ กโรติ, กาเลน ภวงฺคํ โอตรติฯ เตน วุตฺตํ **“อุปจารสมาธิ กุสลวีถิยํ ชวิตฺวา ภวงฺคํ โอตรตี”**ติฯ อปฺปนายํ ปน องฺคานิ ถามชาตานิ โหนฺติ เตสํ ถามชาตตฺตาฯ ยถา นาม พลวา ปุริโส อาสนา วุฏฺฐาย ทิวสมฺปิ ติเฏฺฐยฺย, เอวเมว อปฺปนาสมาธิมฺหิ อุปฺปเนฺน จิตฺตํ สกิํ ภวงฺควารํ ฉินฺทิตฺวา เกวลมฺปิ รตฺติํ เกวลมฺปิ ทิวสํ ติฏฺฐติ, กุสลชวนปฏิปาฏิวเสเนว ปวตฺตติฯ เตนาห – **“อปฺปนาสมาธิ...เป.... น ภวงฺคํ โอตรตี”**ติฯ **วณฺณโต**ติ ปิจุปิณฺฑตารกรูปาทีสุ วิย อุปฏฺฐิตวณฺณโตฯ **ลกฺขณโต**ติ ขรภาวาทิสภาวโต อนิจฺจาทิสภาวโต วาฯ รกฺขิตพฺพํ ตํ นิมิตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ

ลทฺธปริหานีติ ลทฺธอุปจารชฺฌานปริหานิฯ นิมิเตฺต อวินสฺสเนฺต ตทารมฺมณํ ฌานํ อปริหีนเมว โหติ, นิมิเตฺต ปน อารกฺขาภาเวน วินเฏฺฐ ลทฺธํ ลทฺธํ ฌานมฺปิ วินสฺสติ ตทายตฺตวุตฺติโตฯ เตนาห **“อารกฺขมฺหี”**ติอาทิฯ

อิทานิ **ตตฺรายํ รกฺขณูปาโย**ติอาทินา –

> ‘‘อาวาโส โคจโร ภสฺสํ, ปุคฺคโล โภชนํ อุตุ;
> อิริยาปโถติ สเตฺตเต, อสปฺปาเย วิวชฺชเยฯ
>
> ‘‘สปฺปาเย สตฺต เสเวถ, เอวญฺหิ ปฏิปชฺชโต;
> น จิเรเนว กาเลน, โหติ กสฺสจิ อปฺปนา’’ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๕๙) –

เอวํ วุตฺตํ รกฺขณวิธิํ สเงฺขปโต วิภาเวติฯ ตตฺรายํ วิตฺถาโร – ยสฺมิํ **อาวาเส** วสนฺตสฺส อนุปฺปนฺนํ วา นิมิตฺตํ นุปฺปชฺชติ, อุปฺปนฺนํ วา วินสฺสติ, อนุปฏฺฐิตา จ สติ น อุปฏฺฐาติ, อสมาหิตญฺจ จิตฺตํ น สมาธิยติ, อยํ อสปฺปาโยฯ ยตฺถ นิมิตฺตํ อุปฺปชฺชติ เจว ถาวรญฺจ โหติ, สติ อุปฏฺฐาติ, จิตฺตํ สมาธิยติ, อยํ สปฺปาโยฯ ตสฺมา ยสฺมิํ วิหาเร พหู อาวาสา โหนฺติ, ตตฺถ เอกเมกสฺมิํ ตีณิ ตีณิ ทิวสานิ วสิตฺวา ยตฺถสฺส จิตฺตํ เอกคฺคํ โหติ, ตตฺถ วสิตพฺพํฯ

โคจรคาโม ปน โย เสนาสนโต อุตฺตเรน วา ทกฺขิเณน วา นาติทูเร ทิยฑฺฒโกส พฺภนฺตเร โหติ สุลภสมฺปนฺนภิกฺข, โส สปฺปาโย, วิปรีโต อสปฺปาโยฯ

ภสฺสนฺติ ทฺวตฺตึสติรจฺฉานกถาปริยาปนฺนํ อสปฺปายํฯ ตญฺหิสฺส นิมิตฺตนฺตรธานาย สํวตฺ ติฯ ทสกถาวตฺถุนิสฺสิตํ สปฺปายํ, ตมฺปิมตฺตาย ภาสิตพฺพํฯ

ปุคฺคโลปิ อติรจฺฉานกถิโก สีลาทิคุณสมฺปนฺโน, ยํ นิสฺสาย อสมาหิตํ วา จิตฺตํ สมาธิ ยติ, สมาหิตํ วา จิตฺตํ ถิรตรํ โหติ, เอวรูโป สปฺปาโยฯ กายทฬฺหีพหุโล ปน ติรจฺฉานกถิโก อสปฺปาโยฯ โส หิ ตํ กทฺทโมทกมิว อจฺฉํ อุทกํ มลีนเมว กโรติ, ตาทิสญฺจ อาคมฺม โกฏปพฺพตวาสีทหรเสฺสว สมาปตฺติ วินสฺสติ, ปเคว นิมิตฺตํฯ

โภชนํ ปน กสฺสจิ มธุรํ, กสฺสจิ อมฺพิลํ สปฺปายํ โหติฯ **อุตุปิ** กสฺสจิ สีโต, กสฺสจิ อุโณฺห สปฺปาโย โหติฯ ตสฺมา ยํ โภชนํ วา อุตุํ วา เสวนฺตสฺส ผาสุ โหติ, อสมาหิตํ วา จิตฺตํ สมาธิ ยติ, สมาหิตํ วา ถิรตรํ โหติฯ ตํ โภชนํ, โส จ อุตุ สปฺปาโยฯ อิตรํ โภชนํ, อิตโร จ อุตุ อสปฺปา โยฯ

อิริยาปเถสุปิ กสฺสจิ จงฺกโม สปฺปาโย โหติ, กสฺสจิ สยนฏฺฐานนิสชฺชานํ อญฺญตโรฯ ตสฺมา ตํ อาวาสํ วิย ตีณิ ทิวสานิ อุปปริกฺขิตฺวา ยสฺมึ อิริยาปเถ อสมาหิตํ จิตฺตํ สมาธิยติ, สมาหิตํ วา ถิรตรํ โหติ, โส สปฺปาโย, อิตโร อสปฺปาโยติ เวทิตโพฺพฯ อิติ อิมํ สตฺตวิธํ อสปฺ ปายํ วชฺเชตฺวา สปฺปายํ เสวิตพฺพํฯ เอวํ ปฏิปนฺนสฺส หิ นิมิตฺตาเสวนพหุลสฺส น จิเรเนว กา เลน โหติ กสฺสจิ อปฺปนาฯ

ยสฺส ปน เอวมฺปิ ปฏิปชฺชโต น โหติ, เตน ทสวิธํ อปฺปนาโกสลฺลํ สมฺปาเทตพฺพนฺติ ท เสฺสตุํ “**วตฺถุวิสทกิริยา**”ติอาทิมาหฯ ตตฺถ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๘๕; ม. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑๑๘; สํ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๕.๒๓๒; อ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๔๑๘) **วิตฺถุวิสทกิริยา** นาม อชฺฌตฺติกพาหิรานํ วตฺ ถูนํ วิสทภาวกรณํฯ ยทา หิสฺส เกสนขโลมานิ ทีฆานิ โหนฺติ, สรีรํ วา เสทมลคฺคหิตํ, ตทา อชฺฌตฺติกํ วตฺถุ อวิสทํ โหติ อปริสุทฺธํฯ ยทา ปนสฺส จีวรํ ชิณฺณํ กิลิฏฺฐํ ทุคฺคนฺธํ โหติ, เสนา สนํ วา อุกฺลาปํ, ตทา พาหิรํ วตฺถุ อวิสทํ โหติ อปริสุทฺธํฯ อชฺฌตฺติกพาหิเร หิ วตฺถุมฺหิ อวิส เท อุปฺปเนฺนสุ จิตฺตเจตสิเกสุ ญาณมฺปิ อปริสุทฺธํ โหติ อปริสุทฺธานิ ทีปกปลฺลิกวฏฺฏิเตลานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนทีปสิขาย โอภาโส วิยฯ อปริสุเทฺธน จ ญาเณน สงฺขาเร สมฺมสโต สงฺขา ราปิ อวิภูตา โหนฺติ, กมฺมฏฺฐานมนุยุญฺชโต กมฺมฏฺฐานมฺปิ วุทฺธึ วิรุฬฺหึ เวปุลฺลํ น คจฺฉติฯ วิส เท ปน อชฺฌตฺติกพาหิเร วตฺถุมฺหิ อุปฺปเนฺนสุ จิตฺตเจตสิเกสุ ญาณมฺปิ วิสทํ โหติ ปริสุทฺธานิ ทีปกปลฺลิกวฏฺฏิเตลานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺนทีปสิขาย โอภาโส วิยฯ ปริสุเทฺธน จ ญาเณน สงฺ ขาเร สมฺมสโต สงฺขาราปิ วิภูตาโหนฺติ, กมฺมฏฺฐานมนุยุญฺชโต กมฺมฏฺฐานมฺปิ วุทฺธึ วิรุฬฺหึ เว ปุลฺลํ คจฺฉติฯ

อินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนตา นาม สทฺธาทีนํ อินฺทฺริยานํ สมภาวกรณํฯ สเจ หิสฺส สทฺธินฺทฺริยํ พลวํ โหติ, อิตรานิ มนฺทานิ, ตโต วีริยินฺทฺริยํ ปคฺคหกิจฺจํ, สตินฺทฺริยํ อุปฏฺฐานกิจฺ จํ, สมาธินฺทฺริยํ อวิกฺเขปกิจฺจํ, ปญฺญินฺทฺริยํ ทสฺสนกิจฺจํ กาตุํ น สโกฺกติฯ ตสฺมา ตํ ธมฺมสภาว ปจฺจเวกฺขเณน วา ยถา วา มนสิกโรโต พลวํ ชาตํ, ตถา อมนสิกาเรน หาเปตพฺพํฯ **วกฺกลิ เตฺถรวตฺถุ** เจตฺถ นิทสฺสนํฯ สเจ ปน วีริยินฺทฺริยํ พลวํ โหติ, อถ เนว สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขกิจฺจํ กาตุํ สโกฺกติ, น อิตรานิ อิตรกิจฺจเภทํฯ ตสฺมา ตํ ปสฺสทฺธาทิภาวนาย หาเปตพฺพํฯ ตตฺราปิ

โสณเตฺถรวตฺถุ ทเสฺสตพฺพํฯ เอวํ เสเสสุปิ เอกสฺส พลวภาเว สติ อิตเรสํ อตฺตโน กิเจฺจสุ อ สมตฺถตา เวทิตพฺพาฯ

วิเสสโต ปเนตฺถ สทฺธาปญฺญานํ สมาธิวีริยานญฺจ สมตํ ปสํสนฺติฯ พลวสทฺโธ หิ มนฺทปโญฺญ มุธปฺปสโนฺน โหติ, อวตฺถุสฺมิํ ปสีทติฯ พลวปโญฺญ มนฺทสทฺโธ เกราฏิกปกฺขํ ภชติ, เภสชฺชสมุฏฺฐิโต วิย โรโค อเตกิโจฺฉ โหติฯ อุภินฺนํ สมตาย วตฺถุสฺมิํเยว ปสีทติฯ พลวสมาธิํ ปน มนฺทวีริยํ สมาธิสฺส โกสชฺชปกฺขตฺตา โกสชฺชํ อภิภวติ, พลววีริยํ มนฺทสมาธิํวีริยสฺส อุทฺธจฺจปกฺขตฺตา อุทฺธจฺจํ อภิภวติฯ สมาธิ ปน วีริเยน สํโยชิโต โกสเชฺช ปติตุํ น ลภติ, วีริยํ สมาธินา สํโยชิตํ อุทฺธเจฺจ ปติตุํ น ลภติฯ ตสฺมา ตทุภยํ สมํ กาตพฺพํฯ อุภยสมตาย หิ อปฺปนา โหติฯ อปิจ สมาธิกมฺมิกสฺส พลวตีปิ สทฺธา วฏฺฏติฯ เอวญฺหิ สทฺทหโนฺต โอกเปฺปโนฺต อปฺปนํ ปาปุณิสฺสติ, สมาธิปญฺญาสุ ปน สมาธิกมฺมิกสฺส เอกคฺคตา พลวตี วฏฺฏติฯ เอวญฺหิ โส อปฺปนํ ปาปุณาติ, วิปสฺสนากมฺมิกสฺส ปญฺญา พลวตี วฏฺฏติ ฯ เอวญฺหิ โส ลกฺขณปฺปฏิเวธํ ปาปุณาติ, อุภินฺนํ ปน สมตายปิ อปฺปนา โหติเยวฯ สติ ปน สพฺพตฺถ พลวตี วฏฺฏติฯ สติ หิ จิตฺตํ อุทฺธจฺจปกฺขิกานํ สทฺธาวีริยปญฺญานํ วเสน อุทฺธจฺจปาตโต โกสชฺชปเกฺขน จ สมาธินา โกสชฺชปาตโต รกฺขติฯ ตสฺมา สา โลณธูปนํ วิย สพฺพพฺยญฺชเนสุ, สพฺพกมฺมิกอมโจฺจ วิย จ สพฺพราชกิเจฺจสุ สพฺพตฺถ อิจฺฉิตพฺพาฯ

นิมิตฺตกุสลตา นาม ปถวีกสิณาทิกสฺส จิเตฺตกคฺคตานิมิตฺตสฺส อกตสฺส กรณโกสลฺลํ, กตสฺส ภาวนาโกสลฺลํ, ภาวนาย ลทฺธสฺส รกฺขณโกสลฺลญฺจ, ตํ อิธ อธิเปฺปตํฯ

กถํ **ยสฺมิํ สมเย จิตฺตํ นิคฺคเหตพฺพํ, ตสฺมิํ สมเย จิตฺตํ นิคฺคณฺหาติ**? ยทาสฺส อจฺจารทฺธวีริยตาทีหิ อุทฺธตํ จิตฺตํ โหติ, ตทา ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคาทโย ตโย อภาเวตฺวา ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคาทโย ภาเวติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา (สํ. นิ. ๕.๒๓๔) –

> ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปุริโส มหนฺตํ อคฺคิกฺขนฺธํ นิพฺพาเปตุกาโม อสฺส, โส ตตฺถ สุกฺขานิ เจว ติณานิ ปกฺขิเปยฺย, สุกฺขานิ จ โคมยานิ ปกฺขิเปยฺย, สุกฺขานิ จ กฏฺฐานิ ปกฺขิเปยฺย, มุขวาตญฺจ ทเทยฺย, น จ ปํสุเกน โอกิเรยฺย, ภโพฺพ นุ โข โส ปุริโส ตํ มหนฺตํ อคฺคิกฺขนฺธํ นิพฺพาเปตุนฺติฯ โน เหตํ, ภเนฺตฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺมิํ สมเย อุทฺธตํ จิตฺตํ โหติ, อกาโล ตสฺมิํ สมเย ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนายฯ อกาโล วีริย…เป…. อกาโล ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อุทฺธตํ, ภิกฺขเว, จิตฺตํ, ตํ เอเตหิ ธเมฺมหิ ทุวูปสมยํ โหติฯ
>
> ‘‘ยสฺมิํ โข, ภิกฺขเว, สมเย อุทฺธตํ จิตฺตํ โหติ, กาโล ตสฺมิํ สมเย ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนายฯ กาโล สมาธิ…เป…. กาโล อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อุทฺธตํ, ภิกฺขเว, จิตฺตํ, ตํ เอเตหิ ธเมฺมหิ สุวูปสมยํ โหติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปุริโส มหนฺตํ อคฺคิกฺขนฺธํ นิพฺพาเปตุกาโม อสฺส, โส ตตฺถ อลฺลานิ เจว ติณานิ ปกฺขิเปยฺย, อลฺลานิ จ โคมยานิ ปกฺขิเปยฺย, อลฺลานิ จ กฏฺฐานิ ปกฺขิเปยฺย, อุทกวาตญฺจ ทเทยฺย, ปํสุเกน จ โอกิเรยฺย, ภโพฺพ นุ โข โส ปุริโส ตํ มหนฺตํ อคฺคิกฺขนฺธํ นิพฺพาเปตุนฺติฯ เอวํ, ภเนฺต’’ติฯ

เอตฺถ จ ยถาสกํ อาหารวเสน ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคาทีนํ ภาวนา เวทิตพฺพาฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

> ‘‘อตฺถิ, ภิกฺขเว, กายปฺปสฺสทฺธิ จิตฺตปฺปสฺสทฺธิ, ตตฺถ โยนิโสมนสิการพหุลีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย , อุปฺปนฺนสฺส วา ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ ตถา อตฺถิ, ภิกฺขเว, สมถนิมิตฺตํ อพฺยคฺคนิมิตฺตํ, ตตฺถ โยนิโสมนสิการพหุลีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย, อุปฺปนฺนสฺส วา สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติ…เป…. ตถา อตฺถิ, ภิกฺขเว, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคฏฺฐานียา ธมฺมา, ตตฺถ โยนิโสมนสิการพหุลีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย, อุปฺปนฺนสฺส วา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตตี’’ติ (สํ. นิ. ๕.๒๓๒)ฯ

ตตฺถ ยถาสฺส ปสฺสทฺธิอาทโย อุปฺปนฺนปุพฺพา, ตํ อาการํ สลฺลเกฺขตฺวา เตสํ อุปฺปาทนวเสน ปวตฺตมนสิกาโรว ตีสุ ปเทสุปิ **โยนิโสมนสิกาโร** นามฯ **สมถนิมิตฺต**นฺติ จ สมถเสฺสเวตํ อธิวจนํ, อวิเกฺขปเฏฺฐน จ ตเสฺสว **อพฺยคฺคนิมิตฺต**นฺติฯ

อปิจ สตฺต ธมฺมา ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – ปณีตโภชนเสวนตา, อุตุสุขเสวนตา, อิริยาปถสุขเสวนตา, มชฺฌตฺตปฺปโยคตา, สารทฺธกายปุคฺคลปริวชฺชนตา, ปสฺสทฺธกายปุคฺคลเสวนตา, ตทธิมุตฺตตาติฯ

เอกาทส ธมฺมา สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – วตฺถุวิสทตา, นิมิตฺตกุสลตา, อินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนตา, สมเย จิตฺตสฺส นิคฺคหณตา, สมเย จิตฺตสฺส ปคฺคหณตา, นิรสฺสาทสฺส จิตฺตสฺส สทฺธาสํเวควเสน สมฺปหํสนตา, สมฺปฺปวตฺตสฺส อชฺฌุเปกฺขนตา, อสมาหิตปุคฺคลปริวชฺชนตา, สมาหิตปุคฺคลเสวนตา, ฌานวิโมกฺขปจฺจเวกฺขณตา, ตทธิมุตฺตตาติฯ

ปญฺจ ธมฺมา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – สตฺตมชฺฌตฺตตา, สงฺขารมชฺฌตฺตตา, สตฺตสงฺขารเกลายนปุคฺคลปริวชฺชนตา, สตฺตสงฺขารมชฺฌตฺตปุคฺคลเสวนตา, ตทธิมุตฺตตาติฯ อิติ อิเมหิ อากาเรหิ เอเต ธเมฺม อุปฺปาเทโนฺต ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคาทโย ภาเวติ นามฯ เอวํ ยสฺมิํ สมเย จิตฺตํ นิคฺคเหตพฺพํ, ตสฺมิํ สมเย จิตฺตํ นิคฺคณฺหาติฯ

กถญฺจ **ยสฺมิํ สมเย จิตฺตํ ปคฺคเหตพฺพํ, ตสฺมิํ สมเย จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ**? ยทาสฺส อติสิถิลวีริยตาทีหิ จิตฺตํ ลีนํ โหติ, ตทา ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคาทโย ตโย อภาเวตฺวา ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคาทโย ภาเวติฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา (สํ. นิ. ๕.๒๓๔) –

> ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, ปุริโส ปริตฺตํ อคฺคิํ อุชฺชาเลตุกาโม อสฺส, โส ตตฺถ อลฺลานิ เจว ติณานิ ปกฺขิเปยฺย…เป…. ปํสุเกน จ โอกิเรยฺย, ภโพฺพ นุ โข โส ปุริโส ตํ ปริตฺตํ อคฺคิํ อุชฺชาเลตุนฺติฯ โน เหตํ, ภเนฺตฯ เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ยสฺมิํ สมเย ลีนํ จิตฺตํ โหติฯ อกาโล ตสฺมิํ สมเย ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนายฯ อกาโล สมาธิ…เป…. อกาโล อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ลีนํ, ภิกฺขเว, จิตฺตํ, ตํ เอเตหิ ธเมฺมหิ ทุสมุฏฺฐาปยํ โหติฯ
>
> ‘‘ยสฺมิญฺจ โข, ภิกฺขเว, สมเย ลีนํ จิตฺตํ โหติ, กาโล ตสฺมิํ สมเย ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนาย, กาโล วีริย…เป…. กาโล ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภาวนายฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ลีนํ, ภิกฺขเว, จิตฺตํ, ตํ เอเตหิ ธเมฺมหิ สุสมุฏฺฐาปยํ โหติฯ เสยฺยถาปิ,

ภิกฺขเว, ปุริโส ปริตฺตํ อคฺคึ อุชฺชาเลตุกาโม อสฺส, โส ตตฺถ สุกฺขานิ เจว ติณานิ ปกฺขิเปยฺย…เป.… น จ ปํสุเกน โอกิเรยฺย, ภพฺโพ นุ โข โส ปุริโส ตํ ปริตฺตํ อคฺคึ อุชฺชาเลตุนฺติฯ เอวํ, ภนฺเต''ติฯ

เอตฺถาปิ ยถาสกํ อาหารวเสน ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคาทีนํ ภาวนา เวทิตพฺพาฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา (สํ. นิ. ๕.๒๓๒) –

''อตฺถิ, ภิกฺขเว, กุสลากุสลา ธมฺมา สาวชฺชานวชฺชา ธมฺมา หีนปฺปณีตา ธมฺมา กณฺหสุกฺกสปฺปฏิภาคา ธมฺมา, ตตฺถ โยนิโสมนสิการพหุลีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย, อุปฺปนฺนสฺส วา ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ ตถา อตฺถิ, ภิกฺขเว, อารมฺภธาตุ นิกฺกมธาตุ ปรกฺกมธาตุ, ตตฺถ โยนิโสมนสิการพหุลีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา วีริยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย, อุปฺปนฺนสฺส วา วีริยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ ตถา อตฺถิ, ภิกฺขเว, ปีติสโมฺพชฺฌงฺคฎฺฐานิยา ธมฺมา, ตตฺถ โยนิโสมนสิการพหุลีกาโร อยมาหาโร อนุปฺปนฺนสฺส วา ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย, อุปฺปนฺนสฺส วา ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตตี''ติฯ

ตตฺถ สภาวสามญฺญลกฺขณปฺปฏิเวธวเสน ปวตฺตมนสิกาโร กุสลาทีสุ **โยนิโสมนสิกาโร** นามฯ อารมฺภธาตุอาทีนํ อุปฺปาทวเสน ปวตฺตมนสิกาโร อารมฺภธาตุอาทีสุ **โยนิโสมนสิกาโร** นามฯ ตตฺถ **อารมฺภธาตู**ติ ปฐมวีริยํ วุจฺจติฯ **นิกฺกมธาตู**ติ โกสชฺชโต นิกฺขนฺตตฺตา ตโต พลวตรํฯ **ปรกฺกมธาตู**ติ ปรํ ปรํ ฐานํ อกฺกมนโต ตโตปิ พลวตรํฯ **ปีติสโมฺพชฺฌงฺคฎฺฐานิยา ธมฺมา**ติ ปน ปีติยา เอเวตํ นามํ, ตสฺสาปิ อุปฺปาทกมนสิกาโร **โยนิโสมนสิกาโร** นามฯ

อปิจ สตฺต ธมฺมา ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – ปริปุจฺฉกตา, วตฺถุวิสทกิริยา, อินฺทฺริยสมตฺตปฏิปาทนา, ทุปฺปญฺญปุคฺคลปริวชฺชนา, ปญฺญวนฺตปุคฺคลเสวนา, คมฺภีรญาณจริยปจฺจเวกฺขณา, ตทธิมุตฺตตาติฯ

เอกาทส ธมฺมา วีริยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – อปายาทิภยปจฺจเวกฺขณตา, วีริยายตฺตโลกิยโลกุตฺตรวิเสสาธิคมานิสํสทสฺสิตา, ''พุทฺธปเจฺจกพุทฺธมหาสาวเกหิ คตมโคฺค มยา คนฺตพฺโพ, โส จ น สกฺกา กุสีเตน คนฺตุ''นฺติ เอวํ คมนวีถิปจฺจเวกฺขณตา, ทายกานํ มหปฺผลตากรเณน ปิณฺฑาปจายนตา, ''วีริยารมฺภสฺส วณฺณวาที เม สตฺถา, โส จ อนติกฺกมนียสาสโน, อมฺหากญฺจ พหูปกาโร, ปฏิปตฺติยา จ ปูชิยมาโน ปูชิโต โหติ, น อิตรถา''ติ เอวํ สตฺถุ มหตฺตปจฺจเวกฺขณตา, ''สทฺธมฺมสงฺขาตํ เม มหาทายชฺชํ คเหตพฺพํ, ตญฺจ น สกฺกา กุสีเตน คเหตุ''นฺติ เอวํ ทายชฺชมหตฺตปจฺจเวกฺขณตา, อาโลกสญฺญามนสิการอิริยาปถปริวตฺตนอโพฺภกาสเสวนาทีหิ ถินมิทฺธวิโนทนตา, กุสีตปุคฺคลปริวชฺชนตา, อารทฺธวีริยปุคฺคลเสวนตา, สมฺมปฺปธานปจฺจเวกฺขณตา, ตทธิมุตฺตตาติฯ

เอกาทส ธมฺมา ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฺปาทาย สํวตฺตนฺติ – พุทฺธานุสฺสติ, ธมฺมสงฺฆสีลจาคเทวตานุสฺสติ, อุปสมานุสฺสติ, ลูขปุคฺคลปริวชฺชนตา, สินิทฺธปุคฺคลเสวนตา, ปสาทนียสุตฺตนฺตปจฺจเวกฺขณตา, ตทธิมุตฺตตาติฯ อิติ อิเมหิ อากาเรหิ เอเต ธเมฺม อุปฺปาเทโนฺต ธมฺ

วิจยสโมฺพชฺฌงฺคาทโย ภาเวติ นามฯ เอวํ ยสฺมึ สมเย จิตฺตํ ปคฺคเหตพฺพํ, ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติฯ

กถํ **ยสฺมึ สมเย จิตฺตํ สมฺปหํเสตพฺพํ, ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ สมฺปหํเสติ**? ยทาสฺส ปญฺญาปโยคมนฺทตาย วา อุปสมสุขานธิคเมน วา นิรสฺสาทํ จิตฺตํ โหติ, ตทา นํ อฏฺฐสํเวควตฺถุปจฺจเวกฺขเณน สํเวเชติฯ **อฏฺฐ สํเวควตฺถูนิ** นาม ชาติชราพฺยาธิมรณานิ จตฺตาริ, อปายทุกฺขํ ปญฺจมํ, อตีเต วฏฺฏมูลกํ ทุกฺขํ, อนาคเต วฏฺฏมูลกํ ทุกฺขํ, ปจฺจุปฺปนฺเน อาหารปริเยฏฺฐิมูลกํ ทุกฺขนฺติฯ พุทฺธธมฺมสงฺฆคุณานุสฺสรเณน จสฺส ปสาทํ ชเนติฯ เอวํ ยสฺมึ สมเย จิตฺตํ สมฺปหํเสตพฺพํ, ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ สมฺปหํเสติฯ

กถํ **ยสฺมึ สมเย จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตพฺพํ, ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติ**? ยทาสฺส เอวํ ปฏิปชฺชโต อลีนํ อนุทฺธตํ อนิรสฺสาทํ อารมฺมเณ สมปฺปวตฺตํ สมถวีถิปฺปฏิปนฺนํ จิตฺตํ โหติ, ตทา ตสฺส ปคฺคหนิคฺคหสมฺปหํสเนสุ อพฺยาปารํ อาปชฺชติ สารถิ วิย จ สมปฺปวตฺเตสุ อเสฺสสุฯ เอวํ ยสฺมึ สมเย จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตพฺพํ, ตสฺมึ สมเย จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติฯ

อสมาหิตปุคฺคลปริวชฺชนา นาม เนกฺขมฺมปฏิปทํ อนารุฬฺหปุพฺพานํ อเนกกิจฺจปฺปสุตานํ วิกฺขิตฺตหทยานํ ปุคฺคลานํ อารกา ปริจฺจาโคฯ **สมาหิตปุคฺคลเสวนา** นาม เนกฺขมฺมปฏิปทํ ปฏิปนฺนานํ สมาธิลาภีนํ ปุคฺคลานํ กาเลน กาลํ อุปสงฺกมนํฯ **ตทธิมุตฺตตา** นาม สมาธิมุตฺตตา, สมาธิครุสมาธินินฺนสมาธิโปณสมาธิปพฺภารตาติ อโตฺถฯ เอวเมตํ ทสวิธํ อปฺปนาโกสลฺลํ สมฺปาเทตพฺพํฯ เตนาห – **“อิมานิ ทส อปฺปนาโกสลฺลานิ อวิชหเนฺตนา”**ติฯ ตตฺถ เยน วิธินา อปฺปนาย กุสโล โหติ, โส ทสวิโธปิ วิธิ อปฺปนาโกสลฺลํ ตนฺนิพฺพตฺตํ วา ญาณํ, เอวเมตํ ทสวิธํ อปฺปนาโกสลฺลํ สมฺปาเทนฺตสฺส ปฏิลทฺธนิมิตฺตสฺมึ อปฺปนา อุปฺปชฺชติฯ วุตฺตเญฺหตํ –

‘‘เอวญฺหิ สมฺปาทยโต, อปฺปนาโกสลฺลํ อิมํ;
ปฏิลเทฺธ นิมิตฺตสฺมึ, อปฺปนา สมฺปวตฺตตี’’ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๖๗);

โยโค กรณีโยติ อปฺปนาโกสลฺลํ สมฺปาเทนฺตสฺสปิ ยทิ อปฺปนา น โหติ, เตน กมฺมฏฺฐานานุโยคํ อวิชหิตฺวา เรณุอาทีสุ มธุกราทีนํ ปวตฺติ อาการํ สลฺลเกฺขตฺวา ลีนุทฺธตภาเวหิ มานสํ โมเจตฺวา วีริยสมตํ โยเชเนฺตน ปุนปฺปุนํ โยโค กาตโพฺพฯ วุตฺตเญฺหตํ –

‘‘เอวญฺหิ ปฏิปนฺนสฺส, สเจ สา นปฺปวตฺตติ;
ตถาปิ น ชเห โยคํ, วายเมเถว ปณฺฑิโตฯ

‘‘หิตฺวา หิ สมฺมวายามํ, วิเสสํ นาม มาณโว;
อธิคเจฺฉ ปริตฺตมฺปิ, ฐานเมตํ น วิชฺชติฯ

‘‘จิตฺตปฺปวตฺติอาการํ, ตสฺมา สลฺลกฺขยํ พุโธ;
สมตํ วีริยเสฺสว, โยชเยถ ปุนปฺปุนํฯ

‘‘อีสกมฺปิ ลยํ ยนฺตํ, ปคฺคเณฺหเถว มานสํ;
อจฺจารทฺธํ นิเสเธตฺวา, สมเมว ปวตฺตเยฯ

‘‘เรณุมฺหิ อุปฺปลทเล, สุเตฺต นาวาย นาฬิยา;

ยถา มธุกราทีนํ, ปวตฺติ สมฺมวณฺณิตาฯ

‘‘ลีนอุทฺธตภาเวหิ, โมจยิตฺวาน สพฺพโส;
เอวํ นิมิตฺตาภิมุขํ, มานสํ ปฏิปาทเย’’ติฯ (วิสุทฺธิ. ๑.๖๗);

ยถา หิ อเฉโก มธุกโร ‘‘อสุกสฺมึ รุกฺเข ปุปฺผํ ปุปฺผิต’’นฺติ ญตฺวา ติกฺเขน เวเคน ปกฺขนฺโท ตํ อติกฺกมิตฺวา ปฏินิวตฺเตนฺโต ขีเณ เรณุมฺหิ สมฺปาปุณาติ, อปโร อเฉโก มนฺเทน ชเวน ปกฺขนฺโท ขีเณเยว สมฺปาปุณาติ, เฉโก ปน สเมน ชเวน ปกฺขนฺโท สุเขน ปุปฺผราสึ สมฺปตฺวา ยาวทิจฺฉกํ เรณุํ อาทาย มธุํ สมฺปาเทตฺวา มธุํ อนุภวติ, ยถา จ สลฺลกตฺตอเนฺตวาสิเกสุ อุทกถาลคเต อุปฺปลปตฺเต สตฺถกมฺมํ สิกฺขเนฺตสุ เอโก อเฉโก เวเคน สตฺถํ ปาเตนฺโต อุปฺปลปตฺตํ ทฺวิธา วา ฉินฺทติ, อุทเก วา ปเวเสติ, อปโร อเฉโก ฉิชฺชนปเวสนภยา สตฺถเกน ผุสิตุมฺปิ น วิสหติ, เฉโก ปน สเมน ปโยเคน ตตฺถ สตฺถปทํ ทเสฺสตฺวา ปริโยทาตสิปฺโป หุตฺวา ตถารูเปสุ ฐาเนสุ กมฺมํ กตฺวา ลาภํ ลภติ, ยถา จ ‘‘โย จตุพฺยามปฺปมาณํ มกฺกฏกสุตฺตํ อาหรติ, โส จตฺตาริ สหสฺสานิ ลภตี’’ติ รญฺญา วุเตฺต เอโก อเฉกปุริโส เวเคน มกฺกฏกสุตฺตํ อากฑฺฒโนฺต ตหึ ตหึ ฉินฺทติเยว, อปโร อเฉโก เฉทนภยา หเตฺถน ผุสิตุมฺปิ น วิสหติ, เฉโก ปน โกฏิโต ปฏฺฐาย สเมน ปโยเคน ทณฺฑเก เวเฐตฺวา อาหริตฺวา ลาภํ ลภติ, ยถา จ อเฉโก นิยามโก พลววาเต ลงฺการํ ปูเรโนฺต นาวํ วิเทสํ ปกฺขนฺทาเปติ, อปโร อเฉโก มนฺทวาเต ลงฺการํ โอโรเปโนฺต นาวํ ตเตฺถว ฐเปติ, เฉโก ปน มนฺทวาเต ปูเรตฺวา พลววาเต อฑฺฒลงฺการํ กตฺวา โสตฺถินา อิจฺฉิตฏฺฐานํ ปาปุณาติ, ยถา จ ‘‘โย เตเลน อฉเฑฺฑโนฺต นาฬึ ปูเรติ, โส ลาภํ ลภตี’’ติ อาจริเยน อเนฺตวาสิกานํ วุเตฺต เอโก อเฉโก ลาภลุทฺโธ เวเคน ปูเรโนฺต เตลํ ฉเฑฺฑติ, อปโร อเฉโก เตลฉฑฺฑนภยา อาสิญฺจิตุมฺปิ น วิสหติ, เฉโก ปน สเมน ปโยเคน ปูเรตฺวา ลาภํ ลภติ, เอวเมว เอโก ภิกฺขุ อุปฺปเนฺน นิมิเตฺต ‘‘สีฆเมว อปฺปนํ ปาปุณิสฺสามี’’ติ คาฬฺหํ วีริยํ กโรติ, ตสฺส จิตฺตํ อจฺจารทฺธวีริยตฺตา อุทฺธเจฺจ ปตติ, โส น สโกฺกติ อปฺปนํ ปาปุณิตุํฯ เอโก อจฺจารทฺธวีริยตาย โทสํ ทิสฺวา ‘‘กึ ทานิ เม อปฺปนายา’’ติ วีริยํ หาเปติ, ตสฺส จิตฺตํ อติลีนวีริยตฺตา โกสเชฺช ปตติ, โสปิ น สโกฺกติ อปฺปนํ ปาปุณิตุํฯ โย ปน อีสกมฺปิ ลีนํ ลีนภาวโต, อุทฺธตํ อุทฺธจฺจโต โมเจตฺวา สเมน ปโยเคน นิมิตฺตาภิมุขํ ปวเตฺตติ, โส อปฺปนํ ปาปุณาติ, ตาทิเสน ภวิตพฺพํฯ

อิทานิ เอวํ ปฏิปนฺนสฺส อปฺปนาปวตฺตึ ทเสฺสโนฺต **‘‘ตเสฺสวํ อนุยุตฺตสฺสา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ปฐมํ ปริกมฺมน**ฺติอาทิ อคฺคหิตคฺคหเณน วุตฺตํ, คหิตคฺคหเณน ปน อวิเสเสน สเพฺพสํ สพฺพา สมญฺญาฯ สพฺพานิปิ หิ อปฺปนาย ปริกมฺมตฺตา ปฏิสงฺขารกตฺตา **‘‘ปริกมฺมานี’’**ติปิ, ยถา คามาทีนํ อาสนฺนปฺปเทโส ‘‘คามูปจาโร ฆรูปจาโร’’ติ วุจฺจติ, เอวํ อปฺปนาย อาสนฺนตฺตา สมีปจาริตฺตา วา **‘‘อุปจารานี’’**ติปิ, อิโต ปุเพฺพ ปริกมฺมานํ อุปริ อปฺปนาย จ อนุโลมนโต **‘‘อนุโลมานี’’**ติปิ วุจฺจนฺติฯ ยเญฺจตฺถ สพฺพนฺติมํ, ตํ ปริตฺตโคตฺตาภิภวนโต มหคฺคตโคตฺตภาวนโต จ **‘‘โคตฺรภู’’**ติปิ วุจฺจติฯ คํ ตายตีติ หิ โคตฺตํ, ปริตฺตนฺติ ปวตฺตมานํ อภิธานํ พุทฺธิญฺจ เอกํสิกวิสยตาย รกฺขตีติ **ปริตฺตโคตฺตํ**ฯ ยถา หิ พุทฺธิ อารมฺมณภูเตน อเตฺถน วินา น วตฺตติ, เอวํ อภิธานํ อภิเธยฺยภูเตน, ตสฺมา โส ตานิ ตายติ รกฺขตีติ วุจฺจติฯ ตํ ปน มหคฺคตานุตฺตรวิธุรํ กามตณฺหาย โคจรภูตํ กามาวจรธมฺมานํ อาเวณิกรูปํ ทฏฺฐพฺพํฯ มหคฺคตโคเตฺตปิ อิมินา นเยน อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ อิติ เอวรูปสฺส ปริตฺตโคตฺตสฺส อภิภวนโต มหคฺคตโคตฺตสฺส จ ภาวนโต อุปฺปาทนโต อนฺติมํ ‘‘โคตฺรภู’’ติปิ วุจฺจติฯ **จตุตฺถเมว หิ ปญฺจมํ วา**ติ ขิปฺปาภิญฺญทนฺธาภิญฺญานํ วเสน วุตฺตํฯ ขิปฺปาภิญฺญสฺส หิ จตุตฺถํ อเปฺปติ, ทนฺธาภิญฺญสฺส ปญฺจมํฯ กสฺมา ปน จตุตฺถํ ปญฺจมํ วา อเปฺปติ, น ฉฏฺฐํ วา สตฺตมํ วาติ อาห **‘‘อาสนฺนภวงฺคปาตตฺ

ตา’’ติฯ ยถา หิ ปุริโส ฉินฺนปปาตาภิมุโข ธาวโนฺต ฐาตุกาโมปิ ปริยเนฺต ปาทํ กตฺวา ฐาตุํ น สโกฺกติ, ปปาเต เอว ปตติ, เอวํ ฉฎฺฐํ วา สตฺตมํ วา อเปฺปตุํ น สโกฺกติ ภวงฺคสฺส อาสนฺนตฺตาฯ ตสฺมา จตุตฺถปญฺจเมสฺเยว อปฺปนา โหตีติ เวทิตพฺพาฯ

‘‘ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา ปจฺฉิมานํ ปจฺฉิมานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อาเสวนปจฺจเยน ปจฺจโย’’ติ (ปฎฺฐา. ๑.๑.๑๒) วุตฺตตฺตา **‘‘อาเสวนปจฺจเยน กุสลา ธมฺมา พลวโนฺต โหนฺตี’’**ติ อาหฯ ยถา อลทฺธาเสวนํ ปฐมํ ชวนํ ทุพฺพลตฺตา โคตฺรภุํ น อุปฺปาเทติ, ลทฺธาเสวนํ ปน พลวภาวโต ทุติยํ วา ตติยํ วา โคตฺรภุํ อุปฺปาเทติ, เอวํ ลทฺธาเสวนตาย พลวภาวโต ฉฎฺฐมฺปิ สตฺตมมฺปิ อเปฺปตีติ เถรสฺส อธิปฺปาโยฯ เตนาห – **‘‘ตสฺมา ฉฎฺฐํ สตฺตมํ วา อเปฺปตี’’**ติฯ **ต**นฺติ เถรสฺส วจนํฯ **ปฎิกฺขิตฺต**นฺติ สุตฺตสุตฺตานุโลมอาจริยวาเทหิ อนุปตฺถมฺภิตตฺตา ‘‘อตฺตโนมติมตฺตํ เถรเสฺสต’’นฺติ วตฺวา ปฎิกฺขิตฺตํฯ ‘‘ปุริมา ปุริมา กุสลา ธมฺมา’’ติ ปน สุตฺตปทมการณํ อาเสวนปจฺจยลาภสฺส พลวภาเว อเนกนฺติกตฺตาฯ ตถา หิ อลทฺธาเสวนาปิ ปฐมเจตนา ทิฎฺฐธมฺมเวทนียา โหติ, ลทฺธาเสวนา ทุติยเจตนา ยาว ฉฎฺฐเจตนา อปราปริยเวทนียาฯ ยทิ ฉฎฺฐํ สตฺตมญฺจ ปริกฺขีณชวตฺตา ทุพฺพลํ, น อาเสวนปจฺจเยน พลวํ, กถํ สตฺตมชวนเจตนา อุปปชฺชเวทนียา อานนฺตริยา จ โหตีติ? นายํ วิเสโส อาเสวนปจฺจยลาเภน พลวปฺปตฺติยา กิญฺจรหิ กิริยาวตฺถาวิเสสโตฯ กิริยาวตฺถา หิ อาทิมชฺฌปริโยสานวเสน ติวิธาฯ ตตฺถ ปริโยสานาวตฺถาย สนฺนิฎฺฐาปกเจตนาภาเวน อุปปชฺชเวทนียาทิตา โหติ, น พลวภาเวนาติ ทฎฺฐพฺพํฯ ‘‘ปฎิสนฺธิยา อนนฺตรปจฺจยภาวิโน วิปากสนฺตานสฺส อนนฺตรปจฺจยภาเวน ตถา อภิสงฺขตตฺตา’’ติ จ วทนฺติ, ตสฺมา ฉฎฺฐสตฺตมานํ ปปาตาภิมุขตาย ปริกฺขีณชวตา น สกฺกา นิวาเรตุํฯ **ปุพฺพภาคจิตฺตานี**ติ ตีณิ จตฺตาริ วา จิตฺตานิฯ

เอตฺถาติ เอติสฺสํ กายานุปสฺสนายํฯ **ปาริสุทฺธิํ ปตฺตุกาโม**ติ อธิคนฺตุกาโม สมาปชฺชิตุกาโม จฯ ตตฺถ สลฺลกฺขณาวิวฎฺฎนาวเสน อธิคนฺตุกาโม, สลฺลกฺขณวเสน สมาปชฺชิตุกาโมติ โยเชตพฺพํฯ **อาวชฺชนสมาปชฺชน…เป.… วสิปฺปตฺต**นฺติ เอตฺถ เอวํ ตาว ปญฺจ วสิโย เวทิตพฺพา – ปฐมชฺฌานโต วุฎฺฐาย ปฐมํ วิตกฺกํ อาวชฺชยโต ภวงฺคํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อุปฺปนฺนาวชฺชนานนฺตรํ วิตกฺการมฺมณาเนว จตฺตาริ ปญฺจ ชวนานิ ชวนฺติ, ตโต เทฺว ภวงฺคานิ, ตโต ปน วิจารารมฺมณํ อาวชฺชนํ วุตฺตนเยเนว ชวนานีติ เอวํ ปญฺจสุ ฌานเงฺคสุ ยทา นิรนฺตรํ จิตฺตํ เปเสตุํ สโกฺกติ, อถสฺส **อาวชฺชนวสี** สิทฺธา โหติฯ อยํ ปน ภวงฺคทฺวยนฺตริตา มตฺถกปฺปตฺตา วสี ภควโต ยมกปาฎิหาริเย ลพฺภติ, อเญฺญสํ วา ธมฺมเสนาปติอาทีนํ เอวรูเป อุฎฺฐาย สมุฎฺฐาย ลหุตรํ อาวชฺชนวสีนิพฺพตฺตนกาเลฯ สา จ โข อิตฺตรา ปริตฺตกาลา, น สตฺถุ ยมกปาฎิหาริเย วิย จิรตรปฺปพนฺธวตีฯ ตถา หิ ตํ สาวเกหิ อสาธารณํ วุตฺตํฯ อิโต ปรํ สีฆตรา อาวชฺชนวสี นาม นตฺถิฯ

อายสฺมโต ปน มหาโมคฺคลฺลานสฺส นโนฺทปนนฺทนาคราชทมเน วิย สีฆํ สมาปชฺชนสมตฺถตา **สมาปชฺชนวสี** นามฯ เอตฺถ จ สมาปชฺชิตุกามตานนฺตรํ ทฺวีสุ ภวเงฺคสุ อุปฺปเนฺนสุ ภวงฺคํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อุปฺปนฺนาวชฺชนานนฺตรํ สมาปชฺชนํ สีฆํ สมาปชฺชนสมตฺถตาฯ อยญฺจ มตฺถกปฺปตฺตา สมาปชฺชนวสี สตฺถุ ธมฺมเทสนายํ ลพฺภติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘โส โข อหํ, อคฺคิเวสฺสน, ตสฺสาเยว กถาย ปริโยสาเน ตสฺมิํเยว ปุริมสฺมิํ สมาธินิมิเตฺต อชฺฌตฺตเมว จิตฺตํ สณฺฐเปมิ สนฺนิสาเทมิ เอโกทิํ กโรมิ สมาทหามิ, เยน สุทํ นิจฺจกปฺปํ วิหรามี’’ติ (ม. นิ. ๑.๓๘๗)ฯ อิโต สีฆตรา หิ สมาปชฺชนวสี นาม นตฺถิฯ

อจฺฉรามตฺตํ วา ทสจฺฉรามตฺตํ วา ขณํ ฌานํ ฐเปตุํ สมตฺถตา **อธิฏฺฐานวสี** นามฯ ตเถว อจฺฉรามตฺตํ วา ทสจฺฉรามตฺตํ วา ลหุกํ ขณํ ฌานสมงฺคี หุตฺวา ฌานโต วุฏฺฐาตุํ สมตฺถตา **วุฏฺฐานวสี** นามฯ ภวงฺคจิตฺตปฺปวตฺติเยว เหตฺถ ฌานโต วุฏฺฐานํ นามฯ เอตฺถ จ ยถา ''เอตฺตกเมว ขณํ ฌานํ ฐเปสฺสามี''ติ ปุพฺพปริกมฺมวเสน อธิฏฺฐานสมตฺถตา อธิฏฺฐานวสี, เอวํ ''เอตฺตกเมว ขณํ ฌานสมงฺคี หุตฺวา ฌานโต วุฏฺฐหิสฺสามี''ติ ปุพฺพปริกมฺมวเสน วุฏฺฐานสมตฺถตา วุฏฺฐานวสีติ เวทิตพฺพา, ยา สมาปตฺติวุฏฺฐานกุสลตาติ วุจฺจติฯ **ปจฺจเวกฺขณวสี** ปน อาวชฺชนวสิยา เอว วุตฺตาฯ ปจฺจเวกฺขณชวนาเนว หิ ตตฺถ อาวชฺชนานนฺตรานิฯ ยทเคฺคน หิ อาวชฺชนวสีสิทฺธิ, ตทเคฺคน ปจฺจเวกฺขณวสีสิทฺธิ เวทิตพฺพาฯ

อรูปปุพฺพงฺคมํ วา...เป.... วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตีติ สเงฺขปโต วุตฺตมตฺถํ วิตฺถารโต ทเสฺสตุํ **''กถ''**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ฌานงฺคานิ ปริคฺคเหตฺวา**ติ วิตกฺกาทีนิ ฌานงฺคานิ ตํสมฺปยุตฺเต จ ธเมฺม สลกฺขณรสาทิวเสน ปริคฺคเหตฺวาฯ ''ฌานงฺคานี''ติ หิ อิทํ นิทสฺสนมตฺตํ, ฌานงฺคานิ ปน ปสฺสโนฺต ตํสมฺปยุเตฺต จ ธเมฺม ปสฺสติฯ **เตสํ นิสฺสยํ หทยวตฺถุ**นฺติ ยถา นาม ปุริโส อโนฺตเคเห สปฺปํ ทิสฺวา อนุพนฺธมาโน ตสฺส อาสยํ ปสฺสติ, เอวเมว โข อยมฺปิ โยคาวจโร เต อรูปธเมฺม อุปปริกฺขโนฺต ''อิเม ธมฺมา กึ นิสฺสาย ปวตฺตนฺตี''ติ ปริเยสมาโน เตสํ นิสฺสยํ หทยวตฺถุํ ปสฺสติฯ **ฌานงฺคานิ อรูป**นฺติ เอตฺถ ตํสมฺปยุตฺตธมฺมานมฺปิ คหณํ เวทิตพฺพํฯ

อรูปปุพฺพงฺคมํ รูปปริคฺคหํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ รูปปุพฺพงฺคมํ อรูปปริคฺคหํ ทเสฺสโนฺต **''อถ วา''**ติอาทิมาหฯ **เกสาทีสุ โกฏฺฐาเสสุ...เป.... ตํนิสฺสิตรูปานิ จ ปริคฺคเหตฺวา**ติ เอตฺถ ปน เกเส ตาว ถทฺธลกฺขณํ ปถวีธาตูติ ปริคฺคเหตพฺพํ, ตเตฺถว อาพนฺธนลกฺขณํ อาโปธาตูติ, ปริปาจนลกฺขณํ เตโชธาตูติ, วิตฺถมฺภนลกฺขณํ วาโยธาตูติ เอวํ สพฺพโกฏฺฐาเสสุ เอเกกสฺมึ โกฏฺฐาเส จตฺตาริ จตฺตาริ มหาภูตานิ ปริคฺคเหตพฺพานิฯ อถาเนน ยาถาวโต สรสลกฺขณโต อาวิภูตาสุ ธาตูสุ กมฺมสมุฏฺฐานมฺหิ ตาว เกเส วุตฺตลกฺขณา ตา จตโสฺส จ ธาตุโย ตํนิสฺสิโต จ วโณฺณ คโนฺธ รโส โอชา ชีวิตํ กายปสาโทติ เอวํ กายทสกวเสน ทส รูปานิ, ตเตฺถว ภาวสฺส อตฺถิตาย ภาวทสกวเสน ทส รูปานิ, อาหารสมุฏฺฐานํ โอชฏฺฐมกํ, อุตุสมุฏฺฐานํ จิตฺตสมุฏฺฐานนฺติ อปรานิปิ จตุวีสตีติ เอวํ จตุสมุฏฺฐาเนสุ จตุวีสติโกฏฺฐาเสสุ จตุจตฺตาลีส รูปานิ ปริคฺคเหตพฺพานิฯ เสโท อสฺสุ เขโฬ สิงฺฆาณิกาติ อิเม ปน จตูสุ อุตุจิตฺตสมุฏฺฐาเนสุ ทฺวินฺนํ โอชฏฺฐมกานํ วเสน โสฬส โสฬส รูปานิฯ อุทริยํ กรีสํ ปุพฺพํ มุตฺตนฺติ อิเมสุ จตูสุ อุตุสมุฏฺฐาเนสุ อุตุสมุฏฺฐานเสฺสว โอชฏฺฐมกสฺส วเสน อฏฺฐ อฏฺฐ รูปานิ ปริคฺคเหตพฺพานิฯ เอส ตาว ทฺวตฺตึสากาเร นโยฯ

เย ปน อิมสฺมึ ทฺวตฺตึสากาเร อาวิภูเต อปเร จตฺตาโร เตโชโกฏฺฐาสา, ฉ วาโยโกฏฺฐาสาติ ทส อาการา อาวิ ภวนฺติ, ตตฺถ อสิตาทิปริปาจเก ตาว กมฺมชเตโชโกฏฺฐาสมฺหิ โอชฏฺฐมกเญฺจว ชีวิตญฺจาติ นว รูปานิ, ตถา จิตฺตเช อสฺสาสปสฺสาสโกฏฺฐาเส โอชฏฺฐมกเญฺจว สโทฺท จาติ นว, เสเสสุ จตุสมุฏฺฐาเนสุ อฏฺฐสุ ชีวิตนวกเญฺจว ตีณิ จ โอชฏฺฐมกานีติ เตตฺตึส เตตฺตึส รูปานิ ปริคฺคเหตพฺพานิฯ เอวํ วิตฺถารโต ทฺวาจตฺตาลีสาการวเสน อิเมสุ ภูตุปาทายรูเปสุ ปากเฏสุ ชาเตสุ วตฺถุทฺวารวเสน ปญฺจ จกฺขุทสกาทโย หทยวตฺถุทสกญฺจาติ อปรานิปิ สฏฺฐิ รูปานิ ปริคฺคเหตพฺพานิฯ สเจ ปนสฺส เตน เตน มุเขน รูปํ ปริคฺคเหตฺวา อรูปํ ปริคฺคณฺหโต สุขุมตฺตา อรูปํ น อุปฏฺฐาติ, เตน ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา รูปเมว ปุนปฺปุนํ สมฺมสิตพฺพํ มนสิกาตพฺพํ ปริคฺคเหตพฺพํ ววตฺถเปตพฺพํฯ ยถา ยถา หิสฺส รูปํ สุวิกฺขาลิตํ โหติ นิชฺชฏํ สุปริสุทฺธํ, ตถา ตถา ตทารมฺมณา อรูปธมฺมา สยเมว ปากฏา โหนฺติฯ

ยถา หิ จกฺขุมโต ปุริสสฺส อปริสุเทฺธ อาทาเส มุขนิมิตฺตํ โอโลเกนฺตสฺส นิมิตฺตํ น ปญฺญายตีติ น อาทาสํ ฉฑฺเฑติ, อถ โข นํ ปุนปฺปุนํ ปริมชฺชติ, ตสฺส ปริสุเทฺธ อาทาเส นิมิตฺตํ สยเมว ปากฏํ โหติ, เอวเมว เตน ภิกฺขุนา ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา รูปเมว ปุนปฺปุนํ สมฺมสิตพฺพํ มนสิ กาตพฺพํ ปริคฺคเหตพฺพํ ววตฺถเปตพฺพํฯ ยถา ยถา หิสฺส รูปํ สุวิกฺขาลิตํ โหติ นิชฺชฏํ สุปริสุทฺธํ, ตถา ตถา ตทารมฺมณา อรูปธมฺมา สยเมว ปากฏา โหนฺติฯ เอวํ สุวิสุทฺธรูปปริคฺคหสฺส ปนสฺส อรูปธมฺมา ตีหากาเรหิ อุปฏฺฐหนฺติ ผสฺสวเสน วา เวทนาวเสน วา วิญฺญาณวเสน วาฯ

กถํ ? เอกสฺส ตาว ‘‘เกเส ปถวีธาตุ กกฺขฬลกฺขณา…เป.… อสฺสาสปสฺสาเส ปถวีธาตุ กกฺขฬลกฺขณา’’ติอาทินา นเยน ธาตุโย ปริคฺคณฺหนฺตสฺส ปฐมาภินิปาโต ผโสฺส, ตํสมฺปยุตฺตา เวทนา เวทนากฺขโนฺธ, สญฺญา สญฺญากฺขโนฺธ, สทฺธึ ผเสฺสน เจตนา สงฺขารกฺขโนฺธ, จิตฺตํ วิญฺญาณกฺขโนฺธติ อุปฏฺฐาติฯ เอวํ อรูปธมฺมา ผสฺสวเสน อุปฏฺฐหนฺติฯ เอกสฺส ‘‘เกเส ปถวีธาตุ กกฺขฬลกฺขณา…เป.… อสฺสาสปสฺสาเส ปถวีธาตุ กกฺขฬลกฺขณา’’ติ ตทารมฺมณรสานุภวนกเวทนา เวทนากฺขโนฺธ, ตํสมฺปยุตฺตา สญฺญา สญฺญากฺขโนฺธ, ตํสมฺปยุโตฺต ผโสฺส จ เจตนา จ สงฺขารกฺขโนฺธ, ตํสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ วิญฺญาณกฺขโนฺธติ อุปฏฺฐาติฯ เอวํ เวทนาวเสน อรูปธมฺมา อุปฏฺฐหนฺติฯ อปรสฺส ‘‘เกเส ปถวีธาตุ กกฺขฬลกฺขณา…เป.… อสฺสาสปสฺสาเส ปถวีธาตุ กกฺขฬลกฺขณา’’ติ อารมฺมณปฏิวิชานนํ วิญฺญาณกฺขโนฺธ, ตํสมฺปยุตฺตา เวทนา เวทนากฺขโนฺธ, สญฺญา สญฺญากฺขโนฺธ, ผโสฺส จ เจตนา จ สงฺขารกฺขโนฺธติ อุปฏฺฐาติฯ เอวํ วิญฺญาณวเสน อรูปธมฺมา อุปฏฺฐหนฺติฯ เอเตเนวุปาเยน ‘‘กมฺมสมุฏฺฐาเน เกเส ปถวีธาตุ กกฺขฬลกฺขณา’’ติอาทินา นเยน ทฺวาจตฺตาลีสาย ธาตุโกฏฺฐาเสสุ จตุนฺนํ จตุนฺนํ ธาตูนํ วเสน เสเสสุปิ วตฺถุ จกฺขาทีสุ ทสเกสุ มโนธาตุมโนวิญฺญาณธาตูนํ นิสฺสยลกฺขณํ หทยวตฺถุ รูปาภิฆาตารหภูตปฺปสาทลกฺขณํ จกฺขูติอาทินา วตฺถุทฺวารวเสน ปริคฺคณฺหนฺตสฺส ปฐมาภินิปาโต ผโสฺส, ตํสมฺปยุตฺตา เวทนา เวทนากฺขโนฺธติอาทินา ผสฺสาทิวเสน ตีหิ อากาเรหิ อรูปธมฺมา อุปฏฺฐหนฺติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ยถาปริคฺคหิตรูปารมฺมณํ ยถาปริคฺคหิตรูปวตฺถุทฺวารารมฺมณํ วา สสมฺปยุตฺตธมฺมํ วิญฺญาณญฺจ ปสฺสตี’’**ติฯ

อิทานิ อญฺญถาปิ รูปปุพฺพงฺคมํ อรูปปริคฺคหํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อถ วา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ยถา หี**ติอาทิ กายสฺส จิตฺตสฺส จ อสฺสาสปสฺสาสานํ สมุทยภาวทสฺสนํฯ **กมฺมารคคฺครี**ติ กมฺมารานํ อุกฺกาย อคฺคิธมนภสฺตาฯ **ธมมานายา**ติ ธูมายนฺติยา, วาตํ คาหาเปนฺติยาติ อโตฺถฯ **ตชฺช**นฺติ ตทนุรูปํฯ **เอวเมว**นฺติ เอตฺถ กมฺมารคคฺครี วิย กรชกาโย, วายาโม วิย จิตฺตํ ทฏฺฐพฺพํฯ กิญฺจาปิ อสฺสาสปสฺสาสา จิตฺตสมุฏฺฐานา, กรชกายํ ปน วินา เตสํ อปฺปวตฺตนโต **‘‘กายญฺจ จิตฺตญฺจ ปฏิจฺจ อสฺสาสปสฺสาสา’’**ติ วุตฺตํฯ

ตสฺสาติ นามรูปสฺสฯ **ปจฺจยํ ปริเยสตี**ติ ‘‘อวิชฺชาสมุทยา รูปสมุทโย’’ติอาทินา อวิชฺชาทิกํ ปจฺจยํ ปริเยสติ วีมํสติ ปริคฺคณฺหาติฯ **กงฺขํ วิตรตี**ติ ‘‘อโหสึ นุ โข อหํ อตีตมทฺธาน’’นฺติอาทินยปฺปวตฺตํ โสฬสวตฺถุกํ วิจิกิจฺฉํ อติกฺกมติ ปชหติฯ ‘‘ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺน’’นฺติอาทินยปฺปวตฺตํ **กลาปสมฺมสนํ**ฯ **ปุพฺพภาเค**ติ ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิปริยาปนฺนาย อุทยพฺพยานุปสฺสนาย ปุพฺพภาเค อุปฺปเนฺนฯ **โอภาสาทโย**ติ โอภาโส ญาณํ ปีติ ปสฺสทฺธิ สุขํ อธิโมโกฺข ปคฺคโห อุเปกฺขา อุปฏฺฐานํ นิกนฺตีติ อิเม โอภาสาทโย ทสฯ

ตตฺถ (วิสุทฺธิ. ๒.๗๓๓; ปฏิ. ม. อฏฺฐ. ๒.๒.๖) **โอภาโส**ติ วิปสฺสโนภาโส, โส จ วิปสฺสนาจิตฺตสมุฏฺฐิตํ สนฺตติปติตํ อุตุสมุฏฺฐานญฺจ ปภสฺสรรูปํฯ ตตฺถ วิปสฺสนาจิตฺตสมุฏฺฐิตํ โยคิ

โน สรีรฏฺฐเมว ปภสฺสรํ หุตฺวา ติฏฺฐติ จิตฺตชรูปานํ สรีรํ มุญฺจิตฺวา พหิ อปฺปวตฺตนโต, อิตรํ สรีรํ มุญฺจิตฺวา ญาณานุภาวานุรูปํ สมนฺตโต ปตฺถรติ, ตํ ตเสฺสว ปญฺญายติฯ เตน ผุฏฺฐกาเส รูปคตมฺปิ ปสฺสติ, ปสฺสนฺโต จ จกฺขุวิญฺญาเณน ปสฺสติ, อุทาหุ มโนวิญฺญาเณนาติ วีมํสิตพฺพนฺติ วทนฺติฯ ทิพฺพจกฺขุลาภิโน วิย ตํ มโนวิญฺญาณวิเญฺญยฺยเมวาติ วตฺตุํ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติฯ โส โข ปนายํ โอภาโส กสฺสจิ ภิกฺขุโน ปลฺลงฺกฏฺฐานมตฺตเมว โอภาเสนฺโต อุปฺปชฺชติ, กสฺสจิ อโนฺตคพฺภํ, กสฺสจิ พหิคพฺภมฺปิ, กสฺสจิ สกลวิหารํ, คาวุตํ, อฑฺฒโยชนํ, โยชนํ, ทฺวิโยชนํ, ติโยชนํ, กสฺสจิ ปถวีตลโต ยาว อกนิฏฺฐพฺรหฺมโลกา เอกาโลกํ กุรุมาโนฯ ภควโต ปน ทสสหสฺสิโลกธาตุํ โอภาเสนฺโต อุทปาทิฯ ตสฺมิํ ปน อุปฺปเนฺน โยคาวจโร ‘‘น วต เม อิโต ปุเพฺพ เอวรูโป โอภาโส อุปฺปนฺนปุโพฺพ, อทฺธา มคฺคปฺปโตฺตสฺมิ ผลปฺปโตฺตสฺมี’’ติ อมคฺคเมว ‘‘มโคฺค’’ติ, อผลเมว จ ‘‘ผล’’นฺติ คณฺหาติฯ ตสฺส อมคฺคํ ‘‘มโคฺค’’ติ อผลํ วา ‘‘ผล’’นฺติ คณฺหโต วิปสฺสนาวีถิ อุกฺกนฺตา นาม โหติฯ โส อตฺตโน มูลกมฺมฏฺฐานํ วิสฺสเชฺชตฺวา โอภาสเมว อสฺสาเทโนฺต นิสีทติฯ

ญาณนฺติ วิปสฺสนาญาณํฯ ตสฺส กิร รูปารูปธเมฺม ตุลยนฺตสฺส ตีรยนฺตสฺส วิสฺสฏฺฐอินฺทวชิรมิว อวิหตเวคํ ติขิณํ สูรํ อติวิสทํ ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ

ปีตีติ วิปสฺสนาปีติฯ ตสฺส กิร ตสฺมิํ สมเย ขุทฺทิกา ปีติ ขณิกา ปีติ โอกฺกนฺติกา ปีติ อุเพฺพคา ปีติ ผรณา ปีตีติ อยํ ปญฺจวิธา ปีติ สกลสรีรํ ปูรยมานา อุปฺปชฺชติฯ

ปสฺสทฺธีติ วิปสฺสนาปสฺสทฺธิฯ ตสฺส กิร ตสฺมิํ สมเย รตฺติฏฺฐาเน วา ทิวาฏฺฐาเน วา นิสินฺนสฺส กายจิตฺตานํ เนว ทรโถ, น คารวํ, น กกฺขฬตา, น อกมฺมญฺญตา, น เคลญฺญํ, น วงฺกตา โหติ, อถ โข ปนสฺส กายจิตฺตานิ ปสฺสทฺธานิ ลหูนิ มุทูนิ กมฺมญฺญานิ สุวิสทานิ อุชุกานิเยว โหนฺติฯ โส อิเมหิ ปสฺสทฺธาทีหิ อนุคฺคหิตกายจิโตฺต ตสฺมิํ สมเย อมานุสิํ นาม รติํ อนุภวติฯ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ –

> ‘‘สุญฺญาคารํ ปวิฏฺฐสฺส, สนฺตจิตฺตสฺส ภิกฺขุโน;
> อมานุสี รตี โหติ, สมฺมา ธมฺมํ วิปสฺสโตฯ
>
> ‘‘ยโต ยโต สมฺมสติ, ขนฺธานํ อุทยพฺพยํ;
> ลภตี ปีติปาโมชฺชํ, อมตํ ตํ วิชานต’’นฺติฯ (ธ. ป. ๓๗๓-๓๗๔);

เอวมสฺส อิมํ อมานุสิํ รติํ สาธยมานา ลหุตาทิสมฺปยุตฺตา ปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชติฯ

สุขนฺติ วิปสฺสนาสุขํฯ ตสฺส กิร ตสฺมิํ สมเย สกลสรีรํ อภิสนฺทยมานํ อติปณีตํ สุขมุปฺปชฺชติฯ

อธิโมโกฺขติ สทฺธาฯ วิปสฺสนาสมฺปยุตฺตาเยว หิสฺส จิตฺตเจตสิกานํ อติสยปฺปสาทภูตา พลวตี สทฺธา อุปฺปชฺชติฯ

ปคฺคโหติ วีริยํฯ วิปสฺสนาสมฺปยุตฺตเมว หิสฺส อสิถิลมนจฺจารทฺธํ สุปคฺคหิตํ วีริยํ อุปฺปชฺชติฯ

อุปฏฺฐานนฺติ สติฯ วิปสฺสนาสมฺปยุตฺตาเยว หิสฺส สูปฏฺฐิตา สุปฺปติฏฺฐิตา นิขาตา อจลา ปพฺพตราชสทิสา สติ อุปฺปชฺชติฯ โส ยํ ยํ ฐานํ อาวชฺชติ สมนฺนาหรติ มนสิ กโรติ ปจฺจเวกฺข

ติ, ตํ ตํ ฐานมสฺส โอกฺกนฺติตฺวา ปกฺขนฺทิตฺวา ทิพฺพจกฺขุโน ปรโลโก วิย สติยา อุปฏฺฐาติฯ

อุเปกฺขาติ วิปสฺสนุเปกฺขา เจว อาวชฺชนุเปกฺขา จฯ ตสฺมิญฺหิสฺส สมเย สพฺพสงฺขาเรสุ มชฺฌตฺตภูตา วิปสฺสนุเปกฺขา พลวตี อุปฺปชฺชติ, มโนทฺวาเร อาวชฺชนุเปกฺขาปิฯ สา หิสฺส ตํ ตํ ฐานํ อาวชฺเชนฺตสฺส วิสฺสฏฺฐอินฺทวชิรมิว ปตฺตปุเฏ ปกฺขนฺทตตฺตนาราโจ วิย จ สูรา ติขิณา หุตฺวา วหติฯ

นิกนฺตีติ วิปสฺสนานิกนฺติฯ เอวํ โอภาสาทิปฏิมณฺฑิตาย หิสฺส วิปสฺสนาย อาลยํ กุรุมานา สุขุมา สนฺตาการา นิกนฺติ อุปฺปชฺชติ, ยา ‘‘กิเลโส’’ติ ปริคฺคเหตุมฺปิ น สกฺกา โหติฯ

ยถา จ โอภาเส, เอวํ เอเตสุปิ อญฺญตรสฺมึ อุปฺปเนฺน โยคาวจโร ‘‘น วต เม อิโต ปุเพฺพ เอวรูปํ ญาณํ อุปฺปนฺนปุพฺพํ, เอวรูปา ปีติ, ปสฺสทฺธิ, สุขํ, อธิโมกฺโข, ปคฺคโห, อุปฏฺฐานํ, อุเปกฺขา, นิกนฺติ อุปฺปนฺนปุพฺพา, อทฺธา มคฺคปฺปโตฺตสฺมิ ผลปฺปโตฺตสฺมี’’ติ อมคฺคเมว ‘‘มโคฺค’’ติ อผลเมว จ ‘‘ผล’’นฺติ คณฺหาติ, ตสฺส อมคฺคํ ‘‘มโคฺค’’ติ อผลํ ‘‘ผล’’นฺติ คณฺหโต วิปสฺสนาวีถิ อุกฺกนฺตา นาม โหติฯ โส อตฺตโน มูลกมฺมฏฺฐานํ วิสฺสเชฺชตฺวา นิกนฺติเมว อสฺสาเทโนฺต นิสีทติฯ

เอตฺถ จ โอภาสาทโย อุปกฺกิเลสวตฺถุตาย ‘‘อุปกฺกิเลสา’’ติ วุตฺตา, น อกุสลตฺตา, นิกนฺติ ปน อุปกฺกิเลโส เจว อุปกฺกิเลสวตฺถุ จ ฯ วตฺถุวเสเนว เจเต ทส, คาหวเสน ปน สมตึส โหนฺติฯ กถํ? ‘‘มม โอภาโส อุปฺปโนฺน’’ติ คณฺหโต หิ ทิฏฺฐิคฺคาโห โหติ, ‘‘มนาโป วต โอภาโส อุปฺปโนฺน’’ติ คณฺหโต มานคฺคาโห, โอภาสํ อสฺสาทยโต ตณฺหาคาโหฯ อิติ โอภาเส ทิฏฺฐิมานตณฺหาวเสน ตโย คาหาฯ ตถา เสเสสุปีติ เอวํ คาหวเสน สมตึส อุปกฺกิเลสา โหนฺติฯ เตสํ วเสน อกุสโล อพฺยโตฺต โยคาวจโร โอภาสาทีสุ กมฺปติ วิกฺขิปติ, โอภาสาทีสุ เอเกกํ ‘‘เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา’’ติ สมนุปสฺสติฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘โอภาเส เจว ญาเณ จ, ปีติยา จ วิกมฺปติ;
> ปสฺสทฺธิยา สุเข เจว, เยหิ จิตฺตํ ปเวธติฯ
>
> ‘‘อธิโมเกฺข จ ปคฺคาเห, อุปฏฺฐาเน จ กมฺปติ;
> อุเปกฺขาวชฺชนาย เจว, อุเปกฺขาย จ นิกนฺติยา’’ติฯ (ปฏิ. ม. ๒.๗)

กุสโล ปณฺฑิโต พฺยโตฺต พุทฺธิสมฺปโนฺน โยคาวจโร โอภาสาทีสุ อุปฺปเนฺนสุ ‘‘อยํ โข เม โอภาโส อุปฺปโนฺน, โส โข ปนายํ อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺน ขยธโมฺม วยธโมฺม วิราคธโมฺม นิโรธธโมฺม’’ติ อิติ วา ตํ ปญฺญาย ปริจฺฉินฺทติ อุปปริกฺขติฯ อถ วา ปนสฺส เอวํ โหติ – สเจ โอภาโส อตฺตา ภเวยฺย, อตฺตาติ คเหตุํ วเฏฺฏยฺย, อนตฺตาว ปนายํ ‘‘อตฺตา’’ติ คหิโตฯ ตสฺมา โส อวสวตฺตนเฏฺฐน อนตฺตา, หุตฺวา อภาวเฏฺฐน อนิโจฺจ, อุปฺปาทวยปฏิปีฬนเฏฺฐน ทุโกฺขติ อุปปริกฺขติฯ ยถา จ โอภาเส, เอวํ เสเสสุปิฯ โส เอวํ อุปปริกฺขิตฺวา โอภาสํ ‘‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’’ติ สมนุปสฺสติฯ ญาณํ…เป.… นิกนฺตึ ‘‘เนตํ มม, เนโสหมสฺมิ, น เมโส อตฺตา’’ติ สมนุปสฺสติฯ เอวํ สมนุปสฺสโนฺต โอภาสาทีสุ น กมฺปติ น เวธติฯ เตนาหุ โปราณา –

> ‘‘อิมานิ ทส ฐานานิ, ปญฺญา ยสฺส ปริจฺจิตา;
> ธมฺมุทฺธจฺจกุสโล โหติ, น จ วิเกฺขป คจฺฉตี’’ติฯ (ปฏิ. ม. ๒.๗);

โส เอวํ วิเกฺขปํ อคจฺฉนฺโต ตํ สมตึสวิธํ อุปกฺกิเลสชฏํ วิชเฏตฺวา ‘‘โอภาสาทโย ธมฺมา น มคฺโค, อุปกฺกิเลสวิมุตฺตํ ปน วีถิปฺปฏิปนฺนํ วิปสฺสนาญาณํ มคฺโค’’ติ อมคฺคํ มคฺคญฺจ ววตฺถเปติฯ ยํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ **‘‘โอภาสาทโย ทส วิปสฺสนุปกฺกิเลเส ปหาย อุปกฺกิเลสวิมุตฺตํ ปฏิปทาญาณํ มคฺโคติ ววตฺถเปตฺวา**’’ติฯ **อุทยํ ปหายา**ติ อุทยพฺพยานุปสฺสนาย คหิตํ สงฺขารานํ อุทยํ วิสฺสชฺเชตฺวา เตสํ ภงฺคเสฺสว อนุปสฺสนโต ภงฺคานุปสฺสนาญาณํ **ปตฺวา** อาทีนวานุปสฺสนาปุพฺพงฺคมาย นิพฺพิทานุปสฺสนาย **นิพฺพินฺทนฺโต** มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขานุปสฺสนาสงฺขารุเปกฺขานุโลมญาณานํ จิณฺณปริยนฺเต อุปฺปนฺนโคตฺรภุญาณานนฺตรํ อุปฺปนฺเนน มคฺคญาเณน สพฺพสงฺขาเรสุ **วิรชฺชนฺโต วิมุจฺจนฺโต**ฯ มคฺคกฺขเณ หิ อริโย วิรชฺชติ วิมุจฺจตีติ จ วุจฺจติฯ เตนาห – **‘‘ยถากฺกมํ จตฺตาโร อริยมคฺเค ปาปุณิตฺวา**’’ติฯ มคฺคผลนิพฺพานปหีนาวสิฏฺฐกิเลสสงฺขาตสฺส ปจฺจเวกฺขิตพฺพสฺส ปเภเทน **เอกูนวีสติเภทสฺส**ฯ อรหโต หิ อวสิฏฺฐกิเลสาภาเวน เอกูนวีสติ ปจฺจเวกฺขณญาณานิฯ **อสฺสา**ติ อานาปานสฺสติกมฺมฏฺฐานิกสฺสฯ

วิสุํ กมฺมฏฺฐานภาวนานโย นาม นตฺถีติ ปฐมจตุกฺกวเสน อธิคตชฺฌานสฺส เวทนาจิตฺตธมฺมานุปสฺสนาวเสน เทสิตตฺตา วุตฺตํฯ **เตส**นฺติ ติณฺณํ จตุกฺกานํฯ **ปีติปฺปฏิสํเวที**ติ ปีติยา ปฏิ ปฏิ สมฺมเทว เวทนสีโล, ตสฺสา วา ปฏิ ปฏิ สมฺมเทว เวโท เอตสฺส อตฺถิ, ตํ วา ปฏิ ปฏิ สมฺมเทว เวทยมาโนฯ ตตฺถ กามํ **สํเวทน**คฺคหเณเนว ปีติยา สกฺกจฺจํ วิทิตภาโว โพธิโต โหติ, เยหิ ปน ปการเหิ ตสฺสา สํเวทนํ อิจฺฉิตํ, ตํ ทเสฺสตุํ **ปฏิ**-สทฺทคฺคหณํ ‘‘ปฏิ ปฏิ สํเวทีติ ปฏิสํเวที’’ติฯ เตนาห **‘‘ทฺวีหากาเรหี**’’ติอาทิฯ

ตตฺถ **กถํ อารมฺมณโต ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหตี**ติ ปุจฺฉาวจนํฯ **สปฺปีติเก เทฺว ฌาเน สมาปชฺชตี**’’ติ ปีติสหคตานิ เทฺว ปฐมทุติยชฺฌานานิ ปฏิปาฏิยา สมาปชฺชติฯ **ตสฺสา**ติ เตนฯ ‘‘ปฏิสํวิทิตา’’ติ หิ ปทํ อเปกฺขิตฺวา กตฺตุอตฺเถ เอตํ สามิวจนํฯ **สมาปตฺติกฺขเณ**ติ สมาปนฺนกฺขเณฯ **ฌานปฏิลาเภนา**ติ ฌาเนน สมงฺคิภาเวนฯ **อารมฺมณโต**ติ อารมฺมณมุเขน, ตทารมฺมณชฺฌานปริยาปนฺนา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติ อารมฺมณสฺส ปฏิสํวิทิตตฺตาฯ กึ วุตฺตํ โหติ? ยถา นาม สปฺปปริเยสนํ จรนฺเตน ตสฺส อาสเย ปฏิสํวิทิเต โสปิ ปฏิสํวิทิโต เอว โหติ มนฺตาคทพเลน ตสฺส คหณสฺส สุกรตฺตา, เอวํ ปีติยา อาสยภูเต อารมฺมเณ ปฏิสํวิทิเต สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา เอว โหติ สลกฺขณโต สามญฺญลกฺขณโต จ ตสฺสา คหณสฺส สุกรตฺตาติฯ

กถํ อสโมฺมหโต ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหตีติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ **วิปสฺสนากฺขเณ**ติ วิปสฺสนาปญฺญาย ติกฺขวิสทปฺปวตฺตาย วิสยโต ทสฺสนกฺขเณฯ **ลกฺขณปฏิเวเธนา**ติ ปีติยา สลกฺขณสฺส สามญฺญลกฺขณสฺส จ ปฏิวิชฺฌเนนฯ ยญฺหิ ยสฺส วิเสสโต สามญฺญโต จ ลกฺขณํ, ตสฺมึ วิทิเต โส ยาถาวโต วิทิโต เอว โหติฯ เตนาห – **‘‘อสโมฺมหโต ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหตี**’’ติฯ

อิทานิ ตมตฺถํ ปาฬิยา เอว วิภาเวตุํ **‘‘วุตฺตเญฺหต**’’นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ **ทีฆํ อสฺสาสวเสนา**ติอาทีสุ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตเมวฯ ตตฺถ ปน สโตการิตาทสฺสนวเสน ปาฬิ อาคตา, อิธ ปีติปฺปฏิสํวิทิตาวเสนฯ ปีติปฺปฏิสํวิทิตา จ อตฺถโต วิภตฺตา เอวฯ อปิจ อยเมตฺถ สเงฺขปโตฺถ – ทีฆํ อสฺสาสวเสนาติ ทีฆสฺส อสฺสาสสฺส อารมฺมณภูตสฺส วเสน ปชานโต สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหตีติ สมฺพนฺโธฯ **จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต**ติ ฌานปริยาปนฺนํ อวิเกฺขโปติ ลทฺธนามํ จิตฺตเสฺสกคฺคตํ ตํสมฺปยุตฺตาย ปญฺญาย ปชานโตฯ ยเถว หิ อารมฺมณมุเขน ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหติ, เอวํ ตํสมฺปยุตฺตธมฺมาปิ อารมฺมณมุเขน ปฏิสํวิทิตา เอว โหนฺตี

ติฯ **สติ อุปฏฺฐิตา โหตี**ติ ทีฆํอสฺสาสวเสน ฌานสมฺปยุตฺตา สติ ตสฺส อารมฺมเณ อุปฏฺฐิตา อารมฺมณมุเขน ฌาเนปิ อุปฏฺฐิตา นาม โหติฯ **ตาย สติยา**ติ เอวํ อุปฏฺฐิตาย ตาย สติยา ยถาวุตฺเตน **เตน ญาเณน** สุปฺปฏิวิทิตตฺตา อารมฺมณสฺส ตสฺส วเสน ตทารมฺมณา สา ปีติ **ปฏิสํวิทิตา โหติ**ฯ **ทีฆํปสฺสาสวเสนา**ติอาทีสุปิ อิมินาว นเยน อโตฺถ เวทิตพฺโพฯ

เอวํ ปฐมจตุกฺกวเสน ทสฺสิตํ ปีติปฺปฏิสํเวทนํ อารมฺมณโต อสโมฺมหโต จ วิภาคโส ทเสฺสตุํ **“อาวชฺชโต”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อาวชฺชโต**ติ ฌานํ อาวเชฺชนฺตสฺสฯ **สา ปีตี**ติ สา ฌานปริยาปนฺนา ปีติฯ **ชานโต**ติ สมาปนฺนกฺขเณ อารมฺมณมุเขน ชานโตฯ ตสฺส สา ปีติ ปฏิสํวิทิตา โหตีติ สมฺพโนฺธฯ **ปสฺสโต**ติ ทสฺสนภูเตน ญาเณน ฌานโต วุฏฺฐาย ปสฺสนฺตสฺสฯ **ปจฺจเวกฺขโต**ติ ฌานํ ปจฺจเวกฺขนฺตสฺสฯ **จิตฺตํ อธิฏฺฐหโต**ติ ‘‘เอตฺตกํ เวลํ ฌานสมงฺคี ภวิสฺสามี’’ติ ฌานจิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺตสฺสฯ เอวํ ปญฺจนฺนํ วสีภาวานํ วเสน ฌานสฺส ปชานนมุเขน อารมฺมณโต ปีติยา ปฏิสํเวทนา ทสฺสิตาฯ

อิทานิ เยหิ ธเมฺมหิ ฌานํ วิปสฺสนา จ สิชฺฌนฺติ, เตสํ ฌานปริยาปนฺนานํ วิปสฺสนามคฺคปริยาปนฺนานญฺจ สทฺธาทีนํ วเสน ปีติปฺปฏิสํเวทนํ ทเสฺสตุํ **“สทฺธาย อธิมุจฺจโต”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อธิมุจฺจโต**ติ สทฺทหนฺตสฺส, สมถวิปสฺสนาวเสนาติ อธิปฺปาโยฯ **วีริยํ ปคฺคณฺหโต**ติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **อภิเญฺญยฺยน**ฺติ อภิวิสิฏฺฐาย ปญฺญาย ชานิตพฺพํฯ **อภิชานโต**ติ วิปสฺสนาปญฺญาปุพฺพงฺคมาย มคฺคปญฺญาย ชานโตฯ **ปริเญฺญยฺยน**ฺติ ทุกฺขสจฺจํ ตีรณปริญฺญาย มคฺคปญฺญาย จ ปริชานโตฯ **ปหาตพฺพน**ฺติ สมุทยสจฺจํ ปหานปริญฺญาย มคฺคปญฺญาย จ **ปชหโต**ฯ ***ภาวยโต สจฺฉิกโรโต ภาเวตพฺพํ*** มคฺคสจฺจํ, **สจฺฉิกาตพฺพํ** นิโรธสจฺจํฯ เกจิ ปเนตฺถ ปีติยา เอว วเสน อภิเญฺญยฺยาทีนิ อุทฺธรนฺติ, ตํ อยุตฺตํ ฌานาทิสมุทายํ อุทฺธริตฺวา ตโต ปีติยา นิทฺธารณสฺส อธิเปฺปตตฺตาฯ

เอตฺถ จ ‘‘ทีฆํอสฺสาสวเสนา’’ติอาทินา ปฐมจตุกฺกวเสน อารมฺมณโต ปีติปฺปฏิสํเวทนํ วุตฺตํ, ตถา ‘‘อาวชฺชโต’’ติอาทีหิ ปญฺจหิ ปเทหิฯ ‘‘อภิเญฺญยฺยํ อภิชานโต’’ติอาทีหิ ปน อสโมฺมหโต, ‘‘สทฺธาย อธิมุจฺจโต’’ติอาทีหิ อุภยถาปิ สเงฺขปโต สมถวเสน อารมฺมณโต วิปสฺสนาวเสน อสโมฺมหโต ปีติปฺปฏิสํเวทนํ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ กสฺมา ปเนตฺถ เวทนานุปสฺสนายํ ปีติสีเสน เวทนา คหิตา, น สรูปโต เอวาติ? ภูมิวิภาคาทิวเสน เวทนํ ภินฺทิตฺวา จตุธา เวทนานุปสฺสนํ ทเสฺสตุํฯ อปิจ เวทนากมฺมฏฺฐานํ ทเสฺสโนฺต ภควา ปีติยา โอฬาริกตฺตา ตํสมฺปยุตฺตสุขํ สุขคฺคหณตฺถํ ปีติสีเสน ทเสฺสติฯ

เอเตเนว นเยน อวเสสปทานีติ สุขปฺปฏิสํเวที จิตฺตสงฺขารปฺปฏิสํเวทีติ ปทานิ ปีติปฺปฏิสํเวที-ปเท อาคตนเยเนว อโตฺถ เวทิตพฺพานิฯ สกฺกา หิ ‘‘ทฺวีหากาเรหิ สุขปฺปฏิสํวิทิตา โหติ, จิตฺตสงฺขารปฺปฏิสํวิทิตา โหติ อารมฺมณโต’’ติอาทินา ปีติฏฺฐาเน สุขาทิปทานิ ปกฺขิปิตฺวา ‘‘สุขสหคตานิ ตีณิ ฌานานิ จตฺตาริ วา ฌานานิ สมาปชฺชตี’’ติอาทินา อตฺถํ วิญฺญาตุํฯ เตนาห **“ติณฺณํ ฌานานํ วเสนา”**ติอาทิฯ **เวทนาทโย**ติ **อาทิ**-สเทฺทน สญฺญา คหิตาฯ เตนาห **“เทฺว ขนฺธา”**ติฯ **วิปสฺสนาภูมิทสฺสนตฺถน**ฺติ ปกิณฺณกสงฺขารสมฺมสนวเสน วิปสฺสนาย ภูมิทสฺสนตฺถํ **“สุขนฺติ เทฺว สุขานี”**ติอาทิ วุตฺตํ สมเถ กายิกสุขาภาวโตฯ **โส**ติ โส ปสฺสมฺภนปริยาเยน วุโตฺต นิโรโธฯ ‘‘อิมสฺส หิ ภิกฺขุโน อปริคฺคหิตกาเล’’ติอาทินา วิตฺถารโต กายสงฺขาเร วุโตฺต, ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ ตตฺถ กายสงฺขารวเสน อาคโต, อิธ จิตฺตสงฺขารวเสนาติ อยเมว วิเสโสฯ

เอวํ จิตฺตสงฺขารสฺส ปสฺสมฺภนํ อติเทเสน ทเสฺสตฺวา ยทญฺญํ อิมสฺมึ จตุกฺเก วตฺตพฺพํ, ตํ ทเสฺสตุํ **“อปิจา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ปีติปเทติ** “ปีติปฺปฏิสํเวที”ติอาทินา เทสิตโกฏฺฐาเสฯ **ปีติสีเสน เวทนา วุตฺตา**ติ ปีติอปเทเสน ตํสมฺปยุตฺตา เวทนา วุตฺตา, น ปีตีติ อธิปฺปาโยฯ ตตฺถ การณํ เหฏฺฐา วุตฺตเมวฯ **ทฺวีสุ จิตฺตสงฺขารปเทสู**ติ “จิตฺตสงฺขารปฺปฏิสํเวที ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขาร”นฺติ จิตฺตสงฺขารปฏิสํยุเตฺตสุ ทฺวีสุ ปเทสุฯ “วิญฺญาณปจฺจยา นามรูป”นฺติ วจนโต จิเตฺตน ปฏิพทฺธาติ **จิตฺตปฏิพทฺธา**ฯ ตโต เอว กามํ จิเตฺตน สงฺขรียนฺตีติ **จิตฺตสงฺขารา,** สญฺญาเวทนาทโย, อิธ ปน อุปลกฺขณมตฺตํ, สญฺญาเวทนาว อธิเปฺปตาติ อาห **“สญฺญาสมฺปยุตฺตา เวทนา”**ติฯ

จิตฺตปฺปฏิสํเวทีติ เอตฺถ ทฺวีหากาเรหิ จิตฺตปฏิสํวิทิตา โหติ อารมฺมณโต อสโมฺมหโต จฯ กถํ อารมฺมณโต? จตฺตาริ ฌานานิ สมาปชฺชติ, ตสฺส สมาปตฺติกฺขเณ ฌานปฏิลาเภนาติ อาทินา วุตฺตนยานุสาเรน สพฺพํ สุวิเญฺญยฺยนฺติ อาห – **“จตุนฺนํ ฌานานํ วเสน จิตฺตปฏิสํวิทิตา เวทิตพฺพา”**ติฯ **จิตฺตํ โมเทโนฺต**ติ ฌานสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ สมฺปยุตฺตาย ปีติยา โมทยมาโน, ตํ วา ปีตึ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตํ วิปสฺสนาจิตฺตํ ตาย เอว อารมฺมณภูตาย ปีติยาโมทยมาโนฯ **ปโมเทโนฺต**ติอาทีนิ ปทานิ ตเสฺสว เววจนานิ ปีติปริยายภาวโตฯ

สมฺปยุตฺตาย ปีติยา จิตฺตํ อาโมเทตีติ ฌานจิตฺตสมฺปยุตฺตาย ปีติสโมฺพชฺฌงฺคภูตาย โอทคฺยลกฺขณาย ฌานปีติยา ตเมว ฌานจิตฺตํ สหชาตาทิปจฺจยวเสน เจว ฌานปจฺจยวเสน จ ปริพฺรูเหโนฺต หฏฺฐปฺปหฏฺฐาการํ ปาเปโนฺต อาโมเทติ ปโมเทติ จฯ **อารมฺมณํ กตฺวา**ติ อุฬารํ ฌานสมฺปยุตฺตํ ปีตึ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตมานํ วิปสฺสนา**จิตฺตํ** ตาย เอว อารมฺมณภูตาย ปีติยา โยคาวจโร หฏฺฐปฺปหฏฺฐาการํ ปาเปโนฺต **“อาโมเทติ ปโมเทตี”**ติ วุจฺจติฯ

สมํ ฐเปโนฺตติ ยถา อีสกมฺปิ ลีนปกฺขํ อุทฺธจฺจปกฺขญฺจ อนุปคฺคมฺม อโนนตํ อนุนฺนตํ ยถา อินฺทฺริยานํ สมตฺตปฏิปตฺติยา อวิสมํ, สมาธิสฺส วา อุกฺกํสคมเนน อาเนญฺชปฺปตฺติยา สมฺมเทว ฐิตํ โหติ, เอวํ อปฺปนาวเสน ฐเปโนฺตฯ **ลกฺขณปฺปฏิเวเธนา**ติ อนิจฺจาทิกสฺส ลกฺขณสฺส ปฏิ ปฏิ วิชฺฌเนน ขเณ ขเณ อวโพเธนฯ **ขณิกจิเตฺตกคฺคตา**ติ ขณมตฺตฏฺฐิติโก สมาธิฯ โสปิ หิ อารมฺมเณ นิรนฺตรํ เอกากาเรน ปวตฺตมาโน ปฏิปเกฺขน อนภิภูโต อปฺปิโต วิย จิตฺตํ นิจฺจลํ ฐเปติฯ เตน วุตฺตํ **“เอวํ อุปฺปนฺนายา”**ติอาทิฯ

โมเจโนฺตติ วิกฺขมฺภนวิมุตฺติวเสน วิเวเจโนฺต วิสุํ กโรโนฺต, นีวรณานิ ปชหโนฺตติ อโตฺถฯ **วิปสฺสนากฺขเณ**ติ ภงฺคานุปสฺสนากฺขเณฯ ภโงฺค หิ นาม อนิจฺจตาย ปรมา โกฏิ, ตสฺมา ตาย ภงฺคานุปสฺสโก โยคาวจโร จิตฺตมุเขน สพฺพํ สงฺขารคตํ อนิจฺจโต ปสฺสติ, โน นิจฺจโต, อนิจฺจสฺส ทุกฺขตฺตา ทุกฺขสฺส จ อนตฺตตฺตา ตเทว ทุกฺขโต อนุปสฺสติ, โน สุขโต, อนตฺตโต อนุปสฺสติ, โน อตฺตโตฯ ยสฺมา ปน ยํ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา, น ตํ อภินนฺทิตพฺพํ, ยญฺจ น อภินนฺทิตพฺพํ, น ตํ รญฺชิตพฺพํ, ตสฺมา ภงฺคทสฺสนานุสาเรน “อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา”ติ สงฺขารคเต ทิเฏฺฐ ตสฺมึ นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติ, วิรชฺชติ, โน รชฺชติ, โส เอวํ นิพฺพินฺทโนฺต วิรชฺชโนฺต โลกิเยเนว ตาว ญาเณน ราคํ นิโรเธติ โน สมุเทติ, นาสฺส สมุทยํ กโรตีติ อโตฺถฯ อถ วา โส เอวํ วิรโตฺต ยถา ทิฏฺฐํ สงฺขารคตํ, ตํ ตถา ทิฏฺฐํ อตฺตโน ญาเณน นิโรเธติ โน สมุเทติ, นิโรธเมวสฺส มนสิ กโรติ, โน สมุทยนฺติ อโตฺถ, โส เอวํ ปฏิปโนฺน ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยตีติ วุตฺตํ โหติฯ อยญฺหิ อนิจฺจาทิอนุปสฺสนา สทฺธึ ขนฺธาภิสงฺขาเรหิ กิเลสานํ ปริจฺจชนโต สงฺขตโทสทสฺสเนน ตพฺพิปรีเต นิพฺพาเน ตนฺนินฺนตาย ปกฺขนฺทนโต จ **ปริจฺจาคปฏินิสฺสโคฺค เจว ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสโคฺค จา**ติ วุจฺจติฯ ตสฺมา ตาย สมนฺนาคโต โยคาวจโร วุตฺตนเยน

กิเลเส จ ปริจฺจชติ, นิพฺพาเน จ ปกฺขนฺทติฯ เตน วุตฺตํ **“โส วิปสฺสนากฺขเณ อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจสญฺญาโต จิตฺตํ โมเจโนฺต วิโมเจโนฺต...เป.... ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย อาทานโต จิตฺตํ โมเจโนฺต วิโมเจโนฺต อสฺสสติ เจว ปสฺสสติ จา”**ติฯ

ตตฺถ อนิจฺจสฺส, อนิจฺจนฺติ วา อนุปสฺสนา **อนิจฺจานุปสฺสนา**ฯ เตภูมกธมฺมานํ อนิจฺจตํ คเหตฺวา ปวตฺตาย วิปสฺสนาย เอตํ นามํฯ **นิจฺจสญฺญาโต**ติ สงฺขตธเมฺม ‘‘นิจฺจา สสฺสตา’’ติ ปวตฺตาย มิจฺฉาสญฺญายฯ สญฺญาสีเสน จิตฺตทิฏฺฐีนมฺปิ คหณํ ทฏฺฐพฺพํฯ เอส นโย **สุขสญฺญา**ทีสุปิฯ **นิพฺพิทานุปสฺสนายา**ติ สงฺขาเรสุ นิพฺพินฺทนากาเรน ปวตฺตาย อนุปสฺสนายฯ **นนฺทิโต**ติ สปฺปีติกตณฺหาโตฯ **วิราคานุปสฺสนายา**ติ ตถา วิรชฺชนากาเรน ปวตฺตาย อนุปสฺสนายฯ เตน วุตฺตํ **“ราคโต โมเจโนฺต”**ติฯ **นิโรธานุปสฺสนายา**ติ สงฺขารานํ นิโรธสฺส อนุปสฺสนายฯ ยถา สงฺขารา นิรุชฺฌนฺติเยว อายตึ ปุนพฺภววเสน นุปฺปชฺชนฺติ, เอวํ วา อนุปสฺสนา นิโรธานุปสฺสนาฯ มุญฺจิตุกมฺยตา หิ อยํ พลปฺปตฺตาฯ เตนาห **“สมุทยโต โมเจโนฺต”**ติฯ ปฏินิสฺสชฺชนากาเรน ปวตฺตา อนุปสฺสนา **ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา**ฯ **อาทานโต**ติ นิจฺจาทิวเสน คหณโต, ปฏิสนฺธิคฺคหณโต วาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ

อนิจฺจนฺติ อนุปสฺสี, อนิจฺจสฺส วา อนุปสฺสนสีโล **อนิจฺจานุปสฺสี**ติ เอตฺถ กิํ ปน ตํ อนิจฺจํ, กถํ วา อนิจฺจํ, กา วา อนิจฺจานุปสฺสนา, กสฺส วา อนิจฺจานุปสฺสนาติ จตุกฺกํ วิภาเวตพฺพนฺติ ตํ ทเสฺสโนฺต **“อนิจฺจํ เวทิตพฺพ”**นฺติอาทิมาหฯ ตตฺถ นิจฺจํ นาม ธุวํ สสฺสตํ ยถา ตํ นิพฺพานํ, น นิจฺจนฺติ **อนิจฺจํ,** อุทยพฺพยวนฺตํ, อตฺถโต สงฺขตา ธมฺมาติ อาห **อนิจฺจนฺติ ปญฺจกฺขนฺธาฯ กสฺมา? อุปฺปาทวยญฺญถตฺตภาวา**ติ, อุปฺปาทวยญฺญถตฺตสพฺภาวาติ อโตฺถฯ ตตฺถ สงฺขตธมฺมานํ เหตุปจฺจเยหิ อุปฺปชฺชนํ อหุตฺวา สมฺภโว อตฺตลาโภ **อุปฺปาโท,** อุปฺปนฺนานํ เตสํ ขณนิโรโธ วินาโส **วโย,** ชราย อญฺญถาภาโว **อญฺญถตฺตํ**ฯ ยถา หิ อุปฺปาทาวตฺถาย ภินฺนาย ภงฺคาวตฺถายํ วตฺถุเภโท นตฺถิ, เอวํ ฐิติสงฺขาตายํ ภงฺคาภิมุขาวตฺถายมฺปิ วตฺถุเภโท นตฺถิฯ ยตฺถ ชราโวหาโร, ตสฺมา เอกสฺสปิ ธมฺมสฺส ชรา ยุชฺชติ, ยา ขณิกชราติ วุจฺจติฯ เอกํเสน จ อุปฺปาทภงฺคาวตฺถาสุ วตฺถุโน อเภโท อิจฺฉิตโพฺพ, อญฺญถา ‘‘อโญฺญ อุปฺปชฺชติ, อโญฺญ ภิชฺชตี’’ติ อาปเชฺชยฺยฯ ตยิทํ ขณิกชรํ สนฺธายาห ‘‘อญฺญถตฺต’’นฺติฯ

ยสฺส ลกฺขณตฺตยสฺส ภาวา ขเนฺธสุ อนิจฺจสมญฺญา, ตสฺมิํ ลกฺขณตฺตเย อนิจฺจตา สมญฺญาติ ‘‘อนิจฺจตาติ เตสํเยว อุปฺปาทวยญฺญถตฺต’’นฺติ วตฺวา วิเสสโต ธมฺมานํ ขณิกนิโรเธ อนิจฺจตาโวหาโรติ ทเสฺสโนฺต **“หุตฺวา อภาโว วา”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ อุปฺปาทปุพฺพกตฺตา อภาวสฺส **หุตฺวา**-คหณํฯ เตน ปากฏภาวปุพฺพกตฺตํ วินาสภาวสฺส ทเสฺสติฯ **เตเนวากาเรนา**ติ นิพฺพตฺตนากาเรนฯ **ขณภเงฺคนา**ติ ขณิกนิโรเธนฯ **ตสฺสา อนิจฺจตายา**ติ ขณิกภงฺคสงฺขาตาย อนิจฺจตายฯ **ตาย อนุปสฺสนายา**ติ ยถาวุตฺตาย อนิจฺจานุปสฺสนายฯ **สมนฺนาคโต**ติ สมงฺคิภูโต โยคาวจโรฯ

ขโยติ สงฺขารานํ วินาโสฯ วิรชฺชนํ เตสํเยว วิลุชฺชนํ **วิราโค,** ขโย เอว วิราโค **ขยวิราโค,** ขณิกนิโรโธฯ อจฺจนฺตเมตฺถ เอตสฺมิํ อธิคเต สงฺขารา วิรชฺชนฺติ นิรุชฺฌนฺตีติ **อจฺจนฺตวิราโค,** นิพฺพานํฯ เตนาห **“ขยวิราโคติ สงฺขารานํ ขณภโงฺคฯ อจฺจนฺตวิราโคติ นิพฺพาน”**นฺติฯ **ตทุภยทสฺสนวเสน ปวตฺตา**ติ ขยวิราคานุปสฺสนาวเสน วิปสฺสนาย, อจฺจนฺตวิราคานุปสฺสนาวเสน มคฺคสฺส ปวตฺติ โยเชตพฺพาฯ อารมฺมณโต วา วิปสฺสนาย ขยวิราคานุปสฺสนาวเสน ปวตฺติ, ตนฺนินฺนภาวโต อจฺจนฺตวิราคานุปสฺสนาวเสน, มคฺคสฺส ปน อสโมฺมหโต ขยวิราคานุปสฺสนาวเสน, อารมฺมณโต อจฺจนฺตวิราคานุปสฺสนาวเสน ปวตฺติ เวทิตพฺพาฯ **เอ**

เสว นโยติ อิมินา ยสฺมา วิราคานุปสฺสีปเท วุตฺตนยานุสาเรน ‘‘เทฺว นิโรธา ขยนิโรโธ จ อจฺจนฺตนิโรโธ จา’’ติ เอวมาทิอตฺถวณฺณนํ อติทิสฺสติ, ตสฺมา วิราคฏฺฐาเน นิโรธปทํ ปกฺขิปิตฺวา ‘‘ขโย สงฺขารานํ วินาโส’’ติอาทินา อิธ วุตฺตนเยน ตสฺส อตฺถวณฺณนา เวทิตพฺพาฯ

ปฏินิสฺสชฺชนํ ปหาตพฺพสฺส ตทงฺควเสน วา สมุจฺเฉทวเสน วา ปริจฺจชนํ **ปริจฺจาคปฏินิสฺสโคฺค**ฯ ตถา สพฺพุปธีนํ ปฏินิสฺสคฺคภูเต วิสงฺขาเร อตฺตโน นิสฺสชฺชนํ ตนฺนินฺนตาย วา ตทารมฺมณตาย วา ตตฺถ ปกฺขนฺทนํ **ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสโคฺค**ฯ **ตทงฺควเสนา**ติ เอตฺถ อนิจฺจานุปสฺสนา ตาว ตทงฺคปฺปหานวเสน นิจฺจสญฺญํ ปริจฺจชติ, ปริจฺจชนฺตี จ ตสฺสา ตถา อปฺปวตฺติยํ เย ‘‘นิจฺจ’’นฺติ คหณวเสน กิเลสา ตมฺมูลกา จ อภิสงฺขารา ตทุภยมูลกา จ วิปากกฺขนฺธา อนาคเต อุปฺปชฺเชยฺยุํ, เต สเพฺพปิ อปฺปวตฺติกรณวเสน ปริจฺจชติ, ตถา ทุกฺขสญฺญาทโยฯ เตนาห – **‘‘วิปสฺสนา หิ ตทงฺควเสน สทฺธิํ ขนฺธาภิสงฺขาเรหิ กิเลเส ปริจฺจชตี**’’ติฯ **สงฺขตโทสทสฺสเนนา**ติ สงฺขเต เตภูมกสงฺขารคเต อนิจฺจตาทิโทสทสฺสเนนฯ นิจฺจาทิภาเวน **ตพฺพิปรีเต**ฯ **ตนฺนินฺนตายา**ติ ตทธิมุตฺตตายฯ **ปกฺขนฺทตี**ติ อนุปวิสติ อนุปวิสนฺตํ วิย โหติฯ **สทฺธิํ ขนฺธาภิสงฺขาเรหิ กิเลเส ปริจฺจชตี**ติ มเคฺคน กิเลเสสุ ปริจฺจเตฺตสุ อวิปากธมฺมตาปาทเนน อภิสงฺขารา ตมฺมูลกา จ ขนฺธา อนุปฺปตฺติรหภาเวน ปริจฺจตฺตา นาม โหนฺตีติ สเพฺพปิ เต มโคฺค ปริจฺจชตีติ วุตฺตํฯ **อุภย**นฺติ วิปสฺสนาญาณํ มคฺคญาณญฺจฯ มคฺคญาณมฺปิ หิ โคตฺรภุญาณสฺส อนุ ปจฺฉา นิพฺพานทสฺสนโต อนุปสฺสนาติ วุจฺจติฯ

อิทญฺจ จตุตฺถจตุกฺกํ สุทฺธวิปสฺสนาวเสเนว วุตฺตํ, ปุริมานิ ปน ตีณิ สมถวิปสฺสนาวเสนฯ เอวํ จตุนฺนํ จตุกฺกานํ วเสน โสฬสวตฺถุกาย อานาปานสฺสติยา ภาวนา เวทิตพฺพาฯ เอวํ โสฬสวตฺถุวเสน จ อยํ อานาปานสฺสติ ภาวิตา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสาติ เวทิตพฺพาฯ ‘‘เอวํ ภาวิโต โข, ภิกฺขเว, อานาปานสฺสติสมาธี’’ติอาทินา ปน สนฺตภาวาทิวเสน มหานิสํสตา ทสฺสิตาฯ วิตกฺกุปเจฺฉทสมตฺถตายปิ จสฺส มหานิสํสตา ทฏฺฐพฺพาฯ อยญฺหิ สนฺตปณีตอเสจนกสุขวิหารตฺตา สมาธิอนฺตรายกรานํ วิตกฺกานํ วเสน อิโต จิโต จ จิตฺตสฺส วิธาวนํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา อานาปานารมฺมณาภิมุขเมว จิตฺตํ กโรติฯ เตเนว วุตฺตํ – ‘‘อานาปานสฺสติ ภาเวตพฺพา วิตกฺกุปเจฺฉทายา’’ติ (อ. นิ. ๙.๑; อุทา. ๓๑)ฯ วิชฺชาวิมุตฺติปาริปูริยา มูลภาเวนปิ จสฺสา มหานิสํสตา เวทิตพฺพาฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

> ‘‘อานาปานสฺสติ, ภิกฺขเว, ภาวิตา พหุลีกตา จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน ปริปูเรติ, จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ภาวิตา พหุลีกตา สตฺต โพชฺฌเงฺค ปริปูเรนฺติ, สตฺต โพชฺฌงฺคา ภาวิตา พหุลีกตา วิชฺชาวิมุตฺติํ ปริปูเรนฺตี’’ติ (ม. นิ. ๓.๑๔๗)ฯ

อปิจ จริมกานํ อสฺสาสปสฺสาสานํ วิทิตภาวกรณโตปิสฺสา มหานิสํสตา เวทิตพฺพาฯ วุตฺตเญฺหตํ ภควตา –

> ‘‘เอวํ ภาวิตาย, ราหุล, อานาปานสฺสติยา เอวํ พหุลีกตาย เยปิ เต จริมกา อสฺสาสปสฺสาสา, เตปิ วิทิตาว นิรุชฺฌนฺติ, โน อวิทิตา’’ติ (ม. นิ. ๒.๑๒๑)ฯ

ตตฺถ นิโรธวเสน ตโย จริมกา ภวจริมกา ฌานจริมกา จุติจริมกาติฯ ภเวสุ หิ กามภเว อสฺสาสปสฺสาสา ปวตฺตนฺติ, รูปารูปภเวสุ น ปวตฺตนฺติ, ตสฺมา เต **ภวจริมกา**ฯ ฌาเนสุ ปุริเม ฌานตฺตเย ปวตฺตนฺติ, จตุเตฺถ นปฺปวตฺตนฺติ, ตสฺมา เต **ฌานจริมกา**ฯ เย ปน จุติจิตฺตสฺส ปุรโต โสฬสเมน จิเตฺตน สทฺธิํ อุปฺปชฺชิตฺวา จุติจิเตฺตน สห นิรุชฺฌนฺติ, อิเม **จุติจริมกา** นามฯ อิเม อิธ จริมกาติ อธิเปฺปตาฯ

อิเม กิร อิมํ กมฺมฏฺฐานมนุยุตฺตสฺส ภิกฺขุโน ปากฏา โหนฺติ อานาปานารมฺมณสฺส สุฏฺฐุ ปริคฺคหิตตฺตาฯ จุติจิตฺตสฺส หิ ปุรโต โสฬสมจิตฺตสฺส อุปฺปาทกฺขเณ อุปฺปาทํ อาวชฺชยโต อุปฺปาโทปิ เนสํ ปากโฏ โหติ, ฐิตึ อาวชฺชยโต ฐิติปิ เนสํ ปากฏา โหติ, ภงฺคํ อาวชฺชยโต ภ โงฺคปิ เนสํ ปากโฏ โหติฯ อิโต อญฺญํ กมฺมฏฺฐานํ ภาเวตฺวา อรหตฺตปฺปตฺตสฺส ภิกฺขุโน หิ อายุอนฺตรํ ปริจฺฉินฺนํ วา โหติ อปริจฺฉินฺนํ วา, อิมํ ปน โสฬสวตฺถุกํ อานาปานสฺสตึ ภาเวตฺวา อรหตฺตปฺปตฺตสฺส อายุอนฺตรํ ปริจฺฉินฺนเมว โหติฯ โส ‘‘เอตฺตกํ ทานิ เม อายุสงฺขารา ปวตฺติสฺสนฺติ, น อิโต ปร’’นฺติ ญตฺวา อตฺตโน ธมฺมตาย เอว สรีรปฏิชคฺคนนิวาสนปารุปนาทีนิ สพฺพกิจฺจานิ กตฺวา อกฺขีนิ นิมีเลติ โกฏปพฺพตวิหารวาสิติสฺสเตฺถโร วิย, มหากรญฺชิยวิหารวาสิมหาติสฺสเตฺถโร วิย, เทวปุตฺตรฏฺเฐ ปิณฺฑปาติกเตฺถโร วิย, จิตฺตลปพฺพตวิหารวาสิโน เทฺวภาติกเตฺถรา วิย จฯ

ตตฺริทํ เอกวตฺถุปริทีปนํ – เทฺวภาติกเตฺถรานํ กิเรโก ปุณฺณมุโปสถทิวเส ปาติโมกฺขํ โอสาเรตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา จงฺกเม ฐิโต ชุณฺหปเกฺข ปโทสเวลายํ จนฺทาโลเกน สมนฺตโต อาสิญฺจมานขีรธารํ วิย คคนตลํ รชตปฏฺฏสทิสํ วาลิกาสนฺถตญฺจ ภูมิภาคํ ทิสฺวา ‘‘รมณีโย วตายํ กาโล, เทโส จ มม อชฺฌาสยสทิโส, กีว จิรํ นุ โข อยํ ทุกฺขภาโร วหิตโพฺพ’’ติ อตฺตโน อายุสงฺขาเร อุปธาเรตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ อาห – ‘‘ตุเมฺหหิ กถํ ปรินิพฺพายนฺตา ภิกฺขู ทิฏฺฐปุพฺพา’’ติฯ ตตฺร เกจิ อาหํสุ – ‘‘อเมฺหหิ อาสเน นิสินฺนกาว ปรินิพฺพายนฺตา ทิฏฺฐปุพฺพา’’ติฯ เกจิ ‘‘อเมฺหหิ อากาเส ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา นิสินฺนกา’’ติฯ เถโร อาห – ‘‘อหํ ทานิ โว จงฺกมนฺตเมว ปรินิพฺพายมานํ ทสฺสยิสฺสามี’’ติฯ ตโต จงฺกเม ติริยํ เลขํ กตฺวา ‘‘อหํ อิโต จงฺกมโกฏิโต ปรโกฏึ คนฺตฺวา นิวตฺตมาโน อิมํ เลขํ ปตฺวา ปรินิพฺพายิสฺสามี’’ติ วตฺวา จงฺกมํ โอรุยฺห ปรภาคํ คนฺตฺวา นิวตฺตมาโน เอเกน ปาเทน เลขํ อกฺกนฺตกฺขเณเยว ปรินิพฺพายีติฯ

อานาปานสฺสติสมาธิกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปฐมปญฺญตฺติกถาวณฺณนา

๑๖๗. ยทิปิ อริยา เนว อตฺตนาว อตฺตานํ ชีวิตา โวโรเปสุํ, นาญฺญมญฺญมฺปิ ชีวิตา โวโรเปสุํ, นาปิ มิคลณฺฑิกํ สมณกุตฺตกํ อุปสงฺกมิตฺวา สมาทเปสุํ, ตถาปิ ยถาวุเตฺตหิ ตีหิ ปกาเรหิ มตานํ อนฺตเร อริยานมฺปิ สพฺภาวโต **‘‘อริยปุคฺคลมิสฺสกตฺตา’’**ติ วุตฺตํฯ น หิ อริยา ปาณาติปาตํ กรึสุ น สมาทเปสุํ, นาปิ สมนุญฺญา อเหสุํฯ อถ วา ปุถุชฺชนกาเล อตฺตนาว อตฺตานํ ฆาเตตฺวา มรณสมเย วิปสฺสนํ วฑฺฒตฺวา อริยมคฺคํ ปฏิลภิตฺวา มตานมฺปิ อริยานํ สพฺภาวโต อิมินาว นเยน อตฺตนาว อตฺตานํ ชีวิตา โวโรปนสฺส อริยานมฺปิ สพฺภาวโต อริยปุคฺคลมิสฺสกตฺตา ‘‘โมฆปุริสา’’ติ น วุตฺตํฯ **‘‘เต ภิกฺขู’’ติ วุตฺต**นฺติ ‘‘กถญฺหิ นาม เต, ภิกฺขเว, ภิกฺขู อตฺตนาปิ อตฺตานํ ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺตี’’ติ เอตฺถ ‘‘โมฆปุริสา’’ติ อวตฺวา ‘‘เต ภิกฺขู’’ติ วุตฺตํฯ

อนุปญฺญตฺติกถาวณฺณนา

๑๖๘. อิตฺถีสุ ปฏิพทฺธจิตฺตตา นาม ฉนฺทราเคน สารตฺตตา สาเปกฺขภาโวติ อาห **‘‘สารตฺตา อเปกฺขวโนฺต’’**ติฯ มรณสฺส คุณกิตฺตนํ ชีวิเต อาทีนวทสฺสนปุพฺพงฺคมนฺติ อาห **‘‘ชีวิเต อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา’’**ติฯ ‘‘กึ ตุยฺหิมินา ปาปเกน ทุชฺชีวิเตนา’’ติ อิทํ ชีวิเต อาทีนวทสฺสนํฯ ‘‘มตํ เต ชีวิตา เสโยฺย’’ติอาทิ ปน มรณคุณกิตฺตนนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ โลภาทีนํ อติวิย อุสฺสนฺนตฺ

ตา อนุปปริกฺขิตฺวา กตํ สาหสิกกมฺมํ กิพฺพิสนฺติ วุจฺจตีติ อาห – **“กิพฺพิสํ สาหสิกกมฺมํ โลภาทิกิเลสุสฺสท”**นฺติฯ **กสฺมา อิทํ วุจฺจตี**ติ ฉพฺพคฺคิยานํเยเวทํ วจนํฯ มต-สโทฺท “คต”นฺติอาทีสุ วิย ภาววจโนติ อาห **“ตว มรณ”**นฺติฯ **กตกาโล**ติ กตมรณกาโลฯ อถ วา **กาโล**ติ มรณ เสฺสตํ อธิวจนํ, ตสฺมา **กตกาโล**ติ กตมรโณติ อโตฺถฯ เตเนวาห **“กาลํ กตฺวา, มริตฺวา”**ติฯ ทิวิ ภวา **ทิพฺพา**ติ อาห **“เทวโลเก อุปฺปเนฺนหี”**ติฯ **สมปฺปิโต**ติ ยุโตฺตฯ **สมงฺคีภูโต**ติ สมฺม เทว เอกีภาวํ คโตฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๑๗๒. **อุสฺสุกฺกวจน**นฺติ ปุพฺพกาลกิริยาวจนํฯ อยญฺหิ สมานกตฺตุเกสุ ปุพฺพาปรกาลกิริยาวจเนสุ ปุพฺพกาลกิริยาวจนสฺส นิรุตฺติโวหาโรฯ **สญฺจิจฺจา**ติ อิมสฺส ปทสฺส “ชานิตฺวา สญฺชานิตฺวา เจจฺจ อภิวิตริตฺวา”ติ เอวํ ปุพฺพกาลกิริยาวเสน พฺยญฺชนานุรูปํ กตฺวา ปทภาชเน วตฺตเพฺพ ตถา อวตฺวา “ชานโนฺต สญฺชานโนฺต”ติ ปุคฺคลาธิฏฺฐานํ กตฺวา “เจจฺจ อภิวิตริตฺวา วีติกฺกโม”ติ ชีวิตา โวโรปนสฺส จ ตทตฺถวเสน นิทฺทิฏฺฐตฺตา วุตฺตํ **“พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวา”**ติฯ “ชานโนฺต”ติ อวิเสเสน วุเตฺตปิ “สญฺจิจฺจ มนุสฺสวิคฺคหํ ชีวิตา โวโรเปยฺยา”ติ วุตฺตตฺตา ปาณวิสยเมเตฺถ ชานนนฺติ อาห **“ปาโณติ ชานโนฺต”**ติ, สโตฺต อยนฺติ ชานโนฺตติ อโตฺถฯ **ปาโณ**ติ หิ โวหารโต สโตฺต, ปรมตฺถโต ชีวิตินฺทฺริยํ วุจฺจติฯ “มนุสฺสวิคฺคโหติ ชานโนฺต”ติ อวตฺวา “ปาโณติ ชานโนฺต”ติ วจนํ “มนุโสฺส อย”นฺติ อชานิตฺวา เกวลํ สตฺตสญฺญาย ฆาเตนฺตสฺสปิ ปาราชิกภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เตเนว **เอฬกจตุเกฺก** (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๑๗๔) เอฬกสญฺญาย มนุสฺสปาณํ วธนฺตสฺส ปาราชิกาปตฺติ ทสฺสิตาฯ ตสฺมา “มนุสฺสวิคฺคโห”ติ อวตฺวา “ปาโณติ ชานโนฺต”ติ อวิเสเสน วุตฺตํฯ

สญฺชานโนฺตติ เอตฺถ สห-สเทฺทน สมานโตฺถ **สํ**-สโทฺทติ อาห – **“เตเนว ปาณชานนากาเรน สทฺธึ ชานโนฺต”**ติ, เตเนว ปาณชานนากาเรน สทฺธึ ชีวิตา โวโรเปมีติ ชานโนฺตติ อโตฺถฯ ยทิปิ เอกเสฺสว จิตฺตสฺส อุภยารมฺมณภาวาสมฺภวโต ปาโณติ ชานเนน สทฺธึ ชีวิตา โวโรเปมีติ ชานนํ เอกกฺขเณ น สมฺภวติ, ปาโณติสญฺญํ ปน อวิชหิตฺวา มาเรมีติ ชานนํ สนฺธาย “เตเนว…เป.… สทฺธึ ชานโนฺต”ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา **สทฺธิ**นฺติ อวิชหิตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ เกจิ ปน “ญาตปริญฺญาย ทิฏฺฐสภาเวสุ ธเมฺมสุ ตีรณปริญฺญาย ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา ‘รูปํ อนิจฺจ’นฺติอาทินา สภาเวน สทฺธึ เอกกฺขเณ อนิจฺจาทิลกฺขณชานนํ วิย ‘อิมํ ปาณํ มาเรมี’ติ อตฺตโน กิริยาย สทฺธิํเยว ชานาตี”ติ วทนฺติฯ อปเร ปน อาจริยา ตตฺถาปิ เอวํ น กเถนฺติฯ

วธกเจตนาวเสน เจเตตฺวาติ “อิมํ มาเรมี”ติ วธกเจตนาย จิเนฺตตฺวาฯ **ปกเปฺปตฺวา**ติ “วธามิ น”นฺติ เอวํ จิเตฺตน ปริจฺฉินฺทิตฺวาฯ **อภิวิตริตฺวา**ติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวาฯ เตเนวาห **“นิราสงฺกจิตฺตํ เปเสตฺวา”**ติฯ **อุปกฺกมวเสนา**ติ สาหตฺถิกาทิอุปกฺกมวเสนฯ **เอวํ ปวตฺตสฺสา**ติ เอวํ ยถาวุตฺตวิธินา ปวตฺตสฺสฯ กิญฺจาปิ “สญฺจิจฺจา”ติ อิมสฺส วิปฺปกตวจนตฺตา “ชีวิตา โวโรเปยฺยา”ติ อิมินาว อปรกาลกิริยาวจเนน สพฺพถา ปรินิฏฺฐิตวีติกฺกโม วุโตฺต, ตถาปิ “สญฺจิจฺจา”ติ อิมินา วุจฺจมานํ อปริโยสิตวีติกฺกมมฺปิ อวสานํ ปาเปตฺวา ทเสฺสตุํ **“วีติกฺกโม”**ติ ปทภาชนํ วุตฺตํฯ เตเนวาห **“อยํ สญฺจิจฺจสทฺทสฺส สิขาปฺปโตฺต อโตฺถติ วุตฺตํ โหตี”**ติฯ

อาทิโต ปฏฺฐายาติ ปฏิสนฺธิวิญฺญาเณน สทฺธึ อุปฺปนฺนกลลรูปโต ปฏฺฐายฯ สยนฺติ เอตฺถาติ เสยฺยา, มาตุกุจฺฉิสงฺขาโต คโพฺภ เสยฺยา เอเตสนฺติ **คพฺภเสยฺยกา,** อณฺฑชา ชลาพุชาจฯ เตสํ คพฺภเสยฺยกานํ วเสน สพฺพสุขุมตฺตภาวทสฺสนตฺถํ **“ยํ มาตุกุจฺฉิสฺมิ”**นฺติอาทิ วุตฺตํ, น ปาราชิกวตฺถุนิยมนตฺถํฯ โอปปาติกสํเสทชาปิ หิ มนุสฺสา ปาราชิกวตฺถุเมวฯ น เจวิมํ สพฺพ

ปฐมํ มนุสฺสวิคฺคหํ ชีวิตา โวโรเปตุํ สกฺกาฯ ปฏิสนฺธิจิเตฺตน หิ สทฺธึ ตึส กมฺมชรูปานิ นิพฺพตฺตนฺติ, เตสุ ปน ฐิเตสฺเยว โสฬส ภวงฺคจิตฺตานิ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติฯ เอตสฺมึ อนฺตเร คหิตปฏิสนฺธิกสฺส ทารกสฺส วา มาตุยา วา ปนสฺส อนฺตราโย นตฺถิฯ อยญฺหิ มรณสฺส อโนกาโส นามฯ เอกสฺมิญฺหิ โสฬสจิตฺตกฺขเณ กาเล ทารกสฺส มรณํ นตฺถิ ตทา จุติจิตฺตสฺส อสมฺภวโต, มาตุยาปิ ตตฺตกํ กาลํ อนติกฺกมิตฺวา ตทนนฺตเรเยว จวนธมฺมาย คพฺภคฺคหณเสฺสว อสมฺภวโตฯ จิตฺตคฺคหเณเนว อวินาภาวโต เสสอรูปธมฺมานมฺปิ คหิตตฺตา รูปกายุปตฺถมฺภิตเสฺสว จ นามกายสฺส ปญฺจโวกาเร ปวตฺติสพฺภาวโต วุตฺตํ **“สกลาปิ ปญฺจโวการปฏิสนฺธิทสฺสิตา โหตี”**ติฯ ตตฺถ **สกลาปิ ปญฺจโวการปฏิสนฺธี**ติ ปริปุณฺณา อนูนา รูปาทิปญฺจกฺขนฺธานํ ปฏิสนฺธีติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพ, น ปน สกลาปิ ปญฺจโวการภเว ปฏิสนฺธีติฯ เตเนวาห **“ตสฺมา ตญฺจ ปฐมํ จิตฺตํ...เป.... กลลรูปนฺติ อยํ สพฺพปฐโม มนุสฺสวิคฺคโห”**ติฯ ‘‘ตทหุชาตสฺส เอฬกสฺส โลมํ ชาติอุณฺณา’’ติ เกจิฯ ‘‘หิมวนฺตปฺปเทเส ชาติมนฺตเอฬกโลมํ ชาติอุณฺณา’’ติ อปเรฯ สุขุมชาติโลมา เอว กิร เกจิ เอฬกา หิมวเนฺต วิชฺชนฺติฯ ‘‘คพฺภํ ผาเลตฺวา คหิตเอฬกโลมํ ชาติอุณฺณา’’ติ อเญฺญฯ

เอเกน อํสุนาติ **ขุทฺทกภาณกานํ** มเตน วุตฺตํฯ ตถา หิ ‘‘คพฺภเสยฺยกสตฺตานํ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ปญฺจกฺขนฺธา อปจฺฉา อปุเร เอกโต ปาตุภวนฺติฯ ตสฺมึ ขเณ ปาตุภูตา กลลสงฺขาตา รูปสนฺตติ ปริตฺตา โหติ ขุทฺทกมกฺขิกาย เอกวายาเมน ปาตพฺพมตฺตา’’ติ วตฺวา ปุน ‘‘อติพหุํ เอตํ, สณฺหสูจิยา เตเล ปกฺขิปิตฺวา อุกฺขิตฺตาย ปคฺฆริตฺวา อเคฺค ฐิตพินฺทุมตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘เอกเกเส เตลโต อุทฺธริตฺวา คหิเต ตสฺส ปคฺฆริตฺวา อเคฺค ฐิตพินฺทุมตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘อิมสฺมึ ชนปเท มนุสฺสานํ เกเส อฏฺฐธา ผาลิเต ตโต เอกโกฏฺฐาสปฺปมาโณ อุตฺตรกุรุกานํ เกโส, ตสฺส ปสนฺนติลเตลโต อุทฺธฏสฺส อเคฺค ฐิตพินฺทุมตฺต’’นฺติ วุตฺตํฯ ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘ชาติอุณฺณา นาม สุขุมา, ตสฺสา เอกอํสุโน ปสนฺนติลเตเล ปกฺขิปิตฺวา อุทฺธฏสฺส ปคฺฆริตฺวา อเคฺค ฐิตพินฺทุมตฺต’’นฺติ (วิภ. อฏฺฐ. ๒๖) **ขุทฺทกภาณเกหิ** วุตฺตํฯ **สํยุตฺตภาณกา** ปน ‘‘ตีหิ ชาติอุณฺณํสูหิ กตสุตฺตเคฺค สณฺฐิตเตลพินฺทุปฺปมาณํ กลลํ โหตี’’ติ (สํ. นิ. อฏฺฐ. ๑.๑.๒๓๕) วทนฺติฯ **“อจฺฉ”**นฺติ วุตฺตมตฺถํ ปริยายนฺตเรน วิภาเวติ **“วิปฺปสนฺน”**นฺติฯ

สปฺปิมโณฺฑติ ปสนฺนสปฺปิฯ **ยถา**ติ อิทํ อาเนตฺวา เอตฺถาปิ สมฺพนฺธิตพฺพํ, สปฺปิมโณฺฑปิ วุตฺตพินฺทุปฺปมาโณว อิธ อธิเปฺปโตฯ **เอวํวณฺณปฺปฏิภาค**นฺติ วุตฺตปฺปมาณสณฺฐานปริจฺฉินฺนํ ฯ อถ วา **เอวํวณฺณปฺปฏิภาค**นฺติ เอวํวณฺณํ เอวํสณฺฐานญฺจฯ ปฏิภชนํ วา **ปฏิภาโค,** สทิสตาภชนํ สทิสตาปตฺตีติ อโตฺถฯ เอวํวิโธ วณฺณปฺปฏิภาโค รูปโต สณฺฐานโต จ สทิสตาปตฺติ เอตสฺสาติ **เอวํวณฺณปฺปฏิภาคํฯ กลลนฺติ ปวุจฺจตี**ติ ภูตุปาทารูปสงฺขาโต สนฺตานวเสน ปวตฺตมาโน อตฺตภาโว กลลํ นามาติ กถียติฯ **วีสวสฺสสตายุกสฺสา**ติ นิทสฺสนมตฺตํ ตโต อูนาธิกายุกมนุสฺสานมฺปิ สพฺภาวโตฯ

กลลกาเลปีติ ปฐมสตฺตาหพฺภนฺตเร ยํ สนฺตติวเสน ปวตฺตมานํ กลลสงฺขาตํ อตฺตภาวํ ชีวิตา โวโรเปตุํ สกฺกา, ตํ สนฺธาย วทติฯ **ตโต วา อุทฺธ**นฺติ ทุติยสตฺตาหาทีสุ อพฺพุทาทิภาวปฺปตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ นนุ จ อุปฺปนฺนานํ ธมฺมานํ สรสนิโรเธเนว นิรุชฺฌนโต อนฺตรา อุปเจฺฉโท น สกฺกา กาตุํ, ‘‘ตสฺมา...เป.... ชีวิตินฺทฺริยํ อุปจฺฉินฺทติ อุปโรเธตี’’ติ กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห – **“ชีวิตินฺทฺริยสฺส ปเวณีฆฏนํ...เป.... อุปโรเธตีติ วุจฺจตี”**ติฯ กถญฺจายมโตฺถ วิญฺญายตีติ อาห **“สฺวายมโตฺถ”**ติอาทิฯ

เอตฺถาห (สารตฺถ. ฏี. ๑.๕; อิติวุ. อฏฺฐ. ๗๔) – ขเณ ขเณ นิรุชฺฌนสภาเวสุ สงฺขาเรสุ โก หนฺติ, โก วา หญฺญติ, ยทิ จิตฺตเจตสิกสนฺตาโน, โส อรูปตาย น เฉทนเภทนาทิวเสน วิโกปนสมตฺโถ, นปิ วิโกปนีโยฯ อถ รูปสนฺตาโน, โส อเจตนตาย กฏฺฐกลิงฺครูปโมติ น ตตฺถ เฉทนาทินา ปาณาติปาโต ลพฺภติ ยถา มตสรีเรฯ ปโยโคปิ ปาณาติปาตสฺส ยถาวุตฺโต ปหรณปฺปหาราทิโก อตีเตสุ วา สงฺขาเรสุ ภเวยฺย อนาคเตสุ วา ปจฺจุปฺปนฺเนสุ วา, ตตฺถ น ตาว อตีตานาคเตสุ สมฺภวติ เตสํ อภาวโต, ปจฺจุปฺปนฺเนสุ จ สงฺขารานํ ขณิกตฺตา สรเสเนว นิรุชฺฌนสภาวตาย วินาสาภิมุเขสุ นิปฺปโยชโน ปโยโค สิยา, วินาสสฺส จ การณรหิตตฺตา น ปหรณปฺปหาราทิปฺปโยคเหตุกํ มรณํ, นิรีหกตาย จ สงฺขารานํ กสฺส โส ปโยโค, ขณิกตฺตา วธาธิปฺปายสมกาลภิชฺชนกสฺส กิริยาปริโยสานกอาลานวฏฺฐานโต กสฺส วา ปาณาติปาตกมฺมพโทฺธติ?

วุจฺจเต – วธกเจตนาสหิโต สงฺขารานํ ปุโญฺช สตฺตสงฺขาโต หนฺติฯ เตน ปวตฺติตวธปฺปโยคนิมิตฺตํ อปคตุสฺมาวิญฺญาณชีวิตินฺทฺริโย มตโวหารปฺปวตฺตินิพนฺธโน ยถาวุตฺตวธปฺปโยคากรเณ อุปฺปชฺชนารโห รูปารูปธมฺมสมูโห หญฺญติ, เกวโล วา จิตฺตเจตสิกสนฺตาโน วธปฺปโยคาวิสยภาเวปิ ตสฺส ปญฺจโวการภเว รูปสนฺตานาธีนวุตฺติตาย รูปสนฺตาเน ปเรน ปโยชิตชีวิตินฺทฺริยุปเจฺฉทกปโยควเสน ตนฺนิพฺพตฺติวินิพนฺธกวิสทิสรูปุปฺปตฺติยา วิหเต วิเจฺฉโท โหตีติ น ปาณาติปาตสฺส อสมฺภโว, นปิ อเหตุโก ปาณาติปาโต, น จ ปโยโค นิปฺปโยชโน ปจฺจุปฺปเนฺนสุ สงฺขาเรสุ กตปฺปโยควเสน ตทนนฺตรํ อุปฺปชฺชนารหสฺส สงฺขารกลาปสฺส ตถา อนุปฺปตฺติโตฯ ขณิกานํ สงฺขารานํ ขณิกมรณสฺส อิธ มรณภาเวน อนธิเปฺปตตฺตา สนฺตติมรณสฺส จ ยถาวุตฺตนเยน สเหตุกภาวโต น อเหตุกํ มรณํ, น จ กตฺตุรหิโต ปาณาติปาตปฺปโยโค นิรีหเกสุปิ สงฺขาเรสุ สนฺนิหิตตามเตฺตน อุปการเกสุ อตฺตโน อตฺตโน อนุรูปผลุปฺปาทเน นิยเตสุ การเณสุ กตฺตุโวหารสิทฺธิโต ยถา ‘‘ปทีโป ปกาเสติ, นิสากโร จนฺทิมา’’ติฯ น จ เกวลสฺส วธาธิปฺปายสหภุโน จิตฺตเจตสิกกลาปสฺส ปาณาติปาโต อิจฺฉิโต สนฺตานวเสน อวฏฺฐิตเสฺสว ปฏิชานนโต, สนฺตานวเสน ปวตฺตมานานญฺจ ปทีปาทีนํ อตฺถกิริยาสิทฺธิ ทิสฺสตีติ อเตฺถว ปาณาติปาเตน กมฺมุนา พโทฺธฯ อยญฺจ วิจาโร อทินฺนาทานาทีสุปิ ยถาสมฺภวํ วิภาเวตโพฺพฯ

โวโรเปตุํ น สกฺกาติ อุปกฺกเมน โวโรเปตุํ น สกฺกาฯ **สตฺตฏฺฐชวนวารมตฺตนฺติ ขุทฺทกภาณกานํ** มเตน วุตฺตํฯ **สํยุตฺตภาณกา** ปน ‘‘รูปสนฺตติ อรูปสนฺตตี’’ติ เทฺว สนฺตติโย วตฺวา ‘‘อุทกํ อกฺกมิตฺวา คตสฺส ยาว ตีเร อกฺกนฺตอุทกเลขา น วิปฺปสีทติ, อทฺธานโต อาคตสฺส ยาว กาเย อุสฺมภาโว น วูปสมฺมติ, อาตปา อาคนฺตฺวา คพฺภํ ปวิฏฺฐสฺส ยาว อนฺธการภาโว น วิคจฺฉติ, อโนฺตคเพฺภ กมฺมฏฺฐานํ มนสิ กริตฺวา ทิวา วาตปานํ วิวริตฺวา โอโลเกนฺตสฺส ยาว อกฺขีนํ ผนฺทนภาโว น วูปสมฺมติ, อยํ รูปสนฺตติ นามฯ เทฺว ตโย ชวนวารา อรูปสนฺตติ นามา’’ติ วตฺวา ‘‘ตทุภยมฺปิ สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนํ นามา’’ติ วทนฺติ ฯ **มชฺฌิมภาณกา** ปน วทนฺติ ‘‘เอกเทฺวสนฺตติวารปริยาปนฺนํ สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนํฯ ตตฺถ อนฺธกาเร นิสีทิตฺวา อาโลกฏฺฐานํ คตสฺส น จ ตาว อารมฺมณํ ปากฏํ โหติฯ ยาว ปน ตํ ปากฏํ โหติ, เอตฺถนฺตเร ปวตฺตา รูปสนฺตติ อรูปสนฺตติ วา เอกเทฺวสนฺตติวารา นามาติ เวทิตพฺพาฯ อาโลกฏฺฐาเน จริตฺวา โอวรกํ ปวิฏฺฐสฺสปิ น ตาว สหสา รูปํ ปากฏํ โหติฯ ยาว ปน ตํ ปากฏํ โหติ, เอตฺถนฺตเร ปวตฺตา รูปสนฺตติ อรูปสนฺตติ วา เอกเทฺวสนฺตติวารา เวทิตพฺพาฯ ทูเร ฐตฺวา ปน รชกานํ หตฺถวิการํ ฆณฺฏิเภริอาโกฏนวิการญฺจ ทิสฺวาปิ น ตาว สทฺทํ สุณาติฯ ยาว ปน ตํ สุณาติ, เอตสฺมิมฺปิ อนฺตเร เอกเทฺวสนฺตติวารา เวทิตพฺพา’’ติฯ เอตฺถ จ อาโลกฏฺฐานโต โอวรกํ ปวิฏฺฐสฺส ปเคว ตตฺถ นิสินฺนสฺส ยาว รูปคตํ ปากฏํ โหติ, ตตฺถ อุปฑฺฒเวลา อวิภูตปฺปายา, อุปฑฺฒเวลา วิภูตปฺปายา

ตทุภยํ คเหตฺวา ‘‘เทฺวสนฺตติวารา’’ติ วุตฺตํ, ตยิทํ น สพฺพสาธารณํ, เอกจฺจสฺส สีฆมฺปิ ปากฏํ โหตีติ ‘‘เอกเทฺวสนฺตติวารา’’ติ เอกคฺคหณมฺปิ กตํฯ

สภาคสนฺตติวเสนาติ กุสลากุสลโสมนสฺสุเปกฺขาทินา สภาคสนฺตติวเสนฯ อิมินา อรูปสนฺตติ ทสฺสิตาฯ **สตฺตฏฺฐชวนวารมตฺตน**ฺติ จ กามาวจรชวนวเสเนว เวทิตพฺพํ, น อิตรชวนวเสนฯ น หิ เต ปริมิตกาลา, อนฺตรา ปวตฺตภวงฺคาทโยปิ ตทโนฺตคธาติ ทฏฺฐพฺพาฯ **ยาว วา อุณฺหโต อาคนฺตฺวา**ติอาทินา ปน รูปสนฺตตึ ทเสฺสติฯ **อนฺธการํ โหตี**ติ อนฺธการํ น วิคจฺฉติฯ สนฺตติปจฺจุปฺปนฺนเญฺจตฺถ อฏฺฐกถาสุ อาคตํ, อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนํ สุเตฺตฯ ตถา หิ **ภเทฺทกรตฺตสุเตฺต** อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนํ สนฺธาย ‘‘โย จาวุโส มโน, เย จ ธมฺมา, อุภยเมตํ ปจฺจุปฺปนฺนํ, ตสฺมึ เจ ปจฺจุปฺปเนฺน ฉนฺทราคปฏิพทฺธํ โหติ วิญฺญาณํ, ฉนฺทราคปฏิพทฺธตฺตา วิญฺญาณสฺส ตทภินนฺทติ, ตทภินนฺทโนฺต ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ สํหีรตี’’ติ (ม. นิ. ๓.๒๘๔) วุตฺตํฯ เอตฺถ หิ **มโน**ติ สสมฺปยุตฺตํ วิญฺญาณมาหฯ **ธมฺมา**ติ อารมฺมณธมฺมาฯ **มโน**ติ วา มนายตนํฯ **ธมฺมา**ติ เวทนาทโย อรูปกฺขนฺธาฯ **อุภยเมตํ ปจฺจุปฺปนฺน**นฺติ อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนํ เอตํ อุภยํ โหตีติ อโตฺถฯ **วิญฺญาณ**นฺติ นิกนฺติวิญฺญาณํฯ ตณฺหิ ตสฺมึ ปจฺจุปฺปเนฺน ฉนฺทราควเสน ปฏิพทฺธํ โหติฯ **อภินนฺทตี**ติ ตณฺหาทิฏฺฐาภินนฺทนาหิ อภินนฺทติ ฯ ตถาภูโต จ วตฺถุปริญฺญาย อภาวโต เตสุ ปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ **สํหีรติ,** ตณฺหาทิฏฺฐีหิ อากฑฺฒียตีติ อโตฺถฯ เอตฺถ จ ‘‘ทฺวาทสายตนานิ เอกํ ปจฺจุปฺปนฺน’’นฺติ อาคตตฺตา ตตฺถ ปวโตฺต ฉนฺทราโค อทฺธาปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณ, น ขณปจฺจุปฺปนฺนารมฺมโณติ วิญฺญายติฯ

สโตฺตติ ขนฺธสนฺตาโนฯ ตตฺถ หิ สตฺตปญฺญตฺติฯ **ชีวิตินฺทฺริย**นฺติ รูปารูปชีวิตินฺทฺริยํฯ รูปชีวิตินฺทฺริเย หิ วิโกปิเต อิตรมฺปิ ตํสมฺพนฺธตาย วินสฺสตีติฯ **ตํ วุตฺตปฺปการเมวา**ติ ตํ ชีวิตินฺทฺริยาติปาตนวิธานํ เหฏฺฐา วุตฺตปฺปการเมวฯ สรเสเนว ปตนสภาวสฺส อนฺตรา เอว อตีว ปาตนํ อติปาโต, สณิกํ ปติตุํ อทตฺวา สีฆปาตนนฺติ อโตฺถฯ อติกฺกมฺม วา สตฺถาทีหิ อภิภวิตฺวา ปาตนํ อติปาโต, ปาณสฺส อติปาโต **ปาณาติปาโต**ฯ ยาย เจตนาย ปวตฺตมานสฺส ชีวิตินฺทฺริยสฺส นิสฺสยภูเตสุ มหาภูเตสุ อุปกฺกมกรณเหตุ ตํมหาภูตปจฺจยา อุปฺปชฺชนมหาภูตานุปฺปชฺชิสฺสนฺติ, สา ตาทิสปฺปโยคสมุฏฺฐาปิกา วธกเจตนา ปาณาติปาโตฯ เตนาห **‘‘ยาย เจตนายา’’**ติอาทิฯ

ปหรณนฺติ กายวิญฺญตฺติสหิตาย วธกเจตนาย อธิเปฺปตตฺถสาธนํฯ **อาณาปน**นฺติ วจีวิญฺญตฺติสหิตาย วธกเจตนาย อธิเปฺปตตฺถสาธนํฯ เตเนว ‘‘สาเวตุกาโม น สาเวตี’’ติอาทิ วุตฺตํฯ **อุปนิกฺขิปน**นฺติ อสิอาทีนํ ตสฺส อุปนิกฺขิปนํฯ

อฏฺฐกถาสุ วุตฺตมตฺถํ สงฺขิปิตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘สเงฺขปโต’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **วิชฺชาปริชปฺปน**นฺติ มนฺตปริชปฺปนํฯ อิทานิ อฏฺฐกถาสุ วิตฺถาริตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘อฏฺฐกถาสุ ปนา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **อาถพฺพณิกา**ติ อาถพฺพณเวทเวทิโนฯ **อาถพฺพณํ ปโยเชนฺตี**ติ อาถพฺพณเวทวิหิตํ มนฺตํ ตตฺถ วุตฺตวิธินา ปโยเชนฺติฯ อาถพฺพณิกา หิ สตฺตาหํ อโลณกํ ภุญฺชิตฺวา ทเพฺพ อตฺถริตฺวา ปถวิยํ สยมานา ตปํ จริตฺวา สตฺตเม ทิวเส สุสานภูมึ สเชฺชตฺวา สตฺตเม ปเท ฐตฺวา หตฺถํ วเฏฺฏตฺวา วเฏฺฏตฺวา มุเขน วิชฺชํ ปริชปฺปนฺติ, อถ เนสํ กมฺมํ สมิชฺฌติฯ **ปฏิเสนายา**ติ อิทํ เหฏฺฐา อุปริ วา ปททฺวเยน สมฺพนฺธมุปคจฺฉติฯ **อีตึ อุปฺปาเทนฺตี**ติ ฑํสิตฺวา มารณตฺถาย วิจฺฉิกาทีนํ วิสฺสชฺชนวเสน ปีฬํ อุปฺปาเทนฺติ ฯ เอตีติ **อีติ**ฯ **อุปทฺทว**นฺติ ตโต อธิกตรปีฬํฯ **ปชฺชรก**นฺติ วิสมชฺชรํฯ **สูจิก**นฺติ องฺคปจฺจงฺคานิ สูจีหิ วิย วิชฺฌิตฺวา ปวตฺตมานํ

สูลํฯ **วิสูจิก**นฺติ สสูลํ อามาติสารํฯ **ปกฺขนฺทิย**นฺติ รตฺตาติสารํฯ **วิชฺชํ ปริวตฺเตตฺวา**ติ คนฺธาร วิชฺชาทิกํ อตฺตโน วิชฺชํ กตุปจารํ ปริชปฺปิตฺวา มนฺตปฐนกฺกเมน ปฐิตฺวาฯ **เตหี**ติ เตหิ วตฺถูหิฯ

ปโยชนนฺติ ปวตฺตมานํฯ **ทิสฺวา**ติอาทิ ทิฏฺฐวิสาทีนํ ยถากฺกเมน วุตฺตํฯ **ทฺวตฺติพฺยาม สตปฺปมาณนาคุทฺธรเณ**ติ ทฺวตฺติพฺยามสตปฺปมาเณ มหากาเย นิมฺมินิตฺวา ฐิตานํ นาคานํ อุทฺธรเณฯ **กุมฺภณฺฑาน**นฺติ กุมฺภณฺฑเทวานํฯ เต กิร เทวา มโหทรา โหนฺติ, รหสฺสงฺคมฺปิ จ เนสํ กุโมฺภ วิย มหนฺตํ โหติ, ตสฺมา ‘‘กุมฺภณฺฑา’’ติ วุจฺจนฺติฯ เวสฺสวณสฺส ยกฺขาธิปติภาเวปิ นยนาวุเธน กุมฺภณฺฑานํ มรณสฺส อิธ วุตฺตตฺตา เตสุปิ ตสฺส อาณาปวตฺติ เวทิตพฺพาฯ

เกจีติ มหาสงฺฆิกาฯ ‘‘อโห วต ยํ ตํ กุจฺฉิคตํ คพฺภํ น โสตฺถินา อภินิกฺขเมยฺยา’’ติ ปาโฐ สุนฺทรตโรฯ ‘‘อโห วตายํ ต’’นฺติปิ ปาโฐฯ ‘‘อยํ อิตฺถี ตํ กุจฺฉิคตํ คพฺภํ น โสตฺถินา อภินิกฺขา เมยฺยา’’ติ วตฺตพฺพํฯ **กุลุมฺพสฺสา**ติ คพฺภสฺส กุลเสฺสว วา, กุฏุมฺพสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ **ภาวนา มยิทฺธิยา**ติ อธิฏฺฐานิทฺธึ สนฺธาย วทนฺติฯ ฆฏเภทนํ วิย อิทฺธิวินาโส, อคฺคินิพฺพาปนํ วิย ปรู ปฆาโตติ อุปมาสํสนฺทนํฯ **ตํ เตสํ อิจฺฉามตฺตเมวา**ติ เอตฺถายํ วิจารณา – ตุเมฺห อิทฺธิยา ปรู ปฆาตํ วเทถ, อิทฺธิ นาม เจสา อธิฏฺฐานิทฺธิ วิกุพฺพนิทฺธิ มโนมยิทฺธิ ญาณวิปฺผาริทฺธิ สมาธิ วิปฺผาริทฺธิ อริยิทฺธิ กมฺมวิปากชิทฺธิ ปุญฺญวโตอิทฺธิ วิชฺชามยิทฺธิ ตตฺถ ตตฺถ สมฺมาปโยคปจฺจ ยา อิชฺฌนฏฺเฐน อิทฺธีติ ทสวิธาฯ ตตฺถ กตรํ อิทฺธึ วเทถาติ? ภาวนามยนฺติฯ กึ ปน ภาวนา มยิทฺธิยา ปรูปฆาตกมฺมํ โหตีติ? อาม เอกวารํ โหติฯ ยถา หิ อาทิตฺตฆรสฺส อุปริ อุทกภริเต ฆเฏ ขิตฺเต ฆโฏปิ ภิชฺชติ, อคฺคิปิ นิพฺพายติ, เอวเมว ภาวนามยิทฺธิยา เอกวารํ ปรูปฆาตกมฺมํ โหติ, ตโต ปฏฺฐาย ปน สา นสฺสตีติฯ อถ เน ‘‘ภาวนามยิทฺธิยา เนว เอกวารํ, น เทฺว วาเร ปรู ปฆาตกมฺมํ โหตี’’ติ วตฺวา สญฺญตฺตึ อาคจฺฉนฺตา ปุจฺฉิตพฺพา ‘‘ภาวนามยิทฺธิ กึ กุสลา, อกุ สลา, อพฺยากตา, สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา, ทุกฺขาย , อทุกฺขมสุขาย, สวิตกฺกสวิจารา, อวิ ตกฺกวิจารมตฺตา, อวิตกฺกอวิจารา, กามาวจรา, รูปาวจรา, อรูปาวจรา’’ติฯ

อิมํ ปน ปญฺหํ เย ชานนฺติ, เต เอวํ วกฺขนฺติ ‘‘ภาวนามยิทฺธิ กุสลา วา โหติ อพฺยากตา วา, อทุกฺขมสุขเวทนียา เอว, อวิตกฺกอวิจารา เอว, รูปาวจรา เอวา’’ติฯ เต วตฺตพฺพา ‘‘ปาณา ติปาตเจตนา กุสลากุสลาทีสุ กตรํ โกฏฺฐาสํ ภชตี’’ติฯ ชานนฺตา วกฺขนฺติ ‘‘ปาณาติปาต เจตนา อกุสลาว, ทุกฺขเวทนียาว, สวิตกฺกสวิจาราว, กามาวจรา เอวา’’ติฯ เอวํ สเนฺต ‘‘ตุมฺ หากํ กถา เนว กุสลตฺติเกน สเมติ, น เวทนาตฺติเกน, น วิตกฺกตฺติเกน, น ปริตฺตตฺติเกนา’’ติฯ กึ ปน เอวํ มหนฺตํ สุตฺตํ นิรตฺถกนฺติ? โน นิรตฺถกํ, ตุเมฺห ปนสฺส อตฺถํ น ชานาถฯ **อิทฺธิมา เจ โตวสิปฺปตฺโต**ติ เอตฺถ หิ น ภาวนามยิทฺธิ อธิเปฺปตา, อาถพฺพณิทฺธิ ปน อธิเปฺปตาฯ สา หิ เอตฺถ ลพฺภมานา ลพฺภตีติฯ

หริตพฺพํ อุปนิกฺขิปิตพฺพนฺติ หารํ, หารเมว **หารก**นฺติ อาห **‘‘อถ วา’’**ติอาทิฯ ชีวิตหรณ กํ อุปนิกฺขิปิตพฺพํ วา สตฺถํ **สตฺถหารก**นฺติ วิกปฺปทฺวเยนาหฯ ‘‘หารกสตฺถ’’นฺติ จ วตฺตเพฺพ **สตฺถหารก**นฺติ วิเสสนสฺส ปรนิปาตํ กตฺวา วุตฺตํฯ **ยถา ลภติ, ตถา กเรยฺยา**ติ อธิปฺปายตฺ ถมาหฯ **อุปนิกฺขิเปยฺยา**ติ ‘‘ปริเยเสยฺยา’’ติ อิมสฺส สิขาปฺปตฺตมตฺถํ ทเสฺสติฯ **อิตรถา**ติ ‘‘ปริ เยเสยฺยา’’ติ อิมสฺส อุปนิกฺขิเปยฺยาติ เอวมตฺถํ อคฺคเหตฺวา ยทิ ปริเยสนมตฺตเมว อธิเปฺปตํ สิ ยาติ อโตฺถฯ **ปริยิฏฺฐมเตฺตนา**ติ ปริเยสิตมเตฺตนฯ ‘‘สตฺถหารกํ วาสฺส ปริเยเสยฺยา’’ติ อิมินา วุจฺจมานสฺส อตฺถสฺส พฺยญฺชนานุรูปโต ปริปุณฺณํ กตฺวา อวุตฺตตฺตา อาห **‘‘พฺยญฺชนํ อนาทิ ยิตฺวา’’**ติฯ สสติ หึสตีติ **สตฺถํ,** สสนฺติ หึสนฺติ เตนาติ วา **สตฺถ**นฺติ ลคุฬปาสาณาทีนมฺปิ สตฺถ สงฺคหิตตฺตา อาห – **‘‘ยํ เอตฺถ ถาวรปฺปโยคสงฺคหิตํ สตฺถํ, ตเทว ทเสฺสตุ’’**นฺติฯ

วุตฺตาวเสสนฺติ วุตฺตอสิอาทีหิ อวสิฏฺฐํฯ **ลคุฬ**นฺติ มุคฺครเสสตํ อธิวจนํฯ **สตฺถสงฺคโห**ติ มาติกายํ ''สตฺถหารก''นฺติ เอตฺถ วุตฺตสตฺถสงฺคโหฯ **ยสฺมา...เป.... ตสฺมา ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ปทภาชนํ วุตฺต**นฺติ อีทิสํ เหฏฺฐา วุตฺตวิภงฺคนยเภททสฺสนนฺติ เวทิตพฺพํฯ **นรเก วา ปปตาติอาที**ติ เอตฺถ อาทิ-สทฺเทน ''ปปาเต วา ปปตา''ติ ปรโต วุตฺตํ อวุตฺตญฺจ ''รุกฺขโต วา ปปตา''ติอาทิ สพฺพํ มรณูปายํ สงฺคณฺหาติฯ เตเนวาห **''น หิ สกฺกา สพฺพํ สรูเปเนว วตฺตุ''**นฺติฯ **ปรโต วุตฺตนยตฺตา**ติ ปรโต นิคมนวเสน วุตฺตสฺส ทุติยปทสฺส ปทภาชเน วุตฺตนยตฺตาฯ **อตฺถโต วุตฺตเมวา**ติ มรณูปายสฺส พหุวิธตานิทสฺสนตฺถํ, ตโต เอกเทเส ทสฺสิเต สพฺพํ วุตฺตเมว โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **น หิ สกฺกา...เป.... วตฺตุ**นฺติ ''รุกฺขโต วา ปปตา''ติอาทินา สรูปโต สพฺพํ มรณูปายํ ปริโยสานํ ปาเปตฺวา น สกฺกา วตฺตุนฺติ อโตฺถฯ

มตํ เต ชีวิตา เสโยฺยติ เอตฺถ วุตฺตมรณํ ยสฺมา อิติ-สโทฺท นิทเสฺสติ, ตสฺมา ตตฺถ วุตฺตมรณํ อิติ-สทฺทสฺส อโตฺถติ ตมฺปิ คเหตฺวา อตฺถํ ทเสฺสโนฺต อาห – **''มรณจิโตฺต มรณมโนติ อโตฺถ''**ติฯ **จิตฺตสฺส อตฺถทีปนตฺถํ วุโตฺต**ติ จิตฺต-สทฺทสฺส วิจิตฺตาทิอเนกตฺถวิสยตฺตา นายํ จิตฺต-สโทฺท อิธ อญฺญสฺมิํ อเตฺถ วตฺตมาโน ทฏฺฐโพฺพ, อปิ ตุ วิญฺญาณสฺมิํเยว วตฺตมาโน เวทิตโพฺพติ ตสฺส อตฺถสฺส นิยมนตฺถํ วุโตฺตฯ อิมินา ปุนรุตฺติโทสสฺสปิ อิธ อนวกาโสติ ทเสฺสติฯ **น ตาว อโตฺถ วุโตฺต**ติ ''อิติ จิตฺตมโน''ติ อุทฺธริตฺวาปิ อิติ-สทฺทนิทสฺสิตสฺส มรณสฺส อปรามฏฺฐภาวโต วุตฺตํฯ ตาว-สเทฺทน ปน ปรโต ''จิตฺตสงฺกโปฺป''ติ อิมสฺส ปทภาชเน ''มรณสญฺญี''ติอาทินา อิติสทฺทตฺถสฺส วกฺขมานตํ วิภาเวติฯ ตตฺถ หิ อิติ-สทฺทนิทสฺสิตํ มรณสงฺขาตมตฺถํ คเหตฺวา ''มรณสญฺญี มรณเจตโน มรณาธิปฺปาโย''ติ วุตฺตํฯ เตเนวาห – **''จิตฺตสงฺกโปฺปติ อิมสฺมิํ ปเท อธิการวเสน อิติสโทฺท อาหริตโพฺพ''**ติฯ กสฺมา อาหริตโพฺพติ อาห **''อิทญฺหี''**ติอาทิฯ กถํ ปเนตํ วิญฺญายตีติ อาห **''ตถา หิสฺสา''**ติอาทิฯ **อสฺสา**ติ อิติ-สทฺทสฺสฯ **ตเมว อตฺถ**นฺติ มรณสงฺขาตมตฺถํฯ ''มรณสญฺญี''ติอาทีสุ หิ มรณํ อิติ-สทฺทสฺส อโตฺถ, ''สญฺญี''ติอาทิ สงฺกปฺปสทฺทสฺสฯ จิตฺตสทฺทสฺส ปเนตฺถ วิจิตฺตวจนตา สงฺกปฺปสทฺทสฺส สญฺญาเจตนาธิปฺปายวเสน ติธา อตฺถํ ทเสฺสเนฺตน วิภาวิตาติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนวาห – **''จิโตฺต นานปฺปการโก สงฺกโปฺป''**ติอาทิฯ อธิปฺปายสเทฺทน กิเมตฺถ วุตฺตนฺติ อาห – **''อธิปฺปาโยติ วิตโกฺก เวทิตโพฺพ''**ติฯ **น อิทํ วิตกฺกสฺส นาม**นฺติ อิทํ ปน น เกวลํ วิตกฺกเสฺสว นามนฺติ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ปากฏตฺตา โอฬาริกตฺตา จ อุจฺจาการตา เวทิตพฺพา, อปากฏตฺตา อโนฬาริกตฺตา จ อวจาการตาฯ

๑๗๔. กาเยกเทเสปิ กาย-สโทฺท วตฺตตีติ อาห **''หเตฺถน วา''**ติอาทิฯ **ปหรเณนา**ติ สเตฺถนฯ สตฺถญฺหิ ปหรนฺติ เอเตนาติ ปหรณนฺติ วุจฺจติฯ **กมฺมุนา พชฺฌตี**ติ ปาณาติปาตกมฺมุนา พชฺฌติ, ปาณาติปาตกมฺมสฺส สิทฺธนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **โย โกจิ มรตู**ติ เอตฺถ ยสฺส กสฺสจิ เอกเสฺสว ชีวิตินฺทฺริยวิสยา วธกเจตนา ปวตฺตติ, น ปหารปจฺจยา มรนฺตเสฺสว ชีวิตินฺทฺริยวิสยา, นาปิ สมูหสฺสาติ เวทิตพฺพาฯ **อุภยถาปี**ติ อุเทฺทสานุเทฺทสานํ วเสนฯ วธกจิตฺตํ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณมฺปิ ชีวิตินฺทฺริยํ ปพนฺธวิเจฺฉทนวเสน อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตตีติ อาห **''ปจฺฉา วา เตเนว โรเคนา''**ติอาทิฯ เยน หิ ปพโนฺธ วิจฺฉิชฺชติ, ตาทิสํ ปโยคํ นิพฺพเตฺตนฺตํ ตทา วธกจิตฺตํ ปวตฺตนฺตํ ปหริตมเตฺตเยว กมฺมุนา พชฺฌติฯ มนุสฺสอรหนฺตสฺส จ ปุถุชฺชนกาเลเยว สตฺถปฺปหาเร วา วิเส วา ทิเนฺนปิ ยทิ โส อรหตฺตํ ปตฺวา เตเนว มรติ, อรหนฺตฆาตโก โหติเยวฯ ยํ ปน ปุถุชฺชนกาเล ทินฺนํ ทานํ อรหตฺตํ ปตฺวา ปริภุญฺชติ, ปุถุชฺชนเสฺสว ตํ ทินฺนํ โหติฯ

นนุ จ ยถา อรหตฺตํ ปตฺวา ปริภุตฺตมฺปิ ปุถุชฺชนกาเล ทินฺนํ ปุถุชฺชนทานเมว โหติ, เอวํ มรณาธิปฺปาเยน ปุถุชฺชนกาเล ปหาเร ทิเนฺน อรหตฺตํ ปตฺวา เตเนว ปหาเรน มเต กสฺมา อร

หนฺตฆาตโกเยว โหติ, น ปุถุชฺชนฆาตโกติ? วิเสสสพฺภาวโตฯ ทานญฺหิ เทยฺยธมฺมสฺส ปริจฺจาคมเตฺตน โหติฯ ตถา หิ ทานเจตนา จชิตพฺพํ วตฺถุํ อารมฺมณํ กตฺวา จชนมตฺตเมว โหติ, อญฺญสนฺตกกรณํว ตสฺส จชนํ, ตสฺมา ยสฺส ตํ สนฺตกํ กตํ, ตเสฺสว ตํ ทินฺนํ โหติ, น เอวํ วโธฯ โส หิ ปาโณ ปาณสญฺญิตา วธกเจตนา อุปกฺกโม เตน มรณนฺติ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ องฺคานํ ปาริปูริยาว โหติ, น อปาริปูริยาฯ ตสฺมา อรหตฺตํ ปตฺตเสฺสว มรณนฺติ อรหนฺตฆาตโกเยว โหติ, น ปุถุชฺชนฆาตโกฯ ยสฺมา ปน ‘‘อิมํ มาเรมี’’ติ ยํ สนฺตานํ อารพฺภ มารณิจฺฉา, ตสฺส ปุถุชฺชนขีณาสวภาเวน ปโยคมรณกฺขณานํ วเสน สติปิ สนฺตานเภเท อเภโทเยว, ยทา จ อตฺถสิทฺธิ, ตทา ขีณาสวภาโว, ตสฺมา อรหนฺตฆาตโกเยว โหตีติ นิฎฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํฯ

อญฺญจิเตฺตนาติ อวธาธิปฺปาเยน อมาเรตุกามตาจิเตฺตนฯ **นตฺถิ ปาณาติปาโต**ติ อมาเรตุกามตาจิเตฺตน ปหฎตฺตาฯ กิญฺจาปิ ปฐมปฺปหาโร น สยเมว สโกฺกติ มาเรตุํ, ทุติยํ ปน ลภิตฺวา สโกฺกโนฺต ชีวิตวินาสนเหตุ โหติ, ตสฺมา ‘‘ปโยโค เตน จ มรณ’’นฺติ อิมินา สํสนฺทนโต ปฐมปฺปหาเรเนว กมฺมพโทฺธ ยุโตฺต, น ทุติเยน ตสฺส อญฺญจิเตฺตน ทินฺนตฺตาฯ เตน วุตฺตํ **‘‘อุภเยหิ มเตปิ ปฐมปฺปหาเรเนว กมฺมุนา พโทฺธ’’**ติฯ

กมฺมาปตฺติพฺยตฺติภาวตฺถนฺติ อานนฺตริยาทิกมฺมวิภาคสฺส ปาราชิกาทิอาปตฺติวิภาคสฺส จ วิภาวนตฺถํฯ ‘‘เอฬกํ มาเรมี’’ติ ปวตฺตเจตนาย ปุพฺพภาคตฺตา ‘‘อิมํ มาเรมี’’ติ สนฺนิฎฺฐาปกเจตนาย ตทา สนฺนิหิตตฺตา ยถาวตฺถุกํ กมฺมพโทฺธ โหติเยวาติ อาห **‘‘อิมํ วตฺถุํ มาเรมีติ เจตนาย อตฺถิภาวโต’’**ติอาทิฯ สพฺพตฺถ หิ ปุริมํ อภิสนฺธิจิตฺตํ อปฺปมาณํ เตน อตฺถสิทฺธิยา อภาวโต, วธกจิตฺตํ ปน ตทารมฺมณญฺจ ชีวิตินฺทฺริยํ อนนฺตริยาทิภาเว ปมาณนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ **ฆาตโก จ โหตี**ติ ปาณฆาตโก โหติ, ปาณาติปาตกมฺมุนาว พโทฺธ โหตีติ อโตฺถฯ **ปุเพฺพ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพ**นฺติ ยถากฺกมํ ปาราชิกถุลฺลจฺจยปาจิตฺติยานิ เวทิตพฺพานิฯ ‘‘มาตาปิตุอรหนฺตานํ อญฺญตรํ มาเรมี’’ติ คุณมหเนฺตสุ ปวตฺตปุพฺพภาคเจตนาย ทารุณภาวโต ตถาวิธปุพฺพภาคเจตนาปริวารา สนฺนิฎฺฐาปกเจตนา ทารุณาว โหตีติ อาห – **‘‘อิธ ปน เจตนา ทารุณา โหตี’’**ติฯ อิมินา จ ‘‘เอฬกํ มาเรสฺสามี’’ติ มาตาปิตุอาทีนํ มารเณปิ ปุพฺพภาคเจตนาย อทารุณตฺตา อญฺญถา ปวตฺตอานนฺตริยกมฺมโต เอวํ ปวตฺตานนฺตริยสฺส นาติทารุณตา วุตฺตาว โหตีติ ทฎฺฐพฺพาฯ

โลหิตกนฺติ โลหิตมกฺขิตํฯ **กมฺมํ กโรเนฺต**ติ ยุทฺธกมฺมํ กโรเนฺตฯ **ยถาธิปฺปายํ คเต**ติ โยธํ วิชฺฌิตฺวา ปิตริ วิเทฺธฯ อิทญฺจ ยถาธิปฺปายํ เตน ตถาวิทฺธภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อยถาธิปฺปายํ ปน อุชุกเมว คนฺตฺวา ปิตริ วิเทฺธปิ มรณาธิปฺปาเยน อตฺตนาว กตปฺปโยคตฺตา เนวตฺถิ วิสเงฺกโตติ วทนฺติฯ **อานนฺตริยํ ปน นตฺถี**ติ ปิตรํ อุทฺทิสฺส กตปฺปโยคาภาวโตฯ

อธิฎฺฐายาติ มาติกาวเสน อาณตฺติกปโยคกถาวณฺณนา

เอวํ วิชฺฌาติ เอวํ ธนุํ กเฑฺฒตฺวา วิชฺฌฯ **เอวํ ปหรา**ติ เอวํ ทฬฺหํ อสิํ คเหตฺวา ปหรฯ **เอวํ ฆาเตหี**ติ เอวํ กมฺมการณํ กตฺวา มาเรหิฯ **มเชฺฌ**ติ หตฺถิโน ปิฎฺฐิมเชฺฌฯ **เอเตนา**ติ ‘‘อธิฎฺฐหิตฺวา อาณาเปตี’’ติอาทินาฯ **ตตฺถา**ติ อาณตฺติกปฺปโยเคฯ

กิญฺจาปิ กิริยวิเสโส อฎฺฐกถาสุ อนาคโต, ปาฬิยํ ปน ‘‘เอวํ วิชฺฌ, เอวํ ปหร, เอวํ ฆาเตหี’’ติ กิริยาวิเสสสฺส ปรามฎฺฐตฺตา อาจริยปรมฺปราย อาภตํ กิริยาวิเสสํ ปาฬิยา สํสนฺทนโต คเหตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘อปโร นโย’’**ติอาทิมาหฯ **เฉทน**นฺติ หตฺถาทิเฉทนํฯ **เภทน**นฺติ กุจฺฉิอาทิผาลนํฯ อถ วา อุสุนา **วิชฺฌนํ,** อสินา **เฉทนํ,** มุคฺคราทีหิ สีสาทิ**เภทน**นฺติ เอวเมตฺถ อ

โต‌ฐ ทฏฺฐโพฺพฯ **สงฺขมุณฺฑก**นฺติ สงฺขมุณฺฑกมฺมการณํฯ ตํ กโรนฺตา อุตฺตโรฏฺฐอุภโตกณฺณ จูฬิกคลวาฏกปริเจฺฉเทน จมฺมํ ฉินฺทิตฺวา สพฺพเกเส เอกโต คณฺฐึ กตฺวา ทณฺฑเกน ปลิเวเฐตฺวา อุปฺปาเฏนฺติ, สห เกเสหิ จมฺมํ อุฏฺฐหติ, ตโต สีสกฏาหํ ถูลสกฺขราหิ ฆํสิตฺวา โธวนฺตา สงฺขวณฺณํ กโรนฺติฯ **เอวมาทีติ อาทิ**-สเทฺทน พิลงฺคถาลิกํ ราหุมุขํ โชติมาลิกํ หตฺถปโชฺชติกํ เอรกวตฺติกํ จีรกวาสิกํ เอเณยฺยกํ พฬิสมํสิกํ กหาปณิกํ ขาราปตจฺฉิกํ ปลิฆปริวตฺติกํ ปลาลปีฐกนฺติ เอวมาทึ สพฺพํ กมฺมการณํ สงฺคณฺหาติฯ

ตตฺถ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒.๑) **พิลงฺคถาลิก**นฺติ กญฺชิยอุกฺขลิกกมฺมการณํฯ ตํ กมฺมํ กโรนฺตา สีสกปาลํ อุปฺปาเฏตฺวา ตตฺตํ อโยคุฬํ สณฺฑาเสน คเหตฺวา ตตฺถ ปกฺขิปนฺติ, เตน มตฺถลุงฺคํ ปกฺกุถิตฺวา อุปริ อุตฺตรติฯ **ราหุมุข**นฺติ ราหุมุขกมฺมการณํฯ ตํ กโรโนฺต สงฺกุนา มุขํ วิวริตฺวา อโนฺตมุเข ทีปํ ชาเลนฺติ, กณฺณจูฬิกาหิ วา ปฏฺฐาย มุขํ นิขาทเนน ขณนฺติ, โลหิตํ ปคฺฆริตฺวา มุขํ ปูเรติฯ **โชติมาลิก**นฺติ สกลสรีรํ เตลปิโลติกาย เวเฐตฺวา อาลิเมฺปนฺติฯ **หตฺถปโชฺชติก**นฺติ หเตฺถ เตลปิโลติกาย เวเฐตฺวา ทีปํ วิย ปชฺชาเลนฺติฯ **เอรกวตฺติก**นฺติ เอรกวตฺตกมฺมการณํฯ ตํ กโรนฺตา เหฏฺฐาคีวโต ปฏฺฐาย จมฺมวเฏฺฏ กนฺติตฺวา โคปฺผเก ปาเตนฺติ, อถ นํ โยเตฺตหิ พนฺธิตฺวา กฑฺฒนฺติ, โส อตฺตโนว จมฺมวเฏฺฏ อกฺกมิตฺวา ปตติฯ **จีรกวาสิก**นฺติ จีรกวาสิกกมฺมการณํฯ ตํ กโรนฺตา ตเถว จมฺมวเฏฺฏ กนฺติตฺวา กฏิยํ ฐเปนฺติ, กฏิโต ปฏฺฐาย กนฺติตฺวา โคปฺผเกสุ ฐเปนฺติ, อุปริเมหิ เหฏฺฐิมสรีรํ จีรกนิวาสนนิวตฺถํ วิย โหติฯ **เอเณยฺยก**นฺติ เอเณยฺยกมฺมการณํฯ ตํ กโรนฺตา อุโภสุ กปฺปเรสุ จ ชณฺณุเกสุ จ อยวลยานิ ทตฺวา อยสูลานิ โกเฏฺฏนฺติ, โส จตูหิ อยสูเลหิ ภูมิยํ ปติฏฺฐหติ, อถ นํ ปริวาเรตฺวา อคฺคึ กโรนฺติ, ตํ กาเลน กาลํ สนฺธิโต สูลานิ อปเนตฺวา จตูหิ อฏฺฐิโกฏีหิเยว ฐเปนฺติฯ

พฬิสมํสิกนฺติ อุภโตมุเขหิ พฬิเสหิ ปหริตฺวา จมฺมมํสนหารูนิ อุปฺปาเฏนฺติฯ **กหาปณิก**นฺติ สกลสรีรํ ติขิณาหิ วาสีหิ โกฏิโต ปฏฺฐาย กหาปณมตฺตํ กหาปณมตฺตํ ปาเตนฺตา โกเฏฺฏนฺติฯ **ขาราปตจฺฉิก**นฺติ สรีรํ ตตฺถ ตตฺถ อาวุเธหิ ปหริตฺวา โกเจฺฉหิ ขารํ ฆํสนฺติ, จมฺมมํสนหารูนิ ปคฺฆริตฺวา อฏฺฐิกสงฺขลิกาว ติฏฺฐติฯ **ปลิฆปริวตฺติก**นฺติ เอเกน ปเสฺสน นิปชฺชาเปตฺวา กณฺณฉิเทฺท อยสูลํ โกเฏฺฏตฺวา ปถวิยา เอกาพทฺธํ กโรนฺติ, อถ นํ ปาเท คเหตฺวา อาวิญฺฉนฺติฯ **ปลาลปีฐก**นฺติ เฉโก การณิโก ฉวิจมฺมํ อจฺฉินฺทิตฺวา นิสทโปเตหิ อฏฺฐีนิ ภินฺทิตฺวา เกเสสุ คเหตฺวา อุกฺขิปติ, มํสราสิเยว โหติ, อถ นํ เกเสเหว ปริโยนนฺธิตฺวา คณฺหนฺตา ปลาลวฏฺฏึ วิย กตฺวา ปลิเวเฐนฺติฯ

วตฺถุํ วิสํวาเทตฺวา ตโต อญฺญํ มาเรตีติ สมฺพโนฺธฯ ปุริมปเสฺสาทีนมฺปิ วตฺถุสภาคโต วตฺถุคฺคหเณเนว คหณนฺติ อาห **“ปุรโต ปหริตฺวา”**ติอาทิฯ จิเตฺตน ‘‘ปุรโต วา’’ติ นิยมํ กตฺวา วา อกตฺวา วา ‘‘ปุรโต ปหริตฺวา มาเรหี’’ติ วุเตฺต สเจ อญฺญตฺถ ปหริตฺวา มาเรติ, เลสํ โอเฑฺฑตฺวา อวุตฺตตฺตา วิสเงฺกโตว โหติฯ จิเตฺตน ปน ยตฺถ กตฺถจิ ปหริตฺวา มารณํ อิจฺฉโนฺตปิ สเจ ‘‘ปุรโต ปหริตฺวา มาเรหี’’ติ วทติ, ตสฺส เลสํ โอเฑฺฑตฺวา ตถา วุตฺตมตฺถํ ฐเปตฺวา เตเนว จิเตฺตน สมุฏฺฐาปิตวิญฺญตฺติกตฺตา มนุสฺสวิคฺคหปาราชิกโต ปริยาเยน อมุจฺจนโต ‘‘อญฺญตฺถ ปหริตฺวา มาริเตปิ เนวตฺถิ วิสเงฺกโต’’ติ วทนฺติ, เกจิ ปน ตํ น อิจฺฉนฺติฯ **วตฺถุวิเสนา**ติ มาตุอาทิวตฺถุวิเสเสน ฯ **กมฺมวิเสโส**ติ อานนฺตริยาทิกมฺมวิเสโสฯ **อาปตฺติวิเสโส**ติ ปาราชิกาทิอาปตฺติวิเสโสฯ

“เอตํ คาเม ฐิต”นฺติ คาโม ปุคฺคลนิยมนตฺถํ วุโตฺต, น โอกาสนิยมนตฺถํ, ตสฺมา โอกาสํ อนิยเมตฺวา ปุคฺคลเสฺสว นิยมิตตฺตา นตฺถิ วิสเงฺกโตฯ **“คาเมเย วา”**ติอาทีสุ ปน โอกาสสฺส

นิยมิตตฺตา อญฺญตฺถ มาริเต วิสงฺเกโต วุตฺโตฯ

ตุเณฺฑนาติ ขคฺคโกฏิยาฯ **ถรุนา**ติ ขคฺคมุฏฺฐินาฯ

“เอตํ คจฺฉนฺต”นฺติ คมเนน ปุคฺคโลว นิยมิโต, น อิริยาปโถฯ เตนาห **“นตฺถิ วิสงฺเกโต”**ติฯ **“คจฺฉนฺตเมวา”**ติอาทินา อิริยาปโถ นิยมิโตฯ เตนาห **“วิสงฺเกโต โหตี”**ติฯ

‘‘ทีฆํ มาเรหี’’ติ วุตฺตปิ ทีฆสณฺฐานานํ พหุภาวโต อิตฺถนฺนามํ เอวรูปญฺจ ทีฆนฺติ อเญฺญสํ อสาธารณลกฺขเณน อนิทฺทิฏฺฐตฺตา **“อนิยเมตฺวา อาณาเปตี”**ติ วุตฺตํฯ เตเนวาห **“ยํ กิญฺจิ ตาทิสํ มาเรตี”**ติฯ เอตฺถ จ ‘‘จิเตฺตน พหูสุ ทีฆสณฺฐาเนสุ เอกํ นิยเมตฺวา วุเตฺตปิ วาจาย อนิยมิตตฺตา อญฺญสฺมึ ตาทิเส มาริเต นตฺถิ วิสงฺเกโต’’ติ วทนฺติฯ ปรปาณิมฺหิ ปาณสญฺญิตาลกฺขณสฺส องฺคสฺส อภาวโต เนวตฺถิ ปาณาติปาโตติ อาห **“อาณาปโก มุจฺจตี”**ติฯ ยทิ เอวํ โอกาสนิยเม สติ กถํ ปาณาติปาโตติ? โอกาสํ นิยเมนฺตสฺส ตสฺมึ โอกาเส นิสินฺนสฺส ชีวิตินฺทฺริยํ อารมฺมณํ โหตีติ คเหตพฺพํฯ โอกาสญฺหิ นิยเมตฺวา นิทฺทิสโนฺต ตสฺมึ โอกาเส นิสินฺนํ มาราเปตุกาโม โหติ, สยํ ปน ตทา ตตฺถ นตฺถิ, ตสฺมา โอกาเสน สห อตฺตโน ชีวิตินฺทฺริยํ อารมฺมณํ น โหตีติ วทนฺติฯ

อธิฏฺฐายาติ มาติกาวเสน อาณตฺติกปโยคกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทูตกถาวณฺณนา

เอวํ อาณาเปนฺตสฺส อาจริยสฺส ตาว ทุกฺกฏนฺติ สเจ สา อาณตฺติ ยถาธิปฺปายํ น คจฺฉติ, อาจริยสฺส อาณตฺติกฺขเณ ทุกฺกฏํฯ สเจ ปน สา อาณตฺติ ยถาธิปฺปายํ คจฺฉติ, ยํ ปรโต ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ, อาณตฺติกฺขเณ ตเทว โหติฯ อถ โส ตํ อวสฺสํ ฆาเตติ, ยํ ปรโต ‘‘สเพฺพสํ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’’ติ วุตฺตํ, ตโต อิมสฺส ตงฺขเณเยว ปาราชิกํ โหตีติ เอวเมตฺถ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ **อาจริเยน** ปน เหฏฺฐา อทินฺนาทานกถายํ (ปารา. ๑๒๑) วุตฺตนเยเนว อยมโตฺถ สกฺกา วิญฺญาตุนฺติ อิธ น วุโตฺตฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ‘‘อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ เอวํ อาณาเปนฺตสฺส อาจริยสฺส ตาว ทุกฺกฏํฯ สเจ ปน สา อาณตฺติ ยถาธิปฺปายํ คจฺฉติ, ยํ ปรโต ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ, อาณตฺติกฺขเณ ตเทว โหติฯ อถ ตํ ภณฺฑํ อวสฺสํ หาริยํ โหติ, ยํ ปรโต ‘สเพฺพสํ อาปตฺติ ปาราชิกสฺสา’ติ วุตฺตํ, ตโต อิมสฺส ตงฺขเณเยว ปาราชิกํ โหตีติ อยํ ยุตฺติ สพฺพตฺถ เวทิตพฺพา’’ติฯ **เตสมฺปิ ทุกฺกฏ**นฺติ อาโรจนปจฺจยา ทุกฺกฏํฯ **ปฏิคฺคหิตมเตฺต**ติ เอตฺถ อวสฺสํ เจ ปฏิคฺคณฺหาติ, ตโต ปุเพฺพว อาจริยสฺส ถุลฺลจฺจยํ, น ปน ปฏิคฺคหิเตติ ทฏฺฐพฺพํฯ กสฺมา ปนสฺส ถุลฺลจฺจยนฺติ อาห **“มหาชโน หิ เตน ปาเป นิโยชิโต”**ติฯ

มูลฏฺฐเสฺสว ทุกฺกฏนฺติ อิทํ มหาอฏฺฐกถายํ อาคตนยทสฺสนมตฺตํ, น ปน ตํ อาจริยสฺส อธิเปฺปตํฯ เตนาห **“เอวํ สเนฺต”**ติอาทิ, เอวํ มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตนเยน อเตฺถ สตีติ อโตฺถฯ **ปฏิคฺคหเณ อาปตฺติเยว น สิยา**ติ วธกสฺส ‘‘สาธุ สุฏฺฐู’’ติ มารณปฏิคฺคหเณ ทุกฺกฏาปตฺติ น สิยา, เอวํ อโนฬาริกวิสเยปิ ตาว ทุกฺกฏํ โหติ, กิมงฺคํ ปน มารณปฏิคฺคหเณติ ทสฺสนตฺถํ สญฺจริตฺตปฏิคฺคหณาทิ นิทสฺสิตํฯ ‘‘อโห วต อิตฺถนฺนาโม หโต อสฺสา’’ติ เอวํ มรณาภินนฺทเนปิ ทุกฺกเฏ สติ ปเคว มารณปฏิคฺคหเณติ อธิปฺปาโยฯ **ปฏิคฺคณฺหนฺตเสฺสเวตํ ทุกฺกฏ**นฺติ อวธารเณน วิสงฺกตตฺตา อิมสฺส ปฏิคฺคหณปจฺจยา มูลฏฺฐสฺส นเตฺถว อาปตฺตีติ ทเสฺสติฯ เกจิ ปน ‘‘อิธ วุตฺตทุกฺกฏํ ปฏิคฺคณฺหนฺตเสฺสวาติ เอตฺตกเมว อวธารเณน ทสฺสิตํ, น ปน มูลฏฺฐสฺส มหาอฏฺฐกถายํ วุตฺตทุกฺกฏํ ปฏิกฺขิตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ **ปุริมนเย**ติ สมนนฺตราตีเต อวิ

สกฺกิยทูตนิเทฺทเสฯ **เอต**นฺติ ทุกฺกฏํฯ ยทิ เอวํ กสฺมา ปาฬิยํ น วุตฺตนฺติ อาห **“โอกาสาภาเวนา”**ติฯ ตตฺถ มูลฏฺฐสฺส ถุลฺลจฺจยวจนโต ปฏิคฺคณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏํ วตฺตุํ โอกาโส นตฺถีติ โอกาสาภาเวน น วุตฺตํ, น ปน อภาวโตติ อธิปฺปาโยฯ

อาณตฺติกฺขเณ ปุถุชฺชโนติ เอตฺถ อนาคเต โวโรเปตพฺพชีวิตินฺทฺริยวเสน อตฺถสาธิกเจตนาย ปวตฺตตฺตา อรหนฺตฆาตโก ชาโตติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ทูตกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๗๕. สยํ สงฺฆเตฺถรตฺตา **“อุปฏฺฐานกาเล”**ติ วุตฺตํฯ **วาจาย วาจาย ทุกฺกฏ**นฺติ ‘‘โย โกจิ มม วจนํ สุตฺวา อิมํ ธาเรตู’’ติ อิมินา อธิปฺปาเยน อวตฺวา เกวลํ มรณาภินนฺทนวเสเนว วุตฺตตฺตา ‘‘โจราปิ นาม ตํ น หนนฺตี’’ติอาทิวาจาสุปิ ทุกฺกฏเมว วุตฺตํฯ **อยมโตฺถ เอเตน วุโตฺต**ติ ยถา โส ชานาตีติ สมฺพนฺโธฯ **วากฺยเภท**นฺติ วจีเภทํฯ **ทฺวินฺนํ อุทฺทิสฺสา**ติ เทฺว อุทฺทิสฺส, ทฺวินฺนํ วา มรณํ อุทฺทิสฺสฯ อุโภ อุทฺทิสฺส มรณํ สํวณฺณนฺตสฺส เจตนาย เอกเตฺตปิ ‘‘เทฺว ปาณาติปาตา’’ติ วตฺตพฺพภาวโต พลวภาวํ อาปชฺชิตฺวา ปฏิสนฺธิวิปากสมนนฺตรํ ปวตฺติยํ อเนกาสุปิ ชาตีสุ อปราปริยเจตนาวเสน ทุกฺขุปฺปาทนโต มหาวิปากตฺตา ‘‘อกุสลราสี’’ติ วุตฺตํฯ พหู อุทฺทิสฺส มรณสํวณฺณเนปิ เอเสว นโยฯ

เอวนฺติ ‘‘สีสํ วา ฉินฺทิตฺวา ปปาเต วา ปปติตฺวา’’ติอาทินาฯ **อาโรจิตมเตฺต**ติ วุตฺตมเตฺตฯ ยถา อริยมคฺคกฺขเณ จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา จ กิจฺจวเสน อิชฺฌนฺติ, เอวํ เจตนาย เอกเตฺตปิ กิจฺจวเสน อเนกา ปาณาติปาตา อิชฺฌนฺตีติ อาห **“ตตฺตกา ปาณาติปาตา”**ติฯ ยถา หิ อตฺตานํ สตํ กตฺวา ทเสฺสตุกามสฺส ‘‘สตํ โหมิ สตํ โหมี’’ติ กตปริกมฺมวเสน ลทฺธปจฺจุปฺปนฺนปริตฺตารมฺมณํ อภิญฺญาจิตฺตํ สตโนฺตคธานํ วณฺณสุ เอกสฺส วณฺณํ อารมฺมณํ กตฺวาปิ สตํ นิปฺผาเทติ, ยถา จ เอกสฺส มรเณ ปวตฺตมานาปิ วธกเจตนา สกลสรีเร อุปฺปชฺชมานํ นิรุชฺฌมานญฺจ สกลมฺปิ ชีวิตินฺทฺริยํ เอกปฺปหาเรเนว อาลมฺพิตุมสกฺกุเณยฺยตฺตา ฐานปฺปตฺตํ เอกเทสปฺปวตฺตํ ชีวิตินฺทฺริยํ อารมฺมณํ กตฺวา อารมฺมณภูตํ สกลมฺปิ ชีวิตินฺทฺริยํ วินาเสติ, เอวเมว ปจฺจุปฺปนฺนปริตฺตารมฺมณาย วธกเจตนาย มาเรตุกามตาย ปริคฺคหิตสเตฺตสุ เอกเสฺสว ชีวิตินฺทฺริเย อารมฺมเณ กเตปิ กิจฺจนิปฺผตฺติวเสน สเพฺพปิ มาริตาว โหนฺติฯ

๑๗๖. **เยสํ หตฺถโต**ติ เยสํ ญาตกปวาริตานํ หตฺถโตฯ **เตสํ มูลํ ทตฺวา มุจฺจตี**ติ อิทํ เตน กตปโยคสฺส ปุน ปากติกภาวาปาทนํ อวสานํ ปาเปตฺวา ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ‘‘มูเลน กีตํ ปน โปตฺถกํ โปตฺถกสามิกานํ ทตฺวา มุจฺจติเยวา’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **เกนจิ** ปน ‘‘สเจ โปตฺถกํ สามิกานํ ทตฺวา มูลํ น คณฺหาติ, น มุจฺจติ อตฺตนิยภาวโต อโมจิตตฺตา’’ติ วตฺวา พหุธา ปปญฺจิตํ, น ตํ สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ โปตฺถกสามิกานญฺหิ โปตฺถเก ทิเนฺน อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา อตฺตนา กตปโยคสฺส นาสิตตฺตา กถํ โส น มุเจฺจยฺย, น จ ปริจฺจตฺตสฺส อตฺตนิยภาโว ทิโฏฺฐติฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘สเจ มูเลน กีโต โหติ, โปตฺถกสามิกานํ โปตฺถกํ, เยสํ หตฺถโต มูลํ คหิตํ, เตสํ มูลํ ทตฺวา มุจฺจตีติ กสฺมา วุตฺตํฯ โปตฺถกนิมิตฺตํ มูลสฺส คหิตตฺตา อกปฺปิยเมตํฯ ยทิ หิ โปตฺถกสามิกสฺส โปตฺถกํ ทตฺวา สยเมว มูลํ คเณฺหยฺย, อกปฺปิยเมว ตํฯ อถาปิ โปตฺถกสามิกสฺส สนฺติกา มูลํ อคฺคเหตฺวา สยเมว ตํ โปตฺถกํ ฌาเปยฺย, ตถาปิ อญฺญา เยน สทฺธาเทยฺยวินิปาตเน อาปตฺติ, ตสฺมา เอวมาหา’’ติ วุตฺตํ, ตมฺปิ น สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ ตสฺมา **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตนโยเวตฺถ สารโต ทฏฺฐโพฺพฯ **“มรณวณฺณํ ลิขิสฺสามา”ติ เอกชฺฌาส**

ยา หุตฺวาติ อิทํ ตถา กโรเนฺต สนฺธาย วุตฺตํ, เอวํ ปน อสํวิทหิตฺวาปิ มรณาธิปฺปาเยน ตสฺมึ โปตฺถเก วุตฺตวิธึ กโรนฺตสฺส ปาราชิกเมวฯ

ปมาเณติ อตฺตนา สลฺลกฺขิเต ปมาเณฯ **ตเจฺฉตฺวา**ติ อุนฺนตปฺปเทสํ ตเจฺฉตฺวาฯ **ปํสุปจฺฉินฺ**ติ สพฺพนฺติมํ ปํสุปจฺฉึฯ ''เอตฺตกํ อล''นฺติ นิฎฺฐาเปตุกามตาย สพฺพนฺติมปโยคสาธิกา เจตนา สนฺนิฎฺฐาปกเจตนา ฯ **สุตฺตนฺติกเตฺถรา**ติ วินเย อปกตญฺญุโน สุตฺตนฺตภาณกาฯ มหาอฎฺฐกถาจริยเตฺถเรเยว สนฺธาย ''วินยํ เต น ชานนฺตีติ อุปหาสวเสน สุตฺตนฺติกเตฺถราติ วุตฺต''นฺติปิ วทนฺติฯ เอตฺถ จ **มหาอฎฺฐกถายํ** ''อาวาเฎ นิฎฺฐิเต ปติตฺวา มรนฺตุ, อนิฎฺฐิเต มา มรนฺตู''ติ อิมินา อธิปฺปาเยน กโรนฺตํ สนฺธาย สพฺพนฺติมา สนฺนิฎฺฐาปกเจตนา วุตฺตา, **มหาปจฺจริสงฺเขปฎฺฐกถาสุ** ปน ปฐมปฺปหารโต ปฎฺฐาย ''อิมสฺมึ อาวาเฎ ปติตฺวา มรนฺตู''ติ อิมินา อธิปฺปาเยน กโรนฺตสฺส ยสฺมึ ยสฺมึ ปโยเค กเต ตตฺถ ปติตา มรนฺติ, ตํตํปโยคสาธิกํ สนฺนิฎฺฐาปกเจตนํ สนฺธาย ''เอกสฺมิมฺปิ กุทาลปฺปหาเร ทินฺเน''ติอาทิ วุตฺตนฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ ตสฺมา เตน เตน ปริยาเยน อฎฺฐกถาวาทานํ อญฺญมญฺญาวิโรโธ ยุโตฺตฯ อถ วา **มหาอฎฺฐกถายํ** เอกสฺมึเยว ทิวเส อวูปสเนฺตเนว ปโยเคน ขณิตฺวา นิฎฺฐาเปนฺตํ สนฺธาย สพฺพนฺติมา สนฺนิฎฺฐาปกเจตนา วุตฺตา, อิตราสุ ปน ''อิมสฺมึ ปติตฺวา มรนฺตู''ติ อธิปฺปาเยน เอกสฺมึ ทิวเส กิญฺจิ ขณิตฺวา อปรสฺมิมฺปิ ทิวเส ตเถว กิญฺจิ กิญฺจิ ขณิตฺวา นิฎฺฐาเปนฺตํ สนฺธาย วุตฺตนฺติฯ เอวมฺปิ อฎฺฐกถานํ อญฺญมญฺญาวิโรโธ ยุโตฺตติ อมฺหากํ ขนฺติฯ

อตฺตโน ธมฺมตายาติ อชานิตฺวา ปกฺขลิตฺวา วาฯ **อรหนฺตาปิ สงฺคหํ คจฺฉนฺตี**ติ อเญฺญหิ ปาติยมานานํ อมริตุกามานมฺปิ อรหนฺตานํ มรณํ สมฺภวตีติ วุตฺตํฯ **ปุริมนเย**ติ ''มริตุกามา อิธ มริสฺสนฺตี''ติ วุตฺตนเยฯ **ตตฺถ ปติตํ พหิ นีหริตฺวา**ติ เอตฺถ ''อิมสฺมึ อาวาเฎเยว มรนฺตูติ นิยมาภาวโต พหิ นีหริตฺวา มาริเตปิ ปาราชิกํ วุตฺตํฯ อาวาเฎ ปติตฺวา โถกํ จิรายิตฺวา คจฺฉนฺตํ คเหตฺวา มาริเต อาวาฎสฺมึเยว อคฺคหิตตฺตา ปาราชิกํ น โหตี''ติ วทนฺติ, ตํ ปน อฎฺฐกถายํ ''ปติตปฺปโยเคน คหิตตฺตา''ติ วุตฺตเหตุสฺส อิธาปิ สมฺภวโต วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ **อมริตุกามา วา**ติปิ อธิปฺปายสฺส สมฺภวโต โอปปาติเก อุตฺตริตุํ อสกฺกุณิตฺวา มเตปิ ปาราชิกํ วุตฺตํฯ **นิพฺพตฺติตฺวา**ติ วุตฺตตฺตา ปตนํ น ทิสฺสตีติ เจ? โอปปาติกสฺส ตตฺถ นิพฺพตฺติเยว ปตนนฺติ นตฺถิ วิโรโธฯ ยสฺมา มาตุยา ปติตฺวา ปริวตฺติตลิงฺคาย มตาย โส มาตุฆาตโก โหติ, น เกวลํ มนุสฺสปุริสฆาตโก, ตสฺมา ปติตเสฺสว วเสน อาปตฺตีติ อธิปฺปาเยน **''ปตนรูปํ ปมาณ''**นฺติ วุตฺตํฯ อิทํ ปน อการณํฯ ''มนุสฺสภูตํ มาตรํ วา ปิตรํ วา อปิ ปริวตฺตลิงฺคํ ชีวิตา โวโรเปนฺตสฺส กมฺมํ อานนฺตริยํ โหตี''ติ เอตฺตกเมว หิ อฎฺฐกถายํ วุตฺตํฯ

ตตฺถ จ ลิงฺเค ปริวเตฺตปิ โส เอว เอกกมฺมนิพฺพโตฺต ภวงฺคปฺปพโนฺธ ชีวิตินฺทฺริยปฺปพโนฺธ จ, น อโญฺญติ ''อปิ ปริวตฺตลิงฺค''นฺติ วุตฺตํฯ โย หิ ลิงฺเค อปริวเตฺต ตสฺมึ อตฺตภาเว ภวงฺคชีวิตินฺทฺริยปฺปพโนฺธ , โส เอว ปริวเตฺตปิ ลิงฺเค ตํเยว จ อุปาทาย เอกชาติสมญฺญาฯ น เจตฺถ ภาวกลาปคตชีวิตินฺทฺริยสฺส วเสน โจทนา กาตพฺพา ตทญฺญเสฺสว อธิเปฺปตตฺตาฯ ตญฺหิ ตตฺถ อวิเจฺฉทวุตฺติยา ปพนฺธโวหารํ ลภติ, อิตรมฺปิ วา ภาวานุปาลตาสามเญฺญนาติ อโนกาสาว โจทนาฯ ตสฺมา ปริวเตฺตปิ ลิงฺเค ตเสฺสว เอกกมฺมนิพฺพตฺตสฺส สนฺตานสฺส ชีวิตา โวโรปนโต โวหารเภทโต โส อิตฺถิฆาตโก วา โหตุ ปุริสฆาตโก วา, อานนฺตริยกมฺมโต น มุจฺจตีติ เอตฺตกเมว ตตฺถ วตฺตพฺพํฯ อิธ ปน ยํยํชาติกา สตฺตา โหนฺติ, เต มรณสมเย อตฺตโน อตฺตโน ชาติรูเปเนว มรนฺติ, นาญฺญรูเปน, ชาติวเสเนว จ ปาจิตฺติยถุลฺลจฺจยปาราชิเกหิ ภวิตพฺพํฯ ตสฺมา นาโค วา สุปโณฺณ วา ยกฺขรูเปน วา เปตรูเปน วา ปติตฺวา อตฺตโน ติรจฺฉานรูเปน มรติ, ตตฺถ ปาจิตฺติยเมว ยุตฺตํ, น ถุลฺลจฺจยํ ติรจฺฉานคตเสฺสว มตตฺตาฯ เตเนว ทุติยเตฺถรวา

เท มรณรูปํ ปมาณํ, ตสฺมา ปาจิตฺติยนฺติ วุตฺตํฯ อยเมว จ วาโท ยุตฺตตโร, เตเนว โส ปจฺฉา วุตฺโตฯ

อิมินาว นเยน มนุสฺสวิคฺคเห นาคสุปณฺณสทิเส ติรจฺฉานคเต ปติตฺวา อตฺตโน รูเปน มเต ปาจิตฺติเยน ภวิตพฺพํฯ เอวํ สเนฺต ปาฬิยํ ‘‘ยกฺโข วา เปโต วา ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคโห วา ตสฺมิํ ปตติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ ปติเต ทุกฺขา เวทนา อุปฺปชฺชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสฯ มรติ, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ กสฺมา วุตฺตนฺติ เจ? ตตฺถ เกจิ วทนฺติ – ยกฺโข วา เปโต วาติ ปฐมํ สกรูเปเนว ฐิเต ยกฺขเปเต ทเสฺสตฺวา ปุน อญฺญรูเปนปิ ฐิเต เตเยว ยกฺขเปเต ทเสฺสตุํ ‘‘ติรจฺฉานคตมนุสฺสวิคฺคโห วา’’ติ วุตฺตํ, น ปน ตาทิสํ ติรจฺฉานคตํ วิสุํ ทเสฺสตุํฯ ตสฺมา ติรจฺฉานคตวิคฺคโห วา มนุสฺสวิคฺคโห วา ยกฺโข วา เปโต วาติ เอวเมตฺถ โยชนา กาตพฺพาติฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ตีสุปิ ‘‘ปาฬิยํ มนุสฺสวิคฺคเหน ฐิตติรจฺฉานคตานํ อาเวณิกํ กตฺวา ถุลฺลจฺจยํ วุตฺตํ วิย ทิสฺสตี’’ติ กถิตํฯ **ยกฺขรูปเปตรูเปน มเตปิ เอเสว นโย**ติ อิมินา มรณรูปเสฺสว ปมาณตฺตา ถุลฺลจฺจยํ อติทิสฺสติฯ

มุธาติ อมูเลน, กิญฺจิ มูลํ อคฺคเหตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **โส นิโทฺทโส**ติ เตน ตตฺถ กตปโยคสฺส อภาวโตฯ ยทิ ปน โสปิ ตตฺถ กิญฺจิ กิญฺจิ กโรติ, น มุจฺจติเยวาติ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘เอวํ ปติตา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **เอวนฺ**ติ เอวํ มยา กเตติ อโตฺถฯ **น นสฺสิสฺสนฺตี**ติ อทสฺสนํ น คมิสฺสนฺติ, น ปลายิสฺสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน**ติ มูลฏฺฐํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยทิ ปน ปจฺฉิโมปิ ลภิตฺวา ตตฺถ วุตฺตปฺปการํ กิญฺจิ กตฺวา ปุน วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน เอวํ กโรติ, ตสฺสปิ เอเสว นโยฯ **ปํสุมฺหิ ปติตฺวา มรตี**ติ อภินวปูริเต ปํสุมฺหิ ปาเท ปเวเสตฺวา อุทฺธริตุํ อสโกฺกโนฺต ตเตฺถว ปติตฺวา มรติฯ **ชาตปถวี ชาตา**ติ อิทํ สพฺพถา มตฺถกปฺปตฺตํ ถิรภาวํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ ปํสุนา ปูเรเนฺตน ปน ปาททณฺฑาทีหิ มทฺทนตาฬนาทินา สุฏฺฐุตรํ ถิรภาวํ อาปาเทตฺวา ปกติปถวิยา นิพฺพิเสเส กเต ชาตปถวีลกฺขณํ อปฺปเตฺตปิ มุจฺจติเยวฯ **โอปาตํ หรตี**ติ เอตฺถ โปกฺขรณีสทิสตฺตา มุจฺจติฯ

หตฺถา มุตฺตมเตฺตติ โอเฏฺฏตฺวา หตฺถโต มุตฺตมเตฺตฯ **วติํ กตฺวา**ติ เอตฺถ ยทิ โส ปาเส วุตฺตปฺปการํ กญฺจิ วิเสสํ น กโรติ, อตฺตนา กตวติยา วิทฺธํสิตาย มุจฺจติฯ **ถทฺธตรํ วา ปาสยฏฺฐิํ ฐเปตี**ติ ถิรภาวตฺถํ อปราย ปาสยฏฺฐิยา สทฺธิํ พนฺธิตฺวา วา ตเมว วา สิถิลภูตํ ถทฺธตรํ พนฺธิตฺวา ฐเปติฯ **ทฬฺหตรํ วา ถิรตรํ วา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **ขาณุก**นฺติ ปาสยฏฺฐิพนฺธนขาณุกํฯ สพฺพเตฺถว มารณตฺถาย กตปฺปโยคตฺตา น มุจฺจติฯ **วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน**ติ มูลฏฺฐเสฺสว วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺนฯ

เตน อลาเตน…เป…. น มุจฺจตีติ เอตฺถ ‘‘ปุเพฺพ กตปฺปโยคํ วินาเสตฺวา ปจฺฉา กุสลจิเตฺตน ปโยเค กเตปิ น มุจฺจตีติ อิทํ สนฺธาย คนฺตพฺพ’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ อยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย ยุโตฺต สิยา – อาทิโตเยว มารณตฺถาย กตปฺปโยคตฺตา กตปริโยสิตาย ปาสยฏฺฐิยา ตปฺปจฺจยา เย เย สตฺตา มริสฺสนฺติ, เตสํ เตสํ วเสน ปฐมตรํเยว ปาณาติปาตกมฺมสิทฺธิโต ปจฺฉา กุสลจิเตฺตน อญฺญถา กเตปิ น มุจฺจตีติฯ **รชฺชุเก**ติ ขุทฺทกรชฺชุเกฯ **สยํ วฏฺฏิต**นฺติ พหุรชฺชุเก เอกโต กตฺวา อตฺตนา วฏฺฏิตํฯ **อุพฺพเฏฺฏตฺวา**ติ เต รชฺชุเก วิสุํ วิสุํ กตฺวาฯ **ครุกตรํ กโรตี**ติ อติภาริยํ กโรติฯ **ปริเยสิตฺวา กต**นฺติ อรญฺญํ คนฺตฺวา รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา ตเจฺฉตฺวา กตํฯ

๑๗๗. **อาลมฺพนรุโกฺข วา**ติ ตตฺถชาตกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตทตฺถเมวา**ติ มารณตฺถเมวฯ **วิสมณฺฑล**นฺติ มญฺจปีฐาทีสุ อาลิตฺตํ วิสมณฺฑลํฯ **วตฺวา อสิํ อุปนิกฺขิปตี**ติ เอตฺถ มุเขน

อวตฺวา วุตฺตปฺปการํ มนสา จินฺเตตฺวา อุปนิกฺขิปเนปิ เอเสว นโยฯ **ปุริมนเยนา**ติ ‘‘เยสํ หตฺถ โต มูลํ คหิต’’นฺติอาทินาฯ สรีรสฺส วิรูปภาวกรณโต กุฏฺฐาทิ **วิสภาคโรโค** นาม, ชีวิตปฺปวตฺติยา วา อสภาคตฺตา อนนุกูลตฺตา คณฺฑปิฬกาทิ โย โกจิ ชีวิตปฺปวตฺติปจฺจนีโก **วิสภาคโรโค**ฯ

๑๗๘. **ปรํ วา อมนาปรูป**นฺติ เอตฺถ อมนาปํ รูปํ เอตสฺสาติ อมนาปรูโปติ พาหิรตฺถสมาโส ทฏฺฐโพฺพฯ **มนาปิเยปิ เอเสว นโย**ติ เอเตน **มนาปิกํ รูปํ อุปสํหรตี**ติ เอตฺถ ปรํ วา มนาปรูปํ ตสฺส สมีเป ฐเปติ, อตฺตนา วา มนาปิเยน รูเปน สมนฺนาคโต ติฏฺฐตีติอาทิ โยเชตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ เตเนว อญฺญตรสฺมิํ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํ –

‘‘มมาลาเภน เอสิตฺถี, มรตูติ สมีปโค;
ทุฏฺฐจิโตฺต สเจ ยาติ, โหติ โส อิตฺถิมารโกฯ

‘‘ภิกฺขตฺถาย สเจ ยาติ, ชานโนฺตปิ น มารโก;
อนตฺถิโก หิ โส ตสฺสา, มรเณน อุเปกฺขโก’’ติฯ

อปรมฺปิ ตเตฺถว วุตฺตํ –

‘‘วิโยเคน จ เม ชายา, ชนนี จ น ชีวติ;
อิติ ชานํ วิยุญฺชโนฺต, ตทตฺถี โหติ มารโกฯ

‘‘ปพฺพชฺชาทินิมิตฺตเญฺจ, ยาติ ชานํ น มารโก;
อนตฺถิโก หิ โส เตสํ, มรเณน อุเปกฺขโก’’ติฯ

อลงฺกริตฺวา อุปสํหรตีติ ‘‘อลาภเกน สุสฺสิตฺวา มรตู’’ติ อิมินา อธิปฺปาเยน อุปสํหรติฯ เตเนว **‘‘สเจ อุตฺตสิตฺวา มรติ, วิสเงฺกโต’’**ติ วุตฺตํฯ **อลาภเกน สุสฺสิตฺวา มรตี**ติ เอตฺถ จ ปาราชิกนฺติ ปาฐเสโส ทฏฺฐโพฺพฯ **กุณปคนฺธา จา**ติ อหิอาทิกุณปานํ คนฺธาฯ **หํสปุปฺผ**นฺติ หํสาทีนํ ปกฺขโลมํ สนฺธาย วทติฯ

๑๗๙. **อสญฺจิจฺจา**ติ อิทํ มรณสํวตฺตนิกอุปกฺกมสฺส อสลฺลกฺขณํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห **‘‘อิมินา อุปกฺกเมนา’’**ติอาทิฯ **อชานนฺตสฺสา**ติ อิทํ ปน มรณสํวตฺตนิกอุปกฺกมกรณสฺส อชานนํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห **‘‘อิมินา อยํ มริสฺสตี’’**ติอาทิฯ **นมรณาธิปฺปายสฺสา**ติ อิทํ อุปกฺกมํ ชานนฺตสฺสปิ มรณาธิปฺปายสฺส อภาวํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ อาห **‘‘มรณํ อนิจฺฉนฺตสฺสา’’**ติอาทิฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ปกิณฺณกกถาวณฺณนา

โทมนสฺสจิเตฺตเนว ภณตีติ อิมินา สนฺนิฏฺฐาปกเจตนา ทุกฺขเวทนาย สมฺปยุตฺตา เอวาติ ทเสฺสติฯ สุขพหุลตาย หิ ราชาโน หสมานาปิ ‘‘ฆาเตถา’’ติ วทนฺติ, หาโส ปน เนสํ อนตฺถวูปสมาทิอญฺญวิสโยติ สนฺนิฏฺฐาปกเจตนา ทุกฺขเวทนาย สมฺปยุตฺตา เอวฯ สติ ปน โทมนเสฺส กถํ ตํ นปฺปกาสตีติ อาห **‘‘สุขโวกิณฺณตฺตา’’**ติอาทิ, ปุพฺพาปริยวเสน อุโภสุ ปเสฺส

สุ อุปฺปชฺชนกสุเขหิ อากิณฺณตฺตา อุปฺปนฺนสฺส จ โทมนสฺสสฺส อนุปฺปพนฺธเนน ปวตฺติยา อภาวโต ตทา อุปฺปนฺนมฺปิ โทมนสฺสํ นปฺปกาสตีติ อโตฺถฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๑๘๐. **มรณตฺถิกาว หุตฺวา**ติ อิมสฺส กายสฺส เภเทน สคฺคปาปนาธิปฺปายตฺตา อตฺถโต มรณตฺถิกาว หุตฺวาฯ **มรณตฺถิกภาวํ อชานนฺตา**ติ เอวํ อธิปฺปายิโน มรณตฺถิกา นาม โหนฺตีติ อตฺตโน มรณตฺถิกภาวํ อชานนฺตาฯ น หิ เต อตฺตโน จิตฺตปฺปวตฺติํ น ชานนฺติฯ **โวหารวเสนา**ติ ปุพฺพภาคโวหารวเสน, มรณาธิปฺปายสฺส สนฺนิฏฺฐาปกเจตนากฺขเณ กรุณาย อภาวโต การุเญฺญน ปาเส พทฺธสูกรโมจนํ วิย น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **ยถายุนา**ติ วุตฺตเมวตฺถํ **ยถานุสนฺธินา**ติ ปริยายนฺตเรน วุตฺตํ, ยถานุสนฺธินา ยถายุปริเจฺฉทนาติ วุตฺตํ โหติฯ อถ วา **ยถานุสนฺธินา**ติ ยถานุปฺปพเนฺธน, ยาว ตสฺมิํ ภเว สนฺตานสฺส อนุปฺปพโนฺธ อวิจฺฉินฺนปฺปวตฺติ โหติ, ตาว ฐตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ

อปฺปฏิเวกฺขิตฺวาติ อนุปปริกฺขิตฺวาฯ **อุทฺธํ วา อโธ วา สงฺกมนฺตี**ติ ปจฺฉา อาคตานํ โอกาสทานตฺถํ นิสินฺนปาฬิยา อุทฺธํ วา อโธ วา คจฺฉนฺติฯ **ปจฺจเวกฺขณกิจฺจํ นตฺถี**ติ ปจฺฉา อาคเตหิ อุปปริกฺขณกิจฺจํ นตฺถิฯ เหฏฺฐา กิสฺมิญฺจิ วิชฺชมาเนน สาฏกํ วลิ น คณฺหาตีติ อาห **“ตสฺมิํ วลิ น ปญฺญายตี”**ติฯ ปฏิเวกฺขณเญฺจทํ คิหีนํ สนฺตเกเยวาติ ทฎฺฐพฺพํฯ

ปาฬิยํ **มุสเล อุสฺสิเต**ติ อญฺญมญฺญํ อุปตฺถมฺภตฺวา ทฺวีสุ มุสเลสุ อุสฺสิเตสูติ อโตฺถฯ **อุทุกฺขลภณฺฑิกนฺ**ติ อุทุกฺขลตฺถาย อานีตํ ทารุภณฺฑํฯ **ปฏิพทฺธนฺ**ติ โภชนปฏิพทฺธํ, โภชนนฺตรายนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๑๘๑. **อคฺคการิกนฺ**ติ เอตฺถ **การิกา**-สทฺทสฺส ภาววจนตฺตา **“อคฺคกิริย”**นฺติ อตฺถํ วตฺวาปิ ยสฺมา กิริยํ ทาตุํ น สกฺกา, ตสฺมา ทานสงฺขาตาย อคฺคกิริยาย ยุตฺตํ ปิณฺฑปาตเมว อิธ อุปจารวุตฺติยา ‘‘อคฺคกิริยา’’ติ คเหตพฺพนฺติ อาห **“ปฐมํ ลทฺธปิณฺฑปาต”**นฺติอาทิฯ

๑๘๒-๑๘๓. **ทณฺฑมุคฺครนฺ**ติ นิขาทนมุคฺครํฯ **วิภตฺติพฺยตฺตเยนา**ติ วิภตฺติวิปริณาเมนฯ **วิเสสาธิคโม**ติ สมาธิ วิปสฺสนา จ อติวิย ปากฏตฺตา **“หตฺถปฺปโตฺต วิย ทิสฺสตี”**ติ วุตฺตํฯ **อุปจฺฉินฺทตี**ติ ‘‘วิเสสาธิคมสฺส วิเกฺขโป มา โหตู’’ติ อาหารํ อุปจฺฉินฺทติฯ **วิเสสาธิคมนฺ**ติ โลกุตฺตรธมฺมปฏิลาภํฯ **พฺยากริตฺวา**ติ อาโรเจตฺวาฯ **อุปจฺฉินฺทติ, น วฏฺฏตี**ติ ยสฺมา สภาคานํ ลชฺชิภิกฺขูนํเยว อริยา อตฺตนา อธิคตวิเสสํ ตาทิเส การเณ สติ อาโรเจนฺติ, เต จ ภิกฺขู อปฺปติรูปาย อเนสนาย ปจฺจยํ น ปริเยสนฺติ, ตสฺมา เตหิ ปริเยสิตปจฺจเย กุกฺกุจฺจํ อุปฺปาเทตฺวา อาหารํ อุปจฺฉินฺทิตุํ น วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ สภาคานญฺหิ พฺยากตตฺตา อุปจฺฉินฺทิตุํ น ลภติฯ เต หิ กปฺปิยเขตฺตํฯ เตเนว ‘‘สภาคานญฺหิ ลชฺชิภิกฺขูนํ กเถตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิทํ ‘‘อุปจฺฉินฺทติ, น วฏฺฏตี’’ติ อิมสฺส การณํ ทเสฺสเนฺตน วุตฺตนฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

อถ วา **วิเสสาธิคมํ พฺยากริตฺวา**ติ อิทํ วิเสสสฺส อธิคตภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อธิคมนฺตรายํ อสงฺกเนฺตเนว จ อาหารุปเจฺฉโท กาตโพฺพติ อนุญฺญาตตฺตา อธิคเตน น กาตโพฺพติ ทเสฺสตุํ **“วิเสสาธิคมํ พฺยากริตฺวา อาหารํ อุปจฺฉินฺทติ, น วฏฺฏตี”**ติ วุตฺตํฯ กิํ ปน อริยา อตฺตนา อธิคตวิเสสํ อเญฺญสํ อาโรเจนฺตีติ อิมิสฺสา โจทนาย **“สภาคานญฺหิ ลชฺชิภิกฺขูนํ กเถตุํ วฏฺฏตี”**ติ วุตฺตํฯ อยเมตฺถ ยุตฺตตโรติ อมฺหากํ ขนฺติ, **คณฺฐิปเท**ปิ อยมโตฺถ ทสฺสิโตเยวาติฯ **ภณฺฑกํ โธวนฺตา**ติ จีวรํ โธวนฺตาฯ **โธวนทณฺฑกนฺ**ติ ภณฺฑโธวนทณฺฑํฯ

๑๘๔. **อหํ กุกฺกุจฺจโก**ติ ''มม กิริยาย มเรยฺย นุ โข, โน วา''ติ เอวํ ชาตกุกฺกุจฺจโกฯ สพฺพตฺถาปิ ปเนตฺถ เอวรูเปสุ วตฺถูสุ อมเต ถุลฺลจฺจยสฺส วุตฺตตฺตา เตน กตปฺปโยเคน ทุกฺขเวทนา อุปฺปชฺชตุ วา มา วา, ปาราชิกาย อภาวโต ภควโต วจเนน ถุลฺลจฺจยเมวาติ วทนฺติฯ

๑๘๕. คโพฺภ ปตติ เอเตนาติ **คพฺภปาตนํ,** ตาทิสํ เภสชฺชํฯ เตนาห **''เยน ปริภุตฺเตนา''**ติอาทิ ฯ ''มรณวณฺณํ วา สํวณฺเณยฺยา''ติ วุตฺตตฺตา ปริยายโต อาปตฺติโมกฺโข น โหตีติ อาห **''ปริยาโย นาม นตฺถี''**ติฯ

คพฺภํ น คณฺหาตีติ คพฺภํ น ธาเรติฯ วาเตน ปาณเกหิ วา คโพฺภ วินสฺสโนฺต กมฺมํ วินา น นสฺสตีติ อธิปฺปาเยน **''ทฺวีหากาเรหี''**ติ วุตฺตํฯ **ทีฆนิกายฏฺฐกถายํ** (ที. นิ. อฏฺฐ. ๑.๒๖) ปน ''คโพฺภ หิ วาเตน ปาณเกหิ กมฺมุนา จาติ ตีหิ การเณหิ วินสฺสตี''ติ วตฺวา ''กมฺมุนา วินสฺสเนฺต ปน พุทฺธาปิ ปฏิพาหิตุํ น สโกฺกนฺตี''ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ วาเตน ปาณเกหิ วา คเพฺภ วินสฺสเนฺต น ปุริมกมฺมุนา โอกาโส กโต, อปิจ ตปฺปจฺจยา กมฺมํ วิปจฺจติ, สยเมว ปน กมฺมุนา โอกาเส กเต น เอกเนฺตน วาโต ปาณกา วา อเปกฺขิตพฺพาติ อิมินา อธิปฺปาเยน กมฺมสฺส วิสุํ การณภาโว วุโตฺตติ ทฏฺฐพฺพํฯ ปาณกา ขาทิตฺวา อนฺตรธาเปนฺตีติ โยเชตพฺพํฯ อวิชายนตฺถาย เภสชฺชํ เทนฺตสฺส กุจฺฉิยํ อุปฺปชฺชิตฺวา วินสฺสิสฺสนฺตีติ อิมินา อธิปฺปาเยน ทิเนฺน โอปาตกฺขณนาทีสุ วิย กมฺมพโทฺธ, กุจฺฉิยํ น อุปฺปชฺชิสฺสนฺตีติ อิมินา ปน อธิปฺปาเยน ทิเนฺน เนวตฺถิ กมฺมพโทฺธฯ

สหธมฺมิกานนฺติ เอกสฺส สตฺถุโน สาสเน สหสิกฺขมานธมฺมานํฯ ปญฺจนฺนมฺปิ วิวฏฺฏูนิสฺสิตสีลตฺตา **''สมสีลสทฺธาปญฺญาน''**นฺติ วุตฺตํฯ **ญาตกปวาริตฏฺฐานโต**ติ อตฺตโน เตสํ วา ญาตกปวาริตฏฺฐานโตฯ คิลานสฺสตฺถาย อปฺปวาริตฏฺฐานโตปิ วิญฺญตฺติยา อนุญฺญาตตฺตา กตาปิ อกตา วิยาติ **อกตวิญฺญตฺติ,** ''วท, ภเนฺต, ปจฺจเยนา''ติ เอวํ อกตปวารณฏฺฐาเน จ วิญฺญตฺติ **อกตวิญฺญตฺติ**ฯ

ปฏิยาทิยตีติ สมฺปาเทติฯ **อกาตุํ น วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ ทุกฺกฏํ วทนฺติฯ **สหธมฺมิเกสุ วุตฺตนเยเนวา**ติ ''อิเมสมฺปิ ปญฺจนฺนํ อกตวิญฺญตฺติยาปิ เภสชฺชํ กาตุํ วฏฺฏตี''ติ **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** วุตฺตตฺตา กถิตํฯ **ยาว ญาตกา ปสฺสนฺตี**ติ ยาว ตสฺส ญาตกา ปสฺสนฺติฯ ปิตุ ภคินี **ปิตุจฺฉา**ฯ มาตุ ภาตา **มาตุโล**ฯ **นปฺปโหนฺตี**ติ กาตุํ น สโกฺกนฺติฯ **สเจปิ น ยาจนฺตี**ติ ''ยาจิตุํ ทุกฺข''นฺติ อธิปฺปาเยน ยทิ น ยาจนฺติฯ **อาโภคํ กตฺวา**ติ อิทํ กตฺตพฺพตาทสฺสนวเสน วุตฺตํ, ''อาโภคํ ปน อกตฺวาปิ ทาตุํ วฏฺฏตี''ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** ลิขิตํฯ **เอเต ทส ญาตเก ฐเปตฺวา**ติ เตสํ ปุตฺตนตฺตาทโยปิ ตปฺปฏิพทฺธตฺตา ญาตกา เอวาติ เตปิ เอเตฺถว สงฺคหิตาฯ เตน **อเญฺญส**นฺติ อิมินา อญฺญาตกานํ คหณํ เวทิตพฺพํฯ เตเนวาห **''เอเตสํ ปุตฺตปรมฺปรายา''**ติอาทิฯ **กุลปริวโฏฺฏ**ติ กุลานํ ปฏิปาฏิ, กุลปรมฺปราติ วุตฺตํ โหติฯ ''มยฺหํ ทสฺสนฺติ กริสฺสนฺตี''ติ ปจฺจาสาย กโรนฺตสฺสปิ ยาจิตฺวาปิ คเหตพฺพฏฺฐานตาย ญาตเกสุ เวชฺชกมฺมํ วา กุลทูสกาปตฺติ วา น โหตีติ วทนฺติฯ **สพฺพปเทสุปิ วินิจฺฉโย เวทิตโพฺพ**ติ **จูฬมาตุยา**ติอาทีสุ สพฺพปเทสุ ''จูฬมาตุยา สามิโก''ติอาทินา โยเชตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยน วินิจฺฉโย เวทิโพฺพฯ

วุตฺตนเยน ปริเยสิตฺวาติ อิมินา ''ญาติสามเณเรหิ วา''ติอาทินา วุตฺตมตฺถํ อติทิสฺสติฯ **อปจฺจาสีสเนฺตนา**ติ ''มยฺหํ ทสฺสนฺติ กริสฺสนฺตี''ติ เอวํ อตฺตโน อตฺถาย อปจฺจาสีสเนฺตนฯ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปน อุปการกตฺตํ ปจฺจาสีสเนฺตน กาตุํ วฏฺฏติฯ ''เภสชฺชํ อาจิกฺขถา''ติ วุเตฺตปิ ยถา **''อญฺญมญฺญํ ปน กถา กาตพฺพา''**ติ อิทํ ปริยายตฺตา วฏฺฏติ, เอวํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน

“อิทญฺจิทญฺจ คเหตฺวา กโรนฺตี”ติ อิมินา ปริยาเยน กเถนฺตสฺสปิ เนวตฺถิ โทโสติ อาจริยาฯ

วินยลกฺขณํ อชานนฺตสฺส อนาจริยสฺส ตทนุรูปโวหาราสมฺภวโต อีทิสสฺส ลาภสฺส อุปฺปตฺติ นาม นตฺถีติ **“อาจริยภาโค นามาย”**นฺติ วุตฺตํ, วินเย ปกตญฺญุนา อาจริเยน ลภิตพฺพภาโค อยนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ปุปฺผปูชนตฺถาย ทิเนฺนปิ อกปฺปิยโวหาเรน วิธานสฺส อยุตฺตตฺตา **“กปฺปิยวเสนา”**ติ วุตฺตํ, ‘‘ปุปฺผํ อาหรถา’’ติอาทินา กปฺปิยโวหารวเสนาติ อโตฺถฯ

ยทิ ‘‘ปริตฺตํ กโรถา’’ติ วุเตฺต กโรนฺติ, คิหิเวยฺยาวจฺจกรณฏฺฐาเน ติฎฺฐตีติ **“ปริตฺตํ กโรถ, ภเนฺตติ วุเตฺต น กาตพฺพ”**นฺติ วุตฺตํ, **“ภณถา”**ติ วุเตฺต ปน ธมฺมกถาย อเชฺฌสนฏฺฐาเน ฐิตตฺตา **“กาตพฺพ”**นฺติ วุตฺตํฯ ธมฺมญฺหิ อนชฺฌิเฏฺฐนปิ กเถตุํ วฎฺฎติ, ปเคว อชฺฌิเฏฺฐนฯ **จาเลตฺวา สุตฺตํ ปริมชฺชิตฺวา**ติ ปริตฺตํ กโรเนฺตน กาตพฺพวิธิํ ทเสฺสติฯ **วิหารโต...เป.... ทุกฺกฏ**นฺติ อญฺญาตกานํเยว ทาทโต ทุกฺกฎํฯ **โน เจ ชานนฺตี**ติ ยทิ เอวํ วตฺตุํ น ชานนฺติฯ **อุทก**นฺติ ทกฺขิโณทกํฯ ปาเทสุ อปนีเตสุ อวมงฺคลสญฺญิโน โหนฺตีติ อาห **“น ปาทา อปเนตพฺพา”**ติ ฯ **คนฺตุํ วฎฺฎตี**ติ ‘‘ปริวารตฺถาย อาคจฺฉนฺตู’’ติ วุเตฺตปิ เอวํ สลฺลเกฺขตฺวา คนฺตุํ วฎฺฎติฯ

อนามฏฺฐปิณฺฑปาโตติ อปพฺพชิตสฺส หตฺถโต ลโทฺธ อตฺตนา อเญฺญน วา ปพฺพชิเตน อคฺคหิตอโคฺค ปิณฺฑปาโตฯ **ถาลเก**ติ อิมินา ปโตฺตปิ คหิโตเยวาติ ทฎฺฐพฺพํฯ **ทามริกโจรสฺสา**ติ รชฺชํ ปตฺถยมานสฺส ปากฎโจรสฺสฯ **โจรนาควตฺถู**ติ เอตฺถ ‘‘โจรนาคสฺส กิร อามฏฺฐํ เทโนฺต กุชฺฌิสฺสติ, อนามฏฺฐํ น วฎฺฎตีติ เถโร ปตฺตคฺคหณหเตฺถเนว อคฺคํ คเหตฺวา ปเตฺต ภตฺตํ สพฺพมทาสิ, โส เตน ตุสฺสิฯ ‘เอตฺตกํ มยฺห’นฺติ ภตฺตสฺส เอกปเสฺสเยว โถกํ ฐเปตฺวาปิ ปุน เตน สทฺธิํ สพฺพมฺปิ ทาตุํ วฎฺฎตี’’ติ **จูฬคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ

อามิสสฺส ธมฺมสฺส จ อลาเภน อตฺตโน ปรสฺส จ อนฺตเร สมฺภวนฺตสฺส ฉิทฺทสฺส วิวรสฺส เภทสฺส ปฎิสนฺถรณํ ปิทหนํ คณฺหนํ **ปฎิสนฺถาโร**ฯ อยญฺหิ โลกสนฺนิวาโส อลพฺภมาเนน อามิเสน จ ธเมฺมน จาติ ทฺวีหิ ฉิเทฺทหิ, ตสฺส ตํ ฉิทฺทํ ยถา น ปญฺญายติ, เอวํ ปีฐสฺส วิย ปจฺจตฺถรเณน อามิเสน จ ธเมฺมน จ ปฎิสนฺถรณํ อามิสปฎิสนฺถาโร ธมฺมปฎิสนฺถาโร จาติ วุจฺจติฯ ตตฺถ ธมฺมปฎิสนฺถาโร กสฺสจิ น กาตโพฺพ นตฺถิฯ ยสฺส กสฺสจิ หิ คหฏฺฐสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา ธเมฺมน สงฺคโห กาตโพฺพเยวฯ **“ปฎิสนฺถาโร ปน กสฺส กาตโพฺพ, กสฺส น กาตโพฺพ”**ติ อิทํ ปน อามิสปฎิสนฺถารํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อุพฺพาเสตฺวา**ติ สมนฺตโต ติโยชนํ วิลุมฺปโนฺต มนุเสฺส ปลาเปตฺวา อเญฺญสํ อวาสํ กตฺวาฯ **สงฺฆสฺสตฺถาย อาหฎา**ติ ปากวฎฺฎโต ตํทิวสสฺสตฺถาย อาหฎาฯ **วรโปตฺถจิตฺตตฺถรณ**นฺติ อเนกปฺปการอุตฺตมรูปวิจิตฺตตฺถรณํฯ

๑๘๗. สตฺตรสวคฺคิเยสุ ปุเพฺพ เอกสฺส องฺคุลิปโตเทน มาริตตฺตา เสสโสฬสชเนสุ อุทรํ อารุหิตฺวา นิสินฺนเมกํ ฐเปตฺวา **“เสสาปิ ปนฺนรส ชนา”**ติ วุตฺตํฯ **อทูหลปาสาณา วิยา**ติ อทูหเล อาโรปิตปาสาณา วิยฯ **กมฺมาธิปฺปายา**ติ ตชฺชนียาทิกมฺมกรณาธิปฺปายาฯ **อาวาเหตฺวา**ติ อาวิสาเปตฺวาฯ **วาฬวิหาร**นฺติ จณฺฑสเตฺตหิ อธิฎฺฐิตวิหารํฯ

๑๘๙. โย รุเกฺขน โอตฺถโตปิ น มรตีติอาทีสุ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ **ภูตคามสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ** สยเมว วกฺขติฯ เอวญฺหิ ตตฺถ วุตฺตํ (ปาจิ. อฎฺฐ. ๙๒) –

“มนุสฺสวิคฺคหปาราชิกวณฺณนายํ ปน สพฺพอฏฺฐกถาสุ ‘สเจ ภิกฺขุ รุกฺขํ วา อโชฺฌตฺถโต โหติ โอปาเต วา ปติโต, สกฺกา จ โหติ เอเกน ปเสฺสน รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา ภูมึ วา ขณิตฺวา นิกฺขมิตุํ, ชีวิตเหตุปิ อตฺตนา น กาตพฺพํ, อเญฺญน ปน ภิกฺขุนา ภูมึ วา ขณิตฺวา รุกฺขํ วา ฉินฺทิตฺวา อลฺลรุกฺขโต วา ทณฺฑกํ ฉินฺทิตฺวา ตํ รุกฺขํ ปวเฏฺฏตฺวา นิกฺขมาเปตุํ วฏฺฏติ, อนาปตฺตี’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ การณํ น ทิสฺสติ, ‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ทวฑาเห ฑยฺหมาเน ปฏคฺคึ ทาตุํ ปริตฺตํ กาตุ’นฺติ (จูฬว. ๒๘๓) อิทํ ปน เอกเมว สุตฺตํ ทิสฺสติฯ สเจ เอตสฺส อนุโลมํ, อตฺตโน น วฏฺฏติ, อญฺญสฺส วฏฺฏตีติ อิทํ นานากรณํ น สกฺกา ลทฺธุํฯ อตฺตโน อตฺถาย กโรนฺต อตฺตสิเนเหน อกุสลจิเตฺตเนว กโรติ, ปโร ปน การุเญฺญนฯ ตสฺมา อนาปตฺตีติ เจ, เอตมฺปิ อการณํฯ กุสลจิเตฺตนปิ หิ อิมํ อาปตฺตึ อาปชฺชติ, สพฺพฏฺฐกถาสุ ปน วุตฺตตฺตา น สกฺกา ปฏิเสเธตุํ, คเวสิตพฺพา เอตฺถ ยุตฺติ, อฏฺฐกถาจริยานํ วา สทฺธาย คนฺตพฺพ’’นฺติฯ

ตสฺมา ยํ เอตฺถ อิโต อญฺญถา เกนจิ ปปญฺจิตํ, **คณฺฐิปเทสุ** จ การณํ วุตฺตํ, ตํ น สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ

๑๙๐. อลฺล...เป.... ปาจิตฺติยนฺติ สุกฺขฏฺฐาเนปิ อคฺคึ ปาเตตฺวา อิมินา อธิปฺปาเยน อาลิเมฺปนฺตสฺส ปาจิตฺติยเมวฯ **ทุกฺกฏ**นฺติ สุกฺขฏฺฐาเน วา สุกฺขํ ‘‘อสุกฺข’’นฺติ อววตฺถเปตฺวา วา อคฺคึ ปาเตนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ กีฬาธิปฺปาเยปิ เอเสว นโยฯ กีฬาธิปฺปาโย จ ปฏปฏายมานสทฺทสฺสาทวเสเนว เวทิตโพฺพฯ ปฏิปกฺขภูโต อคฺคิ **ปฏคฺคิฯ ปริตฺตกรณ**นฺติ อารกฺขกรณํฯ **สยํ วา อุฏฺฐิต**นฺติ วาเตริตานํ เวฬุอาทีนํ อญฺญมญฺญสงฺฆฏฺฏเนน สมุฏฺฐิตํฯ **นิรุปาทาโน**ติ อินฺธนรหิโตฯ

๑๙๑-๑๙๒. เขตฺตเมว โอติณฺณตฺตา ปาราชิกนฺติ ‘‘ทฺวีหี’’ติ วุเตฺต ทฺวีหิปิ ปหาเรหิ มรณสฺส ปจฺจาสีสนโต เอเกน วินา ทฺวินฺนํ อภาวโต จ ปาราชิกํฯ ‘‘ทฺวีหิเยวาติ นิยมิเต ปน เอเกน ปหาเรน มาริเต นตฺถิ ปาราชิก’’นฺติ วทนฺติฯ ปฐมํ อาหิตพลเวคสฺส ปุพฺพานุจิณฺณวเสน ธมฺมานํ เทสนฺตรุปฺปตฺติยา คมนมตฺตํ ฐเปตฺวา ชีวิตินฺทฺริยสฺส ตตฺถ อวิชฺชมานตฺตา **“สีสเจฺฉทกสฺสา”**ติ วุตฺตํฯ **อิมสฺส วตฺถุสฺสา**ติ อาฆาตนวตฺถุสฺสฯ **“ปานปริโภเคนา**ติ วุตฺตตฺตา โลณโสวีรกํ ยามกาลิก’’นฺติ วทนฺติฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

ตติยปาราชิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. จตุตฺถปาราชิกํ

จตุสจฺจวิทูติ จตฺตาริ สจฺจานิ สมาหฏานิ จตุสจฺจํ, ตํ อเวทิ ปฏิวิชฺฌีติ จตุสจฺจวิทูฯ สติปิ สาวกานํ ปเจฺจกพุทฺธานญฺจ จตุสจฺจวิทุภาเว อนญฺญปุพฺพกตฺตา ภควโต จตุสจฺจทสฺสนสฺส ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตาย พเลสุ จ วสีภาวสฺส ปตฺติโต ปรสนฺตาเนสุ ปสาริตภาเวน ปากฏตฺตา จ ภควาว วิเสเสน ‘‘จตุสจฺจวิทู’’ติ โถมนํ อรหติฯ

วคฺคุมุทาตีริยภิกฺขุวตฺถุวณฺณนา

๑๙๓. **อธิฏฺฐมา**ติ สํวิทหามฯ **ทูตกมฺม**นฺติ คิหีนํ ปณฺณํ วา สาสนํ วา คเหตฺวา ตตฺถ ตตฺถ คมนํฯ **อิริยาปถํ สณฺฐเปตฺวา**ติ ปธานานุรูปํ กตฺวาฯ **ปุจฺฉนฺตานํ วา**ติ ‘‘อยฺยา สนฺตอิริยาปถา อติวิย อุปสนฺตา, กตรํ วิเสสมธิคจฺฉึสู’’ติ ปุจฺฉนฺตานํฯ **อนาคตสมฺพเนฺธ ปน อสตี**ติ ‘‘ภาสิโต ภวิสฺสตี’’ติ ปาฐเสสํ กตฺวา อนาคตสมฺพเนฺธ อสติฯ ‘‘ภาสิโต’’ติ อตีตวจนํ กถํ อนาคตวจเนน สมฺพนฺธมุปคจฺฉตีติ อาห **‘‘ลกฺขณํ ปน สทฺทสตฺถโต ปริเยสิตพฺพ’’**นฺติฯ อีทิเส หิ ฐาเน ‘‘ธาตุสมฺพเนฺธ ปจฺจยา’’ติ อิมินา ลกฺขเณน ธาตฺวตฺถสมฺพเนฺธ สติ อยถากาลวิหิตาปิ ปจฺจยา สาธโว ภวนฺตีติ สทฺทสตฺถวิทู วทนฺติฯ

๑๙๔. **วณฺณวา**ติ อิมินา สกลสรีรานุคตวณฺณสฺส มนาปตา วุตฺตาฯ **ปสนฺนมุขวณฺณา**ติ อิมินา สกลสรีรวณฺณโตปิ อธิกตรํ มุขวณฺณสฺส มนาปตา วุตฺตาฯ **วิปฺปสนฺนฉวิวณฺณา**ติ อิมินา ปน วิชฺชมานเสฺสว สรีรวณฺณสฺส อติวิย ปสนฺนตา วุตฺตาฯ ยสฺมา อินฺทฺริยานํ อูนตฺตํ วา ปูรณตฺตํ วา นตฺถิ, ตสฺมา **‘‘อภินิวิโฏฺฐกาสสฺส ปริปุณฺณตฺตา’’**ติ วุตฺตํฯ ฉฏฺฐสฺส อภินิวิโฏฺฐกาโส หทยวตฺถุ, ปญฺจปสาทานํ อภินิวิโฏฺฐกาสสฺส ปริปุณฺณตาวจเนเนว หทยวตฺถุอาทิสกลสรีรสฺส ปริปุณฺณตา ทสฺสิตาเยว โหตีติ อาห – **‘‘มนจฺฉฏฺฐานํ อินฺทฺริยาน’’**นฺติฯ **ยถา ต**นฺติ เอตฺถ **ต**นฺติ นิปาตมตฺตํฯ ***ภนฺตมิคปฺปฏิภาคา***ติ กตฺตพฺพากตฺตพฺพสฺส อชานนโต ภนฺตมิคสทิสาฯ **จตุจกฺก**นฺติ จตุอิริยาปถํฯ อิริยาปโถ หิ อิธ ปวตฺตนเฏฺฐน ‘‘จกฺก’’นฺติ อธิเปฺปโตฯ **นวทฺวาร**นฺติ นวหิ วณมุเขหิ นวทฺวารํฯ **ทุกฺข**นฺติ สีสโรคาทิทุกฺขํฯ **สพฺพกิเจฺจสู**ติ ปตฺตปจนจีวรรชนโยคฏฺฐานาทิกิเจฺจสุฯ **ยาเปตุ**นฺติ วหิตุํ ปวเตฺตตุํฯ เตนาห **‘‘คเมตุ’’**นฺติฯ

๑๙๕. **สโนฺต**ติ อิมินา เตสํ วิชฺชมานตํ ทเสฺสติ, **สํวิชฺชมานา**ติ อิมินา ปน เตสํ อุปลพฺภมานตํ ทเสฺสติฯ เตนาห – **‘‘อตฺถิ เจว อุปลพฺภนฺติ จา’’**ติฯ **อุปลพฺภนฺตี**ติ ทิสฺสนฺติ, ญายนฺตีติ อโตฺถฯ **ปนฺถทูหนกมฺม**นฺติ ปนฺถฆาตนกมฺมํฯ **หนโนฺต**ติ มาเรโนฺตฯ **ฆาเตโนฺต**ติ มาราเปโนฺตฯ อถ วา **หนโนฺต**ติ พนฺธนตาฬนาทีหิ หึสโนฺตฯ **ฆาเตโนฺต**ติ มาเรโนฺตฯ **ฉินฺทโนฺต**ติ ปเรสํ หตฺถาทีนิ ฉินฺทโนฺตฯ **ปจโนฺต**ติ ทเณฺฑน อุปฺปีเฬโนฺตฯ ปจนเญฺหตฺถ ทหนํ วิพาธนํ อธิเปฺปตํฯ **ปจโนฺต**ติ วา ตเชฺชโนฺต ตาเสโนฺตฯ อถ วา **ปจโนฺต**ติ คาเมสุ อคฺคิปาตนวเสน เคหาทีนิ ฌาเปตฺวา ตตฺถ อเชฺฌกาทีนิ ปจโนฺตฯ

เย สิกฺขาปเทสุ พหุลคารวา น โหนฺติ อาปตฺติวีติกฺกมพหุลา, เต สิกฺขาปเทสุ **อติพฺพคารวา**ฯ **อุทฺธเต**ติ อกปฺปิเย กปฺปิยสญฺญิตาย กปฺปิเย อกปฺปิยสญฺญิตาย อวเชฺช วชฺชสญฺญิตาย วเชฺช อวชฺชสญฺญิตาย จ อุทฺธจฺจปกติเกฯ **อุนฺนเฬ**ติ อุคฺคตนเฬ, อุฏฺฐิตตุจฺฉมาเนติ วุตฺตํ โหติฯ **จปเล**ติ ปตฺตจีวรมณฺฑนาทินา จาปเลฺลน ยุเตฺตฯ **มุขเร**ติ มุขขเร , ขรวจเนติ วุตฺตํ โหติฯ **วิกิณฺณวาเจ**ติ อสํยตวจเน ทิวสมฺปิ นิรตฺถกวจนปฺปลาปิเนฯ มุฏฺฐา นฏฺฐา สติ เอเตสนฺติ **มุฏฺฐสฺสตี,** สติวิรหิเตติ วุตฺตํ โหติฯ **อสมฺปชาเน**ติ นิปฺปเญฺญฯ **ปากตินฺทฺริเย**ติ สํวราภาเวน คิหิกาเล วิย วิวฏอินฺทฺริเยฯ **อาจริยุปชฺฌาเยหิ ปริจฺจตฺตเก**ติ ธเมฺมน อามิเสน จ อสงฺคเหตฺวา อาจริยุปชฺฌาเยหิ ปริจฺจเตฺต อนาเถ อปฺปติเฏฺฐฯ **ลาภครุเก**ติ ปจฺจยครุเกฯ

อิริยาปถสณฺฐปนาทีนีติ **อาทิ**-สเทฺทน ปจฺจยปฏิเสวนสามนฺตชปฺปานํ คหณํ เวทิตพฺพํฯ **มหานิเทฺทเส** (มหานิ. ๘๗) หิ อิริยาปถสณฺฐปนปจฺจยปฏิเสวนสามนฺตชปฺปนวเสน ติวิธํ กุหกวตฺถุ อาคตํฯ ตตฺถ ปาปิจฺฉเสฺสว สโต สมฺภาวนาธิปฺปายกเตน อิริยาปเถน วิมฺหาปนํ **อิริยาปถสณฺฐปนสงฺขาตํ กุหกวตฺถุ**ฯ ตถา จีวราทีหิ นิมนฺติตสฺส ตทตฺถิกเสฺสว สโต ปาปิจฺฉตํ นิสฺสาย ปฏิเกฺขปเนน เต จ คหปติเก อตฺตนิ สุปฺปติฏฺฐิตสเทฺธ ญตฺวา ปุน เตสํ

‘‘อโห อโยฺย อปฺปิโจฺฉ, น กิญฺจิ ปฏิคฺคณฺหิตุํ อิจฺฉติ, สุลทฺธํ วต โน อสฺส, สเจ อปฺปมตฺตกมฺปิ กิญฺจิ ปฏิคฺคเณฺหยฺยา’’ติ นานาวิเธหิ อุปาเยหิ ปณีตานิ จีวราทีนิ อุปเนนฺตานํ ตทนุคฺคหกามตํเยว อาวิกตฺวา ปฏิคฺคหเณน จ ตโต ปภุติ อสีติสกฏภาเรหิ อุปนามนเหตุภูตํ วิมฺหาปนํ **ปจฺจยปฏิเสวนสงฺขาตํ กุหกวตฺถู**ติ เวทิตพฺพํฯ ปาปิจฺฉเสฺสว ปน สโต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาธิคมปริทีปนวาจาย ตถา ตถา วิมฺหาปนํ **สามนฺตชปฺปนสงฺขาตํ กุหกวตฺถู**ติ เวทิตพฺพํฯ จิตฺตลปพฺพตาทิวิหาโร **โลกสมฺมตเสนาสนํ** นามฯ โลกสมฺมต …เป…. อุปาเยหิ สํวณฺณิยมานคุโณติ สมฺพโนฺธฯ **ปริปาเจตฺวนฺ**ติ ปริณาเมตฺวาฯ สุทฺธจิเตฺตน อตฺตโน คนฺถธุราทิกมฺมํ กตฺวา วิจรนฺตานํ ตมฺมูลกปจฺจยปริโภเค โทสาภาวํ ทเสฺสตุํ **‘‘เย ปนา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ภิกฺขาจาเร อสมฺปชฺชมาเน**ติ โคจรคาเม ภิกฺขาย จริตฺวา ลภิตพฺพปิณฺฑปาเต อสมฺปชฺชเนฺตฯ เต จ วตฺตสีเสน สพฺพเมฺปตํ กโรนฺติ, น ลาภนิมิตฺตํฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ตนฺติปเวณิฆฏนกา สาสนโชตกา’’**ติฯ

กิเจฺฉนาติ น ทุกฺขาย ปฏิปทายฯ พุทฺธานญฺหิ จตฺตาโรปิ มคฺคา สุขาปฏิปทาว โหนฺติ, ปารมีปูรณกาเล ปน สราคโทสโมหเสฺสว สโต อาคตานํ ยาจกานํ อลงฺกตปฺปฏิยตฺตํ สีสํ กนฺติตฺวา คลโลหิตํ นีหริตฺวา สุอญฺชิตานิ อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา กุลวํสปฺปติฏฺฐาปกํ ปุตฺตํ มนาปจารินิํ ภริยนฺติ เอวมาทีนิ เทนฺตสฺส อญฺญานิปิ ขนฺติวาทีสทิเสสุ อตฺตภาเวสุ เฉชฺชเภชฺชาทีนิ ปาปุณนฺตสฺส อาคมนียปฏิปทํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **กสิเรนา**ติ ตเสฺสว เววจนํฯ

เอกเสฺสว ทาตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย ครุภาวโต **‘‘ครุภณฺฑานี’’**ติ วุตฺตํ, สเพฺพสํ ภาเชตุํ วาปิ คเหตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย **‘‘ครุปริกฺขารานี’’**ติ วุตฺตํฯ **สาธารณปริกฺขารภาเวนา**ติ สงฺฆิกตฺตา สพฺพภิกฺขุสาธารณปริกฺขารภาเวนฯ **สงฺคณฺหาติ อุปลาเปตี**ติ อิทํ อเถยฺยจิตฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตเนวาห – **‘‘ตถาภาวโต เถเนตฺวา’’**ติ, อวิสฺสชฺชิยอเวภงฺคิยภาวโต เถเนตฺวาติ อโตฺถฯ ครุภณฺฑญฺหิ กุลสงฺคหตฺถาย วิสฺสเชฺชโนฺต วิภชโนฺต จ ตสฺส อวิสฺสชฺชิยอเวภงฺคิยภาวํ เถเนติฯ **กุลทูสกทุกฺกฏํ อาปชฺชตี**ติ เอตฺถ ‘‘โย วิสฺสเชฺชยฺย, อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติ วุตฺตตฺตา วิสฺสชฺชนปจฺจยา ถุลฺลจฺจเยนปิ น มุจฺจติฯ

อสนฺตนฺติ อวิชฺชมานํฯ **อภูตนฺ**ติ อนุปฺปนฺนํฯ อนุปฺปนฺนตฺตา หิ ตสฺส ตํ อสนฺตนฺติฯ ปุริมสฺส ปจฺฉิมํ การณวจนํฯ **อุลฺลปตี**ติ อุคฺคตายุโก ลปติฯ สีลญฺหิ ภิกฺขุโน อายุ, ตํ ตสฺส ตถา ลปนสมกาลเมว วิคจฺฉติฯ **อสนฺตสมฺภาวนายา**ติ อตฺตโน อวิชฺชมานคุเณหิ สมฺภาวนายฯ **เอวญฺหิ คณฺหตา…เป…. เถเนตฺวา คหิตา โหนฺตี**ติ เอตฺถ อสนฺตสมฺภาวนาย รฏฺฐปิณฺฑสฺส เถเนตฺวา คหิตตฺตา โลกุตฺตรธโมฺมปิ เถนิโตเยว โหติฯ **กิตวเสฺสวา**ติ กิตวสฺส สกุณคฺคหณมิวฯ **เกราฏิกสฺสา**ติ สฐสฺสฯ โคตฺตํ วุจฺจติ สาธารณนามํ, มตฺต-สโทฺท ลุตฺตนิทฺทิโฏฺฐ, ตสฺมา สมณาติ โคตฺตมตฺตํ อนุภวนฺติ ธาเรนฺตีติ **โคตฺรภุโน,** นามมตฺตสมณาติ วุตฺตํ โหติฯ

วคฺคุมุทาตีริยภิกฺขุวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อธิมานวตฺถุวณฺณนา

๑๙๖. เหฏฺฐิมมเคฺคหิ ญาตมริยาทาย เอว ชานนโต อญฺญา อคฺคมคฺคปญฺญา, ตสฺสา ผลภาวโต อคฺคผลปญฺญา ตํสหคตา สมฺมาสงฺกปฺปาทโย จ อญฺญาติ วุตฺตาติ อาห **‘‘อญฺญํ พฺยากริํสูติ อรหตฺตํ พฺยากริํสู’’**ติฯ **อริยสาวกสฺส ตาว นุปฺปชฺชตี**ติ ปหีนาธิมานปจฺจยตฺตา นุปฺปชฺชติ ฯ **สีลวโตปิ…เป…. นุปฺปชฺชติ** อการกภาวโตฯ **ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา**ติ

กลาปสมฺมสนวเสน ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวาฯ **อารทฺธวิปสฺสกสฺสา**ติ อุทยพฺพยานุปสฺสนาย อารทฺธวิปสฺสกสฺสฯ สุทฺธสมถลาภี วิปสฺสนาย กมฺมํ อกตฺวาปิ กิเลสสมุทาจารํ อปสฺสนฺโต เกวลํ อญฺญาณพเลน ''อริโยหมสฺมี''ติ มญฺญตีติ อาห **''สุทฺธสมถลาภิํ วา''**ติฯ **''อรหา อห''นฺติ มญฺญติ** อุจฺจวาลงฺกวาสี **มหานาคเตฺถโร** วิยฯ

ตลงฺครวาสี **ธมฺมทินฺนเตฺถโร** กิร นาม เอโก ปภินฺนปฺปฏิสมฺภิโท มหาขีณาสโว มหโต ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอวาททายโก อโหสิฯ โส เอกทิวสํ อตฺตโน ทิวาฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ''กินฺนุ โข อมฺหากํ อาจริยสฺส อุจฺจวาลงฺกวาสีมหานาคเตฺถรสฺส สมณภาวกิจฺจํ มตฺถกปฺปตฺตํ, โน''ติ อาวชฺชนฺโต ปุถุชฺชนภาวเมวสฺส ทิสฺวา ''มยิ อคจฺฉนฺเต ปุถุชฺชนกาลกิริยเมว กริสฺสตี''ติ จ ญตฺวา อิทฺธิยา เวหาสํ อุปฺปติตฺวา ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนสฺส เถรสฺส สมีเป โอโรหิตฺวา วนฺทิตฺวา วตฺตํ ทเสฺสตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ''กิํ, อาวุโส ธมฺมทินฺน, อกาเล อาคโตสี''ติ จ วุโตฺต ''ปญฺหํ, ภเนฺต, ปุจฺฉิตุํ อาคโตมฺหี''ติ อาหฯ ตโต ''ปุจฺฉาวุโส, ชานมานา กถยิสฺสามา''ติ วุโตฺต ปญฺหสหสฺสํ ปุจฺฉิฯ เถโร ปุจฺฉิตํ ปุจฺฉิตํ ปญฺหํ อสชฺชมาโนว กเถสิฯ ตโต ''อติติกฺขํ โว, ภเนฺต, ญาณํ, กทา ตุเมฺหหิ อยํ ธโมฺม อธิคโต''ติ วุโตฺต ''อิโต สฏฺฐิวสฺสกาเล, อาวุโส''ติ อาหฯ สมาธิมฺหิ, ภเนฺต, วฬเญฺชถาติฯ น อิทํ, อาวุโส, ภาริยนฺติฯ เตน หิ, ภเนฺต, เอกํ หตฺถิํ มาเปถาติฯ เถโร สพฺพเสตํ หตฺถิํ มาเปสิฯ อิทานิ, ภเนฺต, ยถา อยํ หตฺถี อญฺชิตกโณฺณ ปสาริตนงฺคุโฏฺฐ โสณฺฑํ มุเข ปกฺขิปิตฺวา เภรวํ โกญฺจนาทํ กโรนฺโต ตุมฺหากํ อภิมุขํ อาคจฺฉติ, ตถา นํ กโรถาติฯ เถโร ตถา กตฺวา เวเคน อาคจฺฉโต หตฺถิสฺส เภรวํ อาการํ ทิสฺวา อุฏฺฐาย ปลายิตุํ อารโทฺธฯ ตเมนํ ขีณาสวเตฺถโร หตฺถํ ปสาเรตฺวา จีวรกเณฺณ คเหตฺวา ''ภเนฺต, ขีณาสวสฺส สารชฺชํ นาม โหตี''ติ อาหฯ โส ตสฺมิํ กาเล อตฺตโน ปุถุชฺชนภาวํ ญตฺวา ''อวสฺสโย เม, อาวุโส, ธมฺมทินฺน โหหี''ติ วตฺวา ปาทมูเล อุกฺกุฏิกํ นิสีทิฯ ''ภเนฺต, ตุมฺหากํ อวสฺสโย ภวิสฺสามิเจฺจวาหํ อาคโต, มา จินฺตยิตฺถา''ติ กมฺมฏฺฐานํ กเถสิฯ เถโร กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา จงฺกมํ โอรุยฺห ตติเย ปทวาเร อคฺคผลํ อรหตฺตํ ปาปุณิฯ เถโร กิร โทสจริโต อโหสิฯ

อธิมานวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

สวิภงฺคสิกฺขาปทวณฺณนา

๑๙๗-๑๙๘. **ยสฺมา ปนา**ติอาทิ ''อสนฺตํ อภูตํ อสํวิชฺชมาน''นฺติ เอเตสํ การณวจนํฯ ตตฺถ **ยนฺ**ติ ยํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํฯ **อนภิชานนฺ**ติ อตฺตนิ อตฺถิภาวํ อชานโนฺตฯ **สมุทาจรตี**ติ ''อตฺถิ มยฺหํ เอส ธโมฺม''ติ กเถติ ชานาเปติ วาฯ ''อสนฺตํ อภูต''นฺติ อิมสฺส การณวจนํ **สนฺตาเน อนุปฺปโนฺนนฺ**ติฯ **ญาเณน จ อสจฺฉิกโต**ติ อิทํ ปน ''อสํวิชฺชมาน''นฺติ เอตสฺส การณวจนํฯ ปกติมนุเสฺสหิ อุตฺตริตรานํ พุทฺธาทิอุตฺตมปุริสานํ อธิคมธโมฺม **อุตฺตริมนุสฺสธโมฺม**ติ อาห **''อุตฺตริมนุสฺสาน''**นฺติอาทิฯ **ตนฺ**ติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํฯ อถ ปทภาชเน พหุวจนนิเทฺทโส กสฺมา กโตติ อาห **''ปทภาชเน ปนา''**ติอาทิฯ กิญฺจาปิ อุตฺตริมนุสฺสธโมฺม อพฺยากโตปิ โหติ, อาโรคฺยเฏฺฐน ปน **พาหิติกสุเตฺต** วิย **''กุสเล ธเมฺม''**ติ วุตฺตํฯ **อสฺสา**ติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺสฯ ขณลยมุหุตฺต-สทฺทา อญฺญตฺถ ภินฺนตฺถาปิ โหนฺติ, อิธ ปน ขณปริยายวเสเนว ''ตํ ขณํ ตํ ลยํ ตํ มุหุตฺต''นฺติ **ปาฬิยํ** วุตฺตํฯ

อธิคนฺตพฺพโต อธิคโม, ฌานาทิ, อธิคมสฺส ปุจฺฉา **อธิคมปุจฺฉา**ฯ เตนาห **''ฌานวิโมกฺขาทีสู''**ติอาทิฯ **อุปายปุจฺฉา**ติ อธิคมุปายปุจฺฉาฯ **กินฺตี**ติ เกน ปกาเรน, เกน วิธินาติ อโตฺถฯ **กตเมสํ ตฺวํ ธมฺมานํ ลาภี**ติ อิทํ ปน ปุเพฺพ ''กิํ เต อธิคต''นฺติ อนิทฺธาริตเภทา ฌานาทิวิเสสา ปุจฺฉิตาติ อิทานิ เตสํ นิทฺธาเรตฺวา ปุจฺฉนาการทสฺสนํฯ

ตสฺมาติ ยสฺมา ยถาวุเตฺตหิ ฉหากาเรหิ อธิคมพฺยากรณํ โสเธตพฺพํ, ตสฺมาฯ **เอตฺตาวตาวา**ติ เอตฺตเกน พฺยากรณมเตฺตเนว น สกฺกาตโพฺพฯ พฺยากรณญฺหิ เอกจฺจสฺส อยาถาวโตปิ โหตีติฯ **อิเมสุ ปน ฉสุ ฐาเนสุ โสธนตฺถํ วตฺตโพฺพ**ติ ยถา นาม ชาตรูปปติรูปกมฺปิ ชาตรูปํ วิย ขายตีติ ชาตรูปํ นิฆํสนตาปนเจฺฉทเนหิ โสเธตพฺพํ, เอวเมว อิเมสุ อิทาเนว วุเตฺตสุ ฉสุ ฐาเนสุ ปกฺขิปิตฺวา โสธนตฺถํ วตฺตโพฺพฯ **วิโมกฺขาทีสู**ติ **อาทิ**-สเทฺทน สมาธิสมาปตฺติญาณทสฺสนมคฺคภาวนาผลสจฺฉิกิริยาทึ สงฺคณฺหาติฯ **ปากโฏ โหตี**ติ อธิคตวิเสสสฺส สติสโมฺมสาภาวโตฯ เสสปุจฺฉาสุปิ **ปากโฏ โหตี**ติ ปเท เอเสว นโยฯ

สเพฺพสญฺหิ อตฺตนา อธิคตมเคฺคน ปหีนกิเลสา ปากฏา โหนฺตีติ อิทํ เยภุยฺยวเสน วุตฺตํฯ กสฺสจิ หิ อตฺตนา อธิคตมคฺควชฺฌกิเลเสสุ สเนฺทโห อุปฺปชฺชติเยว มหานามสฺส สกฺกสฺส วิยฯ โส หิ สกทาคามี สมาโนปิ ‘‘ตสฺส มยฺหํ, ภเนฺต, เอวํ โหติ ‘โก สุ นาม เม ธโมฺม อชฺฌตฺตํ อปฺปหีโน, เยน เม เอกทา โลภธมฺมาปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, โทสธมฺมาปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺติ, โมหธมฺมาปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐนฺตี’’’ติ (ม. นิ. ๑.๑๗๕) ภควนฺตํ ปุจฺฉิฯ อยํ กิร ราชา สกทาคามิมเคฺคน โลภโทสโมหา นิรวเสสา ปหียนฺตีติ สญฺญี อโหสิฯ กึ อริยสาวกสฺส เอวํ สเนฺทโห อุปฺปชฺชตีติ? อาม อุปฺปชฺชติฯ กสฺมา? ปณฺณตฺติยํ อโกวิทตฺตาฯ ‘‘อยํ กิเลโส อสุกมคฺควโชฺฌ’’ติ อิมิสฺสา ปณฺณตฺติยา อโกวิทสฺส หิ อริยสาวกสฺส เอวํ โหติฯ กึ ตสฺส ปจฺจเวกฺขณา นตฺถีติ? อตฺถิ, สา ปน น สเพฺพสํ ปริปุณฺณา โหติฯ เอโก หิ ปหีนกิเลสเมว ปจฺจเวกฺขติ, เอโก อวสิฏฺฐกิเลสเมว, เอโก มคฺคเมว, เอโก ผลเมว, เอโก นิพฺพานเมวฯ อิมาสุ ปน ปญฺจสุ ปจฺจเวกฺขณาสุ เอกํ วา เทฺว วา โน ลทฺธุํ น วฏฺฏติฯ อิติ ยสฺส ปจฺจเวกฺขณา น ปริปุณฺณา, ตสฺส มคฺควชฺฌกิเลสปณฺณตฺติยํ อโกวิทตฺตา เอวํ โหติฯ **อุคฺคหปริปุจฺฉากุสลา**ติ สชฺฌายมคฺคสํวณฺณนาสุ นิปุณาฯ

ยาย ปฏิปทาย ยสฺส อริยมโคฺค อาคจฺฉติ, สา ปุพฺพภาคปฏิปตฺติ **อาคมนปฏิปทา**ฯ **โสเธตพฺพา**ติ สุทฺธา อุทาหุ น สุทฺธาติ วิจารณวเสน โสเธตพฺพาฯ **น สุชฺฌตี**ติ ตตฺถ ตตฺถ ปมาทปฏิปตฺติสพฺภาวโตฯ **อปเนตโพฺพ**ติ อตฺตโน ปฏิญฺญาย อปเนตโพฺพฯ **‘‘สุชฺฌตี’’**ติ วตฺวา สุชฺฌนาการํ ทเสฺสตุํ **‘‘ทีฆรตฺต’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **ปญฺญายตี**ติ เอตฺถาปิ **‘‘ยที’’**ติ ปทํ อาเนตฺวา ยทิ โส ภิกฺขุ ตาย ปฏิปทาย ปญฺญายตีติ สมฺพโนฺธ ฯ จตูสุ ปจฺจเยสุ อลคฺคตฺตา **‘‘อากาเส ปาณิสเมน เจตสา’’**ติ วุตฺตํฯ **วุตฺตสทิสนฺ**ติ ตสฺส ภิกฺขุโน พฺยากรณํ อิมสฺมึ สุเตฺต วุเตฺตน สทิสํ, สมนฺติ อโตฺถฯ

ขีณาสวปฏิปตฺติสทิสา ปฏิปทา โหตีติ ทีฆรตฺตํ สุวิกฺขมฺภิตกิเลสตฺตาฯ **ขีณาสวสฺส นาม…เป.… น โหตี**ติ ปหีนวิปลฺลาสตฺตา ชีวิตนิกนฺติยา จ อภาวโต น โหติฯ ปุถุชฺชนสฺส ปน อปฺปหีนวิปลฺลาสตฺตา ชีวิตนิกนฺติสพฺภาวโต จ อปฺปมตฺตเกนปิ โหติฯ

ตตฺริมานิ วตฺถูนิ – **ทีฆภาณกอภยเตฺถโร** กิร เอกํ ปิณฺฑปาติกํ ปริคฺคเหตุํ อสโกฺกนฺโต ทหรสฺส สญฺญํ อทาสิฯ โส ตํ นหายมานํ กลฺยาณีนทีมุขทฺวาเร นิมฺุชฺชิตฺวา ปาเท อคฺคเหสิฯ ปิณฺฑปาติโก ‘‘กุมฺภีโล’’ติ สญฺญาย มหาสทฺทํ อกาสิ, ตทา นํ ‘‘ปุถุชฺชโน’’ติ ชานิํสุฯ **จนฺทมุขติสฺสราชกาเล** ปน มหาวิหาเร สงฺฆเตฺถโร ขีณาสโว ทุพฺพลจกฺขุโก วิหาเรเยว อจฺฉติฯ ตํ ราชา ‘‘เถรํ ปริคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ ภิกฺขูสุ ภิกฺขาจารํ คเตสุ อปฺปสโทฺท อุปสงฺกมิตฺวา สโปฺป วิย ปาเท อคฺคเหสิฯ เถโร สิลาถโมฺภ วิย นิจฺจโล หุตฺวา ‘‘โก เอตฺถา’’ติ อาหฯ อหํ, ภเนฺต, ติโสฺสติฯ สุคนฺธํ วายสิ โน ติสฺสาติฯ เอวํ ขีณาสวสฺส ภยํ นาม นตฺถิฯ เอกโจฺจ ปน ปุถุชฺชโนปิ อติสูโร โหติ นิพฺภโย, โส รชนีเยน อารมฺมเณน ปริคฺคณฺหิตโพฺพฯ **วสภราชาปิ** หิ

เอกํ เถรํ ปริคฺคณฺหมาโน ฆเร นิสีทาเปตฺวา ตสฺส สนฺติเก พทรสาฬวํ มทฺทมาโน นิสีทิฯ มหาเถรสฺส เขโฬ จลิโต, เถรสฺส ปุถุชฺชนภาโว อาวิภูโตฯ ขีณาสวสฺส หิ รสตณฺหา นาม สุปฺปหีนา, ทิเพฺพสุปิ รเสสุ นิกนฺติ นาม น โหติฯ ตสฺมา อิเมหิ อุปาเยหิ ปริคฺคเหตฺวา สจสฺส ภยํ วา ฉมฺภิตตฺตํ วา รสตณฺหา วา อุปฺปชฺชติ, ''น ตฺวํ อรหา''ติ อปเนตโพฺพฯ

อสนฺตคุณสมฺภาวนลกฺขณา ปาปิจฺฉาติ อาห – **"ยา สา อิเธกโจฺจ…เป…. อาทินา น เยนา"**ติฯ **อาทิ**-สเทฺทน ''อสฺสโทฺธ สมาโน 'สโทฺธติ มํ ชโน ชานาตู'ติ อิจฺฉติ, อปฺปสฺสุโตว สมาโน 'พหุสฺสุโตติ มํ ชโน ชานาตู'ติ อิจฺฉติ, สงฺคณิการาโมว สมาโน 'ปวิวิโตฺตติ มํ ชโน ชานาตู'ติ อิจฺฉติ, กุสีโตว สมาโน 'อารทฺธวีริโยติ มํ ชโน ชานาตู'ติ อิจฺฉติ, มุฎฺฐสฺสตีว สมาโน 'อุปฎฺฐิตสฺสตีติ มํ ชโน ชานาตู'ติ อิจฺฉติ, อสมาหิโตว สมาโน 'สมาหิโตติ มํ ชโน ชานาตู'ติ อิจฺฉติ, ทุปฺปโญฺญว สมาโน 'ปญฺญวาติ มํ ชโน ชานาตู'ติ อิจฺฉติ, อขีณาสโวว สมาโน 'ขีณาสโวติ มํ ชโน ชานาตู'ติ อิจฺฉติ, ยา เอวรูปา อิจฺฉา อิจฺฉาคตา ปาปิจฺฉตา ราโค สาราโค จิตฺตสฺส สาราโค, อยํ วุจฺจติ ปาปิจฺฉตา''ติ (วิภ. ๘๕๑) เอวํ วุตฺตํ ปาฬิปเทสํ สงฺคณฺหาติฯ **ปาปิกายา**ติ ลามิกาย อิจฺฉายฯ **อปกโต**ติ ปาปิกาย อิจฺฉาย สมฺมาอาชีวโต อเปโต กโตติ อิจฺฉาย อปกโตฯ ตถาภูโต จ มิจฺฉาชีเวน อภิภูโต ปราชิโต นาม โหตีติ อาห **"อภิภูโต ปราชิโต"**ติฯ

สามญฺญํ ทุปฺปรามฎฺฐํ นิรยายุปกฑฺฒตีติ ยถา กุโส เยน ทุคฺคหิโต, ตสฺส หตฺถํ อนุกนฺตติ ผาเลติ, เอวเมว สมณธมฺมสงฺขาตํ สามญฺญมฺปิ ขณฺฑสีลาทิตาย ทุปฺปรามฎฺฐํ นิรยายุปกฑฺฒติ, นิรเย นิพฺพตฺตาเปตีติ อโตฺถฯ **สิถิโล**ติ โอลียิตฺวา กรเณน สิถิลคฺคาเหน กโตฯ **ปริพฺพาโช**ติ ขณฺฑาทิภาวปฺปโตฺต สมณธโมฺมฯ **ภิโยฺย อากิรเต รช**นฺติ อพฺภนฺตเร วิชฺชมานํ ราครชาทิํ เอวรูโป สมณธโมฺม อปเนตุํ น สโกฺกติ, อถ โข ตสฺส อุปริ อปรมฺปิ ราครชาทิํ อากิรตีติ อโตฺถฯ **ภิกฺขุภาโว**ติ ปาราชิกํ อาปชฺชิตฺวา ''สมโณ อห''นฺติ ปฎิชานนโต โวหารมตฺตสิโทฺธ ภิกฺขุภาโวฯ **อชานเมวา**ติ ปาเฐ **เอวา**ติ อวธารณเตฺถ นิปาโตฯ **อชานเมว**นฺติ ปาเฐ ปน เอวํ ชานามิ เอวํ ปสฺสามีติ อวจนฺติ โยเชตพฺพํฯ

ปทภาชนียวณฺณนา

๑๙๙. **อสุภชฺฌานาทีนี**ติ **อาทิ**-สเทฺทน กายคตาสติชฺฌานญฺจ กสิณชฺฌานญฺจ สงฺคณฺหาติฯ เตน ''กายคตาสติชฺฌานํ ปถวีกสิณชฺฌานํ สมาปชฺชิ''นฺติอาทิํ วทโนฺตปิ ปาราชิโกว โหตีติ เวทิตพฺพํฯ **วิโมโกฺข**ติ เอตฺถ **วิ**-สโทฺท วิเสสโตฺถ วิวิธโตฺถ วาติ ทเสฺสโนฺต อาห **"สุฎฺฐุ มุโตฺต"**ติอาทิฯ **วิโมโกฺข**ติ จตฺตาโร อริยมคฺคาฯ ตสฺส สคุณโต สุญฺญตาทินามลาภํ ทเสฺสโนฺต อาห **"โส ปนาย"** นฺติอาทิฯ มโคฺค หิ นาม ปญฺจหิ การเณหิ นามํ ลภติ สรเสน วา ปจฺจนีเกน วา สคุเณน วา อารมฺมเณน วา อาคมเนน วาฯ สเจ หิ สงฺขารุเปกฺขา อนิจฺจโต สงฺขาเร สมฺมสิตฺวา วุฎฺฐาติ, อนิมิตฺตวิโมเกฺขน วิมุจฺจติ, สเจ ทุกฺขโต สมฺมสิตฺวา วุฎฺฐาติ, อปฺปณิหิตวิโมเกฺขน วิมุจฺจติ, สเจ อนตฺตโต สมฺมสิตฺวา วุฎฺฐาติ, สุญฺญตวิโมเกฺขน วิมุจฺจติ, อิทํ **สรสโต** นามํ นามฯ ยสฺมา ปเนส อนิจฺจานุปสฺสนาย สงฺขารานํ ฆนวินิโพฺภคํ กตฺวา นิจฺจนิมิตฺตธุวนิมิตฺตสสฺสตนิมิตฺตานิ ปชหโนฺต อาคโต, ตสฺมา อนิมิโตฺตฯ ทุกฺขานุปสฺสนาย ปน สุขสญฺญํ ปหาย ปณิธิํ ปตฺถนํ สุกฺขาเปตฺวา อาคตตฺตา อปฺปณิหิโตฯ อนตฺตานุปสฺสนาย อตฺตสตฺตปุคฺคลสญฺญํ ปหาย สงฺขารานํ สุญฺญโต ทิฎฺฐตฺตา สุญฺญโตติ อิทํ **ปจฺจนีกโต** นามํ นามฯ

ราคาทีหิ ปเนส สุญฺญตตฺตา สุญฺญโตฯ รูปนิมิตฺตาทีนํ ราคนิมิตฺตาทีนํเยว วา อภาเวน อนิมิโตฺตฯ ราคาทิปณิธิอาทีนํ อภาวโต อปฺปณิหิโตติ อิทมสฺส **สคุณโต** นามํฯ สฺวายํ สุญฺญตํ อนิมิตฺตํ อปฺปณิหิตญฺจ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กโรตีติ สุญฺญโต อนิมิโตฺต อปฺปณิหิโตติ วุจฺจติ, อิทมสฺส **อารมฺมณโต** นามํฯ อาคมนํ ปน ทุวิธํ วิปสฺสนาคมนํ มคฺคาคมนญฺจฯ ตตฺถ มเคฺค วิปสฺสนาคมนํ ลพฺภติ, ผเล มคฺคาคมนํฯ อนตฺตานุปสฺสนา หิ สุญฺญตา นาม, สุญฺญตวิปสฺสนาย มโคฺค สุญฺญโตฯ อนิจฺจานุปสฺสนา อนิมิตฺตา นาม, อนิมิตฺตวิปสฺสนาย มโคฺค อนิมิโตฺตฯ อิทํ ปน นามํ น อภิธมฺมปริยาเยน ลพฺภติฯ ตถา หิ ตํ สงฺขารนิมิตฺตสฺส อวิชหนโต น นิปฺปริยาเยน อนิมิตฺตํ, สุตฺตนฺตปริยาเยน ปน ลพฺภติฯ ตตฺร หิ โคตฺรภุญาณํ อนิมิตฺตํ นิพฺพานํ อารมฺมณํ กตฺวา อนิมิตฺตนามกํ หุตฺวา สยํ อาคมนิยฏฺฐาเน ฐตฺวา มคฺคสฺส นามํ เทตีติ วทนฺติ, เตน มโคฺค อนิมิโตฺตติ วุโตฺตฯ มคฺคาคมเนน ปน ผลํ อนิมิตฺตนฺติ ยุชฺชติเยวฯ ทุกฺขานุปสฺสนา สงฺขาเรสุ ปณิธิํ สุกฺขาเปตฺวา อาคตตฺตา อปฺปณิหิตา นาม, อปฺปณิหิตวิปสฺสนาย มโคฺค อปฺปณิหิโต, อปฺปณิหิตมคฺคสฺส ผลํ อปฺปณิหิตํฯ เอวํ วิปสฺสนา อตฺตโน นามํ มคฺคสฺส เทติ, มโคฺค ผลสฺสาติ อิทํ **อาคมนโต** นามํฯ **สุญฺญตฺตา**ติ วิวิตฺตตฺตาฯ น หิ มเคฺค ราคาทโย สนฺติ, อุปรูปริ อุปฺปชฺชนกราคาทีนํ การณตฺตา ราคาทโย นิมิตฺตนฺติ อาห **“ราคโทสโมหนิมิเตฺตหี”**ติฯ สวิคฺคหานํ วิย อุปฏฺฐานเมฺปตฺถ นิมิตฺตนฺติ วทนฺติฯ ราคาทโยว ปวตฺติฏฺฐานเฎฺฐน ปณิธีติ อาห **“ราคโทสโมหปณิธีน”**นฺติฯ

วตฺถุวิชฺชาทิํ สนฺธาย อวจนโต **“วิชฺชานํ ลาภีมฺหี”**ติ วุเตฺตปิ โหติฯ **เอเกกโกฏฺฐาสวเสนา**ติ สติปฏฺฐานจตุกฺกาทิเอเกกโกฏฺฐาสวเสนฯ กิญฺจาปิ มหาอฏฺฐกถายมฺปิ เอเกกโกฏฺฐาสวเสเนว ทสฺสิตํ, ตตฺถ ปน ‘‘โลกุตฺตรานํ สติปฏฺฐานาน’’นฺติอาทินา ปเจฺจกํ โลกุตฺตร-สทฺทํ โยเชตฺวา เอเกกโกฏฺฐาสวเสเนว วุตฺตํ, อิธ โลกุตฺตร-สเทฺทน วินาติ อยเมตฺถ วิเสโสฯ **ตตฺถา**ติ เตสุ โกฏฺฐาเสสุฯ

นนุ จ ‘‘กิเลสปฺปหานเมวา’’ติ กสฺมา วุตฺตํฯ น หิ กิเลสานํ ปหานมตฺตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺโม โหตีติ โย วเทยฺย, ตํ สนฺธาย กิเลสปฺปหานสฺส มคฺคกิจฺจตฺตา กิจฺจวเสน มโคฺค ทีปิโตติ ทเสฺสตุํ **“ตํ ปนา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ กามราคํ สนฺธาย **“ตติยมเคฺคน หิ ราคโทสานํ ปหาน”**นฺติ วุตฺตํ, น ปน รูปราคอรูปราเค สนฺธายฯ น หิ เต เตน ปหียนฺติ จตุตฺถมเคฺคน ปหาตพฺพตฺตาฯ

ราคา จิตฺตํ วินีวรณตาติ ราคา จิตฺตสฺส วินีวรณตาติ วุตฺตํ โหติฯ ราคา วิมุตฺตสฺส จิตฺตสฺส ตเสฺสว ราคนีวรณสฺส อภาเวน วิคตนีวรณตฺตา วินีวรณตาติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ

ยา จ ปญฺจ วิชฺชาติ โยเชตพฺพํฯ **นิพฺพฎฺฎิตโลกุตฺตรตฺตา**ติ วิสุํเยว โลกโต อปคตโลกุตฺตรตฺตาฯ ยถา วินา โลกุตฺตร-สเทฺทน ‘‘สติปฏฺฐานาทีนํ ลาภีมฺหี’’ติ วุเตฺตปิ ปาราชิกํ โหติ, เอวมิธาปิ ‘‘อตฺถปฏิสมฺภิทาย ลาภีมฺหีติ วุเตฺตปิ โหติเยวา’’ติ วตฺตุํ ยุชฺชติฯ กิญฺจาปิ ยุชฺชติ, อถ โข มหาอฏฺฐกถายํ วิภาเคน วุตฺตตฺตา น สกฺกา เอวมิทํ วตฺตุนฺติ ทเสฺสตุํ **“มหาอฏฺฐกถายํ ปน…เป…. น สกฺกา อญฺญํ ปมาณํ กาตุ”**นฺติ วุตฺตํฯ ตมฺปิ ตเตฺถว ปฏิกฺขิตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ

สุทฺธิกวารกถาวณฺณนา

๒๐๐. **อุลฺลปนาการ**นฺติ สมาปชฺชินฺติอาทิอุลฺลปนาการํฯ **อาปตฺติเภท**นฺติ ‘‘น ปฏิวิชานนฺตสฺส อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺสา’’ติอาทิอาปตฺติเภทํฯ **ปุน อาเนตฺวา ปฐมชฺฌานาทีหิ น โยชิต**นฺติ เอตฺถ ‘‘ปฐมชฺฌาเนนา’’ติ ปาโฐติ **คณฺฐิปเท** วุตฺตํ, ตเทว ยุตฺตํฯ

กตฺตุสาธโนปิ **ภณิต**-สทฺโท โหตีติ อาห **‘‘อถ วา’’**ติอาทิฯ เยน จิเตฺตน มุสา ภณติ, เตเนว จิเตฺตน น สกฺกา ‘‘มุสา ภณามี’’ติ ชานิตุํ, อนฺตรนฺตรา ปน อเญฺญน จิเตฺตน ‘‘มุสา ภณามี’’ติ ชานาตีติ วุตฺตํ **‘‘ภณนฺตสฺส โหติ มุสา ภณามี’’**ติฯ **อยเมตฺถ อโตฺถ ทสฺสิโต**ติ ตีหิ อเงฺคหิ สมนฺนาคโต มุสาวาโทติ อยเมตฺถ อโตฺถ ทสฺสิโตฯ **น สกฺกา น ภวิตุ**นฺติ ปุพฺพภาคโต ปฏฺฐาย อาโภคํ กตฺวา ภณิตตฺตา น สกฺกา น ภวิตุํฯ **อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพ**ติ ปุพฺพภาคกฺขเณ ‘‘มุสา ภณิสฺสามี’’ติ อาโภคํ วินา สหสา ภณนฺตสฺส วจนกฺขเณ ‘‘มุสา เอต’’นฺติ อุปฏฺฐิเตปิ นิวเตฺตตุมสกฺกุเณยฺยตาย อวิสยภาวโต อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพฯ **ทวา**ติ สหสาฯ **รวา**ติ อญฺญํ วตฺตุกามสฺส ขลิตฺวา อญฺญภณนํฯ

ตํ ชานาตีติ ตํญาณํ, ตสฺส ภาโว **ตํญาณตา,** ญาณสฺส อตฺตสํเวทนนฺติ อโตฺถฯ **ญาณสโมธาน**นฺติ ญาณสฺส พหุภาโว, เอกจิตฺตุปฺปาเท อเนกญาณตาติ อโตฺถฯ **น หิ สกฺกา... เป.... ชานิตุ**นฺติ อารมฺมณกรณสฺส อภาวโต วุตฺตํฯ อสโมฺมหาวโพโธ จ อีทิสสฺส ญาณสฺส นตฺถิ, ‘‘ภณิสฺสามี’’ติ ปวตฺตจิตฺตํ ‘‘ภณามี’’ติ ปวตฺตจิตฺตสฺส ปจฺจโย หุตฺวา นิรุชฺฌติ, ตญฺจ ‘‘ภณิต’’นฺติ ปวตฺตจิตฺตสฺส ปจฺจโย หุตฺวาติ อาห – **‘‘ปุริมํ ปุริมํ ปน...เป.... นิรุชฺฌตี’’**ติฯ ตสฺมิํ ปุพฺพภาเค สติ ‘‘เสสทฺวยํ น เหสฺสตี’’ติ เอตํ นตฺถิ, อวสฺสํ โหติเยวาติ วุตฺตํ โหติ, ภณิสฺสามีติ ปุพฺพภาเค สติ ‘‘ภณามิ ภณิต’’นฺติ เอตํ ทฺวยํ น น โหติ, โหติเยวาติ อธิปฺปาโยฯ **เอกํ วิย ปกาสตี**ติ อเนกกฺขเณ อุปฺปนฺนมฺปิ จิตฺตํ เอกกฺขเณ อุปฺปนฺนสทิสํ หุตฺวา ปกาสติฯ **สมาปชฺชินฺติอาทีนีติ อาทิ**-สเทฺทน สมาปชฺชามิ, สมาปโนฺนติ อิมานิ เทฺว สงฺคณฺหาติฯ ตตฺถ สมาปชฺชิํ, สมาปโนฺนติ อิเมสํ อสติปิ กาลนานเตฺต วจนวิเสสํ สนฺธาย วิสุํ คหณํฯ

๒๐๗. **สกภาวปริจฺจชนวเสนา**ติ อตฺตโน สนฺตกภาวสฺส ปริจฺจชนวเสนฯ มคฺคุปฺปตฺติโต ปุเพฺพ วิย ‘‘สราโค สโทโส’’ติ วตฺตพฺพตาภาวโต จตฺตมฺปิ เกจิ คณฺหนฺติ, นยิทเมวนฺติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘วโนฺต’’**ติ วุตฺตํฯ น หิ ยํ เยน วนฺตํ, โส ปุน ตํ อาทิยติฯ เตนาห **‘‘อนาทิยนภาวทสฺสนวเสนา’’**ติฯ วนฺตมฺปิ กิญฺจิ สนฺตติลคฺคํ สิยา, นยิทเมวนฺติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘มุโตฺต’’**ติ วุตฺตํฯ เตนาห **‘‘สนฺตติโต วิโมจนวเสนา’’**ติฯ มุตฺตมฺปิ กิญฺจิ มุตฺตพนฺธนํ วิย ผลํ กุหิญฺจิ ติฏฺฐติ, น เอวมิทนฺติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘ปหีโน’’**ติ วุตฺตํฯ เตนาห **‘‘กฺวจิ อนวฏฺฐานทสฺสนวเสนา’’**ติฯ ยถา กิญฺจิ ทุนฺนิสฺสฏฺฐํ ปุน อาทาย สมฺมเทว นิสฺสฏฺฐํ ปฏินิสฺสฏฺฐนฺติ วุจฺจติ, เอวํ วิปสฺสนาย นิสฺสฏฺฐํ อาทินฺนสทิสํ มเคฺคน ปหีนํ ปฏินิสฺสฏฺฐํ นาม โหตีติ ทสฺสนตฺถํ **‘‘ปฏินิสฺสโฎฺฐ’’**ติ วุตฺตํฯ เตนาห **‘‘อาทินฺนปุพฺพสฺส ปฏินิสฺสคฺคทสฺสนวเสนา’’**ติฯ **อุเกฺขฏิโต**ติ อุตฺตาสิโต, อุตฺตาเสตฺวา ปลาปิโตติ วุตฺตํ โหติฯ โย จ อุตฺตาเสตฺวา ปลาปิโต, น ปุน โส ตํ ฐานํ อาคจฺฉตีติ อาห **‘‘ปุน อนลฺลียนภาวทสฺสนวเสนา’’**ติ, ปุน อาคนฺตฺวา สนฺตาเน อนุปฺปตฺติภาวทสฺสนวเสนาติ อโตฺถฯ ขิฏ-สทฺทํ สทฺทสตฺถวิทู อุตฺตาสเตฺถ ปฐนฺตีติ อาห – **‘‘สฺวายมโตฺถ สทฺทสตฺถโต ปริเยสิตโพฺพ’’**ติฯ อณุเยว **อณุสหคตํ,** อติขุทฺทกนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

สุทฺธิกวารกถาวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

วตฺถุกามวารกถาวณฺณนา

๒๑๕. **เกวลญฺหิยนฺ**ติ เกวลญฺหิ อยํฯ ‘‘วาโร’’ติ อชฺฌาหริตพฺพํฯ **ตงฺขณเญฺญว ชานาตี**ติ ‘‘ปฐมชฺฌานํ สมาปชฺชิ’’นฺติอาทิมฺหิ วุเตฺต ตทตฺถสฺส ปกติยา วิชานนลกฺขณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอวํ ปน วจีเภทํ อกตฺวา ปกฺกมนาทีสุ อญฺญตโร ภิกฺขุ ‘‘มํ อรหาติ ชานาตู’’ติ ตมฺหา อาวาสา ปฐมํ ปกฺกมตีติ อาคตวตฺถุมฺหิ วิย ตสฺมึ ขเณ อวิทิเตปิ นิกฺขนฺตมเตฺต ปาราชิกํฯ **ชานนลกฺขณนฺ**ติ ‘‘ตงฺขเณ ชานนํ นาม อีทิส’’นฺติ วุตฺตลกฺขณํ ฯ **วิญฺญตฺติปเถ**ติ กายวจีวิญฺญตฺตีนํ คหณโยเคฺค ปเทเส, ปกติจกฺขุนา ปกติโสเตน จ ทฎฺฐุํ โสตุญฺจ อรหฎฺฐาเนติ วุตฺตํ โหติฯ เตน วิญฺญตฺติปถํ อติกฺกมิตฺวา ฐิโต เจ โกจิ ทิเพฺพน จกฺขุนา ทิพฺพาย จ โสตธาตุยา ทิสฺวา สุตฺวา จ ชานาติ, น ปาราชิกนฺติ ทีเปติฯ อสฺสุตปุพฺพสฺส ‘‘กิมิทํ วุตฺต’’นฺติ สํสยุปฺปตฺติสพฺภาวโต **‘‘สุตํ โหตี’’**ติ วุตฺตํฯ ปฐมํ วจนมตฺตํ อสฺสุตปุเพฺพนปิ ‘‘ปฐมชฺฌานํ สมาปชฺชิ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘กิมิท’’นฺติ สเนฺทหํ อนุปฺปาเทตฺวา ‘‘ฌานํ นาม กิเรส สมาปชฺชี’’ติ เอตฺตกมเตฺตปิ ญาเต ปาราชิกํ โหติเยวฯ

อนาปตฺติเภทกถาวณฺณนา

๒๒๒. **อนุลฺลปนาธิปฺปายสฺสา**ติ อติกฺกมิตฺวา อวตฺตุกามสฺส, ‘‘อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อย’’นฺติ อสลฺลเกฺขนฺตสฺสาติ อธิปฺปาโยฯ สรูปโต ปน ‘‘อนาปตฺติ ภิกฺขุ อนุลฺลปนาธิปฺปายสฺสา’’ติ วินีตวตฺถูสุ ตตฺถ ตตฺถ อาคตวตฺถุวเสน เวทิตโพฺพฯ ‘‘อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อย’’นฺติ อสลฺลเกฺขตฺวา วทโนฺตปิ โวหารโต อญฺญํ พฺยากโรโนฺต นาม โหตีติ วุตฺตํ **‘‘อญฺญํ พฺยากโรนฺตสฺสา’’**ติฯ

ปทภาชนียวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

ภายโนฺตปีติ ‘‘อิมสฺส มยิ นตฺถิภาวํ อเญฺญปิ ชานนฺตา อตฺถิ นุ โข’’ติ ภายโนฺตปิฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา

๒๒๓. **เสกฺขภูมิยนฺ**ติ อิมินา ฌานภูมิมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ **ติณฺณํ วิเวกานนฺ**ติ กายจิตฺตอุปธิวิเวกานํฯ

ปิณฺฑาย จรณสฺส โภชนปริโยสานตฺตา วุตฺตํ **‘‘ยาว โภชนปริโยสาน’’**นฺติฯ ภุตฺวา อาคจฺฉนฺตสฺสปิ ปุน วุตฺตนเยเนว สมฺภาวนิจฺฉาย จีวรสณฺฐปนาทีนิ กโรนฺตสฺส ทุกฺกฎเมวฯ

๒๒๕. **อาราธนีโย, อาวุโส, ธโมฺม อารทฺธวีริเยนา**ติ วตฺถุทฺวยํ เอกสทิสมฺปิ ทฺวีหิ ภิกฺขูหิ วิสุํ วิสุํ อาโรจิตตฺตา ภควตา วินิจฺฉินิตํ สพฺพมฺปิ วินีตวตฺถูสุ อาโรเปตพฺพนฺติ ปาฬิยํ อาโรปิตํฯ

๒๒๖. **ปสาทภญฺญนฺ**ติ เกวลํ ปสาทมเตฺตน ภณนํ, น ปน ‘‘สภาวโต เอเต อรหโนฺตเยวา’’ติ จิเนฺตตฺวาฯ เตเนเวตฺถ อนาปตฺติ วุตฺตาฯ ยทิ ปน ‘‘เอเต สภาวโต อรหโนฺตเยวา’’ติ มญฺญมาโน ‘‘อายนฺตุ โภโนฺต อรหโนฺต’’ติอาทีนิ วทติ, น สมฺปฎิจฺฉิตพฺพํฯ

๒๒๗. ปทสา คมนํ สนฺธาย กติกาย กตตฺตา **‘‘ยาเนน วา’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ วิชฺชามยิทฺธึ สนฺธาย ‘‘อิทฺธิยา’’ติ วุตฺตํฯ **อญฺญมญฺญํ รกฺขนฺตี**ติ ‘‘โย อิมมฺหา อาวาสา ปฐมํ ปกฺกมิสฺสติ, ตํ มยํ ‘อรหา’ติ ชานิสฺสามา’’ติ เอวํ กติกาย กตตฺตา อปฺพฺพาจริมํ อสุทฺธจิเตฺตน คจฺฉนฺตาปิ สห นิกฺขนฺตภาวโต อญฺญมญฺญํ รกฺขนฺติฯ เกจิ ปน ‘‘หตฺถปาสํ อวิชหิตฺวา

อญฺญมญฺญสฺส หตฺถํ คณฺหนฺโต วิย คจฺฉนฺตมฺปิ ‘อุเฏฺฐถ คจฺฉาม, เอถ คจฺฉามา’ติ เอวํ สํวิทหิตฺวา คมเน ปุพฺพาปรํ คจฺฉนฺตมฺปิ นาปชฺชตี’’ติ วทนฺติฯ **เอตํ ปน อธมฺมิกํ กติกวตฺตนฺ**ติ ‘‘อิธ อรหนฺโตเยว วสนฺตูติ ยทิ ภิกฺขู กติกํ กโรนฺติ, เอตํ อธมฺมิกํ กติกวตฺต’’นฺติ **จูฬคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ เหฏฺฐา วุตฺตํ ปน สพฺพมฺปิ กติกวตฺตํ สนฺธาย เอตํ วุตฺตนฺติ อมฺหากํ ขนฺติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ **นานาเวรชฺชกา**ติ นานาชนปทวาสิโนฯ **สงฺฆลาโภ**ติ ยถาวุฑฺฒํ อตฺตโน ปาปุณนโกฏฺฐาโสฯ อยญฺจ ปฏิเกฺขโป อิมินาว นีหาเรน พหิสีมฏฺฐานํ อวิเสเสน สงฺฆลาภสฺส สามิภาวาปาทนํ สนฺธาย กโตฯ วิเสสโต ปน พหิสีมฏฺฐานมฺปิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา เอเกกโกฏฺฐาสโต ‘‘เอตฺตกํ ทาตุํ, อีทิสํ วา ทาตุํ, เอตฺตกานํ วา ทาตุํ, อีทิสสฺส วา ทาตุํ รุจฺจติ สงฺฆสฺสา’’ติ อปโลกนกมฺมํ กตฺวา ทาตุํ วฏฺฏติฯ

๒๒๘. **อายสฺมา จ ลกฺขโณ**ติอาทีสุ โก ปนายสฺมา ลกฺขโณ, กสฺมา จสฺส ลกฺขโณติ นามํ อโหสิ, โก จายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน, กสฺมา จ สิตํ ปาตฺวากาสีติ ตํ สพฺพํ ปกาเสตุํ **‘‘ยฺวาย’’**นฺติอาทิ อารทฺธํฯ **ลกฺขณสมฺปเนฺนนา**ติ ปุริสลกฺขณสมฺปเนฺนนฯ **พฺรหฺมสเมนา**ติ พฺรหฺมตฺตภาวสเมนฯ อีสกํ หสิตํ สิตนฺติ วุจฺจตีติ อาห **‘‘มนฺทหสิต’’**นฺติฯ **อฏฺฐิกสงฺขลิกนฺ**ติ นยิทํ อวิญฺญาณกํ อฏฺฐิสงฺขลิกมตฺตํ, อถ โข เอโก เปโตติ อาห **‘‘เปตโลเก นิพฺพตฺตํ สตฺต’’**นฺติฯ **เอเต อตฺตภาวา**ติ เปตตฺตภาวาฯ **น อาปาถํ อาคจฺฉนฺตี**ติ เทวตฺตภาวา วิย ปกติยา อาปาถํ น อาคจฺฉนฺติฯ เตสํ ปน รุจิยา อาปาถํ อาคเจฺฉยฺยุํฯ มนุสฺสานํ ทุกฺขาภิภูตานํ อนาถภาวทสฺสนปทฏฺฐานา กรุณาติ อาห **‘‘การุเญฺญ กตฺตเพฺพ’’**ติฯ อตฺตโน จ สมฺปตฺติํ พุทฺธญาณสฺส จ สมฺปตฺตินฺติ ปเจฺจกํ สมฺปตฺติ-สโทฺท โยเชตโพฺพฯ ตทุภยํ วิภาเวตุํ **‘‘ตญฺหี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ ‘‘อตฺตโน จ สมฺปตฺติํ อนุสฺสริตฺวา สิตํ ปาตฺวากาสี’’ติ ปทํ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํฯ **ธมฺมธาตู**ติ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ สนฺธาย วทติ, **ธมฺมธาตู**ติ วา ธมฺมานํ สภาโวฯ **อุปฺปตฺตี**ติ ชาติฯ อุปฺปตฺติสีเสน หิ ตถารูปํ อตฺตภาวํ วทติฯ ทุสฺสทฺธาปยา โหนฺติ, ตทสฺส เตสํ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายฯ **ทุสฺสทฺธาปยา**ติ อิทญฺจ น ลกฺขณเตฺถรํ สนฺธาย วุตฺตํ, เย ปน สุณนฺติ ‘‘เอวํ กิร วุตฺต’’นฺติ, เต สนฺธายฯ อถ ลกฺขณเตฺถโร กสฺมา น อทฺทส, กิมสฺส ทิพฺพจกฺขุ นตฺถีติ? โน นตฺถิ, มหาโมคฺคลฺลาโน ปน อาวเชฺชนฺโต อทฺทส, อิตโร อนาวชฺชเนน น อทฺทสฯ

วิตุเฑนฺตีติ วินิวิชฺฌิตฺวา เฑนฺติ, อสิธารูปเมหิ ติขิเณหิ โลหตุณฺฑเกหิ วิชฺฌิตฺวา วิชฺฌิตฺวา อิโต จิโต จ คจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ เตนาห **‘‘วินิวิชฺฌิตฺวา คจฺฉนฺตี’’**ติฯ ‘‘วิตุทนฺตี’’ติ วา ปาโฐฯ **ผาสุฬนฺตริกาหี**ติ ภุมฺมเตฺถ นิสฺสกฺกวจนํฯ **โลหตุณฺฑเกหี**ติ โลหสลากาสทิเสหิ, กาฬโลหมเยเหว วา ตุณฺฑเกหิฯ **ปสาทุสฺสทา**ติ อิมินา อฏฺฐิสงฺฆาตมตฺตํ หุตฺวา ปญฺญายมานานมฺปิ กายปฺปสาทสฺส พลวภาวํ ทเสฺสติฯ **ปกฺกคณฺฑสทิสา**ติ อิมินา ปน อติวิย มุทุสภาวตํ ทเสฺสติฯ **อจฺฉริยํ วตา**ติ ครหนจฺฉริยํ นาเมตํฯ

จกฺขุภูตาติ สมฺปตฺตทิพฺพจกฺขุกา, โลกสฺส จกฺขุภูตาติ เอวํ วา เอตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ **ยตฺรา**ติ เหตุอเตฺถ นิปาโตติ อาห **‘‘ยตฺราติ การณวจน’’**นฺติฯ อปฺปมาเณ สตฺตนิกาเย, เต จ โข วิภาเคน กามภวาทิเภเท ภเว, นิรยาทิเภทา คติโย, นานตฺตกายนานตฺตสญฺญีอาทิวิญฺญาณฏฺฐิติโย, ตถารูเป สตฺตาวาเส จ สพฺพญฺญุตญฺญาณญฺจ เม อุปเนตุํ ปจฺจกฺขํ กโรเนฺตนฯ

โคฆาตโกติ คุนฺนํ อภิณฺหํ หนนโกฯ เตนาห **‘‘วธิตฺวา วธิตฺวา’’**ติฯ **ตสฺสา**ติ คุนฺนํ หนนกมฺมสฺสฯ **อปราปริยกมฺมสฺสา**ติ อปราปริยเวทนียกมฺมสฺสฯ พลวตา โคฆาตกกเมฺมน วิปาเก ทียมาเน อลโทฺธกาสํ อปราปริยเวทนียํ, ตสฺมิํ วิปกฺกวิปาเก อิทานิ ลโทฺธกาสํ **‘‘อวเส

สกมฺมฺ”นฺติ วุตฺตํฯ **กมฺมสภาคตายา**ติ กมฺมสฺส สภาคภาเวน สทิสภาเวนฯ **อารมฺมณสภาคตายา**ติ อารมฺมณสฺส สภาคภาเวน สทิสภาเวนฯ ยาทิเส หิ อารมฺมเณ ปุเพฺพ ตํ กมฺมํ ตสฺส จ วิปาโก ปวโตฺต, ตาทิเสเยว อารมฺมเณ อิทํ กมฺมํ อิมสฺส วิปาโก จ ปวโตฺตติ กตฺวา วุตฺตํ “**ตเสฺสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสนา**”ติฯ ภวติ หิ ตํสทิเสปิ ตโพฺพหาโร ยถา โส เอว ติตฺติโร, ตานิเยว โอสธานีติฯ ยสฺมา กมฺมสริกฺขกวิสเย “**กมฺมํ วา กมฺมนิมิตฺตํ วา**”ติ ทฺวยเมว วุตฺตํ, ยสฺมา จ คตินิมิตฺตํ วิย กมฺมํ กมฺมนิมิตฺตญฺจ กมฺมโต ภินฺนํ วิสุํ หุตฺวา น ติฏฺฐติ, ตสฺมา สริกฺขกวิปากทานสฺส การณภาวโต ยตฺถ กมฺมสริกฺขเกน วิปาเกน ภวิตพฺพํ, ตตฺถ กมฺมํ วา กมฺมนิมิตฺตํ วา คเหตฺวา ปฏิสนฺธิ โหตีติ วทนฺติฯ เตเนวาห – “**ตสฺส กิร...เป.... นิมิตฺตํ อโหสี**”ติฯ ตตฺถ **นิมิตฺตํ อโหสี**ติ ปุเพฺพ กตูปจิตสฺส เปตูปปตฺตินิพฺพตฺตนวเสน กโตกาสสฺส ตสฺส กมฺมสฺส นิมิตฺตภูตํ อิทานิ ตถา อุปฏฺฐหนฺตํ ตสฺส วิปากสฺส นิมิตฺตํ อารมฺมณํ อโหสิฯ **โส**ติ โคฆาตโกฯ **อฏฺฐิกสงฺขลิกเปโต ชาโต** กมฺมสริกฺขกวิปากวเสนฯ

๒๒๙. **เปสิโย กตฺวา**ติ คาวึ วธิตฺวา วธิตฺวา โคมํสํ ผาเลตฺวา เปสิโย กตฺวาฯ **สุกฺขาเปตฺวา**ติ กาลนฺตรํ ฐปนตฺถํ สุกฺขาเปตฺวาฯ สุกฺขาปิตมํสเปสีนญฺหิ **วลฺลูร**สมญฺญาติฯ **นิปฺปกฺขจเมฺม**ติ วิคตปกฺขจเมฺมฯ อุรเพฺภ หนฺตีติ **โอรพฺภิโก**ฯ **เอฬเก**ติ อเชฯ **นิวาปปุเฏฺฐ**ติ อตฺตนา ทินฺนนิวาเปน โปสิเต อสินา วธิตฺวา วธิตฺวา วิกฺกิณโนฺตฯ **เอกํ มิค**นฺติ ทีปกมิคํฯ **การณาหี**ติ ยาตนาหิฯ **ญตฺวา**ติ กมฺมฏฺฐานํ ญตฺวาฯ เปสุญฺญุปสํหารวเสน อิโต สุตํ อมุตฺร, อมุตฺร วา สุตํ อิธ สูเจตีติ **สูจโก**ฯ อนยพฺยสนํ ปาเปสิ มนุเสฺสติ สมฺพโนฺธฯ

วินิจฺฉยามโจฺจติ รญฺญา อฑฺฑกรเณ ฐปิโต วินิจฺฉยมหามโตฺตฯ โส หิ คามชนกายํ กูฏเฏฺฐน วเญฺจตีติ “**คามกูโฏ**”ติ วุจฺจติฯ เกจิ ‘‘ตาทิโสเยว คามเชฏฺฐโก คามกูโฏ’’ติ วทนฺติฯ สเมน ภวิตพฺพํ ธมฺมโฏฺฐติ วตฺตพฺพโตฯ รหสฺสเงฺค นิสีทนวเสน **วิสมา นิสชฺชา** อโหสิฯ **ผุสโนฺต**ติ เถยฺยาย ผุสโนฺตฯ

๒๓๐. **อนิสฺสโร**ติ มาตุคาโม สสามิโก อตฺตโน ผเสฺส อนิสฺสโรฯ **ธํสิตฺวา**ติ ภสฺสิตฺวา อปคนฺตฺวาฯ มงฺคนวเสน อุลตีติ **มงฺคุลิ,** วิรูปพีภจฺฉภาเวน ปวตฺตตีติ อโตฺถฯ เตนาห “**วิรูปํ ทุทฺทสิกํ พีภจฺฉ**”นฺติฯ

อุทฺธํ อุทฺธํ อคฺคินา ปกฺกสรีรตาย **อุปฺปกฺกํ,** เหฏฺฐโต ปคฺฆรณวเสน กิลินฺนสรีรตาย **โอกิลินี,** อิโต จิโต จ องฺคารสมฺปริกิณฺณตาย **โอกิรินี**ฯ เตนาห “**สา กิรา**”ติอาทิฯ **องฺคารจิตเก**ติ องฺคารสญฺจเยฯ สรีรโต ปคฺฆรนฺติ อสุจิทุคฺคนฺธเชคุจฺฉานิ เสทคตานิฯ **ตสฺส กิร รโญฺญ**ติ กาลิงฺคสฺส รโญฺญฯ **นาฏกินี**ติ นจฺจนกิเจฺจ อธิคตา อิตฺถีฯ **เสท**นฺติ เสทนํ, ตาปนนฺติ อโตฺถฯ

อสีสกํ กพนฺธํ หุตฺวา นิพฺพตฺติ กมฺมายูหนกาเล ตถา นิมิตฺตคฺคหณปริจยโตฯ **ลามกภิกฺขู**ติ หีนาจารตาย ลามโก, ภิกฺขุเวสตาย ภิกฺขาหาเรน ชีวนโต จ ภิกฺขุฯ **จิตฺตเกฬิ**นฺติ จิตฺตรุจิยํ ตํ ตํ กีฬโนฺตฯ **อยเมวา**ติ ภิกฺขุวตฺถุสฺมึ วุตฺตนโย เอวฯ

๒๓๑. **นิเสฺสวาลปณกกทฺทโม**ติ ติลพีชกาทิเภเทน เสวาเลน นีลมณฺฑูกปิฏฺฐิวเณฺณน อุทกปิฏฺฐํ ฉาเทตฺวา นิพฺพตฺตปณเกน กทฺทเมน จ วิรหิโตฯ **สุนฺทเรหิ ติเตฺถหี**ติ สุขาวคาหณฏฺฐานตาย กทฺทมาทิโทสวิรหโต จ สุนฺทเรหิ ติเตฺถหิฯ **ตโต** อุทกทหโต ตํเหตุ, ตํ อุปนิสฺสายาติ อโตฺถฯ นาคภวนคโตปิ หิ โส รหโท ตโต อุปริมนุสฺสโลเก ชลาสเยน สมฺพโนฺธ โหติฯ เตน วุตฺตํ “**ตโต อยํ ตโปทา สนฺทตี**”ติฯ อถ วา **ตโต**ติ นาคภวเน อุ

ทกทหโต อยํ ตโปทา สนฺทติฯ ตณฺหิ อุปริภูมิตลํ อาโรหติ, อุณฺหภาเวน ตปนโต ตปํ อุทกํ เอติสฺสาติ อนฺวตฺถนามวเสน **ตโปทา**ติ วุจฺจติฯ **เปตโลโก**ติ เปตานํ อาวาสฏฺฐานํฯ เกจิ ปน ‘‘เปตโลโกติ โลหกุมฺภีนิรยา อิธาธิเปฺปตา’’ติ วทนฺติ, นครสฺส ปน ปริโต ปพฺพตปาทวนนฺตเรสุ พหู เปตาวาสาปิ สเนฺตวฯ สฺวายมโตฺถ เปตวตฺถุปาฬิยา ลกฺขณสํยุเตฺตน อิมาย จ วินีตวตฺถุปาฬิยา ทีเปตโพฺพฯ

กตหตฺถาติ ถิรตรํ ลเกฺขสุ อวิรชฺฌนสรเกฺขปาฯ อีทิสา ปน ตตฺถ วสีภูตา กตหตฺถา นาม โหนฺติ, ตสฺมา โย สิปฺปเมว อุคฺคณฺหาติ, โส กตหโตฺถ นาม น โหติ, อิเม ปน กตหตฺถา, จิณฺณวสีภาวาติ วุตฺตํ โหติฯ สิปฺปทสฺสนวเสน กตํ ราชกุลานิ อุเปจฺจ อสนํ สรเกฺขโป เอเตหีติ **กตุปาสนา,** ราชกุลาทีสุ ทสฺสิตสิปฺปาติ วุตฺตํ โหติฯ **ปภโคฺค**ติ ปราชิโตฯ

๒๓๒. โทสทสฺสน ปุพฺพก รูป วิราค ภาวนา สงฺขาต ปฏิปกฺข ภาวนาวเสน ปฏิฆสญฺญานํ สุปฺปหีนตฺตา มหตาปิ สเทฺทน อรูปสมาปตฺติโต น วุฎฺฐาติ, ตถา ปน น สุปฺปหีนตฺตา สพฺพรูปาวจรสมาปตฺติโต วุฎฺฐานํ สิยาติ อิธ อาเนญฺชสมาธีติ จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติ อธิเปฺปตาติ อาห **‘‘อเนชํ อจลํ กายวาจาวิปฺผนฺทวิรหิตํ จตุตฺถชฺฌานสมาธิ’’**นฺติฯ อญฺญตฺถ ปน สมาธิปจฺจนีกานํ อติทูรตาย น อิญฺชตีติ อาเนโญฺชติ อรูปาวจรสมาธิ วุจฺจติฯ **สมาธิปริปนฺถเก ธเมฺม**ติ วิตกฺกวิจาราทิเก สนฺธาย วทติฯ วิตกฺกาทีสุ อาทีนวสลฺลกฺขณสฺส น สุฏฺฐุกตภาวํ สนฺธายาห **‘‘น สุฏฺฐุ ปริโสเธตฺวา’’**ติฯ

นนุ จายมายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน ภควโต ปฐมวเสฺสว อภินวปฺปตฺตอรหโตฺต, อิทญฺจ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมปาราชิกํ วีสติมวสฺสโต อุปริ ปญฺญตฺตํ, กถํ อิมสฺส วตฺถุโน อิมสฺมิํ ปาราชิเก ภควตา วินิจฺฉิตภาโว วุโตฺตติ? นายํ โทโสฯ อยเญฺหตฺถ อาจริยานํ กถามโคฺค – อปญฺญเตฺตปิ สิกฺขาปเท เถรสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อตฺตโน อปฺปติรูปํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ เอส วทตี’’ติ มญฺญมานา ภิกฺขู เถรสฺส โทสํ อาโรเปนฺตา อุชฺฌายิํสุฯ ภควา จ เถรสฺส ตถาวจเน การณํ ทเสฺสตฺวา นิโทฺทสภาวํ กโรโนฺต ‘‘อนาปตฺติ, ภิกฺขเว, โมคฺคลฺลานสฺสา’’ติ อาหฯ สงฺคีติการกา ปน อุตฺตริมนุสฺสธมฺมาธิการตฺตา ตมฺปิ วตฺถุํ อาเนตฺวา อิธ อาโรเปสุนฺติฯ

สาวกานํ อุปฺปฏิปาฏิยา อนุสฺสรณํ นตฺถีติ ทเสฺสตุํ **‘‘น อุปฺปฏิปาฏิยา’’**ติ อาหฯ **อสญฺญสมาปตฺติ**นฺติ สญฺญาวิราคภาวนาย วาโยกสิณนิพฺพตฺติตํ จตุตฺถชฺฌานสมาปตฺติํ วทติฯ ปุเพฺพนิวาสญาณํ จุติปฏิสนฺธิํ คณฺหนฺตมฺปิ อนนฺตรปจฺจยกฺกมวนฺตานํ อรูปธมฺมานํ วเสเนว คณฺหาตีติ อาห – **‘‘ตติเย อตฺตภาเว จุติเมว อทฺทสา’’**ติฯ **นยโต สลฺลเกฺขสี**ติ วเฏฺฏ สํสรณกสตฺตานํ ขนฺธานํ อภาวกาโล นาม นตฺถิ, อสญฺญภเว ปน อจิตฺตกา หุตฺวา ปญฺจ กปฺปสตานิ ปวตฺตนฺติ, อิมินา นเยน สลฺลเกฺขสิฯ **ทุกฺกรํ กต**นฺติ ขนฺธวิกลสฺส ปุเพฺพนิวาสสฺส อนุสฺสรณํ ฐเปตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธํ น สกฺกา อเญฺญหิ กาตุนฺติ นยโต สลฺลเกฺขเนฺตนปิ ทุกฺกรํ กตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **ปฏิวิทฺธา**ติ ปฏิวิทฺธสทิสาฯ ยถา นาม โกจิ ธนุสิเปฺป กตหโตฺถ เอกํ เกส สงฺขาตํ วาลํ สตกฺขตฺตุํ วิทาเลตฺวา ตโต เอกํ อํสุํ คเหตฺวา วาติงฺคณผลสฺส มชฺฌฎฺฐาเน พนฺธิตฺวา อปรํ อํสุํ กณฺฑสฺส อคฺคโกฏิยํ ยถา ตสฺส อํสุสฺส อูกามตฺตํ วา ลิกฺขามตฺตํ วา กณฺฑสฺส อคฺคโกฏิโต อธิกํ หุตฺวา ติฏฺฐติ, เอวํ พนฺธิตฺวา อุสภมเตฺต ฐาเน ฐิโต กณฺฑพทฺธาย วาลโกฏิยา วาติงฺคณพทฺธํ วาลสฺส โกฏิํ ปฏิวิเชฺฌยฺย , เอวเมว อิมินาปิ กตํ ทุกฺกรนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **เอตทคฺค**นฺติ เอโส อโคฺคฯ **ยทิท**นฺติ โย อยํฯ ลิงฺควิปลฺลาสวเสเนตํ วุตฺตํฯ

วินีตวตฺถุวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิคมนวณฺณนา

๒๓๓. **อิธา**ติ อิมสฺมึ ภิกฺขุวิภงฺเคฯ **อุทฺทิฏฺฐา**ติ อิธ ปาติโมกฺขวเสน อโนสาริตตฺตา จตฺตาโร ปาราชิกาว อุทฺทิฏฺฐา กถิตาติ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ยทิ เอวํ เหฏฺฐา ถุลฺลจฺจยทุกฺกฏานมฺปิ วุตฺตตฺตา ปาราชิกาว อุทฺทิฏฺฐาติ กสฺมา วุตฺตาติ? ปาราชิกาธิการตฺตา สเนฺตสุปิ ถุลฺลจฺจยทุกฺกเฏสุ อิธ ปาราชิกาว วุตฺตาฯ เยสํ…เป…. อสํวาโสติ อิมมตฺถํ วา ทีเปตุกาโม ตํ สมฺพเนฺธน **"อุทฺทิฏฺฐา จตฺตาโร ปาราชิกา"**ติ อาหฯ **ตตฺถายสฺมเนฺต**ติอาทิกํ ปน อนุญฺญาตปาติโมกฺขุเทฺทสกฺกโมปิ อยเมว, นาโญฺญติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **ภิกฺขุนีนํ อสาธารณานิ จตฺตารี**ติ อุพฺภชาณุมณฺฑลิกา วชฺชปฏิจฺฉาทิกา อุกฺขิตฺตานุวตฺติกา อฏฺฐวตฺถุกาติ อิมานิ จตฺตาริ ภิกฺขุนีนํ ภิกฺขูหิ อสาธารณานิ นามฯ เอเตสุ **อุพฺภชาณุมณฺฑลิกา** นาม ยา กายสํสคฺคราเคน อวสฺสุตา เตเนว ราเคน อวสฺสุตสฺส มนุสฺสปุริสสฺส อกฺขกานํ อโธ ชาณุมณฺฑลานํ กปฺปรานญฺจ อุปริ เยน เกนจิ สรีราวยเวน อามสนาทึ สาทิยติ, ตสฺสา อธิวจนํฯ ยา ปน ภิกฺขุนี อญฺญิสฺสา ภิกฺขุนิยา ปาราชิกสงฺขาตํ วชฺชํ ชานํ ปฏิจฺฉาเทติ, สา **วชฺชปฏิจฺฉาทิกา** นามฯ สมเคฺคน ปน สเงฺฆน อุกฺขิตฺตํ ภิกฺขุํ ยา ภิกฺขุนี ยํทิฏฺฐิโก โส โหติ, ตสฺสา ทิฏฺฐิยา คหณวเสน อนุวตฺตติ, สา **อุกฺขิตฺตานุวตฺติกา** นามฯ ยา ปน กายสํสคฺคราเคน ตินฺตา ตถาวิธเสฺสว ปุริสสฺส หตฺถคฺคหณํ วา สงฺฆาฏิกณฺณคฺคหณํ วา สาทิยติ, กายสํสคฺคสงฺขาตสฺส อสทฺธมฺมสฺส ปฏิเสวนตฺถาย ปุริสสฺส หตฺถปาเส สนฺติฏฺฐติ วา, ตตฺถ ฐตฺวา สลฺลปติ วา, สเงฺกตํ วา คจฺฉติ, ปุริสสฺส อาคมนํ วา สาทิยติ, เกนจิ วา ปฏิจฺฉโนฺนกาสํ ปวิสติ, หตฺถปาเส วา ฐตฺวา กายํ อุปสํหรติ, อยํ **อฏฺฐวตฺถุกา** นามาติ เวทิตพฺพํฯ

วตฺถุวิปนฺนาติ ปพฺพชฺชุปสมฺปทาย อวตฺถุภาวโต วตฺถุวิปนฺนาฯ เนสญฺหิ ''น, ภิกฺขเว, ปณฺฑโก ปพฺพาเชตโพฺพ, โย ปพฺพาเชยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา''ติอาทินา ปพฺพชฺชา อุปสมฺปทา จ ปฏิกฺขิตฺตาฯ ตสฺมา เต ภิกฺขุภาวาย อภพฺพตฺตา ปาราชิกาปนฺนสทิสตาย ''ปาราชิกา''ติ วุตฺตาฯ ตพฺภาวภาวิตาย ภิกฺขุภาโว วสติ เอตฺถาติ วตฺถุ, ปุคฺคลานํ ภิกฺขุภาวารหตาฯ สา ปน ปพฺพชฺชกฺขนฺธกาคตสพฺพโทสวิรหิตสมฺปตฺติยุตฺตตาฯ ตํ วิปนฺนํ ปณฺฑกภาวาทิโยเคน เยสํ เต **วตฺถุวิปนฺนาฯ อเหตุกปฏิสนฺธิกา**ติ อิมินา เตสํ วิปากาวรเณน สมนฺนาคตภาวํ ทเสฺสโนฺต มคฺคาวรเณ การณมาหฯ ปาราชิกาปนฺนสทิสตฺตา **ปาราชิกา**ฯ เถยฺยสํวาสกาทิกมฺมํ มาตุฆาตาทิกํ วิย อานนฺตริยํ น โหตีติ อาห **"อิเมสํ ติณฺณํ สโคฺค อวาริโต"**ติฯ

ทีฆตาย ลมฺพมานํ องฺคชาตเมตสฺสาติ **ลมฺพี**ฯ โส เอตฺตาวตา น ปาราชิโก, อถ โข ยทา อนภิรติยา ปีฬิโต อตฺตโน องฺคชาตํ มุเข วา วจฺจมเคฺค วา ปเวเสติ, ตทา ปาราชิโก โหติฯ มุทุ ปิฏฺฐิ เอตสฺสาติ **มุทุปิฏฺฐิโก,** กตปริกมฺมาย มุทุกาย ปิฏฺฐิยา สมนฺนาคโตฯ โสปิ ยทา อนภิรติยา ปีฬิโต อตฺตโน องฺคชาตํ อตฺตโน มุขวจฺจมเคฺคสุ อญฺญตรํ ปเวเสติ, ตทา ปาราชิโก โหติฯ **ปรสฺส องฺคชาตํ อตฺตโน มุเขน คณฺหาตี**ติ โย อนภิรติยา ปีฬิโต ปรสฺส สุตฺตสฺส วา ปมตฺตสฺส วา องฺคชาตํ อตฺตโน มุเขน คณฺหาติฯ **ปรสฺส องฺคชาเต อภินิสีทตี**ติ โย อนภิรติยา ปีฬิโต ปรสฺส องฺคชาตํ กมฺมนิยํ ทิสฺวา อตฺตโน วจฺจมเคฺคน ตสฺสูปริ นิสีทติ, ตํ อตฺตโน วจฺจมคฺคํ ปเวเสตีติ อโตฺถฯ

เอตฺถาห – มาตุฆาตกปิตุฆาตกอรหนฺตฆาตกา ตติยปาราชิกํ อาปนฺนา, ภิกฺขุนีทูสโก ลมฺพีอาทโย จตฺตาโร ปฐมปาราชิกํ อาปนฺนา เอวาติ กถํ จตุวีสตีติ? วุจฺจเต – มาตุฆาตกาทโย หิ จตฺตาโร อิธ อนุปสมฺปนฺนา เอว อธิเปฺปตา, ลมฺพีอาทโย จตฺตาโร กิญฺจาปิ ปฐมปาราชิเกน สงฺคหิตา, ยสฺมา ปน เอเตน ปริยาเยน เมถุนํ ธมฺมํ อปฺปฏิเสวิโน โหนฺติ, ตสฺมา วิสุํ วุตฺตา

ติฯ **เอเตน ปริยาเยนา**ติ อุภินฺนํ ราคปริยุฏฺฐานสงฺขาเตน ปริยาเยนฯ ทุติยวิกปฺเป **กจฺจิตฺถา**ติ เอตฺถ กจฺจิ อตฺถาติ ปทเจฺฉโท เวทิตพฺโพฯ

นิคมนวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยสํวณฺณนาย สารตฺถทีปนิยํ

จตุตฺถปาราชิกวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สงฺฆาทิเสสกณฺฑํ

๑. สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปทวณฺณนา

อิทานิ ปาราชิกสํวณฺณนาสมนนฺตรา ยา เตรสกาทิสํวณฺณนา สมารทฺธา, ตสฺสาปิ –

อนากุลา อสเนฺทหา, ปริปุณฺณวินิจฺฉยา;
อตฺถพฺยญฺชนสมฺปนฺนา, โหติ **สารตฺถทีปนี**ฯ

เตรสกสฺสาติ เตรส สิกฺขาปทานิ ปริมาณานิ อสฺส กณฺฑสฺสาติ เตรสกํ, ตสฺส เตรสกสฺส กณฺฑสฺสาติ อโตฺถฯ

๒๓๔. **อนภิรโต**ติ อญฺญตฺถ คิหิภาวํ ปตฺถยมาโน วุจฺจติ, อิธ ปน กามราควเสน อุกฺกณฺฐิตตาย วิกฺขิตฺตจิตฺตตาย สมนฺนาคโต อธิเปฺปโตติ อาห **วิกฺขิตฺตจิโตฺต**ติอาทิฯ

๒๓๖-๒๓๗. **สเญฺจตนิกา**ติ เอตฺถ **สํ**-สโทฺท วิชฺชมานตฺถตาย สาตฺถโกติ ทเสฺสโนฺต อาห **สํวิชฺชติ เจตนา อสฺสา**ติฯ ตตฺถ **เจตนา**ติ วีติกฺกมวสปฺปวตฺตา ปุพฺพภาคเจตนาฯ **อสฺสา**ติ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิยาฯ อิมสฺมิํ วิกเปฺป **อิก**-สทฺทสฺส วิสุํ อโตฺถ นตฺถีติ อาห **สเญฺจตนาว สเญฺจตนิกา**ติฯ อิทานิ **สํ**-สทฺทสฺส อตฺถํ อนเปกฺขิตฺวา **อิก**-สโทฺทว อสฺสตฺถิอตฺถํ ปกาเสตีติ ทเสฺสโนฺต **สเญฺจตนา วา อสฺสา อตฺถีติ สเญฺจตนิกา**ติ ทุติยวิกปฺปมาหฯ สํวิชฺชติ เจตนา อสฺสาติ ปทภาชเน วตฺตเพฺพ พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวา **ชานโนฺต**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อุปกฺกมามีติ ชานโนฺต**ติ โมจนตฺถํ อุปกฺกมามีติ ชานโนฺตฯ

อาสยเภทโตติ ปิตฺตาทิอาสยเภทโตฯ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธานมฺปิ หิ รโญฺญปิ จกฺกวตฺติสฺส ปิตฺตเสมฺหปุพฺพโลหิตาสเยสุ จตูสุ อญฺญตโร อาสโย โหติเยว, มนฺทปญฺญานํ ปน จตฺตาโรปิ อาสยา โหนฺติฯ **ธาตุนานตฺตโต**ติ ปถวีธาตุอาทีนํ จตุนฺนํ ธาตูนํ, จกฺขาทีนํ วา อฏฺฐารสนฺนํ ธาตูนํ, รสโสณิตาทีนํ วา ธาตูนํ นานตฺตโตฯ

วตฺถิสีสนฺติ วตฺถิปุฏสฺส อพฺภนฺตเร มตฺถกปสฺสํฯ **“ราค…เป…. อสโกฺกโนฺต”**ติ ราคปริยุฏฺฐานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ราชา ปน ‘‘สมฺภวสฺส สกลกาโย ฐาน’’นฺติ สุตปุพฺพตฺตา วีมํสนตฺถํ เอวมกาสีติ วทนฺติฯ **ทกโสต**นฺติ มุตฺตมคฺคํ, องฺคชาตปฺปเทสนฺติ วุตฺตํ โหติฯ ทกโสโตโรหณโต ปฏฺฐาย ปน อุปาทินฺนโต วินิมุตฺตตาย สมฺภเว อุตุสมุฏฺฐานเมว รูปํ อวสิสฺสติ, เสสํ ติสมุฏฺฐานํ นตฺถีติ เวทิตพฺพํฯ อาโปธาตุยา สนฺตานวเสน ปวตฺตมานาย อวตฺถาวิเสโส สมฺภโว, โส จตุสมุฏฺฐานิโก อฏฺฐกถายํ จตุสมุฏฺฐานิเกสุ สมฺภวสฺส วุตฺตตฺตาฯ โส ปน โสฬสวสฺสกาเล อุปฺปชฺชติ, ตสฺส ราควเสน ฐานาจาวนํ โหตีติ วทนฺติ, ตสฺมา ยํ วุตฺตํ **กถาวตฺถุอฏฺฐกถายํ** ‘‘สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ นาม ราคสมุฏฺฐานา โหตี’’ติ, ตํ สมฺภวสฺส ฐานาจาวนํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ, น ปน สมฺภโว จิตฺตสมุฏฺฐาโนเยวาติ ทีเปตุํ, เตเนว ตตฺถ วิสฺสฏฺฐิคฺคหณํ กตํฯ ‘‘ขีณาสวานํ ปน พฺรหฺมานญฺจ สมฺภโว นตฺถี’’ติ **อาจริยธมฺมปาลเตฺถเรน** วุตฺตํ, ตสฺมา ยํ วุตฺตํ **กถาวตฺถุอฏฺฐกถายํ** (กถา. อฏฺฐ. ๓๐๗) ‘‘ตาสํ เทวตานํ สุกฺกวิสฺสฏฺฐิ นาม นตฺถี’’ติ, ตมฺปิ ฐานาจาวนํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ คเหตพฺพํ, น ปน เทวตานํ สพฺพโส สมฺภวสฺส อภาวํ สนฺธายฯ ฉนฺนมฺปิ ปน กามาวจรเทวตานํ กามา ปากติกาเยวฯ มนุสฺสา วิย หิ เต ทฺวยํทฺวยสมาปตฺติวเสเนว เมถุนํ ปฏิเสวนฺติ, เกวลํ ปน นิสฺสนฺทาภาโว เตสํ วตฺตโพฺพฯ ตงฺขณิกปริฬาหวูปสมาวหํ สมฺผสฺสสุขเมว หิ เตสํ กามกิจฺจํฯ เกจิ ปน ‘‘จาตุมหาราชิกตาวติํสานํเยว ทฺวยํทฺวยสมา

ปตฺติยา กามกิจฺจํ อิชฺฌติ, ยามานํ อญฺญมญฺญํ อาลิงฺคนมตฺเตน, ตุสิตานํ หตฺถามสนมตฺเตน, นิมฺมานรตีนํ หสิตมตฺเตน, ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ โอโลกิตมตฺเตน กามกิจฺจํ อิชฺฌตี''ติ วทนฺติ, ตํ อฏฺฐกถายํ ปฏิกฺขิตฺตํ ตาทิสสฺส กาเมสุ วิรชฺชนสฺส เตสุ อภาวโต กามานญฺจ อุตฺตรุตฺตริ ปณีตตรปณีตตมภาวโตฯ

ตเถวาติ ''โมจนสฺสาเทน นิมิตฺเต อุปกฺกมโต''ติอาทิํ อติทิสติฯ ''วิสฺสฏฺฐีติ ฐานโต จาวนา วุจฺจตี''ติ วุตฺตตฺตา **ทกโสตํ โอติณฺณมตฺเต**ติ กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห **ทกโสโต โรหณเญฺจตฺถา**ติอาทิฯ **เอตฺถา**ติ ตีสุปิ วาเทสุฯ **อธิวาเสตฺวา**ติ นิมิตฺเต อุปกฺกมิตฺวา ปุน วิปฺปฏิสาเร อุปฺปเนฺน อธิวาเสตฺวาฯ **อนฺตรา นิวาเรตุ**นฺติ ฐานโต จุตํ ทกโสตํ โอตริตุํ อทตฺวา อนฺตรา นิวาเรตุํฯ เตนาห – **ฐานา จุตญฺหิ อวสฺสํ ทกโสตํ โอตรตี**ติ ฯ **ฐานาจาวนมตฺตเนวา**ติ ทกโสตํ อโนติเณฺณปีติ อธิปฺปาโยฯ เอตฺถ จ ''สกโล กาโย ฐาน''นฺติ วาเท ฐานาจาวนํ วทเนฺตน สกลสรีรโต จุตสฺสปิ ทกโสโตโรหณโต ปุเพฺพ อปฺปมตฺตกสฺส อนฺตราฬสฺส สมฺภวโต วุตฺตํฯ สกลสรีเร วา ตสฺมิํ ตสฺมิํ ปเทเส ฐิตสฺส ฐานา จุตํ สนฺธาย ''ฐานาจาวนมตฺตเนวา''ติ วุตฺตํฯ **นิมิตฺต อุปกฺกมนฺตเสฺสวา**ติ โมจนสฺสาเทน อุปกฺกมนฺตสฺสฯ หตฺถปริกมฺมาทีสุ สติปิ โมจนสฺสาเท นิมิตฺเต อุปกฺกมาภาวโต นตฺถิ อาปตฺตีติ อาห **''หตฺถปริกมฺม...เป.... อนาปตฺตี''**ติฯ **อยํ สพฺพาจริยสาธารณวินิจฺฉโย**ติ ''ทกโสโตโรหณเญฺจตฺถา''ติอาทินา วุโตฺต ติณฺณมฺปิ อาจริยานํ สาธารโณ วินิจฺฉโยฯ

โขภกรณปจฺจโย นาม วิสภาคเภสชฺชเสนาสนาหาราทิปจฺจโยฯ **อตฺถกามตาย วา อนตฺถกามตาย วา**ติ ปสนฺนา อตฺถกามตาย, กุทฺธา อนตฺถกามตายฯ **อตฺถาย วา อนตฺถาย วา**ติ สภาวโต ภวิตพฺพาย อตฺถาย วา อนตฺถาย วาฯ **อุปสํหรนฺตี**ติ อตฺตโน เทวานุภาเวน อุปเนนฺติฯ **โพธิสตฺตมาตา วิย ปุตฺตปฏิลาภนิมิตฺต**นฺติ ตทา กิร ปุเร ปุณฺณมาย สตฺตมทิวสโต ปฏฺฐาย วิคตสุราปานํ มาลาคนฺธาทิวิภูติสมฺปนฺนํ นกฺขตฺตกีฬํ อนุภวมานา โพธิสตฺตมาตา สตฺตเม ทิวเส ปาโตว อุฏฺฐาย คโนฺธทเกน นฺหายิตฺวา สพฺพาลงฺการวิภูสิตา วรโภชนํ ภุญฺชิตฺวา อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐาย สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา สิริสยเน นิปนฺนา นิทฺทํ โอกฺกมมานา อิมํ สุปินํ อทฺทส – จตฺตาโร กิร นํ มหาราชาโน สยเนเนว สทฺธิํ อุกฺขิปิตฺวา อโนตตฺตทหํ เนตฺวา นฺหาเปตฺวา ทิพฺพวตฺถํ นิวาเสตฺวา ทิพฺพคเนฺธหิ วิลิเมฺปตฺวา ทิพฺพปุปฺผานิ ปิฬนฺธิตฺวา ตโต อวิทูเร รชตปพฺพโต, ตสฺส อโนฺต กนกวิมานํ อตฺถิ, ตสฺมิํ ปาจีนโต สีสํ กตฺวา นิปชฺชาเปสุํฯ อถ โพธิสโตฺต เสตวรวารโณ หุตฺวา ตโต อวิทูเร เอโก สุวณฺณปพฺพโต, ตตฺถ จริตฺวา ตโต โอรุยฺห รชตปพฺพตํ อภิรุหิตฺวา กนกวิมานํ ปวิสิตฺวา มาตรํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ทกฺขิณปสฺสํ ผาเลตฺวา กุจฺฉิํ ปวิฏฺฐสทิโส อโหสิฯ อิมํ สุปินํ สนฺธาย เอตํ วุตฺตํ ''โพธิสตฺตมาตา วิย ปุตฺตปฏิลาภนิมิตฺต''นฺติฯ

ปญฺจ มหาสุปิเนติ (อ. นิ. อฏฺฐ. ๓.๕.๑๙๖) มหเนฺตหิ ปุริเสหิ ปสฺสิตพฺพโต มหนฺตานญฺจ อตฺถานํ นิมิตฺตภาวโต มหาสุปิเนฯ เต ปน ปญฺจ มหาสุปิเน เนว โลกิยมหาชโน ปสฺสติ, น มหาราชาโน, น จกฺกวตฺติราชาโน, น อคฺคสาวกา, น ปเจฺจกพุทฺธา, น สมฺมาสมฺพุทฺธา, เอโก สพฺพญฺญุโพธิสโตฺตเยว ปสฺสติฯ เตน วุตฺตํ ''โพธิสโตฺต วิย ปญฺจ มหาสุปิเน''ติฯ อมฺหากญฺจ ปน โพธิสโตฺต กทา เต สุปิเน ปสฺสีติ? ''เสฺว พุโทฺธ ภวิสฺสามี''ติ จาตุทฺทสิยํ ปกฺขสฺส รตฺติวิภายนกาเล ปสฺสิฯ กาลวเสน หิ ทิวา ทิโฏฺฐ สุปิโน น สเมติ, ตถา ปฐมยาเม มชฺฌิมยาเม จฯ ปจฺฉิมยาเม พลวปจฺจูเส ปน อสิตปีตสายิเต สมฺมาปริณามคเต กายสฺมิํ โอชาย ปติฏฺฐิตาย อรุเณ อุคฺคจฺฉมาเน ทิฏฺฐสุปิโน สเมติฯ อิฏฺฐนิมิตฺตํ สุปินํ ปสฺสโนฺต อิฏฺฐํ

ปฏิลภติ, อนิฏฺฐนิมิตฺตํ ปสฺสนฺโต อนิฏฺฐํ, ตสฺมา โพธิสตฺโตปิ สุปินํ ปสฺสนฺโต รตฺติวิภายนกาเล ปสฺสิฯ

เก ปน เต ปญฺจ มหาสุปินาติ? ตถาคตสฺส อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปุพฺเพว สมฺโพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โพธิสตฺตสฺเสว สโต ปญฺจ มหาสุปินา ปาตุรเหสุํ (อ. นิ. ๕.๑๙๖) – อยํ มหาปถวี มหาสยนํ อโหสิ, หิมวา ปพฺพตราชา พิมฺโพหนํ อโหสิ, ปุรตฺถิเม สมุทฺเท วามหตฺโถ โอหิโต อโหสิ, ปจฺฉิเม สมุทฺเท ทกฺขิณหตฺโถ โอหิโต อโหสิ, ทกฺขิณสมุทฺเท อุโภ ปาทา โอหิตา อเหสุํ, อยํ ปฐโม มหาสุปิโน ปาตุรโหสิฯ

ปุน จปรํ ทพฺพติณสงฺขาตา ติริยา นาม ติณชาติ นงฺคลมตฺเตน รตฺตทเณฺฑน นาภิโต อุคฺคนฺตฺวา ตสฺส ปสฺสนฺตสฺเสว วิทตฺถิมตฺตํ รตนมตฺตํ พฺยามมตฺตํ ยฏฺฐิมตฺตํ คาวุตมตฺตํ อฑฺฒโยชนมตฺตํ โยชนมตฺตนฺติ เอวํ อุคฺคนฺตฺวา อเนกโยชนสหสฺสํ นภํ อาหจฺจ ฐิตา อโหสิ, อยํ ทุติโย มหาสุปิโน ปาตุรโหสิฯ

ปุน จปรํ เสตา กิมี กณฺหสีสา ปาเทหิ อุสฺสกฺกิตฺวา ยาว ชาณุมณฺฑลา ปฏิจฺฉาเทสุํ, อยํ ตติโย มหาสุปิโน ปาตุรโหสิฯ

ปุน จปรํ จตฺตาโร สกุณา นานาวณฺณา จตูหิ ทิสาหิ อาคนฺตฺวา ปาทมูเล นิปติตฺวา สพฺพเสตา สมฺปชฺชิํสุ, อยํ จตุตฺโถ มหาสุปิโน ปาตุรโหสิฯ

ปุน จปรํ โพธิสตฺโต มหโต มีฬฺหปพฺพตสฺส อุปรูปริ จงฺกมติ อลิปฺปมาโน มีเฬฺหน, อยํ ปญฺจโม มหาสุปิโน ปาตุรโหสิฯ อิเม ปญฺจ มหาสุปินาฯ

ตตฺถ ปฐโม อนุตฺตราย สมฺมาสมฺโพธิยา ปุพฺพนิมิตฺตํ, ทุติโย อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส เทวมนุสฺเสสุ สุปฺปกาสิตภาวสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ, ตติโย พหูนํ โอทาตวสนานํ คิหีนํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา สรณคมนสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ, จตุตฺโถ ขตฺติยาทีนํ จตุนฺนํ วณฺณานํ ตถาคตปฺปเวทิเต ธมฺมวินเย อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตฺวา อนุตฺตรวิมุตฺติสจฺฉิกิริยาย ปุพฺพนิมิตฺตํ, ปญฺจโม จตุนฺนํ ปจฺจยานํ ลาภิตาย เตสุ จ อนุปลิตฺตภาวสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํฯ

อปิจ ยํ โส จกฺกวาฬมหาปถวิํ สิริสยนภูตํ อทฺทส, ตํ พุทฺธภาวสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํฯ ยํ หิมวนฺตํ ปพฺพตราชานํ พิมฺโพหนํ อทฺทส, ตํ สพฺพญฺญุตญฺญาณพิมฺโพหนสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํฯ ยํ จตฺตาโร หตฺถปาเท สมุทฺทสฺส อุปรูปริภาเคน คนฺตฺวา จกฺกวาฬนฺตเก ฐิเต อทฺทส, ตํ ธมฺมจกฺกสฺส อปฺปฏิวตฺติยภาเว ปุพฺพนิมิตฺตํฯ ยํ อตฺตานํ อุตฺตานกํ นิปนฺนํ อทฺทส, ตํ ตีสุ ภเวสุ อวกุชฺชานํ สตฺตานํ อุตฺตานมุขภาวสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํฯ ยํ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา ปสฺสนฺโต วิย อโหสิ, ตํ ทิพฺพจกฺขุปฏิลาภสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํฯ ยํ ยาว ภวคฺคา เอกาโลกํ อโหสิ, ตํ อนาวรณญาณสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํฯ เสสํ วุตฺตนยเมวฯ อิติ ตํตํวิเสสาธิคมนิมิตฺตภูเต ปญฺจ มหาสุปิเน ปสฺสิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘โพธิสตฺโต วิย ปญฺจ มหาสุปิเน’’ติฯ

โกสลราชา วิย โสฬส สุปิเนติ –

‘‘อุสภา รุกฺขา คาวิโย ควา จ,
อโสฺส กํโส สิงฺคาลี จ กุมฺโภ;
โปกฺขรณี จ อปากจนฺทนํ,
ลาพูนิ สีทนฺติ สิลา ปฺลวนฺติฯ

“มณฺฑูกิโย กณฺหสเปฺป คิลนฺติ,
กากํ สุวณฺณา ปริวารยนฺติ;
ตสา วกา เอฬกานํ ภยา หี”ติฯ (ชา. ๑.๑.๗๗) –

อิเม โสฬส สุปิเน ปสฺสโนฺต โกสลราชา วิยฯ

๑. เอกทิวสํ กิร โกสลราชา รตฺตึ นิทฺทูปคโต ปจฺฉิมยาเม โสฬส สุปิเน ปสฺสิ (ชา. อฏฺฐ. ๑.๑.มหาสุปินชาตกวณฺณนา)ฯ ตตฺถ จตฺตาโร อญฺชนวณฺณา กาฬอุสภา “ยุชฺฌิสฺสามา”ติ จตูหิ ทิสาหิ ราชงฺคณํ อาคนฺตฺวา “อุสภยุทฺธํ ปสฺสิสฺสามา”ติ มหาชเน สนฺนิปติเต ยุชฺฌนาการํ ทเสฺสตฺวา นทิตฺวา คชฺชิตฺวา อยุชฺฌิตฺวาว ปฏิกฺกนฺตาฯ อิมํ ปฐมํ สุปินํ อทฺทสฯ

๒. ขุทฺทกา รุกฺขา เจว คจฺฉา จ ปถวึ ภินฺทิตฺวา วิทตฺถิมตฺตมฺปิ รตนมตฺตมฺปิ อนุคฺคนฺตฺวาว ปุปฺผนฺติ เจว ผลนฺติ จฯ อิมํ ทุติยํ อทฺทสฯ

๓. คาวิโย ตทหุชาตานํ วจฺฉานํ ขีรํ ปิวนฺติโย อทฺทสฯ อยํ ตติโย สุปิโนฯ

๔. ธุรวาเห อาโรหปริณาหสมฺปเนฺน มหาโคเณ ยุคปรมฺปราย อโยเชตฺวา ตรุเณ โคทเมฺม ธุเร โยเชเนฺต อทฺทส, เต ธุรํ วหิตุํ อสโกฺกนฺตา ฉเฑฺฑตฺวา อฏฺฐํสุ, สกฏานิ นปฺปวตฺติํสุฯ อยํ จตุโตฺถ สุปิโนฯ

๕. เอกํ อุภโตมุขํ อสฺสํ อทฺทส, ตสฺส อุโภสุ ปเสฺสสุ ยวสีสํ เทนฺติ, โส ทฺวีหิปิ มุเขหิ ขาทติฯ อยํ ปญฺจโม สุปิโนฯ

๖. มหาชโน สตสหสฺสคฺฆนกํ สุวณฺณปาติํ สมฺมชฺชิตฺวา “อิธ ปสฺสาวํ กโรหี”ติ เอกสฺส ชรสิงฺคาลสฺส อุปนาเมสิ, ตํ ตตฺถ ปสฺสาวํ กโรนฺตํ อทฺทสฯ อยํ ฉโฏฺฐ สุปิโนฯ

๗. เอโก ปุริโส รชฺชุํ วเฏฺฏตฺวา ปาทมูเล นิกฺขิปติ, เตน นิสินฺนปีฐสฺส เหฏฺฐา สยิตา ฉาตสิงฺคาลี ตสฺส อชานนฺตเสฺสว ตํ ขาทติฯ อิมํ สตฺตมํ สุปินํ อทฺทสฯ

๘. ราชทฺวาเร พหูหิ ตุจฺฉกุเมฺภหิ ปริวาเรตฺวา ฐปิตํ เอกํ มหนฺตํ ปูริตกุมฺภํ อทฺทส, จตฺตาโรปิ ปน วณฺณา จตูหิ ทิสาหิ จตูหิ อนุทิสาหิ จ ฆเฏหิ อุทกํ อาหริตฺวา ปูริตกุมฺภเมว ปูเรนฺติ, ปูริตปูริตํ อุทกํ อุตฺตริตฺวา ปลายติ, เตปิ ปุนปฺปุนํ ตเตฺถว อุทกํ อาสิญฺจนฺติ, ตุจฺฉกุเมฺภ โอโลเกนฺตาปิ นตฺถิฯ อยํ อฏฺฐโม สุปิโนฯ

๙. เอกํ ปญฺจปทุมสญฺฉนฺนํ คมฺภีรํ สพฺพโตติตฺถํ โปกฺขรณิํ อทฺทส, สมนฺตโต ทฺวิปทจตุปฺปทา โอตริตฺวา ตตฺถ ปานียํ ปิวนฺติ, ตสฺสา มเชฺฌ คมฺภีรฏฺฐาเน อุทกํ อาวิลํ, ตีรปฺปเทเส ทฺวิปทจตุปฺปทานํ อกฺกมนฏฺฐาเน อจฺฉํ วิปฺปสนฺนํ อนาวิลํฯ อยํ นวโม สุปิโนฯ

๑๐. เอกิสฺสาเยว จ กุมฺภิยา ปจฺจมานํ โอทนํ อปากํ อทฺทส, “อปาก”นฺติ วิจาเรตฺวา วิภชิตฺวา ฐปิตํ วิย ตีหากาเรหิ ปจฺจมานํ เอกสฺมิํ ปเสฺส อติกิลิเนฺน โหติ, เอกสฺมิํ อุตฺตณฺฑุโล, เอกสฺมิํ สุปโกฺกติฯ อยํ ทสโม สุปิโนฯ

๑๑. สตสหสฺสคฺฆนกํ จนฺทนสารํ ปูติตเกฺกน วิกฺกิณเนฺต อทฺทสฯ อยํ เอกาทสโม สุปิโนฯ

๑๒. ตุจฺฉลาพูนิ อุทเก สีทนฺตานิ อทฺทสฯ อยํ ทฺวาทสโม สุปิโนฯ

๑๓. มหนฺตมหนฺตา กูฏาคารปฺปมาณา ฆนสิลา นาวา วิย อุทเก ปฺลวมานา อทฺทสฯ อยํ เตรสโม สุปิโนฯ

๑๔. ขุทฺทกมธุกปุปฺผปฺปมาณา มณฺฑูกิโย มหนฺเต กณฺหสปฺเป เวเคน อนุพนฺธิตฺวา อุปฺปลนาฬํ วิย ฉินฺทิตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา คิลนฺติโย อทฺทสฯ อยํ จุทฺทสโม สุปิโนฯ

๑๕. ทสหิ อสทฺธมฺเมหิ สมนฺนาคตํ คามโคจรํ กากํ กญฺจนวณฺณวณฺณตาย ‘‘สุวณฺณา’’ติ ลทฺธนาเม สุวณฺณราชหํเส ปริวาเรนฺเต อทฺทสฯ อยํ ปนฺนรสโม สุปิโนฯ

๑๖. ปุพฺเพ ทีปิโน เอฬเก ขาทนฺติ, เต ปน เอฬเก ทีปิโน อนุพนฺธิตฺวา มุรามุราติ ขาทนฺเต อทฺทส, อถญฺเญ ตสา วกา เอฬเก ทูรโตว ทิสฺวา ตสิตา ตาสปฺปตฺตา หุตฺวา เอฬกานํ ภยา ปลายิตฺวา คุมฺพคหนานิ ปวิสิตฺวา นิลียึสุฯ อยํ โสฬสโม สุปิโนฯ

๑. ตตฺถ อธมฺมิกานํ ราชูนํ อธมฺมิกานญฺจ มนุสฺสานํ กาเล โลเก วิปริวตฺตมาเน กุสเล โอสนฺเนน อกุสเล อุสฺสนฺเน โลกสฺส ปริหีนกาเล เทโว น สมฺมา วสฺสิสฺสติ, เมฆปาทา ฉิชฺชิสฺสนฺติ, สสฺสานิ มิลายิสฺสนฺติ, ทุพฺภิกฺขํ ภวิสฺสติ, วสฺสิตุกามา วิย จตูหิ ทิสาหิ เมฆา อุฏฺฐหิตฺวา อิตฺถิกาหิ อาตเป ปตฺถฏานํ วีหิอาทีนํ เตมนภเยน อนฺโต ปเวสิตกาเล ปุริเสสุ กุทาลปิฏเก อาทาย อาฬิพนฺธนตฺถาย นิกฺขนฺเตสุ วสฺสนาการํ ทเสฺสตฺวา คชฺชิตฺวา วิชฺชุลตา นิจฺฉาเรตฺวา อุสภา วิย อยุชฺฌิตฺวา อวสฺสิตฺวาว ปลายิสฺสนฺติฯ อยํ ปฐมสฺส วิปาโกฯ

๒. โลกสฺส ปริหีนกาเล มนุสฺสานํ ปริตฺตายุกกาเล สตฺตา ติพฺพราคา ภวิสฺสนฺติ, อสมฺปตฺตวยาว กุมาริโย ปุริสนฺตรํ คนฺตฺวา อุตุนิโย เจว คพฺภินิโย จ หุตฺวา ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิสฺสนฺติฯ ขุทฺทกรุกฺขานํ ปุปฺผํ วิย หิ ตาสํ อุตุนิภาโว, ผลํ วิย จ ปุตฺตธีตโร ภวิสฺสนฺติฯ อยํ ทุติยสฺส วิปาโกฯ

๓. มนุสฺสานํ เชฏฺฐาปจายิกกมฺมสฺส นฏฺฐกาเล สตฺตา มาตาปิตูสุ วา สสฺสุสสุเรสุ วา ลชฺชํ อนุปฏฺฐเปตฺวา สยเมว กุฏุมฺพํ สํวิทหนฺตาว ฆาสจฺฉาทนมตฺตมฺปิ มหลฺลกานํ ทาตุกามา ทสฺสนฺติ, อทาตุกามา น ทสฺสนฺติ, มหลฺลกา อนาถา หุตฺวา อสยํวสี ทารเก อาราเธตฺวา ชีวิสฺสนฺติ ตทหุชาตานํ วจฺฉานํ ขีรํ ปิวนฺติโย มหาคาวิโย วิยฯ อยํ ตติยสฺส วิปาโกฯ

๔. อธมฺมิกราชูนํ กาเล อธมฺมิกราชาโน ปณฺฑิตานํ ปเวณิกุสลานํ กมฺมนิตฺถรณสมตฺถานํ มหามตฺตานํ ยสํ น ทสฺสนฺติ, ธมฺมสภายํ วินิจฺฉยฏฺฐาเนปิ ปณฺฑิเต โวหารกุสเล มหลฺลเก อมเจฺจ น ฐเปสฺสนฺติฯ ตพฺพิปรีตานํ ปน ตรุณตรุณานํ ยสํ ทสฺสนฺติ, ตถารูเป เอว จ วินิจฺฉยฏฺฐาเน ฐเปสฺสนฺติ, เต ราชกมฺมานิ เจว ยุตฺตายุตฺตญฺจ อชานนฺตา เนว ตํ ยสํ อุกฺขิปิตุํ สกฺขิสฺสนฺติ, น ราชกมฺมานิ นิตฺถริตุํ, เต อสโกฺกนฺตา กมฺมธุรํ ฉฑฺฑสฺสนฺติ, มหลฺลกาปิ ปณฺฑิตา อมจฺจา ยสํ อลภนฺตา กิจฺจานิ นิตฺถริตุํ สมตฺถาปิ ‘‘กึ อมฺหากํ เอเตหิ, มยํ พาหิรกา ชาตา, อพฺภนฺตริกา ตรุณทารกา ชานิสฺสนฺตี’’ติ อุปฺปนฺนานิ กมฺมานิ น กริสฺสนฺติ, เอวํ สพฺพถาปิ เตสํ ราชูนํ หานิเยว ภวิสฺสติ, ธุรํ วหิตุํ อสมตฺถานํ วจฺฉทมฺมานํ ธุเร โยชิตกาโล วิย, ธุรวาหานญฺจ มหาโคณานํ ยุคปรมฺปราย อโยชิตกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อยํ จตุตฺถสฺส วิปาโกฯ

๕. อธมฺมิกราชกาเลเยว อธมฺมิกพาลราชาโน อธมฺมิเก โลลมนุเสฺส วินิจฺฉเย ฐเปสฺสนฺติ, เต ปาปปุญฺญสุ อนาทรา พาลา สภายํ นิสีทิตฺวา วินิจฺฉยํ เทนฺตา อุภินฺนมฺปิ อตฺถปจฺจตฺถิ

กานํ หตฺถโต ลญฺชํ คเหตฺวา ขาทิสฺสนฺติ อโสฺส วิย ทฺวีหิ มุเขหิ ยวสีสํฯ อยํ ปญฺจมสฺส วิปาโกฯ

๖. อธมฺมิกาเยว วิชาติราชาโน ชาติสมฺปนฺนานํ กุลปุตฺตานํ อาสงฺกาย ยสํ น ทสฺสนฺติ, อกุลีเน วเฑฺฒสฺสนฺติ, เอวํ มหากุลานิ ทุคฺคตานิ ภวิสฺสนฺติ, ลามกกุลานิ อิสฺสรานิฯ เต จ กุลีนา ปุริสา ชีวิตุํ อสโกฺกนฺตา ‘‘อิเม นิสฺสาย ชีวิสฺสามา’’ติ อกุลีนานํ ธีตโร ทสฺสนฺติ, อิติ ตาสํ กุลธีตานํ อกุลีเนหิ สทฺธิํ สํวาโส ชรสิงฺคาลสฺส สุวณฺณปาติยํ ปสฺสาวกรณสทิโส ภวิสฺสติฯ อยํ ฉฎฺฐสฺส วิปาโกฯ

๗. คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล อิตฺถิโย ปุริสโลลา สุราโลลา อลงฺการโลลา วิสิขาโลลา อามิสโลลา ภวิสฺสนฺติ ทุสฺสีลา ทุราจาราฯ ตา สามิเกหิ กสิโครกฺขาทีนิ กมฺมานิ กตฺวา กิเจฺฉน กสิเรน สมฺภตํ ธนํ ชาเรหิ สทฺธิํ สุรํ ปิวนฺติโย มาลาคนฺธวิเลปนํ ธารยมานา อโนฺตเคเห อจฺจายิกมฺปิ กิจฺจํ อโนโลเกตฺวา เคหปริเกฺขปสฺส อุปริภาเคนปิ ฉิทฺทฎฺฐาเนหิปิ ชาเร อุปธารยมานา เสฺว วปิตพฺพยุตฺตกํ พีชมฺปิ โกเฎฺฎตฺวา ยาคุภตฺตขชฺชกานิ สเชฺชตฺวา ขาทมานา วิลุมฺปิสฺสนฺติ เหฎฺฐาปีฐกนิปนฺนกฉาตกสิงฺคาลี วิย วเฎฺฎตฺวา วเฎฺฎตฺวา ปาทมูเล นิกฺขิตฺตรชฺชุํฯ อยํ สตฺตมสฺส วิปาโกฯ

๘. คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล โลโก ปริหายิสฺสติ, รฎฺฐํ นิโรชํ ภวิสฺสติ, ราชาโน ทุคฺคตา กปณา ภวิสฺสนฺติฯ โย อิสฺสโร ภวิสฺสติ, ตสฺส ภณฺฑาคาเร สตสหสฺสมตฺตา กหาปณา ภวิสฺสนฺติ, เต เอวํ ทุคฺคตา สเพฺพ ชนปเท อตฺตโน กมฺมํ การยิสฺสนฺติ, อุปทฺทุตา มนุสฺสา สเก กมฺมเนฺต ฉเฑฺฑตฺวา ราชูนํเยว อตฺถาย ปุพฺพณฺณาปรณฺณานิ วปนฺตา รกฺขนฺตา ลายนฺตา มทฺทนฺตา ปเวเสนฺตา อุจฺฉุเขตฺตานิ กโรนฺตา ยนฺตานิ วาเหนฺตา ผาณิตาทีนิ ปจนฺตา ปุปฺผาราเม ผลาราเม จ กโรนฺตา ตตฺถ ตตฺถ นิปฺผนฺนานิ ปุปฺผผลาทีนิ อาหริตฺวา รโญฺญ โกฎฺฐาคารเมว ปูเรสฺสนฺติ, อตฺตโน เคเหสุ ตุจฺฉโกเฎฺฐ โอโลเกนฺตาปิ น ภวิสฺสนฺติ, ตุจฺฉตุจฺฉกุเมฺภ อโนโลเกตฺวา ปูริตกุมฺภปูรณสทิสเมว ภวิสฺสติฯ อยํ อฎฺฐมสฺส วิปาโกฯ

๙. คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ราชาโน อธมฺมิกา ภวิสฺสนฺติ, ฉนฺทาทิวเสน อคติํ คจฺฉนฺตา รชฺชํ กาเรสฺสนฺติ, ธเมฺมน วินิจฺฉยํ นาม น ทสฺสนฺติ, ลญฺชวิตฺตกา ภวิสฺสนฺติ ธนโลลา, รฎฺฐวาสิเกสุ เตสํ ขนฺติเมตฺตานุทฺทยํ นาม น ภวิสฺสติ, กกฺขฬา ผรุสา อุจฺฉุยเนฺต อุจฺฉุคณฺฐิกา วิย มนุเสฺส ปีเฬนฺตา นานปฺปการํ พลิํ อุปฺปาเทตฺวา ธนํ คณฺหิสฺสนฺติ, มนุสฺสา พลิปีฬิตา กิญฺจิ ทาตุํ อสโกฺกนฺตา คามนิคมาทโย ฉเฑฺฑตฺวา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา วาสํ กเปฺปสฺสนฺติ, มชฺฌิมชนปโท สุโญฺญ ภวิสฺสติ, ปจฺจเนฺต ฆนวาโส เสยฺยถาปิ โปกฺขรณิยา มเชฺฌ อุทกํ อาวิลํ ปริยเนฺต วิปฺปสนฺนํฯ อยํ นวมสฺส วิปาโกฯ

๑๐. คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล ราชาโน อธมฺมิกา ภวิสฺสนฺติ, เตสุ อธมฺมิเกสุ ราชยุตฺตาปิ พฺราหฺมณคหปติกาปิ เนคมชานปทาปีติ สมณพฺราหฺมเณ อุปาทาย สเพฺพ มนุสฺสา อธมฺมิกา ภวิสฺสนฺติ, ตโต เตสํ อารกฺขเทวตา พลิปฏิคฺคาหิกเทวตา รุกฺขเทวตา อากาสฎฺฐกเทวตาติ เอวํ เทวตาปิ อธมฺมิกา ภวิสฺสนฺติ, อธมฺมิกราชูนํ รเชฺช วาตา วิสมา ขรา วายิสฺสนฺติ, เต อากาสฎฺฐกวิมานานิ กเมฺปสฺสนฺติ, เตสุ กมฺปิเตสุ เทวตา กุปิตา เทวํ วสฺสิตุํ น ทสฺสนฺติ, วสฺสมาโนปิ สกลรเฎฺฐ เอกปฺปหาเรเนว น วสฺสิสฺสติ, วสฺสมาโนปิ สพฺพตฺถ กสิกมฺมสฺส วา วปฺปกมฺมสฺส วา อุปกาโร หุตฺวา น วสฺสิสฺสติฯ ยถา จ รเฎฺฐ, เอวํ ชนปเทปิ คาเมปิ เอกตฬากสฺสเรปิ เอกปฺปหาเรเนว น วสฺสิสฺสติ, ตฬากสฺส อุปริภาเค วสฺสโนฺต เหฎฺฐาภาเค น วสฺสิสฺสติ, เหฎฺฐา วสฺสโนฺต อุปริ น วสฺสิสฺสติ, เอกสฺมิํ ภาเค สสฺสํ อติวเสฺสน นสฺสิสฺสติ, เอกสฺมิํ

อวสฺสโนฺต มิลายิสฺสติ, เอกสฺมึ สมฺมา วสฺสมาโน สมฺปาเทสฺสติ, เอวํ เอกสฺส รโญฺญ รเชฺช วุฏฺฐา สสฺสา ติปฺปการา ภวิสฺสนฺติ เอกกุมฺภิยา โอทโน วิยฯ อยํ ทสมสฺส วิปาโกฯ

๑๑. คจฺฉเนฺต คจฺฉเนฺต กาเล สาสเน ปริหายเนฺต ปจฺจยโลลา อลชฺชิกา พหู ภิกฺขู ภวิสฺสนฺติ, เต ภควตา ปจฺจยโลลุปฺปํ นิมฺมเถตฺวา กถิตธมฺมเทสนํ จีวราทิจตุปจฺจยเหตุ ปเรสํ เทเสสฺสนฺติ, ปจฺจเยหิ มุจฺฉิตฺวา นิตฺถรกปเกฺข ฐิตา นิพฺพานาภิมุขํ กตฺวา เทเสตุํ น สกฺขิสฺสนฺติ, เกวลํ ''ปทพฺยญฺชนสมฺปตฺติเญฺจว มธุรสทฺทเญฺจ สุตฺวา มหคฺฆานิ จีวรานิ ทสฺสนฺติ''อิเจฺจวํ เทเสสฺสนฺติฯ อปเร อนฺตรวีถิจตุกฺกราชทฺวาราทีสุ นิสีทิตฺวา กหาปณอฑฺฒกหาปณปาทมาสกรูปาทีนิปิ นิสฺสาย เทเสสฺสนฺติฯ อิติ ภควตา นิพฺพานคฺฆนกํ กตฺวา เทสิตํ ธมฺมํ จตุปจฺจยตฺถาย เจว กหาปณอฑฺฒกหาปณาทิอตฺถาย จ วิกฺกิณิตฺวา เทเสนฺตา สตสหสฺสคฺฆนกํ จนฺทนสารํ ปูติตเกฺกน วิกฺกิณนฺตา วิย ภวิสฺสนฺติฯ อยํ เอกาทสมสฺส วิปาโกฯ

๑๒. อธมฺมิกราชกาเล โลเก วิปริวตฺตเนฺตเยว ราชาโน ชาติสมฺปนฺนานํ กุลปุตฺตานํ ยสํ น ทสฺสนฺติ, อกุลีนานเญฺญว ทสฺสนฺติ, เต อิสฺสรา ภวิสฺสนฺติ, อิตเร ทลิทฺทาฯ ราชสมฺมุเขปิ ราชทฺวาเรปิ อมจฺจสมฺมุเขปิ วินิจฺฉยฏฺฐาเนปิ ตุจฺฉลาพุสทิสานํ อกุลีนานํเยว กถา โอสีทิตฺวา ฐิตา วิย นิจฺจลา สุปฺปติฏฺฐิตา ภวิสฺสติ, สงฺฆสนฺนิปาเตปิ สงฺฆกมฺมคณกมฺมฏฺฐาเนสุ เจว ปตฺตจีวรปริเวณาทิวินิจฺฉยฏฺฐาเนสุ จ ทุสฺสีลานํ ปาปปุคฺคลานํเยว กถา นิยฺยานิกา ภวิสฺสติ, น ลชฺชิภิกฺขูนนฺติ เอวํ สพฺพถาปิ ตุจฺฉลาพูนํ สีทนกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อยํ ทฺวาทสมสฺส วิปาโกฯ

๑๓. ตาทิเสเยว กาเล อธมฺมิกราชาโน อกุลีนานํ ยสํ ทสฺสนฺติ, เต อิสฺสรา ภวิสฺสนฺติ, กุลีนา ทุคฺคตาฯ เตสุ น เกจิ คารวํ กริสฺสนฺติ, อิตเรสุเยว กริสฺสนฺติ, ราชสมฺมุเข วา อมจฺจสมฺมุเข วา วินิจฺฉยฏฺฐาเน วา วินิจฺฉยกุสลานํ ฆนสิลาสทิสานํ กุลปุตฺตานํ กถา น โอคาหิตฺวา ปติฏฺฐหิสฺสติฯ เตสุ กเถเนฺตสุ ''กึ อิเม กเถนฺตี''ติ อิตเร ปริหาสเมว กริสฺสนฺติ, ภิกฺขุสนฺนิปาเตปิ วุตฺตปฺปกาเรสุ ฐาเนสุ เนว เปสเล ภิกฺขู ครุกาตเพฺพ มญฺญิสฺสนฺติ, นาปิ เนสํ กถา ปริโยคาหิตฺวา ปติฏฺฐหิสฺสติ, สิลานํ ปฺลวกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อยํ เตรสมสฺส วิปาโกฯ

๑๔. โลเก ปริหายเนฺตเยว มนุสฺสา ติพฺพราคาทิชาติกา กิเลสานุวตฺตกา หุตฺวา ตรุณตรุณานํ อตฺตโน ภริยานํ วเส วตฺติสฺสนฺติ, เคเห ทาสกมฺมกราทโยปิ โคมหึสาทโยปิ หิรญฺญสุวณฺณมฺปิ สพฺพํ ตาสํเยว อายตฺตํ ภวิสฺสติ, ''อสุกหิรญฺญสุวณฺณํ วา ปริเจฺฉทาทิชาตํ วา กห''นฺติ วุเตฺต ''ยตฺถ วา ตตฺถ วา โหตุ, กึ ตุยฺหิมินา พฺยาปาเรน, ตฺวํ มยฺหํ ฆเร สนฺตํ วา อสนฺตํ วา ชานิตุกาโม ชาโต''ติ วตฺวา นานปฺปกาเรหิ อโกฺกสิตฺวา มุขสตฺตีหิ โกเฏฺฏตฺวา ทาสเจฏกํ วิย วเส กตฺวา อตฺตโน อิสฺสริยํ ปวเตฺตสฺสนฺติ, เอวํ มธุกปุปฺผปฺปมาณมณฺฑูกโปติกานํ อาสีวิเส กณฺหสเปฺป คิลนกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อยํ จุทฺทสมสฺส วิปาโกฯ

๑๕. ทุพฺพลราชกาเล ราชาโน หตฺถิสิปฺปาทีสุ อกุสลา ยุเทฺธสุ อวิสารทา ภวิสฺสนฺติ, เต อตฺตโน ราชาธิปจฺจํ อาสงฺกมานา สมานชาติกานํ กุลปุตฺตานํ อิสฺสริยํ อทตฺวา อตฺตโน ปาทมูลิกนฺหาปกกปฺปกาทีนํ ทสฺสนฺติ, ชาติโคตฺตสมฺปนฺนา กุลปุตฺตา ราชกุเล ปติฏฺฐํ อลภมานา ชีวิกํ กเปฺปตุํ อสมตฺถา หุตฺวา อิสฺสริยฏฺฐาเน ชาติโคตฺตหีเน อกุลีเน อุปฏฺฐหนฺตา วิจริสฺสนฺติ, สุวณฺณราชหํเสหิ กากสฺส ปริวาริตกาโล วิย ภวิสฺสติฯ อยํ ปนฺนรสมสฺส วิปาโกฯ

๑๖. อธมฺมิกราชกาเลเยว จ อกุลีนาว ราชวลฺลภา อิสฺสรา ภวิสฺสนฺติ, กุลีนา อปฺปญฺญาตา ทุคฺคตาฯ เต ราชวลฺลภา ราชานํ อตฺตโน กถํ คาหาเปตฺวา วินิจฺฉยฏฺฐานาทีสุ พลวโนฺต

หุตฺวา ทุพฺพลานํ ปเวณิอาคตานิ เขตฺตวตฺถุอาทีนิ ‘‘อมฺหากํ สนฺตกานิ เอตานี’’ติ อภิยุญฺชิตฺวา เต ‘‘น ตุมฺหากํ, อมฺหาก’’นฺติ อาคนฺตฺวา วินิจฺฉยฏฺฐานาทีสุ วิวทเนฺต เวตฺตลตาทีหิ ปหาราเปตฺวา คีวายํ คเหตฺวา อปกฑฺฒาเปตฺวา ‘‘อตฺตโน ปมาณํ น ชานาถ, อเมฺหหิ สทฺธึ วิวทถ, อิทานิ โว รโญฺญ กเถตฺวา หตฺถปาทเจฺฉทาทีนิ กาเรสฺสามา’’ติ สนฺตเชฺชสฺสนฺติ, เต เตสํ ภเยน อตฺตโน สนฺตกานิ เขตฺตวตฺถูนิ ‘‘ตุมฺหากํเยว ตานิ, คณฺหถา’’ติ นิยฺยาเตตฺวา อตฺตโน เคหานิ ปวิสิตฺวา ภีตา นิปชฺชิสฺสนฺติฯ ปาปภิกฺขูปิ เปสเล ภิกฺขู ยถารุจิ วิเหเฐสฺสนฺติ, เปสลา ภิกฺขู ปฏิสรณํ อลภมานา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา คหนฏฺฐาเนสุ นิลียิสฺสนฺติ, เอวํ หีนชเจฺจหิ เจว ปาปภิกฺขูหิ จ อุปทฺทุตานํ ชาติมนฺตกุลปุตฺตานเญฺจว เปสลภิกฺขูนญฺจ เอฬกานํ ภเยน ตสวกานํ ปลายนกาโล วิย ภวิสฺสติ ฯ อยํ โสฬสมสฺส วิปาโกฯ เอวํ ตสฺส ตสฺส อตฺถสฺส ปุพฺพนิมิตฺตภูเต โสฬส สุปิเน ปสฺสิฯ เตน วุตฺตํ – ‘‘โกสลราชา วิย โสฬส สุปิเน’’ติฯ เอตฺถ จ ปุพฺพนิมิตฺตโต อตฺตโน อตฺถานตฺถนิมิตฺตํ สุปินํ ปสฺสโนฺต อตฺตโน กมฺมานุภาเวน ปสฺสติ, โกสลราชา วิย โลกสฺส อตฺถานตฺถนิมิตฺตํ สุปินํ ปสฺสโนฺต ปน สพฺพสตฺตสาธารณกมฺมานุภาเวน ปสฺสตีติ เวทิตพฺพํฯ

กุทฺธา หิ เทวตาติ นาคมหาวิหาเร มหาเถรสฺส กุทฺธา เทวตา วิยฯ โรหเณ กิร นาคมหาวิหาเร มหาเถโร ภิกฺขุสงฺฆํ อนปโลเกตฺวาว เอกํ นาครุกฺขํ ฉินฺทาเปสิฯ รุกฺข อธิวตฺถา เทวตา เถรสฺส กุทฺธา ปฐมเมว นํ สจฺจสุปิเนน ปโลเภตฺวา ปจฺฉา ‘‘อิโต เต สตฺตทิวสมตฺถเก อุปฏฺฐาโก ราชา มริสฺสตี’’ติ สุปิเน อาโรเจสิฯ เถโร ตํ กถํ อาหริตฺวา ราโชโรธานํ อาจิกฺขิฯ ตา เอกปฺปหาเรเนว มหาวิรวํ วิรวิํสุฯ ราชา ‘‘กึ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ตา ‘เอวํ เถเรน วุตฺต’’นฺติ อาโรจยิํสุฯ ราชา ทิวเส คณาเปตฺวา สตฺตาเห วีติวเตฺต เถรสฺส หตฺถปาเท ฉินฺทาเปสิฯ **เอกนฺตสจฺจเมว โหตี**ติ ผลสฺส สจฺจภาวโต วุตฺตํ, ทสฺสนํ ปน วิปลฺลตฺถเมวฯ เตเนว ปหีนวิปลฺลาสา ปุพฺพนิมิตฺตภูตมฺปิ สุปินํ น ปสฺสนฺติ, ทฺวีหิ ตีหิ วา การเณหิ กทาจิ สุปินํ ปสฺสนฺตีติ อาห **‘‘สํสคฺคเภทโต’’**ติฯ ‘‘อเสกฺขา น ปสฺสนฺติ ปหีนวิปลฺลาสตฺตา’’ติ วจนโต จตุนฺนมฺปิ การณานํ วิปลฺลาโส เอว มูลการณนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

ตนฺติ สุปินกาเล ปวตฺตํ ภวงฺคจิตฺตํฯ **รูปนิมิตฺตาทิอารมฺมณนฺ**ติ กมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตโต อญฺญํ รูปนิมิตฺตาทิอารมฺมณํ น โหติฯ **อีทิสานี**ติ ปจฺจกฺขโต อนุภูตปุพฺพปริกปฺปิตรูปาทิอารมฺมณานิ เจว ราคาทิสมฺปยุตฺตานิ จฯ **สโพฺพหาริกจิเตฺตนา**ติ ปกติจิเตฺตนฯ **ทฺวีหิ อเนฺตหิ มุเตฺต**ติ กุสลากุสลสงฺขาเตหิ ทฺวีหิ อเนฺตหิ มุเตฺตฯ **อาวชฺชนตทารมฺมณกฺขเณ**ติ อิทํ ยาว ตทารมฺมณุปฺปตฺติ, ตาว ปวตฺตํ จิตฺตวารํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘สุปิเนเนว ทิฏฺฐํ วิย เม, สุตํ วิย เมติ กถนกาเล ปน อพฺยากโตเยว อาวชฺชนมตฺตเสฺสว อุปฺปชฺชนโต’’ติ วทนฺติฯ เอวํ วทเนฺตหิ ปญฺจทฺวาเร ทุติยโมฆวาเร วิย มโนทฺวาเรปิ อาวชฺชนํ ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ อุปฺปชฺชิตฺวา ชวนฏฺฐาเน ฐตฺวา ภวงฺคํ โอตรตีติ อธิเปฺปตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ เอกจิตฺตกฺขณิกสฺส อาวชฺชนสฺส อุปฺปตฺติยํ ‘‘ทิฏฺฐํ วิย เม, สุตํ วิย เม’’ติ กปฺปนาย อสมฺภวโตฯ

เอตฺถ จ ‘‘สุปินเนฺตปิ ตทารมฺมณวจนโต ปจฺจุปฺปนฺนวเสน วา อตีตวเสน วา สภาวธมฺมาปิ สุปินเนฺต อารมฺมณํ โหนฺตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘ยทิปิ สุปินเนฺต วิภูตํ หุตฺวา อุปฏฺฐิเต รูปาทิวตฺถุมฺหิ ตทารมฺมณํ วุตฺตํ, ตถาปิ สุปินเนฺต อุปฏฺฐิตนิมิตฺตสฺส ปริกปฺปวเสน คเหตพฺพตาย ทุพฺพลภาวโต ทุพฺพลวตฺถุกตฺตาติ วุตฺต’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘กรชกายสฺส นิรุสฺสาหสนฺตภาวปฺปตฺติโต ตนฺนิสฺสิตํ หทยวตฺถุ น สุปฺปสนฺนํ โหติ, ตโต ตนฺนิสฺสิตาปิ จิตฺตุปฺปตฺติ น สุปฺปสนฺนา อสุปฺปสนฺนวฏฺฏินิสฺสิตทีปปฺปภา วิย, ตสฺมา **ทุพฺพลวตฺถุกตฺตา**ติ เอตฺถ ทุพฺพลหทยวตฺถุกตฺตา’’ติ อตฺถํ วทนฺติ, วีมํสิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ

สุปินนฺตเจตนาติ มโนทฺวาริกชวนวเสน ปวตฺตา สุปินเนฺต เจตนาฯ สุปินญฺหิ ปสฺสโนฺต มโนทฺวาริเกเนว ชวเนน ปสฺสติ, น ปญฺจทฺวาริเกนฯ ปฏิพุชฺฌโนฺต จ มโนทฺวาริเกเนว ปฏิพุชฺฌติ, น ปญฺจทฺวาริเกนฯ นิทฺทายนฺตสฺส หิ มหาวฏฺฏิํ ชาเลตฺวา ทีเป จกฺขุสมีปํ อุปนีเต ปฐมํ จกฺขุทฺวาริกํ อาวชฺชนํ ภวงฺคํ น อาวเฏฺฏติ, มโนทฺวาริกเมว อาวเฏฺฏติ, อถ ชวนํ ชวิตฺวา ภวงฺคํ โอตรติฯ ทุติยวาเร จกฺขุทฺวาริกํ อาวชฺชนํ ภวงฺคํ อาวเฏฺฏติ, ตโต จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ ชวนปริโยสานานิ ปวตฺตนฺติ, ตทนนฺตรํ ภวงฺคํ ปวตฺตติฯ ตติยวาเร มโนทฺวาริกอาวชฺชเนน ภวเงฺค อาวฏฺฏิเต มโนทฺวาริกชวนํ ชวติ, เตน จิเตฺตน ‘‘กิํ อยํ อิมสฺมิํ ฐาเน อาโลโก’’ติ ชานาติฯ ตถา นิทฺทายนฺตสฺส กณฺณสมีเป ตูริเยสุ ปคฺคหิเตสุ ฆานสมีเป สุคเนฺธสุ วา ทุคฺคเนฺธสุ วา ปุเปฺผสุ อุปนีเตสุ มุเข สปฺปิมฺหิ วา ผาณิเต วา ปกฺขิเตฺต ปิฏฺฐิยํ ปาณินา ปหาเร ทิเนฺน ปฐมํ โสตทฺวาริกาทีนิ อาวชฺชนานิ ภวงฺคํ น อาวเฏฺฏนฺติ , มโนทฺวาริกเมว อาวเฏฺฏติ, อถ ชวนํ ชวิตฺวา ภวงฺคํ โอตรติฯ ทุติยวาเร โสตทฺวาริกาทีนิ อาวชฺชนานิ ภวงฺคํ อาวเฏฺฏนฺติ, ตโต โสตฆานชิวฺหากายวิญฺญาณาทีนิ ชวนปริโยสานานิ ปวตฺตนฺติ, ตทนนฺตรํ ภวงฺคํ ปวตฺตติฯ ตติยวาเร มโนทฺวาริกอาวชฺชเนน ภวเงฺค อาวฏฺฏิเต มโนทฺวาริกชวนํ ชวติ, เตน จิเตฺตน ญตฺวา ‘‘กิํ อยํ อิมสฺมิํ ฐาเน สโทฺท, สงฺขสโทฺท เภริสโทฺท’’ติ วา ‘‘กิํ อยํ อิมสฺมิํ ฐาเน คโนฺธ, มูลคโนฺธ สารคโนฺธ’’ติ วา ‘‘กิํ อิทํ มยฺหํ มุเข ปกฺขิตฺตํ, สปฺปิ ผาณิต’’นฺติ วา ‘‘เกนมฺหิ ปิฏฺฐิยํ ปหโฏ, อติถโทฺธ เม ปหาโร’’ติ วา วตฺตา โหติ, เอวํ มโนทฺวาริกชวเนเนว ปฏิพุชฺฌติ, น ปญฺจทฺวาริเกนฯ สุปินมฺปิ เตเนว ปสฺสติ, น ปญฺจทฺวาริเกนฯ

อสฺสาติ อสฺส อาปตฺตินิกายสฺสฯ นนุ จ อยุโตฺตยํ นิเทฺทโส ‘‘สโงฺฆ อาทิมฺหิ เจว เสเส จ อิจฺฉิตโพฺพ อสฺสา’’ติฯ น หิ อาปตฺตินิกายสฺส อาทิมฺหิ เจว เสเส จ สโงฺฆ อิจฺฉิโต, กิญฺจรหิ วุฏฺฐานสฺสาติ อิมํ โจทนํ มนสิ สนฺนิธาย ยถา น วิรุชฺฌติ, ตถา อธิปฺปายํ วิวรโนฺต **‘‘กิํ วุตฺตํ โหตี’’**ติอาทิมาหฯ อาปตฺติโต วุฏฺฐานสฺส อาทิมฺหิ เจว เสเส จ อิจฺฉิโต สโงฺฆ อาปตฺติยาว อิจฺฉิโต นาม โหตีติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ **อาปตฺติวุฏฺฐาน**นฺติ อาปตฺติโต วุฏฺฐานํ, อนาปตฺติกภาวูปคมนนฺติ อโตฺถฯ **วจนการณ**นฺติ ‘‘สงฺฆาทิเสโส’’ติ เอวํ วจเน การณํฯ สมฺทาเย นิรุโฬฺห นิกาย-สโทฺท ตเทกเทเส ปวตฺตมาโนปิ ตาย เอว รุฬฺหิยา ปวตฺตตีติ อาห **รุฬฺหีสเทฺทนา**ติฯ อถ วา กิญฺจิ นิมิตฺตํ คเหตฺวา สติปิ อญฺญสฺมิํ ตํนิมิตฺตยุเตฺต กิสฺมิญฺจิเทว วิสเย สมฺมุติยา จิรกาลตาวเสน นิมิตฺตวิรเหปิ ปวตฺตนิรุโฬฺห รุฬฺหี นามฯ ยถา มหิยํ เสตีติ มหิํโส, คจฺฉตีติ โคติ, เอวํ นิกาย-สทฺทสฺสปิ รุฬฺหิภาโว เวทิตโพฺพฯ เอกสฺมิมฺปิ วิสิเฏฺฐ สติปิ สามญฺญาวิย สมฺทาเย ปวตฺตโวหาโร อวยเวปิ ปวตฺตตีติ อาห **อวยเว สมูหโวหาเรน วา**ติฯ **นวมสฺส อธิปฺปายสฺสา**ติ วีมํสาธิปฺปายสฺสฯ

๒๓๘-๒๓๙. โลมา เอเตสํ สนฺตีติ **โลมสา,** พหุโลมาติ วุตฺตํ โหติฯ **อโรโค ภวิสฺสามี**ติ ราคปริฬาหวูปสมโต นิโรโค ภวิสฺสามิฯ **โมจเนนา**ติ โมจนตฺถาย อุปกฺกมกรเณนฯ อุปกฺกมกรณเญฺหตฺถ โมจนนฺติ อธิเปฺปตํ โมเจติ เอเตนาติ กตฺวาฯ **พีชํ ภวิสฺสตี**ติ โจฬกฺคหณาทิกมฺมํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๒๔๐. เทฺว อาปตฺติสหสฺสานีติ ขณฺฑจกฺกาทิเภทํ อนามสิตฺวา วุตฺตํ, อิจฺฉเนฺตน ปน ขณฺฑจกฺกาทิเภเทนปิ อาปตฺติคณนา กาตพฺพาฯ **มิสฺสกจกฺก**นฺติ อุภโตวฑฺฒนกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอตฺถ จ นีลญฺจ ปีตกญฺจาติอาทินา เอกกฺขเณ อเนกวณฺณานํ โมจนาธิปฺปายวจนํ ยถาธิปฺปาเยน โมจนํ ภวตุ วา มา วา, อิมินาปิ อธิปฺปาเยน อุปกฺกมิตฺวา โมเจนฺตสฺส อาปตฺติ โหตีติ ทสฺสนตฺถํฯ น หิ เอกสฺมิํ ขเณ นีลาทีนํ สเพฺพสมฺปิ มุตฺติ สมฺภวติฯ **อญฺญํ วทตี**ติ อตฺตโน โทสํ อุชุํ วตฺตุํ อสโกฺกโนฺต ปุน ปุโฏฺฐ อญฺญํ ภณติฯ

โมจนสฺสาโทติ โมจนสฺส ปุพฺพภาเค ปวตฺตอสฺสาโทฯ เตเนว ‘‘โมเจตุํ อสฺสาโท โมจนสฺสาโท’’ติ วุตฺตํฯ **เคหสฺสิตเปม**นฺติ เอตฺถ **เคห**-สเทฺทน เคเห ฐิตา มาตุภคินีอาทโย อชฺฌตฺติกญาตกา คหิตาฯ เตสุ มาตุเปมาทิวเสน อุปฺปโนฺน สิเนโห เคหสฺสิตเปมํ, อญฺญตฺถ ปน เคหสฺสิตเปมนฺติ ปญฺจกามคุณิกราโค วุจฺจติฯ **สมฺปยุตฺตอสฺสาทสีเสนา**ติ ราคสมฺปยุตฺตสุขเวทนามุเขนฯ **เอเกน ปเทนา**ติ เคหสฺสิตเปม-ปเทนฯ

ตเถวาติ โมจนสฺสาทเจตนาย เอวฯ ปุพฺพภาเค โมจนสฺสาทวเสน กตปฺปโยคํ อวิชหิตฺวาว สยิตตฺตา **‘‘สเจ ปน…เป…. สงฺฆาทิเสโส’’**ติ วุตฺตํฯ ปุน สุทฺธจิเตฺต อุปฺปเนฺน ตสฺส ปโยคสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา **‘‘สุทฺธจิโตฺต…เป…. อนาปตฺตี’’**ติ วุตฺตํฯ **ชคฺคนตฺถายา**ติ โธวนตฺถายฯ **อโนกาส**นฺติ องฺคชาตปฺปเทสํฯ

๒๖๓-๒๖๔. **เคหสฺสิตกามวิตกฺก**นฺติ ปญฺจกามคุณสนฺนิสฺสิตํ กามวิตกฺกํฯ **วตฺถึ ทฬฺหํ คเหตฺวา**ติ องฺคชาตสฺส อเคฺค ปสฺสาวนิคฺคมนฏฺฐาเน จมฺมํ ทฬฺหํ คเหตฺวาฯ นิมิเตฺต อุปกฺกมาภาวโต ‘‘โมจนสฺสาทาธิปฺปายสฺสปิ มุเตฺต อนาปตฺตี’’ติ วุตฺตํฯ

๒๖๕. ‘‘เอหิ เม ตฺวํ, อาวุโส, สามเณราติ อาณตฺติยา อเญฺญน กโตปิ ปโยโค อตฺตนาว กโต นาม โหตีติ กตฺวา อาปตฺติ วุตฺตาฯ ยทิ ปน อนาณโตฺต สยเมว กโรติ, องฺคปาริปูริยา อภาวโต อนาปตฺตี’’ติ วทนฺติฯ **สุตฺตสามเณรวตฺถุสฺมิํ** อสฺจิมฺหิ มุเตฺตปิ องฺคชาตสฺส คหณปจฺจยา ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, น ปน มุตฺตปจฺจยาฯ

๒๖๖. **กายตฺถมฺภนวตฺถุสฺมิํ** จลนวเสน ยถา องฺคชาเตปิ อุปกฺกโม สมฺภวติ, ตถาปิ วิชมฺภิตตฺตา อาปตฺติ วุตฺตาฯ ‘‘ปจฺฉโต วา’’ติ วจนโต อุโภสุ ปเสฺสสุ กฏิยํ อูรุปฺปเทโสปิ คหิโตเยวาติ ทฏฺฐพฺพํ, ตสฺมา อุโภสุปิ ปเสฺสสุ ฐตฺวา อิมสฺมิํ โอกาเส นิมิตฺตนฺติ อุปนิชฺฌายนฺตสฺสปิ อาปตฺติเยวฯ ‘‘องฺคชาต’’นฺติ วจนโต **นิมิตฺต**นฺติ ปสฺสาวมโคฺคว วุโตฺตฯ **อุมฺมีลนนิมีลนวเสน ปน น กาเรตโพฺพ**ติ อุมฺมีลนนิมีลนปฺปโยควสเอน อาปตฺติเภโท น กาเรตโพฺพติ อโตฺถฯ อเนกกฺขตฺตุมฺปิ อุมฺมีเลตฺวา นิมีเลตฺวา อุปนิชฺฌายนฺตสฺส เอกเมว ทุกฺกฏนฺติ วุตฺตํ โหติฯ อกฺขีนิ อวิปฺผเนฺทตฺวา อภิมุขํ สมฺปตฺตสฺส มาตุคามสฺส นิมิโตฺตโลกเนปิ อาปตฺติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ‘‘ทารุธีตลิกเลปจิตฺตานํ องฺคชาตุปนิชฺฌาเนปิ ทุกฺกฏ’’นฺติ วทนฺติฯ

๒๖๗. **ปุปฺผาวลี**ติ กีฬาวิเสสสฺสาธิวจนํฯ ตํ กีฬนฺตา นทีอาทีสุ ฉินฺนตฏํ อุทเกน จิกฺขลฺลํ กตฺวา ตตฺถ อุโภ ปาเท ปสาเรตฺวา นิสินฺนา ปปตนฺติฯ ‘‘ปุปฺผาวลิย’’นฺติปิ ปาโฐฯ **ปเวเสนฺตสฺสา**ติ ทฺวิกมฺมกตฺตา วาลิกํ องฺคชาตนฺติ อุภยตฺถาปิ อุปโยควจนํ กตํฯ **วาลิก**นฺติ วาลิกายาติ อโตฺถฯ เจตนา, อุปกฺกโม, มุจฺจนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิ เวทิตพฺพานิฯ

สุกฺกวิสฺสฏฺฐิสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๒. กายสํสคฺคสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๖๙. ทุติเย **เยสุ วิวเฏสุ อนฺธกาโร โหติ, ตานิ วิวรโนฺต**ติ พฺราหฺมณิยา สทฺธิํ กายสํสคฺคํ สมาปชฺชิตุกาโม เอวมกาสิฯ เตน กตสฺสปิ วิปฺปการสฺส อตฺตนิ กตตฺตา **‘‘อตฺตโน วิปฺปการ’’**นฺติ วุตฺตํฯ **อุฬารตฺตตา**ติ อุฬารจิตฺตตา, ปณีตาธิมุตฺตตาติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๗๐. **โอติโณฺณ**ติ อิทํ กมฺมสาธนํ กตฺตุสาธนํ วา โหตีติ ตทุภยวเสน อตฺถํ ทเสฺสนฺโต **"ยกฺขาทีหิ วิย สตฺตา"**ติอาทิมาหฯ **อสมเปกฺขิตฺวา**ติ ยถาสภาวํ อนุปปริกฺขิตฺวา, ยถา เตรติชนกา รูปาทโย วิสยา อนิจฺจทุกฺขาสุภานตฺตากาเรน อวตฺถิตา, ตถา อปสฺสิตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ

๒๗๑. **สญฺญมเวล**นฺติ สีลมริยาทํฯ **อาจาโร**ติ อาจรณํ หตฺถคหณาทิกิริยาฯ **อสฺสา**ติ "กายสํสคฺคํ สมาปชฺชยฺยา"ติ ปทสฺสฯ

๒๗๓. **เอเตสํ ปทานํ วเสนา**ติ อามสนาทิปทานํ วเสนฯ **อิโต จิโต จ…เป…. สโญฺจเปตี**ติ อตฺตโน หตฺถํ วา กายํ วา ติริยํ อิโต จิโต จ สญฺจาเรติฯ **"กายโต อโมเจตฺวาวา**ติ วจนโต มตฺถกโต ปฏฺฐาย หตฺถํ โอตาเรนฺตสฺส กายโต โมเจตฺวา นิวตฺถสาฏกูปริ โอมสนฺตสฺส ถุลฺลจฺจยํ, สาฏกโต โอตาเรตฺวา ชงฺฆโต ปฏฺฐาย กายํ โอมสนฺตสฺส ปุน สงฺฆาทิเสโส"ติ วทนฺติฯ

ทฺวาทสสุปิ อามสนาทิปฺปโยเคสุ เอเกกสฺมึ ปโยเค กายโต อโมจิเต เอเกกาว อาปตฺติ โหตีติ อาห **"มูลคฺคหณเมว ปมาณ"**นฺติฯ อิทญฺจ เอเกน หเตฺถน กายํ คเหตฺวา อิตเรน หเตฺถน กายปรามสนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ เอเกน ปน หเตฺถน กายปฏิพทฺธํ คเหตฺวา อิตเรน ตตฺถ ตตฺถ กายํ ปรามสโต ปโยคคณนาย อาปตฺติฯ อยํ ปน สงฺฆาทิเสโส น เกวลํ วตฺถุวเสเนว, อปิจ สญฺญาวเสนปีติ อาห **"อิตฺถิยา อิตฺถิสญฺญิสฺส สงฺฆาทิเสโส"**ติฯ ปาฬิยํ **ติรจฺฉานคโต จ โหตี**ติ เอตฺถ ติรจฺฉานคติตฺถิยา ติรจฺฉานคตปุริสสฺส จ คหณํ เวทิตพฺพํฯ

สมสาราโคติ กายสํสคฺคราเคน เอกสทิสราโคฯ **ปุริมนเยเนวา**ติ รชฺชุวตฺถาทีหิ ปริกฺขิปิตฺวา คหเณ วุตฺตนเยนฯ ปุน **ปุริมนเยเนวา**ติ สมสาราโค วุโตฺตฯ **อนนฺตรนเยเนวา**ติ กายปฏิพทฺธอามสนนเยน ฯ เวณิคฺคหเณน โลมานมฺปิ สงฺคหิตตฺตา โลมานํ ผุสเนปิ สงฺฆาทิเสโส วุโตฺตฯ อิทานิ วุตฺตเมวตฺถํ ปกาเสตุกาโม **"อุปาทินฺนเกน หี"**ติอาทิมาหฯ

ยถานิทฺทิฏฺฐนิเทฺทเสติ ยถาวุตฺตกายสํสคฺคนิเทฺทเสฯ **เตนา**ติ เตน ยถาวุตฺตการเณนฯ **สญฺญาย วิราคิตมฺหี**ติ สญฺญาย วิรทฺธายฯ ลิงฺคพฺยตฺตเยน "วิราคิตมฺหี"ติ วุตฺตํฯ **อิมํ นาม วตฺถุ**นฺติ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท อาคตํ สนฺธาย วทติฯ อญฺญมฺปิ ยํ กิญฺจิ วตฺถุํ สนฺธาย วทตีติปิ เกจิฯ **สารตฺต**นฺติ กายสํสคฺคราเคน สารตฺตํฯ **วิรตฺต**นฺติ กายสํสคฺคราครหิตํ มาตุภคินีอาทิํ สนฺธาย วทติฯ **"วิรตฺตํ คณฺหิสฺสามี"ติ วิรตฺตํ คณฺหิ, ทุกฺกฏ**นฺติ มาตุเปมาทิวเสน คหเณ ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ

อิมาย ปาฬิยา สเมตีติ สมฺพโนฺธฯ กถํ สเมตีติ เจ? ยทิ หิ "อิตฺถิยา กายปฏิพทฺธํ คณฺหิสฺสามี"ติ จิเตฺต อุปฺปเนฺน อิตฺถิสญฺญา วิราคิตา ภเวยฺย, กายปฏิพทฺธคฺคหเณ ถุลฺลจฺจยํ วทเนฺตน ภควตา "อิตฺถี จ โหติ อิตฺถิสญฺญี จา"ติ น วตฺตพฺพํ สิยา, วุตฺตญฺจ, ตสฺมา "อิตฺถิยา กายปฏิพทฺธํ คณฺหิสฺสามี"ติ กายํ คณฺหนฺตสฺส อิตฺถิสญฺญา วิราคิตา นาม น โหตีติ "กายปฏิพทฺธํ คณฺหิสฺสามีติ กายํ คณฺหโนฺต ยถาวตฺถุกเมว อาปชฺชตี"ติ **มหาสุมเตฺถเรน** วุตฺตวาโท อิมาย ปาฬิยา สเมติฯ โย ปเนตฺถ "สติปิ อิตฺถิสญฺญาย กายปฏิพทฺธํ คณฺหนฺตสฺส คหณสมเย 'กายปฏิพทฺธํ คณฺหิสฺสามี'ติ สญฺญํ ฐเปตฺวา 'อิตฺถึ คณฺหามี'ติ สญฺญาย อภาวโต วตฺถุสญฺญานํ ภินฺนตฺตา อยุตฺต"นฺติ วเทยฺย, โส ปุจฺฉิตโพฺพ "กึ กายปฏิพทฺธํ วตฺถาทิํ คณฺหโนฺต อิตฺถิยา ราเคน คณฺหาติ, อุทาหุ วตฺถาทีสุ ราเคนา"ติฯ ยทิ "วตฺถาทีสุ ราเคน คณฺหาตี"ติ วเทยฺย, อิตฺถิยา กายปฏิพทฺธํ อหุตฺวา อญฺญตฺถ ฐิตํ วตฺถาทิํ คณฺหนฺตสฺสปิ ถุลฺลจฺจยํ

สิยา, ตสฺมา อิตฺถี อิตฺถิสญฺญา สารตฺตภาโว คหณญฺจาติ องฺคปาริปูริสพฺภาวโต **มหาสุมเตฺถรวาโทว** ยุตฺตวาโทฯ **อฏฺฐกถาวินิจฺฉเยหิ จ สเมตี**ติ เอตฺถาปิ อยมธิปฺปาโย – ยทิ สญฺญาวิราเคน วิราคิตํ นาม สิยา, ‘‘สมฺพหุลา อิตฺถิโย พาหาหิ ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหามี’’ติ เอวํ สญฺญิสฺส ‘‘มชฺฌคติตฺถิโย กายปฏิพทฺเธน คณฺหามี’’ติ เอวรูปาย สญฺญาย อภาวโต มชฺฌคตานํ วเสน ถุลฺลจฺจยํ น สิยา, เอวํ สเนฺตปิ อฏฺฐกถาย ถุลฺลจฺจยสฺส วุตฺตตฺตา สญฺญาวิราเคน วิราคิตํ นาม น โหตีติ อยมโตฺถ สิโทฺธเยวาติฯ นีเลน ทฺวิเณฺณยฺยสภาวโต กาฬิตฺถี วุตฺตาฯ

๒๗๙. **เสวนาธิปฺปาโย**ติ ผสฺสสุขเสวนาธิปฺปาโยฯ อิตฺถิยา กาเยน ภิกฺขุสฺส กายปฏิพทฺธามสนวาเรปิ **ผสฺสํ ปฏิวิชานาตี**ติ อิทํ อตฺตโน กายปฏิพทฺธามสเนปิ กายสมฺพนฺธสภาวโต วุตฺตํฯ **เอตฺถา**ติ นิสฺสคฺคิเยน นิสฺสคฺคิยวาเรฯ **โมกฺขาธิปฺปาโย**ติ เอตฺถ ปฐมํ กายสํสคฺคราเค สติปิ ปจฺฉา โมกฺขาธิปฺปายสฺส อนาปตฺติฯ

๒๘๑. **ปาริปนฺถิกา**ติ วิลุมฺปนิกา, อนฺตรายิกาติ วุตฺตํ โหติฯ **นทีโสเตน วุยฺหมานํ มาตร**นฺติ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, อญฺญาสุปิ ปน อิตฺถีสุ การุญฺญาธิปฺปาเยน มาตริวุตฺตนเยน ปฏิปชฺชนฺตสฺส เนวตฺถิ โทโสติ วทนฺติฯ ‘‘มาตร’’นฺติ วุตฺตตฺตา อญฺญาสํ น วฏฺฏตีติ วทนฺตาปิ อตฺถิฯ **ติณณฺฑุปก**นฺติ หิรีเวราทิมูเลหิ กตจุมฺพฏกํฯ **ตาลปณฺณมุทฺทิก**นฺติ ตาลปเณฺณหิ กตองฺคุลิมุทฺทิกํฯ **ปริวเตฺตตฺวา**ติ อตฺตโน นิวาสนปารุปนภาวโต อปเนตฺวา, จีวรตฺถาย อปนาเมตฺวาติ วุตฺตํ โหติฯ **จีวรตฺถาย ปาทมูเล ฐเปติ, วฏฺฏตี**ติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตํ, ปจฺจตฺถรณวิตานาทิอตฺถมฺปิ วฏฺฏติเยว, ปูชาทิอตฺถํ ตาวกาลิกมฺปิ คเหตุํ วฏฺฏติฯ

อิตฺถิสณฺฐาเนน กตนฺติ เอตฺถ เหฏฺฐิมปริเจฺฉทโต ปาราชิกวตฺถุภูตติรจฺฉานคติตฺถีนมฺปิ อนามาสภาวโต ตาทิสํ อิตฺถิสณฺฐาเนน กตํ ติรจฺฉานคตรูปมฺปิ อนามาสนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ ‘‘ภิกฺขุนีหิ ปฏิมารูปํ อามสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ อาจริยาฯ อิตฺถิรูปานิ ทเสฺสตฺวา กตํ วตฺถญฺจ ปจฺจตฺถรณญฺจ ภิตฺติญฺจ อิตฺถิรูปํ อนามสิตฺวา คณฺหิตุํ วฏฺฏติฯ **ภินฺทิตฺวา**ติ เอตฺถ หเตฺถน อคฺคเหตฺวาว เกนจิ ทณฺฑาทินา ภินฺทิตพฺพํฯ เอตฺถ จ ‘‘อนามาสมฺปิ หเตฺถน อปรามสิตฺวา ทณฺฑาทินา เกนจิ ภินฺทิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิธ วุตฺตตฺตา ‘‘ปํสุกูลํ คณฺหเนฺตน มาตุคามสรีเรปิ สตฺถาทีหิ วณํ กตฺวา คเหตพฺพ’’นฺติ วุตฺตตฺตา จ คหิตมณฺฑูกสปฺปินิํ ทณฺฑาทีหิ นิปฺปีเฬตฺวา มณฺฑูกํ วิสฺสชฺชาเปตุํ วฏฺฏติฯ

มคฺคํ อธิฏฺฐายาติ มเคฺค คจฺฉามีติ เอวํ มคฺคสญฺญี หุตฺวาติ อโตฺถฯ **กีฬเนฺตนา**ติ อิทํ คิหิสนฺตกํ สนฺธาย วุตฺตํ, ภิกฺขุสนฺตกํ ปน เยน เกนจิ อธิปฺปาเยน อนามสิตพฺพเมว ทุรุปจิณฺณภาวโตฯ **ตาลปนสาทีนี**ติ เจตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน นาฬิเกรลพุชติปุสอลาพุกุมฺภณฺฑปุสฺสผลเอฬาลุกผลานํ สงฺคโห ทฏฺฐโพฺพฯ ‘‘ยถาวุตฺตผลานํเยว เจตฺถ กีฬาธิปฺปาเยน อามสนํ น วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตตฺตา ปาสาณสกฺขราทีนิ กีฬาธิปฺปาเยนปิ อามสิตุํ วฏฺฏติฯ

มุตฺตาติ หตฺถิกุมฺภชาทิกา อฏฺฐวิธา มุตฺตาฯ ตถา หิ หตฺถิกุมฺภํ, วราหทาฐํ, ภุชงฺคสีสํ, วลาหกํ, เวฬุ, มจฺฉสิโร, สโงฺข, สิปฺปีติ อฏฺฐ มุตฺตาโยนิโยฯ ตตฺถ **หตฺถิกุมฺภชา** ปีตวณฺณา ปภาวิหีนาฯ **วราหทาฐชา** วราหทาฐวณฺณาวฯ **ภุชงฺคสีสชา** นีลาทิวณฺณา สุวิสุทฺธา วฏฺฏลาฯ **วลาหกชา** อาภาสุรา ทุพฺพิภาครูปา รตฺติภาเค อนฺธการํ วิทฺธมนฺติโย ติฏฺฐนฺติ, เทวูปโภคา เอว จ โหนฺติฯ **เวฬุชา** กรกผลสมานวณฺณา น อาภาสุรา, เต จ เวฬู อมนุสฺสโคจเร เอว ปเทเส ชายนฺติฯ **มจฺฉสิรชา** ปาฐีนปิฏฺฐิสมอานวณฺณา วฏฺฏลา ลฆโว จ โหนฺติ ปภาวิหีนา จ, เต จ มจฺฉา สมุทฺทมเชฺฌเยว ชายนฺติฯ **สงฺขชา** สงฺขอุทรจฺฉวิวณฺณา โกลผลปฺปมาณาปิ โหนฺติ ปภาวิหีนาวฯ **สิปฺปิชา** ปภาวิเสสยุตฺตา โหนฺติ นานาสณฺฐานาฯ เอวํ ชาติ

โต อฏฺฐวิธาสุ มุตฺตาสุ ยา มจฺฉสงฺขสิปฺปิชา, ตา สามุทฺทิกาฯ ภุชงฺคชาปิ กาจิ สามุทฺทิกา โหนฺติ, อิตรา อสามุทฺทิกาฯ ยสฺมา พหุลํ สามุทฺทิกาว มุตฺตา โลเก ทิสฺสนฺติ, ตตฺถาปิ สปฺปิชาว, อิตรา กทาจิ กาจิ, ตสฺมา **สโมฺมหวิโนทนิยํ** ‘‘มุตฺตาติ สามุทฺทิกา มุตฺตา’’ติ วุตฺตํฯ

มณีติ ฐเปตฺวา เวฬุริยาทิเก เสโส โชติรสาทิเภโท สโพฺพปิ มณิฯ **เวฬุริโย**ติ วํสวณฺณมณิฯ **สโงฺข**ติ สามุทฺทิกสโงฺขฯ **สิลา**ติ กาฬสิลาปณฺฑุสิลาเสตสิลาทิเภทา สพฺพาปิ สิลาฯ **รชต**นฺติ กหาปณาทิกํ วุตฺตาวเสสํ รตนสมฺมตํฯ **ชาตรูป**นฺติ สุวณฺณํฯ **โลหิตโงฺก**ติ รตฺตมณิฯ **มสารคลฺล**นฺติ กพรมณิฯ **ภณฺฑมูลตฺถายา**ติ ปตฺตจีวราทิภณฺฑมูลตฺถายฯ **กุฏฺฐโรคสฺสา**ติ นิทสฺสนมตฺตํ, ตาย วูปสเมตพฺพสฺส ยสฺส กสฺสจิ โรคสฺสตฺถายปิ วฏฺฏติเยวฯ ‘‘เภสชฺชตฺถญฺจ อธิฏฺฐาเยว มุตฺตา วฏฺฏตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **อากรมุโตฺต**ติ อากรโต มุตฺตมโตฺตฯ ‘‘ภณฺฑมูลตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิมินา จ อามสิตุมฺปิ วฏฺฏตีติ ทเสฺสติฯ **ปจิตฺวา กโต**ติ กาจกาเรหิ ปจิตฺวา กโตฯ

โธตวิโทฺธ จ รตนมิโสฺสติ อลงฺการตฺถํ กญฺจนลตาทึ ทเสฺสตฺวา กโต รตนขจิโต โธตวิโทฺธ อนามาโสฯ โธตวิโทฺธ จ รตนมิโสฺส จาติ วิสุํ วา ปทํ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ **ปานียสโงฺข**ติ อิมินา จ สเงฺขน กตปานียภาชนปิธานาทิสมณปริกฺขาโรปิ อามสิตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ **เสส**นฺติ รตนมิสฺสํ ฐเปตฺวา อวเสสํฯ มุคฺควณฺณํเยว รตนสมฺมิสฺสํ กโรนฺติ, น อญฺญนฺติ อาห **‘‘มุคฺควณฺณาวา’’**ติ, มุคฺควณฺณา รตนมิสฺสาว น วฏฺฏตีติ วุตฺตํ โหติฯ **เสสา**ติ รตนสมฺมิสฺสํ ฐเปตฺวา อวเสสา มุคฺควณฺณา นีลสิลาฯ

พีชโต ปฏฺฐายาติ ธาตุปาสาณโต ปฏฺฐายฯ **สุวณฺณเจติย**นฺติ ธาตุกรณฺฑกํฯ **ปฏิกฺขิปี**ติ ‘‘ธาตุฏฺฐปนตฺถาย คณฺหถา’’ติ อวตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ คณฺหถา’’ติ เปสิตตฺตา ปฏิกฺขิปิฯ **สุวณฺณพุพฺพุฬก**นฺติ สุวณฺณตารกํฯ **‘‘เกฬาปยิตุ**นฺติ อิโต จิโต จ สญฺจารเนฺตหิ อามสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ **มหาอฏฺฐกถายํ** วุตฺตํฯ **กจวรเมว หริตุํ วฏฺฏตี**ติ เจติยโคปกา วา ภิกฺขู โหนฺตุ อเญฺญ วา, หเตฺถนปิ ปุญฺฉิตฺวา กจวรํ อปเนตุํ วฏฺฏติ, มลมฺปิ ปมชฺชิตุํ วฏฺฏติเยวฯ

อารกูฏโลหนฺติ กิตฺติมโลหํฯ ตีณิ หิ กิตฺติมโลหานิ กํสโลหํ, วฏฺฏโลหํ, อารกูฏนฺติฯ ตตฺถ ติปุตเมฺพ มิเสฺสตฺวา กตํ **กํสโลหํ,** สีสตเมฺพ มิเสฺสตฺวา กตํ **วฏฺฏโลหํ,** ปกติรสตเมฺพ มิเสฺสตฺวา กตํ **อารกูฏํ**ฯ เตเนว ตํกรเณน นิพฺพตฺตตฺตา ‘‘กิตฺติมโลห’’นฺติ วุจฺจติฯ ‘‘ชาตรูปคติกเมวาติ วุตฺตตฺตา อารกูฏํ สุวณฺณสทิสเมว อามสิตุํ น วฏฺฏติ, อญฺญํ ปน วฏฺฏตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘อารกูฏํ อนามสิตพฺพโต ชาตรูปคติกเมวาติ วุตฺตํ, ตสฺมา อุภยมฺปิ ชาตรูปํ วิย อามสิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ ปฐมํ วุโตฺตเยว จ อโตฺถ **คณฺฐิปทกาเรหิ** อธิเปฺปโตฯ **ปฏิชคฺคิตุํ วฏฺฏตี**ติ เสนาสนปฏิพทฺธตฺตา วุตฺตํฯ

สามิกานํ เปเสตพฺพนฺติ สามิกานํ สาสนํ เปเสตพฺพํฯ **ภินฺทิตฺวา**ติ หเตฺถน อคฺคเหตฺวา อเญฺญน เยน เกนจิ ภินฺทิตฺวาฯ **เภริสงฺฆาโฏ**ติ สงฺฆฏิตจมฺมเภรีฯ **วีณาสงฺฆาโฏ**ติ สงฺฆฏิตจมฺมวีณาฯ จมฺมวินทฺธานํ เภริวีณานเมตํ อธิวจนํฯ **ตุจฺฉโปกฺขร**นฺติ อวินทฺธจมฺมํ เภริโปกฺขรํ วีณาโปกฺขรญฺจฯ **อาโรปิตจมฺม**นฺติ เภริอาทีนํ วินทฺธนตฺถาย มุขวฏฺฏิยํ อาโรปิตจมฺมํ ตโต อุทฺธริตฺวา วิสุํ ฐปิตจมฺมญฺจฯ **โอนหิตุํ วา**ติ เภริโปกฺขราทีนิ จมฺมํ อาโรเปตฺวา วินนฺธิตุํฯ **โอนหาเปตุํ วา**ติ ตเถว อเญฺญหิ วินนฺธาเปตุํฯ **ปาราชิกปฺปโหนกกาเล**ติ อกุถิตกาเลฯ

๒๘๒. สงฺกมาทิ ภูมิคติกตฺตา น กายปฏิพทฺธฏฺฐานิยนฺติ ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ **เอกปทิกสงฺกโม**ติ ขุทฺทกเสตุฯ **สกฏมคฺคสงฺกโม**ติ สกฏมคฺคภูโต มหาเสตุฯ **ฐานา จาเลตุ**นฺติ รชฺชุํ

ฐานา จาเลตุํฯ **ปฏิจฺฉาเทตพฺพา**ติ อปเนตพฺพาฯ มนุสฺสิตฺถี, อิตฺถิสญฺญิตา, กายสํสคฺครา
โค, เตน ราเคน วายาโม, หตฺถคฺคาหาทิสมาปชฺชนนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

กายสํสคฺคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๘๓. ตติเย อุตฺตรปทโลเปน ฉินฺนโอตฺตปฺปา ‘‘ฉินฺนิกา’’ติ วุตฺตาติ อาห **‘‘ฉินฺนิกาติ ฉินฺนโอตปฺปา’’**ติฯ

๒๘๕. **ยถา ยุวา ยุวติ**นฺติ เอเตน โอภาสเน นิราสงฺกภาวํ ทเสฺสติฯ **เมถุนุปสญฺหิตา หี**ติ อิทํ ทุฏฺฐุลฺลวาจาย สิขาปฺปตฺตลกฺขณทสฺสนํฯ **อิตฺถิลกฺขเณนา**ติ วุตฺตมตฺถํ วิวริตุํ **‘‘สุภลกฺขเณนา’’**ติ วุตฺตํฯ **น ตาว สีสํ เอตี**ติ ‘‘อิตฺถิลกฺขเณน สมนฺนาคตาสี’’ติอาทินา วณฺณภณนํ สงฺฆาทิเสสาปตฺติชนกํ หุตฺวา มตฺถกํ น ปาปุณาติฯ วณฺณภณนญฺหิ เยนากาเรน ภณนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโส โหติ, เตนากาเรน ภณนฺตสฺส สิขาปฺปตฺตํ นาม โหติฯ ‘‘อิตฺถิลกฺขเณน สมนฺนาคตาสีติอาทิกํ ปน ทุฏฺฐุลฺลวาจสฺสาทราควเสน ภณนฺตสฺส ทุกฺกฏ’’นฺติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

เอกาทสหิ ปเทหิ อฆฏิเต สีสํ น เอตีติ ‘‘อนิมิตฺตาสี’’ติอาทีหิ เอกาทสหิ ปเทหิ อฆฏิเต อวณฺณภณนํ สีสํ น เอติ, อวณฺณภณนํ นาม น โหตีติ วุตฺตํ โหติฯ **ฆฏิเตปี**ติ เอกาทสหิ ปเทหิ อวณฺณภณเน ฆฏิเตปิฯ **อิเมหิ ตีหิ ฆฏิเตเยว สงฺฆาทิเสโส**ติ ‘‘สิขรณี’’ติอาทีหิ ตีหิเยว ปเทหิ อวณฺณภณเน ฆฏิเตเยว สงฺฆาทิเสโส ปสฺสาวมคฺคสฺส นิยตวจนตฺตา อโจจฟ้าริกตฺตา จฯ **อนิมิตฺตาสี**ติอาทีหิ ปน อฏฺฐหิ ปเทหิ ฆฏิเต เกวลํ อวณฺณภณนเมว สมฺปชฺชติ, น สงฺฆาทิเสโส, ตสฺมา ตานิ ถุลฺลจฺจยวตฺถูนีติ เกจิฯ อโกฺกสนมตฺตตฺตา ทุกฺกฏวตฺถูนีติ อปเรฯ ปริพฺพาชิกาวตฺถุสฺมึ วิย ถุลฺลจฺจยเมเวตฺถ ยุตฺตตรํ ทิสฺสติฯ **กุญฺจิกปณาลิมตฺต**นฺติ กุญฺจิกาฉิทฺทมตฺตํฯ

๒๘๖-๒๘๗. **ครุกาปตฺติ**นฺติ ภิกฺขุนิยา กายสํสเคฺค ปาราชิกาปตฺตึ สนฺธาย วทติฯ **หสนฺต หสนฺต**ติ สภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อหสนฺตปิ วาจสฺสาทราเคน ปุนปฺปุนํ วทติ, อาปตฺติเยวฯ **กายจิตฺตโต**ติ หตฺถมุทฺทาย โอภาสนฺตสฺส กายจิตฺตโต สมุฏฺฐาติฯ

๒๘๘. **ตสฺมา ทุกฺกฏ**นฺติ อปฺปฏิวิชานนเหตุ ทุกฺกฏํ, ปฏิวิชานนฺติยา ปน อเขตฺตปทตฺตา ถุลฺลจฺจเยน ภวิตพฺพํฯ เตเนว ปริพฺพาชิกาวตฺถุสฺมึ ปฏิวิชานนฺติยา ถุลฺลจฺจยํ วกฺขติฯ

๒๘๙. **อสทฺธมฺมํ สนฺธายาหา**ติ ‘‘วาปิต’’นฺติ อิมสฺส พีชนิเกฺขปวจนตฺตา วุตฺตํฯ **สํสีทตี**ติ วหติ ปวตฺตติฯ อถ วา **สํสีทตี**ติ สํสีทิสฺสติฯ มนุสฺสิตฺถี, อิตฺถิสญฺญิตา, ทุฏฺฐุลฺลวาจสฺสาทราโค, เตน ราเคน โอภาสนํ, ตงฺขณวิชานนนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. อตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๐. จตุตฺเถ **จีวร**นฺติ นิวาสนาทิ ยํ กิญฺจิ จีวรํฯ **ปิณฺฑปาต**นฺติ โย โกจิ อาหาโรฯ โส หิ ปิโณฺฑเลฺยน ภิกฺขุโน ปเตฺต ปตนโต ตตฺถ ตตฺถ ลทฺธภิกฺขานํ ปิณฺฑานํ ปาโต สนฺนิปาโตติ

วา ปิณฺฑปาโตติ วุจฺจติฯ **เสนาสน**นฺติ สยนญฺจ อาสนญฺจฯ ยตฺถ หิ วิหาราทิเก เสติ นิปชฺชติ อาสติ นิสีทติ, ตํ เสนาสนํฯ ปติ เอติ เอตสฺมาติ ปจฺจโยติ อาห **“ปติกรณฏฺเฐน ปจฺจโย”**ติฯ โรคสฺส ปติอยนฏฺเฐน วา ปจฺจโย, ปจฺจนีกคมนฏฺเฐนาติ อโตฺถ, วูปสมนเตฺถนาติ วุตฺตํ โหติฯ ธาตุกฺโขภลกฺขณสฺส หิ ตํเหตุกทุกฺขเวทนาลกฺขณสฺส วา โรคสฺส ปฏิปกฺขภาโว ปติอยนโฏฺฐฯ **ยสฺส กสฺสจี**ติ สปฺปิอาทีสุ ยสฺส กสฺสจิฯ **สปฺปายสฺสา**ติ หิตสฺส วิการวูปสเมนาติ อธิปฺปาโยฯ ภิสกฺกสฺส กมฺมํ เตน วิธาตพฺพโต, เตนาห **“อนุญฺญาตตฺตา”**ติฯ **นครปริกฺขาเรหี**ติ นครํ ปริวาเรตฺวา รกฺขณเกหิฯ อาวาฏปริเกฺขโป ปริขา อุทฺทาโป ปากาโร เอสิกา ปลิโฆ ปาการมตฺถกมณฺฑลนฺติ สตฺต นครปริกฺขาราติ วทนฺติฯ **เสตปริกฺขาโร**ติ สุวิสุทฺธสีลาลงฺกาโรฯ อริยมโคฺค หิ อิธ ‘‘รโถ’’ติ อธิเปฺปโตฯ ตสฺส จ สมฺมาวาจาทโย อลงฺการเฏฺฐน ‘‘ปริกฺขาโร’’ติ วุตฺตาฯ **จกฺกวีริโย**ติ วีริยจโกฺกฯ **ชีวิตปริกฺขารา**ติ ชีวิตสฺส ปวตฺติการณานิฯ **สมุทาเนตพฺพา**ติ สมฺมา อุทฺธํ อุทฺธํ อาเนตพฺพา ปริเยสิตพฺพาฯ ปริวาโรปิ โหติ อนฺตรายานํ ปริโต วารณโต, เตนาห – **“ชีวิต...เป.... รกฺขณโต”**ติฯ ตตฺถ **อนฺตร**นฺติ วิวรํ, โอกาโสติ อโตฺถฯ **รกฺขณโต**ติ เวริกานํ อนฺตรํ อทตฺวา อตฺตโน สามีนํ ปริวาเรตฺวา ฐิตเสวกา วิย รกฺขณโตฯ **อสฺสา**ติ ชีวิตสฺสฯ **การณภาวโต**ติ จิรปฺปวตฺติยา การณภาวโตฯ รสายนภูตญฺหิ เภสชฺชํ สุจิรมฺปิ กาลํ ชีวิตํ ปวเตฺตติเยวฯ

๒๙๑. อุปจาเรติ ยตฺถ ฐิโต วิญฺญาเปตุํ สโกฺกติ, ตาทิเสฯ กาโม เจว เหตุ จ ปาริจริยา จ อโตฺถฯ **เสสํ พฺยญฺชน**นฺติอาทีสุ ปาฬิยํ ‘‘อตฺตกาม’’นฺติ ปทํ อุทฺธริตฺวา อตฺตโน กามํ, อตฺตโน เหตุํ, อตฺตโน อธิปฺปายํ, อตฺตโน ปาริจริยนฺติ จตฺตาโร อตฺถา ปทภาชเน วุตฺตาฯ เตสุ ปฐเม อตฺถวิกเปฺป กาโม จ เหตุ จ ปาริจริยา จ อโตฺถ, เสสํ อธิปฺปายปทเมกํ พฺยญฺชนํ ปฐมวิคฺคเห ตทตฺถสฺส อสมฺภวภาวโต นิรตฺถกตฺตาฯ ทุติเย ปน อตฺถวิกเปฺป อธิปฺปาโย จ ปาริจริยา จ อโตฺถ, กาโม จ เหตุ จาติ เสสํ ปททฺวยํ พฺยญฺชนํ เตสํ ตตฺถ อตฺถาภาวโตติ เอวํ จตฺตาริ ปทานิ ทฺวินฺนํ วิคฺคหานํ วเสน โยชิตานีติ เกจิ วทนฺติฯ **คณฺฐิปเท** จ อยเมวโตฺถ วุโตฺตฯ **จูฬมชฺฌิมมหาคณฺฐิปเทสุ** ปน ‘‘ปฐมสฺมึ อตฺถวิกเปฺป กาโม จ เหตุ จ ปาริจริยา จ อธิปฺปายโตฺถ, เสสํ เมถุนธมฺมสงฺขาเตน กาเมนาติอาทิ วิคฺคหวากฺยํ อกฺขรวิวรณมตฺตโต พฺยญฺชนมตฺตํฯ ทุติเย อตฺถวิกเปฺป อธิปฺปาโย จ ปาริจริยา จ อธิปฺปายโตฺถ, เสสํ อตฺตนา กามิตา อิจฺฉิตาติอาทิ วิคฺคหวากฺยํ อกฺขรวิวรณมตฺตโต พฺยญฺชนมตฺต’’นฺติ เอวมโตฺถ วุโตฺต ฯ ‘‘พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวา’’ติ วจนโต อยเมวโตฺถ อิธ ยุตฺตตโรติ วิญฺญายติฯ **พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวา**ติ อิมินา หิ อฏฺฐกถายํ วุตฺตวิคฺคหวเสน พฺยญฺชเน อาทรํ อกตฺวาติ อยมโตฺถ ทีปิโตฯ

อิทานิ ยถาวุตฺตเมวตฺถํ ปทภาชเนน สํสนฺทิตฺวา ทเสฺสตุํ **“อตฺตโน กามํ อตฺตโน เหตุํ อตฺตโน ปาริจริยนฺติ หิ วุเตฺต ชานิสฺสนฺติ ปณฺฑิตา”**ติอาทิ อารทฺธํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘อตฺตโน เหตุ’’นฺติ วุเตฺต อตฺตโน อตฺถายาติ อยมโตฺถ วิญฺญายติฯ ‘‘อตฺตโน กามํ อตฺตโน ปาริจริย’’นฺติ จ วุเตฺต กาเมน ปาริจริยาติ อยมโตฺถ วิญฺญายติฯ ตสฺมา อตฺตโน กามํ อตฺตโน เหตุํ อตฺตโน ปาริจริยนฺติ อิเมหิ ตีหิ ปเทหิ อตฺตโน อตฺถาย กาเมน ปาริจริยา อตฺตกามปาริจริยาติ อยมตฺถวิกโปฺป วุโตฺตติ วิญฺญู ชานิสฺสนฺติฯ ‘‘อตฺตโน อธิปฺปาย’’นฺติ วุเตฺต ปน อธิปฺปายสทฺทสฺส กามิตสเทฺทน สมานตฺถภาวโต อตฺตโน ปาริจริยนฺติ อิมสฺส จ อุภยวิคฺคหสามญฺญโต อตฺตโน อิจฺฉิตกามิตเฏฺฐน อตฺตกามปาริจริยาติ อยมตฺถวิกโปฺป ทฺวีหิ ปเทหิ ทสฺสิโตติ วิญฺญู ชานิสฺสนฺตีติฯ

เอตทคฺคนฺติ เอสา อคฺคาฯ ทุฏฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปเท กิญฺจาปิ เมถุนยาจนํ อาคตํ, ต ถาปิ ตํ ทุฏฺฐุลฺลวาจสฺสาทราควเสน วุตฺตํ, อิธ ปน อตฺตโน เมถุนสฺสาทราควเสนาติ อยํ วิเสโสฯ **วินีตวตฺถูสุ** ‘‘เตน หิ ภคินิ อคฺคทานํ เทหี’’ติ อิทํ อตฺตโน อตฺถาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ มนุสฺสิตฺถี, อิตฺถิสญฺญิตา, อตฺตกามปาริจริยาย ราโค, เตน ราเคน วณฺณภณนํ, ตงฺขณวิชานนนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

อตฺตกามปาริจริยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๒๙๖. ปญฺจเม ปณฺฑิตสฺส ภาโว **ปณฺฑิจฺจํ,** ญาณเสฺสตํ อธิวจนํฯ **คติมนฺตา**ติ ญาณคติยา สมนฺนาคตาฯ **ปณฺฑิตา**ติ อิมินา สภาวญาเณน สมนฺนาคตตา วุตฺตา, **พฺยตฺตา**ติ อิมินา อิตฺถิกตฺตเพฺพสุ วิสารทปญฺญายฯ เตนาห **“อุปายญฺญู วิสารทา”**ติฯ **เมธาวินี**ติ ฐานุปฺปตฺติปญฺญาสงฺขาตาย ตสฺมิํ ตสฺมิํ อตฺถกิเจฺจ อุปฏฺฐิเต ฐานโส ตงฺขเณ เอว อุปฺปชฺชนปญฺญาย สมนฺนาคตาฯ เตนาห **“ทิฏฺฐํ ทิฏฺฐํ กโรตี”**ติฯ **เฉกา**ติ ยาคุภตฺตสมฺปาทนาทีสุ นิปุณาฯ **อุฏฺฐานวีริยสมฺปนฺนา**ติ กายิเกน วีริเยน สมนฺนาคตา, ยถา อญฺญา กุสีตา นิสินฺนฏฺฐาเน นิสินฺนาว โหนฺติ, ฐิตฏฺฐาเน ฐิตาว, เอวํ อหุตฺวา วิปฺผาริเกน จิเตฺตน สพฺพกิจฺจํ นิปฺผาเทตีติ วุตฺตํ โหติฯ **กุมาริกายา**ติ นิมิตฺตเตฺถ ภุมฺมํ, เหตุมฺหิ วา กรณวจนํฯ เตนาห **“กุมาริกาย การณา”**ติฯ อาวหนํ **อาวาโห,** ปริคฺคหภาเวน ทาริกาย คณฺหาปนํ, ตถา ทาปนํ **วิวาโห**ฯ เตนาห **“ทารกสฺสา”**ติอาทิฯ

๒๙๗-๒๙๘. ภตฺตปาจนํ สนฺธาย **รนฺธาปนํ** วุตฺตํ, ยสฺส กสฺสจิ ปาจนํ สนฺธาย **ปจาปนํ** วุตฺตํฯ ทุฏฺฐํ กุลํ คตา ทุคฺคตาติ อิมมตฺถํ ทเสฺสโนฺต **“ยตฺถ วา คตา”**ติอาทิมาหฯ อาหรณํ **อาหาโร**ฯ **น อุปาหฏ**นฺติ น ทินฺนํฯ **กโย** คหณํ, **วิกฺกโย** ทานํฯ ตทุภยํ สงฺคณฺหิตฺวา **“โวหาโร”**ติ วุตฺตํฯ **มณฺฑิตปสาธิโต**ติ เอตฺถ พาหิรุปกรเณน อลงฺกรณํ **มณฺฑนํ,** อชฺฌตฺติกานํ เกสาทีนํเยว สณฺฐปนํ **ปสาธนํ**ฯ

๓๐๐. ‘‘อพฺภุตํ กาตุํ น วฏฺฏตี’’ติ อิมินา ทุกฺกฏํ โหตีติ ทีเปติฯ **“ปราชิเตน ทาตพฺพ”**นฺติ วุตฺตตฺตา อเทโนฺต ธุรนิเกฺขปเน กาเรตโพฺพฯ อจิรกาเล อธิกาโร เอตสฺส อตฺถีติ **อจิรกาลาธิการิกํ,** สญฺจริตฺตํฯ ‘‘อจิรกาลาจาริก’’นฺติ วา ปาโฐ, อจิรกาเล อาจาโร อชฺฌาจาโร เอตสฺสาติ **อจิรกาลาจาริกํ**ฯ

กิญฺจาปิ เอหิภิกฺขูปสมฺปนฺนา เจว สรณคมนูปสมฺปนฺนา จ สญฺจริตฺตาทิปณฺณตฺติวชฺชํ อาปตฺติํ อาปชฺชนฺติ, เตสํ ปน น สพฺพกาลิกตฺตา เต วเชฺชตฺวา สพฺพกาลานุรูปํ ตนฺติํ ฐเปโนฺต ภควา อิธาปิ ญตฺติจตุเตฺถเนว กเมฺมน อุปสมฺปนฺนํ ภิกฺขุํ ทเสฺสตุํ **“ตตฺร ยฺวายํ ภิกฺขุ…เป.… อยํ อิมสฺมิํ อเตฺถ อธิเปฺปโต ภิกฺขู”**ติ ปทภาชนํ อาห, น ปน เนสํ สญฺจริตฺตาทิอาปชฺชเน อภพฺพภาวโตฯ ขีณาสวาปิ หิ อปฺปสฺสุตา กิญฺจาปิ โลกวชฺชํ นาปชฺชนฺติ, ปณฺณตฺติยํ ปน อโกวิทตฺตา วิหารการํ กุฏิการํ สหาคารํ สหเสยฺยนฺติ เอวรูปา กายทฺวาเร อาปตฺติโย อาปชฺชนฺติ, สญฺจริตฺตํ ปทโสธมฺมํ อุตฺตริฉปฺปญฺจวาจํ ภูตาโรจนนฺติ เอวรูปา วจีทฺวาเร อาปตฺติโย อาปชฺชนฺติ, อุปนิกฺขิตฺตสาทิยนวเสน มโนทฺวาเร รูปิยปฏิคฺคหณาปตฺติํ อาปชฺชนฺติฯ

๓๐๑. สญฺจรณํ สญฺจโร, โส เอตสฺส อตฺถีติ สญฺจรี, ตสฺส ภาโว **สญฺจริตฺตํ**ฯ เตนาห **“สญฺจรณภาว”**นฺติ, อิตฺถิปุริสานํ อนฺตเร สญฺจรณภาวนฺติ อโตฺถฯ **ชายตฺตเน ชารตฺตเน**ติ

จ นิมิตฺตเตฺถ ภุมฺมํ, ชายภาวตฺถํ ชารภาวตฺถนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **ชายภาเว**ติ ภริยภาวายฯ **ชารภาเว**ติ สามิกภาวายฯ กิญฺจาปิ อิมสฺส ปทภาชเน ‘‘ชารี ภวิสฺสสี’’ติ อิตฺถิลิงฺควเสน ปทภาชนํ วุตฺตํ, ชารตฺตเนติ ปน นิเทฺทสสฺส อุภยลิงฺคสาธารณตฺตา ปุริสลิงฺควเสนปิ โยเชตฺวา อตฺถํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อิตฺถิยา มตึ ปุริสสฺส อาโรเจโนฺต ชารตฺตเน อาโรเจตี’’**ติอาทิมาหฯ เอตฺถ หิ ‘‘ชาโร ภวิสฺสสี’’ติ อิตฺถิยา มตึ ปุริสสฺส อาโรเจโนฺต ชารตฺตเน อาโรเจติ นามฯ ปาฬิยํ ปน อิตฺถิลิงฺควเสเนว โยชนา กตา, ตทนุสาเรน ปุริสลิงฺควเสนปิ สกฺกา โยเชตุนฺติฯ

อิทานิ ปาฬิยํ วุตฺตนเยนปิ อตฺถํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อปิจา’’**ติอาทิมาหฯ **ปติ ภวิสฺสสี**ติ วุตฺตเมวตฺถํ ‘‘สามิโก ภวิสฺสสี’’ติ ปริยายวจเนน วิเสเสตฺวา ทเสฺสติฯ อิทญฺจ ชารตฺตเนติ นิเทฺทสสฺส อุภยลิงฺคสาธารณตฺตา วุตฺตํฯ **มุหุตฺติกา ภวิสฺสสี**ติ อสามิกํ สนฺธาย วุตฺตํ, **ชารี ภวิสฺสสี**ติ สสามิกํ สนฺธายฯ **อนฺตมโส ตงฺขณิกายปี**ติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตนฺติ อาห **‘‘เอเตเนวุปาเยนา’’**ติอาทิฯ

๓๐๓. เสริวิหารนฺติ สจฺฉนฺทจารํฯ **อตฺตโน วส**นฺติ อตฺตโน อาณํฯ **โคตฺต**นฺติ โคตมโคตฺตาทิกํ โคตฺตํฯ **ธโมฺม**ติ ปณฺฑรงฺคปริพฺพาชกาทีนํ, เตสํ เตสํ วา กุลานํ ธโมฺมฯ โคตฺตวเนฺตสุ โคตฺตสโทฺท, ธมฺมจารีสุ จ ธมฺมสโทฺท วตฺตตีติ อาห **‘‘สโคเตฺตหี’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **สโคเตฺตหี**ติ สมานโคเตฺตหิ, เอกวํสชาเตหีติ อโตฺถฯ **สหธมฺมิเกหี**ติ เอกสฺส สตฺถุสาสเน สหจริตพฺพธเมฺมหิ, สมานกุลธเมฺมหิ วาฯ เตเนวาห **‘‘เอกํ สตฺถาร’’**นฺติอาทิฯ ตตฺถ ‘‘เอกํ สตฺถารํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิเตหี’’ติ อิมินา ปณฺฑรงฺคปริพฺพาชกาทโย วุตฺตา, **เอกคณปริยาปเนฺนหี**ติ มาลาการาทิเอกคณปริยาปเนฺนหิฯ

สสามิกา **สารกฺขา**ฯ ยสฺสา คมเน รญฺญา ทโณฺฑ ฐปิโต, สา **สปริทณฺฑา**ฯ **ปจฺฉิมานํ ทฺวินฺน**นฺติ สารกฺขสปริทณฺฑานํ มิจฺฉาจาโร โหติ ตาสํ สสามิกภาวโตฯ **น อิตราส**นฺติ อิตราสํ มาตุรกฺขิตาทีนํ อฏฺฐนฺนํ ปุริสนฺตรคมเน นตฺถิ มิจฺฉาจาโร ตาสํ อสามิกภาวโตฯ ยา หิ สามิกสฺส สนฺตกํ ผสฺสํ เถเนตฺวา ปเรสํ อภิรตึ อุปฺปาเทนฺติ, ตาสํ มิจฺฉาจาโร, น จ มาตาทโย ตาสํ ผเสฺส อิสฺสราฯ มาตาทโย หิ น อตฺตนา ผสฺสานุภวนตฺถํ ตา รกฺขนฺติ, เกวลํ อนาจารํ นิเสเธนฺตา ปุริสนฺตรคมนํ ตาสํ วาเรนฺติฯ ปุริสสฺส ปน เอตาสุ อฏฺฐสุปิ โหติเยว มิจฺฉาจาโร มาตาทีหิ ยถา ปุริเสน สทฺธึ สํวาสํ น กเปฺปติ, ตถา รกฺขิตตฺตา ปเรสํ รกฺขิตโคปิตํ ผสฺสํ เถเนตฺวา ผุฏฺฐภาวโตฯ

ธเนน กีตาติ ภริยภาวตฺถํ ธเนน กีตาฯ เตนาห **‘‘ยสฺมา ปนา’’**ติอาทิฯ **โภเคนา**ติ โภคเหตุฯ โภคตฺถญฺหิ วสนฺตี ‘‘โภควาสินี’’ติ วุจฺจติฯ **ลภิตฺวา**ติ โย นํ วาเสติ, ตสฺส หตฺถโต ลภิตฺวาฯ อุทกปตฺตํ อามสิตฺวา คหิตา **โอทปตฺตกินี**ฯ เตนาห **‘‘อุภินฺน’’**นฺติอาทิฯ **ธชน อาหฏา**ติ เอตฺถ ธชโยคโต เสนาว ธชสเทฺทน วุตฺตา, อุสฺสิตทฺธชาย เสนาย อาหฏาติ วุตฺตํ โหติฯ เตนาห **‘‘อุสฺสิตทฺธชายา’’**ติอาทิฯ

๓๐๕. พหิทฺธา วิมฏฺฐํ นาม โหตีติ อญฺญตฺถ อาโรจิตํ นาม โหติฯ **ตํ กิริยํ สมฺปาเทสฺสตี**ติ ตสฺสา อาโรเจตฺวา ตํ กิจฺจํ สมฺปาเทตุ วา มา วา, ตํกิริยาสมฺปาทเน โยคฺยตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ทารกํ ทาริกญฺจ อชานาเปตฺวา เตสํ มาตาปิตุอาทีหิ มาตาปิตุอาทีนํเยว สนฺติกํ สาสเน เปสิเตปิ หรณวีมํสนปจฺจาหรณสงฺขาตาย ติวงฺคสมฺปตฺติยา สงฺฆาทิเสโส โหติเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ยํ อุทฺทิสฺส สาสนํ เปสิตํ, ตํเยว สนฺธาย ตสฺสา มาตุอาทีนํ อาโรจิเต วตฺถุโน เอกตฺตา มาตุอาทโยปิ เขตฺตเมวาติ เขตฺตเมว โอติณฺณภาวํ ทเสฺสตุํ **‘‘พุทฺธํ ปจฺจกฺขามี’’**ติอาทิ อุทาหฏํฯ **อิมินา สเมตี**ติ เอตฺถายมธิปฺปาโย – ยถา สยํ อนาโรเจตฺวา อเญฺญน อเนฺตวาสิ

อาทินา อาโรจาเปนฺตสฺส วิสเงฺกโต นตฺถิ, เอวํ ตสฺสา สยํ อนาโรเจตฺวา อาโรจนตฺถํ มาตุอาทีนํ วทนฺตสฺสปิ นตฺถิ วิสเงฺกโตติฯ ฆรํ นยตีติ **ฆรณีฯ มูลฏฺฐานญฺจ วเสนา**ติ เอตฺถ ปุริสสฺส มาตุอาทโย สาสนเปสเน มูลภูตตฺตา ‘‘มูลฏฺฐา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **มาตุรกฺขิตาย มาตา ภิกฺขุํ ปหิณตี**ติ เอตฺถ อตฺตโน วา ธีตุ สนฺติกํ ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส ภริยา โหตู’’ติ ภิกฺขุํ ปหิณติ, ปุริสสฺส วา สนฺติกํ ‘‘มม ธีตา อิตฺถนฺนามสฺส ภริยา โหตู’’ติ ปหิณตีติ คเหตพฺพํฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ **ปุเพฺพ วุตฺตนยตฺตา**ติ ปฐมสงฺฆาทิเสเส วุตฺตนยตฺตาฯ

๓๓๘. **เอโตฺตว ปกฺกมตี**ติ ปุน อาคนฺตฺวา อาณาปกสฺส อนาโรเจตฺวา ตโตเยว ปกฺกมติฯ **อเญฺญน กรณีเยนา**ติ คมนเหตุวิสุทฺธิทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เตเนว ปน กรณีเยน คนฺตฺวาปิ กิญฺจิ อนาโรเจโนฺต **น วีมํสติ** นามฯ **อนภินนฺทิตฺวา**ติ อิทํ ตถา ปฏิปชฺชมานํ สนฺธาย วุตฺตํ, สติปิ อภินนฺทเน สาสนํ อนาโรเจโนฺต ปน **น วีมํสติ** นามฯ **ตติยปเท วุตฺตนเยนา**ติ ‘‘โส ตสฺสา วจนํ อนภินนฺทิตฺวา’’ติอาทินา วุตฺตนเยนฯ **วตฺถุคณนายา**ติ สมฺพหุลานํ อิตฺถิปุริสานํ สมภาเว สติ ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ อิตฺถิปุริสวตฺถูนํ คณนายฯ สเจ ปน เอกโต อธิกา โหนฺติ, อธิกานํ คณนาย อาปตฺติเภโท เวทิตโพฺพฯ

๓๓๙-๓๔๐. ปาฬิยํ จตุตฺถวาเร อสติปิ ‘‘คจฺฉโนฺต น สมฺปาเทติ, อาคจฺฉโนฺต วิสํวาเทติ, อนาปตฺตี’’ติ อิทํ อตฺถโต อาปนฺนเมวาติ กตฺวา วุตฺตํ **‘‘จตุเตฺถ อนาปตฺตี’’**ติฯ **การุกานนฺ**ติ วฑฺฒกีอาทีนํฯ ตจฺฉกอโยการตนฺตวายรชกนฺหาปิตกา ปญฺจ การโว ‘‘การุกา’’ติ วุจฺจนฺติฯ **เอวรูเปน...เป.... อนาปตฺตี**ติ ตาทิสํ คิหิเวยฺยาวจฺจมฺปิ น โหตีติ กตฺวา วุตฺตํฯ

กายโต สมุฏฺฐาตีติ ปณฺณตฺตึ วา อลํวจนียภาวํ วา อชานนฺตสฺส กายโต สมุฏฺฐาติฯ **วาจโต สมุฏฺฐาตี**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **กายวาจโต สมุฏฺฐาตี**ติ ปณฺณตฺตึ ชานิตฺวา อลํวจนียภาวํ อชานนฺตสฺสปิ กายวาจโต สมุฏฺฐาตีติ เวทิตพฺพํฯ **อลํวจนียา โหนฺตี**ติ เทสจาริตฺตวเสน ปณฺณทานาทินา ปริจฺจตฺตา โหนฺติฯ **ปณฺณตฺตึ ปน ชานิตฺวา**ติ เอตฺถ อลํวจนียภาวํ วาติ จ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘ตทุภยํ ปน ชานิตฺวา เอเตเหว ตีหิ นเยหิ สมาปชฺชนฺตสฺส ตาเนว ตีณิ ตทุภยชานนจิเตฺตน สจิตฺตกานิ โหนฺตี’’ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา **ปณฺณตฺติชานนจิเตฺตนา**ติ เอตฺถาปิ ตทุภยชานนํ วตฺตพฺพํฯ ภิกฺขุํ อชานาเปตฺวา อตฺตโน อธิปฺปายํ ปเณฺณ ลิขิตฺวา ทินฺนํ หรนฺตสฺสปิ อาปตฺติ โหติ, อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส อจิตฺตกตฺตาติ น คเหตพฺพํฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘อาโรเจตี’’ติ วุตฺตตฺตา อฏฺฐกถายญฺจ ตตฺถ ตตฺถ อาโรจนเสฺสว ทสฺสิตตฺตา กาเยน วา วาจาย วา อาโรเจนฺตเสฺสว อาปตฺติ โหตีติ คเหตพฺพํฯ

๓๔๑. **ทุฏฺฐุลฺลาทีสุปี**ติ **อาทิ**-สเทฺทน สญฺจริตฺตมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ เอตฺถ ปน กิญฺจาปิ อิตฺถี นาม มนุสฺสิตฺถี, น ยกฺขี, น เปตี, น ติรจฺฉานคตา, ปุริโส นาม มนุสฺสปุริโส, น ยโกฺขติ อาทิ น วุตฺตํ, ตถาปิ มนุสฺสชาติกาว อิตฺถิปุริสา อิธ อธิเปฺปตาฯ ตสฺมา เยสุ สญฺจริตฺตํ สมาปชฺชติ, เตสํ มนุสฺสชาติกตา, น นาลํวจนียตา, ปฏิคฺคณฺหนวีมํสนปจฺจาหรณานีติ อิมาเนตฺถ ปญฺจงฺคานิฯ

สญฺจริตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. กุฏิการสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๔๒. ฉฏฺฐ **เอตฺตเกนา**ติ เอตฺตเกน ทารุอาทินาฯ **อปริจฺฉินฺนปฺปมาณาโย**ติ อปริจฺฉินฺนทารุอาทิปฺปมาณาโยฯ **มูลเจฺฉชฺชาย ปุริสํ ยาจิตุํ น วฏฺฏตี**ติ ปรสนฺตกภาวโต โมเจตฺวา อตฺตโนเยว สนฺตกํ กตฺวา ยาจิตุํ น วฏฺฏติฯ เอวํ มูลเจฺฉชฺชาย อญฺญาตกอปฺปวาริตฏฺฐานโต ยาจนฺตสฺส อญฺญาตกวิญฺญตฺติยา ทุกฺกฏํฯ ทาสํ อตฺตโน อตฺถาย สาทิยนฺตสฺสปิ ทุกฺกฏเมว ''ทาสิทาสปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี''ติ (ที. นิ. ๑.๑๐, ๑๙๔) วจนโตฯ ญาตกปวาริตฏฺฐานโต ปน ทาสํ มูลเจฺฉชฺชาย ยาจนฺตสฺส สาทิยนวเสน ทุกฺกฏํฯ **สกกมฺมํ น ยาจิตพฺพา**ติ ปาณาติปาตสิกฺขาปทรกฺขณตฺถํ วุตฺตํฯ **อนิยเมตฺวาปิ น ยาจิตพฺพา**ติ มนุสฺสานํ อญฺญถาคาหสฺสปิ สมฺภวโต วุตฺตํ, สุทฺธจิตฺเตน ปน หตฺถกมฺมํ ยาจนฺตสฺส อาปตฺติ นาม นตฺถิฯ

สพฺพกปฺปิยภาวทีปนตฺถนฺติ สพฺพโส กปฺปิยภาวทีปนตฺถํฯ **มูลํ เทถาติ วตฺตุํ วฏฺฏตี**ติ ยสฺมา มูลํ ทสฺสามาติ เตหิ ปฐมํ วุตฺตตฺตา วิญฺญตฺติ น โหติ, ยสฺมา จ มูลนฺติ ภณิตํ สามญฺญวจนโต อกปฺปิยวจนํ น โหติ, ตสฺมา มูลํ เทถาติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ **อนชฺฌาวุตฺถกนฺ**ติ อปริคฺคหิตํฯ **อกปฺปิยกหาปณาทิ น ทาตพฺพนฺ**ติ กิญฺจาปิ อกปฺปิยกหาปณาทึ อสาทิยนฺเตน กปฺปิยโวหารโต ทาตุํ วฏฺฏติ, ตถาปิ สารุปฺปํ น โหติฯ มนุสฺสา จ เอตสฺส สนฺตกํ กิญฺจิ อตฺถีติ วิเหเฐตพฺพํ มญฺญนฺตีติ อกปฺปิยกหาปณาทิทานํ ปฏิกฺขิตฺตํฯ **ตเถว ปาเจตฺวา**ติ หตฺถกมฺมวเสเนว ปาเจตฺวาฯ ''กึ, ภเนฺต''ติ เอตฺตเกปิ ปุจฺฉิเต ยทตฺถาย ปวิโฏฺฐ, ตํ กเถตุํ วฏฺฏติ ปุจฺฉิตปญฺหตฺตาฯ

วตฺตนฺติ จาริตฺตํ, อาปตฺติ ปน น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **กปฺปิยํ การาเปตฺวา ปฏิคฺคเหตพฺพานี**ติ สาขาย ลคฺครชสฺมึ ปเตฺต ปติเตปิ สาขํ ฉินฺทิตฺวา ขาทิตุกามตายปิ สติ สุขปริโภคตฺถํ วุตฺตํฯ **''นทึ วา…เป…. อาหรา''ติ วตฺตุํ วฏฺฏตี**ติ อปริคฺคหิตตฺตา วุตฺตํฯ **เคหโต…เป…. ปริภุญฺชิตพฺพนฺ**ติ ปริคฺคหิตอุทกตฺตา วิญฺญตฺติยา ทุกฺกฏํ โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **อลชฺชีหิ…เป…. น กาเรตพฺพนฺ**ติ อิทํ อุตฺตริภงฺคาธิการตฺตา อโชฺฌหรณียํ สนฺธาย วุตฺตํฯ พาหิรปริโภเคสุ ปน อลชฺชีหิปิ หตฺถกมฺมํ กาเรตุํ วฏฺฏตีติฯ

โคณํ ปน…เป…. อาหราเปตุํ น วฏฺฏตีติ อตฺตโน อตฺถาย มูลเจฺฉชฺชวเสน อาหราเปตุํ น วฏฺฏติฯ **อาหราเปนฺตสฺส ทุกฺกฏนฺ**ติ อญฺญาตกวิญฺญตฺติยา ทุกฺกฏํฯ อตฺตโน อตฺถาย สาทิยเนปิ ทุกฺกฏเมว ''หตฺถิควาสฺสวฬวปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี''ติ (ที. นิ. ๑.๑๐, ๑๙๔) วุตฺตตฺตาฯ เตเนวาห **''ญาตกปวาริตฏฺฐานโตปิ มูลเจฺฉชฺชาย ยาจิตุํ น วฏฺฏตี''**ติฯ **รกฺขิตฺวา**ติ ยถา โจรา น หรนฺติ, เอวํ รกฺขิตฺวาฯ **ชคฺคิตฺวา**ติ ติณทานาทีหิ ชคฺคิตฺวาฯ **น สมฺปฏิจฺฉิตพฺพนฺ**ติ อตฺตโน อตฺถาย โคเณ สาทิยนสฺส ปฏิกฺขิตฺตตฺตา วุตฺตํฯ

สกฏํ เทถาติ…เป…. วฏฺฏตีติ มูลเจฺฉชฺชวเสน สกฏํ เทถาติ วตฺตุํ น วฏฺฏติฯ **ตาวกาลิกํ วฏฺฏตี**ติ ตาวกาลิกํ กตฺวา สพฺพตฺถ ยาจิตุํ วฏฺฏติฯ วลฺลิอาทีสุ จ ปรปริคฺคหิเตสุ เอเสว นโยติ โยเชตพฺพํ ฯ **ครุภณฺฑปฺปโหนเกสุเยว จ วลฺลิอาทีสู**ติ เอตฺถ **อาทิ**-สทฺเทน เวฬุมุญฺชปพฺพชติณมตฺติกานํ สงฺคโห ทฏฺฐโพฺพฯ ยํ ปน วตฺถุวเสน อปฺปํ หุตฺวา อคฺฆวเสน มหนฺตํ หริตาลหิงฺคุลกาทิ, ตํ ครุภณฺฑํ อปฺปโหนฺตมฺปิ ยาจิตุํ น วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ

สาติ วิญฺญตฺตึ ปรามสติฯ สา จ อิธ ปริกถาทินา เยน เกนจิ อธิปฺปายวิญฺญาปนํ วิญฺญตฺตีติ คเหตพฺพาฯ เตนาห **''สเพฺพน สพฺพ''**นฺติ, สพฺพปฺปกาเรนาติ อโตฺถฯ เตน ''ปริกถาทิวเสนปิ วิญฺญาปนํ น วฏฺฏตี''ติ ทีเปติฯ ปริกโถภาสนิมิตฺตกมฺมมฺปิ หิ จีวรปิณฺฑปาเตสุ ทฺวีสุ ปจฺจเยสุ น วฏฺฏติฯ อิทานิ เสนาสนปจฺจเย อธิเปฺปตํ วิญฺญตฺตึ ปริกถาทีหิ วิเสเสตฺวา ทเสฺสโนฺต **''อาหร เทหีติ วิญฺญตฺติมตฺตเมว น วฏฺฏตี''**ติ อาหฯ **ปริกโถภาสนิมิตฺตกมฺมานิ**

วฏฺฏนฺตีติ เอตฺถ **ปริกถา** นาม ปริยาเยน กถนํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส เสนาสนํ สมฺพาธนฺติอาทิวจนํฯ **โอภาโส** นาม อุชุกเมว อกเถตฺวา ยถา อธิปฺปาโย วิญฺโต โหติ, เอวํ โอภาสนํ, อุปาสกา, ตุเมฺห กุหึ วสถาติ? ปาสาเท, ภนฺเตติฯ ภิกฺขูนํ ปน, อุปาสกา, ปาสาโท น วฏฺฏตีติอาทิวจนํฯ **นิมิตฺตกมฺมํ** นาม ปจฺจเย อุทฺทิสฺส ยถา อธิปฺปาโย วิญฺญายติ, เอวํ นิมิตฺตกมฺมํ, เสนาสนตฺถํ ภูมิปริกมฺมาทีนิ กโรนฺตสฺส ‘‘กึ, ภนฺเต, กโรสิ, โก การาเปตี’’ติ วุตฺเต ‘‘น โกจี’’ติอาทิวจนํฯ

อิทานิ คิลานปจฺจเย วิญฺญตฺติอาทิกํ สพฺพมฺปิ วฏฺฏตีติ ทเสฺสโนฺต อาห **‘‘คิลานปจฺจเย ปนา’’**ติอาทิฯ ตถา อุปฺปนฺนํ ปน เภสชฺชํ โรเค วูปสเนฺต ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, น วฏฺฏตีติ? ตตฺถ วินยธรา ‘‘ภควตา โรคสีเสน ปริโภคสฺส ทฺวารํ ทินฺนํ, ตสฺมา อโรคกาเลปิ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, อาปตฺติ น โหตี’’ติ วทนฺติฯ สุตฺตนฺติกา ปน ‘‘กิญฺจาปิ อาปตฺติ น โหติ, อาชีวํ ปน โกเปติ, ตสฺมา สเลฺลขปฺปฏิปตฺติยํ ฐิตสฺส น วฏฺฏติ, สเลฺลขํ โกเปตี’’ติ วทนฺติฯ **อุกฺกมนฺตี**ติ อปคจฺฉนฺติฯ

๓๔๔. มณิ กเณฺฐ อสฺสาติ **มณิกโณฺฐ,** มณินา อุปลกฺขิโต วา กโณฺฐ อสฺสาติ **มณิกโณฺฐ**ติ มชฺฌปทโลปีสมาโส ทฏฺฐโพฺพฯ **เทววณฺณ**นฺติ เทวตฺตภาวํฯ **ปสนฺนาการ**นฺติ ปสเนฺนหิ กาตพฺพกิจฺจํ, กายเวยฺยาวจฺจสงฺขาตํ อุปฏฺฐานนฺติ วุตฺตํ โหติฯ มณิยาจนาย ตสฺส อนาคมเนน อตฺตโน วฑฺฒิ โหตีติ วุตฺตํ ‘‘มณินา เม อโตฺถ’’ติ, มนฺตปทนีหาเรน วา ตถา วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๓๔๕. **วตฺตมานสมีเป**ติ วตฺตมานสฺส สมีเป อตีเตฯ **เอวํ วตฺตุํ ลพฺภตี**ติ ‘‘อาคโตสี’’ติ วตฺตเพฺพ วตฺตมานสมีปตฺตา ‘‘อาคจฺฉสี’’ติ เอวํ วตฺตมานโวหาเรน วตฺตุํ ลพฺภติฯ ลกฺขณํ ปเนตฺถ สทฺทสตฺถานุสารโต เวทิตพฺพํฯ **โส เอว นโย**ติ ‘‘อาคโตมฺหี’’ติ วตฺตเพฺพ ‘‘อาคจฺฉามี’’ติ อยมฺปิ วตฺตมานสมีเป วตฺตมานโวหาโรติ ทเสฺสติฯ

๓๔๘-๓๔๙. ยสฺมา ปน น สกฺกา เกวลํ ยาจนาย กิญฺจิ กาตุํ, ตสฺมา ‘‘สยํ ยาจิตเกหิ อุปกรเณหี’’ติ อธิปฺปายโตฺถ วุโตฺตฯ อุทฺธํมุขํ ลิตฺตา **อุลฺลิตฺตา,** อโธมุขํ ลิตฺตา **อวลิตฺตา**ฯ ยสฺมา ปน อุทฺธํมุขํ ลิมฺปนฺตา เยภุเยฺยน อโนฺต ลิมฺปนฺติ, อโธมุขํ ลิมฺปนฺตา จ พหิ, ตสฺมา วุตฺตํ **‘‘อุลฺลิตฺตาติ อโนฺตลิตฺตา, อวลิตฺตาติ พหิลิตฺตา’’**ติฯ ตตฺถ **อุลฺลิตฺตา** นาม ฐเปตฺวา ตุลาปิฏฺฐสงฺฆาตวาตปานธูมฉิทฺทาทิเภทํ อเลโปกาสํ อวเสเส เลโปกาเส กุเฏฺฏหิ สทฺธึ ฆเฏฺฏตฺวา ฉทนสฺส อโนฺต สุธาย วา มตฺติกาย วา ลิตฺตาฯ **อวลิตฺตา** นาม วุตฺตนเยเนว ฉทนสฺส พหิ ลิตฺตาฯ **อุลฺลิตฺตาวลิตฺตา** นาม ตเถว ฉทนสฺส อโนฺต จ พหิ จ ลิตฺตาฯ

พฺยญฺชนํ สเมตีติ ‘‘การยมาเนนา’’ติ เหตุกตฺตุวเสน อุทฺทิฏฺฐปทสฺส ‘‘การาเปเนฺตนา’’ติ เหตุกตฺตุวเสเนว นิเทฺทสสฺส กตตฺตา พฺยญฺชนํ สเมติฯ ยทิ เอวํ ‘‘กโรโนฺต วา การาเปโนฺต วา’’ติ กสฺมา ตสฺส ปทภาชนํ วุตฺตนฺติ อาห **‘‘ยสฺมา ปนา’’**ติอาทิฯ ‘‘อตฺตนา วิปฺปกตํ ปเรหิ ปริโยสาเปตี’’ติอาทิวจนโต **‘‘กโรเนฺตนปิ อิธ วุตฺตนเยเนว ปฏิปชฺชิตพฺพ’’**นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อิธ วุตฺตนเยเนวา**ติ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท วุตฺตนเยเนวฯ **อุโภเปเต**ติ การกการาปกาฯ **การยมาเนนาติ อิมินาว ปเทน สงฺคหิตา**ติ กถํ สงฺคหิตาฯ น หิ การยมาโน กโรโนฺต นาม โหติ, เอวํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย เวทิตโพฺพ – ยสฺมา กโรเนฺตนปิ การยมาเนนปิ อิธ วุตฺตนเยเนว ปฏิปชฺชิตพฺพํ, ตสฺมา การยมาเนน เอวํ ปฏิปชฺชิตพฺพนฺติ วุตฺเต ปเคว กโรเนฺตนาติ อิทํ อตฺถโต อาคตเมวาติ ‘‘การยมาเนนา’’ติ ภควตา วุตฺตํฯ ตโต ‘‘การยมาเนนา’’ติ วุเตฺต สามตฺถิยโต ลพฺภมาโนปิ อโตฺถ เตเนว สงฺคหิโต นาม โหตีติฯ **พฺยญฺชนํ วิโลมิตํ ภเวยฺยา**ติ ยสฺมา ‘‘การยมาเนนา’’ติ อิมสฺส ‘‘กโรเนฺตนา’’ติ อิทํ ปริยายวจนํ น โหติ, ตสฺมา

กโรเนฺตน วา การาเปเนฺตน วาติ ปทตฺถวเสน นิเทฺทเส กเต พฺยญฺชนํ วิรุทฺธํ ภเวยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ **อตฺถมตฺตเมวา**ติ ปทตฺถโต สามตฺถิยโต จ ลพฺภมานํ อตฺถมตฺตเมวฯ

อุเทฺทโสติ อุทฺทิสิตโพฺพฯ **อโพฺพหาริก**นฺติ อปฺปมาณํฯ ‘‘อายามโต จ วิตฺถารโต จา’’ติ อวตฺวา วิกปฺปตฺถสฺส **วา**-สทฺทสฺส วุตฺตตฺตา เอกโตภาเคน วฑฺฒิเตปิ อาปตฺติเยวาติ ทเสฺสโนฺต **“โย ปนา”**ติอาทิมาหฯ **ติหตฺถา**ติ วฑฺฒกีหเตฺถน ติหตฺถาฯ **ปมาณยุโตฺต มโญฺจ**ติ ปกติวิทตฺถิยา นววิทตฺถิปฺปมาโณ มโญฺจฯ **ปมาณิกา กาเรตพฺพา**ติ อุกฺกฏฺฐปฺปมาณํ สนฺธาย วุตฺตตฺตา อุกฺกฏฺฐปฺปมาณยุตฺตาว กุฎิ อเทสิตวตฺถุกา น วฎฺฎติ, ปมาณโต ปน อูนตรา อเทสิตวตฺถุกาปิ วฎฺฎตีติ กสฺสจิ สเนฺทโห สิยาติ ตํนิวตฺตนตฺถํ **“ปมาณโต อูนตรมฺปี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ปมาณโต อูนตร**นฺติ ปาฬิยํ วุตฺตปฺปมาณโต อูนตรํฯ ปจฺฉิเมน ปมาเณน จตุหตฺถโต อูนตรา กุฎิ นาม น โหตีติ จตุหตฺถโต ปฎฺฐาย กุฎิลกฺขณปฺปตฺตํ กุฎึ ทเสฺสตุํ **“จตุหตฺถํ ปญฺจหตฺถมฺปี”**ติ วุตฺตํฯ **กลลเลโป**ติ เกนจิ สิเลเสน กตเลโป, ตมฺพมตฺติกาทิกลลเลโป วาฯ **อเลโป เอวา**ติ อโพฺพหาริกาเยวาติ อธิปฺปาโยฯ **ปิฎฺฐสงฺฆาโฏ** ทฺวารพาหาฯ **โอโลเกตฺวาปี**ติ อปโลเกตฺวาปิ, อปโลกนกมฺมวเสนปิ กาตุํ วฎฺฎตีติ อธิปฺปาโยฯ

๓๕๓. ยถา สีหาทีนํ โคจราย ปกฺกมนฺตานํ นิพทฺธคมนมโคฺค น วฎฺฎติ, เอวํ หตฺถีนมฺปิ นิพทฺธคมนมโคฺค น วฎฺฎติฯ **เอเตส**นฺติ สีหาทีนํฯ **จาริภูมี**ติ โคจรภูมิฯ **น คหิตา**ติ น วาริตาติ อธิปฺปาโยฯ **อาโรคฺยตฺถายา**ติ นิรุปทฺทวตฺถายฯ **เสสานี**ติ ปุพฺพณฺณนิสฺสิตาทีนิฯ **ปุพฺพณฺณนิสฺสิต**นฺติ เอตฺถ ปุพฺพณฺณวิรุหนฎฺฐานํ ปุพฺพณฺณ-สเทฺทน คหิตํฯ เตนาห – **“สตฺตนฺนํ ธญฺญานํ...เป.... ฐิต”**นฺติฯ อภิหนนฺติ เอตฺถาติ **อพฺภาฆาตํ**ฯ ‘‘เวริฆร’’นฺติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวตุํ **“โจรานํ มารณตฺถาย กต”**นฺติ วุตฺตํฯ **ธมฺมคนฺธิกา**ติ หตฺถปาทาทิฉินฺทนคนฺธิกาฯ

อาวิชฺชิตุํ น สกฺกา โหตีติ ฉินฺนตฎาทิสมฺภวโต น สกฺกา โหติ อาวิชฺชิตุํฯ **ปาจิน**นฺติ กุฎิวตฺถุสามนฺตา จินิตพฺพอธิฏฺฐานํฯ กิญฺจาปิ อิธ ปุพฺพปโยคสหปโยคานํ อทินฺนาทาเน วิย วิเสโส นตฺถิ, ตถาปิ เตสํ วิภาเคน ทสฺสนํ ฉินฺทิตฺวา ปุน กาตพฺพาติ เอตฺถ กุฎิยา เภทนปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ กตํฯ **ตทตฺถายา**ติ ตจฺฉนตฺถายฯ **เอวํ กต**นฺติ อเทสิตวตฺถุํ ปมาณาติกฺกนฺตํ วา กตํฯ ทารุนา กตํ กุฎึ เอตฺถาติ **ทารุกุฎิกา,** กุฎิฯ **สิลากุฎิก**นฺติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ **ปณฺณสาล**นฺติ พหิ ปเณฺณหิ ฉาเทตพฺพํ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตํ กุฎิเมว วทติฯ เตเนวาห **“สภิตฺติจฺฉทนํ ลิมฺปิสฺสามี”**ติฯ

อโนฺตเลเปเนว นิฎฺฐาเปตุกามํ สนฺธาย **“อโนฺตเลเป วา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **พหิเลเป วา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ ตสฺมึ ทฺวารพเทฺธ วา วาตปาเน วา ฐปิเตติ โยเชตพฺพํฯ **ตโสฺสกาส**นฺติ ตสฺส ทฺวารพทฺธสฺส วา วาตปานสฺส วา โอกาสํฯ **ปุน วเฑฺฒตฺวา วา**ติ ปุเพฺพว ฐปิโตกาสํ ขุทฺทกํ เจ, เภทเนน ปุน วเฑฺฒตฺวาฯ **เลโป น ฆฎิยตี**ติ ปุเพฺพ ทินฺนเลโป ทฺวารพเทฺธน วา วาตปาเนน วา สทฺธึ น ฆฎิยติ, เอกาพทฺธํ หุตฺวา น ติฎฺฐตีติ วุตฺตํ โหติฯ **ต**นฺติ ทฺวารพทฺธํ วา วาตปานํ วาฯ **ปฐมเมว สงฺฆาทิเสโส**ติ เลปกิจฺจสฺส นิฎฺฐิตตฺตา ทฺวารพทฺธํ วา วาตปานํ วา ฐปนโต ปุเพฺพเยว สงฺฆาทิเสโสฯ **อฎฺฐงฺคุลมเตฺตน อปฺปตฺตจฺฉทนํ กตฺวา**ติ เอตฺถ เอวํ เมอาปตฺติ น สิยาติ ภิตฺติยํ วา ฉทเน วา เอกงฺคุลมตฺตมฺปิ โอกาสํ เลเปน อฆเฎฺฏตฺวา ฐเปติ, วฎฺฎตีติ วทนฺติฯ มตฺติกากุฎฺฎเมว มตฺติกาเลปสงฺขฺยํ คจฺฉตีติ อาห – **“สเจ มตฺติกาย กุฎฺฎํ กโรติ, ฉทนเลเปน สทฺธึ ฆฎฺเฏ อาปตฺตี”**ติฯ **อุภินฺนํ อนาปตฺตี**ติ ปุริมสฺส เลปสฺส อฆฎิตตฺตา

ทุติยสฺส อตฺตุเทฺทสิกตาสมฺภวโต อุภินฺนํ อนาปตฺติ, ตสฺมา วินาปิ วตฺตสีเสน เตน อนาณตฺโต ตสฺส กโรมีติ กโรติ, อุภินฺนํ อนาปตฺติเยวฯ สเจ เตน อาณตฺโต กโรติ, มูลฏฺฐเสฺสว อาปตฺติฯ

๓๕๔. **ฉตฺตึส จตุกฺกานิ** นาม ''ภิกฺขุ กุฏึ กโรตี''ติอาทิมฺหิ ปฐมวาเร อเทสิตวตฺถุกจตุกฺกํ เทสิตวตฺถุกจตุกฺกํ ปมาณาติกฺกนฺตจตุกฺกํ ปมาณิกจตุกฺกํ อเทสิตวตฺถุกปฺปมาณาติกฺกนฺตจตุกฺกํ เทสิตวตฺถุกปฺปมาณิกจตุกฺกนฺติ ฉ จตุกฺกานิ, เอวํ สมาทิสติวาราทีสุปิ ปญฺจสูติ ฉตฺตึสฯ **อาปตฺติเภททสฺสนตฺถํ วุตฺตานี**ติ ''สารเมฺภ เจ ภิกฺขุ วตฺถุสฺมึ อปริกฺกมเน''ติ อวิเสเสน มาติกาย วุตฺตตฺตา สารมฺภอปริกฺกมเนสุปิ สงฺฆาทิเสโสว สิยาติ มิจฺฉาคาหนิวตฺตนตฺถํ สารเมฺภ อปริกฺกมเน จ ทุกฺกฏํ, อเทสิตวตฺถุกตาย ปมาณาติกฺกนฺตตาย จ สงฺฆาทิเสโสติ เอวํ อาปตฺติเภททสฺสนตฺถํ วุตฺตานิฯ

๓๕๕-๓๖๑. ''ทฺวีหิ สงฺฆาทิเสเสหี''ติ วตฺตเพฺพ วิภตฺติพฺยตฺตเยน จ วจนพฺยตฺตเยน จ **ทฺวินฺนํ สงฺฆาทิเสเสนา**ติ วุตฺตนฺติ อาห **''ทฺวีหิ สงฺฆาทิเสเสหิ...เป.... อโตฺถ เวทิตโพฺพ''**ติฯ ''อญฺญสฺส วา ทาตพฺพา''ติ วุตฺตตฺตา วิปฺปกตํ กุฏึ ลภิตฺวา อตฺตโน อตฺถาย กโรนฺตสฺสปิ อาทิโต ปฏฺฐาย อกตตฺตา อนาปตฺติเยวาติ วทนฺติฯ **อปจินิตพฺพา**ติ วิทฺธํเสตพฺพาฯ **ภูมิสมํ กตฺวา**ติ กุฏิวตฺถุสมํ กตฺวาฯ

๓๖๔. **น เหตฺถ เลโป ฆฏิยตี**ติ ฉทนเลปสฺส อภาวโต วุตฺตํ, วิสุํเยว อนุญฺญาตตฺตา ปน สเจปิ เลณสฺส อโนฺต อุปริภาเค จิตฺตกมฺมาทิกรณตฺถํ เลปํ เทนฺติ, วฏฺฏติเยวฯ เลปทานวเสน อกตา อิฏฺฐกาทิคุหา คุหา นามาติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **ติเณหิ วา ปเณฺณหิ วา ฉาทิตกุฏิกาว วุตฺตา**ติ ''กุกฺกุฏจฺฉิกเคหํ วฏฺฏตี''ติ วตฺวา ''ฉทนํ ทณฺฑเกหี''ติอาทินา ปุน ตํ ทเสฺสเนฺตหิ ติณปณฺณจฺฉทนา กุฏิกาว วุตฺตาฯ **ฉทนํ ทณฺฑเกหิ ชาลพนฺธํ กตฺวา**ติ ฉทนํ ทีฆโต ติริยโต จ ฐปิตทณฺฑเกหิ ชาลํ วิย พนฺธิตฺวาฯ **โอคุเมฺผตฺวา**ติ ติณาทึ วิทฺธํเสตฺวาฯ **ภิตฺติเลเปน สทฺธึ เลเป ฆฏิเต**ติ เอตฺถ อุลฺลิตฺตาวลิตฺตภาวสฺส ฉทนํ สนฺธาย วุตฺตตฺตา สเจปิ ภิตฺติเลเปน อนตฺถิโก โหติ, ฉทนเลเป สมนฺตโต ภิตฺติยา อปฺปมตฺตเกนปิ ฆฏิเต ภิตฺติเลเปน วินาปิ อาปตฺติเยวาติ วทนฺติฯ อุปจิกาโมจนตฺถเมว เหฏฺฐา ปาสาณกุฏฺฏํ กตฺวา ตํ อลิมฺปิตฺวา อุปริ ลิมฺปติ, เลโป น ฆฏิยติ นาม, **อนาปตฺติเยวา**ติ อิมินา อฏฺฐกถาวจเนน ตํ น สเมติฯ ตตฺถ เกจิ วทนฺติ ''ภิตฺตึ อลิมฺปิตุกามตาย อภาวโต ฉทนเลเป ปาสาณกุเฑฺฑน สทฺธึ ฆฏิเตปิ ตตฺถ อนาปตฺติ วุตฺตา''ติ, ตมฺปิ น ยุตฺตํฯ ''อุปจิกาโมจนตฺถเมวา''ติ หิ วุตฺตตฺตา ปาสาณกุเฑฺฑ ปุน ลิมฺปิตุกามตาย อภาโวเยว วิญฺญายติ, เตเนว ''ตํ อลิมฺปิตฺวา''ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา ''อุลฺลิตฺตาทิภาโว…เป…. ฉทนเมว สนฺธาย วุโตฺต''ติ อิทํ สติปิ ภิตฺติเลเป ฉทนเลเปน วินา อาปตฺติ น โหตีติ ฉทนเลปสฺส ปธานภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน ภิตฺติเลเปน วินาปิ อาปตฺติ โหตีติ ทสฺสนตฺถนฺติ วทนฺติ, อิทเมว เจตฺถ ยุตฺตตรนฺติ อมฺหากํ ขนฺติฯ **เอตฺถา**ติ ติณกุฏิกายฯ

เอตฺถ จ ติณกุฏิกาย เอว สพฺพถา อนาปตฺติภาวสฺส ทสฺสนํ **ปริวารปาฬึ** อาเนตฺวา ติณกุฏิกาย สารมฺภาทิปจฺจยาปิ อนาปตฺติภาโว สุเขน สกฺกา สาเธตุนฺติ กตํฯ ติณกุฏิกาย จ สพฺพถา อนาปตฺติภาเว สาธิเต เตเนว นเยน เลณคุหาทีสุปิ สารมฺภาทิปจฺจยาปิ อนาปตฺติภาโว สกฺกา วิญฺญาตุนฺติฯ เตเนว **''ยํ ปนา''**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตถา หิ ติณกุฏิกาย สารมฺภาทิปจฺจยาปิ อนาปตฺติภาเว สาธิเต เตเนว นเยน อญฺญสฺสตฺถาย กโรนฺตสฺสปิ สารมฺภาทิปจฺจยาปิ อนาปตฺติภาโว อตฺถโต ทสฺสิโตเยว โหติฯ เอวญฺจ สติ ภิกฺขุ สมาทิสิตฺวา ปกฺกมติ ''กุฏึ เม กโรถา''ติ, สมาทิสติ จ เทสิตวตฺถุกา จ โหตุ อนารมฺภา จ สปริกฺกมนา จาติ, ตสฺส กุฏึ กโรนฺติ อเทสิตวตฺถุกํ สารมฺภํ อปริกฺกมนํฯ ''อาปตฺติ การุกานํ ติณฺณํ ทุกฺกฏาน''นฺติ ปาฬิยํ

อญฺญสฺสตฺถาย กโรนฺตสฺสปิ สารมฺภาทิปจฺจยาปิ ทุกฺกฏํ กสฺมา วุตฺตนฺติ อิมํ โจทนํ มนสิ นิธาย **“ยํ ปน…เป…. อกรณปจฺจยา วุตฺต”**นฺติ อิทํ วุตฺตํฯ อยเญฺหตฺถ อธิปฺปาโย – อญฺญสฺสตฺถาย กโรนฺตสฺสปิ สารมฺภาทิปจฺจยาปิ อนาปตฺติเยวฯ ‘‘อาปตฺติ การุกานํ ติณฺณํ ทุกฺกฏาน’’นฺติ อิทํ ปน อญฺญสฺสตฺถาย กโรนฺตสฺส น สารมฺภาทิปจฺจยา อาปตฺติทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, กิญฺจรหิ ยถาสมาทิฏฺฐาย อกรณปจฺจยา อาปตฺติทสฺสนตฺถนฺติฯ ยสฺมา พหูสุ โปตฺถเกสุ สตโสธิตสมฺมเต จ ปุราณโปตฺถเก อยเมว ปาฐกฺกโม ทิสฺสติ, ตสฺมา ยถาทิฏฺฐปาฐานุกฺกเมเนเวตฺถ อโตฺถ ปกาสิโตฯ กตฺถจิ โปตฺถเก ปน ‘‘กุฏิลกฺขณปฺปตฺตมฺปิ กุฏึ…เป…. อนาปตฺตี’’ติ อิมสฺสานนฺตรํ ‘‘ยํ ปนา’’ติอาทิปาฐํ ลิขนฺติ, เอวญฺจ สติ ตตฺถ อธิปฺปาโย ปากโฏเยวฯ **อนาปตฺตีติ วตฺวา**ติ อุโปสถาคารญฺจ ภวิสฺสติ, อหญฺจ วสิสฺสามีติอาทีสุ วาสาคารตฺถาย เอว อนิยมิตตฺตา อนาปตฺตีติ วตฺวาฯ

ปมาณาติกฺกนฺตกุฏิกรณลกฺขณา กิริยาเยว, อเทสิตวตฺถุมูลิกายปิ อาปตฺติยา องฺคํ โหติ ปมาณาติกฺกนฺตมูลิกายปิ, ตทุภยํ เอกโต กตฺวา ‘‘กิริยากิริยโต’’ติ วุตฺตํฯ วตฺถุํ อเทสาเปตฺวา ปมาณยุตฺตํ กุฏึ กโรนฺตสฺสปิ วตฺถุํ เทสาเปตฺวา อกิริยาย กุฏิกรณกิริยาย จ สมุฏฺฐานโต กิริยากิริยโตว สมุฏฺฐาตีติ เวทิตพฺพํฯ **อจิตฺตก**นฺติ ปณฺณตฺติอชานนจิเตฺตน อจิตฺตกํฯ อุลฺลิตฺตาทีนํ อญฺญตรตา, เหฏฺฐิมปฺปมาณสมฺภโว, อเทสิตวตฺถุตา, ปมาณาติกฺกนฺตตา, อตฺตุเทฺทสิกตา, วาสาคารตา, เลปฆฏฺฏนาติ อิมาเนตฺถ ฉ วา สตฺต วา องฺคานิฯ

กุฏิการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. วิหารการสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๖๕. สตฺตเม **เอวํนามเก นคเร**ติ โกสมฺพีนามเกฯ ตสฺส กิร นครสฺส อารามโปกฺขรณีอาทีสุ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ โกสมฺพรุกฺขาว อุสฺสนฺนา อเหสุํ, ตสฺมา โกสมฺพีติ สงฺขฺยํ อคมาสิฯ กุสุมฺพสฺส นาม อิสิโน อสฺสมโต อวิทูเร มาปิตตฺตาติ เอเกฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – กุสุมฺพสฺส อิสิโน นิวาสภูมิ โกสมฺพี, ตสฺส จ อวิทูเร ภวตฺตา นครํ โกสมฺพีติ สงฺขฺยํ คตนฺติฯ **โฆสิตนามเกน กิร เสฏฺฐินา โส การิโต**ติ เอตฺถ โก โฆสิตเสฏฺฐิ, กถญฺจาเนน โส อาราโม การิโตติ? ปุเพฺพ กิร อทฺทิลรฏฺฐํ นาม อโหสิฯ ตโต โกตูหลโก นาม ทลิโทฺท ฉาตกภเยน สปุตฺตทาโร สุภิกฺขํ รฏฺฐํ คจฺฉโนฺต ปุตฺตํ วหิตุํ อสโกฺกโนฺต ฉเฑฺฑตฺวา อคมาสิฯ มาตา นิวตฺติตฺวา ตํ คเหตฺวา คตาฯ เต เอกํ โคปาลกคามํ ปวิสึสุฯ โคปาลกานญฺจ ตทา พหุปายาโส ปฏิยโตฺต โหติ, ตโต ปายาสํ ลภิตฺวา ภุญฺชึสุฯ อถ โส ปุริโส พหุตรํ ปายาสํ ภุโตฺต ชีราเปตุํ อสโกฺกโนฺต รตฺติภาเค กาลํ กตฺวา ตเตฺถว สุนขิยา กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา กุกฺกุโร ชาโต, โส โคปาลกสฺส ปิโย อโหสิฯ โคปาลโก จ ปเจฺจกพุทฺธํ อุปฏฺฐาติฯ ปเจฺจกพุโทฺธปิ ภตฺตกิจฺจกาเล กุกฺกุรสฺส เอกํ ปิณฺฑํ เทติฯ โส ปเจฺจกพุเทฺธ สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา โคปาลเกน สทฺธึ ปณฺณสาลมฺปิ คจฺฉติ, โคปาลเก อสนฺนิหิเต ภตฺตเวลายํ สยเมว คนฺตฺวา กาลาโรจนตฺถํ ปณฺณสาลทฺวาเร ภุสฺสติ, อนฺตรามเคฺคปิ จณฺฑมิเค ทิสฺวา ภุสฺสิตฺวา ปลาเปติฯ โส ปเจฺจกพุเทฺธ มุทุเกน จิเตฺตน กาลํ กตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺติฯ ตตฺราสฺส ‘‘โฆสกเทวปุโตฺต’’เตฺวว นามํ อโหสิฯ

โส เทวโลกโต จวิตฺวา โกสมฺพิยํ เอกสฺมึ กุลฆเร นิพฺพตฺติฯ ตํ อปุตฺตโก กิร เสฏฺฐิ ตสฺส มาตาปิตูนํ ธนํ ทตฺวา ปุตฺตํ กตฺวา อคฺคเหสิฯ อถ อตฺตโน ปุเตฺต ชาเต สตฺตกฺขตฺตุํ ฆาตาเปตุํ อุปกฺกมิฯ โส ปุญฺญวนฺตตาย สตฺตสุปิ ฐาเนสุ มรณํ อปฺปตฺวา อวสาเน เอกาย เสฏฺฐิธีตาย เวยฺยตฺติเยน ลทฺธชีวิโก อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน เสฏฺฐิฏฺฐานํ ปตฺวา โฆสิตเสฏฺฐิ นาม ชาโตฯ

อเญฺญปิ โกสมฺพิยํ กุกฺกุฏเสฏฺฐิ, ปาวาริยเสฏฺฐีติ เทฺว เสฏฺฐิโน อตฺถิ, อิมินา สทฺธึ ตโย อเหสุํฯ

เตน จ สมเยน เตสํ สหายกานํ เสฏฺฐีนํ กุลูปกา ปญฺจสตา อิสโย ปพฺพตปาเท วสึสุฯ เต กาเลน กาลํ โลณมฺพิลเสวนตฺถํ มนุสฺสปถํ อาคจฺฉนฺติฯ อเถกสฺมึ วาเร คิมฺหสมเย มนุสฺสปถํ อาคจฺฉนฺตา นิรุทกํ มหากนฺตารํ อติกฺกมิตฺวา กนฺตารปริโยสาเน มหนฺตํ นิโคฺรธรุกฺขํ ทิสฺวา จินฺเตสุํ ‘‘ยาทิโส อยํ รุกฺโข, อทฺธา เอตฺถ มเหสกฺขาย เทวตาย ภวิตพฺพํ, สาธุ วตสฺส, สเจ โน ปานียํ วา ปริโภชนียํ วา ทเทยฺยา’’ติฯ เทวตา อิสีนํ อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา ‘‘อิเมสํ สงฺคหํ กริสฺสามี’’ติ อตฺตโน อานุภาเวน วิฏปนฺตรโต นงฺคลสีสมตฺตํ อุทกธารํ ปวเตฺตสิฯ อิสิคโณ รชตกฺขนฺธสทิสํ อุทกวฏฺฏึ ทิสฺวา อตฺตโน ภาชเนหิ อุทกํ คเหตฺวา ปริโภคํ กตฺวา จินฺเตสิ ‘‘เทวตาย อมฺหากํ ปริโภคุทกํ ทินฺนํ, อิทํ ปน อคามกํ มหารญฺญํ, สาธุ วตสฺส, สเจ โน อาหารมฺปิ ทเทยฺยา’’ติฯ เทวตา อิสีนํ อุปกปฺปนวเสน ทิพฺพานิ ยาคุขชฺชกาทีนิ ทตฺวา สนฺตเปฺปสิฯ

อิสโย จินฺตยึสุ ‘‘เทวตาย อมฺหากํ ปริโภคุทกมฺปิ โภชนมฺปิ สพฺพํ ทินฺนํ, สาธุ วตสฺส , สเจ โน อตฺตานํ ทเสฺสยฺยา’’ติฯ เทวตา เตสํ อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา อุปฑฺฒกายํ ทเสฺสสิฯ เทวเต มหตี เต สมฺปตฺติ, กึ กมฺมํ กตฺวา อิมํ สมฺปตฺตึ อธิคตาสีติฯ นาติมหนฺตํ ปริตฺตกํ กมฺมํ กตฺวาติฯ อุปฑฺฒุโปสถกมฺมํ นิสฺสาย หิ เทวตาย สมฺปตฺติ ลทฺธาฯ อนาถปิณฺฑิกสฺส กิร เคเห อยํ เทวปุโตฺต กมฺมกาโร อโหสิฯ เสฏฺฐิสฺส หิ เคเห อุโปสถทิวเสสุ อนฺตมโส ทาสกมฺมกาเร อุปาทาย สโพฺพ ชโน อุโปสถิโก โหติฯ เอกทิวสํ อยํ กมฺมกาโร เอกโกว ปาโต อุฏฺฐาย กมฺมนฺตํ คโตฯ มหาเสฏฺฐิ นิวาปํ ลภมานมนุเสฺส สลฺลเกฺขนฺโต เอตเสฺสเวกสฺส อรญฺญํ คตภาวํ ญตฺวา อสฺส สายมาสตฺถาย นิวาปํ อทาสิฯ ภตฺตการทาสี เอกเสฺสว ภตฺตํ ปจิตฺวา อรญฺญโต อาคตสฺส ภตฺตํ วเฑฺฒตฺวา อทาสิฯ กมฺมกาโร จินฺตยิ ‘‘อเญฺญสุ ทิวเสสุ อิมสฺมึ กาเล เคหํ เอกสทฺทํ อโหสิ, อชฺช อติวิย สนฺนิสินฺนํ, กึ นุ โข เอต’’นฺติฯ ตสฺส สา อาจิกฺขิ ‘‘อชฺช อิมสฺมึ เคเห สเพฺพ มนุสฺสา อุโปสถิกา, มหาเสฏฺฐิ ตุเยฺหเวกสฺส นิวาปํ อทาสี’’ติฯ เอวํ อมฺมาติฯ อาม สามีติฯ ‘‘อิมสฺมึ กาเล อุโปสถํ สมาทินฺนสฺส อุโปสถกมฺมํ โหติ, น โหตี’’ติ มหาเสฏฺฐึ ปุจฺฉ อมฺมาติฯ ตาย คนฺตฺวา ปุจฺฉิโต มหาเสฏฺฐิ อาห – ‘‘สกลอุโปสถกมฺมํ น โหติ, อุปฑฺฒกมฺมํ ปน โหติ, อุโปสถิโก โหตี’’ติฯ กมฺมกาโร ภตฺตํ อภุญฺชิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถิโก หุตฺวา วสนฏฺฐานํ คเหตฺวา นิปชฺชิฯ ตสฺส อาหารปริกฺขีณกายสฺส รตฺตึ วาโต กุปฺปิฯ โส ปจฺจูสสมเย กาลํ กตฺวา อุปฑฺฒุโปสถกมฺมนิสฺสเนฺทน มหาวตฺตนิอฏวิทฺวาเร นิโคฺรธรุกฺขเทวปุโตฺต หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ

โส ตํ ปวตฺตึ อิสีนํ อาโรเจสิฯ อิสโย ปุจฺฉึสุ ‘‘ตุเมฺหหิ มยํ ‘พุโทฺธ ธโมฺม สโงฺฆ’ติ อสฺสุตปุพฺพํ สาวิตา, อุปฺปโนฺน นุ โข โลเก พุโทฺธ’’ติฯ อาม, ภเนฺต, อุปฺปโนฺนติฯ อิทานิ กุหึ วสตีติฯ สาวตฺถิยํ นิสฺสาย เชตวเน, ภเนฺตติฯ อิสโย ‘‘ติฏฺฐถ ตุเมฺห, มยํ สตฺถารํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ หฏฺฐตุฏฺฐา นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน โกสมฺพีนครํ สมฺปาปุณึสุฯ มหาเสฏฺฐิโน ‘‘อิสโย อาคตา’’ติ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ‘‘เสฺว อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหถ, ภเนฺต’’ติ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส อิสิคณสฺส มหาทานํ อทํสุฯ อิสโย ‘‘ภุตฺวาว คจฺฉามา’’ติ อาปุจฺฉึสุฯ ภเนฺต, ตุเมฺห อญฺญสฺมึ กาเล เอกมฺปิ มาสํ เทฺวปิ ตโยปิ จตฺตาโรปิ มาเส วสิตฺวา คจฺฉถ, อิมสฺมึ ปน วาเร หิโยฺย อาคนฺตฺวา ‘‘อเชฺชว คจฺฉามา’’ติ วทถ, กึ อิทนฺติฯ อาม คหปตโย พุโทฺธ โลเก อุปฺปโนฺน, น โข ปน สกฺกา ชีวิตนฺตราโย ชานิตุํ, เตน มยํ ตุริตา คจฺฉามาติ ฯ เตน หิ, ภเนฺต, มยมฺปิ อาคจฺฉาม, อเมฺหหิ สทฺธึเยว คจฺฉถาติฯ ‘‘ตุเมฺห อคาริยา นาม มหาชฏา, ติฏฺฐถ ตุเมฺห, มยํ ปุเรตรํ คมิสฺสามา’’ติ นิกฺขมิตฺวา เอกฏฺฐาเน เทฺว ทิวสานิ อวสิตฺวา ตุริตคมเนน สาวตฺถึ ปตฺ

วา เชตวนวิหาเร สตฺถุ สนฺติกเมว อคมํสุฯ ตตฺถ มธุรธมฺมกถํ สุตฺวา สเพฺพว ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ

เตปิ ตโย เสฏฺฐิโน ปญฺจหิ ปญฺจหิ สกฏสเตหิ สปฺปิมธุผาณิตาทีนิ เจว ปฏฺฏุณฺณทุกูลาทีนิ จ อาทาย โกสมฺพิโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน สาวตฺถิํ ปตฺวา เชตวนสามเนฺต ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ สตฺถา ติณฺณมฺปิ สหายานํ มธุรธมฺมกถํ กเถสิฯ เต พลวโสมนสฺสชาตา สตฺถารํ นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเส มหาทานํ อทํสุ, ปุน นิมเนฺตตฺวา ปุนทิวเสติ เอวํ อฑฺฒมาสํ ทานํ ทตฺวา ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ ชนปทํ อาคมนาย ปฏิญฺญํ เทถา’’ติ ปาทมูเล นิปชฺชิํสุฯ ภควา ‘‘สุญฺญาคาเร โข คหปตโย ตถาคตา อภิรมนฺตี’’ติ อาหฯ ‘‘เอตฺตาวตา ปฏิญฺญา ทินฺนา นาม โหตี’’ติ คหปตโย สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘ทินฺนา โน ภควตา ปฏิญฺญา’’ติ ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ทสพลํ วนฺทิตฺวา นิกฺขมิตฺวา อนฺตรามเคฺค โยชเน โยชเน วิหารํ กาเรตฺวา อนุปุเพฺพน โกสมฺพิํ ปตฺวา ‘‘โลเก พุโทฺธ อุปฺปโนฺน’’ติ กถยิํสุฯ ตโย ชนา อตฺตโน อตฺตโน อาราเม มหนฺตํ ธนปริจฺจาคํ กตฺวา ภควโต วิหาเร การาเปสุํฯ ตตฺถ กุกฺกุฏเสฏฺฐินา การิโต **กุกฺกุฏาราโม** นาม อโหสิฯ ปาวาริกเสฏฺฐินา อมฺพวเน การิโต **ปาวาริกมฺพวนํ** นามฯ โฆสิเตน การิโต **โฆสิตาราโม** นาม อโหสิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ ‘‘โฆสิตนามเกน กิร เสฏฺฐินา โส การิโต’’ติฯ

โย อภินิกฺขมนกาเล สทฺธิํ นิกฺขโนฺต, ยสฺส จ สตฺถารา ปรินิพฺพานกาเล พฺรหฺมทโณฺฑ อาณโตฺต, ตํ สนฺธายาห **‘‘โพธิสตฺตกาเล อุปฏฺฐากฉนฺนสฺสา’’**ติฯ อิมินา จ โย **มชฺฌิมนิกาเย ฉโนฺนวาทสุเตฺต** (ม. นิ. ๓.๓๘๙ อาทโย) คิลาโน หุตฺวา ธมฺมเสนาปตินา โอวทิยมาโนปิ มารณนฺติกเวทนํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต ติเณฺหน สเตฺถน กณฺฐนาฬิํ ฉินฺทิตฺวา มรณภเย อุปฺปเนฺน คตินิมิเตฺต จ อุปฏฺฐิเต อตฺตโน ปุถุชฺชนภาวํ ญตฺวา สํวิโคฺค วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา สงฺขาเร ปริคฺคณฺหโนฺต อรหตฺตํ ปตฺวา สมสีสี หุตฺวา ปรินิพฺพายิ, อยํ โส น โหตีติ ทเสฺสติฯ ปูชาวจนปฺปโยเค กตฺตริ สามิวจนสฺสปิ อิจฺฉิตตฺตา อาห **‘‘คามสฺส วา ปูชิต’’**นฺติฯ ลกฺขณํ ปเนตฺถ สทฺทสตฺถานุสารโต เวทิตพฺพํฯ **เอเกโก โกฏฺฐาโส**ติ เอเกโก ภาโคฯ

๓๖๖. **กิริยโต สมุฏฺฐานภาโว**ติ เกวลํ กิริยามตฺตโต สมุฏฺฐานภาวํ ปฏิกฺขิปติ, วตฺถุโน ปน อเทสนาย กุฏิกรณกิริยาย จ สมุฏฺฐานโต กิริยากิริยโต สมุฏฺฐาตีติ เวทิตพฺพํ ฯ อิมสฺมิํ สิกฺขาปเท **ภิกฺขู วา อนภิเนยฺยา**ติ เอตฺถ **วา**-สโทฺท ‘‘อยํ วา โส มหานาโค’’ติอาทีสุ วิย อวธารณโตฺถติ ทฏฺฐโพฺพฯ

วิหารการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ปฐมทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๘๐. อฏฺฐเม ปากาเรน ปริกฺขิตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ **โคปุรฏฺฏาลกยุตฺต**นฺติ ทฺวารปาสาเทน จ ตตฺถ ตตฺถ ปาการมตฺถเก ปติฏฺฐาปิตอฏฺฏาลเกหิ จ ยุตฺตํฯ เวฬูหิ ปริกฺขิตฺตตฺตา อพฺภนฺตเร ปุปฺผูปคผลูปครุกฺขสญฺฉนฺนตฺตา จ **นีโลภาสํ**ฯ ฉายูทกสมฺปตฺติยา ภูมิภาคสมฺปตฺติยา จ **มโนรมํ**ฯ **กาฬกเวเสนา**ติ กลนฺทกรูเปนฯ **นิวาป**นฺติ โภชนํฯ **ตนฺ**ติ อุยฺยานํฯ **ทโพฺพติ ตสฺส เถรสฺส นาม**นฺติ ทพฺพตฺถเมฺภ ปติตตฺตา ทโพฺพติ ตสฺส เถรสฺส นามํ อโหสิฯ

กสฺสปทสพลสฺส สาสโนสกฺกนกาเล กิร สตฺต ภิกฺขู เอกจิตฺตา หุตฺวา อเญฺญ สาสเน อคารวํ กโรเนฺต ทิสฺวา ‘‘อิธ กิํ กโรม, เอกมเนฺต สมณธมฺมํ กตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสามา’’ติ

นิเสฺสณึ พนฺธิตฺวา อุจฺจํ ปพฺพตสิขรํ อภิรุหิตฺวา อตฺตโน จิตฺตพลํ ชานนฺตา ‘‘นิเสฺสณึ ปาเตนฺตุ, ชีวิเต สาลยา โอตรนฺตุ, มา ปจฺฉานุตปฺปิโน อหุวตฺถา’’ติ วตฺวา สเพฺพ เอกจิตฺตา หุตฺวา นิเสฺสณึ ปาเตตฺวา ‘‘อปฺปมตฺตา โหถ, อาวุโส’’ติ อญฺญมญฺญํ โอวทิตฺวา จิตฺตรุจิเยสุ ฐาเนสุ นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ กาตุํ อารภึสุฯ

ตเตฺรโก เถโร ปญฺจเม ทิวเส อรหตฺตํ ปตฺวา ‘‘มม กิจฺจํ นิปฺผนฺนํ, อหํ อิมสฺมึ ฐาเน กึ กริสฺสามี’’ติ อิทฺธิยา อุตฺตรกุรุโต ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา อาห – ‘‘อาวุโส, อิมํ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชถ, ภิกฺขาจารกิจฺจํ มมายตฺตํ โหตุ, ตุเมฺห อตฺตโน กมฺมํ กโรถา’’ติฯ กึ นุ มยํ, อาวุโส, นิเสฺสณึ ปาเตนฺตา เอวํ อวจุมฺห ‘‘โย ปฐมํ ธมฺมํ สจฺฉิกโรติ, โส ภิกฺขํ อาหรตุ, เตนาภตํ เสสา ปริภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กริสฺสนฺตี’’ติฯ นตฺถิ, อาวุโสติฯ ตุเมฺห อตฺตโน ปุพฺพเหตุนาว ลภิตฺถ, มยมฺปิ สโกฺกนฺตา วฎฺฎสฺสนฺตํ กริสฺสาม, คจฺฉถ ตุเมฺหติฯ เถโร เต สญฺญาเปตุํ อสโกฺกโนฺต ผาสุกฎฺฐาเน ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา คโตฯ อปโรปิ เถโร สตฺตเม ทิวเส อนาคามิผลํ ปตฺวา ตโต จุโต สุทฺธาวาสพฺรหฺมโลเก นิพฺพโตฺต, อิตเร เถรา เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทวมนุเสฺสสุ สํสริตฺวา เตสุ เตสุ กุเลสุ นิพฺพตฺตาฯ เอโก คนฺธารรเฎฺฐ ตกฺกสิลนคเร ราชเคเห นิพฺพโตฺต, เอโก ปจฺจนฺติมรเฎฺฐ ปริพฺพาชิกาย กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพโตฺต, เอโก พาหิยรเฎฺฐ กุฎุมฺพิยเคเห นิพฺพโตฺต, เอโก ราชคเห กุฎุมฺพิยเคเห นิพฺพโตฺตฯ

อยํ ปน ทพฺพเตฺถโร มลฺลรเฎฺฐ อนุปิยนคเร เอกสฺส มลฺลรโญฺญ เคเห ปฎิสนฺธึ คณฺหิฯ ตสฺส มาตา อุปวิชญฺญา กาลมกาสิฯ มตสรีรํ สุสานํ เนตฺวา ทารุจิตกํ อาโรเปตฺวา อคฺคึ อทํสุฯ อคฺคิเวคสนฺตตฺตํ อุทรปฎลํ เทฺวธา อโหสิฯ ทารโก อตฺตโน ปุญฺญพเลน อุปฺปติตฺวา เอกสฺมึ ทพฺพตฺถเมฺภ นิปติ, ตํ ทารกํ คเหตฺวา อยฺยิกาย อทํสุฯ สา ตสฺส นามํ คณฺหนฺตี ทพฺพตฺถเมฺภ ปติตฺวา ลทฺธชีวิกตฺตา ‘‘ทโพฺพ’’ติ ตสฺส นามํ อกาสิฯ เตน วุตฺตํ ‘‘ทโพฺพติ ตสฺส เถรสฺส นาม’’นฺติฯ

ตสฺส สตฺตวสฺสิกกาเล สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต มลฺลรเฎฺฐ จาริกํ จรมาโน อนุปิยนิคมํ ปตฺวา อนุปิยมฺพวเน วิหรติฯ ทพฺพกุมาโร สตฺถารํ ทิสฺวา สห ทสฺสเนเนว ปสีทิตฺวา ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา ‘‘อหํ ทสพลสฺส สนฺติเก ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อยฺยิกํ อาปุจฺฉิฯ สา ‘‘สาธุ ตาตา’’ติ ทพฺพกุมารํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมํ กุมารํ ปพฺพาเชถา’’ติ อาหฯ สตฺถา อญฺญตรสฺส ภิกฺขุโน สญฺญํ อทาสิ ‘‘ภิกฺขุ อิมํ ทารกํ ปพฺพาเชหี’’ติฯ โส เถโร สตฺถุ วจนํ สุตฺวา ทพฺพกุมารํ ปพฺพาเชโนฺต ตจปญฺจกกมฺมฎฺฐานํ อาจิกฺขิฯ ปุพฺพเหตุสมฺปโนฺน กตาภินีหาโร ปฐมเกสวฎฺฎิยา โวโรปนกฺขเณเยว โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐาสิ, ทุติยาย เกสวฎฺฎิยา โอโรปิยมานาย สกทาคามิผเล, ตติยาย อนาคามิผเล, สพฺพเกสานํ ปน โอโรปนญฺจ อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยา จ อปจฺฉา อปุเร อโหสิฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **‘‘เถโร กิร สตฺตวสฺสิโกว สํเวคํ ลภิตฺวา ปพฺพชิโต ขุรเคฺคเยว อรหตฺตํ ปาปุณีติ เวทิตโพฺพ’’**ติฯ

สาวเกน ปตฺตพฺพนฺติ ยถุปนิสฺสยํ เตน เตน สาวเกน ปตฺตพฺพํฯ **ติโสฺส วิชฺชา**ติอาทิ ยถาสมฺภววเสน วุตฺตํฯ **คุณชาต**นฺติ ‘‘ยญฺจ กิญฺจิ สาวเกน ปตฺตพฺพ’’นฺติ นปุํสกลิงฺคสมฺพนฺธทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **จตูสุ สเจฺจสุ จตูหิ มเคฺคหิ โสฬสวิธสฺส กิจฺจสฺส กตตฺตา**ติ ทุกฺขสมุทยนิโรธมคฺคสงฺขาเตสุ จตูสุ สเจฺจสุ ทุกฺขปริญฺญา สมุทยปฺปหานํ นิโรธสจฺฉิกิริยา มคฺคภาวนาติ เอเกกสฺส มคฺคสฺส จตุนฺนํ จตุนฺนํ กิจฺจานํ วเสน โสฬสวิธสฺส กิจฺจสฺส กตตฺตาฯ **ตโต ตโต ปฎิกฺกมิตฺวา**ติ ตโต ตโต กิจฺจโต อารมฺมณโต จ ปฎิวตฺติตฺวาฯ **สิลาปฎฺฎเก**ติ ปาสาณผลเกฯ **เตรสาปี**ติ ภตฺตุเทฺทสกเสนาสนคฺคาหาปกภณฺฑาคาริกจีวรปฎิคฺคาหกจีวรภาชนก

ยาคุภาชนกผลภาชนกขชฺชภาชนกอปฺปมตฺตกวิสฺสชฺชกสาฏิยคฺคาหาปกปตฺตคฺคาหาปกอารามิกเปสกสามเณรเปสกสมฺมุตีนํ วเสน เตรสาปิ สมฺมุติโย ทาตุํ วฏฺฏนฺติฯ

๓๘๒. **อปิสูต**ิ เอตฺถ **สูต**ิ นิปาตมตฺตํ, **อปิ**-สโทฺท อฏฺฐานปฺปยุโตฺต ‘‘วิกาเล’’ติ อิมสฺส อนนฺตรํ ทฏฺฐโพฺพ, วิกาเลปิ อาคจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ **ชานนฺตา**ติ ทูรภาวํ ชานนฺตาฯ **เอวํ สพฺพปเทสู**ติ เอตฺถ กติกสณฺฐานาทีนํ นานปฺปการตฺตา ตสฺมิํ ตสฺมิํ วิหาเร กติกวตฺตาทีนิ วิสุํ วิสุํ กถาเปตีติ เวทิตพฺพํฯ สพฺพวิหาเรสุ จ คมนมเคฺค สมปฺปมาเณ กตฺวา อธิฏฺฐาตีติ วทนฺติฯ **อยญฺหิ นิมฺมิตานํ ธมฺมตา**ติ อนิยเมตฺวา นิมฺมิตานํ อยํ ‘‘เอกสฺมิํ ภาสมานสฺมิ’’นฺติอาทิ ธมฺมตาฯ ตถา หิ เย วณฺณวยสรีราวยวปริกฺขารกิริยาวิเสสาทีหิ นิยมํ อกตฺวา นิมฺมิตา โหนฺติ, เต อนิยเมตฺวา นิมฺมิตตฺตา อิทฺธิมตา สทิสาว โหนฺติฯ ฐานนิสชฺชาทีสุ ภาสิตตุณฺหีภาวาทีสุ วา ยํ ยํ อิทฺธิมา กโรติ, ตํ ตเทว กโรนฺติฯ สเจ ปน นานปฺปกาเร กาตุกาโม โหติ, เกจิ ปฐมวเย, เกจิ มชฺฌิมวเย, เกจิ ปจฺฉิมวเย, ตถา ทีฆเกเส, อุปฑฺฒมุเณฺฑ , มิสฺสกเกเส, อุปฑฺฒรตฺตจีวเร, ปณฺฑุกจีวเร, ปทภาณธมฺมกถาสรภญฺญปญฺหปุจฺฉนปญฺหวิสฺสชฺชนจีวรสิพฺพนโธวนาทีนิ กโรเนฺต, อปเรปิ วา นานปฺปการเก กาตุกาโม โหติ, เตน ปาทกชฺฌานโต วุฏฺฐาย ‘‘เอตฺตกา ภิกฺขู ปฐมวยา โหนฺตู’’ติอาทินา นเยน ปริกมฺมํ กตฺวา ปุน สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย อธิฏฺฐิเต อธิฏฺฐานจิเตฺตน สทฺธิํ อิจฺฉิติจฺฉิตปฺปการาเยว โหนฺติฯ **อวตฺถุกวจนํ น โหตี**ติ นิมฺมิตานํ ‘‘อยํ มโญฺจ’’ติอาทิวจนํ อวตฺถุกํ น โหติ สพฺพตฺถ มญฺจปีฐานํ สมฺภวโตฯ

๓๘๓. **เอกจาริกภตฺตน**ฺติ อติมนาปตฺตา วิสุํ ฐิติกาย ปาเปตพฺพํ ภตฺตํฯ **ตทฺธิตโวหาเรนา**ติ จตฺตาริ ปริมาณมสฺส จตุกฺกนฺติ เอวํ ตทฺธิตโวหาเรนฯ โอทนสฺส ปุจฺฉาย สาธกตมตฺตา อาห – **‘‘กรณเตฺถเยว กรณวจน**’’นฺติ, โอทเนน กรณภูเตน ปุจฺฉนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ เย จ โอทเนน กรณภูเตน ปุจฺฉนฺติ, เตสํ ปุจฺฉนาการทสฺสนตฺถํ **‘‘กิํ, ภเนฺต, โอทนํ เทมาติ ปุจฺฉนฺตี**’’ติ วุตฺตํฯ

ภโวติ ภวิตโพฺพฯ **อสมนฺนาหริตฺวา**ติ อาโภคํ อกตฺวาฯ **รตฺติํ สมฺมนฺตยมานา**ติ กญฺจิ กาลํ สุปิตฺวา วุฏฺฐาย สมฺมนฺตยมานาฯ รตฺติยญฺหิ ปฐมยามมชฺฌิมยาเมสุ สุปิตฺวา ปพุทฺธานํ อชฺชตนกาเลปิ อนชฺชตนาภิมาโน โหติ, ตสฺมา เต ‘‘หิโยฺย’’ติ อาหํสุฯ เย ปน รตฺติยํ กมฺมปฺปสุตา ชาคริยมนุยุตฺตา โหนฺติ, เตสํ อชฺชตนาภิมาโนเยว, ตสฺมา เต ‘‘อชฺช’’อิเจฺจว โวหรนฺติ, น ‘‘หิโยฺย’’ติฯ **ปฐูปายนฺตา**ติ ปุนปฺปุนํ อุปฺปชฺชนกโกธวเสน ปฐูปายนฺตาฯ

๓๘๔. **ทพฺพ ทพฺพา**ติ ทุติโย **ทพฺพ**-สโทฺท ปณฺฑิตาธิวจโนติ อาห **‘‘ทพฺพา ปณฺฑิตา’’**ติฯ เอวํ น นิเพฺพเฐนฺตีติ สมฺพโนฺธฯ **นิเพฺพเฐนฺตี**ติ อตฺตานํ โทสโต โมเจนฺติฯ **วุฏฺฐานลกฺขณํ มญฺญมานา**ติ วุฏฺฐานลกฺขณนฺติ มญฺญมานาฯ **น ฆฏิยตี**ติ เถรสฺส สุสีลปฏิญฺญาย ตสฺสา ทุสฺสีลปฏิญฺญาวจนํ น ฆฏิยตีติ อธิปฺปาโยฯ เอตฺถ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ ปรโต อาวิ ภวิสฺสติฯ **นาเสถา**ติ เสตกํ ทตฺวา คิหิภาวํ ปาเปถาติ อโตฺถฯ ลิงฺคนาสนา เหตฺถ อธิเปฺปตาฯ อิมเมว จ ทเสฺสตุํ **‘‘ติโสฺส นาสนา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ เอกกมฺมาทิสํวาสสฺส อกรณํ **สํวาสนาสนา**ฯ **ทณฺฑกมฺมนาสนา** นาม วาลุกาทีนิ โอกิริตฺวา ยาว ขมาเปติ, ตาว ทณฺฑกมฺมวเสน นิกฺกฑฺฒนํฯ **จร ปิเร วินสฺสา**ติ นิกฺกฑฺฒนาการทสฺสนํฯ ตตฺถ **จรา**ติ คจฺฉ, อเปหีติ วุตฺตํ โหติฯ **ปิเร**ติ ปร อมามก, อมฺหากํ อนชฺฌตฺติกภูตาติ อโตฺถฯ **ปิเร**ติ หิ ปร-สเทฺทน สมานตฺถํ สโมฺพธนวจนํฯ อถ วา **ปิเร**ติ ‘‘ปรโต’’ติ อิมินา สมานตฺถํ นิปาตปทํ, ตสฺมา **จร ปิเร**ติ ปรโต คจฺฉ, มา อิธ ติฏฺฐาติ อโตฺถฯ **วินสฺสา**ติ อทสฺสนํ คจฺฉฯ

ยสฺมา เต ภิกฺขู อตฺตานํ อปฺปกาเสตฺวา ฐิตา, ตสฺมา **อนุยุญฺชถา**ติ อิมสฺส **คเวสถ ชานาถา**ติ อโตฺถ วุโตฺตฯ **การโก โหตี**ติ ''อเยฺยนมฺหิ ทูสิตา''ติ ปฏิญฺญาตตฺตา ตาย ปฏิญฺญาย ยทิ นาสิตา, เถโร การโก โหติ, สโทโสติ อโตฺถฯ **อการโก โหตี**ติ ตาย กตปฏิญฺญํ อนเปกฺขิตฺวา ยทิ ภควตา ปกติทุสฺสีลภาวํเยว สนฺธาย สา นาสิตา, เถโร อการโก โหตีติ อธิปฺปาโยฯ ''สกาย ปฏิญฺญาย นาเสถา''ติ วุเตฺต ''อเยฺยนมฺหิ ทูสิตา''ติ ตาย กตปฏิญฺญาย ภูตตฺตา อาปชฺชตีติ อาห – **''ภเนฺต, ตุมฺหากํ วาเท เถโร การโก โหติ สโทโส''**ติฯ **ภิกฺขุนิํ อนุทฺธํเสติ, ทุกฺกฏนฺ**ติ อิมินา มหาอฏฺฐกถาวาโท ทสฺสิโตฯ **มุสาวาเท ปาจิตฺติยนฺติ วุตฺตน**ฺติ ภิกฺขุนิํ อนุทฺธํเสนฺตสฺส มุสาวาเท ปาจิตฺติยนฺติ วุตฺตํฯ

ตตฺราติ เตสุ ทุกฺกฏปาจิตฺติเยสุฯ อิโต ปฏฺฐาย ''ตสฺมา ปาจิตฺติยเมว ยุชฺชตี''ติ วจนปริยนฺตํ ทฺวีสุปิ อฏฺฐกถาสุ อธิปฺปายวิภาวนํฯ ตตฺถ **ปุริมนเย**ติ ''ภิกฺขุนิํ อนุทฺธํเสติ, ทุกฺกฏ''นฺติ วุตฺตอฏฺฐกถานเยฯ ทุกฺกฏเมว ยุชฺชตีติ กสฺมา วุตฺตนฺติ เจ? ตตฺถ การณํ ทเสฺสโนฺต **''ยถา''**ติอาทิมาหฯ **ภิกฺขุโน ภิกฺขุสฺมิํ สงฺฆาทิเสโส**ติ ภิกฺขุํ อมูลเกน อนฺติมวตฺถุนา อนุทฺธํเสนฺตสฺส ภิกฺขุโน สงฺฆาทิเสโสติ อโตฺถฯ ปจฺฉิมนเยปิ ''ภิกฺขุนิํ อนุทฺธํเสนฺตสฺส มุสาวาเท ปาจิตฺติย''นฺติ วุตฺตํฯ **กุรุนฺที**นเยปิ **มุสาวาทตฺตา ปาจิตฺติยเมว ยุชฺชตี**ติ วิสํวาทปุเรกฺขตาย ปาจิตฺติยเมว ยุชฺชตีติ อธิปฺปาโยฯ ยทิ เอวํ ภิกฺขุํ อมูลเกน อนฺติมวตฺถุนา อนุทฺธํเสนฺตสฺส อโกฺกสนฺตสฺส จ มุสาวาทตฺตา ปาจิตฺติเยเนว ภวิตพฺพนฺติ เจ? ตตฺถ สติปิ มุสาวาเท วจนปฺปมาณโต สงฺฆาทิเสสโอมสวาทปาจิตฺติเยเหว ภวิตพฺพํ, น สมฺปชานมุสาวาทปาจิตฺติเยนาติ ทเสฺสตุํ **''วจนปฺปมาณโต''**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **วจนปฺปมาณโต**ติ ภควตา วุตฺตปาฬิวจนปฺปมาณโตฯ อิทานิ ตํ วจนํ ทเสฺสตุํ **''อนุทฺธํสนาธิปฺปาเยนา''**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ภิกฺขุสฺส ปน ภิกฺขุนิยา ทุกฺกฏนฺติ วจนํ นตฺถี**ติ ภิกฺขุนิยา อนุทฺธํสเน ภิกฺขุโน ทุกฺกฏนฺติ วจนํ นตฺถิ ตถาปาฬิยํ อนาคตตฺตาฯ **สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยนฺติ วจนมตฺถี**ติ สามญฺญโต วุตฺตํ สมฺปชานมุสาวาทสิกฺขาปทํ ทเสฺสติฯ

อิทานิ ทฺวีสุปิ อฏฺฐกถาวาเทสุ อธิปฺปายํ วิภาเวตฺวา เตสุ ปจฺฉิมวาเท โทสํ ทเสฺสตฺวา ปุริมวาทํ ปติฏฺฐเปตุกาโม อาจริโย **''ตตฺร ปนา''**ติอาทิมาหฯ **ตตฺรา**ติ ''ปาจิตฺติยเมว ยุชฺชตี''ติ วุตฺตวาเทฯ **อนุทฺธํสนาธิปฺปาเย อสติ ปาจิตฺติย**นฺติ อิมินา สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยสฺส โอกาสํ ทเสฺสติฯ **วิสุํ ปาจิตฺติยํ วุตฺตน**ฺติ สมฺปชานมุสาวาเท ปาจิตฺติยโต วิสุํ อญฺญเมว ปาจิตฺติยํ วุตฺตํฯ **เอเตหิ นาสนา นตฺถี**ติ สามญฺญโต วุตฺตํ, อิมิสฺสา ปน ทุกฺกเฏน นาสนา นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ ยทิ เอวํ กสฺมา นํ ภควา นาเสตีติ อาห **''ยสฺมา ปนา''**ติอาทิฯ

๓๘๕-๓๘๖. **ทูสิโต**ติ ทุฏฺฐสทฺทสฺส กมฺมสาธนตํ ทเสฺสติฯ ทูสยติ ปรํ วินาเสตีติ **ทูสโก**ฯ อิมินา ''ทูสยตีติ โทโส''ติ โทสสทฺทสฺส กตฺตุสาธนตา วุตฺตาฯ **ปกติภาวํ ชหาปิโต**ติ ทุสสทฺทสฺส วิกติยํ ปฐิตตฺตา วุตฺตํ, ปกติยา โสมฺมภาวํ ชหาปิโตติ อโตฺถ, วิการมาปาทิโตติ วุตฺตํ โหติฯ **อาการนานเตฺตนา**ติ ทูสิตาการสฺส ทูสกาการสฺส จ นานเตฺตนฯ **อนภิรโทฺธ**ติ อตุโฏฺฐฯ โย ปน อตุโฏฺฐ, โส สุขิโต นาม น โหตีติ อาห **''น สุขิโต''**ติฯ ''อาราธิโต ราชา''ติ อาทีสุ ปสาทิโตติ อตฺถสมฺภวโต **''น วา ปสาทิโต''**ติ วุตฺตํฯ ขีลสโทฺท ถทฺธภาววจโน กจวรปริยาโย จ โหตีติ อาห – **''จิตฺตถทฺธภาวจิตฺตกจวรสงฺขาตํ ปฏิฆขีล''**นฺติฯ ขีลยติ เตน จิตฺตํ ถทฺธภาวํ อาปชฺชตีติ ขีลํ, จิตฺตสฺส ถทฺธภาโวฯ โส จ อตฺถโต ปฏิโฆเยวฯ จิตฺตสฺส ถทฺธภาวลกฺขโณ หิ ปฏิโฆ, ตสฺมิญฺจ อุปฺปเนฺน จิตฺตํ อุกฺลาปชาตภูฏฺฐานํ วิย อมนุญฺญํ โหติ, ตสฺมา กจวรสทิสตฺตาปิ ปฏิโฆว ''ขีล''นฺติ วุโตฺตฯ เตนาห **''ปฏิฆขีล''**นฺติฯ จิตฺตสฺส ถทฺธภาวตฺตา กจวรสทิสตฺตา จ ปฏิโฆเยว ขีลํ **ปฏิฆขีลํ**ฯ **นปฺปตีโต**ติ ปีติสุขาทีหิ น อภิคโต น อนุคโต, น

อุเปโตติ อโตฺถฯ โย จ ปีติสุขาทีหิ อนุปคโต, โส เตหิ วชฺชิโต นาม โหตีติ อาห **“ปีติสุขาทีหิ วชฺชิโต”**ติฯ โย จ เตหิ วชฺชิโต, น โส เตน อภิสโฎ นาม โหตีติ อาห **“น อภิสโฎ”**ติ, ปีติสุขาทีหิ น ปตฺถโฎติ อโตฺถฯ

เยนาติ เยน โกเปนฯ **ทุโฎฺฐ**ติ มาติกาย อาคตปทํ ทเสฺสติ, **กุปิโต**ติ ปทภาชเน อาคตปทํฯ อตฺถโต เอกเตฺตปิ อุภินฺนํ ปทานํ วเสน **“อุภยมฺปี”**ติ วุตฺตํฯ เอวํ ‘‘เตน จ โกเปน เตน จ โทเสนา’’ติ อิเมสํ ปทานํ วเสน **“ทฺวีหี”**ติ วุตฺตํ, อตฺถโต ปน โทโสเยวฯ โส จ สงฺขารกฺขนฺธปริยาปโนฺนติ อาห **“อิเมหิ ทฺวีหิ สงฺขารกฺขนฺธเมว ทเสฺสตี”**ติฯ ‘‘อนตฺตมนตา อนภิรทฺธี’’ติ วจเนหิ โทมนสฺสเวทนาว วุตฺตาติ อาห **“อิเมหิ ทฺวีหิ เวทนากฺขนฺธํ ทเสฺสตี”**ติฯ

ยทา ปน โจทเกน อทิฎฺฐํ อสุตํ อปริสงฺกิตํ วา โหติ, ตทา อมูลกํ นาม โหตีติ อาห **“ตํ ปนสฺส...เป.... โจทกวเสน อธิเปฺปต”**นฺติฯ ยทิ จุทิตกวเสน อธิเปฺปตํ สิยา, อมูลกํ นาม อนชฺฌาปนฺนนฺติ ปทภาชนํ วเทยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ **ยํ ปาราชิก**นฺติ ภิกฺขุโน อนุรูเปสุ เอกูนวีสติยา ปาราชิเกสุ อญฺญตรํฯ ปทภาชเน ปน ปาฬิยํ อาคตาเนว คเหตฺวา ‘‘จตุนฺนํ อญฺญตเรนา’’ติ วุตฺตํฯ **เอต**นฺติ จุทิตกสฺส อาปนฺนานาปนฺนตฺตํฯ **อิธา**ติ อิมสฺมิํ สิกฺขาปเทฯ

ตเถวาติ ปสาทโสเตน ทิพฺพโสเตน วาติ อิมมตฺถํ อติทิสติฯ สุตฺวาว ชานิตพฺพโต **“สุตฎฺฐาเนเยว ติฎฺฐตี”**ติ วุตฺตํฯ ปริสงฺกนํ ปริสงฺกิตํ, ทิฎฺฐานุคตํ ปริสงฺกิตํ **ทิฎฺฐปริสงฺกิตํ**ฯ เอวํ เสเสสุปิฯ **อิเมส**นฺติ กตฺตุอเตฺถ สามิวจนํ, อิเมหีติ อโตฺถฯ **กริสฺสนฺติ วา**ติ เอตฺถ วิภตฺติปริณามํ กตฺวา อิเมติ โยเชตพฺพํฯ **ทิฎฺฐํ อตฺถิ สมูลกํ, อตฺถิ อมูลก**นฺติ อิทํ อชฺฌาจารสฺส สพฺภาวาสพฺภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อตฺถิ สญฺญาสมูลกํ, อตฺถิ สญฺญาอมูลก**นฺติ อิทํ ปน ทิฎฺฐสญฺญาย สพฺภาวาสพฺภาวํ สนฺธายฯ

สมีเป ฐตฺวาติ ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตเร สมีเป ฐตฺวาติ วทนฺตีติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ ปรโต ปน ‘‘ทูตํ วา ปณฺณํ วา สาสนํ เปเสตฺวา โจเทนฺตสฺส สีสํ น เอตี’’ติ ปรมฺมุขาโจทนาย เอว อนาปตฺติยา วุตฺตตฺตา ‘‘สมีเป ฐตฺวา’’ติ อิทํ สมฺมุขภาวมตฺตทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ อมฺหากํ ขนฺติ ฯ เตเนว **มาติกาฎฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฎฺฐ. ทุฎฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา) องฺคํ ทเสฺสเนฺตน ‘‘จาวนาธิปฺปาเยน สมฺมุขาโจทนา’’ติ วุตฺตํ, น จ สมฺมุขภาโว ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตเรเยวาติ นิยโม สกฺกา วตฺถุํฯ วินยวินิจฺฉยญฺจ ปตฺวา ครุเกเยว ฐาตพฺพนฺติ วุตฺตํ, ตสฺมา อุปปริกฺขิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ **โจทาปกเสฺสว วาจาย วาจาย สงฺฆาทิเสโส**ติ อาณตฺตสฺส วาจาย วาจาย โจทาปกสฺส สงฺฆาทิเสโสฯ **มยาปิ ทิฎฺฐํ สุตํ อตฺถี**ติ อิทํ อาณตฺตสฺสปิ โจทกภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, เอวํ ปน อวตฺวาปิ ‘‘ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปโนฺนสี’’ติ อิทเมว วจนํ ปรสฺส วจนํ วิย อกตฺวา อนุทฺธํสนาธิปฺปาเยน วทนฺตสฺส สงฺฆาทิเสโสเยวฯ สติปิ ปน อนุทฺธํสนาธิปฺปาเย ‘‘อสุเกน เอวํ วุตฺต’’นฺติ ทเสฺสตฺวา วทนฺตสฺส นตฺถิ สงฺฆาทิเสโสติ วทนฺติฯ

สมฺพหุลา สมฺพหุเล สมฺพหุเลหิ วตฺถูหิ โจเทนฺตีติ เอตฺถ **สมฺพหุเล**ติ พหุตฺตนิเทฺทเส การณํ น ทิสฺสติฯ วตฺถุโจทกานํเยว หิ เอกาเนกวเสน อิทํ จตุกฺกมาคตํ, น จุทิตกสฺสปิ เอกาเนกวเสนฯ ตถา หิ เอกเสฺสว จุทิตกสฺส วเสน เอกวตฺถุเอกโจทกเอกวตฺถุนานาโจทกนานาวตฺถุเอกโจทกนานาวตฺถุนานาโจทกปฺปเภทํ อิทํ จตุกฺกมาคตํ, เตเนว จตุตฺถโจทนํ ทเสฺสเนฺตนปิ **“อิมิสฺสา โจทนาย นานาวตฺถูนิ นานาโจทกา”**ติ วุตฺตํ, น ปน ‘‘นานาจุทิตกา’’ติ, ตสฺมา ‘‘สมฺพหุเล’’ติ พหุตฺตนิเทฺทเส การณํ น ทิสฺสติฯ อถ วา ปฐมํ ตีสุปิ โจทนาสุ

เอกเตฺตน จุทิตกํ นิทฺทิสิตฺวาปิ อิธ พหุเตฺตน นิเทฺทโส "น เกวลํ เอกสฺมิํเยว จุทิตเก โจทนา สมฺภวติ, อถ โข สมฺพหุเลสุปี"ติ อิมมตฺถํ ทเสฺสตุํ กโตฯ

โจเทตุํ ปน โก ลภติ, โก น ลภตีติอาทิ อนุทฺธํสนาธิปฺปายํ วินาปิ โจทนาลกฺขณํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ **สีลสมฺปโนฺน**ติ อิทํ ทุสฺสีลสฺส วจนํ อปฺปมาณนฺติ อธิปฺปาเยน วุตฺตํฯ ภิกฺขุนีนํ ปน ภิกฺขุํ โจเทตุํ อนิสฺสรตฺตา **"ภิกฺขุนิเมวา"**ติ วุตฺตํฯ สติปิ ภิกฺขุนีนํ ภิกฺขูสุ อนิสฺสรภาเวตาหิ กตโจทนาปิ โจทนารุหตฺตา โจทนาเยวาติ อธิปฺปาเยน **"ปญฺจปิ สหธมฺมิกา ลภนฺตี"**ติ วุตฺตํฯ **ภิกฺขุสฺส สุตฺวา โจเทตี**ติอาทินา โจทโก เยสํ สุตฺวา โจเทติ, เตสมฺปิ วจนํ ปมาณเมวาติ สมฺปฏิจฺฉิตตฺตา เตสํ โจทนาปิ รุหเตวาติ ทเสฺสตุํ เถโร สุตฺตํ นิทเสฺสสิฯ

ทูตํ วา ปณฺณํ วา สาสนํ วา เปเสตฺวาติ "ตฺวํเยว คนฺตฺวา โจเทหี"ติ ทูตํ วา เปเสตฺวา โย ตํ โจเทตุํ สโกฺกติ, ตสฺส มุขสาสนํ วา ปณฺณํ วา เปเสตฺวาฯ **สีสํ น เอตี**ติ สงฺฆาทิเสโส น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ กิญฺจาปิ ปาฬิยํ "โจเทติ วา โจทาเปติ วา"ติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา ทูตสาสนาทีหิ โจทาเปนฺตสฺสปิ อาปตฺติเยวาติ ปญฺญายติ, "สีสํ น เอตี"ติ อิทํ ปน อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณน คเหตพฺพํฯ **สมเยนา**ติ ปกติยา สทฺทํ สุตฺวา อตฺถวิชานนสมเยนฯ

ครุกานํ ทฺวินฺนนฺติ ปาราชิกสงฺฆาทิเสสานํฯ **อวเสสานํ วเสนา**ติ ปญฺจลหุกาปตฺตีนํ วเสนฯ "นตฺถิ ทินฺน"นฺติอาทิ ทสวตฺถุกา **มิจฺฉาทิฏฺฐิ**ฯ "อนฺตวา โลโก, อนนฺตวา โลโก"ติอาทินยปฺปวตฺตา ทิฏฺฐิ สสฺสตุเจฺฉทสงฺขาตํ อนฺตํ คณฺหาตีติ **อนฺตคฺคาหิกา**ฯ **อาชีวเหตุ ปญฺญตฺตานํ ฉนฺนํ สิกฺขาปทานํ วเสนา**ติ อาชีวเหตุ อาชีวการณา ปาปิโจฺฉ อิจฺฉาปกโต อสนฺตํ อภูตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลฺลปติ, อาปตฺติ ปาราชิกสฺส, อาชีวเหตุ อาชีวการณา สญฺจริตฺตํ สมาปชฺชติ, อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺส, อาชีวเหตุ อาชีวการณา โย เต วิหาเร วสติ, โส ภิกฺขุ อรหาติ ภณติ, ปฏิวิชานนฺตสฺส อาปตฺติ ถุลฺลจฺจยสฺส, อาชีวเหตุ อาชีวการณา ภิกฺขุ ปณีตโภชนานิ อคิลาโน อตฺตโน อตฺถาย วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชติ, อาปตฺติ ปาจิตฺติยสฺส, อาชีวเหตุ อาชีวการณา ภิกฺขุนี ปณีตโภชนานิ อคิลานา อตฺตโน อตฺถาย วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชติ, อาปตฺติ ปาฏิเทสนียสฺส, อาชีวเหตุ อาชีวการณา ภิกฺขุ สูปํ วา โอทนํ วา อคิลาโน อตฺตโน อตฺถาย วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชติ, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส, อาชีววิปตฺติปจฺจยา อิมา ฉ อาปตฺติโย อาปชฺชตีติ เอวํ **ปริวารปาฬิยํ** (ปริ. ๒๘๗) ทสฺสิตานํ ฉนฺนํ สิกฺขาปทานํ วเสนฯ ทิฏฺฐิวิปตฺติอาชีววิปตฺตีหิ โจเทโนฺตปิ ตมฺมูลิกาย อาปตฺติยา เอว โจเทติฯ

"กสฺมา มํ น วนฺทสี"ติ ปุจฺฉิเต "อสฺสมโณสิ อสกฺยปุตฺติโยสี"ติ อวนฺทนการณสฺส วุตฺตตฺตา อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปโนฺน น วนฺทิตโพฺพติ วทนฺติฯ โจเทตุกามตาย เอว อวนฺทิตฺวา อตฺตนา วตฺตพฺพสฺส วุตฺตมตฺถํ ฐเปตฺวา อวนฺทิยภาเว ตํ การณํ น โหตีติ **จูฬคณฺฐิปเท มชฺฌิมคณฺฐิปเท** จ วุตฺตํฯ อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺนสฺส อวนฺทนีเยสุ อวุตฺตตฺตา เตน สทฺธิํ สยนฺตสฺส สหเสยฺยาปตฺติยา อภาวโต ตสฺส จ ปฏิคฺคหณสฺส รุหนโต ตเทว ยุตฺตตรนฺติ วิญฺญายติฯ กิญฺจาปิ ยาว โส ภิกฺขุภาวํ ปฏิชานาติ, ตาว วนฺทิตโพฺพฯ ยทา ปน "อสฺสมโณมฺหี"ติ ปฏิชานาติ, ตทา น วนฺทิตโพฺพติ อยเมตฺถ วิเสโส เวทิตโพฺพฯ อนฺติมวตฺถุํ อชฺฌาปนฺนสฺส หิ ภิกฺขุภาวํ ปฏิชานนฺตเสฺสว ภิกฺขุภาโว, น ตโต ปรํฯ ภิกฺขุภาวํ อปฺปฏิชานโนฺต หิ อนุปสมฺปนฺนปกฺขํ ภชติฯ ยสฺมา อามิสํ เทโนฺต อตฺตโน อิจฺฉิตฏฺฐาเนเยว เทติ, ตสฺมา ปฏิปาฏิยา นิสินฺนานํ ยาคุภตฺตาทีนิ เทเนฺตน เอกสฺส โจเทตุกามตาย อทิเนฺนปิ โจทนา นาม น โหตีติ อาห **"น ตาวตา โจทนา โหตี"**ติฯ

ตึํสานีติ ตึํส เอเตสมตฺถีติ ตึํสานิ, ตึํสวนฺตานีติ อโตฺถ, ตึํสาธิกานีติ วุตฺตํ โหติฯ คุณวจนตฺตา ตทฺธิตโลปํ กตฺวา ‘‘ตึํสานี’’ติ วุตฺตํฯ อถ วา ตึํส โจทนา อธิกา เอเตสูติ ตึํสานิฯ ตสฺมึ อธิกมิติ ฑการปจฺจเย สติ รูปมิทํ ทฎฺฐพฺพํฯ **นวุตานี**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ

อุพฺพาหิกาย ตํ อธิกรณํ วินิจฺฉินิตพฺพนฺติ อุพฺพาหิกาย สมฺมเตหิ ตํ อธิกรณํ วินิจฺฉินิตพฺพํฯ อลชฺชุสฺสนฺนาย หิ ปริสาย ทสหเงฺคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ อุพฺพาหิกาย สมฺมนฺนิตโพฺพฯ ‘‘สีลวา โหติ ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปโนฺน’’ติอาทินา **สมถกฺขนฺธเก** (จูฬว. ๒๓๑) วุตฺตทสงฺคสมฺปตฺติยา สมนฺนาคตา เทฺว ตโย ภิกฺขู อุจฺจินิตฺวา ตเตฺถว วุตฺตาย ญตฺติทุติยกมฺมวาจาย สมฺมนฺนิตพฺพาฯ เอวํ สมฺมเตหิ ปน เตหิ ภิกฺขูหิ วิสุํ วา นิสีทิตฺวา ตสฺสาเยว วา ปริสาย ‘‘อเญฺญหิ น กิญฺจิ กเถตพฺพ’’นฺติ สาเวตฺวา ตํ อธิกรณํ วินิจฺฉินิตพฺพํฯ **ตุมฺหากน**ฺติ จุทิตกโจทเก สนฺธาย วุตฺตํฯ

กิมฺหีติ กิสฺมึ วตฺถุสฺมึฯ **กิมฺหิ นมฺปิ น ชานาสี**ติ กิมฺหิ นนฺติ วจนมฺปิ น ชานาสิฯ **นาสฺส อนุโยโค ทาตโพฺพ**ติ นาสฺส ปุจฺฉา ปฎิปุจฺฉา ทาตพฺพาฯ ‘‘ทุมฺมงฺกูนํ ปุคฺคลานํ นิคฺคหายา’’ติอาทิวจนโต **‘‘อลชฺชีนิคฺคหตฺถาย...เป.... ปญฺญตฺต’’**นฺติ วุตฺตํฯ **เอหิตี**ติ อาคมิสฺสติฯ **ทิฎฺฐสนฺตาเนนา**ติ ทิฎฺฐสมฺพเนฺธน, ทิฎฺฐนิยาเมนาติ วุตฺตํ โหติฯ วิวาทวตฺถุสงฺขาเต อเตฺถ ปจฺจตฺถิกา **อตฺถปจฺจตฺถิกาฯ สญฺญํ ทตฺวา**ติ เตสํ กถํ ปจฺฉินฺทิตฺวา อตฺตโน วจนํ สาเธตุํ สญฺญํ กตฺวาฯ อสุทฺธสญฺญาย อุปฺปนฺนตฺตา **‘‘อนนุจฺฉวิโก’’**ติ อาหฯ **เอกสโมฺภคปริโภคา**ติ อิทํ อตฺตโน สนฺติกา เตสํ โมจนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน เตสํ อญฺญมญฺญสโมฺภเค โยชนตฺถํฯ **วินิจฺฉโย น กาตโพฺพ**ติ ‘‘อมฺหากํ วจเน อฎฺฐาตพฺพสภาวา เอเต อลชฺชิโน’’ติ ชานเนฺตน วินิจฺฉโย น กาตโพฺพฯ

วิรทฺธํ โหตีติ อตฺตนา กตโทสปฺปฎิจฺฉาทนตฺถํ กญฺจิ มุสาวาทํ กตฺวา วิรทฺธํ โหติฯ **ปฎิญฺญํ น เทตี**ติ สเจ มยา กตโทสํ วกฺขามิ, มยฺหํ อนุวตฺตกา ภิชฺชิสฺสนฺตีติ ‘‘กตํ มยา’’ติ ปฎิญฺญํ น เทติฯ **สุโทฺธ โหตู**ติ เตสํ วจเนน สุโทฺธ นาม โหตุ, เตสํ วจเนน เอกเทฺววารมสฺส วินิจฺฉโย ทาตโพฺพติ อธิปฺปาโยฯ **ฐาเน น ติฎฺฐตี**ติ ลชฺชิฎฺฐาเน น ติฎฺฐติฯ **วินิจฺฉโย น ทาตโพฺพ**ติ อลชฺชิภาวมาปนฺนตฺตา น ทาตโพฺพฯ

อมูลกมฺปิ สมูลกมฺปิ มูลํ คเหตฺวา วทนฺตีติ อาห **‘‘เทฺว มูลานี’’**ติฯ **กาเลน วกฺขามี**ติอาทีสุ เอโก เอกํ โอกาสํ กาเรตฺวา โจเทโนฺต **กาเลน วทติ** นามฯ สงฺฆมเชฺฌ คณมเชฺฌ สลากคฺคยาคุอคฺควิตกฺกมาฬกภิกฺขาจารมคฺคอาสนสาลาทีสุ อุปฎฺฐาเกหิ ปริวาริตกฺขเณ วา โจเทโนฺต **อกาเลน วทติ** นามฯ ตเจฺฉน วทโนฺต **ภูเตน วทติ** นามฯ ‘‘อโมฺภ มหลฺลก-ปริสาวจร-ปํสุกูลิก-ธมฺมกถิก-ปติรูปํ ตว อิท’’นฺติ วทโนฺต **ผรุเสน วทติ** นามฯ การณนิสฺสิตํ ปน กตฺวา ‘‘ภเนฺต มหลฺลกาตฺถ, ปริสาวจรา ปํสุกูลิกา ธมฺมกถิกาตฺถ, ปติรูปํ ตุมฺหากํ อิท’’นฺติ วทโนฺต **สเณฺหน วทติ** นามฯ การณนิสฺสิตํ กตฺวา วทโนฺต **อตฺถสญฺหิเตน วทติ** นามฯ **เมตฺตจิโตฺต วกฺขามิ, โน โทสนฺตโร**ติ เมตฺตจิตฺตํ อุปฎฺฐาเปตฺวา วกฺขามิ, น ทุฎฺฐจิโตฺต หุตฺวาฯ **ปนฺนรสสุ ธเมฺมสู**ติ ปริสุทฺธกายสมาจารตา, ปริสุทฺธวจีสมาจารตา, สพฺรหฺมจารีสุ เมตฺตจิตฺตตา, พหุสฺสุตตา, อุภินฺนํ ปาติโมกฺขานํ วิตฺถาเรน สฺวาคตสุวิภตฺตสุปฺปวตฺตสุวินิจฺฉิตตา, ‘‘กาเลน วกฺขามี’’ติอาทินา วุตฺตปญฺจธมฺมา, การุญฺญตา, หิเตสิตา, อนุกมฺปตา, อาปตฺติวุฎฺฐานตา, วินยปุเรกฺขารตาติ อิเมสุ ปนฺนรสสุ ธเมฺมสุฯ ตตฺถ **การุญฺญตา**ติ การุณิกภาโวฯ อิมินา กรุณา จ กรุณาปุพฺพภาโค จ ทสฺสิโตฯ **หิเตสิตา**ติ หิตคเวสนตาฯ **อนุกมฺปตา**ติ เตน หิเตน สํโยชนาฯ ทฺวีหิปิ เมตฺตา จ เมตฺตาปุพฺพภาโค จ ทสฺสิโตฯ **อาปตฺติวุฎฺฐานตา**ติ อาปตฺติโต

วุฏฺฐาเปตฺวา สุทฺธเนฺต ปติฏฺฐาปนาฯ วตฺถุํ โจเทตฺวา สาเรตฺวา ปฏิญฺญํ อาโรเปตฺวา ยถาปฏิญฺญาย กมฺมกรณํ **วินยปุเรกฺขารตา** นามฯ **สเจฺจ จ อกุเปฺป จาติ** วจีสเจฺจ จ อกุปฺปตาย จฯ จุทิตเกน หิ สจฺจญฺจ วตฺตพฺพํ, โกโป จ น กาตโพฺพ, เนว อตฺตนา กุชฺฌิตโพฺพ, น ปโร ฆเฏฺฏตโพฺพติ อโตฺถฯ

ภุมฺมปฺปตฺติยาติ ภุมฺมวจเน สมฺปเตฺต, ภุมฺมเตฺถ อิทํ อุปโยควจนนฺติ วุตฺตํ โหติฯ อธิกรียนฺติ เอตฺถาติ **อธิกรณานิ**ฯ เก อธิกรียนฺติ? สมถาฯ กถํ อธิกรียนฺติ? สมนวเสนฯ อธิกรณํ สเมนฺติ วูปสเมนฺตีติ หิ **สมถา**ฯ อถ วา สมนตฺถาย ปวตฺตมาเนหิ สมเถหิ อธิกาตพฺพานีติ **อธิกรณานิ**ฯ ยถา หิ สมนวเสน สมถานํ วิวาทาทีสุ อธิกตฺตภาโว, เอวํ วิวาทาทีนํ เตหิ อธิกตฺตพฺพตาปิฯ เตนาห **“สมเถหิ อธิกรณียตา”**ติฯ อิมินา อธิกรณสทฺทสฺส กมฺมสาธนตา วุตฺตาฯ **คาห**นฺติ ‘‘อสุกํ โจเทสฺสามี’’ติ มนสา โจทนาย คหณํฯ **เจตน**นฺติ ‘‘โจเทสฺสามี’’ติ อุปฺปนฺนเจตนํฯ **อกฺขนฺติ**นฺติ จุทิตเก อุปฺปนฺนํ อกฺขนฺติํฯ **โวหาร**นฺติ โจทนาวสปฺปตฺตวจนํฯ **ปณฺณตฺติ**นฺติ โจทนาวสปฺปวตฺตนามปณฺณตฺติํฯ **อตฺตาทานํ คเหตฺวา**ติ โจทนํ มนสา คเหตฺวาฯ **ตํ อธิกรณ**นฺติ ตํ คาหลกฺขณํ อธิกรณํฯ

ตสฺมา ปณฺณตฺติ อธิกรณนฺติ อฏฺฐกถาสุ กตสนฺนิฏฺฐานํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ ตมฺปิ น ยุตฺตนฺติ ทเสฺสตุํ **“ตํ ปเนต”**นฺติอาทิมาหฯ **เต**ติ อฏฺฐกถาจริยาฯ **ปาราชิกธมฺม**นฺติ ปาราชิกาปตฺติํฯ **อจฺจนฺตอกุสลตฺตา**ติ โลกวชฺชภาวโต ปาราชิกาปตฺติยา เอกนฺตอกุสลตฺตาฯ **ยาย ปณฺณตฺติยา**ติ นามปณฺณตฺติํ สนฺธาย วทติฯ **อภิลาเปนา**ติ ตเสฺสว เววจนํฯ **ปญฺญาโตฺต**ติ โวหารวเสน กถิโตฯ **อธิกรเณ ปวตฺตตฺตา จ อธิกรณ**นฺติ มญฺจเฏฺฐสุ มญฺจโวหาโร วิยฯ ยสฺมา อมูลเกน โจเทโนฺต จุทิตเก ปุคฺคเล ตํ อธิกรณํ นตฺถีติ สลฺลเกฺขติ, ตสฺมา ตสฺส วจนํ อภิเธยฺยสุญฺญนฺติ อาห **“สภาวโต นตฺถี”**ติฯ **ตญฺจ โข อิเธวา**ติ ตญฺจ ยถาวุตฺตปริยาเยน ปณฺณตฺติยา อธิกรณภาโว อิเธว อิมสฺมิํเยว สิกฺขาปเทฯ ‘‘มาตาปิ ปุเตฺตน วิวทตี’’ติอาทินยปฺปวตฺตสฺส วิวาทสฺส อธิกรณภาโว น สมฺภวติ สมเถหิ อนธิกรณียตฺตาติ อาห **“อิเธกโจฺจ วิวาโท”**ติฯ

อฏฺฐารสเภทกรวตฺถูนีติ ลกฺขณวจนเมตํ ยถา ‘‘ยทิ เม พฺยาธิตา ทเหยฺยุํ, ทาตพฺพมิทโมสธ’’นฺติ, ตสฺมา เตสุ อญฺญตรญฺญตรํ นิสฺสาย อุปฺปโนฺน วิวาโท ‘‘อฏฺฐารสเภทกรวตฺถูนิ นิสฺสาย อุปฺปโนฺน’’ติ วุจฺจติฯ **อนุวาโท**ติ อุปวทนา เจว โจทนา จฯ ตตฺถ อุปวทนา นาม อโกฺกโสฯ **ปญฺจปิ อาปตฺติกฺขนฺธา**ติ มาติกาย อาคตา ปญฺจ อาปตฺติกฺขนฺธาฯ **สตฺตา**ติ เตเยว ปญฺจ, วิภเงฺค อาคตา ถุลฺลจฺจยทุพฺภาสิตาปตฺติโย เทฺวติ สตฺตฯ **กิจฺจยตา**ติ กตฺตพฺพตาฯ **กรณียตา**ติ ตเสฺสว เววจนํฯ อุภเยนปิ อปโลกนาทิสงฺฆกมฺมํเยว ทเสฺสติ, เตนาห **“อปโลกนกมฺม”**นฺติอาทิฯ

อาปตฺตาธิกรณํ ฐเปตฺวา เสสาธิกรเณหิ โจทนาเยว นตฺถีติ อาห **“อิมสฺมิํ ปนเตฺถ... เป.... อาปตฺตาธิกรณเมว อธิเปฺปต”**นฺติฯ **สปทานุกฺกมนิเทฺทสสฺสา**ติ ปทานํ อนุกฺกเมน นิเทฺทโส ปทานุกฺกมนิเทฺทโส, ปทภาชนเสฺสตํ อธิวจนํฯ เตน สห วตฺตมานํ สปทานุกฺกมนิเทฺทสํ, สิกฺขาปทํ, ตสฺส ปทานุกฺกมนิเทฺทสสหิตสฺส สิกฺขาปทสฺสาติ อโตฺถ, ปทภาชนสหิตสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ

อสฺสาติ กตฺตุอเตฺถ สามิวจนํ, อเนนาติ อโตฺถฯ เตนาห **“เอเตน โจทเกนา”**ติอาทิฯ **อิธาคเตสู**ติ อิมสฺมิํ สิกฺขาปเท อาคเตสุฯ **อญฺญตฺร อาคเตสู**ติ อิโต อญฺญตฺร โอมสวาทาทิสิกฺขาปทปาฬิยํ อาคเตสุฯ **ทุสฺสีโล**ติ นิสฺสีโล สีลวิรหิโตฯ **ปาปธมฺม**ติ ทุสฺสีลตฺตา เอว หีน

ชฺฌาสยตาย ลามกสภาโวฯ **อสุจิสงฺกสฺสรสมาจาโร**ติ อปริสุทฺธกายกมฺมาทิตาย อสุจิ หุตฺวา สงฺกาย สริตพฺพสมาจาโรฯ ทุสฺสีโล หิ กิญฺจิเทว อสารุปฺปํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ อสุเกน กตํ ภวิสฺสตี’’ติ ปเรสํ อาสงฺกนีโย โหติ, เกนจิเทว วา กรณีเยน มนฺตยเนฺต ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘กจฺจิ นุ โข อิเม มยา กตกมฺมํ ชานิตฺวา มเนฺตนฺตี’’ติ อตฺตโนเยว สงฺกาย สริตพฺพสมาจาโรฯ **ปฏิจฺฉนฺนกมฺมโนฺต**ติ ลชฺชิตพฺพตาย ปฏิจฺฉาเทตพฺพกมฺมโนฺตฯ **อสฺสมโณ**ติ น สมโณฯ สลากคฺคหณาทีสุ ‘‘อหมฺปิ สมโณ’’ติ มิจฺฉาปฏิญฺญาย สมณปฏิโญฺญฯ อเสฏฺฐจาริตาย **อพฺรหฺมจารี**ฯ อุโปสถาทีสุ ‘‘อหมฺปิ พฺรหฺมจารี’’ติ มิจฺฉาปฏิญฺญาย พฺรหฺมจาริปฏิโญฺญฯ ปูตินา กเมฺมน สีลวิปตฺติยา อโนฺต อนุปวิฏฺฐตฺตา **อโนฺตปูติ**ฯ ฉทฺวาเรหิ ราคาทิกิเลสานุวสฺสเนน ตินฺตตฺตา **อวสฺสุโต**ฯ สญฺชาตราคาทิกจวรตฺตา สีลวเนฺตหิ ฉเฑฺฑตพฺพตฺตา จ **กสมฺพุชาโต**ฯ

อิธ ปาฬิยนฺติ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท ปาฬิยํฯ **เชฏฺฐพฺพติโก**ติ กลิเทวีวตนิยุโตฺตฯ กลิเทวี กิร สิรีเทวิยา เชฏฺฐา, ตสฺมา ตสฺสา วตธโร ‘‘เชฏฺฐพฺพติโก’’ติ วุจฺจติฯ ตํ ปน วตํ สมาทิยิตฺวา ปูเรโนฺต สกลสรีเร มสึ มเกฺขตฺวา กากปตฺตานิ มุฏฺฐิยํ กตฺวา กลิเทวึ ผลเก ลิขาเปตฺวา ตํ กาชโกฏิยํ พนฺธิตฺวา โฆเสโนฺต วิจรติฯ **ยทเคฺคนา**ติ ยทฺทเคฺคนฯ **ตทเคฺคนา**ติ ตทฺทเคฺคนฯ **โน กเปฺปตี**ติอาทิ เวมติกภาวทีปนตฺถเมว วุตฺตนฺติ **มหาปทุมเตฺถรสฺส** อธิปฺปาโยฯ ทุติยเตฺถโร ปน ‘‘โน กเปฺปติ, นสฺสรติ, ปมุโฏฺฐ’’ติ เอเตหิ เวมติกภาววาวตฺถาย อทีปนโต อโญฺญ เวมติกภาโว, อญฺญานิ โน กปฺปนาทีนีติ จตุนฺนมฺปิ วิภาเคน อตฺถํ ทเสฺสติ, ตสฺมา ตสฺส วาโท ยุตฺตตโรติ ปจฺฉา วุโตฺตฯ **ทสฺสเน เวมติโก โหตี**ติ ปุคฺคเล ญาเตปิ ตสฺส กิริยาย สมฺมา อทิฏฺฐภาวโต จิรกาลาติกฺกมโต วา ตํ กิริยํ กโรโนฺต ‘‘เอส มยา ทิโฏฺฐ วา, น วา’’ติ ทสฺสเน เวมติโก โหติฯ **ปุคฺคเล เวมติโก โหตี**ติ เตน กตกเมฺม ญาเตปิ ตํ กมฺมํ กโรนฺตสฺส สมฺมา อทิฏฺฐภาวโต กาลนฺตรภาวโต วา ‘‘ตสฺส กมฺมสฺส การโก อยํ วา, โน’’ติ ปุคฺคเล เวมติโก โหติฯ

๓๘๙. ‘‘ตชฺชนียกมฺมาทิสตฺตวิธมฺปิ กมฺมํ กริสฺสามา’’ติ อาปตฺติยา โจเทนฺตสฺส อธิปฺปาโย **กมฺมาธิปฺปาโย**ฯ ‘‘อาปตฺติโต วุฏฺฐาเปสฺสามี’’ติ อธิปฺปาโย **วุฏฺฐานาธิปฺปาโย**ฯ **อนุทฺธํเสนฺตสฺสา**ติ อิมินา จาวนาธิปฺปายํ ทเสฺสติฯ **อโกฺกสาธิปฺปาเยน วทนฺตสฺส ปาจิตฺติย**นฺติ อโกฺกสาธิปฺปาเยน สตฺตหิปิ อาปตฺติกฺขเนฺธหิ สมฺมุขา วทนฺตสฺส ปาจิตฺติยํฯ **ทุกฺกฏ**นฺติ อโกฺกสาธิปฺปาเยน วทนฺตสฺส ทุกฺกฏํฯ

‘‘เอวํ สํวทฺธา หิ ตสฺส ภควโต ปริสา ยทิทํ อญฺญมญฺญวจเนน อญฺญมญฺญวุฏฺฐาปเนนา’’ติ วจนโต **กุรุนฺทฏฺฐกถานยํ** ปติฏฺฐเปโนฺต **‘‘กุรุนฺทิยํ ปนา’’**ติอาทิมาห ฯ **สพฺพเตฺถวา**ติ สพฺพอฏฺฐกถาสุฯ **ยฺย**-กาเร สมฺปเตฺต **เร**-กาโร อติกฺกโนฺต นาม โหตีติ อาห **‘‘เร-กาเร อนติกฺกเนฺต’’**ติฯ อุโปสถสฺส ญตฺติกมฺมภาวโต ญตฺติยา สมตฺตาย อุโปสโถ กโต นาม โหตีติ อาห **‘‘ยฺย-กาเร สมฺปเตฺต น ลพฺภตี’’**ติฯ

อิทญฺจิทญฺจาติ ‘‘ปาณาติปาตํ อทินฺนาทาน’’นฺติอาทึฯ ‘‘อสุโก จ อสุโก จ อสฺสมโณ อนุปาสโก’’ติ อโกฺกสาธิปฺปาเยน ปรมฺมุขา วทนฺตสฺส ทุกฺกฏํ, สมฺมุขา วทนฺตสฺส ปน ปาจิตฺติยเมวฯ ยถา ‘‘อสูริยํ ปสฺสติ กญฺญา’’ติ เอตฺถ ‘‘สูริยํ น ปสฺสติ กญฺญา’’ติ อยมโตฺถ ลพฺภติ, เอวํ ‘‘อโนกาสํ การาเปตฺวา’’ติ เอตฺถาปิ ‘‘โอกาสํ อการาเปตฺวา’’ติ อยมโตฺถ ลพฺภตีติ อาห **‘‘ยํ ปนา’’**ติอาทิฯ ยํ โจเทติ, ตสฺส อุปสมฺปโนฺนติ สงฺขฺยูปคมนํ, ตสฺมึ สุทฺธสญฺญิตา, เยน ปาราชิเกน โจเทติ, ตสฺส ทิฏฺฐาทิวเสน อมูลกตา, จาวนาธิปฺปาเยน สมฺมุขา โจทนา, ตสฺส ตงฺขณวิชานนนฺติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ปฐมทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. ทุติยทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา

๓๙๑. นวเม **ทิสฺวา**ติ อชิกาย วิปฺปฏิปชฺชนฺตํ ฉคลกํ ทิสฺวาฯ **เมตฺติยํ ภิกฺขุนินฺ**ติ ตสฺสา ภิกฺขุนิกาลํ คเหตฺวา ภูตปุพฺพโวหาเรน โวหรนฺติฯ **เวฬุวเนเยวา**ติ เถรสฺส ภิกฺขาจารเวลํ อคฺคเหตฺวา เตหิ วุตฺตภตฺตุเทฺทสเวลํเยว สนฺธาย วุตฺตํฯ **กจฺจิ โน**ติ กจฺจิ นุฯ **เอตมตฺถํ อาโรเจสุนฺ**ติ อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺส กญฺจิเทสํ เลสมตฺตํ อุปาทาย ปาราชิเกน ธมฺเมน อนุทฺธํสิตภาวํ อาโรเจสุํฯ

อญฺญภาคสฺสาติ อญฺญโกฏฺฐาสสฺส, เถรสฺส มนุสฺสชาติภิกฺขุภาวโต อญฺญสฺส ติรจฺฉานชาติฉคลกภาวสงฺขาตสฺส โกฏฺฐาสสฺสาติ วุตฺตํ โหติฯ **อิท**นฺติ สามญฺญโต นปุํสกนิเทฺทเสน ฉคลกํ นิทฺทิสติ, อิทํ ฉคลกชาตนฺติ อโตฺถ, อยํ ฉคลโกติ วุตฺตํ โหติฯ อธิกรณสทฺทาเปกฺข วา นปุํสกนิเทฺทโส, อิทํ ฉคลกสงฺขาตํ อธิกรณนฺติ วุตฺตํ โหติฯ **อญฺญภาโค**ติ ยถาวุตฺตติรจฺฉานชาติฉคลกภาวสงฺขาโต อญฺญภาโค, อญฺญโกฏฺฐาโสติ อโตฺถฯ **อสฺสา**ติ ฉคลกสฺสฯ ‘‘อญฺญภาคสมฺพนฺธี อญฺญภาคิย’’นฺติ ปฐมวิคฺคหสฺส อโตฺถ, ‘‘อญฺญภาควนฺตํ อญฺญภาคิย’’นฺติ ทุติยวิคฺคหสฺสฯ ทฺวีหิปิ วิคฺคเหหิ อญฺญภาคิยนฺติ ฉคลโกว วุโตฺตฯ ติรจฺฉานชาติฉคลกภาวญฺจ ฐเปตฺวา ปรมตฺถโต วิสุํ ฉคลเก อสติปิ ‘‘ปฏิมาย สรีร’’นฺติอาทีสุ วิย อเภเทปิ เภทกปฺปนาย ปวตฺตโลกโวหารวเสน **‘‘อญฺญภาคสฺส อิทํ, อญฺญภาโค วา อสฺส อตฺถี’’**ติ วุตฺตํฯ

อิทานิ ทฺวีหิปิ วิคฺคเหหิ วุตฺตมตฺถํ วิตฺถาเรตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘โย หิ โส’’**ติอาทิมาหฯ **โส**ติ โส ฉคลโกฯ ตสฺส ‘‘โหตี’’ติ อิมินา สมฺพโนฺธฯ **ตโต**ติ ตโต มนุสฺสชาติโต ภิกฺขุภาวโต จฯ **โส วา อญฺญภาโค**ติ ยถาวุตฺตติรจฺฉานชาติฉคลกภาวสงฺขาโต อญฺญภาโคฯ **อสฺสา**ติ ฉคลกสฺสฯ โส ฉคลโก อญฺญภาคิยสงฺขาตํ ลภตีติ โยเชตพฺพํฯ ‘‘อธิกรณนฺติ อาธาโร, วตฺถุ อธิฏฺฐาน’’นฺติ เหฏฺฐา วุตฺตมตฺถํ สรูปโต ทเสฺสตุํ **‘‘ยสฺมา จา’’**ติอาทิมาหฯ **เตส**นฺติ เมตฺติยภูมชกานํฯ **อิม**นฺติ ฉคลกํฯ **นามกรณสญฺญายา**ติ นามกรณสงฺขาตาย สญฺญาย โส ฉคลโก อธิกรณนฺติ เวทิตโพฺพติ โยเชตพฺพํฯ **ตญฺหิ สนฺธายา**ติ ‘‘อวสฺสํ ตุเมฺหหิ เลโส โอฑฺฑิโต, กึ วทถ, กึ ปสฺสิตฺถา’’ติ อนุยุเตฺตหิ เตหิ ภิกฺขูหิ ‘‘ฉคลกสฺส วิปฺปฏิปตฺตึ ทิสฺวา ทพฺพสฺส นามํ ตสฺส กริมฺหา’’ติ วุตฺตตฺตา ตสฺส นามกรณสญฺญาย อธิฏฺฐานภูตํ ตํ ฉคลกํ สนฺธายฯ **เต ภิกฺขู**ติ เต อนุยุญฺชกา ภิกฺขูฯ อาปตฺติเลสมฺปิ ปุคฺคลสฺมึเยว อาโรเปตฺวา วุตฺตตฺตา ‘‘ปุคฺคลานํเยว เลสา’’ติ วุตฺตํฯ **ปทภาชเน ปน...เป.... เวทิตพฺพ**นฺติ อิมินา นามกรณสญฺญาย อาธารภูตสฺส ฉคลกสงฺขาตสฺส อธิกรณสฺส อวจเน การณํ วุตฺตํฯ

๓๙๓. ‘‘อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺสา’’ติ เอตฺถ ปาฬิอาคตอธิกรณสทฺทปติรูปกํ อญฺญํ อธิกรณสทฺทํ ปาฬิอาคตตทญฺญสาธารณตาย อุภยปทตฺถํ อุทฺธริตฺวา **‘‘อธิกรณํ นาม จตฺตาริ อธิกรณานี’’**ติ วุตฺตํฯ อตฺถุทฺธารวเสน หิ อตฺถํ ทเสฺสเนฺตน ปาฬิยํ อาคตสทฺทปติรูปโก อโญฺญ สโทฺท อุภยปทโตฺถ อุทฺธริตโพฺพ, น จ อญฺญํ อุทฺธริตฺวา อญฺญสฺส อโตฺถ วตฺตโพฺพ, ตสฺมา ปาฬิอาคตอธิกรณสทฺทปติรูปโก อโญฺญเยว อุภยปทตฺถสาธารโณ อธิกรณสโทฺท อุทฺธโฏติ ทฏฺฐพฺพํฯ เตเนวาห **‘‘อธิกรณนฺติ วจนสามญฺญโต อตฺถุทฺธารวเสน ปวตฺตานิ จตฺตาริ อธิกรณานี’’**ติฯ **ยา จ สา อวสาเน...เป.... โจทนา วุตฺตา**ติ ภิกฺขุ สงฺฆาทิเสสํ อชฺฌาปชฺชโนฺต ทิโฏฺฐ โหติ, สงฺฆาทิเสเส สงฺฆาทิเสสทิฏฺฐี โหติ, ตเญฺจ ปาราชิเกน โจเทตีติอาทิโจทนํ สนฺธาย วทติฯ

เมถุนวีติกฺกมาปตฺติโย วตฺถุโต สภาคา, อิตราสํ ปน อทินฺนาทานาทิอาปตฺตีนํ สมาเนปิ ปาราชิกาปตฺติภาเว วตฺถุโต วิสภาคาติ อาห **“สภาควิสภาควตฺถุโต”**ติฯ **สภาวสริกฺขาสริกฺขโต**ติ สภาเวน สทิสาสทิสภาวโตฯ ปฐมปาราชิกญฺหิ ปฐมปาราชิกาปตฺติยา เมถุนราเคน สภาวโต สทิสํ, โทสสมฺปยุตฺตมนุสฺสวิคฺคเหน อสทิสํฯ นนุ จ ‘‘อาปตฺตาธิกรณํ อาปตฺตาธิกรณสฺส สิยา ตพฺภาคิยํ, สิยา อญฺญภาคิย’’นฺติ วุตฺตตฺตา อุเทฺทสานุกฺกเมน ตพฺภาคิยตํ อนิทฺทิสิตฺวา อญฺญภาคิยตา ปฐมํ กสฺมา นิทฺทิฏฺฐาติ อาห **“อาทิโต ปฏฺฐายา”**ติอาทิฯ **วุตฺตนเยเนวา**ติ ‘‘สภาควิสภาควตฺถุโต’’ติอาทินา วุตฺตนเยนฯ

‘‘สงฺฆกมฺมานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺน’’นฺติ วุตฺตตฺตา สงฺฆกมฺมโต กิจฺจาธิกรณํ วิสุํ วิย ทิสฺสตีติ อาห **“กิํ ปนา”**ติอาทิฯ ‘‘กิจฺจเมว กิจฺจาธิกรณ’’นฺติ วุตฺตตฺตา **“สงฺฆกมฺมานเมเวตํ อธิวจน”**นฺติ วุตฺตํฯ ยทิ เอวํ ‘‘สงฺฆกมฺมานิ นิสฺสาย อุปฺปนฺน’’นฺติ กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห **“เอวํ สเนฺตปี”**ติอาทิฯ ตสฺส ตสฺส สงฺฆกมฺมสฺส ภควตา วุตฺตํ อิติกตฺตพฺพตาลกฺขณํเยว ตโต สงฺฆกมฺมสฺส นิปฺผชฺชนโต ผลูปจาเรน สงฺฆกมฺมนฺติ วตฺตพฺพตํ อรหตีติ อาห **“ยํ กมฺมลกฺขณํ มนสิ กโรติ, ตํ นิสฺสาย อุปฺปชฺชนโต”**ติฯ ปริวาสาทิสงฺฆกมฺมํ นิสฺสาย มานตฺตาทีนํ อุปฺปชฺชนโต อุเกฺขปนียกมฺมสีมาสมฺมุติกมฺมาทีนิ อิสฺสาย โอสารณสีมาสมูหนนาทิกมฺมานํ อุปฺปชฺชนโต จ **“ปุริมํ ปุริมํ สงฺฆกมฺม”**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ

๓๙๕-๔๐๐. **สวตฺถุกํ กตฺวา**ติ ปุคฺคลาธิฏฺฐานํ กตฺวาฯ **ทีฆาทิโน**ติ ทีฆรสฺสกาฬโอทาตาทิโนฯ **ทิฏฺฐาทิโน**ติ ทิฏฺฐสุตาทิโนฯ **โลหปตฺตสทิโส**ติ อโยปตฺตสทิโสฯ องฺคานิ ปฐมทุฏฺฐโทเส วุตฺตสทิสานิ, อิธ ปน กญฺจิเทสํ เลสมตฺตํ อุปาทิยนา อธิกาฯ

ทุติยทุฏฺฐโทสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปฐมสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๑๐. ทสเม เย ทุพฺพลา โหนฺติ อปฺปถามา, น สโกฺกนฺติ อรญฺญกาทีนิ เสวนฺตา ทุกฺขสฺสนฺตํ กาตุํ, เต สนฺธายาห **“พหูนํ กุลปุตฺตานํ มคฺคนฺตรายาย สํวตฺตนฺตี”**ติฯ **อธิวาสนขนฺติสมฺปโนฺน**ติ ‘‘ขโม โหติ สีตสฺสา’’ติอาทินา วุตฺตสีตุณฺหาทิสหนลกฺขณาย ขนฺติยา สมนฺนาคโตฯ พฺยญฺชนปทเมว ปรมํ อสฺสาติ **ปทปรโม**ฯ ยสฺส หิ ปุคฺคลสฺส พหุมฺปิ สุณโต พหุมฺปิ ภณโต พหุมฺปิ ธารยโต พหุมฺปิ วาจยโต น ตาย ชาติยา ธมฺมาภิสมโย โหติ , อยํ ‘‘ปทปรโม’’ติ วุจฺจติฯ **อภิสมฺภุณิตฺวา**ติ นิปฺผาเทตฺวาฯ **นาภิสมฺภุณาตี**ติ น สมฺปาเทติ, อรญฺญวาสํ สมฺปาเทตุํ น สโกฺกตีติ วุตฺตํ โหติฯ ธมฺมโต อเปตํ **อุทฺธมฺมํ**ฯ **อสพฺพญฺญู อสฺสา**ติ เตสํ อนุรูปสฺส อชานนโต อสพฺพญฺญู ภเวยฺยฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, อเสนาสนิเกน วสฺสํ อุปคนฺตพฺพ’’นฺติ (มหาว. ๒๐๔) วจนโต **“จตฺตาโร ปน…เป…. ปฏิกฺขิตฺตเมวา”**ติ วุตฺตํฯ อิทเมว วจนํ สนฺธาย ปาฬิยมฺปิ ‘‘อฏฺฐ มาเส โข มยา เทวทตฺต รุกฺขมูลเสนาสนํ อนุญฺญาต’’นฺติ วุตฺตํฯ

ตีหิ โกฏีหีติ ตีหิ อากาเรหิ, ตีหิ การเณหีติ อโตฺถฯ **ตทุภยวิมุตฺตปริสงฺกิต**นฺติ ทิฏฺฐํ สุตนฺติ อิทํ อุภยํ อนิสฺสาย ‘‘กิํ นุ โข อิทํ ภิกฺขุํ อุทฺทิสฺส วธิตฺวา สมฺปาทิต’’นฺติ เกวลเมว ปริสงฺกิตํฯ มจฺฉพนฺธนํ **ชาลํ, วาคุรา** มิคพนฺธนีฯ **กปฺปตี**ติ ยทิ เตสํ วจเนน อาสงฺกา อุปจฺฉินฺนา โหติ, วฏฺฏติฯ **ปวตฺตมํส**นฺติ วิกฺกายิกมํสํฯ **มงฺคลาทีน**นฺติ **อาทิ**-สเทฺทน อาหุนปาหุนาทิเก สงฺคณฺหาติฯ **ภิกฺขูนํเยว อตฺถายา**ติ เอตฺถ อฏฺฐานปฺปยุโตฺต **เอว**-สโทฺท, ภิกฺขูนํ อตฺถาย อกตเมวาติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ ตสฺมา ‘‘ภิกฺขูนญฺจ ทสฺสาม, มงฺคลาทีนญฺจ อตฺถาย ภวิสฺสตี’’ติ มิเสฺสตฺวา กตมฺปิ น วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ เกจิ ปน ‘‘ภิกฺขูนํเยวาติ อวธารเณน ภิกฺขูนญฺจ

อเญฺญสญฺจ อตฺถาย กตํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น สุนฺทรํฯ **ยตฺถ จ นิเพฺพมติโก โหตี**ติ ภิกฺขูนํ อตฺถาย กเตปิ สเพฺพน สพฺพํ ปริสงฺกิตาภาวมาหฯ ตเมวตฺถํ อาวิกาตุํ **“สเจ ปนา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **อิตเรสํ วฏฺฏตี**ติ อชานนฺตานํ วฏฺฏติ, ชานโต เอเวตฺถ อาปตฺติ โหตีติฯ **เตเยวา**ติ เย อุทฺทิสฺส กตํ, เตเยวฯ อุทฺทิสฺสกตมํสปริโภคโต อกปฺปิยมํสปริโภคสฺส วิเสสํ ทเสฺสตุํ **“อกปฺปิยมํสํ ปนา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ ปุริมสฺมิํ สจิตฺตกา อาปตฺติ, อิตรสฺมิํ อจิตฺตกาฯ เตนาห **“อกปฺปิยมํสํ อชานิตฺวา ภุญฺชนฺตสฺสปิ อาปตฺติเยวา”**ติฯ ‘‘ปริโภคกาเล ปุจฺฉิตฺวา ปริภุญฺชิสฺสามีติ วา คเหตฺวา ปุจฺฉิตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ วจนโต อกปฺปิยมํสํ อชานิตฺวา คณฺหนฺตสฺส ปฏิคฺคหเณน อนาปตฺติ สิยาฯ อชานิตฺวาปิ ภุญฺชนฺตเสฺสว หิ อาปตฺติ วุตฺตาฯ **วตฺตนฺติ วทนฺตี**ติ อิมินา อาปตฺติ นตฺถีติ ทเสฺสติฯ

สเลฺลขา วุตฺติ เอเตสนฺติ **สเลฺลขวุตฺติโน**ฯ **พาหุลิโก**ติ เอกสฺส **ล**-การสฺส โลปํ กตฺวา วุตฺตํฯ **กปฺปนฺ**ติ อายุกปฺปํฯ สงฺฆเภทโก หิ เอกํ กปฺปํ อสีติภาเค กตฺวา ตโต เอกภาคมตฺตํ กาลํ นิรเย ติเฏฺฐยฺยาติ อายุกปฺปํ สนฺธาย **“กปฺปํ นิรยมฺหิ ปจฺจตี”**ติ วุตฺตํฯ กปฺปฏฺฐกถายํ (วิภ. อฏฺฐ. ๘๐๙) ปน ‘‘สณฺฐหเนฺต หิ กเปฺป กปฺปเวมเชฺฌ วา สงฺฆเภทํ กตฺวา กปฺปวินาเสเยว มุจฺจติฯ สเจปิ หิ เสฺว กโปฺป วินสฺสิสฺสตีติ อชฺช สงฺฆเภทํ กโรติ, เสฺวว มุจฺจติ, เอกทิวสเมว นิรเย ปจฺจตี’’ติ วุตฺตํฯ ตตฺถาปิ **กปฺปวินาเสเยวา**ติ อายุกปฺปวินาเสเยวาติ อเตฺถ สติ นตฺถิ วิโรโธฯ **สณฺฐหเนฺต**ติ อิทมฺปิ ‘‘เสฺว วินสฺสิสฺสตี’’ติ วิย อภูตปริกปฺปนวเสน วุตฺตํฯ ‘‘เอกทิวสเมว นิรเย ปจฺจตี’’ติ เอตฺถาปิ ตโต ปรํ กปฺปาภาเว อายุกปฺปสฺสปิ อภาวโตติ อวิโรธโต อตฺถโยชนา ทฏฺฐพฺพาฯ **พฺรหฺมํ ปุญฺญ**นฺติ เสฏฺฐํ ปุญฺญํฯ **กปฺปํ สคฺคมฺหิ โมทตี**ติ เอตฺถาปิ อายุกปฺปเมวฯ

๔๑๑. ลทฺธินานาสํวาสเกนาติ ภาวปฺปธาโนยํ นิเทฺทโส, ลทฺธินานาสํวาสกภาเวนาติ อโตฺถฯ **กมฺมนานาสํวาสเกนา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ อญฺญถา นานาสํวาสเกน สหิตสฺส สมานสํวาสกสฺสปิ สงฺฆสฺส อสมานสํวาสกตฺตํ อาปเชฺชยฺยฯ ตตฺถ **ลทฺธินานาสํวาสโก** นาม อุกฺขิตฺตานุวตฺตโกฯ โส หิ อตฺตโน ลทฺธิยา นานาสํวาสโก ชาโตติ ‘‘ลทฺธินานาสํวาสโก’’ติ วุจฺจติฯ **กมฺมนานาสํวาสโก** นาม อุเกฺขปนียกมฺมกโตฯ โส หิ อุเกฺขปนียกมฺมวเสน นานาสํวาสโก โหตีติ ‘‘กมฺมนานาสํวาสโก’’ติ วุจฺจติฯ **วิรหิโต**ติ วิมุโตฺตฯ กายสามคฺคีทานํ เตสุ เตสุ สงฺฆกเมฺมสุ หตฺถปาสูปคมนวเสน เวทิตพฺพํฯ

‘‘เภทาย ปรกฺกเมยฺยา’’ติ วิสุํ วุตฺตตฺตา เภทนสํวตฺตนิกสฺส อธิกรณสฺส สมาทาย ปคฺคณฺหโต ปุเพฺพปิ ปกฺขปริเยสนาทิวเสน สงฺฆเภทาย ปรกฺกมนฺตสฺส สมนุภาสนกมฺมํ กาตพฺพนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อิมานิ วตฺถูนี**ติ อฏฺฐารส เภทกรวตฺถูนิฯ **กเมฺมนา**ติ อปโลกนาทีสุ จตูสุ กเมฺมสุ อญฺญตเรน กเมฺมนฯ **อุเทฺทเสนา**ติ ปญฺจสุ ปาติโมกฺขุเทฺทเสสุ อญฺญตเรน อุเทฺทเสนฯ **โวหาเรนา**ติ ตาหิ ตาหิ อุปปตฺตีหิ ‘‘อธมฺมํ ธโมฺม’’ติอาทิอฏฺฐารสเภทกรวตฺถุทีปเกน โวหาเรนฯ **อนุสฺสาวนายา**ติ ‘‘นนุ ตุเมฺห ชานาถ มยฺหํ อุจฺจากุลา ปพฺพชิตภาวํ พหุสฺสุตภาวญฺจ, มาทิโส นาม อุทฺธมฺมํ อุพฺพินยํ สตฺถุสาสนํ คาเหยฺยาติ จิตฺตมฺปิ อุปฺปาเทตุํ ตุมฺหากํ ยุตฺตํ, กิํ มยฺหํ อวีจิ นีลุปฺปลวนํ วิย สีตโล, กิมหํ อปายโต น ภายามี’’ติอาทินา นเยน กณฺณมูเล วจีเภทํ กตฺวา อนุสฺสาวเนนฯ **สลากคฺคาเหนา**ติ เอวํ อนุสฺสาเวตฺวา เตสํ จิตฺตํ อุปตฺถเมฺภตฺวา อนิวตฺติธเมฺม กตฺวา ‘‘คณฺหถ อิมํ สลาก’’นฺติ สลากคฺคาเหนฯ **ปญฺจหิ การเณหิ สงฺฆเภโท โหตี**ติ เอตฺถ กมฺมเมว อุเทฺทโส วา สงฺฆเภเท ปธานการณนฺติ เวทิตพฺพํฯ โวหารานุสฺสาวนสลากคฺคาหา ปน ปุพฺพภาคาฯ อฏฺฐารสวตฺถุทีปนวสเอน หิ โวหรเนฺตน ตตฺถ รุจิชนนตฺถํ อนุสฺสาเวตฺวา สลากาย คหิตายปิ อภิโนฺนว โหติ สโงฺฆฯ ยทา ปน เอวํ จตฺ

ตาโร วา อติเรกา วา สลากํ คเหตฺวา อาเวณิกกมฺมํ วา อุเทฺทสํ วา กโรนฺติ, ตทา สโงฺฆ ภิโนฺน นาม โหติฯ **อพฺภุสฺสิตน**ฺติ อพฺภุคฺคตํฯ **อเจฺฉยฺยา**ติ วิหเรยฺย, ปวเตฺตยฺยาติ อโตฺถฯ

‘‘ลชฺชี รกฺขิสฺสตี’’ติ วจนโต อาปตฺติภเยน อาโรจนํ ลชฺชีนํเยว ภาโรติ อาห **‘‘ลชฺชีหิ ภิกฺขูหี’’**ติฯ อลชฺชิสฺสปิ อนาโรเจนฺตสฺส อาปตฺติเยว ‘‘เย ปสฺสนฺติ, เย สุณนฺตี’’ติ วจนโตฯ **สมาคจฺฉตู**ติ เอกี ภวตุฯ เอกีภาโว จ สมานลทฺธิวเสน โหตีติ อาห **‘‘เอกลทฺธิโก โหตู’’**ติฯ **สมฺปตฺติยา**ติ สีลาทิสมฺปตฺติยาฯ ปฏินิสฺสชฺชนฺตสฺส อนาปตฺติภาวโต **‘‘โสตฺถิภาโว ตสฺส ภิกฺขุโน’’**ติ วุตฺตํฯ **อปฺปฏินิสฺสชฺชโต ทุกฺกฏ**นฺติ วิสุํ วิสุํ วทนฺตานํ คณนาย ทุกฺกฏํฯ **ปโหเนฺตนา**ติ คนฺตุํ สมเตฺถน อคิลาเนนฯ สงฺฆเภทสฺส ครุกภาวโต อวสฺสํ กตฺตพฺพตาทสฺสนตฺถํ **‘‘ทูเรปิ ภาโรเยวา’’**ติ วุตฺตํ, อาปตฺติ ปน อทฺธโยชนพฺภนฺตเร คนฺตุํ สมตฺถสฺส อคิลานเสฺสว เวทิตพฺพาฯ

๔๑๖. **อสมนุภาสนฺตสฺสา**ติ กมฺมการเก กตฺตุนิเทฺทโสติ อาห **‘‘อสมนุภาสิยมานสฺสา’’**ติฯ ตติยกมฺมวาจาย ปฏินิสฺสชฺชโนฺต ญตฺติยา ทุกฺกฏํ ทฺวีหิ กมฺมวาจาหิ ถุลฺลจฺจเย จ อาปชฺชติเยวาติ อาห **‘‘ปฏินิสฺสชฺชนฺตสฺส สงฺฆาทิเสเสน อนาปตฺตี’’**ติฯ **อสฺสา**ติ เทวทตฺตสฺสฯ **กเตน ภวิตพฺพ**นฺติ สมนุภาสนกเมฺมน กเตน ภวิตพฺพํฯ **อตฺตโน รุจิมเตฺตน วเทยฺยา**ติอาทิกมฺมิกตฺตา อปฺปฏินิสฺสชฺชนฺตสฺสปิ อนาปตฺตีติ อธิปฺปาเยน วเทยฺยฯ อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท สมนุภาสนกมฺมเสฺสว อภาวโต **‘‘น หิ ปญฺญตฺตํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมนฺตสฺสา’’**ติ วุตฺตํฯ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปเนฺตเนว หิ สมนุภาสนกมฺมํ อนุญฺญาตํฯ **อุทฺทิสฺส อนุญฺญาตโต**ติ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, โรมนฺถกสฺส โรมนฺถน’’นฺติอาทึ (จูฬว. ๒๗๓) อุทฺทิสฺส อนุญฺญาตํ สนฺธาย วทนฺติฯ **อนาปตฺติย**นฺติ อนาปตฺติวาเรฯ **อาปตฺตึ โรเปตโพฺพ**ติ อนิสฺสชฺชนปจฺจยา อาปนฺนปาจิตฺติยาปตฺตึ อุเกฺขปนียกมฺมกรณตฺถํ อาโรเปตโพฺพติ อโตฺถฯ

อาปตฺติเยว น ชาตาติ สงฺฆาทิเสสาปตฺติ น ชาตาเยวาติ อโตฺถฯ **สา ปเนสา**ติ สา ปน เอสา อนาปตฺติฯ **ติวงฺคิก**นฺติ กายวาจาจิตฺตวเสน ติวงฺคิกํ, กายวาจาจิตฺตโต สมุฎฺฐาตีติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘นปฺปฏินิสฺสชฺชามี’’ติ สญฺญาย อภาเวน มุจฺจนโต **สญฺญาวิโมกฺขํฯ สจิตฺตก**นฺติ ‘‘นปฺปฏินิสฺสชฺชามี’’ติ ชานนจิเตฺตน สจิตฺตกํฯ เภทาย ปรกฺกมนํ, ธมฺมกเมฺมน สมนุภาสนํ, กมฺมวาจาปริโยสานํ, อปฺปฏินิสฺสชฺชนนฺติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ปฐมสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๑. ทุติยสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๑๗-๔๑๘. เอกาทสเม ยํ วจนํ สมเคฺคปิ วเคฺค อวยวภูเต กโรติ ภินฺทติ, ตํ กลหการกวจนํ อิธ วคฺคนฺติ วุจฺจตีติ อาห **‘‘วคฺคํ อสามคฺคิปกฺขิยวจนํ วทนฺตี’’**ติฯ อสามคฺคิปเกฺข ภวา อสามคฺคิปกฺขิยา, กลหกาฯ เตสํ วจนํ **อสามคฺคิปกฺขิยวจนํ,** อสามคฺคิปเกฺข วา ภวํ วจนํ **อสามคฺคิปกฺขิยวจนํ**ฯ ยสฺมา อุพฺพาหิกาทิกมฺมํ พหูนมฺปิ กาตุํ วฎฺฎติ, ตสฺมา **‘‘น หิ สโงฺฆ สงฺฆสฺส กมฺมํ กโรตี’’**ติ อิทํ นิคฺคหวเสน กตฺตพฺพกมฺมํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ องฺคานิ ปเนตฺถ เภทาย ปรกฺกมนํ ปหาย อนุวตฺตนํ ปกฺขิปิตฺวา เหฎฺฐา วุตฺตสทิสาเนวฯ

ทุติยสงฺฆเภทสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๒. ทุพฺพจสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๒๔. ทฺวาทสเม **วมฺภนวจนนฺ**ติ ครหวจนํฯ **อปสาเทตุกาโม**ติ ขิปิตุกาโม, ตเชฺชตุกาโม วา, ฆเฏฺฏตุกาโมติ วุตฺตํ โหติฯ **สฏฺ**สโทฺท ปติตสเทฺทน สมานโตฺถฯ วิเสสนสฺส จ ปรนิปาตํ กตฺวา ติณกฏฺฐปณฺณสฏนฺติ วุตฺตนฺติ อาห **"ตตฺถ ตตฺถ ปติตํ ติณกฏฺฐปณฺณ"**นฺติฯ **เกนาปี**ติ วาตสทิเสน นทีสทิเสน จ เกนาปิฯ

๔๒๕-๔๒๖. **วตฺตุํ อสกฺกุเณโยฺย**ติ กิสฺมิญฺจิ วุจฺจมาเน อสหนโต โอวทิตุํ อสกฺกุเณโยฺยฯ ทุกฺขํ วโจ เอตสฺมิํ วิปฺปฏิกูลคฺคาเห วิปจฺจนีกวาเท อนาทเร ปุคฺคเลติ **ทุพฺพโจ**ฯ เตนาห **"ทุเกฺขน กิเจฺฉน วทิตโพฺพ"**ติอาทิฯ **ทุพฺพจภาวกรณีเยหี**ติ ทุพฺพจภาวการเกหิฯ กตฺตุอเตฺถ อนียสโทฺท ทฏฺฐโพฺพฯ เตเนวาห **"เย ธมฺมา ทุพฺพจํ ปุคฺคลํ กโรนฺตี"**ติอาทิฯ ปาปิกา อิจฺฉา เอตสฺสาติ ปาปิโจฺฉ, ตสฺส ภาโว **ปาปิจฺฉตา,** อสนฺตคุณสมฺภาวนตา ปฏิคฺคหเณ จ อมตฺตญฺญุตา ปาปิจฺฉตาติ เวทิตพฺพาฯ อตฺตุกฺกํสกา จ เต ปรวมฺภกา จาติ อตฺตุกฺกํสกปรวมฺภกาฯ เย อตฺตานํ อุกฺกํสนฺติ อุกฺขิปนฺติ อุเจฺจ ฐาเน ฐเปนฺติ, ปรญฺจ วเมฺภนฺติ ครหนฺติ นีเจ ฐาเน ฐเปนฺติ, เตสเมตํ อธิวจนํฯ เตสํ ภาโว **อตฺตุกฺกํสกปรวมฺภกตา**ฯ กุชฺฌนสีโล โกธโน, ตสฺส ภาโว **โกธนตา**ฯ กุชฺฌนลกฺขณสฺส โกธเสฺสตํ อธิวจนํฯ

ปุพฺพกาเล โกโธ, อปรกาเล อุปนาโหติ อาห **"โกธเหตุ อุปนาหิตา"**ติฯ ตตฺถ อุปนหนสีโล, อุปนาโห วา เอตสฺส อตฺถีติ อุปนาหี, ตสฺส ภาโว **อุปนาหิตา**ฯ ปุนปฺปุนํ จิตฺตปริโยนทฺธลกฺขณสฺส โกธเสฺสเวตํ อธิวจนํฯ สกิญฺหิ อุปฺปโนฺน โกโธ โกโธเยว, ตตฺุตริ อุปนาโหฯ **อภิสโงฺค**ติ ทุโมฺมจนีโย พลวอุปนาโหฯ โส อสฺส อตฺถีติ อภิสงฺคี, ตสฺส ภาโว **อภิสงฺคิตา**ฯ ทุโมฺมจนียสฺส พลวอุปนาหเสฺสตํ อธิวจนํฯ **โจทกํ ปฏิปฺผรณตา**ติ โจทกสฺส ปฏิวิรุเทฺธน ปจฺจนีเกน หุตฺวา อวฏฺฐานํฯ **โจทกํ อปสาทนตา**ติ ''กิํ นุ โข ตุยฺหํ พาลสฺส อพฺยตฺตสฺส ภณิเตน, ตฺวมฺปิ นาม ภณิตพฺพํ มญฺญิสฺสสี''ติ เอวํ โจทกสฺส ฆฏฺฏนาฯ **โจทกสฺส ปจฺจาโรปนตา**ติ ''ตฺวมฺปิ โขสิ อิตฺถนฺนามํ อาปตฺติํ อาปโนฺน, ตํ ตาว ปฏิกโรหี''ติ เอวํ โจทกสฺส อุปริ ปฏิอาโรปนตาฯ

อเญฺญน อญฺญํ ปฏิจรณตาติ อเญฺญน การเณน, วจเนน วา อญฺญสฺส การณสฺส, วจนสฺส วา ปฏิจฺฉาทนวเสน จรณตาฯ ปฏิจฺฉาทนโตฺถ เอว วา **จร**สโทฺท อเนกตฺถตฺตา ธาตูนนฺติ ปฏิจฺฉาทนตาติ อโตฺถฯ ตาย สมนฺนาคโต หิ ปุคฺคโล ยํ โจทเกน โทสวิภาวนการณํ, วจนํ วา วุตฺตํ, ตํ ตโต อเญฺญเนว โจทนาย อมูลิกภาวทีปเนน การเณน, ตทตฺถโพธเกน วจเนน วา ปฏิจฺฉาเทติฯ ''อาปตฺติํ อาปโนฺนสี''ติ วุเตฺต ''โก อาปโนฺน, กิํ อาปโนฺน, กิสฺมิํ อาปโนฺน, กํ ภณถ, กิํ ภณถา''ติ วา วตฺวา ''เอวรูปํ กิญฺจิ ตยา ทิฏฺฐ''นฺติ วุเตฺต ''น สุณามี''ติ โสตํ วา อุปนาเมตฺวา วิเกฺขปํ กโรโนฺตปิ อเญฺญนญฺญํ ปฏิจฺฉาเทติฯ ''อิตฺถนฺนามํ อาปตฺติํ อาปโนฺนสี''ติ ปุเฏฺฐ ''ปาฏลิปุตฺตํ คโตมฺหี''ติ วตฺวา ปุน ''น ตว ปาฏลิปุตฺตคมนํ ปุจฺฉาม, อาปตฺติํ ปุจฺฉามา''ติ วุเตฺต ตโต ''ราชคหํ คโตมฺหี''ติ วตฺวา ''ราชคหํ วา ยาหิ พฺราหฺมณคหํ วา, อาปตฺติํ อาปโนฺนสี''ติ วุเตฺต ''ตตฺถ เม สูกรมํสํ ลทฺธ''นฺติอาทีนิ วตฺวา พหิทฺธา กถาวิกฺขิปนมฺปิ อตฺถโต อเญฺญนญฺญํ ปฏิจรณเมวาติ วิสุํ น คหิตํฯ

อปทาเนนาติ อตฺตโน จริยายฯ อปทียนฺติ หิ โทสา เอเตน ทกฺขียนฺติ, ลุยนฺติ ฉิชฺชนฺตีติ วา อปทานํ, สตฺตานํ สมฺมา มิจฺฉา วา วตฺตปฺปโยโคฯ **น สมฺปายนตา**ติ ''อาวุโส, ตฺวํ กุหิํ วสสิ, กํ นิสฺสาย วสสี''ติ วา ''ยํ ตฺวํ วเทสิ 'มยา เอส อาปตฺติํ อาปชฺชโนฺต ทิโฏฺฐ'ติ, ตฺวํ ตสฺมิํ สมเย กิํ กโรสิ, อยํ กิํ กโรติ, กตฺถ จ ตฺวํ อโหสิ, กตฺถ อย''นฺติ วา อาทินา นเยน จริยํ ปุเฏฺฐน สมฺปาเทตฺวา อกถนํฯ

มกฺขิปฬาสิตาติ เอตฺถ ปรคุณมกฺขนลกฺขโณ มโกฺข, โส เอตสฺส อตฺถีติ มกฺขีฯ ตาทิโส ปุคฺคโล อคาริโย อนคาริโย วา สมาโน ปเรสํ สุกตกรณํ วินาเสติฯ อคาริโยปิ หิ เกนจิ อนุกมฺปเกน ทลิโทฺท สมาโน อุจฺจฏฺฐาเน ฐปิโต, อปเรน สมเยน ‘‘กึ ตยา มยฺหํ กต’’นฺติ ตสฺส สุกตกรณํ วินาเสติฯ อนคาริโยปิ สามเณรกาลโต ปภุติ อาจริเยน วา อุปชฺฌาเยน วา จตูหิ ปจฺจเยหิ อุเทฺทสปริปุจฺฉาทีหิ จ อนุคฺคเหตฺวา ธมฺมกถานยปกรณโกสลฺลาทีนิ สิกฺขาปิโต, อปเรน สมเยน ราชราชมหามตฺตาทีหิ สกฺกโต ครุกโต อาจริยุปชฺฌาเยสุ อจิตฺตีกโต จรมาโน ‘‘อยํ อเมฺหหิ ทหรกาเล เอว อนุคฺคหิโต สํวทฺธิโต จ, อถ จ ปนิทานิ นิสฺสิเนโห ชาโต’’ติ วุจฺจมาโน ‘‘กึ มยฺหํ ตุเมฺหหิ กต’’นฺติ เตสํ สุกตกรณํ วินาเสติฯ

‘‘พหุสฺสุเตปิ ปุคฺคเล อโชฺฌตฺถริตฺวา อีทิสสฺส เจว พหุสฺสุตสฺส อนิยตา คติ, ตว วา มม วา โก วิเสโส’’ติอาทินา นเยน อุปฺปชฺชมาโน ยุคคฺคาหลกฺขโณ ปฬาโสฯ โส ปรคุเณหิ อตฺตโน คุณานํ สมกรณรโสฯ ตถา เหส ปเรสํ คุเณ ฑํสิตฺวา วิย อตฺตโน คุเณหิ สเม กโรตีติ ปฬาโสติ วุจฺจติ, โส เอตสฺส อตฺถีติ ปฬาสีฯ มกฺขี จ ปฬาสี จ มกฺขิปฬาสิโน, เตสํ ภาโว **มกฺขิปฬาสิตา**ฯ อตฺถโต ปน มโกฺข เจว ปฬาโส จฯ

อิสฺสติ ปรสมฺปตฺตึ น สหตีติ **อิสฺสุกี**ฯ มจฺฉรายติ อตฺตโน สมฺปตฺตึ นิคูหติ, ปเรสํ สาธารณภาวํ น สหติ, มเจฺฉรํ วา เอตสฺส อตฺถีติ **มจฺฉรี**ฯ สฐยติ น สมฺมา ภาสตีติ **สโฐ,** อตฺตโน อวิชฺชมานคุณปฺปกาสนลกฺขเณน สาเฐยฺเยน สมนฺนาคโต เกราฏิกปุคฺคโลฯ เกราฏิโก จ อานนฺทมโจฺฉ วิย โหติฯ **อานนฺทมโจฺฉ** นาม กิร มจฺฉานํ นงฺคุฏฺฐํ ทเสฺสติ, สปฺปานํ สีสํ ‘‘ตุเมฺหหิ สทิโส อห’’นฺติ ชานาเปตุํ, เอวเมว เกราฏิโก ปุคฺคโล ยํ ยํ สุตฺตนฺติกํ วา อาภิธมฺมิกํ วา อุปสงฺกมติ, ตํ ตํ เอวํ วทติ ‘‘อหํ ตุมฺหากํ อเนฺตวาสี, ตุเมฺห มยฺหํ อนุกมฺปกา, นาหํ ตุเมฺห มุญฺจามี’’ติ ‘‘เอวเมเต ‘สคารโว อยํ อเมฺหสุ สปฺปติโสฺส’ติ มญฺญิสฺสนฺตี’’ติฯ สาเฐยฺเยน หิ สมนฺนาคตสฺส ปุคฺคลสฺส อสนฺตคุณสมฺภาวเนน จิตฺตานุรูปกิริยาวิหรโต ‘‘เอวํจิโตฺต เอวํกิริโย’’ติ ทุวิเญฺญยฺยตฺตา กุจฺฉึ วา ปิฏฺฐึ วา ชานิตุํ น สกฺกาฯ ยโต โส –

> ‘‘วาเมน สูกโร โหติ, ทกฺขิเณน อชามิโค;
> สเรน เนลโก โหติ, วิสาเณน ชรคฺคโว’’ติฯ (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒๙๖; วิภ. อฏฺฐ. ๘๙๔; มหานิ. อฏฺฐ. ๑๖๖) –

เอวํ วุตฺตยกฺขสูกรสทิโส โหติฯ กตปาปปฏิจฺฉาทนลกฺขณา มายา, สา อสฺส อตฺถีติ **มายาวี**ฯ

ถมฺภสมงฺคิตาย **ถโทฺธ**ฯ วาตภริตภสฺตาสทิสถทฺธภาวปคฺคหิตสิรอนิวาตวุตฺติการกโรติ **ถมฺโภ**ฯ เยน สมนฺนาคโต ปุคฺคโล คิลิตนงฺคลสทิโส วิย อชคโร, วาตภริตภสฺตา วิย จ ถโทฺธ หุตฺวา ครุฏฺฐานิเย ทิสฺวา โอนมิตุมฺปิ น อิจฺฉติ, ปริยเนฺตเนว จรติฯ อพฺภุนฺนติลกฺขโณ อติมาโน, โส เอตสฺส อตฺถีติ **อติมานี**ฯ

สํ อตฺตโน ทิฏฺฐึ ปรามสติ สภาวํ อติกฺกมิตฺวา ปรโต อามสตีติ **สนฺทิฏฺฐิปรามาสี**ฯ อาธานํ คณฺหาตีติ **อาธานคฺคาหี**ฯ ‘‘อาธาน’’นฺติ ทฬฺหํ วุจฺจติ, ทฬฺหคฺคาหีติ อโตฺถฯ ยุตฺตํ การณํ ทิสฺวาว ลทฺธึ ปฏินิสฺสชฺชตีติ ปฏินิสฺสคฺคี, ทุเกฺขน กิเจฺฉน กสิเรน พหุมฺปิ การณํ ทเสฺสตฺวา น สกฺกา ปฏินิสฺสคฺคึ กาตุนฺติ **ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี,** โย อตฺตโน ทิฏฺฐึ ‘‘อิทเมว สจฺจ’’นฺติ ทฬฺหํ คณฺหิตฺวา อปิ พุทฺธาทีหิ การณํ ทเสฺสตฺวา วุจฺจมาโน น ปฏินิสฺสชฺชติ, ตเสฺสตํ อธิวจนํฯ ตาทิโส หิ ปุคฺคโล ยํ ยเทว ธมฺมํ วา อธมฺมํ วา สุณาติ, ตํ สพฺพํ ‘‘เอวํ อมฺหากํ อาจริเยหิ กถิตํ, เอวํ อเมฺหหิ สุต’’นฺติ กุมฺโมว องฺคานิ สเก กปาเล อโนฺตเยว สโมทหติฯ ยถา หิ กจฺฉ

โป อตฺตโน ปาทาทิเก อเงฺค เกนจิ ฆฏฺฏิเต สพฺพานิ องฺคานิ อตฺตโน กปาเลเยว สโมทหติ, น พหิ นีหรติ, เอวมยมฺปิ ‘‘น สุนฺทโร ตว คาโห, ฉเฑฺฑหิ น’’นฺติ วุโตฺต ตํ น วิสฺสเชฺชติ, อโนฺตเยว อตฺตโน หทเย เอว ฐเปตฺวา วิจรติฯ ยถา กุมฺภีลา คหิตํ น ปฏินิสฺสชฺชนฺติ, เอวํ กุมฺภีลคฺคาหํ คณฺหาติ, น วิสฺสเชฺชติฯ มกฺขิปฬาสิตาทิยุคฬตฺตเยน ทสฺสิเต มกฺขปฬาสาทโย ฉ ธเมฺม วิสุํ วิสุํ คเหตฺวา **‘‘เอกูนวีสติ ธมฺมา’’**ติ วุตฺตํฯ **อนุมานสุตฺตฎฺฐกถายํ** (ม. นิ. อฎฺฐ. ๑.๑๘๑) ปน มกฺขปฬาสาทโยปิ ยุคฬวเสน เอกํ กตฺวา ‘‘โสฬส ธมฺมา’’ติ วุตฺตํฯ

ปกาเรหิ อาวหนํ ปทกฺขิณํ, ตโต ปทกฺขิณโต คหณสีโล ปทกฺขิณคฺคาหี, น ปทกฺขิณคฺคาหี **อปฺปทกฺขิณคฺคาหี**ฯ โย วุจฺจมาโน ‘‘ตุเมฺห มํ กสฺมา วทถ, อหํ อตฺตโน กปฺปิยากปฺปิยํ สาวชฺชานวชฺชํ อตฺถานตฺถํ ชานามี’’ติ วทติ, อยํ อนุสาสนึ ปทกฺขิณโต น คณฺหาติ, วามโตว คณฺหาติ, ตสฺมา ‘‘อปฺปทกฺขิณคฺคาหี’’ติ วุจฺจติ, เตนาห **‘‘ยถานุสิฎฺฐ’’**นฺติอาทิฯ

อุเทฺทเสติ ปาติโมกฺขุเทฺทเสฯ อถ สพฺพาเนว สิกฺขาปทานิ กถํ ปาติโมกฺขุเทฺทสปริยาปนฺนานีติ อาห **‘‘ยสฺส สิยา อาปตฺติ, โส อาวิกเรยฺยาติ เอวํ สงฺคหิตตฺตา’’**ติฯ ‘‘ยสฺส สิยา อาปตฺตี’’ติ หิ อิมินา สพฺพาปิ อาปตฺติโย นิทานุเทฺทเส สงฺคหิตาเยว โหนฺติฯ **ปญฺจหิ สหธมฺมิเกหิ สิกฺขิตพฺพตฺตา**ติ ลพฺภมานวเสน วุตฺตํฯ สหธมฺมิเกน สหการเณนาติปิ อโตฺถ ทฎฺฐโพฺพฯ **‘‘วจนายา’’**ติ นิสฺสเกฺก สมฺปทานวจนนฺติ อาห **‘‘ตโต มม วจนโต’’**ติฯ องฺคานิ เจตฺถ ปฐมสงฺฆเภทสทิสานิฯ อยํ ปน วิเสโส – ยถา ตตฺถ เภทาย ปรกฺกมนํ, เอวํ อิธ อวจนียกรณตา ทฎฺฐพฺพาฯ

ทุพฺพจสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๓. กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๓๑. เตรสเม **กีฎาคิรี**ติ ตสฺส นิคมสฺส นามํฯ ตญฺหิ สนฺธาย ปรโต ‘‘น อสฺสชิปุนพฺพสุเกหิ ภิกฺขูหิ กีฎาคิริสฺมึ วตฺถพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ เตน ปน โยคโต โส ชนปโทปิ ‘‘กีฎาคิริ’’อิเจฺจว สงฺขฺยํ คโตติ อาห **‘‘เอวํนามเก ชนปเท’’**ติฯ อาวาเส นิยุตฺตา **อาวาสิกา,** นิพทฺธวาสิโนฯ เต อกตํ เสนาสนํ กโรนฺติ, ชิณฺณํ ปฏิสงฺขโรนฺติ, กเต อิสฺสรา โหนฺติฯ เตนาห **‘‘โส เยสํ อายโตฺต…เป…. เต อาวาสิกา’’**ติ ฯ นิวาโส นิวาสมตฺตํ เอเตสํ อตฺถีติ **เนวาสิกา**ติ อาห **‘‘เย ปน เกวล’’**นฺติอาทิฯ **เต**ติ อสฺสชิปุนพฺพสุกาฯ **ฉ ชนา**ติ ปณฺฑุโก โลหิตโก เมตฺติโย ภูมชโก อสฺสชิ ปุนพฺพสุโกติ อิเม ฉ ชนาฯ **สมฺมา**ติ อาลปนวจนเมตํฯ **อายมุขภูตา**ติ อายสฺส มุขภูตาฯ **ธุรฎฺฐาเน**ติ สาวตฺถิยา อวิทูเร ฐาเนฯ วสฺสาเน เหมเนฺต จาติ ทฺวีสุ อุตูสุ วสฺสนโต **‘‘ทฺวีหิ เมเฆหี’’**ติ วุตฺตํฯ ทิยฑฺฒภิกฺขุสหสฺสโต คณาจริยานํ ฉนฺนํ ชนานํ อธิกตฺตา **‘‘สมธิก’’**นฺติ วุตฺตํ, สาธิกนฺติ อโตฺถฯ **ม**-กาโร ปทสนฺธิวเสน อาคโตฯ **อกตวตฺถุ**นฺติ อกตปุพฺพํ อภินววตฺถุํฯ

กณิการาทโย **ปุปฺผรุกฺขา,** ชาติสุมนาทโย **ปุปฺผคจฺฉา**ฯ **โกฎฺฎน**นฺติ สยํ ฉินฺทนํฯ **โกฎฺฎาปน**นฺติ ‘‘อิมํ ฉินฺท ภินฺทา’’ติ อเญฺญหิ เฉทาปนํฯ **อาฬิยา พนฺธน**นฺติ ยถา คจฺฉมูเล อุทกํ สนฺติฎฺฐติ, ตถา สมนฺตโต พนฺธนํฯ **อุทกสฺสา**ติ อกปฺปิยอุทกสฺสฯ **กปฺปิยอุทกสิญฺจน**นฺติ อิมินาว สิญฺจาปนมฺปิ สงฺคหิตนฺติ ทฎฺฐพฺพํฯ นนุ ‘‘อุทกสฺส เสจนํ เสจาปน’’นฺติ อิมินาว สามญฺญโต กปฺปิยากปฺปิยอุทกสิญฺจนาทึ สกฺกา สงฺคเหตุํ, ตสฺมา กปฺปิยอุทกสิญฺจนาทิ กสฺมา วิสุํ วุตฺตนฺติ? ‘‘อารามาทิอตฺถํ โรปิเต อกปฺปิยโวหาเรสุปิ กปฺปิยอุทกสิญฺจนาทิ วฎฺฎตี’’ติ วกฺขมานตฺตา อิธาปิ วิภาคํ กตฺวา กปฺปิยอุทกสิญฺจนาทิ วิสุํ ทสฺสิตํฯ **หตฺถมุขปาท**

โธวนฺหาโนทกสิญฺจนนฺติ อิมินาปิ ปการนฺตเรน กปฺปิยอุทกสิญฺจนเมว ทเสฺสติฯ ‘‘อกปฺปิยโวหาโร’’ติ โกฏฺฏนขณนาทิวเสน สยํ กรณสฺสปิ กถํ สงฺคโหติ? อกปฺปิยนฺติ โวหรียตีติ อกปฺปิยโวหาโรติ อกปฺปิยภูตํ กรณการาปนาทิ สพฺพเมว สงฺคหิตํ, น ปน อกปฺปิยวจนมตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ กปฺปิยโวหาเรปิ เอเสว นโยฯ **สุกฺขมาติกาย อุชุกรณ**นฺติ อิมินา ปุราณปณฺณาทิหรณมฺปิ สงฺคหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ กุทาลาทีนิ ภูมิยํ ฐเปตฺวา ฐานโต หเตฺถน คเหตฺวา ฐานเมว ปากฏตรนฺติ **‘‘โอภาโส’’**ติ วุตฺตํฯ

มหาปจฺจริวาทมฺหิ ปติฏฺฐเปตุกาโม ปจฺฉา วทติฯ **วนตฺถายา**ติ อิทํ เกจิ ‘‘วตฺตถายา’’ติ ปฐนฺติ, เตสํ วติอตฺถายาติ อโตฺถฯ อกปฺปิยโวหาเรปิ เอกจฺจํ วฏฺฏตีติ ทเสฺสตุํ **‘‘น เกวลญฺจ เสส’’**นฺติอาทิมาหฯ **ยํ กิญฺจิ มาติก**นฺติ สุกฺขมาติกํ วา อสุกฺขมาติกํ วาฯ **‘‘กปฺปิยอุทกํ สิญฺจิตุ’’**นฺติ อิมินา ‘‘กปฺปิยอุทกํ สิญฺจถาติ วตฺตุมฺปิ วฏฺฏตี’’ติ ทเสฺสติฯ **สยํ โรเปตุมฺปิ วฏฺฏตี**ติ อิมินา ‘‘โรเปหีติ วตฺตุํ วฏฺฏตี’’ติปิ สิทฺธํฯ **อญฺญตฺถาย วา กโรนฺตสฺสา**ติ วตฺถุปูชาทิอตฺถํ กโรนฺตสฺสฯ **กสฺมา น อนาปตฺตี**ติ วตฺถุปูชนตฺถาย คนฺถนาทีสุ กสฺมา น อนาปตฺติฯ **อนาปตฺติเยวา**ติ ปฏิวจนํ ทตฺวา อิทานิ ตเมว อนาปตฺติภาวํ ทเสฺสตุํ **‘‘ยถาหี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ตตฺถา**ติ อารามาทิอตฺถาย รุกฺขโรปเนฯ **ตถา วตฺถุปูชนตฺถายปิ อนาปตฺติเยวา**ติ รตนตฺตยปูชนตฺถายปิ กปฺปิยโวหาเรน ปริยายาทีหิ จ คนฺถาปเน อนาปตฺติเยวาติ อโตฺถฯ

‘‘ตถา วตฺถุปูชนตฺถายา’’ติ หิ สามญฺญโต วุเตฺตปิ ‘‘ยถา หิ ตตฺถ กปฺปิยโวหาเรน ปริยายาทีหิ จา’’ติ วุตฺตตฺตา กปฺปิยโวหาราทีหิ คนฺถาปเน เอว อนาปตฺติ วิญฺญายติ, น สยํ คนฺถเน, เตเนว ปโร สยํ คนฺถนมฺปิ กสฺมา น วฏฺฏตีติ โจเทโนฺต **‘‘นนุ จา’’**ติอาทิมาหฯ ยถา อารามาทิอตฺถํ กปฺปิยปถวิยํ สยํ โรเปตุมฺปิ วฏฺฏติ, ตถา วตฺถุปูชนตฺถาย สยํ คนฺถเนปิ กสฺมา น วฏฺฏตีติ โจทกสฺส อธิปฺปาโยฯ **วุตฺต**นฺติอาทิ อาจริยสฺส ปริหาโรฯ อถ **‘‘น ปน มหาอฏฺฐกถาย’’**นฺติ กสฺมา วทติฯ **มหาปจฺจริอาทีสุ** วุตฺตมฺปิ หิ ปมาณเมวาติ นายํ วิโรโธ, **มหาอฏฺฐกถายํ** อวุตฺตมฺปิ ตเตฺถว วุเตฺตน สํสนฺทิตฺวา ปมาณเมวาติ ปติฏฺฐาเปตุํ วุตฺตตฺตาฯ **ตํ กถ**นฺติ มเญฺญยฺยาสีติ สมฺพโนฺธฯ **มหาอฏฺฐกถายญฺจ** กปฺปิยอุทกเสจนํ วุตฺตํ, ตํ กถนฺติ เอตฺถายมธิปฺปาโยฯ กิญฺจาปิ **มหาอฏฺฐกถายํ** อารามาทิอตฺถาย กปฺปิยปถวิยํ สยํ โรปนํ น วุตฺตํ, กปฺปิยอุทกสฺส ปน สยํ สิญฺจนํ วุตฺตเมว, ตสฺมา ยถา อารามาทิอตฺถาย กปฺปิยอุทกํ สยํ สิญฺจิตุมฺปิ วฏฺฏติ, ตถา วตฺถุปูชนตฺถาย สยํ คนฺถนมฺปิ กสฺมา น วฏฺฏตีติฯ **ตมฺปิ น วิรุชฺฌตี**ติ ยเทตํ อารามาทิอตฺถาย สยํ โรปนํ กปฺปิยอุทกสิญฺจนญฺจ วุตฺตํ, ตมฺปิ น วิรุชฺฌติฯ กถํ ตํ น วิรุชฺฌตีติ อาห **‘‘ตตฺรหี’’**ติอาทิฯ **เอตํ วุตฺต**นฺติ มาลาวจฺฉํ โรเปนฺติปิ โรปาเปนฺติปิ สิญฺจนฺติปิ สิญฺจาเปนฺติปีติ เอตํ วุตฺตํฯ **อญฺญตฺร ปน ปริยาโย อตฺถี**ติ ‘‘มาลาวจฺฉํ โรเปนฺติปิ โรปาเปนฺติปิ สิญฺจนฺติปิ สิญฺจาเปนฺติปี’’ติ กุลสงฺคหตฺถาย โรปนสิญฺจนํ สนฺธาย วุตฺตตฺตา ตโต อญฺญตฺร อารามาทิอตฺถาย มาลาวจฺฉโรปเน ปริยาโย อตฺถิฯ **ตตฺถ ปริยายํ อิธ จ ปริยายาภาวํ ญตฺวา**ติ ตตฺถ ‘‘มาลาวจฺฉํ โรเปนฺตี’’ติอาทีสุ ‘‘มาลาวจฺฉ’’นฺติ วิเสสวจนสพฺภาวโต ปริยายํ, อิธ ‘‘คเนฺถนฺตี’’ติอาทีสุ ตถาวิธวิเสสวจนาภาวโต ปริยายาภาวญฺจ ญตฺวาฯ

นนุ จ ยถา ‘‘คเนฺถนฺตี’’ติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา ปริยาโย น ลพฺภตีติ ยสฺส กสฺสจิ อตฺถาย สยํ คนฺถนํ น วฏฺฏติ, เอวํ ‘‘คนฺถาเปนฺตี’’ติ สามญฺญโต วุตฺตตฺตา ปริยาเยน คนฺถาปนมฺปิ น วฏฺฏตีติ อาปชฺชติฯ เอวญฺจ สติ ปรโต ‘‘เอวํ ชาน, เอวํ กเต โสเภยฺย, ยถา เอตานิ ปุปฺผานิ น วิกิริยนฺติ, ตถา กโรหีติอาทินา กปฺปิยวจเนน กาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิทํ วิรุชฺฌตีติ? น วิรุชฺฌติ, ปริยาเยน หิ การาปนํ คนฺถาปนเมว น โหติ, ตสฺมา ยถาวุตฺตนเยน ปริยายโต การาปนํ วฏฺฏติฯ **สพฺพํ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพ**นฺติ เหฏฺฐา วุตฺตํ วินิจฺฉยเมว สเงฺขปโต นิคเมติฯ **หรณา**

ทีสุ กสฺมา อนาปตฺตีติ วตฺถุปูชนตฺถาย หรณาทีสุ กสฺมา อนาปตฺติฯ **กุลิตฺถิอาทีนํ อตฺถาย หรณโต**ติ กุลิตฺถิอาทีนํ หรณสฺส ตตฺถ วุตฺตตฺตาติ อธิปฺปาโยฯ เตเนวาห **“หรณาธิกาเรหี”**ติอาทิฯ **มาลนฺ**ติ ปุปฺผทามํฯ **มญฺชรี วิยา**ติ กุสุมมญฺชรี วิยฯ **หารสทิสนฺ**ติ มุตฺตาหารสทิสํฯ

ปาจิตฺติยเญฺจว ทุกฺกฏญฺจาติ ปถวีขณนปจฺจยา ปาจิตฺติยํ, กุลสงฺคหปจฺจยา ทุกฺกฏํฯ **อกปฺปิยโวหาเรนา**ติ ‘‘อิทํ ขณ, อิทํ โรเปหี’’ติอาทิอกปฺปิยโวหาเรนฯ **ทุกฺกฏเมวา**ติ กุลสงฺคหปจฺจยา ทุกฺกฏํฯ **อุภยตฺถา**ติ กปฺปิยากปฺปิยปถวิยํฯ **สพฺพตฺถา**ติ กุลสงฺคหปริโภคอารามาทิอตฺถาย โรปิเตฯ **ทุกฺกฏมฺปี**ติ น เกวลํ ปาจิตฺติยเมวฯ **กปฺปิยเยนา**ติ กปฺปิเยน อุทเกนฯ **เตสํเยว ทฺวินฺนนฺ**ติ กุลทูสนปริโภคานํฯ **ทุกฺกฏนฺ**ติ กุลสงฺคหตฺถาย สยํ สิญฺจเน กปฺปิยโวหาเรน อกปฺปิยโวหาเรน วา สิญฺจาปเน จ ทุกฺกฏํ, ปริโภคตฺถาย ปน สยํ สิญฺจเน อกปฺปิยโวหาเรน สิญฺจาปเน จ ทุกฺกฏํฯ **อาปตฺติพหุลตา เวทิตพฺพา**ติ เอตฺถ สยํ สิญฺจเน ธาราปเจฺฉทคณนาย อาปตฺติคณนา เวทิตพฺพาฯ สิญฺจาปเน ปน ปุนปฺปุนํ อาณาเปนฺตสฺส วาจาย วาจาย อาปตฺติ, สกึ อาณตฺตสฺส พหูนํ สิญฺจเนปิ เอกาวฯ

ทุกฺกฏปาจิตฺติยานีติ กุลสงฺคหปจฺจยา ทุกฺกฏํ, ภูตคามปาตพฺยตาย ปาจิตฺติยํฯ **อญฺญตฺถา**ติ วตฺถุปูชาทิอตฺถาย โอจินเนฯ **สกึ อาณตฺโต**ติ อกปฺปิยโวหาเรน อาณตฺโตฯ **ปาจิตฺติยเมวา**ติ อกปฺปิยวจเนน อาณตฺตตฺตา ปาจิตฺติยํฯ กปฺปิยวจเนน ปน วตฺถุปูชาทิอตฺถาย โอจินาเปนฺตสฺส อนาปตฺติเยวฯ

คนฺถเนน นิพฺพตฺตํ **คนฺถิมํ**ฯ เอส นโย เสเสสุปิฯ **น วฏฺฏตี**ติ กุลสงฺคหตฺถาย วตฺถุปูชาทิอตฺถาย วา วุตฺตนเยน กโรนฺตสฺส จ การาเปนฺตสฺส จ ทุกฺกฏนฺติ อโตฺถฯ **ปุริมนเยเนวา**ติ ‘‘ภิกฺขุสฺส วา’’ติอาทินา วุตฺตนเยนฯ ธมฺมาสนวิตาเน พทฺธกณฺฏเกสุ ปุปฺผานิ วิชฺฌิตฺวา ฐเปนฺตีติ สมฺพโนฺธฯ อุปรูปริ วิชฺฌิตฺวา ฉตฺตสทิสํ กตฺวา อาวุณนโต **“ฉตฺตาติฉตฺตํ วิยา”**ติ วุตฺตํฯ ‘‘กทลิกฺขนฺธมฺหี’’ติอาทินา วุตฺตํ สพฺพเมว สนฺธาย **“ตํ อติโอฬาริกเมวา”**ติ วุตฺตํ, สยํ กโรนฺตสฺส อกปฺปิยวจเนเนว การาเปนฺตสฺส จ ทุกฺกฏเมวาติ อโตฺถฯ **ปุปฺผวิชฺฌนตฺถนฺ**ติ วุตฺตตฺตา ปุปฺผานิ วิชฺฌิตุํเยว กณฺฏกํ พนฺธิตุํ น วฏฺฏติ, ปุปฺผทามาทิพนฺธนตฺถํ ปน วฏฺฏติฯ **กณฺฏกมฺปิ พนฺธิตุํ น วฏฺฏตี**ติ จ อิทํ อฏฺฐกถาจริยปฺปมาเณน คเหตพฺพํฯ **ปเวเสตุํ น วฏฺฏตี**ติ วุตฺตตฺตา ปุปฺผจฺฉิเทฺท อปเวเสตฺวา อุปรูปริ ฐเปตุํ วฏฺฏติฯ ชาลมยํ วิตานํ **ชาลวิตานํ**ฯ **นาคทนฺตกมฺ**ปิ สจฺฉิทฺทกํเยว คเหตพฺพํฯ **ปุปฺผปฏิจฺฉกํ** ทณฺฑาทีหิ กตปุปฺผาธารณํ, ตมฺปิ สจฺฉิทฺทเมว อิธ วุตฺตํฯ **อโสกปิณฺฑิยา**ติ อโสกปุปฺผมญฺชริกายฯ **“ธมฺมรชฺชุ** นาม เจติยํ วา โพธึ วา ปุปฺผปเวสนตฺถํ อาวิชฺฌิตฺวา พทฺธรชฺชู’’ติ **มหาคณฺฐิปเท มชฺฌิมคณฺฐิปเท จ** วุตฺตํ, ตสฺมา ตถาพทฺธาย รชฺชุยา เจติยสฺส จ อนฺตเร ปุปฺผานิ ปเวเสตุํ วฏฺฏตีติ วิญฺญายติฯ **คณฺฐิปเท** ปน ‘‘ธมฺมรชฺชุนฺติ สิถิลํ วฏฺฏิกํ รชฺชุํ กตฺวา โพธึ วา เจติยํ วา ปริกฺขิปิตฺวา ธมฺมาสเน วา ลมฺพิตฺวา ตตฺถ ปุปฺผานิ ปเวเสนฺตี’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา สิถิลวฏฺฏิกาย รชฺชุยา อนฺตเรปิ ปุปฺผานิ ปเวเสตุํ วฏฺฏตีติ วิญฺญายติ, วีมํสิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ อุภยตฺถาปิ ปเนตฺถ เนวตฺถิ วิโรโธติ อมฺหากํ ขนฺติฯ

มตฺถกทามนฺติ ธมฺมาสนาทิมตฺถเก ลมฺพกทามํฯ **ปุเปฺผหิ เวเฐนฺตี**ติ ปุปฺผทาเมน เวเฐนฺติฯ **เตสํเยวา**ติ อุปฺปลาทีนํเยวฯ **วาเกน วา ทณฺฑเกน วา**ติ วิสุํ อจฺฉิเนฺนน ปุปฺผสหิเตเนว วาเกน วา ทณฺฑเกน วาฯ **ขเนฺธ ฐปิตกาสาวสฺสา**ติ ขเนฺธ ฐปิตสงฺฆาฏิํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ตญฺหิ ตถา พนฺธิตุํ สกฺกา ภเวยฺยฯ อิมินาว อญฺญมฺปิ ตาทิสํ กาสาวํ วา วตฺถํ วา วุตฺตน

เยน พนฺธิตฺวา ตตฺถ ปุปฺผานิ ปกฺขิปิตุํ วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ อํสภณฺฑิกํ ปสิพฺพเก ปกฺขิตฺตสทิสตฺตา เวฐิมํ นาม น ชาตํ, ตสฺมา สิถิลพนฺธสฺส อนฺตรนฺตรา ปกฺขิปิตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ

ปุปฺผปเฏ จ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปุปฺผปฏํ กโรนฺตสฺส ทีฆโต ปุปฺผทามสฺส หรณปจฺจาหรณวเสน ปูรณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ติริยโต หรณํ ปน วายิมํ นาม โหติ, น ปูริมํฯ **ปุริมฏฺฐานํ อติกฺกาเมตี**ติ เอตฺถ ‘‘อผุสาเปตฺวาปิ อติกฺกาเมนฺตสฺส อาปตฺติเยวา’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ ‘‘ปุริมฏฺฐานํ อติกฺกาเมตี’’ติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา ตํ ยุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘อญฺญมญฺญํ อผุสาเปตฺวา อเนกกฺขตฺตุํ ปริกฺขิปิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺตีติ วุตฺตํ, ตตฺถ การณํ น ทิสฺสติฯ **พนฺธิตุํ วฏฺฏตี**ติ ปุปฺผรหิตาย สุตฺตโกฏิยา วากโกฏิยา วา พนฺธิตุํ วฏฺฏติฯ **เอกวารํ หริตฺวา วา ปริกฺขิปิตฺวา วา**ติ อิทํ ปุเพฺพ วุตฺตเจติยาทิปริเกฺขปํ ปุปฺผปฏกรณญฺจ สนฺธาย วุตฺตํ, ตสฺมา เจติยํ วา โพธิํ วา ปริกฺขิปเนฺตน เอกวารํ ปริกฺขิปิตฺวา ปุริมฏฺฐานํ สมฺปเตฺต อญฺญสฺส ทาตพฺพํ, เตนปิ เอกวารํ ปริกฺขิปิตฺวา ตเถว กาตพฺพํฯ ปุปฺผปฏํ กโรเนฺตน จ เอกวารํ หริตฺวา อญฺญสฺส ทาตพฺพํ, เตนปิ ตเถว กาตพฺพํฯ สเจปิ เทฺวเยว ภิกฺขู อุโภสุ ปเสฺสสุ ฐตฺวา ปริยาเยน หรนฺติ, วฏฺฏติเยวาติ วทนฺติฯ

ปูริตนฺติ ทีฆโต ปสารณวเสน ปูริตํฯ **วายิตุํ น ลภตี**ติ ทีฆโต ปสาริเต ติริยโต หรณํ วายนํ นาม โหตีติ เอกวารมฺปิ ปุปฺผคุณํ ติริยโต หริตุํ น วฏฺฏติฯ **ปุปฺผานิ ฐเปเนฺตนา**ติ อคนฺถิตานิ ปากติกปุปฺผานิ ฐเปเนฺตนฯ ปุปฺผทามํ ปน ปูชนตฺถาย ภูมิยํ ฐเปเนฺตน ผุสาเปตฺวา วา อผุสาเปตฺวา วา ทิคุณํ กตฺวา ฐเปตุํ น วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ **ฆฏิกทามโอลมฺพโก**ติ อเนฺตฆฏิกาการยุโตฺต ยมกทามโอลมฺพโกฯ เอเกกํ ปน ทามํ นิกฺขนฺตสุตฺตโกฏิยาว พนฺธิตฺวา โอลมฺพิตุํ วฏฺฏติ, ปุปฺผทามทฺวยํ สงฺฆฏิตฺกาเมนปิ นิกฺขนฺตสุตฺตโกฏิยาว สุตฺตโกฏิํ สงฺฆฏิตุํ วฏฺฏติฯ **อฑฺฒจนฺทากาเรน มาลาคุณปริเกฺขโป**ติ อฑฺฒจนฺทากาเรน มาลาคุณสฺส ปุนปฺปุนํ หรณปจฺจาหรณวเสน ปูเรตฺวา ปริกฺขิปนํฯ เตเนว ตํ ปูริเม ปวิฏฺฐํ, ตสฺมา เอตมฺปิ อฑฺฒจนฺทาการํ ปุนปฺปุนํ หรณปจฺจาหรณวเสน ปูริตํ น วฏฺฏติฯ เอกวารํ ปน อฑฺฒจนฺทากาเรน มาลาคุณํ หริตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ **ปุปฺผทามกรณ**นฺติ เอตฺถ สุตฺตโกฏิยํ คเหตฺวาปิ เอกโต กาตุํ น วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ เคณฺฑุกขรปตฺตทามานํ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา เจลาทีหิ กตทามมฺปิ น วฏฺฏติ อกปฺปิยานุโลมตฺตาติ วทนฺติฯ

‘‘ลาสิยนาฏกํ นาเฏนฺตี’’ติ วตฺวา ตเมว ปริยายนฺตเรน ทเสฺสตุํ **‘‘เรจกํ เทนฺตี’’**ติ วุตฺตํ, อภินยํ ทเสฺสนฺตีติ อโตฺถ, อตฺตโน อธิปฺปายํ ปกาเสตฺวา ‘‘เอวํ นจฺจิตพฺพ’’นฺติ ปฐมํ อุฏฺฐหิตฺวา นจฺจนาการํ ทเสฺสนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ เกจิ ปน ‘‘มุเข องฺคุลิโย ปกฺขิปิตฺวา สทฺทํ กโรนฺตา จกฺกมิว อตฺตานํ ภมยมานา เรจกํ เทนฺติ นามา’’ติ วทนฺติฯ เอเกกาย ปนฺติยา อฏฺฐ อฏฺฐ ปทานิ อสฺสาติ **อฏฺฐปทํ**ฯ ‘‘อฏฺฐาปท’’นฺติปิ ปฐนฺติฯ ทสปเทปิ เอเสว นโยฯ **ปทานี**ติ จ สาริอาทีนํ ปติฏฺฐานฏฺฐานานิฯ **ทสปทํ** นาม ทฺวีหิ ปนฺตีหิ วีสติยา ปเทหิ กีฬนชูตํฯ **อากาเสเยว กีฬนฺตี**ติ ‘‘อยํ สารี อสุกปทํ มยา นีตา, อยํ อสุกปท’’นฺติ เกวลํ มุเขเนว วทนฺตา อากาเสเยว ชูตํ กีฬนฺติฯ **ชูตผลเก**ติ ชูตมณฺฑเลฯ **ปาสกกีฬาย กีฬนฺตี**ติ ปาสกํ วุจฺจติ ฉสุ ปเสฺสสุ เอเกกํ ยาว ฉกฺกํ ทเสฺสตฺวา กตกีฬนํ, ตํ วเฑฺฒตฺวา ยถาลทฺธเอกกาทิวเสน สาริโย อปเนนฺตา อุปเนนฺตา จ กีฬนฺติฯ ฆเฏน กีฬา **ฆฏิกา**ติ เอเกฯ

มณฺชฏฺฐิยา วาติ มณฺชฏฺฐิรุกฺขสารํ คเหตฺวา ปกฺกกสาวํ สนฺธาย วทติฯ **สลากหตฺถ**นฺติ ตาลหีราทีนํ กลาปเสฺสตํ อธิวจนํฯ พหูสุ สลากาสุ วิเสสรหิตํ เอกํ สลากํ คเหตฺวา ตาสุ ปกฺขิปิตฺวา ปุน ตํเยว อุทฺธรนฺตา สลากหเตฺถน กีฬนฺตีติ เกจิฯ ปเณฺณน วํสาการเรน กตา

นาฬิกา **ปณฺณนาฬิกา**ฯ เตเนวาห **“ตํ ธมนฺตา”**ติฯ ปุจฺฉนฺตสฺส มุขาคตํ อกฺขรํ คเหตฺวา นฎฺฐมุฎฺฐิลาภาลาภาทิชานนกีฬา **อกฺขริกา**ติปิ วทนฺติฯ **หตฺถิสฺมินฺ**ติ นิมิตฺตเตฺถ ภุมฺมํ, หตฺถินิมิตฺตสิเปฺปติ อโตฺถฯ **อสฺสสฺมินฺ**ติอาทีสุปิ เอเสว นโยฯ ‘‘อุเสฺสเฬนฺติ อโปฺผเฎนฺตี’’ติ ทฺวินฺนํ ปทานํ อโตฺถ ปากโฎเยวาติ น วุโตฺตฯ ตตฺถ **อุเสฺสเฬนฺตี**ติ มุเขน อุเสฺสฬนสทฺทํ ปมุญฺจนฺติ, มหนฺตํ กตฺวา อพฺยตฺตสทฺทํ ปวเตฺตนฺตีติ อโตฺถฯ ‘‘อชานํ สญฺญํ เทนฺตา อชปาลกา วิย มุเขน วาตํ นิจฺฉาเรนฺตา สุขุมํ อพฺยตฺตนาทํ ปวเตฺตนฺตี’’ติปิ วทนฺติฯ **อโปฺผเฎนฺตี**ติ ภุชหตฺถสงฺฆฎฺฎนสทฺทํ ปวเตฺตนฺติ, วามหตฺถํ อุเร ฐเปตฺวา ทกฺขิเณน ปาณินา ตตฺถ ตาฬเนน สทฺทํ กโรนฺตีติ อโตฺถฯ **มุขฑิณฺฑิมนฺ**ติ มุขเภริยา เอตํ อธิวจนํฯ

๔๓๒. **ปสาทาวเหนา**ติ ปสาทชนนเกนฯ อภิกฺกมนํ **อภิกฺกนฺตนฺ**ติ อาห **‘‘คมเนนา’’**ติฯ ปฎิกฺกมนํ **ปฎิกฺกนฺตํ**ฯ **นิวตฺตเนนา**ติ นิวตฺติมตฺตํ ทเสฺสติฯ นิวเตฺตตฺวา ปน คมนํ คมนเมวฯ อภิมุขํ โลกิตํ อาโลกิตนฺติ อาห **‘‘ปุรโต ทสฺสเนนา’’**ติฯ **อิโต จิโต จ ทสฺสเนนา**ติ อนุทิสาเปกฺขนํ ทเสฺสติฯ ยํทิสาภิมุโข คจฺฉติ ติฎฺฐติ นิสีทติ, ตทภิมุขํ เปกฺขนํ **อาโลกิตํ,** ตทนุคตทิสาโลกนํ **‘‘วิโลกิต’’**นฺติ หิ วุจฺจติฯ อญฺญานิปิ เหฎฺฐา อุปริ ปจฺฉโต เปกฺขนวเสน **โอโลกิตอุโลฺลกิตาปโลกิตานิ** นาม โหนฺติฯ ตานิ ปน น สมณสารุปฺปานิ อปฺปสาทาวหานิ, เตเนวเตฺถ อาโลกิตวิโลกิตาเนว คหิตานิฯ **เตสนฺ**ติ สมาเส คุณีภูตานิปิ ปพฺพานิ ปรามสติฯ ‘‘ปพฺพสโงฺกจเนนา’’ติ หิ วุตฺตตฺตา ปพฺพานิ ตตฺถ คุณีภูตานิ สโงฺกจนสฺส ปธานตฺตาฯ **สติสมฺปชเญฺญ**หีติ สาตฺถกตาทิปริคฺคาหิกาย สติยา ตถาปวตฺตสมฺปชเญฺญน จ สมนฺนาคโต ปกาเรหิ, ปกฎฺฐํ วา สวิเสสํ ชานาตีติ สมฺปชาโน, ตสฺส ภาโว **สมฺปชญฺญํ**ฯ ตถาปวตฺตญาณเสฺสตํ อธิวจนํฯ **อภิสงฺขตตฺตา**ติ สมฺมา ปวตฺติตตฺตาฯ **เหฎฺฐาขิตฺตจกฺขู**ติ ขนฺธํ อนาเมตฺวาว อโธขิตฺตจกฺขุฯ ขนฺธํ นาเมตฺวา หิ เหฎฺฐาวโลกนํ น สมณสารุปฺปํฯ ‘‘โอกฺขิตฺตจกฺขู’’ติ จ อิมินา ยุคมตฺตทสฺสิตา วุตฺตาฯ

โพโนฺทติ โลโล มนฺทธาตุโกติ อโตฺถฯ **ภกุฎึ กตฺวา**ติ ภมุกเภทํ กตฺวาฯ **สาขเลฺยน ยุตฺตา**ติ ‘‘ตตฺถ กตมํ สาขลฺยํ? ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา’’ติอาทินา (ธ. ส. ๑๓๕๐) นเยน วุตฺตสาขเลฺยน สมนฺนาคตา, มุทุวจนาติ อโตฺถฯ **เนลา**ติ เอลํ วุจฺจติ โทโส, นาสฺสา เอลนฺติ เนลา, นิโทฺทสาติ อโตฺถฯ **กณฺณสุขา**ติ พฺยญฺชนมธุรตาย กณฺณานํ สุขา, สูจินา วิชฺฌนํ วิย กณฺณสูลํ น ชเนติฯ **ทานนิพทฺธานี**ติ นิพทฺธทานานิฯ

‘‘สาริปุตฺตโมคฺคลฺลาเน อามเนฺตสี’’ติ วตฺวา ‘‘คจฺฉถ ตุเมฺห สาริปุตฺตา’’ติ วจนโต ‘‘สาริปุตฺตา’’ติ อิทํ เอกเสสนเยน วุตฺตนฺติ อยมโตฺถ ปากโฎเยวาติ น วุโตฺตฯ ‘‘สาริปุตฺตา’’ติ หิ อิทํ เอกเสสนเยน วุตฺตํ วิรูเปกเสสสฺสปิ อิจฺฉิตตฺตา, เตเนวเตฺถ พหุวจนนิเทฺทโส กโตติฯ **สทฺธสฺส ปสนฺนสฺสา**ติ รตนตฺตยสฺส สทฺธาย สมนฺนาคตสฺส ตโตเยว จ ปสนฺนสฺส, กมฺมผลสทฺธาย วา สมนฺนาคตตฺตา สทฺธสฺส รตนตฺตยปฺปสาทพหุลตาย ปสนฺนสฺสฯ

๔๓๓. **อาปตฺติํ โรเปตพฺพา**ติ กุลทูสกกเมฺมน อาปนฺนาปตฺติํ โรเปตพฺพาฯ **ตสฺมิํ วิหาเร**ติ พหิคาเม วิหารํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อโนฺตคาเม วิหาโร ปน **“ตสฺมิํ คาเม น วสิตพฺพ”**นฺติ อิมินาว สงฺคหิโต คามคฺคหเณเนว คหิตตฺตาฯ ‘‘ตสฺมิํ วิหาเร’’ติ วจนโต ตสฺส คามสฺส สามนฺตา อญฺญสฺมิํ วิหาเร วสิตุํ วฎฺฎติฯ **สามนฺตคาเม ปิณฺฑาย น จริตพฺพนฺ**ติ ตสฺมิํ วิหาเร วาสสฺส ปฎิกฺขิตฺตตฺตา ยทิ ตตฺถ วสติ, เตน สามนฺตคาเมปิ ปิณฺฑาย น จริตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ **ตสฺมิํ คาเม ปิณฺฑาย น จริตพฺพนฺ**ติ ยสฺมิํ คาเม กุลทูสกกมฺมํ กตํ, ตสฺมิํ คาเม น จริตพฺพํฯ ยสฺมิญฺหิ คาเม วา นิคเม วา กุลทูสกกมฺมํ กตํ, ยสฺมิญฺจ วิหาเร วสติ, เนว ตสฺมิํ คาเม วา นิค

เม วา จริตุํ ลพฺภติ, น วิหาเร วสิตุํฯ สามนฺตวิหาเร วสเนฺตน ปน สามนฺตคาเม จริตุํ วฏฺฏติ ตตฺถ วาสสฺส อปฺปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ

๔๓๕. **อฏฺฐารส วตฺตานี**ติ ‘‘น อุปสมฺปาเทตพฺพํ, น นิสฺสโย ทาตโพฺพ, น สามเณโร อุปฏฺฐาเปตโพฺพ, น ภิกฺขุโนวาทกสมฺมุติ สาทิตพฺพา, สมฺมเตน ภิกฺขุนิโย น โอวทิตพฺพา, ยาย อาปตฺติยา สเงฺฆน ปพฺพาชนียกมฺมํ กตํ โหติ, น สา อาปตฺติ อาปชฺชิตพฺพา อญฺญา วา ตาทิสิกา ตโต วา ปาปิฏฺฐตรา, กมฺมํ น ครหิตพฺพํ, กมฺมิกา น ครหิตพฺพา, น ปกตตฺตสฺส ภิกฺขุโน อุโปสโถ ฐเปตโพฺพ, น ปวารณา ฐเปตพฺพา, น สวจนียํ กาตพฺพํ, น อนุวาโท ฐเปตโพฺพ, น โอกาโส กาเรตโพฺพ, น โจเทตโพฺพ, น สาเรตโพฺพ, น ภิกฺขูหิ สมฺปโยเชตพฺพ’’นฺติ เอวมาคตานิ อฏฺฐารส วตฺตานิฯ

อสฺสชิปุนพฺพสุกปฺปธานา **อสฺสชิปุนพฺพสุกา**ติ วุตฺตา สหจรณญาเยนฯ **อนุโลมปฏิปทํ อปฺปฏิปชฺชนฺตายา**ติ ยถาปญฺญตฺตสมฺมาวตฺตสงฺขาตํ อนุโลมปฏิปทํ อปฺปฏิปชฺชนฺตาย, เยน วเตฺตน จิเณฺณน สโงฺฆ อนุโลมิโก โหติ, ตสฺมิํ อวตฺตนโตติ วุตฺตํ โหติฯ **น ปนฺนโลมา โหนฺตี**ติ ปติตโลมา น โหนฺติ, อนุกูลวุตฺติโน น โหนฺตีติ อโตฺถฯ **นิตฺถรณมคฺคํ น ปฏิปชฺชนฺตี**ติ อนุโลมวตฺตสงฺขาตํ นิตฺถรณูปายํ น ปฏิปชฺชนฺติ, เยน วเตฺตน จิเณฺณน สาปตฺติกภาวโต นิตฺติณฺณา โหนฺติ, ตสฺมิํ นิตฺถรณกวตฺตสฺมิํ น วตฺตนฺติ, อาปตฺติวุฏฺฐานตฺถํ ตุริตตุริตา ฉนฺทชาตา น โหนฺตีติ วุตฺตํ โหติฯ **ทสหิ อโกฺกสวตฺถูหี**ติ ชาตินามโคตฺตกมฺมสิปฺปอาพาธลิงฺคกิเลสอาปตฺติหีนสงฺขาเตหิทสหิ อโกฺกสการเณหิฯ **ฉนฺทคามิตา ปาเปนฺตี**ติอาทีสุ **ย**-กาโร ‘‘สยํ อภิญฺญา’’ติอาทีสุ วิย ลุตฺตนิทฺทิโฏฺฐติ อาห **‘‘ฉนฺทคามิตายปิ ปาเปนฺตี’’**ติ อาทิฯ **เตส**นฺติ อสฺสชิปุนพฺพสุกานํ คณปาโมกฺขานํฯ

๔๓๖-๔๓๗. นิคมสฺส อปากฏตฺตา ตํ ทเสฺสตุํ **‘‘ตตฺถา’’**ติอาทิมาหฯ **ปรสนฺตกํ เทติ, ทุกฺกฏเมวา**ติ วิสฺสาสคฺคาเหน ปรสนฺตกํ คเหตฺวา เทนฺตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตญฺจ โข วตฺถุปูชนตฺถายา**ติ มาตาปิตูนมฺปิ เทเนฺตน วตฺถุปูชนตฺถาย เอว ทาตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ **‘‘มณฺฑนตฺถาย ปน สิวลิงฺคาทิปูชนตฺถายา**ติ เอตฺตกเมว วุตฺตตฺตา อิมํ วิกฺกิณิตฺวา ชีวิกมฺปิ กเปฺปสฺสนฺตีติ มาตุอาทีนํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **กสฺสจิปี**ติ ญาตกสฺส อญฺญาตกสฺส วา กสฺสจิปิฯ **ญาติสามเณเรเหวา**ติ อนุจฺฉวิกตฺตา วุตฺตํฯ **สมฺปตฺตานํ สามเณรานํ อุปฑฺฒภาคํ ทาตุํ วฏฺฏตี**ติ สงฺฆิกสฺส ลาภสฺส อุปจารสีมคตานํ สามเณรานมฺปิ สนฺตกตฺตา เตสมฺปิ อุปฑฺฒภาโค ลพฺภเตวาติ กตฺวา วุตฺตํฯ **จูฬก**นฺติ อุปฑฺฒภาคโตปิ อุปฑฺฒํฯ จตุตฺถภาคเสฺสตํ อธิวจนํฯ

‘‘สามเณรา…เป.… ฐเปนฺตี’’ติ อิทํ วสฺสเคฺคน อภาชิยํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ตตฺถ ตตฺถา**ติ มเคฺค วา เจติยงฺคเณ วาฯ **ทาเปตุํ น ลภนฺตี**ติ สามเณรหิ ทาเปตุํ อนนุจฺฉวิกตฺตา วุตฺตํฯ น หิ ตํ ปุปฺผทานํ นาม สิยาฯ ยทิ หิ ตถา อาคตานํ เตสํ ทานํ ปุปฺผทานํ ภเวยฺย, สามเณรหิปิ ทาตุํ น ลเภฺภยฺยฯ **สยเมวา**ติ สามเณรา สยเมวฯ **ยาคุภตฺตาทีนิ อาหายา**ติ อิทํ ภิกฺขูนํ อตฺถาย ยาคุภตฺตาทิสมฺปาทนํ สนฺธาย วุตฺตตฺตา ‘‘น วฏฺฏตี’’ติ อวิเสเสน วุตฺตํฯ

วุตฺตนเยเนวาติ มาตาปิตูนํ ตาว หริตฺวาปิ หราเปตฺวาปิ ปโกฺกสิตฺวาปิ ปโกฺกสาเปตฺวาปิ ทาตุํ วฏฺฏติ, เสสญาตกานํ ปโกฺกสาเปตฺวาวฯ มาตาปิตูนญฺจ หราเปเนฺตน ญาติสามเณเรเหว หราเปตพฺพํ, อิตเร ปน ยทิ สยเมว อิจฺฉนฺติ, วฏฺฏตีติ อิมํ ปุเปฺผ วุตฺตนยํ ผเลปิ อติทิสติ, ตสฺมา ผลมฺปิ มาตาปิตูนํ หรณหราปนาทินา ทาตุํ วฏฺฏติ, เสสญาตีนํ ปโกฺกสาเปตฺวาวฯ อิทานิ ‘‘โย หริตฺวา วา หราเปตฺวา วา…เป.… อิสฺสรวตาย ททโต ถุลฺลจฺจย’’นฺติ อิมํ ปุเปฺผ วุตฺตนยํ ผเลปิ สงฺขิปิตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘กุลสงฺคหตฺถาย ปนา’’**ติอาทิมาหฯ **ขีณปริพฺ**

พยานนฺติ อาคนฺตุเก สนฺธาย วุตฺตํฯ **ผลปริเจฺฉเทน วา**ติ ‘‘เอตฺตกานิ ผลานิ ทาตพฺพานี’’ติ เอวํ ผลปริเจฺฉเทน วาฯ **รุกฺขปริเจฺฉเทน วา**ติ ‘‘อิเมหิ รุเกฺขหิ ทาตพฺพานี’’ติ เอวํ รุกฺขปริเจฺฉเทน วาฯ ปริจฺฉิเนฺนสุปิ รุเกฺขสุ ‘‘อิธ ผลานิ สุนฺทรานิ, อิโต คณฺหถา’’ติ วทเนฺตน กุลสงฺคโห กโต นาม โหตีติ อาห **‘‘เอวํ ปน น วตฺตพฺพ’’**นฺติฯ

รุกฺขจฺฉลฺลีติ รุกฺขตฺตโจฯ เตสํ เตสํ คิหีนํ คามนฺตรเทสนฺตราทีสุ สาสนปฏิสาสนหรณํ **ชงฺฆเปสนิกํ**ฯ เตนาห ‘‘คิหีนํ ทูเตยฺยํ สาสนหรณกมฺม’’นฺติฯ ทูตสฺส กมฺมํ **ทูเตยฺยํ**ฯ **ปฐมํ สาสนํ อคฺคเหตฺวาปิ...เป.... ปเท ปเท ทุกฺกฎ**นฺติ อิทํ ตสฺส สาสนํ อาโรเจสฺสามีติ อิมินา อธิปฺปาเยน คมนํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตสฺส ปน สาสนํ ปฏิกฺขิปิตฺวา สยเมว การุเญฺญ ฐิโต คนฺตฺวา อตฺตโน ปติรูปํ สาสนํ อาโรเจติ, อนาปตฺติฯ **ปุเพฺพ วุตฺตปฺปการ**นฺติ ‘‘มม วจเนน ภควโต ปาเท วนฺทถา’’ติอาทินา วุตฺตปฺปการํ สิกฺขาปเท ปฐมํ วุตฺตํฯ **ปกฺกมตายสฺมา**ติ อิทํ ปพฺพาชนียกมฺมวเสน วุตฺตํฯ ปุน **ปกฺกมตายสฺมา**ติ อิทํ ปน ปพฺพาชนียกมฺมกตสฺส วตฺตวเสน วุตฺตํฯ **ปฐมสงฺฆเภทสทิสาเนวา**ติ เอตฺถ อเงฺคสุปิ ยถา ตตฺถ ปรกฺกมนํ, เอวํ อิธ ฉนฺทาทีหิ ปาปนํ ทฎฺฐพฺพํฯ เสสํ ตาทิสเมวาติฯ

กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

นิคมนวณฺณนา

๔๔๒. ปฐมํ อาปตฺติ อาปชฺชนํ เอเตสนฺติ **ปฐมาปตฺติกา**ฯ **ตตฺตกานิ อหานี**ติ ปฏิจฺฉาทิตทิวสโต ปฎฺฐาย ยาว อาโรจิตทิวโส, ตาว ทิวสปกฺขมาสสํวจฺฉรวเสน ยตฺตโก กาโล อติกฺกโนฺต, ตตฺตกํ กาลนฺติ อโตฺถฯ **อกาเมน อวเสนา**ติ เอตฺถ อปฺปฏิกมฺมกตาย อาปตฺติยา สคฺคโมกฺขาวรณภาวโต อนิจฺฉเนฺตนปิ ปริวสิตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ **อวฺหาตโพฺพ**ติ อพฺภานกมฺมวเสน ปโกฺกสิตโพฺพฯ **เต จ ภิกฺขู คารยฺหา**ติ เอตฺถ เย อูนภาวํ ญตฺวา อเพฺภนฺติ, เต ภิกฺขู จ ครหิตพฺพา สาติสารา สโทสา, ทุกฺกฏํ อาปชฺชนฺตีติ อยมโตฺถ ปากโฎเยวาติ น วุโตฺตฯ **สามีจี**ติ วตฺตํฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฎฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

เตรสกวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. อนิยตกณฺฑํ

๑. ปฐมอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๔๓. ปุตฺตสเทฺทน สามญฺญนิเทฺทสโต เอกเสสนเยน วา ปุตฺตีปิ คหิตาติ อาห **“พหู ธีตโร จา”**ติฯ **ทานปฺปทาเนสูติ** ขุทฺทเกสุ เจว มหเนฺตสุ จ ทาเนสุฯ ฉณํ นาม อตฺตโน เคเห กตฺตพฺพมงฺคลนฺติ อาห **“อาวาหวิวาหมงฺคลาทีสู”**ติฯ เอตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน ผคฺคุณมาสาทีสุ อุตฺตรผคฺคุณาทิอภิลกฺขิตทิวเสสุ สปริชนานํ มนุสฺสานํ มงฺคลกรณมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ **อนุตรุสฺสเวสูติ** มหุสฺสวสฺส อนุตรนฺตรา ปวตฺติตอุสฺสเวสุฯ **อาสาฬฺหีปวารณนกฺขตฺตาทีสูติ** เอตฺถ นกฺขตฺตสโทฺท ปเจฺจกํ โยเชตโพฺพฯ ตตฺถ **อาสาฬฺหีนกฺขตฺตนฺติ** วสฺสูปคมนปูชาทิวสํ สนฺธาย วุตฺตํ, **ปวารณนกฺขตฺตนฺติ** ปวารณปูชาทิวสํ สนฺธายฯ **อาทิ**-สเทฺทน ยสฺมิํ นกฺขเตฺต คามนิคมวาสิโน ตโย สตฺต วา ทิวเส นกฺขตฺตโฆสนํ กตฺวา ยถาวิภวํ อลงฺกตปฏิยตฺตา โภเค ปริภุญฺชนฺตา นกฺขตฺตกีฬํ กีฬนฺติ, ตมฺปิ สงฺคณฺหาติฯ **อิเมปิ ทารกาติ** อตฺตโน ทารเก สนฺธาย วทนฺติฯ **ตทนนฺตรนฺติ** ภิกฺขูนํ โภชนานนฺตรํฯ

๔๔๔-๔๔๕. **ตํ กมฺมนฺติ** ตํ อชฺฌาจารกมฺมํฯ ***ภิกฺขุ นิสิเนฺนติ*** เอตฺถ ***ภิกฺขูติ*** ภุมฺมเตฺถ ปจฺจตฺตวจนํ, ภุมฺมวจนสฺส วา โลปํ กตฺวา นิเทฺทโสติ อาห **“*ภิกฺขุมฺหิ นิสิเนฺน*”**ติฯ ปาฬิยํ ‘‘โสตสฺส รโห’’ติ อิทํ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ, ‘‘ปฏิจฺฉเนฺน อาสเน’’ติ ปน วจนโต ‘‘สกฺกา โหติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุ’’นฺติ จ วุตฺตตฺตา จกฺขุสฺส รโห อิธาธิเปฺปโตติ ทเสฺสตุํ **“กิญฺจาปี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพติ** รโห นิสชฺชาปตฺติยา ปริเจฺฉโท ววตฺถานํ เวทิตพฺพํฯ อิทานิ จกฺขุสฺส รเหเนว อาปตฺติํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ทเสฺสนฺโต **“สเจปิ หี”**ติอาทิมาหฯ **ปิหิตกวาฏสฺสาติ** อิมินา ปฏิจฺฉนฺนภาวโต จกฺขุสฺส รโหสพฺภาวํ ทเสฺสติฯ **อปิหิตกวาฏสฺสาติ** อิมินา อปฺปฏิจฺฉนฺนภาวํ ทเสฺสติฯ อปฺปฏิจฺฉเนฺน จ ทุติยสิกฺขาปเท อาคตนเยน โสตสฺส รหวเสนปิ ปริเจฺฉโท เวทิตโพฺพติ อาห **“อโนฺตทฺวาทสหเตฺถปิ โอกาเส”**ติ ฯ ‘‘อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ’’ติ หิ อิทํ โสตสฺส รหาภาวํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยทิ หิ จกฺขุเสฺสว รหาภาวํ สนฺธาย วเทยฺย , ‘‘อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ’’ติ น วเทยฺย อปฺปฏิจฺฉเนฺน ตโต ทูรตเร นิสิเนฺนปิ จกฺขุสฺส รหาสมฺภวโตฯ ยสฺมา นิสีทิตฺวา นิทฺทายโนฺต กปิมิทฺธปเรโต กญฺจิ กาลํ จกฺขูนิ อุมฺมีเลติ, กญฺจิ กาลํ นิมีเลติ, น จ มหานิทฺทํ โอกฺกมติ, ตสฺมา ‘‘นิทฺทายโนฺตปิ อนาปตฺติํ กโรตี’’ติ วุตฺตํฯ นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺต ปน ตาทิโส น โหตีติ อาห **“นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺต น กโรตี”**ติ, อนาปตฺติํ น กโรตีติ อโตฺถฯ

ปฏิลทฺธโสตาปตฺติผลาติ อนฺติมปริเจฺฉทโต อริยสาวิกํ ทเสฺสติฯ **ปฏิวิทฺธจตุสจฺจาติ** โสตาปตฺติมเคฺคน ปฏิวิทฺธจตุสจฺจาฯ **ติณฺณํ ธมฺมานํ อญฺญตเรน กาเรตโพฺพติ** นิสชฺชํ ปฏิชานมานสฺส ติณฺณํ ธมฺมานํ อญฺญตรสมาโยโค โหติเยวาติ วุตฺตํฯ ปาราชิเกน ปน สงฺฆาทิเสเสน จ ปาจิตฺติเยน จ เตนากาเรน นิสชฺชํ ปฏิชานมาโนว กาเรตโพฺพฯ **น อปฺปฏิชานมาโนติ** อลชฺชีปิ อปฺปฏิชานมาโน อาปตฺติยา น กาเรตโพฺพติ อวิเสเสน วุตฺตํฯ โส หิ ยาว น ปฏิชานาติ, ตาว เนว สุโทฺธ, น อสุโทฺธติ วา วตฺตโพฺพ, วตฺตานุสนฺธินา ปน กาเรตโพฺพฯ วุตฺตเญฺหตํ –

> ‘‘ปฏิญฺญา ลชฺชีสุ กตา, อลชฺชีสุ เอวํ น วิชฺชติ;
> พหุมฺปิ อลชฺชี ภาเสยฺย, วตฺตานุสนฺธิเตน การเย’’ติฯ (ปริ. ๓๕๙);

เยน วา สา สเทฺธยฺยวจสา อุปาสิกา วเทยฺย, เตน โส ภิกฺขุ กาเรตโพฺพติ เอตฺถ ‘‘ปฏิชานมาโน’’ติ อวุเตฺตปิ อธิการตฺตา **‘‘ปฏิชานมาโนว เตน โส ภิกฺขุ กาเรตโพฺพ’’**ติ วุตฺตํฯ ตถารูปาย อุปาสิกาย วจเนน อญฺญถตฺตาภาวโต **ทิฎฺฐํ นาม ตถาปิ โหติ, อญฺญถาปิ โหตี**ติ ทสฺสเนน อญฺญถตฺตสมฺภวํ ทเสฺสติฯ **เอวํ มหิทฺธิกา นาม...เป.... วทาเปถา**ติ อิทํ ‘‘เอวํ มหิทฺธิกาปิ ตุเมฺห เอวรูเป อาสงฺกนีเย ฐาเน กสฺมา อนุปปริกฺขิตฺวา นิสินฺนตฺถ, ตุมฺหาทิเสหิ นาม อนุตรฆเร นิสีทเนฺตหิ อุปปริกฺขิตฺวา ปติรูเป ฐาเน นิสีทิตพฺพ’’นฺติ เถรํ โอวทโนฺต อาห, น ปน อสทฺทหโนฺตฯ เถโร อตฺตโน อนุปปริกฺขิตฺวา อนิสินฺนภาวํ ทเสฺสโนฺต **‘‘อนฺตรฆรเสฺสเวโส อาวุโส โทโส’’**ติ อาหฯ **เอวมกาสิ**นฺติ อตฺตโน นิคูหิตพฺพมฺปิ คุณํ ปกาเสโนฺต เอวํ วิย อิทฺธิปาฏิหาริยํ อกาสิํฯ **รเกฺขยฺยาสิ ม**นฺติ ‘‘มา มํ อเญฺญปิ เอวํ ชานนฺตู’’ติ อตฺตโน คุณํ อชานาเปตุกาโม วทติฯ

๔๔๖-๔๕๑. **มาตุคามสฺส เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวโนฺต**ติ เอตฺถ ‘‘มเคฺค’’ติ ปาฐเสโส ทฎฺฐโพฺพติ อาห **‘‘มาตุคามสฺส มเคฺค’’**ติฯ รโห นิสชฺชสฺสาทสฺส อสติปิ เมถุนราคภาเว ตปฺปฏิพทฺธกิเลสตฺตา วุตฺตํ **‘‘เมถุนธมฺมสนฺนิสฺสิตกิเลโส วุจฺจตี’’**ติ, เตเนว **สนฺนิสฺสิต**คฺคหณํ กตํฯ ตํ สนฺธาย อคเตปิ อสุทฺธจิเตฺตน คตตฺตา **‘‘อสฺสาเท อุปฺปเนฺน ปาจิตฺติย’’**นฺติ วุตฺตํฯ **รหสฺสาโท อุปฺปชฺชติ อนาปตฺตี**ติ สุทฺธจิเตฺตน คนฺตฺวา นิสินฺนตฺตา จิตฺตุปฺปาทมเตฺตเนตฺถ อาปตฺติ น โหตีติ วุตฺตํฯ **อยํ ธโมฺม อนิยโต**ติ เอตฺถ ติณฺณํ อาปตฺตีนํ ยํ อาปตฺติํ วา วตฺถุํ วา ปฏิชานาติ, ตสฺส วเสน กาเรตพฺพตาย อนิยโตติ อยมเตฺถ ปากโฎเยวาติ น วุโตฺตฯ ยํ อาปตฺติํ ปฏิชานาติ, ตสฺสา วเสเนตฺถ องฺคเภโท เวทิตโพฺพฯ

ปฐมอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. ทุติยอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๒. ‘‘เอโก’’ติ วุตฺตตฺตา ‘‘นิสชฺชํ กเปฺปตุํ ปฏิกฺขิตฺต’’นฺติ อิมินา สมฺพโนฺธ น ฆฏตีติ อาห **‘‘ยํ เอโก...เป.... สมฺพโนฺธ เวทิตโพฺพ’’**ติฯ **เอตํ ปจฺจตฺตวจน**นฺติ ‘‘เอโก’’ติ อิทํ ปจฺจตฺตวจนํฯ

๔๕๓. **พหิ ปริกฺขิตฺต**นฺติ พหิ ปาการาทินา ปริกฺขิตฺตํฯ **ปริเวณงฺคณ**นฺติ ปริเวณมาฬกํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อิตฺถีปิ ปุริโสปี**ติ เอตฺถ ปฐเม กสฺมา อิตฺถิสตมฺปิ อนาปตฺติํ น กโรติ, อิธ เอกาปิ กสฺมา อนาปตฺติํ กโรตีติ? วุจฺจเต – ปฐมสิกฺขาปทํ ‘‘สกฺกา โหติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุ’’นฺติ วุตฺตตฺตา เมถุนธมฺมวเสน อาคตํ, น จ เมถุนสฺส มาตุคาโม ทุติโย โหติฯ อิตฺถิโย หิ อญฺญมญฺญิสฺสา วชฺชํ ปฏิจฺฉาเทนฺติ, เตเนว เวสาลิยํ มหาวเน ทฺวารํ วิวริตฺวา นิปเนฺน ภิกฺขุมฺหิ สมฺพหุลา อิตฺถิโย ยาวทตฺถํ กตฺวา ปกฺกมิํสุ, ตสฺมา ตตฺถ ‘‘อิตฺถิสตมฺปิ อนาปตฺติํ น กโรตี’’ติ วุตฺตํฯ อิทํ ปน สิกฺขาปทํ ทุฎฺฐุลฺลวาจาวเสน อาคตํ ‘‘อลญฺจ โข โหติ มาตุคามํ ทุฎฺฐุลฺลาหิ วาจาหิ โอภาสิตุ’’นฺติ วุตฺตตฺตาฯ ทุฎฺฐุลฺลวาจญฺจ สุตฺวา มาตุคาโมปิ น ปฏิจฺฉาเทติฯ เตเนว **ทุฎฺฐุลฺลวาจาสิกฺขาปเท** ยา ตา อิตฺถิโย หิริมนา, ตา นิกฺขมิตฺวา ภิกฺขู อุชฺฌาเปสุํ, ตสฺมา อิธ ‘‘อิตฺถีปิ อนาปตฺติํ กโรตี’’ติ วุตฺตํฯ อิธ อปฺปฏิจฺฉนฺนตฺตา อิตฺถีปิ อนาปตฺติํ กโรติ, ตตฺถ ปฏิจฺฉนฺนตฺตา อิตฺถิสตมฺปิ อนาปตฺติํ น กโรตีติ จ วทนฺติฯ

กายสํสคฺควเสน **อนโนฺธ** วุโตฺต, ทุฎฺฐุลฺลวาจาวเสน **อพธิโร**ฯ **อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ โอกาเส**ติ โสตสฺส รหาภาโว วุโตฺต, เอเตน ‘‘โสตสฺส รโห ทฺวาทสหเตฺถน ปริจฺฉินฺทิตโพฺพ’’ติ ทเสฺสติ ฯ ตสฺมา ทฺวาทสหตฺถโต พหิ นิสิโนฺน อนาปตฺติํ น กโรติ สติปิ จกฺขุสฺส รหา

ภาเว โสตสฺส รหสพฺภาวโตฯ อิมสฺมิญฺหิ สิกฺขาปเท อปฺปฏิจฺฉนฺนตฺตา โสตสฺส รโหเยว อธิเปฺปโตฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘จกฺขุสฺส รโห’’ติ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํฯ **เกนจิ** ปน ‘‘เทฺวปิ รหา อิธ อธิเปฺปตา’’ติ วุตฺตํ, ตํ น คเหตพฺพํฯ น หิ อปฺปฏิจฺฉเนฺน โอกาเส จกฺขุสฺส รโห สมฺภวติ ทฺวาทสหตฺถโต พหิ ทสฺสนวิสเย ทูรตเร นิสินฺนสฺสปิ ทฏฺฐุํ สกฺกุเณยฺยภาวโตฯ **นิทฺทายโนฺตปี**ติ อิมินา ‘‘นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺตปิ คหิโตเยวา’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ ‘‘นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายเนฺตปิ สติปิ จกฺขุสฺส รเห อพธิรตฺตา โสตสฺส รโห นตฺถี’’ติ **คณฺฐิปทการานํ** อธิปฺปาโยฯ ยถา ปน นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺต อโนฺธ วิย กิญฺจิ น ปสฺสตีติ จกฺขุสฺส รโห สมฺภวติ, ตถา พธิโร วิย กิญฺจิ สทฺทํ น สุณาตีติ โสตสฺส รโหปิ สมฺภวตีติ สกฺกา วตฺตุํฯ อฏฺฐกถายญฺจ **ฐิโต วา นิสิโนฺน วาติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ, ปฐมสิกฺขาปเท** วิย ‘‘นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายโนฺตปิ อนาปตฺตึ น กโรตี’’ติ อิทํ ปน น วุตฺตํ, ตสฺมา วีมํสิตฺวา ยถา น วิรุชฺฌติ, ตถา คเหตพฺพํฯ

โสตสฺส รหเสฺสว อิธาธิเปฺปตตฺตา **‘‘พธิโร ปน จกฺขุมาปี’’**ติ วุตฺตํฯ อนฺธสฺส อปฺปฏิจฺฉนฺนมฺปิ ปฏิจฺฉนฺนปกฺขํ ภชตีติ ปฐมสิกฺขาปทสฺส วิสยตฺตา วุตฺตํ **‘‘อโนฺธ วา อพธิโรปิ น กโรตี’’**ติฯ ยเถว หิ ตตฺถ อปิหิตกวาฏสฺส คพฺภสฺส อโนฺต สมีเปปิ ฐิโต อโนฺธ อนาปตฺตึ น กโรติ, เอวมยมฺปีติ ทฏฺฐพฺพํฯ **อุภยตฺถาปี**ติ ทฺวีสุปิ อนิยเตสุฯ ยสฺมา ทฺวีหิ สิกฺขาปเทหิ อุทายิเตฺถรํ อารพฺภ วิสุํ ปญฺญตฺตา กาจิ อาปตฺติ นาม นตฺถิ, ตสฺมา ตสฺส ตสฺส สิกฺขาปทสฺส อาทิกมฺมิเก สนฺธาย อาทิกมฺมิกานํ อนาปตฺติ วุตฺตาฯ อุปนนฺทเตฺถราทโย หิ รโห นิสชฺชาทีนํ อาทิกมฺมิกาฯ ภควตา ปน ปฐมํ ปญฺญตฺตสิกฺขาปทานิเยว คเหตฺวา อุปนนฺทวตฺถุสฺมิํ อนิยตกฺกโม ทสฺสิโตฯ ยทิ อิเมหิ สิกฺขาปเทหิ วิสุํ ปญฺญตฺตา อาปตฺติ นาม นตฺถิ, อถ กสฺมา ภควตา อนิยตทฺวยํ ปญฺญตฺตนฺติ? เอวรูปายปิ อุปาสิกาย วุจฺจมาโน ปฏิชานมาโนเยว อาปตฺติยา กาเรตโพฺพ, น อปฺปฏิชานมาโนติ ทเสฺสเนฺตน ภควตา ยาย กายจิ อาปตฺติยา เยน เกนจิ โจทิเต ปฏิญฺญาตกรณํเยว ทฬฺหํ กตฺวา วินยวินิจฺฉยลกฺขณํ ฐปิตํฯ อถ ภิกฺขุนีนํ อนิยตํ กสฺมา น วุตฺตนฺติ? อิทเมว ลกฺขณํ สพฺพตฺถ อนุคตนฺติ น วุตฺตํฯ

ทุติยอนิยตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

อนิยตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. นิสฺสคฺคิยกณฺฑํ

๑. จีวรวโคฺค

๑. ปฐมกถินสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๕๙. **สมิตาวินา**ติ สมิตปาเปนฯ **โคตมเก เจติเย**ติ โคตมยกฺขสฺส เจติยฏฺฐาเน กตวิหาโร วุจฺจติฯ **ปริภุญฺชิตุํ อนุญฺญาตํ โหตี**ติ ภควตา คหปติจีวเร อนุญฺญาเต พหูนิ จีวรานิ ลภิตฺวา ภณฺฑิกํ กตฺวา สีเสปิ ขเนฺธปิ กฎิยาปิ ฐเปตฺวา อาคจฺฉเนฺต ภิกฺขู ทิสฺวา จีวเร สีมํ พนฺธเนฺตน ติจีวรํ ปริโภคตฺถาย อนุญฺญาตํ, น ปน อธิฏฺฐานวเสนฯ นหายนฺติ เอตฺถาติ **นหานํ,** นหานติตฺถํฯ

๔๖๐. เอโก กิร พฺราหฺมโณ จิเนฺตสิ ‘‘พุทฺธรตนสฺส จ สงฺฆรตนสฺส จ ปูชา ปญฺญายติ, กถํ นุ โข ธมฺมรตนํ ปูชิตํ นาม โหตี’’ติฯ โส ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ ภควา อาห ‘‘สเจปิ พฺราหฺมณ ธมฺมรตนํ ปูเชตุกาโม, เอกํ พหุสฺสุตํ ปูเชหี’’ติฯ พหุสฺสุตํ ภเนฺต อาจิกฺขถาติฯ ภิกฺขุสงฺฆํ ปุจฺฉาติฯ โส ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘พหุสฺสุตํ ภเนฺต อาจิกฺขถา’’ติ อาหฯ อานนฺทเตฺถโร พฺราหฺมณาติฯ พฺราหฺมโณ เถรํ สหสฺสคฺฆนเกน จีวเรน ปูเชสิฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ปฎิลาภวเสน อุปฺปนฺน**’’นฺติฯ **อุปฺปนฺน**-สโทฺท นิปฺผนฺนปริยาโยปิ โหตีติ ตํ ปฎิกฺขิปเนฺต อาห **‘‘โน นิปฺผตฺติวเสนา’’**ติฯ ปฐมเมว หิ ตํ ตนฺตวายเกเมฺมน นิปฺผนฺนํฯ

เถรสฺส สนฺติเก อุปชฺฌํ คาหาเปตฺวา สยํ อนุสฺสาวนกมฺมํ กโรตีติ เอตฺถ สาริปุตฺตเตฺถโรปิ ตเถว กโรตีติ ทฎฺฐพฺพํฯ เอวํ เอกเมเกน อตฺตโน ปตฺตจีวรํ ทตฺวา ปพฺพาเชตฺวา อุปชฺฌํ คณฺหาปิตานิ ปญฺจ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ อเหสุํฯ **อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อติวิย มมายตี**ติ อานนฺทเตฺถโร ตาว มมายตุ อขีณาสวภาวโต, สาริปุตฺตเตฺถโร กถนฺติ? น อิทํ มมายนํ เคหสฺสิตเปมวเสน, อถ โข คุณสมฺภาวนาวเสนาติ นายํ โทโสฯ **นวมํ วา ทิวสํ ทสมํ วา**ติ ภุมฺมเตฺถ อุปโยควจนํ , นวเม วา ทสเม วา ทิวเสติ อโตฺถฯ **สเจ ภเวยฺยา**ติ สเจ กสฺสจิ เอวํ สิยาฯ **วุตฺตสทิสเมวา**ติ เอตฺถ ‘‘วุตฺตทิวสเมวา’’ติปิ ปฐนฺติฯ **ธาเรตุ**นฺติ เอตฺถ ‘‘อาหา’’ติ ปาฐเสโส ทฎฺฐโพฺพฯ

๔๖๒-๔๖๓. **นิฎฺฐิตจีวรสฺมิ**นฺติ ภุมฺมวจนสฺส โลปํ กตฺวา นิเทฺทโสติ อาห **‘‘นิฎฺฐิเต จีวรสฺมิ’’**นฺติ, จีวรสฺส กรณปลิโพเธ อุปจฺฉิเนฺนติ วุตฺตํ โหติฯ ปาสปฎฺฎคณฺฐิกปฎฺฎปริโยสานํ ยํ กิญฺจิ กาตพฺพํ, ตํ กตฺวาติ โยเชตพฺพํฯ **สูจิยา ปฎิสามน**นฺติ อิทํ สูจิกมฺมสฺส สมฺมา ปรินิฎฺฐิตภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, สูจิกมฺมนิฎฺฐานเมเวตฺถ ปมาณํฯ **เอเตสมฺปี**ติ วินฎฺฐาทีนํ ปรามสติฯ

กถิเน จ อุพฺภตสฺมินฺติ ยํ สงฺฆสฺส กถินํ อตฺถตํ, ตสฺมิํ กถิเน จ อุพฺภเตติ อโตฺถฯ **ทุติยสฺส ปลิโพธสฺส อภาวํ ทเสฺสตี**ติ อาวาสปลิโพธสฺส อภาวํ ทเสฺสติฯ เอตฺถ จ ‘‘นิฎฺฐิตจีวรสฺมิํ อุพฺภตสฺมิํ กถิเน’’ติ อิเมหิ ทฺวีหิ ปเทหิ ทฺวินฺนํ ปลิโพธานํ อภาวทสฺสเนน อตฺถตกถินสฺส ปญฺจมาสพฺภนฺตเร ยาว จีวรปลิโพโธ อาวาสปลิโพโธ จ น อุปจฺฉิชฺชติ, ตาว อนธิฎฺฐิตํ อวิกปฺปิตํ อติเรกจีวรํ ทสาหโต ปรมฺปิ ฐเปตุํ วฎฺฎตีติ ทีเปติฯ อตฺถตกถินสฺส หิ ยาว กถินสฺส อุพฺภารา อนามนฺตจาโร อสมาทานจาโร ยาวทตฺถจีวรํ คณโภชนํ โย จ ตตฺถ จีวรุปฺปาโทติ อิเม ปญฺจานิสํสา ลพฺภนฺติฯ ปกฺกมนํ อเนฺต อสฺสาติ **ปกฺกมนนฺติกา**ฯ เอวํ เสสาปิ เวทิตพฺพาฯ วิตฺถาโร ปเนตฺถ อาคตฏฺฐาเนเยว อาวิ ภวิสฺสติฯ

โขมนฺติ โขมสุเตฺตหิ วายิตํ โขมปฏจีวรํ, ตถา เสสานิฯ **สาณ**นฺติ สาณวากสุเตฺตหิ กต จีวรํฯ **ภงฺค**นฺติ โขมสุตฺตาทีนิ สพฺพานิ เอกจฺจานิ วา มิเสฺสตฺวา กตจีวรํฯ ภงฺคมฺปิ วากมยเม วาติ เกจิฯ ทุกูลํ ปฏฺฏุณฺณํ โสมารปฏํ จีนปฏํ อิทฺธิชํ เทวทินฺนนฺติ อิมานิ ปน ฉ จีวรานิ เอ เตสํเยว อนุโลมานีติ วิสุํ น วุตฺตานิฯ **ทุกูล**ญฺหิ สาณสฺส อนุโลมํ วากมยตฺตาฯ ปฏฺฏุณฺณเท เส สญฺชาตวตฺถํ **ปฏฺฏุณฺณํ**ฯ ''ปฏฺฏุณฺณโกเสยฺยวิเสโส''ติ หิ **อภิธานโกเส** วุตฺตํฯ โสมาร เทเส จีนเทเส จ ชาตวตฺถานิ **โสมารจีนปฏานิ**ฯ ปฏฺฏุณฺณาทีนิ ตีณิ โกเสยฺยสฺส อนุโลมานิ ปาณเกหิ กตสุตฺตมยตฺตาฯ **อิทฺธิชํ** เอหิภิกฺขูนํ ปุญฺญิทฺธิยา นิพฺพตฺตจีวรํ, ตํ โขมาทีนํ อญฺญตรํ โหตีติ เตสํ เอว อนุโลมํฯ เทวตาหิ ทินฺนํ จีวรํ **เทวทินฺนํ**, ตํ กปฺปรุกฺเข นิพฺพตฺตํ ชา ลินิยา เทวกญฺญาย อนุรุทฺธเตฺถรสฺส ทินฺนวตฺถสทิสํ, ตมฺปิ โขมาทีนํเยว อนุโลมํ โหติ เตสุ อญฺญตรภาวโตฯ

มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส วิทตฺถึ สนฺธาย **''เทฺว วิทตฺถิโย''**ติอาทิ วุตฺตํฯ อิมินา ทีฆโต วฑฺฒกีหตฺถปฺปมาณํ วิตฺถารโต ตโต อุปฑฺฒปฺปมาณํ วิกปฺปนุปคนฺติ ทเสฺสติฯ ตถา หิ ''สุคต วิทตฺถิ นาม อิทานิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ติโสฺส วิทตฺถิโย, วฑฺฒกีหเตฺถน ทิยฑฺฒ หโตฺถ โหตี''ติ **กุฏิการสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ** (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๓๔๘-๓๔๙) วุตฺตํ, ตสฺมา สุคตงฺคุเลน ทฺวาทสงฺคุลํ วฑฺฒกีหเตฺถน ทิยโฑฺฒ หโตฺถติ สิทฺธํฯ เอวญฺจ กตฺวา สุคตงฺคุเลน อฏฺฐงฺคุลํ วฑฺฒกีหตฺถปฺปมาณนฺติ อิทํ อาคตเมวาติฯ

ตํ อติกฺกามยโตติ เอตฺถ **ต**นฺติ จีวรํ กาลํ วา ปรามสติฯ **ตสฺส โย อรุโณ**ติ ตสฺส จีวรุปฺ ปาททิวสสฺส โย อติกฺกโนฺต อรุโณฯ **จีวรุปฺปาททิวเสน สทฺธิ**นฺติ จีวรุปฺปาททิวสสฺส อติกฺ กนฺตอรุเณน สทฺธินฺติ อโตฺถฯ **ทิวส**สเทฺทน หิ ตํทิวสนิสฺสิโต อรุโณ วุโตฺตฯ **พนฺธิตฺวา**ติ รชฺชุ อาทีหิ พนฺธิตฺวาฯ **เวเฐตฺวา**ติ วตฺถาทีติ เวเฐตฺวาฯ

วจนีโยติ สงฺฆํ อเปกฺขิตฺวา วุตฺตํฯ **อญฺญถาปิ วตฺตพฺพ**นฺติ เอตฺถ ''ยาย กายจิ ภาสาย ปทปฏิปาฏิยา อวตฺวาปิ อตฺถมเตฺต วุเตฺต วฏฺฏตี''ติ วทนฺติฯ **เตนา**ติ อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺหเนฺ ตนฯ ปฏิคฺคาหเกน **''ปสฺสสี''**ติ วุเตฺต เทสเกน วตฺตพฺพวจนํ ทเสฺสติ **''อาม ปสฺสามี''**ติฯ ปุน ปฏิคฺคาหเกน วตฺตพฺพวจนมาห **''อายตึ สํวเรยฺยาสี''**ติฯ เอวํ วุเตฺต ปุน เทสเกน วตฺตพฺพวจนํ **''สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามี''**ติฯ อิมินา อตฺตโน อายตึ สํวเร ปติฏฺฐิตภาวํ ทเสฺสติฯ **ทฺวีสุ ปน สมฺพหุลาสุ วา**ติ ทฺวีสุ สมฺพหุลาสุ วา อาปตฺตีสุ ปุริมนเยเนว วจนเภโท เวทิต โพฺพฯ ญตฺติยํ **อาปตฺตึ สรติ วิวรตี**ติ เอตฺถ เทฺว อาปตฺติโยติ วา สมฺพหุลา อาปตฺติโยติ วา วตฺตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ **จีวรทาเนปี**ติ นิสฺสฏฺฐจีวรสฺส ทาเนปิฯ **วตฺถุวเสนา**ติ จีวรคณนายฯ **คณสฺส วุตฺตา ปาฬิเยเวตฺถ ปาฬี**ติ ทฺวีสุ อิมาหํ อายสฺมนฺตานํ นิสฺสชฺชามีติ วจเน วิเสสา ภาวโต วุตฺตํฯ **เอวํ...เป.... วตฺตุํ วฏฺฏตี**ติ วตฺวา ตตฺถ การณมาห **''อิโต ครุกตรานี''**ติ อาทิฯ ตตฺถ **อิโต**ติ อิโต นิสฺสฏฺฐจีวรทานโตฯ ญตฺติกมฺมโต ญตฺติทุติยกมฺมํ ครุกตรนฺติ อาห **''อิโต ครุกตรานี''**ติฯ **อิมาหํ จีวร**นฺติ เอตฺถ ''อิมํ จีวร''นฺติปิ ปฐนฺติฯ

๔๖๘. น อิธ สญฺญา รกฺขตีติ อิทํ เวมติกํ อนติกฺกนฺตสญฺญิญฺจ สนฺธาย วุตฺตํฯ **โยปิ เอวํสญฺญี, ตสฺสปี**ติ น เกวลํ อติกฺกเนฺต อติกฺกนฺตสญฺญิสฺส, อถ โข เวมติกสฺส อนติกฺ กนฺตสญฺญิสฺสปีติ อโตฺถฯ ''น อิธ สญฺญา รกฺขตี''ติอาทินา วุตฺตมตฺถํ เสสตฺติเกปิ อติทิสติฯ **เอส นโย สพฺพตฺถา**ติ เอส นโย อวินฏฺฐาทีสุปีติ อเญฺญสํ จีวเรสุ อุปจิกาทีหิ ขายิเตสุ ''มยฺหมฺปิ จีวรํ ขายิต''นฺติ เอวํสญฺญี โหตีติอาทินา โยเชตพฺพนฺติ ทเสฺสติฯ อนฏฺฐโต อวิลุตฺ ตสฺส วิเสสมาห **''ปสยฺหาวหารวเสนา''**ติฯ เถยฺยาวหารวเสน คหิตญฺหิ **นฏฺฐ**นฺติ อธิเปฺปตํ,

ปสยฺหาวหารวเสน คหิตํ **วิลุตฺตนฺ**ติฯ **อนาปตฺติ อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชตี**ติ อิทํ นิสีทนสนฺถตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยํ เยน หิ ปุราณสนฺถตสฺส สามนฺตา สุคตวิทตฺถึ อนาทิยิตฺวา อญฺญํ นวํ นิสีทนสนฺถตํ กตํ, ตสฺส ตํ นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ ตสฺมา ‘‘อนาปตฺติ อเญฺญน กตํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชตี’’ติ อิทํ ปรสฺส นิสฺสคฺคิยํ อปรสฺส ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตีติ อิมมตฺถํ สาเธติฯ **ปริโภคํ สนฺธาย วุตฺตนฺ**ติ อนติกฺกเนฺต อติกฺกนฺตสญฺญิสฺส เวมติกสฺส จ ปริภุญฺชนฺตเสฺสว ทุกฺกฏํ, น ปน อปริภุญฺชิตฺวา ฐเปนฺตสฺสาติ อธิปฺปาโยฯ

๔๖๙. ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุนฺติ นามํ วตฺวา อธิฏฺฐาตุํฯ **น วิกเปฺปตุ**นฺติ นามํ วตฺวา น วิกเปฺปตุํฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ ตสฺมา ติจีวราทีนิ อธิฏฺฐหเนฺตน ‘‘อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี’’ติอาทินา นามํ วตฺวา อธิฏฺฐาตพฺพํฯ วิกเปฺปเนฺตน ปน ‘‘อิมํ สงฺฆาฏิ’’นฺติอาทินา ตสฺส ตสฺส จีวรสฺส นามํ อคฺคเหตฺวาว ‘‘อิมํ จีวรํ ตุยฺหํ วิกเปฺปมี’’ติ วิกเปฺปตพฺพํฯ ติจีวรํ วา โหตุ อญฺญํ วา, ยทิ ตํ ตํ นามํ คเหตฺวา วิกเปฺปติ, อวิกปฺปิตํ โหติ, อติเรกจีวรฏฺฐาเนเยว ติฏฺฐติฯ **ตโต ปรํ วิกเปฺปตุ**นฺติ ‘‘จตุมาสโต ปรํ วิกเปฺปตฺวา ปริภุญฺชิตุํ อนุญฺญาต’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘ตโต ปรํ วิกเปฺปตฺวา ยาว อาคามิสํวจฺฉเร วสฺสานํ จาตุมาสํ, ตาว ฐเปตุํ อนุญฺญาต’’นฺติปิ วทนฺติฯ ‘‘ตโต ปรํ วิกเปฺปตุํ อนุชานามีติ เอตฺตาวตา วสฺสิกสาฏิกํ กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิญฺจ ตํ ตํ นามํ คเหตฺวา วิกเปฺปตุํ อนุญฺญาตนฺติ เอวมโตฺถ น คเหตโพฺพ ตโต ปรํ วสฺสิกสาฏิกาทินามเสฺสว อภาวโตฯ ตสฺมา ตโต ปรํ วิกเปฺปเนฺตนปิ นามํ คเหตฺวา น วิกเปฺปตพฺพํฯ อุภินฺนมฺปิ ตโต ปรํ วิกเปฺปตฺวา ปริโภคสฺส อนุญฺญาตตฺตา ตถา วิกปฺปิตํ อญฺญนาเมน อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพ’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

ปจฺจุทฺธรามีติ ฐเปมิ, ปริจฺจชามีติ วา อโตฺถฯ **อิมํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามี**ติ เอตฺถ ‘‘อิมํ จีวรํ สงฺฆาฏึ อธิฏฺฐามีติ เอวมฺปิ วตฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ, ตมฺปิ ‘‘อิมํ จีวรํ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐามี’’ติ อิมินา สเมติฯ **กายวิการํ กโรเนฺตนา**ติ หเตฺถน จีวรํ ปรามสเนฺตน วา จาเลเนฺตน วาฯ **ทุวิธนฺ**ติ สมฺมุขปรมฺมุขเภเทสุ ทุวิธํฯ **หตฺถปาเส**ติ อิทํ ทฺวาทสหตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํ, ตสฺมา ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตเร ฐิตํ ‘‘อิม’’นฺติ วตฺวา อธิฏฺฐาตพฺพํฯ ตโต ปรํ ‘‘เอต’’นฺติ วตฺวา อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ เกจิ วทนฺติฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปเนตฺถ น กิญฺจิ วุตฺตํฯ ปาฬิยํ อฏฺฐกถายญฺจ สพฺพตฺถ ‘‘หตฺถปาโส’’ติ อฑฺฒเตยฺยหโตฺถ วุจฺจติ, ตสฺมา อิธ วิเสสวิกปฺปนาย การณํ คเวสิตพฺพํฯ **สามนฺตวิหาโร** นาม ยตฺถ ตทเหว คนฺตฺวา นิวตฺติตุํ สกฺกาฯ ‘‘สามนฺตวิหาเร’’ติ อิทํ เทสนาสีสมตฺตํ, ตสฺมา ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลเกฺขตฺวา ทูเร ฐิตมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ วทนฺติฯ **ฐปิตฏฺฐานํ สลฺลเกฺขตฺวา**ติ จ อิทํ ฐปิตฏฺฐานสลฺลกฺขณํ อนุจฺฉวิกนฺติ กตฺวา วุตฺตํ, จีวรสลฺลกฺขณเมเวตฺถ ปมาณํฯ

อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวเตฺถหีติ ปริกฺขารโจฬนาเมน อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตวเตฺถหิฯ อธิฏฺฐานโต ปุเพฺพ สงฺฆาฏิอาทิโวหารสฺส อภาวโต ‘‘อิมํ ปจฺจุทฺธรามี’’ติ ปริกฺขารโจฬสฺส วิสุํ ปจฺจุทฺธารวิธึ ทเสฺสติฯ ปริกฺขารโจฬนาเมน ปน อธิฏฺฐิตตฺตา ‘‘อิมํ ปริกฺขารโจฬํ ปจฺจุทฺธรามี’’ติ วุเตฺตปิ เนวตฺถิ โทโสติ วิญฺญายติฯ **ปจฺจุทฺธริตฺวา ปุน อธิฏฺฐาตพฺพานี**ติ อิทญฺจ สงฺฆาฏิอาทิจีวรนาเมน อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตุกามํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ปริกฺขารโจฬนาเมเนว อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ปน ปุเพฺพกตอธิฏฺฐานเมว อธิฏฺฐานํฯ **อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถี**ติ อิมินา กปฺปพินฺทุทานกิจฺจมฺปิ นตฺถีติ ทเสฺสติฯ มุฏฺฐิปญฺจกาทิติจีวรปฺปมาณยุตฺตํ สนฺธาย **“ติจีวรํ ปนา”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตุ**นฺติ ปริกฺขารโจฬํ กตฺวา อธิฏฺฐาตุํฯ พทฺธสีมายํ อวิปฺปวาสสีมาสมฺมุติสพฺภาวโต จีวรวิปฺปวาเสปิ เนวตฺถิ โทโสติ น ตตฺถ ทุปฺปริหารตาติ อาห **“อพทฺธสีมายํ ทุปฺปริหาร”**นฺติฯ

อนติริตฺตปฺปมาณาติ สุคตวิทตฺถิยา ทีฆโส ฉ วิทตฺถิโย ติริยํ อฑฺฒเตยฺยวิทตฺถิญฺจ อนติกฺกนฺตปฺปมาณาติ อโตฺถฯ นนุ จ วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานาติกฺกเมน, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมน อธิฏฺฐานํ วิชหติฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. กถินสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนปิ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนปิ อธิฏฺฐานํ วิชหตี’’ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา ‘‘ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา’’ติ กสฺมา วุตฺตํฯ สติ หิ อธิฏฺฐาเน ปจฺจุทฺธาโร ยุโตฺตติ? เอตฺถ ตาว ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** อิทํ วุตฺตํ ‘‘ปจฺจุทฺธริตฺวาติ อิทํ ปจฺจุทฺธรณํ สนฺธาย น วุตฺตํ, ปจฺจุทฺธริตฺวาติ ปน วสฺสิกสาฏิกภาวโต อปเนตฺวาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ ตสฺมา เหมนฺตสฺส ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย อโนฺตทสาเห วสฺสิกสาฏิกภาวโต อปเนตฺวา วิกปฺเปตพฺพาติ อิมมตฺถํ ทเสฺสตุํ ‘ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา’ติ วุตฺต’’นฺติฯ

เกจิ ปน ‘‘ยถา กถินมาสพฺภนฺตเร อุปฺปนฺนจีวรํ กถินมาสาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยํ โหติ, เอวมยํ วสฺสิกสาฏิกาปิ วสฺสานมาสาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยา โหติ, ตสฺมา กตฺติกปุณฺณมทิวเส ปจฺจุทฺธริตฺวา ตโต ปรํ เหมนฺตสฺส ปฐมทิวเส วิกปฺเปตพฺพาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ ปจฺจุทฺธริตฺวา ตโต ปรํ วิกปฺเปตพฺพาติ ปทโยชนา เวทิตพฺพา’’ติ จ วทนฺติ, ตํ น ยุตฺตํฯ กถินมาเส อุปฺปนฺนญฺหิ จีวรํ อติเรกจีวรฏฺฐาเน ฐิตตฺตา อวสานทิวเส อนธิฏฺฐิตํ กถินมาสาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ อยํ ปน วสฺสิกสาฏิกา อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิตตฺตา น เตน สทิสาติ วสฺสานาติกฺกเม กถํ นิสฺสคฺคิยา โหติฯ อนธิฏฺฐิตอวิกปฺปิตเมว หิ ตํตํกาลาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ตสฺมา เหมนฺตปิ วสฺสิกสาฏิกา ทสาหํ ปริหารํ ลภติเยวฯ เอวํ กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิปิ อาพาธวูปสเมน อธิฏฺฐานํ วิชหติ, ตสฺมา ตโต ปรํ ทสาหํ ปริหารํ ลภติ, ทสาหํ ปน อนติกฺกมิตฺวา วิกปฺเปตพฺพาติฯ

เกจิ ปน ‘‘อธิฏฺฐานเภทลกฺขเณ อวุตฺตตฺตา วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมปิ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ อาพาเธ วูปสเนฺตปิ อธิฏฺฐานํ น วิชหติ, ตสฺมา ‘ตโต ปรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา’ติ อิทํ วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ **มาติกาฏฺฐกถาย** น สเมติ, **สมนฺตปาสาทิกาย** ปน สเมติฯ ตถา หิ ‘‘วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมนปิ, กณฺฑุปฺปฏิจฺฉาทิ อาพาธวูปสเมนปิ อธิฏฺฐานํ วิชหตี’’ติ อิทํ **สมนฺตปาสาทิกายํ** นตฺถิ, **ปริวารฏฺฐกถายญฺจ** ‘‘อตฺถาปตฺติ เหมเนฺต อาปชฺชติ, โน คิเมฺห’’ติ เอตฺถ อิทํ วุตฺตํ ‘‘กตฺติกปุณฺณมาสิยา ปจฺฉิเม ปาฏิปททิวเส วิกปฺเปตฺวา ฐปิตํ วสฺสิกสาฏิกํ นิวาเสโนฺต เหมเนฺต อาปชฺชติฯ **กุรุนฺทิยํ** ปน ‘กตฺติกปุณฺณมทิวเส อปจฺจุทฺธริตฺวา เหมเนฺต อาปชฺชตี’ติ วุตฺตํ, ตมฺปิ สุวุตฺตํฯ จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ, ตโต ปรํ วิกปฺเปตุนฺติ หิ วุตฺต’’นฺติ (ปริ. อฏฺฐ. ๓๒๓)ฯ

ตตฺถ **มหาอฏฺฐกถายํ** นิวาสนปจฺจยา ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, **กุรุนฺทฏฺฐกถายํ** ปน อปจฺจุทฺธารปจฺจยาฯ ตสฺมา **กุรุนฺทิยํ** วุตฺตนเยเนว วสฺสิกสาฏิกา วสฺสานมาสาติกฺกเมปิ อธิฏฺฐานํ น วิชหตีติ ปญฺญายติฯ **กุรุนฺทิย**ญฺหิ ‘‘วสฺสานํ จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุํ, ตโต ปรํ วิกปฺเปตุ’’นฺติ วจนโต ยทิ กตฺติกปุณฺณมายํ น ปจฺจุทฺธเรยฺย, อวิชหิตาธิฏฺฐานา วสฺสิกสาฏิกา เหมนฺตํ สมฺปตฺตา วิกปฺปนเกฺขเตฺต อธิฏฺฐานสพฺภาวโต ทุกฺกฏํ ชเนติ, ตสฺมา กตฺติกปุณฺณมายํ เอว ปจฺจุทฺธริตฺวา เหมเนฺต วิกปฺเปตพฺพาติ อิมินา อธิปฺปาเยน ‘‘กตฺติกปุณฺณมทิวเส อปจฺจุทฺธริตฺวา เหมเนฺต อาปชฺชตี’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา วีมํสิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ

นหานตฺถาย อนุญฺญาตตฺตา **‘‘วณฺณเภทมตฺตรตฺตาปิ เจสา วฏฺฏตี’’**ติ วุตฺตํฯ **เทฺว ปน น วฏฺฏนฺตี**ติ ทฺวินฺนํ อธิฏฺฐานาภาวโต วุตฺตํฯ ‘‘สเจ วสฺสาเน อปรา วสฺสิกสาฏิกา อุปฺปนฺนา โหติ, ปุริมวสฺสิกสาฏิกํ ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตฺวา จ อธิฏฺฐาตพฺพา’’ติ วทนฺติฯ **ปมาณยุตฺตนฺ**ติ ทีฆโส สุคตวิทตฺถิยา เทฺว วิทตฺถิโย, วิตฺถารโต ทิยฑฺฒา, ทสา วิทตฺถีติ อิมินา

ปมาเณน ยุตฺตํฯ **ปมาณิกา**ติ สุคตวิทตฺถิยา ทีฆโส จตโสฺส วิทตฺถิโย, ติริยํ เทฺว วิทตฺถิโยติ เอวํ วุตฺตปฺปมาณยุตฺตาฯ **ปจฺจุทฺธริตฺวา วิกปฺเปตพฺพา**ติ เอตฺถ ยํ วตฺตพฺพํ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตเมวฯ ''สกึ อธิฏฺฐิตํ อธิฏฺฐิตเมว โหติ, ปุน น ปจฺจุทฺธรียติ กาลปริเจฺฉทาภาวโต''ติ วทนฺติฯ อปเร ปน ''เอกวจเนนปิ วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ 'สกึ อธิฏฺฐิตํ อธิฏฺฐิตเมวา'ติ วุตฺต''นฺติ วทนฺติฯ อุภยตฺถาปิ อสฺส วจนสฺส อิธ วจเน อปุพฺพํ ปโยชนํ น ทิสฺสติ, เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** อิมสฺมิํ ฐาเน ''สกึ อธิฏฺฐิตํ อธิฏฺฐิตเมว โหตี''ติ อิทํ ปทํ น วุตฺตํฯ

''อตฺตโน สนฺตกภาวโต โมเจตฺวา ฐปิตํ สนฺธาย มหาปจฺจริยํ อนาปตฺติ วุตฺตา''ติ วทนฺติฯ อิมินา เภสชฺชํ เจตาเปสฺสามิ, อิทํ มาตุยา ทสฺสามีติ ฐเปเนฺตน อธิฏฺฐาตพฺพํ, อิทํ เภสชฺชสฺส, อิทํ มาตุยาติ วิสฺสเชฺชตฺวา สกสนฺตกภาวโต โมจิเต อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ **เสนาสนปริกฺขารตฺถาย ทินฺนปจฺจตฺถรเณ**ติ เอตฺถ ''อนิวาเสตฺวา อปารุปิตฺวา จ เกวลํ มญฺจปีเฐสฺเยว อตฺถริตฺวา ปริภุญฺชิยมานํ ปจฺจตฺถรณํ อตฺตโน สนฺตกมฺปิ อนธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏตี''ติ วทนฺติฯ เหฏฺฐา ปน ''ปจฺจตฺถรณมฺปิ อธิฏฺฐาตพฺพเมวา''ติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา อตฺตโน สนฺตกํ อธิฏฺฐาตพฺพเมวาติ อมฺหากํ ขนฺติ, วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

''หีนายาวตฺตเนนาติ สิกฺขํ อปฺปจฺจกฺขาย คิหิภาวูปคมเนนา''ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํ, ตํ ยุตฺตํ อญฺญสฺส ทาเน วิย จีวเร นิราลยภาเวเนว ปริจฺจตฺตตฺตาฯ เกจิ ปน ''หีนายาวตฺตเนนาติ ภิกฺขุนิยา คิหิภาวูปคมเนนา''ติ เอวมตฺถํ คเหตฺวา ''ภิกฺขุ ปน วิพฺภมโนฺตปิ ยาว สิกฺขํ น ปจฺจกฺขาติ, ตาว ภิกฺขุเยวาติ อธิฏฺฐานํ น วิชหตี''ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ ''ภิกฺขุนิยา หีนายาวตฺตเนนา''ติ วิเสเสตฺวา อวุตฺตตฺตาฯ ภิกฺขุนิยา หิ คิหิภาวูปคมเน อธิฏฺฐานวิชหนํ วิสุํ วตฺตพฺพํ นตฺถิ ตสฺสา วิพฺภมเนเนว อสฺสมณีภาวโตฯ **สิกฺขาปจฺจกฺขาเนนา**ติ ปน อิทํ สเจ ภิกฺขุลิเงฺค ฐิโตว สิกฺขํ ปจฺจกฺขาติ , ตสฺส กายลคฺคมฺปิ จีวรํ อธิฏฺฐานํ วิชหตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ **กนิฏฺฐงฺคุลินขวเสนา**ติ เหฏฺฐิมปริเจฺฉทํ ทเสฺสติฯ **ปมาณจีวรสฺสา**ติ ปจฺฉิมปฺปมาณํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เทฺว จีวรานิ ปารุปนฺตสฺสา**ติ อนฺตรฆรปฺปเวสนตฺถาย **สุปฺปฏิจฺฉนฺนสิกฺขาปเท** วุตฺตนเยน สงฺฆาฏิํ อุตฺตราสงฺคญฺจ เอกโต กตฺวา ปารุปนฺตสฺสฯ **สงฺฆริตฏฺฐาเน**ติ ทฺวีสุปิ อเนฺตสุ สงฺฆริตฏฺฐาเนฯ **เอส นโย**ติ อิมินา ปมาณยุเตฺตสุ ยตฺถ กตฺถจิ ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ วิชหติ, มหเนฺตสุ ปน ตโต ปเรน ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ น วิชหตีติ อยมโตฺถ ทสฺสิโตฯ **สเพฺพสู**ติ ติจีวราทิเภเทสุ สพฺพจีวเรสุฯ

อญฺญํ ปจฺฉิมปฺปมาณํ นาม นตฺถีติ สุเตฺต อาคตํ นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ อิทานิ ตเมว วิภาเวตุํ **''ยญฺหี''**ติอาทิ วุตฺตํฯ ''ตํ อติกฺกมยโต เฉทนกํ ปาจิตฺติย''นฺติ วุตฺตตฺตา อาห **''ตโต อุตฺตริ ปฏิสิทฺธตฺตา''**ติฯ **ตํ น สเมตี**ติ ปริกฺขารโจฬสฺส วิกปฺปนุปคปจฺฉิมํ ปจฺฉิมปฺปมาณนฺติ คเหตฺวา อิตเรสํ ติจีวราทีนํ มุฏฺฐิปญฺจกาทิเภทํ ปจฺฉิมปฺปมาณํ สนฺธาย ''เอส นโย''ติอาทิวจนํ น สเมติ ตาทิสสฺส ปจฺฉิมปฺปมาณสฺส สุเตฺต อภาวโตติ อธิปฺปาโยฯ **อนฺธกฏฺฐกถายํ** วุตฺตวจนํ น สเมตีติ อิมินาว ปฏิเกฺขเปน วิกปฺปนุปคปจฺฉิมสฺส อโนฺต ยตฺถ กตฺถจิ ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ วิชหตีติ อยมฺปิ นโย ปฏิกฺขิโตฺตเยวาติ ทฏฺฐพฺพํฯ ติจีวรญฺหิ ฐเปตฺวา เสสจีวเรสุ ฉิเทฺทน อธิฏฺฐานวิชหนํ นาม นตฺถิ, ตสฺมา อธิฏฺฐหิตฺวา ฐปิเตสุ เสสจีวเรสุ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมํ อปฺปโหนฺตํ กตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉิเนฺนสฺปิ อธิฏฺฐานวิชหนํ นตฺถิฯ สเจ ปน อธิฏฺฐานโต ปุเพฺพเยว ตาทิสํ โหติ, อจีวรตฺตา อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิฯ **ขุทฺทกํ จีวร**นฺติ มุฏฺฐิปญฺจกาทิเภทปฺปมาณโต อนูนเมว ขุทฺทกจีวรํฯ **มหนฺตํ วา ขุทฺทกํ กโรตี**ติ เอตฺถ ติณฺณํ จีวรานํ จตูสุ ปเสฺสสุ ยสฺมิํ ปเทเส ฉิทฺทํ อธิฏฺฐานํ น วิชหติ, ตสฺมิํ ปเทเส สมนฺตโต ฉินฺทิตฺวา ขุทฺทกํ กโรนฺตสฺส อธิฏฺฐานํ น วิชหตีติ อธิปฺปาโยฯ

สมฺมุขาวิกปฺปนา ปรมฺมุขาวิกปฺปนาติ เอตฺถ สมฺมุเขน วิกปฺปนา ปรมฺมุเขน วิกปฺปนาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ **สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาว**นฺติ อาสนฺนทูรภาวํฯ อาสนฺนทูรภาโว จ อธิฎฺฐาเน วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ **ปริโภคาทโยปิ วฎฺฎนฺตี**ติ เอตฺถ อธิฎฺฐานสฺสปิ อโนฺตคธตฺตา สเจ สงฺฆาฎิอาทินาเมน อธิฎฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชิตุกาโม โหติ, อธิฎฺฐานํ กาตพฺพํฯ โน เจ, น กาตพฺพํ, วิกปฺปนเมว ปมาณํ, ตสฺมา อติเรกจีวรํ นาม น โหติฯ **มิโตฺต**ติ ทฬฺหมิโตฺตฯ **สนฺทิโฎฺฐ**ติ ทิฎฺฐมิโตฺต นาติทฬฺหมิโตฺตฯ **วิกปฺปิตวิกปฺปนา นาเมสา วฎฺฎตี**ติ อธิฎฺฐิตอธิฎฺฐานํ วิยาติ อธิปฺปาโย **อวิเสเสน วุตฺตวจน**นฺติ ติจีวราทึ อธิเฎฺฐติ, วสฺสิกสาฎิกํ กณฺฑุปฺปฎิจฺฉาทิญฺจ วิกเปฺปตีติ อวตฺวา สพฺพจีวรานํ อวิเสเสน วิกเปฺปตีติ วุตฺตวจนํฯ **ติจีวรสเงฺขเปนา**ติ ติจีวรนีหาเรน, สงฺฆาฎิอาทิอธิฎฺฐานวเสนาติ วุตฺตํ โหติฯ

ตุยฺหํ เทมีติอาทีสุ ‘‘ตสฺมิํ กาเล น คณฺหิตุกาโมปิ สเจ น ปฎิกฺขิปติ, ปุน คณฺหิตุกามตาย สติ คเหตุํ วฎฺฎตี’’ติ วทนฺติฯ **อิตฺถนฺนามสฺสา**ติ ปรมฺมุเข ฐิตํ สนฺธาย วทติฯ **‘‘ตุยฺหํ คณฺหาหี’’ติ วุเตฺต ‘‘มยฺหํ คณฺหามี’’ติ วทติ, สุทินฺนํ สุคฺคหิตญฺจา**ติ เอตฺถ ‘‘ยถา ปรโต ‘ตว สนฺตกํ กโรหี’ติ วุเตฺต ทุทฺทินฺนมฺปิ ‘สาธุ, ภเนฺต, มยฺหํ คณฺหามี’ติ วจเนน ‘สุคฺคหิตํ โหตี’ติ วุตฺตํ, เอวมิธาปิ ‘ตุยฺหํ คณฺหาหี’ติ วุเตฺต สุทินฺนตฺตา ‘มยฺหํ คณฺหามี’ติ อวุเตฺตปิ ‘สุทินฺนเมวา’’’ติ วทนฺติฯ **‘‘คณฺหาหี**ติ จ อาณตฺติยา คหณสฺส ตปฺปฎิพทฺธตากรณวเสน ปวตฺตตฺตา ตทา คณฺหามีติ จิเตฺต อนุปฺปาทิเต ปจฺฉา คเหตุํ น ลภตี’’ติ วทนฺติฯ

ตํ น ยุชฺชตีติ วินยกมฺมสฺส กรณวเสน คเหตฺวา ทินฺนตฺตา วุตฺตํฯ สเจ ปน ปโร สจฺจโต เยว วิสฺสาสํ คณฺหาติ, ปุน เกนจิ การเณน เตน ทินฺนํ ตสฺส น วฎฺฎตีติ นตฺถิฯ นิสฺสคฺคิยํ ปน จีวรํ ชานิตฺวา วา อชานิตฺวา วา คณฺหนฺตํ ‘‘มา คณฺหาหี’’ติ นิวารณตฺถํ วุตฺตํฯ กายวาจาหิ กตฺตพฺพอธิฎฺฐานวิกปฺปนานํ อกตตฺตา โหตีติ อาห **‘‘กายวาจาโต สมุฎฺฐาตี’’**ติฯ จีวรสฺส อตฺตโน สนฺตกตา, ชาติปฺปมาณยุตฺตตา, ฉินฺนปลิโพธภาโว, อติเรกจีวรตา, ทสาหาติกฺกโมติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

ปฐมกถินสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. อุโทสิตสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๗๑-๔๗๓. ทุติเย อถานนฺทเตฺถโร กถํ โอกาสํ ปฎิลภติ, กิํ กโรโนฺต จ อาหิณฺฑตีติ อาห **‘‘เถโร กิรา’’**ติอาทิฯ **อวิปฺปวาเส**ติ นิมิตฺตเตฺถ ภุมฺมํ, อวิปฺปวาสตฺถนฺติ อโตฺถ, วิปฺปวาสปจฺจยา ยา อาปตฺติ, ตทภาวตฺถนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

๔๗๕-๔๗๖. **เอวํ ฉินฺนปลิโพโธ**ติ เอวํ อิเมหิ จีวรนิฎฺฐานกถินุพฺภาเรหิ ฉินฺนปลิโพโธฯ **อธิฎฺฐิเตสู**ติ ติจีวราธิฎฺฐานนเยน อธิฎฺฐิเตสุฯ **ติจีวเรน วิปฺปวุโตฺถ โหตี**ติ ‘‘รุโกฺข ฉิโนฺน, ปโฎ ทโฑฺฒ’’ติอาทีสุ วิย อวยเวปิ สมุทายโวหาโร ลพฺภตีติ วุตฺตํฯ

๔๗๗-๔๗๘. **ปริขาย วา ปริกฺขิโตฺต**ติ อิมินา จ สมนฺตา นทีตฬากาทิอุทเกน ปริกฺขิโตฺตปิ ปริกฺขิโตฺตเยวาติ ทเสฺสติฯ **เอตฺตาวตา**ติ ‘‘ปริกฺขิโตฺต’’ติ อิมินา วจเนนฯ **อากาเส อรุณํ อุฎฺฐาเปตี**ติ ฆรสฺส อุปริ อากาเส อฑฺฒเตยฺยรตนปฺปมาณํ อติกฺกมิตฺวา อรุณํ อุฎฺฐาเปติฯ ฆรํ นิเวสนุโทสิตาทิลกฺขณเมว, น ปน ปาฎิเยกฺกํ ฆรํ นาม อตฺถีติ อาห **‘‘เอตฺถ จา’’**ติ อาทิฯ

๔๗๙. ปาฬิยํ วุตฺตนเยน ‘‘สภาเย’’ติ อวตฺวา **“สภาย”**นฺติ ปจฺจตฺตวจนํ **สภาย**-สทฺทสฺส นปุํสกลิงฺคตาวิภาวนตฺถํ วุตฺตํฯ **สภา**-สทฺทปริยาโยปิ หิ **สภาย**-สโทฺท นปุํสกลิงฺคยุโตฺต อิธ วุโตฺตติ อิมมตฺถํ ทเสฺสโนฺต **“ลิงฺคพฺยตฺตเยน สภา วุตฺตา”**ติ อาหฯ **จีวรหตฺถปาเส วสิตพฺพํ นตฺถี**ติ จีวรหตฺถปาเสเยว วสิตพฺพนฺติ นตฺถิฯ **ยํ ตสฺสา...เป.... น วิชหิตพฺพนฺ**ติ เอตฺถ ตสฺสา วีถิยา สมฺมุขฏฺฐาเน สภายทฺวารานํ คหเณเนว ตตฺถ สพฺพานิปิ เคหานิ สา จ อนฺตรวีถิ คหิตาเยว โหติฯ **อติหริตฺวา ฆเร นิกฺขิปตี**ติ ตํ วีถึ มุญฺจิตฺวา ฐิเต อญฺญสฺมึ ฆเร นิกฺขิปติฯ **ปุรโต วา ปจฺฉโต วา หตฺถปาเส**ติ ฆรสฺส หตฺถปาสํ สนฺธาย วทติฯ

นิเวสนาทีสุ ปริกฺขิตฺตตาย เอกูปจารตา, อปริกฺขิตฺตตาย นานูปจารตา จ เวทิตพฺพาติ ทเสฺสโนฺต **“เอเตเนวุปาเยนา”**ติอาทิมาหฯ นิเวสนาทีนิ คามโต พหิ สนฺนิวิฏฺฐานิ คหิตานีติ เวทิตพฺพํฯ อโนฺตคาเม ฐิตานญฺหิ คามคฺคหเณน คหิตตฺตา คามปริหาโรเยวาติฯ **สพฺพตฺถาปี**ติ คามาทีสุ อโชฺฌกาสปริยเนฺตสุ ปนฺนรสสุฯ **ปริเกฺขปาทิวเสนา**ติ เอตฺถ **อาทิ**-สเทฺทน อปริเกฺขปเสฺสว คหณํ เวทิตพฺพํ, น เอกกุลาทีนมฺปิฯ

๔๘๐-๔๘๗. **โอวรโก** นาม คพฺภสฺส อพฺภนฺตเร อโญฺญ คโพฺภติปิ วทนฺติฯ **มุณฺฑจฺฉทนปาสาโท**ติ จนฺทิกงฺคณยุโตฺต ปาสาโทฯ

๔๘๙. **สโตฺถ**ติ ชงฺฆสโตฺถ สกฏสโตฺถ วาฯ **ปริยาทิยิตฺวา**ติ วินิวิชฺฌิตฺวาฯ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวติ **“อโนฺตปวิเฏฺฐน...เป.... ฐิโต โหตี”**ติฯ ตตฺถ **อโนฺตปวิเฏฺฐนา**ติ คามสฺส นทิยา วา อโนฺตปวิเฏฺฐนฯ **นทีปริหาโร จ ลพฺภตี**ติ เอตฺถ ‘‘วิสุํ นทีปริหารสฺส อวุตฺตตฺตา คามาทีหิ อญฺญตฺถ วิย จีวรหตฺถปาโสเยว นทีปริหาโร’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **วิหารสีม**นฺติ อวิปฺปวาสสีมํ สนฺธายาหฯ **วิหารํ คนฺตฺวา วสิตพฺพ**นฺติ อโนฺตสีมาย ยตฺถ กตฺถจิ วสิตพฺพํฯ **สตฺถสมีเปเยวา**ติ อิทํ ยถาวุตฺตอพฺภนฺตรปริเจฺฉทวเสน วุตฺตํฯ ปาฬิยํ **นานากุลสฺส สโตฺถ โหติ, สเตฺถ จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา หตฺถปาสา น วิชหิตพฺพ**นฺติ เอตฺถ **หตฺถปาโส** นาม สตฺถสฺส หตฺถปาโสติ เวทิตพฺพํฯ

๔๙๐. **เอกกุลสฺส เขเตฺต**ติ อปริกฺขิตฺตํ สนฺธาย วทติฯ ยสฺมา ‘‘นานากุลสฺส ปริกฺขิเตฺต เขเตฺต จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา เขตฺตทฺวารมูเล วา ตสฺส หตฺถปาเส วา วตฺถพฺพ’’นฺติ วุตฺตํ, ตสฺมา ทฺวารมูลโต อญฺญตฺถ อโนฺตเขเตฺตปิ วสเนฺตน จีวรํ หตฺถปาเส กตฺวาเยว วสิตพฺพํฯ

๔๙๑-๔๙๔. **“วิหาโร** นาม สปริกฺขิโตฺต วา อปริกฺขิโตฺต วา สกโล อาวาโส’’ติ วทนฺติฯ **ยสฺมึ วิหาเร**ติ เอตฺถ ปน เอกํ เคหเมว วุตฺตํฯ **เอกกุลนานากุลสนฺตกตา** เจตฺถ การาปกานํ วเสน เวทิตพฺพาฯ **ฉายาย ผุฏฺฐกาสสฺส อโนฺต เอวา**ติ ยทา มหาวีถิยํ อุชุกเมว คจฺฉนฺตํ สูริยมณฺฑลํ มชฺฌนฺหิกํ ปาปุณาติ, ตทา ยํ โอกาสํ ฉายา ผรติ, ตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **อคมนปเถ**ติ ยํ ตทเหว คนฺตฺวา ปุน อาคนฺตุํ สกฺกา น โหติ, ตาทิสํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๔๙๕. **นทึ โอตรตี**ติ หตฺถปาสํ มุญฺจิตฺวา โอตรติฯ **น อาปชฺชตี**ติ ปริโภคปจฺจยา ทุกฺกฏํ นาปชฺชติฯ เตนาห **“โส หี”**ติอาทิฯ **อปริโภคารหตฺตา**ติ อิมินาว นิสฺสคฺคิยจีวรํ อนิสฺสเชฺชตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส ทุกฺกฏํ อจิตฺตกนฺติ สิทฺธํฯ **เอกํ ปารุปิตฺวา เอกํ อํสกูเฏ ฐเปตฺวา คนฺตพฺพนฺ**ติ อิทํ พหูนํ สญฺจารฏฺฐาเน เอวํ อกตฺวา คมนํ น สารุปฺปนฺติ กตฺวา วุตฺตํฯ **พหิคาเม ฐเปตฺวา...เป.... วินยกมฺมํ กาตพฺพ**นฺติ วุตฺตตฺตา อธิฏฺฐาเน วิย ปรมฺมุขา ฐิตมฺปิ นิสฺสคฺคิยํ จีวรํ นิสฺสชฺชิตุํ นิสฺสฏฺฐจีวรญฺจ ทาตุํ วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ

คมเน สอุสฺสาหตฺตา **“นิสฺสโย ปน น ปฏิปฺปสฺสมฺภตี”**ติ วุตฺตํฯ **มุหุตฺตํ สยิตฺวา…เป. … นิสฺสโย จ ปฏิปฺปสฺสมฺภตี**ติ เอตฺถ ‘‘อุสฺสาเห อปริจฺจเตฺตปิ คมนสฺส อุปจฺฉินฺนตฺตา ปุน อุฏฺฐาย สอุสฺสาหํ คจฺฉนฺตานมฺปิ อนฺตรา อรุเณ อุฏฺฐิเต นิสฺสโย ปฏิปฺปสฺสมฺภติเยวา’’ติ วทนฺติฯ ปรโต **มุหุตฺตํ ฐตฺวา**ติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **อญฺญมญฺญสฺส วจนํ อคฺคเหตฺวา คตา**ติ เอตฺถ สเจ เอวํ คจฺฉนฺตา ‘‘ปุรารุณา อญฺญมญฺญํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ อุสฺสาหํ วินาว คตา โหนฺติ, อรุณุคฺคมเน นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิ น วตฺตพฺพา ปฐมตรํเยว ปฏิปฺปสฺสมฺภนโตฯ อถ ‘‘ปุรารุณา ปสฺสิสฺสามา’’ติ สอุสฺสาหาว คจฺฉนฺติ, นิสฺสยปฏิปฺปสฺสทฺธิเยว น วตฺตพฺพาฯ เอวญฺจ สติ **“สห อรุณุคฺคมนา นิสฺสโย ปฏิปฺปสฺสมฺภตี”**ติ กสฺมา วุตฺตํ? วุจฺจเต – สอุสฺสหตฺตา ปฐมตรํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิ น วุตฺตาฯ สติปิ จ อุสฺสาหภาเว เอกโต คมนสฺส อุปจฺฉินฺนตฺตา ‘‘มุหุตฺตํ ฐตฺวา’’ติ เอตฺถ วิย สห อรุณุคฺคมนา ปฏิปฺปสฺสทฺธิเยว วุตฺตาฯ

อโนฺตสีมายํ คามนฺติ อวิปฺปวาสสีมาสมฺมุติยา ปจฺฉา ปติฏฺฐาปิตคามํ สนฺธาย วทติ คามํ อโนฺต กตฺวา อวิปฺปวาสสีมาสมฺมุติยา อภาวโตฯ **เนว จีวรานิ นิสฺสคฺคิยานิ โหนฺตี**ติ อวิปฺปวาสสีมาภาวโต วุตฺตํ, **น นิสฺสโย ปฏิปฺปสฺสมฺภตี**ติ สอุสฺสาหภาวโตฯ **อนฺตรามเคฺคเยว จ เนสํ อรุณํ อุคฺคจฺฉตี**ติ ธมฺมํ สุตฺวา อาคจฺฉนฺตานํ อรุณํ อุคฺคจฺฉติฯ **อสฺสติยา คจฺฉตี**ติ อสฺสติยา อตฺตโน จีวรํ อปจฺจุทฺธริตฺวา เถรสฺส จีวรํ อปจฺจุทฺธราเปตฺวา คจฺฉติฯ เอวํ คเต ตสฺมิํ ปจฺฉา เถเรน สริตฺวา ปฏิปชฺชิตพฺพวิธิํ ทเสฺสติ **“อตฺตโน จีวรํ ปจฺจุทฺธริตฺวา ทหรสฺส จีวรํ วิสฺสาเสน คเหตฺวา ฐเปตพฺพ”**นฺติฯ **คนฺตฺวา วตฺตโพฺพ**ติ อาคตกิจฺจํ นิฏฺฐเปตฺวา วิหารํ คเตน ปฏิปชฺชิตพฺพวิธิํ ทเสฺสติฯ อนธิฏฺฐิตจีวรตา, อนตฺถตกถินตา, อลทฺธสมฺมุติตา, รตฺติวิปฺปวาโสติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อุโทสิตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๓. ตติยกถินสิกฺขาปทวณฺณนา

๔๙๗-๔๙๙. ตติเย ปาฬิยํ **จีวรปจฺจาสา นิกฺขิปิตุ**นฺติ เอตฺถ จีวรปจฺจาสาย สติยา นิกฺขิปิตุนฺติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ ภณฺฑิกาพทฺธานิ ภณฺฑิกพทฺธานีติปิ ปฐนฺติ, ภณฺฑิกํ กตฺวา พทฺธานีติ อโตฺถฯ **นิฏฺฐิตจีวรสฺมิํ ภิกฺขุนา**ติ เอตฺถ ปุริมสิกฺขาปเท วิย สามิวเสเนว กรณวจนสฺส อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

๕๐๐. อนตฺถเต กถิเน จีวรมาเส ภิกฺขุโน อุปฺปนฺนจีวรํ อนธิฏฺฐิตํ อวิกปฺปิตํ ตสฺมิํ มาเส ฐเปตุํ วฏฺฏตีติ อาห **“เอกํ ปจฺฉิมกตฺติกมาสํ ฐเปตฺวา”**ติฯ เกจิ ปน ‘‘กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ, เอตํ อกาลจีวรนฺติ วจนโต อนตฺถเต กถิเน ปจฺฉิมกตฺติกมาสสงฺขาเต จีวรมาเส อุปฺปนฺนจีวรสฺสปิ ปจฺจาสาจีวเร อสติ ทสาหปริหาโรเยว, ตโต ปรํ ฐเปตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ตํ อฏฺฐกถาย น สเมติฯ ตถา หิ **อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทฏฺฐกถายํ** (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๖๔๖-๖๔๙ อาทโย) ‘‘ปวารณมาสสฺส ชุณฺหปกฺขปญฺจมิยํ อุปฺปนฺนสฺส อเจฺจกจีวรสฺส อนตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิโก มาโส, อตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิกา ปญฺจ มาสา ปริหาโร’’ติ วุตฺตํฯ ตเมว จ ปริหารํ สนฺธาย ‘‘ฉฏฺฐิโต ปฏฺฐาย ปน อุปฺปนฺนํ อนเจฺจกจีวรมฺปิ ปจฺจุทฺธริตฺวา ฐปิตจีวรมฺปิ เอตํ ปริหารํ ลภติเยวา’’ติ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๖๔๖-๖๔๙) วุตฺตํฯ ตสฺมา จีวรมาเส ทสาหโต ปรมฺปิ อนธิฏฺฐิตํ อวิกปฺปิตมฺปิ ฐเปตุํ วฏฺฏติฯ

ยทิ เอวํ ‘‘กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ, เอตํ อกาลจีวร’’นฺติ อิทํ กสฺมา วุตฺตนฺติ เจ? อกาลจีวรสามญฺญโต อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํ ปฐมานิยเต โสตสฺส รโห วิยฯ เอกาทสมาเส สตฺตมาเส จ

อุปฺปนฺนญฺหิ จีวรํ วุตฺตวเสฺสหิ เสเสหิ จ สมฺมุขีภูเตหิ ภาเชตุํ ลพฺภตีติ อกาลจีวรํ นาม ชาตํฯ กาเล ปน ‘‘สงฺฆสฺส อิทํ อกาลจีวรํ ทมฺมี’’ติ อนุทฺทิสิตฺวา ‘‘สงฺฆสฺส ทมฺมี’’ติ ทินฺนํ วุตฺถวเสฺสหิเยว ภาเชตพฺพํ, น อเญฺญหีติ กาลจีวรนฺติ วุจฺจติฯ อาทิสฺส ทินฺนํ ปน สมฺมุขีภูเตหิ สเพฺพหิเยว ภาเชตพฺพนฺติ อกาลจีวรํ, ตสฺมา กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนสฺส วุตฺถวเสฺสหิ เสเสหิ จ สมฺปเตฺตหิ ภาชนียตฺตา อกาลจีวรสามญฺญโต ‘‘กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ, เอตํ อกาลจีวร’’นฺติ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตํฯ ยทิ เอวํ ‘‘เอกปุคฺคลสฺส วา อิทํ ตุยฺหํ ทมฺมีติ ทินฺน’’นฺติ กสฺมา วุตฺตํฯ น หิ ปุคฺคลสฺส อาทิสฺส ทินฺนํ เกนจิ ภาชนียํ โหตีติ? นายํ วิโรโธ อาทิสฺส วจนสามญฺญโต ลพฺภมานมตฺถํ ทเสฺสตุํ ตถา วุตฺตตฺตาฯ

เอวํ ปน อวตฺวาติ ‘‘ตโต เจ อุตฺตริ’’นฺติ อิมสฺส ‘‘มาสปรมโต อุตฺตริ’’นฺติ ปทภาชนํ อวตฺวาฯ **ตาว อุปฺปนฺนํ ปจฺจาสาจีวร**นฺติ ปจฺจตฺตวจนํ **‘‘อตฺตโน คติกํ กโรตี’’**ติ กรณกิริยาย กตฺตุภาวโตฯ อนฺตรา อุปฺปนฺนญฺหิ ปจฺจาสาจีวรํ มาสปรมํ มูลจีวรํ ฐเปตุํ อทตฺวา อตฺตโน ทสาหปรมตาย เอว ปริจฺฉินฺทตีติ อตฺตโน คติกํ กโรติฯ **ตโต อุทฺธํ มูลจีวร**นฺติ เอตฺถ ปน **มูลจีวร**นฺติ ปจฺจตฺตวจนํฯ วีสติมทิวสโต อุทฺธญฺหิ อุปฺปนฺนํ ปจฺจาสาจีวรํ ทสาหปรมํ คนฺตุํ อทตฺวา มูลจีวรํ อตฺตนา สทฺธิํ กรณสมฺพนฺธตามเตฺตน สกกาลวเสน ปริจฺฉินฺทตีติ อตฺตโน คติกํ กโรติฯ ปจฺจาสาจีวเร ปน ลภิตฺวา วิสุํ ฐเปนฺตสฺส ทสาหํ อนติกฺกเนฺต นตฺถิ ตปฺปจฺจยา อาปตฺติฯ ปาฬิยํ **ทสาหา กาเรตพฺพ**นฺติ เอตฺถ **ทสาหา**ติ กรณเตฺถ นิสฺสกฺกวจนํ, ทสาเหนาติ อโตฺถฯ **ปญฺจาหุปฺปเนฺน**ติอาทิํ รสฺสํ กตฺวาปิ ปฐนฺติฯ **เอกวีเส อุปฺปเนฺน…เป…. นวาหา กาเรตพฺพ**นฺติอาทิ ปจฺจาสาจีวรสฺส อุปฺปนฺนทิวสํ ฐเปตฺวา วุตฺตํฯ

อญฺญํ ปจฺจาสาจีวรํ…เป…. กาเรตพฺพนฺติ อิทํ สติยา เอว ปจฺจาสาย วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํฯ สเจ ปน ‘‘อิโต ปฏฺฐาย จีวรํ น ลภิสฺสามี’’ติ ปจฺจาสา อุปจฺฉินฺนา, มูลจีวรมฺปิ ทสาหํ เจ สมฺปตฺตํ, ตทเหว อธิฏฺฐาตพฺพํฯ **ปจฺจาสาจีวรมฺปิ ปริกฺขารโจฬํ อธิฏฺฐาตพฺพ**นฺติ ปฐมตรํ อุปฺปนฺนํ วิสภาคปจฺจาสาจีวรํ สนฺธาย วทติฯ **อญฺญมญฺญ**นฺติ อญฺญํ อญฺญํ, อยเมว วา ปาโฐฯ องฺคํ ปเนตฺถ ปฐมกถิเน วุตฺตสทิสเมวฯ เกวลญฺหิ ตตฺถ ทสาหาติกฺกโม, อิธ มาสาติกฺกโมติ อยํ วิเสโสฯ

ตติยกถินสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ปุราณจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๓. จตุเตฺถ **ภตฺตวิสฺสคฺค**นฺติ ปาฬิปทสฺส ภตฺตกิจฺจนฺติ อโตฺถ เวทิตโพฺพ, ‘‘ภตฺตสํวิธาน’’นฺติปิ เกจิฯ **ตตฺถ นาม ตุว**นฺติ อิมสฺสปิ โส นาม ตุวนฺติ อโตฺถ เวทิตโพฺพ, ‘‘ตาย นาม ตุว’’นฺติ เกจิฯ

๕๐๕. ปิตา จ มาตา จ ปิตโร, ปิตูนํ ปิตโร ปิตามหา, เตสํเยว ยุโค ปิตามหยุโค, ตสฺมา **ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา** ปิตามหทฺวนฺทาติ เอวเมตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ เอวญฺหิ ปิตามหคฺคหเณเนว มาตามโหปิ คหิโตติฯ ‘‘ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา’’ติ วจนโต เหฏฺฐา จ อุทฺธญฺจ อฏฺฐมยุโค ญาติ นาม น โหติฯ **เทสนามุขเมว เจต**นฺติ **ปิตามหยุคา**ติ **ปิตามห**-คฺคหณํ เทสนามุขํ ปิตามหีมาตามหีอาทีนมฺปิ อธิเปฺปตตฺตาฯ ปิตุ มาตา **ปิตามหี**ฯ มาตุ ปิตา **มาตามโห** ฯ มาตุ มาตา **มาตามหี**ฯ เอตฺถ กิญฺจาปิ ปญฺจสตสากิยานีนํ วเสน ภิกฺขุภาเว ฐตฺวา ปริวตฺตลิงฺคาย ภิกฺขุนิยา จ วเสน เอกโตอุปสมฺปนฺนา ภิกฺขุนี ลพฺภติ, ตถาปิ ปกตินิยาเมเนว ทเสฺสตุํ ‘‘ภิกฺขุนี นาม อุภโตสเงฺฆ อุปสมฺปนฺนา’’ติ วุตฺตํฯ **‘‘กปฺปํ กตฺวา**ติ วจนโต ทินฺ

นกปฺปเมว ปาจิตฺติยํ ชเนตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘ปุราณจีวรํ นาม สกึ นิวตฺถมฺปิ สกึ ปารุตมฺปี’’ติ อิทํ นิทสฺสนมตฺตนฺติ อาห **‘‘อนฺตมโส ปริโภคสีเสนา’’**ติอาทิฯ ‘‘กาเยน ผุสิตฺวา ปริโภโคเยว ปริโภโค นามา’’ติ **กุรุนฺทิยํ** อธิปฺปาโยฯ

๕๐๖. **กายวิการํ กตฺวา**ติ อิทํ ยาว ‘‘โอรโต ฐเปตี’’ติ ปทํ, ตาว สพฺพปเทสุ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ ยถา สา ‘‘โธวาเปตุกาโม อย’’นฺติ ชานาติ, เอวํ กายวิการํ กตฺวาติ อโตฺถฯ ‘‘กายวิการํ กตฺวา’’ติ วจนโต กายวาจาหิ กญฺจิ วิการํ อกตฺวา หเตฺถน หเตฺถ เทนฺตสฺสปิ อนาปตฺติฯ **อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ โอกาเส**ติ อิทํ วิเสสนํ ยถาสมฺภวํ โยเชตพฺพํฯ ตถา หิ หเตฺถน หเตฺถ เทนฺตสฺส ปาทมูเล จ ฐเปตฺวา เทนฺตสฺส ‘‘อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ โอกาเส’’ติ อิทํ วตฺตพฺพนฺติ นตฺถิ อญฺญถา อสมฺภวโตฯ สติ หิ สมฺภเว พฺยภิจาเร จ วิเสสนํ สาตฺถกํ โหติฯ อุปริ ‘‘ขิปตี’’ติ อาทีนิ ปน สนฺธาย อิทํ วิเสสนํ วุตฺตํ, ตสฺมา อโนฺตทฺวาทสหเตฺถ โอกาเส ฐตฺวา อุปริ ขิปนฺตสฺส อญฺญสฺส หเตฺถ เปเสนฺตสฺส จ อาปตฺติฯ อุปจารํ ปน มุญฺจิตฺวา กายวาจาหิ วิการํ กตฺวา อาณาเปนฺตสฺสปิ อนาปตฺติฯ **อุปจาเร**ติ อโนฺตทฺวาทสหตฺถเมว โอกาสํ วทติฯ **อุปจารํ มุญฺจิตฺวา**ติ ทฺวาทสหตฺถูปจารํ มุญฺจิตฺวาฯ

เอเกน วตฺถุนาติ ปฐมํ กตฺวา นิฎฺฐาปิตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **รชเน อนาปตฺตี**ติ รชนํ ปจฺจาสีสนฺตสฺสปิ ‘‘โธวิตฺวา อาเนหี’’ติ วุตฺตตฺตา อนาปตฺติ อนาณตฺติยา กตตฺตาฯ ‘‘อวุตฺตา โธวตี’’ติ อิมินา ‘‘อวุตฺตา รชติ, อวุตฺตา อาโกเฎตี’’ติ อิทมฺปิ วุตฺตเมว โหตีติ อาห – **‘‘อวุตฺตา โธวตีติ อิมินา ลกฺขเณน อนาปตฺตี’’**ติฯ **สมฺพหุลา อาปตฺติโย อาปชฺชตี**ติ ปาจิตฺติเยน สทฺธึ เทฺว ทุกฺกฎานิ อาปชฺชติฯ **ยถาวตฺถุกเมวา**ติ นิสฺสคฺคิยเมวาติ อโตฺถฯ ปญฺจ สตานิ ปริมาณเมตาสนฺติ **ปญฺจสตา**ฯ

๕๐๗. **จีวรํ โธวาติ...เป.... อาณาเปนฺตสฺสา**ติ เอตฺถ ตาย โธวนํ ปจฺจาสีสนฺตสฺสปิ อนาปตฺติฯ ปุราณจีวรตา, อุปจาเร ฐตฺวา อญฺญาติกาย ภิกฺขุนิยา อาณาปนํ, ตสฺสา โธวนาทีนิ จาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปุราณจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๕. จีวรปฎิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๐๘. ปญฺจเม **อปญฺญเตฺต สิกฺขาปเท**ติ คณมฺหา โอหียนสิกฺขาปเท อปญฺญเตฺตฯ **วิหารวาร**นฺติ วิหารปฎิชคฺคนวารํฯ **โกฎฺฐาสสมฺปตฺตี**ติ สกลา องฺคปจฺจงฺคสมฺปตฺติฯ **สพฺพปริยนฺต**นฺติ ฉฎฺฐสฺส อญฺญจีวรสฺส อภาวา ปญฺจนฺนํ จีวรานํ เอกเมกํ สเพฺพสํ ปริยนฺตนฺติ **สพฺพปริยนฺตํ**ฯ อนฺตรวาสกาทีสุ หิ ปญฺจสุ เอกเมกํ อญฺญสฺส ฉฎฺฐสฺส อภาวา ปญฺจนฺนํ อนฺตเมว โหติฯ อถวา ปญฺจสุ จีวเรสุ เอกเมกํ อตฺตโน อญฺญสฺส ทุติยสฺส อภาวา อนฺตเมว โหตีติ สพฺพเมว ปริยนฺตนฺติ **สพฺพปริยนฺตํ,** สพฺพโส วา ปริยนฺตนฺติ **สพฺพปริยนฺตํ**ฯ เตนาห – **‘‘อญฺญํ...เป.... นตฺถี’’**ติฯ **ยถา ตสฺส มโนรโถ น ปูรตี**ติ ‘‘สรีรปาริปูรึ ปสฺสิสฺสามี’’ติ ตสฺส อุปฺปโนฺน มโนรโถ ยถา น ปูรติฯ **เอวํ หตฺถตเลเยว ทเสฺสตฺวา**ติ สรีรํ อทเสฺสตฺวาว ทาตพฺพจีวรํ หตฺถตเล ‘‘หนฺทา’’ติ ทเสฺสตฺวาฯ

๕๑๐. **วิหตฺถตายา**ติ วิหตหตฺถตาย, อคณตาย อปฺปจฺจยตาย อปฺปฎิสรณตายาติ วุตฺตํ โหติฯ **สมภิตุนฺนตฺตา**ติ ปีฬิตตฺตาฯ ปริวเตฺตตพฺพํ ปริวตฺตํ, ปริวตฺตเมว **ปาริวตฺตกํ,** ปริวเตฺตตฺวา ทียมานนฺติ อโตฺถฯ

๕๑๒. **อุปจาเร**ติ ทฺวาทสหตฺถูปจารํ สนฺธาย วทติฯ **อุปจารํ วา มุญฺจิตฺวา ขิปนฺตี**ติ ทฺวาทสหตฺถํ มุญฺจิตฺวา โอรโต ฐเปนฺติ, น ปุริมสิกฺขาปเท วิย ทฺวาทสหตฺถพฺภนฺตเรเยวาติ อธิปฺปาโยฯ **อญฺญตฺร ปาริวตฺตกา**ติ ยํ อนฺตมโส หรีตกขณฺฑมฺปิ ทตฺวา วา ทสฺสามีติ อาโภคํ กตฺวา วา ปาริวตฺตกํ คณฺหาติ, ตํ ฐเปตฺวาฯ **อจิตฺตกภาเวน น สเมตี**ติ ยถา อญฺญาติกาย ญาติกสญฺญิสฺส เวมติกสฺส จ คณฺหโต อจิตฺตกตฺตา อาปตฺติ , เอวมิธาปิ ‘‘ภิกฺขุนิยา สนฺตกํ อิท’’นฺติ อชานิตฺวา คณฺหโตปิ อาปตฺติเยวาติ อธิปฺปาโยฯ **วสฺสาวาสิกํ เทตี**ติ ปุคฺคลิกํ กตฺวา เทติฯ ปํสุกูลํ อตฺตโน อตฺถาย ฐปิตภาวํ ชานิตฺวา คณฺหเนฺตนปิ อญฺญสฺส สนฺตกํ คหิตํ นาม น โหตีติ อาห – **‘‘สเจ ปน สงฺการกูฏาทีสู’’**ติอาทิฯ อสามิกณฺหิ **ปํสุกูล**นฺติ วุจฺจติฯ **ปํสุกูลํ อธิฏฺฐหิตฺวา**ติ ‘‘อสามิกํ อิท’’นฺติ สญฺญํ อุปฺปาเทตฺวาฯ เอวํ ปน ปํสุกูลสญฺญํ อนุปฺปาเทตฺวา คณฺหิตุํ น วฏฺฏติฯ

๕๑๓. **อญฺญาติกาย อญฺญาติกสญฺญีติ ติกปาจิตฺติย**นฺติ เอตฺถ **อิติ**-สโทฺท อาทิอโตฺถฯ ตีณิ ปริมาณมสฺสาติ ติกํ, ติกญฺจ ตํ ปาจิตฺติยญฺจาติ **ติกปาจิตฺติยํ,** ตีณิ ปาจิตฺติยานีติ อโตฺถฯ

๕๑๔. **ปตฺตตฺถวิกาทึ ยํกิญฺจี**ติ อนธิฏฺฐานุปคํ สนฺธาย วทติฯ ‘‘จีวรํ นาม ฉนฺนํ จีวรานํ อญฺญตรํ จีวรํ วิกปฺปนุปคํ ปจฺฉิม’’นฺติ หิ วุตฺตตฺตา อธิฏฺฐานุปคํ ยํกิญฺจิ น วฏฺฏติฯ เตเนวาห – **‘‘วิกปฺปนุปคปจฺฉิมจีวรปฺปมาณ’’**นฺติอาทิฯ ยสฺมา ภิสิจฺฉวิ มหนฺตาปิ เสนาสนสงฺคหิตตฺตา จีวรสงฺขฺยํ น คจฺฉตีติ เนว อธิฏฺฐานุปคา น วิกปฺปนุปคา จ, ตสฺมา อนธิฏฺฐานุปคสามญฺญโต วุตฺตํฯ สเจปิ มญฺจปฺปมาณา ภิสิจฺฉวิ โหติ, วฏฺฏติเยวาติฯ **โก ปน วาโท ปตฺตตฺถวิกาทีสู**ติ มหติยาปิ ตาว ภิสิจฺฉวิยา อนธิฏฺฐานุปคตฺตา อนาปตฺติ, ตโต ขุทฺทกตเรสุ อนธิฏฺฐานุปเคสุ ปตฺตตฺถวิกาทีสุ กิเมว วตฺตพฺพนฺติ อธิปฺปาโยฯ ปฏิคฺคหณํ **กิริยา,** อปริวตฺตนํ **อกิริยา**ฯ วิกปฺปนุปคจีวรตา, ปาริวตฺตกาภาโว, อญฺญาติกาย หตฺถโต คหณนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

จีวรปฏิคฺคหณสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๑๕. ฉฏฺเฐ **ปติกิโฏฺฐ**ติ นิหีโน, ลามโกติ อโตฺถฯ **โลลชาติโก**ติ โลลสภาโวฯ ปฏฺฐเยว **ปโฏฺฐ**ฯ เตนาห **‘‘เฉโก’’**ติอาทิฯ **กิสฺมึ วิยา**ติ เอตฺถ ‘‘กิสฺมึ วิยา’’ติ นิปาตวเสน สมานตฺถํ ‘‘กึสุ วิยา’’ติ นิปาตปทนฺติ อาห **‘‘กึสุ วิยา’’**ติ, กึ วิยาติ อโตฺถ, ทุกฺขํ วิยาติ อธิปฺปาโยฯ เตนาห **‘‘กิเลโส วิยา’’**ติอาทิฯ ธมฺมวเสน อุปจารวเสน นิมนฺตนา **ธมฺมนิมนฺตนา**ติ ปาฬิปทสฺส อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ สเจ ปน ‘‘วเทยฺยาถ, ภเนฺต, เยนโตฺถ’’ติ อิทํ สจฺจเมว วุตฺตํ สิยา, ปวาริโตเยว โหติฯ ยสฺมา ปน ปวาเรตฺวาปิ อทาตุกาโม อปฺปวาริตฏฺฐาเนเยว ติฏฺฐติ, ตสฺมา ภควา ปวาริตาปวาริตภาวํ อวิจาเรตฺวา ‘‘ญาตโก เต, อุปนนฺท, อญฺญาตโก’’ติ ญาตกอญฺญาตกภาวํเยว วิจาเรสิฯ **มุสึสู**ติ วิลุมฺปึสุฯ

๕๑๗. **อนุปุพฺพกถา**ติ อนุปุเพฺพน วินิจฺฉยกถาฯ เสสปริกฺขารานํ สทฺธิวิหาริเกหิ คหิตตฺตา นิวาสนปารุปนมตฺตเมว อวสิฏฺฐนฺติ อาห **‘‘นิวาสนปารุปนมตฺตํเยว หริตฺวา’’**ติฯ สทฺธิวิหาริกานํ ตาว อาคมนสฺส วา อนาคมนสฺส วา อชานนตาย วุตฺตํ **‘‘เถเรหิ เนว ตาว… เป…. ภญฺชิตพฺพ’’**นฺติฯ **ปเรสมฺปิ อตฺถาย ลภนฺตี**ติ อตฺตโน จีวรํ ททมานา สยํ สาขาภเงฺคน ปฏิจฺฉาเทนฺตีติ เตสํ อตฺถายปิ ภญฺชิตุํ ลภนฺติฯ ‘‘ติเณน วา ปเณฺณน วา ปฏิจฺฉาเทตฺวา อาคนฺตพฺพ’’นฺติ วจนโต อีทิเสสุ ภูตคามปาตพฺยตาปิ อนุญฺญาตาเยว โหตีติ อาห – **‘‘เนว

ภูตคามปาตพฺยตาย ปาจิตฺติยํ โหตี”ติฯ **น เตสํ ธารเณ ทุกฺกฏ**นฺติ เตสํ ติตฺถิยทฺธชานํ ธารเณปิ ทุกฺกฏํ นตฺถิฯ

ยานิ จ เนสํ วตฺถานิ เทนฺตีติ สมฺพนฺโธฯ เถรานํ สยเมว ทินฺนตฺตา วุตฺตํ **“อจฺฉินฺนจีวร ฏฺฐาเน ฐิตตฺตา**”ติฯ ยทิ ลทฺธึ คณฺหาติ, ติตฺถิยปกฺกนฺตโก นาม โหติ, ตสฺมา วุตฺตํ **“ลทฺธึ อคฺคเหตฺวา**”ติฯ ‘‘โน เจ โหติ สงฺฆสฺส วิหารจีวรํ วา…เป.… อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสา’’ติ อิมินา อนฺตรามเคฺค ปวิฏฺฐวิหารโต นิกฺขมิตฺวา อญฺญตฺถ อตฺตโน อภิรุจิตฏฺฐานํ คจฺฉนฺตสฺส ทุกฺกฏํ วุตฺตํฯ อิมินา จ ‘‘ยํ อาวาสํ ปฐมํ อุปคจฺฉตี’’ติ วุตฺตํ อนฺตรามเคฺค ฐิตวิหารมฺปิ สเจ นโคฺค หุตฺวา คจฺฉติ, ทุกฺกฏเมวาติ เวทิตพฺพํฯ ยทิ เอวํ ตตฺถ กสฺมา น วุตฺตนฺติ เจ? อโนกาสตฺตาฯ ตตฺถ หิ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อจฺฉินฺนจีวรสฺส วา…เป.… จีวรํ วิญฺญาเปตุ’’นฺติ อิมินา สมฺพนฺเธน สงฺฆิกมฺปิ จีวรํ นิวาเสตุํ ปารุปิตุญฺจ อนุชานนฺโต ‘‘ยํ อาวาสํ ปฐมํ…เป.… คเหตฺวา ปารุปิตุ’’นฺติ อาห, ตสฺมา ตตฺถ อโนกาสตฺตา ทุกฺกฏํ น วุตฺตํฯ

วิหารจีวรนฺติ เสนาสนจีวรํฯ **จิมิลิกาหี**ติ ปฏปิโลติกาหิฯ **ตสฺส อุปรี**ติ ภูมตฺถรณสฺส อุปริฯ **วิเทสคเตนา**ติ อญฺญํ จีวรํ อลภิตฺวา วิเทสคเตนฯ **เอกสฺมิํ…เป.… ฐเปตพฺพ**นฺติ เอตฺถ ‘‘เลเสน คเหตฺวา อคตตฺตา ฐเปเนฺตน จ สงฺฆิกปริโภเคเนว ฐปิตตฺตา อญฺญสฺมิํ เสนาสเน นิยมิตมฺปิ อญฺญตฺถ ฐเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **ปริโภเคเนวา**ติ อญฺญํ จีวรํ อลภิตฺวา ปริภุญฺชเนนฯ

๕๑๙-๕๒๑. **ปริโภคชิณฺณ**นฺติ ยถา เตน จีวเรน สรีรํ ปฏิจฺฉาเทตุํ น สกฺกา, เอวํ ชิณฺณํฯ **กปฺปิยโวหาเรนา**ติ กยวิกฺกยาปตฺติโต โมจนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘วิญฺญาเปนฺตสฺสา’’ติ อิมเสฺสว อตฺถํ วิภาเวติ **“เจตาเปนฺตสฺส ปริวตฺตาเปนฺตสฺสา**”ติฯ อตฺตโน ธเนน หิ วิญฺญาปนํ นาม ปริวตฺตนเมวาติ อธิปฺปาโยฯ สงฺฆวเสน ปวาริตานํ วิญฺญาปเน วตฺตํ ทเสฺสติ **“ปมาณเมว วฏฺฏตี**”ติฯ สงฺฆวเสน หิ ปวาริเต สเพฺพสํ สาธารณตฺตา อธิกํ วิญฺญาเปตุํ น วฏฺฏติฯ **ยํ ยํ ปวาเรตี**ติ ยํ ยํ จีวราทิํ ทสฺสามีติ ปวาเรติฯ **วิญฺญาปนกิจฺจํ นตฺถี**ติ วินา วิญฺญตฺติยา ทียมานตฺตา วิญฺญาเปตฺวา กิํ กริสฺสตีติ อธิปฺปาโยฯ **อญฺญสฺสตฺถายา**ติ เอตฺถาปิ ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ อิทํ อนุวตฺตติเยวาติ อาห **“อตฺตโน ญาตกปวาริเต**”ติอาทิฯ วิกปฺปนุปคจีวรตา, สมยาภาโว, อญฺญาตกวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ตตุตฺตริสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๒. สตฺตเม ปาฬิยํ **ปคฺคาหิกสาล**นฺติ ทุสฺสวาณิชกานํ อาปณํฯ ‘‘ปคฺคาหิตสาล’’นฺติปิ ปฐนฺติฯ

๕๒๓-๕๒๔. **อภีติ อุปสโคฺค**ติ ตสฺส วิเสสตฺถาภาวํ ทเสฺสติฯ เตนาห **“หริตุนฺติ อโตฺถ**”ติฯ **วร**-สทฺทสฺส อิจฺฉายํ วตฺตมานตฺตา อาห **“อิจฺฉาเปยฺยา**”ติฯ **ทฬฺหํ เขมโต**ติ เอตฺถ คาถาพนฺธวเสน อนุนาสิกโลโป ทฏฺฐโพฺพฯ **สอนฺตร**นฺติ อนฺตรวาสกสหิตํฯ **อุตฺตร**นฺติ อุตฺตราสงฺคํฯ **อสฺส จีวรสฺสา**ติ สาทิตพฺพจีวรสฺสฯ **อจฺฉินฺนสพฺพจีวเรนา**ติ อจฺฉินฺนานิ สพฺพานิ ตีณิ จีวรานิ อสฺสาติ อจฺฉินฺนสพฺพจีวโร, เตนาติ อโตฺถฯ ยสฺส หิ อจฺฉินฺทนสมเย ตีณิ จีวรานิ สนฺนิหิตานิ โหนฺติ, ตานิ สพฺพานิ อจฺฉินฺนานีติ โส ‘‘อจฺฉินฺนสพฺพจีวโร’’ติ วุจฺจติฯ เตเนว **“อจฺฉินฺนสพฺพจีวเรน ติจีวรเกนา**”ติ วุตฺตํฯ **ติจีวรเกนา**ติ หิ อจฺฉินฺทนสมเย ติจีวรสฺส

สนฺนิหิตภาวํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปน วินยเตจีวริกภาวํ ธุตงฺคเตจีวริกภาวํ วา สนฺธายฯ **เอวํ ปฏิปชฺชิตพฺพนฺ**ติ ''สนฺตรุตฺตรปรมํ เตน ภิกฺขุนา ตโต จีวรํ สาทิตพฺพ''นฺติ วุตฺตวิธินา ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ **อเญฺญนา**ติ อจฺฉินฺนอสพฺพจีวเรนฯ ยสฺส ตีสุ จีวเรสุ เอกํ วา เทฺว วา จีวรานิ อจฺฉินฺนานิ โหนฺติ, เตนาติ อโตฺถฯ **อญฺญถาปี**ติ ''สนฺตรุตฺตรปรม''นฺติ วุตฺตวิธานโต อญฺญถาปิฯ ยสฺส หิ ตีสุ เทฺว จีวรานิ อจฺฉินฺนานิ โหนฺติ, เอกํ สาทิตพฺพํฯ เอกสฺมึ อจฺฉิเนฺน น สาทิตพฺพนฺติ น ตสฺส สนฺตรุตฺตรปรมสาทิยนํ สมฺภวติ, อยเมว จ อโตฺถ ปทภาชเนน วิภาวิโตฯ เตนาห **''ตํ วิภาคํ ทเสฺสตุ''**นฺติฯ

เกจิ ปน ''ติจีวรเกนาติ วุตฺตตฺตา ติจีวรํ ปริกฺขารโจฬวเสน อธิฏฺฐหิตฺวา ปริภุญฺชโต ตสฺมึ นเฏฺฐ พหูนิปิ คเหตุํ ลภตี''ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ ปทภาชนสฺส หิ อธิปฺปายํ ทเสฺสเนฺตน ยสฺมา ปน ''อจฺฉินฺนสพฺพจีวเรน…เป.… ตํ วิภาคํ ทเสฺสตุ''นฺติ วุตฺตํ, ปทภาชเน จ น ตาทิโส อโตฺถ อุปลพฺภติ, ตสฺมา ตํ น คเหตพฺพเมวฯ ยมฺปิ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. ตตฺตตริสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ''ยสฺส อธิฏฺฐิตจีวรสฺส ตีณิ นฏฺฐานี''ติ, ตตฺถาปิ อธิฏฺฐิตคฺคหณํ สรูปกถนมตฺตนฺติ คเหตพฺพํ, น ปน ติจีวราธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐิตจีวรเสฺสวาติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพ ปาฬิยํ อฏฺฐกถายญฺจ ตถา อตฺถสฺส อสมฺภวโตฯ น หิ ติจีวราธิฏฺฐาเนน อธิฏฺฐิตจีวรเสฺสว อิทํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติ สกฺกา วิญฺญาตุํฯ ปุริมสิกฺขาปเทน หิ อจฺฉินฺนจีวรสฺส อญฺญาตกวิญฺญตฺติยา อนุญฺญาตตฺตา ปมาณํ อชานิตฺวา วิญฺญาปนวตฺถุสฺมึ ปมาณโต สาทิยนํ อนุชานเนฺตน ภควตา อิทํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, ตสฺมา ''ปริกฺขารโจฬิกสฺส พหุมฺปิ สาทิตุํ วฏฺฏตี''ติ อยมโตฺถ เนว ปาฬิยา สเมติ, น จ ภควโต อธิปฺปายํ อนุโลเมติฯ

ยสฺส ตีณิ นฏฺฐานิ, เตน เทฺว สาทิตพฺพานีติ เอตฺถ ยสฺส ติจีวรโต อธิกมฺปิ จีวรํ อญฺญตฺถ ฐิตํ อตฺถิ, ตทาตสฺส จีวรสฺส อลพฺภนียภาวโต เตนปิ สาทิตุํ วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ **ปกติยาว สนฺตรุตฺตเรน จรตี**ติ สาสงฺกสิกฺขาปทวเสน วา อวิปฺปวาสสมฺมุติวเสน วา ตติยสฺส อลาเภน วา จรติฯ ''เทฺว นฏฺฐานี''ติ อธิการตฺตา วุตฺตํ **''เทฺว สาทิตพฺพานี''**ติฯ **เอกํ สาทิยเนฺตเนว สโม ภวิสฺสตี**ติ ติณฺณํ จีวรานํ ทฺวีสุ นเฏฺฐสุ เอกํ สาทิยเนฺตน สโม ภวิสฺสติ อุภินฺนมฺปิ สนฺตรุตฺตรปรมตาย อวฏฺฐานโตฯ **ยสฺส เอกํเยว โหตี**ติ อเญฺญน เกนจิ การเณน วินฏฺฐเสสจีวรํ สนฺธาย วุตฺตํฯ

๕๒๖. ''เสสกํ ตุเยฺหว โหตูติ เทนฺตี''ติ วุตฺตตฺตา ''ปมาณยุตฺตํ คณฺหิสฺสาม, เสสกํ อาหริสฺสามา''ติ วตฺวา คเหตฺวา คมนสมเยปิ ''เสสกมฺปิ ตุมฺหากเญฺญว โหตู''ติ วทนฺติ, ลทฺธกปฺปิยเมวฯ **ปวาริตานนฺ**ติ อจฺฉินฺนกาลโต ปุเพฺพเยว ปวาริตานํฯ **ปาฬิยา น สเมตี**ติ สนฺตรุตฺตรปรมโต อุตฺตริ สาทิยเน อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ ''อนาปตฺติ ญาตกานํ ปวาริตาน''นฺติ วุตฺตตฺตา น สเมติฯ สนฺตรุตฺตรปรมํ สาทิยนฺตสฺส หิ อาปตฺติปฺปสโงฺคเยว นตฺถิ, สติ จ สิกฺขาปเทน อาปตฺติปฺปสเงฺค อนาปตฺติ ยุตฺตา ทเสฺสตุนฺติ อธิปฺปาโยฯ เกจิ ปน **''ปมาณเมว วฏฺฏตี**ติ อิทํ สเลฺลขทสฺสนตฺถํ วุตฺต''นฺติ วทนฺติฯ

ยสฺมา ปนิทํ…เป.… น วุตฺตนฺติ เอตฺถายมธิปฺปาโย – ''อญฺญสฺสตฺถายา''ติ วุจฺจมาเน อเญฺญสํ อตฺถาย ปมาณํ อติกฺกมิตฺวาปิ คณฺหิตุํ วฏฺฏตีติ อาปชฺชติ, ตญฺจ อญฺญสฺสตฺถาย วิญฺญาปนวตฺถุสฺมึ ปญฺญตฺตตฺตา วตฺถุนา สํสนฺทิยมานํ น สเมติฯ น หิ ยํ วตฺถุํ นิสฺสาย สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, ตสฺมึเยว อนาปตฺติวจนํ ยุตฺตนฺติฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ตีสุปิ ''อิมสฺส สิกฺขาปทสฺส อตฺตโน สาทิยนปฏิพทฺธตาวเสน ปวตฺตตฺตา 'อญฺญสฺสตฺถายา'ติ วตฺตุํ โอกาโสเยว นตฺถิ, ตสฺมา น วุตฺต''นฺติ กถิตํฯ อิธ ''อญฺญสฺสตฺถายา''ติ อวุตฺตตฺตา อเญฺญสํ อตฺถาย ญาตกปวาริ

เตสุ อธิกํ วิญฺญาเปนฺตสฺส อาปตฺตีติ เจ? น, ตตฺถ ปุริมสิกฺขาปเทเนว อนาปตฺติสิทฺธิโตฯ ตตฺตตฺตริตา, อจฺฉินฺนาทิการณตา, อญฺญาตกวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ตตฺตุตฺตริสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. ปฐมอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๒๗. อฏฺฐเม **อปิ มยฺยาติ** ปาเฐปิ โสเยวโตฺถฯ อยฺยาติ ปน พหุวจเนน อามนฺตนํ กตํฯ

๕๒๘-๕๒๙. **อปทิสฺสาติ** ‘‘อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ทสฺสามี’’ติ เอวํ อปทิสิตฺวาฯ **ปจฺจยํ กตฺวาติ** การณํ กตฺวาฯ **อุทฺทิสฺสาติ เอตฺถ โย กตฺตาติ** ‘‘อุทฺทิสฺสา’’ติ อิมินา วุตฺตอุทฺทิสนกิริยาย โย กตฺตาฯ จีวรํ เจตาเปนฺติ ปริวตฺเตนฺติ เอเตนาติ **จีวรเจตาปนฺนํ**ฯ น-การาคมํ กตฺวา จีวรเจตาปนฺนนฺติ วุตฺตํ, ‘‘จีวรเจตาปน’’นฺติปิ ปฐนฺติฯ **ปจุรโวหารวเสนาติ** เยภุยฺยโวหารวเสนฯ เยภุยฺยวเสน หิ ฆรสามิกํ ทฏฺฐุกามา ตสฺส ฆรํ คจฺฉนฺตีติ ตเถว พหุลํ โวหาโรฯ **พฺยญฺชนมตฺตเมวาติ** อโตฺถ เนตโพฺพ นตฺถีติ อธิปฺปาโยฯ

๕๓๑. **สมเกปิ ปน อนาปตฺตีติ** ยทคฺฆนกํ โส ทาตุกาโม โหติ, ตทคฺฆนเก อนาปตฺติมูลํ วฑฺฒตฺวา อธิกวิธานํ อนาปนฺนตฺตาฯ เอตฺถ จ ‘‘ทาตุกาโมมฺหี’’ติ อตฺตโน สนฺติเก อวุตฺเตปิ ทาตุกามตํ สุตฺวา ยทคฺฆนกํ โส ทาตุกาโม โหติ, ตทคฺฆนกํ อาหราเปตุํ วฏฺฏติฯ **อคฺฆวฑฺฒนกญฺหิ อิทํ สิกฺขาปทนฺติ** เอตฺถ อคฺฆวฑฺฒนํ เอตสฺส อตฺถีติ **อคฺฆวฑฺฒนกํ,** อคฺฆวฑฺฒนํ สนฺธาย อิทํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **จีวรํ เทหีติ** สงฺฆาฏิอาทีสุ ยํกิญฺจิ จีวรํ สนฺธาย วทติฯ จีวเร ภิโยฺยกมฺยตา, อญฺญาตกวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปฐมอุปกฺขฏสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕๓๒. ทุติยอุปกฺขเฏ วตฺตพฺพํ นตฺถิฯ

๑๐. ราชสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๓๗-๕๓๙. ราชสิกฺขาปเท ปน ‘‘อชฺชโณฺห’’ติ ปาเฐ ‘‘อชฺชุโณฺห’’ติปิ ปฐนฺติฯ **โภโคติ** ภุญฺชิตโพฺพฯ ยํ วุตฺตํ **มาติกาฏฺฐกถายํ** ‘‘อิมินา จีวรเจตาปเนฺนน จีวรํ เจตาเปตฺวา อิตฺถนฺนามํ ภิกฺขุํ จีวเรน อจฺฉาเทหีติ อิทํ อาคมนสุทฺธิํ ทเสฺสตุํ วุตฺตํฯ สเจ หิ ‘อิทํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน เทหี’ติ เปเสยฺย, อาคมนสฺส อสุทฺธตฺตา อกปฺปิยวตฺถุํ อารพฺภ ภิกฺขุนา กปฺปิยการโกปิ นิทฺทิสิตโพฺพ น ภเวยฺยา’’ติ, ตตฺถ อาคมนสฺส สุทฺธิยา วา อสุทฺธิยา วา วิเสสปฺปโยชนํ น ทิสฺสติฯ สติปิ หิ อาคมนสฺส อสุทฺธภาเว ทูโต อตฺตโน กุสลตาย กปฺปิยโวหาเรน วทติ, ‘‘กปฺปิยการโก น นิทฺทิสิตโพฺพ’’ติ อิทํ นตฺถิ, น จ ทูเตน กปฺปิยโวหารวเสน วุเตฺต ทายเกน อิทํ กถํ เปสิตนฺติ อีทิสี วิจารณา อุปลพฺภติ, อวิจาเรตฺวา จ ตํ น สกฺกา ชานิตุํ, ยทิ ปน อาคมนสฺส อสุทฺธตฺตา กปฺปิยการโก นิทฺทิสิตโพฺพ น ภเวยฺย, จีวรานํ อตฺถาย ทูตสฺส หเตฺถ อกปฺปิยวตฺถุสฺมิํ เปสิเต สพฺพตฺถ ทายเกน กถํ เปสิตนฺติ ปุจฺฉิตฺวาว กปฺปิยการโก นิทฺทิสิตโพฺพ ภเวยฺยฯ ตสฺมา อสติปิ อาคมนสุทฺธิยํ สเจ โส ทูโต อตฺตโน กุสลตาย กปฺปิยโวหารวเสน วทติ, ทูตเสฺสว วจนํ คเหตพฺพํฯ ยทิ หิ อาคมนสุทฺธิเยเวตฺถ ปมาณํ, มูลสามิเกน กปฺปิย

โวหารวเสน เปสิตสฺส ทูตสฺส อกปฺปิยโวหารวเสน วทโตปิ กปฺปิยการโก นิทฺทิสิตโพฺพ ภเวยฺย, ตสฺมา สพฺพตฺถ ทูตวจนเมว ปมาณนฺติ คเหตพฺพํฯ

อิมินา จีวรเจตาปเนฺนนาติอาทินา ปน อิมมตฺถํ ทเสฺสติ – กปฺปิย วเสน อาคตมฺปิ จีวร มูลํ อีทิเสน ทูตวจเนน อกปฺปิยํ โหติ, ตสฺมา ตํ ปฏิกฺขิปิตพฺพนฺติฯ เตเนวาห – ‘‘เตน ภิกฺขุนา โส ทูโต เอวมสฺส วจนีโย’’ติอาทิฯ สุวณฺณํ, รชตํ, กหาปโณ, มาสโกติ อิมานิ หิ จตฺตาริ นิสฺสคฺคิยวตฺถูนิ, มุตฺตา, มณิ, เวฬุริโย, สโงฺข, สิลา, ปวาฬํ, โลหิตโงฺก, มสารคลฺลํ, สตฺต ธญฺญานิ, ทาสิทาสํ, เขตฺตํ, วตฺถุ, ปุปฺผารามผลารามาทโยติ อิมานิ ทุกฺกฏวตฺถูนิ จ อตฺตโน วา เจติยสงฺฆคณปุคฺคลานํ วา อตฺถาย สมฺปฏิจฺฉิตุํ น วฏฺฏนฺติ, ตสฺมา ตํ สาทิตุํ น วฏฺฏตีติ ทสฺสนตฺถํ ‘‘น โข มยํ, อาวุโส, จีวรเจตาปนฺนํ ปฏิคฺคณฺหามา’’ติ วุตฺตํ, ‘‘จีวรญฺจ โข มยํ ปฏิคฺคณฺหามา’’ติ อิทํ ปน อตฺตานํ อุทฺทิสฺส อาภตตฺตา วตฺตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา วุตฺตํฯ ‘‘เวยฺยาวจฺจกโร นิทฺทิสิตโพฺพ’’ติ อิทํ ‘‘อตฺถิ ปนายสฺมโต โกจิ เวยฺยาวจฺจกโร’’ติ กปฺปิยวจเนน วุตฺตตฺตา อนุญฺญาตํฯ สเจ ปน ทูโต ‘‘โก อิมํ คณฺหาตี’’ติ วา ‘‘กสฺส เทมี’’ติ วา วทติ, น นิทฺทิสิตโพฺพฯ ‘‘อารามิโก วา อุปาสโก วา’’ติ อิทํ สารุปฺปตาย วุตฺตํ, ฐเปตฺวา ปน ปญฺจ สหธมฺมิเก โย โกจิ กปฺปิยการโก วฏฺฏติฯ ‘‘เอโส โข, อาวุโส, ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจกโร’’ติ อิทํ ภิกฺขุสฺส กปฺปิยวจน ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ เอวเมว หิ วตฺตพฺพํ, ‘‘เอตสฺส เทหี’’ติอาทิ น วตฺตพฺพํฯ **โส วา เจตาเปสฺสติ วา**ติ เอตฺถ เอโก **วา**-สโทฺท ปทปูรโณ, ‘‘สญฺญตฺต โส มยา’’ติอาทิ ปน ทูเตน เอวํ อาโรจิเตเยว ตํ โจเทตุํ วฏฺฏติ, เนวาสฺส หเตฺถ ทตฺวา คตมตฺตการเณนาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ

เอตานิ หิ วจนานิ...เป.... น วตฺตโพฺพติ เอตฺถ ‘‘เอวํ วทเนฺต ปฏิกฺขิตฺตสฺส กตตฺตา วตฺตเภเท ทุกฺกฏํ อาปชฺชติ, โจทนา ปน โหติเยวา’’ติ **มหาคณฺฐิปเท มชฺฌิมคณฺฐิปเท** จ วุตฺตํฯ **อุทฺทิฏฺฐโจทนาปริเจฺฉทํ ทเสฺสตฺวา**ติ ‘‘ทุติยมฺปิ วตฺตโพฺพ’’ติอาทินา ทเสฺสตฺวาฯ **ปุจฺฉิยมาโน**ติ เอตฺถ ปุจฺฉิยมาเนนาติ อโตฺถ คเหตโพฺพติ อาห **‘‘กรณเตฺถ ปจฺจตฺตวจน’’**นฺติฯ **อาคตการณํ ภญฺชตี**ติ อาคตการณํ วินาเสติฯ

เอตฺถ เกจิ วทนฺติ ‘‘อาคตการณํ นาม จีวรคฺคหณํ, ตํ ภญฺชตีติ วุตฺตตฺตา ปุน ตํ จีวรํ เยน เกนจิ อากาเรน คเหตุํ น วฏฺฏตี’’ติฯ เกจิ ปน ‘‘อาคตการณํ นาม กายวาจาหิ โจทนา, ตํ ภญฺชตีติ วุตฺตตฺตา ปุน ตํ เยน เกนจิ อากาเรน โจเทตุํ น ลภติฯ สเจ สยเมว เทติ, มูลสามิโก วา ทาเปติ, คเหตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ อปเร ปน ‘‘อาคตการณํ นาม ฐานํ, ตํ ภญฺชตีติ วุตฺตตฺตา ยถา ‘อโตฺถ เม, อาวุโส, จีวเรนา’ติ เอกาย โจทนาย เทฺว ฐานานิ ภญฺชติ, เอวมิธาปิ สเจ อาสเน นิสีทติ, เอกาย นิสชฺชาย เทฺว ฐานานิ ภญฺชติฯ อามิสํ เจ ปฏิคฺคณฺหาติ, เอเกน ปฏิคฺคหเณน เทฺว ฐานานิ ภญฺชติฯ ธมฺมํ เจ ภาสติ, ธมฺมเทสนาสิกฺขาปเท วุตฺตปริเจฺฉทาย เอกาย วาจาย เทฺว ฐานานิ ภญฺชตี’’ติ วทนฺติฯ อิเมสํ ปน สเพฺพสมฺปิ วาทํ ‘‘อยุตฺต’’นฺติ ปฏิกฺขิปิตฺวา ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** อิทํ วุตฺตํ ‘‘อาคตการณํ นาม ฐานเมว, ตสฺมา ‘น กตฺตพฺพ’นฺติ วาริตสฺส กตตฺตา นิสชฺชาทีสุ กเตสุ ฉสุ ฐาเนสุ เอกํ ฐานํ ภญฺชตี’’ติฯ

ตตฺร ตตฺร ฐาเน ติฏฺฐตีติ อิทํ โจทกสฺส ฐิตฏฺฐานโต อปกฺกมฺม ตตฺร ตตฺร อุทฺทิสฺส ฐานํเยว สนฺธาย วุตฺตํฯ ‘‘สามํ วา คนฺตพฺพํ, ทูโต วา ปาเหตโพฺพ’’ติ อิทํ สภาวโต โจเทตุํ อนิจฺฉเนฺตนปิ กาตพฺพเมวาติ วทนฺติฯ มุขํ วิวริตฺวา สยเมว กปฺปิยการกตฺตํ อุปคโตติ **มุข เววฏิกกปฺปิยการโก**ฯ **อวิจาเรตุกามตายา**ติ อิมสฺมิํ ปเทฺข ‘‘นตฺถมฺหากํ กปฺปิยการโก’’ติ อิทํ ‘‘ตาทิสํ กโรเนฺต กปฺปิยการโก นตฺถี’’ติ อิมินา อธิปฺปาเยน วุตฺตํฯ

“เมณฺฑกสิกฺขาปเท วุตฺตนเยน ปฏิปชฺชิตพฺพ”นฺติ วตฺวา อิทานิ ตํ เมณฺฑกสิกฺขาปทํ ทเสฺสโนฺต **“วุตฺตเญฺหต”**นฺติอาทิมาหฯ อิทเมว หิ ‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, สทฺธา ปสนฺนา’’ติอาทิวจนํ เภสชฺชกฺขนฺธเก เมณฺฑกวตฺถุสฺมิํ (มหาว. ๒๙๙) วุตฺตตฺตา ‘‘เมณฺฑกสิกฺขาปท’’นฺติ วุตฺตํฯ ตตฺถ หิ เมณฺฑเกน นาม เสฏฺฐินา –

‘‘สนฺติ , ภเนฺต, มคฺคา กนฺตารา อโปฺปทกา อปฺปภกฺขา, น สุกรา อปาเถเยฺยน คนฺตุํ, สาธุ, ภเนฺต, ภควา ภิกฺขูนํ ปาเถยฺยํ อนุชานาตู’’ติ –

ยาจิเตน ภควตา –

‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ปาเถยฺยํ ปริเยสิตุํฯ ตณฺฑุโล ตณฺฑุลตฺถิเกน, มุโคฺค มุคฺคตฺถิเกน, มาโส มาสตฺถิเกน, โลณํ โลณตฺถิเกน, คุโฬ คุฬตฺถิเกน, เตลํ เตลตฺถิเกน, สปฺปิ สปฺปิตฺถิเกนา’’ติ –

วตฺวา อิทํ วุตฺตํ –

‘‘สนฺติ, ภิกฺขเว, มนุสฺสา สทฺธา ปสนฺนา, เต กปฺปิยการกานํ หเตฺถ หิรญฺญํ อุปนิกฺขิปนฺติ ‘อิมินา อยฺยสฺส ยํ กปฺปิยํ, ตํ เทถา’ติฯ อนุชานามิ, ภิกฺขเว, ยํ ตโต กปฺปิยํ, ตํ สาทิตุํ, น เตฺววาหํ ภิกฺขเว เกนจิ ปริยาเยน ชาตรูปรชตํ สาทิตพฺพํ ปริเยสิตพฺพนฺติ วทามี’’ติฯ

หิรญฺญํ อุปนิกฺขิปนฺตีติ เอตฺถาปิ ภิกฺขุสฺส อาโรจนํ อตฺถิเยวาติ คเหตพฺพํฯ อญฺญถา อนิทฺทิฏฺฐกปฺปิยการกตฺตํ ภชตีติ น โจเทตโพฺพ สิยาฯ ยทิ มูลํ สนฺธาย โจเทติ, ตํ สาทิตเมว สิยาติ อาห **“มูลํ อสาทิยเนฺตนา”**ติฯ

“อญฺญาตกอปฺปวาริเตสุ วิย ปฏิปชฺชิตพฺพนฺติ อิทํ อตฺตนา โจทนาฐานญฺจ น กาตพฺพนฺติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ อญฺญํ ปน กปฺปิยการกํ เปเสตฺวา โลกจาริตฺตวเสน อนุยุญฺชิตฺวาปิ กปฺปิยวตฺถุํ อาหราเปตุํ วฏฺฏติ อตฺตานํ อุทฺทิสฺส นิกฺขิตฺตสฺส อตฺตโน สนฺตกตฺตา’’ติ เกจิ วทนฺติ, ตํ อฏฺฐกถายํ ‘‘อญฺญาตกอปฺปวาริเตสุ วิย ปฏิปชฺชิตพฺพํฯ สเจ สยเมว จีวรํ อาเนตฺวา เทนฺติ, คเหตพฺพํฯ โน เจ, กิญฺจิ น วตฺตพฺพา’’ติ ทฬฺหํ กตฺวา วุตฺตตฺตา น คเหตพฺพนฺติ อมฺหากํ ขนฺติฯ น หิ อญฺญาตกอปฺปวาริตํ สยํ อวิญฺญาเปตฺวา อเญฺญน วิญฺญาเปตุํ วฏฺฏติ, น จ ยตฺถ อญฺญํ เปเสตฺวา อาหราเปตุํ วฏฺฏติ, ตตฺถ สยํ คนฺตฺวา น อาหราเปตพฺพนฺติ สกฺกา วตฺตุํฯ ยทิ เจตฺถ อเญฺญน อาหราเปตุํ วฏฺฏติ, ‘‘อญฺญาตกอปฺปวาริเตสุ วิย ปฏิปชฺชิตพฺพ’’นฺติอาทิวจนเมว นิรตฺถกํ สิยาฯ ‘‘ทูเตนา’’ติ อิมสฺส พฺยภิจารํ ทเสฺสติ **“สยํ อาหริตฺวาปี”**ติฯ ททเนฺต สูติ อิมินา สมฺพโนฺธ ฯ **ปิณฺฑปาตาทีนํ อตฺถายาติ** อิมินา ปน ‘‘จีวรเจตาปนฺน’’นฺติ อิมสฺส พฺยภิจารํ ทเสฺสติฯ ‘‘เอเสว นโย’’ติ วุตฺตตฺตา ปิณฺฑปาตาทีนํ อตฺถาย ทิเนฺนปิ ฐานโจทนาทิ สพฺพํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว กาตพฺพํฯ

ปฏิคฺคหเณปิ ปริโภเคปิ อาปตฺตีติ ปฏิคฺคหเณ ปาจิตฺติยํ, ปริโภเค ทุกฺกฏํฯ **เสฺวว สาปตฺติโกติ** ทุกฺกฏาปตฺติํ สนฺธาย วทติฯ อิทญฺจ อฏฺฐกถาปมาเณเนว คเหตพฺพํฯ ‘‘ปรสฺส นิโทฺทสภาวทสฺสนตฺถํ เสฺวว สาปตฺติโก สโทโสติ วุตฺตํ โหตี’’ติปิ วทนฺติฯ **“โจเทตีติ** วุตฺตตฺตา ปน อาปตฺติยา โจเทตีติ กตฺวา เสฺวว สาปตฺติโกติ อิทํ ทุกฺกฏํเยว สนฺธาย วตฺตุํ ยุตฺต’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **ปฏิคฺคหเณปิ ปริโภเคปิ อาปตฺติเยวาติ** ทุกฺกฏเมว สนฺธาย

วุตฺตํฯ ตฬากสฺสปิ เขตฺตสงฺคหิตตฺตา ตสฺส ปฏิคฺคหเณปิ อาปตฺติ วุตฺตาฯ **จตฺตาโร ปจฺจเย สโงฺฆ ปริภุญฺชตูติ เทตี**ติ เอตฺถ ‘‘ภิกฺขุสโงฺฆ จตฺตาโร ปจฺจเย ปริภุญฺชตุ, ตฬากํ ทมฺมี’’ติ วา ‘‘จตุปจฺจยปริโภคตฺถํ ตฬากํ ทมฺมี’’ติ วา วทติ, วฏฺฏติเยวฯ ‘‘อิโต ตฬากโต อุปฺปเนฺน จตฺตาโร ปจฺจเย ทมฺมี’’ติ วุเตฺต ปน วตฺตพฺพเมว นตฺถิฯ

อมฺหากํ เอกํ กปฺปิยการกํ ฐเปถาติ วุเตฺตติ อิทํ อีทิสํเยว สนฺธาย วุตฺตํฯ กปฺปิยกฺกเมน สมฺปฏิจฺฉิเตสุ เขตฺตตฬากาทีสุ ปน อวุเตฺตปิ กปฺปิยการกํ ฐเปตุํ ลพฺภติเยวฯ ยสฺมา ปรสนฺตกํ นาเสตุํ ภิกฺขูนํ น วฏฺฏติ, ตสฺมา **‘‘น สสฺสกาเล’’**ติ วุตฺตํฯ **‘‘ชนปทสฺส สามิโก**ติ อิมินาว โย ตํ ชนปทํ วิจาเรติ, เตนปิ อจฺฉินฺทิตฺวา ทินฺนํ วฏฺฏติเยวา’’ติ วทนฺติฯ **อุทกวาหก**นฺติ อุทกมาติกํฯ **กปฺปิยโวหาเรปี**ติ เอตฺถ ‘‘วิธานํ วกฺขามา’’ติ ปาฐเสโสฯ **อุทกวเสนา**ติ อุทกปริโภคตฺถํฯ **สุทฺธจิตฺตาน**นฺติ เกวลํ อุทกปริโภคตฺถเมวาติ อธิปฺปาโยฯ อลชฺชินา การาปิเต วตฺตพฺพเมว นตฺถีติ อาห **‘‘ลชฺชีภิกฺขุนา’’**ติฯ **ปกติภาโค** นาม อิมสฺมิํ รเฏฺฐ จตุอมฺพณมตฺตํฯ อกฏฺฐปุพฺพํ **นวสสฺสํ** นามฯ **อปริจฺฉินฺนภาเค**ติ ‘‘เอตฺตเก ภูมิภาเค เอตฺตโก ภาโค ทาตโพฺพ’’ติ เอวํ อปริจฺฉินฺนภาเคฯ

รชฺชุยา วา ทเณฺฑน วาติ เอตฺถ ‘‘ปาเทหิปิ มินิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **ขเล วา ฐตฺวา รกฺขตี**ติ เอตฺถ ปน เถเนตฺวา คณฺหเนฺต ทิสฺวา ‘‘มา คณฺหถา’’ติ นิวาเรเนฺต รกฺขติ นามฯ สเจ ปน อวิจาเรตฺวา เกวลํ ตุณฺหีภูโตว รกฺขณตฺถาย โอโลเกเนฺต ติฏฺฐติ, วฏฺฏติฯ สเจปิ ตสฺมิํ ตุณฺหีภูเต โจริกาย หรนฺติ, ‘‘มยํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส อาโรเจสฺสามา’’ติ เอวํ วตฺตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติฯ **นีหราเปติ ปฏิสาเมตี**ติ เอตฺถาปิ ‘‘สเจ ปริยาเยน วทติ, วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ อปุพฺพสฺส อนุปฺปาทิตตฺตา อเญฺญสํ วฏฺฏตีติ อาห **‘‘ตเสฺสว ตํ อกปฺปิย’’**นฺติฯ

นนุ จ ทุพฺพิจาริตมเตฺตน ตเสฺสว ตํ อกปฺปิยํ, น สเพฺพสํ รูปิยสํโวหาเร จตุตฺถปโตฺต วิยฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ (ปารา. อฏฺฐ. ๒.๕๘๙) ‘‘โย ปน รูปิยํ อสมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘เถรสฺส ปตฺตํ กิณิตฺวา เทหี’ติ ปหิตกปฺปิยการเกน สทฺธิํ กมฺมารกุลํ คนฺตฺวา ปตฺตํ ทิสฺวา ‘อิเม กหาปเณ คเหตฺวา อิมํ เทหี’ติ กหาปเณ ทาเปตฺวา คหิโต, อยํ ปโตฺต เอตเสฺสว ภิกฺขุโน น วฏฺฏติ ทุพฺพิจาริตตฺตา, อเญฺญสํ ปน วฏฺฏติ มูลสฺส อสมฺปฏิจฺฉิตตฺตา’’ติฯ ตสฺมา **ยํ เต อาหรนฺติ, สเพฺพสํ อกปฺปิยํฯ กสฺมา? กหาปณานํ วิจาริตตฺตา**ติ อิทํ กสฺมา วุตฺตนฺติ? เอตฺถ เกจิ วทนฺติ ‘‘กหาปเณ สาทิยิตฺวา วิจาริตํ สนฺธาย เอวํ วุตฺต’’นฺติฯ สงฺฆิกตฺตา จ นิสฺสชฺชิตุํ น สกฺกา, ตสฺมา สเพฺพสํ น กปฺปตีติ เตสํ อธิปฺปาโยฯ เกจิ ปน ‘‘อสาทิยิตฺวาปิ กหาปณานํ วิจาริตตฺตา รูปิยสํโวหาโร กโต โหติ, สงฺฆิกตฺตา จ นิสฺสชฺชิตุํ น สกฺกา, ตสฺมา สเพฺพสํ น กปฺปตี’’ติ วทนฺติฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ตีสุปิ อิทํ วุตฺตํ ‘‘จตุตฺถปโตฺต คิหิสนฺตกานํเยว กหาปณานํ วิจาริตตฺตา อเญฺญสํ กปฺปติ, อิธ ปน สงฺฆิกานํ วิจาริตตฺตา สเพฺพสํ น กปฺปตี’’ติฯ สเพฺพสมฺปิ วาโท เตน เตน ปริยาเยน ยุชฺชติเยวฯ

จตุสาลทฺวาเรติ โภชนสาลํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปริยาเยน กถิตตฺตา**ติ ‘‘คณฺหา’’ติ อวตฺวา ‘‘สีมา คตา’’ติ ปริยาเยน กถิตตฺตาฯ ปกติภูมิกรณตฺถํ **‘‘เหฏฺฐา คหิตํ ปํสุ’’**นฺติอาทิ วุตฺตํฯ **ทาสํ ทมฺมี**ติ เอตฺถ ‘‘มนุสฺสํ ทมฺมีติ วุเตฺต วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติฯ **กุกฺกุฏสูกรา...เป.... วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ กุกฺกุฏสูกเรสุ ทียมาเนสุ ‘‘อิเมหิ อมฺหากํ อโตฺถ นตฺถิ, สุขํ ชีวนฺตุ, อรเญฺญ วิสฺสเชฺชถา’’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ ‘‘เขตฺตวตฺถุปฏิคฺคหณา ปฏิวิรโต โหตี’’ติอาทิวจนโต (ที. นิ. ๑.๑๐, ๑๙๔) เขตฺตาทีนํ ปฏิคฺคหเณ อยํ สโพฺพ วินิจฺฉโย วุโตฺตฯ กปฺปิยการกสฺส ภิกฺขุนา นิทฺทิฏฺฐ

ภาโว, ทูเตน อปฺปิตตา, ตตฺตฺตริ วายาโม, เตน วายาเมน ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

ราชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต จีวรวโคฺค ปฐโมฯ

๒. โกสิยวโคฺค

๑. โกสิยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๔๒. ปาฬิยํ “**โกสิยการเก**”ติ เอตฺถ โกสํ กโรนฺตีติ โกสการกาติ ลทฺธโวหารานํ ปาณกานํ โกสโต นิพฺพตฺตํ โกสิยํ, ตํ กโรนฺตีติ โกสิยการกา, ตนฺตวายาฯ สํหนนํ **สงฺฆาโต** , วินาโสติ อโตฺถฯ **โกสิยมิสฺสก**นฺติ โกสิยตนฺตุนา มิสฺสํฯ ‘‘อวายิม’’นฺติ วุตฺตตฺตา วายิตฺวา เจ กโรนฺติ, อนาปตฺติฯ **อนาปตฺติ วิตานํ วา**ติอาทินา วิตานาทีนํ อตฺถาย กรเณปิ เตนากาเรน ปริโภเคปิ อนาปตฺติ วุตฺตาฯ

เอวมฺปิ มิเสฺสตฺวา กตเมว โหตีติ อิมินา วาเตน อาหริตฺวา ปาติเตปิ อจิตฺตกตฺตา อาปตฺติเยวาติ ทเสฺสติฯ โกสิยมิสฺสกตา, อตฺตโน อตฺถาย สนฺถตสฺส กรณํ การาปนํ, ปฏิลาโภ จาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

โกสิยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕๔๗. สุทฺธกาฬกสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๓. เทฺวภาคสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๒. เทฺวภาคสิกฺขาปเท ปน **เทฺว ภาคา**ติ อุกฺกฏฺฐปริเจฺฉโท กาฬกานํ อธิกคฺคหณสฺส ปฏิเกฺขปวเสน สิกฺขาปทสฺส ปญฺญตฺตตฺตาฯ **ตติยํ โอทาตานํ จตุตฺถํ โคจริยาน**นฺติ อยํ เหฏฺฐิมปริเจฺฉโท เตสํ อธิกคฺคหเณ ปฏิเกฺขปาภาวโต, ตสฺมา กาฬกานํ ภาคทฺวยโต อธิกํ น วฏฺฏติ, เสสานํ ปน วุตฺตปฺปมาณโต อธิกมฺปิ วฏฺฏติฯ ‘‘กาฬกานํเยว จ อธิกคฺคหณสฺส ปฏิกฺขิตฺตตฺตา กาฬกานํ อุปฑฺฒํ โอทาตานํ วา โคจริยานํ วา อุปฑฺฒํ คเหตฺวาปิ กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, ‘‘อนาปตฺติ พหุตรํ โอทาตานํ พหุตรํ โคจริยานํ อาทิยิตฺวา กโรติ, สุทฺธํ โอทาตานํ สุทฺธํ โคจริยานํ อาทิยิตฺวา กโรตี’’ติ อิมินา ตํ สเมติฯ ‘‘กาฬเก โอทาเต จ ฐเปตฺวา เสสา โคจริเยสฺเวว สงฺคหํ คจฺฉนฺตี’’ติ วทนฺติฯ **เทฺว โกฏฺฐาสา กาฬกาน**นฺติ เอตฺถ ปน ‘‘เอกสฺสปิ กาฬกโลมสฺส อติเรกภาเว นิสฺสคฺคิยํ โหตี’’ติ **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. เทฺวภาคสิกฺขาปทวณฺณนา) ตฺตํ, ตํ ‘‘ธารยิตฺวา เทฺว ตุลา อาทาตพฺพา’’ติ วจนโต ตุลาธารณาย น สเมติ ฯ น หิ โลเม คเณตฺวา ตุลาธารณา กรียติ, อถ คเณตฺวาว ธารยิตพฺพํ สิยา, กึ ตุลาธารณาย, ตสฺมา เอวเมตฺถ อธิปฺปาโย ยุโตฺต สิยา – อจิตฺตกตฺตา สิกฺขาปทสฺส ปุเพฺพ ตุลาย ธารยิตฺวา ฐปิเตสุ เอกมฺปิ โลมํ ตตฺถ ปเตยฺย, นิสฺสคฺคิยนฺติฯ อญฺญถา ทุพฺพิเญฺญยฺย ภาวโต เทฺว ตุลา นาทาตพฺพา, อูนกตราว อาทาตพฺพา สิยุํฯ

เทฺวภาคสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. ฉพฺพสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๕๗. ฉพฺพสฺสสิกฺขาปเท ปน ‘‘เยสํ โน สนฺถเต ทารกา อุหทนฺติปิ อุมฺมิหนฺติปิ, เยสํ โน สนฺถตา อุนฺทูเรหิปิ ขชฺชนฺตี’’ติ เอวํ ปาฬิปทานํ สมฺพนฺโธ เวทิตพฺโพฯ **หท** กรีโสสฺสเคฺค, **มิห** เสจเนติ ปนิมสฺสตฺถํ สนฺธายาห **‘‘วจฺจมฺปิ ปสฺสาวมฺปิ กโรนฺตี’’**ติฯ ปวารณาอุโปสถปาฏิปททิวเสสุ สนฺถตํ กริตฺวา ปุน ฉเฏฺฐ วเสฺส ปริปุเณฺณ ปวารณาอุโปสถปาฏิปททิวเสสุ กโรโนฺต **‘‘ฉพฺพสฺสานิ กโรตี’’**ติ วุจฺจติฯ ทุติยทิวสโต ปฏฺฐาย กโรโนฺต ปน **อติเรกฉพฺพสฺสานิ กโรติ** นามฯ

ฉพฺพสฺสสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๖๕-๖. นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปเท ปน **ปญฺญายิสฺสตี**ติ สเจ สา กติกา มนาปา ภวิสฺสติ, มนาปตาย ภิกฺขุสโงฺฆ สนฺทิสฺสิสฺสติฯ สเจ อมนาปา, อมนาปตาย สนฺทิสฺสิสฺสตีติ อธิปฺปาโย, อารญฺญกงฺคาทีนิ ตีณิ ปาฬิยํ ปธานงฺควเสน วุตฺตานิ, เสสานิปิ เต สมาทิยิํสุเยวาติ เวทิตพฺพํฯ เตเนวาห **‘‘สนฺถเต จตฺตฺถจีวรสญฺญิตายา’’**ติฯ **อุชฺฌิตฺวา**ติ วิสฺสเชฺชตฺวาฯ

๕๖๗. นิสีทนสนฺถตตฺตา นิวาสนปารุปนกิจฺจํ นตฺถีติ อาห **‘‘สกิํ นิสินฺนเญฺจว นิปนฺนญฺจา’’**ติ ฯ **วิทตฺถิมตฺตน**นฺติ สุคตวิทตฺถิํ สนฺธาย วทติฯ อิทญฺจ เหฏฺฐิมปริเจฺฉททสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ‘‘วิตานาทีนํเยว อตฺถาย กรเณ อนาปตฺติวจนโต สเจ นิปชฺชนตฺถาย กโรนฺติ, อาปตฺติเยวา’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ อกปฺปิยตฺตา ปน **‘‘ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี’’**ติ วุตฺตํฯ อิทญฺจ นิสีทนสนฺถตํ นาม นิสีทนจีวรเมว, นาญฺญนฺติ วทนฺติฯ นิสีทนสิกฺขาปเทปิ นิสีทนํ นาม สทสํ วุจฺจตีติ จ อฏฺฐกถายญฺจสฺส ‘‘สนฺถตสทิสํ สนฺถริตฺวา เอกสฺมิํ อเนฺต สุคตวิทตฺถิยา วิทตฺถิมเตฺต ปเทเส ทฺวีสุ ฐาเนสุ ผาเลตฺวา ติโสฺส ทสา กรียนฺติ, ตาหิ ทสาหิ สทสํ นาม วุจฺจตี’’ติ (ปาจิ. อฏฺฐ. ๕๓๑) วจนโต อิธาปิ ‘‘นิสีทนํ นาม สทสํ วุจฺจตี’’ติ จ ‘‘สนฺถเต จตฺตฺถจีวรสญฺญิตายา’’ติ จ วจนโต ตํ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติฯ เกจิ ปน ‘‘นิสีทนสนฺถตํ เอฬกโลมานิ สนฺถริตฺวา สนฺถตํ วิย กโรนฺติ, ตํ อวายิมํ อนธิฏฺฐานุปคํ, นิสีทนจีวรํ ปน ฉนฺนํ จีวรานํ อญฺญตเรน กโรติ อธิฏฺฐานุปคํ, ตํ กโรนฺตา จ นนฺตกานิ สนฺถริตฺวา สนฺถตสทิสํ กโรนฺตี’’ติ วทนฺติ, วีมํสิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ

นิสีทนสนฺถตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. เอฬกโลมสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๗๑. เอฬโลมสิกฺขาปเท ปน **อาสุมฺภี**ติ เอตฺถ ‘‘อสุมฺภี’’ติ ปฐนฺติฯ **กิลนฺตา**ติ อิมินา กิลนฺตตาย เต โอนมิตฺวา ปาเตตุํ น สโกฺกนฺตีติ ทเสฺสติฯ **อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺนสฺสา**ติ อิทํ วตฺถุมตฺตทีปนวเสน ปาฬิยํ วุตฺตํฯ ยตฺถ กตฺถจิ ปน ธเมฺมน ลภิตฺวา คณฺหิตุํ วฏฺฏติเยวฯ **ติโยชนปรม**นฺติ จ คหิตฏฺฐานโต ติโยชนปฺปมาณํ เทสนฺติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ

๕๗๒. **สหตฺถา**ติ กรณเตฺถ นิสฺสกฺกวจนนฺติ อาห **‘‘สหเตฺถนา’’**ติฯ **อสเนฺต หารเกติ ปาฬิยํ** ภิกฺขุโน อนุรูปตาทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน หารเก วิชฺชมาเน ติโยชนพฺภนฺตเร สหตฺถา หรนฺตสฺส อาปตฺติทสฺสนตฺถํฯ ติโยชนโต พหิ **พหิติโยชน**นฺติ อาห **‘‘ติโยชนโต พหิ ปาเตตี’’**ติฯ **เตน หริเตปิ อาปตฺติเยวา**ติ สอุสฺสาหตฺตา อนาณตฺติยา หฎตฺตา จฯ สติปิ หิ สอุสฺ

สาหภาเว อาณตฺติยา เจ หรติ, อนาปตฺติ ‘‘อญฺญํ หราเปตี’’ติ วจนโตฯ อโญฺญ หริสฺสตีติ อธิปฺปายาภาวโต **‘‘สุทฺธจิเตฺตน ฐปิต’’**นฺติ วุตฺตํฯ **สอุสฺสาหตฺตา**ติ ติโยชนาติกฺกมเน สอุสฺสาหตฺตาฯ อิทญฺจ ‘‘อโญฺญ หริสฺสตี’’ติ อสุทฺธจิเตฺตน ฐปิตํ สนฺธาย วุตฺตํ, **อจิตฺตกตฺตา**ติ อิทํ ปน สุทฺธจิเตฺตน ฐปิตํ สนฺธายฯ **อนาปตฺติ ปาฬิยา น สเมตี**ติ ‘‘ติโยชนํ หรตี’’ติอาทิปาฬิยา, วิเสสโต ‘‘อญฺญํ หราเปตี’’ติ ปาฬิยา จ น สเมติฯ

สเจ สามิกํ ชานาเปตฺวา ฐเปติ, อาณตฺติยา หราเปติ นามาติ อาห **‘‘สามิกสฺส อชานนฺตเสฺสวา’’**ติฯ **อคจฺฉเนฺตปี**ติ คมนํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา ฐิตยาเนปิฯ **เหฎฺฐา วา คจฺฉเนฺต**ติ ภูมิยํ คจฺฉเนฺตฯ **อญฺญํ หราเปตี**ติ เอตฺถ **อญฺญ**-คฺคหเณน สามญฺญโต ติรจฺฉานคตาปิ สงฺคหิตาติ อาห – **‘‘อญฺญํ หราเปตีติ วจนโต อนาปตฺตี’’**ติฯ **สุงฺกฆาเต อาปตฺติ โหตี**ติ อญฺญํ หราเปนฺตสฺส อาปตฺติฯ **ตตฺถ อนาปตฺตี**ติ อญฺญวิหิตสฺส เถยฺยจิตฺตาภาวโต อนาปตฺติฯ

๕๗๕. **‘‘ตํ หรนฺตสฺสา**ติ ปุน ติโยชนํ หรนฺตสฺสา’’ติ **มหาคณฺฐิปเท** วุตฺตํฯ ตํ ปน **มาติกาฎฺฐกถายํ** อเงฺคสุ ‘‘ปฐมปฺปฏิลาโภ สติ อิมินา วจเนน น สเมติฯ ‘‘ปฐมปฺปฏิลาโภ’’ติ หิ อิทํ ทุติยปฺปฏิลาโภ อาปตฺติยา องฺคํ น โหตีติ ทีเปติ, ตสฺมา ปาฬิยํ อฎฺฐกถายญฺจ วิเสสาภาวโต อจฺฉินฺนํ ปฏิลภิตฺวา หรนฺตสฺส ปุน ติโยชนาติกฺกเมปิ อนาปตฺติ วุตฺตาติ อมฺหากํ ขนฺติฯ อญฺญถา อจฺฉินฺนํ ปฏิลภิตฺวา ปุน ติโยชนํ หรตีติ วเทยฺยฯ วีมํสิตฺวา ยุตฺตตรํ คเหตพฺพํฯ **อนาปตฺติ กตภณฺฑ**นฺติ เอตฺถ ‘‘กมฺพลโกชวาทิกตภณฺฑมฺปิฯ ปกติจีวเร ลคฺคโลมานิ อาปตฺตึ ชเนนฺติเยวา’’ติ วทนฺติฯ ตนฺนกปตฺตตฺถวิกนฺตเร อฆฎฺฏนตฺถํ ปกฺขิปนฺติฯ **ปกฺขิตฺต**นฺติ กณฺณจฺฉิเทฺท ปกฺขิตฺตํฯ **นิธานมุขํ นามา**ติ อิมินา กตภณฺฑสงฺขยํ น คจฺฉตีติ ทเสฺสติฯ เอฬกโลมานํ อกตภณฺฑตา, ปฐมปฺปฏิลาโภ, อตฺตนา อาทาย วา อญฺญสฺส อชานนฺตสฺส ยาเน ปกฺขิปิตฺวา วา ติโยชนาติกฺกมนํ, อาหรณปจฺจาหรณํ, อวาสาธิปฺปายตาติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

เอฬกโลมสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๕๗๖. เอฬกโลมโธวาปนสิกฺขาปทํ อุตฺตานตฺถเมวฯ

๘. รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๓-๕๘๔. รูปิยสิกฺขาปเท ปน **สตฺถุวโณฺณ**ติ สตฺถุนา สมานวโณฺณฯ สตฺถุโน วโณฺณ สตฺถุวโณฺณ, สตฺถุวโณฺณ วิย วโณฺณ อสฺสาติ สตฺถุวโณฺณติ มชฺฌปทโลปีสมาโส ทฎฺฐโพฺพฯ **ปากติโก** นาม เอตรหิ ปกติกหาปโณฯ **รุกฺขผลพีชมโย**ติ ตินฺติณิกาทิรุกฺขานํ ผลพีเชน กโตฯ **อิเจฺจตํ สพฺพมฺปี**ติ ยถาวุตฺตเภทํ สพฺพมฺปิ จตุพฺพิธํ นิสฺสคฺคิยวตฺถุ โหตีติ สมฺพโนฺธฯ **ชาตรูปมาสโก**ติ สุวณฺณกหาปโณฯ

คเณฺหยฺยาติ อตฺตโน อตฺถาย ทียมานํ วา กตฺถจิ ฐิตํ วา นิปฺปริคฺคหํ ทิสฺวา สยํ คเณฺหยฺยฯ ‘‘อิทํ อยฺยสฺส โหตู’’ติ เอวํ สมฺมุขา วา ‘‘อสุกสฺมิํ นาม ฐาเน มม หิรญฺญสุวณฺณํ อตฺถิ, ตํ ตุยฺหํ โหตู’’ติ เอวํ ปรมฺมุขา ฐิตํ วา เกวลํ วาจาย วา หตฺถมุทฺทาย วา ‘‘ตุยฺห’’นฺติ วตฺวา ปริจฺจตฺตสฺส กายวาจาหิ อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา จิเตฺตน สาทิยนํ **อุปนิกฺขิตฺตสาทิยนํ** นามฯ ‘‘สาทิยตี’’ติ วุตฺตเมวตฺถํ วิภาเวติ **‘‘คณฺหิตุกาโม โหตี’’**ติฯ **‘‘อิทํ คุตฺตฎฺฐาน’’นฺติ อาจิกฺขิตพฺพ**นฺติ ปจฺจยปริโภคํเยว สนฺธาย อาจิกฺขิตพฺพํฯ ‘‘อิธ นิกฺขิปาหี’’ติ วุเตฺต ‘‘อุคฺคณฺหา

เปยฺย วา''ติ วุตฺตลกฺขเณน นิสฺสคฺคิยํ โหตีติ อาห – **"อิธ นิกฺขิปาหีติ น วตฺตพฺพ"**นฺติฯ ปรโต **"อิมํ คณฺหา"ติ น วตฺตพฺพ**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **กปฺปิยญฺจ อกปฺปิยญฺจ นิสฺสาย ฐิตเมว โหตี**ติ ยสฺมา ตโต อุปฺปนฺนปจฺจยปริโภโค กปฺปติ, ตสฺมา กปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิตํฯ ยสฺมา ปน ทุพฺพิจารณาย ตโต อุปฺปนฺนปจฺจยปริโภโคปิ น กปฺปติ, ตสฺมา อกปฺปิยํ นิสฺสาย ฐิตนฺติ เวทิตพฺพํฯ

น เตน กิญฺจิ กปฺปิยภณฺฑํ เจตาปิตนฺติ เอตฺถ เจตาปิตํ เจ, นตฺถิ ปริโภคุปาโย, ตสฺมา เอวํ วุตฺตํฯ อกปฺปิยญฺหิ นิสฺสคฺคิยํ วตฺถุํ อุคฺคณฺหิตฺวา ตํ อนิสฺสชฺชิตฺวาว เจตาปิตํ กปฺปิยภณฺฑํ สงฺฆสฺส นิสฺสฏฺฐมฺปิ สพฺเพสํ น กปฺปติฯ เกจิ ปน ''ยสฺมา นิสฺสคฺคิยํ วตฺถุํ ปฏิคฺคเหตฺวา เจตาปิตํ กปฺปิยภณฺฑํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามีติ นิสฺสฏฺฐํ วินาว อุปายํ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, ตสฺมา 'น เตน กิญฺจิ กปฺปิยภณฺฑํ เจตาปิต'นฺติ วุตฺต''นฺติ วทนฺติฯ **"อารามิกานํ วา ปตฺตภาค**นฺติ อิทํ คิหีนํ หตฺถคโตปิ โสเยว ภาโคติ กตฺวา วุตฺตํฯ สเจ ปน เตน อญฺญํ ปริวเตฺตตฺวา อารามิกา เทนฺติ, ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี''ติ **มชฺฌิมคณฺฐิปเท จูฬคณฺฐิปเท** จ วุตฺตํฯ **ตโต หริตฺวา**ติ อเญฺญสํ ปตฺตภาคโต หริตฺวาฯ **กสิณปริกมฺม**นฺติ อาโลกกสิณปริกมฺมํฯ **มญฺจปีฐาทีนิ วา**ติ เอตฺถ ''ตโต คหิตมญฺจปีฐาทีนิ ปริวเตฺตตฺวา อญฺญํ เจ คหิตํ, วฏฺฏตี''ติ วทนฺติฯ **ฉายาปี**ติ โภชนสาลาทีนํ ฉายาปิฯ **ปริเจฺฉทาติกฺกนฺตา**ติ เคหปริเจฺฉทํ อติกฺกนฺตา, ฉายาย คตคตฏฺฐานํ เคหํ นาม น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **มเคฺคนปี**ติ เอตฺถ ''สเจ อโญฺญ มโคฺค นตฺถิ, มคฺคํ อธิฏฺฐหิตฺวา คนฺตุํ วฏฺฏตี''ติ วทนฺติฯ **กีตายา**ติ เตน วตฺถุนา กีตายฯ **อุปนิเกฺขปํ ฐเปตฺวา สโงฺฆ ปจฺจเย ปริภุญฺชตี**ติ สเจ อุปาสโก ''อติพหุ เอตํ หิรญฺญํ, อิทํ, ภเนฺต, อเชฺชว น วินาเสตพฺพ''นฺติ วตฺวา สยํ อุปนิเกฺขปํ ฐเปติ, อเญฺญน วา ฐปาเปติ, เอตํ อุปนิเกฺขปํ ฐเปตฺวา ตโต อุทยํ ปริภุญฺชโนฺต สโงฺฆ ปจฺจเย ปริภุญฺชติ, เตน วตฺถุนา คหิตตฺตา **"อกปฺปิย"**นฺติ วุตฺตํฯ

๕๘๕. **ปติโตกาสํ อสมนฺนาหรเนฺตน ปาเตตพฺพ**นฺติ อิทํ นิรเปกฺขภาวทสฺสนปรนฺติ เวทิตพฺพํ, ตสฺมา ปติตฏฺฐาเน ญาเตปิสฺส คูถํ ฉเฑฺฑนฺตสฺส วิย นิรเปกฺขภาโวเยเวตฺถ ปมาณนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อสนฺตสมฺภาวนายา**ติ อตฺตนิ อวิชฺชมานอุตฺตริมนุสฺสธมฺมาโรจนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ **เถยฺยปริโภโค** นาม อนรหสฺส ปริโภโคฯ ภควตา หิ อตฺตโน สาสเน สีลวโต ปจฺจยา อนุญฺญาตา, น ทุสฺสีลสฺสฯ ทายกานมฺปิ สีลวโต เอว ปริจฺจาโค, น ทุสฺสีลสฺส อตฺตโน การานํ มหปฺผลภาวสฺส ปจฺจาสีสนโตฯ อิติ สตฺถารา อนนุญฺญาตตฺตา ทายเกหิ จ อปริจฺจตฺตตฺตา ทุสฺสีลสฺส ปริโภโค เถยฺยปริโภโคฯ อิณวเสน ปริโภโค **อิณปริโภโค,** ปฏิคฺคาหกโต ทกฺขิณาวิสุทฺธิยา อภาวโต อิณํ คเหตฺวา ปริโภโค วิยาติ อโตฺถฯ **ตสฺมา**ติ ''สีลวโต''ติอาทินา วุตฺตเมวตฺถํ การณภาเวน ปจฺจามสติฯ **จีวรํ ปริโภเค ปริโภเค**ติ กายโต โมเจตฺวา โมเจตฺวา ปริโภเคฯ ปุเรภตฺต…เป.… ปจฺฉิมยาเมสุ ปจฺจเวกฺขิตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ ตถา อสโกฺกเนฺตน ยถาวุตฺตกาลวิเสสวเสน เอกสฺมึ ทิวเส จตุกฺขตฺตุํ ติกฺขตฺตุํ ทฺวิกฺขตฺตุํ สกึเยว วา ปจฺจเวกฺขิตพฺพํฯ

สจสฺส อปจฺจเวกฺขโตว อรุโณ อุคฺคจฺฉติ, อิณปริโภคฏฺฐาเน ติฏฺฐตีติ เอตฺถ ''หิโยฺย ยํ มยา จีวรํ ปริภุตฺตํ, ตํ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย…เป.… หิริโกปีนปฺปฏิจฺฉาทนตฺถํ, หิโยฺย โย มยา ปิณฺฑปาโต ปริภุโตฺต, โส เนว ทวายาติอาทินา สเจ อตีตปริโภคปจฺจเวกฺขณํ น กเรยฺย, อิณปริโภคฏฺฐาเน ติฏฺฐตี''ติ วทนฺติ, วีมํสิตพฺพํฯ **เสนาสนมฺปิ ปริโภเค ปริโภเค**ติ ปเวเส ปเวเสฯ เอวํ ปน อสโกฺกเนฺตน ปุเรภตฺตาทีสุ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํฯ ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว สกฺกา วิญฺญาตุนฺติ อิธ วิสุํ น วุตฺตํฯ **สติปจฺจยตา**ติ สติยา ปจฺจยภาโว, ปฏิคฺคหณสฺส ปริโภคสฺส จ ปจฺจเวกฺขณสติยา ปจฺจยภาโว ยุชฺชติ, ปจฺจเวกฺขิตฺวาว ปฏิคฺคเหตพฺพํ

ปริภุญฺชิตพฺพญฺจาติ อโตฺถฯ เตเนวาห **“สตึ กตฺวา”**ติอาทิฯ **เอวํ สเนฺตปี**ติ ยทิปิ ทฺวีสุปิ ฐาเนสุ ปจฺจเวกฺขณา ยุตฺตา, เอวํ สเนฺตปิฯ อปเร ปนาหุ ‘‘สติปจฺจยตาติ สติเภสชฺชปริโภคสฺส ปจฺจยภาเว ปจฺจเยติ อโตฺถฯ เอวํ สเนฺตปีติ ปจฺจเย สติปี’’ติ, ตํ เตสํ มติมตฺตํฯ ตถา หิ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลํ ปจฺจเวกฺขณาย วิสุชฺฌติ, น ปจฺจยสพฺภาวมเตฺตนฯ

นนุ จ ‘‘ปริโภเค กโรนฺตสฺส อนาปตฺตี’’ติ อิมินา ปาติโมกฺขสํวรสีลํ วุตฺตํ, ตสฺมา ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลสฺส ปาติโมกฺขสํวรสีลสฺส จ โก วิเสโสติ? วุจฺจเต – ปุริเมสุ ตาว ตีสุ ปจฺจเยสุ วิเสโส ปากโฏเยว, คิลานปจฺจเย ปน ยถา วตึ กตฺวา รุกฺขมูเล โคปิเต ตสฺส ผลานิปิ รกฺขิตานิเยว โหนฺติ, เอวเมว ปจฺจเวกฺขณาย ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีเล รกฺขิเต ตปฺปฏิพทฺธํ ปาติโมกฺขสํวรสีลมฺปิ นิปฺผนฺนํ นาม โหติฯ คิลานปจฺจยํ อปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริภุญฺชนฺตสฺส สีลํ ภิชฺชมานํ ปาติโมกฺขสํวรสีลเมว ภิชฺชติ, ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลํ ปน ปจฺฉาภตฺตปุริมยามาทีสุ ยาว อรุณุคฺคมนา อปจฺจเวกฺขนฺตเสฺสว ภิชฺชติฯ ปุเรภตฺตญฺหิ อปจฺจเวกฺขิตฺวาปิ คิลานปจฺจยํ ปริภุญฺชนฺตสฺส อนาปตฺติ, อิทเมเตสํ นานากรณํฯ

เอวํ ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลสฺส วิสุทฺธึ ทเสฺสตฺวา เตเนว ปสเงฺคน สพฺพาปิ สุทฺธิโย ทเสฺสตุํ **“จตุพฺพิธา หิ สุทฺธี”**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ สุชฺฌติ เอตายาติ สุทฺธิ, ยถาธมฺมํ เทสนาว สุทฺธิ **เทสนาสุทฺธิ**ฯ วุฏฺฐานสฺสปิ เจตฺถ เทสนาย เอว สงฺคโห ทฏฺฐโพฺพฯ ฉินฺนมูลาปตฺตีนํ ปน อภิกฺขุตาปฏิญฺญาว เทสนาฯ อธิฏฺฐานวิสิโฏฺฐ สํวโรว สุทฺธิ **สํวรสุทฺธิ**ฯ ธเมฺมน สเมน ปจฺจยานํ ปริเยฏฺฐิ เอว สุทฺธิ **ปริเยฏฺฐิสุทฺธิ**ฯ จตูสุ ปจฺจเยสุ วุตฺตวิธินา ปจฺจเวกฺขณาว สุทฺธิ **ปจฺจเวกฺขณสุทฺธิ**ฯ เอส ตาว สุทฺธีสุ สมาสนโยฯ สุทฺธิมเนฺตสุ สีเลสุ เทสนา สุทฺธิ เอตสฺสาติ **เทสนาสุทฺธิ**ฯ เสเสสุปิ เอเสว นโยฯ **น ปุน เอวํ กริสฺสามี**ติ เอตฺถ **เอวนฺ**ติ สํวรเภทํ สนฺธายาหฯ **ปหายา**ติ วเชฺชตฺวา, อกตฺวาติ อโตฺถฯ ทาตพฺพเฏฺฐน ทายํ, ตํ อาทิยนฺตีติ **ทายาทา,** อนนุญฺญาเตสุ สเพฺพน สพฺพํ ปริโภคาภาวโต อนุญฺญาเตสุเยว จ ปริโภคสพฺภาวภาวโต ภิกฺขูหิ ปริภุญฺชิตพฺพปจฺจยา ภควโต สนฺตกาฯ **ธมฺมทายาทสุตฺตเญฺจตฺถ สาธกนฺ**ติ –

> ‘‘ธมฺมทายาทา เม, ภิกฺขเว, ภวถ, มา อามิสทายาทาฯ อตฺถิ เม ตุเมฺหสุ อนุกมฺปา, ‘กินฺติ เม สาวกา ธมฺมทายาทา ภเวยฺยุํ, โน อามิสทายาทา’’’ติ (ม. นิ. ๑.๒๙) –

เอวํ ปวตฺตํ ธมฺมทายาทสุตฺตญฺจ เอตฺถ เอตสฺมึ อเตฺถ สาธกํฯ

อวีตราคานํ ตณฺหาปรวสตาย ปจฺจยปริโภเค สามิภาโว นตฺถิ, ตทภาเวน วีตราคานํ ตตฺถ สามิภาโว ยถารุจิ ปริโภคสพฺภาวโตฯ ตถา หิ เต ปฏิกูลมฺปิ อปฺปฏิกูลากาเรน อปฺปฏิกูลมฺปิ ปฏิกูลากาเรน ตทุภยมฺปิ วเชฺชตฺวา อชฺฌุเปกฺขนากาเรน ปจฺจเย ปริภุญฺชนฺติ, ทายกานญฺจ มโนรถํ ปริปูเรนฺติฯ เตนาห – **“เต หิ ตณฺหาย ทาสพฺยํ อตีตตฺตา สามิโน หุตฺวา ปริภุญฺชนฺตี”**ติฯ โย ปนายํ สีลวโต ปจฺจเวกฺขิตปริโภโค, โส อิณปริโภคสฺส ปจฺจนีกตฺตา อาณณฺยปริโภโค นาม โหติฯ ยถา หิ อิณายิโก อตฺตโน รุจิยา อิจฺฉิตเทสํ คนฺตุํ น ลภติ, เอวํ อิณปริโภคยุโตฺต โลกโต นิสฺสริตุํ น ลภตีติ ตปฺปฏิปกฺขตฺตา สีลวโต ปจฺจเวกฺขิตปริโภโค อาณณฺยปริโภโคติ วุจฺจติ, ตสฺมา นิปฺปริยายโต จตุปริโภควินิมุโตฺต วิสุํเยวายํ ปริโภโคติ เวทิตโพฺพฯ โส อิธ วิสุํ น วุโตฺต, ทายชฺชปริโภเคเยว วา สงฺคหํ คจฺฉตีติฯ สีลวาปิ หิ อิมาย สิกฺขาย สมนฺนาคตตฺตา เสโกฺขเตฺวว วุจฺจติฯ **สเพฺพสนฺ**ติ อริยานํ ปุถุชฺชนานญฺจฯ

กถํ ปุถุชฺชนานํ อิเม ปริโภคา สมฺภวนฺตีติ? อุปจารวเสนฯ โย หิ ปุถุชฺชนสฺสปิ สเลฺลขปฺปฏิปตฺติยํ ฐิตสฺส ปจฺจยเคธํ ปหาย ตตฺถ อนุปลิเตฺตน จิเตฺตน ปริโภโค, โส สามิปริ

โภโค วิย โหติฯ สีลวโต ปน ปจฺจเวกฺขิตปริโภโค ทายชฺชปริโภโค วิย โหติ ทายกานํ มโนรถสฺส อวิราธนโตฯ เตเนว วุตฺตํ ‘‘ทายชฺชปริโภเคเยว วา สงฺคหํ คจฺฉตี’’ติฯ กลฺยาณปุถุชฺชนสฺส ปริโภเค วตฺตพฺพเมว นตฺถิ ตสฺส เสกฺขสงฺคหโตฯ เสกฺขสุตฺตเญฺหตสฺส อตฺถสฺส สาธกํฯ

ลชฺชินา สทฺธึ ปริโภโค นาม ลชฺชิสฺส สนฺตกํ คเหตฺวา ปริโภโคฯ **อลชฺชินา สทฺธิ**นฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโยฯ **อาทิโต ปฏฺฐาย หิ อลชฺชี นาม นตฺถี**ติ อิมินา ทิฏฺฐทิเฏฺฐสุเยว อาสงฺกา น กาตพฺพาติ ทเสฺสติฯ **อตฺตโน ภารภูตา** สทฺธิวิหาริกาทโยฯ **โสปิ นิวาเรตพฺโพ**ติ โย ปสฺสติ, เตน นิวาเรตพฺโพฯ ยสฺมา อลชฺชีปริโภโค นาม ลชฺชิโน วุจฺจติ, ตสฺมา อาปตฺติ นาม นตฺถิ อุภินฺนมฺปิ อลชฺชีภาวโต, ‘‘อลชฺชีปริโภโค’’ติ อิทํ นามมตฺตเมว น ลพฺภตีติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘อาปตฺติ ปน อตฺถิเยวาติ วทนฺตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

อธมฺมิโยติ อเนสนาทีหิ อุปฺปโนฺนฯ **ธมฺมิโย**ติ ภิกฺขาจริยาทีหิ อุปฺปโนฺนฯ **สงฺฆเสฺสว เทตี**ติ ภตฺตํ อคฺคเหตฺวา อตฺตนา ลทฺธสลากํเยว เทติฯ **สเจ ปน ลชฺชี อลชฺชึ ปคฺคณฺหาติ…เป…. อนฺตรธาเปตี**ติ เอตฺถ เกวลํ ปคฺคณฺหิตุกามตาย เอวํ กาตุํ น วฏฺฏติ, ธมฺมสฺส ปน สาสนสฺส โสตูนญฺจ อนุคฺคหตฺถาย วฏฺฏตีติ เวทิตพฺพํฯ ปุริมนเยน ‘‘โส อาปตฺติยา กาเรตโพฺพ’’ติ วุตฺตตฺตา อิมสฺส อาปตฺติเยวาติ วทนฺติฯ อุเทฺทสคฺคหณาทินา ธมฺมสฺส ปริโภโค **ธมฺมปริโภโค**ฯ ธมฺมานุคฺคเหน คณฺหนฺตสฺส อาปตฺติยา อภาเวปิ เถโร ตสฺส อลชฺชิภาวํเยว สนฺธาย **‘‘ปาโป กิราย’’**นฺติอาทิมาหฯ **ตสฺส ปน สนฺติเก**ติ มหารกฺขิตเตฺถรสฺส สนฺติเกฯ

๕๘๖. **ราโชโรธาทโย**ติอาทิ ‘‘อิทํ คณฺหิสฺสามี’’ติ เจตนามตฺตสมฺภวโต วุตฺตํฯ **อสฺสติยา ทินฺน**นฺติ เอตฺถ อสฺสติยา ทินฺนํ นาม อปริจฺจตฺตํ โหติ, ตสฺมา ทสเนฺต พทฺธกหาปณาทิ อสฺสติยา ทินฺนํ ภิกฺขุนา วตฺถสญฺญาย ปฏิคฺคหิตญฺจ, ตโต เนว รูปิยํ ทินฺนํ, นาปิ ปฏิคฺคหิตญฺจ โหตีติ เอตฺถ อาปตฺติเทสนากิจฺจํ นตฺถิ, ตํ ปน ทายกานเมว ปฏิทาตพฺพํฯ เตน อกปฺปิยวตฺถุนา เต เจ ทายกา สปฺปิอาทีนิ กิณิตฺวาน สงฺฆสฺส ตสฺส จ ภิกฺขุโน เทนฺติ, สเพฺพสํ กปฺปติ ทายกานํเยว สนฺตกตฺตาฯ อฏฺฐกถายํ ปน ปุญฺญกาเมหิ ปริจฺจชิตฺวา ทินฺนเมว สนฺธาย ‘‘ปุญฺญกามา…เป…. รูปิเย อรูปิยสญฺญี รูปิยํ ปฏิคฺคณฺหาตีติ เวทิตโพฺพ’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา ปริจฺจชิตฺวา ทินฺนํ วตฺถสญฺญาย คณฺหโตปิ นิสฺสคฺคิยเมวฯ เตน ยทิ เต ทายกา โน อาคนฺตฺวา คณฺหนฺติ, ทายเก ปุจฺฉิตฺวา อตฺตโน อตฺถาย เจ ปริจฺจตฺตํ, สเงฺฆ นิสฺสชฺชิตฺวา อาปตฺติ เทเสตพฺพาฯ **ตว โจฬกํ ปสฺสาหี**หิ อิมินา คิหิสนฺตเกปิ ‘‘อิทํ คณฺหถา’’ติอาทิอกปฺปิยโวหาเรน วิธานํ ภิกฺขุโน น กปฺปตีติ ทีเปติฯ **เอกปริเจฺฉทานี**ติ กิริยากิริยภาวโต เอกปริเจฺฉทานิฯ ชาตรูปรชตภาโว, อตฺตุเทฺทสิกตา, กหาปณาทีสุ อญฺญตรภาโวติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

รูปิยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๘๗. รูปิยสํโวหารสิกฺขาปเท ชาตรูปาทิจตุพฺพิธมฺปิ นิสฺสคฺคิยวตฺถุ อิธ รูปิยคฺคหเณเนว คหิตนฺติ อาห **‘‘ชาตรูปรชตปริวตฺตน’’**นฺติฯ **ปฏิคฺคหิตปริวตฺตเน**ติ สาทิตรูปิยสฺส ปริวตฺตเน, อสาทิยิตฺวา วา กปฺปิเยน คาเหน ปฏิคฺคหิตรูปิยปริวตฺตเนฯ

๕๘๙. **ค**-การสฺส **ก**-การํ กตฺวา ‘‘สีสูปก’’นฺติ ลิขิตํ, ปทภาชเน **ฆนกต**นฺติ ปิณฺฑํ กตํฯ **สตฺถุวโณฺณ**ติอาทีสุ ‘‘สตฺถุวโณฺณ จ กหาปโณ จ…เป…. เย จ โวหารํ คจฺฉนฺตี’’ติ เอวํ

สพฺพตฺถ สมุจฺจโย เวทิตโพฺพฯ **รูปิเย รูปิยสญฺญี**ติ สกสนฺตกํ วทติฯ **รูปิยํ เจตาเปตี**ติ ปรสนฺตกํ วทติฯ **“นิสฺสคฺคิยวตฺถุนา ทุกฺกฏวตฺถุํ วา กปฺปิยวตฺถุํ วา เจตาเปนฺตสฺสปิ เอเสว นโย”**ติ อิทํ กสฺมา วุตฺตํฯ น หิ ‘‘รูปิเย รูปิยสญฺญี อรูปิยํ เจตาเปติ , นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’’นฺติ อาทิตฺติโก ปาฬิยํ วุโตฺตติ อาห **“โย หี”**ติอาทิฯ **ตสฺสานุโลมตฺตา**ติ เอตฺถายมธิปฺปาโย – รูปิยสํโวหาโร นาม น เกวลํ รูปิเยน รูปิยปริวตฺตนเมว, อถ โข ‘‘อรูปิเย รูปิยสญฺญี รูปิยํ เจตาเปตี’’ติ วุตฺตตฺตา อรูปิเยน รูปิยเจตาปนมฺปิ รูปิยสํโวหาโร นาม โหตีติ เอตสฺมิํ ปเกฺขปิ รูปิเย สติ รูปิยสํโวหาโรเยว โหตีติ อยมโตฺถ อวุโตฺตปิ วิญฺญายตีติฯ **อรูปิยํ** นาม ทุกฺกฏวตฺถุกปฺปิยวตฺถูนิฯ **เอกเนฺตน รูปิยปเกฺข**ติ เอเกน อเนฺตน รูปิยปเกฺขติ อยํ อโตฺถ คเหตโพฺพฯ ‘‘เอกโต รูปิยปเกฺข’’ติ วา ปาโฐ เวทิตโพฺพฯ ‘‘เอกรูปิยปเกฺข’’ติปิ ปฐนฺติ, ตตฺถาปิ เอกโต รูปิยปเกฺขติ อยเมวโตฺถ คเหตโพฺพฯ

กปฺปิยวตฺถุนา กปฺปิยวตฺถุโน กยวิกฺกเยปิ ตาว นิสฺสคฺคิยํ โหติ, ทุกฺกฏวตฺถุนา ทุกฺกฏวตฺถุโน กยวิกฺกเย กสฺมา น โหตีติ **อนุธกฏฺฐกถาย** อธิปฺปาโยฯ อิทํ สิกฺขาปทํ…เป.… อรูปิเยน จ รูปิยเจตาปนํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ สมฺพโนฺธฯ **อิธา**ติ อิมสฺมิํ รูปิยสํโวหารสิกฺขาปเทฯ **ตตฺถา**ติ กยวิกฺกยสิกฺขาปเทฯ **เตเนวา**ติ กปฺปิยวตฺถุนาเยวฯ

ปุน กปฺปิยภาวํ เนตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา **“มหาอกปฺปิโย นามา”**ติ วุตฺตํฯ **“น สกฺกา เกนจิ อุปาเยน กปฺปิโย กาตุ**นฺติ อิทํ ปญฺจนฺนํเยว สหธมฺมิกานํ อนฺตเร ปริวตฺตนํ สนฺธาย วุตฺตํ, คิหีหิ ปน คเหตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ กตฺวา ทินฺนํ สเพฺพสํ กปฺปตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘น สกฺกา เกนจิ อุปาเยน กปฺปิโย กาตุ’’นฺติ ปน อิมินาว ปฏิคฺคหิตรูปิยํ อนิสฺสชฺชิตฺวาว เตน เจตาปิตํ กปฺปิยภณฺฑมฺปิ สงฺฆสฺส นิสฺสฏฺฐํ ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ

เย ปน ‘‘ปฏิคฺคหิตรูปิยํ อนิสฺสชฺชิตฺวาปิ เตน ปริวตฺติตํ กปฺปิยภณฺฑํ สงฺฆสฺส นิสฺสฏฺฐํ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทนฺติ, เตสํ ‘‘น สกฺกา เกนจิ อุปาเยน กปฺปิโย กาตุ’’นฺติ อิทํ น ยุชฺชติฯ เตปเนตฺถ เอวํ วทนฺติ ‘‘ยสฺมา นิสฺสชฺชิตพฺพวตฺถุํ อนิสฺสชฺชิตฺวาว อุปรูปริ อญฺญํ อญฺญํเยว กตํ, ตสฺมา ปริเจฺฉทาภาวโต อิธ นิสฺสชฺชิตุํ อวตฺวา ‘น สกฺกา เกนจิ อุปาเยน กปฺปิโย กาตุ’นฺติ วุตฺตํ, ปริเจฺฉทาภาวโตเยว ‘มูเล มูลสามิกานํ , ปเตฺต จ ปตฺตสามิกานํ ทินฺเนน กปฺปิโย โหตี’ติ จ น วุตฺต’’นฺติฯ ยทิ ปฏิคฺคหิตรูปิยํ อนิสฺสชฺชิตฺวา เจตาปิตํ กปฺปิยภณฺฑมฺปิ สงฺฆสฺส นิสฺสฏฺฐํ ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติ, เอวํ สเนฺต อิธาปิ อวสานวตฺถุํ คเหตฺวา สงฺฆสฺส นิสฺสฏฺฐํ กสฺมา น วฏฺฏติ, ‘‘โย ปน รูปิยํ อุคฺคณฺหิตฺวา…เป.… ปเตฺต จ ปตฺตสามิกานํ ทินฺเนน กปฺปิโย โหตี’’ติ อิมินาปิ ปฏิคฺคหิตรูปิยํ อนิสฺสชฺชิตฺวา เจตาปิตํ กปฺปิยภณฺฑมฺปิ สงฺฆสฺส นิสฺสฏฺฐํ ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตีติ สิทฺธํฯ ยทิ ตํ นิสฺสฏฺฐํ ปริภุญฺชิตุํ วเฏฺฏยฺย, ‘‘มูเล มูลสามิกานํ, ปเตฺต จ ปตฺตสามิกานํ ทินฺเนน กปฺปิโย โหตี’’ติ น วเทยฺยฯ อปเร ปเนตฺถ เอวํ วทนฺติ ‘‘ยทิ สงฺฆสฺส นิสฺสฏฺฐํ โหติ, รูปิยปฏิคฺคาหกสฺส น วฏฺฏติ, ตสฺมา ตสฺสปิ ยถา วฏฺฏติ, ตถา ทสฺสนตฺถํ ‘มูเล มูลสามิกาน’นฺติ อาทิ วุตฺต’’นฺติฯ

ทุติยปตฺตสทิโสเยวาติ อิมินา ปญฺจนฺนมฺปิ สหธมฺมิกานํ น กปฺปตีติ ทเสฺสติฯ ตตฺถ การณมาห **“มูลสฺส สมฺปฏิจฺฉิตตฺตา”**ติฯ อถ มูลสฺส สมฺปฏิจฺฉิตตฺตา รูปิยปฏิคฺคาหกสฺส ตาว อกปฺปิโย โหตุ, เสสานํ ปน กสฺมา น กปฺปตีติ มญฺญมาโน ปุจฺฉติ **“กสฺมา เสสานํ น กปฺปตี”**ติฯ การณมาห **“มูลสฺส อนิสฺสฏฺฐตฺตา”**ติฯ ปตฺตสฺส กปฺปิยภาเวปิ สมฺปฏิจฺฉิตมูลสฺส นิสฺสชฺชิตพฺพสฺส อนิสฺสฏฺฐตฺตา เตน คหิตปโตฺต เสสานมฺปิ น กปฺปติฯ ยทิ หิ เตน สมฺปฏิจฺฉิตมูลํ สงฺฆมเชฺฌ นิสฺสฏฺฐํ สิยา, เตน กปฺปิเยน กเมฺมน อารามิกาทีหิ คเหตฺวา ทินฺนปโตฺต รู

ปิยปฏิคฺคาหกํ ฐเปตฺวา เสสานํ วฏฺฏตีติฯ อปเร ปน ‘‘มูลํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา คหิตปโตฺตปิ ยทิ สงฺฆสฺส นิสฺสโฎฺฐ, เสสานํ กปฺปตี’’ติ วทนฺติฯ เอวํ สเนฺต ‘‘มูลสฺส อนิสฺสฎฺฐตฺตา’’ติ น วตฺตพฺพํ, ‘‘สงฺฆสฺส อนิสฺสฎฺฐตฺตา’’ติ เอวเมว วตฺตพฺพํฯ

ทุพฺพิจาริตตฺตาติ อิมินา รูปิยสํโวหาโร อเนน กโตติ ทเสฺสติฯ **อเญฺญสํ ปน วฏฺฏตี**ติ ยสฺมาเนน รูปิยสํโวหารมตฺตเมว กตํ, น มูลํ สมฺปฏิจฺฉิตํ, ตสฺมา วินยกมฺมวเสน สงฺฆสฺส นิสฺสฎฺฐกาลโต ปฏฺฐาย อเญฺญสํ วฏฺฏติฯ อิมสฺมิํเยว จ อเตฺถ ปมาณํ ทเสฺสโนฺต **‘‘มหาสุมเตฺถรสฺส กิรา’’**ติอาทิมาหฯ อปเร ปน ‘‘ทุพฺพิจาริตตฺตาติ อิมินา เกวลํ คิหิสนฺตกภาเวน ฐิเต ทุพฺพิจาริตมตฺตํ วุตฺตํ, น รูปิยสํโวหาราปชฺชนํ, ตสฺมา รูปิยสํโวหาราภาวโต โส ปโตฺต นิสฺสชฺชิตุํ น สกฺกาติ ตสฺส น กปฺปติ, อนิสฺสโฎฺฐปิ อเญฺญสํ กปฺปติฯ อนิสฺสฎฺฐเสฺสว จ อเญฺญสํ กปฺปิยภาวทสฺสนตฺถํ ‘มหาสุมเตฺถรสฺส กิรา’ติอาทิวตฺถูนิ อุทาหฎานิฯ **สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชี**ติ อิทญฺจ อเญฺญสํ กปฺปิยตฺตา เกวลํ สงฺฆสฺส ปริจฺจตฺตภาวํ สนฺธาย วุตฺตํ, น ปน วินยกมฺมวเสน สงฺฆสฺส นิสฺสฎฺฐภาวํฯ อิมสฺส จ อตฺถสฺส **สปฺปิสฺส ปูเรตฺวา**ติ อิทํ วจนํ สาธก’’นฺติ วทนฺติฯ

๕๙๑. รูปิยปฏิคฺคหณรูปิยสํโวหาเรสุ เยน เอเกกเมว กตํ, เตน ตตฺถ ตตฺถ วุตฺตนเยเนว นิสฺสชฺชิตพฺพํฯ เยน ปน ปฏิคฺคหิตรูปิเยเนว สํโวหาโร กโต, เตน กถํ นิสฺสชฺชิตพฺพนฺติ? นยิทํ ทุกฺกรํ, ‘‘อหํ, ภเนฺต, นานปฺปการกํ รูปิยสํโวหารํ สมาปชฺชิ’’นฺติ เอวเมว นิสฺสชฺชิตพฺพํฯ ‘‘อิมสฺมิํ สิกฺขาปเทปิ ‘อรูปิเย รูปิยสญฺญี, อาปตฺติ ทุกฺกฎสฺสา’ติอาทิตฺติกสฺส อวสานปเท อนาปตฺติยา วุตฺตตฺตา กปฺปิยวตฺถุวเสเนว อิทํ ติกํ วุตฺต’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘อรูปิยคฺคหเณน กปฺปิยวตฺถุทุกฺกฎวตฺถูนํ สงฺคโหติ ปุริมปททฺวยํ กปฺปิยวตฺถุทุกฺกฎวตฺถูนํ วเสน วุตฺตํ, อวสานปทเมว กปฺปิยวตฺถุวเสน วุตฺต’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น ยุชฺชติ อนาปตฺติมิสฺสิเต อวสานตฺติเก สญฺญานานตฺตํ ฐเปตฺวา วตฺถุนานตฺตสฺส อภาวโตฯ ทุกฺกฎวตฺถุนา ปน ทุกฺกฎวตฺถุโน เจตาปนํ เนว อิธ, น ตตฺถ ปาฬิยํ วุตฺตนฺติ วจนเมตฺถ สาธกํฯ ยํ อตฺตโน ธเนน ปริวตฺติ, ตสฺส วา ธนสฺส วา รูปิยภาโว เจว, ปริวตฺตนญฺจาติ อิมาเนตฺถ เทฺว องฺคานิฯ

รูปิยสํโวหารสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๑๐. กยวิกฺกยสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๙๓. กยวิกฺกยสิกฺขาปเท ปาฬิยํ **ชานาหี**ติ เอตฺถ อุปธาเรหีติ อโตฺถ, สุฎฺฐุ อุปธาเรตฺวา คณฺห, อิทํ น มนาปนฺติ ปุน ทาตุํ น สกฺขิสฺสสีติ อธิปฺปาโยฯ

๕๙๔-๕๙๕. **กย**นฺติ ปรภณฺฑสฺส คหณํฯ **วิกฺกย**นฺติ อตฺตโน ภณฺฑสฺส ทานํฯ เตนาห **‘‘อิมินา อิมํ เทหี’’**ติอาทิฯ ยสฺมา กยิตํ นาม ปรสฺส หตฺถโต คหิตํ วุจฺจติ, วิกฺกีตญฺจ ปรสฺส หเตฺถ ทินฺนํ, ตสฺมา **‘‘กยิตญฺจ โหติ ปรภณฺฑํ อตฺตโน หตฺถคตํ กโรเนฺตน, วิกฺกีตญฺจ อตฺตโน ภณฺฑํ ปรหตฺถคตํ กโรเนฺตนา’’**ติ วุตฺตํฯ ยทิ เอวํ ปาฬิยํ ปรโต ‘‘กยิตญฺจ โหติ วิกฺกยิตญฺจา’’ติ วตฺวา ‘‘อตฺตโน ภณฺฑํ ปรหตฺถคตํ ปรภณฺฑํ อตฺตโน หตฺถคต’’นฺติ กสฺมา วุตฺตนฺติ อาห **‘‘อิมินา อิมนฺติอาทิวจนานุรูปโต ปนา’’**ติอาทิฯ **อิมินา**ติ หิ สกสนฺตกํ วุตฺตํฯ ตทนุรูปโต ปาฬิยํ ปฐมํ อตฺตโน ภณฺฑํ ทสฺสิตํ, น กยวิกฺกยปทานุรูปโตฯ ตญฺหิ วิปรีตโต ปรสนฺตกคฺคหณํ ปุรกฺขตฺวา ฐิตํฯ

กามํ เสสญาตเกปิ ‘‘อิมํ เทหี’’ติ วทโต วิญฺญตฺติ น โหติ, สทฺธาเทยฺยวินิปาตนสฺสปิ ปน อภาวํ ทเสฺสตุกาโม **‘‘มาตรํ ปน ปิตรํ วา’’**ติ อาหฯ **วิญฺญตฺติ น โหตี**ติ อิทํ วิสุํ วิญฺญา

ปนํ สนฺธาย วุตฺตํฯ อญฺญํ กิญฺจิ อวตฺวา เอวํ วทโนฺต อญฺญาตกํ วิญฺญาเปติ นามาติ อาห – **“อญฺญาตกํ ‘อิมํ เทหี’ติ วทโต วิญฺญตฺตี”**ติฯ อญฺญํ กิญฺจิ อวตฺวา ‘‘อิมํ คณฺหาหี’’ติ ทินฺนํ อญฺญาตกสฺส ทินฺนํ นาม โหตีติ วุตฺตํ **“สทฺธาเทยฺยวินิปาตน”**นฺติฯ **ติโสฺส อาปตฺติโย**ติ อญฺญาตกวิญฺญตฺติสทฺธาเทยฺยวินิปาตนกยวิกฺกยาปตฺติสงฺขาตา ติโสฺส อาปตฺติโยฯ

อิมํ นาม กโรหีติ วทติ, วฏฺฏตีติ เอตฺถ ภุโตฺตสิ, อิทานิ กสฺมา น กโรสีติ วตฺถุมฺปิ วฏฺฏติฯ ‘‘นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’’นฺติ กิญฺจาปิ สติเยว นิสฺสคฺคิยวตฺถุมฺหิ ปาจิตฺติยํ วุตฺตํ, อสติปิ ปน ตสฺมิํ ปาจิตฺติยนฺติ อิทํ อฏฺฐกถาปมาเณน คเหตพฺพนฺติ ทเสฺสตุํ **“กิญฺจาปี”**ติอาทิ วุตฺตํฯ **ปริภุเตฺต**ติ สปฺปิอาทิํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ยํ อตฺตโน ธเนน ปริวเตฺตติ, เยน จ ปริวเตฺตติ, เตสํ กปฺปิยวตฺถุตา, อสหธมฺมิกตา, กยวิกฺกยาปชฺชนญฺจาติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

กยวิกฺกยสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต โกสิยวโคฺค ทุติโยฯ

๓. ปตฺตวโคฺค

๑. ปตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา

๕๙๘-๖๐๒. ปตฺตวคฺคสฺส ปฐเม ***ภณฺฑ***นฺติ วิเกฺกตพฺพภณฺฑํฯ ยสฺมา **วณฺณ**สโทฺท สณฺฐานชาติรูปายตนการณปมาณคุณปสํสาทีสุ ทิสฺสติฯ ‘‘มหนฺตํ สปฺปราชวณฺณํ อภินิมฺมินิตฺวา’’ติอาทีสุ (สํ. นิ. ๑.๑๔๒) หิ สณฺฐานํ วุจฺจติฯ ‘‘พฺราหฺมโณว เสโฏฺฐ วโณฺณ, หีโน อโญฺญ วโณฺณ’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๔๐๒) ชาติฯ ‘‘ปรมาย วณฺณโปกฺขรตาย สมนฺนาคโต’’ติอาทีสุ (ที. นิ. ๑.๓๐๓) รูปายตนํฯ

> ‘‘น หรามิ น ภญฺชามิ, อารา สิงฺฆามิ วาริชํ;
> อถ เกน นุ วเณฺณน, คนฺธเตฺถโนติ วุจฺจตี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๒๓๔; ชา. ๑.๖.๑๑๖) –

อาทีสุ การณํฯ ‘‘ตโย ปตฺตสฺส วณฺณา’’ติอาทีสุ (ปารา. ๖๐๒) ปมาณํฯ ‘‘กทา สญฺญฬฺหา ปน เต คหปติ อิเม สมณสฺส โคตมสฺส วณฺณา’’ติอาทีสุ (ม. นิ. ๒.๗๗) คุโณฯ ‘‘วณฺณารหสฺส วณฺณํ ภาสตี’’ติอาทีสุ (อ. นิ. ๔.๓) ปสํสาฯ ตสฺมา วุตฺตํ **“ตโย ปตฺตสฺส วณฺณาติ ตีณิ ปตฺตสฺส ปมาณานี”**ติฯ

อฑฺฒเตรสปลา โหตีติ เอตฺถ ‘‘มาสานํ อฑฺฒเตรสปลานิ คณฺหาตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘มคธนาฬิ นาม ฉปสตา นาฬี’’ติ เกจิฯ ‘‘อฑฺฒปสตา’’ติ อปเรฯ ตตฺถ ปุริมานํ มเตน ติปสตาย นาฬิยา เทฺว นาฬิโย เอกา มคธนาฬิ โหติ, ปจฺฉิมานํ จตุปสตาย นาฬิยา เทฺว นาฬิโย เอกา มคธนาฬิฯ **อาจริยธมฺมปาลเตฺถเรน** ปน ‘‘ปกติยา จตุมุฏฺฐิกํ กุฑุวํ, จตุกุฑุวํ นาฬิกํ, ตาย นาฬิยา โสฬส นาฬิโย โทณํ, ตํ ปน มคธนาฬิยา ทฺวาทส นาฬิโย โหนฺตี’’ติ วุตฺตํ, ตสฺมา เตน นเยน ‘‘มคธนาฬิ นาม ปญฺจ กุฑุวานิ เอกญฺจ มุฏฺฐิํ เอกาย มุฏฺฐิยา ตติยญฺจ ภาคํ คณฺหาตี’’ติ เวทิตพฺพํฯ

สพฺพสมฺภารสงฺขโตติ ชีรกาทิสพฺพสมฺภาเรหิ สงฺขโตฯ **อาโลปสฺส อาโลปสฺส อนุรูป**นฺติ เอตฺถ ‘‘พฺยญฺชนสฺส มตฺตา นาม โอทนจตุโตฺถ ภาโค’’ติ **พฺรหฺมายุสุตฺตสฺส อฏฺฐกถายํ** (ม. นิ. อฏฺฐ. ๒.๓๘๗) วุตฺตตฺตา อาโลปสฺส จตุตฺถภาคปฺปมาณํ พฺยญฺชนํ อาโลปสฺส

อนุรูปนฺติ คเหตพฺพํฯ อิธ ปน สูปเสฺสว โอทนจตุตฺถภาคปฺปมาณตํ ทเสฺสตฺวา เอตสฺส ลกฺขเณ ทสฺสิเต อิตรสฺสปิ ทสฺสิตเมว โหตีติ พฺยญฺชนสฺส ตถา วิเสเสตฺวา ปมาณํ น ทสฺสิตํฯ

มคธนาฬิยา อุปฑฺฒปฺปมาโณ อิธ ปโตฺถติ อาห **''ปโตฺถทนนฺติ มคธนาฬิยา อุปฑฺฒนาฬิโกทน''**นฺติฯ อิมินา จ ''ปตฺถทฺวยํ มคธนาฬี''ติ ทสฺสิตํ โหติฯ ปโตฺถ จ ''จตุปโล กุฑุโว, จตุกุฑุโว ปโตฺถ''ติ อิมินา โลกิยโวหาเรน เวทิตโพฺพฯ **ภาชนปริโภเคนา**ติ อุทกาหรณาทินา ภาชนปริโภเคนฯ

๖๐๗. **โธเต**ติ ปริโภคาวสานทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน โธเตเยว ทุกฺกฎํ อาปชฺชติ ตโต ปุเรตรํ ปริโภคกาเลเยว อาปชฺชนโตฯ

๖๐๘. **ปญฺจหิ ทฺวีหี**ติ อิทํ ''เอตฺตาวตา กาฬวณฺณตา สมฺปชฺชตี''ติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ''ยทิ ปน เอเกนปิ ปาเกน กาฬวโณฺณ โหติ, อธิฎฺฐานุปโคเยวา''ติ วทนฺติฯ หตฺถานาคตสฺสปิ อธิฎฺฐาตพฺพภาวทสฺสนตฺถํ **''ยทิหิ''**ติอาทิ วุตฺตํฯ อิมินา จ ทูเร ฐิตมฺปิ อธิฎฺฐาตุํ วิกเปฺปตุญฺจ ลภติ, ฐปิตฎฺฐานสลฺลกฺขณญฺจ น ปมาณนฺติ เวทิตพฺพํฯ **สุตฺวา วา**ติ ปตฺตการเกน เปสิตภิกฺขุนา อนาโณตฺต เกวลํ ตสฺส กเถนฺตสฺส วจนมตฺตํ สุตฺวาฯ **น ปมาณ**นฺติ เตน อเปสิตตฺตาฯ **สามนฺตวิหาเร**ติ อิทํ อุปจารมตฺตํ, ตโต ทูเร ฐิตมฺปิ อธิฎฺฐาตุํ วฎฺฎติเยวฯ **ฐปิตฎฺฐานํ สลฺลเกฺขตฺวา**ติ อิทมฺปิ อุปจารมตฺตํ, ปตฺตสลฺลกฺขณเมเวตฺถ ปมาณํฯ **ปเตฺต วา ฉิทฺทํ โหตี**ติ มุขวฎฺฎิโต เหฎฺฐา ทฺวงฺคุลมตฺตกาสโต ปฎฺฐาย ยตฺถ กตฺถจิ ฉิทฺทํ โหติฯ เสสเมตฺถ ปฐมกถิเน วุตฺตนยเมวฯ

ปตฺตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๒. อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๑๐. ทุติยสิกฺขาปเท **หเตฺถสุ ปิณฺฑาย จรตี**ติ ปาฬิปทสฺส หเตฺถสุ ลภิตพฺพปิณฺฑตฺถาย จรตีติ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ

๖๑๒-๖๑๓. **''ตสฺส โส อปโตฺต**ติ วจนโต โส ปโตฺต อธิฎฺฐานมฺปิ วิชหติ อปตฺตตฺตาฯ อปตฺตภาวโตเยว หิ 'ปญฺจพนฺธนํ ปตฺตํ เจตาเปตี'ติ ปาฬิยํ น วุตฺต''นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ''อปโตฺตติ อิทํ 'อญฺญํ ปตฺตํ วิญฺญาเปตุํ วฎฺฎตี'ติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, โส ปน ปโตฺต อธิฎฺฐานํ น วิชหตี''ติ วทนฺติ, ตํ ยุตฺตํ วิย ทิสฺสติ ''ยสฺส ปญฺจ เอกาเยว วา ทสงฺคุลา, โส พโทฺธปิ อพโทฺธปิ อปโตฺตเยวา''ติ วกฺขมานตฺตาฯ น หิ มุขวฎฺฎิยา ปญฺจสุ ฐาเนสุ ทฺวงฺคุลมตฺตาหิ ราชีหิ อธิฎฺฐานํ วิชหตีติ สกฺกา วตฺตุํ, เอกาย ปน ราชิยา ทสงฺคุลาย สเจ ตตฺถ วุตฺตปฺปมาโณ ฉิโทฺท ปญฺญายติ, ฉิเทฺทเนว อธิฎฺฐานวิชหนํ สิยาติ ยุตฺตํ วตฺตุํฯ พนฺธโนกาเส สติ อสติ วา พนฺธนวิรหิโต ปโตฺต **อพนฺธโน**ติ วุโตฺต, พนฺธโนกาสวิรหิโตเยว ปน **อพนฺธโนกาโส**ติ วุโตฺตฯ

ติปุสุตฺตเกน วา พนฺธิตฺวาติ เอตฺถ ''พนฺธิตโพฺพ''ติ ปาโฐ คเหตโพฺพฯ ปุราณโปตฺถเกปิ หิ อยเมว ปาโฐ ทิสฺสติฯ **สุเทฺธหิ...เป.... น วฎฺฎตี**ติ อิทํ อุณฺหโภชเน ปกฺขิเตฺต วิลียมานตฺตา วุตฺตํฯ **ผาณิตํ ฌาเปตฺวา ปาสาณจุเณฺณน พนฺธิตุํ วฎฺฎตี**ติ ปาสาณจุเณฺณน สทฺธิํ ผาณิตํ ปจิตฺวา ตถาปเกฺกน ปาสาณจุเณฺณน พนฺธิตุํ วฎฺฎติฯ

๖๑๕. **อนุกมฺปาย น คณฺหนฺตสฺส ทุกฺกฏ**นฺติ วุตฺตตฺตา ยสฺส โส ปโตฺต น รุจฺจติ, ตสฺสปิ อคณฺหนฺตสฺส อนาปตฺติฯ เตเนว **มาติกาฎฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฎฺฐ. อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘สเจ เถรสฺส ปโตฺต น รุจฺจติ, อปฺปิจฺฉตาย วา น คณฺหาติ, วฎฺฎตี’’ติฯ **ปตฺตปริยโนฺต**ติ ปริยนฺตปโตฺต, อวสานปโตฺตติ อโตฺถฯ ‘‘สงฺฆมเชฺฌ ปตฺตํ คาหาเปเนฺตน อลชฺชึ อคาหาเปตุํ วฎฺฎตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘อนุชานามิ ภิกฺขเว อาธารกนฺติ วุตฺตตฺตา ปีฐาทีสุ ยตฺถ กตฺถจิ อาธารํ ฐเปตฺวา ตตฺถ ปตฺตํ ฐเปตุํ วฎฺฎติ อาธารฐปโนกาสสฺส อนิยมิตตฺตา’’ติ วทนฺติฯ **อปริโภเคนา**ติ อยุตฺตปริโภเคนฯ

๖๑๖. ปาฬิยํ ‘‘อพนฺธเนน ปเตฺตน อพนฺธนํ ปตฺตํฯ เอกพนฺธนํ ปตฺตํ... ทฺวิพนฺธนํ ปตฺตํ... ติพนฺธนํ... จตุพนฺธนํ... อพนฺธโนกาสํ... เอก... ทฺวิ... ติ... จตุพนฺธโนกาสํ ปตฺตํ เจตาเปตี’’ติ เอวํ เอเกเกน ปเตฺตน ทสธา ทสวิธํ ปตฺตํ เจตาปนวเสน เอกนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยสตํ วุตฺตํฯ อิมสฺมึ สิกฺขาปเท ปมาณยุตฺตํ อคฺคหิตกาฬวณฺณมฺปิ ปตฺตํ วิญฺญาเปนฺตสฺส อาปตฺติเยวาติ ทฎฺฐพฺพํฯ อธิฎฺฐานุปคปตฺตสฺส อูนปญฺจพนฺธนตา, อตฺตุเทฺทสิกตา, อกตวิญฺญตฺติ, ตาย จ ปฎิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อูนปญฺจพนฺธนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๓. เภสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๒๒. ตติยสิกฺขาปเท **เยสํ มํสํ กปฺปตี**ติ อิทํ นิสฺสคฺคิยวตฺถุทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน เยสํ มํสํ น กปฺปติ, เตสํ สปฺปิอาทีนิ น กปฺปนฺตีติ ทสฺสนตฺถํฯ มนุสฺสขีราทีนิปิ หิ โน น กปฺปนฺติ, กุโต สสสฺส สปฺปีติ อาห **‘‘เยสญฺหิ ขีรํ อตฺถิ, สปฺปิปิ เตสํ อตฺถิเยวา’’**ติฯ ‘‘อิทญฺจ เยภุเยฺยน วุตฺต’’นฺติ วทนฺติฯ **อุคฺคหิตกํ กตฺวา นิกฺขิตฺต**นฺติ อปฺปฎิคฺคหิตํ สยเมว คเหตฺวา นิกฺขิตฺตํฯ **สยํกตํ นิรามิสเมว วฎฺฎตี**ติ ตทหุปุเรภตฺตเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ อถ สยํกตํ นิรามิสํ ภุญฺชนฺตสฺส กสฺมา สามํปาโก น โหตีติ อาห – **‘‘นวนีตํ ตาเปนฺตสฺส หิ สามํปาโก น โหตี’’**ติฯ สวตฺถุกปฎิคฺคหิตสฺส วตฺถุคติกตฺตา อาห – **‘‘สวตฺถุกสฺส ปฎิคฺคหิตตฺตา’’**ติฯ **ปจฺฉาภตฺตํ ปฎิคฺคหิเตหี**ติ ปจฺฉาภตฺตํ ปฎิคฺคหิตขีรทธีหิฯ ปุเรภตฺตมฺปิ จ อุคฺคหิตเกหิ กตํ อพฺภญฺชนาทีสุ อุปเนตพฺพนฺติ สมฺพโนฺธฯ **อุภเยสมฺปี**ติ ปจฺฉาภตฺตํ ปฎิคฺคหิตขีรทธีหิ จ ปุเรภตฺตํ อุคฺคหิตเกหิ จ กตานํฯ **เอเสว นโย**ติ นิสฺสคฺคิยํ โหตีติ อโตฺถฯ **อกปฺปิยมํสสปฺปิมฺหี**ติ อกปฺปิยมํสสตฺตานํ สปฺปิมฺหิฯ **การณปติรูปกํ วตฺวา**ติ สชาติยานํ สปฺปิภาวโตติ การณปติรูปกํ วตฺวาฯ

สปฺปินเยเนว เวทิตพฺพนฺติ นิรามิสเมว สตฺตาหํ วฎฺฎตีติ อโตฺถฯ **เอตฺถา**ติ นวนีเตฯ **โธตํ วฎฺฎตี**ติ อโธตํ เจ, สวตฺถุกปฎิคฺคหิตํ โหติ, ตสฺมา โธตํ ปฎิคฺคเหตฺวา สตฺตาหํ นิกฺขิปิตุํ วฎฺฎตีติ เถรานํ อธิปฺปาโยฯ **ตกฺกโต อุทฺธฎมตฺตเมว ขาทิํสู**ติ เอตฺถ ตกฺกโต อุทฺธฎมตฺตํ อโธตมฺปิ ปฎิคฺคเหตฺวา ปริภุญฺชนฺตา โธวิตฺวา ปจิตฺวา วา ปริภุญฺชิํสูติ เอวมโตฺถ คเหตโพฺพฯ เถรสฺส หิ ทธิคุฬิกาทิสหิตมฺปิ ปฎิคฺคหิตํ ปจฺฉา โธวิตฺวา ปจิตฺวา วา ปริภุญฺชนฺตสฺส สวตฺถุกปฎิคฺคหเณ โทโส นตฺถีติ อธิปฺปาโย, เตเนว เถรสฺส อธิปฺปายํ ทเสฺสเนฺตน **‘‘ตสฺมา นวนีตํ ปริภุญฺชเนฺตน...เป.... อยเมตฺถ อธิปฺปาโย’’**ติ วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘ตกฺกโต อุทฺธฎมตฺตเมว ขาทิํสู’’ติ วจนสฺส อธิปฺปายํ อชานนฺตา ‘‘ตกฺกโต อุทฺธฎมตฺตํ อโธตมฺปิ ทธิคุฬิกาทิสหิตํ วิกาเลปิ ปริภุญฺชิตุํ วฎฺฎตี’’ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ น หิ ทธิคุฬิกาทิอามิเสน สํสฎฺฐรสํ นวนีตํ ปริภุญฺชิตุํ วฎฺฎตีติ สกฺกา วตฺตุํฯ **นวนีตํ ปริภุญฺชเนฺตนา**ติ อโธวิตฺวา ปฎิคฺคหิตนวนีตํ ปริภุญฺชเนฺตนฯ ทธิ เอว **ทธิคตํ** ยถา ‘‘คูถคตํ มุตฺตคต’’นฺติ (ม. นิ. ๒.๑๑๙)ฯ **ขยํ**

คมิสฺสตีติ วจนโต ขีรํ ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกสปฺปิอาทิปิ วิกาเล กปฺปตีติ เวทิตพฺพํฯ **กุกฺกุจฺจายนฺติ กุกฺกุจฺจกา**ติ อิมินา อตฺตนาปิ ตตฺถ กุกฺกุจฺจสพฺภาวํ ทีเปติฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. เภสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘นิพฺพฏฺฏิตสปฺปิ วา นวนีตํ วา ปจิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุตฺตํฯ **ตานิ ปฏิคฺคเหตฺวา**ติ ตานิ ขีรทธีนิ ปฏิคฺคเหตฺวาฯ

ปฏิคฺคเหตฺวา ฐปิตเภสเชฺชหีติ ปฏิคฺคเหตฺวา ฐปิตยาวชีวิกเภสเชฺชหิฯ วุตฺตนเยน ยถา ตณฺฑุลาทีนิ น ปจฺจนฺติ, ตถา ลชฺชีเยว สมฺปาเทตฺวา เทตีติ ลชฺชีสามเณรคฺคหณํ, อปิจ อลชฺชินา อโชฺฌหริตพฺพํ ยํ กิญฺจิ อภิสงฺขราเปตุํ น วฏฺฏติ, ตสฺมาปิ เอวมาหฯ **ติเล ปฏิคฺคเหตฺวา กตเตล**นฺติ อตฺตนา ภชฺชนาทีนิ อกตฺวา คหิตเตลํฯ เตเนว **‘‘สามิสมฺปิ วฏฺฏตี’’**ติ วุตฺตํฯ **นิพฺพฏฺฏิตตฺตา**ติ ยาวกาลิกวตฺถุโต วิเวจิตตฺตาฯ **อุภยมฺปี**ติ อตฺตนา จ ปเรน จ กตํฯ **ยาว อรุณสฺส อุคฺคมนา ติฏฺฐติ, นิสฺสคฺคิย**นฺติ สตฺตมทิวเส กตเตลํ สเจ ยาว อรุณุคฺคมนา ติฏฺฐติ, นิสฺสคฺคิยํฯ

๖๒๓. **อจฺฉวส**นฺติ ทุกฺกฏวตฺถุโน วสาย อนุญฺญาตตฺตา ตํสทิสานํ ทุกฺกฏวตฺถูนํเยว อกปฺปิยมํสสตฺตานํ วสา อนุญฺญาตา, น ถุลฺลจฺจยวตฺถูนํ มนุสฺสานํ วสาติ อาห **‘‘ฐเปตฺวา มนุสฺสวส’’**นฺติ ฯ **สํสฏฺฐ**นฺติ ปริสฺสาวิตํฯ ‘‘กาเล ปฏิคฺคหิตํ วิกาเล อนุปสมฺปเนนนปิ นิปฺปกฺกํ สํสฏฺฐญฺจ ปริภุญฺชนฺตสฺส เทฺวปิ ทุกฺกฏานิ โหนฺติเยวา’’ติ วทนฺติฯ ยสฺมา ขีรทธิอาทีนิ ปกฺขิปิตฺวา เตลํ ปจนฺติ, ตสฺมา กสฏํ น วฏฺฏติ, เตลเมว วฏฺฏติฯ เตน วุตฺตํ **‘‘ปกฺกเตลกสเฏ วิย กุกฺกุจฺจายตี’’**ติฯ ‘‘สเจ วสาย สทฺธึ ปกฺกตฺตา น วฏฺฏติ, อิทํ กสฺมา วฏฺฏตี’’ติ ปุจฺฉนฺตา **‘‘ภเนฺต’’**ติอาทิมาหํสุฯ **เอตํ วฏฺฏตี**ติ นนุ เอตํ ทธิคุฬิกาทีหิ ปกฺกํ นวนีตํ วฏฺฏตีติ อโตฺถฯ

‘‘มธุกรีหิ นาม มธุมกฺขิกาหีติ อยํ ขุทฺทกมกฺขิกานํ ภมรมกฺขิกานญฺจ สามญฺญนิเทฺทโส’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ เกจิ ปน ‘‘ทณฺฑเกสุ มธุกรา มธุกรี มกฺขิกา นามา’’ติ วตฺวา ‘‘ตาหิ มธุกรีอาทีหิ ตีหิ มกฺขิกาหิ กตํ มธุ นามา’’ติ วทนฺติฯ **ภมรมกฺขิกาหี**ติ มหาภมรมกฺขิกาหิฯ **สิเลสสทิส**นฺติ ฆนปกฺกํ วุตฺตํฯ **อิตร**นฺติ ตนุกมธุฯ **มธุปฏล**นฺติ มธุรหิตํ เกวลํ มธุปฏลํฯ ‘‘สเจ มธุสหิตํ ปฏลํ ปฏิคฺคเหตฺวา นิกฺขิปนฺติ, ปฏลสฺส ภาชนฏฺฐานิยตฺตา มธุโน วเสน สตฺตาหาติกฺกเม นิสฺสคฺคิยํ โหตี’’ติ วทนฺติ, ‘‘มธุมกฺขิตํ ปน มธุคติกเมวา’’ติ อิมินา ตํ น สเมติฯ

‘‘ผาณิตํ นาม อุจฺฉุมฺหา นิพฺพตฺต’’นฺติ ปาฬิยํ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา อฏฺฐกถายญฺจ ‘‘อุจฺฉุรสํ อุปาทาย…เป…. อวตฺถุกา อุจฺฉุวิกติ ‘ผาณิต’นฺติ เวทิตพฺพา’’ติ วจนโต อุจฺฉุรโสปิ นิกฺกสโฏ สตฺตาหกาลิโกติ เวทิตโพฺพฯ **เกนจิ** ปน ‘‘มธุมฺหิ จตฺตาโร กาลิกา ยถาสมฺภวํ โยเชตพฺพา, อุจฺฉุมฺหิ จา’’ติ วตฺวา ‘‘สมกฺขิกณฺฑเสฬกํ ยาวกาลิกํ, อเนฬกํ อุทกสมฺภินฺนํ ยามกาลิกํ, อสมฺภินฺนํ สตฺตาหกาลิกํ, มธุสิตฺถํ ปริสุทฺธํ ยาวชีวิกํ, ตถา อุจฺฉุ วา รโส วา สกสโฏ ยาวกาลิโก, นิกฺกสโฏ อุทกสมฺภิโนฺน ยามกาลิโก, อสมฺภิโนฺน สตฺตาหกาลิโก, สุทฺธกสฏํ ยาวชีวิก’’นฺติ จ วตฺวา อุตฺตริปิ พหุธา ปปญฺจิตํฯ ตตฺถ ‘‘อุทกสมฺภินฺนํ มธุ วา อุจฺฉุรโส วา อุทกสมฺภิโนฺน ยามกาลิโก’’ติ อิทํ เนว ปาฬิยํ, น อฏฺฐกถายํ ทิสฺสติฯ ‘‘ยาวกาลิกํ สมานํ ครุตรมฺปิ มุทฺทิกาชาติรสํ อตฺตนา สํสฏฺฐํ ลหุกํ ยามกาลิกภาวํ อุปเนนฺตํ อุทกํ ลหุตรํ สตฺตาหกาลิกํ อตฺตนา สํสฏฺฐํ ครุตรํ ยามกาลิกภาวํ อุปเนตี’’ติ เอตฺถ การณํ โสเยว ปุจฺฉิตโพฺพ, สพฺพตฺถ ปาฬิยํ อฏฺฐกถายญฺจ อุทกสเมฺภเทน ครุตรสฺสปิ ลหุภาโวปคมนํเยว ทสฺสิตํฯ ปาฬิยมฺปิ หิ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, คิลานสฺส คุฬํ, อคิลานสฺส คุโฬทก’’นฺติ (มหาว. ๒๘๔) วทเนฺตน อคิลาเนน ปริภุญฺชิตุํ อยุโตฺตปิ คุโฬ อุทกสมฺภิโนฺน อคิลานสฺสปิ วฏฺฏตีติ อนุญฺญาโตฯ

ยมฺปิ จ ‘‘อุจฺฉุ เจ ยาวกาลิโก, อุจฺฉุรโส เจ ยามกาลิโก, ผาณิตํ เจ สตฺตาหกาลิกํ, ตโจ เจ ยาวชีวิโก’’ติ อฏฺฐกถาวจนํ ทเสฺสตฺวา ‘‘อุจฺฉุรโส อุทกสมฺภิโนฺน ยามกาลิโก’’ติ อเญฺญน **เกนจิ** วุตฺตํ, ตมฺปิ ตถาวิธสฺส อฏฺฐกถาวจนสฺส อิมิสฺสา สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย อภาวโต น สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ ตโตเยว จ ‘‘อุจฺฉุรโส อุทเกน สมฺภิโนฺนปิ อสมฺภิโนฺนปิ สตฺตาหกาลิโกเยวา’’ติ เกจิ อาจริยา วทนฺติฯ **เภสชฺชกฺขนฺธเก** จ ‘‘อนุชานามิ, ภิกฺขเว, อุจฺฉุรส’’นฺติ (มหาว. ๓๐๐) เอตฺถ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** อวิเสเสน วุตฺตํ ‘‘อุจฺฉุรโส สตฺตาหกาลิโก’’ติฯ

สยํกตํ นิรามิสเมว วฏฺฏตีติ เอตฺถ อปริสฺสาวิตํ ปฏิคฺคหิตมฺปิ กรณสมเย ปริสฺสาเวตฺวา กสฏํ อปเนตฺวาว อตฺตนา กตนฺติ คเหตพฺพํฯ **ฌามอุจฺฉุผาณิต**นฺติ อคฺคินา ทเฑฺฒ อุจฺฉุเขเตฺต ฌามอุจฺฉุนา กตผาณิตํฯ **โกฏฺฏิตอุจฺฉุผาณิต**นฺติ ขุทฺทานุขุทฺทกํ ฉินฺทิตฺวา โกเฏฺฏตฺวา นิปฺปีเฬตฺวา ปกฺกํ เยภุเยฺยน จ สกสฏํ ผาณิตํฯ ตาทิสสฺส จ กสฏสฺส อโพฺพหาริกตฺตา **‘‘ตํ ยุตฺต’’**นฺติ วุตฺตํฯ **สีตุทเกน กต**นฺติ มธุกปุปฺผานิ สีโตทเก ปกฺขิปิตฺวา มทฺทิตฺวา ปุปฺผรเส อุทกคเต สติ ตํ อุทกํ คเหตฺวา ปจิตฺวา กตผาณิตํฯ **ขีรํ ปกฺขิปิตฺวา กตํ มธุกผาณิตํ ยาวกาลิก**นฺติ เอตฺถ ขีรํ ปกฺขิปิตฺวา ปกฺกเตลํ กสฺมา วิกาเล วฏฺฏตีติ เจ? เตเล ปกฺขิตฺตขีรํ เตลเมว โหติ, อญฺญํ ปน ขีรํ ปกฺขิปิตฺวา กตํ ขีรภาวํ คณฺหาตีติ อิทเมตฺถ การณํฯ ยทิ เอวํ ขณฺฑสกฺขรมฺปิ ขีรํ ปกฺขิปิตฺวา กโรนฺติ, ตํ กสฺมา วฏฺฏตีติ อาห **‘‘ขณฺฑสกฺขรํ ปนา’’**ติอาทิฯ ตตฺถ **ขีรชลฺลิก**นฺติ ขีรเผณํฯ

เภสโชฺชทิสฺสํ ทเสฺสเนฺตน **‘‘สตฺตวิธญฺหิ โอทิสฺสํ นามา’’**ติอาทินา อิตรานิปิ อตฺถุทฺธารวเสน วุตฺตานิฯ **วิกฏานี**ติ อปกติเภสชฺชตฺตา วิกฏานิ, วิรูปานีติ อโตฺถฯ ทุกฺกฏวตฺถูนมฺปิ อกปฺปิยมํสานํ วสาย อนุญฺญาตตฺตา **‘‘วโสทิสฺส’’**นฺติ วุตฺตํฯ โอฬาริกานมฺปิ อาหารตฺถํ ผริตุํ สมตฺถานํ สปฺปิอาทีนํ เภสชฺชนาเมน อนุญฺญาตตฺตา **‘‘เภสโชฺชทิสฺส’’**นฺติ วุตฺตํ ฯ **‘‘ปจฺฉาภตฺตโต ปฏฺฐาย สติ ปจฺจเย**ติ วุตฺตตฺตา ปฏิคฺคหิตเภสชฺชานิ ทุติยทิวสโต ปฏฺฐาย ปุเรภตฺตมฺปิ สติ ปจฺจเย ปริภุญฺชิตพฺพานิ, น อาหารตฺถํ เภสชฺชตฺถาย ปฏิคฺคหิตตฺตา’’ติ วทนฺติฯ

๖๒๔. ทฺวารวาตปานกวาเฏสูติ มหาทฺวารสฺส วาตปานานญฺจ กวาฏผลเกสุฯ กสาเว ปกฺขิตฺตานิ ตานิ อตฺตโน สภาวํ ปริจฺจชนฺติ, ตสฺมา **‘‘มเกฺขตพฺพานี’’**ติ วุตฺตํ, ฑุณปาณกาทิปริหารตฺถํ มเกฺขตพฺพานีติ อโตฺถฯ **อธิเฏฺฐตี**ติ ‘‘อิทานิ มยฺหํ อโชฺฌหรณียํ น ภวิสฺสติ , พาหิรปริโภคตฺถาย คมิสฺสตี’’ติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตีติ อโตฺถฯ เตเนวาห – **‘‘สปฺปิญฺจ เตลญฺจ วสญฺจ มุทฺธนิ เตลํ วา อพฺภญฺชนํ วา’’**ติอาทิฯ ‘‘เอวํ อธิฏฺฐิตญฺจ ปฏิคฺคหณํ วิชหตี’’ติ วทนฺติฯ

๖๒๕. สเจ ทฺวินฺนํ สนฺตกํ เอเกน ปฏิคฺคหิตํ อวิภตฺตํ โหติ, ปริภุญฺชิตุํ ปน น วฏฺฏตีติ เอตฺถ มชฺฌิม ปาโฐ ปริหีโน, เอวํ ปเนตฺถ ปาโฐ เวทิตโพฺพ ‘‘สเจ ทฺวินฺนํ สนฺตกํ เอเกน ปฏิคฺคหิตํ อวิภตฺตํ โหติ, สตฺตาหาติกฺกเม ทฺวินฺนมฺปิ อนาปตฺติ, ปริภุญฺชิตุํ ปน น วฏฺฏตี’’ติฯ อญฺญถา ปน สทฺทปฺปโยโคปิ น สงฺคจฺฉติฯ **คณฺฐิปเทปิ** จ อยเมว ปาโฐ ทสฺสิโตฯ ตตฺถ **ทฺวินฺนมฺปิ อนาปตฺตี**ติ ยถา อญฺญสฺส สนฺตกํ เอเกน ปฏิคฺคหิตํ สตฺตาหาติกฺกเมน นิสฺสคฺคิยํ น โหติ ปรสนฺตกภาวโต, เอวมิทมฺปิ อวิภตฺตตฺตา อุภยสาธารณมฺปิ อวินิโพฺภคภาวโต นิสฺสคฺคิยํ น โหตีติ อธิปฺปาโยฯ **ปริภุญฺชิตุํ ปน น วฏฺฏตี**ติ ภิกฺขุนา ปฏิคฺคหิตตฺตา สตฺตาหาติกฺกเม ยสฺส กสฺสจิ ภิกฺขุโน ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติ ปฏิคฺคหิตสปฺปิอาทีนํ ปริโภคสฺส สตฺตา

เหเนว ปริจฺฉินฺนตฺตาฯ ‘‘ตานิ ปฏิคฺคเหตฺวา สตฺตาหปรมํ สนฺนิธิการกํ ปริภุญฺชิตพฺพานี’’ติ หิ วุตฺตํฯ **คณฺฐิปเทสุ** ปน ตีสุปิ อิธ ปาฐสฺส ปริหีนภาวํ อสลฺลเกฺขตฺวา ‘‘ปริภุญฺชิตุํ ปน น วฏฺฏตีติ อิทํ อโนฺตสตฺตาเห ปริโภคํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ สญฺญาย วิสฺสาสคฺคาหาภาวโต ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏตี’’ติ เอวมโตฺถ วุโตฺต, โส น คเหตโพฺพฯ

อาวุโส, อิมํ เตลํ สตฺตาหมตฺตํ ปริภุญฺช ตฺวนฺติ อิมินา เยน ปฏิคฺคหิตํ, เตน อโนฺตสตฺตาเหเยว ปรสฺส วิสฺสชฺชิตภาวํ ทเสฺสติฯ **กสฺส อาปตฺตี**ติ ปฐมํ ตาว อุภินฺนํ สาธารณตฺตา อนาปตฺติ วุตฺตาฯ อิทานิ ปน เอเกน อิตรสฺส วิสฺสฏฺฐภาวโต อุภยสาธารณตา นตฺถีติ วิภตฺตสทิสํ หุตฺวา ฐิตํ, ตสฺมา เอตฺถ ปฏิคฺคหิตสฺส สตฺตาหาติกฺกเม เอกสฺส อาปตฺติยา ภวิตพฺพนฺติ มญฺญมาโน ‘‘กิํ ปฏิคฺคหณปจฺจยา ปฏิคฺคาหกสฺส อาปตฺติ, อุทาหุ ยสฺส สนฺตกํ ชาตํ, ตสฺสา’’ติ ปุจฺฉติฯ นิสฺสฏฺฐภาวโตเยว จ อิธ ‘‘อวิภตฺตภาวโต’’ติ การณํ อวตฺวา **‘‘เยน ปฏิคฺคหิตํ, เตน วิสฺสชฺชิตตฺตา’’**ติ วุตฺตํฯ อิทญฺจ วิสฺสฏฺฐภาวโต อุภยสาธารณตํ ปหาย เอกสฺส สนฺตกํ โหนฺตมฺปิ เยน ปฏิคฺคหิตํ, ตโต อญฺญสฺส สนฺตกํ ชาตํ, ตสฺมา ปรสนฺตกปฏิคฺคหเณ วิย ปฏิคฺคาหกสฺส ปฏิคฺคหณปจฺจยา นตฺถิ อาปตฺตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น ปน ‘‘เยน ปฏิคฺคหิตํ, เตน วิสฺสชฺชิตตฺตา’’ติ วจนโต อวิสฺสชฺชิเต สติ อวิภเตฺตปิ สตฺตาหาติกฺกเม อาปตฺตีติ ทสฺสนตฺถํ อวิสฺสชฺชิเต อวิภตฺตภาวโตเยว อนาปตฺติยา สิทฺธตฺตาฯ สเจ ปน อิตโร เยน ปฏิคฺคหิตํ, ตเสฺสว อโนฺตสตฺตาเห อตฺตโน ภาคมฺปิ วิสฺสเชฺชติ, สตฺตาหาติกฺกเม สิยา อาปตฺติ เยน ปฏิคฺคหิตํ, ตเสฺสว สนฺตกภาวมาปนฺนตฺตา อิตรสฺส อปฺปฏิคฺคหิตตฺตาฯ อิมินา ตสฺส สนฺตกภาเวปิ อเญฺญน ปฏิคฺคหิตสกสนฺตเก วิย เตน อปฺปฏิคฺคหิตภาวโต อนาปตฺตีติ ทีเปติฯ อิทํ ปน อธิปฺปายํ อชานิตฺวา อิโต อญฺญถา **คณฺฐิปทการาทีหิ** ปปญฺจิตํ, น ตํ สารโต ปเจฺจตพฺพํฯ

อปริโภคํ โหตีติ กสฺสจิ อมนุญฺญสฺส ปติตตฺตา ปริโภคารหํ น โหติฯ **เยน จิเตฺตนา**ติ เยน ปริจฺจชิตุกามตาจิเตฺตนฯ ‘‘อโนฺตสตฺตาเห’’ติ อธิการตฺตา ‘‘อโนฺตสตฺตาเห อนเปโกฺขทตฺวา ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชตี’’ติ อิมํ สมฺพนฺธํ สนฺธาย มหาสุมเตฺถเรน **‘‘เอวํ อโนฺตสตฺตาเห ทตฺวา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ **มหาปทุมเตฺถโร** ปน ยทิ เอวํ ‘‘วิสฺสเชฺชตี’’ติ อิมินาว ตํ สิทฺธํ, สตฺตาหาติกฺกนฺตํ ปน นิสฺสฏฺฐํ ปฏิลภิตฺวา ปริภุญฺชิตุํ น วฏฺฏติ, ตสฺมา ตสฺส ปริโภคมุขทสฺสนมิทนฺติ อาห – **‘‘นยิทํ ยาจิตพฺพ’’**นฺติอาทิฯ **อเญฺญน ภิกฺขุนา**ติ เอตฺถ สุทฺธจิเตฺตน ทินฺนตฺตา สยมฺปิ อาหราเปตฺวา ปริภุญฺชิตุํ วฏฺฏติเยวฯ สปฺปิอาทีนํ ปฏิคฺคหิตภาโว, อตฺตโน สนฺตกตา, สตฺตาหาติกฺกโมติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

เภสชฺชสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๔. วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๒๗. จตุเตฺถ **สิพฺพนรชนกปฺปปริโยสาเนน นิฏฺฐาเปตฺวา**ติ สูจิกมฺมนิฏฺฐาเนน สกิมฺปิ วณฺณเภทมตฺตรชเนน กปฺปพินฺทุกรเณน จ นิฏฺฐาเปตฺวาฯ **สมเย**ติ วสฺสานสมเยฯ

๖๒๘. **กุจฺฉิสมโย**ติ อโนฺตสมโยฯ ‘‘อยเมโก อฑฺฒมาโส ปริเยสนเกฺขตฺตเญฺจว กรณเกฺขตฺตญฺจฯ เอตสฺมิญฺหิ อนฺตเร วสฺสิกสาฏิกํ อลทฺธํ ปริเยสิตุํ ลทฺธํ กาตุญฺจ วฏฺฏติ, นิวาเสตุํ อธิฏฺฐาตุญฺจ น วฏฺฏตี’’ติ โปตฺถเกสุ ปาโฐ ทิสฺสติ, โส อปาโฐฯ เอวํ ปเนตฺถ ปาเฐน ภวิตพฺพํ ‘‘อยเมโก อฑฺฒมาโส ปริเยสนเกฺขตฺตํฯ เอตสฺมิญฺหิ อนฺตเร วสฺสิกสาฏิกํ อลทฺธํ ปริเยสิตุํ วฏฺฏติ, ลทฺธํ กาตุํ นิวาเสตุํ อธิฏฺฐาตุญฺจ น วฏฺฏตี’’ติฯ น หิ คิมฺหานํ ปจฺฉิมมาสสฺส ปฐโม

อฑฺฒมาโส กรณเกฺขตฺตํ โหติฯ ‘‘อฑฺฒมาโส เสโส คิมฺหานนฺติ กตฺวา นิวาเสตพฺพ’’นฺติ วจนโต ปน คิมฺหานํ ปจฺฉิมมาสสฺส ปจฺฉิโม อฑฺฒมาโส กรณเกฺขตฺตเญฺจว นิวาสนเกฺขตฺตญฺจ โหติฯ เตเนว **มาติกาฏฺฐกถายํ** (กงฺขา. อฏฺฐ. วหิสกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘คิมฺหานํ ปจฺฉิโม มาโส ปริเยสนเกฺขตฺตํ, ปจฺฉิโม อฑฺฒมาโส กรณนิวาสนเกฺขตฺตมฺปี’’ติ วุตฺตํฯ ตสฺมา ปาฬิยา มาติกาฏฺฐกถาย จ อวิโรธํ อิจฺฉเนฺตน วุตฺตนเยเนว ปาโฐ คเหตโพฺพฯ

‘‘วิญฺญตฺติํ กตฺวา นิปฺผาเทนฺตสฺส อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทน อนาปตฺตี’’ติ วทเนฺตน ‘‘ปิฏฺฐิสมยตฺตา อิมินา สิกฺขาปเทน อาปตฺตี’’ติ ทีปิตา โหติฯ น หิ ญาตกปวาริตฏฺฐานโต ปิฏฺฐิสมเย สตุปฺปาทกรณมเตฺตนปิ สมฺภวนฺตี อาปตฺติ ตโต ครุกตราย วิญฺญตฺติยา น โหตีติ สกฺกา วตฺตุํฯ เตเนว **ภทนฺตพุทฺธทตฺตาจริเยน** วุตฺตํ –

‘‘กตฺวา ปน สตุปฺปาทํ, วสฺสิกสาฏิจีวรํ;
นิปฺผาเทนฺตสฺส ภิกฺขุสฺส, สมเย ปิฏฺฐิสมฺมเตฯ

‘‘โหติ นิสฺสคฺคิยาปตฺติ, ญาตกาญาตกาทิโน;
เตสฺเวว จ วิญฺญตฺติํ, กตฺวา นิปฺผาทเน ตถา’’ติฯ

เกนสฺส โหติ อาปตฺตีติ อสฺส มาตรํ จีวรํ ยาจนฺตสฺส เกน สิกฺขาปเทน อาปตฺตีติ ปุจฺฉติฯ ‘‘ปริณตํ วิญฺญาเปนฺตสฺส ปริณามนสิกฺขาปเทน อาปตฺตี’’ติ โจทนาภาวํ ทเสฺสติ **โน จ สเงฺฆ ปริณต**นฺติฯ อถ อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทนาติ เจ, เอตมฺปิ นตฺถีติ อาห **‘‘อนาปตฺติ จ ญาตเก’’**ติฯ ‘‘ญาตเก วิญฺญาเปนฺตสฺสา’’ติ ปาฐเสโสฯ **อิมมตฺถํ สนฺธายา**ติ ปิฏฺฐิสมเย วสฺสิกสาฏิกตฺถํ ญาตกปวาริตฏฺฐาเน สตุปฺปาทกรเณน อาปตฺติํ, อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทน อนาปตฺติญฺจ สนฺธายฯ

อญฺญาตกอปฺปวาริตฏฺฐานโต…เป.… ทุกฺกฏนฺติ อิทํ วสฺสิกสาฏิกํ อทินฺนปุเพฺพ สนฺธาย วุตฺตํฯ เตเนเวตฺถ วตฺตเภเท ทุกฺกฏํ วุตฺตํ, ทินฺนปุเพฺพสุ ปน วตฺตเภโท นตฺถิฯ เตเนวาห – **‘‘เย มนุสฺสา…เป.… วตฺตเภโท นตฺถี’’**ติฯ **อิท**นฺติ ยถาวุตฺตนิสฺสคฺคิยปาจิตฺติยํฯ **วิญฺญตฺติํ กตฺวา นิปฺผาเทนฺตสฺสา**ติ อญฺญาตกอปฺปวาริตฏฺฐานโต วิญฺญตฺติํ กตฺวา นิปฺผาเทนฺตสฺสฯ **ปกติยา วสฺสิกสาฏิกทายกา** นาม สงฺฆวเสน วา ปุคฺคลวเสน วา อปฺวาเรตฺวา อนุสํวจฺฉรํ วสฺสิกสาฏิกานํ ทายกาฯ **อญฺญาตกวิญฺญตฺติสิกฺขาปเทน อนาปตฺตี**ติ เอตฺถ อิมินาปิ สิกฺขาปเทน อนาปตฺตีติ เวทิตพฺพํฯ กุจฺฉิสมเย หิ อตฺตโน ญาตกปวาริตฏฺฐานโต ‘‘เทถ เม วสฺสิกสาฏิก’’นฺติอาทินา วิญฺญาเปนฺตสฺสปิ อนาปตฺติฯ เตเนวาห – **‘‘น วตฺตพฺพา เทถ เมติ อิทญฺหิ ปริเยสนกาเล อญฺญาตกอปฺปวาริเต เอว สนฺธาย วุตฺต’’**นฺติฯ **มาติกาฏฺฐกถายญฺหิ** (กงฺขา. อฏฺฐ. วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘อตฺตโน ญาตกปวาริตฏฺฐานโต ปน ‘เทถ เม วสฺสิกสาฏิกจีวร’นฺติอาทิกาย วิญฺญตฺติยาปิ ปริเยสิตพฺพ’’นฺติฯ

๖๒๙. **‘‘อากาสโต ปติตอุทเกเนวา**ติ วจนโต ฉทนโกฏิยา ปติตอุทเกน นหายนฺตสฺส อนาปตฺตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ

๖๓๐. **ฉ มาเส ปริหารํ ลภตี**ติ เอเตน อโนฺตวเสฺสปิ ยาว วสฺสานสฺส ปจฺฉิมทิวสา อกตา ปริหารํ ลภตีติ ทีปิตํ โหติฯ ยสฺมา มูลจีวรํ กโรเนฺตน เหมนฺตสฺส ปจฺฉิมุโปสถทิวเสเยว กาตพฺพํ, ตสฺมา คิมฺหานโต เอกูนตีํสทิวเส ปริหารํ ลภติ, เอวํ สเนฺตปิ อปฺปกํ อูนมธิกํ วา คณนูปคํ น โหตีติ กตฺวา **‘‘ตโต ปรมฺปิ…เป.… เอกมาส’’**นฺติ วุตฺตํฯ **เอกาหทฺวีหาทิว**

เสน...เป.... ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จาติ อิมินา เอกาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ, ทฺวีหานาคตาย...เป.... ทสาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ, อ โนฺตวเสฺส วา ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จาติ อยมโตฺถ ทสฺสิโตฯ ตตฺถ อาสาฬฺหิมาสสฺส ชุณฺหปกฺข ปุณฺณมิยํ ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ วสฺสิกสาฏิกา ''เอกาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จา''ติ วุจฺจติฯ เอเตเนว นเยน ชุณฺหปกฺขสฺส ฉฏฺฐิยํ ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ ''ทสาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จา''ติ วุจฺจติฯ ยาว ปฐมกตฺติกเตมาสปุณฺณมี, ตาว อโนฺตเตมาเส ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ ''อโนฺตวเสฺส ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จา''ติ วุจฺจติฯ ปฐมกตฺติกเตมาสปุณฺณมิโต ปรญฺหิ ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ ยาว จีวรกาโล นาติกฺกมติ, ตาว อนธิฏฺฐหิตฺวา ฐเปตุํ วฏฺฏตีติ น ตตฺรายํ วิจารณา สมฺภวติฯ

ตสฺมิํเยว อโนฺตทสาเห อธิฏฺฐาตพฺพาติ อวิเสเสน วุเตฺตปิ วสฺสานโต ปุเพฺพ เอกาหทฺวีหาทิวเสน อนาคตาย วสฺสูปนายิกาย ลทฺธา เตหิ ทิวเสหิ สทฺธิํ ทสาหํ อนติกฺกมเนฺตน วสฺสูปนายิกทิวสโต ปฏฺฐาย อธิฏฺฐานเกฺขตฺตํ สมฺปตฺตาเยว อธิฏฺฐาตพฺพา, น ตโต ปุเพฺพ อธิฏฺฐานสฺส อเขตฺตตฺตาฯ อโนฺตวเสฺส ปน ลทฺธา ตสฺมิํเยว อโนฺตวเสฺส ลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย ทสาหํ อนติกฺกาเมตฺวา อธิฏฺฐาตพฺพาฯ

นนุ จ วสฺสานโต ปุเพฺพ อนธิฏฺฐหิตฺวา ทสาหํ อติกฺกาเมตุํ วฏฺฏติเยว, ตสฺมา อธิฏฺฐานสฺส อเขตฺตภูเตปิ ทิวเส คเหตฺวา ''อโนฺตทสาเห อธิฏฺฐาตพฺพ''นฺติ กสฺมา วุตฺตํ? ยถา ''อ โนฺตวเสฺส ลทฺธาปิ ยาว น นิฏฺฐาติ, ตาว อนธิฏฺฐหิตฺวา ทสาหํ อติกฺกาเมตุํ วฏฺฏตี''ติ อกตาย อนธิฏฺฐานเกฺขตฺตสทิสาปิ อติกฺกนฺตทิวสา ทสาหํ อติกฺกาเมตฺวา นิฏฺฐิตาย คณนูปคา โหนฺตีติ นิฏฺฐิตทิวเสเยว อธิฏฺฐาตพฺพา, เอวมิธาปิ วสฺสานโต ปุเพฺพ อนธิฏฺฐานเกฺขตฺตภูตาปิ ทิวสา ลทฺธทิวสโต ปฏฺฐาย คณนูปคา โหนฺตีติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํฯ ยทิ เอวํ ''ตสฺมิํเยว อโนฺตทสาเห''ติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา ทสาหานาคตาย วสฺสูปนายิกาย ฉฏฺฐิยํ ลทฺธา ปุณฺณมิยํ อธิฏฺฐาตพฺพาติ อาปชฺชตีติ? นาปชฺชติ ''จาตุมาสํ อธิฏฺฐาตุ''นฺติ วจเนเนว ปฏิกฺขิตฺตตฺตาฯ เอวํ สเนฺต ''ทสาหานาคตายา''ติ อิมินา กิํ ปโยชนนฺติ เจ? วสฺสานโต ปุเพฺพเยว ทสาเห อติกฺกเนฺต วสฺสูปนายิกทิวเส นิฏฺฐิตา ตทเหว อธิฏฺฐาตพฺพาติ ทสฺสนตฺถํ วุตฺตนฺติ อิทเมตฺถ ปโยชนํฯ เตเนวาห – **''ทสาหาติกฺกเม นิฏฺฐิตา ตทเหว อธิฏฺฐาตพฺพา''**ติฯ

ทสาเห อปฺปโหเนฺต จีวรกาลํ นาติกฺกเมตพฺพาติ เตมาสพฺภนฺตเร ทสาเห อปฺปโหเนฺต ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ จีวรกาลํ นาติกฺกเมตพฺพาติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ''ปฐมกตฺติกเตมาสปุณฺณมิโต ปุเพฺพ สตฺตมิโต ปฏฺฐาย ลทฺธา เจว นิฏฺฐิตา จ วสฺสิกสาฏิกา ทสาเห อนติกฺกเนฺตเยว จีวรกาลํ โอติณฺณตฺตา ตตฺถ อนธิฏฺฐหิตฺวาปิ ฐเปตุํ วฏฺฏตี''ติฯ อิมินา จ อิมํ ทีเปติ – อกตา เจ วสฺสิกสาฏิกา, วสฺสานํ จาตุมาสํ อกตตฺตาเยว ปริหารํ ลภติ, กตาย ปน ทสาหปรมสิกฺขาปทํ อวิโกเปตฺวา ปริหาโร วตฺตโพฺพติฯ

ยทา วา ตทา วา อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏตีติ จาตุมาสพฺภนฺตเร ทสาเห อติกฺกเนฺตปิ นตฺถิ โทโสติ อธิปฺปาโยฯ ''กทา อธิฏฺฐาตพฺพา...เป.... ยทิ นปฺปโหติ, ยาว กตฺติกปุณฺณมา ปริหารํ ลภตี''ติ อิมินาปิ **กุรุนฺทิวจเนน** อกตาย วสฺสิกสาฏิกาย จาตุมาสํ ปริหาโร, กตาย ทสาหเมว ปริหาโรติ อยมโตฺถ ทีปิโตเยวาติ อาห **''อปิจา''**ติอาทิฯ

ปาฬิยํ **อจฺฉินฺนจีวรสฺส นฏฺฐจีวรสฺสา**ติอาทินา นิสฺสคฺคิเยน อนาปตฺติ วุตฺตา, อุทาหุ นคฺคสฺส นหายโต ทุกฺกเฏน อนาปตฺติ วุตฺตาติ? กิเมตฺถ ปุจฺฉิตพฺพํฯ สพฺพสิกฺขาปเทสุ หิ ยตฺถ ยตฺถ มูลสิกฺขาปเทน อาปตฺติปฺปสโงฺค, ตตฺถ ตตฺถ อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ อนาปตฺติวาโร

อารภียตีติ อิธาปิ นิสฺสคฺคิเยน อนาปตฺติทสฺสนตฺถนฺติ ยุตฺตํ วตฺตุํฯ น หิ มูลาปตฺติยา อนาปตฺตึ อทเสฺสตฺวา อนฺตรา วุตฺตาย เอว อาปตฺติยา อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ อนาปตฺติวาโร อารภียตีติฯ เตเนว ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** อิทํ วุตฺตํ ''อจฺฉินฺนจีวรสฺส นฏฺฐจีวรสฺส จาติ เอตฺถ อจฺฉินฺนเสสจีวรสฺส นฏฺฐเสสจีวรสฺส จ อสมเย นิวาเสนฺตสฺส ปริเยสนฺตสฺส จ อนาปตฺติ ฯ อาปทาสูติ เอตฺถ อนิวตฺถํ โจรา หรนฺตีติ อสมเย นิวาเสนฺตสฺส อนาปตฺตี''ติฯ **มาติกาฏฺฐกถาย**มฺปิ (กงฺขา. อฏฺฐ. วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ''อจฺฉินฺนจีวรสฺส วา นฏฺฐจีวรสฺส วา อนิวตฺถํ โจรา หรนฺตีติ เอวํ อาปทาสุ วา นิวาสยโต อุมฺมตฺตกาทีนญฺจ อนาปตฺตี''ติฯ อฏฺฐกถายํ ปน นคฺคสฺส นหายโต ทุกฺกเฏเนว อนาปตฺตึ สนฺธาย ''อจฺฉินฺนจีวรสฺสาติ เอตํ วสฺสิกสาฏิกเมว สนฺธาย วุตฺตํฯ เตสญฺหิ นคฺคานํ กาโยวสฺสาปเน อนาปตฺติฯ เอตฺถ จ มหคฺฆวสฺสิกสาฏิกํ นิวาเสตฺวา นหายนฺตสฺส โจรุปทฺทโว อาปทา นามา''ติ ยํ วุตฺตํ, ตตฺถ การณํ ปริเยสิตพฺพํฯ

อถ อุภเยนปิ อนาปตฺติทสฺสนตฺถํ ''อจฺฉินฺนจีวรสฺสา''ติอาทิ อารทฺธนฺติ เอวมธิปฺปาโย สิยา, เอวมฺปิ ''อจฺฉินฺนจีวรสฺสาติ เอตํ วสฺสิกสาฏิกเมว สนฺธาย วุตฺต''นฺติอาทินา วิเสเสตฺวา น วตฺตพฺพํฯ เอวญฺหิ วตฺตพฺพํ สิยา ''อจฺฉินฺนเสสจีวรสฺส นฏฺฐเสสจีวรสฺส วา อสมเย นิวาเสนฺตสฺส ปริเยสนฺตสฺส จ นิสฺสคฺคิเยน อนาปตฺติ, อจฺฉินฺนวสฺสิกสาฏิกสฺส นฏฺฐวสฺสิกสาฏิกสฺส วา นคฺคสฺส นหายโต ทุกฺกเฏน อนาปตฺติ, อาปทาสุ อนิวตฺถํ โจรา หรนฺตีติ อสมเย นิวาสยโต นิสฺสคฺคิเยน อนาปตฺติ, มหคฺฆวสฺสิกสาฏิกํ นิวาเสตฺวา นหายนฺตสฺส โจรา หรนฺติ, นคฺคสฺส นหายโต ทุกฺกเฏน อนาปตฺตี''ติฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ

อเงฺคสุ ปน วสฺสิกสาฏิกาย อตฺตุเทฺทสิกตา, อสมเย ปริเยสนตา, ตาย จ ปฏิลาโภติ อิมานิ ตาว ปริเยสนาปตฺติยา ตีณิ องฺคานิฯ สจีวรตา, อาปทาภาโว, วสฺสิกสาฏิกาย สกภาโว, อสมเย นิวาสนนฺติ อิมานิ นิวาสนาปตฺติยา จตฺตาริ องฺคานิฯ

วสฺสิกสาฏิกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จีวรอจฺฉินฺทนสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๓๑. ปญฺจเม **ยมฺปิ ตฺยาห**นฺติ เอตฺถ **ย**นฺติ การณวจนํ, ตสฺมา เอวเมตฺถ สมฺพนฺโธ เวทิตพฺโพ – มยา สทฺธึ ชนปทจาริกํ ปกฺกมิสฺสตีติ ยํ การณํ นิสฺสาย อหํ เต, อาวุโส, จีวรํ อทาสึ, ตํ น กโรสีติ กุปิโต อนตฺตมโน อจฺฉินฺทีติฯ **ย**นฺติ วา จีวรํ ปรามสติ, ตตฺถ ''มยา สทฺธึ ชนปทจาริกํ ปกฺกมิสฺสตีติ ยมฺปิ เต อหํ จีวรํ อทาสึ, ตํ จีวรํ คณฺหิสฺสามีติ กุปิโต อนตฺตมโน อจฺฉินฺที''ติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ

๖๓๓. **อาณโตฺต พหูนิ คณฺหาติ, เอกํ ปาจิตฺติย**นฺติ ''จีวรํ คณฺหา''ติ อาณตฺติยา เอกจีวรวิสยตฺตา เอกเมว ปาจิตฺติยํฯ **วาจาย วาจาย ทุกฺกฏ**นฺติ เอตฺถ อจฺฉิเนฺนสุ วตฺถุคณนาย ปาจิตฺติยานิฯ **เอกวาจาย สมฺพหุลา อาปตฺติโย**ติ อิทํ อจฺฉิเนฺนสุ วตฺถุคณนาย อาปชฺชิตพฺพํ ปาจิตฺติยาปตฺตึ สนฺธาย วุตฺตํฯ อาณตฺติยา อาปชฺชิตพฺพํ ปน ทุกฺกฏํ เอกเมวฯ

๖๓๔. **เอว**นฺติ อิมินา ''วตฺถุคณนาย ทุกฺกฏานี''ติ อิทํ ปรามสติฯ **เอเสว นโย**ติ สิถิลํ คาฬฺหญฺจ ปกฺขิตฺตาสุ อาปตฺติยา พหุตฺตํ เอกตฺตญฺจ อติทิสฺสติฯ

๖๓๕. **อาวุโส, มย**นฺติอาทีสุ คณฺหิตุกามตาย เอวํ วุเตฺตปิ เตเนว ทินฺนตฺตา อนาปตฺติฯ **อมฺหากํ สนฺติเก อุปชฺฌํ คณฺหิสฺสตี**ติ อิทํ สามเณรสฺสปิ ทานํ ทีเปติฯ ตสฺมา กิญฺจาปิ

ปาฬิยํ ‘‘ภิกฺขุสฺส สามํ จีวรํ ทตฺวา’’ติ วุตฺตํ, ตถาปิ อนุปสมฺปนฺนกาเล ทตฺวาปิ อุปสมฺปนฺนกาเล อจฺฉินฺทนฺตสฺส ปาจิตฺติยเมวาติ เวทิตพฺพํฯ อจฺฉินฺทนสมเย อุปสมฺปนฺนภาโวเยว เหตุถ ปมาณํฯ **เทตี**ติ ตุโฏฺฐ วา กุปิโต วา เทติฯ **รุนฺธถา**ติ นิวาเรถฯ **เอวํ ปน ทาตุํ น วฏฺฏตี**ติ เอตฺถ เอวํ ทินฺนํ น ตาว ตสฺส สนฺตกนฺติ อนธิฏฺฐหิตฺวาว ปริภุญฺชิตพฺพนฺติ เวทิตพฺพํฯ **อาหราเปตุํ ปน วฏฺฏตี**ติ เอวํ ทินฺนํ ภติสทิสตฺตา อาหราเปตุํ วฏฺฏติฯ **จชิตฺวา ทินฺนนฺ**ติ วุตฺตนเยน อทตฺวา อนเปเกฺขน หุตฺวา ตเสฺสว ทินฺนํฯ **ภณฺฑเคฺฆน กาเรตโพฺพ**ติ สกสญฺญาย วินา คณฺหโนฺต ภณฺฑํ อคฺฆาเปตฺวา อาปตฺติยา กาเรตโพฺพฯ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมจีวรตา, สามํ ทินฺนตา, สกสญฺญิตา, อุปสมฺปนฺนตา, โกธวเสน อจฺฉินฺทนํ อจฺฉินฺทาปนํ วาติ อิมาเนตฺถ ปญฺจ องฺคานิฯ

จีวรอจฺฉินฺทนสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๓๖. ฉเฏฺฐ ปาฬิยํ **จีวรการสมเย**ติ อิมินา วสฺสํวุตฺถภิกฺขูนํ จีวรกมฺมสมยตฺตา จีวรมาโส วุโตฺต, อถโญฺญปิ ปน จีวรกมฺมกาโล จีวรการสมโยติ วตฺตุํ วฏฺฏติฯ

๖๓๘. **ปญฺจหิปิ มิเสฺสตฺวา**ติ โขมาทีหิ ปญฺจหิ มิเสฺสตฺวาฯ วีตวีตฏฺฐานํ ยตฺถ สํหริตฺวา ฐเปนฺติ, ตสฺส **ตุรี**ติ อธิวจนํฯ สุตฺตํ ปเวเสตฺวา เยน อาโกเฏนฺตา ฆนภาวํ สมฺปาเทนฺติ, ตํ **เวมนฺ**ติ วุจฺจติฯ **ยํ ยนฺ**ติ ยํ ยํ ปโยคํฯ ตนฺตูนํ อตฺตโน สนฺตกตฺตา วีตวีตฏฺฐานํ ปฏิลทฺธเมว โหตีติ อาห **‘‘ทีฆโต…เป…. วีเต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติย’’**นฺติฯ ปาฬิยมฺปิ หิ อิมินาว อธิปฺปาเยน ‘‘ปฏิลาเภน นิสฺสคฺคิย’’นฺติ วุตฺตํ, ตสฺมา ยาว จีวรํ วฑฺฒติ, ตาว อิมินา ปมาเณน อาปตฺติโย วฑฺฒนฺติฯ

เสโส กปฺปิโยติ เอตฺถ หตฺถกมฺมยาจนวเสนฯ **ปุเพฺพ วุตฺตนเยน นิสฺสคฺคิยนฺ**ติ ทีฆโส วิทตฺถิมเตฺต ติริยํ หตฺถมเตฺต จ วีเต นิสฺสคฺคิยํฯ **เตเนวา**ติ อกปฺปิยตนฺตวาเยนฯ **ตเถว ทุกฺกฏนฺ**ติ ปริเจฺฉเท ปริเจฺฉเท ทุกฺกฏํฯ **เกทารพทฺธาทีหีติ อาทิ**-สเทฺทน อจฺฉิมณฺฑลพทฺธาทิคหิตํฯ **ตเนฺต ฐิตํเยว อธิฏฺฐาตพฺพนฺ**ติ เอตฺถ ‘‘ปจฺฉา วีตฏฺฐานํ อธิฏฺฐิตคติกเมว โหติ, ปุน อธิฏฺฐานกิจฺจํ นตฺถิฯ สเจ ปน ปริเจฺฉทํ ทเสฺสตฺวา อนฺตรนฺตรา อวีตํ โหติ, ปุน อธิฏฺฐาตพฺพ’’นฺติ วทนฺติฯ **เอเสว นโย**ติ วิกปฺปนุปคปฺปมาณมเตฺต วีเต ตเนฺต ฐิตํเยว อธิฏฺฐาตพฺพนฺติ อโตฺถฯ จีวรตฺถาย วิญฺญาปิตสุตฺตํ, อตฺตุเทฺทสิกตา, อกปฺปิยตนฺตวาเยน วายาปนนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

มาติกาฏฺฐกถายํ (กงฺขา. อฏฺฐ. สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา) ปน วายาเปยฺยาติ เอตฺถ ‘‘จีวรํ เม, อาวุโส, วายถาติ อกปฺปิยวิญฺญตฺติยา วายาเปยฺยา’’ติ อตฺถํ วตฺวา อเงฺคสุปิ ‘‘อกปฺปิยตนฺตวาเยน อกปฺปิยวิญฺญตฺติยา วายาปน’’นฺติ วิเสเสตฺวา วุตฺตํ, ตถาวิธํ ปน วิเสสวจนํ เนว ปาฬิยํ, น อฏฺฐกถายํ อุปลพฺภติฯ ปาฬิยมฺปิ ‘‘ญาตกานํ ปวาริตาน’’นฺติ เอตฺตกเมว อนาปตฺติวาเร วุตฺตํ, อฏฺฐกถายญฺจ สุตฺตตนฺตวายานเมว กปฺปิยากปฺปิยภาเวน พหุธา นโย ทสฺสิโต , น กปฺปิยากปฺปิยวิญฺญตฺติวเสนาติฯ ‘‘อกปฺปิยวิญฺญตฺติยา วายาเปยฺยา’’ติ จ วิเสเสตฺวา วทเนฺตน อยํ นาม กปฺปิยวิญฺญตฺตีติ วิสุํ น ทสฺสิตํ, ตสฺมา วีมํสิตฺวา คเหตพฺพํฯ

สุตฺตวิญฺญตฺติสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๗. มหาเปสการสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๔๒. สตฺตเม **กิญฺจิมตฺตํ อนุปทเชฺชยฺยา**ติ อิทํ ตสฺส กตฺตพฺพาการมตฺตทสฺสนํ, ทานํ ปเนตฺถ องฺคํ น โหติ สุตฺตวฑฺฒนวเสเนว อาปชฺชิตพฺพตฺตาฯ เตเนว ปทภาชเนปิ ‘‘ตสฺส วจเนน อายตํ วา วิตฺถตํ วา อปฺปิตํ วา กโรติ, ปโยเค ทุกฺกฏํ, ปฏิลาเภน นิสฺสคฺคิย’’นฺติ สุตฺตวฑฺฒนาการเมว ทเสฺสตฺวา อาปตฺติ วุตฺตาฯ **มาติกาฏฺฐกถาย**มฺปิ (กงฺขา. อฏฺฐ. มหาเปสการสิกฺขาปทวณฺณนา) วุตฺตํ ‘‘น ภิกฺขุโน ปิณฺฑปาตทานมเตฺตน ตํ นิสฺสคฺคิยํ โหติฯ สเจ ปน เต ตสฺส วจเนน จีวรสามิกานํ หตฺถโต สุตฺตํ คเหตฺวา อีสกมฺปิ อายตํ วา วิตฺถตํ วา อปฺปิตํ วา กโรนฺติ, อถ เตสํ ปโยเค ภิกฺขุโน ทุกฺกฏํ, ปฏิลาเภน นิสฺสคฺคิยํ โหตี’’ติฯ อายตาทีสุ สตฺตสุ อากาเรสุ อาทิมฺหิ ตโย อากาเร สุตฺตวฑฺฒเนน วินา น สกฺกา กาตุนฺติ อาห **‘‘สุตฺตวฑฺฒนอาการเมว ทเสฺสตี’’**ติฯ สุวีตาทโย หิ อากาเร วินาปิ สุตฺตวฑฺฒเนน สกฺกา กาตุํฯ เสสเมตฺถ อุตฺตานเมวฯ อญฺญาตกอปฺปวาริตานํ ตนฺตวาเย อุปสงฺกมิตฺวา วิกปฺปมาปชฺชนตา, จีวรสฺส อตฺตุเทฺทสิกตา, ตสฺส วจเนน สุตฺตวฑฺฒนํ, จีวรสฺส ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

มหาเปสการสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๔๖. อฏฺฐเม **อสโมฺมหตฺถ**นฺติ ทสาหานาคตปเท อสโมฺมหตฺถํฯ **ปฐมปทสฺสา**ติ ทสาหานาคตปทสฺสฯ **ตานิ ทิวสานี**ติ เตสุ ทิวเสสุฯ **อุปฺปเชฺชยฺยา**ติ สงฺฆโต วา คณโต วา อุชุกํ อตฺตโนเยว วา อุปฺปเชฺชยฺยฯ **ปญฺจมิโต**ติ เอตฺถ วสฺสํ วสนฺตสฺส สงฺฆสฺส ปญฺจมิโต ปุเพฺพ อุปฺปนฺนํ อเจฺจกจีวรํ ปญฺจมิยํ วิภชิตฺวา คหิตํ อเจฺจกจีวรปริหารเมว ลภติฯ อุชุกํ อตฺตโนเยว อุปฺปนฺนํ เจ, ปญฺจมิยํ อุปฺปนฺนเมว อเจฺจกจีวรปริหารํ ลภติ, น ตโต ปุเพฺพติ ทฏฺฐพฺพํฯ

สทฺธามตฺตกนฺติ ธมฺมสฺสวนาทีหิ ตงฺขณุปฺปนฺนํ สทฺธามตฺตกํฯ **อาโรจิตํ จีวร**นฺติ อาโรเจตฺวา ทินฺนจีวรํฯ ฉฏฺฐิยํ อุปฺปนฺนจีวรสฺส เอกาทสโม อรุโณ จีวรกาเล อุฏฺฐาตีติ อาห **‘‘ฉฏฺฐิโต ปฏฺฐายา’’**ติอาทิฯ **ฐปิตจีวรมฺปี**ติ ปธานจีวรทสฺสนมุเขน สพฺพมฺปิ อติเรกจีวรํ วุตฺตํฯ อถ ‘‘จีวรมาเสปิ อติเรกจีวรํ นิกฺขิปิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อิทํ กุโต ลทฺธนฺติ เจ? ‘‘วิสุํ อนนุญฺญาเตปิ อิมสฺมิํ สิกฺขาปเท ‘จีวรกาลสมโย นาม อนตฺถเต กถิเน วสฺสานสฺส ปจฺฉิโม มาโส, อตฺถเต กถิเน ปญฺจ มาสา’ติ วทเนฺตน ตติยกถินสิกฺขาปเท ‘อกาลจีวรํ นาม อนตฺถเต กถิเน เอกาทสมาเส อุปฺปนฺนํ, อตฺถเต กถิเน สตฺตมาเส อุปฺปนฺน’นฺติ วทเนฺตน จ อนุญฺญาตเมว โหตี’’ติ วทนฺติฯ ‘‘อฏฺฐกถาวจนปฺปมาเณน คเหตพฺพ’’นฺติ จ เกจิฯ

๖๕๐. อิทานิ ปฐมกถินาทิสิกฺขาปเทหิ ตสฺส ตสฺส จีวรสฺส ลพฺภมานํ ปริหารํ อิเธว อุปสํหริตฺวา ทเสฺสโนฺต **‘‘อิติ อติเรกจีวรสฺส ทสาหํ ปริหาโร’’**ติอาทิมาหฯ ‘‘อนตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิโก มาโส, อตฺถเต กถิเน เอกาทสทิวสาธิกา ปญฺจ มาสา’’ติ อยเมว ปาโฐ คเหตโพฺพฯ เกจิ ปเนตฺถ ‘‘กามเญฺจส ‘ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพ’นฺติ อิมินาว สิโทฺธ, อฏฺฐุปฺปตฺติวเสน ปน อปุพฺพํ วิย อตฺถํ ทเสฺสตฺวา สิกฺขาปทํ ฐปิต’’นฺติ ปาฐํ วตฺวา ‘‘ทสทิวสาธิโก มาโส, ทสทิวสาธิกา ปญฺจ มาสาติ ปาเฐน ภวิตพฺพ’’นฺติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํ ตสฺส ปมาทปาฐตฺตาฯ น หิ ทสาเหน อสมฺปตฺตาย กตฺติกเตมาสิกปุณฺณมาย จีวรกาลโต ปุเพฺพ ทส ทิวสา อธิกา โหนฺติฯ เอวญฺหิ สติ ‘‘นวาหานาคตํ กตฺติกเตมาสิกปุณฺณม’’นฺติ วตฺตพฺพํฯ

มาติกาฎฺฐกถายมฺปิ (กงฺขา. อฏฺฐ. อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘ปวารณมาสสฺส ชุณฺหปกฺขปญฺจมิโต ปฏฺฐาย อุปฺปนฺนสฺส จีวรสฺส นิธานกาโล ทสฺสิโต โหตี’’ติ วตฺวา ‘‘กามํ เญฺจส ‘ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพ’นฺติ อิมินาว สิโทฺธ, อฏฺฐุปฺปตฺติวเสน ปน อปุพฺพํ วิย อตฺถํ ทเสฺสตฺวา สิกฺขาปทํ ฐปิต’’นฺติ ปาโฐ ทสฺสิโต, โสปิ ปมาทปาโฐเยวฯ ‘‘ชุณฺหปกฺขปญฺจมิโต ปฏฺฐายา’’ติ จ วุตฺตตฺตา ตเตฺถว ปุพฺพาปรวิโรโธปิ สิยา, ฉฏฺฐิโต ปฏฺฐายาติ วตฺตพฺพํฯ เอวญฺหิ สติ ‘‘ทสาหปรมสิกฺขาปเทเนว สิทฺธ’’นฺติ สกฺกา วตฺตุํฯ อิมเมว จ ปมาทปาฐํ คเหตฺวา **ภทนฺตพุทฺธทตฺตาจริเยน** จ –

‘‘ตสฺสาจฺจายิกวตฺถสฺส, กถิเน ตุ อนตฺถเต;
ปริหาเรกมาโสว, ทสาหปรโม มโตฯ

‘‘อตฺถเต กถิเน ตสฺส, ปญฺจ มาสา ปกาสิตา;
ปริหาโร มุนิเนฺทน, ทสาหปรมา ปนา’’ติฯ –

วุตฺตํฯ

อเจฺจกจีวรกาเล อุปฺปนฺนตฺตา **‘‘อเจฺจกจีวรสทิเส’’**ติ วุตฺตํฯ ‘‘ปญฺจมิยํ อุปฺปนฺนํ อนเจฺจกจีวรํ ทสาหํ อติกฺกามยโต จีวรกาลโต ปุเพฺพเยว อาปตฺติ โหติ, น จีวรกาลาติกฺกเม, ตสฺมา จีวรกาลาติกฺกเม ปุน อาปชฺชิตพฺพาย อาปตฺติยา อภาวํ สนฺธาย ‘อนเจฺจกจีวเร อนเจฺจกจีวรสญฺญี อนาปตฺตี’ติ วุตฺต’’นฺติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ วิกปฺปนุปคปจฺฉิมปฺปมาณสฺส อเจฺจกจีวรสฺส อตฺตโน สนฺตกตา, ทสาหานาคตาย กตฺติกเตมาสิกปุณฺณมาย อุปฺปนฺนภาโว, อนธิฏฺฐิตอวิกปฺปิตตา, จีวรกาลาติกฺกโมติ อิมาเนตฺถ จตฺตาริ องฺคานิฯ

อเจฺจกจีวรสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๒. นวเม **อนฺตรฆเร**ติ อนฺตเร ฆรานิ เอตฺถ, เอตสฺสาติ วา อนฺตรฆรนฺติ ลทฺธโวหาเร โคจรคาเมฯ เตนาห **‘‘อโนฺตคาเม’’**ติฯ ปาฬิยํ **วิปฺปวสนฺตี**ติ อิทํ ยสฺมิํ วิหาเร วสนฺตา อนฺตรฆเร จีวรํ นิกฺขิปิํสุ, ตโต อญฺญตฺถ วสเนฺต สนฺธาย วุตฺตํฯ ตสฺมิญฺหิ วิหาเร อนฺตรฆเร จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา วสิตุํ อนุญฺญาตตฺตา ตตฺถ วาโส วิปฺปวาโส นาม น โหติฯ ทุพฺพลโจฬา **ทุโจฺจฬา** วิรูปโจฬา วา, ทุโจฺจฬตฺตา เอว **ลูขจีวรา**ฯ

๖๕๓. ‘‘ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรตี’’ติ อิมสฺส **วิภเงฺค** ‘‘อุปสมฺปชฺชา’’ติ อุทฺธริตเพฺพ ‘‘อุปสมฺปชฺช’’นฺติ อุทฺธริตฺวา ‘‘โย ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาโภ ปฏิลาโภ’’ติอาทิ วุตฺตํ, ตํ สนฺธายาห **‘‘อุปสมฺปชฺชนฺติอาทีสุ วิยา’’**ติฯ **อาทิ**-สเทฺทน ‘‘อนาปุจฺฉํ วา ปกฺกเมยฺยา’’ติอาทีนํ สงฺคโห ทฏฺฐโพฺพฯ **อุปคนฺตฺวา**ติ **อุป**-สทฺทสฺส อตฺถมาหฯ **วสิตฺวา**ติ อขณฺฑํ วสิตฺวาฯ ‘‘เยน ยสฺส หิ สมฺพโนฺธ, ทูรฏฺฐมฺปิ จ ตสฺส ต’’นฺติ วจนโต **‘‘อิมสฺส...เป.... อิมินา สมฺพโนฺธ’’**ติ วุตฺตํฯ ตตฺถ **อิมสฺสา**ติ ‘‘อุปวสฺส’’นฺติ ปทสฺสฯ **นิกฺขิเปยฺยา**ติ ฐเปยฺยฯ

เอตฺตาวตา จ ปุริมิกาย อุปคนฺตฺวา อขณฺฑํ กตฺวา วุตฺถวเสฺสน อารญฺญเกสุ เสนาสเนสุ วิหรเนฺตน สกลํ กตฺติกมาสํ ติจีวเรน วิปฺปวสิตุํ อนุญฺญาตํ โหติฯ อนตฺถตกถินสฺส หิ จีวรมาเส วิปฺปวาโส น วฏฺฏติ อตฺถตกถินานํเยว อสมาทานจารสฺส อนุญฺญาตตฺตาฯ เกจิ ปน ‘‘อนตฺถตกถินานํ จีวรมาเสปิ อสมาทานจาโร ลพฺภตี’’ติ วตฺวา พหุธา ปปเญฺจนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ

พฺยญฺชนวิจารณนฺติ ‘‘อุปวสฺส อุปวสฺสิตฺวา’’ติอาทิวิจารณํ ฯ **ตสฺสปี**ติ ‘‘วุตฺถวสฺสาน’’นฺติ วิภงฺคปทสฺสฯ **วุตฺถวสฺสาน**นฺติ จ นิทฺธารเณ สามิวจนํฯ เตนาห – **‘‘เอวรูปานํ ภิกฺขูนํ อพฺภนฺตเร’’**ติฯ **เสนาสเนสู**ติ เอตฺถ ตถารูเปสูติ สมฺพนฺธิตพฺพํฯ

ปริเกฺขปารหฏฺฐานโตติ เอตฺถ ‘‘ปริเกฺขปารหฏฺฐานํ นาม เทฺว เลฑฺฑุปาตา’’ติ วทนฺติ, ตํ น คเหตพฺพํฯ อปริกฺขิตฺตสฺส ปน คามสฺส ปริยเนฺต ฐิตฆรูปจารโต ปฏฺฐาย เอโก เลฑฺฑุปาโต ปริเกฺขปารหฏฺฐานนฺติ อิทเมตฺถ สนฺนิฏฺฐานํฯ เตเนว **วิสุทฺธิมเคฺค**ปิ (วิสุทฺธิ. ๑.๓๑) วุตฺตํ ‘‘อปริกฺขิตฺตสฺส ปฐมเลฑฺฑุปาตโต ปฏฺฐายา’’ติฯ **สพฺพปฐม**นฺติ คามาภิมุขทิสาภาคโต สพฺพปฐมํฯ **ตํ ปริเจฺฉทํ กตฺวา**ติ ตํ ปฐมเสนาสนาทิํ ปริเจฺฉทํ กตฺวาฯ อิทญฺจ **วินยธรานํ** มเตน วุตฺตํ, **มชฺฌิมภาณกานํ** มเตน ปน ‘‘เสนาสนาทีนํ อุปจาเร ฐิตสฺส เอกเลฑฺฑุปาตํ มุญฺจิตฺวา มินิตพฺพ’’นฺติ **มชฺฌิมภาณกา** วทนฺติฯ เตเนว **มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถายํ** ‘‘วิหารสฺสปิ คามเสฺสว อุปจารํ นีหริตฺวา อุภินฺนํ เลฑฺฑุปาตานํ อนฺตรา มินิตพฺพ’’นฺติ วุตฺตํฯ **ปญฺจธนุสติก**นฺติ อาโรปิเตน อาจริยธนุนา ปญฺจธนุสตปฺปมาณํฯ **ตโต ตโต มคฺคํ ปิทหตี**ติ ตตฺถ ตตฺถ ขุทฺทกมคฺคํ ปิทหติฯ **ธุตงฺคโจโร**ติ อิมินา อิมสฺสปิ สิกฺขาปทสฺส องฺคสมฺปตฺติยา อภาวํ ทีเปติฯ

‘‘สาสงฺกานี’’ติ สมฺมตานีติ โจรานํ นิวิฏฺฐโอกาสาทิทสฺสเนน ‘‘สาสงฺกานี’’ติ สมฺมตานิฯ **สนฺนิหิตพลวภยานี**ติ โจเรหิ มนุสฺสานํ หตวิลุตฺตาโกฏิตภาวทสฺสนโต สนฺนิหิตพลวภยานีติ อโตฺถฯ **สเจ ปจฺฉิมิกายา**ติอาทินา วุตฺตเมวตฺถํ พฺยติเรกมุเขน วิภาเวติฯ **ยตฺร หิ ปิณฺฑายา**ติอาทินา วุตฺตปฺปมาณเมว วิเสเสตฺวา ทเสฺสติฯ **สาสงฺกสปฺปฏิภยเมวา**ติ เอตฺถ สาสงฺกํ วา สปฺปฏิภยํ วา โหตุ, วฏฺฏติเยวฯ

ปาฬิยํ ‘‘สิยา จ ตสฺส ภิกฺขุโน โกจิเทว ปจฺจโย เตน จีวเรน วิปฺปวาสาย, ฉารตฺตปรมํ เตน ภิกฺขุนา เตน จีวเรน วิปฺปวสิตพฺพ’’นฺติ อิมินา อนฺตรฆเร จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา ตสฺมิํ วิหาเร วสนฺตสฺส อญฺญตฺถ คมนกิเจฺจ สติ วิหารโต พหิ ฉารตฺตํ วิปฺปวาโส อนุญฺญาโตฯ วสนฏฺฐานโต หิ อญฺญตฺถ ฉารตฺตํ วิปฺปวาโส วุโตฺต, น ตสฺมิํ วิหาเร วสนฺตสฺสฯ เตน จ **‘‘ปุน คามสีมํ โอกฺกมิตฺวาติ เอตฺถ สเจ โคจรคามโต ปุรตฺถิมาย ทิสาย เสนาสนํ, อยญฺจ ปจฺฉิมทิสํ คโต โหตี’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตโตเยว จ **มาติกาฏฺฐกถาย**มฺปิ (กงฺขา. อฏฺฐ. สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา) ‘‘ตโต เจ อุตฺตริ วิปฺปวเสยฺยา’’ติ เอตฺถ ‘‘ฉารตฺตโต อุตฺตริ ตสฺมิํ เสนาสเน สตฺตมํ อรุณํ อุฏฺฐาเปยฺยา’’ติ อโตฺถ วุโตฺตฯ **ภทนฺตพุทฺธทตฺตาจริเยน** ปน ปากฏตรํ กตฺวา อยเมวโตฺถ วุโตฺตฯ วุตฺตญฺหิ เตน –

> ‘‘ยํ คามํ โคจรํ กตฺวา, ภิกฺขุ อารญฺญเก วเส;
> ตสฺมิํ คาเม ฐเปตุํ ตํ, มาสเมกนฺตุ วฏฺฏติฯ
>
> ‘‘อญฺญเตฺถว วสนฺตสฺส, ฉารตฺตปรมํ มตํ;
> อยมสฺส อธิปฺปาโย, ปฏิจฺฉโนฺน ปกาสิโต’’ติฯ

‘‘โกสมฺพิยํ อญฺญตโร ภิกฺขุ คิลาโน โหตี’’ติ อาคตตฺตา **‘‘โกสมฺพกสมฺมุติ อนุญฺญาตา’’**ติ วุตฺตํฯ โกสมฺพกสฺส ภิกฺขุโน สมฺมุติ **โกสมฺพกสมฺมุติ**ฯ **เสนาสนํ อาคนฺตฺวา**ติ วุสิตวิหารเสฺสว สนฺธาย วุตฺตตฺตา ตสฺมิํ คามูปจาเรปิ อญฺญสฺมิํ วิหาเร อรุณํ อุฏฺฐาเปตุํ น วฏฺฏติฯ **วสิตฺวา**ติ อรุณํ อุฏฺฐาเปตฺวาฯ คตฏฺฐานสฺส อติทูรตฺตา **‘‘เอวํ อสโกฺกเนฺตนา’’**ติ วุตฺตํฯ **ตเตฺถว วา**ติ ตสฺมิํเยว คตฏฺฐาเนฯ

สาสงฺกสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. ปริณตสิกฺขาปทวณฺณนา

๖๕๗-๖๕๙. ทสเม **อุทฺทิสฺส ฐปิตภาเค**ติ อตฺตโน ฆเรปิ อุทฺทิสิตฺวา วิสุํ ฐปิตโกฏฺฐาเสฯ ‘‘เอกํ มยฺหํ, เอกํ อิมสฺส เทหี’’ติ เอวํ เอกวาจาย อาปชฺชิตพฺพตฺตา **‘‘อาปเชฺชยฺย เอกโต’’**ติ วุตฺตํฯ **ตุมฺหากํ สปฺปิอาทีนิ อาภตานี**ติ ตุมฺหากํ อตฺถาย อาภตานิ สปฺปิอาทีนิฯ ปริณตภาวํ ชานิตฺวาปิ วุตฺตวิธินา วิญฺญาเปเนฺตน เตสํ สนฺตกเมว วิญฺญาปิตํ นาม โหตีติ อาห – **‘‘มยฺหมฺปิ เทถาติ วทติ, วฏฺฏตี’’**ติฯ

๖๖๐. **ปุปฺผมฺปิ อาโรเปตุํ น วฏฺฏตี**ติ อิทํ ปริณตํ สนฺธาย วุตฺตํฯ สเจ ปน เอกสฺมิํ เจติเย ปูชิตํ ปุปฺผํ คเหตฺวา อญฺญสฺมิํ เจติเย ปูเชติ, วฏฺฏติฯ **ฐิตํ ทิสฺวา**ติ เสสกํ คเหตฺวา ฐิตํ ทิสฺวาฯ **อิมสฺส สุนขสฺส มา เทหิ, เอตสฺส เทหี**ติ อิทํ ปริณเตเยวฯ ติรจฺฉานคตสฺส ปริจฺจชิตฺวา ทิเนฺน ปน ตํ ปลาเปตฺวา อญฺญํ ภุญฺชาเปตุํ วฏฺฏติฯ **‘‘กตฺถ เทมา**ติอาทินา เอเกนาการน ปาฟิยํ อนาปตฺติ ทสฺสิตา, เอวํ ปน อปฺจฺฉิเตปิ อปริณตํ อิทนฺติ ชานเนฺตน อตฺตโน รุจิยา ยตฺถ อิจฺฉติ, ตตฺถ ทาเปตุํ วฏฺฏตี’’ติ ตีสุปิ **คณฺฐิปเทสุ** วุตฺตํฯ **ยตฺถ อิจฺฉถ, ตตฺถ เทถา**ติ เอตฺถาปิ ‘‘ตุมฺหากํ รุจิยา’’ติ วุตฺตตฺตา ยตฺถ อิจฺฉติ, ตตฺถ ทาเปตุํ ลภติฯ **ปาฟิยํ อาคตนเยเนวา**ติ ‘‘ยตฺถ ตุมฺหากํ เทยฺยธโมฺม’’ติอาทินา นเยนฯ สงฺฆปริณตภาโว, ตํ ญตฺวา อตฺตโน ปริณามนํ, ปฏิลาโภติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานิฯ

ปริณตสิกฺขาปทวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

นิฏฺฐิโต ปตฺตวโคฺค ตติโยฯ

อิติ สมนฺตปาสาทิกาย วินยฏฺฐกถาย สารตฺถทีปนิยํ

นิสฺสคฺคิยวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

ทุติโย ภาโค นิฏฺฐิโตฯ